عبقات الأنوار

في إمامة الأئمة الأطهار

حديث الغدير

تأليف

الإمام الحجة المجاهد السيد حامد حسين اللكهنوي

تحقيق

غلام رضا مولانا البروجردي

منشورات
مدرسة الامام المهدي (ع)
قم المقدسة
رقم ١٢

عبقات الأنوار

في إمامة الأئمة الأطهار

ج ٥

حديث مدينة العلم

قسم السند

تاليف

آية الله مير سيد حامد حسين موسوى
نيشابوري هندي

١٢٤٦ - ١٣٠٦

بمناسبت يكصدمين سال وفات مؤلف

قال رسول الله صلّى الله عليه و آله

في

عليّ أمير المؤمنين عليه السّلام:

«أنا مدينة العلم وعلى بابها

فمن أراد المدينة فليأتها من بابها»

اسم كتاب : «عبقات الانوار فى اثبات امامة الائمة الاطهار»

بخش «مدينة العلم ـ بحث سند»

مـؤلـف : المجتهد المجاهدالكبير، نابغة الدهر، آية الله ميرسيد «حامد حسين» موسوى نيشابوردى، هندى، ١٢٤٦ ـ ١٣٠٦ هـ ـ ق

نفقة الطبع : بعنايت حضرت آية الله آقاى حاج سيد مصطفى مهدوى اصفهانى

فهـرست : حجة الاسلام آقاى حاج شيخ مهدى فقيه ايمانى اصفهانى.

اهتمام واخراج : مدرسة الامام المهدى (ع) ـ قم المقدسة

تاريخ الطبع : ١٤٠٦ هـ ـ ق ـ چاپ أمير ـ قم

تلفـن : ٢٢٠٦٠

« رحم الله من أحيا أمرنا » امام صادق (ع)

بحار الانوار : ۱/۳۰۲ ح ۱۱

باتوجه به أهميت وأرزش كتاب شريف وبي نظير «عبقات الانوار» درجهت امام شناسى واثبات امامت أئمه أطهار عليهم السلام وباجوابگوئى ازشبهات مخالفان أهل بيت عليهم السلام

، بانگاهى بتجليل وتقدير از اين أثر گرانقدر ، ومؤلف بزرگوار درمراكز بزرگ علمى مثل نجف وقم وازشخصيت هاى طراز أول علماء اسلام مانندآية الله العظمى مجدد مرحوم « ميرزا محمد حسن شيرازى ، وآية الله العظمى زعيم الشيعه مرحوم آقاى حاج آقا حسين بروجردى قدس سرهما » .

وبانظرى به نياز شديد جامعه روحانيت ومحققين بزرگ شيعه وپژوهشگران معارف اسلامى به ويژه مسئله «امامت الهى درتداوم رسالت آسمانى» به دوره چنين مجموعه نفيس كه «حقاً بشهادت ديگران» اين كتاب بزرگ ازعاليترين أرزش علمى ومعنوى وابتكار وسنديت دربحث وتحقيق رادرموضوع خود برخورداراست .

وبمناسبت حلول يكصدمين سال ارتحال «۱۴۰۶» مؤلف گرانقدر ، بزرگ مجاهد و مدافع از حريم ولايت اهل بيت « آيـة الله العظمى مير سيد حامد حسين موسوى نيشابورى هندى » .

وبمناسبت أيام رحلت وشهادت وديعه رسول رب العالمين « وزوجه امير المؤمنين عليه السلام ، أم الائمة المعصومين ، فاطمة الزهراء سلام الله عليها » .

كه سزاوار تسليت با اهداء أثر جديد علمي بمحضر مبارك حضرت بقية الله الاعظم « مهدي آل محمد » صلوات الله عليهم أجمعين است .

وبا بذل توجه واهتمام حضرت آية الله آقاى « حاج سيد مصطفى مهدوى » اصفهانى دامت بركاته .

اقدام به چاپ مجدد « عبقات الأنوار» بخش « حديث طير» ج ٤ و « بخش حديث مدينة العلم » ج٥ در دومجلد گرديد .

والحمد لله باطبع جلد ٣ : «حديث ولايت» وجلد ٦ «حديث تشبيه» وجلد ٨ «حديث نور» در همين مؤسسه .

وبا چاپ «حديث ثقلين » و«حديث منزلت» توسط نشرمخطوطات اصفهان .

وبا طبع « حديث غدير » در حوزه علميه قم مقدسه

چاپ جديد « عبقات الأنوار» بخش مطبوعات آن پايان پذيرفت .

باميدآنكه باتوفيقات وتأييدات الهى همه دست أندركاران اين خدمت علمى وولايتى مشمول دعاي خير« امام صادق عليه السلام » باشند .

وباآرزوى آنكه جامعه روحانيت باپيكاربيشتربسوى طبع بخش مخطوطات از«كتاب عبقات الانوار» وسائرآثار علمى ازتمام كتابخانه‌هاى جهان بمنظور احياء تراث أهل بيت وحقوقهم عليهم السلام گامى فراتربعونه تعالى بردارند .

اهداء :

الى ساحة قدسك ورفيع جنابك « يا رسول الرحمة » ونبيّ الانسانية و منقذ الامة من براثن الجهل والضلال ، ياأمين الله على وحيه ورسالاته ، وعزائم أمره معدن الوحي والتنزيل، ومبيّن التفسير والتأويل، يامن صدّعت بالأمر وبلّغت بالسرّ والجهر قول الله تعالى :﴿ياأيها الرسول بلّغ ما انزل اليك من ربك وإن لم تفعل فما بلّغت رسالته والله يعصمك من الناس﴾ فأنذرت بلاغك المبين فحبّيت بقوله عزّ إسمه ﴿ اليوم أكملت لكم دينكم وأتممت عليكم نعمتي ورضيت لكم الاسلام ديناً ﴾ .

الى عتبتك السامية وسدّتك الرفيعة « يا أمير المؤمنين » أخو الرسول و وليّه وناصره و وزيره و قاضي دينه ومستودع علمه وموضع سرّه و باب حكمته والناطق بحجّته الداعي إلى شريعته وخليفته في امّته من بعده ومفرّج الكرب عن وجهه قاصم الكفرة و مرغم الفجرة أبو الأئمة و خليل النبوة و المخصوص بالاخوّة أمين الله في أرضه وسفيره في خلقه وحجّته على عباده يعسوب الدين والايمان ومفسّر القرآن و كلمة الرحمان وميزان الأعمال .

الى عظيم مقامك و رفيع شأنك و سموّ مرتبتك أيّتها الحوراء الانسيّة ، الرضيّة المرضيّة الصدّيقة الطاهرة الزكيّة « فاطمة الزهراء» بنت أشرف الأنبياء وزوج سيّد الأوصياء و امّ الأئمة المعصومين الامناء الأتقياء ، صلوات الله و أفضل تحيّاته وتسليماته عليك وعلى أبيك وبعلك وبنيك والسرّ المستودع فيك .

الى جلالة شأنكم و رفيع مقامكم وعظم درجتكم عند الله ياأولياء الله « ياأئمة الهدى » وأعلام التقى ومصابيح الدجى و ورثة الأنبياء ، وصفوة الأصفياء وشموس

الأتقياء و بدور الخلفاء و عباد الرحمان وشركاء القرآن ومناهج الايمان و معادن الحقائق وشفعاء الخلائق وأمناء الله في أرضه و حجته على عباده ، مفاتيح الرحمة و مقاليد المغفرة وسحائب الرضوان ومصابيح الجنان وحملة الفرقان وخزنة علم الله وحفظة سرّه ومهابط وحيه ، الدعاة الى الله و الأدلاء على مرضاته ، يامن عصمكم الله من الزلل وآمنكم من الفتن وطهّركم من الدنس وأذهب عنكم الرجس وطهّركم تطهيراً .

الى رفيع مقامك وعظم شأنك و جلالة قدرك « يا امام العصر » وناموس الدهر ، يابن النبي المصطفى وابن علي المرتضى و ابن الأئمة المعصومين الأتقياء النجباء النقباء الأكرمين الهداة المهديّين الخيرة المهذّبين الغطارفة الأنجبين الأطائب المطهّرين الخضارمة المنتجبين القماقمة الأكرمين، يامعزّ الأولياء ومذلّ الأعداء ، يا من سترت عن الأعين بأمر الله و تظهر سريعاً عاجلا باذن الله فتميت البدع و تحيي السنن وترفع كلمة الحق وهي كلمة الله التي هي العليا وتسحق كلمة الباطل التي هي السفلى و تنشر لواء النصر على العالم كلّها فيملأ الله بك الأرض عدلا و قسطاً بعد ما ملئت ظلماً وجوراً .

اللهم يا ربّ أقم به الحق و أدحض به الباطل و أدلّ به أوليائك و أذلّ به أعداءك بحقك وبحقهم ما طلعت شمس وما أضاء قمر .

سادتي وموالي هذه الموسوعة القيّمة النادرة الثمينة جداً (عبقات الانوار) هي نفحة رائعة ممتعة من نفحاتكم العطرة دبّجتها يدحفيدكم و وارث علومكم والمدافع عن حريمكم، حجة الحق والآية المطلق نابغة الفضل والأفضال ورافع راية العلم والكمال ، اعجوبة البحث والتنقيب واسطورة التحقيق و التدقيق المجاهد في سبيل الله وفي ولائكم عمره الشريف حق جهاده، وذلك بقلمه الشريف ولسانه اللطيف الطريف الامام الفقيه المحدث المحقق المدقق المتتبع المولى «السيد حامد حسين» الموسوي النيسابوري الهندي رفع الله به راية الاسلام الخفّاقة آمين ، آمين .

بسم الله الرحمن الرحیم

پیشگفتار :

چهارده قرن پیش درادامه خط رسالت أنبیاء ابلاغ رسالت جهانی وأبدی حضرت ختمی مرتبت ﷺ ازمکه معظمه بادعوت همسر ونزدیکان آغاز گردید وبسرعت آن پیام الهی ـ رسالت قرآن ـ منتشر ودرگوش کفرپیشگان حتی امپراطوری روم وایران طنین انداز شد وشیفتگان حقیقت را چون سلمان فارسی سلمان محمدی گردانید.

با طلوع وتابش نوراسلام وپیشرفت شگفت أنگیز درأبعاد مختلف معنوی ، اجتماعی دردنیای آن روز ، وحشتی عجیب دردل مستکبران بوجود آمد ، تااین که منافقان کفر باطن هم مسلمان نما گردیدند .

اسفا ! این وحدت وتشکل اسلامی که محصول « ۲۳ » سال رسالت خاتم النبیین ﷺ بود با ارتحال آنحضرت بجهان أبد ، وبا بروز نفاق واختلاف عظیم در موضوع جانشین پیامبر ﷺ که در حقیقت تداوم بخش خط رسالت و نگهبان اسلام راستین است ، بتفرقه و شکست گرائید .

افسوس که باطبل اختلاف زنگ خطرنواخته شد ودسته‌ای راکه گزینش امام را بانتخاب مردم میدانند «سنی» نامیدند وشیعه‌را بالقب مرگباررافضی «تارك سنت» بد نام نمودند، درصورتیکه شیعیان فقط منتخب خدا ورسول ﷺ را امام می‌شناسند وپذیرش وآراء مردمی را شرط نمی دانند .

شیعه پس از رحلت رسول خدا در خط امامت اثنـا عشریه راه پیامبر ﷺ را پیموده وتا مرز یك پنجم جمعیت امروزمسلمانان جهان رسیده است .

نا گفته روشن است اگر این اختلاف بزرگ بنیادی درمیان مسلمانان جهان نمی بود مانعی برای نفوذ تعالیم عالیه یگانه وحی آسمانی موجود در دست بشر یعنی قرآن نبود ، وحتماً اگر پیروان مذاهب ومکاتب دیگرجهان آشنائی به حقایق

قرآن و اسلام راستیـن با رهبریهای صحیح پیدا می نمودند امروز نسبت آمار مسلمانان درمقایسه باافراد بشر(پنج میلیاردی) بسیار بالاتر از رقم یك چهارم بود .

اجمالا شیعه وسنی را بشناسیم :

شیعه معتقد است امامت « رهبری واقعی » همانند رسالت انبیاء عهد ومنصبی است الهی وامام ازطرف خدای آگاه به بندگان لایق ورسول او(ص) که بنص قرآن سخنانش صادر از وحی الهی است ، منصوب گردیده ، تا پیروان با اعتصام بقرآن و رهبری های صحیح بحـق رستگار باشند و بخطا واشتباه ، که از مختصات بشر عادی است ، گرفتار نشوند .

بعبارت دیگر « امامت » در جانشینی انبیاء همان امامت است که در خود انبیاء وجود دارد وخداوند در باره آنها میفرماید : « جعلناهم أئمة یهدون بأمرنـا » ـ آنان را امامانی قراردادیم که فقط به امر ما هدایت می نمایند ـ .

وشیعه معتقد است عنوان «اولی الامر»[1] با ویژگی درکلمه « اولی » بمعنای صاحبان فرمان (فرماندهان) درآیه « أطیعوا الله وأطیعوا الرسول واولی الأمر منکم» کسانی هستندکه باگزینش وجعل خداوند «اولی الأمر» می‌شوند . چنانچه درقرآن کریم‌نسبت ارسال رسولان وجعل امامت‌آنانرا درتمام موارد به خود داده‌است[2].

---

۱) کلمه « اولی الامرمنکم » درآیه شریفه در ردیف اطاعت الله واطاعت رسول‌الله بمعنای «صاحبان أمر» یافرماندهان است ، نه بمعنای فرمان دهنده ای‌که درآیهٔ « الامرون بالمعروف والناهون عن المنکر » از صفات مؤمنین می باشد ، وآنان به اذن خدا طبـق شرائط ، امر بمعروف می نمایند ، بلکه « اولی الامر » بمعنای صاحبان امراست وهرگز بندگان صالح خدا بر خدا سبقت نمی گیرندوبدون عهد الهی خود را صاحب امر نمی دانند « ألا له الخلق والامر» .

علاقه مندان برای تحقیق بیشتربکتاب « معجم المفهرس لالفاظ القرآن » واژه‌های « اولوا الالباب ، اولوا النهی ، اولوا العزم من الرسل و . . . » مراجعه فرمایند .

۲) نمونه‌ای ازآیات قران: «هوالذی ارسل رسوله بالهدی ودین‌الحق . هوالذی ==

نا گفته معلوم است که فقط درمورد حضرت موسی وهارون که هر دورسولان خدایند چنین میگوید : ﴿وقال موسى لأخيه هارون « اخلفني » في قومي و أصلح ولا تتبع سبيل المفسدين﴾ که نسبت جعل خلافت را به موسی داده ، ودربازگشت موسی ازسفر هنگامیکه قومش راسامری پرست یافت عتاب نمود «أفعصيت أمري» وهارون درپاسخ حضرت موسی عذر خودرا چنین بیان کرد :﴿إن القوم استضعفوني وكادوا يقتلونني﴾ .

ودرحدیث منزلت «أنت منّي بمنزلة هارون من موسى إلاّ انه لانبي بعدي» باین معنی اشارت ودلالت دارد .

شیعه میگوید : در آیات قرآن « ما ينطق عن الهوى إن هو إلا وحي يوحى » .

و «ماآتيكم الرسول فخذوه» و« من يطع الرسول فقد أطاع الله » رسول الله ﷺ مطاع ، وکلام او حجت ، وسند الهی است .

بنابراین دراحادیث در کتابهای سنی وشیعی که جمعاً ازمرز تواترقطعی گذشته، آمده است که خاتم النبيين دربازگشت ازحج در سرزمین غدیر خم ، ودرآن روز تاریخی بزرگ و فراموش ناشدنی ، و با دعوت قبلی از مسلمانان بعنوان سال « حجة الوداع » بفرمان و تهدید خداوند درآیه « بلّغ ما انزل اليك من ربك وان لم تفعل فما بلغت رسالته » علي بن أبي طالب عليه السلام را بالای دست گرفت وبا کلمه « من كنت مولاه فهذا علي مولاه» اورا معرفی وبخلافت منصوب نمود ، وبعلاوه از مردم هم بیعت گرفت .

= بعث في الاميين رسولا منهم . يأيها النبي انا ارسلناك. يأيها الرسول بلغ ما انزل اليك من ربك . ياداود انا جعلناك خليفة فاحكم بين الناس . انی جاعلك للناس اماماً . وأرسلنا رسلنا بالبينات و أنزلنا معهم الكتاب . و جعلناهم أئمة يهدون بأمرنا . ولقد آتينا موسى الكتاب وجعلنا معه أخاه هرون وزيراً».

۱) حدیث غدیر را در کتاب عبقات الانوار و کتاب الغدير تأليف « علامه أمینی » و« المراجعات » ملاحظه نمائید .

ودرهنگام بازگشت به مدینه منوره حدیث ثقلین : «اني مخلف فيكم الثقلين كتاب الله وعترتي ماإن تمسكتم بهما لن تضلـّوا أبداً ، هما لن يفترقا حتى يردا علي الحوض » را بیان فرمود .

وهمچنان أحاديث «الائمة من بعدي اثنا عشر كلهم من قريش » را خبر داد .

وبطور کلی شیعه میگوید، طبق مدارك موجود در کتابهای سنی وشیعی: أحادیث بسیارزیاد که نمونه آن در کتاب عبقات الانوار، بحارالانوار، احقاق الحق ، موجود است ، درتفسیر قرآن وتعیین جانشین، خلیفة الرسول نقش اساسی ومهم دارد .

ولذا شیعیان کوشش دارند در کتابخانه‌های بزرگ، دربلاد شیعه تمام کتابهای روایتی اهل تسنّن را فراهم وخطی وچاپی آنرا دراختیار دانشمندان قرار دهند .

أهل تسنن چه میگویند :

۱ ـ قرآن تصریح بخلافت بلافصل علی بن أبی طالب عليه السلام ننموده است ، واگر چه آیاتی دلالت برفضیلتش ، برحسب شأن نزول در اخبار و احادیث بسیار درکتابهای سنی وشیعی دارد ولکن ملازمت باخلافت وجانشینی اورا ندارد .

۲ ـ اخبار واحادیث کـه در شأن وفضیلت آنحضرت وارد گـردیده از نظر سند ودلالت درحدیکه یقین آور باشد نیست .

بلی سنی معتقداست در«سقیفه» دربسته با آراء چند نفری که مسئولیت الهی وخصوصی در تشکیل آن جلسه را نداشته اند وبا سلیقه شخصی خلیفة الرسول را برگزیدند، خلافت که منصب الهی است درشأن آراء مردم تنزل واعلام نمودند .

« طبعاً » شیعه وسنیٰ با این اختلاف اساسی وعقیدتی درتمام قرنها ، شهرها بجنگ داخلی محکوم بوده تا قرن سیزدهم رسید .

---

۱) حدیث « ثقلین » را به کتاب عبقات الانوار ویا برساله حدیث ثقلین نشریـه دار التقريب بين المذاهب الاسلامی ـ قاهره » مراجعه فرمائید .

«تحفه اثنا عشریه» باعث شورش و تألیف کتاب«عبقات الانوار» شد:

یکی از علماء اهل تسنّن بنام مولوی عبد العزیز دهلوی ، هندی ، عمری (که نسبش به عمر بن الخطاب میرسد) در أوائل سده سیزدهم درهندوستان کتابی را بنام « تحفه اثنا عشریه » در ردّ امامیه و « مذهب شیعه اثنا عشریه » بزبان فارسی نوشت . (آیا محرك این نویسنده چه موضوع وچه کسی بوده؟ خدا می داند) .

دراین کتاب بااینکه متعهد بود، دربیان عقائد شیعه بدور از هرعصبیت حقائق را بنویسد وقوانین ادب ومناظره را رعایت نماید ، تا توانسته باهمان دشمنی باطنی وبا نادیده گرفتن دلائل و شواهد قطعی بودن مفاد احادیث ، آنها را ضعیف جلوه داده وباافتراء وتهمت کتاب خویش را رنگین نمود، وابتداءاً بانام مستعارمنتشر کرد وبهرحال سر وصدائی همراه با جنجال سیاسی براه انداخت .

با انتشار این کتاب فتنه انگیز و اختلاف ساز بین شیعه و سنی در پیرامون امامت که تداوم بخش رسالت‌است غوغائی عجیب بر پا شد .

دراین هنگام مرزبانان بیدار وآگاه ، ودور اندیش که مسئولیت پاسداری ازحوزه‌ها وحدود اسلام را دارند بپاشدند، وبطور ضربتی وفوری بیش ازده کتاب در رد « تحفه اثنا عشریه » نوشتند و با انتشار آنها ، بملت اسلام آگاهی بخشیدند ، وتاحدی آتش فتنه را خاموش گردانیدند .

باز در این هنگام ؟ !

آن یگانه مجاهد نستوه ، عالم بی‌نظیر در بحث « امام شناسی »
آن قهرمان ، یکه‌تاز میدان مناظره بین علماء بزرگ شیعه وسنی
آن بزرگ متتبع ومطلع براحادیث فریقین در « امامت »
آن نابغه دهر ، مجدد حیات بخش نوین شیعه :

«سید حامد حسین نیشابوری هندی اعلی الله مقامه الشریف»

قیام نمود وبا تألیف کتاب اعجازگر« عبقات الانوار في امامة الأئمة الأطهار »

و با فاش کردن راز کتاب « تحفه اثنا عشریه » که در ۱۲ حدیث نبوی از نظر سند ویادلالت انتقاد کرده بود بخوبی دشمنیهای باطنی وعصبیت‌های ریشه دار«عبدالعزیز دهلوی عمری » را با آل علی عليهم السلام آشکار ، واورا رسوا گردانید ، که تاچه أندازه و چه گونه حقائق اسلام و تاریخ تلخ گذشته را ندانسته و یا بحساب نیاورده ، واز جمع بندی نوشته‌ها و اعترافات تاریخی دانشمندان از أهل تسنّن عاجز ، ویا چشم پوشی نموده است .

لذا با انتشار کتاب عبقات الانوار روح تازه ای بکالبد تشیع دمید ، وحیات علمی تازه‌ای درزمینه اسلام (شیعه) شناسی بخشید .

این تألیف ارزنده وکتابهای عظیم دیگر [1] از متأخرین با جمع بندی تمام تألیفات وتحقیقات علماء ۱٤ قرن محیط را آماده نمود ، وچشم جهانیان ومتفکرین آینده را بسوی دنیای تاریك ودربسته دوران گذشته باز کرد .

و بدین سبب در این عصر (علم و نور ونشر کامپیوتری) انسانهای آزاد وبدور از عصبیت ، در تاریخ گذشته قضاوت نموده وبا شگفتی خواهند پرسید :

---

۱) نگاهی به چند تألیف وکتاب بزرگ دیگر :

۱ـ المراجعات : سلسله مناظرات تاریخی وبی‌نظیر، تألیف: مجاهد بزرگ آیة الله العظمی سید عبدالحسین شرف الدین باشیخ الاسلام واستاد دانشگاه الازهر« شیخ سلیم »

۲ـ کتاب «الغدیر» ۱۰مجلد نتیجهٔ یك عمرتحقیق علامه شیخ عبدالحسین أمینی .

۳ ـ أعیان الشیعة : بامعرفی نوابغ وشخصیتهای بزرگ علمی شیعه تألیف آیة الله سید محسن جبل عاملی قدس سره الشریف .

٤ ـ کتاب نقباء البشر ، وکتاب «الذریعة الی تصانیف الشیعة» تألیف : اسوه تتبع وتحقیق شیخ آقا بزرگ تهرانی قدس سره الشریف .

٥ـ أصل الشیعة واصولها : تألیف علامه‌کبیرآیةالله العظمی کاشف الغطاء .

٦ـ احقاق الحق تألیف بزرگ وارزنده شهید محقق قاضی نور الله شوشتری .

باجمع بندی کتابها وتألیفات ارزنده درسیزده قرن وسمبل آنها قرن۱۳ـ۱٤ ، قضاوت وداوری باخوانندگان عزیز است .

آیا پیروان آیات قرآن از قبیل « خذوا ما آتاکم الرسول »/ «أطیعوا الله وأطیعوا الرسول واولی الأمر منکم » واحادیث از قبیل :

حدیث «غدیر» ، وحدیث « منزلت » که مقایسه مقام علی بن ابی طالب عليه‌السلام نسبت بحضرت رسالتمآب با مقام هارون وخلافتش ازحضرت موسی عليه‌السلام است .

وحدیث « ثقلین » که عترت وأئمه طاهرین را بعد از رسول خدا عدل قرآن وتمسك به هردو را وسیله هدایت و رهائی ازگمراهی شناسانده است .

درهرحال سؤالمیشود آیاپیروان آیات قرآن واحادیث نبوی نامشان«رافضی» است ؟ ! وآیا نامگذاری « شیعه » برپیروان أئمه اثنا عشر بدعت است ؟!

درصورتیکه قرآن درباره پیروی ابراهیم خلیل الرحمن ازنوح عليه‌السلام میفرماید: « وإن من شیعته لابراهیم » .

از ثمرات وبرکات این تحول عظیم :

۱ـ دار التقریب بین المعارف الاسلامیه (درقاهره) باشجاعت در نشررساله « حدیث ثقلیـــن » تألیف وجمع آوری شده توسط یکی از علماء حوزه علمیه قم ، اعتراف نموده که آن حدیث در کتابهای اهل تسنّن موجود وپراکنده است وبدین وسیله شیعه را بخوبی معرفی ومی شناساند .

۲ ـ پیوستن عالم بزرگ حجة الاسلام علامه انطاکی « قاضی حلب » بعالم تشیّع ، او که بهتر ازاسرار درون مذهب اهل تسنّن وماهیت «عبدالعزیز دهلوی ـ عمری» ورفیقانش: ابن‌تیمیّه ، وابن حجرها، باخبراست بامطالعه کتاب المراجعات عبقات الانوار ، وبا مشاهده اثرات عمیق آنها مستبصر و شیعه شد ومی نویسد چرا شیعه شدم ، واین مذهب را برگزیدم ؟ و با تقدیر وتجلیل از کتابهائی چون عبقات الانوار والمراجعات برادران اهل تسنّن را به ترك عصبیّت وبه مطالعه این کتابها وپیروی ازائمه اثنا عشرومذهب « اهل بیت » که آنان مورد تنصیص رسول‌الله اند تحریض ونصیحت می‌نماید .

۳ ـ فتوای معروف وتاریخی « شیخ محمود شلتوت » رهبر مسلمانان اهـل تسنّن درجهان، مفتی أعظم، قاضی‌القضاة ، استاد بزرگ دانشگاه الأزهر ، که شیعه اثنا عشریه را باشجاعت بی‌نظیر به رسمیت شناخت، وخط سرخ را بر کلمه«رافضی» درچهارده قرن کشید .

٤ـ کتاب «مع رجال‌الفکر»مجموعه‌ای ازاعتقادات، اعترافات ازشخصیتهای بزرگ علمی ورسمی أهل تسنن درقرن معاصراست .

افتخار آفرینی « عبقات » وانبوه تقریظ :

آوازه انتشار کتاب « عبقات الانوار » در اوساط هند ، و منطقه بکشورهای عراق ، ایران ، مکـه ، شام ، حلب ومراکز علمی ، عتبات عالیات وعلماء بزرگ نجف وقم، ونویسندگان اسلام رسید .

وبا اعجاب وافتخار بـه این کتابیکه حیات جدیـدی بشیعه بخشید تعریفهای فراوان ر کلمات أرزنده وأشعار بلند ورسا بسوی هندوستان ، مؤلف عالقدر گسیل شد . تا آنجاکه ازقسمت مهم نامه های تقدیر وتشکر وتقریظ کتابی بنام « سواطع الانوار في تقریظات عبقات الانوار » تألیف گردید .

انقلاب عبقات الانوار در افکار:

اما اثر عمیق « عبقات الانوار » در انقلاب فکری وروحی ، فرهنگ شیعـه شناسی در جوامع بشریت و مقام های عالی زعامت ، مراجع تقلید ، دانشمندان ، نویسندگان ، کتاب شناسان ، محققان چیزی نیست کـه بتوان از نظر کم و کیف ارزیابی ، وبا قلم شکسته بیان نمود .

فقط میتوان با همزه استفهام « ؟ » سؤال کرد چرا این همه تقریظها ،آن همه کلمات نثر ، شعر ، آن همه احساسات ، آن تعداد نویسندگان در کتاب های تراجم از آن کتاب ومؤلف بالحن اعجاب‌آمیز وعجز ازسپاس او، قلم رانده‌اند ؟!

نمونه ای ازشخصیتهای بزرگ علمی واسلام شناسان وآیات عظام :

زعیم شیعه « مجدد » صاحب فتوای تنباکو « میرزا محمد حسن شیرازی » .

مرجع تقلید ، آیة الله سید اسماعیل صدر« اعلی الله مقامه الشریف » .

علامه بزرگ ومحقق ، آیة الله شیخ الشریعه ، اصفهانی، نجفی (قدس سره) .

علامه بزرگ ومحقق ، آیة الله شیخ زین العابدین مازندرانی (قدس سره) .

علامه بزرگ ومحقق، آیةالله صاحب اعیان الشیعه سیدمحسن جبل عاملی(قدس)

علامه بزرگ و محقق ، آیة الله صاحب کتاب الذریعه الی تصانیف الشیعه و کتاب نقباء البشر « شیخ آقا بزرگ تهرانی (قدس سره) » .

علامه بزرگ ومحقق صاحب کتاب الغدیر « شیخ عبد الحسین امینی نجفی »

علامه بزرگ ومحقق صاحب کتاب شفاءالصدور«حاج میرزا ابو الفضل کلانتر

علامه بزرگ ومحقق، محدث بزرگوار صاحب فوائدالرضویه«شیخ عباس قمی»

زعیم الشیعه وناشر الشریعه، الوحید في عصره، استاذنا الاکبر، آیةالله العظمی حاج آقا حسین طبا طبائی بروجردی در نامه‌ای به هندوستان .

ضمناً با نگاهی به کتابهای : نجوم السماء ، المآثر والآثار ، ریحانة الادب ، أحسن الودیعه ، علماء معاصر .

و ضمائم کتاب عبقات الانوار (طبع جدید ، بخش حدیث ثقلین) نشریه مخطوطات اصفهان به قلم حجةالاسلام علامه، شیخ مهدی فقیه ایمانی اصفهانی و...

وبانگرشي به‌نمونه‌هائی از کلمات وتقریظات ارزش وآثار این کتاب می شناسید

نظر شخصیت ها در باره عبقات ومؤلف بزرگوار :

درنامه آیت الله العظمی زعیم الشیعه میرزا حسن شیرازی « مجدد » :

« کتاب عبقات الانوار از حسنات این دهر وغنائم این زمان است » .

«العدیم النظیر، وفي الحقیقة أفتخر کل الافتخار و... فانه نعمة عظمی وموهبة کبری ذلك فضل الله یؤتیه من یشاء ، أسأل الله أن یدیمك لاحیاء الدین و یقیمك لحفظ الشریعه .

« واحد أحد أقدس عزت أسماؤه گواه است همیشه شکر نعمت وجود شریف را میکنم و به کتب ومصنفات رشیقه جنابعالی مستأنسم ، بر هرمسلمان متدین لازم است که در تکمیل عقائد و اصلاح مفاسد بآن کتاب مبارك مراجعه نماید » .

علامه تهرانی ، صاحب الذریعه :

[صاحب عبقات] « عالم پر تتبع و محیط بر آثار و اخبار ومیراث علمی اسلامی او بمرتبه ای رسید که هیچ کس از معاصران و متأخران بلکه بسیاری از عالمان قرون پیشین نیز به پایه او نرسیده ، همه عمر خویش را به بحث وپژوهش در اسرار، اعتقادات دینی وحراست و مرزبانی حوزه دینی راستین بگذرانید ، من در سراسر آبادیها و اعصار در پژوهش و تتبع بفراوانی دقت نظر و هوش وحفظ وبسط مطالب کسی چون او ، ونسخه کتاب نمونه و بی همانند او ندیده » .

محدث کبیر حاج شیخ عباس قمی (کلماتی بزبان عربی با نثر وشعر در توصیف او فرموده است) .

«آیةالله فی العالمین، ناشر مذهب آبائه الطاهرین، السیف القاطع والرکن الدافع»

علامه امینی صاحب الغدیر :

این سید پاك ، بزرگوار چون پدر مقدسش شمشیری از شمشیرهای آخته خداست برسردشمنان حق ودرفش پیروزی حقیقت است واوآیتی بزرگ ازآیات خداکه خداوند حجت را بدست او تمام کرد وراه راست حق آشکار ساخت .

« عبقات الانوار از نظر ما » :

نه‌تنها یك کتاب أرزشمند درموضوع اثبات امامت أئمه‌اطهارودارای۲ منهج:
۱- ازآیات قرآن کریم. ۲-ازاحادیث در۱۲مجلد پیرامون۱۲ حدیث‌نبوی بشمارمیرود بلکه در حقیقت یك « نمونه بی مانند » در مناظره بین شیعه و سنی و یا گنجینه بزرگ اطلاعات « امامت » است . این کتاب درخشنده در سطح بالا در حدیستکه تاکنون در مذهب شیعه کتاب استدلالی ، محیط بروایات ، و نقل کلمات

أعداء ومخالفان، جمع آوری اعترافات دانشمندان سنی تاآنزمان همانند این کتاب وکتاب نفیس وأرزشمند «تشييد المطاعن» تألیف علامه عظیم الشأن والد ما جدش (قدس سره) دیده نشده .

پژوهش‌گران عالیقدرمیتوانند باتوجه به‌تعداد کتابهای مآخذ ومصادر«عبقات الأنوار» که دراین‌مدرسه ازبخش‌حدیث: «ثقلین، ولایت، طیر، مدينة العلم، منزلت تشبیه ، نور » تا شماره ۸۵۵ کتاب اعم ازیك جلدی ویا بیشتر تا یکصد جلدی آنرا استخراج نموده ودراختیارخوانندگان‌عزیزنهاده‌است تاارزش تحقیقات آنرا دریابند وهمه با هم بگویند : این کتاب از مواهب إلهیه ، واز حسنات آن دهر ، وباقيات الصالحات ، وکتابی مخلد است .

بسیار خوب وشایسته است امروزمحققان عالیشأن، همت والا واراده قوی آن رجل‌الهی ومجاهد کم نظیر که‌فاقد هرگونه وسائل پیشرفته «عادی، کامپیوتری» بوده را از نزدیك در مکتب عظیم لکهنو بچشم به بینند و بیاندیشند با چه عـزم راسخ آن کتابخانه نفیس خطـی و غیره فراهم گـردیده ومطالب آن بکار تألیف کتاب عبقات الانوار آمده و بدین سبب مؤلف بزرگوار مواریث وحقوق وشئون اهل بیت را حراست نموده است .

وهمان راهی راکه شیخ الاسلام علامه مجلسی رضوان الله علیه درمرکزعلم اصفهان باجمع مصادر خبری درتألیف کتاب «بحار الانوار» شکل داد آن‌بزرگوار هم پیروی نمود وراه‌گشای شیعه شد .

﴿الحمدلله الذي هدانا لهذا وماكنّا لنهتدي لو لا أن هدانا الله ، ونفعنا بسائر نفائس مؤلفاته القيّمة الكبيرة وجزاهم عن الاسلام و الشيعة و العلم أحسن الجزاء وحشرهم مع النبي والائمة الاثنا عشر آمين﴾ .

« مدرسة الامام المهدی (ع) »
سید محمد باقر موحد أبطحی اصفهانی

بقلم
سماحة العلامة الكبير المجاهد
الشيخ محمد مرعي الامين الانطاكي
نزيل حلب ، سورية

لماذا اخترت مذهب الشيعة

مذهب اهل البيت

وقد ذكر السيد الامام الاكبر والمجاهد الاعظم عز الشيعة ومعز الشريعة سيد الطائفة السيد مير حامد حسين النيسابوري ثم الهندي في كتابه ﴿ عبقات الانوار ﴾ (١)

حديث أنا مدينة العلم وعلي بابها .

– ١ – ان كتاب العبقات من أعظم الكتب وأهمها درة من درر الزمن ، ونادرة من نوادر الايام ، ومفخرة من مفاخر الدهر لم يأت مؤلف بمثل هذا السفر القيم المظيم قبلاً ولا بعداً ولعمر الله يعجز القلم عن إحصاء وصف هذه الدرة اليتيمة الذي قد هدى الله تعالى بها أفواجاً جة ، وطوائف كثيرة ممن لا يمكن حصرهم في هذا الاملاء وذلك في بلاد الهند وغيرها من البلاد الاسلامية وغير الاسلامية ، فاعتنقوا مذهب الشيعة الأبرار مذهب آل بيت الرسول الاخيار (ع) الذي لا غبار على صحته واحقيته ولما عثرت على بعض مجلدات هذا الأثر الخالد في مكتبة مولانا الحجة السيد العباس الكاشاني حفظه الله في مدينة كربلاء المقدسة أدهشتني عظمته ولقد رأيته أعظم وأعظم بكثير مما كنت اسمع عنه لما فيه من الحكم البالغة ، والحجج القاطعة والبراهين الساطعة والعبارات اللطيفة المنسجمة كانسجام الدرة في عقده ولم تدع للخصم مجال في الاعتراض .

فيا له من كتاب عظيم قيم لا عوج فيه ولا أعوجاج وقد بدء بتأليفه فضيلة الامام الاكبر والمرجع الأعلى في عصره آية

الله العظمى وحجته الكبرى المجاهد في سبيل الله السيد مير حامد حسين النيسابوري ثم الهندي الذي يمت بنسبه الشريف الى الامام الكاظم من اهل البيت (ع) وألف عدة أجزاء منه ثم وافاه الأجل المحتوم وقضى نحبه الشريف ، فشرع بتكميله نجله الأكبر الامام المجاهد المرجع العظيم آية الله الحجّة السيد ناصر حسين وقد ألّف عدّة أجزاء أخر أيضاً حتى لبى دعوة ربّه .

ثم جاء دور حفيده سماحة العلامة الحجّة المجاهد لسان الشيعة وترجمان الشريعة مولانا السيد محمد سعيد « سعيد الملة » فأخذ بأتمام هذا الاثر العظيم الخالد حتى بلغ عدد مجلداته مائة مجلد وذلك حسب التجزئة الثانية للطبعة الاخيرة

فجزاهم الله عن الاسلام والمسلمين خير جزاء المحسنين .

ثم إنّي لأقدم نصيحتي الخالصة لأخواننا السنة أن يقفوا على كتب الشيعة ومؤلفاتهم متجردين عن العصبية المذهبية والنزعات الطائفية خصوصاً هذا الكتاب القيم والسفر العظيم الخالد « عبقات الأنوار » وأعتقد انهم ان قبلوا النصيحة لم يبق لهم شك في صحة مذهب اهل البيت (ع) .

ولقد نصحتك ان قبلت نصيحتي

فالنصح أغلى ما يباع ويوهب

فانا مع ما كنا عليه من العصبية لما وقفنا على كتب الشيعة ومؤلفاتهم خصوصاً كتاب المراجعات للأمام شرف الدين (ره) ظهر لنا الحق جلياً واضحاً فتركنا مذهبنا السابق المذهب السني واعتنقنا المذهب الشيعي مذهب أهل البيت (عليهم السلام) الذي قد أسسه رسول الله « صلى الله عليه وآله » بنفسه الشريفة كما هو موجود في كتب القوم « السنة » نسأل الله العلي القدير ان يهدي اخواننا أهل السنة الى سواء السبيل كما هدانا من ذي قبل وان يجمع كلمة المسلمين في جميع أقطار الارض تحت كلمة لااله الا الله محمد رسول الله انه ولي الاجابة والهادي للرشاد .

« عبقات الانوار في مناقب الائمة الاطهار »

« مورد على الباب السابع من « التحفة الإثنى عشرية » الذى هو في مبحث الامامة

ورتبه على منهجين: « المنهج الأول » في إثبات دلالة الآيات القرآنية

« والمنهج الثاني » في إثبات دلالة الاحاديث الإثنى عشر على الإمامة و الجواب

عن إعتراضات صاحب « التحفة » عليها في اثني عشر مجلداً ، لكل حديث مجلد :

« **فالمجلد الاول** » من المنهج الثاني ، في حديث الغدير

: « ان علياً منى وانا من على وهو ولي كل مؤمن بعدى »

« **المجلد الثاني** » من المنهج الثانى ، في حديث المنزلة

: « على منى بمنزلة هارون من موسى الا انه لانبي بعدى »

« **المجلد الثالث** ، من المنهج الثانى ، فى الجواب عن إعتراضاتهم على الحديث الثالث

وهو حديث الولاية « إن علياً منّى وأنا من على وهو ولى كل مؤمن من بعدى » ،

« **المجلد الرابع** » من المنهج الثانى ، في الجواب عن إعتراضات صاحب « التحفة »

على الحديث الرابع ، وهو حديث الطير: « اللهم ائتنى بأحب خلقك

اليك يأكل معى هذا الطير» فجاء على بن أبي طالب امير المؤمنين فأكل معه .

« **المجلد الخامس** ، في حديث المدينة : « انا مدينة العلم و علي بابها »

« **المجلد السادس** ، في حديث التشبيه : « من اراد ان ينظر الى آدم فى علمه والى

نوح فى تقواه والى موسى فى بطشه والى عيسى فى زهده و

الى محمد فى نوره فلينظر الى على بن ابى طالب »

« **المجلد السابع** ، في حديث « من ناصب علياً الخلافة فهو كافر » .

« **المجلد الثامن** في حديث النور « كنت أنا و علىّ بن أبيطالب نوراً » .

« **المجلد التاسع** ، حديث الراية يوم خيبر وإعطائها لمن يحبّ الله ورسوله .

: « سأعطي الراية غداً رجلا يفتح الله على يده . . . » فأعطاها علياً عليه السلام .

« **المجلد العاشر** ، حديث « علىّ مع الحق والحق مع علي حيث دار » .

« **المجلد الحادي عشر** ، حديث قتال على بالتأويل و التنزيل .

: « ياعلى انت تقاتل على تنزيل القرآن وتأويله »

« **المجلد الثاني عشر** ، في الحديث الثانى عشر، وهو حديث الثقلين :

: « اني تارك فيكم الثقلين كتاب الله وعترتى »

قال الله تبارك وتعالى وأتوا البيوت من أبوابها

الحمد لله [illegible] والصلاة والسلام على سيد [illegible]

حديث مدينة العلم وهو المجلد [illegible] من المنهج الثاني

من كتاب عبقات الأنوار في إمامة الأئمة الأطهار

الذي هو من مشاهير مصنفات حجة الإسلام كهف الأنام شيخ العلماء الأعلام [illegible] الواصل من العلوم إلى ذروة تقصر عنها العقول [illegible] من المعارف حظوة لا تفي بوصفها الألسن ولا الأقلام الشاهد بطول باعه العلماء الأعلام [illegible] عصابة [illegible] بسبقه [illegible] الدهر بالاطباق والاتفاق الذي عن [illegible] أصحاب الشقاق فضلا عن أرباب الوفاق الباذل نفسه في مرضاة الإله المجاهد حق جهاده في سبيل الله الحامي عن حقائق الشرع والدين الذاب عن حرمات الحق واليقين [illegible] الملة البيضاء [illegible] الأنوار الأزهر [illegible] بيانه [illegible] أصول [illegible] بشوارق حججه البالغة [illegible] الزيغ والشنآن ببوارق براهينه [illegible] الشبهات بتحقيقاته الحقة الناصعة [illegible] بتدقيقاته [illegible] الأباطيل [illegible] بواتره [illegible] جنود الأضاليل بسطعات [illegible] المعاندين [illegible] المسنونة [illegible] آية الله في العالمين وحجته على الجاحدين

المجدد المحدث [illegible] جناب مولانا السيد حامد حسين

أجزل الله تعالى [illegible]

وقد استكتب بعون الله [illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى جعل النبى مدينة العلم وعليًا بابها ، ثم ابان بهدايتهما واٰلهما طريقة الشريعة وصوابها ، ومتن بهم عن العلوم قشورها ولبابها ، وزيل بهم منها ماءها وسرابها ، ونضا بهم عن وجوه حقائق الاسرار نقابها ، وكشف بايضاحهم عن رموز دقائق الآثار حجابها ، فهم حفظة احكام الدين من كل فتونابها ، واولى من رأى تلمة الشرع المبين فرتقها ورابها ، وصلى الله على محمد المختار المسدد من الشرعة الغراء اصلها ونصابها ، وآله الاطهار الحافظين من الملة البيضاء سنتها وكتابها ، صلوة يحمد الاولون والآخرون مآلها ومآبها ، ويحمد المصلون والسابقون متابها ومثابها ، وبعد فيقول العبد القاصر حامد حسين بن العلامة السيد محمد قلى كان الله له فى الدنيا والآخرة ، واماط معائبه الباطنة والظاهرة هذا هو المجلد الخامس من المنهج الثانى من كتاب عبقات الانوار فى امامة الائمة الاطهار اتيت فيه على كلام عبد العزيز بن ولى الله الدهلوى صاحب التحفة فى جواب حديث انا مدينة العلم وعلى بابها وقد جعله الحديث الخامس من الاحاديث الدالة على امامة على بن ابيطالب عليه السلام ثم اجاب عنه بما يحير الافهام ، ولا يرتضيه احد ممن شمّ رائحة الاسلام ، والله ولى التوفيق والانعام فى المبدء والختام قال الفاضل النحرير حديث ششم روايت جابر ان النبى صلى الله عليه وسلم قال انا مدينة العلم وعلى بابها واين خبر نيز مطعون ست قال يحيى بن معين لا اصل

له وقال البخاري انه منكر وليس له وجه صحيح وقال الترمذي انه منكر غريب وذكره ابن الجوزي في الموضوعات وقال الشيخ تقي الدين بن دقيق العيد هذا الحديث لم يثبتوه وقال الشيخ محيي الدين النواوي والحافظ شمس الدين الذهبي والشيخ شمس الدين الجزري انه موضوع پس تمسک باین احادیث موضوعه که اهل سنت آنرا از دائره تمسک واحتجاج خارج کرده اند در مقام الزام ایشان دلیل صریحست بر دانشمندی علمای شیعه واین بدان ماند که شخصی معرفت پیدا کند با نوکر شخصی که او را از نوکری بر طرف کرده و تقصیرات او را دیده و خیانت او را معلوم نموده از خانه خود برآورده منادی در شهر گردانده که فلان نوکر را با من سر و کاری نیست من ذمه دار او نیستم وعهده معاملات او ندارم این شخص ساده لوح این همه مراتب را دانسته با آن نوکر معامله دین نمود و زر معامله از آن شخص در خواستن آغاز نهاد این ساده لوح نزد عقلا در کمال مرتبه سفاهت خواهد بود و معهذا مفید مدعا هم نیست زیرا که اگر شخصی باب مدینة العلم شد چه لازم است که صاحب ریاست عامه هم باشد بلا فصل بعد از پیغمبر غایة ما في الباب آنکه یک شرط از شرائط امامت در وی بوجه اتم متحقق گشت و از وجدان یک شرط وجود مشروط لازم نمی آید با وصف آنکه آن شرط یا زیاده از آن شرط در دیگران هم بروایات اهل سنت ثابت شده باشد مثل ما صب الله شيئا في صدري الا وقد صببته في صدر ابي بكر ومثل لو كان بعدي نبي لكان عمر اگر روایات اهل سنت را اعتباری هست در هر جا اعتبار باید کرد والا فقط الزام ایشان نباید نمود که بیک روایت الزام نتوان زد

اقول مستعينا بلطف الخبير البصير

از غرائب بوقلمون روزگار وعجائب گوناگون اعصار اینست که با وصفیکه جناب شاه صاحب نزد اتباع خود حاوی العلوم و رئیس القروم و سند المحدثین واعلم المحققین وقت خویش اند وعوام وخواص سنیه را بافادات حضرت شان کمال نازش وافتخار در باب شان بر تبحر شان در فن شریف حدیث در غایت اشتهار است بمزید انصاف با انصاف وکمال بعد ومجانبت از اعتساف ومنتهای حب ولا وایمان واقصای حسن صفا واذعان فضائل جلیه ومناقب علیه امام البریه علیه وآله آلاف السلام والتحیه را که بسبب نهایت تواتر وشهرت معاندین ومتعصبین هم انکار آن نتوانستند ساخت بزعم فاسد خود باطل وانموده بتوهین وتهجین آن بانواع خرافات غریبه وهفوات عجیبه آلوده اند تا آنکه درینجا بابطال ورد حدیث انا مدینة العلم وعلی بابها باب جرح وقدح بر خود گشاده داد کمال جرات وجسارت جالب خیبت وخسارت داده بکلمات شنیعه مستهجنه وتفوهات بارده ممتهنه تشنیع وتفظیع آن آغاز نهاده بتقریرات فاسده وتزویرات کاسده در ازالهٔ تحقیر استدلال اهل حق بخار بریان افتاده حالانکه بر ادنی ممارس فن احادیث وآثار واضح وآشکار است که این حدیث شریف از جلائل فضائل جناب امیر المؤمنین علیه السلام میباشد وبسبب نهایت شهرت کمتر کتابی از کتب مناقب آنجناب است که در آن مذکور نیست وبسیاری از محدثین مختبرین وائمه معتبرین بروایت واثبات آن شرف اندوز گردیده وجمعی از ناقدین حذاق

جمیعین و جماعاتی از جهابذهٔ حذاق بتصحیح آن گرویده و شطری از افاخم اعلام از انجمله بجزم ذکر نموده و برخی از اعاظم
فخام از اشتهار موصوف فرموده قلوب معاندین و جاحدین خسته و ابواب عدول و انحراف و نکول و انصراف جاحدین
مائنین بسته اند و قبل از آن که بتخویف وجوه مفصله و ادله مکمله صحت استدلال و احتجاج اهل حق باین حدیث بمعرض بیان آرم همت
بتسدید و تعییر و تخجیل و تشویر مخاطب عظیم التعزیر برگمارم تحریر و تحبیر بعض فوائد معجبة العوائد تثبیت و تبصیر ناظر تحریر مینمایم
و بترسیم و تسطیر آن خبرت و بصیرت ممعن خبیر بعون الملک القدیر می افزایم **فائده اولی** در ذکر صحابه عظام نزد سنیه اعلام
که این حدیث شریف جناب اشرف الانام علیه وآله آلاف التحیة والسلام را روایت کرده اند پس از انجمله هستند خود جناب
امیر المومنین علیه السلام که این حدیث شریف را از جناب سالتماب صلی الله علیه وآله وسلم روایت فرموده اند و حدیث
آنجناب را سوید بن سعید و احمد بن حنبل و عباد بن یعقوب و ترمذی و ابوبکر باغندی و محمد بن المظفر البغدادی و ابن شاذان
حربی و ابو عبد الله الحاکم و ابن مردویه و ابونعیم و ابن بشران و ابن المغازلی و احمد بن محمد عاصمی و مجد الدین بن الاثیر الجزری
و ابن النجار و سبط ابن الجوزی و محمد بن یوسف کنجی و محب الدین طبری و شهاب الدین احمد و جلال الدین سیوطی و نور الدین سمهودی
و ابن حجر مکی و علی متقی و ابراهیم وصابی و شیخ بن عبد الله العیدروس و احمد مکی و شیخانی قادری و عبد الحق دهلوی و
ابراهیم کردی و میرزا محمد بدخشانی و شیخ صبان مصری و عبد القادر عجیلی و محمد مبین لکهنوی و ثناء الله پانی پتی و ولی الله
لکهنوی و حسن علی محدث لکهنوی و نور الدین سلیمانی و سلیمان بن ابراهیم بلخی ذکر نموده اند و از **انجمله** جناب امام
حسن علیه السلام هستند و حدیث آنجناب را سلیمان بن ابراهیم البلخی نقلا عن ابی سعید البحتری آورده **و از انجمله** جناب امام
حسین علیه السلام هستند و حدیث آنجناب را ابن مردویه و ابن بشران و ابن المغازلی و عاصمی و ابن النجار و سلیمان بن
ابراهیم بلخی آورده **و از انجمله** عبد الله بن عباس هستند و حدیث شان را یحیی بن معین و ابن فهم بغدادی و ابو العباس اصم و ابن
قنطری و ابن جریر طبری و ابو القاسم طبرانی و ابو الشیخ اصبهانی و حاکم نیسابوری و ابن مردویه و ابوبکر بیهقی و خطیب
بغدادی و ابن عبد البر قرطبی و ابن المغازلی و ابو علی بیهقی و عاصمی و اخطب خوارزم و عز الدین ابن الاثیر الجزری و محمد بن
یوسف کنجی و صدر الدین حموی و ابو الحجاج مزی و جمال الدین زرندی و صلاح الدین علائی و مجد الدین فیروزابادی و
شمس الدین جزری و ابن حجر عسقلانی و جلال الدین سیوطی و نور الدین سمهودی و علی متقی و ابراهیم وصابی و جمال الدین محدث
شیرازی و عبد الرؤف مناوی و علی عزیزی و میرزا محمد بدخشانی و محمد صدر عالم و شاه ولی الله دهلوی و محمد مبین لکهنوی و ثناء الله پانی پتی
و ولی الله لکهنوی و نور الدین سلیمانی و سلیمان بلخی بروایت و اثبات آن کرده اند **و از انجمله** هستند جابر بن عبد الله انصاری و حدیث
شان را عبد الرزاق صنعانی و ابوبکر بزار و ابو القسم طبرانی و قفال شاشی و ابن السقا و حاکم نیسابوری و ابو الحسن العطار الشافعی

وخطیب بغدادی وابو محمد غندجانی وابن المغازلی وشیرویه دیلمی وشهردار دیلمی وابن عساکر وابو عبد الله گنجی وعلی همدانی و
شمس الدین جزری وابن حجر عسقلانی وجلال الدین سیوطی ونور الدین سمهودی وعبد الوهاب بخاری وابن حجر مکی وعلی متقی وعیدروس
یمنی وجمال الدین محدث شیرازی وعبد الرؤف مناوی وعلی عزیزی وابراهیم کردی ومیرزا محمد بدخشانی وشاه ولی الله دهلوی وفاضل
صبان مصری ومحمد مبین لکهنوی وثناء الله پانی پتی وحسن علی محدث لکهنوی روایت واثبات نموده اند واز انجمله است
عبد الله بن مسعود وحدیث شانرا سید علی همدانی وسلیمان بن ابراهیم بلخی اثبات ونقل نموده اند واز انجمله است
حذیفة بن الیمان وحدیث شانرا سلیمان بن ابراهیم بلخی نقلا عن ابن المغازلی آورده واز انجمله است عبد الله بن عمرو
حدیثش ابو القسم طبرانی وحاکم نیسابوری وابن حجر مکی وعیدروس یمنی ومیرزا محمد بدخشانی وفاضل صبان مصری ومحمد مبین
لکهنوی وثناء الله پانی پتی وولی الله لکهنوی وسلیمان بن ابراهیم بلخی روایت ونقل کرده اند واز انجمله است
انس بن مالک وحدیثش را سید علی همدانی وسلیمان بن ابراهیم بلخی اثبات ونقل کرده اند واز انجمله است عمرو بن العاص
که حدیثش را ابو المؤید اخطب خوارزم اثبات نموده الی غیرهم من الاصحاب کما لا یخفی علی اولی الالباب ممن
تتبع شواهد هذا الباب وچون در عصر اصحاب جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله الاطیاب اختلافی در تحقق این حدیث
شریف نبود بلکه جمله ایشان سواء کانوا من الموالین او المعاندین بر این فضیلت جلیلة الآثار غزیرة الثمار اطباق و
اتفاق داشتند بهمین جهت علامه جمال الدین زرندی در کتاب نظم درر السمطین کما سیاتی ان شاء الله تعالی در عنوان این حدیث
شریف فرموده فضیلة اخری اعترف بها الاصحاب وابتهجوا وسلکوا طریق الوفاق وانتهجوا وسید شهاب الدین
احمد در توضیح الدلائل کما ستعرف بعون الله تعالی فیما بعد بعد نقل این حدیث شریف بروایت ابن عباس گفته رواه
الزرندی وقال هذه فضیلة اعترف بها الاصحاب وابتهجوا وسلکوا طریق الوفاق وانتهجوا انتهی
واذا کان هذا الحدیث الوثیق النصاب الطیب المستطاب مما اعترف به الاصحاب وابتهجوا به بلا امتراء
ولا ارتیاب وسلکوا فیه طریق الوفاق بلا اختلاف ولا اضطراب وانتهجوا فیه مسلک الاتفاق
بلا اختلاج ولا اختلاب فکیف یسوغ الطعن فیه ممن ینتسب الیهم کل الانتساب وینتصب
للذب عنهم غایة الانتصاب هل هذا الا صنیع اهل الخدع والخلاب ودأب ذوی الزیغ والانقلاب
والله العاصم عن الوقوع فی مهاوی التبار والتباب وهو الواقی عن الانخداع بخدع اهل الباطل والکذاب
فائدة ثانیه در بیان تابعین بالاحسان نزد آنحضرات والاشان که روایت این حدیث سید الانس والجان علیه وآله
الآف السلام من الملک المنان نموده اند **اول** ایشان جناب امام زین العابدین سید الساجدین علی بن الحسین بن

علی بن ابی طالب علیهم السلام میباشند و تعدید آنحضرت در تابعین فقط بنابر اصطلاح اهلسنت ست کما لا یخفی علی اولی الاحلام و روایت کردن آنجناب را ابن بشران و ابن المغازلی و عاصمی و ابن النجار و سلیمان بن ابرهیم بلخی آورده اند **دوم** جناب امام باقر علوم الاولین و الآخرین محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام و ذکر آنجناب نیز درین مرو بنابر مصطلح سنیه است کما اشرنا الیه آنفا و روایت آنجناب را نیز ابن شبان و ابن المغازلی و عاصمی و ابن النجار و سلیمان بن ابراهیم بلخی ذکر نموده اند **سوم** اصبغ بن نباتة الحنظلی الکوفی و روایت کردنش را ابن شاذان حربی و جلال الدین سیوطی ذکر کرده **چهارم** جریر ضبی و روایت کردنش را ابوبکر باغندی و ابن المظفر البغدادی و ابن المغازلی مذکور داشته اند **پنجم** حارث بن عبد الله الهمدانی الکوفی و روایتش را عباد بن یعقوب رواجنی و خطیب بغدادی و محمد بن یوسف کنجی اثبات کرده اند **ششم** سعد بن طریف الحنظلی الکوفی و روایتش را ابن شاذان حربی و جلال الدین سیوطی آورده اند **هفتم** سعید بن جبیر الاسدی الکوفی و روایت کردنش از تصریح سلیمان بن ابراهیم بلخی نقلا عن الحموی واضحست **هشتم** سلمة بن کهیل الحضرمی الکوفی و روایتش را سوید بن سعید حدثانی و احمد بن حنبل و سبط ابن الجوزی بیان کرده اند **نهم** سلیمان بن مهران الاسدی الکوفی المعروف بالاعمش و روایتش را یحیی بن معین و ابن فهم بغدادی و اصم نیسابوری و ابن تمیم عنظی و ابن جریر طبری و حاکم و طبرانی و ابوبکر بیهقی و خطیب بغدادی و ابن المغازلی و ابو علی بیهقی و عاصمی و اخطب خوارزم و عز الدین بن الاثیر الجزری و ابو عبد الله الکنجی و صدر الدین حموئی و صلاح الدین علائی و مجد الدین فیروزآبادی و شمس الدین جزری و جلال الدین سیوطی و غیر ایشان نقل کرده اند **دهم** عاصم بن ضمرة السلولی الکوفی و روایت کردنش از افادهٔ عباد بن یعقوب الرواجنی و خطیب بغدادی و ابو عبد الله الکنجی ثابت و محقق میشود **یازدهم** عبد الله بن عثمان بن خثیم القاری المکی و روایتش را عبد الرزاق صنعانی و قفال شاشی و ابن السقا و حاکم نیسابوری و ابو الحسن العطار الشافعی و خطیب بغدادی و ابو محمد غندجانی و ابن المغازلی و ابن عساکر و ابو عبد الله کنجی و ابن حجر عسقلانی بیان نموده اند **دوازدهم** عبد الرحمن بن عثمان و یقال بهمان التیمی المدنی و روایت کردن او را نیز همین حضرات ذکر کرده اند **سیزدهم** عبد الله بن عسیلة المرادی ابو عبد الله الصنابحی و روایتش از تصریح سوید بن سعید حدثانی و احمد بن حنبل و سبط ابن الجوزی ظاهر و باهر ست **چهاردهم** مجاهد بن جبر ابو الحجاج المخزومی المکی و روایت کردنش از افادهٔ حضراتیکه روایت اعمش را ذکر کرده اند واضح و لائحست **فهذه عصابة** من التابعین الاعلام * المعروفین عندهم بالقدم الثابت فی الاسلام * قد رووا هذا الحدیث الداری لغیاهب الظلام * فثبت صدوره من مشکوة النبوة علی صاحبها و آله آلاف السلام * و طاحت هفوات الطاعنین الطغام * و بلحت سقطات القادحین الاغنام * و انزاحت نزغات المنکرین اللئام *

والحمد لله الملك المنعم. **فائده ثالثه** در ذکر اکابر محدثین حفاظ و اجلهٔ مسندین ایقاظ و مشاهیر محققین جلیل الفخار و نحاریر منقدین عظیمی الآثار و اعاظم علمای والا مرتبت و افاخم کملای عالی منزلت و اماثل نبهای منیعی الشان و افاضل نبلای رفیعی المکان حضرات اهل سنت که بروایت و اخراج و اثبات و ادراج و ذکر و اشاعت و نشر و اذاعت و تحقیق و تسدید و تثبیت و تشیید و تاذیر و تایید و تقریر و تاکید این حدیث شریف اشتغال فرموده قصب السبق از دیگر در این مضمار بجهر الاستار ربوده اند.

مائه ثالثه

پس از جمله ایشانست ابوبکر عبد الرزاق بن همام بن نافع الصنعانی و ابوزکریا یحیی بن معین المری - و ابومحمد سوید بن سعید الهروی الحدثانی الانباری - و احمد بن محمد بن حنبل الشیبانی - و عباد بن یعقوب الرواجنی الاسدی - و ابوعیسی محمد بن عیسی بن سورة الترمذی - و ابوعلی

مائه رابعه

الحسین بن محمد بن عبد الرحمن بن فهم البغدادی - و ابوبکر احمد بن عمرو بن عبد الخالق المعروف بالبزار - و ابوجعفر محمد بن جریر الطبری و ابوبکر محمد بن محمد بن سلیمان بن حارث الباغندی الواسطی البغدادی - و ابوالعباس محمد بن یعقوب الاموی الاصم - و ابوالحسن محمد بن احمد بن تمیم الخیاط القنطری البغدادی - و ابوبکر محمد بن عمر بن محمد بن سلیم التمیمی البغدادی المعروف بالجعابی - و ابوالقاسم سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی و ابوبکر محمد بن علی بن اسمعیل الشاشی المعروف بالقفال - و ابومحمد عبد الله بن محمد بن جعفر بن حیان الاصبهانی الحیانی المعروف بابی الشیخ و ابومحمد عبد الله بن محمد بن عثمان المعروف بابن السقا الواسطی - و ابواللیث نصر بن محمد السمرقندی الحنفی - و ابوالحسین محمد بن المظفر بن موسی بن عیسی البغدادی - و ابوحفص عمر بن احمد بن عثمان المعروف بابن شاهین البغدادی - و ابوالحسن علی بن عمر بن محمد بن حسن بن شاذان بن ابراهیم بن اسحاق السکری الحربی - و ابوعبد الله عبید الله بن محمد بن محمد بن حمدان بن بطة العکبری المعروف

مائه خامسه

بابن بطه - و ابوعبد الله محمد بن عبد الله بن محمد الضبی النیسابوری المعروف بالحاکم - و ابوبکر احمد بن موسی بن مردویه الاصبهانی و ابونعیم احمد بن عبد الله الاصبهانی - و ابوالحسن احمد بن مظفر بن احمد العطار الفقیه الشافعی - و ابوالحسن علی بن محمد بن حبیب البصری الشافعی المعروف بالماوردی - و ابوبکر احمد بن الحسین بن علی البیهقی - و ابوغالب محمد بن احمد بن سهل النحوی المعروف بابن بشران - و ابوبکر احمد بن علی المعروف بالخطیب البغدادی - و ابوعمر یوسف بن عبد الله المعروف بابن عبد البر النمری القرطبی - و ابومحمد الحسن بن احمد بن موسی الغندجانی - و ابوالحسن علی بن محمد بن

مائه سادسه

الطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی - و ابوالمظفر منصور بن محمد بن عبد الجبار السمعانی - و ابوعلی اسمعیل بن احمد بن الحسین البیهقی - و ابوشجاع شیرویه بن شهردار بن شیرویه بن فناخسرو الهمدانی الدیلمی - و احمد بن محمد بن علی العاصمی و شهردار بن شیرویه بن شهردار بن شیرویه بن فناخسرو الهمدانی الدیلمی - و عبد الکریم بن محمد بن منصور بن محمد بن عبد الجبار بن احمد بن محمد بن جعفر التمیمی السمعانی المروزی - و ابوالمؤید موفق بن احمد بن اسحق المعروف باخطب خوارزم - و ابوالقاسم علی بن الحسن بن هبة الله بن الحسین الدمشقی المعروف بابن عساکر - و ابوالحجاج یوسف بن محمد البلوی الاندلسی المعروف بابن الشیخ - و ابوالسعادات مبارک بن محمد

بن محمد بن عبد الکریم الجزری المعروف بابن الاثیر۔ و ابو الحسن علی بن محمد بن محمد بن عبد الکریم الجزری المعروف بابن الاثیر
و محیی الدین محمد بن علی بن محمد بن عربی الطائی الاندلسی۔ و محب الدین محمد بن محمود البغدادی المعروف بابن النجار
و کمال الدین ابو سالم محمد بن طلحة القرشی النصیبی الشافعی۔ و شمس الدین ابو المظفر یوسف بن قزغلی المعروف بسبط ابن
الجوزی و ابو عبد الله محمد بن یوسف بن محمد الکنجی الشافعی و عز الدین عبد العزیز بن عبد السلام بن ابی القاسم السلمی و ابو زکریا
یحیی بن شرف بن مری النووی۔ و محب الدین احمد بن عبد الله بن محمد الطبری الشافعی المکی۔ و سعید الدین محمد بن احمد

مائه ثامنه

الفرغانی۔ و احمد بن منصور الکازرونی۔ و حسین بن محمد المعروف بامیر حسینی الغوری۔ و سید محمد بن سید محمود الکرمانی و ابو المجامع
ابراهیم بن محمد بن المؤید بن عبد الله بن علی بن محمد بن حمویه الجوینی۔ و نظام الدین محمد بن احمد بن علی البخاری المشهور علی
السنتهم بنظام اولیا۔ و جمال الدین ابو الحجاج یوسف بن عبد الرحمن المزی۔ و محمد بن یوسف الزرندی۔ و صلاح الدین
ابو سعید خلیل بن کیکلدی العلائی الدمشقی الشافعی و علی بن شهاب الدین الهمدانی۔ و نور الدین جعفر بن سالار البدخشانی

مائه تاسعه

المعروف بامیر ملا۔ و شیخ بدر الدین محمد بن بهادر بن عبد الله الزرکشی الشافعی۔ و کمال الدین محمد بن عیسی الدمیری
و محمد بن یعقوب بن محمد بن ابراهیم الشیرازی اللغوی الشهیر بالفیروز آبادی۔ و امام الدین محمد الهجروی الایجی الواسطی
و شمس الدین محمد بن محمد بن محمد الجزری۔ و زین الدین ابو بکر محمد بن محمد بن علی الخوافی۔ و شهاب الدین بن شمس الدین
الزاولی الدولت آبادی۔ و شهاب الدین احمد بن علی بن محمد بن محمد بن علی بن محمود بن احمد بن حجر الکنانی العسقلانی۔
و اسید شهاب الدین احمد صاحب توضیح الدلائل۔ و نور الدین علی بن محمد بن احمد المعروف بابن الصباغ المالکی المکی و عبد الرحمن

مائه عاشره

بن محمد بن علی بن احمد البسطامی۔ و شمس الدین محمد بن یحیی بن علی الجیلانی اللاهجی النوربخشی۔ و شمس الدین ابو الخیر محمد بن عبد الرحمن
بن محمد السخاوی۔ و حسین بن علی الکاشفی المعروف بالواعظ۔ و جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی و نور الدین علی
بن عبد الله السمهودی۔ و فضل الله بن روزبهان الخنجی الشیرازی۔ و عز الدین عبد العزیز بن عمر المعروف بابن فهد الهاشمی المکی
و شهاب الدین احمد بن محمد بن ابی بکر بن عبد الملک بن احمد بن محمد بن محمد بن الحسین القسطلانی المصری الشافعی۔ و جلال الدین محمد بن
اسعد الصدیقی الدوانی۔ و کمال الدین حسین بن معین الدین الیزدی المیبذی۔ و غیاث الدین بن همام الدین المدعو بخواند امیر
و عبد الوهاب بن محمد بن رفیع الدین احمد البخاری۔ و شمس الدین محمد بن یوسف الشامی الدمشقی الصالحی۔ و شیخ ابو الحسن
علی بن محمد بن عراق الکنانی۔ و احمد بن محمد بن علی بن حجر الهیتمی المکی۔ و علی بن حسام الدین الشهیر بالمتقی۔ و ابراهیم بن عبد الله
الوصابی الیمنی الشافعی۔ و محمد طاهر الفتنی۔ و عباس بن معین الدین الجرجانی الشیرازی الشهیر بمیرزا مخدوم۔ و کمال الدین
بن فخر الدین جهرمی۔ و شیخ بن عبد الله العیدروس الیمنی۔ و جمال الدین عطاء الله بن فضل الله بن عبد الرحمن الشیرازی

مائة حادية عشر

وابو العصمت محمد معصوم بابا السمرقندی - وعلی بن سلطان محمد الهروی المعروف بالقاری - ومحمد عبد الرؤف بن تاج العارفین
المناوی - وملا یعقوب البنبانی اللاهوری - وابو العباس احمد بن محمد المقری الاندلسی - وشیخ احمد بن فضل بن محمد باکثیر المکی
الشافعی - ومحمود بن محمد بن علی الشیخانی القادری - وعبد الحق بن سیف الدین البخاری الدهلوی - وسید محمد بن سید جلال الدین
ماه عالم بن سید حسن البخاری - والله دیه بن عبد الرحیم بن بینا حلیم الجشتی العثمانی - وعبد الرحمن بن عبد الرسول بن قاسم الجشتی - وشیخ بن
علی بن محمد بن عبد الله بن علوی بن ابی بکر بن جعفر بن محمد بن علی بن محمد بن احمد الجفر - وعلی بن احمد بن محمد بن ابراهیم العزیزی -

مائة ثانية عشر

وابو الضیا نور الدین علی بن علی الشبراملسی القاهری الشافعی - وتاج الدین السنبهلی النقشبندی - وابراهیم بن حسن الکردی الکورانی
الشهرزوری الشافعی - واسمعیل بن سلیمان الکردی المصری - ومحمد بن عبد الباقی بن یوسف الازهری الزرقانی المالکی - وسالم بن عبد الله
بن سالم البصری الشافعی - وسید محمد بن عبد الرسول البرزنجی الکردی نزیل طیبة - ومرزا محمد بن معتمد خان الحارثی البدخشانی - ومحمد صدر عالم
وشاه ولی الله احمد بن عبد الرحیم الدهلوی - ومحمد معین بن محمد امین السندی - وشیخ محمد بن سالم بن احمد الشافعی المصری الشهیر بالحفنی
ومحمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الیمانی الصنعانی - ومحمد بن علی الصبان المصری - وشیخ سلیمان جمل - وقمر الدین حسینی اورنگ آبادی

مائة ثالثة عشر

وشهاب الدین احمد بن عبد القادر بن بکری العجیلی الشافعی - ومحمد مبین بن محب الله بن ملا احمد عبد الحق بن ملا محمد سعید بن
قطب الدین السهالوی اللکهنوی وشاه سلامة الله - وعبد العزیز بن ولی الله الدهلوی خود مخاطب - وشیخ جواد ساباط بن ابراهیم
ساباط الساباطی الحنفی - وعمر بن احمد الخربوتی - ومحمد بن علی الشوکانی الصنعانی - ومحمد رشید الدین خان الدهلوی تلمیذ رشید
مخاطب - وجمال الدین ابو عبد الله محمد بن عبد العلی القرشی المعروف بمرزا حسن علی محدث تلمیذ فرید مخاطب - ونور الدین بن اسمعیل
السلیمانی - وولی الله بن حبیب الله بن محب الله بن ملا احمد عبد الحق بن ملا محمد سعید بن قطب الدین السهالوی اللکهنوی - وشهاب الدین
محمود بن عبد الله البغدادی الشهیر بالوسی زاده - وسلیمان بن ابراهیم بن محمد البلخی القندوزی - وسلامة الله البدایونی - ومولوی حسن الزمان
محمد بن قاسم الترکمانی التبریزی ثم الحیدرآبادی المعاصر - وعلی بن سلیمان الدمنتی البجعوی المغربی المالکی الشاذلی المعاصر - وعبد الغنی
افندی الغنیمی المعاصر **فهذه** اعلام جمع من علماء السنية واعلامهم وسماحی من برکاتهم وعظامهم و
بعد سماع روایاتهم ؛ وعجب وعرفان افاداتهم لا یسترتیب من وفقه الله لرشده وبصره لفضله وکشف الرین
عن قلبه بتأییده وازاح الحرج عن صدره بتیسیره فی التصدیق والاذعان والایمان والایقان بهذا الحدیث
الشریف الباهر البرهان الجلیل الشان ؛ المقبول عند المهرة الاعیان ؛ المروی للاساطین العارفین بغوامض السنة
والقرآن ؛ والله الصائن عن التقحم فی مهاوی الزیغ والعدوان ؛ والتهجم علی مغاوی البغی والشنآن ؛
فائده رابعه در افراد اسمای علمای عظام سنیه که از تصریحات وافادات شان صحت این حدیث شریف واضح ولائح است

پس از انجمله است ابو زکریا یحیی بن معین المری که تصریح صریح بصحت این حدیث شریف نموده و از انجمله است ابو جعفر
محمد بن جریر الطبری که باختیار اتحاد این حدیث بحدیث انا دار الحکمة حکم بصحت آن فرموده و از انجمله است ابو عبد الله
محمد بن عبد الله بن حاکم النیسابوری که باهتمام تمام صحت این حدیث شریف ثابت نموده و از انجمله است علامه ابو سالم محمد بن
طلحة القرشی که این حدیث شریف را از جامع ترمذی واصفا ایاه بالتصحیح مرة بعد اخری نقل کرده و علاوه بر استدلال و استشهاد
بآن تصریح تمام بر از جملهٔ احادیث الحجه صحیحه و معتقد انشمرده و از انجمله است علامه ابو المظفر یوسف بن فرغلی المعروف بسبط ابن
الجوزی که بطرحها بحدیث را از فضائل ثابته مشتهره و از جمله سنت ظاهره که در آن شک و ابهام نیست وانموده باهتمام تمام اثبات آن فرموده و از انجمله است ابو عبد الله
محمد بن یوسف الکنجی که این حدیث شریف را در کفایة الطالب روایت نموده و در صدر آن تصریح کرده که این کتاب مشتمل است بر احادیث صحیحه
از کتب ائمه و حفاظ و از انجمله است صلاح الدین خلیل بن کیکلدی علائی که بجواب تصریح سخاوی بیانی نموده که شاهد بصحت این حدیث شریف
است و ابن حجر مکی در منح مکیه افاده نموده که قول حافظ علائی موافقت بصحیح بودن این حدیث شریف دارد و از انجمله
است شمس الدین محمد بن محمد الجزری که در اسنی المطالب حکم حاکم بصحت این حدیث در مقام تایید نقل کرده و در اول
کتاب تصریح نموده که احادیث این کتاب از متواترات و صحاح و حسان است و از انجمله است شمس الدین محمد بن
عبد الرحمان السخاوی که در مقاصد حسنه بعد نقل بیان علامه علائی که آنرا شاهد بصحت حدیث وانموده و گفته وهذا صنیع معتمد
و از انجمله است علامه جلال الدین السیوطی که در جمع الجوامع جزم بصحت این حدیث شریف فرموده و از انجمله است
فضل الله بن روزبهان الخنجی الشیرازی که در کتاب الباطل خود تصریح صریح بصحت این خبر منیف نموده و از انجمله است علی بن
حسام الدین الشهیر بالمتقی که در کنز العمال کلام سیوطی مشتمل بر جزم بصحت این حدیث شریف بلا رد و نکیر نقل نموده و از انجمله است سید محمد بخاری که او نیز
بودن این خبر صحیح تصریح صحیح نموده و از انجمله است میرزا محمد بدخشانی که این حدیث شریف را در کتاب نزل الابرار بما صح من مناقب اهل البیت الاطهار که در آن
التزام ایراد احادیث صحیحه نموده بطرق عدیده وارد کرده و در مفتاح النجا تصحیح حاکم این حدیث را ذکر نموده و از انجمله است محمد صدر عالم که در معارج العلی عبارت جمع الجوامع
سیوطی مشتمل بر جزم بصحت این حدیث شریف بلا رد و نکیر نقل نموده و از انجمله است علامه محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الیمانی الصنعانی که باهتمام تمام در روضه ندیه
صحت این حدیث باثبات رسانیده و از انجمله است ثناء الله پانی پتی که در سیف مسلول افاده نموده که بکثرت شواهد حکم بصحت این حدیث شریف
توان نمود و از انجمله است مولوی حسن زمان معاصر که صحت این حدیث شریف و تصحیح جماعتی از ائمه سنیه آنرا ببیان انیق واضح فرموده فمن اشرق
قلبه بنور الیقین و ربط فؤاده بعزیمة الدین و لم یفتله فاتلات الغرور و لم تعم علیه مشتبهات الامور
و لا اشرب فی قلبه حب الزور و لم یزرع الغی فیحصد الثبور و لم یخبط فی ظلمة عمیاء من الوساوس و لم
یرم بالخبط والعمه والشماس و لم ینکث علیه الفتل و لم یکب علی منخره الا یمکن تحیص اللیالی فی صحة هذا الحدیث

لتسامي المعالي وكونه ثابتا مسلما عند جهابذة الصناعة من ائمة السنة والجماعة الحائزين بالقدح المعلى والرقيب في الرفعة والمناعة المصيبين خصل السبق في التقدم والبراعة والله ولي التوفيق لمن ابصر الحق فاراد اتباعه وهو الموضح سبيل الرشد لمن انقاد له فاطاعه **فائدهٔ خامسه** در ذکر علمای کبار اهلسنت که از تصریحات و افادات شان حسن بودن این حدیث شریف مطلقا یا بخصوصیت بعض طرق واضح و آشکار است و درین زمره بعضی از حضرات که آنفا در فائده سابقه مذکور شدند نیز داخل میباشند و سببش یا اینست که ایشان اولا قائل بحسن این حدیث بودند بعد بر ایشان صحتش منکشف شد کما صرح به السیوطی في حق نفسه و یا حکم بحسن از ایشان مختص ببعض طرق حدیث است مثل الحافظ الکنجی و کیفما کان پس باید دانست که از جمله آنکسانیکه اشاره الیهم محمد بن عیسی الترمذی است که بنا بر تصریح عبدالحق دهلوی در لمعات شرح مشکوة تحسین این حدیث فرموده **و از انجمله** است حافظ ابو عبدالله محمد بن یوسف الکنجی الشافعی که در کفایة الطالب نسبت بحدیث ابن عباس گفته هذا حدیث حسن عال **و از انجمله** است صلاح الدین خلیل بن کیکلدی علائی که بصراحت اعتراف ببودن این حدیث شریف حسن صحیح بنموده **و از انجمله** است بدر الدین محمد بن بهادر زرکشی که در کتاب لآلی منثوره قول حافظ علائی مصرح بحسن این حدیث نقل کرده و بنا بر افاده مناوی در فیض القدیر خود زرکشی تصریح کرده که این حدیث منتهی میشود بدرجه حسن محتج به و مولوی حسن زمان نیز در قول مستحسن افاده فرموده که زرکشی تحسین این حدیث فرموده **و از انجمله** است مجد الدین محمد بن یعقوب الفیروزآبادی که در کتاب نقد الصحیح تصریح کرده که این حدیث منتهی میشود بدرجه حسن محتج به **و از انجمله** است شهاب الدین احمد بن علی العسقلانی المعروف بابن حجر که در فتوای خود در اجوبه احادیث متعقبه سراج قزوینی تصریح بحسن این حدیث شریف نموده **و از انجمله** است شمس الدین محمد بن عبدالرحمن سخاوی که در مقاصد حسنه حدیث ابن عباس را حسن گفته **و از انجمله** است جلال الدین عبدالرحمن بن ابی بکر السیوطی که در تاریخ الخلفا حکم بحسن بودن این حدیث شریف نموده و در لآلی مصنوعه و کتاب التعقبات علی الموضوعات و تلخیص آن مسمی بالنکت البدیعات کلام علائی و ابن حجر متعلق به حسن بودن این حدیث نقلکرده **و از انجمله** است نور الدین علی بن عبدالله السمهودی که در مقام اثبات این حدیث شریف تصحیح حاکم و تحسین علائی و ابن حجر ذکر نموده پس بحکم ازکم خود سمهودی قائل بحسن حدیث خواهد بود **و از انجمله** است محمد بن یوسف شامی که در سبل الهدی والرشاد حسن بودن این حدیث شریف را صواب فرموده و استشهاد بقول علائی و ابن حجر کرده **و از انجمله** است ابو الحسن علی بن محمد بن عراق الکنانی که در تنزیه الشریعه در مقام تعقب قدح اخراج حاکم و ترمذی این حدیث شریف را ذکر کرده و بعد از ان قول ابن حجر مشتمل بر ذکر تصحیح حاکم و اختیار بودن حدیث از قسم حسن نقلکرده و تحسین علائی را نیز بعد از ان ذکر نموده پس لا اقل بقول ابن عراق از القائلین بحسن این حدیث شریف باشد **و از انجمله** است احمد بن محمد الهیتمی المکی المعروف بابن حجر که در صواعق

در مقام اثبات اینحدیث تصویب حسن بودن آن از بعض محققین نقل کرده و در منح مکیه حسن بودن آنرا تحقیق کرده
و در تطهیر الجنان نیز آنرا بسبب کثرت طرق حسن وانموده و در فتوای خود نیز آنرا حدیث حسن گفته واز انجمله است
محمد طاهر فتنی که در تذکرة الموضوعات در مقام تعقب تلویح اینحدیث افادۀ علائی وابن حجر را ذکر کرده واز انجمله است ملا علی بن
سلطان محمد القاری که در مرقاة بعد نقل بعض اقوال متعنتین در مقام استدراک افادۀ علائی وابن حجر عسقلانی متعلق بحسن بودن
اینحدیث شریف ذکر نموده واز انجمله است عبد الرؤف بن تاج العارفین المناوی که در فیض القدیر بعد نقل بعض اقوال متعنتین
افادۀ حافظ علائی و زرکشی وابن حجر وسخاوی متعلق بحسن بودن اینحدیث شریف آورده واز انجمله است محمد حجازی بن محمد بن
عبد الله الشعرانی که در فتح المولی النصیر بشرح الجامع الصغیر قائل بحسن بودن اینحدیث شریف شده کما نقله العزیزی فی السراج المنیر
واز انجمله است عبد الحق بن سیف الدین البخاری الدهلوی که در اسماء الرجال مشکوة بعد ایراد کردن اینحدیث شریف افادۀ
ابن حجر مشتمل بر حکم بحسن بودن آن ذکر نموده و در لمعات شرح مشکوة گفته که ترمذی اینحدیث را تحسین کرده است ونیز در آن کلام
مبسوط مجد الدین فیروزآبادی که مشتمل بر تصریح بودن اینحدیث حسن محتج به میباشد نقل نموده واز انجمله است علی بن احمد العزیزی
که در سراج منیر حسن لغیره بودن اینحدیث از شیخ خود محمد حجازی شعرانی نقل کرده واز انجمله است علی بن علی الشبراملسی که در تیسیر المطالب السنیه حسن بودن
اینحدیث را اصوب وانموده وآنرا مستند بقول علائی وابن حجر کرده واز انجمله است محمد بن عبد الباقی الزرقانی که در شرح مواهب لدنیه
تصویب حسن بودن اینحدیث کرده واستناد بقول علائی وابن حجر نموده واز انجمله است محمد بن علی الصبان المصری که در
اسعاف الراغبین از بعض محققین تصویب حسن بودن اینحدیث نقل کرده واز انجمله است محمد بن علی الشوکانی
که در فوائد مجموعه حسن بودن اینحدیث اختیار کرده واز انجمله است حسن علی محدث لکهنوی که در تفریح الاحباب حسن بودن
اینحدیث را صواب ظاهر نموده فمن من الله علیه بصفاء السریرة ٭ وحسن البصیرة ٭ والتمییز بین الحق والباطل
وتبیین الحالی من العاطل ٭ وتزییل الغث من الثمین ٭ وتفریق الواهی من المتین ٭ لا یتعتع عن
قبول هذا الحدیث المنیف ٭ ولا یحجم عن الانقیاد لهذا الخبر الشریف ٭ بعد رکون هؤلاء القوم الی تحسینه
والجنوح الی تثبیته وترصینه لان الحدیث الحسن یصلح بلا ریب للاحتجاج ٭ بل هو داخل
فی الصحیح عند جمع من سالکی هذا المنهاج **فائده سادسه** در افراد اسمای
علمای عالیشان ونبهای رفیع المکان اهل سنت که اینحدیث شریف را بعبارات مفیده حتم وعنوانات مثبته
جزم آورده ونهایت ثبوت وتحقق آن بر ارباب احلام وابصار واصحاب فکرت واعتبار واضح ولائح کرده اند پس از انجمله است ابو اللیث
نصر بن محمد السمرقندی وابو محمد احمد بن محمد بن العاصمی وابو المجد مجدود بن آدم السنائی الغزنوی وابو الحجاج یوسف بن محمد البلوی

الاندلسی ومحیی الدین محمد بن علی بن محمد بن عربی الطائی الاندلسی وابوسالم محمد بن طلحة القرشی النصیبی الشافعی وابوعبدالله محمد بن یوسف الکنجی الشافعی وعزالدین عبدالعزیز بن عبدالسلام السلمی الشافعی ومحب الدین احمد بن عبدالله الطبری الشافعی وسعیدالدین محمد بن احمد الفرغانی وحسین بن محمد المعروف بامیر حسینی الغوری ونظام الدین محمد بن احمد بن علی البخاری المعروف بنظام الاولیا وجمال الدین محمد بن یوسف الزرندی وعلی بن شهاب الدین الهمدانی وکمال الدین محمد بن عیسی الدمیری وزین الدین محمد بن محمد بن علی الخوافی وشهاب الدین بن شمس الدین الدولتابادی وشهاب الدین احمد صاحب توضیح الدلائل ونورالدین علی بن محمد بن احمد المعروف بابن الصباغ المکی المالکی وعبدالرحمن بن محمد بن علی بن احمد البسطامی وشمس الدین محمد بن یحیی بن علی الجیلانی اللاهیجی وحسین بن علی المعروف بالواعظ الکاشفی وجلال الدین محمد بن اسعد الصدیقی الدوانی وکمال الدین حسین بن معین الدین الیزدی المیبذی وغیاث الدین بن همام الدین المدعو بخواندامیر واحمد بن محمد بن علی بن حجر الهیتمی المکی الشافعی وعطاءالله بن فضل الله الشیرازی المعروف بجمال الدین المحدث وابوالعصمة محمد معصوم السمرقندی وملا علی بن سلطان محمد القاری والدیاربکری وعبدالرحیم الچشتی وشیخ بن علی بن محمد الجفری وابرهیم بن الحسن الکردی الشافعی واسمعیل بن سلیمان الکردی البصری وولی الله بن عبدالرحیم الدهلوی وشیخ سلیمان جمل وقمرالدین الحسینی الاورنگابادی ومحمد مبین بن محب الله اللکهنوی وثناءالله الپانی پتی وجواد بن ابراهیم الساباطی الحنفی وولی الله بن حبیب الله اللکهنوی فهل یستریب بعد ذلک من تمکنت من سویداء قلبه وشیجة الانصاف والولاء وما اطلقته غنه العصبیة دبق التزمر والجفاء ولا شعبته مصارف العسف والجور ولا هتفت به هواتف الحور بعد الکور فهو لطواعیته اسیر ایمان ولنصاحیته رهین اذعان لم ینفکه من ربقه زیغ ولا عدول ولا طوح به عنه نکوص ولا نکول فی ان هذا الحدیث من صحیحة الاخبار وصادقة الآثار لم یمسه غائلة الوهن والضعف ولا تطرق الیه شائبة مما یرمیه به ذوو المجون والسخف وان المبطل له معاند حاقد والمکذب ایاه کاشح حاسد والراد علیه متواقح جلع والطاعن فیه متکائس ضلع **فائده سابعه** در افراد اسمای علمای فاخم وکبرای اعاظم سنیه که اصلاً یا نقلاً عن غیرهم من العلما جناب امیرالمومنین علیه السلام را بوصف باب مدینة العلم ویا مماثل آن وجناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم را بمدینه علم ستوده یا آنکه این وصف جلیل را در اسماء والقاب این دو جناب ذکر فرموده تحتم تحدیث شریف بر اهل نقد وبصیرت وصاحبان تو قد وخبرت واضح نموده اند پس **از انجمله** است ابونعیم احمد بن عبدالله الاصفهانی واحمد بن محمد بن علی العاصمی وعبدالکریم بن محمد بن منصور السمعانی وابوالموید موفق بن احمد بن اسحاق الخوارزمی المکی المعروف باخطب خوارزم ومحمد بن یوسف الکنجی واحمد بن منصور الکازرونی وجمال الدین محمد بن یوسف الزرندی وعلی بن شهاب الدین الهمدانی ونورالدین جعفر بن سالار البدخشانی

وعلاء الدين محمد المهجوري الايجي الواسطي وشهاب الدين بن شمس الدين الدولت آبادي وشهاب الدين احمد صاحب توضيح الدلائل
وشهاب الدين احمد بن محمد القسطلاني وجلال الدين محمد بن اسعد الصديقي الدواني ومحمد بن يوسف الشامي الدمشقي الصالحي
واحمد بن محمد بن علي بن حجر الهيتمي المكي وعطاء الله بن فضل الله الشيرازي المعروف بجمال الدين المحدث وملا علي بن سلطان
محمد القاري وعبد الرؤف بن تاج العارفين المناوي وعبد الحق بن سيف الدين البخاري الدهلوي وسيد محمد بن سيد جلال
ماه عالم البخاري وعبد الرحمن بن عبد الرسول بن قاسم الجشتي وتاج الدين ابي الحسن النقشبندي السنبهلي وابراهيم بن حسن الكردي وسالم بن عبد الله بن سالم البصري ومحمد بن
عبد الرسول البرزنجي ومحمد معين بن محمد امين السندي ومحمد بن اسماعيل بن صلاح الامير اليماني الصنعاني وشهاب الدين احمد بن عبد القادر العجيلي
ورشيد الدين خان الدهلوي وسلامة الله البدايوني وحسن الزمان المعاصر وعبد الغني افندي الغنيمي المعاصر - فلا يرمي هذا
الحديث الشريف بعد ذلك بالكذب والوضع الا من انبعثت له عن انزعاج العصبية المردية ؛ وجرى على
اذكال الحمية المخزية ؛ وردعه شغف الباطل عن رؤية سبحات نور الحق ؛ وقدعه ولوعه بالخطاء عن اجتلاء لمعات
ضوء الصدق ؛ فوقف خاسئا على اهابته وحدته ؛ ومر ساهدا على اشاحته وصدته ؛ وضل خابطا في ظلمة غشوته
وهجر لاغطا في سكرته ونشوته ؛ واما من لم ترم الشكوك بنوازغها عن يمينه ايمانه ؛ ولم تحترك الاوهام المضلة على
معاقد ايقانه ؛ ولا قدحت قوادح النصب والبغض في صلده ؛ ولم تطمع فيه الوساوس فتقرع بريبها على فكره فمحق الله
فلج الصدق بزبرجد يقينه ؛ مربوط الفؤاد بتثبيته وترصينه ؛ مستنير البصيرة بتتابع رعيه ؛ طيب السريرة
بفوح اريجه.

فائدهٔ ثامنه در ذکر کسانی از معدودین سنیه و نبهای معروفین شان که این حدیث شریف را در اشعار
خود نظم نموده مسلک اذعان و ایقان پیموده اند پس از انجمله است ابو القاسم اسمعیل بن عباد الطالقانی المعروف بالصاحب الکافی وابو القاسم حسن بن
اسحاق بن شرفشاه الطوسی المعروف بالفردوسی وابو المجد مجدود بن آدم الشهیر بالحکیم السنائی وابو المؤید موفق بن احمد المکی المعروف باخطب خوارزم
وافضل الدین ابراهیم بن علی الشروانی الشهیر بالخاقانی وفرید الدین محمد بن ابراهیم الهمدانی المعروف بالفرید العطار وجلال الدین محمد بن محمد
البلخی الرومی المعروف بمولوی روم ومحیی الدین یحیی بن شرف بن مری النووی وشرف الدین مصلح بن عبد الله الشیرازی الشهیر
بالسعدی وشمس الدین محمد بن احمد بن جابر الاندلسی الهواری المالکی المعروف بابن جابر وفخر الدین عبد الرحمن بن عبد الرزاق
بن ابراهیم بن مکانس القبطی المصری وعز الدین عبد العزیز بن عمر الهاشمی المکی المعروف بابن فهد ومحمد بن اسمعیل
بن صلاح الامیر الیمانی الصنعانی - وشهاب الدین احمد بن عبد القادر بن بکر العجیلی وغیر ایشان ولعمری لا یجحد
الحق بعد وضوح سبیله ؛ وقیام دلیله ؛ واضاءة مناره ؛ ولمعان انواره ؛ ووضوح اسفاره ؛ وتشقق انواره
وتفتق ازهاره ؛ وسطوع انتشاره ؛ وتبلج ازدهاره ؛ الا من ماج في غمرته ؛ وطفح في سكرته ؛ وقد خرب

على قلبه بالاسهاب ؛ فهام على وجهه فى سباسب البوار والتباب ؛ وجاب مجاهل الزيغ والجهالة
وقطع مفاوز الخبط والضلالة واوضع وخب فى مهامه الردى والعطب ؛ واوغل وتقحم فى مصارع
الهلاك والتعب ؛ فلزمته حسرات سوابق الخيبة والشقاء واسلمته الى نفسه خذلانا ايدى القدر
والقضاء **فائدهٔ تاسعه** در اثبات شهرت وتواتر این حدیث شریف حسب افادات اکابر محققین واعاظم منقدین سنیه
وبیانش بچند وجه است **اول** آنکه علامه سبط ابن الجوزی در تذکره خواص الامه بودن این حدیث را در فضائل ثابته مشهوره افاده نموده
کما ستعرفه فیما بعد ان شاء الله تعالی وعلامه قسطلانی در مقدمه ارشاد الساری تصریح فرموده که حدیث مشهور
نزد علمائی درایت ملحق بمتواتر است **دوم** آنکه شیخ عبد الحق دهلوی در لمعات کما ستسمع ان شاء الله تعالی در لمعات
شرح مشکوة تصریح بمشهور بودن حدیث مدینة العلم نموده **سوم** آنکه نیز عبد الحق دهلوی در شرح فارسی مشکوة این حدیث
شریف را مشهور گفته کما ستعلم ان شاء الله تعالی **چهارم** آنکه علامه محمد بن اسمعیل الامیر الیمانی الصنعانی در روضه ندیه
کما ستعرف ان شاء الله تعالی این حدیث شریف را بشهرت وصف نموده **پنجم** آنکه خود مخاطب در جواب سوال سائل
کما ستدری ان شاء الله تعالی اعتراف بشهرت این حدیث شریف فرموده **ششم** آنکه مولوی حسن الزمان معاصر در
قول مستحسن کما سیاتی ان شاء الله تعالی بتصریح افاده فرموده که این حدیث مشهور است **هفتم** آنکه سابقا در مجلد
حدیث طیر دانستی که ابن حجر مکی در صواعق خبر موضوع مروا ابا بکر فلیصل بالناس را بسبب زعم ورود آن بروایت
هشت صحابه متواتر دانسته وآنفا در فائده اولی دانستی که حدیث مدینة العلم را بحمد الله تعالی بجناب روات اساطین اعلام وارکان
فخام سنیه ده نفس از صحابه روایت کرده اند پس بنابر افاده مجربه بالاولی تواترش ثابت خواهد بود **هشتم** آنکه نیز در مجلد
مذکور دانستی که ابن حزم در محلی حکم منع بیع را که از چهار صحابه منقولست نقل تواتر دانسته پس بنابرین بالاولویة هر چه تمامتر
حدیث مدینة العلم متواتر خواهد بود زیرا که مروی بودن آن از صحابه عشره سابقا دانستی **نهم** آنکه ابن تیمیه در منهاج
حدیث موضوع لو کنت متخذا من اهل الارض خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا را بزعم بودن آن از حدیث
ابن مسعود وابی سعید وابن عباس وابن الزبیر که صرف چار نفر میباشند نزد اهل علم بالحدیث متواتر دانسته چنانچه
بعد ذکر خبر مذکور گفته وهذا الحدیث مستفیض بل متواتر عند اهل العلم بالحدیث فانه قد اخرج
فی الصحاح من وجوه متعددة من حدیث ابن مسعود وابی سعید وابن عباس وابن الزبیر پس حدیث مدینة العلم که
مروی بودن آن از جناب امیر المومنین علیه السلام وامام حسن وامام حسین علیه السلام وابن عباس وجابر بن عبد الله
وعبد الله بن مسعود وحذیفة بن الیمان وعبد الله بن عمر وانس بن مالک وعمرو بن العاص حسب افادات اعلام سنیه

مطلع الا

ثابت ست باولویت قطعیه نزد اهل علم بالحدیث متواتر خواهد بود بلکه اگر کسی انکار تواتر آن کند حسب افاده ابن تیمیه
او را از اهل علم بالحدیث خارج و در زمره اهل جهل بآن و الجهمیه توان دانست **دهم** آنکه شاه صاحب در همین کتاب تحفه بجواب
طعن دوم از مطاعن عثمان بعد ذکر قصه موضوعه فرمودن جناب امیر المؤمنین علیه السلام بعد قتل عثمان انما مثلی و مثل
عثمان کمثل اثوار ثلثة گفته و این قصه در شهرت و تواتر بحدی رسیده که در کتب فریقین مذکور و مسطور ست جای انکار نیست
انتهی ازین عبارت کاذبه بکمال وضوح ظاهر ست که مذکور و مسطور شدن چیزی در کتب فریقین مرتبه رفیعه شهرت و تواتر ست و بعد آن
جای انکار باقی نمیماند و بر ظاهر ست که حدیث مدینة العلم بلا شبهه در کتب فریقین بحدی مذکور و مسطور و مثبت و مزبور ست که احصای
آن متعسر بلکه متعذر پس بحسب افاده شاه صاحب وصولش بمرتبه عالیه شهرت و تواتر ثابت و محقق باشد و لا یحیق المکر
السیئ الا باهله بالجمله در تواتر این حدیث ارتیاب ورزیدن هرگز کار صاحب بصیرت مثبت و ناظر متامل نیست برای تحصیل ثلج فؤاد و برد
یقین باید که رجوع بفائده تاسعه مجلد حدیث طیر لازم ست و اذا ثبت تواتر هذا الخبر الشریف حسب ما افاده اعاظم
الاکابر لم یبق بحمد الله مساغ لتعنت مجادل منهم و لا مکابرة، و ظهر علی ارباب الانصاف ان الراد علیه مخبوط فی
الظلماء، و الجاحد له خابط العشواء، قد تنکب عن وضح السبیل جورا و اعتسافا، و اعرض عن محجة
القصد میلا و انحرافا، و اوغل فی مسالک العمی اسراعا و ایجافا، و اخلد الی مخالج الردی ایضاعا و اسفافا
لا یهتدی لعمهه الی النجح النجیح، و لا یصیب لعتهه الصواب الصریح، فهو من الهلاک علی شفا جرف هار
و من التباب علی طرف بناء منهار لا یفارقه الغی حیثما سار و دار، و لا یباینه الضلال حتی یؤثره خسر
المآب و سوء الدار، **فائده عاشره** در بیان مزید وضوح و ظهور قطعیت صدور این حدیث متواتر مشهور
حسب افادات اعاظم صدور نزد اهلسنت و آن بچند وجه است **اول** آنکه این حدیث شریف را جناب امیر المؤمنین علیه السلام
روایت فرموده کما علمت فی ما سلف و عصمت آنجناب بادله قاهره و براهین ظاهره زاهر و باهر ست بلکه والد ماجد مخاطب
و خود مخاطب نیز طوعا و کرها بآن اعتراف دارند و صادق بودن آنجناب باجماع اهلسنت ثابت ست کما صرح به المخاطب
نفسه پس نزد ارباب ایمان و ایقان قطعیت این حدیث متحتم باشد بالاذعان و الحمد لله المنان **دوم** آنکه این حدیث
شریف را جناب امام حسن علیه السلام نیز روایت فرموده و عصمت آنجناب بادله عصمت اهلبیت علیهم السلام عموما و باحادیث
کثیره مختصه خصوصا محقق ست پس این حدیث بلا ریب نزد اهل دین مقطوع الصدور خواهد بود **سوم** آنکه جناب امام حسین
علیه السلام نیز این حدیث شریف را روایت فرموده اند و عصمت آنجناب نیز بدلائل عامه و خاصه مبرهن ست پس از این جهت
نیز حتمیت این حدیث محل ارتیاب نخواهد بود **چهارم** آنکه این حدیث شریف را جناب امام زین العابدین علیه السلام نیز روایت

فرموده اند کما دریت و عصمت آنجناب نیز ببراهین مبرمه مرصوصه و حجج عمیمه و مخصوصه محقق ست فلهذا بمعنی نیز بحمد الله
تعالی در ثبوت قطعیت این حدیث شریف کافیست **پنجم** آنکه جناب امام محمد باقر علیه السلام نیز این حدیث شریف را
روایت فرموده اند و عصمت آنجناب نیز بدلائل خاصه و عامه و شواهد کامله تامه مستبین ست پس قطعیت این حدیث شریف
ازین جهت نیز متحقق باشد **ششم** آنکه امام جعفر صادق علیه السلام نیز روایت این حدیث شریف فرموده کما سیأتی
انشاء الله تعالی و عصمت آنجناب نیز بحجج متینه و براهین مبینه محتوم ست پس روایت آنجناب نیز نزد اهل دین مفید قطع
و یقین خواهد بود **هفتم** آنکه جناب امام موسی کاظم علیه السلام نیز روایت این حدیث شریف فرموده اند کما ستدریه ان
شاء الله تعالی و روایت آنجناب نیز مفید قطعیت ست لتحقق عصمته علیه السلام بقواطع الحجج المبرمة کل الابرام
هشتم آنکه این حدیث شریف را جناب امام رضا علیه السلام هم روایت فرموده اند کما ستعلم عن قریب بعون المنعم
المثیب و روایت آنجناب نیز بسبب تحقق عصمت آنجناب مثل آبای اطیاب علیهم الاف السلام من الملک الوهاب مثبت حقیت
و قطعیت این حدیث ست نزد هر ناظر بصیر و لا ینبئک مثل خبیر **نهم** آنکه شاه صاحب در باب المطاعن همین کتاب تحفه خبر
موضوع نفی توریث را بزعم روایت کردن جناب امیر المؤمنین علیه السلام آنرا برابر آیت قرانی دانسته و مفید یقین وانموده
و انقیاد استی که روایت فرمودن آنجناب حدیث مدینة العلم را حسب افاده بسیاری از اعاظم و ارکان سنیه ثابت ست
و ستقف علیه فیما سیأتی انشاء الله تعالی بالتفصیل پس بحمد الله تعالی بحسب افاده خود شاه صاحب
واضح شد که این حدیث شریف مفید قطع و یقین و در قطعیت برابر آیه قران مبین باشد **دهم** آنکه شاه صاحب خبر موضوع
مذکور را بسبب زعم روایت کردن حذیفه آنرا نیز برابر آیت قرانی و مفید یقین ظاهر کرده و روایت کردن حذیفه حدیث
مدینة العلم را بنا بر اخراج ابن المغازلی در کتاب المناقب علی ما نقل عنه البلخی فی ینابیع المودة ثابت و محقق ست پس
باین وجه نیز قطعیت و مساوات آن با آیه قرآنی ثابت و محقق خواهد بود **یازدهم** آنکه شاه صاحب خبر موضوع مذکور را بزعم
روایت هر واحد از زبیر بن العوام و ابو دردا و ابوهریره و عباس و عثمان و عبد الرحمن بن عوف و سعد بن ابی وقاص نیز مساوی
آیه قرآنی و مفید یقین دانسته بهر وجهی که خبر این صحابه مفید یقین و موجب مساوات آن با آیه قرانیه خواهد بود بهمان وجه یا اولی از آن
خبر دیگر صحابه که روایت حدیث مدینة العلم کرده اند نیز مفید حتم و یقین و مساوی آیه قران مبین خواهد شد پس باین وجه که گویا مشتمل بر
وجوه عدیده ست نیز بحمد الله تعالی قطعیت حدیث مدینة العلم حسب افاده شاه صاحب بدرجه تحقق محتوم رسید و الحمد لله
کما هو اهله **دوازدهم** آنکه سابقا در مجلد حدیث طیر دانستی که قاضی عیاض در کتاب شفا افاده نموده که قصه نبع ماء و
تکثیر طعام چون آنرا ثقات عدد کثیر از جماعه غفیر از عدد کثیر صحابه روایت کرده اند لهذا قطعیت حاصل نموده است او ظاهر ست و لا

كظهور النار على العلم والنور في الظلم که بحمد الله تعالى حدیث مدینة العلم را نیز ثقات عدد کثیر از جم غفیر از عدد کثیر صحابه
روایت کرده اند وشطری از اسمای صحابه عظام وتابعین کرام وعلمای اعلام ونبهای فخام سنیه که بر روایت واثبات
اینحدیث شریف شرف شده اند شنیدی پس بعد ازین نزد ارباب انصاف هرگز قطعیت اینحدیث شریف محل اختلاج واضطراب وتردد
وارتیاب نخواهد بود **سیزدهم** آنکه نیز قاضی عیاض در شفا علی ما فی مجلد حدیث الطیر بعد افاده سابقه افاده نموده
که چون صحابه اخبار نموده اند که این وقائع معجزات آنجناب صلی الله علیه وآله وسلم در مواطن اجتماع بسیاری از ایشان
که جنگ خندق وغزوه بواط وغزوه حدیبیه وغزوه تبوک وامثال آن از محافل مسلمین ومجمع عساکر میباشد واقع شده ومنقول
نشده از احدی از ایشان مخالفت راوی در انچه حکایت آن کرده ونه انکار انچه که راوی از ایشان ذکر کرده بود که ایشان
هم دیده اند چنانچه او روایت کرده پس سکوت کسیکه از جمله ایشان ساکت مانده سکوت او مثل نطق ناطق است زیرا که صحابه از سکوت
بر امر باطل ومداهنت در کذب منزه اند وهیچ رغبت ورهبتی نبود که ایشان را مانع باشد پس اگر انچه شنیده بود نزد ایشان منکر و
ناشناخته میبود هر آئینه انکار میکرد بعض ایشان بر بعض چنانچه بعض ایشان بر بعض انکار کرده اشیائی که روایت آن
کرده بودند از سنن وسیر وحروف قرآن وتخطئه وتوهیم نمود بعض ایشان بعض را درین امر وتمامی این نوع ملحق بمعجزات
قطعیه آنجناب است وبحمد الله تعالى همین تقریر بعینه بلا زیادة ما یوجب کمال التایید والتأزیر در اکثر فضائل جناب امیر المؤمنین علیه السلام بالخصوص در باب
حدیث مدینة العلم جاری میشود انشاء الله تعالى از روایات علمای اعلام سنیه خواهی دانست که جابر بن عبد الله انصاری که از اجله صحابه عظام
است اخبار نموده که جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم این حدیث شریف را در غزوه حدیبیه بعد گرفتن بازوی
امیر المؤمنین علیه السلام بصوت مبارک خود ارشاد فرموده وهرگز منقول نشده که کسی از صحابه بر جابر یا دیگر صحابه
که روایت اینحدیث شریف نموده لفظ انکار کرده باشد بلکه بحمد الله تعالى از قول علامه زرندی در نظم درر السمطین در عنوان اینحدیث شریف وفضیلت
اخری که اعترف بها الاصحاب وابتهجوا وسلکوا طریق الوفاق وانتهجوا که مشتمل بر لفظ اصحاب که جمع محلی
باللام ومفید عموم است وشهاب الدین احمد نیز در توضیح الدلائل آنرا بعین الفاظ نقل کرده ظاهر است که حدیث مدینة العلم فضیلتی
است که تمام اصحاب جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم بآن معترف ومبتهج ودر باب آن طریق وفاق را سالک ومنتهج شده
پس بحمد الله بجای آنکه سکوت ساکت از ایشان مثل نطق ناطق فرض کرده آید اینجا اعتراف صحیح وابتهاج صریح جمله
اصحاب حسب تصریح علامه زرندی والا نصاب متحقق است واین هم بکمال وضوح ظاهر است که صحابه را هیچ رغبت
ورهبتی مانع از انکار اینحدیث شریف نبود بلکه در بسیاری از اصحاب دواعی کثیره ستر واخفا ورد وانکار آن متحقق و
موجود بود پس با وصف این همه اعتراف شان باین فضیلت جلیله مع الابتهاج وسلوک مسلک وفاق وانتهاج

از اعظم آیات باهره و افخم شواهد زاهره حقیت ابلج و بوار باطل لجلج می باشد و بعد احاطه بما ذکر هرگز شبه در قطعیت صدور
این حدیث منیف نزد ارباب ادراک باقی نمیماند **چهاردهم** آنکه نیز قاضی عیاض در شفا در مقام اثبات قطعیت اخبار
معاجز جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم کما سبق فی مجلد حدیث الطیر افاده فرموده که اخباری که بی اصل
و مبنی بر باطل است لابد بمرور ایام و تداول ناس و اهل بحث ضعف آن اخبار منکشف و ذکر آن خامل میشود چنانچه همین معنی در
بسیاری از اخبار کاذبه و اراجیف طاریه بمشاهده میرسد و این معجزات و کرامات جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم که بطرق
آحاد وارد شده بامرور زمان ظهور آن زائد میشود و با وصف تمالی اهل فرق و کثرت طعن عدو و حرص او بر توهین آن و تضعیف
اصل آن و اجتهاد ملحد بر خاموش کردن نور آن قوت و قبول آن ازدیاد میگیرد و طاعن از آن جز حسرت و شورش قلب چیزی
حاصل نمیشود پس بهمین تقریر قاضی عیاض تحریر میتوان فهمید که چون فضائل جلیلة الآثار و مناقب عظیمة المقدار و معالی
عزیزة المنار و مفاخر مشرقة المنار جناب امیر الائمة الاطهار علیه و علی اخیه و آلهما آلاف السلام من الملک الغفار با وصف
حرص موفور جاحدین اغمار و طمع نامحصور معاندین اشرار و جهد غیر مبرور متحذلقین سراپا انکار و سعی نامشکور متشدقین عظیم الاوزار
در اطفای این انوار و اخفای این آثار در منتهای شیوع و انتشار و اقصای استفاضه و اشتهار میباشد و قلوب ارباب
زیغ و عدوان و افئده اصحاب بغی و شنآن بوجه کافی میخراشد لذلک بلاشبهه نزد اهل نقد و اعتبار و سبر و اختبار
قطع و حتم و یقین و جزم آن ثابت و محقق خواهد بود و شائبه هر ریب و تردد از مناظر ضمائر شان خواهد زدود بالخصوص
حدیث مدینة العلم که با وصف طعن و تعنت و تعمق بعض اهل عصبیت و لداد و زیغ و عناد نهایت شائع و مشتهر و ذائع و منتشر و رواة و
مخرجین و ذاکرین و مثبتین آن جمع وافر و جم متکاثر خارج از حصر حاصر میباشند لا محاله نزد ناظرین تقریر قاضی عیاض و
سائرین این اعلام و اعیان قطعی و حتمی و یقینی و جزمی بودن آن بتحقیق خواهد رسید **پانزدهم** آنکه علمای جانبین و کلا
فریقین از صدر اول تا این حال باثبات روایت و تحقیق درایت این حدیث شریف اشتغال نموده مسالک و مناهج
استدراک استعداد پیموده اند و بعد لحظ جمیع عبارات شان هرگز شبه در تحقق قطعیت آن پیرامون خاطر اهل انصاف
نمیرسد و خلاف بعضی از شذاذ ارباب زیغ و اعتساف که سراسر خرافت و سخافت کما ستبین انشاء الله تعالی
لائق اعتنا و قابل اصغا نیست **شانزدهم** آنکه اگر بالفرض خلاف اهل خلاف درینباب شاذ و مضمحل هم نبود
و علمای سنیه در اثبات و نفی این حدیث متخالف هم می بودند باز هم چون اهل حق تماما بر ثبوت و تحقق این حدیث
اتفاق و انطباق و ارتفاق و اصفاق دارند لهذا این حدیث متفق علیه فریقین میشد بوجوه عدیده خاصه بحسب افاده
مخاطب در همین باب امامت تحفه بجواب دلیل چهارم از ادله عقلیه کما مر تقریر ذلک بالتفصیل فی مجلد حدیث الطیر

بعون الله المنعم المنيل ؛ فالعجب كل العجب من الجاحد المخلد الى الردى والتعجب في كيف يطعن
هذا الحديث الثابت بالقطع والجزم ؛ المتحقق باليقين والحتم ؛ اليس هذا منه عنادا للحق الباهر الزاهر ؛
والطاطا للصدق السافر الظاهر ؛ واقداما على ما يسخط الغالب القاهر ؛ وتقحما فيما يؤذي النبي الطيب
الطاهر ؛ عليه وآله الاف السلام ما بقي الفلك الدائر ؛ والسقف الستائر ؛ بلى والذي انزل احسن الحديث
وميز بلطفه بين الطيب والخبيث ؛ لقد وطأ الجاحد لهذا الخبر موطأ دحض المزالق ؛ والقى نفسه في ضلع
صعب الحوالق ؛ وقد سلك مسلكا يضل فيه الاحلام ؛ وتطمس فيه الاعلام ؛ وتعظم فيه البوائق و
الجوائح ؛ وتكثر فيه المواقف والصوائح ؛ يضيع في غباره الوجدان ؛ ويهلك في قتامه الركبان ؛ فتورد
لسوء رأيه على مناهل الخسران ؛ وتبوء لزيغ طبعه منازل الخذلان ؛ والله العاصم عن امتطاء مراكب العدوان
واقتفاء آثار الشنآن ؛ واتباع خطوات الشيطان ؛ والتقول بما لم ينزل الله به من سلطان ؛ وهرگاه
این همه دانستی پس باید دانست که ترهات معجبه شاهصاحب که در ابطال این حدیث شریف سرائیده و هفوات مطربه که
در رد و توهین این خبر منیف در آئیده اند مخدوش و موهون و مخشوش و مطعون ست بچند وجه **وجه اول** آنکه این حدیث
شریف را جناب امام رضا علیه وعلی آبائه الاف التحیة والثناء در صحیفه شریفه خود بسند سلسلة الذهب با آبای کرام خویش علیهم الصلوة
والسلام که روایت هر یکی ازین طیبین طاهرین معصومین صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین برای ارباب ایمان
و دین مفید اقصای جزم و حتم متین و مثمر منتهای قطع و یقین ست روایت فرموده و فقیر درینجا عبارت آنرا که مشتمل بر
حدیث مدینة العلم و یک حدیث قبل و بعد ست نقل مینمایم تا ناظر را مزید اطمینان و اعتماد و سکون و کمال بصیرت و ثلج
صدر و رکون حاصل شود **وهي هذه** باسناده قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم
ان قاتل الحسين في تابوت من نار عليه نصف عذاب اهل الدنيا وقد شد يداه ورجلاه بسلاسل من
النار فنكس في النار حتى يقع في قعر جهنم وله ريح يتعوذ اهل النار الى ربهم من شدة نتنه وهو فيها خالد
ذائق العذاب الاليم كلما نضجت جلودهم بدل الله لهم الجلود لا يفتر عنهم ساعة ويسقون من حميم جهنم
فالويل لهم من عذاب الله عز وجل **وباسناده** قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم انا
مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليأت الباب **وباسناده** قال قال رسول الله صلى الله
عليه وآله وسلم اذا كان يوم القيامة نوديت من بطنان العرش نعم الاب ابوك ابراهيم ونعم الاخ اخوك
علي بن ابي طالب و مخفی نماند که کتاب صحیفة الرضا از کتب معروفه معتمده و اصول مشهوره مستنده ست و صحت انتسا

آن بسوی جناب امام رضا علیه آلاف التحیة والسلام والتحیة ولیشنا از افادات اکابر اعلام واجلهٔ عظام سنیه ظاهر و واضح ست
ابو شجاع شیرویه بن شهردار الدیلمی در صدر کتاب الفردوس گفته اما بعد فانی رأیت اهل زماننا هذا خاصة اهل بلدنا
اعرضوا عن الحدیث واسانیده وجهلوا معرفة الصحیح والسقیم وترکوا الکتب التی صنفها الائمة الذین قد
حدیثا والمسانید التی جمعوها فی الفرائض والسنن والحلال والحرام والآداب والوصایا والامثال والمواعظ
وفضائل الاعمال واشتغلوا بالقصص والاحادیث المحذوفة منها اسانیدها التی لم یعرفها نقلة
الحدیث ولم تقرأ علی احد من اصحاب الحدیث وطلبوا الموضوعات التی وضعها القصاص لینالوا بها القطیعات
فی المجالس علی الطرقات ثبت فی کتابی هذا اثنی عشر الف حدیث وتیفا من الاحادیث الصغار علی سبیل الاختصار
من الصحاح والغرائب والافراد والصحف المرویة عن النبی لعلی بن موسی الرضا وعمر بن شعیب الخ وجار الله
ابو القاسم محمود بن عمر زمخشری در کتاب ربیع الابرار گفته کان یقول یحیی بن الحسین الحسینی فی اسناد صحیفة الرضا
لو قرئ هذا الاسناد علی اذن مجنون لافاق و عبد الکریم بن محمد سمعانی در کتاب الانساب گفته الرضوی بفتح الراء والضاد
وفی آخرها الواو هذه النسبة الی الرضا وهو لقب علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی
بن ابیطالب ابی الحسن المعروف بالرضا المدفون بطوس یروی صحیفة عن آبائه وجماعة من اولاده نسبوا الیه
یقال لکل واحد منهم الرضوی و محب الدین ابو العباس احمد بن عبد الله الطبری الشافعی صحیفه رضا را از ماخذ کتاب خود
ریاض نضره قرار داده وجابجا در ریاض نضره و ذخائر العقبی احادیث از آن نقل کرده لیکن در هر دو کتاب این صحیفه شریفه
را بسند الرضا علیه السلام تعبیر نموده چنانچه در صدر ریاض نضره در بیان اصول و ماخذ کتاب خود بعد ذکر اربعینات گفته
جزء مترجم بکتاب السنة تالیف ابی الحسین محمد بن حامد بن السری جزء مترجم بکتاب العلل لابی زرعة
عبد الرحمن بن عمرو الضبی جزء مترجم بکتاب التحفة لابی عقیل محمد بن محمد بن علی بن محمد الصابونی المحمودی
محاسبة النفس مجابی الدعاء کتاب الیقین من عاش بعد الموت الاربعة لابی بکر بن ابی الدنیا جزء یتضمن مسند
الامام علی بن موسی الرضا فی فضل اهل البیت رضی الله تعالی عنهم الذریة الطاهرة للدولابی فضائل
الصحابة رضی الله تعالی عنهم للبغوی جزء الحسن بن عرفة العبدی جزء من حدیث ابی بکر عبد الله بن ابی داؤد
السجستانی و نیز در ریاض نضره در فضائل امیر المؤمنین علیه السلام گفته ذکر انه اول من یقرع باب الجنة بعد النبی صلی
الله علیه وسلم عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یا علی انک اول من
یقرع باب الجنة فیدخلها بغیر حساب بعدی خرجه الامام علی بن موسی الرضا فی مسنده و نیز در آن گفته ذکر اخبار

جبرئیل عن اللہ تعالیٰ ان علیاً من النبی صلی اللہ علیہ وسلم بمنزلۃ ھرون من موسیٰ عن اسماء بنت عمیس قالت ھبط جبرئیل علیہ السلام علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا محمد ان ربک یقرئک السلام ویقول لک علی منک بمنزلۃ ھرون من موسیٰ لکن لا نبی بعدک خرجہ الامام علی بن موسی الرضا و نیز دران گفتہ عن علی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انک سید المسلمین وقائد الغر المحجلین و یعسوب الدین خرجہ علی بن موسی الرضا و نیز محب طبری در ریاض نضرہ بعد نقل حدیثی از کتاب شرف النبوۃ گفتہ واخرج معناہ الامام علی بن موسی الرضا فی مسندہ بزیادۃ ولفظہ یا علی اعطیت ثلاثاً لم یجتمعن لغیرک مصاھرتی وزوجک وولدیک والرابعۃ لولاک ما عرف المؤمنون و نیز دران گفتہ ذکر وصف حوریۃ فی الجنۃ عن علی قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لما اسری بی الی السماء اخذ جبرئیل بیدی واقعدنی علی درنوک من درانیک الجنۃ وناولنی سفرجلۃ فکنت اقلبھا اذ انفلقت وخرجت منھا حوراء لم ار احسن منھا فقالت السلام علیک یا محمد قلت وعلیک السلام من انت قالت انا الراضیۃ المرضیۃ خلقنی الجبار من ثلثۃ اصناف اعلای من عنبر و وسطی من کافور واسفلی من مسک عجنی بماء الحیوان ثم قال کونی فکنت خلقنی لاخیک وابن عمک علی ابن ابیطالب اخرجہ الامام علی بن موسی الرضا فی مسندہ و نیز محب طبری در ذخائر العقبیٰ گفتہ وعن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اربعۃ انا لھم شفیع یوم القیامۃ المکرم لذریتی والقاضی لھم حوائجھم والساعی فی امورھم عند اضطرارھم الیہ والمحب لھم بقلبہ ولسانہ اخرجہ علی بن موسی الرضا و نیز محب طبری در ذخائر العقبیٰ گفتہ ذکر تحریم الجنۃ علی من ظلمھم عن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ حرم الجنۃ علی من ظلم اھل بیتی او قاتلھم او اغار علیھم او سبھم اخرجہ الامام علی بن موسی الرضا و نیز محب الدین طبری در ذخائر العقبیٰ گفتہ ذکر سبب تسمیتھا فاطمۃ عن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لفاطمۃ یا فاطمۃ تدرین لم سمیت فاطمۃ قال علی رضی اللہ عنہ یا رسول اللہ لم سمیت فاطمۃ قال ان اللہ تعالیٰ قد فطمھا وذریتھا عن النار یوم القیمۃ اخرجہ الحافظ الدمشقی وقد رواہ الامام علی بن موسی الرضا فی مسندہ ولفظہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ تعالیٰ فطم ابنتی فاطمۃ وولدھا ومن احبھم من النار ولذلک سمیت فاطمۃ و نیز محب طبری در ذخائر العقبیٰ گفتہ ذکر تنویہ اللہ عز وجل علیاً فی الملاء الاعلیٰ بمحضر من الملائکۃ عن علی رضی اللہ عنہ قال قال لی رسول اللہ

صلی الله علیه وسلم اتانی جبرئیل فقال یا محمد ان الله یقرئک السلام ویقول لک انی قد زوجت فاطمة ابنتک
من علی بن ابیطالب فی الملاء الاعلی فزوجها منه فی الارض اخرجه الامام علی بن موسی الرضا فی مسنده و نیز محب
طبری در ذخائر العقبی گفته وعن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اتانی ملک فقال یا محمد
ان الله تعالی یقول لک انی قد امرت شجرة طوبی ان تحمل الدر والیاقوت والمرجان وان تنثره علی من حضر عقد
فاطمة من الملائکة والحور العین وقد سر بذلک سائر اهل السموات وانه سیولد بینهما ولدان سیدان فی الدنیا
وسیسودان علی کهول الجنة وشبابها وقد تزین لذلک الجنة فاقر عینا یا محمد فانک سید الاولین والاخرین
اخرجه الامام علی بن موسی الرضا و نیز محب طبری در ذخائر العقبی گفته ذکر ان الله یغضب لغضبها ویرضی لرضاها عن
علی رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال یا فاطمة ان الله یغضب لغضبک ویرضی لرضاک
اخرجه ابو سعید فی شرف النبوة واخرجه الامام علی بن موسی فی مسنده وابن المثنی فی معجمه وعن علی رضی الله عنه
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اشتد غضب الله وغضب رسوله وغضب ملائکته علی من اهرق دم
نبی او اذاه فی عترته اخرجه الامام علی بن موسی الرضا و نیز دران گفته ذکر طهارتها عن حیض الادمیات تقدم
فی اول الباب فی سبب تسمیتها فاطمة طرف من ذلک وعن اسماء قالت ولدت فاطمة بالحسن فلم
ار لها دما فقلت یا رسول الله انی لم ار لها دما فی حیض ولا نفاس فقال صلی الله علیه وسلم اما علمت
ان ابنتی فاطمة طاهرة مطهرة لا یری لها دم فی طمث ولا ولادة اخرجه الامام علی بن موسی الرضا و نیز دران
گفته ذکر برها بالنبی صلی الله علیه وسلم عن علی بن ابیطالب رضی الله عنه قال کنا مع النبی صلی الله
علیه وسلم فی حفر الخندق اذ جاءته فاطمة بکسرة من خبز فدفعتها الیه فقال ما هذه یا فاطمة قالت من
قرص اختبزته لابنی جئتک منه بهذه الکسرة فقال یا بنیة اما انها لاول طعام دخل فی فم ابیک منذ ثلث
اخرجه الامام علی بن موسی الرضا و نیز دران گفته ذکر زفاف فاطمة الی الجنة کالعروس عن علی رضی الله عنه
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم تحشر ابنتی فاطمة یوم القیمة وعلیها حلة الکرامة قد عجنت
بماء الحیوان فتنظر الیها الخلائق ویتعجبون منها ثم تکسی حلة من حلل الجنة تشتمل علی الف حلة مکتوب
علیها بخط اخضر ادخلوا ابنة محمد الجنة علی احسن صورة واکمل هیئة واتم کرامة واوفر حظ فتزف
الی الجنة کالعروس وحولها سبعون الف جاریة اخرجه الامام علی بن موسی الرضا فی مسنده و نیز دران گفته وعن
اسماء بنت عمیس انها کانت عند فاطمة اذ دخل علیها النبی صلی الله علیه وسلم وفی عنقها قلادة من ذهب

در اصل صحیفه امام رضا ... روایت ... لفظ حدیث ... قال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم اتانی ملک فقال ... ان الله عز وجل یقرئک السلام ویقول لک ... زوجت فاطمة من علی ... شجرة طوبی ... ان تحمل الدر والمرجان والیاقوت ... ان اهل السماء قد فرحوا ... سیولد منهما ولدان سیدا شباب اهل الجنة ... سید الاولین والاخرین ... انتهی ... من صحیفة الرضا علیه السلام

اتاها بها علی بن ابی طالب رضی الله عنه من سهم فیٔ صار الیه فقال لها یا بنیة لا تغتری یقول الناس
فاطمة بنت محمد وعلیک لباس الجبابرة غنیمة فقطعتها لساعتها وباعتها لیومها واشترت بالثمن رقبة
مومنة فاعتقتها فبلغ ذلک رسول الله صلی الله علیه وسلم فسر بعتقها وبارک علیها اخرجه الامام
علی بن موسی الرضا ونیز دران گفته ذکر انه رضی الله عنه اول من یقرع باب الجنة بعد النبی صلی الله علیه وسلم
عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یا علی انک اول من یقرع باب الجنة ویدخلها
بغیر حساب بعدی اخرجه الامام علی بن موسی الرضا ونیز دران گفته عنها رضی الله عنها قالت هبط جبرئیل علی النبی صلی الله
(ای اسماء بنت عمیس) علیه وسلم وقال یا محمد ان ربک یقرءک السلام ویقول لک علی منک بمنزلة هارون من موسی لکن لا نبی
بعدک اخرجه الامام علی بن موسی الرضا ونیز دران گفته ذکر اختصاصه بسیادة المسلمین وولایة
المتقین عن عبد الله بن اسعد بن زرارة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لیلة اسری بی
انتهیت الی ربی عز وجل فاوحی الله الی او امر فی شک الراوی فی علی ثلثا انه سید المسلمین وولی المتقین و
قائد الغر المحجلین اخرجه المحاملی واخرجه الامام علی بن موسی الرضا رضی الله عنه من حدیث علی وزاد یعسوب الدین
ونیز دران گفته ذکر وصف حجرته فی الجنة عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لما اسری
بی الی السماء اخذ جبرئیل بیدی واقعدنی علی درنوک من درانیک الجنة وناولنی سفرجلة فکنت اقلبها اذ انفلقت
وخرجت منها حوراء لم ار احسن منها فقالت السلام علیک یا محمد فقلت وعلیک السلام من انت قالت انا
الراضیة المرضیة خلقنی الجبار من ثلثة اصناف اعلای من عنبر ووسطی من کافور واسفلی من مسک عجننی
بماء الحیوان ثم قال کونی فکنت خلقنی لاخیک وابن عمک علی بن ابی طالب اخرجه الامام علی بن موسی الرضا
ونیز دران گفته وقد روی عن فاطمة انها عقت عنهما واعطت القابلة فخذ شاة ودینارا واحدا اخرجه
(یعنی الحسنین علیهما السلام) الامام علی بن موسی الرضا ولعل فاطمة باشرت الاعطاء وکان مما عق به النبی صلی الله علیه وسلم عنهما او سند
الی فاطمة لتحمله صلی الله علیه وسلم ذلک عنهما ویدل علی ذلک ما روته اسماء بنت عمیس قالت عق رسول
الله صلی الله علیه وسلم عن الحسن یوم سابعه بکبشین املحین واعطی القابلة الفخذ وحلق راسه و
تصدق بزنة الشعر ثم طلی راسه بیده المبارکة بالخلوق ثم قال یا اسماء الدم من فعل الجاهلیة فلما کان
بعد حول ولد الحسین فجاء نبی الله صلی الله علیه وسلم وفعل مثل الاول قالت وجعله فی حجره و
بکی صلی الله علیه وسلم قلت فداک ابی وامی ما ابکاک قال ابنی هذا یا اسماء انه تقتله الفئة

الباغیۃ من امتی لا انالہم شفاعتی یا اسماء لا تخبری فاطمۃ فانہا قریبۃ عہد بالولادۃ اخرجہ
علی بن موسی الرضا و نیز دران گفتہ وعن اسماء بنت عمیس قالت قبلت فاطمۃ بالحسن فجاء النبی صلی اللہ
علیہ وسلم وقال یا اسماء ہلمی ابنی فدفعتہ الیہ فی خرقۃ صفراء فالقاہا عنہ قائلا الم اعہد الیکن
ان لا تلفوا مولودا فی خرقۃ صفراء فلففتہ فی خرقۃ بیضاء فاخذہ واذن فی اذنہ الیمنی واقام فی الیسری
ثم قال لعلی ما سمیت ابنی قال ما کنت لاسبقک بذالک فقال ولا انا سابق بہ ربی فہبط جبرئیل
وقال ان اللہ یقرئک السلام یا محمد ویقول علی منک بمنزلۃ ہارون من موسی الا انہ لا نبی بعدی
فسم ابنک ہذا باسم ولد ہارون فقال وما کان اسم ولد ہارون یا جبرئیل قال شبر قال ان لسانی
عربی فقال سمہ الحسن ففعل فلما کان بعد حول ولد الحسین فجاء نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وذکرت
مثل الاول وساقت قصۃ التسمیۃ کالاول وان جبرئیل امرہ ان یسمیہ باسم ولد ہارون شبیر
فقال لہ صلی اللہ علیہ وسلم مثل الاول فقال سمہ حسینا اخرجہ الامام علی بن موسی الرضا و نیز دران
گفتہ ذکر انہم علی خیل موصوفۃ بالصفات عن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
اذا کان یوم القیامۃ کنت انت وولدک علی خیل بلق متوجۃ بالدر والیاقوت فیامر اللہ بکم الی الجنۃ
والناس ینظرون اخرجہ الامام علی بن موسی الرضا و نیز دران گفتہ اذکار تتضمن فضائل واخبار تختص
بالحسین بن علی ذکر فضیلۃ لہ رضی اللہ عنہ روی الامام علی بن موسی الرضا رضی اللہ عنہ ان الحسین
بن علی دخل الخلاء فوجد لقمۃ ملقاۃ علی الارض فدفعہا الی غلام لہ فقال یا غلام ذکرنیہا اذا خرجت
فاکلہا الغلام فلما سالہ عنہا قال اکلتہا یا مولای قال اذہب انت حر لوجہ اللہ ثم قال سمعت جدی
رسول اللہ یقول من وجد لقمۃ ملقاۃ فمسح او غسل ثم اکلہا اعتقہ اللہ من النار فلم اکن لا ستعبد
رجلا اعتقہ اللہ من النار و ابراہیم بن عبد اللہ الوصابی الیمنی الشافعی نیز از صحیفۃ الرضا احادیث عدیدہ آوردہ
مثل محب طبری تعبیر ازان بمسند الرضا کردہ چنانچہ در کتاب الاکتفاء فی فضل الاربعۃ الخلفاء در فضائل جناب امیر المومنین علیہ السلام
بعد نقل حدیثی از کتاب شرف النبوۃ گفتہ وخرج معناہ علی بن موسی الرضا فی مسندہ بزیادۃ ولفظہ یا علی اعطیت
ثلاثا لم یجتمعن لغیرک مصاہرتی وزوجک وولدیک ولولاک ما عرف المومنون و نیز در کتاب الاکتفا گفتہ
وعن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لما اسری بی الی السماء اخذ جبرئیل بیدی
واقعدنی علی درنوک من درانیک الجنۃ وناولنی سفرجلۃ فکنت اقلبہا اذا انفلقت وخرجت منہا حوراء

لم ار احسن منها فقالت السّلام علیک یا محمّد فقلت وعلیک السّلام من انت قالت الراضیة المرضیة خلقنی الجبار من ثلثة اصناف اعالی من عنبر ووسطی من کافور واسفلی من مسک عجننی بماء الحیوة ثم قال لی کونی فکنت خلقنی لاخیک وابن عمک علی بن ابیطالب رضی الله عنه اخرجه الامام علی بن موسی الرضا فی مسنده ونقل المحب الطبری فی ریاضه ونیز در کتاب الاکتفا گفته وعن اسماء بنت عمیس رضی الله عنها قالت هبط جبرئیل علیه السّلام علی النبی صلی الله علیه وسلم فقال یا محمّد ان ربک یقرئک السّلام ویقول علی منک بمنزلة هارون من موسی لکن لا نبی بعدک اخرجه الامام علی بن موسی الرضا فی مسنده واحمد بن الفضل بن محمد باکثیر المکی نیز بعض احادیث صحیفة الرضا را در وسیلة المآل آورده ونسبت اخراج آن بجناب فرموده چنانچه در وسیلة المآل گفته وعن سیدنا علی کرم الله وجهه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لما اسری بی الی السماء اخذ جبرئیل بیدی واقعدنی علی درنوک من درانیک الجنة وناولنی سفرجلة فکنت اقلبها اذا انفلقت وخرجت منها حوراء لم ار احسن منها فقالت السّلام علیک یا محمّد فقلت وعلیک السلام من انت قالت انا الراضیة المرضیة خلقنی الجبار من ثلثة اصناف اعلای من عنبر ووسطی من کافور واسفلی من مسک عجننی بماء الحیوان ثم قال لی کونی فکنت خلقنی لاخیک وابن عمک علی بن ابیطالب اخرجه الامام علی بن موسی الرضا وعلاوه برین همه آنکه محمد عابد بن احمد علی سندی در حصر الشارد که در آن اسانید کتب معتبره جمع نموده گفته واما الاربعون من نسخة علی بن موسی الرضا عن آبائه فانا ارویها بالسند المتقدم الی الحافظ ابن حجر عن احمد بن ابی بکر المقدسی عن سلیمان بن حمزة انا محمد بن ابراهیم انا الحسن بن محمد بن عباس الرستمی انا ابوبکر احمد بن علی بن خلف انا ابو القاسم الحسن بن محمد بن حبیب انا ابوبکر محمد بن عبد الله حفید العباس بن حمزة انا ابو القاسم عبد الله بن احمد بن عامر الطائی ازین عبارت ظاهر است که محمد عابد سندی اربعین را که ماخوذ از صحیفة الرضا علیه السلام است بسند متصل خود روایت مینماید وسند خود را که مشتمل بر علمای اعلام اهلسنت مثل حافظ ابن حجر عسقلانی وغیر اوست تا بابو القاسم عبد الله بن احمد بن عامر الطائی که بواسطه پدر خود احمد بن عامر الطائی روایت این صحیفه مقدسه از جناب امام رضا علیه السلام میکند میرساند وکفی بذلک بینة ظاهرة علی وثوق هذه الصحیفة المبارکة الطاهرة وحجة قاهرة علی اعتماد تلک النسخة المیمونة الباهرة ومحمد عابد سندی از اکابر علمای مشهورین واجله نبلای معروفین سنیه است مولوی صدیق حسن خان معاصر در ابجد العلوم گفته الشیخ محمد عابد السندی بن احمد علی بن یعقوب الحافظ من بنی ابی ایوب الانصاری ولد ببلدة سیون وهی علی شاطی النهر شمالی حیدرآباد

السند ثم الى بلدة بوبك هاجر جده الملقب بشيخ الاسلام الى ارض العرب وكان من اهل العلم والصلاح
واقام الشيخ محمد عابد بزبيد دارة علم باليمن معروفة واستفاد من علمائها واقتبس من اشعة عظمائها حتى
عد من اهلها ودخل صنعاء اليمن يتطبب لامامهم وتزوج ابنة وزيره وذهب مرة سفيرا من امام صنعاء
الى مصر وكان شديد التحنن الى ربوع طابة وعاود مرة ارض قومه فدخل نواري بلدة بارض السند ثم
الى بندر كراچی واقام بها ليالي معدودات ثم عاد الى المدينة الطيبة وولي رياسة علمائها من قبل
والي مصر وخلف من مصنفاته كتبا مبسوطة ومختصرة منها كتاب المواهب اللطيفة على مسند الامام
ابي حنيفة وكتاب طوالع الانوار على الدر المختار وكتاب شرح تيسير الوصول الى احاديث الرسول بلغ منه
الى كتاب الحدود ويقال له شرح على بلوغ المرام للحافظ ابن حجر وكان ذا عصبية للمذهب الحنفي و
لذلك تعقبه في بعض الرسائل له السيد العلامة اخونا احمد بن حسن الحسيني القنوجي البخاري العرشي رح
توفي محمد عابد يوم الاثنين من ربيع الاول سنة ١٢٥٧ ودفن بالبقيع ولم يخلف عقبا رحمه الله وستر تمام
کرتز و تخیف از صحیفة الرضا علیه السلام دو نسخه موجود است یکی از ان مروی ابو الفتح عبید الله بن عبد الکریم بن هوازن
القشیری النیسابوری الشافعی است و دیگر مروی صدر الدین ابو المجامع ابراهیم بن محمد بن المؤید الحموی الجوینی است و این هر دو از
علمای اعلام و محدثین فخام سنیه می باشند اما ابو الفتح القشیری پس تاج الدین سبکی در طبقات شافعیه گفته عبید الله
بن عبد الکریم بن هوازن ابو الفتح بن الاستاذ ابی القاسم القشیری الصوفی النیسابوری وکان فاضلا کثیر العبادة
له مصنفات في الطريقة وسكن اسفراين الى حين وفاته وسمع الحديث من والده وعبد الغافر الفارسي
وابي عثمان سعيد بن محمد الحيري وابي حفص بن مسرور وغيرهم توفي سنة احدى وعشرين وخمسمائة
واما صدر الدین حموئی پس مفاخر عالیه و مآثر غالیه و عظمت و جلالت و رفعت و نبالت او بر ناظر معجم مختص و تذکرة الحفاظ و
عبر ذهبی و مراة الجنان یافعی و طبقات شافعیه عبد الرحیم اسنوی و نظم درر السمطین محمد بن یوسف زرندی و توضیح الدلائل
شهاب الدین احمد و جواهر العقدین نور الدین سمهودی و غیر ان واضح و لائح است و قد مر ذكر عبارات هذه
الكتب في مجلد حديث الطير و روایت فرمودن جناب امام رضا علیه السلام این حدیث شریف را بلفظیکه در
صحیفة الرضا مذکور است در ما بعد ان شاء الله تعالی از روایت عاصمی و ابن النجار واضح و لائح خواهد شد و لا ريب ان رواية

هذا الامام المعصوم اعنی علی بن موسی الرضا علیه من السلام ما لا یدرکه نفاد ولا انقضا ❊ کافیة لمن یلم الحق بالتماس والاقتضاء ❊ ووافیة لمن تلقی الصدق بالقبول والارتضا ❊ لا ینکرها الا من الف النصب فاظلم علیه الفضاء ❊ ولا یجحدها الا من اضمر البغض فبات علی جمر الغضا ❊ ولا یطعن فیها الا من سبقت فیه بالشقا ❊ سوابق القدر والقضا ❊ ولا یقدح فیها الا من مرق فهو لحینه مورد بنیه لظی المضا

وجہ دوم آنکہ جناب امام رضا علیہ وعلی آبائہ وابنائہ المعصومین الاف التحیۃ والثنا حدیث مدینۃ العلم بلفظ دیگر نیز از آبا طاہرین خود علیہم الاف السلام من الملک الغفار روایت فرمودہ چنانچہ علامہ ابن المغازلی در کتاب المناقب در سیاق طرق این حدیث شریف گفتہ اخبرنا ابو غالب محمد بن احمد بن سہل النحوی رحمہ اللہ تعالی فیما اذن لی فی روایتہ عنہ ان ابا طاہر ابراهیم بن عمر بن یحیی یحدثہم نا محمد بن عبید اللہ بن محمد بن عبید اللہ بن المطلب نا احمد بن محمد بن عیسی سنۃ عشر وثلثمائۃ نا محمد بن عبد اللہ بن عمر بن مسلم اللاحقی الصفار بالبصرۃ سنۃ اربع واربعین ومائتین نا ابو الحسن علی بن موسی الرضا قال حدثنی ابی عن ابیہ عن جعفر بن محمد عن ابیہ عن جدہ علی بن الحسین عن ابیہ الحسین عن ابیہ علی بن ابیطالب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا علی انا مدینۃ العلم وانت الباب کذب من زعم انہ یصل الی المدینۃ الا من قبل الباب **ومخفی نماند** کہ ستائش امام رضا علیہ السلام بیست کہ بیان جلالت مرتبت وعظمت منزلتش خارج از نطاق طوق بشری ست لیکن نبذے از آثار و برکات آن بنابر افادات اکابر اعلام واماثل فخام سنیہ علاوہ بر ما سبق باید شنید ابو سعد منصور بن الحسین الآبی الوزیر در کتاب نثر الدرر علی ما نقل عنہ گفتہ حدث ابو الصلت قال کنت مع علی بن موسی وقد دخل نیسابور وهو راکب بغلة شهباء فغدا الی طلبه علماء البلد احمد بن حرب ویاسین بن النضر ویحیی بن یحیی وعدة من اهل العلم فتعلقوا بلجامه فی المربعة فقالوا بحق آبائک الطاهرین حدثنا بحدیث سمعته من ابیک قال حدثنی ابی العبد الصالح موسی بن جعفر قال حدثنی ابی الصادق جعفر بن محمد قال حدثنی ابی باقر علم الانبیاء محمد بن علی قال حدثنی ابی سید العابدین علی بن الحسین قال حدثنی ابی سید شباب اهل الجنة الحسین بن علی قال سمعت ابی سید العرب علی بن ابیطالب قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول الایمان معرفة بالقلب واقرار باللسان وعمل بالارکان قال قال احمد بن حنبل لو قرأت هذا الاسناد علی مجنون لبرء عن جنونه وروی عن عبد الرحمن بن ابی حاتم مثل ذلک یحکیه عن ابیه وانه قرأه علی مصروع فافاق وعلامہ نور الدین علی بن محمد بن الصباغ المالکی المکی در

فضول مهمه گفته وروى المولى السعيد امام الدنيا عماد الدين محمد بن ابى سعيد بن عبد الكريم الوزان فى محرم
سنة ست وتسعين وخمسمائة قال اورد صاحب كتاب تاريخ نيسابور فى كتابه ان على بن موسى الرضا لما
دخل الى نيسابور فى السفرة التى خص فيها بفضيلة الشهادة كان فى قبة مستورة بالسقلاط على بغلة
شهباء وقد شق سوق نيسابور فعرض له الامامان الحافظان للاحاديث النبوية والمثابران على السنة المحمدية
ابو زرعة الرازى ومحمد بن اسلم الطوسى ومعهما خلائق لا يحصون من طلبة العلم والحديث واهل
الرواية والدراية فقالا له ايها السيد الجليل ابن السادة الائمة بحق ابائك الطاهرين واسلافك الاكرمين
الا ما اريتنا وجهك المبارك الميمون ورويت لنا حديثا عن ابائك عن جدك محمد صلى الله عليه وسلم
نذكرك به فاستوقف البغلة وامر غلمانه بكشف المظلة عن القبة واقر عيون تلك الخلائق برؤية
طلعته المباركة فكانت له ذوابتان مدليتان على عاتقه والناس كلهم قيام على طبقاتهم ينظرون اليه
وهم ما بين صارخ وباك ومتمرغ فى التراب ومقبل لحافر بغلته وعلا الضجيج فصاحت الائمة والفقهاء
والعلماء معاشر الناس اسمعوا وعوا وانصتوا لسماع ما ينفعكم ولا تؤذونا بكثرة صراخكم وبكائكم وكان
المستملى ابو زرعة الرازى ومحمد بن اسلم الطوسى فقال على بن موسى الرضا حدثنى ابى موسى الكاظم عن ابيه
جعفر الصادق عن ابيه محمد الباقر عن ابيه على زين العابدين عن ابيه الحسين الشهيد بكربلا عن ابيه على بن ابى طالب
كرم الله وجهه انه قال حدثنى جبرئيل قال سمعت رب العزة سبحانه وتعالى يقول كلمة لا اله الا الله
حصنى فمن قالها دخل حصنى ومن دخل حصنى امن من عذابى ثم ارخى الستر على القبة وسار فعد اهل المحابر
والدوى الذين كانوا يكتبون فانافوا على عشرين الفا قال الاستاذ ابو القاسم القشيرى اتصل هذا الحديث
ببعض امراء السامانية فكتبه بالذهب واوصى ان يدفن معه فى قبره فرؤى فى النوم بعد موته فقيل له ما فعل الله بك قال
غفر لى بتلفظى لا اله الا الله وتصديقى بان محمدا رسول الله ونور الدين على بن عبد الله سمهودى در جواهر العقدين اين روايت را از تاريخ
نيسابور حاكم بالتفصيل نقل نموده وقول ابو القاسم قشيرى نيز آورده وعبد الرحمن گفته وذكر الجمال الزرندى فى كتابه معراج الوصول
ان الحافظ ابا نعيم روى هذا الحديث بسنده عن اهل البيت يعنى المذكورين الى على بن ابى طالب سيد الاولياء
قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم سيد الانبياء قال حدثنى جبرئيل سيد الملائكة قال قال الله تعالى
انى انا الله لا اله الا انا فاعبدونى فمن جاء منكم بشهادة ان لا اله الا الله بالاخلاص دخل حصنى ومن دخل
حصنى امن عذابى قال وفى رواية غير ابى نعيم قال الله تعالى كلمة لا اله الا الله حصنى الحديث ثم

نقل ما قاله القشیری وزاد عقب قوله وتصدیقی بآبی محمداً رسول الله وکتابتی هذا الحدیث بالذهب تعظیماً له واحتراماً وقال الحافظ جمال الدین المذکور وقال ابو اللیث عبد السلام بن صالح الهروی کنت مع علی بن موسی الرضا وقد دخل نیسابور وهو علی بغلة له شهباء فغدا فی طلبه العلماء من اهل البلد وهم احمد بن حرب وابن المنذر ویحیی بن یحیی وعدة من اهل العلم فتعلقوا بلجامه فی المربعة وقالوا بحق آبائک الطاهرین حدثنا بحدیث سمعته من ابیک فقال حدثنی ابی العبد الصالح موسی بن جعفر قال حدثنی ابی جعفر الصادق ابن محمد قال حدثنی ابی باقر علوم الانبیاء محمد بن علی قال حدثنی ابی سید العابدین علی بن الحسین قال حدثنی ابی سید شباب اهل الجنة الحسین بن علی قال سمعت ابی سید العرب علی بن ابی طالب یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول الایمان معرفة بالقلب واقرار باللسان وعمل بالارکان قال الامام احمد بن حنبل رحمه الله لو قرأت هذا الاسناد علی مجنون لبرء من جنته وروی بعضهم ان المستملی لهذا الحدیث ابو زرعة الرازی ومحمد بن اسلم الطوسی انتهی وشهاب الدین احمد بن حجر الهیتمی المکی در صواعق محرقه در ذکر جناب امام رضا علیه السلام گفته ولما دخل نیسابور کما فی تاریخها وشق سوقها وعلیه مظلة لا یری من ورائها تعرض له الحافظان ابو زرعة الرازی ومحمد بن اسلم الطوسی ومعهما من طلبة العلم والحدیث من لا یحصی فتضرعا الیه ان یریهم وجهه ویروی لهم حدیثا عن آبائه فاستوقف البغلة وامر غلمانه بکشف المظلة واقر عیون تلک الخلائق برؤیة طلعته المبارکة فکانت له ذوابتان مدلیتان علی عاتقه والناس بین صارخ وباک ومتمرغ فی التراب ومقبل لحافر بغلته فصاحت العلماء معاشر الناس انصتوا فانصتوا واستملی منه الحافظان المذکوران فقال حدثنی ابی موسی الکاظم عن ابیه جعفر الصادق عن ابیه محمد الباقر عن ابیه زین العابدین عن ابیه الحسین عن ابیه علی بن ابی طالب رضی الله عنهم قال حدثنی حبیبی وقرة عینی رسول الله صلی الله علیه وسلم قال حدثنی جبرئیل قال سمعت رب العزة یقول لا اله الا الله حصنی فمن قالها دخل حصنی ومن دخل حصنی امن من عذابی ثم ارخی الستر وسار فعد اهل المحابر والدوی الذین کانوا یکتبون فانافوا علی عشرین الفا وفی روایة ان الحدیث المروی الایمان معرفة بالقلب واقرار باللسان وعمل بالارکان ولعلهما واقعتان قال احمد لو قرأت هذا الاسناد علی مجنون لبرئ من جنته ومیرزا محمد بن معتمد خان الحارثی البدخشانی در مفتاح النجا گفته قال صاحب تاریخ نیسابور فی کتابه ان علی بن موسی الرضا لما دخل نیسابور کان فی مهد علی بغلة شهباء علیها مرکب من فضة خالصة فعرض له بالسوق الامامان الحافظان للاحادیث النبویة ابو زرعة

ومحمد بن اسلم الطوسی فقالا ایها السید ابن السادة ایها الامام ابن الائمة ایها السلالة الطاهرة
الرضیة ایها الخلاصة الزاکیة النبویة بحق ابائک الاطهرین واسلافک الاکرمین الا اریتنا وجهک المبارک
المیمون ورویت لنا حدیثا عن ابائک عن جدک نذکرک به فاستوقف البغلة ورفع المظلة واقر عیون
المسلمین بطلعته المبارکة المیمونة فکانت ذوابتاه کذوابتی رسول الله ص والناس علی طبقاتهم قیام کلهم
وکانوا بین صارخ وباک وممزق ثوبه ومتمرغ فی التراب ومقبل حزام بغلته ومطول عنقه الی مظلة
المهد الی ان انتصف النهار وجرت الدموع کالانهار وسکنت الاصوات وصاحت الائمة والقضاة معاشر الناس
اسمعوا ولا تؤذوا رسول الله صلی الله علیه وسلم فی عترته وانصتوا واملی فعد من المحابر اربع وعشرون الفا سوی
الدوی والمستملی ابو زرعة الرازی ومحمد بن اسلم الطوسی فقال حدثنی ابی موسی بن جعفر الکاظم
قال حدثنی ابی جعفر بن محمد الصادق قال حدثنی ابی محمد بن علی الباقر قال حدثنی ابی علی بن الحسین
زین العابدین قال حدثنی ابی الحسین بن علی شهید کربلا قال حدثنی ابی امیر المومنین علی بن ابیطالب
شهید ارض الکوفة قال حدثنی اخی وابن عمی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم قال حدثنی جبرئیل
قال سمعت رب العزة سبحانه وتعالی یقول کلمة لا اله الا الله حصنی فمن قالها دخل حصنی ومن دخل
حصنی امن من عذابی صدق الله سبحانه وتعالی وصدق جبرئیل وصدق رسول الله صلی الله علیه وسلم والائمة
اقول ذکر ابی زرعة ومحمد بن اسلم فی هذه الروایة وهم من بعض الرواة والثابت اسحاق بن راهویه
یحیی بن یحیی وانما کان لابی زرعة فی تلک السنة عشر سنین واما محمد بن اسلم فایضا کان ابتداء طلبه
الحدیث ولم یکن من المشهورین والله اعلم قال الشیخ الکامل الاستاذ ابو القاسم عبد الکریم بن
هوازن القشیری ان هذا الحدیث بهذا السند بلغ بعض امراء السامانیة فکتبه بالذهب واوصی ان
یدفن معه فلما مات رای فی المنام فقیل ما فعل الله بک فقال غفر لی بتلفظی بلا اله الا الله وتصدیقی
محمد رسول الله مخلصا فانی کتبت هذا الحدیث بالذهب تعظیما واحتراما وحدث ابو الصلت قال کنت
مع علی بن موسی الرضا وقد دخل نیسابور وهو راکب بغلة شهباء فغدا الی طلبه علماء البلد
احمد بن حرب ویاسین بن نضر ویحیی بن یحیی وعدة من اهل العلم فتعلقوا بلجامه فقالوا بحق
ابائک الطاهرین حدثنا بحدیث سمعته من ابیک قال حدثنی ابی العبد الصالح موسی بن جعفر قال
حدثنی ابی الصادق جعفر بن محمد قال حدثنی ابی باقر علم الانبیاء محمد بن علی قال حدثنی ابی سید العابدین

علی بن الحسین قال حدثنی ابی سید شباب اهل الجنة الحسین بن علی قال سمعت ابی سید العرب علی بن ابیطالب قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول الایمان معرفة بالقلب واقرار باللسان وعمل بالارکان قال قال احمد بن حنبل لو قرأت هذا الاسناد علی مجنون لبریء من جنونه اقول الواقعة واحدة واما الحدیث الذی رواه رضی الله عنه ففی الروایة الاولی انه لا اله الا الله حصنی الی آخره وفی الروایة الثانیة انه الایمان معرفة بالقلب الی آخره ویمکن التوفیق بان یقال کان حدث بکلا الحدیثین والله اعلم و مولوی رشید الدین خان در رساله حق مبین گفته واز انجمله است روایت مشهوره که صاحب تحفه مد ظله العالی در تحفه اثناعشریه از کامل ابن اثیر و صاحب الفصول المهمه فی الامامیه شیخ ابن حجر در صواعق و میرزا محمد بدخشی در مفتاح النجا از تاریخ نیشاپور و شیخ عبد الحق محدث دهلوی در شرح سفر السعادة از دیلمی و دیگر علمای کرام در تالیفات خود آورده اند و روایت پر کرامت اینست که چون حضرت امام علی رضا در نیشاپور داخل شدند بر استری سوار بودند شقیق بلخی که از اعاظم صوفیه اهل سنت است پیشاپیش امام میرفت وجلوداری میکرد وجماعت دیگر از صوفیه اهلسنت بچادرهای خود بر امام سایه کرده بودند وحافظ ابو زرعه رازی ومحمد بن اسلم طوسی که از اجلاء اکابر علماء ومحدثین در آن شهر بودند با جمیع طلبه علم وکتب حدیث از مدارس ورباطات خود برای زیارت امام برآمدند وغوغای عظیم در شهر برخواست ومردم برای دیدار مبارکش هجوم آوردند وعرض داشتند که روی مبارک با ایشان نماید ومحدثین اهلسنت التماس نمودند که حدیثی از آبا واجداد امجاد خود جهت ایشان روایت کنند بعد از تضرع بسیار امام قبول آن معنی نموده استری را که بران سوار بودند باز داشتند وغلامان را امر فرمودند که پرده از روی مبارکش برداشتند وچشم خلائق را برویت طلعت پر کرامت خود روشن ساختند ونظر مردم چون بدو گیسوی مبارک وی که بدوشهای خود انداخته بودند افتاد بتضرع وزاری درآمدند بعضی گریه وفریاد نمودند وبعضی خود را در خاک انداخته بودند وبعضی سم استر را بوسه میدادند آنگاه علما فریاد بر آوردند وگفتند ایمعاشر ناس ملتفت ساکت باشید چون ساکت شدند شیخ ابو زرعه ومحمد بن اسلم باز اعاده التماس نمودند وگفتند اگر یک حدیث بسند آبای خود که سلسلة الذهب است درینوقت که مجمع خلق است روایت فرمائی کمال منت خواهی نهاد امام بسند آبای خود روایت این حدیث فرمود لا اله الا الله حصنی فمن قالها دخل حصنی ومن دخل حصنی امن من عذابی مرویست که عدد جمعی که قلم ودوات آورده این حدیث را نوشتند قریب بیست هزار می شد وامام احمد رح چون این سند را ذکر میکرد میگفت لو قرئ علی مجنون لافاق ولو علی مریض لبریء انتهت الروایة وصاحب مفتاح النجا بعد نقل این روایت فرموده قال الشیخ الکامل الاستاذ ابو القاسم عبد الکریم بن هوازن القشیری ان هذا الحدیث بهذا السند بلغ بعض امراء السامانیة فکتبه بالذهب

واوصی ان یدفن معه فلما مات رؤی فی المنام فقیل ما فعل الله بك فقال غفر لی بتلفظی بلا اله الا الله وتصدیقی بمحمد رسول الله مخلصاً فانی کتبت هذا الحدیث بماء الذهب تعظیماً واحتراماً انتهی کلام الفاضل الرشید فی الحق المبین وفاضل رشید در ایضاح نیز این حکایت را بهمین عنوان مع قول احمد ونقل ابو القاسم قشیری ذکر کرده ونیز در ایضاح عبارت صواعق ابن حجر را که مشتمل بر این حکایت وقول احمد است بالفاظها نقل کرده ومولوی ولی الله لکهنوی نیز در مرآة المومنین عبارت مذکوره صواعق را ذکر نموده بالجمله بعد درک مکرر روات فرزند ارجمند جناب امام رضا علیه السلام حدیث مدینة العلم را خصوصاً باین سند شبهه در قطعیت این حدیث شریف بر گز اهل ایمان را ریبی باقی نماند و هر چند دلایل خاصه وعامه عصمت جناب امام رضا علیه السلام افزون از حد حصر وشمار است لیکن درینجا بعض حجج خاصه از کتب عامه باید شنید محمد بن محمود الحافظ البخاری المعروف بخواجه پارسا در فصل الخطاب در ذکر آنجناب آورده وعن موسی الکاظم رضی الله عنه قال رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المنام وامیر المومنین رضی الله عنه معه فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم علی ابنك ینظر بنور الله عز وجل وینطق بحکمته یصیب ولا یخطی ویعلم ولا یجهل قد ملئ حکماً وعلماً وفی هذه الرؤیا العمامة سلطان الله عز وجل والعصا قوة الله سبحانه وملا عبد الرحمن جامی در شواهد النبوة در ذکر آنجناب گفته وعن موسی الکاظم رضی الله عنه انه قال رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المنام وامیر المومنین علی رضی الله عنه معه فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم علی ابنك ینظر بنور الله عز وجل وینطق بحکمة یصیب ولا یخطی ویعلم ولا یجهل قد ملئ حکماً وعلماً وشیخ عبد الحق دهلوی در رساله فضائل واحوال ائمه اطهار که ترجمه از فصل الخطاب است گفته روایت است از موسی کاظم رضی الله عنه که گفت رسول خدا صلی الله علیه وسلم در خواب دیدم وامیر المومنین علی رضی الله عنه با وی بود پس گفت رسول خدا صلی الله علیه وسلم علی پسر تو می بیند بنور خدا عز وجل وگویا میکرد بحکمت وی بجا نمود وی در اجتهاد صواب کند وبراه خطا نرود وبداند چیزی از وی نادانسته نماند پر کرده شده است بحکمت وعلم ودرمیان خواب این دو کلمه نیز آمده که العمامة سلطان الله والعصا قوة الله سبحانه یعنی دستار علما محل ظهور سلطنت الهی است غرا سمه وعصای ایشان مظهر قوت وی تعالی انتهی ومولوی مبین لکهنوی در وسیلة النجاة گفته وفی فصل الخطاب عن موسی الکاظم انه قال رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المنام وامیر المومنین علی معه فقال رسول الله علی ابنك ینظر بنور الله عز وجل وینطق بحکمته لا یخطی ویعلم ولا یجهل قد ملئ حکماً وعلماً یعنی رسول خدا وعلی مرتضی بحضرت امام موسی کاظم در رویا فرمودند که فرزند تو علی الرضا می بیند بنور خدا ومیگوید بحکمت خدا که همه صواب است واحتمال خطا ندارد وعالم است که در ان جهل را دخلی نیست وپر کرده شده است سینه اش از علم وحکمت انتهی ومولوی ولی الله

لکهنوی در مرآة المؤمنین بذکر امام رضا علیه السلام گفته عن ابیه موسی الکاظم علیه السلام انه قال رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المنام وامیر المؤمنین علی رضی الله عنه معه فقال رسول الله صلعم علی ابنک ینظر بنور الله عز وجل وینطق بحکمة یصیب ولا یخطی ویعلم ولا یجهل قد ملیٔ حکما وعلما و فاضل رشید در ایضاح این حدیث را از فصل الخطاب نقل کرده و از شواهد النبوة نیز نقل نموده و عبارت رساله شیخ عبدالحق که مشتمل بر ترجمه این حدیث نیز هست نیز در آن آورده و محمد بن محمود الحافظی البخاری النقشبندی المعروف بخواجه پارسا در فصل الخطاب گفته وقیل لابی جعفر محمد بن علی الرضا رضی الله عنهما ان اباک سماه المامون الرضا ورضیه لولایة عهده فقال بل الله سبحانه سماه الرضا لانه کان رضا الله عز وجل فی سمائه ورضا رسوله صلی الله علیه وسلم فی ارضه وخص من بین ابائه الماضین بذلک لانه رضی به المخالفون کما رضی به الموافقون وکان ابوه موسی الکاظم رضی الله عنه یقول ادعوا لی ولدی الرضا واذا خاطبه قال یا ابا الحسن و ملا عبدالرحمن جامی در شواهد النبوة در حال امام رضا علیه السلام گفته لقب وی رضاست قیل لابی جعفر محمد بن علی الرضا رضی الله عنهما ان اباک سماه المامون الرضا ورضیه لولایة عهده فقال بل الله سبحانه سماه الرضا لانه کان رضا الله عز وجل فی سمائه ورضا رسوله صلی الله علیه وسلم فی ارضه وخص من بین ابائه الماضین بذلک لانه رضی به المخالفون کما رضی به الموافقون وکان ابوه موسی الکاظم رضی الله عنه یقول ادعوا لی ولدی الرضا واذا خاطبه قال یا ابا الحسن و شیخ عبدالحق دهلوی در رساله فضائل و احوال ائمه که مترجم از فصل الخطاب است گفته ابوجعفر محمد بن علی رضا رضی الله عنهما را گفتند پدر ترا مامون رضا نام نهاد که بولایت عهد وی راضی شد گفت بلکه حق جل وعلا او را رضا نام کرد زیرا که وی مرضی خدای تعالی بود در آسمان و مرضی رسول وی در زمین و وی مخصوص شد از میان آبائش که گذشتند باین نام زیرا که راضی شدند بوی مخالفان همچنانکه راضی شدند بوی موافقان و پدر وی موسی کاظم رضی الله عنه چون او را نزد خود می طلبید میگفت بخوانید ولدم را که رضاست و چون با وی خطاب میکرد میگفت یا ابا الحسن و مولوی محمد مبین لکهنوی در وسیلة النجاة گفته روایت است که بخدمت امام محمد تقی عرض کردند که گروهی گمان برند که والد بزرگوار شما را مامون ملقب برضا گردانید در وقتیکه آنحضرت را برای ولایت عهد خود اختیار کرد حضرت فرمود حق سبحانه او را برضا مسمی گردانید برای آنکه پسندیده خدا بود در آسمان و رسول خدا و ائمه هدی در زمین از و خوشنود بودند و آنحضرت را باین لقب گرامی مخصوص گردانیدند برای آنکه مخالفان و دشمنان او را پسندیده و راضی بودند چنانکه موافقان و دوستان ازو خوشنود بودند و اتفاق دوست و دشمن بر خوشنودی مخصوص آنحضرت بود لهذا باین لقب مخصوص شد و حضرت امام

موسی کاظم علیه السلام پیوسته فرزند پسندیده خود را رضائی نامیده و میفرموده که بخوانید فرزند مرا رضا چون بان حضرت خطاب میکردند آن حضرت را ابو الحسن مینامیدند و مولوی ولی الله لکهنوی در مرآة المؤمنین گفته قیل لابی جعفر بن علی الرضا علیهما السلام ان اباك سماه المأمون بالرضا ورضیه لولایة عهده فقال بل الله سبحانه سماه الرضا لانه کان رضا الله عز وجل فی سمائه ورضا رسوله صلعم فی ارضه وخص من بین آبائه الماضین بذلك لانه رضی به المخالفون کما رضی الموافقون انتهی وحیث صحّ ان روایة هذا المعصوم المسموم الشهید المظلوم ٭ لهذا الخبر الناصح کالمسك المشموم ٭ بهذا السند المزری بالدر المنظوم ٭ عن جده مدینة العلوم ٭ علیه وآله آلاف السلام من الحی القیوم ٭ کاف وکاف ان لا نطق ارباب الحلوم ٭ وذوی بقائن الالباب والفهوم ٭ وعاف من ان راه اهل الضلال قاطبة الرسوم ٭ ومرسل علی نواجذ اصحاب الشمال موبقة السموم ٭ فلا یطعن فیه الا من قلبه مخزوم وشقاءه محتوم ٭ ولا یرتاب فیه الا من دینه مثلوم ٭ وعرضه مکلوم ٭ **وجه سوم** آنکه ابو بکر عبد الرزاق بن همام بن نافع الصنعانی این حدیث شریف را بسند صحیح از جابر بن عبد الله الانصاری روایت کرده چنانچه ابو عبد الله الحاکم در کتاب المستدرک علی الصحیحین بعد تصحیح وتحقیق حدیث مدینة العلم از روایت ابن عباس گفته ولهذا الحدیث شاهد من حدیث سفیان الثوری باسناد صحیح حدثنی ابو بکر محمد بن علی الفقیه الامام الشاشی القفال ببخاری وانا سألته حدثنی النعمان بن هرون البلدی ببلد من اصل کتابه ثنا احمد بن عبد الله بن یزید الحرانی ثنا عبد الرزاق ثنا سفیان الثوری عن عبد الله بن عثمان بن خثیم عن عبد الرحمن بن عثمان التیمی قال سمعت جابر بن عبد الله یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب وروایت کردن عبد الرزاق این حدیث شریف را بسند مذکور از تاریخ بغداد خطیب بغدادی نیز علی ما نقل عنه بثبوت میرسد وبملاحظه کتاب المناقب علامه ابن المغازلی وتاریخ دمشق علامه ابن عساکر وکفایة الطالب حافظ کنجی نیز همین متضح ومتحقق است کما ستقف علیه فیما بعد ان شاء الله تعالی وهر چند بعد حکم حاکم بصحت سند این روایت احتیاجی بتوثیق رجال سند عبد الرزاق نیست مگر نظر بتوضیح وتصریح شطری از جلالت شان وسمو مکان ایشان حسب افادات منقدین اعیان سنیه مذکور می‌شود اما سفیان ثوری پس اصحاب صحاح سته جمیعا اخراج حدیث او کرده اند وعظمت مرتبت وعلو منزلت او نزد سنیه بیش از آنست که محتاج بیان بوده باشد ابو حاتم محمد بن حبان البستی در کتاب الثقات گفته سفیان بن سعید بن مسروق بن حمزة بن رافع بن موهبة بن ابی عبد الله بن نصر بن ثعلبة بن ملکان

بن ثور بن عبد مناة بن اد بن طابخة بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان ابو عبد الله الثوری یروی عن عبد الله بن دینار روی عنه شعبة وابن المبارک والناس وهم اخوة اربعة سفین والمبارک وحبیب وعمر بنو سعید بن مسروق وکان سفیان من سادات زمانه فقها وورعا وحفظا واتقانا کان مولده سنة خمس وتسعین فی امارة سلیمان بن عبد الملک فلما قعد بنو العباس راوده المنصور علی ان یلی الحکم فابی وخرج هاربا للنصف من ذی القعدة سنة خمس وخمسین ومائة ثم لم یرجع الیها حتی مات وکان مولده بالبصرة فی دار عبد الرحمن بن مهدی فی شعبان سنة احدی وستین ومائة وهو ابن ست وستین سنة وقبر فی مقبرة بنی کلب بالبصرة واوصی الی عمار بن یوسف وکان ابن اخته یکتب الیه ها ولیس لسفیان عقب کان له ابن فمات قبله وعبد الکریم بن محمد سمعانی در انساب در نسبت ثوری گفته واما نسب ثور بن عبد مناة فالامام ابو عبد الله سفین بن سعید بن مسروق بن حمزة بن حبیب بن رافع بن موهبة بن ابی عبد الله بن نصر بن ثعلبة بن ملکان بن ثور بن عبد مناة بن اد بن طابخة بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان الثوری الکوفی یروی عن عبد الله بن دینار روی عنه سعید وابن المبارک وهم اربعة اخوة سفین والمبارک وحبیب وعمر بنو سعید وکان من سادات اهل زمانه فقها وورعا وحفظا واتقانا شمائله فی الصلاح والورع اشهر من ان یحتاج الی الاغراق فی ذکرها کان مولده سنة ۹۵ فی امارة سلیمان بن عبد الملک فلما قعد بنو العباس راوده المنصور علی ان یلی الحکم فابی وخرج من الکوفة هاربا للنصف من ذی القعدة سنة ۱۵۵ ثم لم یرجع الیها حتی مات بالبصرة فی دار عبد الرحمن بن مهدی فی شعبان سنة ۱۶۱ وهو ابن ست وستین وقبره فی مقبرة بنی کلب بالبصرة قال ابو حاتم وقد ذکره مجد الدین مبارک بن محمد المعروف بابن الاثیر الجزری در جامع الاصول گفته سفین الثوری هو ابو عبد الله سفیان بن سعید بن مسروق بن حبیب بن رافع بن عبد الله بن موهبة بن منقذ بن نصر بن الحکم بن الحارث بن مالک بن ملکان بن ثور بن عبد مناة بن اد بن طابخة بن الیاس بن مضر الثوری الکوفی امام المسلمین وحجة الله علی خلقه یفوت فضائله الاحصا وتعجز العادین جمع فی زمنه بین الفقه والاجتهاد فیه والحدیث والزهد والعبادة والورع والثقة والیه المنتهی فی علم الحدیث وغیره من العلوم اجمع الناس علی دینه وزهده وورعه وثقته ولم یختلفوا فی ذلک وهو احد الائمة المجتهدین واحد اقطاب الاسلام وارکان الدین

ولد فی ایام سلیمان بن عبد الملک سنة تسع وتسعین وقیل غیر ذلک سمع ابا اسحق السبیعی وعمرو
بن مرة ومنصور بن المعتمر وسلمة بن کهیل وحبیب بن ابی ثابت وعبد الملک بن عمیر والاعمش واسمعیل
بن ابی خالد وایوب السختیانی وسلیمان التیمی وخلقا کثیرا روی عنه معمر بن راشد والاوزاعی وابن
جریج ومحمد بن اسحق ومالک وشعبة وابن عیینة وابراهیم بن سعد وسلیمان بن بلال و
حماد بن سلمة وفضیل بن عیاض ویحیی بن سعید القطان وابن مهدی ووکیع وابن المبارک و
مات بالبصرة سنة احدی وستین ومائة فی خلافة المهدی موهبة بفتح المیم والهاء والباء الموحدة
ومنقذ بسکون النون وکسر القاف وبالذال المعجمة وادد بضم الهمزة وتشدید الدال المهملة وطابخة
بالباء الموحدة والخاء المعجمة وشمس الدین ذهبی در کاشف گفته سفیان بن سعید ابو عبد الله الکوفی
الثوری احد الاعلام وعالم العصر وزاهده عن حبیب بن ابی ثابت وسلمة بن کهیل وابن المنکدر وعنه
القطان والفریابی وعلی بن الجعد قال ابن المبارک ما کتبت عن افضل منه وقال القطان لم یر سفیان مثل نفسه
توفی فی شعبان ۱۶۱ وعمره اربع وستون سنة وابن حجر عسقلانی در تهذیب التهذیب گفته سفیان بن سعید
بن مسروق الثوری ابو عبد الله الکوفی من ثور بن عبد مناة بن اد بن طابخة وقیل من
ثور همدان والصحیح الاول روی عن ابیه وابی اسحاق السبیعی وابی اسحاق الشیبانی وعبد الملک
بن عمیر وعبد الرحمن بن عابس بن ربیعة واسمعیل بن ابی خالد وسلمة بن کهیل وطارق بن عبد الرحمن
والاسود بن قیس وبیان بن بشر وجامع بن ابی راشد وحبیب بن ابی ثابت وحصین بن عبد الرحمن
والاعمش ومنصور ومغیرة وحماد بن سلمة وزبید الیامی وصالح بن صالح بن حی وابی حصین وعمرو بن
مرة وعون بن ابی جحیفة وفراس بن یحیی وفطر بن خلیفة ومحارب بن دثار وابی مالک الاشجعی فی خلق من
اهل الکوفة وعن زیاد بن علاقة وعاصم الاحول وسلیمان التیمی وحمید الطویل وایوب ویونس بن عبید
وعبد العزیز بن رفیع والمختار بن فلفل واسرائیل بن ابی موسی وابراهیم بن میسرة وحبیب بن الشهید وعمرو بن دینار
وخالد الحذاء وداود بن ابی هند وابن عون وجماعة من اهل البصرة وعن زید بن اسلم وعبد الله بن دینار
واسمعیل بن امیة وایوب بن موسی وجبلة بن سحیم وربیعة وسعد بن ابراهیم وسمی مولی ابی بکر
وسهیل بن ابی صالح وابی الزناد وعبد الله بن محمد بن عقیل وابن عجلان وابن المنکدر وابن الزبیر
ومحمد وموسی ابنی عقبة وهشام بن عروة ویحیی بن سعید الانصاری وطوائف من اهل الحجاز وغیرهم

روى عنه خلق لا يحصون منهم جعفر بن برقان وحصيف بن عبد الرحمن وابن اسحق وغيرهم من شيوخه وابان بن تغلب وشعبة وزائدة والاوزاعي ومالك وزهير بن معوية ومسعر وغيرهم من اقرانه و عبد الرحمن بن مهدي ويحيى بن سعيد القطان وابن المبارك وجرير وحفص بن غياث وابو اسامة واسحق الازرق وروح بن عبادة وزائدة بن الحباب ابو زبيد عثير بن القسم وعبد الله بن وهب و عبد الرزاق وعبيد الله الاشجعي وعيسى بن يونس والفضل بن موسى الشيباني وعبد الله بن نمير و عبد الله بن داود الخريبي وفضيل بن عياض وابو اسحق الفزاري ومخلد بن يزيد ومصعب بن المقدام والوليد بن مسلم ومعاذ بن معاذ ويحيى بن ادم ويحيى بن يمان ووكيع ويزيد بن زريع ويزيد بن هارون وابو عامر العقدي وابو احمد الزبيري وابو نعيم و عبيد الله بن موسى وابو حذيفة النهدي وابو عاصم وخلاد بن يحيى وقبيصة والفريابي واحمد بن عبد الله بن يونس وعلي بن الجعد وهو اخر من حدث عنه من الثقات قال شعبة وابن عيينة وابو عاصم وابن معين وغير واحد من العلماء سفين امير المومنين في الحديث وقال ابن المبارك كتبت عن الف ومائة شيخ ما كتبت عن افضل من سفين فقال له رجل يا ابا عبد الله رايت سعيد بن جبير وغيره تقول هذا قال هو ما اقول ما رايت افضل من سفين وقال وكيع عن شعبة سفيان احفظ مني وقال ابن مهدي كان وهب يقدم سفين في الحفظ على مالك وقال يحيى القطان ليس احد احب الي من شعبة ولا يعدله احد عندي واذا خالفه سفين اخذت بقول سفين وقال الدوري رايت يحيى بن معين لا يقدم على سفيان في زمانه احدا في الفقه والحديث والزهد وكل شيء وقال الاخرى عن ابي داود ليس يختلف سفيان وشعبة في شيء الا يظفر سفيان وقال ابو داود بلغني عن ابن معين قال ما خالف احد سفين في شيء الا كان القول قول سفين وقال العجلي احسن اسناد الكوفة سفين عن منصور عن ابراهيم عن علقمة عن عبد الله وقال ابن المديني لا اعلم سفين صحف في شيء قط الا في اسم امراة ابي عبيدة كان يقول حفينة وقال المروزي عن احمد لا يتقدم في قلبي احد وقال عبد الله بن داود ما رايت افقه من سفين وقال ابو قطن قال لي شعبة ان سفين ساد الناس بالورع والعلم و قال محمد بن سهل بن عسكر عن عبد الرزاق بعث ابو جعفر الخشابين حين خرج الى مكة فقال ان رايتم سفين فاصلبوه قال فجاء النجارون ونصبوا الخشب ونودي سفين واذا راسه في حجر الفضيل ورجلاه في حجر ابن عيينة فقالوا له يا ابا عبد الله اتق الله ولا تشمت بنا الاعداء فتقدم الى الاستار

فاخذها ثم قال برئت منه ان دخلها ابو جعفر قال فمات قبل ان يدخل مكة وفضائله كثيرة
جدا قال الخطيب كان اماما من ائمة المسلمين وعلما من اعلام الدين مجمعا على امانته بحيث يستغنى
عن تزكيته مع الاتقان والحفظ والمعرفة والضبط والورع والزهد قال ابو نعيم خرج سفين من
الكوفة سنة ١٥٥ ولم يرجع اليها وقال العجلي وغيره مولده سنة ٩٧ وقال ابن سعد اجمعوا على انه توفي بالبصرة
سنة ١٦١ وفي بعض ذلك خلاف والصحيح ما هنا قلت وبقية كلام ابن سعد ولد سنة ٩٧ وكان ثقة مامونا
وكان عابدا ثبتا وقال النسائي هو اجل من ان يقال فيه ثقة وهو احد الائمة الذين ارجو ان يكون
الله ممن جعله للمتقين اماما وقال ابن ابي ما رايت اشبه بالتابعين من سفين وقال زائدة كان
اعلم الناس في انفسنا وقال ابن معين مرسلات شبه الريح وكذا قال ابو داود وقال ولو كان عنده
شيء لصاح وقال ابن حبان كان من سادات الناس فقها وورعا واتقانا وقال الوليد بن مسلم رايته
بمكة يستفتى ولما يخط وجهه بعد وقال ابو حاتم وابو زرعة وابن معين هو احفظ من شعبة وقال
ابن المديني قلت ليحيى بن سعيد ايما احب اليك راي سفين او راي مالك قال سفين لا شك في هذا
سفين فوق مالك في كل شيء انتهى. ابن حجر عسقلانی در تقریب التهذیب گفته سفیان بن سعید بن مسروق
الثوری ابو عبد الله الکوفی ثقة حافظ فقيه عابد امام حجة انتهى. ومولوی صدیق حسن خان معاصر در تاج المکلل
گفته ابو عبد الله سفیان بن سعید بن مسروق بن حبیب بن رافع الثوری الکوفی کان اماما في علم
الحديث وغيره من العلوم واجمع الناس على دينه وورعه وزهده وثقته وهو احد الائمة المجتهدين
ويقال ان الشيخ ابا القاسم الجنيد كان على مذهبه على الاختلاف فيه قال سفيان بن عيينة
ما رايت رجلا اعلم بالحلال والحرام من سفيان الثوري سمع الحديث من ابي اسحق السبيعي والاعمش ومن في
طبقتهما وسمع منه الاوزاعي وابن جريج ومحمد بن اسحاق ومالك وتلك الطبقة قال المسعودي في مروج
الذهب قال المهدي اكتبوا عهده على قضاء الكوفة على ان لا يعترض عليه في حكم فكتب عهده ودفع اليه
فاخذه وخرج فرمى به في دجلة وهرب فطلب في كل بلد فلم يوجد ولما امتنع من قضاء الكوفة وتولاه
شريك بن عبد الله النخعي قال الشاعر ؏ تحرز سفيان وفر بدينه ۞ وامسى شريك مرصدا للدراهم
وحكي عن ابي صالح شعيب بن حرب المدائني وكان احد السادة الائمة الاكابر في الحفظ والدين انه قال اني
لاحسب يجاء بسفيان الثوري في القيامة حجة من الله على الخلق يقال لهم لم تدركوا نبيكم عليه افضل

الصلوٰة والسلام فلقد رایتم سفیان الثوری الا اقتدیتم به مولده فی سنة وقیل ست وقیل سبع و تسعین للهجرة وتوفی بالبصرة سنة ۱۶۱ متواریا من السلطان ودفن عشاء رح ولم یعقب والثوری نسبة الی ثور بن عبد مناة وثم ثوری آخر من بنی تمیم وثوری آخر بطن من همدان **اما عبد الله بن عثمان بن خثیم القاری** پس ابو حاتم در کتاب الثقات گفته عبد الله بن عثمان بن خثیم المکی یروی عن سعید بن جبیر روی عنه ابن جریج روی عنه اهل الحجاز مات سنة ثنتین وثلاثین ومائة وعبد الکریم بن محمد سمعانی در انساب در نسبت قاری گفته ابو عثمان عبد الله بن عثمان بن خثیم من القارة یروی عن ابی الطفیل عداده فی اهل مکة روی عنه معمر مات قبل سنة اربع واربعین ومائة وقیل سنة خمس وثلاثین ومائة وذهبی در کاشف گفته عبد الله بن عثمان بن خثیم المکی حلیف الزهریین عن صفیة بنت شیبة وابی الطفیل وعنه بشر بن المفضل ویحیی بن سلیم قال ابو حاتم صالح الحدیث توفی سنة ۱۳۲ وابن حجر عسقلانی در تهذیب التهذیب گفته عبد الله بن عثمان بن خثیم القاری المکی ابو عثمان حلیف بنی زهرة روی عن ابی الطفیل وصفیة بنت شیبة وقیلة ام بنی انمار ولها صحبة وعطا وسعید بن جبیر وابی الزبیر وشهر بن حوشب ومجاهد ونافع مولی ابن عمر واسمعیل بن عبید بن رفاعة وسعید بن راشد وعثمان بن جبیر وحفص بن غیاث ومقبل بن سلیمان ووهب ویحیی بن سلیم وبشر بن المفضل وعبد الوهاب الثقفی وعبد الرحیم بن سلیمان وابو عوانة وعلی بن عاصم وغیرهم قال ابن ابی مریم عن ابن معین ثقة حجة وقال العجلی ثقة وقال ابو حاتم ما به باس صالح الحدیث وقال النسائی ثقة وقال مرة لیس بالقوی وذکره ابن حبان فی الثقات الی ان قال ابن حجر وقال ابن سعد توفی فی آخر خلافة ابی العباس واول خلافة ابی جعفر وکان ثقة وله احادیث حسنة انتهی ونیز ابن حجر در تقریب گفته عبد الله بن عثمان بن خثیم بالمعجمة والمثلثة مصغر القاری المکی ابو عثمان من الخامسة مات سنة اثنتین وثلثین **اما عبد الرحمن بن بهمان المدنی** الذی فی المستدرک عنه بعبد الرحمن بن عثمان التیمی پس ابو حاتم محمد بن حبان بستی در کتاب الثقات گفته عبد الرحمن بن بهمان یروی عن عبد الله بن حسان بن ثابت روی عنه عبد الله بن عثمان بن خثیم ومحمد بن احمد ذهبی در کاشف گفته عبد الرحمن بن بهمان عن جابر وعنه عبد الله بن عثمان بن خثیم وثق وابن حجر عسقلانی در تهذیب التهذیب گفته عبد الرحمن بن بهمان حجازی روی عن جابر وعبد الرحمن بن حسان بن ثابت وعنه عبد الله بن عثمان بن خثیم قال ابن المدینی لا نعرفه وذکره ابن حبان

فی الثقات له حدیث باطل فی ابی حسان قلت ویقوله العلی ونیز ابن حجر در تقریب گفته عبد الرحمن بن بهمان مدنی مقبول من
الرابعة انتهی فهذا امامهم الکبیر عبد الرزاق الذی سارت عندهم بمآثره الرکبان فی الآفاق وانثالت الیه الاماثل
عند عقد الرفاق ووقع علی الاخذ عنه من اصحاب الصحاح وغیرهم الاطباق والاتفاق قد روی هذا الحدیث المبهج للارواح
والمزیل لظلام المنکر المسفر الاشراق بسند صحیح الحاکم لحلائم للسباق وطریق عدل رواته النقدة الحذاق فما لله وللمتحامل
المطیل للشقاق المبدع للاختراق کیف یرمی هذا الحدیث الصحیح بالوضع والاختلاق فاصبح ولیس له فی الیقین من
خلاق وجه چهارم آنکه عبد الرزاق این حدیث شریف را بسند صحیح دیگر روایت کرده چنانچه علامه ابن المغازلی در کتاب المناقب گفته اخبرنا الحسن
بن احمد بن موسی انا ابو الحسن احمد بن محمد بن الصلت القرشی نا علی بن محمد المقری نا محمد بن عیسی بن شعبة البزاز نا احمد بن عبد الله
بن یزید المؤدب نا عبد الرزاق نا معمر عن عبد الله بن عثمان عن عبد الرحمان قال سمعت جابر بن عبد الله الانصاری
یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول یوم الحدیبیة وهو آخذ بضبع علی بن ابی طالب هذا
امیر البررة وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من خذله ثم مد بها صوته فقال انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد
العلم فلیأت الباب ورجال این سند عبد الرزاق نیز همه موثق ومعتمد اند اما معمر که از رواة صحاح ستة است جمیع ائمه بنهایت اعتماد و
غایت استناد او را بنظر کتاب الثقات ابو حاتم محمد بن حبان بستی و کتاب الانساب سمعانی و تهذیب الاسماء محیی الدین نووی و تذکرة الحفاظ و
تذهیب التهذیب و عبر و دول الاسلام و کاشف ذهبی و رجال مشکوة ولی الدین الخطیب و مرآة الجنان یافعی و طبقات الحفاظ سیوطی
و رجال مشکوة شیخ عبد الحق دهلوی واضح و لائح است اما عبد الله بن عثمان و عبد الرحمان بن
بهمان پس حال جلالت و منالت شان در وجه سابق بتفصیل دریافتی اما مآثر جلیله و مفاخر جمیله و معالی شامخه و مناقب باذخه
خود عبد الرزاق پس عنقریب ان شاء الله در مجلد حدیث تشبیه ان شاء الله تعالی از کتاب اسماء رجال الصحیحین محمد بن طاهر مقدسی و
کتاب الانساب عبد الکریم محمد السمعانی و کتاب الکمال فی معرفة الرجال عبد الغنی بن عبد الواحد المقدسی و جامع المسانید ابو المؤید
محمد بن محمود الخوارزمی و وفیات الاعیان علامه ابن خلکان البرمکی و مرآة الجنان عفیف الدین عبد الله بن اسعد الیافعی
و غیر آن خواهی شنید فهذا عبد الرزاق بن نافع علیهم الحامل للواء الصناعة والرافع قد روی هذا
الحدیث الشائع الذائع بطریق آخر صحیح رائع فالممتری فیه ذاهب عن الحق الواسع والمرتاب فیه
نازح عن الیقین شاسع والجاحد له ناکب عن الصواب الناصع والطاعن فیه حاطم لدینه وقاطع
وجه پنجم آنکه ابو زکریا یحیی بن معین المری بصراحت تمام تصحیح این حدیث شریف فرموده و بتصریح ما لا کلام ارغام جاحد
عنید نموده چنانچه علامه ابو الحجاج مزی در تهذیب الکمال در ترجمه ابو الصلت عبد السلام بن صالح الهروی گفته

قال القاسم بن عبد الرحمان الانباری حدثنا ابو الصلت الهروی قال حدثنا ابو معویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت بابه قال القاسم سألت یحیی بن معین عن هذا الحدیث فقال صحیح قال ابو بکر بن ثابت الحافظ اراد انه صحیح من حدیث ابی معویة ولیس بباطل اذ قد رواه غیر واحد عنه وعلامه ابن حجر عسقلانی در تهذیب التهذیب بترجمه ابو الصلت گفته وقال القاسم بن عبد الرحمن الانباری سألت یحیی بن معین عن حدیث حدثنا به ابو الصلت عن ابی معاویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس مرفوعاً انا مدینة العلم وعلی بابها الحدیث فقال هو صحیح قال الخطیب [ای الخطیب ۱۲] اراد به صحیح عن ابی معویة اذ قد رواه غیر واحد عنه وسیوطی در جمع الجوامع در ذکر اینحدیث شریف گفته وروی خط فی تاریخه عن یحیی بن معین انه سئل عن حدیث ابن عباس فقال هو صحیح وعبد الرؤف مناوی در فیض القدیر در ذکر اینحدیث شریف گفته ورواه الخطیب فی التاریخ باللفظ المذکور من حدیث ابی معویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس ثم قال قال القسم سألت ابن معین عنه فقال هو صحیح قال الخطیب قلت اراد انه صحیح من حدیث ابی معویة ولیس بباطل اذ رواه غیر واحد عنه وعلامه محمد بن اسمعیل الامیر الصنعانی در روضه ندیه در ذکر اینحدیث شریف گفته وروی الخطیب فی تاریخه عن یحیی بن معین انه سئل عن حدیث ابن عباس فقال هو صحیح وقاضی القضاة محمد بن علی الشوکانی در فوائد مجموعه در مقام جواب از قدح اینحدیث شریف گفته واجیب عن ذلك بان محمد بن جعفر البغدادی الفیدی [الفیدی] قد وثقه یحیی بن معین وان ابا الصلت الهروی قد وثقه ابن معین والحاکم وقد سئل یحیی عن هذا الحدیث فقال صحیح ازین عبارات بکمال ظهور ثابت و متحقق میشود که عمدة النقاد والمتقنین یحیی بن معین بجواب سوال سائل مستبین تصریح نموده که اینحدیث شریف صحیح است و پر ظاهر است که بعد تصحیح این جهبذ جلیل بجا برای امثال قیل ارباب اعالیل و اضالیل باقی نمی ماند و تصریح چنین ناقد دیم المثیل بنای جحد جاحدین و عناد معاندین و غمز شانئین و طعن طاعنین را از بیخ بر میکند اما ادعای خطیب که مراد یحیی بن معین از صحت اینحدیث صحت آن از حدیث ابو معویه است پس ادعای بی دلیل و تقول غیر قابل التعویل است واز همین جاست که علامه سیوطی و محمد بن اسمعیل الامیر الیمانی و محمد بن علی الشوکانی تصحیح یحیی بن معین این حدیث شریف را علی الاطلاق نقل فرموده اند و اعتنای بدعوی خطیب درینباب نموده و ثانیاً بر تقدیر تسلیم نفعی بحال ارباب بغی و عدوان و بغض و شنآن نمیرساند چه هرگاه اینحدیث تا ابو معویه صحیح شد صحت سند آن از ابو معویه تا ابن عباس هم متحقق خواهد شد زیرا که در وثوق ابو معویه و اعمش و مجاهد متعنتین و متشددین باهم محل

کلام نیست فضلا من غیرہم و سیاتی لذلک مزید تایید و تحقیق فی کلام الحافظ العلائی و العلامة الفیروزآبادی
الشیرازی ان شاء الله تعالی و در ما بعد بعون الله تعالی بجواب نقض فقرات کلام مخاطب تفصیل جمیل خواهی دانست که
یحیی بن معین بمرات عدیده و افادات سدیده اثبات این حدیث شریف فرموده شبهات ارباب ارتیاب و اختلاج و هفوات
اصحاب زیغ و اعوجاج را کما ینبغی باطل و مضمحل نموده فالحمد لله الموفق المعین لتشیید مبانی الدین المبین
و احصاف معاقد الحق و الیقین حیث ثبت من نص یحیی بن معین صحة هذا الحدیث المزری بکأس من معین
و وضح ثبوته علی رغم اناف المعاندین و جدع معاطس المنکرین الجاحدین و ارسوف الباطل الماهین
و کسر زیف المبطلین المدغلین و قطع من ارباب الغدر الوتین بتحقق هذا الخبر الوثیق المتین و الحمد لله
حمد الشاکرین و درین مقام نبذی از محامد عظیمة المقدار و مدائح غالیة الاسعار یحیی بن معین از السنه اعلام متسننین باید شنید
و بکنه عظمت مرتبت و رفعت منزلت او نزد این حضرات باید رسید ابو علی یحیی بن عیسی بن جزله بغدادی در مختار مختصر تاریخ
بغداد گفته یحیی بن معین بن عون بن زیاد بن بسطام بن عبد الرحمن ابو زکریا المری مرة غطفان کان اماما
حافظا متقنا قیل انه من قریة نحو الانبار تسمی نقیا مولده سنة ثمان و خمسین و مائة و کان ابوه کاتبا لعبد الله
بن مالک و قیل ان معین کان علی خراج الری فمات فخلف لابنه یحیی الف الف درهم و خمسین الف درهم فانفقها کلها
علی الحدیث حتی لم یبق له نعل یلبسه و قال علی بن المدینی انتهی العلم بالبصرة الی یحیی بن ابی کثیر
و قتادة و علم الکوفة الی اسحاق و الاعمش و انتهی علم الحجاز الی ابن شهاب و عمرو بن دینار و صار علم
هؤلاء الستة بالبصرة الی سعید بن ابی عروبة و شعبة و معمر و حماد بن سلمة و ابن عوانة و من اهل الکوفة الی
سفیان الثوری و سفیان بن عیینة و من اهل الحجاز الی مالک بن انس و من اهل الشام الی الاوزاعی فانتهی
علم هؤلاء الی محمد بن اسحاق و هشیم و یحیی بن سعید و ابن ابی زائدة و وکیع و ابن المبارک و هو اوسع هؤلاء
علما و ابن مهدی و ابن آدم و صار علم هؤلاء جمیعا الی یحیی بن معین و قال احمد کل حدیث لا یعرفه یحیی بن
معین فلیس هو بحدیث و سئل یحیی بن معین کم کتبت من الحدیث فقال کتبت بیدی هذه ستمائة
الف حدیث و قال راوی الخبر احمد بن عقبة و انی اظن ان المحدثین قد کتبوا له بایدیهم ستمائة الف
و ستمائة الف و خلف من الکتب مائة قمطر و ثلثین قمطرا و اربع حباب شرابیة مملوة کتبا و طلب یحیی بن
اکثم کتبه بمائتی دینار فلم یدع ابو حنیفة ان تباع و قال ابن الرومی ما سمعت احدا قط یقول الحق فی المشایخ
غیر یحیی بن معین و غیره کان یتحامل بالقول و قال یحیی ما رایت علی رجل قط خطأ الا سترته و احببت

الفاً زین امره وما استقبلت رجلاً فی وجهه بامر یکرهه ولکن ابین له خطاه فیما بینی وبینه فان قبل ذلک
والا ترکته وقال یحیی بن معین کتبنا عن الکذابین وسجرنا به التنور واخرجنا به خبزاً نضیجاً وانشد یحیی ع
المال یذهب حله وحرامه * طراً ویبقی فی غد آثامه * لیس التقی بمتق لالهه * حتی یطیب شرابه وطعامه
ویطیب ما یحوی ویکسب کفه * ویکون فی حسن الحدیث کلامه * نطق النبی لنا به عن ربه * فعلی النبی صلوته وسلامه
وکان یحیی یحج فیذهب الی مکة علی المدینة ویرجع علی المدینة فلما کان آخر حجة حجها خرج علی المدینة و
رجع علی المدینة فاقام بها ثلثة ایام ثم خرج حتی نزل المنزل مع رفقائه فباتوا فرای فی النوم هاتفاً یهتف
یا ابا زکریا اترغب عن جواری فلما اصبح قال لرفقائه امضوا فانی راجع الی المدینة فمضوا ورجع فاقام
بها ثلثاً ثم مات فحمل علی اعواد النبی صلی الله علیه وسلم وکانت وفاته سنة ثلث وثلثین ومائتین لسبع
لیال بقین من ذی القعدة وقد بلغ سبعاً وسبعین سنة الا عشرة ایام ورثاه بعض المحدثین فقال ع
ذهب العلیم بعیب کل محدث * وبکل مختلف من الاسناد * وبکل وهم فی الحدیث ومشکل * یعنی به علماء
کل بلاد * وعبد الکریم بن محمد سمعانی در انساب در نسبت مری گفته ابو زکریا یحیی بن معین بن عون بن زیاد بن بسطام المری
مرة غطفان من اهل بغداد کان اماماً ربانیاً عالماً حافظاً ثبتاً متقناً مرجوعاً الیه فی الجرح والتعدیل والده
معین کان علی خراج الری فمات فخلف لابنه یحیی الف الف درهم وخمسین الف درهم فانفقه کله
فی الحدیث حتی لم یبق له نعل یلبسه سمع عبد الله بن المبارک وهشیم بن بشیر وعیسی بن یونس وسفین
بن عیینة وعبد الرحمن بن مهدی ووکیع بن الجراح وابا معویة الضریر روی عنه من رفقائه احمد بن حنبل
وابو خیثمة ومحمد بن اسحق الصغانی ومحمد بن اسمعیل البخاری وابو داود السجستانی وعبد الله بن احمد بن حنبل
وغیرهم وانتهی علم العلماء الیه حتی قال احمد بن حنبل ههنا رجل خلقه الله لهذا الشان واظهر کذب
الکذابین یعنی یحیی بن معین وقال علی بن المدینی لا نعلم احداً من لدن آدم کتب من الحدیث ما کتب یحیی
بن معین قال ابو حاتم الرازی اذا رایت البغدادی یحب احمد بن حنبل فاعلم انه صاحب سنة واذا رایته
یبغض یحیی بن معین فاعلم انه کذاب وکانت ولادته فی خلافة ابی جعفر سنة ثمان وخمسین ومائة فی
آخرها وکان یحیی بن معین یحج فیذهب الی مکة علی المدینة ویرجع علی المدینة فلما کان آخر حجة حجها خرج
علی المدینة ورجع فاقام بها یومین او ثلثة ثم خرج حتی نزل المنزل مع رفقائه فباتوا فرای فی النوم هاتفاً یهتف
یا ابا زکریا اترغب عن جواری فلما اصبح قال لرفقائه امضوا فانی راجع الی المدینة فمضوا ورجع فاقام بها ثلثاً

ثم مات قال فحمل على اعواد النبي صلى الله عليه وسلم وصلى عليه الناس وحملوا يقولون هذا الذاب عن
رسول الله صلى الله عليه وسلم الكذب ومات لسبع ليال بقين من ذي القعدة سنة ثلث وثلثين ومأتين
وقال بعض المحدثين في مرثيته ع ذهب العليم بعيب كل محدث ٭ وبكل مختلف من الاسناد ٭ وبكل وهم
في الحديث ومشكل ٭ يعني به علماء كل بلاد ٭ وابو المؤيد محمد بن محمود خوارزمي در جامع مسانيد ابو حنيفه گفته يحيى بن معين
بن عون بن زياد بن بسطام بن عبد الرحمن وقيل يحيى بن معين بن غياث بن زياد بن عون بن بسطام بن
عبد الرحمن ابو زكريا المري مرة غطفان هكذا ذكره الخطيب في تاريخه وقال سمع عبد الله بن المبارك وهشيما
بن عيسى بن يوسف وسفيان بن عيينة وغندرا ومعاذ ويحيى بن سعيد القطان ووكيعا وابا معوية في
امثالهم روى عنه احمد بن حنبل وابو خيثمة زهير بن حرب ومحمد بن سعد الكاتب وجماعة قال ولدت في خلافة
ابي جعفر سنة ثمان وخمسين ومائة يقال انه من اهل الانبار من قرية يقال لها نقيا وقال ان فرعون منها
كان ابوه على خراج الري فترك لابنه يحيى الف الف وخمسين الف درهم فانفق كل ذلك في الحديث حتى لم يبق له
نعل يلبسه قال الخطيب قال عبد المؤمن بن خلف النسفي سالت ابا علي صالح بن محمد من اعلم يحيى بن معين ام
الامام احمد بن حنبل فقال اما احمد فاعلم بالفقه واختلاف الناس واما يحيى بن معين فاعلم بالرجال و
المختلف والكنى مات بمدينة الرسول عليه الصلوة والسلام سنة ثلاث وثلاثين ومائتين وله سبع وسبعون
سنة ونيز خوارزمي در جامع مسانيد ابو حنيفه گفته وذكر اصحاب المناقب باسانيدهم الى مكرم بن احمد ثنا علي بن حسين
بن حبان عن ابيه قال كان امام ائمة الحديث الذي بيده زمام الجرح والتعديل يحيى بن معين رح اذا ذكر
له من يتكلم في ابي حنيفة رض يتمثل بهذين البيتين لابن المبارك ع حسدوا الفتى الخ ويحيى بن شرف النووي در
تهذيب الاسماء واللغات گفته يحيى بن معين الامام هو ابو زكريا يحيى بن معين بن عون بن زياد بن بسطام
بن عبد الرحمن وقيل ابن معين بن غياث بن زياد بن عون بن بسطام المري من مرة غطفان مولاهم قال
ابن ابي خيثمة سمعت يحيى يقول انا مولى للجنيد بن عبد الرحمن المري ويحيى بن معين بغدادي وهو امام
اهل الحديث في زمنه والمعول عليه فيه قال الخطيب اصله من الانبار سمع ابن المبارك وهشيما ووكيعا وابن
عيينة وابن مهدي ويحيى القطان وحفص بن غياث وغندرا ومعاذ بن معاذ وعبدة بن سليمان ومروان
بن معوية ويحيى بن زكريا بن ابي زائدة وعبد الصمد بن عبد الوارث وهشام بن يوسف وعيسى بن يونس
ويعقوب بن ابراهيم الزهري وزكريا بن يحيى وعفان بن مسلم وابا مسهر ووهب بن جرير وقريش بن انس

وحجاج بن محمد وابا حفص عمر بن عبد الرحمن الابار وقرادا الاصمعي وحكام بن سلم وعبد الرزاق وعلي بن
عياش وعبد الله بن صالح وسوار بن عمارة الرملي ويحيى بن صالح وعبد الله بن يوسف التنيسي وسعيد بن
الحكم بن ابي مريم وابا اليمان وعمرو بن الربيع والحسن بن واقع بالقاف واسمعيل بن علية وجرير بن عبد الحميد وعبد الله
بن نمير وابا عبيدة الحداد ومعن بن عيسى واسمعيل بن مجالد وعلي بن هاشم وعثمان بن عبيد وابا اسامة وعباد
بن عباد ومحمد بن عبد الله الانصاري وخلائق روى عنه احمد بن حنبل وزهير بن حرب واحمد ويعقوب
ابنا ابراهيم الدورقيان ومحمد بن يحيى الذهلي ومحمد بن اسحاق الصاغاني ومحمد بن سعد كاتب الواقدي ومحمد بن
هارون وابو زرعة الرازي والدمشقي وابو حاتم والبخاري ومسلم وابو داود واحمد بن منصور الرمادي و
احمد بن الحسن بن عبد الجبار واحمد بن ابي الحواري وعباس بن محمد الدوري وعبد الله بن احمد بن حنبل ويعقوب
بن شيبة وابو يعلى الموصلي والحسين بن محمد وخلائق لا يحصون واجمعوا على امامته وتوثيقه وحفظه وجلالته
وتقدمه في هذا الشان وبراعته فيه قال الخطيب كان اماما ربانيا عالما حافظا ثبتا متقنا وقال احمد بن حنبل السماع
مع يحيى بن معين شفاء لما في الصدور وقال علي بن المديني ما رايت في الناس مثله وقال احمد بن حنبل يحيى بن معين
رجل خلقه الله لهذا الشان يظهر كذب الكذابين وكل حديث لا يعرفه يحيى فليس بحديث وقال عباس الدوري
رايت احمد بن حنبل في مجلس روح بن عبادة يسال يحيى بن معين عن اشياء يقول له يا ابا زكريا كيف حديث كذا
وكذا كيف حديث كذا وكذا يستثبته في احاديث سمعوها فكلما قال يحيى كتبه احمد وقال هارون بن
بشير الرازي رايت يحيى بن معين استقبل القبلة رافعا يديه يقول اللهم ان كنت تكلمت في رجل ليس هو
عندي كذابا فلا تغفر لي وقال يحيى لو لم نكتب الحديث من ثلاثين وجها ما عقلناه وروينا عن احمد بن عقبة
قال سمعت يحيى بن معين يقول كتبت بيدي هذه ستمائة الف حديث قال ابن عقبة واظن المحدثين كتبوا
له بايديهم ستمائة الف وستمائة الف وقال محمد بن عبد الله خلف يحيى من الكتب مائة قمطر واربعة عشر قمطرا واربعة حباب
مملوءة كتبا وقال علي بن المديني ما اعلم احدا كتب من الحديث ما كتب يحيى بن معين وخلف والد معين ليحيى
الف الف درهم وخمسين الف درهم فانفقها كلها في الحديث حتى لم يبق له نعل يلبسه وذكر ابن ابي حاتم
في كتاب الجرح والتعديل باسناده عن ابي عبيد القسم بن سلام قال انتهى العلم الى اربعة احمد بن حنبل ويحيى
بن معين وهو اكتبهم له وعلي بن المديني وابي بكر بن ابي شيبة وقال ابو حاتم كتب يحيى بن معين عن موسى بن
اسمعيل قريبا من ثلاثين الف حديث واحواله وفضائله رضي الله عنه غير منحصرة واتفقوا على انه توفي بمدينة

رسول الله صلی الله علیه وسلم وغسل علی السریر الذی غسل علیه رسول الله صلعم وحمل علی السریر الذی
حمل علیه رسول الله صلعم ونودی علیه هذا جنازة یحیی بن معین ذاب الکذب عن رسول الله صلعم
والناس یبکون واجتمع فی جنازته خلائق لا یحصون ودفن بالبقیع قال ابراهیم بن المنذر رای رجل فی
المنام النبی صلعم واصحابه مجتمعین فقال ما لکم مجتمعین فقال صلی الله علیه وسلم جئت لهذا الرجل
اصلی علیه فانه کان یذب الکذب عن حدیثی وقال بشر بن مبشر رایت یحیی بن معین فی المنام فقال زوجنی
ربی عز وجل اربع مائة حوراء بذبی الکذب عن رسول الله صلی الله علیه وسلم ورثاه الشعراء واحسنوا
المراثی ومن احسنها ما ذکره ابن ابی حاتم قال قال سلیمان بن معبد یرثی یحیی بن معین رحمه الله وذکر هذه
القصیدة ثم قال ؎ فقد عظمت فی المسلمین رزیة ٭ غداة نعی الناعون یحیی فاسمعوا ٭ فقالوا ابا ما لقد دفناه فی
الثری ٭ فکاد فؤادی حسرة یتصدع ٭ فقلت ولم املک لعینی عبرة ٭ ولا جزعا انا الی الله نرجع ٭ الا فی سبیل الله
عظم رزیتی ٭ بیحیی الی من نستریح ونفزع ٭ ومن ذا الذی یرتضی بعده ٭ اذا لم یکن الناس فی العلم مقنع
لقد کان یحیی فی الحدیث بقیة ٭ من السلف الماضین حتی تقشعوا ٭ فلما مضی مات الحدیث بموته ٭ وادرج فی الکفان
العلم اجمع ٭ وصرنا حیاری بعد یحیی کاننا ٭ رعیة راع بینهم فتصدعوا ٭ ولیس بمغن عنک دمع سفحته ٭ ولکن
الیه یستریح المفجع ٭ لعمرک ما للناس فی الموت حیلة ٭ ولا لقضاء الله فی الخلق مدفع ٭ ولو ان مخلوقا نجا
من حمامه ٭ اذا لنجا منه النبی المشفع ٭ تعزبه عن کل میت رزیته ٭ فرزء رسول الله اشجی واوجع ٭ ولکنما
ابکی علی العلم اذ مضی ٭ فما بعد یحیی فیه للناس مفزع ٭ سقی الله قبرا بالبقیع مجاورا ٭ نبی الهدی غیثا یجود
ویمرع ٭ فقد ترک الدنیا وقرب نفسه ٭ الی الله حتی مات وهو ممنع ٭ وصار له بالحی جوار نبیه ٭ وذو العرش یعطی من یشاء
ویمنع ٭ وانی لارجو ان یکون محمد ٭ له شافعا یوم القیامة یشفع ٭ قال البخاری توفی یحیی بن معین بالمدینة
سنة ثلاث وثلاثین ومائتین وله سبع وسبعون سنة الا نحو عشرة ایام رحمه الله و احمد بن محمد المعروف بابن خلکان
در وفیات الاعیان گفته ابو زکریا یحیی بن معین بن عون بن زیاد بن بسطام بن عبد الرحمن المری البغدادی
الحافظ المشهور کان اماما عالما حافظا متقنا قیل انه من قریة نحو الانبار تسمی نقیا وکان ابوه کاتبا
لعبد الله بن مالک وقیل انه کان علی خراج الری فمات فخلف لابنه یحیی المذکور الف الف درهم وخمسین الف درهم
فانفق المال جمیعه علی الحدیث حتی لم یبق له نعل یلبسه وسئل یحیی المذکور کم کتبت من الحدیث فقال کتبت
بیدی هذه ستمائة الف حدیث وقال راوی هذا الخبر وهو احمد بن عقبة وانی اظن ان المحدثین قد کتبوا له بایدیهم

ستمائة الف وستمائة الف وخلف من الكتب مائة قمطر وثلثين قمطرا واربع حباب شرابية مملوة كتبا
وهو صاحب الجرح والتعديل وروى عنه الحديث كبار الائمة منهم ابو عبد الله محمد بن اسمعيل البخاري
وابو الحسين مسلم بن الحجاج القشيري وابو داود السجستاني وغيرهم من الحفاظ وكان بينه وبين
الامام احمد بن حنبل رضي الله عنه من الصحبة والالفة والاشتراك في الاشتغال بعلوم الحديث ما هو
مشهور لا حاجة الى الاطالة فيه وروى عنه هو وابو خيثمة وكانا من اقرانه وقال علي بن المديني
انتهى العلم بالبصرة الى يحيى بن ابي كثير وقتادة وعلم الكوفة الى ابي اسحاق والاعمش وانتهى علم الحجاز الى
ابن شهاب وعمرو بن دينار وصار علم هؤلاء الستة بالبصرة الى سعيد بن ابي عروبة وشعبة ومعمر وحماد
بن سلمة وابي عوانة ومن اهل الكوفة الى سفيان الثوري وسفيان بن عيينة ومن اهل الحجاز الى مالك
بن انس ومن اهل الشام الى الاوزاعي وانتهى علم هؤلاء الى محمد بن اسحاق وهشيم ويحيى بن سعيد
ابن ابي زائدة ووكيع وابن المبارك وهو اوسع هؤلاء علما وابن مهدي ويحيى بن آدم وصار علم هؤلاء
جميعا الى يحيى بن معين وقال احمد بن حنبل كل حديث لا يعرفه يحيى بن معين فليس هو بحديث و
كان يقول لي صاحبنا رجل خلقه الله لهذا الشان يظهر كذب الكذابين يعني يحيى بن معين وقال ابن الرومي ما سمعت
احدا قط يقول الحق غير ابن معين وغيره كان يتحامل القول وقال يحيى بن معين ما رأيت على رجل قط خطأ الا سترته عليه و
احببت ان ازين امره وما استقبلت رجلا في وجهه بامر يكرهه ولكن ابين له خطأه فيما بيني وبينه فان قبل ذلك والا تركته
وكان يقول كتبنا عن الكذابين وسجرنا به التنور واخرجنا به خبزا نضيجا وكان ينشد المال يذهب حله وحرامه طرا ويبقى في
غد آثامه ليس التقي بمتق لالهه حتى يطيب شرابه وطعامه ويطيب ما يحوي ويكسب كفه ويكون في حسن الحديث
كلامه نطق النبي لنا به عن ربه فعلى النبي صلوته وسلامه وذكره الدارقطني فيمن روى
عن الامام الشافعي وقد سبق في ترجمة الشافعي خبره معه وما جرى بينه وبين الامام احمد بن حنبل
في ذلك وسمع ايضا من عبد الله بن المبارك وسفيان بن عيينة وامثالهما وكان يحج فيذهب الى مكة على المدينة
ويرجع على المدينة فلما كان آخر حجة حجها خرج على المدينة ورجع على المدينة واقام بها ثلثة ايام ثم خرج
حتى نزل المنزل مع رفقائه فباتوا فراى في النوم هاتفا يهتف به يا ابا زكريا اترغب عن جواري فلما اصبح قال
لرفقائه امضوا فاني راجع الى المدينة فمضوا ورجع فاقام بها ثلاثا ثم مات فحمل على اعواد النبي صلى الله
عليه وسلم وكانت وفاته لسبع ليال بقين من ذي القعدة سنة ثلث وثلثين ومائتين هكذا قال الخطيب

ازین
کیشاں

فی تاریخ بغداد وهو غلط قطعاً لما تقدم ذکره وهو انه خرج الی مکة ثم رجع الی المدینة ومات بها فمن یکون قد حج کیف یتصور ان یموت فی ذی القعدة من تلک السنة فلو ذکر انه توفی فی ذی الحجة لامکن و کان یحتمل ان یکون هذا غلطاً من الناسخ ولکنی وجدته فی نسختین علی هذه الصورة فیبعد ان یکون من الناسخ والله اعلم ثم ذکر بعد ذلک ان الصحیح انه مات قبل ان یحج وعلی هذا یستقیم ما قاله من تاریخ الوفاة ثم نظرت فی کتاب الارشاد فی معرفة علماء الحدیث تالیف ابی یعلی الخلیل بن عبد الله بن احمد بن ابراهیم بن الخلیل الخلیلی الحافظ ان یحیی بن معین توفی لسبع لیال بقین من ذی الحجة من السنة فعلی هذا یکون قد حج وذکر الخطیب ایضاً ان مولده آخر سنة ثمان وخمسین ومائة ثم قال بعد ذکر وفاته انه قد بلغ سبعاً وسبعین سنة الا عشرة ایام وهذا لا یصح ایضاً من جهة الحساب فتامله ورایت فی بعض التواریخ انه عاش خمساً وسبعین سنة والله اعلم بالصواب وصلی علیه والی المدینة ثم صلی علیه مرار او دفن بالبقیع کا بین یکی جنازته رجل ینادی هذا الذی کان ینفی الکذب عن حدیث رسول الله صلی الله علیه وسلم ورثاه بعض المحدثین فقال ـ ذهب العلیم بعیب کل محدث وبکل مختلف من الاسناد وبکل وهم فی الحدیث ومشکل یعنی به علما کل بلاده رضی الله عنه ومعین بفتح المیم وکسر العین المهملة وسکون الیاء المثناة من تحتها وبعدها نون وبسطام بکسر الباء الموحدة وسکون السین المهملة وفتح الطاء وبعد الالف میم والباقی معروف فلا حاجة الی ضبطه ورایت فی بعض التواریخ انه یحیی بن معین بن غیاث بن زیاد بن عون بن بسطام مولی الجنید بن عبد الرحمن الغطفانی المری امیر خراسان من قبل هشام بن عبد الملک الاموی و الاول اشهر واصح اعنی النسب والمری بضم المیم وتشدید الراء هذه النسبة الی مرة غطفان وهو مرة بن عوف بن سعد بن ذبیان بن بغیض بن ریث بن غطفان وهی قبیلة کبیرة مشهورة فی العرب وفی قبائل تنسب الیها یقال لکل واحد منها مرة واما نقیای فقال ابن السمعانی فی کتاب الانساب انها بفتح النون وکسر القاف وفتحها وبعدها یاء مفتوحة تحتها نقطتان وبعد الالف یاء ثانیة وهی من قری الانبار منها یحیی بن معین النقیائی قال الخطیب ویقال ان فرعون کان من اهل هذه القریة والله اعلم وابو الفدا اسمعیل بن علی الایوبی در مختصر فی اخبار البشر در وقائع سنہ ثلث وثلثین ومائتین گفته وفیها توفی ابو زکریا یحیی بن معین بن عون بن زیاد بن بسطام المری البغدادی المشهور وکان اماماً حافظاً قیل انه من قریة نحو الانبار تسمی نقیا وهو صاحب الجرح والتعدیل وکان الامام احمد بن حنبل شدید الصحبة له وکانا مشترکین فی الاشتغال بعلوم الحدیث وذکر الدارقطنی یحیی بن معین فی الذین

و جمله من روی عن الامام الشافعی و ولد یحیی بن معین المذکور فی سنة ثمان و خمسین و مائة و توفی فی هذه السنة اعنی ثلث و ثلثین و مائتین فی ذی القعدة و قیل فی ذی الحجة و محمد بن احمد ذهبی رحمه الله تعالی در سیر النبلا گفته یحیی بن معین هو الامام الحافظ الجهبذ شیخ المحدثین ابو زکریا یحیی بن معین بن عون بن زیاد بن بسطام و قیل اسم جده غیاث بن زیاد بن عون بن بسطام الغطفانی ثم المری مولاهم البغدادی احد الاعلام ولد سنة ثمان و خمسین و مائة و سمع من ابن المبارک و هشیم و اسمعیل بن عیاش و عباد بن عباد و اسمعیل بن مجالد بن سعید و یحیی بن زکریا بن ابی زائدة و معتمر بن سلیمان و سفیان بن عیینة و غندر و ابی معاویة و حاتم بن اسمعیل و حفص بن غیاث و جریر بن عبد الحمید و عبد الرزاق و مروان بن معویة و هشام بن یوسف و عیسی بن یونس و وکیع و معن و ابی حفص الابار و عبید الله بن عبید و علی بن هاشم و یحیی القطان و ابن مهدی و عفان و خلق کثیر بالعراق و الحجاز و الجزیرة و الشام و مصر روی عنه احمد بن حنبل و محمد بن سعد و ابو خیثمة و هناد بن السری و عدة من اقرانه و البخاری و مسلم و ابو داؤد و عباس الدوری و ابو بکر الصاغانی و عبد الخالق بن منصور و عثمن بن سعید الدارمی و ابو زرعة و ابو حاتم و اسحق الکوسج و ابراهیم بن عبد الله بن الجنید و معویة بن صالح الاشعری و حنبل بن اسحق و صالح بن محمد جزرة و احمد بن ابی خیثمة و ابو بکر احمد بن علی المروزی و ابو معین الحسین بن الحسن الرازی و محمد بن عثمان بن ابی شیبة و مطین بن مضر بن محمد الاسدی و المفضل بن غسان الغلابی و ابو زرعة الدمشقی و احمد بن محمد بن عبید الله التمار و عبد الله بن احمد و محمد بن صالح کیلجة و علی بن الحسن الهسنجانی و عبید العجلی و حسین بن محمد و محمد بن وضاح و جعفر الفریابی و موسی بن هرون و ابو یعلی الموصلی و احمد بن الحسن بن عبد الجبار الصوفی و خلائق و نیز در ان گفته قال احمد بن زهیر ولد یحیی فی سنة ثمان و خمسین و مائة قلت و کتب العلم و هو ابن عشر سنة و قال عبد الرحمن بن ابی حاتم سئل ابی عن یحیی فقال امام و قال النسائی ابو زکریا احد الائمة فی الحدیث ثقة مامون قال الکلاباذی روی عنه البخاری و روی عن عبد الله بن محمد عن یحیی فی تفسیر براءة و روی عن عبد الله غیر منسوب عنه فی ذکر ایام الجاهلیة و قال ابن المرزبان انا ابو العباس المروزی سمعت داؤد بن بشیر یذکر ان والد ابن معین کان من قریة نحو الانبار یقال لها نقیا و یقال ان فرعون کان من اهل نقیا قال العجلی کان ابو یحیی معین کاتبا لعبد الله بن مالک و قال ابن عدی حدثنی شیخ کاتب ذکر انه قرابة یحیی بن معین قال کان معین علی خراج الری فمات فخلف لیحیی ابنه الف الف درهم فانفقه کله علی الحدیث حتی لم یبق له نعل یلبسه اخبرنا ابو الغنائم القیسی اجازة انا ابو الیمن الکندی انا ابو منصور القزاز انا ابو بکر الخطیب

انا ابو بکر الحربی وابو سعید الصیرفی قالا انا ابو العباس الاصم سمعت العباس بن محمد سمعت یحیی
بن معین وساله عباس العنبری یا ابا زکریا من ای العرب انت قال انا مولی العرب قیل کان اصل ابن معین
من الانبار ونشأ ببغداد وهو من الجماعة الکبار الذین هم علی بن المدینی واحمد بن حنبل واسحق بن راهویه
وابو بکر بن ابی شیبة وابو خیثمة فکانوا یتادبون معه ویعترفون له وکان له هیبة وجلالة یرکب البغلة
ویتجمل فی لباسه رحمه الله تعالی وقال احمد بن زهیر سمعت یحیی یقول انا مولی للجنید بن عبد الرحمن المری
قال احمد بن یحیی بن الجارود قال ابن المدینی انتهی العلم بالبصرة الی یحیی بن ابی کثیر وقتادة وعلم الکوفة الی ابی
اسحق والاعمش وعلم الحجاز الی ابن شهاب وعمرو بن دینار وصار علم هؤلاء الستة الی اثنی عشر رجلا ابن
ابی عروبة ومعمر وشعبة وحماد بن سلمة والسفیانین ومالک والاوزاعی وابن اسحاق وهشیم وابی عوانة
ویحیی بن سعید ویحیی بن ابی زائدة الی ان ذکر ابن المبارک وابن مهدی ویحیی بن آدم فصار علم هؤلاء جمیعهم
الی یحیی بن معین قلت نعم والی احمد بن حنبل وابی بکر بن ابی شیبة وصل جملة ثم صار بعد هؤلاء الی ابی
عبد الله البخاری وابی زرعة وابی حاتم وابی داؤد وطائفة ثم الی ابی عبد الرحمن النسائی ومحمد بن نصر
المروزی وابن خزیمة وابن جریر ثم شرع العلم ینقص قلیلا قلیلا فلا قوة الا بالله وباسنادی الی الخطیب
انا محمد بن علی المقری انا ابو مسلم بن مهران انا عبد المومن بن خلف سمعت صالح بن محمد یقول انتهی علم الحجاز
الی الزهری وعمرو الی ان قال فانتهی علم هؤلاء الی یحیی بن معین علی بن احمد بن النضر قال ابن المدینی انتهی
العلم الی یحیی بن آدم وبعده الی یحیی بن معین رحمه الله تعالی عبد الخالق بن منصور قلت لابن الرومی
سمعت ابا سعید الحداد یقول لولا یحیی بن معین ما کتبت الحدیث قال وما العجب فوالله لقد نفعنا
الله به ولقد کان المحدث یحدثنا لکرامته ولقد کنت عند احمد فجاءه رجل فقال یا ابا عبد الله انظر
فی هذه الاحادیث فان فیها خطأ قال علیک بابی زکریا فانه یعرف الخطاء قال عبد الخالق فقلت لابن
الرومی حدثنی ابو عمرو انه سمع احمد بن حنبل یقول السماع مع یحیی بن معین شفاء لما فی الصدور
علی بن سهل سمعت احمد فی دهلیز عفان یقول لعبد الله بن الرومی لیت ان ابا زکریا قدم فقال ما تصنع
به قال احمد اسکت هو یعرف خطاء الحدیث وبه الی الخطیب انا الصیرفی نا الاصم سمعت الدوری یقول
رایت احمد بن حنبل فی مجلس روح سنة خمس ومائتین یسئل یحیی بن معین عن اشیاء یقول یا ابا زکریا
ما تقول فی حدیث کذا وکیف حدیث کذا یستثبته احادیث قد سمعوها فما قال یحیی کتبه احمد وقل ما سمعته

يسمى يحيى باسمه بل يكنيه وبه انبانا ابو سعيد الماليني انبانا عبد الرحمن بن محمد الادريسي حدثني
محمد بن احمد بن محمد بن موسى البخاري سمعت الحسين بن اسماعيل الفارسي سمعت ابا مقاتل سليمان
بن عبد الله سمعت احمد بن حنبل يقول ههنا رجل خلقه الله تعالى لهذا الشان نظهر كذب الكذابين
يعني ابن معين وبه انبانا التنوخي ومحمد بن طلحة النعالي قالا انا ابو نصر احمد بن محمد بن ابراهيم
البخاري انا عبد الرحمن بن محمد بن حريث سمعت احمد بن سلمة سمعت محمد بن رافع سمعت احمد بن
حنبل يقول كل حديث لا يعرفه يحيى بن معين فليس هو بحديث ابن عدي انا يحيى بن زكريا بن حيويه
انبانا العباس بن اسحق سمعت هرون بن معروف يقول قدم علينا شيخ فبكرت عليه فسالناه ان يملي علينا
فاخذ الكتاب واذا الباب يدق وقال الشيخ من هذا قال احمد بن حنبل فاذن له والشيخ على حالته
فاذا آخر يدق الباب فقال من ذا قال احمد الدورقي فاذن له ولم يتحرك ثم ابن الرومي فكذلك ثم ابو خيثمة
فكذلك ثم دق الباب فقال من ذا فقال يحيى بن معين فرايت الشيخ ارتعدت يده وسقط منه الكتاب
عنه جعفر الطيالسي سمعت ابن معين يقول لما قدم عبد الوهاب بن عطا اتيته فكتبت عنه فبينا انا
اذ اتاه كتاب من اهله فقراه واجابهم فرايته وقد كتب على ظهره قدمت بغداد وقبلني يحيى بن معين و
الحمد لله رب العالمين قال ابو عبيد الآجري قلت لابي داود اعلم بالرجال يحيى او علي قال يحيى وليس عنده
من خبر اهل الشام شيء وقال عبد المؤمن النسفي سالت ابا علي صالح بن محمد من اعلم بالحديث يحيى بن معين
او احمد بن حنبل فقال احمد اعلم بالفقه والاختلاف واما يحيى فاعلم بالرجال والكنى محمد بن عثمان بن ابي شيبة
سمعت علي بن المديني يقول كنت اذا قدمت الى بغداد منذ اربعين سنة كان الذي يذاكرني احمد فربما اختلفنا
في الشيء فنسال ابا زكريا فيقوم فيخرجه ما كان اعرفه بموضع حديثه وقال ابو الحسين ابن البراء سمعت ابن المديني
يقول ما رايت يحيى استفهم حديثا قط ولا رده بكر بن سهل انبانا عبد الخالق بن منصور قلت لابن الرومي سمعت
بعض اصحاب الحديث يحدث باحاديث يحيى ويقول حدثني من لم يطلع الشمس على اكبر منه فقال وما العجب
سمعت علي بن المديني يقول ما في الناس مثله وعن ابن المديني قال ما اعلم احدا كتب ما كتب يحيى بن معين وقال
ابو الحسن بن البراء سمعت عليا يقول لا نعلم احدا من لدن آدم كتب من الحديث ما كتب يحيى قال احمد بن عقبة
سالت يحيى بن معين كم كتبت من الحديث قال كتبت بيدي هذه ستمائة الف حديث قلت يعني بالمكرر وقال صالح
بن احمد سمعت ابا عبد الله محمد بن عبد الله سمعت ابي يقول خلف يحيى من الكتب مائة قمطر واربعة عشر قمطرا

واربعة حباب شرابية مملوة كتبا وقال عبد المؤمن سمعت صالح جزرة يقول ذكر لي ان يحيى بن معين خلف

من الكتب ثلاثين قمطرا وعشرين حبا فطلب يحيى بن اكثم ما بقي دينارا فلم يدع ابو خيثمة ان تباع ونیز درابن گفته

وباسنادي الى الخطيب انبانا علي بن طلحة انبانا صالح بن احمد الهمداني انبانا عبد الرحمن بن حمدان بن المرزبان قال قال لي

ابو حاتم الرازي اذا رايت البغدادي يحب احمد بن حنبل فاعلم انه صاحب سنة واذا رايته يبغض يحيى بن معين

فاعلم انه كذاب وقال محمد بن هرون الفلاس اذا رايت الرجل يقع في يحيى بن معين فاعلم انه كذاب يضع الحديث

وانما يبغضه لما يبين من امر الكذابين قال الابار قال ابن معين كتبنا عن الكذابين وسجرنا به التنور واخرجنا

به خبزا نضيجا قال ابو داود سمعت يحيى بن معين يقول اكلت عجة وانا ناقه من علة قال الدوري سئل

يحيى بن معين عن الرؤس فقال ثلثة بيني اثنين صالح قال علي بن الحسين بن حبان حدثني يحيى الاحول

قال تلقينا يحيى بن معين مقدمه من مكة فسالناه عن الحسين بن حبان فقال احدثكم انه لما كان بآخر رمق

قال لي يا ابا زكريا اترى ما مكتوب على الخيمة قلت ما ارى شيئا قال بلى ارى مكتوبا يحيى بن معين يقضي او

يفصل بين الظالمين قال ثم خرجت نفسه الخطيب انا ابو نعيم انا ابو الشيخ انا اسحق بن بنان سمعت حبيش بن

بشر يقول كان يحيى بن معين يحج على المدينة ويرجع عليها فلما كان اخر حجة حجها رجع على المدينة فاقام

بها يومين او ثلثة ثم خرج حتى نزل المنزل مع رفقائه فباتوا فرأى في النوم كان هاتفا يهتف به يا ابا زكريا

اترغب عن جواري فلما اصبح قال لرفقائه امضوا فاني ارجع الى المدينة فمضوا ورجع فاقام بها ثلثا ثم مات فحمل على اعواد النبي صلى

الله عليه وسلم وصلى عليه الناس وجعلوا يقولون هذا الذاب عن رسول الله صلعم الكذب قال الخطيب الصحيح انه توفي بها قبل ان يحج قال

عباس الدوري سمعت يحيى يقول لو لم نكتب الحديث خمسين مرة ما عرفناه وفي تاريخ دمشق من طريق محمد

بن نصر سمع يحيى بن معين يقول كتبت بيدي الف الف حديث قلت يعني بالمكرر الا تراه يقول لو لم نكتب

الحديث خمسين مرة ما عرفناه انبئت عن ابي المكارم اللبان وغيره عن عبد الغفار بن محمد انبا محمد بن ابراهيم

الكرماني سمعت محمد بن احمد غنجار سمعت عبد الله بن موسى السلامي سمعت الفضل بن شاكر ببلد الديلم

سمعت يزيد بن مجالد سمعت يحيى بن معين يقول اذا كتبت فقمش واذا حدثت ففتش وسمعته يقول

سيندم المنتخب في الحديث حيث لا ينفعه الندامة الاصم انبا عباس سمعت يحيى بن معين يقول كنا

بقرية من قرى مصر لم يكن معنا شيء ولا ثم شيء نشتريه فلما اصبحنا اذا نحن بزنبيل ملآن سمك مشوي وليس عنده

احد فسالوني فقلت اقتسموه وكلوه فاني اظن انه رزق رزقكم الله تعالى وسمعت يحيى مرارا يقول القرآن

کلام الله ولیس بمخلوق والایمان قول وعمل یزید وینقص وروی عبد الله بن ابی زیاد القطوانی عن ابی عبید
قال انتهی الحدیث الی اربعة احمد بن حنبل وهو افقههم فیه والی یحیی بن معین وهو اکتبهم له والی علی بن
المدینی وهو اعلمهم به والی ابی بکر بن ابی شیبة وهو احفظهم له وفی روایة عن عبید الله القواریری قال لی
یحیی القطان ما قدم علینا البصرة مثل احمد ویحیی بن معین قال حنبل سمعت ابا عبد الله یقول کان اعلمنا
بالرجال یحیی بن معین واحفظنا للابواب سلیمان الشاذکونی واحفظنا للطوال علی ابو عبد الله الحاکم سمعت
الزبیر بن عبد الواحد الحافظ قال انبا ابراهیم بن عبد الواحد البکری سمعت جعفر الطیالسی یقول صلی احمد بن
حنبل ویحیی بن معین فی مسجد الرصافة فقام قاص فقال انبا احمد بن حنبل ویحیی بن معین قالا انبانا
عبد الرزاق انبا معمر عن قتادة عن انس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من قال لا اله الا الله
خلق الله من کل کلمة منها طیرا منقارة من ذهب وریشه من مرجان واخذ فی قصة نحو عشرین ورقة فجعل احمد
ینظر الی یحیی ویحیی ینظر الیه وهما یقولان ما سمعنا هذا الی الساعة فسکتا حتی فرغ من قصصه واخذ
قطاعه ثم جعل ینظر بعینهما فاشار الیه یحیی فجاء متوهما لنوال یجیزه فقال من حدثک بهذا الحدیث
فقال احمد بن حنبل و ابن معین فقال انا یحیی وهذا احمد ما سمعنا بهذا قط فان کان لا بد من الکذب فعلی غیرنا فقال
انت یحیی بن معین قال نعم قال لم ازل اسمع ان یحیی بن معین احمق وما علمت الساعة کان لیس فی الدنیا
یحیی بن معین واحمد بن حنبل غیرکما کتبت عن سبعة عشر احمد بن حنبل ویحیی بن معین قال فوضع
احمد کمه علی وجهه وقال دعه یقوم فقام کالمستهزئ بهما هذه حکایة عجیبة وراویها البکری لا
اعرفه فاخاف ان یکون وضعها عن احمد بن عقبة قال سمعت یحیی بن معین یقول من لم یکن سمحا فی
الحدیث کان کذابا قیل کیف یکون سمحا قال اذا شک فی حدیث ترکه وقال جعفر بن ابی عثمان کنا عند یحیی
بن معین فجاءه رجل مستعجل فقال یا ابا زکریا حدثنی بشیء اذکرک به فقال یحیی اذکرنی انک سئلتنی
ان احدثک فلم افعل الحسین بن فهم سمعت یحیی بن معین یقول کنت بمصر فرایت جاریة بیعت بالف
دینار ما رایت احسن منها صلی الله علیها فقلت یا ابا زکریا مثلک یقول هذا قال نعم صلی الله علیها وعلی کل
ملیح هذه الحکایة محمولة علی الدعابة من ابی زکریا ویروی عنه باسناد اخر قال سعید بن عمرو البرذعی سمعت
الحافظ ابا زرعة الرازی یقول کان احمد بن حنبل لا یری الکتابة عن ابی نصر التمار ولا عن یحیی بن معین
ولا عن احد ممن امتحن فاجاب قلت هذا امر ضیق ولا حرج علی من اجاب فی المحنة بل ولا علی من اکره علی صریح الکفر

عملا بالآية وهذا هو الحق وقد كان يحيى رحمه الله من ائمة السنة فخاف من سطوة الدولة ولجاب تقية
عباس الدوري سمعت يحيى بن معين يقول كنت اذا دخلت منزلي بالليل قرأت آية الكرسي على داري وعيالي خمس
مرات فبينا انا اقرأ اذا شيء يكلمني كم تقرأ هذا كان ليس انسان يحسن يقرأ غيرك فقلت ارى هذا السؤال والله
لأزيدنك فصرت اقرأها في الليلة خمسين وستين مرة وقال عباس قلت ليحيى ما تقول في الرجل يقوم الرجل
حديثه يعني ينزع منه اللحن فقال لا بأس به وسمعته يقول لو لم نكتب الحديث من ثلثين وجها ما عقلناه
قال ابراهيم بن الجنيد سمعت يحيى بن معين يقول ما الدنيا الا كالحلم والله ما ضر رجلا اتقى الله على ما
اصبح وامسى لقد حججت وانا ابن اربع وعشرين سنة خرجت راجلا من بغداد الى مكة هذا من خمسين سنة
كانما كان امس فقلت ليحيى ترى ان ينظر الرجل في رأي الشافعي وابي حنيفة قال ما ارى لاحد ان ينظر في
رأي الشافعي ينظر في رأي ابي حنيفة احب الي قلت قد كان ابو زكريا رحمه الله حنفيا في الفروع فلهذا قال
هذا وفيه انحراف يسير عن الشافعي قال ابن الجنيد وسمعت يحيى يقول تحريم النبيذ صحيح ولكن اقف
ولا احرمه قد شربه قوم صالحون باحاديث صحاح وحرمه قوم صالحون باحاديث صحاح وسمعت يحيى بن
سعيد القطان يقول حديث الطلاق وحديث عتبة بن فرقد جميعا صحيحان قال عباس الدوري ثنا يحيى بن معين
قال حضرت نعيم بن حماد بمصر فجعل يقرأ كتابا صنفه فقال انا ابن المبارك عن ابن عون وذكر احاديث فقلت
ليس ذا عن ابن المبارك فغضب وقال ترد علي قلت اي والله اريد زينك فابى ان يرجع فلما رأيته لا يرجع
قلت لا والله ما سمعت هذه من ابن المبارك ولا سمعها من ابن عون قط فغضب وغضب من كان عنده
وقام ودخل فاخرج صحائف فجعل يقول وهي بيده اين الذين يزعمون ان يحيى بن معين ليس بامير المؤمنين
في الحديث نعم يا ابا زكريا غلطت وانما روى هذه الاحاديث غير ابن المبارك من ابن عون قال الحسين بن حبان
قال ابن معين دفع الي ابن وهب كتابا عن معوية بن صالح خمسمائة حديث او اكثر فانتقيت منها شرارها لم يكن
لي يومئذ معرفة قلت سمعتها من احد قال ابن وهب قال لا قلت كذا كل من يكون مبتديا لا يحسن الانتخاب
فعلنا نحو هذا او نحن منا بعد قال محمد بن جرير الطبري خرج ابن معين حاجا وكان اكولا فحدثني ابو العباس
احمد بن شاه انه كان في رفقته فلما قدموا فيد اهدى الى يحيى فالوذج لم ينضج فقلنا له يا ابا زكريا لا
تاكله فانا نخاف عليك فلم يعبأ بكلامنا واكله فما استقر في معدته حتى شكا وجع بطنه وانسهل الى ان وصلنا
الى المدينة ولا نهوض به فتفاوضنا في امره ولم يكن سبيل الى المقام عليه لاجل الحج ولم ندر ما نعمل حتى دعى

ومات فغسلناه ودفناه قال ابو زرعة الرازي لم ينتفع يحيى لانه كان يتكلم في الناس وقد رايت حكاية شاذة قالها ابو عبد الرحمن السلمي عن الدارقطني يحيى بن معين مات قبل ابيه بعشرة اشهر قال مهيب بن سليم البخاري انبانا محمد بن يوسف البخاري الحافظ قال كنا في الحج مع يحيى بن معين فدخلنا المدينة ليلة الجمعة ومات من ليلته فلما اصبحنا تسامع الناس بقدومه وبموته فاجتمع العامة وجاءت بنو هاشم فقالوا نخرج له الاعواد التي غسل عليها رسول الله صلى الله عليه وسلم فكره العامة ذلك وكثر الكلام فقالت بنو هاشم نحن اولى بالنبي صلى الله عليه وسلم وهو اهل ان يغسل عليها ودفن يوم الجمعة في ذي القعدة قال مهيب فيها ولدت يعني سنة ثلث وثلثين ومائتين قال عباس الدوري مات قبل ان يحج عامئذ وصلى عليه والي المدينة وكلم الحزامي الوالي فاخرجوا له سرير النبي صلى الله عليه وسلم فحمل عليه احمد بن ابي خيثمة قال مات يحيى لسبع بقين من ذي القعدة سنة ثلث وثلثين ومائتين وقد استوفى خمسا و سبعين سنة ودخل في الست ودفن بالبقيع قال حبيش بن مبشر الفقيه وهو ثقة رايت يحيى بن معين في النوم فقلت ما فعل الله بك قال اعطاني وحباني وزوجني ثلثمائة حوراء ومهد لي بين البابين او قال بين الناس سمعها جعفر بن ابي عثمان بن حبيش ورواها الحسين بن الحصيب عن حبيش قال رايت يحيى بن معين في النوم فقلت ما فعل الله بك قال ادخلني عليه في داره وزوجني ثلثمائة حوراء ثم قال للملائكة انظروا الى عبدي كيف نظر و حسن قال احمد بن يحيى بن الجارود قال ابن المديني ما اعلم احدا كتب ما كتب يحيى بن معين وقال ابن البراء سمعت عليا يقول لا نعلم احدا من لدن آدم كتب من الحديث ما كتب ابن معين محمد بن علي بن شداد المطرزي عن محمد بن نصر الطبري قال دخلت على يحيى بن معين فوجدت عنده كذا وكذا اسفاط دفاتر وسمعته يقول كتبت بيدي الف الف حديث وكل حديث لا يوجد هہنا واشار بيده الى الاسقاط فهو كذب وعن مجاهد بن موسى قال كان يحيى بن معين يكتب الحديث نيفا وخمسين مرة وقال محمد بن علي بن زياد سمعت ابن معين يقول اشتهى ان اقع على شيخ ثقة عنده بيت ملآن كتب اكتب عنه وحدي قال محمد بن سعد يحيى بن معين اكثر من كتابة الحديث وعرف به وكان لا يكاد يحدث محمد بن احمد بن ابي مهزول عن محمد بن حفص سمع عمرا الناقد يقول ما كان في اصحابنا احفظ للابواب من احمد ولا اسرد للحديث من ابن الشاذكوني ولا اعلم بالاسناد من يحيى بن معين ما قدر احد يقلب عليه اسنادا قط الفوازيري قال لي يحيى بن سعيد ما قدم علينا مثل هذين احمد بن حنبل وابن معين الى ما اخر ما ذكره الذهبي وتركناه حذرا للاطالة والملالة -

نظر

ونیز ذہبی در تذکرة الحفاظ گفته یحیی بن معین الامام الفرد سید الحفاظ ابوزکریا المری مولاهم البغدادی مولده فی سنة ثمان وخمسین ومأة وکان ابوه من نبلاء الکتاب فخلف له الف الف درهم فبما انفقها سمع هشیما وابن المبارک واسمعیل بن المجالد ویحیی بن ابی زائدة ومعتمر بن سلیمان وهذه الطبقة وعنه احمد وهناد والبخاری ومسلم وابوداؤد وابوزرعة وابی یعلی واحمد بن الحسین الصوفی وخلائق واخبرنی احمد بن اسحق انا احمد بن یوسف والفتح بن عبد الله قالا انا محمد بن عمر القاضی ح واخبرنا احمد بن تاج الامناء عن عبد المعز بن محمد انا یوسف بن ایوب الزاهد قالا انا احمد بن محمد البزار انا علی بن عمر الحربی نا احمد بن الحسین الصوفی نا یحیی بن معین نا ابن عیینة عن حمید الاعرج عن سلیمان بن عتیق عن جابر ان النبی صلی الله علیه وسلم امر بوضع الجوائح ونهی عن بیع السنین اخرجه عن ابن معین قال النسائی ابوزکریا الثقة المامون احد الائمة فی الحدیث قال ابن المدینی لا نعلم احدا من لدن آدم علیه السلام کتب من الحدیث ما کتب یحیی بن معین قال عباس الدوری سمعت یحیی بن معین یقول لو لم نکتب الحدیث خمسین مرة ما عرفناه وعن یحیی بن معین قال کتبت بیدی الف الف حدیث وقال ابن المدینی انتهی علم الناس الی یحیی بن معین وقال یحیی القطان ما قدم علینا مثل هذین احمد بن حنبل ویحیی بن معین قال احمد بن حنبل یحیی بن معین اعلمنا بالرجال قلت یحیی اشهر من ان نطول الشرح بمناقبه قال خنیس بن مبشر الثقة رایت یحیی بن معین فی النوم فقلت ما فعل الله بک فقال اعطانی وحبانی وزوجنی ثلث مائة حوراء ومهد لی بین الناس توفی فی ذی القعدة غریبا بمدینة النبی صلی الله علیه وسلم سنة ثلاث وثلثین ومأتین رحمه الله ونیز ذہبی در عبر فی خبر من غبر در سنه ثلاث وثلاثین ومائتین گفته وفیها الامام ابوزکریا یحیی بن معین البغدادی الحافظ احد الاعلام وحجة الاسلام فی ذی القعدة فی مدینة النبی صلی الله علیه وسلم متوجها الی الحج وغسل علی الاعواد التی غسل علیها رسول الله صلی الله علیه وعاش خمسا وسبعین سنة سمع هشیما ویحیی بن ابی زائدة وخلائق وجاء عنه انه قال کتبت بیدی هذه ستمائة الف حدیث یعنی بالمکرر وقال احمد بن حنبل کل حدیث لا یعرفه یحیی بن معین فلیس بحدیث وقال ابن المدینی انتهی علم الناس الی یحیی بن معین قلت حدیثه فی الکتب الستة ونیز ذہبی در کاشف گفته یحیی بن معین ابوزکریا المری البغدادی امام المحدثین عن عباد بن عباد وهشیم وعنه خ م د والفریابی والصوفی وفضائله کثیرة مولده ۱۵۸ ومات طالب الحج بالمدینة فی ذی القعدة ۲۳۳ وحمل علی اعواد النبی صلی الله علیه وسلم وعن مظفر الشیبانی الدوری

منہم المکی

در تتمۃ المختصر فی اخبار البشر در سنہ مذکورہ گفتہ وفیہا فی ذی القعدۃ توفی ابوزکریا یحیی بن معین بن عون بن زیاد بن بسطام المزنی البغدادی الحافظ صاحب الجرح والتعدیل امام حافظ قیل انہ من قریۃ نقیا ای نحو الانبار وکان الامام احمد شدید الصحبۃ لہ یشترکان فی علوم الحدیث وذکر الدارقطنی یحیی فیمن روی عن الشافعی وولد سنۃ ثمان وخمسین ومائۃ وعبداللہ بن اسعد یافعی در مرآۃ الجنان در سنہ مذکورہ گفتہ والامام ابوزکریا یحیی بن معین الحافظ احد الاعلام توفی بمدینۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم متوجہا الی الحج وغسل علی الاعواد التی غسل علیہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سئل کم کتبت من الحدیث فقال کتبت بیدی ہذہ ستمائۃ الف حدیث روی عنہ کبار ائمۃ الحدیث منہم البخاری ومسلم وابوداود وغیرہم وکان بینہ وبین الامام احمد صحبۃ فی الفقہ واشتراک فی الاشتغال بعلوم الحدیث وکان ینشد سہ لمال یذہب حلہ وحرامہ طرا ویبقی فی غدا آثامہ لیس المتقی بمتق لالہہ حتی یطیب شرابہ وطعامہ ویطیب ما یحوی ویکسب کفہ ویکون فی حسن الحدیث کلامہ نطق النبی لنا بہ عن ربہ فعلی النبی صلاتہ وسلامہ وقد ذکر الدارقطنی فیمن روی عن الامام الشافعی وقد سبق فی ترجمۃ الشافعی ماجری منہ فی حقہ بینہ وبین الامام احمد فی مشیۃ تحت رکاب بغلۃ الشافعی وقول الامام احمد لہ لو لزمت البغلۃ لانتفعت وقیل انہ لما خرج من المدینۃ سمع فی النوم ہاتفا یقول یا ابا زکریا اترغب عن جواری فرجع واقام بہا ثلثا ثم توفی رحمہ اللہ ومحمد بن محمد الشہیر بابن شحنۃ الحلبی در روض المناظر فی علم الاوائل والاواخر در سنہ مذکورہ گفتہ وفیہا توفی ابوزکریا یحیی بن معین حجۃ الاسلام من المحدثین متوجہا الی الحج بمدینۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغسل علی الاعواد التی غسل علیہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولہ من العمر خمس وسبعون سنۃ ومحمود بن احمد عینی در عمدۃ القاری بعد ذکر حدیثی کہ آن را دلیل وجوب وتر گردانیدہ گفتہ فان قلت فی اسنادہ ابوالمنیب عبیداللہ بن عبداللہ وقد تکلم فیہ البخاری وغیرہ قلت قال الحاکم وثقہ ابن معین وقال ابن ابی حاتم سمعت ابی یقول ہو صالح الحدیث وانکر علی البخاری ادخالہ فی الضعفاء فہذا ابن معین امام ہذا الشان وکفی بہ حجۃ فی توثیقہ ایاہ وشیخ عبدالحق دہلوی در رجال مشکوۃ گفتہ یحیی بن معین المری البغدادی الحافظ امام المحدثین قال الخطیب کان اماما ربانیا عالما ثبتا حافظا متقنا قال ابن المدینی ما نعلم احدا من لدن آدم کتب من الحدیث ما کتب یحیی بن معین وقال ابوحاتم ربانیو الحدیث اربعۃ اعلمہم بالحلال والحرام احمد واحسنہم سیاقۃ للحدیث واداء لہ ابن المدینی واحسنہم وضعا للکتاب ابن ابی شیبۃ واعلمہم بصحیح الحدیث وسقیمہ

يحيى بن معين وقال احمد كان اعلمنا بالرجال يحيى وقال ابن المديني ما رأيت في الناس مثله وقال ابن سعد الحداد
الناس كلهم عيال على يحيى وقال ابن الرومي ما رأيت احدا قط يقول الحق في المشايخ غير يحيى وغيره كان يتحامل بالقول وقال احمد
سماع يحيى شفاء لما في الصدور وقال مرة ههنا رجل خلقه الله لهذا الشان يظهر كذب الكذابين يعني يحيى بن معين وقال
ابو زرعة اذا رأيت البغدادي يحب احمد فاعلم انه صاحب سنة واذا رأيته يبغض يحيى بن معين فاعلم انه كذاب وقال
احمد كل حديث لا يعرفه يحيى فليس هو بحديث وقال هرون بن بشير رأيت ابن معين استقبل القبلة رافعا يديه يقول
اللهم ان كنت تكلمت في رجل وليس هو كذلك كذابا فلا تغفر لي وقال محمد بن هارون الفلاس اذا رأيت الرجل يقع في يحيى
فاعلم انه كذاب يضع الحديث وانما يبغضه لما بين امر الكذابين وقال يحيى بن معين كتبت بيدي هذه ستمائة الف
حديث وقال مجاهد بن موسى كان يحيى يكتب الحديث نيفا وخمسين مرة ومناقبه وفضائله كثيرة رحمه الله روى عن عباد بن عباد و
هشيم وروى عنه البخاري ومسلم وابو داود والفريابي والصوفي ولد سنة ثمان وخمسين ومائة ومات بالمدينة في ذي القعدة سنة
ثلث وثلثين ومائتين وحمل على اعواد النبي صلى الله عليه وسلم كذا قيل قال صاحب الكاشف وما احتاج النبي صلى الله عليه وسلم
الى اعواد لانه في حجرته غسل فيها صلى الله عليه وسلم فلا الا ان يراد بالاعواد النعش الذي غسل عليه و شيخ ابو مهدي عيسى بن محمد الثعالبي الجعفري
در مقاليد الاسانيد گفته سلاله نعم خبره قال الذهبي في التذكرة هو الامام الفرد سيد الحفاظ ابو زكريا يحيى بن
معين المري مولاهم البغدادي مولده سنة ثمان وخمسين ومائة كان ابوه من نبلاء الكتاب فخلف له
الف الف درهم فيما قيل سمع هشيما وابن المبارك ومعتمر بن سليمان وهذه الطبقة وعنه احمد والبخاري
ومسلم وابو داود وخلائق قال النسائي ابو زكريا الثقة المامون احد ائمة الحديث وقال ابن المديني لا نعلم احدا
من لدن آدم عليه السلام كتب من الحديث ما كتب يحيى بن معين وقال مرة انتهى علم الناس الى يحيى بن
معين روي عن يحيى انه قال كتبت بيدي الف الف حديث ورئي في النوم فقيل له ما فعل الله بك فقال
اعطاني وحباني وزوجني ثلثمائة حوراء توفي بالمدينة سنة ثلاث وثلثين ومائتين زاد العامري في
تاريخه متوجها الى الحج وقيل لما خرج من المدينة الى مكة سمع في النوم هاتفا يقول يا ابا زكريا اترغب عن جواري
فرجع واقام بالمدينة ثلاثا ومات رحمه الله وغسل على الاعواد التي غسل عليها رسول الله صلى الله عليه
وسلم وكتب بيده ستمائة الف حديث انتهى ومن نظمه قال عباس بن محمد الدوري انشدني يحيى
المال يذهب حله وحرامه ۞ يوما وتبقى في غد آثامه ۞ ليس التقي بمتق في دينه ۞ حتى يطيب شرابه وطعامه
ويطيب ما يحوي ويكسب اهله ۞ ويطيب في حسن الحديث كلامه ۞ نطق النبي لنا به عن ربه ۞ فعلى النبي صلوته

سماع
يقع
نظ
كفه

وسلامه ؛ افاده ذكر الخطيب البغدادى فى كتاب الكفاية فى معرفة قوانين الرواية فى باب وجوب تعريف المزكى ما عنده من حال المسئول عنه قال وقد انكر قوم لم يتبحروا فى العلم قول الحفاظ من ائمتنا واولى المعرفة من اسلافنا ان فلانا الراوى ضعيف وفلان غير ثقة وما اشبه هذا من الكلام وراوا ذلك غيبة لمن قيل فيه وقال فى ذلك شعرا وهو بكر بن حماد الشاعر المغربى

ارى الخير فى الدنيا يقل كثيره ؛ وينقص نقصا والحديث يزيد
فلو كان خيرا كان كالخير كله ؛ ولكن شيطان الحديث مريد
ولابن معين فى الرجال مقالة ؛ سيسئل عنها والمليك شهيد
فان تك حقا فهى فى الحكم غيبة ؛ وان تك زورا فالقصاص شديد

ثم قال الخطيب وليس الامر على ما ذهبوا اليه لان اهل العلم اجمعوا على ان الخبر لا يجب قبوله الا من العاقل الصدوق المامون على ما يخبر به وفى ذلك دليل على جواز الجرح لمن لم يكن صدوقا فى روايته انتهى وقال الشيخ شيخنا الشهاب المقرى التلمسانى فى تاريخه نفح الطيب ولما تعرض بعض من لا يبالى بما ارتكب الى اصحاب الحديث بقوله ارى الخير فى الدنيا الابيات المتقدمة بحروفها اجابه الامام ابو عبد الله بن فتوح الحميدى صاحب الجمع بين الصحيحين بقصيدة طويلة منها قوله

وانى الى ابطال قولك قاصد ؛ ولى من شهادات النصوص جنود
اذا لم يكن خيرا كلام نبينا ؛ لديك فان الخير منك بعيد
واقبح شىء ان جعلت لما اتى ؛ عن الله شيطانا وذاك شديد

ومنها

فان ابن معين ... وما هو الا واحد من جماعة ؛ وكلهم فيما حكاه شهود
فان صد عن حكم الشهادة جاهل ؛ فان كتاب الله فيه عتيد
ولولا رواة الدين ضاعت واصبحت ؛ معالمه فى الاخرين تبيد
هم حفظوا الاثار من كل شبهة ؛ وغيرهم عما اقتنوه رقود
وهم هاجروا فى جمعها وتبادروا ؛ الى كل افق والمرام كؤود
وقاموا بتعديل الرواة وجرحهم ؛ قيام صحيح النقل وهو جديد
بتبليغهم صحت شرائع ديننا ؛ حدود تحروا حفظها وعهود
وصح لاهل النقل منها احتجاجهم ؛ فلم يبق الا عاند وحقود
وحسبهم ان الصحابة بلغوا ؛ وعنهم رووا لا يستطاع جحود
فمن حاد عن هذا اليقين فمارق ؛ مريد لاظهار الشكوك مريد
ولكن اذا جاء الهدى ودليله ؛ فليس لموجود الضلال وجود
وان رام اعداء الاله بكيدها ؛ فكيدهم بالمخزيات مكيد

انتهى ورايت باخر الاصل الذى انتخبت منه ما قرأت على شيخنا رحمه الله الابيات المتقدمة لبكر بن حماد وفيها بعض مخالفة لما تقدم وباخرها واجابه عبد السلام بن يزيد بن غياث الاشبيلى بقوله

ولابن معين فى الذى قال اسوة ؛ وراى مصيب للصواب سديد
واجر به يعلى الاله محله ؛ ويرتاد فى الخلد حيث يريد
يناضل عن قول النبى وصحبه ؛ ويطرد عنه حاسدا ويذود
وجملة اهل العلم قالوا بقوله ؛ وما هو فى شىء اتاه فريد

ولولهم فهم اهل الحدیث بدیننا ٭ فمن کان یروی علمه ویفید ٭ هم ورثوا علم النبوة واحتوا ٭ من
الفضل ما عنه الانام رقود ٭ وهم کمصابیح الدجی یهتدی بهم ٭ وما نارهم بعد الممات خمود ٭ علیک ابا عبد
لزوم سبیلهم ٭ فخالهم عند الاله حمید ٭ واجابه ایضا احمد بن عمرو بن عصفور بقوله ؎ ایا قاذعا فی العلم
زید عمایة ٭ رویدا بما تبدی به وتعید ٭ جعلت شیاطین الحدیث مریدة ٭ الا ان شیطان الضلال مرید
وجرعت بالتکذیب من کان صادقا ٭ فقولک مردود وانت عنید ٭ ذووا العلم فی الدنیا نجوم هدایة
اذا غاب نجم لاح بعد جدید ٭ بهم عز دین الله طرا وهم له ٭ معاقل من اعدائه وجنود ٭ وخود شاه صاحب
در بستان المحدثین گفته کنیت او ابو زکریاست واو را مری گویند بالولاء که از موالی بنی مره بود وطنش بغدادست در سال
یکصد وپنجاه وهشت متولد شد وپدرش از عمده نویسندگان دفتر بود در شمار نیز دستگاه خوب داشت گویند یحیی بن معین را از
میراث پدر خود لکه درم نقد بدست آمده بود وباین سبب کمال ثروت داشت از هشیم وابن المبارک ومعتمر بن سلیمان بن طرخان
واقران آنها سماع دارد وامام احمد بن حنبل وبخاری ومسلم وابوداود از وی استفاده کرده اند واو یکی از ائمه این فن است در
نقد احادیث ومعرفت احوال رجال ودر کثرت معلومات ومحفوظات هم نظیر نداشت از وی منقول ست که من بدست خود
ده لکه حدیث نوشته ام واو را بعد از مرگ بخواب دیدند وپرسیدند که خدا تعالی با تو چه کرد گفت مرا بخشش وعطایای بسیار داد
واز انجمله سه صد زن از حور عین بمن تزویج فرمود ودر سال دو صد وسی وسه از بغداد بحج روانه شد اول در مدینه منوره رسیده واز
زیارت فارغ شده قصد خانه کعبه نمود در اول منزل بخواب رفته بود که هاتفی او را آواز داد که ای ابو زکریا از همسایگی ما کجا میروی معلوم
کرد که روح مبارک پیغمبر خداست که او را بان تشریف مشرف ساخته زود برگشت ودر مدینه اقامت نمود بعد از سه روز وفات یافت
واز سعادت او انست که او را بهمان تخته غسل دادند که جناب پیغمبر را بر انها غسل داده بودند واو را بنظم هم میل بود واین چند بیت
ازوست ؎ المال ینفد حله وحرامه ٭ یوما ویبقی فی غد آثامه ٭ لیس التقی بمتق فی دینه ٭ حتی یطیب شرابه
وطعامه ٭ ویطیب ما یحوی ویکسب اهله ٭ ویطیب فی حسن الحدیث کلامه ٭ نطق النبی لنا به عن ربه ٭
فعلی النبی صلوته وسلامه ٭ **فائده** باید دانست که جاهلان ونافهمان قدما اهل حدیث را عموما ویحیی بن معین را خصوصا
مطعون ساخته اند که ایشان خصوصا این شخص از جمله ایشان در خلق الله زبان خود دراز کرده وکسی را دروغگو وکسی را ملبس وجعلی
وکسی را مفتری وبهتانی میگویند واین غیبت محرمه را علم میدانند وعبادت می انگارند چنانچه بکر بن حماد شاعر مغربی درین باب
یحیی بن معین را هجو کرده بلکه علم حدیث را بالتعریض بطعن نموده گفته است ؎ اری الخیر فی الدنیا یقل کثیره ٭ وینقص
نقصا والحدیث یزید ٭ فلو کان خیرا کان کالخیر کله ٭ ولکن شیطان الحدیث مرید ٭ ولابن معین فی الرجال

مقالة سیسأل عنها والملیک شهید ٭ فان یک حقا فهی فی الحکم غیبة ٭ وان یک زورا فالقصاص شدید
لیکن این جاهل و امثال او نفهمیده اند که این طعن و جرح ایشان رجال را محض برای صیانت شریعت و دین است پس گویا از
قبیل قتال کفار و خوارج و اهل بدعت و سیاست و تعزیر اهل منکر است که بهترین عبادات است از غیبت محرمه نیست و ازین ابیات
مشومه که مرقوم شد ابوعبدالله بن فتوح حمیدی صاحب الجمع بین الصحیحین جواب داده و قصیده دراز دابه و در انجا در مخاطبه این شاعر
میگوید ٭ وانی الی ابطال قولک قاصد ٭ ولی من شهادات النصوص جنود ٭ اذا لم یکن خیر الکلام نبینا ٭
لدیک فان الخیر منک بعید ٭ واقبح شیء ان جعلت لما اتی عن الله شیطانا وذاک شدید ٭ وبعد ازین در حق
ابن معین گوید ٭ وما هو الا واحد من جماعة ٭ وکلهم فیما حکاه شهود ٭ فان صح عن حکم الشهادة حامل ٭
فان کتاب الله فیه عتید ٭ ولولا رواة الدین ضاعت واصبحت ٭ معالمه فی الآخرین تبید ٭ هم حفظوا
الآثار من کل شبهة ٭ وغیرهم عما اقتنوه رقود ٭ وهم هاجروا فی جمعها وتبادروا ٭ الی کل افق والمرام
کؤد ٭ وقاموا بتعدیل الرواة وجرحهم ٭ فدام صحیح النقل وهو جدید ٭ بتبلیغهم صحت شرائع دیننا
حدود تحروا حفظها وعهود ٭ وصح لاهل النقل منها احتجاجهم ٭ فلم یبق الا عاند وحقود ٭ وحسبهم
ان الصحابة بلغوا ٭ وعنهم رووا لا یستطاع جحود ٭ فمن جاد عن هذا الیقین فمارق ٭ مرید لاظهار الشکوک
مرید ٭ ولکن اذا جاء الهدی ودلیله ٭ فلیس لموجود الضلال وجود ٭ وان رام اعداء الدیانة کیدها ٭
فکیدهم بالمخزیات مکید ٭ و عبد السلام بن یزید بن غیاث الاشبیلی نیز ازین ابیات در قصیده دراز جواب داده
ولابن معین فی الذی قال اسوة ٭ ورأی مصیب للصواب سدید ٭ واجر به یعلی الاله محله ٭ و
ینزله فی الخلد حیث یرید ٭ یناضل عن قول النبی وصحبه ٭ ویطرد عن حوضه ویذود ٭ وجملة اهل العلم
قالوا بقوله ٭ وما هو فی شیء اتاه فرید ٭ ولو لم یقم اهل الحدیث بدیننا ٭ فمن کان یروی علمه ویفید
هم ورثوا علم النبوة واحتووا ٭ من الفضل ما عنه الانام رقود ٭ وهم کمصابیح الدجی یهتدی بهم ٭ ونارهم
بعد الممات خمود ٭ علیک ابن عتاب لروم سبیلهم ٭ فحالهم عند الاله حمید ٭ و نیز احمد بن عمرو بن عصفور جواب داده
ست ابیات ٭ الا فادعا فی العلم زید عمائه ٭ رویدا بما تبدی به وتعید ٭ جعلت شیاطین الحدیث مریدة
الا ان شیطان الضلال مرید ٭ وذرعت بالتکذیب من کان صادقا ٭ فقولک مردود وانت عنید ٭
ذو العلم فی الدنیا نجوم هدایة ٭ اذا غاب نجم لاح بعد جدید ٭ بهم عز دین الله طرا وهم له ٭ معاقل
من اعدائه وجنود ٭ و مولوی صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلاء گفته ابو زکریا یحیی بن معین بفتح المیم وکسر العین

جاهل
مکارم
فمارق
ومأثم
عمائة

وسکون الیاء بن عون بن زیاد بن بسطام بکسر الموحدة وسکون السین المری بضم المیم وتشدید الراء
البغدادی الحافظ المشهور امام عالم حافظ متقن بود گویند اصلش از قریه نقیا است بجانب انبار پدرش کاتب
عبدالله بن مالک بود مقرر بر خراج بلده ری چون بمرد یک صد هزار درهم برای یحیی در میراث بگذاشت و اینهمه مال کثیر را در
طلب علم حدیث انفاق کرد سماع دارد از هشیم و ابن المبارک و طبقه او از وی پرسیدند چه قدر احادیث نوشته گفت
بدست خود ده لکه حدیث نوشته ام احمد بن عقبه که راوی این خبر است گفته گمانم آنست که محدثین هم برای او بدست
خویش شش لکه حدیث نوشته اند وی صد و سی قمطر کتب و چهار حباب شرابیه پر از کتاب گذاشته صاحب جرح و
تعدیل است کبار ائمه حدیث از وی روایت کرده اند منهم البخاری و مسلم و ابوداود و الامام احمد وغیرهم
میان او و امام احمد صحبت و الفت و اشتراک در اشتغال بعلوم حدیث بود چنانکه مشهور است ابو خیثمه هم از وی روایت
دارد یکی از ائمه این فن بود در نقد احادیث و معرفت احوال رجال و در کثرت معلومات و محفوظات نظیر نداشت
علی بن المدینی گفته علم بصره منتهی شد بسوی یحیی بن ابی کثیر و قتاده و علم کوفه بسوی ابو اسحاق و اعمش و علم حجاز بسوی
ابن شهاب و عمرو بن دینار و علم این هر شش تن در بصره بسعید بن ابی عروبه و شعبه و معمر و حماد بن سلمه و ابی عوانه و
در کوفه بسفیانین و مالک بن انس و از اهل شام باوزاعی رسیده و علم اینهمه با محمد بن اسحق و هشیم و یحیی بن سعید و ابن
ابی زائده و وکیع و ابن المبارک و ابن مهدی و یحیی بن آدم منتهی شده و ابن المبارک اوسع ایشانست در علم و علم
همه این ائمه در حصه یحیی بن معین آمده احمد گفته هر حدیث که نمی شناسد آنرا یحیی حدیث نیست و میگفت اینجا مردیست
که خدا تعالی او را برای همین کار آفریده که کذب کذابین ظاهر کند و ابن الرومی گفته نشنیدم احدی را هیچگاه که حق
در باره مشایخ گوید غیر یحیی بن معین و غیر او متحامل بالقول است یحیی گوید ندیدم خطای هیچکس مگر آنکه پوشیدم و خواستم
که کار او را زینت دهم و گاهی هیچیکی را اینکه وهی رو برو نشدم و مواجهه نکردم و لیکن خطای او را میان خود و میان او
مبین میکنم اگر قبول کرد فبها و الا ترک میکنم او را و میگفت حدیث نوشتیم از کذابین و گرم کردیم بآن تنور را و بر آوردیم
از آن نان پخته و این اشعار بسیار میخواند المال یذهب حله وحرامه ＊ طرا ویبقی فی غد آثامه ＊ لیس التقی بمتق لا لهه ＊ حتی
یطیب شرابه وطعامه ＊ ویطیب ما یحوی وتکسب کفه ＊ ویکون فی حسن الحدیث کلامه ＊ نطق النبی لنا به عن ربه ＊
فعلی النبی صلوته وسلامه ＊ دارقطنی ذکر او در کسانیکه روایت کرده اند از شافعی نموده و در ترجمه شافعی خبر او
با وی و با امام احمد گذشته در سنه ثلث وثلاثین ومائتین از بغداد قصد حج نمود اول بمدینه منوره رسید و از زیارت
فارغ شد قصد خانه کعبه نمود در اول منزل بخواب رفته بود که هاتفی او را آواز داد که ای ابوزکریا از همسایگی ما کجا میروی معلوم کرد

که روح مبارک پیغمبر خداست که او را بان تشریف ساخت رفتار اگفت که تشار بر دید و خود تعود بر گشته بمدینه اقامت
نمود بعد از سه روز وفات یافت و این آخر حج او بود از سعادت او آنست که او را بر همان تخته غسل دادند که جناب رسول خدا صلی الله
علیه وسلم را بران غسل داده بودند هفتاد و پنج سال عمر یافت در تاریخ وفاتش اختلاف است والی مدینه بروی نماز گذارد
در بقیع دفن کردند و نماز بروی مکرر شد چند بار مردی رو بروی جنازه او باواز بلند میگفت اینست کسی که نفی کذب از حدیث رسول
خدا صلی الله علیه وسلم میکرد و بعضی محدثین در مرثیه او این ابیات گفته اند ابیات ذهب العلیم بعیب کل محدث ٭
و بکل مختلف من الاسناد ٭ و بکل وهم فی الحدیث و مشکل ٭ یعنی به علماء کل بلاد ٭ و او را بعد از مرگ بخواب
دیدند و پرسیدند که خدا تعالی با تو چه کرد گفت عطایا و مواهب بسیار داد از آنجمله آنکه سه صد حور عین تزویج فرمود و مری او را
نسبت بولا گویند زیرا که از موالی بنی مره بود و ولادتش در سنه ثمان و خمسین و مائة بوده ابن خلکان گفته در بعض تواریخ دیدم
یحیی بن معین بن غیاث بن زیاد بن عون بن بسطام مولی الجنید بن عبد الرحمن الغطفانی المری امیر خراسان از طرف هشام بن
عبد الملک الاموی و اول اشهر است و الله اعلم و مری نسبت بسوی مره غطفان است که قبیله کلان مشهور است در عرب چند قبائل
منسوب اند بسوی آن و هر یکی را مره گویند و ابن السمعانی در کتاب الانساب گفته نقیای بفتح نون و کسر قاف یا فتح آن و بعد ش یای
مفتوحه قریه ایست از قرای انبار که در آنجا است یحیی بن معین و خطیب گفته میگویند که فرعون هم از اهل همین قریه بود انتهی سبحان الله
این عجائب اتفاقست که چنین کافر و چنین مؤمن از یکجا برخیزند در بستان المحدثین در همین مقام بعنوان فائده نوشته که جاهلان و نافهمان از
اهل حدیث را همواره و یحیی بن معین را خصوصا مطعون ساخته اند که ایشان خصوصا این شخص در خلق الله زبان خود دراز کرده و کسی را
دروغگو و کسی را ملبس و جاعل و کسی را مفتری میگوید و این غیبت محرمه را علم سیداند و عبادت می انگارد چنانچه بکر بن حماد شاعر مغربی
در همین باب یحیی بن معین را هجو کرده بلکه علم حدیث را تعرض بطعن نموده گفته است نظم اری الخیر فی الدنیا یقل کثیره ٭
و ینقص نقصا و الحدیث یزید ٭ فلو کان خیرا کان کالخیر کله ٭ و لکن شیطان الحدیث مرید ٭ و لابن معین
فی الرجال مقالة ٭ سیسئل عنها و الملیک شهید ٭ فان یک حقا فهی فی الحکم غیبة ٭ و ان یک زورا فالقصاص
شدید الا لکن این جاهل و امثال او نفهمیده اند که این طعن و جرح ایشان رجال را محض برای صیانت شریعت و دین است پس گویا
از قبیل قتال کفار و خوارج و اهل بدعت و سیاحت و تعزیر اهل منکر باشد که بهترین عبادات است از غیبت محرمه نیست و از این ابیات شعر
که مرقوم شد حمیدی صاحب الجمع بین الصحیحین جواب داده و قصیده دراز گفته دران بمخاطبه این شاعر میگوید نظم و انی الی الابطال
قولک قاصد ٭ و لی من شهادات النصوص جنود ٭ اذا لم یکن خیرا کلام نبینا ٭ لدیک فان الخیر منک بعید ٭ و اقبح
شیء ان جعلت لما اتی ٭ عن الله شیطانا و ذاک شدید ٭ بعده در حق یحیی بن معین گفته نظم و ما هو الا واحد من جماعة ٭

وکلهم فیما حکاه شهود ÷ فان صدّ عن حکم الشهادة حامل ÷ فان کتاب الله فیه عنید ÷ ولولا رواة الدین
ضاعت واصبحت معالمه فی الآخرین تبید ÷ هم حفظوا الآثار من کل شبهة ÷ وغیرهم عما اقتنوه رقود
وهم هاجروا فی جمعها وتبادروا ÷ الی کل افق والمرام کؤد ÷ وقاموا بتعدیل الرواة وجرحهم ÷ فدام صحیح
النقل وهو جدید ÷ بتبلیغهم صحت شرائع دیننا ÷ حدود تحرّوا حفظها وعهود ÷ وصح لاهل النقل منها احتجاجهم
فلم یبق الا عاند وحقود ÷ وحسبهم ان الصحابة بلغوا ÷ وعنهم رووا لا یستطاع جحود ÷ فمن حاد عن هدی الیقین
فمارق ÷ مرید لاظهار الشکوک مرید ÷ ولکن اذا جاء الهدی ودلیله ÷ فلیس لموجود الضلال وجود ÷ وان
رام اعداء الدیانة کیدها ÷ فکیدهم بالمخزیات مکید ÷ و عبدالسلام بن یزید بن عتاب الاشبیلی نیز قصیده در اثبات
در جواب ابن لبابت نظم کرده ÷ لابن معین فی الذی قال اسوة ÷ ورای مصیب للصواب سدید ÷ ومجزیه یعلی له الله
محله ÷ ویبوّله فی الخلد حیث یرید ÷ یناضل عن قول النبی وصحبه ÷ ویطرد عن حوضه ویذود ÷ وجملة
اهل العلم قالوا بقوله ÷ وما هو فی شیء اتاه فرید ÷ ولو لم یقم اهل الحدیث بدیننا ÷ فمن کان یروی علمه ویفید ÷
هم ورثوا علم النبی واحرزوا ÷ من الفضل ما عنه الانام رقود ÷ وهم کمصابیح الدجی یهتدی بهم ÷
وما رهم بعد الممات خمود ÷ علیک ابن عتاب لزوم سبیلهم ÷ فحالهم عند الاله حمید ÷ و هم از ابیات
احمد بن عمر بن عصفور را جواب است و منها ابیات ÷ ایا قادحا فی العلم یدعم ابیه ÷ وبیلا بما یبدی به ویعید ÷ جعلت
شیاطین الحدیث مریدة ÷ الا ان شیطان الضلال مرید ÷ وقرعت بالتکذیب من کان صادقا ÷ فقولک
مردود وانت عنید ÷ وذو العلم فی الدنیا نجوم هدایة ÷ اذا غاب نجم لاح بعد جدید ÷ بهم عز دین الله طرا
وهم له ÷ معاقل من اعدائه وجنود ÷ انتهی کلام البستان ونیز مولوی صدیق حسن خان معاصر در تاج مکلل گفته ابو زکریا
یحیی بن معین بن عون بن زیاد بن بسطام المری البغدادی الحافظ المشهور کان اماما عالما حافظا متقنا قیل انه من
قریة نحو الانبار تسمی نقیا وکان ابوه کاتبا لعبد الله بن مالک وقیل انه کان علی خراج الری فمات فخلف لابنه یحیی
المذکور الف الف درهم وخمسین الف درهم فانفق جمیع المال علی الحدیث وسئل یحیی کم کتبت من الحدیث فقال کتبت بیدی
هذه ستمائة الف حدیث وقال راوی هذا الخبر وهو احمد بن عقبة وانی اظن ان المحدثین قد کتبوا له
بایدیهم ستمائة الف وستمائة الف وخلف من الکتب مائة قمطر واربع حباب شرابیة مملوءة کتبا وهو صاحب
الجرح والتعدیل روی عنه الحدیث کبار الائمة منهم ابو عبد الله محمد بن اسمعیل البخاری وابو الحسین مسلم
بن الحجاج القشیری وابو داود السجستانی وغیرهم من الحفاظ وکان بینه وبین الامام احمد بن حنبل من الصحبة

جاهل یا · فدام · جدید · فمارق · یُعد · عنه · معالمهم · تبدی تعید

والالفة والاشتراك بالاشتغال بعلوم الحديث ما هو مشهور ولا حاجة الى الاطالة فيه وروى عنه هو
وابو خيثمة وكانا من اقرانه وقال على بن المدينى انتهى العلم بالبصرة الى يحيى بن ابى كثير وقتادة وعلم الكوفة
الى ابى اسحق والاعمش وانتهى علم الحجاز الى ابن شهاب وعمرو بن دينار وصار علم هؤلاء الستة بالبصرة
الى سعيد بن ابى عروبة وشعبة ومعمر وحماد بن سلمة وابى عوانة ومن اهل الكوفة الى سفيان الثورى و
سفيان بن عيينة ومالك بن انس ومن اهل الشام الى الاوزاعى وانتهى علم هؤلاء الى محمد بن اسحاق وهشيم
ويحيى بن سعيد وابن ابى زائدة ووكيع وابن المبارك وهو اوسع هؤلاء علما وابن مهدى ويحيى بن آدم
وصار علم هؤلاء جميعا الى يحيى بن معين وقال احمد بن حنبل كل حديث لا يعرفه يحيى فليس هو بحديث و
كان يقول ههنا رجل خلقه الله لهذا الشان ويظهر كذب الكذابين يعنى يحيى بن معين وقال
ابن الرومى ما سمعت احدا قط يقول الحق فى المشايخ غير يحيى بن معين وغيره كان يتحامل بالقول قال
يحيى ما رايت على رجل قط خطأ الا سترته واحببت ان ازين امره وما استقبلت رجلا فى وجهه بامر
يكرهه ولكن ابين له خطأه فيما بينى وبينه فان قبل ذلك والا تركته وكان يقول كتبنا عن الكذابين وسجرنا
به التنور واخرجنا به خبزا نضيجا وكان ينشد كثيرا شعر المال يذهب حله وحرامه طرا ويبقى فى غد آثامه
ليس التقى بمتق لالهه حتى يطيب شرابه وطعامه ويطيب ما يحوى وتكسب كفه ويكون فى حسن الحديث
كلامه نطق النبى لنا به عن ربه فعلى النبى صلاته وسلامه وقد ذكره الدارقطنى فيمن روى عن الامام
الشافعى رضى الله عنه وقد سبق فى ترجمة الشافعى خبره معه وما جرى بينه وبين الامام احمد فى ذلك وسمع
ايضا من عبد الله بن المبارك وسفيان بن عيينة وكان يحيى يحج فيذهب الى مكة ويرجع الى المدينة فلما كان
آخر حجة حجها خرج الى المدينة ورجع الى المدينة فاقام بها ثلثة ايام ثم خرج حتى اتى المنزل مع رفقائه
فباتوا فراى فى النوم هاتفا يهتف به يا ابا زكريا اترغب عن جوارى فلما اصبح قال لرفقائه امضوا فانى راجع
الى المدينة فمضوا ورجع فاقام بها ثلثة ايام ثم مات فحمل على اعواد النبى صلى الله عليه وسلم وكانت
وفاته لسبع ليال من ذى القعدة سنة ٢٣٣ هكذا قاله الخطيب فى تاريخ بغداد وهو غلط قطعا لما تقدم ذكره
وهو انه خرج الى مكة للحج ثم رجع الى المدينة ومات بها ومن يكون قد حج كيف يتصور ان يموت بذى القعدة
من تلك السنة فلو ذكر انه توفى فى ذى الحجة لامكن ان يحتمل ان يكون هذا غلطا من الناسخ قال ابن خلكان
لكنى وجدته فى نسختين على هذه الصورة فيبعد ان يكون من الناسخ والله اعلم ثم ذكر بعد ذلك ان الصحيح

مات قبل ابن يحيى وعلى هذا ينتقض ما قاله من تاريخ الوفاة ثم نظرت في كتاب الارشاد في معرفة علماء
الحديث تاليف ابي يعلى الخليل بن عبد الله بن احمد بن ابراهيم بن الخليل الحافظ ان يحيى بن معين
المذكور توفي لسبع ليال بقين من ذي الحجة من السنة المذكورة فعلى هذا يكون قد تعجل وذكر الخطيب
ايضا ان مولده كان آخر سنة ۱۵۸ ثم قال بعد ذكر وفاته انه بلغ سبعا وسبعين سنة الا عشرة ايام
وهذا ايضا لا يصح من جهة الحساب فتأمله ورأيت في بعض التواريخ انه عاش خمسا وسبعين سنة
والله اعلم وصلى عليه والي المدينة ثم صلى عليه مرارا ودفن بالبقيع وكان بين يدي جنازته رجل ينادي
هذا الذي كان ينفي الكذب عن حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم ورثاه بعض المحدثين فقال
ذهب العليم بعيب كل محدث ✽ وبكل مختلف من الاسناد ✽ وبكل وهم في الحديث ومشكل ✽ يعني به علماء
كل بلاد رضي الله عنه ومعين بفتح الميم وكسر العين المهملة وسكون المثناة تحتية وبسطام بكسر الباء والله
اعلم وجه ششم آنكه ابو محمد سويد بن سعيد الهروي الحدثاني الانباري كه از مشايخ مسلم صاحب صحيح ونيز از مشايخ
ابن ماجه است اين حديث شريف را روايت نموده چنانچه ابن كثير شامي در تاريخ خود بعد ذكر حديث انا دار الحكمة ترمذي
گفته قلت رواية سويد بن سعيد عن شريك عن سلمة عن الصنابحي عن علي مرفوعا انا مدينة العلم وعلي بابها
فمن اراد العلم فليأت باب المدينة وذهبي نيز در ميزان الاعتدال اين حديث را از عوالي احاديث سويد بن سعيد دانسته و
خود از سويد روايت آن كرده كما ستطلع فيما بعد ان شاء الله تعالى وجلالت مرتبت وعلو منزلت سويد بن سعيد از
كتاب الانساب سمعاني وتهذيب الكمال مزي وتذهيب التهذيب وتذكرة الحفاظ وعبر ذهبي وتهذيب التهذيب ابن حجر عسقلاني
وطبقات الحفاظ سيوطي وغير آن مخفي ومحجوب نيست فهذا حافظهم الجليل سويد بن سعيد ✽ شيخ مسلم صاحب
الصحيح الحميد ✽ قد روى هذا الحديث الشريف المجيد ✽ القاطع من اعناق ارباب البغي كل وريد ✽ فلا يعدل
عنه ولا يحيد ✽ بعد رواية هذا الحبر المجيد ✽ الا من ماج لحيرته في الغي المديد ✽ وضرب لغمرته في الضلال
البعيد ✽ وجه هفتم آنكه احمد بن محمد بن حنبل الشيباني كه يكي از ائمه اربعه اهل سنت است اين حديث شريف را بطرق متعدده
روايت نموده چنانچه علامه ابن شهرآشوب عليه الرحمه كه محامد زاهره ومناقب باهره جنابش از وافي بالوفيات صلاح الدين صفدي
وبلغه مجد الدين فيروزآبادي ولسان الميزان ابن حجر عسقلاني وبغية الوعاة جلال الدين سيوطي وطبقات المفسرين شمس الدين داودي و
در مجلد ثاني تتميه در كتاب مناقب آل ابي طالب مرقوم فرموده وقال النبي عليه السلام بالاجماع انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد
العلم فليأت الباب رواه احمد من ثمانية طرق وعلامه سبط ابن الجوزي در تذكره خواص الامه گفته احمد في الفضائل

ثنا ابراهیم بن عبد الله ثنا محمد بن عبد الله الرومی ثنا شریک عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها ونور الدین سمهودی در جواهر العقدین بعد
ذکر این حدیث شریف گفته رواه الامام احمد فی الفضائل عن علی رضی الله عنه واز افاده علامه مناوی در فیض القدیر و
محمود فقادر دو صراط سوی نیز روایت کردن احمد این حدیث شریف را واضح و ظاهر میشود کما سیاتی فیما بعد ان شاء الله تعالی و در
کمال ظهور است که روایت نمودن احمد بن حنبل حدیثی را حسب تصریحات اکابر محققین و اجله منقدین سنیه دلیل ثبوت و تحقق
اعتماد و اعتبار است خطیب خوارزم در کتاب مناقب جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته ویدلک علی ذلک یعنی کثرة فضائل
علی علیه السلام ایضا ما یروی عن الامام الحافظ احمد بن حنبل وهو کما عرفت اصحاب الحدیث فی علم الحدیث
قریع اقرانه وامام زمانه والمقتدی به فی هذا الفن فی ابانه والفارس الذی یکبت فرسان الحفاظ فی میدانه وروایته
فیه رضی الله عنه مقبولة وعلی کاهل التصدیق محمولة لما علمت ان الامام احمد بن حنبل ممن یجنح الی علی مثاله
وینسج علی منواله و حطب فی حبله وانضوی الی جمله مالوا الی تفضیل الشیخین رضوان الله علیهما فجاءت
روایته فیه کعمود الصباح لا یمکن ستره بالراح و محمد بن یوسف بن محمد الکنجی در کفایة الطالب گفته ویدلک علی ذلک
یعنی کثرة فضائل علی علیه السلام ما روینا عن امام اهل الحدیث احمد بن حنبل هو اعرف اصحاب الحدیث فی علم الحدیث
قریع اقرانه وامام زمانه والمقتدی به فی هذا الفن فی ابانه والفارس الذی یکبت فرسان الحفاظ فی میدانه
روایته مقبولة وعلی کاهل التصدیق محمولة ولا یتهم فی دینه ولا یشک انه یقول بتفضیل الشیخین ابی بکر وعمر رضی
الله عنهما وارضاهما واطلنا بظل رضاهما فجاءت روایته فیه کعمود الصباح ولا یمکن ستره بالراح الخ و سبط ابن الجوزی
در تذکره خواص الامه در ذکر حدیث مواخاة گفته ونحن نقول الحدیث الذی رواه احمد فی الفضائل لیس فیه میسرة
ولا الحکم واحمد مقلد فی الباب متی روی حدیثا وجب المصیر الی روایته لانه امام زمانه وعالم اوانه والمبرز
فی علم النقل علی اقرانه والفارس الذی لا یجاری فی میدانه وهذا هو الجواب عن جمیع ما یرد فی الباب من
الاحادیث الکتاب از این افاده خطیب خوارزم و محمد بن یوسف کنجی در غایت وضوح وظهور است که احمد بن حنبل مقتدای فن
حدیث در وقت خود بوده و روایات او در باب جناب امیر المؤمنین علیه السلام مقبول است و بر کاهل تصدیق محمول چه او و امثال او یقینا
بتفضیل شیخین قائل و بسوی این مذهب مشرب مائل و آمل هستند یعنی از وصمت رفض و غلو بر کنار و برائت ساحت شان از این عیب عار کالشمس
فی رابعة النهار آشکار است پس روایات او مثل عمود صباح در غایت انفلاح است که ستر آن ممکن نیست براح واز افاده سبط ابن الجوزی پیداست
که احمد در این باب مقلد و متبوع است که هر گاه او حدیثی روایت کند رجوع بآن لازم و واجب است چه او امام زمان و عالم اوان و سابق

در علم نقل بر اقران و شهسوار یکه تاز در میدان بوده و همت بر جواب هر چیزیکه وارد میشود درین باب و دیگر احادیث کتاب بعضی
بجواب تشکیکات مجادلین و ارتیابات مخاصمین محض روایت نمودن احمد دلیل قطعی است که در هذا روایت او شبهات رکیکه جاحدین و
مغالطات سخیفه جائرین بآب متانت رو برد و انکار آن از احدی محال تام است و مکارم جلیله و محاسن جمیله و محامد عظیمه و مدائح
فخیمه احمد بن حنبل نزد ائمه قوم بالاتر از آنست که احاطه آن توان کرد و نبذی از آن در بعض مجلدات سابقه شنیدی و شطری از آن در بعضی
مجلدات آتیه ان شاء الله خواهی دانست و مرتبه او بجدی رسیده که آنحضرات در قیام فی الاسلام او را بر خلیفه اول تفضیل میدهند
و قیام او را بمقام انبیاء علیهم السلام برای او ثابت میکنند عبد الحق دهلوی در رجال مشکوة در ترجمه احمد گفته قال المیمونی قال لی ابن
المدینی بالبصرة بعد المحنة یا میمونی ما قام احد فی الاسلام ما قام احمد فعجبت من هذا و ابو بکر قد قام فی الردة قلت ابی
شیء قال ان ابا بکر وجد انصارا و ان احمد لم یجد ناصرا و محیی الدین نووی در تهذیب الاسماء و اللغات در ترجمه احمد گفته
قیل لبشر الحافی حین ضرب احمد بن حنبل فی المحنة لو قمت و تکلمت کما تکلم فقال لا اقوی علیه ان احمد قام مقام الانبیاء
انتهی فهذا احدهم المبجل عند الاحبار و حبرهم المتقاعس عند البحار الذی لا یباری بمبار و لا یجاری بمجار
و لا یشق له غبار و لا یمحی له آثار و لا یدرک له مطار و لا یرام له مضمار الذی اضحی و صار الیه
المرجع و علیه المدار فی علم الاحادیث و الآثار و فن الروایات و الاخبار قد روی هذا الحدیث المونق
الانوار المتلمع الاسفار الشهیر من قدیم الاعصار المشهور بین علماء الامصار فلا ینحرف عنه
الا من زاغ عن قصد السبیل و جار و لا یمتری فیه الا من مال عن وضح الطریق و حار و لا یقدح فیه
الا من هلک فی بیداء الغی و بار و لا یطعن فیه الا من مرق عن الدین المبین و عار و رکب متن الشنار
و استعلی صهوة العیب و العار و جمع بین العار و النار و اقتنی خزی الدنیا و سوء الدار وجه هشتم آنکه عباد بن
یعقوب الرواجنی الاسدی که از مشایخ بخاری صاحب صحیح و نیز از مشایخ ترمذی و ابن ماجه است این
حدیث شریف را روایت نموده چنانچه در ما بعد ان شاء الله تعالی از عبارت تاریخ خطیب بغدادی
و کفایة الطالب گنجی خواهی دانست و نهایت تعدیل و توثیق عباد حسب تحقیق اکابر نقاد بحمد الله
تعالی در مجلد حدیث طیر بتفصیل دانستی و لا ریب ان روایة عباد شیخ البخاری البارع عندهم
فی الانتقاد لهذا الحدیث الشائع فی الاغوار و الانجاد المضیء للتلال و الوهاد
ناف لطعن ارباب العصبیة و العناد و واف لقمع اصحاب الخصومة و اللداد
و هاد لذوی الانصاف الی سلوک نهج الحق و الرشاد و حاد لاهل الاذعان الی اتباع الصدق و السداد

وجه نهم آنکه ابوعیسی محمد بن عیسی بن سورة الترمذی این حدیث شریف را در جامع صحیح ترمذی روایت نموده چنانچه
مبارک بن محمد المعروف بابن الاثیر جزری در جامع الاصول گفته علی ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال
انا مدینة العلم وعلی بابها اخرجه الترمذی و محمد بن طلحه شافعی در مطالب السئول گفته ولم یزل ای
علی علیه السلام بملازمة رسول الله صلی الله علیه وسلم یزیده الله تعالی علما حتی قال رسول
الله صلی الله علیه وسلم فیما نقله الترمذی فی صحیحه بسنده عنه انا مدینة العلم وعلی بابها و
نیز در مطالب السئول در بیان شواهد علم و فضل آنجناب گفته ومن ذلک ما رواه الامام الترمذی فی صحیحه
بسنده وقد تقدم ذکره فی الاستشهاد فی صفة امیر المومنین بالانزع البطین ان رسول الله صلی
الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم وعلی بابها وابن تیمیه نیز در منهاج السنة اعتراف کرده باینکه حدیث
انا مدینة العلم وعلی بابها را ترمذی روایت نموده وسید شهاب الدین احمد نیز در توضیح الدلائل عبارت جامع الاصول
که مصرح باخراج ترمذیست نقل فرموده کما ستعرفها ان شاء الله تعالی وسیوطی در تاریخ الخلفا گفته واخرج الترمذی والحاکم عن علی قال قال
رسول الله صلعم انا مدینة العلم وعلی بابها هذا حدیث حسن علی الصواب الخ وعلامه حلی در
کتاب نهج الحق وکشف الصدق فرموده روی الترمذی فی صحیحه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم
قال انا مدینة العلم وعلی بابها وفضل بن روزبهان در کتاب الباطل خود بجواب آن گفته واما ما ذکره من
صحیح الترمذی فصحیح وحسین بن معین الدین میبذی در فواتح گفته وبحکم انا مدینة العلم وعلی بابها
که در جامع ترمذی مسطورست وانا میزان الحکمة وعلی لسانه که در رساله عقلیه امام غزالی مذکورست بر طالبان طرق
ایقان وشاربان رحیق عرفان واجبست که متوجه باشند الخ ومحمد بن یوسف شامی در سبل الهدی والرشاد در ذکر اسمای
جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم گفته مدینة العلم روی الترمذی وغیره مرفوعا انا مدینة العلم وعلی
بابها ولو الصواب انه حدیث حسن الخ وروایت نمودن ترمذی این حدیث شریف را از افاده ابن حجر مکی در صواعق
ومیرزا مخدوم در نواقض وشیخ بن عبد الله العیدروس یمنی در عقد نبوی ومحمود شیخانی قادری در صراط سوی وشیخ عبد الحق
دهلوی در اسماء رجال مشکوة ونور الدین شبر الملسی در تیسیر المطالب السنیه وابراهیم کردی کورانی در نبراس ومحمد بن عبد الباقی زرقانی
در شرح مواهب لدنیه ومحمد بن علی الصبان المصری در اسعاف الراغبین وعجیلی در ذخیرة المآل ومولوی عبد العلی المعروف
ببحر العلوم در شرح مثنوی مولوی روم وغیر ایشان نیز واضح وظاهرست کما ستطلع علیه عنقریب ان شاء الله تعالی
واذا دریت ان الترمذی یروی هذا الحدیث الشریف واورده فی صحیحه السامق المنیف فلا یجتری

على تكذيبه وابطاله الا الالوس الذي عقله سخيف ؛ وفهمه خفيف ؛ ودينه طفيف ؛ وحياؤه شفيف ؛
واهون سيره في العضيهة الخبب والوجيف ؛ وارفق حداءه في العصبية المقلق العنيف ؛ ودليله التزوير
عن التلفيق والتلفيف ؛ ودينه التغرير والتزويق والتحريف ؛ والله العاصم عن تخبطه والتلقيف ؛ وهو الصائن
عن تعسفه فانه الخبير اللطيف ؛ وفضائل جليله ومناقب جميله ومدائح سنيه ومحامد عليه ترمذی بطول باع وكثرت اطلاع ومزيد
حفظ واتقان وبراعت وجلالت وعلو مرتبت ورفعت شان وكمال تبحر وتمهر او نزد انحضرات ثابت ومحقق است ابو سعيد عبد الكريم بن محمد
المروزی در کتاب الانساب بنسبت بوغی گفته هذه النسبة الى بوغ وهي قرية من قرى ترمذ على ستة فراسخ منها الامام
ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة بن شداد البوغى الترمذی الضرير امام عصره بلا مدافعة صاحب التصانيف كان
من هذه القرية او سكن هذه القرية الى ان مات وسأذكره في حرف التاء واذكر شيوخه ومن سمع عنه وحفظه انه حكى
قال كنت في طريق الحجاز فاستعرت جزئين من شيخ كان معنا في الطريق لاكتبهما واقرأ عليه فحملت الجزئين الى
الرحل ونسيتهما وحملت الى الموعد من الشيخ لاقرأ عليه فقعد الشيخ ليسمع مضيت الى الرحل لاحمل الجزئين فحملت من الكراريس جزئين من البياض
عوض الفرع الذى كتبت فلما قعدت بين يدى الشيخ لاقرأ وجعل الشيخ ينظر في اصله قلبت الورقة لاقرأ من غيره فاذا
انا غلطت وتركت الجزء المكتوب في الرحل واخذت البياض فاستحييت وشرعت اقرأ الجزئين من الحفظ
واقلب الورقة بعد الورقة حتى اتيت على الكل وما اتفق ان غلطت في شيء وكان حفظ الجزئين حالة النسخ
مات بقرية بوغ في سنة خمس وسبعين ومائتين ونيز سمعانی در انساب بنسبت ترمذی گفته ابو عيسى محمد بن
عيسى بن سورة بن شداد الترمذی الضرير احد الائمة الذين يقتدى بهم في علم الحديث
صنف كتاب الجامع والتاريخ والعلل تصنيف رجل عالم متقن وكان يضرب به المثل في الحفظ والضبط تلمذ ابا عبد الله
محمد بن اسمعيل البخاري يشاركه في شيوخه مثل قتيبة بن سعيد البغلاني وعلي بن حجر المروزي
وهناد بن السري وابي كريب محمد بن العلاء الكوفيين ومحمد بن بشار ومحمد بن موسى الزمن البصريين وعبد الله
بن عبد الرحمن الدارمي السمرقندي وجماعة كثيرة من اهل العراقين والحجاز روى عنه محمد بن
سهل الغزال وبكر بن محمد الدهقان وابو النضر الرشادى وابو على بن الحرب الحافظ وحماد بن شاكر النسفي
وابو العباس المحبوبي المروزي والهيثم بن كليب الشاشي وتوفي بقرية بوغ سنة نيف وسبعين ومائتين
البوغى قرى ترمذ ومجد الدين ابن الاثير در جامع الاصول گفته الترمذی هو ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة بن
موسى بن الضحاك السلمي الترمذی ولد ... وتوفي بترمذ ليلة الاثنين الثالثة عشر من رجب سنة

تسع وسبعين ومائتين وهو احد العلماء الحفاظ الاعلام وله فى الفقه يد صالحة اخذ الحديث عن جماعة
من ائمة الحديث ولقى الصدر الاول من المشايخ مثل قتيبة بن سعيد واسحق بن موسى ومحمود بن غيلان
وسعيد بن عبد الرحمن ومحمد بن بشار وعلى بن حجر واحمد بن منيع ومحمد بن المثنى وسفين بن
وكيع ومحمد بن اسماعيل البخارى وغير هؤلاء من خلق كثير لا يحصون كثرة واخذ عنه خلق كثير منهم محمد بن
احمد بن محبوب المحبوبى المروزى ومن طريقه روينا كتابه الجامع وله تصانيف كثيرة فى علم الحديث
وهذا كتابه الصحيح احسن الكتب واكثرها فائدة واحسنها ترتيبا واقلها تكرارا وفيه ما ليس فى غيره من ذكر
المذاهب ووجوه الاستدلال وتبيين انواع الحديث من الصحيح والحسن والغريب وفيه جرح وتعديل
وفى آخره كتاب العلل قد جمع فيه فوائد حسنة لا يخفى قدرها على من وقف عليها قال الترمذى رحمه الله
صنفت هذا الكتاب فعرضته على علماء الحجاز فرضوا به وعرضته على علماء العراق فرضوا به وعرضته على علماء خراسان فرضوا به ومن كان
فى بيته هذا الكتاب فكانما فى بيته نبى يتكلم وقال الترمذى كان جدى مروزيا انتقل من مرو ايام الليث
بن سيار وعز الدين ابن الاثير در تاريخ كامل در سوانح سنه تسع وسبعين ومائتين گفته وفيها توفى ابو عيسى محمد بن عيسى
بن سورة الترمذى السلمى بترمذ فى رجب وكان اماما حافظا له تصانيف حسنة منها الجامع الكبير
فى الحديث وهو احسن الكتب وكان ضريرا وابن خلكان در وفيات الاعيان گفته ابو عيسى محمد بن عيسى
بن سورة بن موسى بن الضحاك السلمى الضرير البوغى الترمذى الحافظ احد الائمة الذين يقتدى بهم
فى علم الحديث صنف كتاب الجامع والعلل تصنيف رجل متقن وبه كان يضرب المثل فى الحفظ وهو
تلميذ ابى عبد الله محمد بن اسمعيل البخارى وشاركه فى بعض شيوخه مثل قتيبة بن سعيد وعلى
بن حجر وابن بشار وغيرهم وتوفى لثلث عشرة ليلة خلت من رجب ليلة الاثنين سنة تسع وسبعين
ومائتين ذكره فى كتاب الانساب فى نسبة البوغى رحمه الله تعالى وبوغ بضم الباء الموحدة وسكون الواو
وبعدها غين معجمة وهى قرية من قرى ترمذ فى ستة فراسخ منها وقد تقدم الكلام على ترمذ و
الاختلاف فى كسر التاء وضمها وفتحها فى ترجمة ابى جعفر محمد بن احمد الفقيه الشافعى وابو الفدا
اسماعيل بن على الايوبى در مختصر فى اخبار البشر در وقائع سنه تسع وسبعين ومائتين گفته وفيها توفى ابو عيسى
محمد بن عيسى بن سورة الترمذى السلمى بترمذ فى رجب وكان اماما حافظا له تصانيف حسنة
منها الجامع الكبير فى الحديث وكان ضريرا وهو من ائمة الحديث المشهورين الذين يقتدى

بهم فى علم الحديث وهو تلميذ محمد بن اسمعيل البخارى وشاركه فى بعض شيوخه مثل قتيبة بن سعيد وعلى بن حجر و ذهبى در تذكرة الحفاظ گفته الترمذى الامام الحافظ ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة السلمى الترمذى الضرير مصنف الجامع وكتاب العلل الى ان قال سمع قتيبة بن سعيد وابا مصعب وابراهيم بن عبد الله الهروى واسمعيل بن موسى السدى وسويد بن نصر وعلى بن حجر ومحمد بن عبد الملك بن ابى الشوارب وعبد الله بن معوية الجمحى وطبقتهم وتفقه فى الحديث بالبخارى حدث عنه مكحول بن الفضل ومحمد بن محمود بن عنبر وحماد بن شاكر وعبد بن محمد النسفيون والهيثم بن كليب الشاشى واحمد بن على بن حسنويه وابو العباس المحبوبى وخلق سواهم قال ابن حبان فى كتاب الثقات كان ابو عيسى ممن جمع وصنف وحفظ وذاكر وقال ابو سعيد الادريسى كان ابو عيسى يضرب به المثل فى الحفظ وقال الحاكم سمعت عمر بن علك يقول مات البخارى فلم يخلف بخراسان مثل ابى عيسى فى العلم والحفظ والورع والزهد بكى حتى عمى وبقى ضريرا سنين قال شيخنا ابن دقيق العيد وترمذ بالكسر هو المستفيض حتى يكون كالمتواتر وقال مؤتمن الساجى سمعت عبد الله بن محمد الانصارى يقول هو بضم التاء وعن ابى على منصور بن عبد الله الخالدى قال قال ابو عيسى صنفت هذا الكتاب فعرضته على علماء الحجاز والعراق وخراسان فرضوا به ومن كان فى بيته هذا الكتاب يعنى الجامع فكانما فى بيته نبى يتكلم قال ابو نصر عبد الرحيم بن عبد الحق اليوسفى الجامع على اربعة اقسام قسم مقطوع بصحته وقسم على شرط ابى داود والنسائى كما بينا وقسم اخرجه للضد به وابان عن علته وقسم رابع ابان عنه فقال ما اخرجت فى كتابى هذا الا حديثا قد عمل به بعض الفقهاء وقيل ان بعض المحدثين امتحن ابا عيسى بان قرا عليه اربعين حديثا من غرائب حديثه فاعادها من صدره فقال ما رايت مثلك ونقل الادريسى باسناد له ان ابا عيسى قال كنت فى طريق مكة فكتبت جزئين من حديث شيخ فوجدته فسألته وانا اظن الجزئين معى فسألته فاجابنى فاذا معى جزءا بياض فبقى يقرا على من لفظه فنظر فاذا فى يدى بياضا فقال اما تستحيى منى فاعلمته بامرى وقلت احفظه كله قال اقرا فقراته عليه فلم يصدقنى وقال استظهرت قبل ان تجيئ فقلت حدثنى بغيره فحدثنى باربعين حديثا ثم قال هات فاعدتها عليه ما اخطات فى حرف وقد سمع من ابى عيسى ابو عبد الله البخارى وغيره مات فى ثالث عشر رجب سنة تسع وسبعين ومائتين بترمذ نيز ذهبى در تذهيب التهذيب گفته محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك

عليك · فرضوا · للقصد · وقال

وقیل محمد بن عیسی بن یزید بن سورۃ بن السکن السلمی ابو عیسی الترمذی الحافظ الضریر احد الائمۃ
الاعلام وصاحب الجامع وغیرہ من التصانیف قیل انہ کان اکمہ طوف البلاد وسمع خلقا قد سمیناہم
فی اماکنہم قلت منہم قتیبۃ بن سعید وعبد اللہ بن معویۃ الجمحی وابو مصعب الزہری ومحمد بن
عبد الملک بن ابی الشوارب واسماعیل بن موسی الفزاری ومحمد بن ابی معشر السندی وابو کریب وہناد
وابراہیم بن عبد اللہ الہروی وسوید بن نصر وعلی بن حجر واخذ علم الرجال والعلل عن ابی عبد اللہ البخاری
قال روی عنہ محمد بن اسمعیل السمرقندی وابو حامد احمد بن عبد اللہ بن داؤد المروزی واحمد بن علی
بن حسنویہ المقری واحمد بن یوسف السبیعی واسد بن حمدویہ السبیعی والحسین بن یوسف الفربری
وحماد بن شاکر وابو داؤد البزدوی وعبد بن محمد النسفی وعلی بن عمر بن کلثوم السمرقندی والفضل
بن عمار الصرام وابو العباس محمد بن احمد بن محبوب المروزی ومحمد بن احمد ومحمد بن سفیان بن النضر
الامین وابو علی محمد بن محمد بن یحیی القراب ومحمد بن محمود بن عمر النسفی وابو محمد محمد بن مکی بن
نوح وابو محمد بن المنذر شکر والشیخ بن ابی موسی الکاجری ومکحول ابو مطرح النسفی ونصر بن محمد
بن سبرۃ الشرکی والہیثم بن کلیب الشاشی واخرون وقد سمع منہ ابو عبد اللہ البخاری شیخہ
قال ابن حبان فی الثقات کان ممن جمع وصنف وحفظ وذاکر وقال جعفر بن محمد المستغفری الحافظ
مات ابو عیسی بترمذ لیلۃ الاثنین لثلاث عشرۃ مضت من رجب سنۃ تسع وسبعین ومائتین
ونیز ذہبی در کاشف گفتہ محمد بن عیسی الحافظ ابو عیسی الترمذی الضریر قیل ولد اکمہ سمع قتیبۃ
وابا مصعب وتعلم الفن من البخاری وعنہ المحبوبی والہیثم الشاشی وخلق مات فی رجب سنۃ ۲۷۹
ونیز ذہبی در کتاب عبر فی خبر من غبر در وقائع سنۃ تسع وسبعین ومائتین گفتہ وفیہا الامام ابو عیسی محمد بن عیسی
بن سورۃ السلمی الترمذی الحافظ مصنف الجامع فی رجب بترمذ سمع قتیبۃ وابا مصعب وطبقتہما
وکان من ائمۃ ہذا الشان وکان ضریرا فقیل انہ ولد اکمہ ونیز ذہبی در دول الاسلام در وقائع سنۃ مذکورہ وقیل
گفتہ وفیہا مات الامام ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورۃ السلمی الترمذی مصنف الجامع فی رجب بترمذ وابن
الوردی در تتمۃ المختصر در وقائع سنۃ مذکورہ گفتہ وفیہا توفی ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورۃ الترمذی
الضریر السلمی بترمذ فی رجب حافظ تصانیفہ الجامع الکبیر فی الحدیث وہو تلمیذ البخاری وشارکہ
فی بعض شیوخہ مثل قتیبۃ بن سعید وعلی بن حجر وولی الدین محمد بن عبد اللہ الخطیب در اسماء رجال کتاب خود

مشکوۃ گفتہ محمد بن عیسی الترمذی ہو ابو عیسی محمد بن عیسی الترمذی توفی بہا لیلۃ الاثنین الثالث عشر من رجب سنۃ تسع وسبعین ومائتین وہو احد العلماء الحفاظ الاعلام ولہ فی الفقہ ید صالحۃ اخذ الحدیث عن جماعۃ من ائمۃ الحدیث ولقی الصدر الاول من المشائخ مثل قتیبۃ بن سعید ومحمود بن غیلان ومحمد بن بشار واحمد بن منیع ومحمد بن المثنی وسفیان بن وکیع ومحمد بن اسمعیل البخاری وغیر ہؤلاء واخذ الحدیث عن خلق کثیر لا یحصون کثرۃ واخذ عنہ خلق کثیر منہم محمد بن احمد المحبوبی المروزی ولہ تصانیف کثیرۃ فی علم الحدیث وہذا کتابہ الصحیح احسن الکتب واحسنہا ترتیبا واقلہا تکرارا وفیہ ما لیس فی غیرہ من ذکر المذاہب ووجوہ الاستدلال وتبیین انواع من الصحیح والحسن والغریب وفیہ جرح وتعدیل وفی اخرہ کتاب العلل وقد جمع فیہ فوائد حسنۃ لا یخفی قدرہا علی من وقف علیہا قال الترمذی صنفت ہذا الکتاب فعرضتہ علی علماء الحجاز فرضوا بہ وعرضتہ علی علماء العراق فرضوا بہ وعرضتہ علی علماء خراسان فرضوا بہ ومن کان فی بیتہ ہذا الکتاب فکانما فی بیتہ نبی یتکلم الترمذی بکسر التاء والذال المعجمۃ منسوب الی مدینۃ مشہورۃ من وراء جیحون علی شاطئہ الشرقی و عبد اللہ بن اسعد الیافعی در مرآۃ الجنان در وقائع سنۃ تسع وسبعین ومائتین گفتہ وفیہا الامام الحافظ مصنف الجامع فی السنن ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورۃ السلمی الترمذی احد الائمۃ المقتدی بہم فی علم الحدیث وکان یضرب بہ المثل وہو تلمیذ محمد بن اسمعیل البخاری وشارکہ فی بعض شیوخہ وکان ضریرا قیل ولد اکمہ رحمہ اللہ وابن حجر عسقلانی در تقریب التہذیب گفتہ محمد بن عیسی بن سورۃ بن موسی بن الضحاک السلمی الترمذی ابو عیسی صاحب الجامع احد الائمۃ ثقۃ حافظ من الثانیۃ عشر مات سنۃ تسع وسبعین وجلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی در طبقات الحفاظ گفتہ ابو عیسی الترمذی محمد بن عیسی بن سورۃ بن الضحاک السلمی صاحب الجامع والعلل الضریر الحافظ العلامۃ طاف البلاد وسمع خلقا کثیرا من الخراسانیین والعراقیین والحجازیین وغیرہم روی عنہ محمد بن المنذر بن شکر والہیثم بن کلیب وابو العباس المحبوبی وخلق ذکرہ ابن حبان فی الثقات وقال کان ممن جمع وصنف وذاکر وقال ابو سعید الادریسی کان احد الائمۃ الذین یقتدی بہم فی علم الحدیث صنف کتاب الجامع والعلل والتواریخ تصنیف رجل عالم متقن کان یضرب بہ المثل فی الحفظ مات بترمذ فی رجب سنۃ تسع وسبعین ومائتین و فضل اللہ بن روزبہان الخنجی الشیرازی الاصفہانی در شرح کتاب الشمائل گفتہ محمد بن عیسی بن سورۃ

بن موسى بن الضحاك السلمى الترمذى ابو عيسى صاحب الجامع المشهور الترمذى المنسوب اليه من الطبقة الثانية عشر مات سنة تسع وسبعين بعد المائتين اما ضبط اسم جده فبفتح السين المهملة وسكون الواو وفتح الراء المهملة وآخره تاء واما جد جده فقد ذكر الشيخ فى التقريب انه الضحاك كما ذكرنا واما اسم والد جده فقد ذكرنا مولى فقال ما فى التقريب انه موسى وذكر السمعانى فى الانساب انه شداد وبعد تحقيق نسبت سلمى وترمذى گفته اما ولادته فكما بلغنا كانت فى مدينة ترمذ واما اوصافه فكثيرة شهيرة فمنها ما ذكر السمعانى انه احد الائمة الذين يقتدى بهم فى علم الحديث صنف كتاب الجامع والتواريخ والعلل تصنيف رجل عالم متقن وكان يضرب به المثل فى الحفظ والضبط انتهى وقد روى انه كان اكمه خلق على العمى لكن ما رايت احدا من الاكابر صرح بها وقد ذكر الامام الزمخشرى فى الكشاف انه يقال لم يكن فى هذه الامة اكمه غير قتادة بن دعامة السدوسى انتهى ولقد ذكرنا ترجمة قتادة فيما سبق ولو كان الترمذى اكمه لم يكن الزمخشرى يدعى مثل هذا الحصر مع مكان شهرة الترمذى وظهور احواله وايضا كثرة التصانيف المتقنة له ووفور الحفظ والاتقان سبب لاستبعاد كونه اكمه والله اعلم والغرض انا لم نعلم هذا الحال منه من اخبار شيخ يعتمد عليه فى امثال هذه الامور واما مشايخه فكثير منهم من روى عنه فى كتاب الشمائل ويعرف بالرواية عنه ومنهم من ذكره الائمة فمن المشاهير من مشايخه الذى روى عنهم فى هذا الكتاب الامام ابو عبد الله محمد بن اسمعيل البخارى رحمه الله وشاركه معه فى شيوخه مثل قتيبة بن سعيد البغلانى وعلى بن حجر المروزى وهناد بن السرى وابى كريب محمد بن العلاء الكوفيين ومحمد بن بشار ومحمد بن موسى الزمن البصريين وعبد الله بن عبد الرحمن الدارمى السمرقندى وجماعة كثيرة من اهل العراقين والحجاز واما الذين رووا عنه من كبار المشايخ والائمة فخلق كثير نذكر المشاهير عنهم فقد روى عنه محمد بن سهل الغزال وبكر بن محمد الدهقان وابو النصر الرشادى وابو على بن حرب الحافظ وحماد بن شاكر النسفى وابى العباس المحبوبى المروزى وابو الهيثم بن كليب الشاشى وغيرهم من الاكابر والعلماء وقد تعرض الامام ابو عيسى رحمه الله فى جامعه عند ذكر الحديث بمرتبته حسنا وغرابة وصحة وذكر كثيرا من معانى الحديث مما يستنبط منه كثير من معانى الحديث ودقائقه وهذا مما يدل على كمال فطانته وذكائه وقوته فى استنباط المسائل الفرعية

باالترمذى

التاريخ

روايت ابو داود ابو عيسى الترمذي
حديث مدينة العلم را

من الاصول واختلف في معنى ما روي عنه في اخر احاديث الجامع حيث يقول حديث حسن صحيح فقال
ابن الصلاح معناه حديث روي باسنادين احدهما يقتضي الصحة والاخر يقتضي الحسن او المراد اللغوي
وهو ما يميل اليه النفس ويستحسنه وعلى هذا فيكون معنى ما يقول حديث حسن غريب ان له
اسنادين احدهما يقتضي الحسن والاخر الغرابة واما حسن تاليفه ككتاب الشمائل ولطف ترصيفه في ضبط
ترتيبه فلعله لا يخفى على من يطالع الشرح الذي وفقنا الله تعالى لاتمامه فقد ذكرنا في كل باب وجه ربطه بالسابق
وحسن سياقه ولطف اتساق ابوابه بل لو تامل المتامل لعلم حسن ترتيب الاحاديث الواردة في كل باب من الابواب
وحسن التدرج من المبادي الى المقاصد وقد اشتمل هذا الكتاب مع صغر حجمه على اكثر اقسام السنة النبوية
من العادات والعبادات واحواله المتعلقة بالخلق والخلق مع احتوائه على الاحاديث المعتبرة المنقولة
عن اجلة الثقات من كبار مشايخ هذا الفن وسيتضح جميع ما ذكرناه او صفاته على ارباب الفهم الصائب
من زمرة الناظرين والله تعالى هو الموفق والمعين والهادي الى حقائق الحق واليقين انتهى المسئول و اما
سنة وفاته فذكر الشيخ رحمه الله تعالى في كتاب التقريب ان الامام ابا عيسى رحمه الله توفي في سنة
تسع وسبعين ومائتين من الهجرة وقال السمعاني رحمه الله تعالى في كتاب الانساب انه توفي بقرية
بوغ احدى قرى ترمذ سنة نيف وسبعين ومائتين قرن الله تعالى روحه بروح رضوانه وانزل
بفضله بحبوحة جنانه ولا حرمنا من بركات عفوه ورحمته وغفرانه وحاجي محمد بلخي در شرح شمائل در ذكر
ترمذي گفته كنيتش ابو عيسى ست نامش محمد كه پسر عيسى كه پسر سوره ست كه ترمذي ست وسوره بفتح سين مهمله است كه
بعد او واو ساكن ست وبعد او راء مهمله وبعد از ان ها و در لفظ ترمذ سه لغت ست كسرة التاء وكسر الميم وضمهما وفتح تاء مع
كسر الميم ويا در ترمذي از براي نسبت ست وترمذ شهريست قديم كه انرا مدينة الرجال گويند بدانكه ترمذي از حفاظ اعلام ست
كه اخذ كرده حديث را از جماعتي از ائمه حديث وملاقات كرده مشايخ كبار مثل قتيبه بن سعيد واسحق بن موسى ومحمد بن المثنى وسفيان
ووكيع ومحمد بن اسمعيل صاحب صحيح بخاري وغير ايشان اخذ كرده حديث از خلق كثير وويرا تصانيف كثيرست واز انجمله
جامع او ست وهو احسن الكتب واكثرها فائدة واحسنها ترتيبا واقلها تكرارا ودران كتاب چيزيست
كه در غير او نيست از ذكر مذاهب و وجوه استدلال وبيان انواع الحديث از صحيح وحسن وغريب وغير ان ودر وي ست جرح و
تعديل ودر اخر ان كتاب العلل قد جمع فيه فوائد حسنة لا تخفى قدرها على من وقف عليها ومصنف رحمة الله
عليه گفته كه كسي كه در خانه او كتاب من ست گويا كه در خانه او پيغمبر ست صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم كه تكلم مي كند وتولدش يافت

الثاء

او ست

سنة تسع ومائتين وتوفى بترمذ ليلة الاثنين الثالث عشر من رجب سنة تسع وسبعين ومائتين وكان ضريرا وقيل ولد بمكة وملا على قارى در مجمع الوسائل شرح شمائل بذكر ترمذى گفته هو احد ائمة عصره واجلة حفاظ دهره قيل ولد اكمه سمع خلقا كثيرا من العلماء الاعلام وحفاظ مشايخ الاسلام مثل قتيبة بن سعيد والبخارى والدارمى ونظرائهم وجامعه دال على اتساع حفظه ووفور علمه كانه كاف للمجتهد وشاف للمقلد ونقل عن الشيخ عبد الله الانصارى انه قال جامع الترمذى عندى انفع من كتابى البخارى ومسلم ومن مناقبه ان الامام البخارى روى عنه حديثا واحدا خارج الصحيح واعلى ما وقع له فى الجامع حديث ثلاثى الاسناد وهو قوله صلى الله عليه وسلم ياتى على الناس زمان الصابر على دينه كالقابض على الجمر وشيخ عبد الحق دهلوى در رجال مشكوة گفته الترمذى هو ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك السلمى الترمذى الضرير وقيل ولد اكمه ولد فى سنة تسع ومائتين وتوفى بترمذ ليلة الاثنين الثالث عشر من رجب سنة تسع وسبعين ومائتين وهو احد العلماء الحفاظ الاعلام وله فى الفقه يد صالحة اخذ الحديث عن جماعة من ائمة الحديث ولقى الصدر الاول من المشايخ مثل قتيبة بن سعيد واسحق بن موسى ومحمود بن غيلان وسعيد بن عبد الرحمن ومحمد بن بشار وعلى بن حجر ومحمد بن منيع ومحمد بن المثنى وسفيان بن وكيع ومحمد بن اسمعيل البخارى وغير هؤلاء واخذ عن خلق كثير لا يحصون كثرة واخذ عنه خلق كثير مثل محمد بن احمد بن محبوب المحبوبى المروزى والهيثم بن كليب ويقال ان فى اسانيده ايضا حديث واحد ثلاثى وهو هذا الحديث ياتى على الناس زمان الصابر فيهم على دينه كالقابض على الجمر وليس لمسلم ولا لابى داؤد حديث ثلاثى وله تصانيف كثيرة فى علم الحديث ومنه شمائل النبى صلى الله عليه وسلم فيه ميامن وبركات كثيرة وقرأتها لكفاية المهمات مجرب وكتابه الجامع احسن الكتب واجمعها واكثرها فائدة و احسنها ترتيبا واقلها تكرارا وفيه ما ليس فى غيره من كتب الحديث من ذكر المذاهب ووجوه الاستدلال وتبيين انواع الحديث من الصحيح والحسن والغريب وفيه جرح وتعديل وفى اخره كتاب العلل قد جمع فيه فوائد حسنة لا يخفى قدرها على من وقف عليها وقال الترمذى صنفت هذا الكتاب فعرضته على علماء الحجاز وعلماء العراق وعلماء خراسان فرضوا به وقال العلماء فى شان كتابه هو كاف للمجتهد ومغن للمقلد ولد فى مكة سنة تسع ومائتين وتوفى فى سنة تسع وسبعين ومائتين ونيز شيخ عبد الحق دهلوى در شرح مشكوة گفته ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن ضحاک سلمى ترمذى يكى از علماء اعلام وحفاظ حديث سيد انام عليه الصلوة والسلام

عشر

ائمه

احمد

وار ثقات مجمع علیه بوده مراد او حدیث و فقه بود صالح است و کتاب جامع وی دلالت دارد بر عظیم قدر و اتساع حفظ و کثرت
اطلاع و غایت تبحر او درین فن مثل آن کتاب درین باب مؤلف نشده و در ذکر علل حدیث و تصحیح و تحسین و تضعیف آن و بیان
مذاهب علما از سلف و خلف و شرح اختلاف مجتهدان و درستان کتاب جامع او گفته اند هو کاف للمجتهد و مغن
للمقلد روایت کرده حدیث را از صدر اول از مشایخ مثل قتیبه بن سعید و محمود بن غیلان و محمد بن بشار و احمد بن منیع و محمد بن المثنی و سفیان
بن وکیع و محمد بن اسمعیل و غیر ایشان و روایت حدیث دارند از وی خلائق بسیار مانند محمد بن احمد محبوبی و هیثم بن کلیب
و گفته اند که در اسانید وی ثلاثی هست و یک حدیث در سنن او این حال دارد و آن این حدیث است که یاتی علی الناس زمان
الصابر منهم علی دینه کالقابض علی الجمر و مسلم و ابو داود ثلاثی ندارند و چون تصنیف کرد جامع خود و عرض کرد آنرا بر علمای
حجاز و عراق و خراسان پسندیدند آنرا و مرضی افتاد ایشان را و شمائل النبوی تصنیف اوست و آن احسن کتبی ست که درین
باب تصنیف یافته و میامن و برکات بسیار و بیشمار دارد و خواندن آن برای مهمات مجرب است ولادت ترمذی در سال
دویست و نه و وفات او در سال دویست و هفتاد و نه بوده والله اعلم و علامه ابو مهدی عیسی بن محمد الثعالبی در کتاب مقالید الاسانید
گفته کتاب الجامع الکبیر لابی عیسی الترمذی الی ان قال بعد ذکر سنده الیه و هذه نبذة یسیرة فی طرف من
تعریف هذا الامام الفصیح المناقب رضی الله تعالی عنه هو الامام الحجة الضابط الثبت ابو عیسی محمد بن عیسی
بن سورة بن موسی بن الضحاک السلمی الضریر البوغی بضم الموحدة و بعد الواو غین معجمة نسبة الی بوغ
قریة من قری ترمذ علی ستة فراسخ منها الترمذی نسبة الی ترمذ مدینة علی طرف نهر بلخ الذی یقال له
جیحون قال السمعانی والناس مختلفون فی ضبط هذه النسبة فبعضهم یفتح التاء والمیم و بعضهم یضمهما
و بعضهم یکسرهما والمتداول علی لسان اهل تلک المدینة فتح التاء و کسر المیم والذی کنا نعرفه قدیما کسرهما
احد الحفاظ المشهورین والاعلام المذکورین اخذ عن البخاری و به تخرج و عن مسلم و ابی داود و عن شیوخهم
بالبصرة والکوفة و واسط والری و خراسان والحجاز و له تصانیف کثیرة فی علم الحدیث قال ابو السعادات
ابن الاثیر و کتابه هذا احسن الکتب و اکثرها فائدة و احسنها ترتیبا و اقلها تکرارا و فیه ما لیس فی غیره من ذکر
المذاهب و وجوه الاستدلال و تبیین انواع الحدیث من الصحیح والحسن والغریب و قال الذهبی فی التذکرة
قال ابن حبان فی کتاب الثقات کان ابو عیسی ممن جمع و صنف و حفظ و ذاکر و قال ابو سعید زیاد الادریسی کان
ابو عیسی یضرب به المثل فی الحفظ و نقل الحاکم ان البخاری مات و لم یخلف مثل ابی عیسی فی العلم والحفظ
والورع والزهد بکی حتی عمی و بقی ضریرا سنین و نقل الادریسی ان ابا عیسی قال کنت فی طریق مکة فکتبت

جزئين من حديث شيخ فوجدته فسألته وانا اظن الجزئين معي فسألته فاجابني فاذا معي جزءان بياض

فبقي يقرأ علي من لفظه فنظر فرأى في يدي ورقا بياضا فقال اما تستحيي مني فاعلمته بامري وقلت

احفظه كله قال اقرأ فقرأته عليه فلم يصدقني وقال استظهرت قبل ان تجيء فقلت حدثني بغيره فحدثني

باربعين حديثا وقال هات فاعدتها عليه ما اخطأت في حرف وقيل كان بعض المحدثين امتحن ابا عيسى

بان قرأ له اربعين حديثا من غرائب حديثه فاعادها من صدره فقال ما رايت مثلك انتهى قال

الترمذي صنفت هذا الكتاب فعرضته على علماء الحجاز فرضوا به وعرضته على علماء العراق فرضوا به وعرضته على علماء خراسان فرضوا به

ومن كان في بيته هذا الكتاب فكانما في بيته نبي يتكلم انتهى وما اخرجت فيه حديثا الا وقد عمل به بعض

الفقهاء ولبعض الاندلسيين فيه قصيدة كتاب الترمذي رياض علم * حكت آثاره زهر النجوم * به الآثار

واضحة ابينت * بالفاظ اقيمت كالرسوم * فاعلاها الصحاح وقد انارت * نجوما للخصوص وللعموم * ومن

حسن يليها او غريب * وقد بان الصحيح من السقيم * فعلله ابو عيسى مبينا * معالمه لارباب العلوم *

وطرزه بآثار صحاح * تخيرها اولو النظر السليم * من العلماء والفقهاء قدما * واهل الفضل والنهج القويم

فجاء كتابه علقا نفيسا * تفنن فيه ارباب العلوم * ويقتبسون من نفيس علم * يفيد نفوسهم اسنى الرسوم

كتبناه رويناه لنروى * من التسنيم في دار النعيم * وغاص الفكر في بحر المعاني * فادرك كل معنى مستقيم

جزى الرحمن خيرا بعد خير * اباعيسى على الفضل الكريم * توفي بترمذ ليلة الاثنين لثلاث عشرة ليلة

بقيت من رجب سنة تسع وسبعين ومائتين وخود شاه صاحب دربستان المحدثين فرموده جامع كبير ترمذي

يعني ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك سلمي ضرير بوغي بضم باء موحده وسكون واو وبعد ازان غين معجمه

نسبت ببوغ كه دهي ست از دهيات ترمذ بمسافت شش فرسنگ ازان وترمذ نام شهري قديم بر كنار آبي كه آنرا

جيحون و نهر بلخ نيز گويند ودر لفظ ماوراء النهر مراد همين نهر باشد ودر لفظ ترمذ اختلاف بسيار ست بعضي تا وميم را مفتوح

سازند وبعضي هردو را مضموم ومتداول بر زبان مردم وديگر خلائق كسر هردو ست وجماعه بفتح تا وكسر ميم تكلم كنند

وترمذي شاگرد رشيد بخاري ست وروش اورا آموخته واز مسلم واز ابي داود وشيوخ ايشان نيز روايت دارد ودر بصره

وكوفه وواسط وري وخراسان وحجاز سالها در طلب علم حديث بسر برده وتصانيف بسيار درين فن شريف ازوي

يادگار ست واين جامع بهترين آن كتب ست بلكه ببعضي وجوه وحيثيات از جميع كتب حديث خوبتر واقع شده اول حسن

ترتيب وعدم تكرار دوم ذكر مذاهب فقها ووجوه استدلال هر يك از اهل مذاهب سوم بيان انواع حديث از صحيح وحسن

شيخ

قال ثم

...

وضعیف و غریب و معلل بعلل چهارم بیان اسمای رواة و القاب و کنیتهای آنها و دیگر فوائد متعلقه بعلم رجال ترمذی
را در حفظ مثل زنند و ابو الخلیفه بخاری گفته اند و تورع و زهد و خوف بحدی داشت که فوق آن متصور نیست بخوف الهی
سالها گریه و زاری کرد و نابینا شد و از حکایات صحیحه او در حفظ آنست که در راه مکه با شیخی از شیوخ ملاقات کرد و سابق
از آن شیخ دو جزو حدیث نوشته گرفته و فرصت عرض و قرأت نیافته در ینوقت از شیخ استدعای سماع نمود شیخ
قبول کرد و گفت که اجزای مرقومه بیار و در دست دار تا من بخوانم و آنرا مقابله کن اتفاقا آن دو جزو گم کرده بود ترمذی
بسبب کمال شوق سماع آن احادیث دو جزو دیگر سفید در دست گرفته بحضور شیخ بدستور تلامذه نشست و شیخ آغاز قرأت نمود
ناگاه شیخ نظر کرده دید که در دست او اجزاء سفید اند بسیار غضبناک شده فرمود که گویا با من استهزا میکنی ترمذی گفت یا
شیخ من اجزاء مکتوبه را گم کردم لیکن احادیث را محفوظ دارم بهتر از نوشته شیخ گفت که بخوان ترمذی همه آن احادیث را
بخواند تعجب شیخ نماند شد و از راه استبعاد گفت که مرا باور نمی آید که بمجرد شنیدن یکبار یاد گرفته باشی از سابق یاد داشته باشی
ترمذی گفت امتحان باید فرمود شیخ چهل حدیث دیگر از غرائب خود که نزد دیگری نبود خوانده رفت و ترمذی آن احادیث را
مع اسانیدها فی الفور اعاده نموده و در هیچ جا خطا نیفتاد و این قسم امتحانات در باب حفظ او بارها واقع شده ترمذی گفته است
که من هرگاه از تصنیف این جامع فارغ شدم اول آنرا بعلماء حجاز شریف نمودم ایشان همه پسند فرمودند بعد از آن پیش
علماء عراق بردم ایشان نیز متفق الکلمه آنرا مدح کردند بعد از آن بر علماء خراسان عرض کردم ایشان نیز رضامند شدند
بعد از آن آنرا ترویج و تشهیر نمودم و نیز گفته در خانه هر که این کتاب باشد پس گویا در خانه او پیغمبریست که تکلم میکند بعضی از علماء
اندلس در مدح این کتاب نظمی دارند که مرقوم میشود کتاب الترمذی ریاض علم ؛ حکت ازهارها زهر النجوم ؛
به الآثار واضحة ابینت ؛ بالفاظ اقیمت کالرسوم ؛ واعلاها الصحاح وقد انارت ؛ نجوما للخصوص
وللعموم ؛ ومن حسن یلیها او غریب ؛ وقد بان الصحیح من السقیم ؛ فعلله ابو عیسی مبینا ؛ معالمه
لارباب العلوم ؛ وطرزه باثار صحاح ؛ تخیرها اولوا النظر السلیم ؛ من العلماء والفقهاء قدما ؛ واهل
الفضل والنهج القویم ؛ فجاء کتابه علقا نفیسا ؛ تفنن فیه ارباب العلوم ؛ ویقتبسون منه نفیس علم
یفید نفوسهم اسنی الرسوم ؛ کتبناه رویناه لنروی ؛ من التسنیم فی دار النعیم ؛ وغاص الفکر فی
بحر المعانی ؛ فادرک کل معنی مستقیم ؛ جزی الرحمن خیرا بعد خیر ؛ اباعیسی علی الفعل الکریم ؛
و وفات او در ترمذ شب دوشنبه سیزدهم رجب سال دو صد و هفتاد و نه بوده است و مولوی صدیق حسن خان معاصر در
اتحاف النبلاء گفته ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورة بن موسی بن ضحاک السلمی الضریر البوغی الترمذی الحافظ

الضحاک

المشهور یکی از ان ائمه است که در علم حدیث مقتدی بوده اند کتاب الجامع والعلل تالیف اوست و در اتقان بوی مثل میزنند
شاگرد محمد بن اسمعیل بخاری و مشارک بعض شیوخ اوست مثل قتیبه بن سعید و علی بن حجر و ابن بشار وغیره و لوا خلیفه بخاری
گویند تورع و زهد و خوف بحدی داشت که فوق ان متصور نیست بخوف الهی سالها گریه و زاری کرد و نابینا شد در بستان المحدثین
گفته از حکایات صحیحه او در حفظ آنست که در راه مکه با شیخی از شیوخ ملاقات کرد و سابق از ان شیخ دو جزو حدیث نوشته بود
و فرصت عرض و قرات نیافته درینوقت از شیخ استدعاء سماع نمود شیخ قبول کرد و گفت اجزاء مرقومه بیار و در دست دار تا من
بخوانم و تو انرا مقابله کن اتفاقا آن دو جزو گم کرده بود و بسبب کمال شوق بدستور تلامذه بنشست و شیخ آغاز قرات نمود ناگاه شیخ
نظر کرد دید که در دست او اجزای سفید اند بسیار غضبناک شده فرمود با من استهزا میکنی گفت من اجزای مکتوبه گم کرده ام
لیکن این احادیث را محفوظ دارم بهتر از نوشته گفت بخوان همه را از یاد بخواند تعجب شیخ زائد شد و گفت مرا باور نمی آید که بمجرد
شنیدن یکبار یاد گرفته باشی از سابق یاد داری ترمذی گفت امتحان باید کرد شیخ چهل حدیث دیگر از غرائب خود که نزد
دیگری نبود خواند وی آن همه را باسانیدش فی الفور اعاده کرد و هیچ جا خطا نیفتاد این قسم امتحان او در باره حفظ بارها
واقع شده بعده صاحب بستان بطور فائده ذکر کرده است کنیت بابی عیسی از مصنف ابن ابی شیبه و سنن ابوداود وغیره ذکر کرده
که ضرورت نقلش درینجا نیست وفات ترمذی روز دوشنبه شب سیزدهم رجب سنه تسع وسبعین و مائتین در ترمذ اتفاق
افتاده و سمعانی گفته وفاتش در قریه بوغ در سنه خمس و سبعین و مائتین بوده ابن خلکان گفته بوغ بضم بای موحده و سکون واو و غین
قریه ایست از قری ترمذ بر شش فرسخ از ان انتهی در بستان زیاده کرده که ترمذ شهری قدیم است بر کنار آبی که آنرا جیحون
و نهر بلخ نیز گویند و در لفظ ماوراء النهر مراد همین نهر میباشد و ترمذی شاگرد بخاری است روش او را آموخته و در بصره و کوفه و واسط
و ری و خراسان و حجاز سالها در طلب علم بسر برده تصانیف بسیار درین فن شریف از وی یادگار است انتهی علی قاری گفته
وی از محمود بن غیلان و محمد بن بشار و احمد بن منیع و محمد بن المثنی و سفیان بن وکیع وغیرهم گرفته و از وی خلقی کثیر اخذ نموده
و در اشعة اللمعات نوشته ترمذی یکی از علمای اعلام و حفاظ حدیث سید انام و از ثقات مجمع علیه بود مراد او در حدیث
و فقه بر صالح است ولادت او در سال دویست و نه بود انتهی گویم کلام بر نسبت ترمذی و اختلاف در ان در ترجمه ابو جعفر
محمد بن احمد فقیه شافعی گذشت فلیرجع الیه و نیز مولوی صدیق حسن خان معاصر در تاج مکلل گفته ابو عیسی محمد بن عیسی بن
سورة بن موسی بن الضحاک السلمی الضریر البوغی الترمذی الحافظ المشهور احد الائمة الذین یقتدی
بهم فی علم الحدیث صنف کتاب الجامع والعلل تصنیف رجل متقن و به کان یضرب المثل وهو تلمیذ
ابی عبد الله محمد بن اسمعیل البخاری و شارکه فی بعض شیوخه مثل قتیبة بن سعید و علی بن حجر و ابن بشار

وغیرهم وتوفی لثلاث عشرة لیلة خلت من رجب لیلة الاثنین سنة ۲۷۹ بترمذ وقال السمعانی توفی
بقریة بوغ سنة ۲۷۵ وذکره فی کتاب الانساب فی نسبة البوغی وبوغ قریة من قری ترمذ علی ستة فراسخ منها
وقد تقدم الکلام فی الترمذی والاختلاف فی کسر التاء وضمها وفتحها فی ترجمة ابی جعفر محمد بن احمد الفقیه الشافعی
رحمه الله تعالی وجه دهم آنکه ابو علی الحسین بن محمد بن عبد الرحمن بن فهم البغدادی اینحدیث شریف را بدو طریق
روایت نموده چنانچه ابو عبد الله الحاکم در مستدرک علی الصحیحین بعد ذکر مقاله یحیی بن معین در اثبات اینحدیث شریف گفته
حدثنا بصحة ما ذکره الامام ابو زکریا یحیی بن معین ابو الحسین محمد بن احمد بن تمیم القنطری ثنا الحسین
بن فهم ثنا محمد بن یحیی بن الضریس ثنا محمد بن جعفر الفیدی ثنا ابو معویة عن الاعمش عن مجاهد عن
ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد المدینة
فلیأت الباب قال الحسین بن فهم حدثناه ابو الصلت الهروی عن ابی معویة قال الحاکم لیعلم المستفید
بهذا العلم ان الحسین بن فهم بن عبد الرحمن ثقة مأمون حافظ و در اثبات وثوق واعتماد واعتبار وجلالت
فخار حسین بن فهم همین عبارت حاکم که در آخر آن تصریح نموده که او ثقه مأمون حافظ است کافی و بسند است و ذهبی در
عبر فی خبر من غبر در وقائع سنة تسع وثمانین ومائتین گفته وفیها الحسین بن محمد بن فهم بن علی البغدادی الحافظ
احد ائمة الحدیث اخذ عن یحیی بن معین وروی الطبقات عن ابن سعد انتهی **فهذا** حسین بن
فهم حافظهم البارع الشهم قد روی هذا الحدیث المورث من الرشاد افلج السهم المزیح عن الصدور
کل شبهة ووهم فلا یجهله الا العاجز الوکل الجهم ولا یحید عنه الا من مرق عن الحق الواضح
کالسهم ولا یرتاب فیه من اوتی حظا من العقل والفهم ولا یختلج عنه الا من خلعته الکواذب بالغول و
الدهم وجه یازدهم آنکه ابو بکر احمد بن عمرو بن عبد الخالق البصری المعروف بالبزار اینحدیث شریف را روایت نموده
چنانچه ابراهیم بن حسن کردی در نبراس گفته واما انه باب مدینة علمه ففی قوله صلی الله علیه وسلم انا
مدینة العلم وعلی بابها رواه البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد الله والترمذی والحاکم
عن علی و روایت کردن بزار اینحدیث شریف را از تصریح ابن حجر مکی در صواعق وشیخ ابن عبد الله العیدروس در عقد نبوی
ومیرزا محمد بدخشانی در نزل الابرار ومفتاح النجا ومولوی محمد مبین در وسیلة النجاة وثناء الله پانی پتی در سیف مسلول نیز واضح و
ظاهر است کما ستعرف فیما بعد ان شاء الله تعالی ومخفی نماند که ابو بکر بزار از محدثین عالی فخار وحاطین کبار ومشایخ
مشهورین فی الامصار وجهابذه معروفین فی الاقطار است وجلالت شان وسمو مکان ورفعت منزلت او در غایت

وضوح و اشتهارت ابونعیم در تاریخ اصبهان که نسخهٔ عتیقهٔ آن در کتب حرم مدینهٔ منوره بنظر قاصر رسیده گفته احمد بن

عمر بن عبد الخالق البصری ابوبکر البزار الحافظ قدم اصبهان مرتین و شمس الدین ذهبی در دول الاسلام در وقائع

سنه اثنتین و تسعین و مأتین گفته وفیها مات حافظ وقته ابوبکر احمد بن عمرو البصری البزار صاحب المسند

الکبیر بالرملة و جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر کمال الدین سیوطی در طبقات الحفاظ گفته البزار الحافظ العلامة

الشهیر ابوبکر احمد بن عمرو بن عبد الخالق البصری صاحب المسند الکبیر المعلل رحل باخر عمره الی اصبهان والشام

ونشر علمه مات بالرملة سنه ۲۹۲ و محمد بن محمد امیر زبیری در رسالهٔ اسانید خود گفته سنن البزار الحافظ ابوبکر احمد بن

عمرو بن عبد الخالق البزار العتکی بفتح العین والتاء المخففة البصری المتوفی سنه ۲۹۲ بالرملة قال ابن ابی خیثمة

هو رکن من ارکان الاسلام و کان یشبه بابن حنبل فی زهده و ورعه له المسند الکبیر رحل فی اخر عمره الی

الشام واصبهان ونشر علمه و مات بالرملة من الشام الخ و خود مخاطب در صدر همین باب امامت ابوبکر بزار را

بلقب شریف عمدهٔ محدثین اهل سنت که لقبی ست بس عظیم نواخته و بروایت او در نفی خلافت از مروانیه و عباسیه دست انداخته

چنانچه گفته منشاء اشتباه این فرقه آنست که معاویه و من بعده من المروانیة والعباسیة خود را خلیفه میگفتند و از مردم دیگر

هم میگویانیدند بنابر مشابهت صوری که با خلافت پیغمبر داشتند از رسم جهاد و فتح بلدان و تجهیز عساکر و جیوش و تقسیم

غنائم و صدقات و حفظ دار اسلام از شر کفار و علماء اهلسنت نیز این لقب را بنابر همین مشابهت صوری و بجهت آنکه القاب و اسماء

هر فرقه موافق اصطلاح آنها می باشد دیگر از اینجه ضرورت ست که درین امور پرخاش نمایند اطلاق میکردند چنانچه حالا هم که

در کربلا و معلی رفتند انطلا نصیر و اخوان با جر کتاب شرایع را گذرانیده می آید نزد این فرقه مجتهد نامیده میشود و علی ما القیاس در آن زمان

لفظ خلیفه ابتذال پیدا کرده بود و این گروه فهمیدند که چون خلیفه مرادف امام ست اهل سنت اینجماعت را خلیفه و امام حق میدانند

اینهم غلط فهمیهای خودست والا محققین اهلسنت از اطلاق لفظ خلیفه هم تحاشی میکردند چنانچه در حدیث صحیح

الخلافة بعدی ثلثون سنة ترمذی از سعید بن جهمان که راوی اینحدیث ست نقل کرده که چون او را گفتند که مروانیان

نیز خود را خلیفه میگویند گفت کذب بنو الزرقاء انما هم ملوک من شر الملوک و ابوبکر بزار که عمدهٔ محدثین اهلسنت

ست بسند حسن از ابوعبیدة بن الجراح روایت کرده قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم ان اول دینکم

بدء نبوة و رحمة ثم یکون خلافة و رحمة ثم یکون ملکا و جبریة الی اخر الحدیث و نیز مخاطب در باب

دهم همین کتاب تحفه در جواب طعن هشتم از مطاعن صحابه احتجاج بروایت بزار نموده چنانچه گفته و طبرانی در اوسط المعاجم

روایت میکند که عبد الله بن عمر را چون خبر توجه امام حسین رضی بسمت عراق رسید از مکه دویده برسیره سه شب راه ملحق گردید

وکتب این تریدن فقال الحسین ﷺ الی العراق فاتوا معه بکتب طوامیر فقال هذه کتبهم وبیعتهم فقال
لا تنظر الی کتبهم ولا تأتهم فقال ابن عمر انی محدثک حدیثا ان جبرئیل اتی النبی صلی الله علیه وسلم
فخیره بین الدنیا والاخرة فاختار الاخرة وانک بضعة من رسول الله ﷺ لا یلیها احد منکم فابی ان یرجع فاعتنقه
ابن عمر فبکی واجهش فی البکاء وقال استودعک الله من قتیل وروی البزار نحوه باسناد حسن جید و نیز مخاطب
در حاشیه کید نود و دوم از باب دوم همین کتاب تحفه برای اثبات اشجعیت سوی ابوبکر تمسک بروایت بزار نموده چنانچه گفته اخرج
البزار فی مسنده عن علی علیه السلام انه قال من اشجع الناس قالوا انت قال اما انا ما بارزنی احد الا انتصفت منه ولکن اخبرونی باشجع
الناس قالوا لا نعلم فمن قال ابوبکر انه لما کان یوم بدر جعلنا لرسول الله صلی الله علیه وسلم عریشا فقلنا
من یکون عند رسول الله صلی الله علیه وسلم الی اخر الحدیث انتهی و اذا ثبت هذا الحدیث العزیز المنار بروایة
الحافظ البزار الذی جعله المخاطب العلی الفخار عمدة المحدثین الکبار واحتج بروایاته والاخبار بمظهرا
للاعتماد والاعتبار فتکذیبه منه بالاصرار وابطاله بالاجهار ابداء واظهار لنهایة الاجترام والاجترار ولا
وتسجیل علی نفسه العظیمة الاعتبار بالعناد الفاحش المذموم عند اولی الایدی والابصار ولعمری ان المخاطب
لیروم هدم رکن من ارکان الاسلام ویصمد لغض شأن من کان قائما مقام الانبیاء الکرام علیهم الاف
التحیة والسلام فیا لیته استیقظ وهب من الاستغراق فی هذا المنام المبدی لاضغاث الاحلام وردد
ما یخرج من رأسه بالتدبر والامعان وکبح عنانه عن الجری فی مضمار تقلید الکابلی المثیر لهذا القتام الحری بکل عذل
وملام الذی اثار النصب والمروق لاتباعه الطغام واشیاعه الاغنام الملصقین لهفواته الفاضحة والاوهام
بالاذقان الی یوم القیام وجه دوازدهم آنکه ابوجعفر محمد بن جریر الطبری حدیث مدینة العلم را بدو طریق روایت نموده و
باختیار اتحاد این حدیث بحدیث انا دار الحکمة حکم بصحت آن فرموده چنانچه سیوطی در جمع الجوامع بعد نقل حدیث انا دار الحکمة
وعلی بابها از ترمذی و ابن جریر و ابونعیم و ذکر عبارت ترمذی متعلق بآن گفته وقال ابن جریر هذا خبر صحیح سنده
وقد یجب ان یکون هذا علی مذهب الاخرین سقیما غیر صحیح لعلتین احدهما انه خبر لا یعرف له مخرج عن علی
عن النبی صلی الله علیه وسلم الا من هذا الوجه والاخر ان سلمة بن کهیل عندهم ممن لا یثبت بنقله حجة وقد
وافق علیا فی روایة هذا الخبر عن النبی صلی الله علیه وسلم غیره ثنا محمد بن ابراهیم الفرائی ثنا عبد السلام بن صالح
الهروی ثنا ابو معاویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة
العلم وعلی بابها فمن اراد المدینة فلیأتها من بابها ثنا ابراهیم بن موسی الرازی ولیس بالفراء ثنا ابو معاویة باسناده

مثل هذا الشیخ لا اعرفه ولا سمعت منه غیر هذا الحدیث انتهی کلام ابن جریر و فضائل عالیه و مآثر سامیه
و محاسن لطیفه و مناقب منیفه و مفاخر سنیه و محامد بهیه و مدائح رفیعه و معالی منیعه طبری حسب افادات اکابر قوم بیش
از آنست که استیعاب آن توان کرد سابقا در مجلد حدیث ولایت شنیدی از آن از مختار مختصر تاریخ بغداد یحیی بن عیسی بن
جزلة البغدادی و کتاب الانساب عبد الکریم بن محمد سمعانی و معجم الادبا یاقوت بن عبد الله الحموی و تهذیب الاسماء محیی الدین یحیی بن شرف
النووی و منهاج ابن تیمیه حرانی و تذکرة الحفاظ و عبر فی خبر من غبر شمس الدین ذهبی و تتمة المختصر عمر بن المظفر المعروف بابن الوردی و
مرآة الجنان عبد الله بن اسعد یافعی و طبقات الشافعیه عبد الوهاب بن علی السبکی و روض المناظر ابو الولید محمد بن محمد بن شحنة حلبی و
طبقات الشافعیه تقی الدین ابی بکر الاسدی و طبقات الحفاظ و کتاب التنبئه و منتهی العقول جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی
و طبقات المفسرین محمد بن علی بن احمد الداودی تلمیذ سیوطی و کتاب الاعلام باعلام بلد الله الحرام تصنیف قطب الدین محمد بن احمد
المکی و فیض القدیر عبد الرؤف بن تاج العارفین المناوی و نسیم الریاض شهاب الدین احمد الخفاجی و شرح مواهب لدنیه محمد بن عبد الباقی
الزرقانی و جنة المأوی و الحطة بذکر الصحاح الستة تالیف مولوی صدیق حسن خان معاصر شنیدی و در اینجا نیز بعض عبارات مذکور می‌شود
ابن خلکان در کتاب وفیات الاعیان گفته ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید بن خالد الطبری و قیل یزید بن کثیر بن غالب
صاحب التفسیر الکبیر و التاریخ الشهیر کان اماما فی فنون کثیرة منها التفسیر و الحدیث و الفقه و التاریخ و غیر
ذلک و له مصنفات ملیحة فی فنون عدیدة تدل علی سعة علمه و غزارة فضله و کان من الائمة المجتهدین لم
یقلد احدا و کان ابو الفرج المعافی بن زکریا النهروانی المعروف بابن طرار علی مذهبه و سیاتی ذکره ان شاء الله تعالی و
کان ثقة فی نقله و تاریخه اصح التواریخ و اثبتها و ذکره الشیخ ابو اسحاق الشیرازی فی طبقات الفقهاء من جملة
المجتهدین و رایت فی بعض المجامیع هذه الابیات منسوبة الیه و هی ؎ اذا اعسرت لم یعلم شفیقی و استغنی
فیستغنی صدیقی ؎ حیائی حافظ لی ماء وجهی ؎ و رفقی فی مطالبتی رفیقی ؎ و لو انی سمحت ببذل وجهی ؎
لکنت الی الغنی سهل الطریق ؎ و کانت ولادته سنة اربع و عشرین و مأتین بآمل طبرستان و توفی یوم السبت
آخر النهار و دفن یوم الاحد فی داره فی السادس و العشرین من شوال سنة عشر و ثلثمائة ببغداد رحمه الله تعالی
و ابو الفدا اسمعیل بن علی الایوبی در کتاب المختصر فی اخبار البشر گفته ثم دخلت سنة عشر و ثلثمائة فی هذه السنة
توفی ابو جعفر محمد بن جریر الطبری ببغداد و مولده سنة اربع و عشرین و مأتین بآمل طبرستان و کان حافظا
لکتاب الله عارفا بالقرآن بصیرا بالمعانی و کان من المجتهدین لم یقلد احدا و کان فقیها عالما عارفا باقاویل
الصحابة و التابعین و من بعدهم و له التاریخ المشهور ابتدأ فیه من اول الزمان الی آخر سنة اثنتین و ثلثمائة

وكتاب فی التفسير لم يصنف مثله وله فی اصول الفقه وفروعه كتب كثيرة وله مقامات تعصبت عليه العامة ورموه بالرفض وما كان
سبب ذلك الا انه صنف كتاباً فی اختلاف الفقهاء ولم يذكر فيه احمد بن حنبل فقيل له فی ذلك فقال لم يكن احمد بن حنبل فقيهاً وانما
كان محدثاً فاشتد ذلك على الحنابلة وكانوا لا يحصون كثرة ببغداد فشنعوا عليه بما ارادوه و محمد بن محمد جزری در طبقات
القراء گفته محمد بن جرير بن يزيد الامام ابو جعفر الطبری الاملی البغدادی احد الاعلام وصاحب التفسير والتاريخ و
التصانيف ولد باٰمل طبرستان سنة اربع وعشرين ومائتين ورحل لطلب العلم وله عشرون سنة الى ان قال وسمع
الحديث من احمد بن منيع وهناد وابی كريب وخلق وروی عنه ابو شعيب الحرانی مع تقدمه والطبرانی والجعانی
وجماعة وتفقه عليه خلق كثير قال الخطيب كان احد ائمة العلماء يحكم بقوله ويرجع الى رايه لمعرفته وفضله
وكان قد جمع من العلوم ما لم يشاركه فيه احد من اهل عصره فكان حافظاً لكتاب الله عارفاً بالقراءات بصيراً
بالمعانی فقيهاً فی احكام القرآن عالماً بالسنن وطرقها صحيحها وسقيمها ناسخها ومنسوخها عارفاً باقوال
الصحابة والتابعين عارفاً بايام الناس واخبارهم وله كتاب تهذيب الآثار لم ار مثله فی معناه لكن لم
يتمه وله فی اصول الفقه وفروعه كتب كثيرة واختيار من اقاويل الفقهاء وتفرد بمسائل حفظت عنه و
قال ابو محمد عبد الله بن احمد الفرغانی صاحب ابن جرير ان قوماً من تلامذة ابن جرير حسبوا له منذ بلغ الحلم الى ان مات ثم قسموا على
تلك المدة اوراق مصنفاته فصار لكل يوم اربع عشرة ورقة وقال ابو حامد الاسفراينی امام الشافعية لو سافر
رجل الى الصين حتى يحصل تفسير ابن جرير لم يكن كثيراً قال الدانی فيه بديهة وقد جری ذكره سه محمد بن
جرير امام اهل زمانه ؛ وكل جاهل علمه عارف بمكانه ؛ وكتبه قد ابانت عن علمه وبيانه ؛ عفا المهيمن عنه
بذا ذی احسانه ؛ توفی سنة عشر وثلثمائة قال احمد بن الفضل الكيسی دفن فی قبره يوم الاحد وقت الظهر لسبع بقين من
شوال رحمه الله تعالى وفاضل ازنيقی در مدينة العلوم گفته ومن التواريخ تاريخ الطبری وهو ابو جعفر محمد بن
جرير الطبری وقيل يزيد بن كثير بن غالب صاحب التفسير الكبير والتاريخ الشهير كان اماماً فی فنون كثيرة
منها التفسير والحديث والفقه والتاريخ وغير ذلك وله مصنفات مليحة فی فنون عديدة تدل على
سعة علمه وغزارة فضله وكان من الائمة المجتهدين لم يقلد احداً وكان ابو الفرج المعافی بن زكريا
النهروانی على مذهبه وكان ثقة فی نقله وتاريخه اصح التواريخ واثبتها ذكره الشيخ ابو اسحق الشيرازی
فی طبقات الفقهاء من جملة المجتهدين ولد سنة اربع وعشرين ومائتين باٰمل طبرستان وتوفی فی
السادس والعشرين من شوال سنة عشر وثلثمائة ببغداد و محمد بن محمد الامير الازهری در رساله اسانيد خود گفته

حامل

تفسیر ابن جریر وسائر مؤلفاته من طریق صاحب المنح من طریق ابی علی النسائی عن ابی الحسن عن ابی القاسم عبد الرحمن
بن محمد بن ابی یزید المصری عن ابی محمد عبد الله بن احمد الفرغانی عن ابی جعفر محمد بن جریر بن یزید بن کثیر
بن غالب الطبری المتولد سنة ۲۲۴ والمتوفی سنة ۳۱۰ احد ائمة الدنیا علما ودینا له تآلیف کثیرة قال ابو حامد
الاسفراینی لو رحل رجل الی الصین فی تحصیل تفسیره لم یکن کثیرا وقال ابن خزیمة ما اعلم علی ادیم الارض
اعلم منه کتب کتبا کثیرة ومکث اربعین سنة یکتب کل یوم اربعین ورقة وقد حسبوا له منذ بلغ الحلم الی
ان مات ثم قسم علی تلک المدة اوراق مصنفاته فوجد لکل یوم اربعة عشرة ورقة قال لاصحابه یوما تنشطون
لتفسیر القرآن قالوا کم یکون قدره قال ثلاثین الف ورقة قالوا هذا یفنی الاعمار قبل تمامه فاختصره فی ثلثة
الاف ثم قال هل تنشطون لتاریخ العالم من آدم الی وقتنا هذا فقالوا کم قدره فقال نحو التفسیر فاجابوا
کالاول فقال انا لله ماتت الهمم فاختصره کالتفسیر والطبری منسوب الی الطبریة مدینة بالشام وهی من مدن الاردن
وهی فی اسفل جبل علی بحیرة یخرج منها نهر الاردن المشهور وفی مدینة طبریة میاه حارة تفور فی الصیف والشتاء
ولا تنقطع فتدخل المیاه الحارة الحمامات فلا یحتاجون الی الوقود ومولوی صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلاء گفته
ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید بن خالد الطبری وقیل یزید بن کثیر بن غالب صاحب التفسیر الکبیر والتاریخ
الشهیر در فنون کثیره مثل تفسیر وحدیث وفقه وتاریخ وغیر ذلک امام بود واو را مصنفات ملیحه در فنون عدیده است که دلالت
میکند بر سعت علم وغزارت فضل وی یکی از ائمه مجتهدین است که تقلید احدی نکرده وابو الفرج معافی بن زکریا نهروانی
معروف بابن طرار بر مذهب او بود ودر نقل معتمد است وتاریخ او اصح تواریخ است شیخ ابو اسحق شیرازی ذکرش در طبقات فقها
منجمله مجتهدین کرده ودر بعض مجامیع این ابیات را بوی نسبت کرده اند نظم اذا اعسرت لم یعلم شفیقی واستغنی
فیستغنی صدیقی حیائی حافظ لی ماء وجهی ورفقی فی مطالبتی رفیقی ولو انی سمحت ببذل وجهی لکنت الی الغنی سهل الطریق
ولادتش در آمل طبرستان در سنه اربع وعشرین ومائتین بوده ووفات روز شنبه آخر نهار سادس عشرین شوال سنه عشر وثلثمائة ببغداد ودر خانه
خود مدفون گشته رحمه الله تعالی ونیز مولوی صدیق حسن خان معاصر در ابجد العلوم گفته ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید بن خالد الطبری و
قیل یزید بن کثیر بن غالب صاحب التاریخ الشهیر والتفسیر الکبیر کان اماما فی فنون کثیرة منها الحدیث والفقه
والتاریخ والتفسیر وغیر ذلک وله مصنفات ملیحة فی فنون عدیدة تدل علی سعة علمه وغزارة فضله وکان
من الائمة المجتهدین لم یقلد احدا وکان ابو الفرج المعافی بن زکریا النهروانی المعروف بابن طرار علی مذهبه و
کان ثقة فی نقله وتاریخه اصح التواریخ واثبتها وذکره الشیخ ابو اسحاق الشیرازی فی طبقات الفقهاء فی جملة

تاریخ صحہ

المجتہدین ولد سنۃ ۲۲۴ بامل طبرستان وتوفی فی شوال سنۃ ۳۱۰ ببغداد رحمہ اللہ کذا فی ابن خلکان و
نیز مولوی صدیق حسن خان معاصر در تاج مکلل گفتہ ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید بن خالد الطبری صاحب التفسیر الکبیر والتاریخ
الشہیر کان اماما فی فنون کثیرۃ منہا التفسیر والحدیث والفقہ والتاریخ وغیر ذلک ولہ مصنفات ملیحۃ فی فنون
عدیدۃ تدل علی سعۃ علمہ وغزارۃ فضلہ وکان من الائمۃ المجتہدین لم یقلد احدا وکان ابو الفرج المعافی بن زکریا
النہروانی المعروف بابن طرار علی مذہبہ وکان ثقۃ فی نقلہ وتاریخہ اصح التواریخ واثبتہا وذکرہ الشیخ ابو اسحق
الشیرازی فی طبقات الفقہاء فی جملۃ المجتہدین ذکرہ سلیم الجوزی فی الاثار وقال ومن تصانیفہ کتاب فی
اختلاف العلماء لم یذکر فیہ احمد بن حنبل فقال لم یکن احمد فقیہا وانما کان محدثا ولذلک رموہ بعد موتہ
بالرفض ولہ التاریخ المشہور قال ابن الجوزی بسط فیہ الکلام علی الوقائع بسطا وجعلہ مجلدات والمشہور
المتداول مختصر من الاصل وانہ ہو العمدۃ فی ہذا الفن وللطبری کتاب فی التفسیر ذکرہ السیوطی فی الاتقان فقال
انہ اجل التفاسیر واعظمہا فانہ یتعرض لتوجیہ الاقوال وترجیح بعضہا علی بعض والاعراب والاستنباط
فہو یفوق بذلک تفاسیر الاقدمین انتہی وقال النووی اجمعت الامۃ علی انہ لم یصنف مثل تفسیر
الطبری وقال ابو حامد الاسفراینی لو سافر رجل الی الصین حتی یحصل لہ تفسیر ابن جریر لم یکن ذلک کثیرا و
ذکرہ ابن السبکی فی طبقاتہ انتہی ولد سنۃ ۲۲۴ بامل طبرستان وتوفی سنۃ ۳۱۰ ببغداد انتہی پس ثابت بافادۃ الطبری
الحامل لواء الصناعۃ ❊ الموصوف المذکور بالحذق والبراعۃ ❊ المقتدی المتبوع لاساطین اہل السنۃ والجماعۃ
صحۃ ہذا الحدیث القاطع دابر ارباب الخرق والفظاعۃ ❊ فمن یرومہ بالطعن والابطال ❊ ولا یرمیہ بالوضع
والافتعال ❊ الامن تجاسر علی التمییس والادغال ❊ واثر الایضاع والایغال ❊ فی بوادی الزیغ والاضلال ❊
ومغاوی الخدع والازلال ❊ والظ بالانہماک فی ترویج الزائف وتنفیق المحال ❊ واللہ العاصم عن شرح وتعسف
شدید المحال ❊ وجہ سیزدہم ابو بکر محمد بن محمد بن سلیمان بن حارث الباغندی الواسطی البغدادی این حدیث شریف را
روایت نمودہ چنانچہ علامہ ابن المغازلی در کتاب المناقب گفتہ اخبرنا محمد بن احمد بن عثمان انا ابو الحسین محمد بن
المظفر بن موسی بن عیسی الحافظ البغدادی نا الباغندی محمد بن محمد بن سلیمان نا محمد بن مصفا نا
حفص بن عمر العدنی نا علی بن عمر عن ابیہ عن جریر عن علی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا مدینۃ العلم
وعلی بابہا ولا توتی البیوت الا من ابوابہا وجلالت مرتبت وعلو منزلت باغندی بر ناظر کتاب الانساب سمعانی وتذکرۃ الحفاظ
وعبر ودول الاسلام ذہبی وطبقات الحفاظ سیوطی واضح ولائح است فلا یجتری علی تکذیب الحدیث الشریف بعد ادراک

دوایة الباغندی الا الباغی الزائغ، الطاغی الرائغ الذی ران الغرور علی قلبه، واستحوذ الشقاء علی لبه، فهو فی حیفه العنید سائر، وفی عسفه الشدید جائر، وفی ضلاله البعید حائر، وفی غیه المدید مائر،

وجه چهاردهم آنکه محمد بن یعقوب بن یوسف النیسابوری المعروف بالاصم این حدیث شریف را روایت کرده چنانچه ابوعبدالله الحاکم در مستدرک فرموده حدثنا ابو العباس محمد بن یعقوب ثنا محمد بن عبد الرحیم الهروی بالرملة ثنا ابو الصلت عبد السلام بن صالح ثنا ابو معویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد المدینة فلیات الباب هذا حدیث صحیح الاسناد ولم یخرجاه وابو الصلت ثقة مامون فانی سمعت ابا العباس محمد بن یعقوب فی التاریخ یقول سمعت العباس بن محمد الدوری یقول سالت یحیی بن معین عن ابی الصلت الهروی فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معویة عن الاعمش انا مدینة العلم فقال حدث به محمد بن جعفر الفیدی وهو ثقة مامون وابن المغازلی در کتاب المناقب گفته اخبرنا ابو القاسم الفضل بن محمد بن عبد الله الاصفهانی قدم علینا واسطا املاء فی جامعها فی شهر رمضان من سنة اربع وثلاثین واربعمائة انا ابو سعید محمد بن موسی بن الفضل بن شاذان الصیرفی بنیسابور انا ابو العباس محمد بن یعقوب الاصم نا محمد بن عبد الرحیم الهروی نا عبد السلام بن صالح نا ابو معویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب ومخفی نماند که محمد بن یعقوب اصم از اکابر مشاهیر حفاظ واجله مشایخ معروفین فی الآفاق بنیسابور نبیه بوده مدارج باذخه ومعالی شامخه او برمتتبع کتب اعلام اینحضرات واضح وظاهر عبد الکریم بن محمد سمعانی در کتاب الانساب گفته الاصم بفتح الالف والصاد المهملة وتشدید المیم فی اخر الکلمة هذه صفة لمن کان لا یسمع من الصمم والمشهور به فی المشرق والمغرب ابو العباس محمد بن یعقوب بن یوسف بن معقل بن سنان بن عبد الله الاموی مولاهم المعروف بالاصم انما ظهر به الصمم بعد انصرافه من الرحلة فاستحکم فیه حتی انه کان لا یسمع نهیق الحمار وکان ابو العباس محدث عصره بلا مدافعة فانه حدث فی الاسلام سنة وسبعین سنة وسنا نی علی ذکره بالتفصیل ولم یختلف قط فی صدقه وصحة سماعه وضبط ابیه یعقوب لاوراقها وکان مع ذلک یرجع الی حسن المذهب والدین یصلی خمس صلوات فی الجماعة وبلغنی انه اذن سبعین سنة فی مسجده وکان حسن الخلق سخی النفس لا یبخل بکل ما یقدر علیه وربما کان فی قدیم الایام یحتاج الی الشیء لمعاشه فیورق ویاکل من کسب یده وهذا الذی کان یعاب به انه یاخذ علی التحدیث انما یعیبه من لا یعرفه فانه کان یکره ذلک اشد

الفضل

الكراهية ولا يناقش احدا فيه انما كان وراقه وابنه ابو سعيد يطلبان الناس بذلك وقد كان يعلم به فيكرهه ثم لم
يقدر على مخالفتهم سمع منه الآباء والابناء والاولاد واحفادهم كالحسن بن الحسين بن منصور سمع منه كتاب الرسالة
فسمع منه ابو الحسن بن الحسن في ذلك الكتاب ثم سمعه ابو نصر بن ابي الحسن في ذلك الكتاب ثم سمع منه عمر بن ابي النضر في ذلك
الكتاب ومثل هذا كثير وكفاه شرفا ان يحدث تلك السنين فلا يجد احد من الناس فيه مغمزا بحجة قال الحاكم ابو عبد الله ولم
ما راينا الرحالة في بلد من بلاد الاسلام اكثر منها اليه يعني ابا العباس الاصم فقد رايت جماعة من اهل الاندلس والقيروان
وبلاد المغرب على بابه وكذلك رايت جماعة من اهل طراز واسفيجاب واهل المشرق على بابه وكذلك رايت في عرض الدنيا من
اهل المنصورة ومولتان وبلاد بست وسجستان على بابه وكذلك رايت جماعة من اهل فارس وشيراز وخوزستان
على بابه فناهيك بهذا شرفا واشتهارا وعلوا في الدين وقبولا في بلاد المسلمين بطول الدنيا وعرضها وقد سمعت ابا
العباس محمد بن يعقوب غير مرة يقول ولدت سنة سبع واربعين ومائتين رأى محمد بن يحيى الذهلي ولم يسمع منه ثم سمع
عن احمد بن يوسف السلمي وابي الازهر احمد بن الازهر العبدي وفقد سماعه عند منصرفه من مصر ثم رحل به ابوه سنة خمس
وستين على طريق اصبهان فسمع هرون بن سليمان واسيد بن عاصم ولم يسمع بالاهواز ولا البصرة حرفا
واحدا ثم ان اباه حج به في تلك السنة وسمع بمكة من احمد بن شيبان الرملي فقط ثم خرج الى مصر فسمع محمد بن
عبد الله بن عبد الحكم وبحر بن نصر الخولاني والربيع بن سليمان المرادي وبكار بن قتيبة القاضي واقام بمصر على سماع الامهات
وكتاب المبسوط للشافعي الى ان استوفى سماعه ثم دخل الشام فسمع بعسقلان من احمد بن الفضل وببيروت من
العباس بن الوليد بن مزيد اقام عليه حتى سمع منه مسائل الاوزاعي ثم دخل دمشق فسمع من محمد بن هشام بن ملاس
النميري احاديث مروان بن معاوية وسمع من يزيد بن عبد الصمد وغيره ثم دخل دمياط فسمع من بكر بن سهل
وغيره واقام بطرسوس وسمع الكثير من ابي امية وذهب بعض سماعاته عنه ثم انحدر الى حمص فسمع من محمد بن عوف
الطائي الكثير وذهب بعض سماعاته منه ثم دخل الجزيرة فكتب بالرقة من محمد بن علي بن ميمون وهو اذ ذاك
امام الجزيرة ثم دخل من الموصل على طريق الجزائر الى الكوفة فسمع من الحسن بن علي بن عفان العامري واحمد بن عبد الجبار
العطاردي واحمد بن عبد الحميد الحارثي ثم دخل بغداد سنة تسع وستين بعد وفاة سعدان بن نصر ومحمد
وسعيد بن غالب فسمع المسند من العباس بن محمد الدوري والمبسوط من محمد بن اسحاق الصاغاني والتاريخ من الدوري
وسمع من محمد بن سنان القزاز والعلل من عبد الله بن احمد بن حنبل وعلل علي بن المديني من حنبل بن اسحق ثم انصرف الى خراسان
وهو ابن ثلثين سنة وهو محدث كبير ثم ذكر الحاكم في وفاته خرج علينا ابو العباس محمد بن يعقوب رحمه الله

ونحن في مسجده وقد امتلأت السكة من اولها الى آخرها من الناس وهو عشية يوم الاثنين الثالث من شهر
ربيع الاول من سنة اربع واربعين وثلثمائة وكان يملي عشية كل اثنين من اصوله مما ليس في الفوائد [illegible]
فلما نظر الى كثرة الناس والغرباء من كل فج عميق وقد قاموا يطرقون له ويحملونه على عواتقهم من باب داره
الى المسجد فلما بلغ المسجد جلس على جدار المسجد وبكى طويلا ثم نظر الى المستملي فقال اكتب سمعت محمد بن
اسحاق الصغاني يقول سمعت ابا سعيد الاشج يقول سمعت عبد الله بن ادريس يقول اتيت يوما باب الاعمش
بعد موته فدققت الباب فقيل من هذا فقال ابن ادريس فاجابتني امرأة يقال لها برة هاي هاي يا عبد الله بن ادريس ما فعل
جماهير العرب التي كانت تأتي هذا الباب ثم بكى الكثير ثم قال كأني بهذه السكة ولا يدخلها احد منكم فاني لا اسمع
وقد ضعف البصر وحان الرحيل وانقضى الاجل فما كان الا بعد شهر او اقل منه حتى كف بصره وانقطعت الرحلة
وانصرف الغرباء الى الوطن ثم ورجع امر ابي العباس الى انه كان يناول قلما فاذا اخذه بيده علم انهم يطلبون الرواية فيقول حدثنا الربيع
بن سليمان ويقرأ الاحاديث التي كان يحفظها وهي اربعة عشر حديثا وسبع حكايات وصار باسوأ حال الى شهر
ربيع الاخر سنة ست واربعين فتوفي ابو العباس ليلة الاثنين ودفن عشية الاثنين الثالث والعشرين من شهر ربيع الاخر سنة
ست واربعين وثلثمائة فغسله ابو عمرو بن مطر وشهدت جنازته بشاهنبر فتقدم ابو عمرو بن مطر للصلاة عليه
ودفن في مقبرة شاهنبر ورئي في المنام فقيل الى ماذا انتهى حالك ايها الشيخ فقال انا مع ابي يعقوب البويطي
والربيع بن سليمن في جوار ابي عبد الله الشافعي نحضر كل يوم ضيافته قال الحاكم وحضرت ابا العباس يوما
في مسجده فخرج ليؤذن لصلاة العصر فوقف موضع المئذنة ثم كل بصوت عال انا الربيع بن سليمن انا
الشافعي ثم ضحك وضحك الناس ثم اذن و ذهبي در تذكرة الحفاظ گفته الاصم الامام الثقة محدث المشرق
ابو العباس محمد بن يعقوب بن يوسف بن معقل بن سنان الاموي مولاهم المعقلي النيسابوري وكان يكره ان
يقال له الاصم قال الحاكم انما ظهر به الصمم بعد مجيئه من الرحلة ثم استحكم حتى كان لا يسمع نهيق الحمار
قال الحاكم حدث عصره بلا مدافعة سمعته يقول ولدت سنة سبع واربعين ومائتين وسمع من احمد
بن يوسف واحمد بن الازهر وبعد ذلك رحل به ابوه المحدث يعقوب الوراق في سنة خمس وستين فسمع باصبهان
من هرون بن سليمن واسيد بن عاصم وبمكة من احمد بن شيبان الرملي وبمصر من ابن عبد الحكم والربيع وبحر بن نصر
وابراهيم بن منقذ وبكار بن قتيبة وبعسقلان من احمد بن الفضل الصائغ وببيروت من العباس بن الوليد و
بدمشق من ابن ملاس ويزيد بن عبد الصمد وبحمص من ابي عقبة الحجازي ومحمد بن عوف الطائي وبطرسوس

من ابی امیة وبالرقة من محمد بن علی بن میمون وبالکوفة من الحسن بن علی بن عفان وسعید بن محمد الحجرانی
صاحب ابن عیینة واحمد بن عبد الجبار العطاردی وببغداد من زکریا بن یحیی المروزی وابی جعفر بن
المنادی والدوری والصاغانی وعدة وقد ثنا عنه ابو عبد الله بن الاخرم وابو بکر الضبعی ویحیی العنبری
وابو الولید بن حسان بن محمد وابو علی الحافظ وحدث عنه جماعة ما ادرکتهم ابو عمرو الحیری ومومل بن الحسن
ابو علی الثقفی قلت حدث عنه الحاکم وابن منده فاکثروا ابو عبد الرحمن السلمی ویحیی بن ابراهیم المزکی و
ابو بکر الحیری وابو سعید الصیرفی ومحمد بن ابراهیم الجرجانی وابو صادق محمد بن احمد بن ابی الفوارس وابو بکر محمد
بن محمد بن ابی الرجا وعبد الرحمن بن محمد بن بالویه ومحمش الزیادی وابو زید عبد الرحمن بن محمد القاضی ومحمد بن محمد بن بالویه و
ابو سعید مسعود بن محمد الجرجانی والحسین بن عبدان التاجر واحمد بن محمد البرقانی واسحاق بن محمد السوسی
علی بن محمد بن محمد الطرازی وابو بکر محمد بن علی بن جبیر واحمد بن محمد بن الحسین السلیطی والحسین بن احمد المعلوی
ومنصور بن الحسین المتوفی مع الطرازی سنة اثنتین وعشرین واربعمائة فهما خاتمة اصحابه ثم خلا
المتفرد فی الدنیا باجازته وهو ابو نعیم الحافظ قال الحاکم حدث فی الاسلام ستا وسبعین سنة ولم یختلف
فی صدقه وصحة سماعه وهو بضبط والده اذن سبعین سنة فی مسجده وکان حسن الخلق سخی النفس وربما
کان یحتاج فیورق ویاکل وکان یکره الاخذ علی التحدیث وکان وراقه وابنه ابو سعید یطالبان الناس
فیکره ذلک ولا یقدر علی مخالفتهم سمع منه الحسن بن الحسین بن منصور کتاب الرسالة ثم سمعها منه ولده وولد ولده
ما رایت الرحالة فی بلد اکثر منهم الیه وسمعته یقول حدثت بکتاب معانی القرآن سنة نیف وسبعین و
مائتین قال الحاکم وسمعت محمد بن حامد یقول سمعت ابا حامد الاعمش یقول کتبنا عن ابی العباس بن
یعقوب الوراق سنة خمس وسبعین ومائتین فی مجلس محمد بن عبد الوهاب الفراء قال وسمعت محمد بن
الفضل بن خزیمة قال سمعت جدی امام الائمة وسئل عن کتاب المبسوط للشافعی فقال سمعوه من ابی العباس الاصم فانه ثقة قد رایته یسمع
بمصر وسمعت ابا احمد الحافظ یقول سمعت عبد الرحمن بن ابی حاتم یقول ما بقی لکتاب المبسوط راو غیر ابی العباس
الوراق وبلغنا انه ثقة صدوق قال الحاکم وقرات بخط ابی علی الحافظ یحث الاصم علی الرجوع عن احادیث
ادخلوها علیه فوقع الاصم کل من روی عنی ذلک فهو کذاب لیس هو فی کتابی قال الحاکم وقرات
بخط ابی عمرو احمد بن المبارک المستملی حدثنی محمد بن یعقوب بن یوسف الوراق نا الربیع نا بشر بن بکر فذکر حدیثین
قلت هذا المستملی کبیر یروی عن قتیبة ونحوه ومات سنة اربع وثمانین ومائتین قال الحاکم حضرت الاصم

ادرکته منهم

ما ثم

عنی

یوما خرج لیؤذن للعصر فاستقبل و قال بصوت عال انا الربیع بن سلیمان انا الشافعی ثم ضحک و
ضحک الناس ثم اذن و قد خرج علینا فی سنة اربع و اربعین فلما نظر الی کثرة الناس و الغرباء و قد امتلأت
السکة بهم و هم یطرقون له و یحملونه فجلس علی جدار المسجد و بکی ثم نظر الی المستملی و قال اکتب
انا الصاغانی سمعت ابا سعید الاشج یقول سمعت ابن ادریس یقول اتیت باب الاعمش بعد موته
فدققت بابه فاجابتنی امراة های های تبکی و قالت یا ابا عبد الله ما فعل جماهیر العرب التی کانت تاتی هذا الباب
ثم بکی الکثیر و قال کانی بهذه السکة لا یدخلها احد منکم فانی لا اسمع و قد ضعف البصر و حان الرحیل
و انقضی الاجل فما کان بعد شهر او اقل حتی کف بصره و انقطعت الرحلة و رجع امره الی ان کان یناول
قلمه فاذا اخذه بیده علم انهم یطلبون الروایة فیقول انا الربیع و یسرد احادیث یحفظها و هی اربعة [یطلبون]
عشر حدیثا و سبع حکایات و سار باسوء حال و توفی فی ربیع الآخر سنة ست و اربعین و ثلثمائة رحمه الله
و نیز ذهبی در عبر در وقائع سنة ست و اربعین و ثلثمائة گفته و فیها محدث خراسان و مسند العصر ابو العباس الاصم محمد بن یعقوب بن یوسف
بن معقل بن سنان الاموی مولاهم النیسابوری المعقلی المؤذن ولد توفی بنیسابور فی ربیع الاول و له مائة الا سنة حدث فی الاسلام نیفا و سبعین سنة و اذن
سبعین سنة بمسجده و کان حسن الاخلاق کریما ینسخ بالاجرة و عمر دهرا و رحل الیه خلق کثیر
قال الحاکم ما رایت الرحالة فی بلد اکثر منهم الیه رایت جماعة من اندلس و من اهل فارس علی بابه
قلت سمع من جماعة من اصحاب سفین بن عیینة و ابن وهب و کانت رحلته مع والده فی سنة خمس و ستین
و مائتین فغاب عن بلده خمس سنین و سمع باصبهان و العراق و مصر و الشام و الجزیرة و نیز ذهبی در
دول الاسلام در وقائع سنه مذکوره گفته و فیها مات محدث خراسان ابو العباس الاصم محمد بن یعقوب بن
یوسف النیسابوری فی ربیع الاخر و له مائة سنة و قد حمل عن اصحاب سفیان بن عیینة و ابن وهب و سیوطی در
طبقات الحفاظ گفته الاصم الامام المفید الثقة محدث المشرق ابو العباس محمد بن یعقوب بن یوسف بن معقل
بن سنان الاموی مولاهم العقیلی النیسابوری محدث عصره بلا مدافعة ولد ۲۴۷ و حدث ستا و [المعقلی]
سبعین سنة حدث عنه الحاکم و خلق و تفرد فی الدنیا باجازته ابو نعیم الحافظ مات فی ربیع الاخر سنة
ست و اربعین و ثلثمائة انتهی فهذا ابو بکر الاصم حافظهم المشهور العلم * و رکنهم الباذخ الاشم *
قد روی هذا الحدیث الهادی بنوره الی النهج الاهم * و اثر ذلک الخبر الموصل بهداه الی الفضل الاتم *
فلا یعرض عنه الا من فی اذنه صمم * و لا یمتری فیه الا من فی عینه ظلم * و لا یطعن فیه الا موبق

دینه واضطلمه ولا یقدح فیه الا من اعتدی علی نفسه وظلمه وجه پانزدهم آنکه ابوالحسن محمد بن احمد بن تمیم الخیاط القنطری البغدادی اینحدیث شریف را روایت نموده چنانچه سابقا از عبارت مستدرک حاکم که در وجه دهم مذکور شد دانستی و در ما بعد انشاء الله نیز خواهی دانست و قنطری از محدثین مشاهیر و اثبات نحاریر سنیه می باشد عبدالکریم بن محمد سمعانی در انساب در نسبت قنطری گفته وابوالحسن محمد بن احمد بن تمیم الخیاط القنطری من اهل بغداد کان فیه لین هکذا قال محمد بن ابی الفوارس حدث عن احمد بن عبدالرحمن الرشی وابی قلابة الرقاشی ومحمد بن سعد العوفی وابی اسمعیل الترمذی ومحمد بن یونس الکدیمی روی عنه ابوالحسن محمد بن احمد بن رزق وابوالحسن علی بن احمد بن عمر المقری وابوالحسن علی بن الحسین بن داود التعالی والحاکم ابو عبدالله الحافظ وتوفی فی شعبان سنة ثمان واربعین وثلثمائة انتهی فهذا القنطری حبرهم البارع وعلمهم الفارع قد روی هذا الحدیث الناهج للحق والشارع المزری بنضارته بالروض الغض المارع فطوبی لمن اقبل علیه اقبال الخاضع الضارع والویل لمن اعرض عنه اعراض المدبر المسارع والله الواقی بلطفه عن سوء المصارع وهو الموفق للغلبة علی کل منازل ومقارع وجه شانزدهم آنکه ابوبکر محمد بن عمر بن محمد بن سلیم التمیمی البغدادی المعروف بابن الجعابی اینحدیث را بشش طریق روایت کرده چنانچه علامه ابن شهر آشوب علیه الرحمه در کتاب مناقب آل ابیطالب فرموده وقال النبی علیه السلام بالاجماع انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب رواه احمد من ثمانیة طرق وابراهیم الثقفی من سبعة طرق وابن بطة من ستة طرق والقاضی الجعابی من ستة طرق وابن الجعابی از اکابر حفاظ اعلام واجله متقنین فخام سنیه می باشد علامه جلال الدین سیوطی در طبقات الحفاظ گفته ابن الجعابی الحافظ البارع فرید زمانه قاضی الموصل ابی بکر محمد بن عمر بن محمد بن مسلم التمیمی البغدادی ولد فی صفر سنة ٢٨٤ وتخرج بابن عقدة وصنف الابواب والشیوخ روی عنه الدارقطنی والحاکم وابو نعیم وهو خاتمة اصحابه قال ابو علی ما رایت فی المشایخ احفظ من ابن الجعابی وسمعت من یقول انه یحفظ مائتی الف حدیث ویجیب فی مثلها الا انه کان یفضل الحفاظ بانه یسوق المتون بالفاظها واکثر الحفاظ یتسمحون فی ذلک وکان اماما فی معرفة العلل وثقات الرجال وتواریخهم مات ببغداد فی رجب سنة ٣٥٥ وعلامه سخاوی در استجلاب ارتقاء الغرف ونور الدین سمهودی در جواهر العقدین در سیاق طرق حدیث ثقلین تمسک بروایت ابن الجعابی نموده اند و روایت او را درین ضمن مثل روایت دیگر حفاظ اثبات مذهب خویش وارد نموده کما ستعرف فی مجلد حدیث الثقلین انشاء الله تعالی فهذا ابن الجعابی البارع عندهم فی الحفظ والاتقان المتقدم فی النقد والامعان السابق علی اقرانه فی هذا المیدان المستبد من بینهم بالخطر فی هذا الرهان

عبید بن

قد روى هذا الحديث المنير البرهان ✤ بطرق عديدة تشديد السلطان ✤ فلا يرتاب في هذا الخبر الباهر اللمعان

الساطع بالرمضان ✤ بعد رواية هذا الخبر المضطلع باعباء هذا الشان ✤ الا من غلب على قلبه الطبع والران ✤

فهو يجوب بوادي العمه كالحيران ✤ ويهيم في مخالج العته اشد الهيمان ✤ وجه هفدهم آنکه ابو القسم سليمان بن احمد

بن ايوب الطبرانی حديث مدينة العلم را بروايت ابن عباس در معجم كبير خود اخراج نموده چنانچه علی ما نقل عنه گفته ثنا

الحسن بن علی المعمری ومحمد بن علی الصائغ المكی قال ثنا ابو الصلت عبد السلام بن صالح الهروی ثنا ابو معوية

عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلی بابها

فمن اراد العلم فليأته من بابه و روايت كردن طبرانی حديث مدينة العلم را باين لفظ از افاده ابن حجر در اجوبه خود علی

السيوطی فی قوت المغتذی از افاده خود جلال الدين سيوطی در جمع الجوامع و قول جلی علی متقی در كنز العمال و مرزا محمد بدخشانی

در نزل الابرار و مفتاح النجا و مولوی مبين در وسيلة النجاة و مولوی ولی الله در مرآة المومنين واضح و آشكار است كما ستعرف

فيما يأتی انشاء الله تعالى وجه هجدهم آنکه طبرانی اين حديث شريف را بروايت ابن عباس در معجم كبير خود بلفظ ديگر اخراج

نموده چنانچه سيوطی در جامع صغير گفته انا مدينة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فليأت الباب عن علی

طب ك و از افاده سمهودی در جواهر العقدين و علی متقی در كنز العمال نيز روايت كردن طبرانی اين حديث شريف را

بهمين لفظ واضحست و مطلق روايت كردن طبرانی حديث ابن عباس را از نكت بديعات سيوطی و شرح مواهب زرقانی و فوائد

مجموعه شوكانی ثابت و متحقق ميشود كما سيأتی فيما بعد انشاء الله تعالى وجه نوزدهم آنکه طبرانی اين حديث شريف را

بروايت جابر در معجم اوسط خود اخراج نموده چنانچه ابن حجر مكی در صواعق در فضائل امير المومنين عليه السلام گفته الحديث

التاسع اخرج البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد الله والطبرانی والحاكم والعقيلی فی الضعفاء وابن

عدی عن ابن عمر والترمذی والحاكم عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة

العلم وعلی بابها و شيخ بن عبد الله العيدروس اليمنی در عقد نبوی گفته واخرج البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر بن

عبد الله والطبرانی والحاكم والعقيلی فی الضعفاء وابن عدی عن ابن عمر والترمذی والحاكم عن علی قال

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلی بابها و ابراهيم كردی در نبراس گفته واما انه باب

مدينة علمه ففی قوله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلی بابها رواه البزار والطبرانی فی الاوسط

عن جابر بن عبد الله والترمذی والحاكم عن علی و اخراج طبرانی اين حديث شريف را بروايت جابر از نزل الابرار و

مفتاح النجا و تحفة المحبين مرزا محمد بدخشانی و اسعاف الراغبين صبان مصری و وسيلة النجاة مولوی محمد مبين لكهنوی و سيف مسلول

وجه ۱۸

وجه نوزدهم

ثناء الله پانی پتی نیز ظاهر و باهرست کما سیأتی فیما بعد ان شاء الله تعالی **وجه بستم** آنکه طبرانی این حدیث شریف
را بروایت ابن عمر نیز اخراج نموده چنانچه آنفا از عبارت صواعق ابن حجر مکی و عقد نبوی شیخ بن عبد الله العیدروس دانستی
و از عبارات نزل الابرار و مفتاح النجا و تحفة المحبین و اسعاف الراغبین و وسیلة النجاة نیز عنقریب واضح و لائح خواهد شد
ان شاء الله تعالی و مطلق روایت کردن طبرانی حدیث مدینة العلم را از کنوز الحقائق مناوی هویدا و آشکار میشود کما
ستطلع بعون الله تعالی فیما سیأتی و محامد جلیله و مدائح جمیله و مفاخر سنیه و مآثر علیه طبرانی نزد ائمه قوم بیش از انست
که استیفاء آن توان کرد نبذی از آن در مجلد حدیث طیر از کتاب الانساب عبد الکریم سمعانی و وفیات الاعیان ابن خلکان
و عبر فی خبر من غبر ذهبی و مرآة الجنان عبد الله بن اسعد یافعی و طبقات الحفاظ عبد الرحمن بن ابی بکر سیوطی و طبقات القراء
محمد بن محمد جزری و توضیح الدلائل شهاب الدین احمد و شرح مواهب لدنیه محمد بن عبد الباقی زرقانی و منظر الانسان یوسف بن
احمد بن محمد بن عثمان و بستان المحدثین مخاطب شاهصاحب و اتحاف النبلاء و ابجد العلوم مولوی صدیق حسن خان معاصر دانستی
درینجا نیز بعضی عبارات باختصار مذکور میشود شمس الدین ذهبی در تذکرة الحفاظ گفته الطبرانی الحافظ الامام العلامة الحجة
ابو القاسم سلیمان بن احمد بن ایوب بن مطیر الشامی اللخمی الطبرانی مسند الدنیا الی ان قال سمع هاشم بن مرثد
الطبرانی و ابا زرعة الثقفی و اسحاق الدبری و ادریس العطار و بشر بن موسی و حفص بن عمر سنجة
و عبد الله بن محمد بن سعید بن ابی مریم و نظرائهم و حرص علیه فی صباه ابوه و رحل به و کان یروی عن
دحیم و غیره مولد الطبرانی بعکا فی صفر من سنة ستین و امه عکاویة و له کتاب الدعاء فی مجلد کبیر و کتاب المناسک و کتاب
عشرة النساء و کتاب السنة و کتاب الطوالات و کتاب النوادر و کتاب دلائل النبوة و کتاب مسند شعبة و کتاب مسند سفیان
و جمع اسانید جماعة من الکبار و له کتاب حدیث الشامیین و کتاب الاوائل و کتاب الرمی و له تفسیر کبیر و اشیاء لم یقف
علیها حدث عنه ابو خلیفة الجمحی و ابن عقدة و احمد بن محمد الصحاف و هولاء من شیوخه و ابو بکر بن مردویه
و الفقیه ابو عمر محمد بن الحسین البسطامی و الحسین بن احمد بن المرزبان و ابو بکر بن علی الذکوانی و ابو الفضل
محمد بن احمد الجارودی و ابو نعیم الحافظ و ابو الحسین بن فاذشاه و محمد بن عبید الله بن شهریار و عبد الرحمن
بن احمد الصفار و ابو بکر بن ریذة خاتمة اصحابه و بقی بعده عامین عبد الرحمن ابن الذکوانی یروی عنه بالاجازة
ذکر بعض توالیف الطبرانی سماها و لم یذکرها الحافظ یحیی بن منده فی معجمه ما املاه معجمه الاوسط ثلث مجلدات معجمه الصغیر مجلد مسند العشرة
ثلثون جزءا مسند الشامیین مجلدات النوادر مجلد معرفة الصحابة مجلد خواتیم عشرة اجزاء مسند ابی هریرة کبیر مسند عائشة التفسیر کبیر
دلائل النبوة مجلد السنة مجلد الطوالات مجلد حدیث شعبة مجلد حدیث الاعمش مجلد الاوزاعی مجلد شیبان مجلد ایوب مجلد

عکاویة

عشرة النسا جزء مسند ابى ذر جزء الرؤية جزء الجود جزء الاولية جزء فضل رمضان جزء الفرائض جزء
الغسل جزء الرد على المعتزلة جزء الرد على الجهمية جزء مكارم الاخلاق العزاء جزء الصلوة على الرسول
صلى الله عليه وسلم جزء المأموم جزء فضل العلم جزء ذم الرأى جزء تفسير الحسن جزء الزهرى عن انس جزء
ابن المنكدر عن جابر جزء مسند ابى اسحاق السبيعى حديث يحيى بن ابى كثير حديث مالك بن دينار ما روى الحسن
عن انس حديث حمزة الزيات حديث مسعر حديث ابى سعيد البقال طرق حديث من كذب على جزء النسوخ
جزء مسند ابن جحادة من اسمه عباد من اسمه عطاء من اسمه شعبة اخبار عمر بن عبد العزيز رفيع مسند روح
بن القسم فضل عكرمة امهات النبى صلى الله عليه وسلم مسند عمارة بن غزية طلحة بن مصرف وجماعة
مسند العبادلة كبير احاديث ابى عمرو بن العلاء غرائب مالك جزء ايادى تغلب جزء حديث ابى مطر وصية ابى هريرة
مسند ابى الحرب العكلى فضل الاربعة الراشدين جزء ان مسند ابن عجلان كتاب الاشربة كتاب الطهارة كتاب
الامارة عشرة النسا مسند ابى ايوب الافريقى مسند زياد الجصاص مسند زافر واشياء عن قال الذكوانى
سئل الطبرانى عن كثرة حديثه فقال كنت انام على البوارى ثلاثين سنة قال ابو نعيم دخل الطبرانى اصبهان
سنة تسعين سمع وسافر ثم قدمها فاستوطنها ستين سنة وقال ابن مردويه قدم الطبرانى سنة عشر
فقبله ابو على بن نيم العامل وضمه اليه وجعل له معلوما من دار الخراج وكان يتناوله الى ان مات قال
ابو عمر بن عبد الوهاب السلمى سمعت الطبرانى لما قدم ابن نيم العامل من فارس اعطانى خمسمائة درهم فلما كان فى الخر امره ان
يتكلم فى ابى بكر وعمر بعض الشئ فخرجت ولم اعد اليه بعد قال ابن فارس صاحب اللغة سمعت الاستاذ ابن العميد يقول ما كنت
اظن ان فى الدنيا كحلاوة الوزارة والرياسة التى انا فيها حتى شاهدت مذاكرة الطبرانى وابى بكر الجعابى بحضرتى وكان الطبرانى
يغلبه بكثرة حفظه وكان ابو بكر يغلبه بفطنته حتى ارتفعت اصواتهما الى ان قال الجعابى عندى حديث ليس فى
الدنيا الا عندى فقال هات فقال نا ابو خليفة نا سليمان بن ايوب فقال انا سليمان بن ايوب ومنى سمعه ابو خليفة فاسمعه
منى عاليا فخجل الجعابى فوددت ان الوزارة لم تكن وكنت انا الطبرانى وفرحت كفرحه و در تاريخ دول الاسلام در وقائع سنه ستين وثلثمائة گفته وفيها توفى مسند
الدنيا الحافظ ابو القاسم سليمان بن احمد الطبرانى باصبهان وله مائة سنة وشهران وازيافعى در مرآة الجنان گفته ثم ان المعاجم اذا اطلقت يراد بها
فى اصطلاحهم المعجم الكبير للطبرانى والمعجم الاوسط والمعجم الصغير له ايضا والطبرانى هو ابو القاسم سليمان بن احمد الطبرانى الحافظ مسند الدنيا
باصبهان توفى سنة ستين وثلثمائة وله مائة سنة وشهران ومولوى صديق حسن خان معاصر در تاج مكلل گفته ابو القاسم سليمان بن احمد بن ايوب بن مطير اللخمى

حدثنى

بن نيم

هو

الطبرانی کان حافظ عصره رحل فی طلب الحدیث من الشام الی العراق والحجاز والیمن ومصر وبلاد الجزیرة الفراتیة واقام فی الرحلة ثلاثا وثلثین سنة وسمع الکثیر وعدة شیوخه الف شیخ وله المصنفات الممتعة النافعة الغریبة منها المعاجم الثلاثة الکبیر والاوسط والصغیر وهی اشهر کتبه وروی عنه الحافظ ابو نعیم وخلق کثیر مولده سنة ستین ومأتین بطبریة الشام وسکن اصبهان الی ان توفی بها یوم السبت للیلتین بقیتا من ذی القعدة سنة ۳۶۰ وعمره تقدیرا مائة سنة وقیل انه توفی فی شوال والله اعلم ودفن الی جانب حممة الدوسی صاحب رسول الله صلی الله علیه وسلم والطبرانی بفتح الطاء المهملة والباء الموحدة والراء وبعد الالف نون هذه النسبة الی طبریة والطبری نسبة الی طبرستان واللخمی بفتح اللام وسکون الخاء المعجمة وبعدها میم هذه النسبة الی لخم واسمه مالک بن عدی وهو اخو جذام ومطیر بتصغیر مطر و تمسک و احتجاج اکابر علمای اهل سنت بروایات و احادیث طبرانی بلکه تشبث کابلی عدو آن خود و مخاطب اثانی باخبار این محدث آنی نیز در مجلد حدیث طیر مفصلا مذکور شده فلیکن منک علی ذکر فهذا الطبرانی حافظهم اللطب الخبیر وجهبذهم الناقد البصیر قد روی هذا الحدیث الشهیر بوجوه عدیدة ذات تنویر والفاظ متعددة تزید فی التنصیر فرغمت والحمد لله اناف اصحاب الانکار والتزویر ونکست رؤس اهل الاضلال والتغریر فلا یرتاب بعد الا الا دعن لعزیر ولا یتردد فیه الا الاخلف البهیر وجه بست و یکم ابوبکر محمد بن علی بن اسمعیل الشاشی المعروف بالقفال این حدیث شریف را روایت نموده چنانچه حاکم در مستدرک علی الصحیحین بعد اثبات حدیث مدینة العلم بروایت ابن عباس کما سمعت سابقا گفته ولهذا الحدیث شاهد من حدیث سفیان الثوری باسناد صحیح حدثنی ابوبکر محمد بن علی الفقیه الامام الشاشی القفال ببخارا وانا سألته حدثنی النعمان بن هرون البلدی ببلد من اصل کتابه ثنا احمد بن عبد الله بن یزید الحرانی ثنا عبد الرزاق ثنا سفین الثوری عن عبد الله بن عثمان بن خثیم عن عبد الرحمن بن عثمان التیمی قال سمعت جابر بن عبد الله یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب و مخفی نماند که قفال عارج معارج کمال و فاتح اقفال احکام حرام و حلال و محدث نبیل و اصولی جلیل و ناقد کامل و بصیر ماهر سنیه بوده نبذی از مناقب فاخره و مدائح زاهره و معالی باهره و مفاخر وافره او بنابر افادات اکابر قوم در ینجا برقم می آید عبد الکریم بن محمد سمعانی در کتاب الانساب در نسبت شاشی گفته والامام ابوبکر محمد بن علی بن اسمعیل القفال الشاشی احد ائمة الدنیا فی التفسیر والحدیث والفقه واللغة ولد سنة احدی وتسعین ومأتین ومات سنة ست وستین وثلثمائة و نیز در انساب گفته القفال بفتح القاف وتشدید الفاء هذه النسبة الی عمل الاقفال واشتهر به ابوبکر محمد بن علی بن اسمعیل

القفال الشاشی من اهل الشاش امام عصره بلا مدافعة وکان اماما اصولیا لغویا شاعرا افنی عمره فی طلب العلم ونشره وشاع ذکره فی الشرق والغرب صنف التصانیف الحسان منها دلائل النبوة ومحاسن الشریعة رحل الی خراسان والعراق والحجاز والشام والثغور سمع ابابکر محمد بن اسحق بن خزیمة وابا العباس محمد بن اسحاق السراج وابا القاسم عبد الله بن محمد البغوی واباعروبة الحسین بن ابی معشر السلمی واباالجهم احمد بن الحسین بن طلاب المشغرائی وطبقتهم روی عنه الحاکم ابوعبد الله الحافظ وابوعبد الله بن منده الحافظ وابوعبد الله الغنجار الحافظ وابوعبد الرحمن السلمی وابوسعد الادریسی وقیل فیه هذا ابوبکر الفقیه القفال الکبیر الفقیه صاحب الاقفال ولد لیلة البرأة فی سنة احدی وتسعین ومات بالشاش فی ذی الحجه سنة خمس وستین وثلثمائة وابوالقاسم عبد الکریم بن محمد الرافعی القزوینی درکتاب التدوین فی ذکر اهل العلم بقزوین گفته محمد بن علی بن اسمعیل ابوبکر القفال الشاشی امام من ائمة اصحاب الشافعی رضی الله عنه مقدم فی العلوم وله تصانیف مشهورة فی التفسیر والحدیث والاصول والفقه وله کتاب محاسن الشریعة الذی تکلم فیه علی اسلوب بدیع وجمع فی معجزات النبی صلی الله علیه وسلم زیادة علی الف حدیث ودرس علی ابن شریح وانتشر عنه فقه الشافعی بماوراء النهر وسمع بخراسان محمد بن اسحاق بن خزیمة ومحمد بن اسحق السراج وعمر بن محمد بن بجیر الهمدانی وبالعراق محمد بن جریر الطبری وموسی بن عبد الحمید وعبد الله بن محمد البغوی وابن ابی داؤد وابن صاعد وبالکوفة عبد الله بن زیدان وعلی بن العباس المقانعی وبالشام اباالجهم وبالجزیرة اباعروبة الحرانی وورد قزوین سنة بضع وخمسین وثلثمائة وحضر مجلسه الکبار ابومنصور القطان واقرانه وکتبوا عنه وممن سمع منه ابوزرعة عبد الله بن الحسین بن احمد الفقیه وروی عنه الحاکم ابوعبد الله الحافظ فی تاریخ نیسابور فقال ثنا ابوبکر القفال ثنا محمد بن علی بن الحسن بن الحرب الرقی ثنا ایوب بن محمد الوزان ثنا سعید بن سلمة عن یحیی بن سعید عن محمد بن ابراهیم التیمی عن علقمة بن وقاص عن عمر رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وسلم قال الاعمال بالنیات الحدیث وقال انشد نا ابوبکر القفال انشد نا ابوبکر الدریدی لنفسه فی صفة الاترج ؎ جسم لجین قمیصه ذهب ٭ مرکب فی بدیع ترکیب ٭ فیه لمن شمه وابصره ٭ لون محب و ریح محبوب ٭ مات بالشاش سنة خمس وستین وثلثمائة وقیل سنة ست ورأیت علی ظهر بعض التعالیق انه ولد لیلة البرأة سنة احدی وتسعین ومائتین ومحیی الدین نووی در تهذیب الاسماء واللغات گفته القفال الشاشی مذکور فی موضع واحد من المهذب فی کتاب النکاح فی مسألة تزویج الجد بنت ابنه من ابن ابنه لیس له

الاسفرائنی

ذكر في غير هذا الموضع ولا ذكر له في الوسيط وانما الذي في الوسيط القفال المروزي كما سيأتي ذكره ان شاء الله
تعالى وذكر الشاشي في الروضة في مواضع كثيرة منها في اخر صلوة المسافر في جواز الجمع بالمرض وفي باب العقيقة
واخر الباب الثاني من كتاب الاقرار ويعرف هذا بالقفال الشاشي الكبير والذي في الوسيط والنهاية وتعليق
القاضي حسين والابانة والتتمة والتهذيب والعدة والبحر ونحوها من كتب الخراسانيين هو القفال المروزي الصغير
ثم ان الشاشي يتكرر في كتب التفسير والحديث والاصول والكلام والجدل ويوجد في كتب الفقه المتاخرين من الخراسانيين
والاشتراك القفالان في ان كلا منهما ابو بكر القفال الشافعي لكن يتميزان بما ذكرنا من مظانهما ويتميزان
ايضا بالاسم والنسب والكبير الشاشي والصغير مروزي فالشاشي اسمه محمد بن علي بن اسمعيل تفقه على ابن
شريح وكان امام عصره بما وراء النهر واعلمهم بالاصول ورحل في طلب الحديث سمع بخراسان ابا بكر محمد بن
اسحق بن خزيمة واقرانه وبالعراق محمد بن جرير الطبري والباغندي واقرانهما وبالجزيرة ابا عروبة وبالشام ابا الجهم
واقرانه وبالكوفة وغيرها وله مصنفات من اجل المصنفات وهو اول من صنف الجدل وشرح رسالة الشافعي
رحمه الله ورأيت له كتابا نفيسا في دلائل النبوة وكتابا جليلا في محاسن الشريعة قال الشيخ ابو اسحق في طبقاته
له مصنفات كثيرة ليس لاحد مثلها وله كتاب في اصول الفقه وله شرح رسالة الشافعي رضي الله عنه وعنه
انتشر فقه الشافعي بما وراء النهر قال وتوفي سنة ست وثلثين وثلثمائة قال غيره توفي بالشاش قال الامام ابو عبد الله الحليمي كان
شيخنا القفال الشاشي اعلم من لقيته من علماء عصره وقال ابو سعيد السمعاني في الانساب القفال الشاشي الفقيه
الشاشي من اهل الشاش امام عصره بلا مدافعة كان فقيها اصوليا لغويا محدثا شاعرا سار ذكره في المشرق والمغرب وله تصانيف مشهورة
ورحل الى خراسان والعراق والحجاز والشام والثغور سمع ابا بكر محمد بن اسحاق بن خزيمة وابا العباس السراج وابا القسم البغوي
وغيرهم وروى عنه الحاكم ابو عبد الله وابو عبد الله بن منده وابو عبد الرحمن السلمي وغيرهم ولد سنة احدى وتسعين ومائتين
ومات بالشاش في ذي الحجة سنة خمس وستين وثلثمائة ومن غرائب القفال الشاشي ما نقله عنه في الروضة انه قال يجوز
الجمع بين الصلوتين بعذر المرض فيما ترويه بالاجازة في شعب الايمان للبيهقي قال انشدنا ابو نصر بن قتادة قال
الشيخ ابو بكر القفال الشاشي رحمه الله اوسع رحلي على من نزل ❊ وزادي مباح على من اكل ❊ نقدم
حاضر ما عندنا وان لم يكن غير خبز وخل ❊ فاما الكريم فيرضى به ❊ واما اللئيم فمن لم ابل

وابن خلكان در وفيات الاعيان گفته ابو بكر محمد بن علي بن اسمعيل القفال الشاشي
الفقيه الشافعي امام عصره بلا مدافعة كان فقيها محدثا اصوليا لغويا شاعرا لم يكن بما وراء النهر

سعد

فی الشافعیین مثله فی وقته رحل الی خراسان والعراق والحجاز والشام والثغور وسار ذکره فی البلاد
واخذ الفقه عن ابن شریح وله مصنفات کثیرة وهو اول من صنف الجدل الحسن من الفقهاء وله کتاب
فی اصول الفقه وله شرح الرسالة وعنه انتشر مذهب الشافعی فی بلاده وروی عن محمد بن جریر الطبری
واقرانه وروی عنه الحاکم ابو عبد الله وابو عبد الله بن منده وابو عبد الرحمن السلمی وجماعة کثیرة وهو والد القسم
صاحب کتاب التقریب الذی ینقل عنه فی النهایة والوسیط والبسیط وقد ذکره الغزالی فی الباب الثانی من کتاب
الرهن لکنه قال ابو القسم وهو غلط وصوابه القسم وقال العجلی فی شرح مشکلات الوجیز والوسیط
فی الباب الثالث من کتاب التیمم ان صاحب التقریب هو ابو بکر القفال وقیل انه ابنه القسم ثم قال
فلهذا یقال صاحب التقریب علی الابهام قلت ثم رایت فی شوال من سنة خمس وستین وستمائة فی خزانة
الکتب بالمدرسة العادلیة بدمشق المحروسة کتاب التقریب فی ست مجلدات وهی من حساب عشر مجلدات
وکتب علیه انه تصنیف ابی القسم بن ابی بکر القفال الشاشی وقد کانت النسخة المذکورة للشیخ قطب الدین
مسعود النیسابوری الاتی ذکره ان شاء الله تعالی وعلیه خطه بانه وقفها وهذا التقریب غیر التقریب
الذی لسلیم الرازی فانی رایت خلقا کثیرا من الفقهاء یعتقدونه هو فلهذا نبهت علیه والتقریب الذی
لابن القفال قلیل الوجود والذی لسلیم موجود بایدی الناس وهذا التقریب هو الذی تخرج به الفقهاء
بخراسان وقد وقع الاختلاف فی وفاة القفال المذکور فقال الشیخ ابو اسحق الشیرازی فی طبقات الفقهاء
توفی سنة ست وثلثین وثلثمائة وقال الحاکم ابو عبد الله المعروف بابن البیع النیسابوری انه توفی بالشاش
فی ذی الحجة سنة خمس وستین وثلثمائة وقال کتبت عنه وکتب عنی ووافقه علی هذا ابن السمعانی فی کتاب الانساب
فزاد فقال کانت ولادته سنة احدی وتسعین ومائتین وقال السمعانی فی کتاب الذیل انه توفی سنة ست و
ستین وثلثمائة رحمه الله تعالی والله اعلم بالصواب وکذا قاله فی کتاب الانساب ایضا فی ترجمة الشاشی والقول الاول
قاله فی ترجمة القفال والشاشی نسبة الی الشاش بشینین معجمتین بینهما الف وهی مدینة وراء نهر سیحون فی
ارض الترک خرج منها جماعة من العلماء وهذا القفال غیر القفال المروزی وقد سبق ذکر ذلک فی العبادلة وهو متاخر
عن هذا وابو الفدا اسمعیل بن علی در تاریخ مختصر در وقائع سنه خمس وستین وثلثمائة گفته فیها وقیل بل فی سنة ست و
ستین وثلثمائة وقیل فی سنة ست وثلثین وثلثمائة توفی ابو بکر واسمه محمد بن علی بن اسمعیل القفال الشاشی
الفقیه الشافعی امام عصره لم یکن بما وراء النهر فی وقته مثله رحل الی العراق والشام والحجاز واخذ الفقه عن ابن شریح

وروی عن محمد بن جریر الطبری واقرانه وروی عنه الحاکم بن منده وجماعة کثیرة وابوبکر القفال المذکور
هو والد القسم صاحب کتاب التقریب الذی ینقل عنه فی النهایة والوسیط والبسیط وذکره الغزالی فی الباب الثانی
من کتاب الرهن لکنه قال ابوالقسم وهو غلط وصوابه القاسم وهذا التقریب غیر التقریب الذی لسلیم الرازی
فان التقریب الذی للقاسم بن القفال الشاشی قلیل الوجود بخلاف تقریب سلیم الرازی والشاشی منسوب
الی الشاش وهو مدینة وراء نهر سیحون فی ارض الترک وابوبکر محمد الشاشی المذکور غیر ابی بکر محمد الشاشی صاحب العمدة
والکتاب المستظهری الذی سنذکره ان شاء الله تعالی فی سنة سبع وخمسمائة المتاخر عن الشاشی القفال المذکور
وذهبی در عبر فی خبر من غبر در وقائع سنه مذکوره گفته وفیها الشاشی القفال الکبیر ابوبکر محمد بن علی بن اسمعیل الفقیه الشافعی
صاحب المصنفات رحل الی العراق والشام وخراسان قال الحاکم کان اعلم اهل ماوراء النهر بالاصول واکثرهم
رحلة فی الحدیث سمع ابن جریر الطبری وابن خزیمة وطبقتهما قلت هو صاحب وجه فی المذهب قال الحلیمی کان
شیخنا القفال اعلم من لقیته من علماء عصره وابن الوردی در تتمة المختصر در وقائع سنه مذکوره گفته وفیها ای فی سنة ۳۶۵ و تلوها توفی ابوبکر محمد
بن علی بن اسمعیل القفال الشاشی الشافعی لم یکن بما وراء النهر فی عصره مثله رحل الی العراق والشام والحجاز واخذ الفقه عن
ابن شریح وروی عن الطبری وروی عنه الحاکم وابن منده وکثیر والتقریب الذی ینقل عنه فی النهایة والوسیط والبسیط وذکره
الغزالی فی الباب الثانی من کتاب الرهن هو تصنیف القاسم بن القفال المذکور ولکن قال الغزالی ابوالقاسم وهو سهو وهذا
غیر تقریب سلیم الرازی والشاشی نسبة الی مدینة شاش وراء نهر سیحون والقفال غیر ابی بکر الشاشی الذی هو
صاحب العمدة والمستظهری ویافعی در مرآة الجنان در وقائع سنه مذکوره گفته وفیها عند الحاکم ابی عبدالله وفی ست
وستین عند السمعانی وفی ست وثلثین عند الشیخ ابی اسحق الشیرازی توفی الامام النحریر الفاضل الشهیر
المعروف بالقفال الکبیر ابوبکر القفال الشاشی الفقیه الشافعی امام عصره بلا منازع وفرید دهره بلا مدافع
صاحب المصنفات المفیدة والطریقة الحمیدة کان فقیها محدثا اصولیا لغویا شاعرا لم یکن بما وراء النهر
للشافعیین مثله فی وقته رحل الی خراسان والعراق والحجاز والشام والثغور واخذ الفقه عن ابن
شریح وهو اول من صنف الجدل الحسن من الفقهاء وله کتاب فی اصول الفقه وله شرح الرسالة وعنه
انتشر مذهب الشافعی فی بلاده روی عن اکابر العلماء منهم الامامان الکبیران محمد بن جریر الطبری وامام
الائمة محمد بن خزیمة واقرانهما وروی عنه جماعة من الکبار منهم الحاکم ابوعبدالله وابن منده وابوعبدالرحمن
السلمی وغیرهم قلت هذا القفال الشاشی المذکور قد یشتبه علی بعض الناس بقفال و شاشی آخرین وها انا

یشتبه

ذا او نحو ذلك ايضا طلبا لنا كما اوضحت ذلك فى نظيره فى الثلاثة النحويين المسمين بالاخفش اعلم
انهم ثلثة قفال شاشى وهو هذا وقد ذكرنا من اخذ عنه ومن اخذ عنه وهو والد القسم صاحب كتاب التقريب و
قيل انه صاحب كتاب التقريب لا ولده والشك فى ذلك يقال صاحب التقريب وابو حامد الغزالى قال فى كتاب الرهن
لما ذكر صاحب التقريب قال ابو القسم فغلطوه فى ذلك وقالوا صوابه القاسم والتقريب المذكور قليل الوجود
فى ايدى الناس وهناك تقريب اخر يكثر وجوده فى ايدى الناس هو لسليم وبه تخرج فقهاء خراسان والشاشى
بشينين معجمتين بينهما الف نسبة الى الشاش مدينة وراء نهر سيحون خرج منها جماعة من العلماء واعلم
ان هذا هو القفال الشاشى فاعلم ان هناك قفالا اخر شاشيا وشاشيا غير قفال وثلثهم يكنون بابى بكر ويشترك اثنان منهم فى اسمهما وفى
ابيهما واثنان فى اسم ابيهما دون اسمهما فالقفال غير الشاشى القفال المروزى وهو عبد الله بن احمد عنه
اخذ القاضى حسين والشيخ ابو محمد الجوينى والد امام الحرمين وسياتى ذكره ان شاء الله تعالى فى سنة سبع عشرة
واربعمائة التى توفى فيها والشاشى غير القفال هو فخر الاسلام محمد بن احمد مصنف المستظهرى شيخ الشافعية
فى زمانه تفقه على محمد بن بيان الكازرونى ثم لزم الشيخ ابا اسحاق وابن الصباغ ببغداد وصنف وانتهى وولى
تدريس النظامية ودفن عند الشيخ ابى اسحق وسياتى ذكره ان شاء الله تعالى فى سنة سبع وخمسمائة التى توفى
فيها فهذا الكلام فيهم قد اوضحت جدا حتى عرض البيان تعدى القفال الشاشى المذكور فى سنة خمس وستين
وثلثمائة المذكور صاحب وجه فى المذهب وممن نبه على الخلاف فى ان كتاب التقريب له او لولده الامام العجلى فى
شرح مشكلات الوجيز والوسيط ذكر ذلك فى كتاب التيمم قلت وانما بسطت الكلام فى هذا وخرجت الى الاسهاب
الخارج عن مقصود الكتاب لاحتمال ان يقف عليه من يحتاج اليه من الفقهاء ونسال الله تعالى التوفيق وسلوك
طريق الصواب وقال الحليمى كان شيخنا القفال اعلم من لقيته من علماء عصره وفى وفاته اختلاف وتاج الدين
بن عبد الوهاب سبكى در طبقات شافعيه گفته محمد بن على بن اسمعيل القفال الكبير الشاشى الامام الجليل احد ائمة الدين
ذو الباع الواسع فى العلوم واليد الباسطة والجلالة التامة والعظمة الوافرة كان اماما فى التفسير اماما فى الحديث
اماما فى الكلام اماما فى الاصول اماما فى الفروع اماما فى الورع والزهد اماما فى اللغة والشعر ذاكرا للعلوم محققا
لما يورده حسن التصرف فيما عنده فردا من افراد الزمان قال فيه ابو عاصم العبادى هو افصح الاصحاب
قلما واثبتهم فى دقائق العلوم قدما واسرعهم بيانا واثبتهم جنانا واعلاهم اسنادا وارفعهم عمادا
وقال الحليمى كان شيخنا القفال اعلم من لقيته من علماء عصره وقال فى كتابه شعب الايمان فى المشعبة

سيّار

المتوفى

التيمم

السادسة والعشرين فى الجهاد امامنا الذى هو من اعلم من لقينا من علماء عصرنا صاحب الاصول
والجدل وحافظ الفروع والعلل ناصر الدين بالسيف والقلم والموفى بالفضل فى العلم على كل علم ابوبكر محمد بن على
الشاشى وقال الحاكم ابو عبد الله هو الفقيه الاديب امام عصره بما وراء النهر للشافعيين واعلمهم
بالاصول واكثرهم رحلة فى طلب الحديث وقال الشيخ ابو اسحق الشيرازى كان اماما وله مصنفات
كثيرة ليس لاحد مثلها وهو اول من صنف الجدل الحسن من الفقهاء وله كتاب فى اصول الفقه وله
شرح الرسالة وعنه انتشر فقه الشافعى بما وراء النهر وقال ابن الصلاح القفال الكبير علم من اعلام المذهب
مرفوع ومجمع علوم هو بها عليم ولها جموع قلت سمع القفال الكبير من ابن خزيمة وابن جرير وعبد الله المدائنى ومحمد بن محمد
الباغندى وابى القاسم البغوى وابى عروبة الحرانى وطبقتهم روى عنه ابو عبد الله الحاكم وقال ورد
نيسابور مرة على ابن خزيمة ثم ثانيا عند منصرفه من العراق ثم وردها على اكبر السن وكتبنا عنه غير
مرة عن ابن خزيمة ثم اجتمعنا ببخارا غير مرة فكتبت عنه وكتب عنى بخطه وروى ايضا عنه ابو
عبد الرحمن السلمى وابو عبد الله الحليمى و ابن منده وابو نصر عمر بن قتادة وغيرهم وذكر الشيخ ابو اسحق
انه درس على ابن سريج قال ابن الصلاح والاظهر عندنا انه لم يدركه الى ان قال السبكى قال الشيخ ابو اسحق
مات القفال سنة ست وثلثين وثلثمائة قال ابن الصلاح وهو وهم قطعا قلت ارخ الحاكم ابو عبد الله
وفاته فى اخر سنة خمس وستين وثلثمائة بالشاش وهو الصواب ومولده فيما ذكر ابن السمعانى سنة
احدى وتسعين ومائتين فيكون عمره حين توفى ابن سريج سبع سنين ويكون قد جاوز العشرين يوم
موت الاشعرى مبنيا على الخلاف فى وفات الاشعرى وعبد الرحيم بن حسن اسنوى طبقات شافعيه گفته ابوبكر محمد بن على بن اسمعيل القفال
الكبير الشاشى احد ائمة الاسلام قال العبادى فى الطبقات هو افصح الاصحاب قلما وامكنهم فى دقائق
العلوم قدما واوسعهم بيانا واثبتهم جنانا واعلاهم اسنادا وارفعهم عمادا وقال الحليمى هو اعلم من
لقيته من علماء عصره وقال فيه الحاكم هو الفقيه الاديب امام عصره بما وراء النهر واعلمهم بالاصول
واكثرهم رحلة فى طلب الحديث وقال الشيخ ابو اسحاق ان مذهب الشافعى فى ما وراء النهر انتشر
عنه وصنف مصنفات كثيرة ليس لاحد مثلها وقال ابن عساكر فى تاريخه بلغنى انه كان مائلا عن
الاعتدال قائلا فى اول امره بالاعتزال ثم رجع الى مذهب الاشعرى قال السمعانى ولد بالشاش وهى
مدينة وراء النهر سنة احدى وتسعين ومائتين وتوفى بها فى ذى الحجة سنة خمس وستين وثلثمائة

بالاعتزال

كذا ذكره فى الانساب فى ترجمة القفال وقال فيه فى ترجمة الشاشى وفى كتاب الذيل انه توفى فى سنة ست و ستين وقال الشيخ ابو اسحق انه اخذ عن ابن سريج وقال ابن الصلاح ان ما قاله الشيخ من لقياه ابن سريج فالاظهر عندنا خلافه وان ما قاله فى وفاته وهم قطعا قال وقد صرح المطوعى بانه لم يدرك ابن سريج وذكر الحاكم انه توفى فى ذى الحجة سنة خمس وستين انتهى نقل عنه الرافعى فى مواضع محصورة منها فى باب العقيقة وآخر الباب الثانى من كتاب الاقرار موضعين من اول النكاح ونقل عنه فى الروضة ايضا فى آخر صلوة المسافر ومن تصانيفه كتاب ادب القضاء ومنها محاسن الشريعة موضوع لمعان وبمناسبات لطيفة ومشتمل على مسائل غريبة وهما قليلا الوجود وعندى بكل منهما نسخة وابوبكر اسدى در طبقات شافعيه گفته محمد بن على بن اسمعيل ابوبكر الشاشى القفال الكبير احد اعلام المذهب وائمة المسلمين مولده سنة احدى وتسعين ومائتين وسمع من ابى بكر بن خزيمة ومحمد بن جرير وابى القسم البغوى وغيرهم قال الشيخ ابو اسحق درس على ابن سريج وجرى عليه الرافعى فى التهذيب قال ابن الصلاح الاظهر عندنا انه لم يدرك ابن سريج وهو الذى ذكره المطوعى فى كتابه وانما اخذ عن ابى الليث الشالوسى عن ابن سريج قال الشيخ ابو اسحق وكان اماما وله مصنفات كثيرة ليس لاحد مثلها وهو اول من صنف الجدل الحسن من الفقهاء وله كتاب حسن فى اصول الفقه وله شرح الرسالة وعنه انتشر فقه الشافعى فيما وراء النهر قال الحاكم كان اعلم اهل ما وراء النهر بالاصول واكثرهم رحلة فى طلب الحديث قال العبادى كان شيخنا القفال الاعلى لقيته من علماء عصره قال النووى فى تهذيبه اذا ذكر القفال الشاشى فالمراد هذا واذا ورد القفال المروزى فهو الصغير ثم ان الشاشى يتكرر ذكره فى التفسير والحديث والاصول والكلام والمروزى يتكرر ذكره فى الفقهيات ومن تصانيف الشاشى دلائل النبوة ومحاسن الشريعة وادب القضاء جزء كبير وتفسير كبير مات فى ذى الحجة سنة خمس وستين وثلثمائة وذكر الشيخ ابو اسحق انه مات سنة ست وثلثين وهو وهم نقل عنه الرافعى فى مواضع محصورة منها فى باب العقيقة وآخر الباب الثانى من كتاب الاقرار وموضعين من اول النكاح ونقل عنه فى الروضة فى آخر صلوة المسافر وفاضل ترتيبى در مدينة العلوم گفته واعلم ان اول من صنف الجدل الحسن من الفقهاء ابوبكر محمد بن على بن اسماعيل القفال الشاشى الشافعى امام عصره بلا مدافعة كان فقيها محدثا اصوليا لغويا شاعرا شافعيا لم يكن بما وراء النهر من الشافعيين مثله فى وقته رحل الى خراسان والعراق والحجاز والشام والثغور وسار ذكره فى البلاد واخذ الفقه عن ابن سريج وله مصنفات كثيرة فى الجدل واصول الفقه وعنه انتشر مذهب الشافعى فى بلاده روى عن محمد بن جرير الطبرى واقرانه وروى عنه الحاكم ابو عبد الله وابو عبد الرحمن

يعنى ان ابن سريج مات قبل دخول القفال بغداد ١٢ منه

السلمی وجماعة کثیرة وتوفی سنة ست وثلثین وثلثمائة وقیل توفی فی شاش فی ذی الحجة سنة خمس وستین وثلثمائة وشاش مدینة فیما وراء نهر سیحون فی ارض الترک ومولوی صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلاء گفته ابوبکر محمد بن علی بن اسماعیل القفال الشاشی الفقیه الشافعی امام عصر بلا مدافعت فقیه محدث اصولی لغوی شاعر بود در ماوراء النهر مثل او در وقت او برای شافعیه کسی نبود بسوی خراسان و عراق و حجاز و شام وثغور رحلت کرده و ذکر او در بلاد دور دست رفته فقه از ابن سریج گرفته مصنفات بسیار دارد وی اول کسی ست که در جدل حسن از فقها تصنیف کرده و کتابی دارد در اصول فقه و مذهب شافعی در بلاد او از وی منتشر گردیده روایت دارد از محمد بن جریر طبری و از وی حاکم نیشاپوری و ابن منده وابو عبدالرحمن سلمی و جماعه کثیره راوی ست در وفاتش اختلافست سمعانی گفته توفی سنة ست وستین وثلثمائة و شاش شهریست ورای نهر سیحون که از وی جماعتی از علما برآمده واین قفال غیر قفال مروزیست که ذکرش در عباد له گذشته و وی متاخر از ین قفال ست و نیز مولوی صدیق حسن خان در ابجد العلوم گفته ابوبکر محمد بن علی القفال بن اسماعیل الشاشی الفقیه الشافعی اول من صنف الجدل الحسن من الفقهاء کان اماماً عصره بلا مدافعة فقیهاً محدثاً اصولیاً لغویاً شاعراً لم یکن بما وراء النهر للشافعیین مثله فی وقته رحل الی خراسان والعراق والحجاز والشام والثغور وسار ذکره فی البلاد اخذ الفقه عن ابن سریج وله مصنفات کثیرة فی الجدل وکتاب فی اصول الفقه وعنه انتشر مذهب الشافعی فی بلاده وروی عن محمد بن جریر الطبری واقرانه وروی عنه الحاکم وابن منده وجماعة کثیرة توفی سنة ٣٣٦ وقیل توفی فی الشاش فی سنة خمس وستین وثلثمائة وشاش مدینة ماوراء النهر سیحون فی ارض الترک خرج منها جماعة من العلماء وهذا القفال غیر القفال المروزی وهو متاخر عن هذا کذا قال ابن خلکان فی تاریخه وفیات الاعیان و نیز فاضل معاصر در تاج مکلل گفته ابوبکر محمد بن علی بن اسماعیل القفال الشاشی الفقیه الشافعی امام عصره بلا مدافعة کان فقیهاً محدثاً اصولیاً لغویاً شاعراً لم یکن بما وراء النهر للشافعیین مثله فی وقته رحل الی خراسان والعراق والحجاز والشام والثغور وسار ذکره فی البلاد روی عن محمد بن جریر الطبری وروی عنه الحاکم ابو عبد الله وابو عبد الله بن منده وابو عبد الرحمن السلمی وجماعة کثیرة ووقع الاختلاف فی وفاته فقیل فی سنة ست وثلثین وثلثمائة وقیل خمس وستین وثلثمائة والشاشی نسبة الی الشاش مدینة وراء نهر سیحون خرج منها جماعة من العلماء وهذا القفال غیر القفال المروزی وهو متاخر عن هذا انتهی

فهذا ابوبکر الشاشی القفال محدثهم الجوال ۞ ومسند هم الرحال ۞ وفقیههم المقوال ۞ قد روی هذا الحدیث الفاتح للاقفال ۞ المزیح للاشکال ۞ المنیر للبال ۞ المبیط للعضال ۞ المنشط من العقال ۞ المنقذ عن المضال ۞

فالطاعن فيها هائم في بيداء الضلال * والمرتاب فيه حائر لا يميز بين اليمين والشمال * والقادح
فيه مارق طينته طينة الخبال * والموهن له محتقب لعظيم الوزر والوبال * **وجه بیست و دوم**
آنکه ابو محمد عبد الله بن جعفر بن حيان الاصبهاني المعروف بابي الشيخ این حدیث شریف را در کتاب السنة روایت
نموده چنانچه سخاوی در مقاصد حسنه گفته حديث انا مدينة العلم وعلي بابها الحاكم في المناقب من
مستدركه والطبراني في معجمه الكبير وابو الشيخ بن حيان في السنة له وغيرهم كلهم من حديث ابي معاوية
الضرير عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس مرفوعا بزيادة فمن اراد العلم فليأت الباب و از تصریح سمهودی
در جواهر العقدین و مناوی در فیض القدیر و زرقانی در شرح مواهب نیز روایت کردن ابو الشیخ این حدیث شریف را
در ما بعد ان شاء الله تعالى ظاهر و باهر میشود و مخفی نماند که ابو الشیخ از حفاظ معتمدین و نقاد معتبرین و ائمه بارعین و اکابر
ماهرین است سمعانی در انساب در نسبت حیانی گفته والمشهور بهذه النسبة ابو محمد عبد الله بن محمد بن جعفر
بن حيان الاصبهاني المعروف بابي الشيخ حافظ كبير ثقة صنف التصانيف الكثيرة واكثر عنه ابو نعيم احمد بن عبد الله الحافظ
وآخر من روى عنه ابو طاهر محمد بن احمد بن عبد الرحيم الكاتب باصبهان و ذهبی در تذکرة الحفاظ گفته ابو الشيخ
حافظ اصبهان ومسند زمانه الامام ابو محمد عبد الله بن محمد بن جعفر بن حيان الانصاري صاحب التصانيف
السائرة ويعرف بابي الشيخ ولد سنة اربع وسبعين ومائتين وسمع في سنة اربع وثمانين وهلم جرا وكتب العالي
والنازل ولقي الكبار سمع من جده لامه الزاهد محمود بن الفرج وابراهيم بن سعدان ومحمد بن عبد الله بن
الحسن بن حفص الهمداني رئيس اصبهان ومحمد بن اسد المديني واحمد بن محمد بن علي الخزاعي وابي بكر بن ابي عاصم
واسحق بن اسمعيل الرملي وابي خليفة الجمحي واحمد بن الحسن الصوفي وابي يعلى الموصلي وابي عروبة الحراني وكان مع
سعة علمه وغزارة حفظه صالحا خيرا قانتا لله صدوقا حدث عنه ابو بكر احمد بن عبد الرحمن الشيرازي و
ابو بكر بن مردويه وابو سعيد الماليني وابو نعيم ومحمد بن علي بن سمويه المؤدب وسفين بن حسكويه وحفيده محمد
بن عبد الرزاق بن ابي الشيخ والفضل بن محمد القاشاني وابو طاهر محمد بن عبد الرحيم الكاتب وخلق كثير قال ابن مردويه
ثقة مأمون صنف التفسير والكتب الكثيرة في الاحكام وغير ذلك قال ابو بكر الخطيب كان حافظا ثبتا متقنا وروى عن بعض
العلماء قال ما دخلت على الطبراني الا وهو يمزح او يضحك وما دخلنا على ابي الشيخ الا وهو يصلي قال ابو نعيم كان احد الاعلام
صنف الاحكام والتفسير وكان يقيد عن الشيوخ ويصنف لهم ستين سنة وكان ثقة قلت روى عنه ابو بكر بن
المقرئ وهو من اقرانه انا عبد الله بن محمد الفقيه اخبرنا علي بن عبد الغني المعدل كتابة انه سمع يوسف بن خليل الحافظ يقول انا

فی النوم کان دخلت مسجد الکوفۃ فرایت شیخا طوالا لم ار شیخا احسن منہ فقیل
لی ھذا ابو محمد بن حیان فتبعتہ وقلت انت ابو محمد بن حیان قال نعم قلت الیس
قد مت قال بلی قلت فبالله ما ضر التلبیک قال الحمد لله الذی صدقنا وعدہ واورثنا الارض
الآیۃ فقلت انا یوسف بن خلیل جئت لاسمع حدیثک واحصل کتبک
فقال سلمک الله ووفقک الله ثم صافحتہ فلم ار شیئا الین من کفہ فقبلتہا
ووضعتہا علی عینی قال ابو نعیم توفی فی سلخ المحرم سنۃ تسع وستین وثلثمائۃ
ونیز ذہبی در عبر در وقائع سنہ تسع وستین وثلثمائہ گفتہ وابو الشیخ الحافظ ابو
محمد عبد الله بن محمد بن جعفر بن حیان الاصبہانی صاحب التصانیف
فی سلخ المحرم ولہ خمس وتسعون سنۃ واول سماعہ فی سنۃ اربع و
ثمانین ومائتین من ابراہیم بن سعدان وابن ابی عاصم وطبقتہما
ورحل فی حدود الثلاثمائۃ وروی عن ابی خلیفۃ وامثالہ بالموصل
وحران والحجاز والعراق قال ابو بکر بن مردویہ ثقۃ مامون صنف
التفسیر والکتب الکبیرۃ فی الاحکام وغیر ذلک وقال الخطیب
کان حافظا ثبتا متقنا وقال غیرہ کان صالحا عابدا قانتا لله
کبیر القدر رحمہ الله وشمس الدین محمد بن محمد جزری در طبقات القرا
گفتہ عبد الله بن محمد بن جعفر بن حیان ابو محمد الاصبہانی الحافظ
ابو الشیخ روی القراءۃ عن ابی حامد احمد بن محمد بن
الصباح الخزاعی روی القراءۃ عنہ ابو طاہر محمد بن احمد بن محمد
الاصبہانی توفی فی سنۃ تسع وستین وثلثمائۃ ولہ خمس وتسعون
سنۃ وجلال الدین السیوطی در طبقات الحفاظ گفتہ ابو الشیخ حافظ اصبہان
ومسند زمانہ الامام ابو محمد عبد الله بن محمد بن جعفر بن حیان الاصبہانی
صاحب المصنفات ولد سنۃ ۲۷۴ وسمع ابا یعلی وابا خلیفۃ ولقی الکبار وکان مع سعۃ علمہ وغزارۃ
حفظہ من الاعلام صالحا خیرا صدوقا مامونا ثقۃ متقنا صنف التفسیر وغیرہ مات فی محرم سنۃ ۳۶۹ قال ابو بکر بن مردویہ

وابن قیم الجوزیة الحنبلی در زاد المعاد فی هدی خیر العباد بعد ذکر حدیث بنی المنتفق گفته هذا حدیث جلیل ینادی جلالته
وفخامته علی انه خرج من مشکوة النبوة لا یعرف الا من حدیث عبد الرحمن بن المغیرة بن عبد الرحمن
المدنی رواه عنه ابراهیم بن حمزة الزبیری وهما من کبار علماء اهل المدینة ثقتان یحتج بهما فی الصحیح
احتج بهما امام اهل الحدیث محمد بن اسمعیل البخاری رواه ائمة السنة فی کتبهم وتلقوه بالقبول و
قابلوه بالتسلیم والانقیاد ولم یطعن احد منهم فیه ولا فی احد من رواته فممن رواه الامام ابن الامام
ابو عبد الرحمن عبد الله بن احمد بن حنبل فی مسند ابیه وفی کتاب السنة وقال کتب الی ابراهیم بن حمزة بن محمد بن حمزة بن مصعب
بن زبیر الزبیری کتبت الیک بهذا الحدیث وقد عرضته وسمعته علی ما کتبت به الیک فحدث به عنی ومنهم
الحافظ الجلیل ابوبکر احمد بن عمرو بن ابی عاصم النبیل فی کتاب السنة له ومنهم الحافظ ابو محمد احمد بن
احمد بن ابراهیم بن سلیمان العسال فی کتاب المعرفة ومنهم حافظ زمانه ومحدث اوانه ابو القاسم سلیمان بن
احمد بن ایوب الطبرانی فی کثیر من کتبه ومنهم الحافظ ابو محمد عبد الله بن محمد بن حیان ابو الشیخ
الاصبهانی فی کتاب السنة الخ وتاج الدین دهان مکی در کفایة المتطلع که دران مرویات شیخ حسن عجیمی جمع نموده گفته
کتاب اخلاق النبی صلی الله علیه وسلم للامام المحدث ابی محمد عبد الله بن محمد بن جعفر بن حیان
المعروف بابی الشیخ رحمه الله تعالی اخبر به عن الشیخ محمد بن علاء الدین البابلی عن محمد حجازی الشعرانی عن المعمر محمد ابن ارکماس عن الحافظ احمد بن حجر
العسقلانی عن ابی اسحق ابراهیم بن احمد الرسام قال انا ابو محمد اسحق بن یحیی الآمدی قال انا یوسف بن خلیل الحافظ قال انا ناصر
بن محمد الویرج قال انا جعفر بن عبد الواحد الثقفی قال انا ابو طاهر محمد بن احمد بن عبد الرحیم قال انا به
مؤلفه ابو محمد عبد الله بن محمد بن جعفر بن حیان فذکره ومخفی نماند که شیخ حسن عجیمی از آن مشایخ عظام است
که شاه ولی الله والد ماجد مخاطب در کتاب ارشاد الی مهمات الاسناد باتصال سند روایت خود بایشان احمد الهی
بجا آورده آغاز ابتهاج وافتخار کرده پس ابو الشیخ از شیوخ مشایخ والد ماجد مخاطب باشد پس اگر اولیای
شاهصاحب بعد سماع روایت ابی الشیخ که از شیوخ مشایخ والد ماجد آن حاشد المحامد بوده دل بتصدیق حدیث
انا مدینة العلم ننهند وگوش حق نیوش خود برین فضیلت جلیله ننهند جا دارد لیکن جای حیرت وتعجب بسیار آنست که کابلی شیخ معنوی مخاطب
بروایت ابی الشیخ تشکک نموده تا از راه تعامی دفع عار نصب از اسلاف خود بمقابله اهل حق ذکر فرموده چنانچه در صواقع در ذکر
تعصبات گفته التاسع عشر ان اهل السنة افرطوا فی بغض اهل البیت ذکر ذلک ابن شهرآشوب وکثیر من علمائهم ونعتوهم
بالنصب وهو کذب صریح وعصبیة ظاهرة فانهم یقولون ان الله تعالی اوجب محبة اهل بیت نبیه علی جمیع بریته ولا یکون احد مؤمنا حتی یحب عترة النبی

احب الیه من نفسه ویروون فی ذلک احادیث منها ما رواه البیهقی وابو الشیخ والدیلمی انه صلی الله علیه وسلم قال لا یؤمن احد حتی اکون احب الیه من نفسه مقام نهایت شگفت ست که اوصاف مقلد بطباع مخاطب عظیم الانخداع بروایت ابی الشیخ دست تمسک میزند وانرا در مقام احتجاج ذکر میکند باز شاه صاحب بتور روایت او حدیث انا مدینة العلم را بکمال عصبیت نظر نمی اندازند واقتضای انصاف وخداترسی خود را بر همگنان ظاهر میسازند واز همه لطیفتر آنست که خود مخاطب عالی نصاب درباب یازدهم همین کتاب دست تشبث بدامان روایت ابو الشیخ میزنند وباز درباب حدیث مدینة العلم که ابو الشیخ آنرا روایت نموده آغاز عصبیت خاسره ومکابرت بائره می نهد چنانچه در بیان تعصبات که بنسبت آن باهل حق نموده گفته تعصب سیزدهم گویند که اهل سنت افراط میکنند در بغض حضرت علی وذریت طاهره او رضی الله عنهم ذکره ابن شهرآشوب وبهمین سبب ایشانرا ملقب بنواصب کنند حالانکه خود ایشان در کتب خود از کتب اهل سنت خصوصا از بیهقی وابو الشیخ ودیلمی نقل کرده اند قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یؤمن احد حتی اکون احب الیه من نفسه ویکون عترتی احب الیه من نفسه پس می بینی که مخاطب نبیل بکمال تغریر وتسویل در مقام اثبات لای اهل حق روایت ابی الشیخ را آورده حیله خلاص ومناص خود گردانیده لکن نمیدانم چرا در مقام رد وابطال حدیث مدینة العلم بر افادات محققین ومدققین خود نظر نانداخته تا معلوم میکرد که این حدیث شریف را نیز ابی الشیخ روایت فرموده تا از قدح وجرح این حدیث شریف باز می ایستاد وداد غایت خلاعت وجلاعت نمیداد وبالجملة فروایة ابی الشیخ هذا الحافظ المبجل؛ للمسند المفصل؛ المنوع المنول؛ عندهم بالطراز الاول؛ خیر معتمد ومعول؛ فی سلوک المنهج الواضح المدلل؛ فلا یرتاب فیه الا الارعن المغفل؛ ولا یطعن فیه الا المبتدع المضلل؛ والله العاصم عن نزغه بالطف المحیل؛ وهو الواقی عن ختله بالصون المکمل وجه بست وسوم آنکه ابو محمد عبد الله بن محمد بن عثمان المعروف بابن السقا الواسطی این حدیث شریف را روایت کرده چنانچه ملا علی بن محمد بن الطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی در کتاب المناقب گفته قوله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم اخبرنا ابو الحسن احمد بن المظفر بن احمد العطار الفقیه الشافعی رحمه الله بقراءتی علیه فاقر به سنة اربع وثلاثین واربعمائة قلت له اخبرکم ابو محمد عبد الله بن محمد بن عثمان المزنی الملقب بابن السقا الحافظ الواسطی رحمه الله نا عمر بن الحسن الصیرفی رحمه الله نا احمد بن عبد الله بن یزید نا عبد الرزاق قال انا سفیان الثوری عن عبد الله بن عثمان عن عبد الرحمان بن بهمان عن جابر بن عبد الله قال اخذ النبی صلی الله علیه وسلم بعضد علی فقال

بهمان

هذا امير البررة وقاتل الكفرة منصور من نصره مخذول من خذله ثم مد بها صوته فقال انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليأت الباب و ابن السقا از اکابر حفاظ اعلام و امجاد اثبات فخام سنیه بوده آثر شهیره و مفاخر مزهره او بر ناظر ذیل تاریخ واسط تصنیف علی بن محمد بن الطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی و کتاب الانساب عبد الکریم بن محمد السمعانی و تذکرة الحفاظ و عبر فی خبر من غبر شمس الدین محمد بن احمد الذهبی و طبقات محمد بن عبد الله الدمشقی الشهیر بابن ناصر الدین و طبقات الحفاظ جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی و تراجم الحفاظ مرزا محمد بن معتمد خان الحارثی البدخشی در کمال وضوح و ظهور است شطری وافر از عبارات این کتب در مجلد حدیث طیر مذکور شده و در اینجا اکتفا بر عبارت واحده میرود علامه ذهبی در عبر فی خبر من غبر در وقائع سنه ثلاث و سبعین و ثلثمائة گفته و ابو محمد بن السقا الحافظ عبد الله بن محمد بن عثمان الواسطی روی عن ابی خلیفة و عبدان و طبقتهما و ملح حفظه الا من حفظه توفي في جمادى الآخرة وكان من كبراء اهل واسط واولي الحشمة رحل به ابوه انتهى فمن سلك الله به مسلك الانصاف والحياء وتجنب عن العصبية والشقاء لا يقدم بالاجتراء بعد درك رواية ابن السقاء لهذا الخبر الساقي لكؤس الولاء المروي غليل الظماء الفاتح ابواب الاهتداء الوازع عن التجاوز والاعتداء الا من ران على قلبه النصب والشحناء وهام في موامي الحرورية والبغض متيه الغلواء فانحرف لزيغه عن اتباع النجباء الامناء عليهم الاف التحية والثناء وجه بست و چهارم آنکه ابو اللیث نصر بن محمد السمرقندی الحنفی این حدیث شریف را روایت نموده چنانچه در کتاب المجالس که نسخه عتیقه آن در نظر قاصر است گفته عن قيس بن ابي حازم رضي الله عنه قال جاء رجل الى معوية رضي الله عنه فسأله عن مسألة فقال سل عنها علي بن ابي طالب فهو اعلم بها فقال الرجل قولك احب الي من قول علي فقال معوية بئسما قلت ولؤم ما جئت به لقد كرهت رجلا كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعزه بالعلم عزا وقد قال النبي صلى الله عليه وسلم يا علي انت مني بمنزلة هرون من موسى الا انه لا نبي بعدي ولقد كان عمر بن الخطاب يسأله ويأخذ عنه ولقد شهدت عمر بن الخطاب اذا اشكل عليه شيء فقال ههنا علي بن ابي طالب ثم قال للرجل معوية رضي الله عنه قم لا اقام الله رجليك ومحا اسمه من الديوان ويروى ان سائلا سأل عائشة رضي الله عنها عن المسح على الخفين فقالت سلوا عنها علي بن ابي طالب فانه اعلم بالسنة وقال النبي صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها و محامد باذخه و محاسن شامخه و عظمت رتبت و رفعت منزلت ابو اللیث نزد سنیه سابقا در مجلد حدیث طیر حسب تصریحات

لؤم ما

اکابر قوم مثل شمس الدین ذهبی در تذکرة الحفاظ و عبد القادر حنفی در جواهر مضیئه و محمود بن سلیمان کفوی در کتاب
اعلام الاخیار و علی قاری در اثمار جنیه و تاج الدین دهان مکی در کفایة المتطلع و مصطفی بن عبد الله القسطنطینی در
کشف الظنون ستوده پس ابو اللیث المعروف بالفقیه امام اکابرهم النبیه و حبرهم
المبجل الوجیه قد اثبت هذا الحدیث الشریف النزیه بالحتم والجزم ودمر المتنبیه وحسم
کلام کل معاند فصیه فلا یطعن ممتری فیه الا الاعفک السفیه ولا یقدحه الا الحائر البائر
فی اوحش المتیه ولا یحید عنه الا الازعن المدله العظیم التدلیه وجه بست وپنجم آنکه ابو الحسین
محمد بن المظفر بن موسی بن عیسی البغدادی این حدیث شریف را روایت کرده چنانچه ابن المغازلی در کتاب المناقب
آورده اخبرنا محمد بن احمد بن عثمان انا ابو الحسین محمد بن المظفر بن موسی بن عیسی الحافظ البغدادی
نا الباغندی محمد بن محمد بن سلیمان نا محمد بن مصفا نا حفص بن عمر العدنی نا علی بن عمرو عن ابیه
عن جریر عن علی علیه السلام قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم و علی بابها ولا
تؤتی البیوت الا من ابوابها و نهایت وثوق و اعتماد و غایت اعتبار و استناد حافظ ابن المظفر بر ناظر
تذکرة الحفاظ و عبر فی خبر من غبر و دول الاسلام تصنیف ذهبی و وافی بالوفیات صلاح الدین صفدی و طبقات الحفاظ جلال الدین سیوطی
واضح و عبارات اکثر این کتب ان شاء الله در مجلد حدیث ثقلین بتفصیل مذکور خواهد شد پس ابن المظفر
حافظهم المعزز و کابرهم الموقر و جهبذهم المکبر قد روی هذا الحدیث السافر الازهر
الباهر الانور فلا یحید عنه الا التائه فی الضلال الاسیم الانکر ولا یمیل عنه الا السادر فی الغی
الاعوج الاعور وجه بست و ششم آنکه ابو حفص عمر بن احمد بن عثمان البغدادی المعروف بابن شاهین این حدیث شریف را
بچار طریق روایت کرده چنانچه علامه ابن شهر آشوب علیه الرحمة در کتاب مناقب آل ابی طالب میفرماید و قال النبی
صلی الله علیه وسلم بالاجماع انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب رواه احمد من ثمانیة طرق
وابراهیم الثقفی من سبعة طرق و ابن بطة من ستة طرق والقاضی الجعابی من ستة طرق وابن شاهین من اربعة طرق و بر متتبع
علم رجال واضح و ظاهرست که ابن شاهین از کبرای ثقات حفاظ و نبهای اثبات ایقاظ سنیه میباشد و مفاخر زاهره
مآثر باهره او از کتاب الانساب عبد الکریم بن محمد السمعانی و تاریخ کامل علی بن محمد المعروف بابن الاثیر و اسماء الرجال مسانید
ابی حنیفه از محمد بن محمود الخوارزمی و عبر فی خبر من غبر از محمد بن احمد الذهبی و مرآة الجنان عبد الله بن اسعد الیافعی و طبقات القراء
شمس الدین محمد بن محمد الجزری و طبقات الحفاظ و منتهی العقول جلال الدین سیوطی و طبقات المفسرین شمس الدین محمد بن علی الداودی

المالکی وتاریخ خمیس حسین بن محمد الدیاربکری وشرح مواہب لدنیہ محمد بن عبد الباقی الزرقانی ورسالہ اسانید محمد بن محمد الامیر وجنۃ فی الاسوۃ الحسنۃ بالسنۃ از مولوی صدیق حسن خان معاصر انشاء اللہ تعالی در مجلد حدیث تشبیہ خواہی دانست بجا پیر بعض عبارات باختصار مذکور میشود - علامہ ذہبی در تذکرۃ الحفاظ گفتہ ابن شاہین الحافظ المفید المکثر محدث العراق ابو حفص عمر بن احمد بن عثمان بن احمد البغدادی الواعظ المعروف بابن شاہین صاحب التصانیف سمع محمد بن محمد الباغندی ومحمد بن ہرون الحضرمی واباخبیب بن العباس البرتی وشعیب بن محمد الذارع وابا القسم البغوی وابا علی محمد بن سلیمان المالکی وطبقتہم ولہ رحلۃ الی دمشق لقی فیہا ابا اسحق بن ابی ثابت وطبقتہ مولدہ سنۃ سبع وتسعین ومأتین وسمع سنۃ ثمان وثلثمائۃ روی عنہ ابو سعید المالینی وابو بکر البرقانی وابو القاسم التنوخی وابو محمد الخلال وابو محمد الجوہری وابو الحسین بن المہتدی باللہ وخلق کثیر وابنہ عبید اللہ بن عمر قال ابن ماکولا ثقۃ مامون سمع بالشام وفارس والبصرۃ جمع الابواب والتراجم وصنف شیئا کثیرا قال ابو الحسین بن المہتدی باللہ قال لنا ابن شاہین صنفت ثلثمائۃ مصنف وثلثین مصنفا منہا التفسیر الکبیر الف جزء ومنہا المسند الف وثلثمائۃ جزء والتاریخ مائۃ وخمسون جزءا والزہد مائۃ جزء قال محمد بن عمر الداودی القاضی سمعت ابن شاہین یقول حسبت ما اشتریت بہ الحبر الی ہذا الوقت فکان سبعمائۃ درہم قلت تفسیرہ علی ما ذکر لی شیخنا عماد الدین الحزامی بواسط فی نحو من ثلاثین مجلدا قال الازہری وابن شاہین ثقۃ عندہ عن البغوی سبعمائۃ جزء وقال ابن ابی الفوارس ثقۃ مامون صنف ما لم یصنفہ احد - انتہی ما اردنا نقلہ **فہذا حافظہم** الجلیل ابن شاہین قد روی ہذا الحدیث المرتقی المتین بالسند المرصین بطرق متعددۃ تظہر الحق وتبین فالطاعن فی الخبر بعد روایۃ ہذا الحبر الرزین صاغر ثنی حقیر مہین والقادح فیہ اثر اثر ہذا العلم المبین مغموص فی دینہ غبین واللہ الموفق وہو المعین **وجہ بست ونہم** آنکہ ابو القاسم اسمعیل بن عباد الطالقانی المعروف بالصاحب این حدیث شریف را در اشعار بلاغت شعار خود مکرر نظم فرمودہ چنانچہ علامہ ابن شہر آشوب در ذکر ناظمین حدیث مدینۃ العلم میفرماید الصاحب

کان النبی مدینۃ ہو بابہا لو اثبت النصاذات المرسل ۔ وابہ باب المدینۃ لا تبغوا سواہ لہ لتدخلوہا فتخلوا جانب النبیہ ۔ ونیز در کتاب المناقب در ذکر ناظمین حدیث رد شمس میفرماید

ابن شاہین عمر بن عثمان الحافظ الواعظ البغدادی کان ثقۃ فی الحدیث مکثرا منہ روی وحدث عن جماعۃ وسمع منہ خلق کثیر وولد سنۃ ۲۹۷ وتوفی ۳۸۵ ولہ تالیف مفیدۃ منہا جزء فی الحدیث وکتاب ناسخ الحدیث ومنسوخہ اخذ عنہ ابراہیم بن علی المعروف بابن عبد الصمد انتہی صح
مولوی صدیق حسن خان در اتحاف النبلاء گفتہ

الصاحب کان النبی مدینۃ العلم التی ٭ حوت الکمال وکنت افضل باب ٭ ردت علیک الشمس
وہی فضیلۃ ٭ ظہرت فلم تستر بلف نقاب ٭ وصاحب ابن عباد ممدوح افاخم نقاد و معقول
اعاظم امجاد سنیہ می باشد شطری از مآثر طاہرہ و مفاخر باہرہ و معالی شامخہ و اعالی باذخہ و محامد جلیلہ و مدائح جزیلہ
او از یتیمۃ الدہر ابو منصور عبد الملک بن محمد ثعالبی و وفیات الاعیان احمد بن محمد الاربلی المعروف بابن خلکان
و مختصر فی اخبار البشر ابو الفدا اسمعیل بن علی الایوبی و تتمۃ المختصر عمر بن المظفر المعری المعروف بابن الوردی و عبر
فی خبر من غبر شمس الدین محمد بن احمد ذہبی و مراۃ الجنان عبد اللہ بن اسعد یافعی و بغیۃ الوعاۃ جلال الدین عبد الرحمن
بن ابی بکر السیوطی و ابجد العلوم مولوی صدیق حسن خان معاصر در مجلد حدیث طیر شنیدی اینجا نیز بعض عبارات
مذکور میشود ابن اثیر جزری در تاریخ کامل در وقائع سنہ خمس و ثمانین و ثلثمائہ گفتہ فی ہذہ السنۃ مات الصاحب
ابو القاسم اسمعیل بن عباد وزیر فخر الدولۃ بالری وکان واحد زمانہ علما و فضلا و تدبیرا و جودۃ
رأی کرما عالما بانواع العلوم عارفا بالکتابۃ و موادہا و رسائلہ مشہورۃ مدونۃ وجمع من
الکتب مالم یجمعہ غیرہ حتی انہ کان یحتاج فی نقلہا الی اربعمائۃ جمل و علامہ شمس الدین ذہبی
در دول الاسلام در وقائع سنہ مذکورہ گفتہ فیہا توفی الصاحب اسمعیل بن عباد وزیر مؤید الدولۃ
و فخر الدولۃ وکان من نبلاء الرجال انتہی فہذا اسمعیل بن عباد المعروف بالصاحب
کابرہم المحرز للمجد المنتدح الراحب ٭ قد اثبت ہذا الحدیث المبین من الحق کل لاحب
فی نظمہ الذی یسبی العقول فہو لہا ساحب ٭ فالعجب کل العجب من الجاحد المسرع الناحب
کیف یجنح الی ایراد الانکار و ہو شاحب ٭ ولا یقبل علی الحق اقبال الطائع المصاحب ولا یعرج علی نہج الحق و ہو واضح لاحب
وجہ بست و ہشتم ابو الحسن علی بن عمر بن محمد بن حسن بن شاذان بن ابراہیم بن اسحاق السکری الحربی حدیث مدینۃ العلم را روایت کردہ چنانچہ
در کتاب الامالی علی ما نقل عنہ گفتہ ثنا اسحاق بن مروان ثنا ابی ثنا عامر بن کثیر السراج عن ابی خالد عن سعد
بن طریف عن الاصبغ بن نباتۃ عن علی بن ابیطالب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا مدینۃ
العلم و انت بابہا یا علی کذب من زعم انہ یدخلہا من غیر بابہا و ثقت و نبالت و عظمت و جلالت شان
علامہ ابن شاذان از افادات ائمہ رفیع المکان و منتقدین اعیان سنیہ مثل عبد الکریم بن محمد السمعانی در کتاب
الانساب و عز الدین ابن اثیر الجزری در تاریخ کامل و شمس الدین محمد بن احمد ذہبی در عبر فی خبر من غبر ظاہر و آشکار است کما دریتہ
فی مجلد حدیث الطیر و غیر خاف علی من اوتی حظا من الفہم الحدیث و اعطی قسطا من الرأی السدید ٭

ان تحدیث الحربی وهو حبرهم المغنید، وحافظهم المجید، بهذا الخبر الشریف المجید، وذلک الحدیث الکریم الحمید، مرغم انف کل مکابر عنید، وجاذب بناصیة کل معاند مرید، ومؤسس بناء الحق السامق المشید، ومشید عماد الصدق الشاهق الاطید، والله ولی التوفیق والتایید، وهو الموفق بلطفه المحفوف بالتازیر والتشدید **وجہ بست و نہم** آنکہ ابو عبد اللہ عبید اللہ بن محمد بن محمد بن حمدان بن بطہ العکبری البطی این حدیث شریف را بشش طریق روایت نمودہ الفاضل رشیدی کہ ابن شہر آشوب علیہ الرحمہ در مناقب آل ابی طالب فرمودہ وقال النبی علیہ السلام بالاجماع انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیأت الباب رواہ احمد من ثمانیۃ طرق وابراهیم الثقفی من سبعۃ طرق وابن بطۃ من ستۃ طرق وابن بطہ از اجلۂ محدثین حذاق واماثل مسندین سباق سنیہ ست و محاسن باهره و محامد ناصعۂ او بر ناظر کتاب الانساب عبد الکریم بن محمد السمعانی و طبقات محمد بن عبد اللہ الدمشقی الشہیر بابن ناصر الدین و تراجم الحفاظ مرزا محمد بدخشانی واضح و ظاہرست و از اول وہلہ ظاہر است کہ اعتماد و اعتبار ابن بطہ عالی فخار آنست کہ ابن تیمیہ با آنہمہ تشدد و تصلب و تعنت و تعصب در منہاج بروایات او متمسک و متشبث شدہ کما دریت فی مجلد حدیث الطیر و کافی ست برای اثبات جلالت و نبالت ابن بطہ کہ او از شیوخ ان مشایخ سبعہ شاہ ولی اللہ والد مخاطب میباشد کہ حضرتش باتصال سند خود بایشان حمد الہی فرمودہ و ایشان را از مشایخ اجلۂ کرام و ائمۂ قادۂ اعلام و از جملۂ مشہورین من بین الحرمین المحترمین و مجمع علی فضلہم بین الخافقین وانمودہ کما ستعرف ان شاء اللہ تعالی فی مجلد حدیث التشبیہ بالتفصیل فهذا ابن بطة حافظهم الجوال، وبارعهم الرحال، المشد و الیه الرحال، المضروب الیه آباط الآبال، قد روی هذا الحدیث المنیر للبال، المزیح للبلبال، بطرق ستة فقمع الریب اصحاب المکر والادغال، ورد ما لزیغ اصحاب الخدع والاحتیال، فالمتعرض له بالطعن والاخمال، والمتصدی له بالقدح والاعلال، موضع فی بیداء العسف والضلال، موغل فی موامی الحیف اتم الایغال

وجہ سی ام کہ مشتمل بر وجوہ عدیدہ ست آنکہ ابو عبد اللہ محمد بن عبد اللہ المعروف بالحاکم حدیث مدینۃ العلم را بطرق متعددہ روایت نمودہ و باہتمام تمام تصحیح آن فرمودہ چنانچہ در کتاب المستدرک علی الصحیحین کہ نسخ عدیدہ آن از نظر نحیف گذشتہ و دو نسخہ آن وقت تحریر این فقیر حاضرست میفرماید حدثنا ابو العباس محمد بن یعقوب ثنا محمد بن عبد الرحیم الهروی بالرملة ثنا ابو الصلت عبد السلام بن صالح ثنا ابو معویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم

وعلی بابها فمن اراد المدینة فلیات الباب هذا حدیث صحیح الاسناد ولم یخرجاه وابو الصلت ثقة
مامون فانی سمعت ابا العباس محمد بن یعقوب فی التاریخ یقول سمعت العباس بن محمد الدوری یقول
سألت یحیی بن معین عن ابی الصلت الهروی فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معویة عن الاعمش
انا مدینة العلم فقال قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی وهو ثقة مامون سمعت ابا نصر احمد
بن سهل الفقیه القبانی امام عصره ببخارا یقول سمعت صالح بن محمد بن حبیب الحافظ یقول وسئل عن
ابی الصلت الهروی فقال دخل یحیی بن معین ونحن معه علی ابی الصلت فسلم علیه فلما خرج تبعته
فقلت له ما تقول رحمک الله فی ابی الصلت فقال هو صدوق فقلت له انه یروی حدیث الاعمش
عن مجاهد عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها
فمن اراد العلم فلیاتها من بابها فقال قد روی هذا ذاک الفیدی عن ابی معویة عن الاعمش
کما رواه ابو الصلت حدثنا بصحة ما ذکره الامام ابو زکریا یحیی بن معین ابو الحسین محمد بن احمد
بن تمیم القنطری ثنا الحسین بن فهم ثنا محمد بن یحیی بن الضریس ثنا محمد بن جعفر الفیدی ثنا ابو معویة
عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا
مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد المدینة فلیات الباب قال الحسین بن فهم حدثناه ابو الصلت
الهروی عن ابی معویة قال الحاکم لیعلم المستفید لهذا العلم ان الحسین بن فهم بن عبد الرحمن ثقة
مامون حافظ ولهذا الحدیث شاهد من حدیث سفین الثوری باسناد صحیح حدثنی ابو بکر محمد بن
علی الفقیه الامام الشاشی القفال ببخارا وانا سالته حدثنی النعمان بن هرون البلدی ببلد من اصل
کتابه ثنا احمد بن عبد الله بن یزید الحرانی ثنا عبد الرزاق ثنا سفین الثوری عن عبد الله بن عثمان بن خثیم
عن عبد الرحمن بن عثمان التیمی قال سمعت جابر بن عبد الله یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه
وسلم یقول انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب ازین عبارت سراسر بشارت واضح
ولائح ست که حاکم در اثبات وتصحیح این حدیث شریف وارغام وتبکیت جاحد عنید مساعی جمیله فرموده وبوجوه متعدده
زنگ شبهات ارباب اعتساف از قلوب اهل انصاف زدوده اول آنکه این حدیث شریف را بسند متصل خود از ابن عباس
روایت کرده دوم آنکه تصریح صریح بودن آن صحیح الاسناد نموده سوم آنکه باظهار عدم اخراج شیخین این حدیث شریف را
راه استدراک بر ایشان پیموده چهارم آنکه بنص انیق ابو الصلت هروی را که راوی این حدیث از ابو معویه است ثقه مامون

گفته پنجم آنکه برای تایید و تشدید توثیق خود حکایت سوال دوری یحیی بن معین را از حال ابوالصلت و توثیق یحیی بن معین او را
که این حکایت مشتمل بر اثبات حدیث مدینة العلم نیز میباشد از تاریخ شیخ خود محمد بن یعقوب الاصم نقل کرده ششم آنکه برای مزید
تشیید و تاکید حکایت سوال صالح بن محمد یحیی بن معین را از حال ابوالصلت و توثیق یحیی بن معین او را که این حکایت
نیز مشتمل بر اثبات حدیث مدینة العلم ست از شیخ خود ابوالنضر فقیانی نقل فرموده هفتم آنکه برای اثبات و تصحیح کلام
یحیی بن معین که مشتمل بر افاده روایت کردن فیدی اینحدیث شریف را میباشد اینحدیث شریف را از قنطری از حسین
بن فهم از محمد بن یحیی بن الضریس از محمد بن جعفر فیدی از ابو معویه از اعمش از مجاهد از ابن عباس روایت کرده هشتم آنکه روایت
کردن حسین بن فهم اینحدیث شریف را از ابوالصلت از ابو معویه نیز باثبات رسانیده نهم آنکه بمزید تحقیق و تدقیق حسین بن
فهم را نیز توثیق نموده و مستفید علم حدیث را بثقه و مامون بودن او اعلام فرموده دهم آنکه نظر باحقاق اینحدیث شریف
افاده فرموده که برای اینحدیث یعنی حدیث مدینة العلم بروایت ابن عباس شاهدیست از حدیث سفیان ثوری یازدهم
آنکه تصریح بصحت سند این شاهد کرده دوازدهم آنکه اتماما للتحقیق الشاهد و رغما لانف الجاحد اینحدیث را بسند متصل از جابر
بن عبدالله انصاری روایت فرموده فالحمد لله حمدا لا منتهی لاقصاه ولا یوزن شیء بادناه علی ما اوضح
الحق لذی عینین ببیان الصدق بلا ریب و رین واضاء نور الصواب لزاهر واشرق ضوء
الیقین الباهر اوما تری الحاکم کیف جهد فی تصحیح هذا الحدیث الشریف المنیف وبالغ فی تنقیح هذا الخبر
ورفع عقیرته بصحة سنده مرة بعد مرة وجال علی قلع ریب المرتاب کرة اثر کرة فجعل انکار المنکر
اخزی من کل باطل وصیر جهد الجاحدین اوهن من خطل خاطل فاضحی جحودهم سمة علی فرقتهم
وعنادهم وعضیهتهم ولدادهم وانهماکهم فی العصبیة البائرة وارتباکهم فی الحمیة الخاسرة
وذهابهم عریضا فی الخبط والشماس واغراقهم فی التعنت والوسواس وانخیازهم عن سبیل الانقیاد
والایقان واستنکافهم عن لحب الاعتراف والاذعان وایضاعهم فی مهامه العثار والزلل وابغالهم فی
مهاوی الافک المبین الخطل وتعلقهم بالمکابرة الفاضحة والمشابرة الواضحة ردا علی الله ورسوله وتخییلهم
لفقهاء العلماء الحذاق والجهابذة السباق فی بذل التحقیق وقبوله **وجه سی و یکم** آنکه حاکم نیسابوری اینحدیث شریف را
بروایت جناب امیرالمومنین علیه السلام نیز روایت کرده چنانچه علامه سیوطی در نکت بدیعات گفته حدیث انا
مدینة العلم وعلی بابها اورده من حدیث علی وابن عباس وجابر قلت حدیث علی اخرجه
الترمذی والحاکم وحدیث ابن عباس اخرجه الحاکم والطبرانی وحدیث جابر اخرجه الحاکم الخ و نیز

سیوطی در تاریخ الخلفا گفته واخرج الترمذی والحاکم عن علی قال قال رسول الله صلعم انا مدینة العلم وعلی بابها الخ واخراج حاکم این حدیث شریف را بروایت جناب امیر المومنین علیه السلام ابن حجر در صواعق محرقه و شیخ بن عبد الله العیدروس در عقد نبوی وابراهیم کردی در نبراس و زرقانی در شرح مواهب لدنیه و مرزا محمد بدخشانی در نزل الابرار و مفتاح النجا و تحفة المحبین و فاضل صبان مصری در اسعاف الراغبین و مولوی محمد مبین در وسیلة النجاة و مولوی ولی الله در مرآة المومنین و بلخی در ینابیع المودة نیز ذکر کرده اند کما ستقف علیه فیما بعد انشاء الله تعالی

وجه سی و دوم آنکه حاکم نیسابوری این حدیث شریف را بروایت ابن عمر نیز اخراج نموده چنانچه ابن حجر مکی در صواعق گفته الحدیث التاسع اخرج البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد الله والطبرانی والحاکم و العقیلی فی الضعفاء وابن عدی عن ابن عمر والترمذی والحاکم عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها الخ واخراج حاکم این حدیث شریف را بروایت ابن عمر از افاده علامه عیدروس در عقد نبوی و مرزا محمد بدخشانی در نزل الابرار و مفتاح النجا و تحفة المحبین و فاضل صبان مصری در اسعاف الراغبین و محمد مبین در وسیلة النجاة و ولی الله در مرآة المومنین و سلیمان بلخی در ینابیع نیز ثابت و محقق میشود کما ستعرفه فیما بعد انشاء الله تعالی - و محتجب نماند که حاکم نیسابوری از اساطین حفاظ اعاظم و ارکان ائمه افاخم و اماثل صدور نقاد و افاضل قروم امجاد سنیه بوده بکمال حفظ و اتقان و نقد و معرفت و تقدم و براعت و تمهر و تصدر جماعت و رفعت شان و عظمت مکان و فضائل جلائل و محاسن عقائل و مآثر عظائم و مفاخر کرائم او حسب افادات اکابر ایشان بیش از بیش ست شطری ازان بر ناظر مصنف مفرد حافظ ابو موسی المدینی و تاریخ نیسابور عبد الغافر فارسی و مناقب شافعی تصنیف فخر رازی و جامع الاصول مجد الدین ابن اثیر جزری و تاریخ کامل عز الدین ابن اثیر جزری و تهذیب الاسماء واللغات و منهاج محی الدین نووی و وفیات الاعیان ابن خلکان و مختصر فی اخبار البشر اسمعیل بن علی الایوبی و تذکرة الحفاظ و عبر ذهبی و تتمة المختصر ابن الوردی و رجال مشکوة ولی الدین خطیب و مرآة الجنان یافعی و طبقات شافعیه سبکی و طبقات الحفاظ محمد بن عبد الله الدمشقی الشهیر بابن ناصر الدین و رجال مشکوة شیخ عبد الحق و شرح مواهب لدنیه محمد بن عبد الباقی الزرقانی و تراجم الحفاظ مرزا محمد بدخشانی و تاج مکلل و اتحاف النبلاء مولوی صدیق حسن خان معاصر و غیر آن واضح و ظاهرست بعضی از عبارات کتب مذکوره در بعض مجلدات سابقه مسطور شده و بر اکثر عبارات این کتب انشاء الله در بعض مجلدات آتیه واقف خواهی شد و نیز میدانی که حاکم حسب افاده شاه ولی الله والد ماجد مخاطب در قرة العینین از جمله مجددین دین جناب ختم المرسلین صلی الله علیه وآله الطیبین الطاهرین که آنحضرت بوجود شان بشارت داده باشد در مائه رابعه از سر نو احیاء دین مبین آنحضرت کرده

والحکام و اتقان علم حدیث بعمل آورده که از جملهٔ ادلهٔ واضحه جلالت و نبالت حاکم آنست که شاه ولی الله در ازالة الخفا
و قرة العینین احتجاج و استدلال بروایات حاکم نموده‌اند بلکه خود مخاطب نیز در همین کتاب تحفه جابجا بروایت و مخرجات
او دست تمسک زده‌اند و بمقابلهٔ اهل حق آنرا آورده و کل هذا مما یشید اساس المطلوب و یرغم انف
الجاحد للعناد المنکوب **وجه سی و سوم** آنکه ابو القاسم حسن بن اسحاق بن شرفشاه الفردوسی این حدیث
را بنظم آورده و نسبت آن بجناب رسالتمآب صلی الله علیه و سلم بکمال حتم و جزم نموده چنانچه در شاهنامه فرموده
چهارم علی بود جفت بتول که او را بخوبی ستاید رسول که من شهر علمم علیم در ست درست این سخن قول پیغمبر ست
گواهی دهم کاین سخن راز اوست تو گویی دو گوشم بر آواز اوست بدان باش گو گفت زین بر مگرد چو گفتار او را بیابی نبرد
و بر ارباب الباب و ناقدین خبیر مخفی و محتجب نیست که نظم فردوسی حدیث مدینة العلم را در شاهنامه دلیل بر نهایت شهرت و استفاضهٔ آن
از قدیم الایام و شاهد کمال مقبولیت آن نزد هر خاص و عام بلکه مسلمیت آن حتی عند اللد الخصام میباشد زیرا که تصنیف این
کتاب عجیب بحضرت سلطان محمود سمت وجود یافته و تعصب عنید و عناد ناصبی محمود با شیعیان عترت حبیب رب ودود
و متبعین آل صاحب الحوض المورود علیه و علیهم آلاف السلام الی الیوم الموعود در کتب اعلام اهل سنت مسطور
و مسرود و حال شیفتگی او بعلم حدیث نیز دران مذکور و موجود بلکه او نزد این حضرات از جملهٔ فقهای شافعیه و ائمهٔ شان
محسوب و معدود و بمحامد و مفاخر عظیمه و مدائح و مآثر فخیمه بر السنهٔ اکابر این حضرات ممدوح و محمود است. ابن تیمیه در منهاج آنچه
گفته و اما ما ذکره من الصلوة التی یجیزها ابو حنیفة و فعلها عند بعض الملوک حتی رجع
عن مذهبه به فلیس بحجة علی فساد مذهب اهل السنة لان اهل السنة یقولون ان الحق لا یخرج
عنهم لا یقولون انه لا یخطی احد منهم و هذه الصلوة ینکرها جمهور اهل السنة کمالک و الشافعی
و احمد و الملک الذی ذکره هو محمود بن سبکتکین و انما رجع الی ما ظهر عنده انه من سنة النبی صلی الله
علیه و سلم و کان من خیار الملوک و اعدلهم و کان من اشد الناس قیاما علی اهل البدع لا سیما
الرافضة و ابن خلکان در وفیات الاعیان ترجمهٔ محمود بعد ذکر شطری از حالات او گفته و ذکر امام الحرمین
ابو المعالی عبد الملک الجوینی المتقدم ذکره فی کتابه الذی سماه مغیث الخلق فی اختیار الاحق
ان السلطان محمود المذکور کان علی مذهب ابی حنیفة رضی الله عنه و کان مولعا بعلم الحدیث
و کانوا یسمعون الحدیث من الشیوخ بین یدیه و هو یسمع و کان یستفسر الاحادیث فوجد اکثرها موافقا
لمذهب الشافعی رضی الله عنه فوقع فی خلده حکة فجمع الفقهاء من الفریقین فی مرو و التمس منهم

الكلام في ترجيح احد المذهبين على الاخر فوقع الاتفاق على ان يصلوا بين يديه ركعتين على مذهب الامام الشافعي رضي الله عنه وعلى مذهب ابي حنيفة رضي الله عنه لينظر فيه السلطان ويتفكر ويختار ما هو احسنهما فصلى القفال المروزي وقد تقدم ذكره بطهارة مسبغة وشرائط معتبرة من الطهارة والسترة واستقبال القبلة واتى بالاركان والهيئات والسنن والاداب والفرائض على وجه الكمال والتمام وقال هذه صلوة لا يجوز الامام الشافعي دونها رضي الله تعالى عنه ثم صلى ركعتين على ما يجوز ابو حنيفة رضي الله عنه فلبس جلد كلب مدبوغا ثم لطخ ربعه بالنجاسة وتوضأ بنبيذ التمر وكان في صميم الصيف في المفازة واجتمع الذباب والبعوض وكان وضوئه منكسا منعكسا ثم استقبل القبلة واحرم بالصلوة من غير نية في الوضوء وكبر بالفارسية ثم قرا اية بالفارسية دو برگك سبز ثم نقر نقرتين كنقرات الديك من غير فصل ومن غير ركوع وتشهد وضرط في اخره من غير نية السلام وقال ايها السلطان هذه صلاة ابي حنيفة فقال السلطان لو لم تكن هذه الصلاة صلاة ابي حنيفة لقتلتك لان مثل هذه الصلاة لا يجوزها ذو دين فانكرت الحنفية ان تكون هذه صلاة ابي حنيفة فامر القفال باحضار كتب ابي حنيفة وامر السلطان نصرانيا كاتبا يقرأ المذهبين جميعا فوجدت الصلوة على مذهب ابي حنيفة على ما حكاه القفال فاعرض السلطان عن مذهب ابي حنيفة وتمسك بمذهب الشافعي رضي الله عنه انتهى كلام امام الحرمين وكانت مناقب السلطان محمود كثيرة وسيرته من احسن السير ومولده ليلة عاشوراء سنة احدى وستين وثلثمائة وتوفي في شهر ربيع الاخر وقيل حادي عشر صفر سنة احدى وقيل اثنتين وعشرين واربعمائة بغزنة رحمه الله تعالى وعلامه ذهبي در عبر في خبر من غبر در وقائع سنه احدى وعشرين واربعمائة گفته والسلطان محمود بن سبكتكين سيف الدولة ابو القاسم بن الامير ناصر الدولة ابي منصور كان ابوه امير الغزاة الذين يغزون من بلاد ما وراء النهر على اطراف الهند فاخذ عدة قلاع وافتتح ناحية بست وكان كراميا فاما محمود فافتتح غزنة ثم بلاد ما وراء النهر ثم استولى على سائر خراسان وعظم ملكه ودانت له الامم وفرض على نفسه غزو الهند كل عام فافتتح منه بلادا واسعة وكان على عزم وصدق في الجهاد قال عبد الغافر الفارسي كان صادق النية في اعلاء كلمة الله تعالى مظفرا في غزواته ما خلت سنة من سني ملكه عن غزوة او سفرة وكان ذكيا بعيد الغور موفق الراي وكان مجلسه مورد العلماء وقبره بغزنة يدعى

الحسنة
الاذکار
وجه
علیه
سنی

عنده قال وقد صنف فی ایامه تواریخ وحفظت حرکاته وسکناته واحواله لحظة لحظة رحمه الله توفی فی
جمادی الاولی وعبد الله بن اسعد یافعی در مرآة الجنان در ذیل وقائع سنه عشر واربعمائة گفته ومما ذکروا عن السلطان محمود فی
ما هو مشهور من نقل مذهب الشافعی معه مما سیأتی الآن ذکره ویعلم منه فضل المذهب المذکور ومجزه قضیة عجیبة
مشتملة علی نادرة غریبة وهی ما ذکر امام الحرمین فحل الفروع والاصلین ابو المعالی
عبد الملک بن الشیخ الامام ابی محمد الجوینی فی کتابه الموسوم بمغیث الخلق فی اختیار الحق ان السلطان
محمود المذکور کان علی مذهب ابی حنیفة رضی الله عنه وکان مولعا بعلم الحدیث وکان الناس
او قال الفقهاء یسمعون الحدیث من الشیوخ بین یدیه وهو یسمع وکان یستفسر الاحادیث
فوجد اکثرها موافقا لمذهب الشافعی رضی الله عنه فوقع فی خلده حکة فجمع الفقهاء من
الفریقین فی مرو والتمس منهم الکلام فی ترجیح احد المذهبین علی الآخر فوقع الاتفاق علی ان
یصلوا بین یدیه رکعتین علی مذهب الشافعی ورکعتین علی مذهب ابی حنیفة رضی الله عنهما و
یقتصر فیهما علی اقل الفروض لینظر فیه السلطان ویتفکر ویختار ما هو احسنهما الخ ونیز یافعی در مرآة الجنان
در وقائع سنه احدی وعشرین واربعمائة گفته وفیها توفی السلطان محمود بن الامیر ناصر الدولة ابی
منصور کان ابوه امیر الغزاة الذین یغزون من بلاد ما وراء النهر علی اطراف الهند فاخذ عدة قلاع
وافتتح ناحیة بست واما محمود فافتتح غزنة ثم بلاد ما وراء النهر ثم استولی علی سائر خراسان و
دان له الخلق علی اختلاف اجناسهم وفرض علی نفسه غزو الهند کل عام فافتتح منه بلادا واسعة
وقد مضی ذکر شیء من فتحه البلاد البعیدة وصفاته الجمیلة الحمیدة وعلو همته الشریفة ورجوعه
عن مذهب ابی حنیفة الی مذهب الامام الشافعی رضی الله عنه فی القضیة المقدمة فی السنة العاشرة
بعد الاربع مائة وتاج الدین عبد الوهاب بن علی السبکی در طبقات شافعیه گفته محمود بن سبکتکین السلطان
الکبیر ابو القسم سیف الدولة ابن الامیر ناصر الدولة ابی منصور احد ائمة العدل ومن دانت له البلاد
والعباد وظهرت محاسن آثاره وکان یلقب قبل السلطنة سیف الدولة واما بعدها فلقب یمین الدولة
وبهذا اللقب سمی الکتاب الیمینی الذی صنفه ابو النصر محمد بن عبد الجبار العتبی فی سیرة هذا السلطان
واهل خوارزم وما والاها یعتنون بهذا الکتاب ویضبطون الفاظه اشد من اعتماد اهل بلادنا
اعتناء
بمقامات الحریری کان هذا السلطان اماما عادلا شجاعا مفرطا فقیها فهما سمحا جوادا سعیدا مؤیدا

وقد اعتبرت فوجدت اربعة لا خامس لهم فی العدل بعد عمر بن عبد العزیز رضی الله عنه الا
ان یکون بعض الناس لم تطل لهم مدة ولا ظهرت عنهم آثار ممتدة وهم السلطان محمود والوزیر
نظام الملک وبینهما فی الزمان مدة وسلطان وملک فی بلادنا هما السلطان صلاح الدین یوسف
بن ایوب فاتح بیت المقدس وقبله الملک نور الدین محمود بن زنکی الشهید ولا استطیع ان
اسمیه سلطانا لانه لم یسم بذلک وسبب هذا ان مصطلح الدول ان السلطان من ملک اقلیمین
فصاعدا فان کان لا یملک الا اقلیما واحدا سمی بالملک وان اقتصر علی مدینة واحدة لا یسمی لا بالملک و
لا بالسلطان بل بامیر البلد وصاحبها ومن ثم یعرف خطاء کتاب زماننا حیث یسمون صاحب حماة
سلطانا ولا ینبغی ان یسمی لا سلطانا ولا ملکا لان حکمه لا یعدوها فکانهم خرجوا عن المصطلح ومن
شرط السلطان ان لا یکون فوق یده ید وکذلک الملک ولا کذلک صاحب البلدة الواحدة فان السلطان
یحکم علیه اما لحکم السلطان علی الملک او عدم حکمه فیختلف باختلاف القوة والضعف ثم نور الدین
خطب له علی منابر دیار مصر لما افتتحها صلاح الدین وبهذا تسمی بالسلطان ولذلک قال بعض من
امتدحه اذ ذاک شعر ومملکت اقلیمین ثمة ثالثا فدعیت بعد الملک بالسلطان * وعدنا الی ذکر
یمین الدوله فنقول کان اولا حنفی المذهب ثم انتقل الی مذهب الشافعی لما صلی القفال بین یدیه صلاة
لا یجیز الشافعی دونها وصلاة لا یجیز ابو حنیفة دونها وقد ذکر القفال هذه الحکایة فی فتاواه ثم حکاها من بعده امام الحرمین وغیره
وچون دولت شاه بن علاء الدوله بختیشاه سمرقندی در تذکرة الشعرا که مصطفی بن عبد الله القسطنطینی ذکر آن در
کشف الظنون باین عنوان نموده تذکرة الشعراء فارسی للامیر دولتشاه بن علاء الدوله بختیشاه رتب علی
سبع طبقات وخاتمة وذکر فی اوله عشرین شاعرا من شعراء العرب ثم اراد فیهم شعراء العجم وضمنهما فوائد من التواریخ علی طریق
الاستطراد وفرغ من جمعه سنة ۸۹۲ اثنین وتسعین وثمانمائة در ترجمه فردوسی بعضی از متعلقات تصنیف
شاهنامه وحالات عصبیت محمود بتفصیل آورده لهذا برای تشیید مطلوب وابرام مقصود ذکر آن ترجمه درین مقام
مناسب می نماید قال دولت شاه السمرقندی فی التذکرة ذکر سحبان العجم فردوسی رحمه الله اکابر وافاضل متفق اند که
شاعری در مدت روزگار اسلام مثل فردوسی از کتم عدم پای بمعموره وجود ننهاده والحق داد سخنوری وفصاحت
داده وشاهد عدل صدق این دعوی کتاب شاهنامه است که درین پانصد سال گذشته از شاعران وفصیحان سخنگار
هیچ آفریده را یارای جواب شاهنامه نبوده واین حالت از شاعران هیچکس را مسلم نیست واین معنی هدایت خداست در حق

فردوسی گفته‌اند **بیت** سکه کاندر سخن فردوسی طوسی نشاند ٭ کافرم گر هیچکس از جمله فردوسی نشاند ٭ اول از بالای
کرسی بر زمین آمد سخن ٭ او دگر دستش گرفت و بر سر کرسی نشاند ٭ و عزیزی دیگر راست **بیت** در شعر سه تن پیمبرانند
هر چند که لا نبی بعدی ٭ اوصاف و قصیده و غزل را ٭ فردوسی و انوری و سعدی ٭ الانصاف اینست که مثل قصائد انوری
و قصائد خاقانی را توان گرفت باندکی کم و زیاده و مثل غزلیات شیخ بزرگوار سعدی غزلیات خواجه خسرو خواهد بود بلکه بهتر
اما مثل اوصاف و سخن گذاری فردوسی کدام فاضل شعر گوید و کرا باشد و میتواند بود که شخصی این سخن را مسلم ندارد
و گوید شیخ نظامی را در این باب ید بیضاست و درین سخن مضائقه نیست و شیخ نظامی بزرگ بوده و سخن او بلند و متین و
پر معانیست اما از راه انصاف تامل در هر دو شیوه نکو بکن و ممیز بوده حکم براستی گو بباید اما اسم فردوسی حسن بن اسحق
بن شرفشاه ست و در بعض سخن ابن شرفشاه تخلص میکند و از دهاقین طوس بوده و گویند از قریه رزان ست
من اعمال طوس و بعضی گویند سوری بن معتز که او را عمید خراسانی می گفته‌اند و در روستاق طوس کاریزی و
چهار باغی داشته فردوس نام و پدر فردوسی باغبان آن مزرعه بوده و وجه تخلص فردوسی آنست والعهدة
علی الراوی ابتدای حال فردوسی آنست که عامل طوس بدو جور و بیدادی میکرد و بشکایت عامل از طوس بغزنین رفته
و مدتی بدرگاه سلطان محمود تردد میکرد و مهم او تمشی نمیشد و بتخرج الیوم درماند آخرش شاعری پیشه ساخت
قطعه و قصائد میگفت از عام و خاص وجه معاش بدو میرسید و در سر او آرزوی صحبت استاد عنصری میبود و از غایت
جاه عنصری او را این آرزو میسر نمیشد تا روزی بحیله خود را در مجلس عنصری گنجانید و در آن مجلس عسجدی و فرخی که هر دو
شاگرد عنصری اند حاضر بودند استاد عنصری فردوسی را چون مرد روستائی شکل دید از روی ظرافت گفت ای برادر در
مجلس شعرا جز شاعری نگنجد فردوسی گفت بنده را درین فن اندک مایه شروعی هست استاد عنصری گفت شعر چون
عارض تو ماه نباشد روشن ٭ عسجدی گفت شعر مانند رخت گل نبود در گلشن ٭ فرخی گفت شعر مژگانت همی گذر کند از جوشن ٭
فردوسی گفت شعر مانند سنان گیو در جنگ پشن ٭ همگنان از حسن کلام او تعجب کردند و استاد عنصری فردوسی را گفت
زیبا گفتی مگر ترا در تاریخ سلاطین وقوفی هست گفت بلی تاریخ ملوک عجم همراه دارم عنصری او را در ابیات و اشعار
مشکله امتحان کرد فردوسی را در شیوه شاعری و سخنوری قادر یافت گفت ای برادر معذور دار که نشناختم
و او را مصاحب خود ساخت و سلطان عنصری را فرموده بود که تاریخ ملوک عجم را بقید نظم درآورد و عنصری از
کثرت اشتغال بهانها میکرد و میتواند بود که طبعش بر نظم شاهنامه قادر نبوده باشد و هیچکس را در آن روزگار نیافته
که اهل این کار بوده باشد القصه فردوسی را پرسید که توانی نظم شاهنامه گفتن فردوسی گفت بلی انشاء الله استاد

عنصری ازین معنی خرم شد و فی الحال بعرض رسانید که جوانی خراسانی آمده بسیار خوش طبع و بر سخنوری قادرست
گمان بنده آنست که از عهده نظم تاریخ عجم بیرون تواند آمد سلطان گفت او را بگو که در مدح من چند بیت
بگوید عنصری فردوسی را بمدح سلطان اشارت کرد فردوسی چند بیت در مدح سلطان بگفت بدیهه و این بیت
از انجمله است ؎ چو کودک لب از شیر مادر بشست ٭ ز گهواره محمود گوید نخست ٭ سلطان را بغایت ازین بیت
خوش آمد و فردوسی را فرمود تا بر نظم شاهنامه قیام نماید گویند که او را در سرا بوستان خاص فرمود تا حجره مسکن
دادند و مشاهره و وجه معاش مقرر کردند و مدت چهار سال در خطه غزنین بنظم شاهنامه مشغول بود بعد از آن اجازت
حاصل کرد که بوطن رود و بنظم شاهنامه مشغول باشد و مدت چهار سال دیگر بطوس ساکن بود باز بغزنین رجوع کرد چهار دانگ
شاهنامه را بنظم آورده بود بعرض سلطان رسانید و مقبول نظر کیمیا خاصیت سلطانی شد و باز بر طریق اول بکار
مشغول شد و سلطان گاه گاه او را بنوازش و تفقدی فرمودی و مربی او شمس الکفاة خواجه احمد بن حسن میمندی
بود و مدح او گفتی و التفات بایاز که جمله خاصان سلطان بود نمیکرد ایاز ازین معنی تافته شد و از روی سعایت
در مجلس خاص بعرض رسانید که فردوسی رافضی ست و سلطان محمود در دین و مذهب بغایت صلب بوده و در
نظر او هیچ طائفه دشمن تر از رفضه نبوده اند خاطر سلطان ازین سبب بر فردوسی متغیر شد روزی او را طلب فرمود
و از روی عتاب با وی گفت که تو قرمطی بوده بفرمایم تا ترا زیر پای فیلان هلاک کنند تا جمیع قرامطه را عبرت باشد فردوسی
فی الحال در پای سلطان افتاد که من قرمطی نیستم بلکه از اهل سنت و جماعتم و بر من افترا کرده اند سلطان
فرمود که مجتهدان بزرگ شیعه از طوس بوده اند اما من ترا بخشیدم بشرط آنکه ازین مذهب رجوع نمائی بعد از آن از سلطان
هراسان شد و در حق او نیز بدگمان گشت بهر کیفیت که بود کتاب نظم شاهنامه با تمام رسانید و او را طمع آن بود
که سلطان در حق او احسان بزرگ بجای آورد و مثل ندیمی مجلس خاص و اقطاع چون خاطر سلطان بد و گران شده
بود صله کتاب شاهنامه شصت هزار درم نقره انعام فرمود که بیتی را درمی نقره باشد و فردوسی بغایت این انعام
را در حق خود حقیر دانست اما بستد و ببازار شد و بحمام در آمد و بیست هزار درم اجرت حمامی داد و بیست هزار درم فقاعی
خرید و بیست هزار درم بمستحقان قسمت نمود خود را در شهر غزنین مخفی ساخت و بعد از آن بحیله کتاب شاهنامه
را از کتابدار سلطان بدست آورد و چند بیت در مذمت سلطان بدانجا الحاق کرد **بیت** چو سی سال بردم بشهنامه
رنج ٭ که تا شاه بخشد مرا تاج و گنج ٭ اگر شاه را شاه بودی پدر ٭ بسر بر نهادی مرا تاج زر ٭ چو اندر تبارش بزرگی
نبود ٭ نیارست نام بزرگان شنود ٭ و باقی این ابیات شهرتی عظیم دارد نوشتن تمام احتیاج نبود و فردوسی

ماند صح
از نجم صح

مدت چهار ماه در غزنین متواری بود و بعد از ان مخفی بهرات آمد و در خانه ابو المعالی صحاف چند گاه بسر برد که فرستادگان سلطان
بتفحص فردوسی میرسیدند و در شهرها منادی میکردند فردوسی خود را بمشقت تمام بطوس رسانید و در انجا نیز خواست
بودن اهل و عیال و اقربا را وداع کرد و عازم رستمدار شد و علا بن اسپهبد جرجانی از قبل منوچهر بن قابوس حاکم رستمدار
بود و پناه آورد و سپهبد او را اعانت کرد و از فردوسی ابیات هجو سلطان را بیک صد و شصت مثقال طلا بخرید که از
شاهنامه محو سازد و او اجابت کرده دیگر بار بطوس رجوع نمود و پیری برو مستولی شده بود و در وطن مالوف متواری میبود
وقتی سلطان در سفر هند نامه بملک دهلی مینوشت رو بخواجه احمد بن حسن میمندی کرد که اگر جواب نه بر وفق مراد ما باشد تدبیر
چیست خواجه این بیت از شاهنامه خواند ع اگر جز بکام من آید جواب * من و گرز و میدان و افراسیاب * سلطان را
رقتی پیدا شد گفت در حق فردوسی جفا و کم عنایتی کردم آیا احوال او چیست خواجه محل و تقریب یافت بعرض رسانید
که فردوسی پیر و عاجز و مستمند شده و در طوس متواری بوده سلطان از غایت عنایت و شفقت فرمود تا دوازده شتر
نیل بار کرده جهت انعام فردوسی بطوس فرستادند چون شتران نیل بدروازه رودبار طوس رسید همان بود و بیرون رفتن
جنازه فردوسی بدروازه رزان همان بعد از ان جهت تسلیم خواهرش کردند قبول نکرد و از غایت زهد گفت ع
مرا بمال سلاطین چه احتیاجی نیست * و وفات فردوسی در شهور سنه احدی عشر و اربعمائة بوده و قبر او در شهر
طوس است بجنب مزار عباسیه و الیوم مرقد شریف او متعین است و زوار را بدان مرقد التجاست چنین گویند که شیخ ابو القاسم
کرکانی علیه ما یستحق بر فردوسی نماز نکرد که او مدح مجوس گفته آن شب در خواب دید که فردوسی را در بهشت عدن درجات
عالیست از و سوال کرد که این درجه بچه یافتی گفت بدان یک بیت که در توحید گفتم این است بیت * جهان را بلندی و پستی تویی
ندانم چه هر چه هستی تویی * انتهی کلام السمرقندی فثبت و الحمد لله الودود * ان المخاطب الحیی المیود *
فی تعرضه لهذا الحدیث بالانکار و الجحود * و تلقیه بالاعراض و الصدود * قد ابی علی سلطان اصحاب
الزیغ و اللدود * و زید علی حسن ید ذوی البغی و الجحود * و بلغ فی تیهاء العصبیة الی اقصی البغی و العنود
و حصل فی غلواء الحمیة علی خیب الحشر و الکنود * **وجه سی و چهارم** آنکه طراز المحدثین ابوبکر احمد بن موسی
بن مردویه الاصبهانی حدیث مدینة العلم را از جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم بواسطه جناب امیر المومنین
علیه السلام و ابن عباس روایت نموده چنانچه علی ما نقل عنه بسند خود آورده عن علی رضی الله عنه قال قال
رسول الله صلی الله علیه و سلم انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب و نیز
علی ما نقل عنه بسند خود آورده عن ابن عباس قال قال رسول الله علیه و سلم انا مدینة العلم و علی بابها

فمن اراد العلم فلیات الباب مروایت کردن ابن مردویه این حدیث شریف را بروایت ابن عباس از افاده
علامه شوکانی نیز ظاهرست کما ستعرف فیما بعد انشاء الله تعالی و ابن مردویه از اجله حفاظ مشهورین و اماثل النقلهٔ
معروفین سنیه می باشد جلالت شان و علو مکان او بر ناظر کتاب الانساب سمعانی و معجم البلدان یاقوت حموی
و کتاب المناقب اخطب خوارزم و تذکرة الحفاظ و عبر ذهبی و زاد المعاد ابن القیم حنبلی و تاریخ ابن کثیر شامی و طبقات شافعیه
سبکی و حصن حصین شمس الدین جزری و طبقات الحفاظ سیوطی و شرح مواهب لدنیه زرقانی و کشف الظنون
مصطفی بن عبد الله قسطنطینی و رساله اصول حدیث خود مخاطب و غیر آن واضح و لائح است و اکثر عبارات این کتب
انشاء الله تعالی در مجلد ثانی مذکور میشود فهذا ابن مردویه طراز محدثیهم الاعلام و علم حفاظهم
الفخام قد روی هذا الحدیث المبهر المنظام و اثر هذا الخبر المحصف لعصلم بطریقین عن سید
الانام علیه و آله الاف التحیة و السلام فلا یطعن فیه بعد روایة ابن مردویه الا المارد الذی هو
من الد الخصام و لا یقدح فیه غب عیها الا متراه فی بید الغوایة و هام **وجه سی و پنجم** آنکه
تاج المحدثین ابونعیم احمد بن عبد الله الاصبهانی حدیث مدینة العلم را در کتاب معرفة الصحابه اخراج نموده عبد الرحمن بن ابی بکر
سیوطی در جمع الجوامع گفته انا مدینة العلم و علی بابها ابونعیم فی المعرفه عن علی و نیز سیوطی در رساله قول جلی فی
فضائل علی گفته الحدیث السادس عشر عنه ای عن علی کرم الله وجهه ان رسول الله صلی الله
علیه و سلم قال انا مدینة العلم و علی بابها اخرجه ابونعیم فی المعرفة و روایت کردن ابونعیم این حدیث شریف را
در کتاب المعرفة از افاده ابراهیم وصابی در کتاب الاکتفا و مرزا محمد بدخشی در نزل الابرار و مفتاح النجا و تحفة المحبین نیز
واضح و ظاهر میشود و نور الدین سلیمانی نیز آنرا در در یتیم نقل کرده کما ستعرف فیما بعد انشاء الله تعالی **وجه سی و ششم**
آنکه ابونعیم جناب امیر المومنین علیه السلام را بلقب باب مدینة الحکم و العلوم مدح نموده کمال ثبوت و حقیت این حدیث
شریف بر اصحاب الباب اوضح و اظهر فرموده چنانچه در حلیة الاولیاء بترجمه جناب امیر المومنین علیه السلام گفته سید القوم
محب المشهود **باب مدینة الحکم و العلوم** راس المخاطبات و مستنبط الاشارات رایة المهتدین و نور
المطیعین و ولی المتقین و امام العادلین اقدمهم اجابة و ایمانا و اقومهم قضیة و ایقانا و اعظمهم حلما
و اوفرهم علما علی بن ابی طالب علیه السلام قدوة المتقین و زینة العارفین المنبی عن حقائق التوحید
المشیر الی لوامع علم التفرید صاحب القلب العقول و اللسان السئول و الاذن الواعی و العهد الوافی فقاء
عیون الفتن و وقی من فنون المحن فدفع الناکثین و وضع القاسطین و دمغ المارقین الاخیشن فی دین الله

الممسوس فی ذات الله ابونعیم از حفاظ این شان و نقاد جلیل الشان و مستندین اعیان و معتمدین ارکان
و متمهرین ثقات و متبحرین اثبات و اساطین معظمین و کبار متحذقین سنیه بوده نفائس مکارم شهیه و عقائل محامد بهیه
او بر ناظر کتاب مناقب الشافعی لفخر الدین الرازی و تاریخ کامل عز الدین ابن الاثیر الجزری و اسماء الرجال جامع مسانید ابی حنیفه
تصنیف ابو المؤید محمد بن محمود الخوارزمی و وفیات الاعیان ابن خلکان و منهاج السنه ابن تیمیه و مختصر فی اخبار البشر
ابو الفدا اسمعیل بن علی الایوبی و تذکرة الحفاظ و عبر و دول الاسلام محمد بن احمد ذهبی و تتمة المختصر ابن الوردی و
اسماء الرجال مشکوة ولی الدین خطیب و زاد المعاد ابن القیم و وافی بالوفیات صلاح الدین خلیل بن ایبک الصفدی
و مرآة الجنان عبد الله بن اسعد الیافعی و طبقات شافعیه عبد الوهاب بن علی السبکی و طبقات شافعیه عبد الرحیم بن الحسن
الاسنوی و طبقات شافعیه تقی الدین ابوبکر بن القاضی شهبة الاسدی و توضیح الدلائل شهاب الدین احمد
و طبقات الحفاظ جلال الدین سیوطی و لواقح الانوار عبد الوهاب شعرانی و تاریخ خمیس حسین بن محمد دیار بکری
و مقالید الاسانید ابو مهدی ثعالبی و بستان المحدثین خود مخاطب و قول مستحسن مولوی حسن زمان معاصر و
اتحاف النبلاء و تاج مکلل مولوی صدیق خان معاصر ظاهر و باهر ست بعضی از عبارات این کتب در مجلدات
سابقه مذکور شده و شطری از آن ان شاء الله تعالی در بعض مجلدات آتیه مذکور خواهد شد در ینجا بر بعض عبارات
اکتفا میرود ابن خلکان در وفیات الاعیان گفته الحافظ ابو نعیم احمد بن عبد الله بن احمد بن
اسحاق بن موسی بن مهران الاصبهانی الحافظ المشهور صاحب کتاب حلیة الاولیاء کان
من اعلام المحدثین و اکابر الحفاظ الثقات اخذ عن الافاضل و اخذوا عنه و انتفعوا به و
کتابه الحلیة من احسن الکتب و له کتاب تاریخ اصبهان نقلت منه فی ترجمة والده عبد الله
نسبه علی هذه الصورة و ذکر ان جده مهران اسلم اشارة الی انه اول من اسلم من اجداده و
انه مولی عبد الله بن معاویة بن عبد الله بن جعفر بن ابی طالب رضی الله عنه و سیاتی ذکر عبد الله
بن معاویة ان شاء الله تعالی و ذکر ان والده توفی فی رجب سنة خمس و ستین و ثلثمائة و تدفن عند جده من
قبل امه و ولد فی رجب سنة ست و ثلثین و ثلثمائة و قیل اربع و ثلثین و توفی فی صفر و قیل یوم
الاثنین الحادی و العشرین من المحرم سنة ثلثین و اربعمائة باصبهان رحمه الله تعالی و محمد بن احمد ذهبی
در عبر فی خبر من غبر در وقائع سنه ثلثین و اربعمائة گفته و فیها توفی ابو نعیم الاصبهانی احمد بن عبد الله
بن احمد الحافظ الصوفی الاحول سبط الزاهد محمد بن یوسف البناء باصبهان فی المحرم و له

اربع وتسعين سنة اعتنى به ابوه واسمعه فى سنة اربع واربعين وثلثمائة وبعدها استجاز له خيثمة الاطرابلسى والاصم وطبقتهما وتفرد بالدنيا بعلو الاسناد مع الحفظ والاستبحار من الحديث وفنونه روى عن ابن فارس والعسال واحمد بن سعيد السمسار وابى على بن الصواف وابى بكر بن الخلاد وطبقتهم بالعراق والحجاز وخراسان وصنف التصانيف الكبار المشهورة فى الاقطار انتهى فهذا ابو نعيم واحد حفاظهم الافراد وفرد ايقاظهم النقاد الذى طار صيته فى التلال والوهاد وبلغت تصانيفه السائرة الى الاغوار والانجاد قد روى هذا الحديث المرغم لاناف ذوى الاحتداد فى كتابه معرفة الصحابة المعروف بين اكابرهم الامجاد واثبته بالحتم والجزم درة فى صدور ارباب الخداع والكياد فى كتابه حلية الاولياء المشهور بين الامصار والبلاد فالعجب كل العجب من المخاطب الحديد الفؤاد البديع الانتقاد كيف مضى على سنن الخصام والالداد ونظم نفسه فى سلك المنكرين الجحاد الجائبين سباسب الحيف والعناد الهائمين من العمه والعنت فى كل واد وجه بست و ششم آنکه ابوالحسن احمد بن المظفر بن احمد العطار الفقيه الشافعى اين حديث شريف را باسناد متصل خود از جناب رسالتماب صلى الله عليه وآله وسلم روایت نموده چنانچه آنفا در وجه روایت ابن السقا از تصریح علامه ابن المغازلى در کتاب المناقب دانستى وستقف عليه فيما بعد ايضا ان شاء الله تعالى وابوالحسن العطار از ائمه کبار واعلام احبار سنيه ست علامه ابن المغازلى در کتاب المناقب روايات واخبار او بتوفير واکثار آورده ومکرر او را بوصف فقيه شافعى ستوده وجلالت شان ورفعت مکان او بر ناظر کتاب العمدة نيز واضح ولائح ست وقد مرت عبارته فى محل حديث الطير فهذا ابو الحسن العطار فقيههم السائر للاغوار قد روى هذا الحديث المزرى بنوافحه اريج الازهار الزارى بفوائحه على نسمات الاسحار فلا يعافه ولو بالالطاط والاضمار الا من الف الخبث والاقذار ولا يتلقاه بالجحود والانكار الا من غاص لعمهه فى الاغباش والاكدار والله ولى التوفيق بالتيقظ والاستبصار وهو المونع للتبصر والاعتبار وجه بست و هشتم آنکه اقضى القضاة ابوالحسن على بن محمد بن حبيب البصرى الشافعى المعروف بالماوردى اين حديث شريف را روایت نموده چنانچه علامه ابن شهرآشوب عليه الرحمه در مناقب آل ابى طالب میفرماید وقال النبى عليه السلام بالاجماع انا مدينة العلم وعلى بابها فمن اراد العلم فليأت الباب رواه احمد من ثمانية طرق و

ابراهیم الثقفی من سبعة طرق وابن بطة من ستة طرق والقاضی الجعابی من ستة طرق وابن شاهین من اربعة طرق والخطیب التاریخی من ثلاثة طرق ویحیی بن معین من طریقین وقد رواه السمعانی والقاضی الماوردی وابو منصور السکری وابو الحسن ماوردی از اعاظم فقهای مشاهیر و افاخم نبهای نحاریر سنیه بوده عبد الکریم بن محمد سمعانی در کتاب الانساب گفته الماوردی بفتح المیم والواو وسکون الراء وفی آخرها الدال المهملة هذه النسبة الی بیع الماورد وعمله واشتهر جماعة من العلماء بهذه النسبة لان بعض اجداده کان یعمله ویبیعه منهم اقضی القضاة ابو الحسن علی بن محمد بن حبیب البصری المعروف بالماوردی من اهل البصرة سکن بغداد وکان من وجوه الفقهاء الشافعیین وله تصانیف عدة فی اصول الفقه وفروعه وغیر ذلک وجعل الیه ولایة القضاء ببلدان کثیرة وسکن بغداد فی درب الزعفران وحدث عن الحسن بن علی بن محمد الجبلی صاحب ابی خلیفة وعن محمد بن عدی بن زحر المنقری ومحمد بن المعلی الازدی وجعفر بن محمد بن الفضل البغدادی وسمع منه ابو بکر احمد بن علی بن ثابت الخطیب الحافظ وجماعة آخرهم ابو العز احمد بن عبید الله بن کادش العکبری وقال الخطیب کتبت عنه وکان ثقة ومات فی شهر ربیع الاول من سنة خمسین واربعمائة ودفن من الغد فی مقبرة باب حرب وکان قد بلغ ستا وثمانین سنة وعز الدین ابن الاثیر در تاریخ کامل در وقائع سنه خمسین واربعمائة گفته وفی سلخه یعنی ربیع الاول توفی قاضی القضاة ابو الحسین علی بن محمد بن حبیب الماوردی الفقیه الشافعی وکان اماما وله تصانیف کثیرة منها الحاوی وغیره فی علوم کثیرة وکان عمره ستا وثمانین سنة وابن خلکان در وفیات الاعیان گفته ابو الحسن علی بن محمد بن حبیب البصری المعروف بالماوردی الفقیه الشافعی کان من وجوه الفقهاء الشافعیة وکبارهم اخذ الفقه عن ابی القاسم الصیمری بالبصرة ثم عن الشیخ ابی حامد الاسفرائنی ببغداد وکان حافظا للمذهب وله فیه کتاب الحاوی الذی لم یطالعه احد الا وشهد له بالتبحر والمعرفة التامة بالمذهب وفوض الیه القضاء ببلدان کثیرة واستوطن بغداد فی درب الزعفران وروی عنه الخطیب ابو بکر صاحب تاریخ بغداد وقال کان ثقة وله من التصانیف غیر الحاوی تفسیر القرآن الکریم والنکت والعیون وادب الدین والدنیا والاحکام السلطانیة وقانون الوزارة وسیاسة الملک والاقناع فی المذهب وهو مختصر وغیر ذلک وصنف فی اصول الفقه والادب وانتفع الناس به وقیل انه لم یظهر من تصانیفه فی حیاته شیئا وانما جمعها کلها فی موضع فلما دنت وفاته قال لشخص یثق به الکتب التی فی المکان الفلانی کلها تصنیفی وانما لم اظهرها لانی لم اجد نیة خالصة لله تعالی لم یشبها کدر فاذا عاینت الموت

وقعت فی النزع فاجعل یدک فی یدی فان قبضت علیها وعصرتها فاعلم انه لم یقبل منی شیء منها فاعمد الی الکتب والقها فی دجلة لیلا وان بسطت یدی ولم اقبض علی یدک فاعلم انها قبلت وانی قد ظفرت بما کنت ارجوه من النیة الخالصة قال ذلک الشخص فلما قارب الموت وضعت یدی فی یده فبسطها ولم یقبض علی یدی فعلمت انها علامة القبول فاظهرت کتبه بعده وذکر الخطیب فی اول تاریخ بغداد عن الماوردی المذکور قال کتب اخی الی من البصرة وانا ببغداد شعر
طیب الهواء ببغداد یشوقنی ۔ قدما الیها وان عاقت مقادیر ۔ فکیف صبری عنها الان اذ جمعت ۔ طیب الهوائین ممدود ومقصور ۔ قال ابو العز احمد بن عبید الله بن کادش انشدنی ابو الحسن الماوردی قال انشدنا ابو الخیر الکاتب الواسطی بالبصرة لنفسه شعر جری قلم القضاء بما یکون ۔ فسیان التحرک والسکون ۔ جنون منک ان تسعی لرزق ۔ ویرزق فی غشاوته الجنین ۔ ویقال ان ابا الحسن الماوردی لما خرج من بغداد راجعا الی البصرة کان ینشد ابیات العباس بن الاحنف المقدم ذکره وهی شعر اقمنا کارهین لها فلما ۔ الفناها خرجنا مکرهینا ۔ وما حب البلاد بنا ولکن امر العیش فرقة من هوینا ۔ خرجت اقر ما کانت لعینی ۔ وخلفت الفؤاد بها رهینا ۔ وانما قال ذلک لانه من اهل البصرة وما کان یؤثر مفارقتها فدخل بغداد کارها لها ثم طابت له بعد ذلک ونسی البصرة واهلها فشق علیه فراقها وقد قیل ان هذه الابیات لابی محمد المزنی الساکن بما وراء النهر قاله السمعانی والله اعلم وتوفی یوم الثلثاء سلخ شهر ربیع الاول سنة خمسین واربعمائة ودفن من الغد فی مقبرة باب حرب ببغداد وعمره ست وثمانون سنة رحمه الله تعالی والماوردی نسبة الی بیع الماورد هکذا قاله السمعانی ومحمد بن احمد ذهبی در عبر فی خبر من غبر در وقائع سنه خمسین واربعمائة گفته والماوردی اقضی القضاة ابو الحسن علی بن محمد بن حبیب البصری الشافعی مصنف الحاوی والاقناع وادب الدنیا والدین وغیر ذلک وکان اماما فی الفقه والاصول والتفسیر بصیرا بالعربیة ولی قضاء بلاد کثیرة ثم سکن بغداد وعاش ستا وثمانین سنة تفقه علی ابی القسم الصیمری بالبصرة وعلی ابی حامد ببغداد وحدث عن الحسن الجبلی صاحب ابی خلیفة الجمحی وجماعة وآخر من روی عنه ابو العز بن کادش ونیز در دول الاسلام در وقائع سنه مذکوره گفته واقضی القضاة ابو الحسن علی بن محمد بن حبیب الماوردی الشافعی صاحب التصانیف وعبد الله بن اسعد یافعی در مرآة الجنان در وقائع سنه مذکوره گفته وفیها الامام النحریر البحر الکبیر اقضی القضاة ابو الحسن علی بن محمد البصری الماوردی الشافعی مصنف الحاوی الکبیر النفیس

التفسير والاقناع وادب الدنيا والدين والاحكام السلطانية وقانون الوزارة وسياسة الملك
وتفسير القرآن الكريم والقلب والعيون وصنف في اصول الفقه والادب وغير ذلك وكان اماما
في الفقه والاصول والتفسير بصيرا بالعربية وولي قضاء بلاد كثيرة ثم سكن بغداد وعاش ستا
وثمانين تفقه على ابي القسم الصيمري بالبصرة وعلى الشيخ ابي حامد الاسفرائني ببغداد وحدث عن جماعة
وكان حافظا للمذهب درس العلوم وروى عنه الخطيب صاحب تاريخ بغداد وانتفع الناس به
وقيل انه لم يظهر شيئا من تصانيفه في حياته وانما جمع جميعها في موضع فلما دنت وفاته قال
لشخص هولاء الكتب التي في المكان الفلاني كلها تصنيفي وانما لم اظهرها لاني لم اجد نية خالصة
لله تعالى فاذا عاينت الموت ووقعت في النزع فاجعل يدك في يدي فان قبضت عليها وعصرتها
فاعلم انه لم يقبل مني شيء منها فالقها في دجلة وان بسطت يدي ولم اقبض على يدك فاعلم انها
قد قبلت وقد ظفرت بما كنت ارجوه ففعل الوصي ذلك فبسط يده ولم يقبض على يده فعلم
انها علامة القبول فاظهر كتبه بعده وذكر الخطيب في اول تاريخ بغداد عن الماوردي قال كتب
الي اخي من البصرة وانا ببغداد: طيب الهواء ببغداد يشوقني * قدما اليها وان عاقت مقادير
فكيف صبري عنها الآن اذ جمعت * طيب الهوائين ممدود ومقصور. وقيل انه لما
خرج من بغداد راجعا الى البصرة كان ينشد ابيات ابن الاحنف: اقمنا كارهين لها
فلما * الفناها خرجنا مكرهينا * وما حب البلاد بنا ولكن * امر العيش فرقة من
هوينا * خرجت اقر ما كانت لعيني * وخلفت الفؤاد بها رهينا * والماوردي
نسبة الى بيع الماورد وعمره ست وثمانون سنة رحمه الله تعالى و
تاج الدين عبد الوهاب بن علي السبكي در طبقات شافعيه گفته علي بن محمد بن حبيب
الامام الجليل القدر الرفيع الشان ابو الحسن الماوردي صاحب الحاوي
والاقناع في الفقه وادب الدين والدنيا والتفسير ودلائل النبوة و
الاحكام السلطانية وقانون الوزارة وسياسة الملك وغير ذلك روى
عن الحسن الجبلي صاحب ابي خليفة ومحمد بن عدي المنقري ومحمد
بن المعلى الازدي وجعفر بن محمد بن المعقل البغدادي وروى عنه ابو بكر

الخطيب وجماعة آخرهم ابو العز بن كادش وتفقه بالبصرة على الصيمري ثم رحل الى الشيخ ابي حامد الاسفرايني ببغداد
وكان اماماً جليلاً رفيع الشأن له اليد الباسطة في المذهب والتفنن التام في سائر العلوم قال الشيخ ابو اسحق درس بالبصرة و
ببغداد سنين كثيرة وله مصنفات كثيرة في الفقه والادب وكان حافظاً للمذهب انتهى وقال الخطيب من وجوه الفقهاء الشافعيين
وله تصانيف عدة في اصول الفقه وفروعه وغير ذلك قال وجعل اليه القضاء ببلدان السلطان

ثقه وكان صح

احد الائمة له التصانيف الحسان في كل فن من العلم وبينه وبين القاضي ابي الطيب في الوفاة احد عشر
يوماً وقيل انه لم يظهر شيئاً من تصانيفه في حياته وجمعها في موضع فلما دنت وفاته قال لمن يثق به
الكتب التي في المكان الفلاني كلها تصنيفي وانما لم اظهرها لاني لم اجد نية خالصة فاذا عاينت
الموت ووقعت في النزع فاجعل يدك في يدي فان قبضت عليها وعصرتها فاعلم انه لم يقبل مني شيء
منها فاعمد الى الكتب والقها في دجلة وان بسطت يدي ولم اقبض على يدك فاعلم انها قد قبلت واني
قد ظفرت بما كنت ارجوه من النية قال ذلك الشخص فلما قارب الموت وضعت يدي في يده
فبسطها ولم يقبض على يدي فعلمت انها علامة القبول فاظهرت كتبه بعده قلت لعل هذا
بالنسبة الى الحاوي والا فقد رايت من مصنفاته عدة كثيرة وعليه خطه ومنها ما اكملت قراءته
عليه في حياته ومن كلام الماوردي الدال على دينه ومجاهدته لنفسه ما ذكره في كتاب ادب الدين
والدنيا فقال ومما انذرك به من حالي اني صنفت في البيوع كتاباً جمعته ما استطعت من كتب الناس
واجهدت فيه نفسي وكددت فيه خاطري حتى اذا تهذب واستكمل وكدت اعجب به وتصورت اني اشد الناس
اطلاعاً بعلمه حضرني وانا في مجلسي اعرابيان فسالاني عن بيع عقداه في البادية على شروط تضمنت اربع
مسائل لم اعرف لشيء منها جواباً فاطرقت مفكراً وبحالي وحالهما معتبراً فقالا اما عندك فيما سألناك
جواب وانت زعيم هذه الجماعة فقلت لا فقالا ايهاً لك وانصرفا ثم اتيا من قد يتقدمه في العلم كثير
من اصحابي فسالاه فاجابهما مسرعاً بما اقنعهما فانصرفا عنه راضيين بجوابه حامدين لعلمه
الى ان قال فكان ذلك زاجر نصيحة ونذير عظة تذلل لهما قياد النفس وانخفض لهما جناح
العجب قال الخطيب كان ثقة مات في يوم الثلثاء سلخ شهر ربيع الاول سنة خمسين واربعمائة ودفن
من الغد في مقبرة باب حرب قال وكان قد بلغ ستاً وثمانين سنة انتهى فهذا الماوردي عمدة
فقهائهم الكبار وقدوة اعلامهم الاحبار قد روى هذا الحديث المنير للاسفار المزري بنور الاسفار

فلا یرتاب فیه الا من تاه فی مهامه العسف و حار، و لا یختلج عنه الا من ضل فی سباسب الحیف فبار
و لا یقدم علی طعنه الا من فاض ضغنه و فار، و لا یجترئ علی الغض منه الا من غاض دینه و غار
و لا یقدح فیه الا من هو من الهلکات علی شفا جرف هار، فانهار به الی النار، و لا یزری الا من تردی
فی هوة السعیر و بئس القرار. **وجه سی و نهم** آنکه ابوبکر احمد بن الحسین بن علی البیهقی حدیث مدینة العلم را روایت کرده
چنانچه اخطب خوارزم در کتاب المناقب گفته اخبرنا الشیخ الزاهد الحافظ ابوالحسن علی بن احمد العاصمی الخوارزمی
قال اخبرنا شیخ القضاة اسمعیل بن احمد الواعظ قال اخبرنا ابوبکر احمد بن الحسین البیهقی
قال اخبرنا ابوالحسن محمد بن الحسین بن داود العلوی رحمه الله تعالی قال اخبرنا محمد بن محمد بن سعد
الهروی الشعرانی قال حدثنا محمد بن عبد الرحمن النیسابوری قال حدثنا ابو الصلت الهروی قال حدثنا
ابومعاویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة
العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب. و بیهقی بطول باع و کثرت اطلاع و نقد و امعان و حفظ و اتقان و تبحر
وافر و تمهر متکاثر نزد آنحضرات بملاحظه انساب سمعانی و کتاب مناقب الشافعی للفخر الرازی و تاریخ کامل ابن الاثیر جزری
و معجم البلدان یاقوت حموی و وفیات الاعیان ابن خلکان و مختصر فی اخبار البشر ابوالفدا اسمعیل بن علی الایوبی و تتمة المختصر
عمر بن مظفر المعروف بابن الوردی و سیر النبلاء و تذکرة الحفاظ و عبر و دول الاسلام ذهبی و اسماء الرجال مشکوة ولی الدین الخطیب
و مرآة الجنان عبدالله بن اسعد یافعی و طبقات شافعیه عبدالوهاب سبکی و طبقات شافعیه عبدالرحیم اسنوی و طبقات شافعیه
ابوبکر اسدی و طبقات الحفاظ سیوطی و مرقاة ملا علی قاری و فیض القدیر مناوی و رجال مشکوة از شیخ عبدالحق دهلوی
و مقالید الاسانید ابومهدی ثعالبی و شرح مواهب لدنیه عبدالباقی زرقانی و بستان المحدثین خود مخاطب و
اتحاف النبلاء و ابجد العلوم و تاج مکلل مولوی صدیق حسن خان معاصر و غیر آن واضح و عیانست کما ستقف علیه
ان شاء الله تعالی فی مجلد حدیث التشبیه درینجا بذکر بعضی از عبارات اکتفا میرود ابن خلکان در وفیات الاعیان
گفته ابوبکر احمد بن الحسین بن علی بن عبدالله بن موسی البیهقی الخسروجردی الفقیه الشافعی الحافظ
الکبیر المشهور واحد زمانه و فرد اقرانه فی الفنون من کبار اصحاب الحاکم ابی عبدالله بن البیع فی الحدیث
ثم الزائد علیه فی انواع العلوم اخذ الفقه عن ابی الفتح ناصر بن محمد العمری المروزی غلب علیه الحدیث
و اشتهر به و رحل فی طلبه الی العراق و الجبال و الحجاز و سمع بخراسان من علماء عصره و کذلک بقیة البلاد
التی انتهی الیها و شرع فی التصنیف فصنف فیه کثیرا حتی قیل تبلغ تصانیفه الف جزء و هو اول من جمع

نصوص الامام الشافعی رضی الله تعالی عنه فی عشر مجلدات ومن مشهور مصنفاته السنن الکبیر والسنن الصغیر ودلائل النبوة والسنن والآثار وشعب الایمان ومناقب الشافعی المطلبی ومناقب احمد بن حنبل وغیر ذلک وکان قانعاً من الدنیا بالقلیل وقال امام الحرمین فی حقه ما من شافعی المذهب الا وللشافعی علیه منة الا احمد البیهقی فان له علی الشافعی منة وکان من اکثر الناس نصراً للمذهب الشافعی وطلب الی نیسابور لنشر العلم فاجاب وانتقل الیها وکان علی سیرة السلف واخذ عنه الحدیث جماعة من الاعیان منهم زاهر الشحامی ومحمد الفراوی وعبد المنعم القشیری وغیرهم وکان مولده فی شعبان سنة اربع وثمانین وثلثمائة وتوفی فی العاشر من جمادی الاولی سنة ثمان وخمسین واربعمائة بنیسابور ونقل الی بیهق رحمه الله تعالی ونسبته الی بیهق بفتح الباء الموحدة وسکون الیاء المثناة من تحتها وفتح الهاء المفتوحة وبعدها قاف وهی قری مجتمعة بنواحی نیسابور علی عشرین فرسخاً منها وخسروجرد من قراها وهی بضم الخاء المعجمة انتهی فهذا البیهقی عالمهم الشهیر ومعلمهم المنشی الکبیر عندهم لفضله ملاذ الجمهور وصار لنبله مفخماً عند نقدة الصدور قد روی هذا الحدیث المأثور بسنده المزبور عن النبی المحبور علیه وآله الاف السلام الی یوم النشور فلا یقابله بالرد الا الجاحد المنکور ولا یتلقاه بالجحد الا الحائد المثبور ولا یمتری فیه الا الخاسئ الملوم المدحور ولا یعتری له الا الغادر المخذول المهجور ولا یطعنه الا من ندع الفجور وسقاه الغرور وحصد البثور ولا ینکره الا من فتلته فاتلات الغرور وعمیت علیه مشتبهات الامور والله ولی الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور

وجه چهلم آنکه ابوغالب محمد بن احمد بن سهل النحوی المعروف بابن بشران این حدیث شریف را روایت کرده چنانچه از عبارت کتاب المناقب علامه ابن المغازلی که سابقاً در وجه دوم گذشته واضح وظاهرست وستقف علی ذلک فیما بعد ایضاً انشاء الله تعالی ومحامد زاهره ومحاسن باهره علامه ابن بشران حسب افادات محققین اعیان سابقاً در مجلد حدیث طیر از عبر فی خبر من غبر ذهبی وجواهر مضیئه فی طبقات الحنفیه عبد القادر بن محمد القرشی ومرآة الجنان عبد الله بن اسعد یافعی واثمار جنیه فی اسماء الحنفیه علی سلطان محمد القاری منقول وسطور شده فلیکن منک علی ذکر فهذا علامتهم الجلیل ابن بشران الموصوف الممدوح علی السنة اکابرهم الاعیان قد روی هذا الحدیث العلی الشأن النیر البرهان

الذي هو كالنجم الحيران؛ والبارد للظمآن فلا يضل عنه الا العامه السكران؛ ولا يحيد عنه الا العاثي في الملح في العدوان؛ والله العاصم عن جوب مجاهل الخيبة والخذلان؛ وهو الواقي عن قطع مهامه الاخفاق والحرمان

وجه چهل و یکم آنکه ابوبکر احمد بن علی المعروف بالخطیب البغدادی حدیث مدینة العلم را از حدیث ابن عباس بطرق متعدده روایت کرده چنانچه در تاریخ بغداد علی ما نقل عنه گفته اخبرنا الحسين بن علي الصيمري قال حدثنا احمد بن علي الصيمري قال ثنا ابراهيم بن احمد بن ابي حصين قال حدثنا محمد بن عبد الله ابو جعفر الحضرمي قال حدثنا جعفر بن محمد البغدادي ابو محمد الفقيه قال حدثنا ابو معاوية عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليات الباب ونیز در تاریخ بغداد علی ما نقل عنه گفته اخبرنا احمد بن محمد العتيقي قال ثنا عبد الله بن محمد الشاهد قال ثنا ابوبكر احمد بن قادويه الطحان قال ثنا ابو عبد الله احمد بن محمد بن يزيد بن سليم قال حدثني رجاء بن سلمة قال حدثنا ابو معاوية الضرير عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليات الباب ونیز در تاریخ بغداد علی ما نقل عنه گفته اخبرنا علي بن ابي علي قال حدثنا محمد بن المظفر قال ثنا احمد بن عبد الله بن سابور قال حدثنا عمر بن اسمعيل بن مجالد قال ثنا ابو معاوية الضرير عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد بابها فليات الباب ونیز در تاریخ بغداد علی ما نقل عنه گفته حدثنا محمد بن احمد بن رزق قال اخبرنا ابوبكر مكرم القاضي قال حدثنا القاسم بن عبد الرحمن الانباري قال ثنا ابو الصلت عبد السلام بن صالح بن سليمان بن ميسرة الهروي قال حدثنا ابو معاوية عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها

وجه چهل و دوم آنکه خطیب این حدیث شریف را از حدیث جابر نیز روایت کرده چنانچه در تاریخ بغداد علی ما نقل عنه گفته اخبرنا ابو طالب يحيى بن علي الدسكري قال اخبرنا ابوبكر بن المقرئ قال ثنا ابو الطيب محمد بن عبد الصمد الدقاق قال ثنا احمد بن عبد الله ابو جعفر المكتب قال اخبرنا عبد الرزاق قال ثنا سفيان عن عبد الله بن عثمان بن خثيم عن عبد الرحمن بن بهمان قال سمعت جابر بن عبد الله قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الحديبية وهو اخذ بيد علي هذا امير البررة وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من خذله يمد بها صوته انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليات الباب

وجه چهل و سوم آنکه خطیب حدیث شریف را از حدیث جناب امیر المؤمنین نیز روایت کرده چنانچه در تاریخ بغداد علی ما نقل عنه گفته اخبرنا عبد الله بن محمد

بن عبد الله حدثنا محمد بن المظفر حدثنا ابو جعفر الحسین بن حفص الخثعمی حدثنا عباد بن یعقوب حدثنا یحیی بن بشیر الکندی عن اسمعیل بن ابراهیم الهمدانی عن ابی اسحاق عن الحارث عن علی و عن عاصم بن ضمرة عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم شجرة انا اصلها و علی فرعها و الحسن و الحسین ثمرتها و الشیعة ورقها فهل یخرج من الطیب الا الطیب و انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد المدینة فلیأت الباب و روایت کردن خطیب در تاریخ بغداد حدیث مدینة العلم را باین سند از کفایة الطالب گنجی نیز واضح و ظاهر خواهد شد انشاء الله تعالی **وجه چهل و چهارم** آنکه خطیب در تاریخ بغداد روایات متعدده از یحیی بن معین مشتمل بر تصحیح و اثبات این حدیث شریف نقل کرده و مستعقب علیها انشاء الله تعالی فیما بعد

وجه چهل و پنجم آنکه خطیب این حدیث شریف را بروایت ابن عباس در کتاب المتفق و المفترق نیز روایت کرده چنانچه ابراهیم وصابی در کتاب الاکتفا گفته و عنه ای عن ابن عباس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب اخرجه الحاکم فی المستدرک و الخطیب فی المتفق و المفترق و مناقب باهره و مراتب فاخره و محامد زاهره و محاسن ظاهره خطیب بنابر افادات اکابر حضرات بالاتر از آنست که احاطه و احصای آن توان کرد نبذی از آن بر ناظر کتاب الانساب و ذیل تاریخ بغداد عبد الکریم بن محمد السمعانی و تاریخ کامل ابن اثیر جزری و اسماء رجال جامع مسانید ابی حنیفه از ابو المؤید محمد بن محمود خوارزمی و وفیات الاعیان ابن خلکان و مختصر فی اخبار البشر ابو الفدا اسمعیل بن علی الایوبی و تتمة المختصر عمر بن مظفر الشهیر بابن الوردی و سیر النبلاء و تذکرة الحفاظ و عبر و دول الاسلام شمس الدین محمد بن احمد ذهبی و مرآة الجنان یافعی و طبقات شافعیه عبد الوهاب سبکی و طبقات شافعیه عبد الرحیم اسنوی و طبقات شافعیه تقی الدین ابو بکر بن احمد بن قاضی شهبه اسدی و طبقات الحفاظ سیوطی و تاریخ خمیس حسین دیار بکری و فیض القدیر مناوی و شرح مواهب لدنیه محمد بن عبد الباقی الزرقانی المالکی و مقالید الاسانید ابو مهدی عیسی الثعالبی المالکی و تراجم الحفاظ مرزا محمد بدخشانی و بستان المحدثین خود شاه صاحب و اتحاف النبلاء و ابجد العلوم و تاج مکلل مولوی صدیق حسن خان معاصر واضح و آشکار است در ینجا بر بعض عبارات اکتفا میرود - مولوی صدیق حسن خان معاصر در تاج مکلل گفته الحافظ ابو بکر احمد بن علی بن ثابت بن احمد بن مهدی بن ثابت البغدادی المعروف بالخطیب صاحب تاریخ بغداد و غیره من المصنفات کان من الحفاظ المتقنین و العلماء المتبحرین و لو لم یکن له سوی التاریخ لکفاه فانه یدل علی اطلاع عظیم و صنف قریبا من مائة مصنف و فضله اشهر من ان یوصف و اخذ الفقه عن ابی الحسن المحاملی و

محمد ان الله خلقنی و علیا من

القاضی ابی الطیب الطبری وغیرهما وکان فقیها فغلب علیه الحدیث والتاریخ ولد
فی جمادی الاخرة سنة اثنتین وتسعین وثلثمائة یوم الخمیس لست بقین من الشهر وتوفی
فی یوم الاثنین سابع ذی الحجة سنة ثلث وستین واربعمائة ببغداد رحمه الله تعالی وقال
السمعانی توفی فی شوال وسمعت ان الشیخ ابا اسحق الشیرازی رحمه الله کان من جملة من
حمل نعشه لانه انتفع به کثیرا وکان یراجعه فی تصانیفه والعجب انه کان فی وقته حافظ
المشرق وابو عمر یوسف بن عبد البر صاحب کتاب الاستیعاب حافظ المغرب وماتا فی
سنة واحدة کما یاتی انشاء الله تعالی وذکر محب الدین بن النجار فی تاریخ بغداد ان ابا البرکات
اسمعیل بن سعد الصوفی قال ان الشیخ ابا بکر بن زهراء الصوفی کان قد اعد لنفسه قبرا الی جانب
قبر بشر الحافی رحمه الله تعالی وکان یمضی الیه فی کل اسبوع مرة وینام فیه ویقرأ فیه القرآن
کله فلما مات ابو بکر الخطیب وکان قد اوصی ان یدفن الی جانب قبر بشر الحافی فجاء اصحاب الحدیث
الی ابی بکر بن زهراء وسألوه ان یدفن الخطیب فی القبر الذی کان قد اعده لنفسه وان یوثره به
فامتنع من ذلک امتناعا شدیدا وقال موضع قد اعددته لنفسی منذ سنین یوخذ منی فلما راوا
ذلک جاؤا الی والدی الشیخ ابی سعد وذکروا له ذلک فاحضر الشیخ ابا بکر بن زهراء وقال له انا
اقول لک اعطهم القبر ولکن اقول لک لو ان بشر الحافی فی الاحیاء وانت الی جانبه فجاء ابو بکر
الخطیب یقعد دونک اکان یحسن بک ان تقعد اعلی منه قال لا بل کنت اقوم واجلسه
مکانی قال فهکذا ینبغی ان یکون الساعة قال فطاب قلب الشیخ ابی بکر واذن له فی دفنه فدفن
الی جانبه بباب حرب وقد کان تصدق بجمیع ماله وهو مائتا دینار فرقها علی ارباب الحدیث
والفقهاء والفقراء فی مرضه واوصی ان یتصدق عنه بجمیع ما علیه من الثیاب ووقف
جمیع کتبه علی المسلمین ولم یکن له عقب وصنف اکثر من ستین کتابا وکان الشیخ ابو اسحق الشیرازی
احد من حمل جنازته وقیل انه ولد سنة احدی وتسعین وثلثمائة والله اعلم ورئیت له
منامات صالحة بعد موته وکان قد انتهی الیه علم الحدیث وحفظه فی وقته هذا اخر ما نقلته
من کتاب ابن النجار رحمه الله تعالی رحمة واسعة انتهی فیمن الخطیب المنیف * یروی هذا الحدیث
الشریف * بطرق عدیدة ذات رفیف * واسانید سدیدة مشیدة الرصیف * ارغاما لکل جاحد

عنیف * وایجاعا لصدر کل منکر سخیف * وتدمیرا لترهات اهل التلفیق والتلفیف * و تتبیرا لخزعبلات اهل التزویر والتحریف * فالطاعن فیه موغل فی مرامی العدوان بالخبب والوجیف * والراد علیه مسرع الی مهاوی الطغیان بالذفف والزفیف

وجه چهل و ششم آنکه ابو عمر یوسف بن عبد الله المعروف بابن عبد البر النمری القرطبی حدیث مدینة العلم را روایت نموده چنانچه در کتاب استیعاب در ترجمه جناب علی بن ابیطالب علیه السلام گفته وروی عنه صلی الله علیه وآله قال انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت من بابه انتهی فلله در ابن عبد البر حیث احسن الی اهل الحق وبرّد ونوّر عیون الموقنین واقرّ وشرح صدور المؤمنین وسرّ وارغم من لهج بابطال الحدیث واصرّ فارتکب اعظم جریرة وجرّ وخدع اتباعه واشیاعه بتزویق الخرافات وغرّ والقحمهم فی الضلال القائد الی السعیر المصعد الحرّ والله العاصم عن غیّه والشر وهو الواقی عن زیغه والضرّ * وابن عبد البر از نبهای کاملین وعظمای حاذقین ومحدثین کبار ومنقدین عالی فخار ومساعیر طبن امجاد واجله مشهورین حذاق سنیه است مناقب محامد او بر ناظر ومتتبع انساب سمعانی ووفیات الاعیان ابن خلکان ومختصر ابو الفداء وتتمة المختصر ابن الوردی وتذکرة الحفاظ وسیر النبلاء وعبر ودول الاسلام ذهبی ومرآة الجنان یافعی وروض المناظر ابن شحنه وطبقات الحفاظ ابن ناصر الدین دمشقی وطبقات الحفاظ سیوطی وتوضیح الدلائل شهاب الدین احمد ومقالید الاسانید ابو مهدی ثعالبی وشرح مواهب لدنیه زرقانی وتراجم الحفاظ میرزا محمد بدخشانی وبستان المحدثین مخاطب وابجد العلوم وتاج مکلل واتحاف النبلا مولوی صدیق حسن خان معاصر واضح وظاهر است اکثر این عبارات در مجلد حدیث ولایت وحدیث طیر مذکور شده درینجا اکتفا بر بعض عبارات میرود میرزا محمد بدخشانی در تراجم الحفاظ گفته یوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر النمری الاندلسی ابو عمر المعروف بابن عبد البر احد الائمة ذکره فی نسبة القرطبی وقال بضم القاف وسکون الراء وضم الطاء المهملة وفی اخرها الباء الموحدة هذه النسبة الی قرطبة وهی بلدة کبیرة من بلاد المغرب الاندلس وهی دار ملک السلطان خرج منها جماعة کثیرة من العلماء فی کل فن قدیما وحدیثا والمشهور بالنسبة الیها ابو عمر یوسف بن عبد الله بن عبد البر النمری الاندلسی القرطبی الحافظ کان اماما فاضلا کبیرا جلیل القدر صنف التصانیف یروی عن ابی عبد الله محمد بن عبد الملک بن صیفون الرصافی انتهی ولم یورخ وفاته قلت مات سنة ثلث وستین و اربعمائة ارخها غیر واحد وکان له یوم مات خمس وتسعون سنة ومن شیوخه خلف بن القسم

وعبد الوارث بن سفیان وابو عمر بن الباجی وابو الولید بن الفرضی وجماعة روی عنه
ابو محمد بن حزم وابو علی الغسانی وعبد الله الحمیدی وطاهر بن مفوز الشاطبی وخلق وذکره
الذهبی وابن ناصر الدین فی طبقات الحفاظ **وجه چهل و هفتم** آنکه ابو محمد حسن بن احمد بن موسی الغندجانی
اینحدیث شریف را روایت نموده چنانچه از عبارت کتاب المناقب علامه ابن المغازلی که در وجه چهارم گذشته
واضح وظاهرست وستقف علیها عنقریب ایضا انشاء الله تعالی وترجمه ابو محمد غندجانی از کتاب الانساب
سمعانی که مثبت نهایت وثاقت وجلالت وعظمت ونبالت اوست انشاء الله تعالی در مجلد حدیث ثقلین مذکور و
مسطور خواهد شد **فهذا الغندجانی** شیخهم الثقة الثبت المتانی ؛ ومسندهم الفرد الفلانی
قد روی هذا الحدیث المشید المبانی ؛ وحدث بذلك الخبر الاطیب المعانی ؛ فلا یتصدی لرده
الا الخاسر الخائب المجانی ؛ ولا یتعرض لدفعه الا الجاحد المعاند الشانی ؛ ولا یمتری فیه الا من عمه
کواذب الامانی ؛ ولا یرتاب فیه الا من تاهت به مضلات العوانی **وجه چهل و هشتم** آنکه ابو الحسن علی بن
محمد بن الطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی اینحدیث شریف را بطرق متعدده روایت نموده چنانچه در کتاب
مناقب جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته حدثنا ابراهیم بن عبد الرحمن قال حدثنا محمد بن عبد الرحیم
الهروی بالرملة قال حدثنا ابو الصلت الهروی عبد السلام بن صالح قال حدثنا ابو معویة عن الاعمش
عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها
فمن اراد العلم فلیأته من بابه ونیز ابن المغازلی در مناقب گفته قوله صلی الله علیه وسلم انا مدینة
العلم اخبرنا ابو الحسن احمد بن المظفر بن احمد العطار الفقیه الشافعی رحمه الله بقراءتی علیه فاقر به
سنة اربع وثلثین واربعمائة قلت له اخبرکم ابو محمد عبد الله بن محمد بن عثمان المزنی الملقب
بابن السقاء الحافظ الواسطی رحمه الله نا عمر بن الحسن الصیرفی رحمه الله نا احمد بن عبد الله بن یزید
نا عبد الرزاق قال انا سفین الثوری عن عبد الله بن عثمان عن عبد الرحمن بن بهمان عن جابر
بن عبد الله قال اخذ النبی صلی الله علیه وسلم بعضد علی فقال هذا امیر البررة وقاتل
الکفرة منصور من نصره مخذول من خذله ثم مد بها صوته فقال انا مدینة العلم وعلی
بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب اخبرنا ابو طالب محمد بن احمد بن عثمان بن الفرج رحمه الله تعالی
انا ابو بکر احمد بن ابراهیم بن الحسن بن شاذان البزاز نا محمد بن حمید اللخمی انا ابو جعفر محمد

نهمان

محمد بن عمار بن عطية نا عبد السلام بن صالح الهروي نا ابو معوية عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس
قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليأت الباب اخبرنا
محمد بن احمد بن عثمان انا ابو الحسين محمد بن المظفر بن موسى بن عيسى الحافظ البغدادي نا الباغندي محمد
بن محمد بن سليمان نا محمد بن مصفى نا حفص بن عمر العدني نا علي بن عمر عن ابيه عن جرير عن علي
قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها ولا توتى البيوت
الا من ابوابها اخبرنا ابو منصور زيد بن طاهر بن سيار البصري قدم علينا واسطا انا ابو عبد الله محمد بن عبد الله
بن جاسة نا احمد بن عبيد الله نا بكر بن احمد بن مقبل نا محمد بن الحسن بن العباس نا عبد السلام بن
صالح نا ابو معوية عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليأت الباب اخبرنا ابو القسم الفضل بن محمد بن عبد الله
الاصفهاني قدم علينا واسطا املاء في جامعنا في شهر رمضان من سنة اربع وثلاثين واربعمائة انا ابو سعيد
محمد بن موسى بن الفضل بن شاذان الصيرفي بنيسابور انا ابو العباس محمد بن يعقوب الاصم نا محمد بن عبد الرحيم
الهروي نا عبد السلام بن صالح نا ابو معوية عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليأت الباب اخبرنا الحسن بن احمد بن موسى
انا ابو الحسن احمد بن محمد بن الصلت القرشي نا علي بن محمد المقري نا محمد بن عيسى بن شعبة البزاز نا احمد
بن عبد الله بن يزيد المودب نا عبد الرزاق انا معمر عن عبد الله بن عثمان عن عبد الرحمن قال سمعت
جابر بن عبد الله الانصاري يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم الحديبية وهو آخذ
بضبع علي بن ابيطالب هذا امير البررة وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من خذله ثم مد بها صوته
فقال انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليأت الباب اخبرنا ابو غالب محمد بن احمد بن سهل النحوي
رحمه الله تعالى فيما اذن لي في روايته عنه ان ابا طاهر ابراهيم بن عمر بن يحيى حدثهم نا محمد بن عبيد الله
بن محمد بن عبيد الله بن المطلب نا احمد بن محمد بن عيسى سنة عشر وثلثمائة نا محمد بن عبد الله بن عمر بن مسلم اللاحقي الصفار
بالبصرة سنة اربع واربعين ومائتين نا ابو الحسن علي بن موسى الرضا قال حدثني ابي عن ابيه جعفر بن
محمد عن ابيه عن جده علي بن الحسين عن ابيه الحسين عن ابيه علي بن ابيطالب قال قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم يا علي انا مدينة العلم وانت الباب كذب من زعم انه يصل الى المدينة الا

الفضل

حدثهم

من قبل الباب انتہی فالحمد لله ذی المن الکامل والفضل الشامل حیث ظہر ان تعلل ابن المغازلی لحافظہم البارع الفاضل وحجبذہم القارح البازل ان المکذب لہذا الحدیث لاعب بدینہ هازل وطار دلعقلہ عازل ولنسج العنکبوت غازل وفی اسفل الدرکات بعنادہ وشماسہ وعناده ووسواسہ نازل والموھن لذلک الخبر ناکب عن طریق الحق عادل ومعرض عن سبیل الصواب ناکل وحق فی مغاوی العدوان واغل بحیث لا یعنیہ لوم لائم وعذل عاذل ومدائح عظیمہ ومناقب فخیمہ وفضائل عالیہ وفواضل غالیہ وکمال ثقت واعتبار ومزید اعتماد واشتہار ابن المغازلی عمدۃ الکبار بر متتبع کتب اعلام واحبار سنیہ مخفی و مستتر نیست ان شاء الله المنعام نبذی از ان در بعض مجلدات آتیہ بتفصیل مذکور خواہد شد **وجہ چہل و نہم** آنکہ ابو المظفر منصور بن محمد بن عبد الجبار السمعانی این حدیث شریف را روایت کردہ چنانچہ علامہ ابن شہر آشوب علیہ الرحمہ در کتاب مناقب آل ابیطالب فرمودہ قال النبی علیہ السلام بالاجماع انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیات الباب رواہ احمد من ثمانیۃ طرق وابراهیم الثقفی من سبعۃ طرق وابن بطۃ من ستۃ طرق والقاضی الجعابی من ستۃ طرق وابن شاهین من اربعۃ طرق والخطیب التاریخی من ثلاثۃ طرق ویحیی بن معین من طریقین وقد رواہ السمعانی والقاضی الماوردی وابو منصور السکری وابو المظفر سمعانی از اکابر فقہا معتمدین واعاظم نبہای مستندین سنیہ بودہ مآثر جلیلہ ومفاخر جمیلہ او حضرات اہل سنت برای ما ثبت کہ سابقاً معلوم شد بناظر سیاتاریخ نیشاپور تصنیف عبد الغافر و کتاب الانساب عبد الکریم بن محمد السمعانی و تدوین فی ذکر اہل العلم بقزوین تصنیف عبد الکریم بن محمد الرافعی و وفیات الاعیان ابن خلکان و عبر فی خبر من غبر و دول الاسلام ذہبی و مرآۃ الجنان عبد الله بن اسعد یافعی و طبقات شافعیہ عبد الوہاب بن علی السبکی و طبقات شافعیہ عبد الرحیم بن الحسن الاسنوی و طبقات شافعیہ تقی الدین الاسدی و طبقات المفسرین شمس الدین الداؤدی المالکی و مدینۃ العلوم فاضل ازنیقی و تراجم الحفاظ میرزا محمد بدخشانی واضح ولائح ست بنا بر اختصار در ینجا بر بعض عبارات اقتصار میرود - عبد الکریم بن محمد رافعی در تدوین فی ذکر اہل العلم بقزوین گفتہ منصور بن محمد بن عبد الجبار بن احمد بن محمد بن جعفر بن احمد بن عبد الجبار بن الفضل بن الربیع بن مسلم بن عبد الله السمعانی التمیمی ابو المظفر ابن ابی منصور تفقہ علی ابیہ علی مذہب ابی حنیفہ رضی الله عنہ حتی برع فی الفقہ ثم ورد بغداد واجتمع بابی اسحق الشیرازی وجری بینہ وبین ابی نصر بن الصباغ صاحب الشامل مسئلۃ احسن الکلام فیہا ثم انتقل الی مذہب الشافعی رضی الله عنہ وکان الطریق قد انقطع من بغداد الی مکۃ بسبب استیلاء العرب فی تلک السنۃ جماعۃ فی البریۃ فاخذ واو اخذ حدی الی مکۃ

ان خلصه الله تعالى وبقى بمكة الى وقت الموسم فى صحبة الشيخ ابو القاسم سعد بن على الزنجانى
شيخ الحرم ذكر ذلك كله ابو سعد السمعانى مبسوطه وقال سمعت الكيا شهردار بن شيرويه
بهمدان سمعت ابا القسم منصور بن احمد الصنهاجى وساله ابى يقول سمعت ابا المظفر السمعانى
يقول كنت على مذهب ابى حنيفة فاردت ان ارجع الى مذهب الشافعى فحججت فلما بلغت سميراء رايت
رب العزة فى المنام فقال لى عد الينا يا ابا المظفر فانتبهت وعلمت انه يريد مذهب الشافعى فرجعت
اليه وسمعت بعض مشايخى يقول كان جدك الامام ابو المظفر على عزم ان يقيم بمكة ويجاور
بها فى صحبة الامام سعد بن على الزنجانى فراى والدته ليلة كانها كشفت عن شعرها الابيض
وقالت يا ابا المظفر بحقى عليك الا رجعت الى مرو فانى لا اطيق فراقك فانتبهت مترددا وعزمت
على ان اشاور شيخى سعد بن على فمضيت اليه فاذا هو جالس فى الحرم وعنده من الزحام ما لم اقدر
معه على الكلام فلما قام وتفرق الناس تبعته الى باب داره فالتفت الى وقال يا ابا المظفر العجوز ينتظرك
ودخل البيت فعرفت انه يتكلم على ضميرى ورجعت مع الحاج وقال ابو الحسن عبد الغافر بن اسمعيل
الفارسى فى سياق تاريخ نيسابور ابو المظفر السمعانى وحيد عصره فضلا وطريقة وزهدا من بيت العلم و
خرج فى شبابه الى الحج ثم لما عاد الى وطنه ترك طريقته التى ناظر عليها اكثر من ثلثين سنة وتحول الى
مذهب الشافعى رضى الله عنه واضطرب لذلك اهل مرو وتشوش العوام فخرج منها وصار الى
طوس ثم قصد نيسابور واستقبله الاصحاب استقبالا عظيما وكانت النوبة نوبة نظام الملك
وعميد الحضرة ابى سعد محمد بن منصور فاكرموا مورده وعقد له مجلس التذكير واستحكم امره وعاد الى
مرو فعقد له مجلس التدريس فى مدرسة اصحاب الشافعى رضى الله عنه وصنف الامام ابو المظفر التفسير
فى ثلث مجلدات وصنف فى الخلاف كتبا مشهورة وسمع الحديث بمرو ونيسابور وجرجان وهمدان وبغداد والحرمين و
الحجاز ودخل قزوين فسمع بها الامام ابا حفص هبة الله بن زاذان وابا منصور محمد بن احمد بن زيارة وابا طاهر محمد بن
على بن بيشكر الشيرازى وروى عنه ابو القسم اسمعيل بن محمد الحافظ وابو نصر احمد بن عمر بن محمد
الغازى والائمة انبانا الامام ابو سعد السمعانى بالاجازة العامة عن ابيه عن جده ابى المظفر
انبا ابو منصور محمد بن احمد بن زيارة القزوينى بها انبا ابو محمد عبد الله بن عبيد الله بن يحيى المعلم انبا
ابو عبد الله الحسين بن اسماعيل ثنا سلم بن جنادة ثنا ابن نمير عن الاعمش عن حسين الخراسانى عن

الصنهاجى

ابی غالب عن ابی امامۃ قال ستضحک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ذات یوم فقیل لہ یا رسول اللہ
مالک تضحک فقال من قوم یساقون الی الجنۃ فی السلاسل وبہ عن الامام ابی المظفر انبا ابو الفتح الذوابی
بالری فی دارہ ثنا احمد بن عبد اللہ الاصبہانی ثنا علی بن محمد البجلی ثنا عبد الرحمن بن ابی یحیی الاصبہانی ثنا
ابو صالح الاعرج باصبہان ثنا محمد بن ہشام الثقفی ثنا نصر بن فضالۃ ثنا ابو معویۃ عن صالح بن ابی
الاخضر عن ابی الزبیر عن جابر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الرزق اسرع الی البیت الذی
فیہ السخاء من الشفرۃ الی سنام البعیر وقال الامام ابو سعد انشدنا ابو الحسن محمد
بن عبد اللہ بن عمر السیدی مذاکرۃ انشدنا القاضی الاستراباذی
انشدنا الامام ابو المظفر منصور بن محمد السمعانی ؎ خلیلی ان وافیتما دارمیۃ ٭ بذات الغضا
فالجزع فالهضبات ٭ اینحا علی عہد تلوصیکما بہا ٭ ولا تنیا فی نہزۃ الفرصات ٭ وقولا لہا ان انتما
تلقیانہا ٭ ترکنا الذی تدرین فی زفرات ٭ من البین فی نار من الوجد فی جوی ٭ فقید قرار دائم الحسرات
توفی رحمہ اللہ سنۃ تسع وثمانین واربعمائۃ و از نیقی در مدینۃ العلوم در ذکر صنف سابع ائمہ شافعیہ گفتہ منہم منصور بن محمد بن عبد الجبار
ابو المظفر بن الامام ابی منصور السمعانی الرفیع القدر الشہیر الذکر طبق الارض ذکرہ وعبق الکون نشرہ ولد سنۃ
وعشرین واربعمائۃ کان حنفیا ثم انتقل الی مذہب الشافعی لامور یطول ذکرہا وجمیع تصانیفہ علی مذہب
الشافعی توفی سنۃ تسع وثمانین واربعمائۃ بمرو انتہی **فہذا السمعانی** عالمہم الکبیر
وجہبذہم الشہیر ٭ قد روی ہذا الحدیث الخطیر ٭ الحامل بالافاضات کالسحاب المطیر ٭ فلا
یحید عنہ الا من اغتالتہ ایدی الاضلال والتغریر ٭ ولا ینکل عنہ الا من اختطفتہ احبل التغدیع
والتزویر ٭ ولا یقدح فیہ الا من اشتری لنفسہ التتبیب والتخسیر ٭ ولا یطعن فیہ الا من اجترم
لاجلہ التدمیر والتتبیر ٭ **وجہ بنجاہم** آنکہ شیخ القضاۃ ابو علی اسمعیل بن احمد بن الحسین البیہقی این حدیث شریف را
روایت کردہ چنانچہ سابقا از عبارت ناصبیہ کتاب المناقب اخطب خوارزم دانستی وشیخ القضاۃ از اکابر علمای فخام واجلۂ نبلای عظام
وموصوف بامام ابن امام نزد منقدین ایشان است اعلام میباشد شطری از مآثر شامخہ ومفاخر باذخہ او بر ناظر تاریخ کامل
عز الدین ابن الاثیر ومختصر فی تاریخ البشر ابو الفدا الایوبی وتتمۃ المختصر عمر بن المظفر المعروف بابن الوردی وطبقات شافعیہ
تاج الدین سبکی وطبقات شافعیہ جمال الدین اسنوی وروض المناظر ابن شحنہ حلبی واضح ولائح ست درینجا بر
بعض عبارات اکتفا میرود عز الدین ابن اثیر در تاریخ کامل در وقائع سنہ سبع وخمسمائۃ گفتہ واسمعیل بن احمد

ابن الحسين بن علي ابو علي بن ابي بكر البيهقي الامام ابن الامام ومولده سنة ثمان وعشرين واربعمائة
وتوفي بمدينة بيهق ولوالده تصانيف كثيرة مشهورة و اسمعيل بن علي ابو الفدا در مختصر في تاريخ البشر در وقائع سنه مذكوره گفته
في هذه السنة توفي اسمعيل بن احمد بن الحسين البيهقي الامام ابن الامام ببيهق ومولده سنة ثمان وعشرين واربعمائة و علامه
ابن الوردي در تتمة المختصر در وقائع سنه مذكوره گفته فيها توفي اسمعيل بن احمد بن الحسين البيهقي الامام ابن الامام ببيهق ومولده سنة ثمان وعشرين واربعمائة
و سبكي در طبقات شافعيه گفته اسمعيل بن احمد بن الحسين الخسروجردي شيخ القضاة ابو علي ولد الامام الجليل الحافظ ابي بكر
البيهقي مولده بخسروجرد سنة ثمان وعشرين واربعمائة وسمع اباه وحفص بن مسرور واباعثمان الصابوني
وعبد الغافر بن محمد الفارسي وناصر بن الحسين العمري وغيرهم روى عنه ابو القاسم بن السمرقندي
واسمعيل بن ابي سعد الصوفي وغيرهما تفقه على ابيه وتخرج به في الحديث وسافر الكثير ودخل
خوارزم فسكن بها مدة وولي الخطابة بها وتدريس الشافعية والفضلاء من وراء جيحون الذي كان بها من
اصحاب الشافعي ثم سافر الى بلخ واقام بها مدة ثم عاد الى بيهق بعد ما غاب عنها نحو ثلث وثلثين سنة وتوفي
بها جمادى الاخرة سنة سبع وخمسمائة انتهى **فهذا ابو علي البيهقي** شيخ القضاة عند
احبارهم الدعاة ٭ قد روى هذا الحديث المقبول عند نقدة الرواة ٭ وحدث بهذا الخبر الثابت عند
الحفاظ الوعاة ٭ فلا يتصدى لازراءه الا من سلك مسلك المارقين الشراة ٭ ولا ينتدب لتعييبه
الا من ركب قدم القاسطين الجفاة ٭ ولا يصمد لخماله الا من امتطى صهوة العدوان كالناكثين الغواة ٭
ولا يريد ابطاله الا من افترع ذروة الشنآن كالماردين الطغاة **وجه پنجاه و یکم** آنکه ابو شجاع شیرویه بن
شهردار بن شیرویه بن فناخسرو الهمدانی الدیلمی این حدیث شریف را روایت نموده چنانچه در فردوس الاخبار که نسخه عتیقه
آن بنظر خاکسار در کتبخانه مدینه منوره علی مشرفها الاف سلام من الملک الغفار رسیده و تاریخ کتابت آن سابع عشر
ذی القعده سنه خمس وستین وثمانمائة بوده گفته انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب و شیرویه بن
شهردار از اعاظم حفاظ عالی فخار و اجله محدثین جلیل الاقدار است و محاسن اثیره و محامد کثیره او بر متتبع کتاب التدوین
عبد الکریم بن محمد رافعی و طبقات شافعیه ابو عمرو عثمان بن عبد الرحمن الدمشقی المعروف بابن الصلاح و تذکرة الحفاظ و
سیر النبلاء و عبر فی خبر من غبر ذهبی و مرآة الجنان یافعی و طبقات شافعیه تاج الدین سبکی و طبقات شافعیه جمال الدین اسنوی و طبقات شافعیه تقی الدین
اسدی و روضة الفردوس سید علی همدانی و طبقات الحفاظ سیوطی و فیض القدیر مناوی و مقالید الاسانید ابو مهدی
ثعالبی و کشف الظنون مصطفی بن عبد الله القسطنطینی و غیر آن واضح و آشکار است و ستقف علی ذلک فی

الاتی ان شاء الله تعالی و کمال اعتماد و اعتبار و نهایت جلالت و اشتهار کتاب فردوس الاخبار مثل خود دیلمی عمدة
الکبار از تصریحات اعاظم محققین اولی الابصار واضح و آشکارست از افاده خود دیلمی ظاهرست که هرگاه اهل زمان
خاصه اهل بلد خود را ملاحظه فرمود که از حدیث و اسانید آن اعراض کردند و جاهل معرفت صحیح و سقیم گردیدند و کتب
و اسفاری که ائمه دین جمع نموده و حدیثها تصنیف کرده بودند و مسانیدی را که ایشان در شرائع و سنن و حلال و حرام
و آداب و وصایا و امثال و مواعظ و فضائل اعمال جمع نموده بودند ترک گفتند و بقصص و احادیث محذوفة الاسانید
که نقله حدیث آنرا نشناخته بودند و بر احدی از اصحاب حدیث معروف نشده بود مشتغل شدند و موضوعاتی که قصاص
وضع نموده بودند برای یافتن قطعیات در مجالس و طرقات طلب نمودند دیلمی بکمال حمیت ایمانی درین کتاب خود زیاده از
دوازده هزار از احادیث صغار از صحاح و غرائب و افراد و صحف مرویه ثبت نمود پس بنهایت وضوح ثابت شد
که این احادیث مجموعه در فردوس الاخبار بپایه معتمد و معتبرست که دیلمی آنرا برای صرف اهل زمان خود از موضوعات
و اکاذیب جمع نموده پس اگر گفته آید که حدیث مدینة العلم و غیر آن از مناقب جناب امیر المؤمنین علیه السلام که دران کتاب اندراج
یافته معاذ الله از اکاذیب و موضوعات ست لازم آید که دیلمی عین غرض خود را فوت کرده باجترار جریره عظیمه نشر موضوعات
مستحق وبال و نکال شده باشد و از صدر مسند الفردوس پسر دیلمی واضحست که دیلمی احادیث کتاب الفردوس را از مسموعات
خود تخریج کرده داد تحقیق مستیقن بود که اکثر آن بلکه عامه آن از احادیث مسنده ست و در مصنفات حفاظ ثقات و مجموعات
ائمه اثبات ثبت ست و نیز از ان واضحست که آن کتاب نفیس عزیز الوجود مضمون بست و جامع می باشد غرر درر
نبویه و فوائد جمه و محاسن کثیره را صیت آن بآفاق رسیده و جمیع رفاق به تحفظ آن راغب گردیده و نیز از ان پیداست
که در اسلام مثل این کتاب تفصیلاً و تبویباً تصنیف نشده و از قدیم الایام ترصیفا و ترتیبا بسوی آن سبقت نکرده
شد گویا بر فصلی از ان فصول حقه مروارید ست که از لآلی منظومه و درر مکنونه مملوست و یا طبله و اشده عطارست
که بنافهای مشک مشحون ست و نیز از ان آشکارست که دیلمی بسیاری از عجائب اخبار و غرائب احادیث جمع کرده که در اکثر
از کتب یافته نمیشود پس آن کتاب فی الحقیقة مثل فردوس ست که حق سبحانه و تعالی در وصف آن میفرماید فیها ما تشتهیه الانفس
و تلذ الاعین و نیز از ان واضحست که در زمان پسر دیلمی نسخ آن متکثر گردیده و در میان عباد بشهرت رسیده بود تا بحیثیتی که
بلده از بلاد عراق و کوره از اقطار آفاق باقی نماند مگر آنکه علمای آن بر تحصیل آن مواظبت میکردند و ائمه آن بر
اشترای آن اقبال و ملازمت مینمودند و فضلای آن بر قرائت و حفظ آن مداومت داشتند و در ریاض محاسن آن
طواف و دوران میکردند و از ثمار فوائد آن اجتنای مینمودند پس سیر کرد آن کتاب مسیر شمس در هر بلده و هبوب کرد

هبوب ريح در بر و بحر و استحسان ميكردند آنرا ائمه و حفاظ و استفاده مينمودند از آن علما و وعاظ و استطابت
ميكردند آنرا نحارير فضلا و ارتضا مينمودند آنرا اكياس نبلا بسبب نفاست آن و بذل ميكردند ملوك رغائب اموال برای استكتاب آن
برای خزانهای خود و از روضة الفردوس سيد علی همدانی نمايانست كه كتاب فردوس الاخبار بحری از بحور فوائد و كنزی از كنوز لطائف كه
مشحونست بحقائق الفاظ نبويه و مخزونست در حدائق فصول آن اثمار مصطفويه با وصف كثرت فوائد و شمول عوائد آن قريب بود كه
انوار آن منطفی و آثار آن منطمس گردد باين سبب استخراج نمود علی همدانی از قعر بحر آن اشرف جواهر آنرا و چيد از اغصان رياض آن
انفس ثمر آنرا فثبت من رواية الديلمی بعد لحاظ ما سرده هو و ابنه و علی الهمدانی من فضائل كتابه
ان الحديث الشريف من الاحاديث التی هی مذكورة فی مصنفات الحفاظ الثقات و مجموعات الائمة
الاثبات وانه من الغرر والدرر النبوية والفوائد الجمة والمحاسن الكثيرة وانه مما طنت به الآفاق
وتنافست فی تحفظه الرفاق الی غير ذلك من المحامد الجلية الباهرة والمفاخر العلية الزاهرة **وجه**
پنجاه و دوم آنكه احمد بن محمد بن علی العاصمی حديث مدينة العلم را احتجاجا قول جناب رسالتمآب صلی الله عليه و آله و سلم دانسته برای اظهار مزيد
ثبوت و تحقق آنرا در مقام احتجاج و استشهاد آورده و روايت آن نيز بسند خود كرده و اثبات تعدد طرق نيز برای آن نموده چنانچه در زين الفتی
در ذكر مشابهات جناب امير المؤمنين عليه السلام با انبيا عليهم السلام گفته ذكر مشابهته عليه السلام آدم عليه السلام اما آدم عليه السلام فانه قد وقعت
المشابهة بين المرتضی و بينه عليهما السلام بعشرة اشياء اولها بالخلق والطينة والثانی بالمكث والمدة والثالث بالصاحبة والزوجة والرابع
بالتزويج والخلعة والخامس بالعلم والحكمة والسادس بالذهن والفطنة والسابع بالامر والخلافة والثامن
بالاعداء والمخالفة والتاسع بالوفاء والوصية والعاشر بالاولاد والعترة و در مقام تفصيل اين مشابهات گفته واما
العلم والحكمة فان الله تعالی قال لآدم عليه السلام و علم آدم الاسماء كلها ففضل بالعلم العباد الذين كانوا
لا يعصون الله ما امرهم ويفعلون ما يؤمرون واستحق بذلك منهم السجود له فكما لا يصير العلم جاهلا والعالم جاهلا
فكذلك لم يصر آدم المفضل بالعلم مفضولا وكذلك حال من فضل بالعلم فاما من فضل بالعبادة فربما يصير
مفضولا لان العابد ربما يسقط عن درجة العبادة ان تركها معرضا عنها او توانی فيها متغافلا عنها فيسقط
فضله ولذلك قيل بالعلم يعلو ولا يعلی والعالم يزار ولا يزور ومن ذلك وجب الوصف لله سبحانه بالعلم
والعالم و فساد الوصف له بالعبادة والعقل ولذلك من علی نبيه محمد عليه السلام بقوله وعلمك ما لم تكن تعلم وكان
فضل الله عليك عظيما فعظم الفضل عليه بالعلم دون سائر ما اكرمه به من الخصال والاخلاق وما فتح عليه من
البلاد والآفاق وكذلك المرتضی رضوان الله عليه فضل بالعلم والحكمة ففاق بهما جميع الامة ما خلا الخلفاء الماضين رضی الله عنهم

اجمعین ولذلک وصفه الرسول علیه السلام بهما حیث قال یا علی ملئت علما وحکمة و
ذکر فی الحدیث عن المرتضیٰ رضوان اللہ علیه ان النبی صلی اللہ علیه وسلم کان ذات
لیلة فی بیت ام سلمة فبکرت الیه بالغداة فاذا عبد اللہ بن عباس بالباب فخرج النبی صلی اللہ علیه
علیه وسلم الی المسجد وانا عن یمینه وابن عباس عن یساره فقال النبی علیه السلام یا علی ما اول نعم اللہ علیک قال ان
خلقنی فاحسن خلقی قال ثم ماذا قال ان عرفنی نفسه قال ثم ماذا قال قلت وان تعدوا نعمة اللہ لا
تحصوها قال فضرب النبی صلی اللہ علیه وسلم یده علی کتفی وقال یا علی ملئت علما وحکمة
ولذلک قال النبی صلی اللہ علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها
وفی بعض الروایات انا دار الحکمة وعلی بابها اخبرنی
شیخی محمد بن احمد رحمه اللہ قال حدثنا ابو سعید الرازی قال قرئ علی ابی الحسن بن محمد بن مهرویه
القزوینی بجامع الجامع وانا اسمع قال حدثنا ابو احمد داود بن سلیمان بن وهب الغزا قال حدثنی علی بن
موسی الرضا قال حدثنی ابی موسی بن جعفر عن ابیه جعفر بن محمد عن ابیه محمد بن علی عن ابیه علی بن الحسین عن ابیه الحسین
بن علی عن ابیه علی بن ابی طالب کرم اللہ وجهه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم انا
مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب ولهذا الحدیث طرق اخر نذکرها فی
فصل خصائص المرتضیٰ رضوان اللہ ان شاء اللہ عز وجل وجه پنجاه وسوم آنکه نیز عاصمی این حدیث شریف را بغرض احتجاج
آورده و آنرا بختم قول جناب رسالتمآب صلی اللہ علیه وآله وسلم دانسته چنانچه در زین الفتی در ذکر مشابهات
جناب امیر المومنین علیه السلام با انبیا علیهم السلام گفته ذکر مشابهة داود ذی الاید صلوات اللہ و
سلامه علیه ووقعت المشابهة بین المرتضیٰ رضوان اللہ علیه وبین داود علیه السلام بثمانیة
اشیاء اولها بالعلم والحکمة والثانی بالتفوق علی اخوانه فی صغر سنه والثالث بالمبارزة لقتل
جالوت والرابع بالغدر معه من طالوت الی ان اورثه اللہ ملکه والخامس بالانة الحدید
والسادس بتسبیح الجبال معه والسابع بالولد الصالح والثامن بفصل الخطاب وعاش علیه السلام
مائة سنة وملک اربعین سنة وهو داود بن ایشا و در مقام تفصیل این مشابهات گفته واما فصل الخطاب
فقوله تعالیٰ واتیناه الحکمة وفصل الخطاب ذکر عن ابی موسی الحامض قال فصل الخطاب الحکم بین
الخصمین وقیل معناه اصابة الحجة وقیل معناه اما بعد تفصل کلاما بین کلامین وقیل هو

ان البينة على المدعى واليمين على المدعى عليه قيل هو ان يفصل القضاء بين المتخاصمين فكذلك المرتضى
رضوان الله عليه اولى من فصل الخطاب كما ذكرناه فى معنى قوله عليه السلام انا مدينة العلم وعلى بابها
وفى فصل قضائه **وجه پنجاه و چهارم** آنکه نیز عاصمی این حدیث را شاهد تسمیه جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم
جناب امیر المؤمنین علیه السلام را بباب مدینة العلم دانسته و آنرا درین مقام بسند دیگر روایت نموده چنانچه در زین الفتی در ذکر اسمای
جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته واما الاسماء التى سماه بها رسول الله صلى الله عليه وسلم ما ذكرناها
فمنها سيد العرب وسيد البررة وقاتل الفجرة واليعسوب والصديق الاكبر والفاروق والعضد وفارس العرب
سيف الله وقاتل الناكثين والمارقين والقاسطين ولى كل مؤمن ومؤمنة والرفيق وشيخ المهاجرين و
الانصار وابن العم والختن واللحم والدم والشعر والبشر ومفرج الكرب واسد الله والوصى وخير
الوصيين وخير الاوصياء وسيد المسلمين وامام المتقين وقائد الغر المحجلين والخليل والوزير والخليفة
ومنجز الموعود وقاضى الدين وباب مدينة العلم وباب دار الحكمة وولى الله والسعيد والصالح
والذائد و در مقام تفصیل این اسماء گفته واما باب مدينة العلم فانا اخبرنا محمد بن ابى بكر يا رحمه الله قال
فيما اجازلنا ابو حفص بن عمر قال اخبرنا ابو بكر بن اسحاق قال اخبرنا العباس بن الفضل قال
حدثنا ابو الصلت الهروى قال حدثنا ابو معوية عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال
رسول الله صلى الله عليه انا مدينة العلم وعلى بابها انتهى **فالحمد لله** العاصم من الردى والضلالة
الهادى الى نهج الصواب باوضح الدلالة حيث ثبت من احتجاج العاصمى الحائز للشرف والنبالة
وروايته لهذا الخبر المأثور المحفوف بالجلالة ان الحديث الشريف من احاديث معدن الرسالة
والاخبار الثابتة عند ارباب العلم الموصوفين بالفضل والمثالة فرميه بالكذب والاختلاق
صنيع الجاحدين المنهمكين فى الغى والنذالة ووسمه بالزور والافتعال دين المعاندين المستهترين
بسوء النبسة والقالة **وجه پنجاه و پنجم** آنکه ابو المجد مجدود بن آدم الشهیر بالحکیم السنائی حدیث مدینة العلم را
حتما وجزما ویقینا ذکر نموده چنانچه در کتاب حديقة الحقيقة والشريعة الطريقة در عنوان مدح جناب امیر المؤمنین علیه السلام
گفته فى مناقب زوج البتول وابن عم الرسول ابى الحسن والحسين المبارز الكرار غير الفرار غالب
الجيش سيد المهاجرين والانصار امير المؤمنين على بن ابيطالب كرم الله وجهه مرحبا عليا
فقد استمسك بالعروة الوثقى الذى انزل الله تعالى فى شانه انما وليكم الله ورسوله والذين امنوا الذين

یقیمون الصلوة ویؤتون الزکوة وهم راکعون وقال النبی علیه السلام انا مدینة العلم وعلی
بابها وقال یا علی انت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی وقال صلی الله علیه وآله وسلم
اللهم وال من والاه وعاد من عاداه وانصر من نصره واخذل من خذله وقال من کنت مولاه
فعلی مولاه وقال جابر بن عبد الله رضی الله عنهما دخلت عائشة رضی الله عنها وعن ابیها علی النبی
صلی الله علیه وسلم فقال یا عائشة ما تقولین فی امیر المؤمنین علی بن ابی طالب کرم الله وجهه فاطرقت ملیا
ثم رفعت راسها فقالت بیتین شعر اذا ما التبر حک علی المحک ✤ تبین غشه من غیر شک ✤
وفینا الغش والذهب المصفا ✤ علی بیننا شبه المحک ✤ ونیز در حدیقه در ضمن اشعار مدح آنجناب گفته
آل یس شرف بدو دیده ✤ ایزد او را بعلم بگزیده ✤ مر نبی را وصی و هم داماد ✤ جان پیغمبر از جمالش شاد ✤
کتب نادیده خوانده بود بدل ✤ علم هر دو جهان ورا حاصل ✤ بفصاحت چو او سخن گفتی ✤ مستمع زان حدیث در سفتی ✤
لطف او بود لطف پیغمبر ✤ عنف او عنف شیر شرزه نر ✤ خوانده در دین و ملک مختارش ✤ هم در علم و هم علمدارش ✤
وبعد اثبات الحکیم السنائی المسمی بالمجدود ✤ هذا الحدیث الشریف المشهور المؤید بعدة
شهود ✤ لا یبطله ولا ینکره الا کل بخیس مصروف عن الانصاف مردود ✤ ولا یستریب فیه الا
الناصب المتشاحن الحقود ✤ والمبغض الصادّ عن العقود ✤ والحمد لله الودود ✤ علی ظهور الحق
الحقیق ✤ وزهوق الباطل المنکود ✤ ومکارم وضیه ومحاسن سنیه حکیم سنائی بر ناظر نفحات الانس من حضرات القدس تصنیف
عبد الرحمن بن احمد الجامی و تذکرهٔ دولتشاه بن بختیشاه السمرقندی و جامع السلاسل مجد الدین علی بن ظهیر الدین بن محمد البدخشانی و غیر آن من الکتب
لائح است و از دلائل واضحه و براهین لائحه رفعت قدر و شموخ فخر او نهایت تعصب و اعتماد و ثقات ممدوحیت و استناد سنائی آنست که خود مخاطب در باب
کتاب تحفه حکیم سنائی را از کبرای سنیان و مقبول اهل سنت وانموده و او را از اجله بزرگواران که بنای کار خواجگان و نامداران سلسله نقشبندیه و چشتیه
و طریقت شان از سر تا قدم بر مذهب اهل سنت ست معدود فرموده چنانچه در باب دوم همین کتاب تحفه میفرماید کید یازدهم
آنکه یک دو بیت در اشعار کبرای سنیان الحاق نمایند بخصوص که صریح در تشیع باشد و مخالف مذهب اهل سنت و بهمان
وزن و قافیه و لغت مصنوع و منحوت سازند و گویند اهل سنت بنا بر خفت و خجالت خود این ابیات را حذف
و اسقاط نموده اند و این ماجرا اکثر نسبت بمقبولان اهل سنت مثل شیخ فرید عطار و شیخ اوحدی
و شمس تبریز و حکیم سنائی و مولانا روم و حافظ شیرازی و حضرت خواجه قطب الدین دهلوی و امثال
ایشان رو داده و باشعار امام شافعی نیز قدمای ایشان سه بیت الحاق کرده اند اشعار

امام شافعی اینست ع یا راکبا قف بالمحصب من منی * واهتف بساکن خیفها والناهض

سحرا اذا فاض الحجیج الی منی * فیضا کملتطم الفرات الفائض * ان کان رفضا حب آل

محمد * فلیشهد الثقلان انی رافضی * وغرض امام شافعی ازاین ابیات مقابله نواصب ست

که بسبب حب اهل بیت مردم را نسبت برفض میکردند و حالا در بعض کتب شیعه این سه بیت دیگر که

صریح در تشیع اند نیز بانها ملحق ساخته نقل کرده اند و بدان بر تشیع امام شافعی تمسک جسته ع قف

ثم ناد بانی لمحمد * ووصیه وبنیه لست بباغض * المخبرهم انی من النفر الذی

بولاء اهل البیت لیس بناقض * وقل ابن ادریس بتقدیم الذی * قدمتموه علی علی

مارضی * و فرق در لغت این ابیات و ابیات امام شافعی نزد ماهران عربیت اظهر من الشمس ست و این

کید ایشان بغایت بوچ ست زیرا که بنای کار این بزرگواران و شریعت و طریقت این نامداران از

سرتاقدم بر مذهب اهلسنت ست بیکد و شعر کذائی ایشان را شیعی گمان کردن از اطفال مکتب هم نمی آید انتهی

و نیز مخاطب جلیل حکیم سنائی را از جمله محققین شمرده باستشهاد از کلام او راه تعظیم و تفخیم او سپرده

چنانچه در آخر تفسیر فتح العزیز گفته و نیز بعضی از محققان نوشته اند که ابتدای قران بلفظ باست و انتهای

او بلفظ سین اینهمه اشاره بانست که قران مجید در کونین بس ست چنانچه حکیم سنائی فرموده است ع

اول و آخر قران زچه با آمد و سین * یعنی اندر ره دین رهبر تو قران بس ست انتهی * پس کمال حیرت ست که مخاطب فهیم حکیم

سنائی را از جمله محققین علما میداند و بذکر نکته لطیفه از و تزئین کتاب خود مینماید و باز بر اثبات او

حدیث مدینة العلم را بالحتم و جزم گوش نمی نهد و بابطال و تکذیب و ایراد مثل معیب در ذم

و توهین و ازراء و تهجین آن داد اظهار کمال اسلام و حسن اعتقاد خود نزد ارباب ایمان و

ایقان میدهد و محتجب نماند که کتاب حدیقة الحقیقة را مصطفی بن عبد الله

القسطنطینی در کشف الظنون باین عنوان ذکر کرده حدیقة الحقیقة و شریعة

الطریقة المعروف بفخری نامه فارسی منظوم للشیخ مجد بن آدم الشهیر

الحکیم السنائی المتوفی سنة ۵۲۵ خمس و عشرین و خمسمائة نظمه

من بحر الخفیف لبهرام شاه الغزنوی السبکتکینی و رتب علی عشرین

بابا فی التوحید و کلام الله و نعت الرسول و فضل الصحابة و الخلفاء و فضل السبطین الشهیدین

والامامين ابي حنيفة والشافعي والعقل والعلم والعشق والقلب والتصوف وصفة البشرى
النيشح خة وعون الغفلة والحكمة والشهوة وصنعة الافلاك والربيع ومدح بهرام شاه
ومدح ولاة دولت شاه والحكم والامثال فرغ من نظمه سنة ۵۲۴ اربع وعشرين وخمسمائة
ودر آخر نسخه عتيقه حديقة الحقيقه كه پيش نحيف حاضرست اين عبارت مرقوم ميباشد قد وقع الفراغ من تنميق
هذه النسخة المتبركة الميمونة المعظمة المحترمة العميمة الرشيدة العلية الجلية المشتملة
على الآيات القرانية والاحاديث النبوية والاقوال الصفية والكلمات الزكية الكافية لحل المشكلات
الوافية لبيان العويصات الكافلة لتبيان انواع التشبيهات واصناف الاستعارات المحتوية
على سلاسة الالفاظ البديعة ونفاسة المعاني المنيعة المنظومة بنظم ينتزع عقد اللولوء
من انتظام بدائعها المنثورة بنثر ينتظم سلك الخجل للورد عند ابتسام روائعها الموصوفة
المعروفة المسماة بحديقة الحقائق الكاشفة قناع الدقائق المنسوبة الى الامام الهمام
مقبول الخواص والعوام غمام المعرفة مطر الرحمة المفضل بالفضائل الانسية
والشمائل القدسية المختص بالمواهب الجلية والمراتب العلية المتادب بآداب الاخيار قدوة
الابصار المهذب باطوار الاحرار والابرار العالم بفصاحة القرآن وبلاغته الماهر بلطائف
الفرقان وبراعته الواقف فن اللغة والمعاني والفقه الحكيم المداوي امراض قلوب الابرص
الاكمه الذاكر في مصنفه المنة والتحميد والتنزيه والتوحيد والمبين نعت خير البرية وآله
النقية واصحابه النقية واحبابه الزكية الواصف للعقل والعقلاء والعلم والعلماء الملك
للعشق واهل العرفان الذام للغفلة والنسيان اللذين يستوليان على الانسان المخبر حالات
الاعداء والاحباب الكاشف احوال الاغيار والاصحاب المنبه كيفيات الحركات السماوية
المداح للسلاطين الجامعين للكمالات الانسانية الفاخر التصنيف نادر التاليف الا وهو
شمس سماء الرافة قمر افلاك الكرامة ممدوح الفصحاء محقق البلغاء تاج الادباء سراج العرفاء
العارف الوثوق الصادق الصدوق الحاذق الحذوق الحكيم الالهي فخر العارفين حضرت حكيم سنائي الغزنوي
نور الله مرقده وبرد الله مضجعه وهو الذي وصفه سلطان العارفين وارث حقائق كمل
المرسلين معشوق الاولين والآخرين سيدنا ومولانا جلال الحق والدين محمد بن محمد بن الحسين

البکری البلخی الرومی نور الله صدور السالکین بلطائفه البهیة و نور قلوب العارفین
بمعارفه الشهیة فی المثنوی الاولوی الاحلوی المعنوی افاض الله علینا من انوار عیار انهما
السنیة و وفقنا لاقتباس اسرار و اشاراتهما الشهیة فی التاریخ السابع من شهر ربیع الاول
فی سنة التسعین و الالف من الهجرة النبویة المصطفویة علی صاحبها افضل الصلوات و
اکمل التحیات فی البلدة المتبرکة المسماة بفیشاور صانه الله تعالی عن الکسوف والفتور و سبعة
واربعین یوما بیدا ضعف عباد الله القوی المتین المستعین فی کل الامور من الله المستعان
العفو رقیام الدین القاضی العثمانی حفظه الله تعالی عن الوساوس الشیطانی واوصله
الی المقام العرفانی و اغناه عن لذائذ الدهر الفانی بن القاضی صلاح بن القاضی شهاب الدین
بن القاضی محمد بن القاضی شمس الدین بن القاضی عالم بن القاضی نجم الدین بن القاضی
ابو الفضل بن القاضی تاج الدین بن القاضی اسمعیل المعروف بنجم الدین بن القاضی معروف
بن القاضی شمس الدین الذی قرر له و فوضه امیر زمانه و سلطان اوانه خدمة قضاء القصبة المتبرکة
المسماة بامیتهی درونکر المتعلقة بالبلدة المعظمة المسماة بلکهنو المضافة الی المدینة المشهورة
باوده بن الشیخ صلاح الدین الذی جاء من الولایة و توطن فی القصبة المعروفة المسماة بسترکه
وکان ولیا من اولیاء الله عزوجل بن الشیخ اسمعیل بن سلطان العارفین زبدة السالکین وارث
حقائق کمل المرسلین معشوق الاولین و الاخرین حضرت ابو الحسن سری قدس سره السقطی بن المغلس بن ابان بن
امیر المومنین عثمان بن عفان رضی الله عنه و المغلس ابان جبارة و هو محدث مشهور
وسمی بالسقطی المشهور بالکمالات فی الافاق برد الله مضجعهما و نور الله ضریحهما ا سنتخ
من النسخــــــة المتبرکة المصححة التی کانت مملوکة لغطریف الدوران جلاحل
الاوان نخبة الدهر صفوة العصر معدن الخلق و الاحسان مخزن الفتوة و الامتنان
مقبول جناب الملک العزیز المنان المختص بالمواهب الجلیة و المراتب العلیة محمد جان سلمه الله
تعالی مادار اللیالی و الایام وکر الشهور و الاعوام بحرمة النبی و آله الکرام وجه پنجاه و ششم
آنکه ابو منصور شهردار بن شیرویه بن شهردار بن شیرویه بن فناخسر الدیلمی حدیث مدینة العلم را در مسند الفردوس
روایت کرده انفاد انستی که شیرویه دیلمی این حدیث را در کتاب الفردوس آورده و مسند الفردوس کتابیست

ابی

السری

السری

که شهردار دیلمی این احادیث کتاب الفردوس را محذوف الاسانید ذکر کرده چنانچه علامه مناوی در فیض القدیر
گفته فالدیلمی فی مسند الفردوس المسمی بمأثور الخطاب المخرج علی کتاب الشهاب والفردوس للامام
عماد الاسلام ابی شجاع الدیلمی الفه محذوف الاسانید مرتبا علی الحروف لیسهل حفظه واعلم
بازائها بالحروف للمخرجین کما مر و مسنده لولده سید الحفاظ ابی منصور شهردار بن شیرویه
خرج سند کل حدیث تحته وسماه ابانة الشبهة فی معرفة کیفیة الوقوف علی ما فی کتاب الفردوس
من علامات الحروف و فضائل جلیله و محامد جزیله شهردار دیلمی بر ناظر کتاب المناقب اخطب خوارزم و کتاب العبر
ذهبی و طبقات شافعیه تاج الدین سبکی و طبقات شافعیه جمال الدین اسنوی و طبقات شافعیه تقی الدین اسدی
و مقالید الاسانید ابو مهدی ثعالبی و بستان المحدثین خود مخاطب و اتحاف النبلا مولوی صدیق حسن خان معاصر واضح
و لائح است و کافی است برای اثبات عظمت و جلالت و سمو و نبالت او که اکابر محققین و اعاظم منقدین آنحضرات
او را بلقب جلیل سید الحفاظ یاد می نمایند و باین صفت عظیمه که بمصداق کل الصید فی جوف الفراست او را می ستایند
و لیس بعازب عن الفطن الناقد * والمبرم من الاتقان للمعاقد * ان الطاعن فی مرویات مثل
هذا العلم الواقد * عادم للرای فاقد * والقادح فیها لمضطغن لزیغه حاقد * والمرتاب فیها
غارق فی سنة الغفلة راقد * **وجه پنجاه و هفتم** آنکه عبدالکریم بن محمد بن منصور بن محمد التمیمی السمعانی
حدیث مدینة العلم را بیقین و جزم و قطع و حتم ثابت کرده که بلا تردد و ارتیاب علی رغم المنکرین اولاد شباب جناب
امیر المؤمنین علیه آلاف السلام من الملک الوهاب را بلقب مبارک باب مدینة العلم یاد کرده چنانچه در کتاب الانساب
که نسخ عدیده آن بعنایت رب الارباب بنظر این خادم طلاب رسیده میفرماید الشهید بفتح الشین المعجمة
وکسر الهاء وسکون الیاء المعجمة بنقطتین من تحتها وفی آخرها الدال المهملة اشتهر بهذا الاسم
جماعة من العلماء المعروفین قتلوا فعرفوا بالشهید اولهم ابن باب مدینة العلم وریحانة رسول الله
الشهید بن الشهید الحسین بن علی سید شباب اهل الجنة وکان یکنی ابا عبدالله انتهی بقدر المطلوب فالحمد لله
المنان * حیث وضح الحق وبان * وظهر ما تبتهج به ارباب الایمان * وزال الشک عن ارباب الایقان بهذا الحدیث العلی الشان
النیر البرهان * ولا اظن بان احدا ممن حظی بالفهم والامعان * یسترب بعد سماع کلام مثل
سمعان * فی کذب سفلة الاضغان * وبهت ذوی الحقد والشنآن * الذین تهالکوا علی
تکذیب رشاد المبعوث الی الانس والجان * صلوات الله وسلامه علیه وآله ما اختلف الملوان *

وجلائل فضائل وعقائل فواضل ووفاخر مفاخر وفواخر مآثر سمعانی نزد اکابر منقدین وقوم زیاده از انست که استیفائی ان توان کرد شطری ازان بر ناظر تاریخ کامل ومختصر الانساب ابن اثیر وتاریخ محب الدین ابن النجار ووفیات الاعیان ابن خلکان ومختصر ابوالفدا اسمعیل بن علی الایوبی وتتمة المختصر عمر بن المظفر المعروف بابن الوردی وتذکرة الحفاظ وعبر ودول الاسلام محمد بن احمد ذهبی ومرآة الجنان عبدالله بن اسعد یافعی وطبقات شافعیه تاج الدین سبکی وطبقات شافعیه جمال الدین اسنوی وطبقات الحفاظ محمد بن عبدالله الدمشقی الشهیر بابن ناصر الدین وطبقات شافعیه تقی الدین اسدی وطبقات الحفاظ سیوطی وتاریخ خمیس حسین دیاربکری ومدینة العلوم فاضل ازنیقی وکشف الظنون مصطفی بن عبدالله القسطنطینی وتراجم الحفاظ میرزا محمد بدخشانی وابجد العلوم وتاج مکلل واتحاف النبلاء مولوی صدیق حسن خان معاصر مخفی ومحتجب نیست نظر باختصار درینجا بر بعض عبارات اقتصار میرود شمس الدین محمد بن احمد ذهبی در تذکرة الحفاظ گفته السمعانی الحافظ البارع العلامة تاج الاسلام ابوسعد عبدالکریم بن الحافظ تاج الاسلام معین الدین ابی بکر محمد بن العلامة المجتهد ابی المظفر منصور بن محمد بن عبدالجبار بن محمد بن احمد بن جعفر التمیمی السمعانی المروزی صاحب التصانیف ولد فی شعبان سنة ست وخمسمائة ورحله والده الی نیسابور فی آخر سنة تسع فلحق بحضوره المعمر عبدالغفار بن محمد الشیرازی وعبیدة بن محمد القشیری وعدة وحضر بمرو علی ابی منصور محمد بن علی باقلة الکراعی فمات ابوه سنة عشر وتربی مع اعمامه واهله وحفظ القرآن والفقه ثم حبب الیه هذا الشان وعنی به ورحل الی الاقالیم النائیة وسمع من ابی عبدالله الفراوی وزاهر الشحامی وطبقتهما بنیسابور والحسین بن عبدالملک الخلال وسعید بن ابی الرجاء وطبقتهما باصبهان وابی بکر محمد بن عبدالباقی الانصاری وطبقته ببغداد وعمر بن ابراهیم العلوی بالکوفة وابی الفتح المصیصی بدمشق وبخارا وسمرقند وبلخ وعمل المعجم فی عدة مجلدات وکان ذکیا فهما سریع الکتابة ملیحها درس وافتی ووعظ واملی وکتب عمن دب ودرج وکان ثقة حافظا حجة واسع الرحلة عدلا دینا جمیل السیرة حسن الصحبة کثیر المحفوظ قال ابن النجار وسمعت من یذکر ان عدد شیوخه سبعة الاف شیخ وهذا لم یبلغه احد وکان ملیح التصانیف کثیر الشیوخ والاسانید لطیف المزاج ظریفا حافظا واسع الرحلة ثقة صدوقا دینا سمع منه مشایخه واقرانه وحدث عنه جماعة قلت روی عنه ولده عبدالرحیم

مفتی مرو وابو القسم بن عساکر وابنہ القاسم وعبد الوہاب بن سکینۃ وعبد الغفار بن منوسنا وابو روح عبد المعز بن محمد الہروی وابو الضوء شہاب الشذ وانی والافتخار عبد المطلب الحلبی وابو الفتح محمد بن محمد الصائغ وخلق ذکر تصانیفہ نقل اسماءہا ابن النجار منہا الذیل علی تاریخ الخطیب اربعمائۃ طاقۃ تاریخ مرو خمسمائۃ طاقۃ ادب الطلب مائۃ وخمسون طاقۃ الاسفار عن الاسفار خمس وعشرون طاقۃ الاملاء والاستملاء خمس عشر طاقۃ معجم البلدان خمسون طاقۃ معجم الشیوخ ثمانون طاقۃ تحفۃ المسافر مائۃ وخمسون طاقۃ الہدایۃ خمس وعشرون طاقۃ غز العزلۃ سبعون طاقۃ الادب واستعمال الحسب خمس طاقات المناسک ستون طاقۃ الدعوات اربعون طاقۃ الدعوات النبویۃ خمس عشرۃ طاقۃ غسل الیدین خمس طاقات افانین البساتین خمس عشر طاقۃ دخول الحمام خمس عشرۃ طاقۃ صلاۃ التسبیح عشر طاقات التحایا ست طاقات تحفۃ العید ثلاثون طاقۃ فضل الدیک خمس طاقات الرسائل والوسائل خمس عشرۃ طاقۃ صوم الایام البیض خمس عشرۃ طاقۃ سلوۃ الاحباب خمس طاقات التحبیر فی المعجم الکبیر ثلاثمائۃ طاقۃ فرط الغوام الی ساکنی الشام خمس عشرۃ طاقۃ مقام العلماء بین یدی الامراء احدی عشرۃ طاقۃ المساواۃ والمصافحۃ ثلاث عشرۃ طاقۃ ذکری حبیب رحل وبشری مشیب نزل عشرون طاقۃ اللبانی الخمسمائۃ مائتا طاقۃ فوائد الموائد مائۃ طاقۃ فضل الہریلات طاقات وفیات المتاخرین خمس عشرۃ طاقۃ الامالی ستون طاقۃ بحار بحور التجاری عشرون طاقۃ تقدیم الجفان الی الضیفان سبعون طاقۃ صلاۃ الضحی عشر طاقات الصدق فی الصداقۃ الربح فی التجارۃ رفع الارتیاب عن کتابۃ الکتاب اربع طاقات النزوع الی الاوطان خمس وثلاثون طاقۃ تخفیف الصلاۃ فی طاقتین لقیۃ المشتاق الی ساکن العراق اربع طاقات من کنیۃ ابو سعد ثلاثون طاقۃ فضائل الشام طاقتین فضل یاسین فی طاقتین وقد ذہب ابو سعد الی بیت المقدس وزارہ والنصاری یومئذ ولاتہ وذکر فی کتاب التحبیر تراجم شیوخہ فافاد واجاد طالعتہ مات فی ربیع الاول سنۃ اثنتین وستین وخمسمائۃ بمرو ولہ ست وخمسون سنۃ ونیز ذہبی در عبر فی خبر من غبر در وقائع سنۃ اثنتین وستین وخمسمائۃ گفتہ والحافظ ابو سعد السمعانی تاج الاسلام عبد الکریم بن محمد بن منصور المروزی محدث المشرق وصاحب التصانیف الکبیرۃ والرحلۃ الواسعۃ عاش ستا وخمسین سنۃ سمع حضورا من المسیوکی وابی منصور الکراعی ورحل بنفسہ ولثلاث

الغرام

بغیۃ

عشرون سنة فسمع من الفراوی وطبقته بنیسابور وهراة وبغداد واصبهان ودمشق وله معجم شیوخه فی عشر مجلدات وکان حافظا ثقة مکثرا واسع العلم کثیر الفضائل ظریفا لطیفا متجملا نظیفا نبیلا شریفا توفی فی غرة ربیع الاول بمرو **وجہ پنجاہ و ہشتم** آنکہ ابو المؤید موفق بن احمد بن اسحاق الخوارزمی المکی المعروف باخطب خوارزم حدیث مدینۃ العلم را بالحتم والجزم ثابت دانستہ لقب باب المدینة را از جملۂ القاب جناب امیر المومنین علیہ السلام ذکر فرمودہ چنانچہ در کتاب المناقب کہ نسخ عدیدہ آن از نظر قاصر گذشتہ بعد ذکر کنائی آنجناب گفتہ الالقاب له هو امیر المومنین ویعسوب الدین والمسلمین ومبیر الشرک والمشرکین وقاتل الناکثین والقاسطین والمارقین ومولی المومنین وشبیه هارون والمرتضی ونفس الرسول واخوه وزوج البتول وسیف الله المسلول وابو السبطین وامیر البررة وقاتل الفجرة وقسیم الجنة والنار وصاحب اللواء وسید العرب وخاصف النعل وکاشف الکرب والصدیق الاکبر وابو الریحانتین وذو القرنین والهادی والفاروق والداعی والشاهد وباب المدینة وبیضة البلد والولی والوصی وقاضی دین الرسول ومنجز وعده **وجہ پنجاہ و نہم** آنکہ اخطب خوارزم حدیث مدینۃ العلم را بسند خود روایت نمودہ بر غزارت علم جناب امیر المومنین علیہ السلام از آن احتجاج فرمودہ چنانچہ در فصل سابع کتاب المناقب کہ معقود برائی بیان غزارت علم آنجناب و تبیین این معنی کہ آنجناب اقضی الاصحاب است گفتہ اخبرنا الشیخ الزاهد الحافظ ابو الحسن علی بن احمد العاصمی الخوارزمی قال اخبرنا شیخ القضاة اسمعیل بن احمد الواعظ قال اخبرنا ابوبکر احمد بن الحسین البیهقی قال اخبرنا ابو الحسن محمد بن الحسین بن داؤد العلوی رحمه الله قال اخبرنا محمد بن محمد بن سعد الهروی الشعرانی قال حدثنا محمد بن عبد الرحمن الشامی قال حدثنا ابو الصلت الهروی قال حدثنا ابو معویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب **وجہ شصتم** آنکہ خطیب در فصل ثالث فصل سادس عشر کتاب المناقب گفتہ روی ان امیر المومنین علی بن ابیطالب ارسل الی معاویة برسله الطرماح وجریر بن عبد الله البجلی وغیرهما قبل مسیره الی صفین وکتب الیه مرة بعد اخری یحتج علیه ببیعة اهل الحرمین له وسوابقه فی الاسلام لئلا یکون بین اهل العراق واهل الشام محاربة ومعاویة یعتل بدم عثمان ویستغوی

النیسابوری

بذلک جہال اهل الشام واجلاف العرب ویستمیل طلبة الدنیا بالاموال والولایات و
کان یشاور فی اثناء ذلک ثقاته واهل مودته وعشیرته فی قتال علی علیه السلام فقال له
اخوه عتبة هذا امر عظیم لایتم الا بعمرو بن العاص فانه قریع زمانه فی الدهاء والمکر یخدع و
لایخدع وقلوب اهل الشام مائلة الیه فقال معاویة صدقت ولکنه یحب علیاً فاخاف
ان لایجیبنی فقال اخدعه بالاموال ومصر فکتب الیه معاویة من معاویة بن ابی سفیان خلیفة
عثمان بن عفان امام المسلمین وخلیفة رسول رب العالمین ذی النورین ختن المصطفی علی
ابنتیه وصاحب جیش العسرة وبئر رومة المعدوم الناصر الکثیر الخاذل المحصور فی منزله
المقتول عطشا وظلما فی محرابه المعذب باسیاف الفسقة الی عمرو بن العاص صاحب رسول الله
صلی الله علیه وسلم وثقته وامیر عسکره بذات السلاسل المعظم رایه المفخم تدبیره اما بعد
فلن یخفی علیک احتراق قلوب المؤمنین وما اصیبوا به من الفجیعة بقتل عثمان وما ارتکب
به جاره حسدا وبغیا بامتناعه من نصرته وخذلانه ایاه واشلائه الغاغة علیه حتی قتلوه
فی محرابه فیالها من مصیبة عمت جمیع المسلمین وفرضت علیهم طلب دمه من قتله و
انا ادعوک الی الحظ الاجزل من الثواب والنصیب الاوفر من حسن المآب بقتال من آوی قتلة
عثمان واحله جنة المأوی فکتب الیه عمرو من عمرو بن العاص صاحب رسول الله صلی الله
علیه وسلم الی معاویة بن ابی سفیان اما بعد فقد وصل کتابک فقرأته وفهمته فاما ما
دعوتنی الیه من خلع ربقة الاسلام من عنقی والتهور فی الضلالة معک واعانتی ایاک علی
الباطل واخترط السیف علی وجه علی بن ابیطالب علیه السلام وهو اخو رسول الله صلی
الله علیه وسلم ووصیه ووارثه وقاضی دینه ومنجز وعده وزوج ابنته سیدة نساء اهل
الجنة وابو السبطین الحسن والحسین سیدی شباب اهل الجنة واما ما قلت من انک خلیفة عثمان فقد
صدقت ولکن تبین الیوم عزلک عن خلافته وقد بویع لغیره وزالت خلافتک واما ما عظمتنی
ونسبتنی الیه من صحبة رسول الله صلی الله علیه وسلم وانی صاحب جیشه فلا اغتر بالتزکیة
ولا امیل بها عن الملة واما ما نسبت ابا الحسن اخا رسول الله صلی الله علیه وسلم ووصیه الی الحسد و
البغی علی عثمان وسمیت الصحابة فسقة وزعمت انه اشلاهم علی قتله فهذا غوایة ویحک یا معاویة

رضی الله عنه

رضی الله عنهم

رضی الله عنه

اما علمت ان ابا الحسن بذل نفسه بين يدى رسول الله صلى الله عليه وسلم وبات على فراشه
وهو صاحب السبق الى الاسلام والهجرة وقد قال فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم
هو منى وانا منه وهو منى بمنزلة هارون من موسى الا انه لا نبى بعدى وقد قال فيه رسول
الله صلى الله عليه وسلم يوم غدير خم الا من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه
وعاد من عاداه وانصر من نصره واخذل من خذله وهو الذى قال فيه عليه السلام يوم خيبر
لاعطين الراية غدا رجلا يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله وهو الذى قال فيه عليه السلام يوم الطير اللهم
ايتنى باحب خلقك اليك فلما دخل اليه قال والىّ والىّ وقد قال فيه يوم النظير على امام
البررة وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من خذله وقد قال عنه على وليكم من بعدى
واكد القول عليك وعلى وعلى جميع المسلمين وقال انى مخلف فيكم الثقلين كتاب الله عز وجل
وعترتى وقد قال انا مدينة العلم وعلى بابها وقد علمت يا معاوية ما انزل الله تعالى من الآيات
المتلوات فى فضائله التى لا يشترك فيها احد كقوله تعالى يوفون بالنذر وقوله انما وليكم الله ورسوله
والذين امنوا الذين يقيمون الصلوة ويؤتون الزكوة وهم راكعون افمن كان على بينة من
ربه ويتلوه شاهد منه رجال صدقوا ما عاهدوا الله عليه وقال الله تعالى لرسوله عليه السلام
قل لا اسالكم عليه اجرا الا المودة فى القربى وقد قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم اما ترضى
ان يكون سلمك سلمى وحربك حربى وتكون اخى ووليى فى الدنيا والآخرة يا ابا الحسن من احبك فقد
احبنى ومن ابغضك فقد ابغضنى ومن احبك ادخله الله الجنة ومن ابغضك ادخله الله
النار وكتابك يا معاوية الذى كتبت هذا جوابه ليس مما ينخدع به من له عقل ودين والسلام
انتهى فالحمد لله على توفيقه وهدايته وتسديده وكفايته حيث ثبت من افادات اخطب
الخطباء الممدوح بالمدائح الجليلة المتينة والمثنى عليه بالمناقب الجميلة الرزينة ان حديث
باب المدينة من الروايات التى هى بالقبول والتسليم قرينة والاخبار التى لا يطعن فيها الا
ارباب الحقد والضغينة وانه مما احتج به عمرو بن العاص فى محاجة معوية مع ما هما عليه
من العناد واللدد والمراء واللجاج والبغضاء الدفينة والشحناء المبينة للاصفياء
المطهرين الذينهم لنجاة المتمسكين احصن سفينة واخطب خوارزم از اكابر فقهاى معتمدين واجله

نبهای مستندین و اعاظم فضلای ماهرین و افاخم کملای بارعین و ثقات مشاهیر مختبرین و اثبات نحاریر معتبرین
بوده بدائع مزبره و مناقب مبهره و محاسن شارقه و مفاخر بارقه او بطون اسفار قوم مملو و مشحون ست و سمو و قدر
و علو فخر او بر متتبع افادات اساطین اعیان و مهره عالی شان مثل ابو حامد محمود بن محمد بن حسین بن یحیی الصالحانی
و عماد الدین محمد بن محمد الکاتب الاصفهانی و ابو الفتح ناصر بن عبد السید بن علی المطرزی و محمد بن محمود بن الحسن
البغدادی المعروف بابن النجار و جمال الدین علی بن یوسف بن ابراهیم القفطی و ابو المؤید محمد بن محمود بن محمد الخوارزمی
و ابو عبد الله محمد بن یوسف الکنجی و شمس الدین محمد بن احمد ذهبی و جمال الدین محمد بن یوسف الزرندی و
صلاح الدین خلیل بن ایبک الصفدی و عبد القادر بن محمد القرشی و محمد بن احمد بن علی الفاسی و احمد بن ابراهیم بن
علی الصنعانی المعروف بابن الوزیر و شهاب الدین احمد صاحب توضیح الدلائل و علی بن محمد بن احمد بن عبد الله المعروف
بابن الصباغ المالکی و جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی و نور الدین علی بن عبد الله السمهودی و شمس الدین
محمد بن علی بن یوسف الدمشقی الصالحی و شهاب الدین احمد بن محمد بن علی بن حجر المکی و کمال الدین بن فخر الدین
جهرمی و محمود بن سلیمان الکفوی و احمد بن الفضل بن محمد باکثیر المکی و عبد الله بن محمد المطری و ولی الله لکهنوی و خود
مخاطب و غیر ایشان واضح و آشکار است **وجه شصت و یکم** آنکه ابو القاسم علی بن حسن بن هبة الله المعروف بابن عساکر
الدمشقی حدیث مدینة العلم بالطرق عدیده روایت نموده چنانچه محمد بن یوسف بن محمد الکنجی در کفایة الطالب
گفته اخبرنا العلامة قاضی القضاة ابو نصر محمد بن هبة الله بن قاضی القضاة محمد بن هبة الله
بن محمد الشیرازی اخبرنا الحافظ ابو القسم اخبرنا ابو القاسم بن محمد السمرقندی اخبرنا ابو القسم
بن مسعدة اخبرنا حمزة بن یوسف اخبرنا ابو احمد بن عدی حدثنا النعمان بن هرون البلدی
و محمد بن احمد بن المؤمل الصیرفی و عبد الملک بن محمد قالوا حدثنا احمد بن عبد الله بن یزید
المؤدب حدثنا عبد الرزاق عن سفین عن عبد الله بن عثمان بن خثیم عن عبد الرحمن بن عثمان
قال سمعت جابرا یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه و سلم یقول یوم الحدیبیة و هو
آخذ بضبع علی بن ابی طالب و هو یقول هذا امیر البررة و قاتل الفجرة منصور من نصره و
مخذول من خذله ثم مد بها صوته و قال انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیأت
الباب قلت هکذا رواه ابن عساکر فی تاریخه و ذکر طرقه عن مشایخه انتهی فاذا ثبت ان ابن
عساکر روی هذا الحدیث الشریف الفاخر و ذکر طرقه عن مشایخه الاکابر فلا یمکن رده و لا ابطاله

الجاحد الجائر والمعاند الخاسر والحاقد الباتر الذی لایبدی الذائب من المخاتر ۔ ولایخاف نکال ذی البطش الشدید القاهر ۔ ولا یبالی من الافتضاح بین المنتقدین الاکابر ۔ ولایحتفل من ظهور تعصبه ووقاحته لدی المنصفین الحائرین لجلائل المآثر ۔ ولا یکترث من وضوح نصبه واعتدائه وجفائه وشقائه عند الجهابذة الحاوین لمعالی المفاخر ۔ وابن عساکر از محدثین کبار وفقہائی عالی فخار ومشاہیر اعلام معارف شعار وائمہ نحاریر بودہ مدائح ومآثر ومحاسن ومفاخر او بر ناظر معجم الادباء یاقوت حموی و اسماء الرجال جامع مسانید ابی حنیفه تصنیف محمد بن محمود الخوارزمی و وفیات الاعیان ابن خلکان ومختصر فی اخبار البشر ابو الفداء الایوبی و تتمة المختصر ابن الوردی و تذکرة الحفاظ و عبر فی خبر من غبر و دول الاسلام علامه ذهبی و مرآة الجنان عبد الله بن اسعد یافعی و طبقات شافعیه عبد الوهاب سبکی و طبقات شافعیه عبد الرحیم اسنوی و طبقات شافعیه ابوبکر بن احمد بن قاضی شهبة الاسدی و طبقات الحفاظ جلال الدین سیوطی و تاریخ خمیس حسین بن محمد بن حسن الدیاربکری و مدینة العلوم ازنیقی و ابجد العلوم و تاج مکلل و اتحاف النبلاء مولوی صدیق حسن خان معاصر مخفی ومحتجب نیست درینجا بر بعض عبارات اکتفا میرود ابن خلکان در وفیات الاعیان گفته الحافظ ابو القاسم علی بن ابی محمد الحسن بن هبة الله بن الحسین بن عبد الله بن الحسین المعروف بابن عساکر الدمشقی الملقب ثقة الدین کان محدث الشام فی وقته و من اعیان الفقهاء الشافعیة غلب علیه الحدیث فاشتهر به وبالغ فی طلبه الی ان جمع منه ما لم یتفق لغیره ورحل وطوف وجاب البلاد ولقی المشایخ وکان رفیق الحافظ ابی سعد عبد الکریم بن السمعانی فی الرحلة وکان حافظا دینا جمع بین معرفة المتون والاسانید سمع ببغداد سنة عشرین وخمسمائة من اصحاب البرمکی والتنوخی والجوهری ثم رجع الی دمشق ثم رحل الی خراسان ودخل نیسابور وهراة واصبهان والجبال وصنف التصانیف المفیدة وخرج التخاریج وکان حسن الکلام علی الاحادیث محظوظا فی الجمع والتالیف صنف التاریخ الکبیر لدمشق فی ثمانین مجلدة اتی فیه بالعجائب وهو علی نسق تاریخ بغداد قال لی شیخنا الحافظ العلامة زکی الدین ابو محمد عبد العظیم المنذری حافظ مصر ادام الله به النفع وقد جری ذکر هذا التاریخ واخرج لی منه مجلدا وطال الحدیث فی امره واستعظامه ما اظن هذا الرجل الا عزم علی وضع هذا التاریخ من یوم عقل علی نفسه وشرع فی الجمع من ذلک الوقت والا فالعمر یقصر عن ان یجمع فیه الانسان مثل هذا الکتاب

بعد الاشتغال والتنبه ولقد قال الحق من وقف علیه عرف حقیقة هذا القول و
متی یتسع للانسان الوقت حتی یضع مثله وهذا الذی ظهر هو الذی اختاره وما صح له
هذا الابعد مسودات ما یکاد ینضبط حصرها وله غیره توالیف حسنة واجزاء ممتعة وله شعر
لا بأس به فمن ذلک قوله ؎ الا ان الحدیث اجل علم ؛ واشرفه الاحادیث العوالی ؛
وانفع کل نوع منه عندی ؛ واحسنه الفوائد والامالی ؛ وانک لن تری للعلم شیئا ؛ یحققه
کافواه الرجال ؛ فکن یا صاح ذا حرص علیه ؛ وخذه عن الرجال بلا ملال ؛ ولا تاخذه من صحف
فترمی ؛ من التصحیف بالداء العضال ؛ ومن المنسوب الیه ؎ ایا نفس ویحک جاء
المشیب ؛ فما ذا التصابی وما ذا الغزل ؛ تولی شبابی کان لم یکن ؛ وجاء المشیب کان لم یزل ؛
کانی بنفسی علی غرة ؛ وخطب المنون بها قد نزل ؛ فیا لیت شعری ممن اکون ؛ وما قدر الله
لی فی الازل ؛ وقد التزم فیهما ما لا یلتزم وهو الزاء قبل اللام ؛ والبیت الثانی هو بیت علی بن جبلة المعروف
بالعکوک وهو قوله ؎ شباب کان لم یکن وشیب کان لم یزل ؛ ولیس بینهما الا تغییر یسیر کما
تراه وهذا البیت من جملة ابیات وسیاتی ذکر قائله بعد هذا انشاء الله تعالی وکانت ولادة
الحافظ المذکور فی اول المحرم سنة تسع وتسعین واربعمائة وتوفی لیلة الاثنین الحادی عشر من
رجب سنة احدی وسبعین وخمسمائة بدمشق المحروسة رحمه الله تعالی وصلی علیه الشیخ
قطب الدین النیسابوری وحضر الصلوة علیه صلاح الدین رحمه الله تعالی ودفن عند والده
واهله بمقابر باب الصغیر و ذهبی در عبر در وقائع سنه احدی وسبعین وخمسمائة گفته وفیها توفی الحافظ
ابن عساکر صاحب التاریخ الثمانین مجلدا ابو القاسم علی بن الحسن بن هبة الله الدمشقی محدث
الشام ثقة الدین ولد فی اول سنة تسع وتسعین واربعمائة واسمع سنة خمس وخمسمائة و
وبعدها من الشریف ابی طاهر الحبانی وطبقتهما ثم عنی بالحدیث ورحل فیه الی العراق وخراسان
واصبهان وساد اهل زمانه فی الحدیث ورجاله وبلغ فی ذلک الذروة العلیا ومن تصفح تاریخه
علم منزلة الرجل فی الحفظ توفی فی حادی عشر رجب وجه شصت و دوم آنکه افضل الدین ابراهیم
بن علی المعروف بالخاقانی حدیث مدینة العلم را صراحة و جزما اثبات نموده چنانچه در تحفة العراقین که ذکر آن کاتب چلپی
در کشف الظنون باین نهج نموده تحفة العراقین فارسی منظومة لافضل الدین ابراهیم بن علی الخاقانی

فارسیة

الشاعر المتوفی فی سنه ٥٨٢ اثنین وثمانین وخمسمائة وزنه من نزاحفات المسدس در مدح محمد بن مطهر علو گفته ✿ این قدر وصفا
که خاطر مرا ست ✿ از محمد سید اجل نجا ست ✿ ان مایه که طبع را قوا مست ✿ بهم همت سید امام ست ✿ ذوالفضل محمد مطهر ✿ آن عترت محمد پیمبر
آن رودم مدینه مصطفی را ✿ دروازه صدق مرتضی را ✿ قدر نخ دو کون بر گذشته ✿ یکسو مصطفی نگشته الی ان قال بر ده در شهر علم حیدر ✿
و پیچ دین کلید الحرت ✿ وقف ابدیست بر زبانش ✿ هر خانه که در شهر دانش ✿ جا شرفست در بحر علمست ✿ لشاد سر از شهر علم ست جبر
پیش کرش ز رو تسنیم ✿ پیش قلمش بری تعلیم ✿ شهری که خراجش او ز دو دهر ✿ او میوه بلغ آنجهان شهر ✿
فهذا ابراهیم الخاقانی ✿ شیخهم الفرد انی ✿ وکابرهم الصمدانی ✿ قد اثبت الحدیث الشریف حتما
جزما وحسم شبهات المنکرین والمبطلین حسما ✿ وجذ مما ✿ وارغم انوف الجاحدین المدغلین
رغما ✿ وحطم صدور المعاندین حطما ✿ وقصم ظهور المتعصبین قصما ✿ وهدم ارکان الحاسدین
هدما ✿ وفضائل فاخره ومناقب باهره خاقانی وجلالت وعظمت او نزد اکابر انحضرات بر متتبع و متفحص مخفی نیست
دولتشاه سمرقندی در تذکره گفته ذکر ملک الشعراء خاقانی حقائقی رحمة الله علیه نام او فضل الله بن ابراهیم بن
علی شیروانی ست فضل و جاه قبول سلاطین و حکام او را میسر شده در علم بی نظیر و در شعر استاد بوده و در جاه
مشار الیه چنانچه او ستادان ما هر مدح او گفته اند کاز اصغر الضمیر نام کرده میگویند ✿ ز دیوان ازل منشور کاول
درمیان آمد ✿ امیری جمله را دادند و سلطانی بخاقانی ✿ برای حجت معنی ابراهیم پدید آمد ✿ ز نسبت آذر صنعت علی
نجار شروانی ✿ در آخر او را ذوق فقر و شکست نفس و صفای باطن ظاهر شد و از خاقان کبیر منوچهر انار الله برهانه از ملازمت و خدمت
استعفا میخواست که بخدمت اهل سلوک مشغول گردد خاقان چون دل بسته صحبت او بود اجازت نمیداد
تا آنکه بی اجازت خاقان از شیروان گریخت و به بیلقان رفت گماشتگان شروان او را گرفته بدرگاه فرستادند
و خاقان او را بند فرمود در قلعه شابران مدت هفت ماه مقید و محبوس از غایت ملالت و دلتنگی قطعه این قصیده میگوید
و حالات ترسایان و لغات و اصطلاحات ایشان بیان میکند و این قصیده مشکل ست و شیخ عارف آذری شرح
این ابیات مشکله در جواهر الاسرار میکند و چند بیت ازان قصیده اینست ✿ فلک کجروتر ست از خط ترسا
مرا دارد مسلسل راهب آسا ✿ پس از تعلیم دین از هفت مردان ✿ پس از تنزیل وحی از هفت قرا ✿ پس از میقات
وحج و سعی و عمره ✿ پس از قرآن و تعظیم مصلا ✿ مرا از بعد پنجه سال اسلام ✿ نزیبد چون صلیبم بند بر پا ✿
بروم زنار بندم زین تحکم ✿ روم ناقوس کوبم زین تعدی ✿ وگر قیصر سگالد راز زردشت ✿ کنم زنده رسوم زند و استا
بسر گیسن خر عیسی ببندم ✿ رعاف جاثلیق ناشکیبا ✿ وچون این قصیده موقوف شرح ست زیاده

ازین بقلم نیاید وخاقانی بعد از حبس دیگر بملازمت مشغول نشد ودر طلب دستگیر بود شد مشرب فقر دریافت
وبعزیمت حج از شروان بیرون آمد وبهمراهی موفق التوفیق که کریم جهان بود جمال الدین موصلی سفر حجاز پیش گرفت
واین قصیده را او در راه مکه میگوید ووصف بادیه میکند وچهار مطلع درین قصیده بکار داشته اینمطلع از آن قصیده
است ؎ سرحد بادیه است روان باش برسرش ٭ تریاق روح کن ز نسیم معطرش ٭ ودر آخر این قصیده را بتخلص
باسم جمال موصلی میکند وجاه او را بیین میسازد بدین طریق واینست بیت ؎ سلطان آل خلیفه همم خوانش
ازان که تا ٭ سلطان پدر نوشت وخلیفه برادرش ٭ صاحب خلاصه بناکتی میگوید که خاقانی نزد خاقان بسیار
مقرب بود ودر اول حال حقائقی تخلص داشت وخاقان کبیر او را منصب خاقانی ارزانی داشت الی ان قال
ووفات افضل الدین خاقانی در شهر تبریز بوده در شهور سنه اثنتین وثمانین وخمسمائه ودر سرخاب تبریز آسوده است
وعبد الرحمن جامی در نفحات گفته افضل الدین الخاقانی رحمه الله تعالی هر چند وی شاگرد فلکی شاعر است و
بشعر شهرتی تمام یافته چنین گویند که وی را ورای طور شعر طوری دیگر بوده است که شعر در جنب آن کم بوده است چنانکه
حضرت مولوی قدس سره گفته است ؎ چه باشد بر من تا که زنم لاف ازو ٭ هست مرا فن دگر غیر فنون شعرا
وسخنان وی خود بعضی شاهد است چنانکه میگوید ؎ صورت من همه او شد صفت من همه او ٭ لاجرم کس من و من نشنود اندر سخنم
نزنم هیچ در تا که نگویندان کیست ٭ چون بپرسند مرا باید گفتن که منم ٭ ودر محل دیگر میگوید ؎
عشق بیفشرد پای بر بسط کبریا ٭ برد بدست تخت هستی ما از ما ما وشمار انبقد بیحیی در خور است ٭ زانکه نگنجد در دو رحمت ما وشما
وازین قبیل سخنان وی بسیار است واز آنجا بوی آن می آید که وی را از مشرب صافی صوفیان قدس الله اسرارهم شربی
تمام بوده است وی در زمان خلافت المستضئ بنور الله بوده ودر قصیده عربی که در مدح بغداد گفته ذکر وی کرده
وتوفی المستضئ سنه خمس وتسعین وخمسمائة وی نیز قصیده رائیه حکیم سنائی را جواب گفته است وعدد ابیات
آن از صد وهشتاد گذشته وآنرا سه مطلع نهاده مطلع اول اینست ؎ الصبوح الصبوح کآمد کار ٭ النثار النثار کآمد یار
کاری از روشنی جواب خزان ٭ یاری از خوشدمی چو باد بهار ٭ چرخ بر کار ما بوقت صبوح ٭ سکینه لعبتان دیده نثار
ودر آخر این قصیده میگوید ؎ این قصیده زجمع سبعیات ٭ ثامن است از غرائب اشعار ٭ از در کعبه گر در آویزند ٭
کعبه بر من فشاندی استار ٭ زد قفا نبک را قفای نیک ٭ وامرؤ القیس را فگند از کار ٭ وجه شصت وسوم
آنکه ابو الحجاج یوسف بن محمد البلوی الاندلسی المعروف بابن الشیخ اینحدیث شریف را بالختم وجزم وقطع ویقین آورده ودر فضائل
ومناقب جناب امیر المؤمنین علیه السلام ذکر فرموده چنانچه در کتاب الف با که مصطفی بن عبد الله القسطنطینی در

کشف الظنون ذکر آن باین نهج نموده الف با فی المحاضرات للشیخ ابی الحجاج یوسف بن محمد البلوی الاندلسی المعروف بابن الشیخ وهو مجلد ضخم اوله ان افصح کلام سمع واعجز واوضح نظام وابرز حمد الله تعالی بنفسه الخ ذکر فیه انه جمع فوائد بدائع العلوم لابنه عبد الرحیم لیقرأه بعد موته التعلیمی بعد بلوغه من صغره الی درجة النبلاء وسمی ما جمعه لهذا الطفل المربی بکتاب الف با ومن نظمه فی اول هذا الکتاب الف باء صنفته یا ابنی من اجل نجل المرتجی اذ اشتدی ان یلبی ادعو لعلمه ومن فی مرد عاان یلبا وانت عبد الرحیم ابنی الطفل الصغیر المربی اذا عقلت فقل قد رضیت بالله ربا ودین الاسلام دینا وبالنبی المنبا محمد قل رسولا وقل نبیا محببا ثم استقم واتبعه تزدد من الله قربا وذا الکتاب اتخذه لدا ء جهلک طبا فانه صنع حر طب لمن حب طبا هذی وصاة اب لم یزل لشخصک صبا ثم ذکر تسعة وعشرین بیتا علی عدد الحروف المعجمة وشرحه کلمة کلمة مع مقلوبه ومعکوسه واورد فی اول الشعر ثمانیة ابواب وفی آخرها اربعا من الکلمات المزدوجات المتشابهات الحروف وهو تالیف غریب لکن فیه فوائد کثیرة بعد ذکر بعض اقوال ابن عباس در اعلمیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته اذ قد وقع ذکر علی و ابن عباس رضی الله عنهما فلنذکر بعض فضائلهما ولنبدأ بمفاخر علی الزکی العلی ابن عم النبی ولنثن بالثناء علی ابن عباس العدل الرضی ابن عم النبی ایضا قال ابو الطفیل شهدت علیا یخطب وهو یقول سلونی فو الله لا تسئلونی عن شیء الا اخبرتکم به وسلونی عن کتاب الله فو الله ما من آیة الا وانا اعلم ابلیل نزلت ام بنهار ام فی سهل ام فی جبل ولو شئت اوقرت سبعین بعیرا من تفسیر فاتحة الکتاب وسیأتی قول النبی صلی الله علیه وسلم فیه انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأته من بابه وقول ابن عباس فیه لقد اعطی علی تسعة اعشار العلم وایم الله لقد شارکهم فی العشر العاشر الخ وجه شصت وچهارم آنکه نیز ابو الحجاج بلوی این حدیث شریف را در مقام اثبات رفعت مکان جناب امیر المؤمنین علیه السلام در علم احتجاجا آورده وآنرا بالحتم والجزم از جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم ثابت دانسته چنانچه در کتاب الف با بعد ذکر حکایتی که در آن قول حجاج ثقفی در حق جناب امیر المؤمنین علیه السلام فانه للموتور غب عن قوله وارد است گفته قلت ولما رأیت هذه الحکایة فی الکامل وقول الحجاج فی علی رضی الله عنه هذا الجفا لم املک نفسی وحملتنی الغیرة

علی جبینی علی رضی الله عنه ان کتبت فی طرة الکتاب ؎ حجاج فیما قلته تکذب ؛ فی قول من فیه الوری یرغب ؛ ذاک علی بن ابیطالب ؛ من مثله او منه یقرب ؛ یکفیه ان کان ابن عم الذی فی جاهه تطمع یا مذنب ؛ صلی علیه الله من سید ؛ ما طلع الشمس و ما تغرب ؛ وقلت ایضاً انظر الی الحجاج وقلة جده ؛ مع سطلة جده یقول فی مولانا علی هذه المقالة ویرغب عما قاله نبی الله ما حمله علی هذا القول الردی الا الحسد المردی والا فقد علم الغوی ان مکان علی فی العلم المکان العلی کیف لا والنبی صلی الله علیه وسلم یقول فیه انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیأته من بابه وابن عباس رضی الله عنه یقول والله لقد اعطی علی بن ابیطالب رضی الله عنه تسعة اعشار العلم وایم الله لقد شارکهم فی العشر العاشر وقال عمر بن الخطاب رضی الله عنه اقضانا علی و قال ابن مسعود رضی الله عنه اعلم اهل المدینة بالفرائض ابن ابیطالب وصدقوا رضی الله عنهم کم له من تدقیق فی العلوم وترقیق وبصر فی الحساب وتدقیق حتی کانه ینظر الی الغیب من ستر رقیق وکم من قضیة قضاها لما بلغت الی النبی صلی الله علیه وسلم امضاها وری تبسم علیه السلام اذا سمعها استصوابا ثم انفذها اذ راها صوابا وکم مسئلة بدیعة دقق فیها النظر فاتی بالعجب فهذا المبلوی ابو الحجاج ؛ قصم ظهور اهل المراء واللجاج ؛ وفثأ سورة حجج ارباب الزیغ و الاعوجاج ؛ وابان ان سعیهم فی ابطال الحق خداج ؛ حیث اثبت هذا الحدیث الشریف المبهج الابلاج ؛ حتما وجزما فی مقام العذل واللوم والتانیب والتثریب والاحتجاج ؛ فثبت ان المخاطب ومن سلفه او لحقه فی التکذیب والابطال ؛ مغرمون بسوء الحجاج ؛ معرضون عن سوی المنهاج ؛ مقلدون فی الاعراض عن فضل علی علیه السلام للحجاج ؛ الناصب المعاند الحاقد بلاء ارتیاب و اختلاج وجه شصت و نهم آنکه ابو السعادات مبارک بن محمد المعروف بابن الاثیر الجزری الشافعی حدیث مدینة العلم را روایت کرده چنانچه در جامع الاصول فرموده علی ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم و علی بابها اخرجه الترمذی و شهاب الدین احمد در توضیح الدلائل گفته عن علی رضی الله تعالی عنه ان رسول الله صلی الله علیه وآله وبارک وسلم قال انا مدینة العلم و علی بابها رواه فی جامع الاصول وقال اخرجه الترمذی انتهی فهذا ابن الاثیر الذی اصبح عندهم وهو عینة الاثار ؛ وجهینة الاخبار ؛ وابن بجدة الاسرار ؛ وطلاع انجدة الاعتبار ؛ قد روی هذا الحدیث

الغريبة المنكرة المنبع المستنكرة من صحيح الترمذي احد حفاظهم الكبار و واحد اثباتهم الاحبار
فلا يقابله بالجحود والانكار ولا يقدم على هذا الاجترام والاجتراء الا من بلى بالانخداع و
الاغترار ومنى بالادبار والاستكبار فخاض من الباطل على الغمار و ركب من الزيغ متن التيار
و طاقته الزلل والعثار فاهال لعسفه قتام الغي والاثار و محاسن عليه و مفاخر بهية و مكارم كثيرة و
مآثر اثيره ابن اثير نهايت فخر و عزيز است چنانکه بر ناظر تاريخ كامل علی بن محمد المعروف بابن الاثير و تاريخ اربل ابو البركات
مبارك بن احمد المعروف بابن المستوفي و وفيات الاعيان ابن خلكان و مختصر ابو الفدا اسماعيل الايوبي و تتمة المختصر ابن الوردي
و عبر في خبر من غبر و دول الاسلام ذهبي و اسماء الرجال مشكوة ولي الدين الخطيب و مرآة الجنان يافعي و طبقات شافعيه
عبد الوهاب سبكي و طبقات الشافعيه عبد الرحيم اسنوي و روض المناظر ابن شحنه حلبي و طبقات الشافعيه ابو بكر اسدي
و بغية الوعاة سيوطي و مدينة العلوم ازنيقي و تاج مكلل و ابجد العلوم و اتحاف النبلاء مولوي صديق حسن خان معاصر
مخفي و محتجب نيست اكثر اين عبارات در مجلد حديث طير منقول شد درينجا اكتفا بر بعض عبارات ميرود و تاج الدين
عبد الوهاب سبكي در طبقات شافعيه گفته المبارك بن محمد بن محمد بن عبد الكريم بن عبد الواحد الشيباني العلامة
مجد الدين ابو السعادات الجزري ابن الاثير صاحب جامع الاصول و غريب الحديث و شرح
مسند الشافعي و غير ذلك ولد بجزيرة ابن عمر سنة اربع و اربعين و خمسمائة و نشأ بها ثم انتقل
الى الموصل فسمع من يحيى بن سعدون القرطبي و خطيب الموصل الطوسي و سمع ببغداد من
ابن كليب روى عنه ولده والشهاب القوصي و جماعة و آخر من روى عنه بالاجازة فخر الدين بن البخاري
و اتصل بخدمة الامير الكبير مجاهد الدين قايماز الى ان هلك فاتصل بخدمة صاحب الموصل عز الدين
مسعود و ولي ديوان الانشاء و له ديوان رسائل و من تصانيفه غير ما ذكرناه كتاب الانصاف في الجمع
بين الكشف والكشاف في تفسيري الثعلبي والزمخشري والمصطفى المختار في الادعية والاذكار والبديع
في شرح فصول ابن الدهان في النحو والفروق والابنية و كتاب الاذواء والذوات و شرح غريب الطوال
و كان بارعا في الترسيل و عرض له مرض مزمن ابطل يديه و رجليه و عجز عن الكتابة و اقام بداره
و انشأ رباطا بقرية من قرى الموصل و وقف املاكه عليه و كان فاضلا رئيسا مشارا اليه توفي
سنة ست و ستمائة و جامع الاصول كتابيست معروف و مشهور و مقبول اكابر فحول ست مصطفى بن
عبد الله القسطنطيني در كشف الظنون در ذكر آن گفته جامع الاصول لاحاديث الرسول لابي السعادات مبارك

بن محمد المعروف بابن الاثیر الجزری الشافعی المتوفی سنة ٦٠٦ ست وستمائة اوله الحمد لله الذی
اوضح لنا معالم الاسلام سبیلا الخ ذکر ان مبنی هذا الکتاب علی ثلثة ارکان الاول فی المبادی
الثانی فی المقاصد الثالث فی الخواتیم واورد فی الاول مقدمة واربعة فصول وذکر فی المقدمة ان
علوم الشریعة تنقسم الی فرض ونفل والفرض الی فرض عین وفرض کفایة وان من اصول فروض
الکفایات علم احادیث الرسول علیه الصلوة والسلام وآثار اصحابه التی هی ثانی ادلة الاحکام
وله اصول واحکام وقواعد واصطلاحات ذکرها العلماء یحتاج طالبهما الی معرفتها کالعلم
بالرجال واسامیهم وانسابهم واعمارهم ووقت وفاتهم والعلم بصفات الرواة وشرائطهم
التی یجوز معها قبول روایتهم والعلم بمستند الرواة وایرادهم ما سمعوه وذکر مراتبه والعلم
بجواز نقل الحدیث بالمعنی وروایة بعضه والزیادة فیه والاضافة الیه ما لیس منه والعلم بالمسند
وشرائطه والعالی منه والنازل والعلم بالمرسل وانقسامه الی المنقطع والموقوف والمعضل
والعلم بالجرح وبیان طبقات المجروحین والعلم باقسام الصحیح والکذب والغریب والحسن والعلم
باخبار التواتر والآحاد والناسخ والمنسوخ وغیر ذلک فمن اتقنها اتی دار هذا العلم من بابها و
ذکر فی الفصل الاول انتشار علم الحدیث ومبدأ جمعه وتالیفه وفی الفصل الثانی اختلاف اغراض الناس
ومقاصدهم فی تصنیف الحدیث وفی الفصل الثالث اقتداء المتاخرین بالسالفین وسبب اختصار
کتبهم وتالیفها وفی الفصل الرابع خلاصة الغرض من جمع هذا الکتاب قال ولما وقفت علی الکتب
ورایت کتاب رزین وهو اکبرها واعمها حیث حوی الکتب الستة التی هی ام کتب الحدیث و
اشهرها فاحببت ان اشتغل بهذا الکتاب الجامع فلما تتبعته وجدته قد اودع احادیث
فی ابواب غیر تلک الابواب اولی بها وکرر فیه احادیث کثیرة وترک اکثر منها فجمعت بین کتابه
وبین ما لم یذکر من الاصول الستة ورایت فی کتابه احادیث کثیرة لم اجدها فی الاصول
لاختلاف النسخ والطرق وانه قد اعتمد فی ترتیب کتابه علی ابواب البخاری فناجتنی نفسی ان
اهذب کتابه وارتب ابوابه واضیف الیه ما اسقطه من الاصول واتبع شرح ما فی الاحادیث
من الغریب والاعراب والمعنی فشرعت فحذفت الاسانید ولم اثبت الا اسم الصحابی الذی روی
الحدیث ان کان خبرا او اسم من یرویه عن الصحابی ان کان اثرا وافردت بابا فی آخر الکتاب

يتضمن اسماء المذكورين في جميع الكتاب على الحروف واما متون الحديث فلم اثبت منها الا
ما كان حديثا او اثرا وما كان من اقوال التابعين والائمة فلم اذكره الا نادرا وذكره رزين في
كتابه فقه مالك ورجحت اختيار الابواب على المسانيد وبنيت الابواب على المعاني فكل حديث
انفرد بمعنى اثبته في بابه فان اشتمل على اكثر اوردته في اخر الكتاب في كتاب سميته كتاب اللواحق ثم
اني عمدت الى كل كتاب من الكتب المسماة في جميع هذا الكتاب ففصلته الى ابواب وفصول لاختلاف
معنى الاحاديث ولما كثر عدد الكتب جعلتها مرتبة على الحروف فاودعت كتاب الايمان
وكتاب الايلاء في الالف ثم عمدت الى اخر كل حرف فذكرت فيه فصلا يستدل به على مواضع
الابواب من الكتاب ورأيت ان اثبت اسماء رواة كل حديث او اثر على هامش الكتاب حذاء اول
الحديث ورقمت على اسم كل راو علامة من اخرج ذلك الحديث من اصحاب الكتب الستة واما
الغريب فذكرته في اخر كل حرف على ترتيب الكتب وذكرت الكلمات التي في المتون المحتاجة الى الشرح
بصورتها على هامش الكتاب وشرحها حذاءها انتهى ومولوي صديق حسن خان معاصر در اتحاف النبلاء گفته
جامع الاصول لاحاديث الرسول لابي السعادات المبارك بن ابي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم
بن عبد الواحد الشيباني المعروف بابن الاثير الجزري تدوين كتاب صحاح ستة را بر وضع كتاب رزين
جمع كرده ليكن با زيادات كثيره اوله الحمد لله الذي اوضح لعالم الاسلام سبيلا وبنا اين كتاب
بر سه ركن است اول در مبادي دوم در مقاصد سوم در خواتيم ودر وي نوشته ولما وقفت على الكتب
الستة ورأيت كتاب رزين هو اكبرها واعمها حيث حوى الكتب الستة التي هي ام كتب
الحديث واشهرها فاحببت ان اشتغل بهذا الكتاب الجامع فلما تتبعته وجدته قد
اودع احاديث في ابواب غير تلك الابواب اولى بها وكرر فيه احاديث
كثيرة وترك اكثر منها فجمعت بين كتابه وبين ما لم يذكر من الاصول
الستة ورأيت في كتابه احاديث كثيرة لم اجدها في الاصول لاختلاف
النسخ والطرق وانه قد اعتمد في ترتيب كتابه على ابواب البخاري
فتلجلجت نفسي ان اهذب كتابه وارتب ابوابه واضيف اليه ما
اسقطه من الاصول واتبعه شرح ما في الاحاديث من الغريب والاعراب والمعنى

فتروعت ولم اثبت الا اسم الصحابی الذی روی الحدیث ان کان خبرا واسم من یرویه عن الصحابی ان کان اثرا وافردت بابا فی اخر الکتاب یتضمن اسماء المذکورین فی جمیع الکتاب علی الحروف واما متون الکتب فلم اثبت منها الا ما کان حدیثا او اثرا وما کان من اقوال التابعین والائمة فلم اذکره الا نادرا وذکره رزین فی کتابه ففقه مالک ووجهت اختیار الابواب علی المسانید وبنیت الابواب علی المعانی فکل حدیث انفرد بمعنی اثبته فی بابه فان اشتمل علی اکثر اوردته فی اخر الکتاب فی کتاب سمیته کتاب اللواحق انتهی وجه **شصت و ششم** آنکه شیخ فرید الدین محمد بن ابراهیم الهمدانی المعروف بالعطار حدیث مدینة العلم را در اشعار بلاغت شعار خود نظم فرموده و ثبوت و تحقق آن بحتم و جزم وا نموده چنانچه در مظهر العجائب گفته

مصطفی گفته که حیدر پاکزاد ✽ مرتضی گفته که علمم او بداد ✽ مصطفی گفته که او حق من ست ✽ مرتضی گفته که چون جان در تن ست ✽ مصطفی گفته که شه بد سر غیب ✽ مرتضی گفته که او انیست عیب ✽ مصطفی گفته علی با بها ✽ مرتضی گفته که یا خیر الوری ✽ و نیز دران گفته رو تو ترک مذهب و نیت بکن ✽ یا تو گفت مصطفی را گوش کن ✽ نه محمد گفت باب علم اوست ✽ انما در شان حیدر خود نکوست ✽ و نیز دران گفته هیچ میدانی که قرآن خوان که بود ✽ هیچ نور در میان جان که بود ✽ هیچ میدانی که باب علم کیست ✽ اندرین عالم بجود و علم کیست ✽ و نیز دران گفته عشق میگوید نبی حق را شناخت ✽ زانکه در معنی حضرت علی شناخت ✽ عشق می گوید علی بابها ✽ بار گفتم تو اسرار بها ✽ و نیز دران گفته هیچ میدانی که معجز آن کیست ✽ وین همه مدح و ثنا در شان کیست ✽ که نهاده پای بر کتف رسول ✽ مصطفی کرده چو معراجش قبول ✽ که بده خود تاج انما ✽ که بده در ملک معنی هل اتی ✽ که بده قرآن ناطق در عیان ✽ که شده در لو کشف اسرار دران ✽ کیست باب علم از گفت رسول ✽ خود کرا بود ست در علم قبول ✽ و نیز دران گفته جوهر معنی که خود حیدر ست ✽ زانکه بحر بهای جان گوهر ست ✽ جوهر معنی ز شمع دیدار وست ✽ زانکه او باب نبوت را نکوست ✽ و نیز دران گفته من ز باب علم عطار آمدم ✽ لاجرم گویائی اسرار آمدم ✽ من شنیدم اسرار اسرار این سرخ ✽ شیخم عطا عطار نام من ✽ و نیز عطار در اسرار نامه گفته تو باب الله میدان مرتضی را ✽ ز خود آگاه میدان مرتضی را ✽ بر وار بابه در شهر علمش ✽ که تا بینی تو خود آثار حلمش ✽ که باب شهر علم و حلم و فتوی ✽ امیر المومنین باشد بتقوی ✽ امیر المومنین ست جان آدم ✽ امیر المومنین ست عیسی مریم ✽ امیر المومنین باب نبوت ✽ امیر المومنین نور ولایت ✽ امیر المومنین دان باب حکمت ✽ امیر المومنین نوح همدست ✽ امیر المومنین نطق زبان ست ✽ امیر المومنین شرح بیان ست ✽ امیر المومنین آن شاه عادل ✽

جمیع

وذکر

امیر المومنین آن شاه کامل ؛ امیر المومنین ختم ولایت ؛ امیر المومنین باب هدایت ؛ و نیز دران گفته ع
اگر فرمانبری فرمان شه بر ؛ وگرنه اوفتادی خود بچه در ؛ اگر فرمانبری فرمان حیدر ؛ چو باب است آن علم مصطفی در
و نیز عطار در الهی نامه علی ما نقل عنه گفته ع پیمبر گفت با آن نور دیده ؛ ز یک نوریم هر دو آفریده ؛ علی چون با نبی با
ز یک نور ؛ یکی باشند هر دو از دوی دور ؛ چنان شهر دانش باب آمد ؛ که جنت را بحق بواب آمد ؛ و فرید الدین عطار
از مشاهیر عرفای کبار و اکابر و متعینین حقائق و اسرار سنیه است مفاخر عظیمة المقدار و مآثر فخیمة الآثار او حسب افادات حضرت
بتفصیل جمیل ان شاء الله الجلیل در مجلد آتی مرقوم و مسطور خواهد شد درینمقام اکتفا بر بعض عبارات میرود علی مجد الدین
بن ظهیر الدین محمد بدخشانی در جامع السلاسل گفته شیخ فرید الدین عطار نیشاپوری قدس سره مرید حضرت شیخ مجد الدین است
چنانچه در مظهر عجائب ظاهر میسازد و نیز در دیباچه تذکرة الاولیا که بوی منسوبست میگوید که یکبار بر امام مجد الدین بغدادی
درآمدم وی را دیدم که میگریست گفتم خیر است گفت زهی سپهسالاران که درین امت بوده اند بمثابه انبیا علی نبینا و علیه
الصلوة و السلام بوده اند که علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل گفت گریه من از آنست که دوش گفته بودم که خدایا خداوندا
کار تو بعلت نیست مرا از ایشان گردان یا از نظارگیان ایشان گردان که قسم دیگر را طاقت ندارم میگریم که مستجاب شده
باشد یا نه بعضی گفته اند که انجذاب باطن و روحانیت او از منصور حلاج نیز تربیت بوده است و بعضی گفته اند که نور منصور حلاج
بعد از صد و پنجاه سال بر روح مقدسه فرید الدین عطار تجلی فرموده است و مربی او شده گویند که سبب توبه وی آن بود
که روزی در دوکان نشسته بود درویشی بانجا رسید چند بار شیئاً لله گفت وی بدرویش نپرداخت درویش گفت ای
خواجه تو چگونه خواهی مرد عطار گفت چنانکه تو خواهی مرد درویش گفت همچو من میتوانی مرد عطار گفت بلی درویش کاسه
چوبین داشت زیر سر نهاد و گفت الله جان بحق تسلیم کرد عطار را حال متغیر شد دوکان را برهم زد باین طریقه درآمد
گفته اند که مولانا جلال الدین رومی در وقت رفتن به بلخ در رسیدن نیشاپور در صحبت وی در حال کبر سن رسید و کتاب
اسرار نامه بوی ارزانی فرموده وی دائما آنرا با خود نگاه میداشت و در بیان حقائق و معارف اقتدا بوی دارد چنانکه
میفرماید ع گر ز عطار گشت مولانا ؛ شربت از دست شمس بودش نوش ؛ ؛ دیگر میفرماید ع عطار روح بود و سنائی
دو چشم او ؛ ما از پی سنائی و عطار آمدیم ؛ و آنقدر اسرار توحید و حقائق اذواق و مواجید که در مثنویات و غزلیات
وی اندراج یافته در سخنان هیچیک ازین طائفه یافت نمیشود جزاه الله سبحانه عن الطالبین المشتاقین خیر الجزاء و من
انفاسه الشریفه ع ای روی در کشیده ببازار آمده ؛ خلقی بدین طلسم گرفتار آمده ؛ و این قصیده بیت بیت زیاده
است بعضی اهالی از ان شرح نیکو گفته اند و در شرح این بیت چنین مذکور شده تعین ای ملکه روی خود را که نور ظاهر وجود است

علیهم

سنائی

شنائی

بروی پوشش تعینات صور در کشیده و پوشیده باز از ظهور آمده خلق با این طلسم صور که بر روی این گنج مخفی کشیده
بواسطه کثرت تعینات مختلفه و اثر متباین گرفتار بعد و هجران و غفلت و پندار غیریت گشته با خود بواسطه سرایت پرتو
نور جمال آن که در روی پوشش مظاهر و صور جلوه گر شده گرفتار بلاء صورت عشق و محنت محبت گشته بعضی عاشق معنی گشته
و بعضی صورت ٭ توئی معنی و بیرون تو اسم است ٭ توئی گنج و همه عالم طلسم است ٭ عاشق صورت او هم خود و معشوق
و هم افتاده اند و ندانند که عاشق کیست و دلربای ایشان چیست و کیست ٭ میل خلق جمله عالم تا ابد
گر شناسی و رنه سوی تست ٭ بدین دستور تمام قصیده را شرح کرده است و از جهت اختصار بهمین مقدار اقتصار
افتاد و شهادت وی در سنه سبع و عشرین و ستمائة بوده است بقول مخدوم جهانیان سید جلال بخاری شهادت وی
در خوارزم بر آن طرف جیحون بوده است چون کفار سر از تن مبارک او جدا ساختند سر خود را بدست گرفته تا آب جیحون
گذشته بشهر خوارزم آمده در انجا مدفون گشته چون کفار این کرامات از وی معاینه کردند همه اسلام آوردند و خانقاه
وی نیز در خوارزم واقعست سن وی صد و چهار بوده است اما مولانا عبد الرحمن جامی قدس سره در نفحات آورده اند
که مرقد شیخ فرید الدین عطار در نیشاپور است چنین معلوم میشود که از خوارزم نقل کرده اند والله اعلم بالصواب انتهی
و از دلائل واضحه و براهین لائحه عظمت و جلالت و رفعت و نبالت عطار نزد سنیه آنست که کابلی با آنهمه عصبیت و عناد
او را بشیخ جلیل یاد نموده و بقول او در مقام اثبات ولای اهل نحله خود با اهل بیت امجاد علیهم آلاف السلام الی یوم
المعاد احتجاج و استناد کرده چنانچه در صواقع گفته قال الشیخ الجلیل فرید الدین احمد بن محمد النیسابوری
من امن بمحمد ولم یؤمن باهل بیته فلیس بمؤمن اجمع العلماء والعرفاء علی ذلک ولم
ینکره احد و خود مخاطب نیز در صدد اثبات این خیال محال بر آمده راه تعظیم و تفخیم عطار می پیماید و بکمال ابتهاج
تشبث بافادات او مینماید چنانچه در همین کتاب تحفه میفرماید حضرت شیخ فرید الدین احمد بن محمد نیشاپوری معروف بعطار در اشعار
عربی میفرماید ٭ فلا تعدل باهل البیت خلقا ٭ فاهل البیت هم اهل السعادة ٭ فبغضهم
من الانسان خسر حقیقی ٭ وحبهم عبادة ٭ این اشعار را شیخ بهاء الدین آملی در کشکول خود نقل نموده
باز از شیخ موصوف نقل میکنند که میفرمود من امن بمحمد ولم یؤمن باهل بیته فلیس بمؤمن
انتهی و علاوه برین افاده انست که شاه صاحب در باب المکاید همین کتاب تحفه بتصریح صریح عطار را
از اکابر و مقبولین اهل سنت دانسته و باظهار این معنی که او از جمله بزرگواران است که بناء کار شان و نام دار است که بمعرفت
و طریقت یگانه ... از سر تا قدم بر مذهب اهل سنت است میباشد در اجلال و اعظام و تبجیل و اکرام او باقصی الغایة کوشیده

والعجب ان نكول المخاطب عمدة الاحبار عن قبول حديث مدينة العلم الذي نظمه الفريد الغطارفة في عقد
مقاطيع اشعاره بالحتم والجزم القاطع لمادة الانكار بعد تمسكه بافادة ائمة الاشعار به ومدحه واثنى عليه
بالاعلان والاجهار به واظهر مقبوليته بلا ريب واستنكار من اغرب غرائب الاعصار واعجب عجيب من عجائب الادوار والله
ولي التوفيق للاستبصار والاعتبار **وجه ششم** مفتم آنكه ابو الحسن علي بن محمد بن محمد بن عبد الكريم الجزري المعروف بابن الاثير حديث
مدينة العلم را در اسد الغابة روايت كرده چنانچه گفته انبانا زيد بن الحسن بن زيد ابو اليمن الكندي وغيره كتابة قالوا انبانا ابو منصور زريق
انبانا احمد بن علي بن ثابت انبانا محمد بن احمد بن رزق انبانا ابوبكر بن مكرم بن احمد بن مكرم القاضي
حدثنا القاسم بن عبد الرحمن الانباري حدثنا ابو الصلت الهروي حدثنا ابو معاوية عن الاعمش عن
مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد
العلم فليأت بابه انتهى **فهذا** العلامة ابن الاثير الجزري الفخر العالي الاثير قد روى هذا الحديث
الخطير ورواه رغبا للقاسط المريد للتنوير فلا ادري كيف يجتري بعد ذلك على الطعن جاحد غرير
او يرتبك في شباك الضلال غب ذلك متيقظ خبير والله ولي التوفيق والتيسير وهو الميسر
لكل حرج عسير ومحتجب نماند كه ابو الحسن علي بن الاثير نزد سنيه عارج معارج اقصاي فضل وكمال ونازل منازل
منتهاي شرف واجلال وفائز مراتب عاليه نقد وتحقيق وحاوي مناقب غاليه سبر وتدقيق بوده مفاخر ساميه المقام و
بر ناظر وفيات الاعيان ابن خلكان ومختصر في اخبار البشر ابو الفداء الايوبي وتذكرة الحفاظ وعبر ودول الاسلام
تصنيف ذهبي ومرآة الجنان عبد الله بن اسعد يافعي وطبقات شافعيه تاج الدين سبكي وطبقات شافعيه
عبد الرحيم اسنوي وروض المناظر ابن شحنه حلبي وطبقات شافعيه تقي الدين اسدي وطبقات الحفاظ جلال الدين
سيوطي ومدينة العلوم ازنيقي وغير آن ظاهر وآشكار است درينجا بنابر اختصار بر بعض عبارات اقتصار ميرود
قال الذهبي في تذكرة الحفاظ ابن الاثير الامام العلامة الحافظ فخر العلماء عز الدين ابو الحسن
علي بن الاثير ابي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم بن عبد الواحد الشيباني الجزري المحدث
اللغوي صاحب التاريخ ومعرفة الصحابة والانساب وغير ذلك واخو العلامة مجد الدين صاحب
جامع الاصول والوزير ضياء الدين نصر الله صاحب كتاب المثل السائر مولده بجزيرة ابن عمر
سنة خمس وخمسين وخمسمائة وسمع من خطيب الموصل ابي الفضل الطوسي ويحيى الثقفي
وغيرهما بالموصل ومن عبد المنعم بن كليب ويعيش بن صدقة وابن سكينة ببغداد وابي القاسم

بن صصری وزین الامناء بدمشق وحلب وروی عنهم فی تصانیفه وحدث بالموصل ودمشق و حلب روی عنه ابن الدبیثی والقوصی ومجد الدین العقیلی وشرف الدین بن عساکر وسنقر القضائی واخرون وکانت داره مجمع الفضلاء وکان مکملاً فی الفضائل علامة نسابة اخباریاً عارفاً بالرجال وانسابهم لاسیما الصحابة مع الامانة والتواضع والکرم قدم الشام رسولاً وقد شرع فی تاریخ کبیر للموصل ولمیته ومدینة جزیرة ابن عمر هی منسوبة الی الاجل الرئیس عبد العزیز بن عمر البرقعیدی التی بناها قاله ابن خلکان وقیل انشأها اوس کامل ابنا عمر بن اوس التغلبی نقله ابن المستوفی فی تاریخ اربل وقیل منسوبة الی امیر العراق یوسف بن عمر الثقفی مات ابن الاثیر فی اواخر شهر شعبان سنة ثلاثین وستمائة وتاج الدین سبکی در طبقات شافعیه گفته علی بن محمد بن عبد الکریم الجزری ابن الاثیر الحافظ المورخ صاحب الکامل فی التاریخ لقبه عز الدین وهو اخو الاخوین المحدث اللغوی مجد الدین صاحب النهایة وجامع الاصول والوزیر ضیاء الدین صاحب المثل السائر ولد بالجزیرة العمریة سنة خمس وخمسین وخمسمائة ونشابها ثم تحول بهم والدهم الی الموصل سمع بها من خطیب الموصل ابی الفضل ومن ابی الفرج یحیی الثقفی ومسلم بن علی الشیحی وغیرهم وببغداد من عبد المنعم بن کلیب ویعیش بن صدقة الفقیه وعبد الوهاب بن سکینة واقبل فی اخر عمره علی الحدیث وسمع العالی والنازل حتی سمع لما قدم دمشق من ابی القاسم بن صصری وزین الامناء روی عنه الذهبی والشهاب القوصی والمجد ابن ابی جرادة والشرف بن عساکر وسنقر القضائی وهما من اشیاخ شیوخنا وغیرهم من تصانیفه مختصر الانساب لابی السمعانی وکتاب حافل فی معرفة الصحابة اسمه اسد الغابة وشرع فی تاریخ الموصل قال ابن خلکان کان بیته بالموصل مجمع الفضلاء اجتمعت به بحلب فوجدته مکملاً فی الفضائل والتواضع وکرم الاخلاق توفی فی رمضان سنة ثلاثین وستمائة وجه شصت وهشتم آنکه محیی الدین محمد بن علی بن محمد المعروف بابن العربی الطائی الاندلسی این حدیث شریف را بالجزم وجزم ثابت نموده چنانچه در کتاب الدر المکنون والجوهر المصون علی ما نقل عنه البلخی فی ینابیع المودة گفته والامام علی رضی الله عنه ورث علم الحروف من سیدنا محمد صلی الله علیه وسلم والیه الاشارة بقوله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فعلیه بالباب وابن العربی از اکابر علمای عظام واجلهٔ نبهای اعلام سنیه ست کمال جلالت مرتبت وعظمت منزلت او نزد منقدین کبار ومحققین احبار

انجفزات واضح ولائح ہست وسطری از مفاخر سامقہ ومآثر باذخہ او حسب افادات ابن البنا بلاط تاریخ ابن النجار البغدادی وتکملۃ الاکمال
ابن نقطہ وتاریخ حلب ابن العدیم ووفیات زکی الدین المنذری وتاریخ ابن الابار وتاریخ ابن الزبیر وتاریخ ابن المستوفی
ومشتبہ النسبۃ ابو العلاء فرضی وتاریخ مصر قطب الدین حلبی ومرآۃ الزمان سبط ابن الجوزی وذیل المرآۃ قطب الدین
یونینی وکتاب المسالک ابن فضل اللہ ولطائف المنن احمد بن عطاء اللہ الاسکندری وارشاد علامہ یافعی و وافی بالوفیات
صلاح الدین صفدی وفوات الوفیات محمد بن شاکر بن احمد الکتبی وتنبیہ الغبی جلال الدین سیوطی ولواقح الانوار وتنبیہ الاغبیا
شعرانی ونفحات الانس عبد الرحمن جامی وکتاب اعلام الاخیار محمود بن سلیمان الکفوی ومدینۃ العلوم فاضل ازنیقی و
الاشاعۃ لاشراط الساعۃ برزنجی وصبح صادق نظام الدین سہالی ورسالۃ التحقیق بردیا از مخاطب والاشان ومعرکہ
سلافۃ الشہد الہوی وحبتہ فاضل معاصر مولوی صدیق حسن خان معاصر ظاہر وباہر است نظر باختصار درینجا بعض
عبارات مذکور میشود شعرانی در لواقح الانوار گفتہ ومنہم الشیخ العارف الکامل المحقق المدقق احد اکابر
العارفین باللہ سیدی محیی الدین بن العربی رضی اللہ عنہ بالتعریف کما رایتہ بخطہ فی کتاب نسب
الخرقۃ رضی اللہ عنہ اجمع المحققون من اہل اللہ عز وجل علی جلالتہ فی سائر العلوم کما یشہد لذلک
کتبہ وما انکر من انکر علیہ الا لدقۃ کلامہ لا غیر فانکروا علی من یطالع کلامہ من غیر سلوک طریق
الریاضۃ خوفا من حصول شبہۃ فی معتقدہ یموت علیہا لا یہتدی لتاویلہا علی مراد الشیخ
وقد ترجمہ الشیخ صفی الدین بن ابی المنصور وغیرہ بالولایۃ الکبریٰ والصلاح والعرفان والعلم
فقال ہو الشیخ الامام المحقق راس اجلاء العارفین والمقربین صاحب الاشارات الملکوتیۃ و
النفحات القدسیۃ والانفاس الروحانیۃ والفتح المونق والکشف المشرق والبصائر الخارقۃ
والسرائر الصادقۃ والمعارف الباہرۃ والحقائق الزاہرۃ لہ المحل الارفع من مراتب القرب فی منازل
الانس والمورد العذب فی مناہل الوصل والطول الاعلی من معارج الدنو والقدم الراسخ
فی التمکین من احوال النہایۃ والباع الطویل فی التصرف فی احکام الولایۃ وہو احد ارکان ہذہ الطریق
رضی اللہ عنہ وکذلک ترجمہ الشیخ العارف باللہ تعالی سیدی محمد بن اسعد الیافعی رضی اللہ عنہ
ذکرہ بالعرفان والولایۃ ولقبہ الشیخ ابو مدین رضی اللہ عنہ بسلطان العارفین بکلام الرجل دل دلیل علی مقامہ الباطن و
مشہور بین الناس لا سیما بارض الروم فقد ذکر فی بعض کتبہ صفۃ السلطان سلیمان بن عثمان الاول وفتحہ
القسطنطینیۃ فی الوقت الفلانی فجاء الامر کما قال وبینہ وبین السلطان نحو مائتی سنۃ وقد بنی

عليه قبة عظيمة وتكية شريفة بالشام فيها طعام وخيرات واحتاج الى الحضور عنده من كان ينكر عليه من القاصرين بعد ان كانوا يبولون على قبره رضى الله عنه واخبرنى اخى الشيخ الصالح الحاج احمد الحلبى انه كان له بيت يشرف على ضريح الشيخ محيى الدين فجاء شخص من المنكرين بعد صلوة العشاء يريد ان يحرق تابوت الشيخ فخسف به دون القبر بسبعة اذرع فغاب فى الارض وانا انظر ففقده اهله من تلك الليلة فاخبرتهم بالقصة فجاؤا وحفروا فوجدوا رأسه فكلما حفروا نزل وغار فى الارض الى ان عجزوا وردموا عليه التراب وكان رضى الله عنه اولا يكتب الانشاء لبعض ملوك الغرب ثم تزهد وتعبد وساح ودخل مصر والشام والحجاز والروم وله فى كل بلد دخلها مؤلفات وكان الشيخ عز الدين بن عبد السلام شيخ الاسلام بمصر المحروسة يحط عليه كثيرا فلما صحب الشيخ ابا الحسن الشاذلى رضى الله عنه وعرف احوال القوم صار يترجمه بالولاية والعرفان والقطبية مات رضى الله عنه سنة ثمان وثلاثين و ستمائة وقد سطرنا الكلام على علومه واحواله فى كتابنا تنبيه الاغبياء على قطرة من بحر علوم الاولياء فراجعه والله تعالى اعلم انتهى **فهذا ابن العربى** المعروف عندهم بالشيخ الاكبر المحرز من المحامد فيما يزعمون ما لا يحصى ولا يحصر قد اثبت هذا الحديث السافر الانور الباهر الابهر بالحتم القاطع لدابر من تولى عن الحق وادبر والجزم المستاصل شافة من اعرض عن الصدق واستكبر واحتج به دمغا لراس المنكر الانكر واستدل به قلعا لاساس معاند منكر انكر فالعجب كل العجب من المخاطب الفاخر الافخر الساخر الاسخر كيف لم يحط خبرا بافادات اسلافه فاغتر واقبل على قدح الحديث فاجترم اكبر الذنوب واجتر **وجه ششصد و نهم**

آنکه محب الدين محمد بن محمود البغدادى المعروف بابن النجار اين حديث شريف را روايت نموده چنانچه در ذيل تاريخ بغداد على ما نقل عنه گفته انا رقية بنت معمر بن عبد الواحد انا فاطمة بنت محمد بن ابى سعد البغدادى انا سعيد بن احمد النيسابورى انا على بن الحسن بن بندار بن المثنى انا على بن محمد بن مهرويه ثنا داود بن سليمان الغازى ثنا على بن موسى الرضا عن آبائه عن على مرفوعا انا مدينة العلم و على بابها فمن اراد العلم فليات الباب وحافظ ابن النجار از حفاظ كبار و ثقات اخيار و اثبات جليل الفخار سنيه است كمال طول باع و وسعت اطلاع و اعتلاء و ارتفاع و استبحار و اضطلاع او در علم حديث بنا بر افادات

ظ
الغرب

ایضرات برناظر تذکرۃ الحفاظ و عبر فی خبر من غبر و دول الاسلام محمد بن احمد ذہبی و وافی بالوفیات صلاح الدین خلیل
بن ایبک الصفدی و مرآۃ الجنان عبد اللہ بن اسعد الیافعی و طبقات شافعیہ عبد الرحیم بن الحسن الاسنوی و فوات الوفیات
صلاح الدین محمد بن شاکر بن احمد الخازن الکتبی و طبقات شافعیہ تقی الدین ابوبکر بن احمد بن القاضی شہبۃ الاسدی و
مدینۃ العلوم ازنیقی و ابجد العلوم و تاج مکلل و اتحاف النبلاء مولوی صدیق حسن خان معاصر واضح و لائح ست فہذا
ابن النجار حافظہم الکبیر المقدار و ناقدہم العظیم الآثار و جہبذہم المرجع فی الانتقاد و
الاختبار قد روی ہذا الحدیث المشرق المنار المبہر الازدہار فلا یحید عنہ الا من اختلف علیہ
النجار فاخطأ محجۃ للسبار ولا یطعن فیہ الا الاعفک المائح حیاض التباب و التبار ولا یقدح
فیہ الا الاخلف الجالب علی نفسہ جوائح الہلاک و البوار و محجوب نماند کہ علی بن محمد بن مہرویہ قزوینی کہ
سند ابن النجار واقع ست و در سند اول عاصمی نیز واقع شدہ کما دریت سابقا از اجلہ محدثین عظام
و اکابر مسندین فخام میباشد عبد الکریم سمعانی در کتاب الانساب در نسبت قزوینی گفتہ و ابو الحسن
علی بن محمد بن مہرویہ القزوینی حدث فی القریۃ ببغداد و الجبال عن یحیی بن عبدک
القزوینی و داود بن سلیمان الغازی و محمد بن المغیرۃ و الحسن بن علی بن عفان روی عنہ
عمر بن محمد بن سنبک و ابوبکر محمد بن عبد اللہ الابہری و محمد بن عبید اللہ بن الشخیر و ابو حفص
بن شاہین الواعظ و غیرہم ذکرہ ابو الفضل صالح بن محمد بن احمد الحافظ فی طبقات اہل ہمدان
وقال ابو الحسن القزوینی قدم علینا سنۃ ثمان عشرۃ روی عن ہارون بن ہزاری و داود
بن سلیمان الغازی نسخۃ علی بن موسی الرضا و محمد بن الجہم السمری و العباس بن محمد الدوری
و یحیی بن ابی طالب و ابی حاتم الرازی سمعت منہ مع ابی و کان یاخذ علی نسخۃ علی بن موسی
الرضا و کان شیخا مسنا و محلہ الصدق و عبد الکریم رافعی در کتاب التدوین گفتہ علی بن محمد بن مہرویہ
القزاز ابو الحسن القزوینی یعرف بعلان وقد یقال لہ الضا نقانی و الحسن بن علی بن
عفان و علی بن عبد العزیز و ابراہیم بن محمد الصنعانی و الدبری و محمد بن عبد العزیز الدینوری
و عمرو بن سلمۃ و ذکر ابوبکر الخطیب انہ حدث ببغداد سنۃ ثلث و عشرین و ثلثمائۃ
عن یحیی بن عبدک و داود بن سلیمان و حدث عنہ ببغداد ابو الحسن عبد الواحد
بن محمد الحجاب القاضی و روی عنہ ابو حفص عمر بن احمد بن شاہین فی کتاب الشکر و انتخب

ثم روی عن محمد بن المغیرۃ صح

سیار

عليه ابن عقدة ثمانية اجزاء وسمع تاريخ احمد بن زهير بن ابي خيثمة منه واحاديث
ابي هدبة عن انس من ابي جعفر محمد بن عبيد الله المنادي بسماعه سنة سبع وستين
وما تين بروايته عن ابي هدبة واحاديث ابي مكيس دينار عن ابي عبد الله احمد بن محمد بن غالب
غلام الخليل عن دينار عن انس واحاديث خراش عن غلام الخليل هذا عن خراش ومسند علي بن موسى الرضا عن داؤد بن سليمان الغازي وتوفي
سنة خمس وثلثين وثلثمائة وقد نيف على المائة ولم يكن له ولد ذكر - ونيز بايد دانست
كه داؤد بن سليمان الغازي القزويني كه علي بن محمد بن مهرويه ازوى روايت اينحديث شريف كرده واد
نقل روايت اينحديث از جناب امام رضا عليه السلام اجرا نموده از رواة مشاهير و مسندين كبار سنيه است
رافعي در كتاب التدوين گفته داؤد بن سليمان بن يوسف الغازي ابو احمد القزويني شيخ اشتهر
بالرواية عن علي بن موسى الرضا ويقال ان عليا كان مستخفيا في داره مدة مكثه بقزوين وله
نسخة عنه يرويها اهل قزوين عن داؤد كاسحق بن محمد وعلي بن محمد بن مهرويه وغيرهما
انبانا غير واحد عن ابي القسم السمامي انبا ابو القسم عبد الرحمن بن محمد بن احمد بن فوران
الامام ثنا ابو الحسن علي بن عبد الله الطيسفوني ثنا ابو الحسن علي بن الحسن بن عبد الرحيم
ثنا علي بن محمد بن مهرويه القزويني بنهاوند ثنا ابو احمد داؤد بن سليمان القزويني
حدثني علي بن موسى الرضا حدثني ابي موسى بن جعفر عن ابيه جعفر بن محمد عن ابيه محمد بن
علي عن ابيه علي بن الحسين عن ابيه الحسين بن علي عن ابيه علي بن ابي طالب قال قال رسول
الله صلى الله عليه وسلم يقول الله تعالى يا ابن آدم ما تنصفني اتحبب اليك بالنعم وتتمقت الي
بالمعاصي خيري اليك منزل وشرك الي صاعد ولا يزال ملك كريم ياتيني عنك كل يوم و
ليلة بعمل قبيح يا ابن آدم لو سمعت وصفك من غيرك وانت لا تعلم من الموصوف لسارعت
الى مقته وانبئنا عن ابي علي الحداد عن كتاب الخليل الحافظ ثنا محمد بن اسحق بن محمد ثنا ابي
وعلي بن مهرويه قالا ثنا داؤد بن سليمان ثنا علي بن موسى الرضا حدثني ابي موسى عن ابيه جعفر عن ابيه محمد عن ابيه علي عن ابيه الحسين
عن ابيه علي بن ابي طالب قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم العلم خزائن ومفتاحه
السوال فسئلوا يرحمكم الله فانه يوجر فيه اربعة السائل والمعلم والمستمع والمحب لهم
ونيز رافعي در تدوين بترجمه جناب امام رضا عليه السلام گفته وحدث الخليل الحافظ عن محمد بن اسحق

الکیسانی قال ثنا ابی وعلی بن مهرویه ثنا داود بن سلیمان ثنا علی بن موسی الرضا حدثنی ابی موسی بن جعفر عن ابیه جعفر بن محمد عن ابیه محمد بن علی عن ابیه علی بن الحسین عن ابیه الحسین عن ابیه علی بن ابی طالب قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم العلم خزائن ومفتاحه السؤال فسئلوا یرحمکم الله فانه یوجر فیه اربعة السائل والمعلم والمستمع والمحب له وقد اشتهر اجتیاز علی بن موسی الرضا بقزوین ویقال انه کان مستخفیا فی دار داود بن سلیمان الغازی الذی روی عنه النسخة المعروفة روی عنه اسحق بن محمد وعلی بن محمد بن مهرویه وغیرهما وجه هفتادم آنکه کمال الدین ابو سالم محمد بن طلحه بن محمد القرشی النصیبی حدیث مدینة العلم را در کتاب در منظم بالحتم والجزم ثابت دانسته چنانچه در در منظم علی ما نقل عنه البلخی فی ینابیع المودة گفته قال النبی صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها قال الله تعالی واتوا البیوت من ابوابها فمن اراد العلم فعلیه بالباب وجه هفتاد و یکم آنکه علامه ابن طلحه این حدیث شریف را در مطالب السؤل ثابت نموده و در معرض احتجاج و استدلال آنرا وارد کرده چنانچه در فصل رابع باب اول کتاب مذکور در ضمن کلامی بسیط متعلق بعلوم جناب امیر المومنین علیه السلام البطین از نزع میفرماید ولم یزل بملازمة رسول الله صلی الله علیه وسلم یزیده الله تعالی علما حتی قال رسول الله صلی الله علیه وسلم فیما نقله الترمذی فی صحیحه بسنده عنه انا مدینة العلم وعلی بابها فکان من غزارة علمه یذلل جوامح القضایا ویوضح مشکلات الوقائع ویسهل مستصعب الاحکام فکل علم کان له فیه اثر وکل حکمة کان له علیها استظهار وسیاتی تفصیل هذا التاصیل فی الفصل السادس المعقود لبیان علمه وفضله انشاء الله تعالی وجه هفتاد و دوم آنکه نیز علامه ابن طلحه این حدیث شریف را در فصل سادس باب اول مطالب السؤل که برای بیان علم و فضل آنجناب معقود ست وارد ساخته در اثبات غزارت علم آنجناب بآن اعلام بلاغت و براعت افراخته چنانچه در ضمن ادله توفر علم و فضل آنجناب گفته ومن ذلک ما رواه الامام الترمذی فی صحیحه بسنده وقد تقدم ذکره فی الاستشهاد فی صفة امیر المومنین بالانزع البطین ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم وعلی بابها ونقل الامام ابو محمد الحسین بن مسعود القاضی البغوی فی کتابه الموسوم بالمصابیح ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها لکن صلی الله علیه وسلم خص العلم بالمدینة والدار بالحکمة لما کان العلم اوسع

انواعها وابسطها فنونا واكثرها شعبا واغزرها فائدة واعم نفعا من الحكمة خصص الاعم بالاكبر
والاخص بالاصغر الى اخر ما سياتى انشاء الله تعالى فيما بعد و محجوب نماند كه كتاب مطالب السؤل
از كتب و اسفار جليلة الاخطار و از جمله مصنفات و مولفات عالية المقدار مى باشد محمد محبوب عالم كه
از اكابر عرفاى كاملين و اعاظم كملاى فاضلين است در تفسير شاهى كه شاه صاحب و تلميذ رشيد شان هر دو
در اظهار عظمت مرتبت و رفعت منزلت آن اتفاق دارند جا بجا ازين كتاب اعنى مطالب السؤل نقلها
آورده راه ركون و اعتماد و وثوق و استناد بران سپرده و خود علامه ابن طلحه در صدر كتاب مذكور بنهايت رشاقت
بيان و فصاحت لسان و وثاقت و اشتهار روايات اخبار و احاديث و آثار آن ظاهر نموده چنانچه سابقا در
مجلد حديث طير بحمد الله تعالى دريافتى و چون علامه ابن طلحه بالخصوص روايات فصل سادس باب اول كتاب خود
كه دران حديث مدينة العلم آورده بكمال متانت و رزانت و اقصاى استحصاف و رصانت مكرر ستوده
لذلك ايراد كلام او متعلق باين فصل براى تنوير بصائر اولى الالباب مناسب مينمايد پس بايد دانست كه علامه
ابن طلحه در عنوان فصل مذكور مطالب السؤل گفته - الفصل السادس فى علمه و فضله هذا
فصل فى ارجائه مجال المقال واسع ولسان البيان صادع وثاقب المناقب لامع وفجر الآلاء
طالع ومراح الامتداح جامع وفضاء الفضائل شاسع فهو لمن تمسك بهداه نافع و
لمن تمسك بعراه رافع فيا له من فصل فصل كوس ينبوعه لذة للشاربين ودروس
مضمونه مفرحة للكرام الكاتبين وغرس مستودعه من مستحسنات حسنات المقربين
يعظم عند التحقيق قدر وقعه ويعم اهل التوفيق شمول نفعه ويتم اجر مؤلفه بجمعه
وهو لمن وقف عليه قيد بصره وسمعه لما اورد فيه ما يصل اليه وارد الاضطراب ولا اودعته
ما يدخل عليه رائد الارتياب ولا ضمنته غثا تمجه اصداف الاسماع ولا غناء تقذفه اصناف الالباب
بل ما ريب له اخلاف رواية الخلف عن السلف حتى التحفت بزبد الاوطاب ونظمت فيه
جواهر درر صرحت السن السنن ونطقت بها آيات الكتاب وقرنته بادلة نظر محكمة
الاسباب بالصواب هامية السحاب بالمحاب مفتحة الابواب للطلاب مثمرة انشاء الله تعالى
لجامعها جميل الثناء وجزيل الثواب ازين عبارت سراسر رشاقت علاوه بر وجوه متكثره عظمت
وجلالت اخبار و آثار اين فصل صراحة ظاهر و واضح ميشود كه علامه ابن طلحه درين فصل وارد نكرده چيزى را

گویا آن وارد اضطراب برسد و سبو نکرده از اجیزی که بپایان زائد ارتیاب داخل شود و تضمین نکرده
آنرا حدیث خاسدی که اصناف اسماع لنبارد کند و نه چیزی خراب شبیه نغبار را کلا اصناف البلیب
از ابنیه از دید بلکه وارد کرده چیزی را که نرم کرده برای آن پیشانیهای روایت خلف را از سلف
تا اینکه بحاط شد بخلاصه شیر شکیها و نظم کرده درین فصل جواهر دررے که تصریح کرده بان زبانهای سخن و
گویا شده بان آیات کتاب نیز علامه ابن طلحه در فصل سادس از ابواب مطالب السئول بعد ذکر نبذی از ادله
علم و فضل جناب امیر المومنین علیه السلام از آیات و اخبار گفته فقط صدرت هذا الفصل للعقود
لبیان فضله الموفور وعلمه المشهور من الآیات القرآنیة والاحادیث النبویة
بما فیه شفاء الصدور ووفاء بالمستطاع والمقدور واهتداء بمخرج القلوب الضالة
من الظلمات الی النور واقتصرت علیها لکونها واضحة جدد راجحة صحة و
معتقدا وقد جعلت للعقبات الالهیة من بین یدیها ومن خلفها لحفظها رصدا
ولم اتجاوزها الی ایراد اخبار کثیرة عددا واهیة سندا ومستندا غیر انی قد اردفتها من العقود
بما مستغرق الاشارات استعذبته العبارات الممتزجة الکلمات مرکبة للقدمات معسولة الحلبات موصولة
العذبات تمتزج سامعها طربا بالحسن ترتیبها وتوضح لدیها عجبا من تهذیب تقریبها
ازین عبارت سراپا بلاغت در نهایت وضوح و ظهورست که علامه ابن طلحه این فصل را از آیات قرآنیه
واحادیث نبویه بچیزی مصدر نموده که دران شفاء صدورست و وفاست بمستطاع و مقدور و اهتدای بیست
که بیرون می آورد دلهای گمراه را از ظلمات بسوی نور و اقتصار نموده است علامه ابن طلحه بران آیات علو
بسبب بودن آن واضح از روی راه و راجح از روی صحت واعتقاد و رصد گردانیده است معقبات
الهیه را از پیش روے و پس پشت آن برای حفظ آن و تجاوز نکرده از آن بسوی ایراد اخباری که بسیار
بود از روی عدد و واهی بود از روے سند و مستند پس بعد این افادات مزهره و افاضات مبهره
علامه ابن طلحه کدام عاقل است که در اتصاف حدیث مدینة العلم بمحاسن مذکوره بارعة الاوصاف و مفاخر
محنفة الاطراف و اعتلاے آن باقصای صحت و وثاقت و وصول آن بمنتهای اصل و عراقت
آتیان نے خواهد ورزید و باوصف اینهمه مراتب عالیه و مفاخر متلالیه گرد قدح و جرح و غمز و همزان خواهم
گردید و بالجمله فهذا صاحب مطالب السئول قد ادرع فی نحو اهل الجحود والغفول

وفقًا

سامعها

و دفع فی صدور ارباب العصبیة و الذهول * و سود وجه کل معاند جهول * و ارغم انف کل محانک خذول * و ادحض قلوب الزرافة المنهمکة فی الانحراف عن آل الرسول صلوات الله و سلامه علیه و علیهم ما هب الدبور و القبول * فلیبک الباکون علی عقل المخاطب المخدوم للفضول بحیث اقتصر علی تقلید الکابلی الغفول * و لم یعثر علی افادات ائمته النقول * للمؤیدین له بمعانی المعقول * المثبتین لهذا الخبر المشهور المقبول الذی لا یجحده الا کل حاقد مخذول * مستهتر بالانکار المرذول * مولع بالعناد المغسول *

وجه ہفتاد و سوم آنکه شمس الدین ابو المظفر یوسف بن قزغلی المعروف بسبط ابن الجوزی حدیث مدینة العلم را از مناقب احمد بن حنبل نقل نموده و باثبات و تحقیق و توثیق و تصدیق آن الحق را زینت خویش فرموده چنانچه در کتاب تذکرة خواص الامة فی معرفة الائمة که علامه ابن الوردی در تتمة المختصر بتصریح بودنش از تصانیف او کرده و خود سبط ابن الجوزی در اول آن گفته و بعد فهذا کتاب فی فضل الامام العلیم و الحبر الحلیم و السید الکریم اخی الرسول و بعل البتول و سیف الله المسلول سید الخلفاء و رابع الخلفاء و ابن عم المصطفی امام الدین و عالمه و قاضی الشرع و حاکمه و منصف کل مظلوم من ظالمه و المتصدق فی الصلوة بخاتمه مفرق الکتائب و مظهر العجائب لیث بنی غالب ابی الحسنین علی بن ابی طالب رضی الله عنه و عن زوجته و صلی علی ابیها و حشرنا فی زمرته و رضی الله عن بقیة الصحابة و اهل البیت اجمعین میگوید

حدیث انا مدینة العلم قال احمد فی الفضائل حدثنا ابراهیم بن عبد الله ثنا محمد بن عبد الله الرومی ثنا شریک عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی قال قال لی رسول الله صلی الله علیه و سلم انا مدینة العلم و علی بابها و فی روایة انا مدینة الفقه و علی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب و رواه عبد الرزاق فقال فمن اراد الحکم فلیأت الباب فان قیل فقد ضعفه فالجواب ان الدارقطنی قال قد رواه سویح بن عفلة عن الصنابحی و لم یذکر سوید بن غفلة و قول الدارقطنی ان ثبت فهو صفة الارسال و المرسل حجة فی باب الاحکام فکیف بباب الفضائل فان قیل فی هذه الروایات مقال قلنا نحن لم نتعرض لها بل نحتج بما اخرجه احمد و هو الروایة الاولی عن علی و اذا ثبتت الروایة الاولی ثبتت الروایات کلها لان روایة الحدیث

عمر

و فی روایة انا دار الحکمة و علی بابها ح قد

یعنی لم یذکر سوید بن غفلة ان بین ... الحدیث قد ... عن الصنابحی ...

بالمعنی جائزة فی احکام الشریعة فههنا اولی فان قیل محمد بن علی الرومی سمع منه احمد بن حنبل
ضعفه ابن حبان فقال یاتی علی الثقات بما لیس من احادیثهم لا اثبات قلنا قد روی عنه
ابراهیم بن محمد شیخ احمد ولو کان ضعیفا لبین ذلک وکذا احمد فانه اسند الیه ولم
یضعفه ومن عادته الجرح والتعدیل فلما اسند عنه علم انه عدل فی روایته انتهی
فثبت بحمد الله وحسن توفیقه من هذه العبارة ان سبط ابن الجوزی قد عنی باثبات
الحدیث الشریف وجد وجهد وسعی وکد فی الذب عن ذماره والرد لتوهینه
وتضعیفه وانکاره فقد ره فی صدور القاصرین وهشم اناف الخاسرین وفقأ اعین
الجاحدین ونکس رؤس الحائدین وکسر سورة المکابرین ولبد خورة المثابرین علی التکذیب
والتوهین والابطال والتهجین فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین
وباید دانست که اگر سبط ابن الجوزی اینهمه اهتمام بلیغ در اثبات این حدیث شریف نمی نمود بر محض نقل آن از احمد در مقام
الاکتفا میکرد باز هم دلیل نهایت ثبوت وغایت تحقق آن نزد او می شد بوجوه عدیده اول آنکه سبط ابن الجوزی
در عنوان باب ثانی کتاب خود که در آن این حدیث شریف را ذکر نموده گفته الباب الثانی فی فضائله کرم
الله وجهه فضائله اشهر من الشمس والقمر واکثر من الحصی والمدر وقد اخترت منها ما ثبت
واشتهر وهی قسمان قسم مستنبط من الکتاب والثانی من السنة الظاهرة التی لا شک فیها
ولا ارتیاب - ازین عبارت ظاهر است که سبط ابن الجوزی درین باب از فضائل نامحصوره جناب امیر المؤمنین
علیه السلام که اشهر از شمس وقمر واکثر از حصی ومدر است اختیار نموده است آنچه را که ثابت ومشتهر شده است وانرا دو قسم
نموده قسمی ازان مستنبط از کتاب است وقسمی دیگر از سنت ظاهره است که دران شک وارتیاب نیست پس
بحمد الله تعالی بکمال وضوح وظهور واضح ولائح گردید که حدیث مدینة العلم از فضائل ثابته مشتهره جناب
امیر المؤمنین علیه السلام است واز قسمی است که دران ارباب الباب را هیچ شک وارتیاب نیست ومجرد
ایراد سبط ابن الجوزی آنرا درین باب برای ظهور این معنی کافی است فضلا عما ایده به من البیان الرشیق
والتبیان الانیق المسدد لکل حازم رفیق والهاتف بکل من اخطأ
السبیل واضل الطریق دوم آنکه سبط ابن الجوزی در تذکره در فصلی که آنرا برای ذکر والده جناب امیر
المؤمنین علیه السلام معقود نموده گفته قلت وقد اخرج لها ابو نعیم الحافظ حدیثا طویلا فی فضلها الا انهم قالوا

في اسناده روح بن صلاح ضعفه ابن عدي فلذلك لم نذكره انتهى عبارت ظاهرست که احتیاطا
سبط ابن الجوزی در ذکر احادیثی که رسیده که حدیثی که مثل حافظ ابونعیم در فضل حضرت فاطمه بنت اسد رضوان الله
علیها اخراج کرده بود محض باین سبب که در اسناد آن روح بن صلاح که ابن عدی آنرا تضعیف کرده واقعست
بود ذکر نکرد پس معلوم شد که مجرد ذکر سبط ابن الجوزی حدیث مدینة العلم را در تذکره دلیل ثبوت و تحقق و انتفاء
طعن ازانست نزد او فکیف که سبط ابن الجوزی باتمام بلیغی که در اثبات این حدیث شریف فرموده بر ناظر بصیر واضح
و مستنیرست سوم آنکه سابقا در وجه هفتم دانستی که سبط ابن الجوزی در تذکرة خواص الامه بجواب قدح حدیث نوحا
افاده نموده که احمد در باب احادیث مقلد و متبوع ست هرگاه حدیثی را روایت کند رجوع بروایت
او واجب ست زیرا که او امام زمان و عالم اوان خود و مبرز در علم نقل بر اقران و فارس یکه تاز میدان خویش بود
و دریافتی که سبط ابن الجوزی محض روایت احمد را در باب رد قدح قادحین و دفع جرح جارحین کافی
و وافی میداند پس اگر سبط ابن الجوزی درین مقام اکتفا بر مجرد نقل حدیث مدینة العلم از کتاب الفضائل احمد
میکرد دلیل واضح و برهان لائح بر ثبوت و تحقق این حدیث شریف و بطلان کلام جاحد سخیف و منکر عنیف
نزد او میشد فکیف اذا انضم الی ذلک مثل هذا الاهتمام و الابرام القاطع لدابر الخصام و
محتجب نماند که علامه سبط ابن الجوزی از اکابر حفاظ اعلام و اجله ایقاظ عظام سنیه بوده شطری از علو مراتب
و شموخ مناصب او بر متتبع جامع مسانید ابی حنیفه تصنیف ابوالموید محمد بن محمود الخوارزمی و کفایة الطالب
محمد بن یوسف الکنجی و وفیات الاعیان قاضی القضاة ابن خلکان و منظر الانسان یوسف بن احمد
السنجری و ذیل مرآة الزمان تالیف قطب الدین موسی بن محمد الیونینی البعلبکی و کتاب المختصر فی اخبار البشر
لابی الفدا اسمعیل بن علی بن محمود الایوبی و تتمة المختصر فی اخبار البشر لزین الدین ابی حفص عمر بن مظفر الشهیر بابن الوردی
و عبر فی خبر من غبر شمس الدین الذهبی و نظم درر السمطین جمال الدین محمد بن یوسف الزرندی و وافی بالوفیات صلاح الدین صفدی و مرآة الجنان عبد الله بن اسعد
الیافعی و جواهر مضیئه عبد القادر بن محمد القرشی و مختصر جواهر مضیئه مجد الدین ابوطاهر محمد بن یعقوب الفیروزآبادی
الشیرازی و طبقات الشافعیه تقی الدین اسدی و قول مبنی شمس الدین سخاوی و جواهر العقدین نور الدین علی
بن عبد الله السمهودی و حسن المقصد جلال الدین سیوطی و اتحاف الوری نجم الدین عمر بن فهد المکی و غایة
المرام باخبار سلطنة البلد الحرام عز الدین عبد العزیز بن فهد المکی و طبقات المفسرین شمس الدین محمد بن علی
بن احمد الداودی المالکی و صواعق احمد بن محمد بن علی بن حجر الهیتمی المکی و کتاب اعلام الاخیار محمود بن سلیمان الکفوی

و مدینة العلوم فاضل ازنیقی و اثمار جنیه فی اسماء الحنفیه ملا علی بن سلطان محمد قاری و انسان العیون نور الدین علی بن ابراهیم الحلبی و درّ مختار محمد بن علی بن محمد بن علی الحصکفی و مفتاح النجا میرزا محمد بن معتمد خان بدخشی و کشف الظنون فاضل چلپی و صواقع خواجه نصر الله کابلی و سیف مسلول قاضی ثناء الله پانی پتی و همین کتاب تحفه خودشان بصاحب ایضاح رشید الدین خان تلمیذ رشید مخاطب وحید و ازالة الغین مولوی حیدر علی معاصر و ابجد العلوم مولوی صدیق حسن خان معاصر اوضح و لائح است

وجه هفتاد و چهارم آنکه ابو عبد الله محمد بن یوسف الکنجی الشافعی که از اعاظم متبحرین حفاظ و افاخم متمهرین ایقاظ و ثقات ناقدین اعیان و اثبات بارعین جلیل الشان ائمه سنیه است و جلائل فضائل و عوالی معالی و احاسن محاسن و زواهر مآثر او ان شاء الله تعالی در مجلد حدیث تشبیه و مجلد حدیث نور بسمع اصغا خواهی شنید در کتاب کفایة الطالب فی مناقب امیر المؤمنین علی بن ابیطالب بابی خاص برای حدیث مدینة العلم معقود نموده بسیاق و اثبات طرق عدیده و وجوه سدیده آن قصب السبق در مضمار تحقیق و تنقید ربوده چنانچه در کتاب مذکور که نسخه عتیقه آن در ارض غری علی مشرفها الالاف السلام من الملک العلی بدست نحیف افتاده بود میفرماید الباب الثامن و الخمسون فی تخصیص علی علیه السلام بقوله صلی الله علیه و سلم انا مدینة العلم و علی بابها اخبرنا العلامة قاضی القضاة صدر الشام ابو المفضل محمد بن قاضی القضاة شیخ المذاهب ابی المعالی محمد بن علی القرشی القزوینی اخبرنا حجة العرب زید بن الحسن الکندی اخبرنا ابو منصور القزاز اخبرنا زین الحفاظ و شیخ اهل الحدیث علی الاطلاق احمد بن علی بن ثابت البغدادی اخبرنا عبید الله بن محمد بن عبد الله حدثنا محمد بن المظفر حدثنا ابو جعفر الحسین بن حفص الخثعمی حدثنا عباد بن یعقوب حدثنا یحیی بن بشیر الکندی عن اسمعیل بن ابراهیم الهمدانی عن ابی اسحق عن الحرث عن علی و عن عاصم بن ضمرة عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم شجرة انا اصلها و علی فرعها و الحسن و الحسین ثمرها و الشیعة ورقها فهل یخرج من الطیب الا الطیب و انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد المدینة فلیأتها من بابها قلت هکذا رواه الخطیب فی تاریخه و طرقها اخبرنا العلامة قاضی القضاة ابو نصر محمد بن هبة الله بن قاضی القضاة محمد بن هبة الله بن محمد الشیرازی اخبرنا الحافظ ابو القاسم اخبرنا القسم بن السمرقندی اخبرنا ابو القاسم بن مسعدة اخبرنا

[margin: بیاض فی الاصل ۱۲ — ان الله خلقنی و علیا من شجرة]

حمزة بن يوسف اخبرنا ابو احمد بن عدی حدثنا النعمان بن هارون البلدی ومحمد بن احمد
بن المؤمل الصيرفی وعبد الملك بن محمد قالوا حدثنا احمد بن عبد الله بن يزيد المودب حدثنا
عبد الرزاق عن سفيان عن عبد الله بن عثمان بن خثيم عن عبد الرحمن بن بهمان قال سمعت
جابرا يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم الحديبية وهو آخذ بضبع
علی بن ابيطالب وهو يقول هذا امير البررة وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من
خذله ثم مد بها صوته قال انا مدينة العلم وعلی بابها فمن اراد المدينة فليات الباب
قلت هكذا رواه ابن عساكر فی تاريخه وذكر طرقه عن مشايخه اخبرنا علی بن عبد الله
بن ابی الحسن الازجی بدمشق عن المبارك بن الحسن اخبرنا ابو القسم بن البسری اخبرنا
ابو عبد الله محمد اخبرنا محمد بن الحسين حدثنا ابو الحسن علی بن اسحق بن زاطيا حدثنا عثمان
بن عبد الله العثمانی حدثنا عيسى بن يونس عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلی بابها قلت هذا حديث حسن
عال وقد تكلم العلماء فی معنی هذا الحديث ان عليا باب العلم فاكثروا حتی قالت طائفة انما
اراد النبی صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم ای انا معدن العلم وموضعه وما كان
عند غيری فغير معدود من العلم وقوله وعلی بابها يريد ارباب هذا المدينة رفيع من
حيث ان شريعة النبی صلى الله عليه وسلم اثبت الشرائع واقومها واهداها لا يدخل عليها
النسخ ولا التحريف ولا التبديل بل هی محفوظة بحفظ الله عز وجل ومصونة من النقص
لا ينسخها شیء فلهذا نسبها الی العلو وكتابه آخر الكتب التی انزلها الله عز وجل فلا يدخل
عليه النسخ قال الله تعالى ومهيمنا عليه ای ان القرآن يحكم علی جميع الكتب المنزلة قبله و
ما ورد فيه من الحلال والحرام لا يتغير ولا ينسخ ولا يبطل فكان القرآن اجل الكتب التی
انزلها الله عز وجل وشريعة الرسول صلى الله عليه وسلم اجل الشرائع واعلاها وابهاها
واسناها واسماها حيث لا يدخل عليها النسخ ولا التبديل وهی عالية سامية عالية بها قلت فنقول
والله اعلم ان وجه هذا عندی ان النبی صلى الله عليه وسلم قال انا مدينة العلم
وعلی بابها اراد صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى علمنی العلم وامرنی بدعاء الخلق الی الاقرار

بوحدانیته فی اول النبوة حتی مضی شطر زمان الرسالة علی ذلک ثم امرنی الله
بمحاربة من ابی الاقرار لله عز وجل بالوحدانیة بعد منعه من ذلک فانا مدینة
العلم فی الاوامر والنواهی وفی السلم والحرب حتی جاهدت المشرکین وعلی
بن ابی طالب بابها ای هو اول من یقاتل اهل البغی بعدی من اهل بیتی وسائر امتی
ولو لا علی بیّن للناس قتال اهل البغی وشرع الحکم فی قتلهم وفی اطلاق الاساری ان علیا
منهم وتحریم سلب اموالهم وسبی ذراریهم لما عرف ذلک فالنبی صلی الله علیه
وسلم سن فی قتال المشرکین ونهب اموالهم وسبی ذراریهم وسن علی فی قتال
اهل البغی ان لا یجهز علی جریح ولا یقتل الاسیر ولا تسبی النساء والذریة ولا تؤخذ
اموالهم وهذا وجه حسن صحیح ومع هذا فقد قال العلماء من الصحابة والتابعین
واهل بیته بتفضیل علی وزیادة علمه وغزارته وحدة فهمه ووفور حکمته وحسن
قضایاه وصحة فتواه وقد کان ابو بکر وعمر وعثمان وغیرهم من علماء الصحابة
یشاورونه فی الاحکام ویاخذون بقوله فی النقض والابرام اعترافا منهم بعلمه
ووفور فضله ورجاحة عقله وصحة حکمه ولیس هذا الحدیث فی حقه
بکثیر لان رتبته عند الله عز وجل وعند رسوله وعند المومنین من
عباده اجل واعلی من ذلک انتهی فالحمد لله المسدی بجزیل المواهب
المسعف لجلیل المارب بحیث وضح عن عبارة کفایة الطالب ومافیه کفایة للطالب
وهدایة للراغب وتنکیس لرؤس الجاحدین الجانحین المتهالکین علی ابطال فضائل
امام المشارق والمغارب مولانا وسیدنا امیر المومنین علی بن ابی طالب علیه وآله
الاف السلام الملک الواهب فانه قد ثبت من افادة الحافظ الکنجی ان رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم ما طلع طالع وغرب غارب خصص علیا علیه السلام بهذا الحدیث الثابت
الراتب وانه قد رواه خطیب بغداد وابن عساکر من طرق متعددة انارة
للطریق المهیع اللاحب وان هذا الحدیث من روایة ابن عباس حدیث حسن
عال علی رغم المنکر الخائب والناشئ الجانب وظهر ایضا من

افادة هذا الناقد الناقب ان العلماء قد اكثروا الكلام فى بيان معناه ايضاحا لما فيه من المطالب وبان ان بعضهم قد خدعته الكواذب وتاهت به التعصب المذاهب حيث اوله على نهج اهل العناد اخراجا له من مناقب اسد الله الغالب عليه وآله من سلام الله ما لا يحسبه حاسب وهذا ايضا مما يوذن بكمال تحقق الحديث حتى عند من يسلك مسلك النواصب كما هو واضح على من عقله وفهمه حاضر غير عازب ووضح ايضا ان الحافظ الكنجى افاد بنفسه فى معناه كلاما احد على المجاحدين من القواضب وان هذا الحديث ليس بكثير فى حق امير المومنين صلوات الله عليه وآله الكرام المناسب نظرا الى ما له عند الله ورسوله والمومنين من عالية المراتب وغالية المناقب وباذخة المناصب وشامخة المراقب وعلاوه برين از تصريح حافظ گنجی در صدر کتاب کفایة الطالب واضح و آشکارست که احادیث این کتاب احادیث صحیحه است که حافظ گنجی آنرا از مشایخ خود در بلدان روایت نموده و در کتب ائمه و حفاظ مسطور و مثبت است و این احادیث را حافظ مذکور بسبب حمیت محبت اهل البیت علیهم السلام برای افحام و تبکیت و تخجیل و تسکیت بعض منکرین و جاحدین که در بعض احادیث بمزید جهل خود زبان طعن گشوده بودند املا فرموده و زنگ شبهه و ارتیاب از قلوب اهل معرفت زدوده حیث قال فى كفاية الطالب بعد التحميد والتصلية يقول العبد الفقير محمد بن يوسف بن محمد الكنجى اما بعد فانى لما جلست يوم الخميس لست ليال بقين من جمادى الاخرة سنة سبع واربعين وستمائة بالمشهد الشريف بالحصباء من مدينة الموصل ودار الحديث المهاجرية حضر المجلس صدور البلد من النقباء والمدرسين والفقهاء وارباب الحديث فذكرت بعد الدرس احاديث وختمت المجلس بفصل فى مناقب اهل البيت عليهم الصلوة والسلام فطعن بعض الحاضرين لعدم معرفته بعلم النقل فى حديث زيد بن ارقم فى غدير خم وفى حديث عمار فى قوله صلى الله عليه وسلم طوبى لمن احبك وصدق فيك فدعتنى الحمية لمحبتهم على املاء كتاب يشتمل على بعض ما رويناه عن مشايخنا فى البلدان من احاديث صحيحة من كتب الائمة والحفاظ فى مناقب امير المومنين على الذى لم ينل رسول الله صلى الله عليه وسلم فضيلة فى ابائه وطهارة فى مولده الا وهو قسيمه فيها انا نستفتح بما رويناه عن على بن محمد بن عبد الصمد السخاوى امام القراء بجامع دمشق وعلى بن هبة الله بن سلامة بن الجميزى الخطيب بمصر و

عبد الله بن الحسين بن رواحة بحلب وغيرهم قالوا اخبرنا الحافظ ابو طاهر احمد بن محمد
السلفي انبأ القاضي ابو المحاسن عبد الواحد بن اسمعيل الروياني اخبرنا ابو غانم احمد بن علي
الكراعي انبا عبيد الله بن الحسين النضري انبا الحرث بن ابي اسامة حدثنا محمد بن كناسة ثنا
الاعمش عن شقيق عن عبد الله قال قلت يا رسول الله المرء يحب القوم ولما يلحق بهم فقال
رسول الله صلى الله عليه وسلم المرء مع من احب وفي رواية رجل يجالس المصلين ولا يصلي
الا قليلا ويجالس الصائمين ولا يصوم الا قليلا ويجالس المجاهدين ولا يجاهد الا قليلا
فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اولئك قوم لا يشقى بهم جليسهم وابتدأنا بما وقع النزاع
فيه فلما تم الاملاء بعون الله وتوفيقه بيضناه برسم خزانة اشرف نبيه في عصرنا الذي علا
الناس بصرامته وبهرهم برجاحته وباينهم بشهامته مولانا الصاحب الاعظم شرف آل
رسول الله صلى الله عليه وسلم تاج الدين ابي المعالي محمد بن نصر نصير امير المومنين اسبغ الله
عليه ظل المواقف الشريفة بمحمد واله الطاهرين وقد وسمته بكفاية الطالب في مناقب
امير المومنين علي بن ابيطالب — وجه هفتاد و دوم آنکه نیز علامه محمد بن یوسف گنجی در کفایة الطالب جناب
امیر المومنین علیه السلام را باب علم جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله وسلم وصف نموده کمال ثبوت و صحت این
حدیث شریف بر ارباب احلام و ابصار واضح و آشکار فرموده چنانچه در باب رابع و ثلثون کفایة الطالب
بعد روایت و اثبات حدیث النظر الی وجه علی عبادة گفته وفقهه ان النظر الی وجه علی عبادة
قد ورد الحديث ايضا بطول ذكر بسنده ان النظر الى الكعبة عبادة وقد روينا بسند عندي ان النظر الى المصحف عبادة وقد ذكر ايضا
ان النظر الى وجه العالم عبادة وقد ورد ايضا ان النظر الى وجه الوالدين عبادة فنقول يريد به ان نظر الابن المخلص
لوالديه الرؤف بهما المحب لهما من غير اكراه ولا عبوس ولا رفع صوت ولا تبرم ولا تقشف ولا
تأفف واللطف لهما عبادة والنظر الى وجه العالم عبادة بمعرفة الفضل له لكونه وارث
علم النبوة وهو من دعاة الهدى للامة يجنب الناس به المكاره والمعاطب ويرشدهم الى
سبيل الخير والصلاح يدعوهم الى ما دعاهم الله اليه ورسوله وينهاهم عما نهاهم الله عنه ورسوله
فيكونون بين يدي العالم كالاسير بين يدي مالكه لا يتهمه في امر ولا نهي ويكون عند رؤيته و
مشاهدته كالناظر الى وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم والجالس بين يديه ولا ينظر اليه

شزرا و لا يرفع صوته بين يديه و لا يدعوه باسمه بل يكنيه و يدعوه بالتبجيل و التفخيم و النظر
الى المصحف عبادة من حيث معرفته و وجوب حرمته و جلالته و اكرامه و اعظامه و تامله
فی الى الامر و النهي و الندب و الاستحباب و سؤال الرحمة عند ذكر الرحمة و الجنة و الاستعاذة بالله
عز و جل من النار و الفتن و الشرور عند ذكرها فيفرغ سره و جوارحه عند النظر فی كتاب الله عز و جل
و يدبر اياته و يتفكر فی عبره و تبيانه فيكون من العابدين بقراءته و من العابدين بالنظر اليه و النظر
الى وجه النبي صلى الله عليه و سلم عبادة اذا كان النظر اليه بعين الاحترام و التبجيل و الاكرام
و انه سفير بين الله عز و جل و بين عباده و له المكانة العظيمة لاختيار الله تعالى اياه لرسالته و
اطلاعه على اسرار الحق و قيامه بالامر و النهي و تتميمه مكارم الاخلاق الى غير ذلك مما يطول
شرحه و كذلك النظر الى الكعبة و هي حجارة بناها البناء اما من اهل الايمان و اما من اهل
الشرك و هي ايضا تماثل الابنية من بيوت النار و بيوت الاصنام و انما كان النظر الى الكعبة عبادة
من حيث انها نسبت الى الله عز و جل بالتخصيص و انها بيت الله و موضع نظره من ارضه و مهبط رحمته
و حياطة ملائكته و محل انبيائه و رسله و مائدة وليمته و ارضه التى دعا الناس اليها و اوجب
عليهم حجها فان الناظر اليها كالناظر الى الله عز و جل فينظر اليها بالتعظيم و التوقير و الاجلال
و الاحتشام و يلوذ بها و يطوف حولها و يتمسح باركانها كما يفعل العبد الذليل بين يدى
المولى الجليل يرجو فضله و يخاف من المجازاة لعدله بذلة و خضوع و خشية و خشوع و
اما النظر الى وجه على عبادة من حيث انه ابن عم الرسول و زوج البتول و والد السبطين
الحسن و الحسين و اخو الرسول و باب علمه و المبلغ عنه و المجاهد بين يديه و الذاب عنه
و المجلي الكرب و الهموم عنه و الباذل نفسه لله و لرسوله و وصيه لنصر دين الله و دعى
الناس الى دار السلام و معرفة العزيز العلام و يدل على فضل النظر اليه على فضل النظر الى الكعبة
ما جاء فی الحديث ان النبي صلى الله عليه و سلم وقف حيال الكعبة و قال ما اجلك و ما اشرفك
و ما اعظمك عند الله عز و جل و على اعظم و اشرف منك عليه و هذا يدل على ان النظر على
وجه على افضل من النظر الى الكعبة وجه بهفتاد و ششم آنكه شيخ عز الدين عبد العزيز بن عبد السلام
بن ابى القاسم السلمى حديث مدينة العلم را بنا قطع و جزم ذكر نموده و ثبوت آن ثابت و حتم انبا نموده در كلامى كه آن را بزبان جناب امير المؤمنين عليه السلام

ارشاد کرده بکمال حسن و ارد فرموده چنانچه شهاب الدین احمد در توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل گفته قال
سلطان العلماء فی عصره وبرهان العرفاء فی دهره الشیخ القدوة الامام فی الاجلة الاعلام مفتی
الانام عز الدین عبد العزیز بن عبد السلام عن لسان حال اول الاصحاب بالاستقلال وافضل
الاتراب لدی عد الخصال علی ولی الله فی الارض والسماء رضی الله تعالی عنه ونفعنا به فی کل حال
یا قوم نحن اهل البیت عجنت طینتنا بید العنایة فی معجن الحمایة بعد ان رش علینا فیض الهدایة علیهما
ثم خمرت بخمیرة النبوة وسقیت بالوحی ونفخ فیها روح الامر فلا اقدامنا تزل ولا ابصارنا
تضل ولا انوارنا تقل واذا نحن ضللنا فمن بالقوم یدل الناس من اشجار شتی وشجرة النبوة واحدة
ومحمد رسول الله صلی الله علیه وآله وبارک وسلم اصلها وانا فرعها وفاطمة الزهراء ثمرها
والحسن والحسین اغصانها فاصلها نور وفرعها نور وثمرها نور وغصنها نور یکاد زیتها یضیء
ولو لم تمسسه نار نور علی نور یا قومی لما کانت الفروع تبنی علی الاصول بنیت فصل فضلی علی
طیب اصلی فورثت علمی عن ابن عمی وکشف به عنی تابعت رسولا امینا وما رضیت غیر
الاسلام دینا فلو کشف الغطاء ما ازددت یقینا ولقد توجنی بتاج من کنت مولاه ومنطقنی
بمنطقة انا مدینة العلم وعلی بابها وقلدنی بتقلید اقضاکم علی وکسانی حلة انا من علی
وعلی منی شعر عجبت منک اشغلتنی بک عنی ۔ ادنیتنی منک حتی ظننت انک انی الی آخر
ما ذکر فهذا ابن عبد السلام ۔ سلطان علمائهم الاعلام ۔ وفخر عرفائهم الفخام
وصدر نبلائهم العظام ۔ قد اثبت هذا الحدیث الشریف بالحزم والجزم والقطع والبت
رغما لآناف المنکرین الاغثام ۔ واستیصالا لشافة الجاحدین الجالبین للملام ۔ وحصدا
لنواجم تعصبات المکابرین الذین لیس لکلامهم خطام ولا زمام فالحمد لله المنعام ۔ حیث
وضح ان اهل الحق الکرام ۔ مرة بعد اخری بابین حجة واکمل شاهد متین النظام ۔ وظهر
ایغال المخاطب القمقام ۔ وایضاع من شایعه من اصحاب الشحناء والبغضاء والاحکام المتحذلقین
المقدمین علی مخالفة الدین والاسلام ۔ فی تکذیب هذا الحدیث الواضح الاعلام ۔ وابطاله وتهجینه ورده
ودفعه بالجهالة البینة الملام ۔ فی غایة القبح والفظاعة عند اهل الاحلام ۔ ونهایة الدمامة والشناعة عند اولی الافهام ۔ ومفاخر
المقدار ومآثر مشرقة المنار ومحامد ساطعة الانوار ومحاسن نافحة الازهار شیخ عز الدین بن عبد السلام نزد محققین ثابت

بیشتر از آنست که از کتب و اسفار ائمه اعلام شان احصای آن توان کرد بنا بر ایجاز و اختصار شطری از آن منقول
میشود علامه ذهبی در عبر در وقائع سنه ستین و ستمائه گفته و فیها توفی شیخ الاسلام ابو محمد عبد العزیز بن عبد السلام بن ابی القاسم السلمی الدمشقی
الشافعی ولد سنة ثمان و سبعین و حضر احمد بن حمزة الموازینی و سمع من عبد اللطیف بن
ابی سعد و القاسم بن عساکر و برع فی الفقه و الاصول و العربیة و درس و افتی و صنف و بلغ
رتبة الاجتهاد و انتهت الیه معرفة المذهب مع الزهد و الورع و الامر بالمعروف و النهی عن
المنکر و الصلابة فی الدین قال قطب الدین کان مع شدته فیه حسن المحاضرة بالنوادر و الاشعار
یحضر السماع و یرقص مات فی عاشر جمادی الاولی و شیعه الملک الظاهر و عبد الله بن اسعد یافعی در
مرآة الجنان در وقائع سنه مذکوره گفته و فیها توفی الشیخ الفقیه العلامة الامام المفتی المدرس القاضی
الخطیب سلطان العلماء و فحل النجباء المقدم فی عصره علی سائر الاقران بحر العلوم و المعارف
و المعظم فی البلدان ذو التحقیق و الاتقان و العرفان و الایقان المشهود له بمصاحبة العلم
و الصلاح و الجلالة و الوجاهة و الاحترام الذی ارسل النبی صلی الله علیه و سلم مع الولی
الشاذلی الیه السلام مفتی الانام و شیخ الاسلام عز الدین عبد العزیز بن عبد السلام ابی
القاسم السلمی الدمشقی الشافعی قال اهل الطبقات سمع من عبد اللطیف بن ابی سعد
و القسم بن عساکر و جماعة و تفقه علی الامام العلامة فخر الدین بن عساکر و برع فی الفقه
و الاصول و العربیة و درس و افتی و صنف المصنفات المفیدة و افتی الفتاوی السدیدة
و جمع من فنون العلوم العجب العجاب من التفسیر و الحدیث و الفقه و العربیة و الاصول و
اختلاف المذاهب و العلماء و اقوال الناس و مآخذهم حتی قیل بلغ رتبة الاجتهاد
و رحل الیه الطلبة من سائر البلاد و عنه اخذ الشیخ الامام شرف الدین الدمیاطی و القاضی
الامام المفید تقی الدین ابن دقیق العید و خلق کثیرة و بلغ رتبة الاجتهاد و انتهت الیه
معرفة المذهب مع الزهد و الورع و قمعه للضلالات و البدع و قیامه بالامر بالمعروف و النهی
عن المنکر و غیر ذلک مما عنه اشتهر قالوا و کان مع صلابته فی الدین و شدته فیه حسن المحاضرة
بالنوادر و الاشعار یحضر السماع و یرقص قلت و هذا اما ما شاع عنه و کثر شهوده و بلغ فی الاستفاضة
و الشهرة مبلغا لا یمکن جحوده و ذلک من اقوی الحجج علی من ینکر ذلک من الفقهاء علی اهل السماع

من الفقراء والمشايخ اهل المقامات الرفاع اعنى صدور ذلك عن مثل الامام الكبير الذى
سبق ائمة زمانه بل سبق كثيرا من السابقين المتقدمين علوا وانه وارى نسبة فعله هذا مع
انكار الفقهاء له غالبا فى سائر البلاد كنسبة ذهاب الامام الكبير المحدث الحافظ ابى القاسم بن عساكر
الى مذهب الاشعرية فى الاعتقاد مع مخالفة طائفة من المحدثين اعتقدوا على الظواهر و
حادوا عن منهج الحق الباهج الظاهر فكل واحد منهما مع غزير علمه وجلالته وتقدمه
على اقرانه فى فنه وامامته حجة على المشار اليهم من اهل ذلك الفن المخالفين مع خلائق منهم
لا يحصون على ذلك موافقين من الائمة الكبار السابقين واللاحقين كالفقيه الامام الجليل
المحدث ابى الفضل عياض بن موسى اليحصبى والفقيه الامام الجليل المحدث محيى الدين النووى
والفقيه الامام الجليل المحدث ابى العباس احمد بن ابى الخير اليمنى وغيرهم من المحدثين اولى
المناقب الحميدة الموافقين فى العقيدة وكالفقيه الامام الكبير المتقن الاستاذ ابى سهل
الصعلوكى والفقيه الامام السيد الشهير العارف بالله الخبير ابى القسم الجنيد والفقيه الامام
المشكور العارف بالله المشهور محمد بن حسين البجلى اليمنى وغيرهم من الفقهاء اولى
النفع والانتفاع الواحدين الداخلين فى السماع ولكن ذلك بشروط عند علماء الباطن ذكرتها فى
كتاب الموسوم بنشر المحاسن مع موافقتهم ايضا فى العقيدة المذكورة الصحيحة المشكورة قلت و
كان عز الدين المذكور رضى الله عنه يصدع بالحق ويعمل به متشددا فى الدين لا تأخذه
فى الله لومة لائم ولا يخاف سطوة ملك ولا سلطان بل يعمل بما امر الله ورسوله وما يقتضيه
الشرع المطهر ويأمر بالمعروف وينهى عن المنكر كان رضى الله عنه جبل ايمان يصادم السلطان
كائنا ما كان بمشافهة الانكار تحت عظام الاخطار فقيل له فى ذلك فى وقت فقال استحضرت
عظمة الله فكان السلطان فى عينى اصغر او قال احقر من كذا وكذا وانكر رضى الله عنه
صلوة الرغائب والنصف من شعبان قلت ووقع بينه وبين شيخ دار الحديث الامام
ابى عمرو بن الصلاح فى ذلك منازعات ومحاربات شديدات وصنف كل واحد منهما فى الرد
على الآخر واستصوب المتشرعون المحققون مذهب الامام ابن عبد السلام فى ذلك وشهدوا
لصاحبه بالحق والصواب فى تلك الحروب والضروب وكان ظهور صوابه فى ذلك جديرا بما

الشديدة فى عقيدته فى الاستشهاد على ظهور الحق سه لقد ظهرت فلا تخفى على احد الا
على اكمه لا يعرف القمرا اذ لم يروا فى ذلك من جهة السنة ما يقتضى فعل ذلك وان كان قد
ظهر لهما شعار فى الامصار وصلاهما العلماء الاحبار والاولياء الاخيار وادركت ذلك فى
الحرمين الشريفين حتى تكرر الانكار فى ذلك واشتهر بين الناس مقال الامام المؤيد الموفق
للذب عن السنة وتحرير الصواب الحبر المحدث الخاشع الاواب محيى الدين النووى فى صلوة
الرغائب قاتل الله واضعها مع انهما الى هذه الزمن يصليهما اهل اليمن ولعمرى انهما لو
فعلا فى عهد الرسول صلى الله عليه واصحابه لاستفاض ذلك واشتهر اكثر مما هو اصغر من
ذلك فى الخبر اذ الم يرد فعل ذلك وما يفهمه من الشعار وكان ذلك بدعة ينبغى فيهما
الانكار وليس لحسن الظن مدخل فى احداث اشعار لم يكن فى الاسلام مع قوله عليه
افضل الصلوة والسلام من احدث فى امرنا هذا ما ليس منه فهو رد وقوله كل محدث
بدعة وكل بدعة ضلالة ولو صلاهما انسان وحده مع اعتقاده انهما ليستا سنة
لم ار بذلك باسا والله اعلم واما ما احتج به بعض الناس من قوله تعالى ارأيت الذى
ينهى عبدا اذا صلى فهو احتجاج باطل فان الاية الكريمة نزلت فى قضية ابى جهل و
نهيه للنبى عليه السلام عن الصلوة ومنعه له بزعمه منها فمنعه الله عن ذلك المرام
بما اراه ما يهول من الآيات العظام ولما سلم الملك الصالح اسمعيل بن الملك العادل
صفد وقلعة فى بلاد الشام ساء ذلك المسلمين ونال منه الشيخ الامام عز الدين على
المنبر ولم يدع له فى الخطبة وكان خطيبا بدمشق فغضب الملك المذكور وعزله وسجنه ثم
اطلقه فتوجه الى الديار المصرية هو والامام ذو الفهم الثاقب المعروف بابن الحاجب
بعد ان كان معه فى الحبس فتلقاه الملك الصالح نجم الدين ايوب صاحب مصر واجله
واحترمه وفوض اليه قضاء مصر وخطابة الجامع فقام بذلك اتم قيام وتمكن من الامر
بالمعروف والنهى عن المنكر حتى اتفق ان بعض الامراء بنى مكانا على سطح مسجد فانكر ذلك وقيل
هدمه ثم علم ان ذلك شق على الوزير فحكم بفسقه وعزل نفسه عن القضاء فلما بلغ ذلك حاشية الملك شق عليهم و
اشاروا على الملك ان يعزله عن الخطابة لئلا يتعرض بسب الملك على المنبر فعزله فلزم بيته يشغل الناس ويدرس وذكر انه

اخفى — اشتهر

مرض من التي بعث اليه الملك الظاهر يقول له من في اولادك يصلح لوظائفك فارسل اليه
ليس فيهم من يصلح لشيء منها فاعجب ذلك السلطان منه ولما مات حضر جنازته بنفسه ولعالم
من الخاص والعام ومن مصنفاته الجليلة كتاب التفسير الكبير وكتاب القواعد ومختصر النهاية و
العقيدة وكتاب شجرة الاخلاق الرضية والافعال المرضية ومختصر الرعاية وكتاب الامام في
ادلة الاحكام وغير ذلك وكانت له مشاركة يقوم بها احسن قيام وكانت له اليد الطولى في
تعبير الرؤيا وغير ذلك دخل بغداد في سنة تسع وتسعين وخمسمائة واتفق يوم دخوله موت
الامام ابي الفرج ابن الجوزي فاقام بها اشهرا ثم عاد الى دمشق وولاه الملك الصالح بن الملك
العادل خطابة الجامع الاموي بعد ولايته التدريس بزاوية الغزالي وهو من الذين قيل
علمهم اكثر من تصانيفهم لا من الذين عباراتهم دون درايتهم ومرتبته في العلوم الظاهرة
مع السابقين في الرعيل الاول واما في المعارف والعلم بالله وحصول الهيبة واستيلاء جلالته
وعظمته على قلوب اهل ولايته ومعرفته وغير ذلك ما هو معروف عند اهله فقد قسم
الناس في المعرفة اقساما وعد نفسه رضي الله عنه من القسم الثالث بعد ان ذكر ان
القسم الاول هم الذين تحضرهم المعارف من غير استحضار وتفكر واعتبار ولا تغيب عنهم في
سائر الاحوال والقسم الثاني هم الذين تحضرهم بغير استحضار ايضا لكن تغيب عنهم في بعض الاحيان والقسم الثالث هم الذين
تحضرهم باستحضار من غير دوام واستمرار ثم قال كامثالنا هكذا كلامه في معنى الاقسام المذكورة وان اختلفت العبارات
في بعض الالفاظ وقد ذكرت في غير هذا الكتاب قضية وقعت له مما يؤيد عظيم فضله وعلو
محله وهو ما اخبرني به بعض اهل العلم ان الامام عز الدين المذكور احتلم في ليلة باردة
فاتى الماء فوجده جامدا فكسره واغتسل وغشي عليه فسمع يقال له لاعوضنك بها
عز الدين في الآخرة وكان مع هذه الجلالة التي حازها والعلوم التي حواها ينظم الاشعار
السهلة قال الشيخ تاج الدين بن المحب انشدني صديقنا سديد الدين ابو محمد الحسن بن لبيد
الطيبي الفقيه الشافعي قال انشدني قاضي القضاة عز الدين ابو محمد عبد العزيز بن عبد السلام
لنفسه في قصيدة قوله شعر اوجه وجهي نحوهم متشفعا * اليهم بهم منهم اذا الخطب
اعياني * فهم كاشفو ضري وكربي وشدتي * وهم فارجو همي وغمي واحزاني * وهم

واهبوا الابصار والسمع والبنی ؛ وهم عالمو سری وجهری واعلانی ؛ وان مذنب یوما
اتی متنصلا ؛ ومعتذرا منوا علیه بغفران ؛ وان سائل یوما اتاهم بفاقة ؛ ومسکنة جادوا
علیه باحسان ؛ فروح رجائی فیک یسفی حشاشتی ؛ وخوف معادی منک قد هد ارکانی
مالی الیک وسیلة سوی فاقتی والذل اضنی واذعانی ؛ توفی رحمه الله بمصر سنة ستین وستمائة
وشیعه الملک الظاهر وکان قد ولی قضاء القضاة ثم عزل نفسه رضی الله عنه وعمره اثنتان
وثمانون سنة وعبد الرحیم بن حسن اسنوی در طبقات شافعیه گفته الشیخ عز الدین عبد العزیز بن عبد السلام
السلمی المغربی اصلا الدمشقی مولدا المصری دارا ووفاة الملقب سلطان العلماء والملقب له هو
الشیخ تقی الدین بن دقیق العید کان رحمه الله شیخ الاسلام علما وعملا وورعا وزهدا وتصانیف
وتلامیذ امرا بالمعروف ناهیا عن المنکر یهین الملوک فمن دونهم یغلظ علیهم القول اغلظ
یوما علی الملک الصالح بمصر فلما خرج قیل له اما تخف من اذائه لک فقال استحضرت عظمة الله
تعالی فصار قدامی احقر من قط ولما بنی الملک الظاهر مدرسة بالقاهرة ساله ان یکون
مدرسها فقال ان معی تدریس الصالحیة فلا اضیق علی غیری فساله ان یشرط فی وقفها
ان یکون لاولاده فقال ان فی البلد من هو احق منهم فقال لابد ان یکون لهم فیها وظیفة
بالشرط فانکر وقال ان کان ولابد فیکون الامامة فشرطها لهم ولما کان مقیما بدمشق کتب الیه
سلطانها بالاغلاظ علیه فی حادثة وقعت فاجاب عن کتابه بکتاب غریب ذکر فی آخره وبعد
هذا فانا نزعم انا من جملة حزب الله وانصار دینه وجنده وکل جندی لا یخاطر بنفسه فلیس
بجندی وکان فیه مع ذلک حسن محاضرة بالنوادر والاشعار ویحضر السماع ویرقص فیه ولد
بدمشق سنة ثمان وسبعین وخمسمائة وقرء الفقه علی الشیخ فخر الدین بن عساکر والاصول
علی السیف الآمدی وولی خطابة دمشق فحط علی سلطانها فی الخطبة لامر جری منه
فحصل له تشویش انتقل بسببه عن دمشق وصحبته الشیخ جمال الدین ابن الحاجب فتلقاه
سلطان الکرک وساله الاقامة عنده فقال هذه قلیلة علی علمی وقصدی نشره فتلقاه الملک
الصالح سلطان مصر واکرمه واحترمه وولاه خطابة الجامع العتیق بمصر والقضاء بها وفی
الوجه القبلی وقام الامر بالمعروف والنهی عن المنکر علی عادته وازید ثم ترک ذلک واستقر

بتدريس الصالحية بالقاهرة عند فراغ الصالح من عمارتها وكان الحافظ زكي الدين مدرسا
بالكاملية فامتنع من الفتوى مع وجوده وكان كل منهما يأتي الى مجلس الاخر واخذ التفسير في
درسه وهو اول من اخذه في الدروس ولم يزل بالصالحية مقيما الى ان توفي بها في العاشر
من جمادي الاولى سنة ستين وستمائة ولما بلغ السلطان خبر وفاته قال لم يستقر ملكي الا
الساعة فانه لو امر الناس في شاني بما اراد لبادروا الى امتثال امره ثم نزل الملك الظاهر في جنازته
ودفن في اخر القرافة بعيدا عن الموتى وانتهت المقابر الان اليه ذكره في الروضة في كتاب السير
خاصة فنقل عنه ان المصافحة بعد الصبح والعصر بدعة مباحة وتقي الدين ابوبكر الاسدي
المعروف بابن قاضي شهبه در طبقات شافعيه گفته عبد العزيز بن عبد السلام بن ابي القاسم بن الحسن
الشيخ الامام العلامة وحيد عصره سلطان العلماء عز الدين ابو محمد السلمي الدمشقي ثم المصري
ولد سنة سبع او ثمان وسبعين وخمسمائة وتفقه على الشيخ فخر الدين بن عساكر والقاضي
جمال الدين ابن الحرستاني وقرء الاصول على الامدي وبرع في المذهب وفاق فيه الاقران والاضراب
وجمع بين فنون العلم من التفسير والفقه والحديث والاصول والعربية واختلاف اقوال
الناس وماخذهم حتى قيل انه بلغ رتبة الاجتهاد ورحل اليه الطلبة من سائر البلاد وصنف
التصانيف المفيدة وسمع الحديث من جماعة روى عنه الدمياطي وخرج له اربعين حديثا وابن
دقيق العيد وهو الذي لقبه بسلطان العلماء وخلق ورحل الى بغداد سنة سبع وتسعين
فاقام بها اشهرا وكان امارا بالمعروف نهاء عن المنكر وقد ولي الخطابة بدمشق فازال كثيرا
من بدع الخطباء ولم يلبس سوادا ولا سجع خطبة بل كان يقولها مسترسلا واجتنب
الثناء على الملوك بل كان يدعوا لهم وابطل صلوة الرغائب والنصف فوقع بينه وبين
ابن الصلاح بسبب ذلك ولم يكن يوذن بين يديه يوم الجمعة الا موذن واحد ولما سلم
الصالح اسمعيل قلعة الشقيف وصفد للفرنج نال منه الشيخ على المنبر ولم يدع له فغضب
الملك من ذلك وعزله وسجنه ثم اطلقه فتوجه الى مصر فتلقاه صاحب مصر الصالح
ايوب واكرمه وفوض اليه قضاء مصر دون القاهرة والوجه القبلي مع خطابة جامع مصر
فقام بالمنصب اتم قيام وتمكن من الامر بالمعروف والنهي عن المنكر ثم عزل نفسه

منازعه

من القضاء وعزله السلطان من الخطابة فلزم بيته يشغل الناس ويدرس واخذ في التفسير في دروسه
وهو اول من اخذه في الدروس وقال الشيخ قطب الدين اليونيني كان مع شدته فيه حسن
محاضرة بالنوادر والاشعار وقال الشريف عز الدين حدث ودرس وافتى وصنف وتولى الحكم
بمصر مدة والخطابة بجامعها العتيق وكان علم عصره في العلم جامعا لفنون متعددة عارفا
بالاصول والفروع والعربية مضافا الى ما جبل عليه من ترك التكلف مع الصلابة في الدين وشهرته
تغني عن الاطناب في وصفه قلت وترجمة الشيخ طويلة وحكاياته في قيامه على الظلمة وردعهم
كثيرة مشهورة وله مكاشفات وكرامات رضي الله عنه توفي بمصر في جمادى الاولى سنة ستين
وستمائة وحضر جنازته الخاص والعام السلطان فمن دونه ودفن بالقرافة في آخرها ولما
بلغ السلطان خبر وفاته قال لم يستقر ملكي الا الساعة لانه لو امر الناس فيّ بما اراد لبادروا
الى امتثال امره ومن تصانيفه تفسير حسن في مجلدين واختصار النهاية والقواعد الكبرى و
هو الكتاب الدال على علو مقدار الرجل وكثير منه ملخوذ من شعب الايمان للحليمي والقواعد
الصغرى والكلام على شرح اسماء الله الحسنى مفيد ومجاز القرآن وشجرة المعارف والفتاوى الموصلية
سئل عنها من الموصل وفتاوى اخرى سئل فيها عن مسائل قليلة وكتاب الصلوة فيه اختيارات
كثيرة اتباعا للحديث وغير ذلك ذكره في الروضة في كتاب السير خاصة فنقل عنه ان المصافحة بعد الصبح
والعصر بدعة مباحة وجلال الدين سيوطي در حسن المحاضره گفته الشيخ عز الدين بن عبد السلام بن ابي
القاسم بن حسن بن محمد بن مهذب السلمي ابو محمد شيخ الاسلام سلطان العلماء ولد سنة
سبع او ثمان وسبعين وخمسمائة وتفقه على الفخر بن عساكر واخذ الاصول عن السيف
الآموي وسمع الحديث من عمر بن طبرزد وغيره وبرع في الفقه والاصول والعربية قال
الذهبي في العبر انتهت اليه معرفة المذهب ومع الزهد والورع وبلغ رتبة الاجتهاد
وقدم مصر فاقام بها اكثر من عشرين سنة ناشرا للعلم آمرا بالمعروف وناهيا عن المنكر يغلظ
على الملوك فمن ذلك ولما دخل مصر بالغ الشيخ زكي الدين المنذري في الادب معه وامتنع
من الافتاء لاجله وقال كنا نفتي قبل حضوره واما بعد حضوره فمنصب الفتيا متعين فيه
والقى التفسير بمصر دروسا والف كتبا منها الفتاوى الموصلية ومختصر النهاية وشجرة المعارف

الآمدي

والقواعد الکبری والصغری وبیان احوال الناس یوم القیامة وله کرامات کثیرة ولبس خرقة التصوف من الشهاب السهروردی وکان یحضر عند الشیخ ابی الحسن الشاذلی ویسمع کلامه فی الحقیقة و یعظمه وقال الشیخ ابو الحسن الشاذلی قیل لی ما علی وجه الارض مجلس فی الفقه ابهی من مجلس الشیخ عز الدین بن عبد السلام وما علی وجه الارض مجلس فی الحدیث ابهی من مجلس الشیخ زکی الدین عبد العظیم وما علی وجه الارض مجلس فی علم الحقائق ابهی من مجلسک قال ابن کثیر فی تاریخه انتهت الیه ریاسة المذهب وقصد بالفتوی من سائر الآفاق ثم کان فی آخر عمره لا یتعبد بالمذهب بل اتسع نطاقه وافتی بما ادی الیه اجتهاده وقال تلمیذه ابن دقیق العید کان ابن عبد السلام احد سلاطین العلماء وقال الشیخ جمال الدین بن الحاجب ابن عبد السلام افقه من الغزالی و حکی القاضی عز الدین الهکاری ان الشیخ عز الدین بن عبد السلام افتی مرة بشیء ثم ظهر له انه اخطأ فنادی فی مصر والقاهرة علی نفسه من افتی له ابن عبد السلام بکذا فلا یعمل به فانه خطاء قال القطب الیونینی وکان مع شدته وصلابته حسن المحاضرة بالنوادر والاشعار یحضر السماع ویرقص فیه وقال ابن کثیر کان لطیفا ظریفا یستشهد بالاشعار توفی بمصر عاشر جمادی الاولی سنة ستین وستمائة **وجه هفتاد و هفتم** آنکه جلال الدین محمد بن محمد البلخی المعروف بمولوی روم این حدیث شریف را در کلام خویش نظم نموده بکمال تحقیق و ثبوت آن ظاهر فرموده چنانچه در مثنوی خود میگوید

از علی آموز اخلاص عمل ❊ شیر حق را دان منزه از دغل ❊ در غزا بر پهلوانی دست یافت ❊ زود شمشیری برآورد و شتافت ❊ او خدو انداخت بر روی علی ❊ افتخار هر نبی و هر ولی ❊ او خدو انداخت بر روئی که ماه ❊ سجده آرد پیش او در سجده گاه ❊ در زمان انداخت شمشیر آن علی ❊ کرد او اندر غزایش کاهلی ❊ گشت حیران آن مبارز زین عمل ❊ وز نمودن عفو و رحم بی محل ❊ گفت بر من تیغ تیز افراشتی ❊ از چه افگندی مرا بگذاشتی ❊ آن چه دیدی بهتر از پیکار من ❊ تا شدی تو سست در اشکار من ❊ آنچه دیدی که چنین خشمت نشست ❊ تا چنین برقی نمود و باز جست ❊ آن چه دیدی که مرا زان عکس دید ❊ در دل و جان شعله آمد پدید ❊ آن چه دیدی بهتر از کون و مکان ❊ که به از جان بود و بخشیدیم جان ❊ الی ان قال فی المثنوی ❊ راز بگشا ای علی مرتضی ❊ ای پس از سوء القضا حسن القضا ❊ یا تو واگو آنچه عقلت یافتست ❊ یا بگویم آنچه بر من تافتست ❊ از تو بر من تافت چون داری نهان ❊ میفشانی نور چون مه بی زبان ❊ لیک اگر در گفت آید قرص ماه ❊ شبروان را زودتر آرد براه ❊ از غلط ایمن شوند و از ذهول ❊ بانگ مه غالب شود بر بانگ غول ❊ ماه بی گفتن چو باشد رهنما ❊ چون بگوید شد ضیا اندر ضیا ❊ چونکه تو بابی آن مدینه علم را

قوله چونکه تو بابی آن مدینهٔ علم را [illegible] اشاره بحدیث [illegible] مدینة العلم و علی بابها [illegible] [illegible] ۱۲ [illegible] مثنوی مولوی [illegible] [illegible]

چون شعاعی آفتاب حلم را ٭ باز باش ای باب بر جویای آب ٭ تا رسند از تو قشور اندر لباب ٭ باز باش ای باب رحمت تا ابد

بارگاه ما له کفوا احد ٭ **فهذا** عارفهم المعروف بمولوی الروم الذی جلالة قدره عندهم من

غیر مرد و مریة قد نظم هذا الحدیث الشریف فی سلك کلامه المنظوم فاثبته رغما لانف کل معاند

جهول ظلوم فکیف یستریب بعد ذا فی حقه اهل العقول والحلوم ام کیف یختلج فی امره ارباب الفطن

والفهوم ٭ و محامد مبهره و مفاخر فزیره و معالی لامعه و محاسن ساطعه مولوی روم نزد اکابر و اصاغر این قوم متقین و

معلوم ست عبد القادر بن محمد القرشی در جواهر مضیئه فی طبقات الحنفیه گفته محمد بن محمد بن محمد بن حسین بن

احمد بن قاسم بن مسیب بن عبید الله بن عبد الرحمن بن ابی بکر الصدیق بن ابی قحافة الهاشمی المعروف | التیمی

بمولانا جلال الدین الغزنوی کان عالما بالمذهب واسع الفقه عالما بالخلاف و انواع من العلوم قصده

الشیخ قطب الدین الشیرازی الامام المشهور صاحب شرح مقدمة ابن الحاجب و المفتاح للسکاکی

فلما دخل علیه و جلس عنده سکت زمانا والشیخ لا یکلمه ثم بعد ذلك ذکر له حکایة قال

مولانا جلال الدین کان صدر جهان عالم بخاری یخرج من مدرسته و یتوجه الی بستان له

فیمر بفقیر الی الطریق فی مسجد فیسأله فلم یتفق الله یعطیه شیئا و اقام علی ذلك مدة سنین

فقال الفقیر لاصحابه القوا علی ثوبا واظهروا انی میت فاذا مر الصدر جهان فنسأله شیئا فلما

مر الصدر جهان قالوا یا سیدی هذا میت فدفع لهم شیئا من الدراهم ثم نهض الفقیر والقی الثوب

عنه فقال الصدر جهان لو لم تمت ما اعطیتك شیئا فلما فرغ مولانا جلال الدین من الحکایة

خرج الشیخ قطب الدین علی وجهه و ذلك ان الشیخ جلال الدین فهم عن الشیخ قطب الدین

انه جاء ممتحنا له ثم ان الشیخ جلال الدین انقطع و تجرد و ترك التصنیف والاشتغال و سبب

ذلك انه کان یوما جالسا فی بیته و حوله الکتب والطلبة فدخل علیه الشیخ شمس الدین التبریزی

الامام الصالح المشهور فسلم و جلس و قال الشیخ ما هذا و اشار الی الکتب و الحالة التی هو علیها

فقال مولانا جلال الدین للشیخ شمس الدین التبریزی هذا لا تعرفه فما فرغ الشیخ جلال الدین

من هذا اللفظ الا و النار عمالة فی الکتب فقال مولانا جلال الدین التبریزی هذا لا تعرفه ثم قام

و خرج من عنده فخرج الشیخ جلال الدین علی قدم التجرید و ترك اولاده و خشمه و مدرسته

و ساح فی البلاد و ذکر اشعارا کثیرة و لم یتفق له اجتماع بالتبریزی و لم یعرف له موضعا

ويقال ان حاشية مولانا جلال الدين قصدوه فاغتالوه والله تعالى اعلم مات في خامس
جمادى الاخرة سنة اثنتين وثمانين وستمائة ودفن بالجبل خارج باب الاربعين مولده
ببغداد سنة ثلاث وثمانين وخمسمائة وولده مولانا احمد بهاء الدين تقدم في بابه
وفاضل از يقتي دربديه العلوم گفته ومن علماء الحنفية الشيخ جلال الدين القونوي وهو محمد بن
محمد بن حسين بن احمد ينتهي الى ابى بكر الصديق رض كان عالما بالمذهب واسع الفقه
عالما بانواع العلوم فصدّ العلامة قطب الدين الشيرازي بتبريز بصحبته ثم ان الشيخ جلال الدين
انقطع وتجرد وترك التصنيف والاشتغال وسبب ذلك انه كان جالسا في بيته وحوله الكتب و
الطلبة فدخل عليه الشيخ شمس الدين التبريزي فسلم عليه وجلس قال للشيخ ما هذا واشار
الى الكتب والحالة التي هو عليها فقال له مولانا جلال الدين هذا لا تعرفه فما فرغ الشيخ
جلال الدين من هذا اللفظ الا واشتعل النار في البيت والكتب فقال مولانا جلال الدين
للتبريزي ما هذا فقال هذا لا تعرفه ثم قام وخرج من عنده فخرج الشيخ جلال الدين على قدم التجريد
وترك اولاده وحشمه ومدرسته وساح في البلاد وذكر اشعارا كثيرة ولم يتفق له اجتماع بالتبريزي ولم
يعثر له بالتبريز ويقال ان حاشية مولانا جلال الدين فقدوه والله اعلم بحقيقة الحال كذا
في الجواهر المضية في طبقات الحنفية ويقال كان لقبه جلال الدين وكان يقول له ابوه خداوندگار
ولقب به ايضا واسم ابيه محمد ولقبه بهاء الدين وتلقب ايضا بسلطان العلماء ولقب بهذا اللقب
النبي صلعم هكذا اسمعه كثير من الصلحاء عن النبي في المنام واسم جده الحسين واسم ابيه احمد
وتمكن ابوه سلطان العلماء في مدينة بلخ وولد مولانا جلال الدين هناك ثم توطن ابوه بقونية و
هو طفل صغير ولهذا لقب جلال الدين الرومي وكان ولادته في سادس ربيع الاول سنة اربع
وستمائة توفي في خامس جمادى الاخرة سنة اثنتين وسبعين وستمائة وروي ان سلطان بلخ السلطان محمد خوارزم شاه
اعطى اخته لمولانا حسين جد مولانا جلال الدين محمد وولد منها سلطان العلماء محمد وكان جدته بهاء الدين محمد بن احمد
الخطيبي اخت سلطان ابراهيم بن ادهم رح وعبد الرحمن جامي در نفحات الانس گفته مولانا جلال الدين محمد البلخي الرومي قدس سره
ولادت خدمت مولانا در بلخ بوده است در ششم ربيع الاول سنة اربع وستمائة ميگويند كه بر خدمت مولانا
از پنجسالگى باز صور روحانى واشكال غيبى يعنى سفره ملائكه وبرره جن وخواص انس كه مستوران قباب عزت اند ظاهر

سبعين
القونوي
ثم نسبه صح
كان جالسا
موضحا
قيد

میشدانند و متشکل می گشتند بخط مولانا بهاء الدین نوشته یافته اند که جلال الدین محمد در شهر بلخ شش ساله بود که روز آدینه
با چند کودک دیگر بر بامهای خانهای ما سیر میکردند یکی از کودکان با دیگری گفته که بیا تا ازین بام بران بام جهیم
جلال الدین محمد گفته که اینوع حرکت از سگ و گربه و جانوران دیگری آید حیف باشد که آدمی باین مشغول شود اگر
در جان شما قوتی هست بیائید تا سوی آسمان بپریم و در آنحالت از نظر کودکان غائب شده کودکان گریه نمودند
فریاد برآوردند بعد از لحظه رنگ وی دگرگون شده و چشمش متغیر گشته باز آمده گفت آنساعت که با شما سخن
میگفتم دیدم که جماعتی سبز قبایان مرا از میان شما بر گرفتند و بگرد آسمانها گردانیدند و عجائب ملکوت را بمن نمودند
و چون آواز و فریاد و فغان شما بر آمد باز مرا باین جایگاه فرود آوردند و گویند که دران سن در هر سه چهار روز یکبار
افطار میکرد و گویند که در انوقت که بمکه میرفتند در نیشاپور بصحبت شیخ طریقت شیخ فریدالدین عطار قدس سره رسیده
بود و شیخ کتاب اسرارنامه بوی داده بود و آنرا پیوسته با خود میداشته خدمت مولوی میفرموده است که من آن
جسم نیستم که در نظر عاشقان منظورم بلکه من آن ذوقم و آن خوشی که در باطن مریدان از کلام من سر می زند الله
الله چون آندم را یابی و آن ذوق را بچشی غنیمت میدان و شکرها میگذار که من آنم در خدمت مولوی گفتند که فلانی
میگوید که دل و جان بخدمت است فرمود که خموش در میان مردمان این دروغ مانده است که میگویند او
آنچنان دل و جان از کجا یافت که در خدمت مردان باشد بعد از ان روی سوی چلبی حسام الدین کرد که الله الله با اولیای
حق زانو بزانو باید نشستن که آن قرب را اثرهاست عظیم رباعی بیک لحظه از دوری نشاید ٭ که از دوری
خرابیها فزاید ٭ بهر جائی که باشی پیش او باش ٭ که از نزدیک بودن مهر زاید ٭ و فرموده است که
مرغی که از زمین بالا پرد اگرچه بآسمان نرسد اما اینقدر باشد که از دام دورتر باشد و برهد و همچنین اگر کسی
درویش شود و بکمال درویشی نرسد اما اینقدر باشد که از زمره خلق و اهل بازار ممتاز باشد و از زحمتهای دنیا برهد
و سبکبار گردد که نجی المخففون و هلک المثقلون یکی از ابنای دنیا پیش خدمت مولوی عذرخواهی میکرد که در
خدمت مقصرم فرمود که حاجت باعتذار نیست آنقدر که مردمان از آمدن تو منت دارند ما از نا آمدن تو
آنقدر منت داریم یکی از اصحاب را غمناک دید فرمود که همه دلتنگی از دل نهادگی برین عالم است هر دمی که آزاد
باشی ازینجهان و خود را غریب دانی و در هر رنگ که بنگری و هر مزه که بچشی دانی که با آن نمانی و جای دیگر
روی هیچ دلتنگ نباشی و فرموده است که آزادمرد آنست که از رنجانیدن کسی نرنجد و جوانمرد آن باشد
که مستحق رنجانیدن را نرنجاند مولانا سراج الدین قونوی صاحب صدر و بزرگ وقت بوده اما با خدمت

شمایان

مولوی خوش نبوده پیش وی تقریر کردند که مولانا گفته که من با هفتاد و سه مذهب یکی ام چون صاحب غرض
بود خواست که مولانا را برنجاند و بیحرمتی کند یکی را از نزدیکان خود که دانشمندی بزرگ بود بفرستاد که بر سر جمع
از مولانا بپرس که تو چنین گفته اگر اقرار کند او را دشنام بسیار بده و برنجان آنکس بیامد و بر ملا سوال کرد که شما چنین
گفته اید که من با هفتاد و سه مذهب یکی ام گفت گفته ام آنکس زبان بگشاد و دشنام و سفاهت آغاز کرد
مولانا بخندید و گفت با این نیز که تو میگوئی یکی ام آنکس خجل شد و بازگشت شیخ رکن الدین علاء الدوله گفته است که
مرا این سخن از وی بسیار خوش آمده است خدمت مولوی همواره از خادم سوال کردی که در خانه ما امروز چیزی هست
اگر گفتی خیر است و چیزی نیست منبسط گشتی و شکرها کردی که الحمد لله خانه ما امروز بخانه پیغمبر میماند صلی الله
علیه وسلم و اگر گفتی ما لابد مطبخ مهیاست منفعل گشتی و گفتی ازین خانه بوی فرعون می آید و گویند در مجلس وی
هرگز شمع برنگردید الا بنادر و بغیر از روغن چراغ گفتی هذا للملوک و هذا للصعلوک روزی در مجلس وی
حکایت شیخ اوحد الدین کرمانی رحمه الله میکردند که مردی شاهد باز بود اما پاکباز بود و کار ناشایسته نمیکرد
فرمود کاشکی کردی و گذشتی بیت ای برادر بی نهایت درگهیست * بر هر آنچه میرسی بر وی مایست
روزی میفرمودند که آواز رباب صریر باب بهشت ست که ما میشنویم منکری گفت ما نیز همان آواز میشنویم چونست که
چنان گرم نمیشویم که مولانا خدمت مولوی فرمود کلا و حاشا آنچه ما می شنویم آواز باز شدن آن درست و آنچه وی
میشنود آواز فراز شدن درست و فرموده است که کسی بخلوت درویشی درآمد و گفت چرا تنها نشسته گفت
این دم تنها شدم که تو آمدی و مرا از حق مانع آمدی جماعتی از خدمت مولوی التماس امامت کردند و خدمت شیخ
صدر الدین قونوی نیز در آن جماعت حاضر بود گفت ما مردم ابدالیم بهر جا که میرسیم می نشینیم و میخیزیم امامت ارباب
تصوف و تمکین لائق اند بخدمت شیخ صدر الدین اشارت کرد تا امام شد فرمود من صلی خلف امام تقی فکانما صلی خلف نبی خدمت مولانا
در سماع بود درویشی را در خاطر گذشت که سوال کند که فقر چیست مولانا در اثنای سماع این رباعی خواند الجوهر فقر و سوی الفقر عرض
الفقر شفائی و سوی الفقر مرض * العالم کله خداع و غرور * و الفقر من العالم سر و غرض * ازوی
پرسیدند که درویش گناه کند گفت مگر طعام بی اشتها خورد که درویش را طعام بی اشتها خوردن گناه عظیم ست
و فرموده است که صحبت عزیز است لا تصاحبوا غیر ابناء الجنس و گفته که در معنی حضرت خداوندم شمس الدین
تبریزی قدس سره فرمود که علامت مرید مقبول یافته آنست که اصلا با مردم بیگانه صحبت نتواند داشتن و اگر ناگاه در صحبت
بیگانه افتد چنین نشیند که منافق در مسجد و کودک در مکتب و اسیر در زندان و در مرض آخر با اصحاب گفته است

مجلس

که از رفتن من غمناک نشوید که نور منصور رحمه الله بعد از صد و پنجاه سال بروح شیخ فریدالدین عطار رحمه الله
تجلی کرد و مرشد او شد و گفته در حالتی که باشید با من باشید و مرا یاد کنید تا من شما را همه باشم در هر لباس که باشم
فرمود که در عالم ما را دو تعلق ست یکی ببدن و یکی بشما و چون بعنایت حق سبحانه تعالی فرد و مجرد شوم و عالم تجرید و تفرید
روی نماید آن تعلق نیز از آن شما خواهد بود خدمت شیخ صدرالدین قدس سره بعیادت وی آمد فرمود که شفاک
الله شفاء عاجلا رفع درجات باشد امید ست که صحت باشد خدمت مولانا جان عالیانست فرمود که بعد ازین
شفاک الله شما را باد همانا که میان عاشق و معشوق پیراهنی از شعر بیش نمانده ست نمیخواهید که نور بنور پیوندد؛ من
شدم عریان ز تن او از خیال ؛ میخرامم در نهایات الوصال ؛ و شیخ با اصحاب خود گریان شدند و حضرت
مولانا این غزل فرموده چه دانی تو که در باطن چه شاهی همنشین دارم ؛ و خدمت مولانا در وصیت اصحاب
چنین فرموده ست اوصیکم بتقوی الله فی السر و العلانیة و بقلة الطعام و قلة الکلام و قلة المنام و هجران
المعاصی و الآثام و مواظبة الصیام و دوام القیام ؛ و ترک الشهوات علی الدوام ؛ و احتمال الجفاء
من جمیع الانام ؛ و ترک مجالسة السفهاء و العوام و مصاحبة الصالحین الکرام و ان خیر الناس
من ینفع الناس و خیر الکلام ما قل و دل و الحمد لله وحده سوال کردند که بخلافت مولوی مناسب کیست
فرمود که چلپی حسام الدین تا سه بار این سوال و جواب مکرر شد چهارم بار گفتند نسبت بسلطان ولد چه میفرمایند فرمود
که وی پهلوانست حاجت بوصیت نیست چلپی حسام الدین پرسید که نماز شما را که گذارد فرمود که شیخ صدرالدین فرمود
که یاران ما ازین سو میکشند و مولانا شمس الدین از آن جانب میخوانند یا قومنا اجیبوا داعی الله ناچار رفتنی ست
توفی قدس سره وقت غروب الشمس خامس جمادی الآخری سنة اثنین و سبعین و ستمائة از شیخ
مویدالدین جندی سوال کردند که خدمت شیخ صدرالدین در شان خدمت مولوی چه میگفت گفت والله روزی
با خواص یاران مثل مولانا شمس الدین ایکی و فخرالدین عراقی و شرف الدین موصلی و شیخ سعید فرغانی و غیرهم نشسته بودند
سخن از سیرت و سریرت مولانا بیرون آمد حضرت شیخ فرمود که اگر بایزید و جنید درین عهد بودندی غاشیه این مرد
مردانه را برگرفتندی و منت بر جان خود نهادندی خوان سالار فقر محمدی اوست ما بطفیل وی ذوق میکنیم
همه اصحاب انصاف دادند و آفرین کردند بعد از آن شیخ مویدالدین گفت من نیز از جمله نیازمندان آن سلطانم و این
بیت انشاد کرد لو کان فینا للالوهیة صورة ؛ هی انت لا اکنی و لا اتردد ؛ و مجدالدین علی بدخشانی در
جامع السلاسل گفته مولانا جلال الدین رومی قدس الله تعالی سره العزیز ایشان فرزند بزرگوار مولانا

بهاؤ الدین ولد و از اجلهٔ اصحاب سید برهان الدین محقق اند تولد او در بلخ بوده در ششم ربیع الاول سنه اربع
و ست مائة گویند خدمت مولانا را از پنج سالگی باز صور روحانی و اشکال غیبی سفره ملائک و بررهٔ جن و خواص
انس که مستوران قباب عزت اند ظاهر میشده اند و متمثل میگشته اند بخط مولانا بهاؤ الدین ولد نوشته یافته
اند که جلال الدین محمد در شهر بلخ شش ساله بود که روز آدینه با چند کودک دیگر بر بامهای خانهای ما سیر میکردند یکی از آن
کودکان گفته باشد که بیائید تا ازین بام بران بام بجهیم جلال الدین محمد گفته است این نوع حرکت از سگ و گربه می آید
حیف باشد که آدمی باینها مشغول شود اگر در جان شما قوتی هست بیائید تا سوی آسمان بپریم و در آن حالت از نظر
کودکان غایب شد کودکان فریاد آوردند بعد از لحظهٔ رنگ وی دگرگون شده و چشمش متغیر گشته باز آمد گفت
آن ساعت که با شما سخن میگفتم دیدم که جماعتی سبز قبایان مرا از میان شما بر گرفتند و بگرد آسمانها گردانیدند و
عجایب ملکوت را بمن نمودند و چون آواز فریاد و فغان شما بر آمد باز مرا باین جایگاه فرود آوردند و گویند که در آن
سن در هر سه چهار روز یکبار افطار میکرد گویند که در آن وقت که بمکه میرفته اند در نیشابور بصحبت شیخ فرید الدین عطار
قدس سره رسیده بود و شیخ کتاب اسرارنامه بوی داده بود و آنرا پیوسته با خود داشت خدمت مولوی میفرموده
است که من این جسم نیستم که در عاشقان منظورم بلکه آن ذوق و خوشی ام که در باطن مریدان از کلام من سر میزند
الله الله چون آن دم را یابی و آن ذوق بچشی غنیمت میدان و شکرها میگذار که من آنم در خدمت مولوی گفتند که
فلان میگوید که دل و جان بخدمت است فرمود خاموش که در میان مردم این دروغ مانده است که میگویند آن دل و
جان از کجاست که در خدمت مردان باشد بعد از آن بسوی چلبی حسام الدین کرد و گفت الله الله با اولیای حق باید نشست
که قرب با اثرهای عظیم است رباعی یکی لحظه از وی دوری نشاید * کز دوری خرابیها فزاید * بهر حالی که باشی پیش
او باش * که از نزدیک بودن مهر زاید * و فرموده است که مرغی از زمین بالا پرد اگر چه باسمان نرسد اما اینقدر
باشد که از دام دورتر باشد و برهد همچنین اگر کسی درویش شود و بکمال درویشی نرسد اما اینقدر باشد که از زمره
خلق و اهل بازار ممتاز باشد و از زحمتهای دنیا برهد و سبکبار گردد که نجا المخففون و هلک المثقلون یکی از ابنای دنیا پیش
مولوی عذر خواهی میکرد که در خدمت مقصرم فرمود که حاجت باعتذار نیست آن قدر که دیگران از آمدن تو منت
دارند ما از نا آمدن تو منت داریم یکی از اصحاب را غمناک دید فرمود همه دلتنگی از دل نهادگی است برین عالم اگر
یکدم آزاد باشی ازین جهان و خود را غریب دانی و در هر رنگ که بنگری و هر مزه که بچشی دانی که با آن نمانی دیگر از هیچ و
تنگدل نباشی و فرمود که آزاد مرد آنست که از رنجانیدن کسی نرنجد و جوانمرد آن باشد که مستحق رنجانیدن را نرنجاند مولانا

سراج الدین قونوی صاحب صدر و بزرگ وقت بوده اما با خدمت مولوی خوش نبوده پیش وی تقریر کردند
که مولانا گفته که من با هفتاد و سه مذهب یکی ام چون صاحب غرض بود خواست که مولوی را برنجاند و بیحرمتی کند یکی از
نزدیکان خود را که دانشمند بزرگ بود فرستاد که بر سر جمع از مولانا بپرس که تو چنین گفته اگر اقرار کند او را دشنام بده و برنجان
آنکس بیامد و سوال کرد که شما چنین گفته اید که من با هفتاد و سه مذهب یکی ام گفت گفته ام آنکس دشنام و سفاهت آغاز کرد
مولانا بخندید و گفت با این نیز که میگوئی هم یکی ام آنکس خجل شد و بازگشت شیخ رکن الدین علاء الدوله قدس سره
گفته اند که مرا این سخن از وی بغایت خوش آمده است خدمت مولوی همواره از خادم سوال کردے که در خانه ما
امروز چیزی هست اگر گفتی خیر است چیزی نیست منبسط گشتے و شکرها کردی که الحمد لله که خانه ما بخانه پیغمبر می ماند
صلے الله علیه وسلم و اگر گفتی ما لابد مطبخ مهیاست منفعل گشتی و گفتے که ازین خانه بوی فرعون می آید
و گویند در مجلس وی هرگز شمع روشن نمیکردند الا نادرا بغیر از روغن چراغ گفتے هذا للملوک وهذا
للصعلوک روزے در مجلس او حکایت شیخ اوحد الدین کرمانی رحمة الله علیه میکردند که مردی شاهد باز بوده
اما پاکباز بود و کار ناشایسته نمیکرد فرمود کاشکے کردے و گذشتے ای برادر بے نهایت درگهیست ؛
هر چه بر وی میرسی بر وی مایست ؛ روزی فرمود که آواز رباب صریر باب بهشت ست که ما می شنویم منکری گفت ما نیز
همان آواز می شنویم چونست که چنان گرم نمی شویم که مولانا گرم میشوند فرمود کلا و حاشا که آنچه ما می شنویم
آواز باز شدن آن درست و آنچه وی میشنود آواز فراز شدن و فرمود که یکی بخلوت درویشی درآمد گفت چرا
تنها نشسته گفت این دم تنها شدم که تو آمدی و مرا از حق مانع آمدی جماعتی از مولوی التماس امامت کردند شیخ
صدر الدین قونیوی نیز در آن جماعت حاضر بود گفت ما مردم ابدالیم هر جایی که میرسیم می نشینیم و میخیزیم امامت را ارباب
تصوف و تمکین لایق اند بخدمت شیخ صدر الدین اشارت کرد تا امام شد و فرمود من صلے خلف امام تقی فکانما
صلے خلف نبی خدمت مولانا در سماع بود درویشی را در خاطر گذشت که سوال کند که فقر چیست مولانا در اثنای
سماع این رباعی خواند الجوهر فقر و سوی الفقر عرض ؛ والفقر شفاء و سوی الفقر مرض ؛ العالم
کله خداع و غرور ؛ والفقر من العالم سر و غرض ؛ از وی پرسیدند که درویش کی گناه کند گفت مگر
طعام بے اشتها بخورد که طعام بے اشتها خوردن درویش را گناه بزرگ است و فرموده است که صحبت عزیز
ست که لا تصاحبوا غیر ابناء الجنس و گفت در معنی حضرت خداوندم شمس الدین تبریزی قدس سره فرمود که علامت
مرید قبول یافته آنست که اصلا با مردم بیگانه صحبت نتواند داشتن و اگر ناگاه در صحبت بیگانه افتد چنان نشیند

که منافق در مسجد و کودک در مکتب و اسیر در زندان و در مجلس آخر با اصحاب فرمود که از رفتن من غمناک
مشوید که نور منصور رحمة الله علیه بعد از صد و پنجاه سال بر روح شیخ فریدالدین عطار رحمة الله علیه تجلی کرد و مرشد او شد و گفت
در حالتی که باشید با من باشید و مرا یاد کنید تا من شما را ممد باشم در هر لباسی که باشید بعد ازان فرموده مرا دو
عالم تعلق ست یکی ببدن و یکی بشما و چون بعنایت حق سبحانه تعالی فرد و مجرد شوم و عالم تجرید و تفرید روی نماید
آن تعلق نیز از آن شما خواهد بود و خدمت شیخ صدرالدین قدس سره بعیادت آمده بود بگفت شفاک الله شفاء
عاجلا رفع درجات باشد امید ست که صحت باشد خدمت مولانا جان عالمیانست فرمود بعد ازین شفاک الله
شما را باد همانا که در میان عاشق و معشوق حریر ابریشمی از شعر بیش نمانده ست نمیخواهید نور بنور پیوندد شعر من شدم
عریان زتن او از خیال میخرامم در نهایات الوصال شیخ با اصحاب گریان شدند و حضرت مولانا این غزل
فرمودند چه دانی تو که در باطن چه شاهی همنشین دارم و خدمت مولوی در
وصیت اصحاب چنین فرموده ست اوصیکم بتقوی الله فی السر والعلانیة وبقلة الطعام وقلة
المنام وقلة الکلام وهجران المعاصی والآثام ومواظبة الصیام ودوام القیام وترک الشهوات
علی الدوام واحتمال الجفاء من جمیع الانام وترک مجالسة السفهاء والعوام ومصاحبة
الصالحین الکرام وان خیر الناس من ینفع الناس وخیر الکلام ما قل ودل والحمد لله
وحده سوال کردند که بخلافت مولوی مناسب کیست فرمود که چلبی حسام الدین تا سه بار این سوال و جواب مکرر شد
چهارم بار گفتند نسبت بسلطان ولد چه میفرمایند فرمود که وی پهلوانست حاجت بوصیت نیست
چلبی حسام الدین پرسید که نماز شما را که گذارد فرمود شیخ صدرالدین و فرمود که یاران ما را ازین سو میکشند
و مولانا شمس الدین بآنجانب میخواند یا قومنا اجیبوا داعی الله ناچار رفتنی ست توفی قدس الله تعالی روحه
وقت غروب شمس خامس جمادی الآخر سنه اثنتین وسبعین وستمائة از شیخ موید الدین جندی سوال کردند که حضرت
شیخ صدرالدین در شان خدمت مولوی چه میگفت گفت والله روزی با خواص یاران مثل شمس الدین ایکی
و فخرالدین عراقی و شرف الدین موصلی و شیخ سعید فرغانی و غیرهم نشسته بودند سخن از سیرت و سریرت مولانا
بیرون آمد حضرت شیخ فرمود اگر بایزید و جنید درین عهد بودندی غاشیه این مرد مردانه را برگرفتندی و منت بر جان
خود نهادندی و خوان سالار فقر محمدی اوست ما بطفیلی وی ذوق میکنیم همه اصحاب انصاف دادند و آفرین کردند
بعد ازان شیخ موید گفت من نیز از جمله نیازمندان آن سلطانم و این بیت را خواند ان فینا لاهلا

صورة * هي انت لا اكني ولا اتردد * انتهى وسابقا دانستی که خود شاه صاحب در باب المکاید همین
کتاب تحفه مولوی روم را از جمله کبار و مقبولین سنیه معدود کرده و بصراحت افاده نموده که او از جمله بزرگوارانی
که بنای کار شان و نامدارانی که شریعت و طریقت شان از سر تا قدم بر مذهب اهل سنت است میباشد و
زهی اخیر مقنع و بلاغ له منع هفوات المخاطب الرائغ و معجب نماند که کتاب مثنوی مولوی روم
نهایت مشهور و معروف و بغرر بدائع و محاسن موسوم و موصوف است مولوی عبد العلی بن نظام الدین
انصاری که در میان سنیه ملقب بحر العلوم شهرت یافته در شرح مثنوی مذکور گفته اما بعد فیقول
العبد الضعيف الراجى لرحمة الرحمانية والرحيمية عبد العلى محمد بن نظام الدين محمد من
القبيلة الانصارية عامل بهما الله يوم لقائه بالاكرام واسكنهما دار السلام ان كمال اعيان
الانسان بالفوز بالسعادة القصوى والوصول الى المنزل الاسنى بتحصيل العلم بالله وصفات
العليا ومعرفة اسمائه الحسنى وهو العلم الذى نزل على قلوب الرسل والاصفياء واوحى بالكمل
جمع من الانبياء ويبلغوا ما نزل اليهم الى الانام ليهتدوا سبل السلام فاهتدى جميع من الاتباع الذين
كشف الله بصيرتهم فعلموا ما نزل على المرسلين واحتوى اسراره من العارفين الكاملين بالكشف و
العيان واستغنوا به عن الحجة والبرهان فهم الذين تبعوا الرسل الكرام ودعوا الى الله على بصيرة
وهدوا الى السبيل المحمدى والطريق الاحمدى مع انفتاح البصيرة ففى الغاية القصوى فى العلم بالمبدأ والمعاد
المرسلون الاصفياء والنبيون الامناء لا سيما سيدهم وافضلهم محمد المصطفى واحمد المجتبى صلى الله عليه
وسلم الذى انزل عليه الكتاب الهادى للقوم حجته واوحى اليه السنن الجامعة للاسرار ثم التابعون
المكاشفون باسرار ما نزل عليه صلوة الله عليه واله وعليهم والاولياء الذين امنوا بما جاء به وتبعه بصيرة
وكشف ثم الذين حصل لهم العلم الايمانى بتقليد ما خاطبهم الله على لسان رسوله صلى الله عليه وعلى
وسلم بالحديث والقران على حسب ما كوشف باسرارهما العارفون الكاملون فهم المؤمنون لا يشقون ابدا
وفى التصوف المشتمل على ما كوشف به العلماء بالله من اسرار الدين وما جاء به الرسول من العقائد والاعمال القلبية
من اجل العلوم قدرا ولقد صنف فيه كتب شريفة وزبر قويمة لا سيما كتاب فصوص الحكم والفتوحات
المكية للشيخ الاكمل والامام الاجل قدوة ائمة الاولياء وافاضل العرفاء خاتم الولاية المحمدية الشيخ محيى الملة
والدين محمد بن العربى عليه الرضوان فانهما كتابان حاويان للاسرار الدينية والرموز القرانية لم يفت عنهما علم

من علوم الحقائق ودقيقة كوشف بها الاولياء من الدقائق وكل ما قصد في الكتابين بيانه صدق
وصواب ولا يليق لاحد فيهما الارتياب فاختلج في قلبي ان احرر كتابا مشتملا على ضروريات ما يجب
الايمان به محتويا على عقائد حكم بها بالكشف والعيان مما بين في ذينك الكتابين المشهود بكونهما
الحق المبين فان كتاب فصوص الحكم كتاب معطى ذلك الشيخ الاكمل من رسول الله صلى الله عليه وآله
وسلم اياه المامور بالالقاء على المؤمنين ليؤمنوا بما فيه من اسرار القرآن والسنة وينتفعوا به وكتاب
الفتوحات لم يكتب فيه مما كوشف الا بقدر ما امر بابانته والا فكشفه مما لا يسعه كتب ودفاتر بل انه
كان المختلج امرا عظيما فكنت مقدما فيه رجلا ومؤخرا اخرى الى ان القى الله في قلبي ما ثبت به قدمي على
الاقدام وكان كتاب المثنوي للامام العارف الكامل صاحب الكشف الصحيح كتابا مشتملا على الاسرار
الكشفية وطريق السلوك لكن كان في الابانة مجملا بحيث كان متعسرا على الطلاب حله فقصدت
ان اشرحه شرحا افصل ما فيه من الاسرار على طبق ما فصله الشيخ الاكبر قدوة العرفاء في كتابيه من
فصوص الحكم والفتوحات المكية وابين ما اهمله الشراح من تبيان الحقائق والاسرار وتبعت في حل
الالفاظ على ما في الشروح المعتبرة للكرام وتركت التطويل فيه واثرت التفصيل في تبيان المقاصد وكشف
الاسرار وانا اسئل الله تعالى شانه ان ينفع به الطلاب وان يبقى ذكري بينهم الى يوم القيامة و
ان يجعله ذريعة في يوم المعاد ويخصني بجزيل الثواب والمسئول من الطلاب ان لا ينسوني بالدعاء لسلامته
فيه العاقبة وهذا اوان الشروع ❁ وجه هفتاد و ششم آنکه ابوزکریا محیی الدین یحیی بن شرف بن مری النووی حدیث
مدینة العلم را بحتم و جزم ثابت کرده ❁ در اشعار بلاغت شعار مضمون بلاغت مشحون آنرا بنظم آورده چنانچه سید شهاب الدین احمد
در توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل در ذکر مادحین جناب امیر المومنین علیه السلام گفته کالامام والاسلام والمشار الیه
فی الاعلام مرجع العلوم والفتاوی ابی زکریا محیی الدین یحیی النووی فانه قد قال واجاد المقال
❁ امام المسلمین بلا ارتیاب ❁ امیر المومنین ابو تراب ❁ نبی الله خازن کل علم ❁ وعلی للخزانه مثل باب
ازین عبارت ظاهرست که نووی باشعار ابدار خود افاده کرده که جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم خازن هر علم ست
وجناب امیر المومنین علیه السلام مثل باب خزانه ست و ظاهرست که این مضمون حدیث انا مدینة العلم وعلی بابها ست
پس معلوم شد که علامه نووی قطعا وحتما ویقینا وجزما حدیث مدینة العلم ثابت میداند که مضمون آنرا بالقطع و یقین
در حق جناب امیر المومنین علیه السلام ذکر میکند فثبت ان العلامة یحیی بن شرف قد حاز بنظمه البهی

بیان

لمسنی الشرف ❊ حیث اثبت الحدیث الشریف رغما لانف کل من مال عن الحق وجنف ❊ وحصحص
لاساس کل جاحد ساق علی نفسه الحتف والتلف ❊ فالویل لمن شاق لحینه وغره اکابر السلف
فمنی بالخبط والخدع واللبس والصلف ❊ وجنی علی نفسه الزیغ والعدوان والحوب والسرف ❊
واثر لظی السعیر علی جنات النعیم المکملة للترف ❊ **ومستتر** نماند که علامه نووی از اکابر اعلام و افاخم
اساطین عظام واجله متبحرین الاعلام واعاظم متمهرین فخام ستیه ست مآثر وافره و مفاخر کاثره او بر ناظر تتمة المختصر ابن
الوردی و تذکرة الحفاظ و کتاب العبر ذهبی و مرآة الجنان عبد الله بن اسعد یافعی و طبقات شافعیه عبد الرحیم اسنوی
و طبقات شافعیه تقی الدین اسدی و نجوم زاهره فی ملوک مصر والقاهره تالیف جمال الدین ابی المحاسن یوسف بن
تغری بردی الظاهری و طبقات الحفاظ جلال الدین سیوطی و تاریخ خمیس حسین بن محمد دیار بکری و اسماء رجال مشکوة و
اشعة اللمعات شیخ عبد الحق دهلوی و اتحاف النبلاء فاضل معاصر پیدا و آشکار است **وجه ہفتاد و نہم** آنکه شیخ
شرف الدین مصلح بن عبد الله السعدی حدیث شریف را در کلام بلاغت نظام خود نظم نموده چنانچه
نور الدین جعفر مشهور بمیر ملا بن سالار بدخشی در خلاصة المناقب گفته شیخ سعدی علیه الرحمه میفرماید ❊ منم
کز جان شدم مولای حیدر ❊ امیر المومنین آن شاه صفدر ❊ علی کو را خدا بیشک ولی خواند ❊ بامر حق علی کرد شن پیمبر
بحق پادشاه هر دو عالم ❊ خدای بی نیاز فرد اکبر ❊ بحق آسمانها و ملائک ❊ کز آنجا هیچ جائی نیست برتر ❊ به پنج ارکان
شرع و هفت اقلیم ❊ به نه چرخ و ده و دو برج دیگر ❊ بکرسی و بعرش و لوح محفوظ ❊ بحق جبرئیل آن خوب منظر ❊
بمیکائیل و اسرافیل و صورش ❊ بعزرائیل و هول گور و منکر ❊ بتوریت و زبور و صحف وانجیل ❊ بحق حرمت هر چار دفتر
بحق آیة الکرسی و یٰس ❊ بحق سوره طٰه سراسر ❊ بحق آدم و نوح ستوده ❊ بحق هود و شیث دادگستر ❊ به ادریس
و درمان لقمان ❊ بذو القرنین و لوط نیک محضر ❊ با براهیم و قربان کردن او ❊ باسحاق و باسمعیل و هاجر ❊
بختم انبیا احمد که باشد ❊ شفیع عاصیان در روز محشر ❊ بحق مکه و بطحا و زمزم ❊ بحق مروه و رکنی ز مشعر
بتعظیم رجب با قدر شعبان ❊ بحق روزه و تصدیق داور ❊ برنج اهلبیت و آه زهرا ❊ بخون ناحق شبیر و شبر
بآب دیدهٔ طفلان محروم ❊ بسوز سینهٔ پیران مرحوم ❊ که بعد از مصطفی در جمله عالم ❊ نه بد فاضلتر و بهتر ز حیدر
مسلم بد سلونی گفتن او را ❊ که علم مصطفی را بود او در ❊ یقین اندر سخا و علم و عصمت ❊ ز پیغمبر نبود او هیچ
کمتر ❊ اگر دانی بگوئی جز علی کیست ❊ که دلدل زیر رانش بود و رخور ❊ چه گویم وصف آن شاهی که جبریل ❊ گهی همرخ
گوش گاه چاکر ❊ بدان گفتم که تا خلقان بدانند ❊ که سعدی زین سعادت نیست بی بر ❊

یا سعدی تو نیکو اعتقادی پذیر دین و اعتقاد خویشتن خود منتهی فالحمد لله فی الصباح والرواح علی وضوح
الحق غایة الاتضاح حیث ثبت ان مصلح بن عبد الله السعدی قد ساعد اهل الصلاح
والفلاح واحرق قلوب ارباب البغض والطلاح باثبات الحدیث الشریف حتما وجزما فی کلماته
الفصاح ونظمه ایاه مع مناقب اخری عظیمة الارباح فلیمت غیظا کل معاند ذی جماح
ولیختنق حنقا کل جاحد ذی کلاح ومفاخر مزبره ومآثر سیره ونهایت علو مرتبت و غایت سمو منزلت
شیخ سعدی نزد سنیه در کمال وضوح وظهور ست عبد الرحمن جامی در نفحات الانس گفته شیخ شرف الدین مصلح بن عبد الله السعدی
الشیرازی قدس الله سره وی از افاضل صوفیه بود و از مجاوران بقعهٔ شریفه شیخ ابو عبد الله خفیف قدس سره رحمه الله تعالی
از علوم بهره تمام داشته و از آداب نصیبی کامل یافته سفر بسیار کرده ست و اقالیم را گشته و بارها بسفر حج پیاده رفته
و بر بتخانهٔ سومنات در آمده و بت بزرگ ایشان را شکسته و از مشایخ کبار بسیاری را دریافته و بصحبت شیخ شهاب الدین
سهروردی رسیده و با وی در یک کشتی سفر دریا کرده و گفته اند که وی در بیت المقدس و بلاد شام مدتی سقائی میکرد
و آب بمردم میداد تا بحضرت خضر علیه السلام رسید و ویرا از زلال انعام و افضال خود سیراب گردانید وقتی و
با یکی از اکابر سادات و اشراف فی الجمله گفتگوی واقع شده بود و حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم را بخواب دید که
وی با عتاب کرد چون بیدار شد پیش شیخ آمد و عذر خواهی نمود و استرضای خاطر وی کرد یکی از مشایخ منکر وی بود شبی
در واقعه چنان دید که درهای آسمان گشاده شد ملائکه با طبقهای نور نازل شدند پرسید که این چیست گفتند برای سعدی
شیرازی ست که دوش بیتی گفته که قبول حضرت حق سبحانه و تعالی افتاده ست و آن بیت اینست ؏ برگ
درختان سبز در نظر هوشیار ✽ هر ورقی دفتریست معرفت کردگار ✽ آن عزیز چون از واقعه بر آمد هم در شب بدر
زاویهٔ شیخ سعدی رفت که ویرا بشارت دهد دید که چراغی افروخته و با خود زمزمه میکند چون گوش کشید همین بیت
میخواند وی در شب جمعه ماه شوال سنه احدی و تسعین و ستمائة از دنیا رفته رحمه الله تعالی و دولتشاه سمرقندی در
تذکره خود گفته ذکر ملک المتکلمین مصلح الدین شیخ سعدی شیرازی رحمة الله علیه لقب شیخ مصلح الدین ست در
فضل و کمال و حسن سیرت او صاحب کمالان عالم متفق اند صد و دو سال عمر یافت سی سال تحصیل علوم و سی سال
بسیاحت مشغول بوده تمام ربع مسکون را سفر کرده ست و سی سال دیگر بسجاده طاعت نشسته ست و راه طریق مردان
پیش گرفته زهی عمری که بدین طریق صرف شده باشد و شیخ در روزگار اتابک سعد بن زنگی بود و گویند پدر شیخ
ملازم اتابک بوده وجه تخلص سعدی بدان جهت ست و دیوان شیخ را نمکدان شعر گفته اند در ابتداء حال در

مدرسهٔ نظامیهٔ بغداد و حلقهٔ درس شیخ الشیوخ العارف ابی الفرج ابن الجوزی بتحصیل مشغول بود و بعد از ان
بعلم باطن و سلوک مشغول گشته و مرید شیخ الشیوخ عبد القادر گیلانی ست و در صحبت شیخ عبد القادر عزیمت
حج نمود و بعد از ان گویند چهار نوبت حج کرده بیشتر پیاده و بغزو جهاد بطرف روم و هند رفته و آن درجه یافته
در دیباچهٔ بوستان گوید ؎ در اقصای عالم بگشتم بسی * بسر بردم ایام با هر کسی * تمتع ز هر گوشهٔ یافتم *
ز هر خرمنی خوشهٔ یافتم * حکایت کنند که شیخ در آخر حال زاویه بیرون شهر اختیار کرد و از زاویهٔ خود بیرون نیامدی
و بطاعت و عبادت و مراقبت اشتغال داشتی سلاطین و بزرگان و صلحا بزیارت شیخ رفتندی
و طعامهای لذیذ بجهت شیخ بردندی و شیخ آنچه خوردی و آنچه قسمت کردی و هر چه باقی ماندی در زنبیلی کردی
و آن زنبیل را از روزن بالاخانهٔ آویختی و راه هیزم کشان شیراز از زیر بالاخانهٔ شیخ بودی هیزم کشان گرسنه ان کلیچه
و حلوا و بریانها را بتکلف بکار بردندی گویند که شخصی جامهٔ هیزم کشان پوشیده خواست تا بامتحان ان سفره را
یغما سازد چون دست بزنبیل دراز کرد دستش در هوا خشک شد فریاد بر آورد که ایشیخ بفریادم رس شیخ فرمود که اگر
هیزم کشی مشقت شب گیر و ضرب خار و آبلهٔ دستت کو و اگر غارت گر و دزدی کمند و سلاح و دل سختت کو که
بی زخمی بناله در آمدی و در حال دعا کرد و آن سیاه دل سخت عافیت یافت و آن سفره نعمت بدو بخشید حکایت
آورده اند که عابدی از صلحای شیراز در خواب دید که در عرش جوش و خروشی پیدا شد و جمعی روحانیان زمزمه میکنند
چون نیک استماع کرد این بیت میگفتند که این بیت سعدی شیرازی با تسبیح و تهلیل یکسان بجمیع ملائکه مساوی است این
عابد بیدار شد فی الحال بزاویهٔ شیخ رفت دید که شیخ بیدار نشسته و زمزمه میکند و ذوقی و حالی دارد و این بیت میخواند و میگوید [illegible]
بیت برگ درختان سبز در نظر هوشیار * هر ورقی دفتریست معرفت کردگار عابد در قدم شیخ افتاد و شیخ را بر حال مطلع گردانید و بشارت داد
وجه هشتاد و هشتم آنکه محب الدین احمد بن عبد الله بن محمد الطبری الشافعی المکی این حدیث شریف را روایت نموده
و این فضیلت عظیمه را بذات قدسی صفات جناب امیر المؤمنین علیه السلام مخصوص دانسته چنانچه در کتاب الریاض النضرة
که بنهایت عظمت مرتبت و غایت جلالت منزلت آن بحسب افادات اجلهٔ اعلام انشاء الله المنعام بمجلد حدیث تشبیه
بتفصیل خواهی دریافت میفرماید ذکر اختصاصه بانه باب دار العلم و باب مدینة العلم عن علی
رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار العلم وعلی بابها اخرجه فی المصابیح
فی الحسان واخرجه ابو عمر وقال انا مدینة العلم وزاد فمن اراد العلم فلیأت بابه وجه هشتاد و نهم آنکه
نیز محب طبری در ذخائر العقبی بکمال اعتبار و اعتماد و اقصای وثوق و استناد آن نیز در مجلد آتی انشاء الله

المعز تبیین کافی و ایضاح وافی از نظرت خواهد گذشت گفته ذکر انه رضی الله عنه باب دار العلم و باب مدینة
العلم عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار العلم و علی بابها
اخرجه البغوی فی المصابیح فی الحسان و خرجه ابو عمر و قال انا مدینة العلم و علی بابها و زاد فمن اراد
العلم فلیاته من بابه انتهی فهذا محب الدین الطبری قد روی الحدیث الشریف فی
الریاض و الذخائر و اخرجه بانواره المشرقة عن کنوز الذخائر فاستنارت بلمعات اشراقه
الابصار و البصائر و اشرقت بسطعات ائتلاقه الافهام و النواظر فلله دره من محدث
حافظ ناقد ماهر و منقب متقن عاثر خابر و مؤید للحق الحقیق السافر و مسدد للصدق
المصدق الباهر وجه هشتاد و دوم آنکه سعید الدین محمد بن احمد الفرغانی حدیث مدینة العلم را حتما و جزما
از جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله وسلم ثابت دانسته و بآن احتجاج نموده برین معنی که علم و کشف معضلات
کلام عظیم و کتاب کریم که از اخص معجزات جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله وسلم ست باوضح بیان حصه جناب
امیر المؤمنین علیه السلام می باشد چنانچه در شرح عربی قصیده تائیه فارضیه بشرح شعر کراماتهم من
بعض ما خصهم به بما خصهم من ارث کل فضیلة گفته و اما حصة علی بن ابی طالب
کرم الله وجهه العلم (نظ: فالعلم) و الکشف و کشف معضلات الکلام العظیم و الکتاب الکریم الذی
هو من اخص معجزاته صلی الله علیه وسلم باوضح بیان کما قال بقوله صلی الله علیه وسلم انا مدینة
العلم و علی بابها و بقوله من کنت مولاه فعلی مولاه مع فضائل اخر لا تعد و لا تحصی
وجه هشتاد و سوم آنکه نیز فرغانی در شرح فارسی قصیده تائیه ابن الفارض بشرح شعر و اوضح بالتاویل ما
کان مشکلا علی بعلم ناله بالوصیة علی بما نقل عنه گفته پیدا و روشن کرد علی بتاویل آنچه مشکل و
پوشیده بود از معنی و مراد قرآن و حدیث بر غیر او از صحابه خصوصا عمر چنانچه در آن معرض گفته ست لو لا
علی لهلک عمر یا آنکه بیان تفسیر این مشکلات را متعرض گشته بود علی که آن بمیراث رسیده بود از مصطفی بوصیتی که از
جهت وی فرموده بود انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی اذکرکم الله فی اهل بیتی سه بار و باز فرموده
انت منی بمنزلة هارون من موسی غیر انه لا نبی بعدی و بآنچه گفت انا مدینة العلم و علی بابها انتهی محجوب
نماند که شرح سعید الدین فرغانی بر تائیه ابن فارض از کتب مشهوره و معروفه ست و سعید الدین فرغانی از اعاظم و
اکابر سنیه میباشد کاتب چلپی در کشف الظنون گفته تائیة فی التصوف للشیخ ابی حفص عمر بن علی بن الفارض الحموی

المتوفی فی سنة ست وسبعین وخمسمائة الی ان قال ولها شروح منها شرح السعید محمد بن احمد الفرغانی المتوفی فی حدود سنة سبعمائة وهو الشارح الاول لها واقدم الشارحین له حکی ان الشیخ صدر الدین القونوی عرض لشیخه محیی الدین بن العربی فی شرحها فقال للصدر لهذه العروس بعل من اولادک فشرحها الفرغانی والتلمسانی وکلاهما من تلامیذه وحکی ان ابن عربی وضع علیها قدر خمسة کراریس وکانت بید صدر الدین قالوا وکان فی اخر درسه یختم ببیت منها ویذکر علیه کلام ابن عربی ثم یتلوه بما هو یرده بالفارسیة وانتدب لجمع ذلک سعید الدین وحکی ان الفرغانی قرأها اولا علی جلال الدین الرومی المولوی ثم شرحها فارسیا ثم عربیا وسماه منتهی المدارک وهو کبیر اورد فی اوله مقدمة فی احوال السلوک اوله الحمد لله الرب القدیم الذی تعزز الخ ودر نسخهٔ شرح عربی تائیه که پیش فقیر حاضر ست نسخهٔ عتیقه است منقول از اصل نسخهٔ شارح ودر آخر آن این عبارت مذکور ست هذا الجزء ما قرره وحرره الشیخ الامام قدوة مشائخ الانام قبلة علماء الایام نقطة دائرة الاحسان والایمان والاسلام السید السند الامجد الاوحد العالم العامل المتفضل الفاضل المکمل الکامل المؤید بالتوفیق المسدد فی تلفیق التحقیق ترجمان المقامات المصطفویة لسان الحقیقة الاحمدیة اشرف الواصلین اعرف الکاملین اکمل العارفین افضل المحققین سعد الدین سعید اسعد الله الطالبین وادام بهجتهم بدوام نفائس انفاسه ومتعه بما خوله من ابکار اختراعه وعرائس اقتباسه وهذه اول نسخة کتبت من مسوده تعالی الله ذکره و نشر علی الالسنة شکره بمحمد الذی لا ینتهی حده انتهی ؛ کتاب لاقفی رتبة العلم جامع ؛ کتاب کریم یوضح الحق کامل ؛ لشبهة ارباب الغوایة دافع ؛ کتاب لاسرار الحقیقة کاشف ؛ رفیع لاستار الطریقة رافع ؛ تنور من رؤیاه منا بصائر ؛ وتطرب من نجواه منا مسامع فتبیانه للحق کالصبح صادق ؛ وبرهانه فی الصدق کالسیف قاطع ؛ له الشرف الاعلی وفی قصر لفظه جوار لها عین الظباء خواضع ؛ سقانا لبان الفهم لله دره ؛ وقد حرمت قبل علینا المراضع وفی کل صقع من معانی بیانه ؛ مزایا معان جار فیها مصاقع ؛ ومنظومة للحصر مبسوط شرحها ؛ محیط لطلاب الهدایة نافع ؛ فناظمها السعدی والسعد شارح ؛ لها رافع من قدرما هو واضع ؛ امام سعید یسعد الحق نطقه ؛ وترجی الیه للثناء البضائع ؛ هما ترجمانا احمد من مقامه لذا الشرح حلو بسط ما هو شارح ؛ فلله شرح دیشرح الصدر ناثره لنظم سلوک متقن السلک رائع ؛

دلیل سما یا سائرین سماوه ٭ بها نجم المهتدین سوا طلع ٭ وطالع انوار بها افتنا بهمت ٭
مطالع حسنها لمقاطع ٭ زواهر کشف فی دجنة اسطر ٭ کما ازهرت باللیل شهب طوالع
حدائق عرفان زهت زهراتها ٭ لها ثمرات دانیات بوانع ٭ وابکار افکار الفرخد ودها ٭
امیطت بشرح الصدق عنها البراقع ٭ لباس حروف من سواد دخنها ٭ ضیاء من العلم الالهی ساطع
فقد صان من عمی وقد زان من حلا ٭ وقد راق متبوع وقد فاق تابع ٭ ایا طالبی التحقیق هذا امامکم
فجدوا الی نیل المرام وسارعوا ٭ ثم الصلوة والسلام علی النبی العاشمی القرشی التهامی محمد و
علی آله وسلم اتفق تحریره فی عشر الاوسط من محرم شهور سنة ست عشر وسبعمائة حامدا

العشر المحرم

ومصلیا وعبد الرحمن جامی در نفحات الانس گفته شیخ سعید الدین الفرغانی رحمه الله تعالی وی از اکمل ارباب عرفان واکابر اصحاب
ذوق ووجدان بوده است هیچ کس مسائل علم حقیقت را چنان منضبط و مربوط بیان نکرده است که وی در
دیباچه شرح قصیده تائیه فارضیه بیان کرده است اولا آنرا بعبارت فارسی شرح کرده بود وبر شیخ خود شیخ
صدر الدین قونوی قدس سره عرض فرمود وشیخ آنرا استحسان بسیار کرده ودر آن باب چیزی نوشته وشیخ سعید
آن نوشته را بعینه بر سبیل تبرک وتیمن در دیباجه شرح فارسی خود درج کرده است وثانیا از برای تعمیم وتتمیم
فائده آنرا بعبارت عربی نقل کرده وفوائد دیگر بران مزید ساخته جزاه الله تعالی عن الطالبین خیر الجزاء و وی را
تصنیف دیگرست مسمی بمناهج العباد الی المعاد در بیان مذاهب ائمه اربعه رضوان الله علیهم اجمعین در مسائل
عبادات وبعضی معاملات که سالکان طریق را از آن چاره نیست ودر بیان آداب طریقت که بعد از تصحیح
احکام شریعت سلوک راه حقیقت بی آن میسر نیست والحق آن کتابیست بس مفید که ما لا بد هر طالب و مرید است انتهی
ومحمود بن سلیمان کفوی در کتائب اعلام الاخیار گفته الشیخ الفاضل الربانی والمرشد الکامل الصمدانی
سعید الدین الفرغانی هو من اعزة اصحاب الشیخ صدر الدین القونوی مرید الشیخ محیی الدین
العربی کان من اکمل ارباب العرفان وافضل اصحاب الذوق والوجدان وکان جامعا للعلوم
الشرعیة والحقیقیة وقد شرح احسن الشرح اصول الطریقة وکان لسان عصره وبرهان
دهره ودلیل طریق الحق وستر الله بین الخلق بسط مسائل علم الحقیقة وضبط فنون اصول
الطریقة فی دیباج شرح القصیدة التائیة الفارضیة وکان قد شرحها اولا بلسان فارسی ثم
شرح ثانیا بلسان عربی تعمیما للفائدة وتتمیما للعائدة وله تصنیف آخر مسمی بکتاب مناهج العباد

الی المقاصدین فیه مذاهب الائمة الاربعة رحمهم الله وذکر مسائل العبادات وبعض المعاملات واشغال السلوک وذهبی مدعبر در سنة تسع وتسعین وستمائة گفته والشیخ سعید الکاشانی الفرغانی شیخ خانقاه الطاحون وتلمیذ الصدر القونوی کان احد من یقول بالوحدة شرح تائیة ابن الفارض فی مجلدتین ومات فی ذی الحجة عن نحو سبعین سنة انتهی فهذا سعید الدین الفرغانی حبرهم الخابر السعید ❊ وبحرهم الوافر المدید ❊ قد اثبت هذا الحدیث المشید ❊ فی بیانه الرائق البدیع السدید ❊ وکرر اثباته روما للمزید التایید والتوطید ❊ وثنی لحقاقه قصد الکمال التسدید والتشیید فالمعرض عنه ذاهب فی مغاوی الضلال العتید ❊ والطاعن فیه واقع فی مهاوی البوار العتید ❊

وجه بیست و چهارم آنکه احمد بن منصور الکازرونی حدیث مدینة العلم را ثابت و متحقق دانسته و جناب امیر المؤمنین علیه السلام را باب علم نموده چنانچه در مفتاح الفتوح علی ما نقل عنه گفته ابو الحسن علی بن ابی طالب ول من سماه النبی صلی الله علیه وسلم امیر المؤمنین خاتم الخلفاء الراشدین اقدمهم اجابة وایمانا واولهم تصدیقا وایقانا واقومهم تضیة واتقاهم **باب العلم** ومعدن الفضل وحائز السبق ویعسوب الدین وقاتل المشرکین المتمرد بین والقریبین وابو الریحانتین ابن عم النبی لحا وقسیمه واخوه حقا ونسبا وصاحبه دنیا ودینا ختم الله به الخلافة کما ختم بمحمد صلی الله علیه وسلم الرسالة ولما کان النبی صلی الله علیه وسلم یضم الشکل الی الشکل والجنس الی الجنس والمثل الی المثل ادخر علیا لنفسه واختصه بالاخوة وناهیه بهذا شرفا وفخرا ومن تامل فی کلامه وکتبه وخطبه ورسائله علم ان علمه لا یوازی علم احد وفضائله لا یشاکل فضائل احد بعد محمد صلی الله علیه وسلم ومن جملتها کتاب نهج البلاغة وایم الله لقد وقف دونه فصاحة الفصحاء وبلاغة البلغاء وحکمة الحکماء نزلت فی شانه آیات کثیرة وورد فی فضائله احادیث غیر قلیلة کتب التفاسیر مشحونة بذلک وبطون الاسانید مطویة علیها لا یحصیها عاد ولا یحیط بها تعداد فما من مشکل الا وله فیه الید البیضاء ولا من معضل الا وجلاه بحر الجلاء لقد صدق الفاروق حیث قال اعوذ بالله من معضلة لیس فیها ابو الحسن لعلی اسماء اوردها الائمة فی کتبهم منها فی السماء اعلی وفی الارض علی وفی التوریة ولی وفی الانجیل وفی وفی الزبور تقی وعند حملة العرش سخی وفی الجنة الساقی وعند المؤمنین المرتضی وحیدر وفی القرآن مرکعا سجدا ویسمی قصما وسماه النبی صلی الله علیه وسلم علیا وکناه بابی الحسن وابی التراب

نسبه نسب رسول الله صلی الله علیه وسلم وحسبه حسبه ودینه دینه قریب القرابة قدیم الهجرة
وامه فاطمة رض بنت اسد وهی اول هاشمیة ولدت لهاشمی قیل ولدت فاطمة علیا فی الکعبة ونقل
عنها انها کانت اذا ارادت ان تسجد لصنم وعلی فی بطنها لم یمکنها یضع رجله علی بطنها ویلصق ظهره
بظهرها ویمنعها عن ذلک ولذلک یقال عند ذکر اسمه کرم الله وجهه ای کرم الله وجهه من ان یسجد لصنم
و**محجوب نماند** که کتاب مفتاح الفتوح از شروح معروفه مصابیح می باشد مصطفی بن عبد الله قسطنطینی در کشف الظنون گفته
ومن شروح المصابیح مفتاح الفتوح اوله الحمد لله الذی قصرت الافهام عما یلیق بکبریائه الخ
ذکر فیه انه جمعه من شرح السنة والغریبین والفائق والنهایة ووضع حروف الرموز لتلک الکتب وفرغ منه
فی احدی وعشرین رمضان سنة سبع وسبعمائة انتهی **فضل الله الکازرونی** صاحب مفتاح
الفتوح قد فتح علی المهتدین ابواب الفتوح و ادار علی اهل العرفان کاسا الذ من الصبوح حیث
اتی فی کلامه الذکی المسطع کمسک یفوح بوصف باب العلم الباسط للروح فوصف به
مولانا امیر المومنین علیه من الله آلاف السلام مما استنار الخلق بیوح فظهر ان المخذل الی
طعن الحدیث بالرکون والجنوح ناصب معاند بسر ضمیره یبوح والقادح فیه مطعون اصله
مقدوح والطاعن فیه مغموص دینه مجروح والجاحد له مصر علی عمر الهوان مطروح
والممتری فیه محتجب الخسران مقبوح **وجه بیستم و پنجم** آنکه حسین بن محمد المعروف بامیر حسینی الغوری
حدیث مدینة العلم را ثابت و متحقق دانسته چنانچه در نزهة الارواح گفته نعت امیر المومنین علی کرم الله وجهه ابن سرور
مطلبی علی ابن عم نبی آن اصل شجره ولایت وان فرع شجره هدایت آنکه بی او مدینه علم نبوی بی بیت معالک بالدعوی
نی با مردیکه چه سعادت هیچ روی پشت نشد شیر بکه هیچ جا هیچ پشت روی نیاورد وان مرد که بکنعره لشکری را دو باره بشکست وان صفدر که بیک
حمله قلعه را دو پاره می افکند نخش بیکروی بوده از آن در دل دوستان می نشسته نقش در روی بوده از آن در میان قلب
دشمنان فتنه انتهی و**مخفی مباد** که امیر حسینی از اکابر اعاظم عارفین عرفا و فقهای اجله و افاخم بارعین مشهورین است و کتاب
او نزهة الارواح نیز در غایت اشتهار است شیخ عبد الرحمن جامی در نفحات الانس گفته امیر حسینی رحمه الله تعالی نام وی حسین
بن عالم بن ابی الحسین است در اصل از گزیوست که دیهی ست از نواحی غور عالم بوده بعلوم ظاهری و باطنی از کتاب وی
کنز الرموز چنان مستفاد میشود که وی مرید شیخ بهاء الدین زکریا است بی واسطه و مشهور در میان مردم نیز چنین است
اما در بعضی کتب نوشته چنین یافتیم که وی مرید شیخ رکن الدین ابو الفتح است و وی مرید پدر خود شیخ صدر الدین وی ...

من

... در تضعیف ... الحدیث ...

و این جوانمردیکه ... شیر گیر

شیخ بهاء الدین زکریا ملتانی قدس الله تعالی ارواحهم و وی را مصنفات بسیارست بعضی منظوم چون کتاب کنز الرموز
و زاد المسافرین و بعضی منثور چون نزهة الارواح و روح الارواح و صراط المستقیم و مر او را دیوان است و ابیات
لطیف و سؤالات منظوم که شیخ محمود شبستری از آن جواب گفته است و بنای کتاب گلشن راز بر آنست میر از آن وی است
و گویند که سبب توبه وی آن بود که روزی بشکار بیرون رفته بود آهوی پیش وی رسید خواست تا تیری بر وی افگند آهو بوی
نگریست و گفت حسینی تیر بر ما میزنی خدای تعالی ترا از برای معرفت و بندگی خود آفریده است نه از برای این گفت و غایب شد آتش
طلب از نهاد وی شعله بر آورد و از هر چه داشت بیرون آمد و با جماعتی جوالقیان همراه به مولتان رفت شیخ رکن الدین
آن جماعت را ضیافت کرد چون شب شد حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم را بخواب دید و فرمود که فرزند مرا از میان
آن جماعت بیرون آور و بکار مشغول کن روز دیگر شیخ رکن الدین با ایشان گفت که در میان شما سید کیست
اشارت بامیر حسینی کردند وی را از میان ایشان بیرون آورد و تربیت کرد تا بمقامات عالیه رسید پس اجازت مراجعت
بخراسان داد بهراة آمد همه اهل هراة مرید و معتقد وی بودند در سادس عشر شوال سنه ثمان و عشر و سبعمائة از دنیا
برفت و قبر وی در مصرخ هراة است بیرون گنبد مزار عبد الله بن جعفر طیار رضی الله تعالی عنهم و مجد الدین بن ظهیر الدین
بدخشانی در جامع السلاسل گفته ذکر شیخ سید صدر الدین احمد قدس سره بن نجم الدین الهروی المعروف سید حسین قدس
سره او را تصانیف بسیارست چه منظوم و چه منثور همه مقبول و مرغوب و محبوب اهل قلوب است مثل نزهة الارواح و طرب المجالس
زاد المسافرین و کنز الرموز و اوسی نامه و دیوان اشعار نسخه کنز الرموز بعد از آنکه بخدمت پیر خود شیخ الاسلام بهاء الدین زکریا قدس سره تصنیف
کرده بشرف مطالعه ایشان رسانید بسیار مستحسن افتاده و جواب سؤالهای که حضرت شیخ المشایخ شرف الدین محمود
مزدقانی قدس سره در گلشن راز نوشته اند مخاطب سید حسین است بنهایت عالی مرتبت بود تا بحدی که در نواحی
خراسان کسی در علم معرفت و روش مشیخت مثل او نبود مرقد او در شهر هری واقعست بغدو و شنبه اهل آن بلاد
بمرقد وی می آیند و بزیارت مشرف میشوند و مصطفی بن عبد الله القسطنطینی در کشف الظنون گفته نزهة الارواح
فارسی لفخر السادات حسین بن محمد المعروف بامیر حسینی الغوری المتوفی سنة احدی عشرة و
سبعمائة مختصر منثور و منظوم اوله ؎ بتوفیقش چو روشن دیدم آوازه سخن را هم بنامش کردم آغازه
الخ و در اول نسخه حاضره نزهة الارواح چنین مسطور است الحمد لله رب العالمین علی کل حال فی کل حین
والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله اجمعین قال سیدنا و مولانا الشیخ الاجل الامام
الاکمل مرشد الانام نتیجة الکرام سلالة العظام محیی السنة ماحی البدعة رکن الحق والدین

حسین بن الحسن الحسینی نور الله مرقده و سقی بماء الرضوان مشهده انتهی فهذه الفوائد کما تری عارفهم الحرز لمرشد
الفوز والفلاح ÷ وکتابهم المنجز لمرافق الرشد والصلاح ÷ قد افاد ما هو نزهة الارواح ÷ وبهجة الاشباح حیث
اثبت الحق الصراح ÷ والصواب البواح ÷ بکلماته الحالیة الفصاح التی ینبجس منها علی النحر الملاح ÷ فللّه در الحدیث
مفتتح للارباح ÷ والمتلقی ایاه بالقبول یتلقی بالافراح ÷ والممارئ فیه لیس له نجاة ولا نجاح ÷ و
المشاقق فیه لا یمیل فی مغدی ولا مراح ÷ والطاعن فیه هالک جالب للاتراح ÷ والقادح ایاه لا یوثر
لنفسه الا الشحط والاطراح ÷ وجه هشتاد و ششم آنکه صدر الدین ابو المجامع ابراهیم بن محمد بن المؤید بن عبد الله
بن علی بن محمد بن حمویه الحموی الجوینی حدیث مدینة العلم را روایت نموده چنانچه در کتاب فرائد السمطین فی فضائل المرتضی
والبتول والسبطین علی ما نقل عنه گفته اخبرنی الشیخ الصالح احمد بن محمد بن محمد القزوینی مشافهة
بها بروایته عن الامام ابی القاسم محمد بن عبد الکریم اجازة ح وانبأنا الشیخ العدل بهاء الدین بن
محمد بن ابی یوسف بن محمد بن یوسف سماعا علیه بمسجد الربوة ظاهر مدینة دمشق قال انبأنا شیخ الشیوخ تاج الدین
ابو محمد عبد الله بن عمر بن علی بن محمد بن حمویه الجوینی اجازة قالا انبأنا شیخ الشیوخ سعد الدین ابو سعد
عبد الواحد بن ابی الحسن علی بن محمد بن حمویه اجازة ح واخبرنا الشیخ علی بن محمد بن
احمد بن حمزة الثعلبی اجازة بروایتهما عن ابی بکر وجیه بن طاهر بن محمد الشحامی قال انبأنا
شیخ الشیوخ ابو سعد قراءة علیه بنیسابور فی سلخ شهر رمضان سنة ثمان وثلثین وخمسمائة
انبأنا ابو محمد الحسن بن احمد الحافظ قال انبأنا السید ابو طالب حمزة بن محمد الجعفری قال انبأنا محمد بن
احمد الحافظ قال نبأنا ابو صالح الکراسی نبأنا صالح بن احمد قال نبأنا ابو الصلت الهروی قال نبأنا ابو
معاویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا
مدینة العلم و علی بابها فمن اراد بابها فلیأت علیا و از افاده بلخی نیز ثابت و محقق میشود که حموی این
حدیث شریف را روایت نموده چنانچه در ینابیع المودة بعد نقل این حدیث از ابن المغازلی گفته ایضا اخرج
هذا الحدیث موفق بن احمد والحموینی والدیلمی فی الفردوس وصاحب کتاب المناقب عن مجاهد عن
ابن عباس و محتجب نماند که صدر الدین حموئی از اکابر صدور و مشاهیر و اعاظم قروم نحاریر سنیه است شطری از مآثر
انیقه و مفاخر رشیقه او بر متتبع معجم مختص و تذکرة الحفاظ و عبر ذهبی و مرآة الجنان یافعی و طبقات شافعیه جمال الدین
اسنوی و نظم درر السمطین محمد بن یوسف زرندی و توضیح الدلائل شهاب الدین احمد و جواهر العقدین نور الدین

الحموی ظ

مشهور و ظاهر و باهر است که شرعیة این کتب در مجلد حدیث طیر دیدی و بعضی از آن درینجا نیز مذکور میشود ذهبی در تذکرة الحفاظ در ذکر شیوخ خود گفته وسمعت من الامام المحدث الاوحد الاکمل فخر الاسلام صدر الدین ابراهیم بن محمد بن المؤید بن حمویه الخراسانی الجوینی شیخ الصوفیة قدم علینا طالب حدیث وروی لنا عن رجلین من اصحاب المؤید الطوسی وکان شدید الاعتناء بالروایة وتحصیل الاجزاء علی یده اسلم غازان الملک مات سنة اثنتین وعشرین وسبعمائة وله ثمان وسبعون سنة ونیز ذهبی در عبر در وقایع سنه خمس وتسعین وسبعمائة گفته وفیها قدم علینا شیخ الشیوخ صدر الدین ابراهیم بن الشیخ سعد الدین بن حمویه الجوینی طالب حدیث فسمع الکثیر وروی لنا عن اصحاب المؤید الطوسی واخبران ملک التتار غازان بن ارغون اسلم علی یده بواسطة نائبه نوروز وکان یوما مشهودا ویافعی در مرآة الجنان در وقائع سنه مذکوره گفته وفیها قدم الشام شیخ الشیوخ صدر الدین ابراهیم بن الشیخ سعد الدین بن حمویه الجوینی فسمع الحدیث وروی عن اصحاب المؤید الطوسی واخبران ملک التتار غازان بن ارغون اسلم علی یده بواسطة نائبه نوروز بالراء بین الواوین والزاء فی آخره وکان یوما مشهودا وعبد الرحیم بن الحسن الاسنوی در طبقات شافعیه گفته صدر الدین ابراهیم بن سعد الدین محمد بن المؤید المعروف بالحموی نسبة الی مدینة حماة لان جده کان من ابناء ملوکها کان المذکور اماما فی علوم الحدیث والفقه کثیر الاسفار فی طلب العلم طویل المراجعة مشهورا بالولایة هو وابوه سکن قریة من قری نیسابور وتوفی بها حوالی السبعمائة انتهی فهذا الحموی المحدث الاوحد الاکمل الخبیر الاوثق ومسندهم الفرد الاجل السدید الوثیق ۞ قد روی هذا الحدیث المزهر للسفر الاتین الرشیق بالمد علی اهل العرفان الذی سلسل اطیب رحیق ۞ فلا یعرض عنه الا من اخذ لمته الحلة التوفیق ۞ واوقعته ایدی الخذلان فی حلق المضیق ۞ وهو من سکرته وعمهه لا یصحو ولا یفیق ۞ والمکر السیئ عما قریب سینزل به ویحیق ۞ وجه هشتاد و هفتم آنکه نظام الدین محمد بن احمد بن علی البخاری المشهور علی السنتهم بنظام الاولیا حدیث مدینة العلم را از جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم ثابت و متحقق دانسته از فضائل مخصوصه جناب امیر المؤمنین علیه السلام وانموده چنانچه عبد الرحمن چشتی در مرآة الاسرار در ذکر احوال جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته میر سید محمد کرمانی در سیر الاولیا ملفوظ سلطان المشایخ شیخ نظام الدین اولیا نقل میکند که او باوصاف بذل و عطا و زهد و عنا و فقر و صفا میان صحابه کرام ممتاز بود و بعوث

وشوکت از حضرت عزت بخطاب اسد الله الغالب مخاطب گشت وبکثرت علم از جمله صحابه رضوان الله علیهم بقول حضرت رسالت پناه انا مدینة العلم وعلی بابها مخصوص گشت ولهذا قال عمر بن الخطاب لولا علی لهلک عمر وبخلعت خرقهٔ فقر که از حضرت عزت بحضرت رسالت پناه در شب معراج رسیده بود میان خلفاء اربعه مشرف او گشت لاجرم تا روز قیامت سنت سنیه الباس خرقه مشایخ قدس الله اسرارهم ازو ماند وابتکار وی استقامت ازو گرفتند واو را در تصوف مقامی رفیع وشانی عظیم ست خواجه جنید رحمة الله علیه گفت شیخنا فی الاصول والبلاء علی المرتضی یعنی شیخ ما اندر اصول و اندر بلا کشیدن علی مرتضی ست یعنی امام ما اندر علم معاملات این طریقت علی ست کرم الله وجهه انتهی و بر ارباب اطلاع وعثور محجوب ومستور نیست که نظام اولیا از افاخم عرفاء واصلین مراتب عالیة المقدار واعاظم اولیای مرتقین مراقب شرفه المنار واجلهٔ شاربین رحیق توحید وعرفان واکابر مرتوین نمیر معرفت وایقان ست وافاضل نبهای کاملین واماثل کبرای فاضلین اهل سنت بسیاری از مفاخر غزیره ومآثر شهیرهٔ او بر زبان دارند وهم عالیقدر ومحامد جمه متکثره از محامد موفوره ومحاسن غیر محصوره او در مولفات ومصنفات خویش می‌نگارند چنانچه بر ناظر نفحات الانس جامی و جامع السلاسل مجد الدین بدخشانی واخبار الاخیار شیخ عبد الحق دهلوی ومرآة الاسرار عبد الرحمن بن عبد الرسول چشتی والانتباه فی سلاسل اولیاء الله شاه ولی الله والد مخاطب وغیر آن واضح ولائح ست نظر باختصار در اینجا بر بعض عبارات اقتصار میرود مجد الدین بدخشانی در جامع السلاسل گفته شیخ نظام الدین اولیا قدس سره وی از مشایخ کبار واز ارباب ولایت نامدار ودر ۲ اسرار باطن بایزید دوران ولطوار ظاهر ابو حنیفه زمان بود جد بزرگوارش احمد بن دانیال از غزنین آمده در خطهٔ بداون متوطن گشت تولد شیخ نظام الدین در خطهٔ مذکوره است در پنجسالگی پدرش گذشت والده‌اش پرورش نمود تحصیل علوم ظاهر نمود اول پیش مولانا علاء الدین اصولی و در آخر پیش مولانا شمس الدین خوارزمی در دهلی کرد که جامع بود بجمیع علوم چون علم شیخ نظام الدین بانتها انجامید از دهلی باجودهن بخدمت فرید الدین عزیمت نمود چون بدان قصبه همایون رسید بشرف ملاقات آنعالی درجات مشرف گشت حضرت شیخ التفات بسیار نموده فرمودند صفا آوردی از نعمت دینی ودنیوی انشاء الله تعالی برخوردار گردی نقلست از شیخ نظام الدین که دران ایام که بشرف خدمت شیخ مشرف شدم حضرت ایشان را عسرتی تمام بود باوجود آن اکثر فرزندان ودرویشان متعلقان را در هفته دوگان سه گان روز فاقه میبود اما هرگز از برکت صحبت ایشان هیچ یکی را تغیری وتفاوتی نمیشد خدمت مولانا بدر الدین اسحاق هیمه آوردی وخدمت حسام الدین کابلی آب آوردی من از دیله جنگلی بجهت افطار شیخ ودرویشان می‌پختم وآنرا هم گاهی نمک میسر نمیشد نزدیک مسجد تعالی بود که

کاگرگاهی چیزی از غیب بسیدی مصالح طعام از وی خریده میشد روزی یکدرم را نمک از وی قرض کردم و در
طعام انداخته بدستور معهود پیش حضرت شیخ بردم چون دست مبارک بکاسه برد و لقمه برداشت فرمود که دست
مرا ثقلی روی میدهد شاید که درین طعام شبهه باشد باز آن لقمه در کاسه بنهاد و نخورد شیخ نظام الدین گوید باستماع این
سخن لرزه در من افتاد عرض کردم خداوندگار را هیزم و دیله آب شیخ بدرالدین اسحاق و شیخ جمال الدین و مولانا
حسام الدین می ارند و فقیر طبخ مینماید و شرط احتیاط بجای آرد فرمود که نمکی که درین طعام انداخته از کجا بود عرض کردم
نمک از قرض بود فرمود که درویشان اگر بفاقه بمیرند از برای لذت نفس قرض نگیرند زیرا که قرض بتوکل بعید است قرین
بهم راست نیاید فرمود که کاسه را از پیش درویشان بردارید شیخ نظام الدین گوید مرا یقین شد که این ارشادی بود
که مرا نمودند حضرت شیخ را ضمیر من مکشوف شد گلیمی که بروی نشسته بود بمن عطا فرمود و دعا کرد پس مرا بجانب دهلی
رخصت فرمود و در حین وداع نصیحتی فرمودند که البته هر طور که دانی خصمان را خوشنود کنی و از کسی قرض نستانی و اگر گرفته
شود زود در ادای آن کوشی القصه چون از انجا بدهلی رسیدم وقتی از عزیزی کتابی عاریت گرفته بودم و از من غائب
بود رفتم که مخدوم وقتی کتابی از شما گرفته بودم از پیش من گم شد انشاء الله کاغذی حاصل کنم و همان نسخه تحریر
نموده بشما رسانم آن عزیز گفت بلی از مقامی که تو می آئی همین ثمره دهد که خوشنودی خلایق حاصل شود برو که من آن
کتاب را بتو بخشیدم هم از شیخ نظام الدین منقولست که چون بشهر دهلی آمدم مرا آنچنان جائی ماوای نبود که مسکن سازم
و بمشغولی حق پردازم و در صحرا میرفتم و مشغول میشدم روزی درویشی پاک کیشی دیدم از وی پرسیدم ای مخدوم شما
ازین شهرید گفت بلی باز گفتم درین شهر بخواهش طبع ساکن میباشید گفت بخواهش که هرگز کسی بدین اسلوب خلق
سکونت نگیرد مگر بضرورت پس بهمان روش حکایت کرد که درویشی خرقه پوشی مشغولی را دیدم وی مرا گفت اگر
سلامتی ایمان و استقامت در عبادت میخواهی درین شهر مباش که منبع فسق شده است من میخواهم درین شهر
نباشم و خود را جای دیگر اندازم شیخ نظام الدین گوید که چون از آن درویش این سخن استماع نمودم عزم کردم که دیگر
در شهر متوطن نباشم تجدید وضو نموده دوگانه ادا نمودم و مناجات کردم بار خدایا من ازین شهر بدر آمده ام باختیار
خود جائی نمیخواهم که در آنجا باشم هر جا که خیریت دینی و صلاحیت یقینی من باشد بدانجا دارم ناگاه از طرفی آوازی بر آمد
که جای تو غیاث پور است و غیاث پور موضعی مجهول نامعروف بود که هیچکس نمیدانست که کجاست شیخ را دوستی بود
از و تفتیش نموده بموضع غیاث پور آمد دید که برابر آب موضعیست مختصر انجا ساکن گشت و بفراغ خاطر بعبادت مشغول
شد قضارا سلطان معز الدین کیقباد نبیره سلطان غیاث الدین که در آن عصر پادشاه بود در موضع کیلوکهری دیگ

در توکل

بشهر

غیاثپور شهری آباد ان ساخت چون موضع غیاث پور نزدیک بود انبوه خلائق بسیار شد و اعتقاد مردم بسوی عالیست
پیشتر از اہل دولت که همواره مائل بفسق و فجور بودند بخدمت شیخ انابت نموده بصلاح دینی و فلاح یقینی مستلزم
و مستحکم گردیدند شیخ از برای ازدحام خلق میخواست از دهلی بطرفی انتقال نماید همان روز مردی صاحب کمال از غیب
ایشان رسیده و این بیت خواند ؎ آن روز که مه شدی نمیدانستی ٭ کانگشت نمای عالمی خواهی شد ٭ شیخ گفت باری
مشهور نباید شد پس همان مرد غیب گفت گرفتم که این کس مشهور گشت سلوک بمردم بدین نمط نماید که در قیامت
این کس از روی مبارک حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم شرمنده نگردد چون آن مرد خدا این کلام با تمام رسانید
طعام طلب نمودند آن مرد غیب اصلا دست بطعام نبرد چون شیخ عزم جزم کرد که البته همدران مقام بماند و خاص
و عام را نفع رساند آنجوان لقمه چند از ان طعام خورد و بدر آمد و شیخ در ان مقام قرار گرفت نقلست از نصیر الدین
محمود اودهی قدس سره که شیخ نظام الدین را صوم دوام بود از غیاثپور روز جمعه بشهر پیاده تشریف فرمودی روزی
بخاطر شیخ رسید که اگر مرا مرکبی بودی که درین هوای گرم سوار بنماز میرفتم بهتر بودی خادم شیخ نور الدین ملکیار پران
اسپی داشت شیخ ملکیار او را در خواب نمود اسپی که تو داری بخدمت شیخ نظام الدین اولیا قدس سره بگذران
که او روز جمعه به مسجد جامع پیاده میرود آن خادم اشارت را بعمل نیاورد مگر روز دیگر همین خواب دید پس اسپ را
گرفته پیش نظام الدین قدس سره آورد و صورت خواب باز نمود شیخ فرمود چنانچه شما باشارت شیخ خود این اسپ را
آورده اید تا من هم از پیر اشارت نیابم قبول نکنم شب سوم آنخادم را شیخ ملکیار در خواب نمود و دید که برو اسپ را
پیش حضرت نظام الدین قدس سره ببر که امشب حضرت فرید الدین قدس سره با او اشارت فرموده اند علی الصباح
خادم اسپ را برد و ایشان قبول نمودند شیخ نظام الدین را در ملازمت پیر خود شیخ فرید الدین با شیخ نور الدین ملکیار
پران ملاقات شده بود اما شیخ نظام الدین بعد از وفات ایشان بدهلی آمدند نقلست از مولانا ضیاء الدین سنامی
که سلطان علاؤالدین محمد که پدر سلطان قطب الدین بود روزی قنبر بیگ نامی را بخدمت شیخ نظام الدین
فرستاد و اعلام داد که مدتیست که من لشکر عظیم را با الف خان که برادر حقیقی منست بطرف ارنگل که ولایتیست
در طرف جنوب فرستاده ام و خبری تا غایت از و نرسیده بدین سبب خاطر همیشه متفکرست و مرا نیز بخاطر میرسد
که خود هم لشکری بدان صوب برم اگر حضرت شیخ زمانی قدم رنجه نمایند و شبستان مرا بشمع جمال با کمال خود منور
سازند مصلحت کار آنچه بخاطر مبارک که مکان و محل واردات غیبی ست برسد بران عمل نموده شود مگر سلطان علاؤالدین
محمد را این معنی در دل بود که بدین بهانه قدم مبارک خود را حضرت شیخ در خانه او بیاورد و بشرف ملاقات او معزز گردد و میان سلاطین

بدین تشریف ممتاز گردد چون شیخ از قنبر بیگ پیغام سلطان شنید لحظه سر در گریبان تفکر فرو برد پس به
قنبر بیگ فرمود که دعائی بخدمت سلطان رسانید و عرض نمائید که چنانچه شما را غمخواری مسلمانان لازم ست
فقیر را نیز لازم ست انشاء الله تعالی فردا مژده فتح بگلی و خبر سلامتی برادر و لشکر میرسد و در معدود ایام الف خان
نیز سالم و غانم بیاید قنبر بیگ پیش سلطان رفت و بشارتی که از شیخ شنیده بود عرض نمود سلطان را ازین کلام
فرحت انجام انشراح تمام روی داد و نذر کرد که اگر فردا مژده فتح ارنگل و خبر الف خان و لشکر رسد پانصد دینار سرخ
برای درویشان خانقاه ایشان شکرانه فرستد بفرمان الله تعالی روز دوم بوقت چاشت ناقه سواری با عرائض بشارت
فتح ارنگل رسید و بسلطان رسانید سلطان مذکور را بخدمت شیخ اعتقاد و اتحاد بیش از بیش گشت و پانصد دینار
نذر بدست قنبر بیگ بخدمت شیخ فرستاد و بیاورد و پیش شیخ نهاد همان روز قلندری اسفندیار نام از خراسان آمده بود
خود را بیشتر کشید چنانچه روش قلندران است گفت ایها الشیخ الهدایا مشترک شیخ تبسم نموده فرمود تنها خوشتر
و پانصد دینار باو دادند نقلست از شیخ نصیر الدین وقتی که قاضی محیی الدین بیمار گشت چنانچه مردم قطع امید
زیستن او کردند ناگاه شیخ نظام الدین بعیادت او قدم رنجه فرمودند و قاضی در جان کندن بود و بکلی از شعور رفته
حضرت شیخ دست مبارک بر ریش فرود آورد فی الحال قاضی بهوش آمد برخاست و سر در قدم شیخ نهاد و صحت
کلی یافت گوئی هرگز مریض نبود نقلست از شیخ مذکور که مریدی از مریدان حضرت شیخ باغی داشت در انجا استدعای آن
نمود و قوالان برای استماع حاضر آورده و بقدر طعامی مهیا کرد چون سماع در دادند مردم بیحد و عد از اطراف جمع آمدند
طعام آنقدر نبود که ده کس را کفایت کند بعد از تمام سماع صاحب طعام متحیر گشت شیخ دریافت مبشر که خادم ایشان بود
اشارت فرمودند که هر دو کس را یکجا بنشان و هر نان را چهار پاره کن و در نان خورش انداز مبشر همچنان کرد بقدرت
الله تعالی تمام مردم سیر شدند و طعام همچنان باقی ماند نقلست از شیخ شرف الدین احمد یحیای منیری که در بهار
آسوده اند که در قصبه سساوه دانشمندی بود در خانه او آتش گرفت و فرمان املاک او بسوخت در دهلی آمد دیگر فرمانی
بهمان مضمون حاصل نمود آن فرمان نیز در راه از بغلش افتاد چون بخانه خود رسید فرمان در بغل نیافت
فی الحال مضطرب شد بخدمت شیخ شتافت و صورت حال باز نمود شیخ قدس سره فرمود مولانا نذر کن که چون فرمان
بیابی حلوا بروح مقدس شیخ فرید الدین قدس سره حاضر آری مولانا قبول کرد شیخ فرمود همین زمان برخیز و حلوا
حاضر کن مولانا برخاست و بر در خانقاه شیخ حلوائی بود چند درم بدو داد که حلوای بخرد چون حلوائی کاغذ بدر آورد
که حلوای بپیچد و بدست او دهد مولانا چون نظر کرد فرمان خود را دید بعینه فی الحال از حلوائی بستد و با حلوا بخدمت شیخ آورد

نمائید

و سر در قدم شیخ نهاد و او را کرامات بسیار است لیکن بهمین قدر اختصار رفت سن مبارک او نود و چهار بود قدس سره
العزیز و شیخ عبد الحق دهلوی در اخبار الاخیار گفته شیخ نظام الحق والدین محمد بداونی قدس سره خلیفه شیخ فرید الحق والدین
نام او محمد بن احمد بن علی البخاری است و لقب او سلطان المشایخ و نظام الاولیاست وی از محبوبان و مقربان درگاه
الهی است دیار هندوستان مملوست از آثار برکات او جد او خواجه علی بخاری و جد مادری او خواجه عرب
هر دو از بخارا آمدند و مدتی در لاهور بوده و بعد از آن در بداون آمده سکونت ساختند و پدر او خواجه احمد در صغر سن
از سر او رفت و هم در سواد بداون مدفون است شیخ نظام الدین چون متوسی بزرگ شد والده او را در مکتب انداخت کلام الله
بخواند و کتابها خواندن گرفت و هم در ایام صغر سن که عمر شریفش قریب بدوازده سال بود کتاب لغت میخواند روزی
که او را ابو بکر قوال گفتندی بخدمت استاد او از ملتان آمد و حکایت کرد که من پیش شیخ بهاء الدین زکریا سماع گفته ام
و این قول میگفتم لقد لسعت حیة الهوی کبدی مصراع دوم یاد نیامد شیخ یاد داد بعد مناقب شیخ بهاء الدین
گفتن گرفت که آنجا ذکر چنین و تعبد چنین تا کنیزکانی که آس میکنند هم ذکر میگویند این قسم مانند این بسیار گفت این معنی هیچ
در دل او نه نشست بعد از آن حکایت کرد که از آنجا در اجودهن آمدم شاهی دیدم چنین و چنان سماع این کلمات در دل او
محبتی و ارادتی پیدا شد که از خود رفت از آنگاه باز تخم محبت شیخ فرید الدین در زمین سینه او نشست روز بروز تقویت
می یافت در نشستن و خاستن و خوردن و خفتن ذکر شیخ فرید الدین میکرد و بعد از آن بقصد تعلم بدهلی آمد و تحصیل علم
کرد و مقامات حریری را پیش شمس الملک که صدر ولایت بود تلمذ کرد و یاد گرفت و علم حدیث خواند و او را طالب
علمان نظام الدین بحاث گفتندی بعد از آن بشوق ارادت شیخ فرید الدین باجودهن رفت و وی در آن زمان بیست ساله
بود شش پاره قرآن پیش شیخ فرید الدین بتجوید کرد و شش باب از عوارف نیز سند کرد و تمهید ابو شکور سلمی و بعضی
کتابهای دیگر نیز پیش شیخ خواند نقل است که وی فرمود چون سعادت پای بوس شیخ فرید الدین حاصل کردم نخستین
سخنی که از شیخ شنیدم این بود که خواند ؏ ای آتش فراقت دلها کباب کرده ✽ سیلاب اشتیاقت جانها خراب کرده
بعد از آن خواستم که شرح اشتیاق خدمت ایشان باز نمایم دهشت حضور غلبه کرده همین قدر گفتم که اشتیاق پای بوس
عظیم غالب بود چون اثر دهشت در من مشاهده کرد فرمود لکل داخل دهشة همدرین روز بخدمت شیخ بیعت کردم
عرضه داشت کردم فرمان چیست ترک تعلم کنم و باوراد و نوافل مشغول شوم فرمود ما کسی را از تعلم منع نمیکنیم این هم کن
و آن هم کن تا غالب که آید درویش را قدری علم باید بعد با نعمت خلافت مشرف شد و بدهلی آمد تا شیخ در صدر حیات
بود سه بار بخدمت او رفت و آمد و وقت رحلت شیخ حاضر نبود چنانکه شیخ فرید الدین در وقت رحلت خواجه

فتد

یازده

قطب الدین و خواجه در وقت سفر خواجه بزرگ معین الحق والدین قدس الله اسرارهم حاضر بودند بعد از آن در دهلی
باشارت غیبی در غیاث پور که الآن خانقاه او در آنجاست سکونت کرد نقلست که وی میفرمود در آنگاه که
معز الدین کیقباد در آنجا شهر نو بنا کرد خلق بر من انبوه شد و آمد و شد ملوک و امرا و سائر مردم بسیار شد با خود گفتم
که ازینجا هم باید رفت درین اندیشه بودم که همان روز در نماز دیگر جوانے آمد صاحب حسن بغایت نحیف اول سخنی که
با من گفت این بود ؎ آن روز که مه شدی نمیدانستی ٭ کانگشت نمای عالمی خواهی شد ٭ بعد از آن این سخن گفت
که اول باری مشهور نباید شد چون اکنون مشهور شد باید که چنان شود که فردای قیامت از رسول الله صلی الله علیه
وسلم شرمنده نماند آنگاه گفت چه قوت و چه حوصله باشد که از خلق گوشه گیرند و بحق مشغول باشند حوصله آن باشد
که با وجود خلق مشغول حق باشند چون این سخنها تمام کرد قدری طعام پیش آوردم نخورد من همان زمان نیت کردم که
همین جا خواهم بود چون این نیت کردم قدری از آن آب بخورد و برفت بعد از آن او را ندیدم و چون نیت اقامت او
درست شد حق تعالی او را قبول تام داد و خاص و عام را بوی رجوع شد و ابواب فتوح بر وی مفتوح گشت و عالمی از
موائد احسان و انعام او فوائد برگرفتند او خود بریاضت و مجاهده می بود گویند که در آخر عمر که سن شریفش از هشتاد متجاوز
شده بود بغایت مجاهده پیش گرفته بود و صوم دوام داشتی و بوقت افطار اندک چیزی چشیدی و طعامیکه وقت
سحر بودی اکثر چنان بودی که نخوردی خادم عرضه داشت کردی که مخدوم وقت افطار طعام کمتر میخورند اگر از
طعام سحر اندک تناول نکنند حال چه شود و ضعف قوت گیرد درین محل بگریستی و گفتی که چندین مسکینان و درویشان
در کنجهای مساجد و دوکانها گرسنه و فاقه زده افتاده اند این طعام در حلق من چگونه فرو رود و همچنان طعام از
پیش برمیداشتند نقلست که وی گفت وقتی با شیخ خود در کشتی همراه بودم شیخ مرا پیش طلبید و فرمود بیا ترا چیزی
بگویم چون بدهلی بروی در مجاهده باشی بیکار بودن هیچ نیست روزه داشتن نیمی راه است و اعمال دیگر چون نماز و حج
نیمی راه وقتی دیگر فرمود من از خدا خواسته ام که هرچه تو از خدای تعالی بخواهی بیابی وقت دیگر فرمود برای تو قدرے
دنیا نیز خواسته ام و در وقت خلافت فرمود مجاهده باید کرد برای استعداد او وقت دیگر در حجره سر برهنه کرده و بشره
مبارک متغیر شده میگشت و این بیت میگفت ؎ خواهم که همیشه در رضای تو زیم ٭ خاکی شوم و زیر پای تو زیم
مقصود من خسته ز کونین توئی ٭ از بهر تو میرم و برای تو زیم ٭ چون بیت تمام کرد سر بسجده نهاد چند کرت مثل این دیدم
در حجره در رفتم سر در قدم شیخ نهادم فرمود بخواه چه میخواهی من چیزی دینی خواستم شیخ مرا بخشید بعده پشیمان شدم که
چرا نخواستم که در سماع بمیرم نقلست که وی شب تنها در حجره بودے و در بستی و تمام شب در راز و نیاز بودی چون

روز شدی بر کرا نظر جمال او افتادی تصور کردی مگر مستی طافح ست و از بس بیداری شب چشمهای مبارک او
سرخ بودی گویند که میر خسرو این بیت در وصف پیر خود گفته است ؎ تو شبانه می نمائی بر که بودی امشب ؛
که هنوز چشم مستت اثر خمار دارد ؛ نقلست که وی فرمود مرا در واقعه کتابی دادند دران مسطور بود تا توانی راحتی بدل
برسانی که دل مومن محل ظهور ربوبیت ست و میفرمود که در بازار قیامت هیچ کالائی را آنچنان رواج نخواهد بود که
دریافت دلها را نقلست که وقتی در قیلوله بود درویشی آمد آنرا باز گردانیدند شیخ فرید الدین را در خواب دید که می فرماید اگر در
خانه چیزی نیست حسن رعایت آینده واجبست این از کجا آمده است که بچنین خسته دلها باز گردد چون بیدار شد از بیخال تفحص
نمود بر آن شخص که آن درویش را باز گردانیده بود لعنت شد که خدمت شیخ را در غضب دیده ام و مراعتاب میکرد و بعد از آن اگر از
قیلوله بیدار شدی همین سخن پرسیدی یکی آنکه سایه گشته است دوم آینده آمده است نقل ست که وقتی چند کس قصد ملاقات
او کردند و هر یک برسم تحفه چیزی خریدند در آنمیان متعلمی بود گفت این هدایای مختلف یکجا پیش شیخ خواهند
نهاد خادم خواهد برداشت او قدری خاک راه برداشت و در کاغذی پیچید چون بخدمت او رسیده هر کس چیزی
پیش نهاد و آن متعلم کاغذپاره پیچیده را نیز نهاد خادم آن هدایا را برداشتن گرفت خواست که آن کاغذ را نیز بردارد
فرمود که این را همین جا بگذار که این سرمه شریف خاص برای چشم ماست آن متعلم تائب شد شیخ او را بتشریف خاص
مشرف گردانید و او را مستظهر کرد که اگر ادراری و یا نانی ترا حاجت باشد ما را بگوی نقلست که شخصی از قصبه خود
بقصد زیارت او می آمد در اثناء راه گذر او بر قصبه اوندی افتاد در آنجا شیخی بود که او را شیخ مومن میگفتند بدیدن او
رفت پرسید که کجا خواهی رفت گفت بخدمت شیخ نظام الدین گفت شیخ نظام الدین را سلام برسانی و بگوی
که هر شب جمعه در کعبه ملاقات میکنیم چون بخدمت شیخ رسید عرضه کرد که در قصبه اوندی درویشی ست سلام رسانیده است و
این سخن گفته است شیخ متغص شد فرمود که او درویشی عزیز ست لیکن زبان بر خود ندارد نقلست که یکباری سلطان
علاء الدین بقصد امتحان بخدمت او فصلی چند در پرداخت امور ممالکت نوشت و یک فصل بدین مضمون بود که چون بندگی
شیخ مخدوم عالمیانست و در دین و دنیا هر کرا حاجتی ست از خدمت او بر می آید و حق تعالی زمام مملکت دنیا بدست ما
داده ست باید که هر کاری از مصلحتی که در ممالکت پیش آید ببندگی شیخ را عرضه داریم تا بدانچه خیریت مملکت و صلاح ما
دران باشد اعلام فرمایند بنا برین مقدمه فصلی چند درین باب نوشته بخدمت فرستاده شده است آنچه دران
خیریت باشد زیر هر حدیثی بنویسند تا ما از آن بپرداخت برسانیم و این کاغذ را بدست خضر خان که از جمله پسران محبوب
تر بود و مرید شیخ بود داد بخدمت شیخ فرستاد چون خضر خان آن کاغذ را بدست شیخ داد مطالعه نفرمود و حاضران را

مجلس را گفت که فاتحه بخوانیم بعده فرمود که درویشان را با کار پادشاهان چه کار من درویشم و از شهر گوشه
گرفته ام و بدعاگوی پادشاهان و مسلمانان مشغولم اگر بسبب این یعنی پادشاه بعد ازین چیزی مرا گوید من از اینجا
هم بروم ارض الله واسعة چون این خبر بسلطان علاء الدین رسید خوشحال شد و معتقد گشت و التماس کرد
که اگر قبول فرمایند من بخدمت شیخ بیایم شیخ فرمود آمدن حاجت نیست من بدعای غیب مشغولم و دعای غیب را
اثرهاست سلطان علاء الدین باز بجهت ملاقات الحاح کرد شیخ فرموده فرستاد که خانه این ضعیف دو در دارد
اگر پادشاه از یک در درآید من از در دیگر بیرون روم نقلست که وی میفرمود هرگاه که در سماع صفتی شنیده ام
اکثر بر اوصاف و اخلاق حمیده شیخ کبیر حمل کرده ام تا روزی در حالت حیات شیخ در جمعی از گوینده این بیت شنیدیم
بیت مخرام بدین صفت مبادا * کز چشم بدت رسد گزندی * مرا اخلاق حمیده و اوصاف گزیده و کمال بزرگی
و غایت لطافت ایشان یاد آمد چنانکه در گرفت چون بدین حرف رسید چشم پر آب کرد و فرمود بعده بسی بر نیامد که
برحمت حق پیوستند نقلست که شخصی در مجلس او تقریر کرد که در فلان موضع یاران شما جمعیتی کرده اند و مزامیر در میان
ست فرمود من منع کرده ام که مزامیر و محرمات درمیان نباشد نیکو نکرده اند درین باب بسیار غلو کرده فرمود
که شیخ اوحد الدین کرمانی بر شیخ شهاب الدین آمد شیخ مصلای خود پیچیده در زیر زانو نهاد و این معنی پیش
مشایخ غایت تعظیم باشد چون شب درآمد شیخ اوحد الدین سماع طلبید شیخ شهاب الدین قوالان را طلبید
و مقام سماع مرتب کرد و خود بگوشه رفت و بطاعت و ذکر مشغول شد نقلست که وقتی شخصی رقعه نوشت
که خط او بغایت مغشوش بود و بدست شیخ داد شیخ را در مطالعه او درنگی واقع شد فرمود مولانا این خط
شماست مولانا بمعذرت پیش آمد و گفت ای مخدوم خط بنده طبعی ست شیخ تبسم نمود و گفت زهی طبع
نقلست که وی پیش از رحلت چهار روز طعام نچشید و در آخر وقت که از عالم میرفت میگفت که وقت نماز شده
و من نماز گزارده ام اگر میگفتند که شما نماز گزارده اید میفرمود که بار دیگر بگذاریم هر نماز را مکرر میگزارد
و میفرمود میرویم میرویم میرویم و باقبال خادم میفرمود اگر چیزی در خانه از هیچ جنس نگاه دارد فردای قیامت
عهده جواب حضرت عزت باشد خادم همه را بداد مگر غله که چند روزه علوفه درویشان بود فرموده این مرده
ریگ چه نگاهداشته این را نیز بدر کن و در خانه جاروب ده در حال انبار خانها را گشادند و جهانی جمع شدند و غارت کردند
بعد از آن عرضه کردند که حال ما مسکینان بعد مخدوم چه خواهد شد فرمود که شما را در روضه من چندان برسد که
کفاف باشد گفتند میان ما قسمت حاصل که کند فرمود کسی که از سر نصیب خود برخیزد وفات او بعد طلوع آفتاب

روز چهارشنبه هیژدهم ماه ربیع الآخر سنه خمس و عشرین و سبعمائة رحمة الله تعالی علیه فرمود رونده را بکمال دار دینی مالک
تا در سلوک است امیدوار کمال است بعد ازان فرمود که سالک است و واقف و راجع سالک آنست که او راه رود و واقف آنست که او را وقفه
افتد درین محل سوال کردند که سالک را وقفه میباشد فرمود آری هرگاه که سالک را در طاعت فتوری افتد چنانچه از ذوق
طاعت بماند او را وقفه باشد اگر زود کار را دریابد و بانابت پیوندد سالک تواند بود و اگر عیاذا بالله هم بران بماند هم آن حال باشد
که راجع شود و بعد ازان این را بر هفت قسمت بیان فرمود اعراض حجاب تفاصل سلب مزید سلب قدیم تسلی عداوت
فرمود دو دوست باشند عاشق و معشوق مستغرق محبت یکدیگر درین میان اگر از عاشقی حرکتی یا سکنتی در وجود بیاید که نه
پسندیدهٔ دوست او بود آن دوست ازو اعراض کند یعنی روی بگرداند پس عاشق را واجبست که در حال باستغفار مشغول شود
و بمعذرت پیوندد هر آئینه دوست ازو راضی شود و اگر آن محب هم بران خطا اصرار کند و عذر نخواهد آن اعراض بحجاب کشد
معشوق حجاب درمیان آرد پس محب را واجب آید که بتوبه گراید و اگر درین باب هم تاخیر کند حجاب بتفاصل کشد چه شود آن
دوست ازوی جدائی گزیند و اگر هنوز مستغفر نشود سلب شود مزیدی که او را در ذوق طاعت و غیران بوده باشد
پس اگر عذر آن نخواهد بران بطالت بماند سلب قدیم شود طاعتی و راحتی که پیش از مزید داشت آنهم بستانند پس اگر
اینجا هم در توبه تقصیری رود بعد ازان تسلی شود یعنی دوست او در جدائی تحمل بیارامد پس اگر در انابت اهمال رود عداوت شود
نعوذ بالله منها فرمود سماع علی الاطلاق حلال و علی الاطلاق حرام نیست از بزرگی پرسیدند سماع چیست فرمود تا مستمع کیست
سماع بصوت موزون چرا حرام باشد و سماع مزامیر حرامست فرمود بعضی درویشان با پیری بیعت کرده باشند بران بند
نمیکنند تا بر پیری دیگر میروند بیعت و خرقه او هم میستانند نزدیک من این چیزی نیست بیعت همانست که اول باکسی
کرده باشند اگرچه آن پیر یکی از آحاد باشد و از شیخ نظام الدین سوال کردند حکم شیخ منصور حلاج چیست فرمود که مرد دوست
او مرید خیر نساج بود ترک او گرفت نزد شیخ جنید آمد و درخواست بیعت کرد جنید
فرمود تو مرید خیر نساجی ترا دست بیعت نهم او را رد کرد جنید مقتدای وقت بود
رد او رد همه شد فرمود **قطعه** گرچه ایزد دهد هدایت دین * بنده را اجتهاد باید کرد
نامه کان بحشر خواهی خواند * هم ازینجا سواد باید کرد * فرمود اگر مرید شیخ را گوید
که من مرید توام و شیخ گوید که تو مرید من نه او مرید باشد و اگر شیخ گوید تو مرید منی
مرید گوید من مرید تو نیستم مرید نباشد زیرا که ارادت فعل مرید است نه فعل شیخ
فرمود قفل سعادت را کلیدها است همه کلیدها متمسک باید اگر از یکی نگشاید شاید که بکلید دیگر گشاده شود فرمود صبح صادق

سکنتی

صبح ست و صبح عاشقان شام و احیاء ما بین العشائین مشایخ از انجاست که فرموده است که جامه که از صحبت شیخ
یافته باشد بغیری نتوان داد و اگر بشویند معنی رفت و بهتر آنست که نشویند و میفرمود از تبرکات صحبت یافته پیر اگر
وصیت کنند که بر این کس در گور نهند روا باشد و الا وصیت کنند که بفرزندانی که صالح باشند بدیشان دهند در سیر الاولیا
منقول است که چون بعد از نقل شیخ نظام الدین را در گور فرود آوردند خرقه که از شیخ فرید الحق یافته بود بر وجود شیخ نظام الدین
فراز کردند و مصلای شیخ را در زیر سر مبارک او نهادند و نیز شیخ نظام الدین فرمود که فردای قیامت بعضی ازین طائفه را
درمیان مردان بایستانند و ایشان گویند که ما در زی نکرده‌ایم جواب آید که جامه مردان پوشیدید و عمل نکردید آخر بهم بشفاعت
پیران نجات یابند و میفرمود چندین خرقه که این ضعیف داده است از آنمیان چهار کس را خرقه ارادت داده است دیگر همه خرقه
تبرک ست فرمود در کتب سلوک مسطور ست که سلوک را صد مرتبه نهاده اند هفدهم مرتبه کشف و کرامات است اگر سالک همدرین مقام بماند
هشتاد و سه دیگر کی رسد پس نظر مقتصر بر کرامت باید که نباشد و فرمود در وقتی خواجه من مرا خلافت داد گفت حقتعالی ترا
علم داد و عقل داد و عشق داد و هر که در وی این سه صفت بود وی شایان خلافت مشایخ باشد و از وی این کار نیکو آید رحمة الله علیه
و علیهم اجمعین و مستتر نماند که سید محمد بن محمود کرمانی که در سیر الاولیا از نظام اولیا اثبات حدیث مدینة العلم نقل
از اعاظم اولیای فخام و اماثل عرفای کرام ست شیخ عبد الحق دهلوی در اخبار الاخیار گفته سید محمد بن محمود
کرمانی او از کرمان تجارت در لاهور آمدی چون بازگشتی در اجودهن شدی سعادت ملاقات شیخ فرید الدین حاصل کردی
و بملتان رفتی و در ملتان عم او بود نام او سید احمد کرمانی و دین امد و شد او را با خدمت شیخ فرید الدین محبتی پیدا شد اسباب
و اموال کرمان را بالکلی ترک داد و در ملتان پیش عم خود آمد و از آنجا بقصد ارادت شیخ عزیمت اجودهن نمود عم او او را گفت
که شیخ الاسلام بهاء الدین زکریا هم عزیزیست سید محمد کرمانی گفت محبت از اینجا نمیشود با جودهن آمد و مرید شد و در صحبت شیخ ماند
و بعد از شیخ فرید الدین بصحبت شیخ نظام الدین آمد و داخل یاران اعلی شد و در شب جمعه سنه احدی عشر و سبعمائة رحلت نمود
در یاران چبوتره مدفون شد رحمة الله علیه و عبد الرحمن بن عبد الرسول بن قاسم چشتی در مرآة الاسرار گفته ذکر آن سید با
اولاد مصطفی آن جگر بند بتول و مرتضی آن عالم بعلوم ربانی محقق زمان سید محمد بن محمود کرمانی قدس سره از اکابر
روزگار بود صدق و محبتی تمام داشت و سر حلقه سادات کرمان نیز بود از لاهور در دهلی آمدی و در وقت بازگشت در میان اجودهن شدی
برای ملاقات عم خود سید احمد کرمانی در ملتان رفتی وی آنجا سکونت کرده بود و دختر خود در عقد نکاح سید محمد مذکور
در آورده القصه درین آمد و رفت سید محمد را بخدمت گنجشکر اعتقاد صادق بهم رسیده و بشرف ارادت مشرف گردید
و بعد از چند سال از غلبه محبت گنجشکر اسباب معیشت دنیا را بر طرف ساخته بود با منکوحه در اجودهن بخدمتش سکونت گرفت

وی مقرب ترین یاران گنجشکر بود مدت هژده سال بخدمتش قیام داشت و دوازده سال در ارادت از سلطان المشایخ سابق ست و میان سلطان المشایخ و سید محمد کرمانی چهتمندی و اخلاص بی اندازه بود از آنجهت حضرت گنجشکر فرمود که شما هر دو کس یکجا باشید و میان شما مواخات باشد تا بدان محبت سبب سید محمد با فرزندان بخدمت سلطان المشایخ در دهلی آمد و باقی عمر در صحبت وی گذرانید وقتی سلطان المشایخ از ابا سید محمد بسبی تغیر مزاج شد سید محمد درمانده حاضر نگشت سلطان المشایخ حضرت رسالت پناه را در خواب دید که سید محمد پیش آنحضرت ایستاده است پس آنحضرت فرمود که مولانا نظام الدین سید محمد از فرزندان منست چون روز شد سلطان المشایخ بخانه سید محمد رفت و انواع دلداری نموده همراه برد و خدمتها کرد بعد از چند روز سید محمد کرمانی رحمت فراحم گشت چهارده سال پیش از نقل سلطان المشایخ رخت هستی بر بست وفاتش شب جمعه سنه احدی و عشر و سبعمائه واقع شد در حظیره سلطان المشایخ بر سر چوترا یاران اعلی مدفون یافت رحمة الله علیه و مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن گفته و قد

مدفن

ذکر القصة مولانا السید محمد العلوی الکرمانی اکثر من هذا قال زجر علی رضی الله عنه القصاص بمسجد البصرة و امر حتی فصم کل منبر کان ثم اتی علی الحسن فقال له انت عالم ام متعلم قال لست بشیء و انما ابلغ الناس ما بلغنی عن النبی صلی الله علیه و آله و سلم فقال ان هذا الشاب له لخلیق ثم اتبعه الحسن فاخذ ضبعة ثوبه و قال انشدک بالله علمنی وضوء النبی صلی الله علیه و آله و سلم فاتی بطست من ماء عند باب الطسوس فعلمه الوضوء انتهی و نیز در قول مستحسن گفته ثم رایت بعد مدة من تسوید هذه النسخة قد ذکر مولانا السید محمد بن المبارک الکرمانی فی سیر الاولیاء نقلا من خط شیخه سلطان المشایخ محبوب الاله سمی حبیب الله محمد نظام الملة و الدین المعروف بنظام الاولیاء رضی الله تعالی عنه و ارضاه عنا ما نصه و قد جرت السنة الالهیة ان لا یخبرهم شیئا من عالم الغیب و الشهادة الا بواسطة الی قوله و ان ابا هریرة اسلم زمن خیبر فلازم النبی صلی الله علیه و آله و سلم ثلث سنین و قد زاد فی روایته علی روایة من لازمه مدة عمره و بسط کسائه مشهور فکیف ینکر عمن اودع العلوم فی کساء ابی هریرة ان اودع الاسرار الیه فی خرقة البسها علیا رضی الله عنه ثم ذکر خبر العباء عن عائشة رضی الله تعالی عنها وجه هشتاد و دوم آنکه جمال الدین ابو الحجاج یوسف بن عبد الرحمن المزی این حدیث شریف را روایت نموده چنانچه در تهذیب الکمال در ترجمه جناب امیر المومنین علیه السلام گفته و روی انه صلی الله علیه و سلم قال انا مدینة العلم و علی

لازمه

بابها فمن اراد العلم فلیأت من بابه وجه هشتاد و نهم آنکه علامه مزی در تهذیب الکمال بترجمهٔ ابو الصلت
الهروی بالتنصیص مکرره وافادات محرره یحیی بن معین در باب تصحیح و اثبات این حدیث شریف ذکر نموده تحقق و ثبوت
آن بر ارباب الباب واضح و عیان نموده چنانچه سابقا در وجه پنجم یکی از آن منقول شده و باقی در ما بعد انشاء الله تعالی
مذکور خواهد شد و ابو الحجاج مزی از اجلهٔ حفاظ ثقات و اکابر متقنین اثبات نزد سنیه بوده محامد زاهره و مدائح باهره
او بر ناظر تذکرة الحفاظ و معجم مختص و تذهیب التهذیب ذهبی و تتمة المختصر ابن الوردی و طبقات شافعیه تاج الدین سبکی
و طبقات شافعیه جمال الدین اسنوی و روض المناظر ابو الولید بن شحنه حلبی و طبقات شافعیه تقی الدین اسدی
و درر کامنه فی اعیان المائة الثامنة ابن حجر عسقلانی و نجوم زاهره جمال الدین یوسف بن تغری بردی الظاهری
و طبقات الحفاظ جلال الدین سیوطی و مدینة العلوم ازنیقی و بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السابع محمد بن علی الشوکانی
و قول مستحسن مولوی حسن زمان معاصر و تاج مکلل مولوی صدیق حسن خان معاصر واضح و لائح است درینمقام
اکتفا بر بعض عبارات میرود عبد الرحیم بن الحسن الاسنوی در طبقات شافعیه گفته ابو الحجاج جمال الدین یوسف
بن الزکی عبد الرحمن بن یوسف القضاعی الحلبی المزی نسبة الی مزة بکسر المیم قریة
بظاهر دمشق کان المذکور احفظ اهل زمانه لا سیما الرجال المتقدمین و انتهت الیه الرحلة
من اقطار الارض لروایته ودرایته و کان اماما فی اللغة والتصریف دینا خیرا منقبضا عن الناس
طارحا للتکلف فقیرا صنف تهذیب الکمال فی اسماء الرجال و کتاب الاطراف و درس بدار
الحدیث الاشرفیة ولد بظاهر مدینة حلب فی سنة اربع و خمسین و ستمائة و استوطن دمشق الی
ان توفی بها فی دار الحدیث الاشرفیة ثانی عشر صفر سنة اثنتین و اربعین و سبعمائة و جلال الدین عبد الرحمن
بن ابی بکر السیوطی در طبقات الحفاظ گفته المزی الامام العالم الحبر الحافظ الاوحد محدث الشام جمال الدین
ابو الحجاج یوسف بن عبد الرحمن بن یوسف القضاعی ثم الکلبی الشافعی ولد بحلب سنة ۶۵۴ و
نشأ بالمزة و تفقه قلیلا ثم اقبل علی هذا الشان و رحل و سمع الکثیر و نظر فی اللغة و مهر فیها
و فی التصریف و قرأ العربیة و اما معرفة الرجال فهو حامل لوائها لم تر العیون مثله صنف
تهذیب الکمال و الاطراف و املی مجالس و اوضح مشکلات و معضلات ما سبق الیها من علم
الحدیث و رجاله و ولی مشیخة دار الحدیث الاشرفیة مات یوم السبت ثانی عشر صفر سنة ۷۴۲ و ازنیقی
در مدینة العلوم در ذکر صنف ثانی از شافعیه گفته و منهم یوسف بن عبد الرحمن بن یوسف الکلبی القضاعی الدمشقی الشیخ

ثانی صح

جمال الدین ابو الحجاج المزی حافظ زمانه حامل راية السنة والجماعة المتدرع جلباب الطاعات
وقد انتهت رياسة المحدثين اليه في الدنيا وحدث نحو خمسين سنة سمع منه ابن تيمية والبرزالي
والذهبي وابن سيد الناس والشيخ الامام السبكي وخلق كثير لا يحصون وصنف تهذيب الكمال المجمع
على انه لم يصنف مثله وكتاب الاطراف ولد سنة اربع وخمسين وستمائة توفي سنة اثنتين و
اربعين وسبعمائة انتهى وفضل المزي ابو الحجاج بحر هم المتقاذف بالامواج ؛ قد اثبت
هذا الحديث الباهر الانبلاج ؛ الزاهر الابتلاج ؛ فالمارق عنه بالانحراف والاعوجاج ؛ والحائد
عنه بالنكول والانزعاج ؛ غارق في اغباش التلزز واللجاج ؛ مار على وجهه في سباسب الحيرة والاهتمام
تارك من الحق واضحة الفجاج ؛ زائغ عن الملاحب المامونة عن الاختلاج ؛ وجه نود و سوم آنکه جمال الدین
محمد بن یوسف الزرندی الانصاری در نظم درر السمطین فی فضائل المصطفی والمرتضی والبتول والسبطین در
ذکر ترتیب کتاب گفته فالسمط الاول مشتمل على فضائل جناب سيد المرسلين وخاتم النبيين و
رسول رب العالمين محمد عليه افضل صلوات المصلين وشمائله وصفاته وما خصه الله
تعالى من اياته ومعجزاته وعلى مناقب ابن عمه وباب مدينة علمه امير المومنين علي
ابن ابيطالب رضي الله عنه وجه نود و چهارم آنکه نیز زرندی در نظم درر السمطین بعنوان قسم ثانی سمط اول
کتاب گفته القسم الثاني من السمط الاول في مناقب امير المومنين وامام المتقين عين مناهج
الحق واليقين ورأس الاولياء والصديقين زوج فاطمة البتول قرة عين الرسول ابن عمه
وباب مدينة علمه موازره واخيه وقرة عين صنو ابيه المرتضى المجتبى الذي في الدنيا
والاخرة امام سيد وفي ذات الله سبحانه وتعالى واقامة دينه قوي ايد ذي القلب العقول و
الاذن الواعية والهمة التي هي بالعهود والذمام وافية يعسوب الدين واخي رسول رب العالمين
محمد العالي سرادق مجده ؛ على قمة العرش المجيد تعاليا ؛ على علا فوق السموات قدره ؛ ومن
فضله نال المعالي الامانيا ؛ فاسس بنيان الولاية متقنا ؛ وحاز ذرى التحقيق منه الاعاليا ؛
الليث القاهر والعقاب الكاسر والسيف الباتر والبطل المنصور والضيغم الهصور ؛ والاسد
الوقود والبحر المسجور والعلم المنشور والعباب الزاخر الخضم والطود الشاهق الاشم وساقي
المومنين من الحوض بالاوفى والاتم اسد الله الكرار ابي الائمة الاطهار المشرف بمزية مرتبت

مولاه فعلی مولاه والمؤید بدعوة اللهم وال من والاه وعاد من عاداه کاسر الاصناب وهازم
الاحزاب المتصدق بخاتمه فی المحراب فارس میدان الطعان والضراب هزبر کل عرین وضرغام
کل غاب الذی بحکم لسان کل معتاد ومغتاب بیان کل ام مرتاب عن قدح فی قدح معلی لنقاء جنابه عن کل ذم وعاب
المخصوص من الحضرة النبویة بکرامة الاخوة والانتخاب المنصوص علیه بانه لدار الحکمة ومدینة العلم باب
وبفضله واصطفائه نزل الوحی ونزل الکتاب المکنی بابی الریحانتین وابی الحسن وابی تراب
هو النبأ العظیم وفلک نوح وباب الله وانقطع الخطاب ذو البراهین القاطعة و
الایات الدامغة وصاحب الکرامات والحجج البالغة ینبوع الخیر ومعدن البرکات ومنجی غرقی
بحار المعاصی من المخازی والمهاوی والدرکات الامام الذی هو فی ظلم الجهالة والضلالة
نبراس وفی مخم المبارزة والطعان هرماس اخیاس ولمدائن العلوم والحکم الیقینیة فضائله اساس
وما فی قربه من رسول الله صلی الله علیه وسلم ومناقبه التی لا یحیط بها وهم حد وقیاس
عند ذی رای ودین وعقل شبهة وریبة والتباس اخو خاتم الرسل الکرام محمد رسول الله
العالمین مطهر علی وصی المصطفی ووزیره ابو السادة الغر البهالیل حیدرة ابو السبطین
الحسن والحسین وارث الرسل مولی الثقلین مبدع جسیمات المکارم ومفیض عمیمات المنن الذی حبه
وحب اولاده من ارفع العدد واوقی الجنن اخو احمد المختار صفوة هاشم ابو السادة الغر المیامین
بالمنن وصهر امام المرسلین محمد علی امیر المؤمنین ابو الحسن هما ظهرا شخصین والنور واحد
بنص حدیث النفس والنور فاعلمن هو الوزر المأمول فی کل خطة وان لا تنجینا ولایته فمن
علیهم صلوة الله ما لاح کوکب وما هب من مراض النسیم علی الفنن **وجه نود ودوم** آنکه نیز زرندی
در نظم درر السمطین گفته فضیلة اخری اعترف بها الاصحاب وابتهجوا وسلکوا طریق الوفاق وانتهجوا
عن ابن عباس رضی الله عنهما ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم وعلی بابها
فمن اراد العلم فلیات علیا وکمال وثوق واعتماد وانتهای شموخ واستناد احادیث واخبار نظم درر السمطین از صدر کتاب
مذکور واضح ولائح ست کما لا یخفی علی من راجعه وسیاتی نقله فی مجلد حدیث النور ان شاء الله تعالی
وجه نود وسوم آنکه نیز زرندی در معارج الوصول الی معرفة فضل آل الرسول والبتول گفته روی ابن عباس
رضی الله عنهما ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد

نطق

بایها قلبیات علیا و نهایت استحصاف و رزانت و غایت استحکام و متانت روایات و آثار معارج الوصول
بر ناظر صدر آن ظاهر و باهر است و ستقف علیه ان شاء الله تعالی فی محله حسب ما ینال فی ر وجه نود و چهارم
آنکه نیز زرندی در کتاب الاعلام گفته باب فی خلافة امیر المومنین ابی الحسن علی بن ابی طالب بن عبد المطلب
الهاشمی رضی الله عنه یجتمع مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی عبد المطلب ثم ابن عمه
و باب مدینة علمه و موازره و مواخیه و قرة عین صنو ابیه و زوج فاطمة البتول
و قرة عین الرسول اول هذه الامة اسلاما و اوفاها عهدا و ذماما یعسوب الدین مبین
مناهج الحق والیقین و راس الاولیاء والصدیقین و امام البررة المتقین البحر المسجور والعلم المنشور
واللیث الهصور والسیف البتور ذو الکرامات الظاهرة والبراهین القاطعة والحجج البالغة اسد الله
الکرار ابو الائمة الاطهار المخصوص من الحضرة النبویة بکرامة الاخوة والانتخاب والمنصوص
علیه بانه لدار الحکمة و مدینة العلم باب المکنی بابی الریحانتین و ابی الحسن و
ابی التراب هو النبأ العظیم و فلک نوح و باب الله وانقطع الخطاب المشرف بمزیة من
کنت مولاه فعلی مولاه المؤید بدعوة اللهم وال من والاه و عاد من عاداه کاسر الانصاب
و هازم الاحزاب فکم له من قتیل مصاب و جریح و طریح بالرحاب و کم کشف عن نبی الله صلی الله
علیه وسلم من شدة و بوسی حتی خصه بقوله انت منی بمنزلة هارون من موسی و کم فرج
عنه من غمة و کرب حتی انزل الله فیه قل لا اسئلکم علیه اجرا الا المودة فی القربی ثم زاده شرفا
و رفعة و وفر حظه من اقسام العلی توفیرا بما انزل فیه و فی اولاده انما یرید الله لیذهب
عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا و کم من آیة نزلت فی شانه و قرة الله بها توقیرا و زاده
بها مکانة و جلالة و نضارة و تنضیرا فهو فی حلبة السباق الی کل غایة و مکرمة و منقبة
مجلی و الی المبادرة الی الاسلام مع صغر سنه فی ست او سبع او تسع بعد خدیجة مصلی و هذا
القدر فی الاشارة الی بعض فضائله و مناقبه کاف ههنا لانا قد جمعنا فی کتبنا الثلثة کتاب
الاربعین الصحاح و کتاب نظم درر السمطین فی فضل المصطفی و المرتضی والبتول والسبطین
و کتاب معارج الوصول الی معرفة فضل آل الرسول والبتول من فضائله الزاهرة و مناقبه الفاخرة
طرفا صالحا فکرهنا الاعادة فی التصانیف مخفی نماند که زرندی از اماثل اعلام حفاظ و افاخم عظام ایقاظ سنیه

بیان شد مفاخر عالیة القدر و مآثر سامیة الاخطار او حسب افادات بخفر ادر مجلد حدیث نور تفصیل خواهی شنید درینجا بعض عبارات که مثبت
کمال سمو مرتبت و جلالت و علو منزلت و نباهت اوست باید شنید - احمد بن عبد القادر العجیلی در ذخیرة المآل فی شرح عقد جواهر اللآل گفته
هذه الذکری الاجلة والمقتضی ولازم الادلة وذلک ان اجلة العلماء لما صرحت لهم الادلة
بهذه الخصوصیات لاهل البیت الشریف قرروا ذلک وحرروه مثل السید علی السمهودی امام السنة فی جواهره
والحافظ الطبری الشافعی فی ذخائره والمحب الزرندی الشافعی فی نظمه وشیخ الاسلام ابن حجر الشافعی فی
صواعقه وجلال الدین السیوطی الشافعی فی الثغور الباسمة فی مناقب السیدة فاطمة وفی احیاء المیت فی ذکر اهل البیت
والسمطین فی السبطین وفی اسنی المطالب فی فضائل علی بن ابی طالب ازین عبارات ظاهر است که علامه عجیلی زرندی را بلقب جلیل
حجت وصف نموده و او را از اجلهٔ علما معدود نموده و بر متتبع افادات محققین کبار و منتقدین احبار سنیه عظمت و رفعت این لقب مفخم و منیف
عظیم پیدا و آشکار است ذهبی در صدر میزان الاعتدال گفته فاعلی العبارات فی الرواة المقبولین ثبت حجة وثبت حافظ وثقة متقن وثقة ثقة
ثم ثقة ثم صدوق ولا باس به ولیس به باس ثم محله الصدق وجید الحدیث وصالح الحدیث وشیخ وسط و
شیخ حسن الحدیث وصدوق ان شاء الله وصویلح ونحو ذلک و نیز ذهبی در تذکرة الحفاظ بترجمه ابوبکر محمد بن احمد بن محمد بن یعقوب
المعروف بالمفید گفته والحافظ اعلی من المفید فی العرف کما ان الحجة فوق الثقة و زین الدین عبد الرحیم بن الحسین العراقی در شرح الفیة الحدیث گفته
قال ابن ابی حاتم وجدت الالفاظ فی الجرح والتعدیل علی مراتب شتی فاذا قیل للواحد انه ثقة او متقن فهو ممن یحتج
بحدیثه قال ابن الصلاح وکذا اذا قیل ثبت او حجة وکذا اذا قیل فی العدل انه حافظ او ضابط قال الخطیب ارفع
العبارات ان یقال حجة او ثقة و سخاوی در شرح الفیة الحدیث در ذکر تفاوت الفاظ تعدیل گفته فکلام ابی داود یقتضی ان الحجة
اقوی من الثقة وذلک ان الآجری ساله عن سلیمان بن بنت شرحبیل فقال ثقة یخطی کما یخطی الناس قال الآجری
فقلت هو حجة قال الحجة احمد بن حنبل وکذا قال عثمان بن ابی شیبة فی احمد بن عبد الله بن یونس ثقة ولیس بحجة
وقال ابن معین فی محمد بن اسحاق ثقة ولیس بحجة وفی ابی اویس صدوق ولیس بحجة وکان لهذه النکتة قدمها الخطیب حیث
قال ارفع العبارات ان یقال حجة او ثقة و ملا علی قاری در جمع الوسائل فی شرح الشمائل گفته ثم الحافظ فی اصطلاح المحدثین من احاط علمه بمائة
الف حدیث متنا واسنادا والطالب هو المبتدی الراغب فیه والمحدث والشیخ والامام هو الاستاذ الکامل والحجة من احاط
علمه بثلثمائة الف حدیث متنا واسنادا واحوال رواته جرحا وتعدیلا وتاریخا و
الحاکم هو الذی احاط علمه بجمیع الاحادیث المرویة کذلک انتهی فهذا الحافظ
الزرندی محدث الحرم بحجیتهم الکابر المبجل المحترم قد اثبت هذا الحدیث

الثانی لکل مذل برمو فی افادتہم البالغة البلیغة الدارئة لکل ریب عرض و اعترم ¤ فلا یتفوہ بطعنه بعد الا من جزم حبل تمامه وصرم ¤ ولا یتکلم بالقدح فیه الا من ثلم اساس دینه وخرم ¤ ولا یلفق فیه الاباطیل الا من حقب الا العظلیه و اجترم ¤ ولا یصل فیه بالاضالیل الا من نفخ فی غیر ضرم ¤ وجه نود و ششم آنکه صلاح الدین ابوسعید خلیل بن کیکلدی العلائی الدمشقی الشافعی در مضمار اثبات و احقاق حدیث مدینة العلم قصب السبق از اعیان اقران خویش برده مردانه وار قدم در وادی تحقیق و تثبیت آن فشرده علامه سخاوی در مقاصد حسنه در ذکر این حدیث شریف گفته بل صرح العلائی بالتوقف فی الحکم علیه بذلک فقال وعندی فیه نظر ثم بین ما یشهد بصحته لکون ابی معاویة راوی حدیث ابن عباس حدث به قال المحرز وممن هو دونه قال و ابو معویة ثقة حافظ یحتج بافراده کابن عیینة وغیره فمن حکم علی الحدیث مع ذلک بالکذب فقد اخطاء قال ولیس هو من الالفاظ المنکرة التی تاباها العقول بل هو کحدیث ارحم امتی بامتی یعنی الماضی و هو صنیع معتمد و علامه سیوطی در لآلی مصنوعه گفته قال الحافظ صلاح الدین العلائی و من خطه نقلت فی اجوبته عن الاحادیث التی تعقبها السراج القزوینی علی مصابیح البغوی وادعی انها موضوعة حدیث انا مدینة العلم و علی بابها قد ذکره ابو الفرج فی الموضوعات من طرق عدة وجزم ببطلان الکل وکذلک قال بعده جماعة منهم الذهبی فی المیزان وغیره و المشهور به روایة ابی الصلت عبد السلام بن صالح الهروی عن ابی معویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس مرفوعا وعبد السلام هذا تکلموا فیه کثیرا قال النسائی لیس بثقة وقال الدارقطنی و ابن عدی متهم زاد الدارقطنی رافضی وقال ابو حاتم لم یکن عندی بصدوق وضرب ابو زرعة علی حدیثه ومع ذلک فقد قال الحاکم ثنا الاصم ثنا عباس یعنی الدوری قال سئلت یحیی بن معین عن ابی الصلت فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معویة حدیث انا مدینة العلم فقال قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی وهو ثقة عن ابی معویة وکذلک روی صالح جزرة عن ابن معین ثم ساقه الحاکم من طریق محمد بن یحیی بن الضریس وهو ثقة حافظ عن محمد بن جعفر الفیدی عن ابی معویة قال العلائی فقد برئ ابو الصلت عبد السلام من عهدته و ابو معویة ثقة مأمون من کبار الشیوخ وحفاظهم المتفق علیهم وقد تفرد به عن الاعمش فکان ماذا و ای استحالة ان یقول النبی صلعم مثل هذا فی حق علی رضی الله عنه ولم یأت کل من تکلم فی هذا الحدیث وجزم بوضعه بجواب عن هذه الروایات الصحیحة عن ابن معین ومع ذلک

مجمع

بروایة ابو الصلت

فله شاهد رواه الترمذی فی جامعه عن اسمعیل بن موسی الفزاری عن محمد بن عمر بن الرومی

عن شریک بن عبد الله عن سلمة بن کهیل عن سوید بن غفلة عن ابی عبد الله الصنابحی عن علی

مرفوعا انا دار الحکمة وعلی بابها ورواه ابو مسلم الکجی وغیره عن محمد بن عمران الرومی وهو ممن روی

عنه البخاری فی غیر الصحیح وقد وثقه ابن حبان وضعفه ابو داؤد وقال ابو زرعة فیه لین قال الترمذی

بعد اخراج الحدیث هذا الحدیث غریب وقد روی بعضهم هذا عن شریک ولم یذکر فیه الصنابحی ولا

یعرف هذا عن احد من الثقات غیر شریک قال العلائی فقد بری محمد بن عمر الرومی من التفرد

به وشریک هو ابن عبد الله النخعی القاضی احتج به مسلم وعلق له البخاری ووثقه یحیی بن معین وقال

العجلی ثقة حسن الحدیث وقال عیسی بن یونس ما رایت احدا قط اورع فی علمه من شریک فعلی هذا

یکون تفرده حسنا فکیف اذا انضم الی حدیث ابی معویة ولا یرد علیه روایة من اسقط منه الصنابحی

لان سوید بن غفلة تابعی مخضرم ادرک الخلفاء الاربعة وسمع منهم فذکر الصنابحی فیه

من المزید فی متصل الاسانید ولم یات ابو الفرج ولا غیره بعلة قادحة فی حدیث شریک سوی

دعوی الوضع دفعا بالصدر انتهی کلام الحافظ صلاح الدین العلائی ونیز سیوطی در قوت المغتذی گفت

وقال الحافظ صلاح الدین العلائی فی اجوبته هذا الحدیث ذکره ابو الفرج بن الجوزی فی الموضوعات

من طرق عدة وحکم ببطلان الکل وکذلک قال بعده جماعة منهم الذهبی فی المیزان وغیره والمشهور

به روایة ابی الصلت عبد السلام بن صالح الهروی عن ابی معاویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن

عباس مرفوعا وعبد السلام هذا تکلموا فیه کثیرا قال النسائی لیس بثقة وقال الدارقطنی

وابن عدی متهم زاد الدارقطنی رافضی وقال ابو حاتم لم یکن عندی بصدوق وضرب ابو زرعة

علی حدیثه ومع ذلک فقد قال الحاکم حدثنا الاصم حدثنا عباس یعنی الدوری قال سألت

یحیی بن معین عن ابی الصلت فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معویة حدیث انا مدینة

العلم فقال قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی وهو ثقة عن ابی معویة وکذلک روی صالح جزرة ایضا

عن ابن معین ثم ساقه الحاکم من طریق محمد بن یحیی بن الضریس وهو ثقة حافظ عن محمد بن

جعفر الفیدی عن ابی معویة وقال ابو الصلت احمد بن محمد بن محرز سألت یحیی بن معین عن ابی

الصلت فقال لیس ممن یکذب فقیل له فی حدیث ابی معویة انا مدینة العلم فقال هو من حدیث

عمر بن

عمر بن

متفرده

بروایة ابو الصلت

وضرب

ابی معویۃ اخبرنی ابن نمیر قال حدث بہ ابو معویۃ قدیما ثم کف عنہ وقال کان ابو الصلت رجلا موسرا یطلب ھذہ الاحادیث ویلزم المشایخ قلت فقد برئ ابو الصلت عبد السلام من عہدتہ و ابو معویۃ ثقۃ مامون من کبار الشیوخ وحفاظھم المتفق علیھم وقد تفرد بہ عن الاعمش فکان ماذا وای استحالۃ فی ان یقول النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثل ھذا فی حق علی ولم یات کل من تکلم فی ھذا الحدیث وجزم بوضعہ بجواب عن ھذہ الروایات الصحیحۃ عن یحیی بن معین و مع ذلک فلہ شاھد رواہ الترمذی من حدیث علی ورواہ ابو مسلم الکجی وغیرہ عن محمد بن عمر الرومی وھو ممن روی عنہ البخاری فی غیر الصحیح وقد وثقہ ابن حبان وضعفہ ابو داؤد وقال ابو زرعۃ فیہ لین وقال الترمذی روی بعضھم ھذا عن شریک ولم یذکر فیہ الصنابحی ولا نعرف ھذا عن احد من الثقات غیر شریک فقد برئ محمد بن الرومی من التفرد وشریک ھو ابن عبد اللہ النخعی القاضی احتج بہ مسلم وعلق لہ البخاری ووثقہ یحیی بن معین وقال العجلی ثقۃ حسن الحدیث وقال عیسی بن یونس ما رایت احدا قط اورع فی علمہ من شریک فعلی ھذا یکون تفردہ حسنا فکیف اذا انضم الی حدیث ابی معویۃ المتقدم ولا یرد علیہ روایۃ من اسقط منہ الصنابحی لان سوید بن غفلۃ تابعی مخضرم ادرک الخلفاء الاربعۃ وسمع منھم فذکر الصنابحی فیہ من المزید فی متصل الاسانید ولم یات ابو الفرج ولا غیرہ بعلۃ قادحۃ فی حدیث شریک سوی دعوی الوضع دفعا بالصدر انتھی کلام العلائی ونیز سیوطی در نکت بدیعات در ذکر این حدیث شریف گفتہ وتعقب الحافظ ابو سعید العلائی علی ابن الجوزی فی ھذا الحدیث بفصل طویل سقتہ فی الاصل وملخصہ ان قال ھذا الحدیث حکم ابن الجوزی وغیرہ بوضعہ وعندی فی ذلک نظر الی ان قال والحاصل انہ ینتھی بطرقہ الی درجۃ الحسن المحتج بہ فلا یکون ضعیفا فضلا عن ان یکون موضوعا و تحسین حافظ علائی این حدیث شریف را بر ناظر کتاب احادیث مشتہرہ تالیف علامہ زرکشی و در منتثرہ جلال الدین سیوطی و جواہر العقدین نور الدین سمہودی و سبل الہدی والرشاد محمد بن یوسف شامی و تنزیہ الشریعہ ابن عراق کنانی و تذکرہ محمد طاہر فتنی و مرقاۃ ملا علی قاری و فیض القدیر عبد الرؤف المناوی و حاشیہ مواہب لدنیہ تصنیف نور الدین شبراملسی و قول مستحسن مولوی حسن زمان معاصر نیز واضح و ظاہر ست و ستقف علیہ فیما بعد ان شاء اللہ تعالی و محامد عظیمہ و مدائح فخیمہ علائی و کمال علو مرتبت و سمو منزلت او نزد ا نحضرات بر ناظر

مفردہ

تذکرۃ الحفاظ و معجم مختص ذہبی و طبقات شافعیہ عبد الرحیم اسنوی و طبقات شافعیہ تقی الدین الاسدی و درر کامنہ
ابن حجر عسقلانی و طبقات الحفاظ سیوطی و انس جلیل مجیر الدین عبد الرحمن علیمی حنبلی و بدر طالع محمد بن علی
الشوکانی واضح و آشکارست درینجا بر بعضی عبارات اکتفا میرود شوکانی در بدر طالع گفته خلیل بن کیکلدی
العلائی ولد فی ربیع سنۃ ۶۹۴ و اول سماعه للحدیث فی سنۃ ۷۰۳ سمع علی شرف الدین الفزاری
و برهان الدین الذهبی و ابن عبد الدائم و القسم بن عساکر و جماعۃ کثیرۃ بلغوا الی سبعمائۃ
و رحل الی الاقطار و اشتغل قبل ذلک بالفقه و العربیۃ و من مصنفاته التصانیف فی الفقه
و الاصول و الحدیث و منها تحفۃ الرائض فی علم الفرائض و الاربعین فی اعمال المتقین
و شرح حدیث ذی الیدین فی مجلد و الوشی المعلم فیمن روی عن ابیه عن جده عن النبی صلی
الله علیه و سلم قال ابن حجر فی الدرر انه صنف کتبا کثیرۃ جدا سائرۃ مشهورۃ نافعۃ و
کان بزی الجند ثم لبس زی الفقهاء و حفظ التنبیه و مختصر ابن الحاجب و مقدمته فی النحو و التصریف
و ولی تدریس الحدیث بالناصریۃ ثم الصلاحیۃ بالقدس و قطن به الی ان مات و حج
مرارا و جاور و کان ممتعا فی کل باب یحفظ تراجم اهل عصره و من قبلهم و وصفه الذهبی
بالحفظ و قال استحضر الرجال و العلل و تقدم فی هذا الشان مع صحۃ الذهن و سرعۃ الفهم
و قال غیره و کان اماما فی الفقه و النحو و الاصول و الحدیث و فنونه حتی صار بقیۃ الحفاظ
عارفا بالرجال علامۃ فی المتون و الاسانید و مصنفاته تنبئ عن امامته فی کل فن و قال
الاسنوی کان حافظ زمانه اماما فی الفقه و الاصول و غیرهما ذکیا نظارا فصیحا کریما و له
نظم حسن و استمر علی حاله حتی مات فی القدس خامس المحرم سنۃ ۷۶۱ انتهی فهذا العلائی
حافظهم الذی شمخ و اعتلی * و بارعهم الذی اضطلع و امتلأ * قد اثبت هذا الحدیث
فنفی کل ریب و جلی * و قطع اصل کل شبهۃ و اختلی * فلا ینحرف عنه الا من جاب من العمه
قاتمۃ الفلا * و لا یصدف عنه الا من اوقد نار الفتنۃ و اصطلی و جه نود و ششتم
آنکه سید علی بن شهاب الدین الهمدانی در کتاب المودۃ فی القربی گفته عن جابر رضی الله عنه قال
قال رسول الله صلی الله علیه و سلم انا مدینۃ العلم و علی بابها و عن ابن مسعود و عن
انس مثل ذلک وجه نود و ہفتم آنکہ نیز سید علی ہمدانی در کتاب السبعین فی فضائل امیر المؤمنین علی ما نقل عنه گفته الحدیث

بخط الاول

الثانی والعشرون قال جابر اخذ رسول الله صلی الله علیه وسلم بعضد علی وقال هذا امام البررة
وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من خذله ثم مد بها صوته وقال انا مدینة العلم وعلی بابها
فمن اراد العلم فلیأت الباب رواه ابن المغازلی وجه نود و هشتم آنکه سید علی همدانی در کتاب مودة القربی
که مختصر کتاب فردوس الاخبار دیلمی ست و نسخه منقوله آن از نسخه عتیقه پیش نظر نحیف حاضرست گفته الباب
الاول یفتح بما روی باب مدینة العلم و منبع الکرم والحلم صاحب المناقب علی بن ابی طالب
کرم الله وجهه وجه نود و نهم آنکه نیز سید علی همدانی در روضة الفردوس در باب حادی عشر که بر مرویات
جابر بن عبد الله انصاری مشتمل ست گفته وعنه قال قال علیه السلام انا مدینة العلم و
علی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب وجه صدم آنکه نیز سید علی همدانی در شرح قصیده خمریه فارضیه که
موسوم بمشارب الاذواق ست در شرح شعر لها البدر کأس وهی شمس تدیرها * هلال وکم یبدو
اذا مزجت نجم * گفته شاید مراد ناظم معانی اعیان خارجی بوده و شاید که بدین حقایق نفسی خواهد بود و بر تقدیر
اول مراد از بدر روح محمدی بوده که مظهر آفتاب احدیت و وعای حقیقت محبت ست و مراد از هلال علی باشد
که ساقی کوثر شراب محبت ذو الجلال و موصل متعطشان فیافی ملال بمورد زلال وصال اوست که انا مدینة
العلم وعلی بابها و چنانکه هلال غیر بدر نیست بلکه جزوی از وست سید اولیا را باسید انبیا همین حکم ست که خلقت انا
وعلی من نور واحد علی منی وانا منه و از امتزاج احکام شرایع مصطفوی و اعلام حقایق مرتضوی نجوم
مشارب اذواق اعیان اولیا ظاهر شده و آنکه سید انبیا در حق مهتر اصفیا فرموده که انا وانت ابوا هذه الامة
اشارت بدین معنی ست زیرا که منبع اسرار معارف توحید و مطلع انوار معالم التحقیق اوست و حصول کمال درجات
اسرار جمیع اهل کشف و شهود از منبع هدایت او بوده و هست و خواهد بود که انا المنذر و علی الهادی و
بک یا علی یهتدی المهتدون و چون این سر بر تو مکشوف شود بدان که طوالع انوار حقایق بر وی
مقتبس از مشکات ولایت علیست و با وجود امام هادی متابعت غیری از احولیست وجه صد و یکم آنکه
نیز سید علی همدانی در اجازت نامه که برای شیخ طالب داود نوشته و مجد الدین بن ظهیر الدین بدخشانی از مطلع السلاسل
آورده بعد ذکر بعضی از احوال و مقامات اهل سلوک گفته و غیر این از مراتب سنیه ارباب قلوب و درجات عالیه
اهل کشف که این ضعیف بعضی از آثار و ثمرات آن در صحبت شیخ خود سیدی و سندی قدوة الواصلین حجة العارفین سلطان
المحققین برهان الموحدین سر الله فی الارضین ابو المعالی شرف الحق والدین محمود بن عبد الله المزدقانی افاض الله علی

روحه الکریم بجلال الرحمة والغفران بلغته و مشاهده کرده است و او از صحبت شیخ شیوخ الاسلام عارف علم ربانی شیخ رکن الملة والدین احمد بن محمد المعروف بعلاء الدوله سمنانی اخذ طریقت کرده است و او از صحبت شیخ نور الدین عبد الرحمن اسفراینی نور و او از ذاکر احمد جوزقانی و از شیخ کامل سالار علی لالا و او از شیخ واصل شهید مجد الدین بغدادی و او از محقق کامل مکمل ابو الجناب احمد بن عمر الخیوقی المعروف بنجم الدین کبری و او از شیخ عمار یاسر و او از شیخ ابو النجیب سهروردی و او از شیخ احمد غزالی و او از شیخ ابو بکر نساج و او از شیخ ابو القاسم گرگانی و او از شیخ عثمان مغربی و او از ابو علی کاتب و او از ابو علی رودباری و او از سید الطائفه جنید بغدادی و او از سری سقطی و او از شیخ معروف کرخی و او از داود طائی و او از شیخ حبیب عجمی و او از شیخ حسن بصری و او از امام اولیا سلطان اتقیا باب مدینه علم منبع کرم و حلم اسد الله الغالب امیر المومنین علی بن ابیطالب کرم الله وجهه و او از حضرت سید المرسلین و امام المتقین و رسول رب العالمین محمد مصطفی علیه افضل الصلوات واکمل التحیات انتهی- و علی همدانی از اکابر اولیای عظام و اجله عرفای فخام و اماثل علمای اعلام و اماجد نبهای عظام سنیه بوده مفاخر عظیمه و مآثر فخیمه و محامد سنیه و مدائح علیه او انشاء الله تعالی در مجلد حدیث تشبیه بتفصیل جمیل خواهی شنید فهذا احدهم المعروف و قرمهم الموصوف بالسبق والبراعة والفضل المشنوف المحرز عندهم من المحامد عجیبة الانواع والصنوف فقد روی هذا الحدیث المشید المرصوف الموطد المکنوف واثبته فی تصانیفه التی لا یعمی عنها الا کل خاسئ مطرود فارغم من المنکرین المعاطس والانوف وساق الیهم وحی الحتوف وردی عصبتهم بالمرنان الهتوف واصمی زرافتهم باحد القواضب السیوف وجعل ما الفقوه کالرماد المنسوف وصیر ما ابرموه کالصوف المندوف وجه صد و دوم آنکه نور الدین جعفر بن سالار البدخشانی المعروف بامیر ملا خلیفه سید علی همدانی در خلاصة المناقب گفته جناب سیادت در ذخیره آورده است که در بعضی اخبار آورده است که امام محقق سابق جعفر صادق علیه و علی آبائه السلام گفتند ان فیک کل فضیلة الا انه متکبر قال لست بمتکبر ولکن کبریاء الحق قام منی مقام التکبر یعنی طائفه که اخلاق نفسانی را در مقام فنا در بازند خانه وجود را از صفات بشریت بپردازند و خاشاک هستی را در زاویه نابود اندازند بر آستانه مقبولان بعد از تجرع مرارات فنا شربت بقا چشانند و در بارگاه لقا بعضی لباس حلم و حیا پوشانند و جماعتی بخلعت تعزز و کبریا مخصوص گردانند پس چون در مقام صحو ایشان را آن صفات را در وجود عزیز ایشان بظهور رسانند عوام کالانعام از ایشان تکبر دانند اما عارف محقق میداند که آن تعزز بحق و تجلی سلطنت کبریای مطلق است که در ابدان زاکیه و اجسام طاهره ایشان

بظهور رسیده نه ایشان را نزد خود مقداری و نه بار و قبول خلق ازای و قراری و نه در ظهور آن صفات اختیاری
بل یفعل ما یشاء و یحکم ما یرید و آنکه باب مدینهٔ علم و منبع کرم و حلم شاهباز فضای
ازلی امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه فرمود که ما احسن تواضع الغنی فی مجلس الفقیر رغبة فی ثواب
الله تعالی و احسن من ذلک تیه الفقراء علی الاغنیاء ثقة بالله تعالی اشارت باین معنی بود زیرا که
تکبر اغنیا بسبب نخوت نفسانی و عوارض صوری فانی باشد که آن بغیر الحق ست و تکبر درویش عارف بالله باشد
بود و این احسن احوال فقیر ست زیرا که این دلالت ست بر یقین او و ازینجا بدانی که آنچه موجب نقصان عاقل ست
کمال عارفست انتهی نور الدین جعفر از افاخم عرفای معروفین معتمدین و اعاظم کملای ممدوحین مستندین سنیه میباشد
جلالت شان و سمو مکان او بر ناظر جامع السلاسل مجد الدین بن ظهیر الدین بدخشانی و انتباه فی سلاسل اولیاء الله
شاه ولی الله والد ماجد مخاطب ظاهر و نمایان ست فهذا عارف فهم الجلیل ۞ و کابرهم النبیل ۞
قد حتم بهذا الحدیث الاثیر الاثیل ۞ حتما قاطعا لکل قال و قیل ۞ فلا یثنی الوجه عن قبوله
الا الازور عن الجائر الضلیل ۞ و لا یعرض عنه بعد وله الا الا خالف الزائغ المخطی للسبیل
و لا یرتاب فیه الا المائق المافوک بالحیل و الاعالیل ۞ و لا یتمتری فیه الا المرتبک فی شباک الخدع
و الاضالیل ۞ **وجه صد و سوم** آنکه بدر الدین محمد بن بهادر بن عبد الله الزرکشی الشافعی بوجه حسن داد الجاج
صدور معاندین و احراق قلوب جاحدین داده بتصریح این معنی که حدیث مدینة العلم منتهی بدرجهٔ حسن محتج به میشود
و ضعیف نیست چه جای آنکه موضوع باشد داغ توهین و تهجین بر نواصی منکرین جاحدین نهاده عبد الرؤف
مناوی در فیض القدیر در ذکر این حدیث شریف گفته و قال الزرکشی الحدیث ینتهی الی درجة الحسن المحتج
به و لا یکون ضعیفا فضلا عن کونه موضوعا و مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن در ذکر این حدیث شریف
گفته و اقتصر علی تحسینه العلائی و الزرکشی و ابن حجر فی اقوام آخر ردا علی ابن الجوزی و علامهٔ زرکشی
بر تحسین خود تحسین این حدیث از علائی نیز نقل کرده چنانچه بر ناظر در منتشره سیوطی و مرقاة ملا علی قاری واضح و آشکار ست
و علامه زرکشی از اعلام متحرزین و جهابذ نحاریر و افاخم مبرزین کامل عیار نزد سنیه میباشد تقی الدین اسدی در طبقات
شافعیه گفته محمد بن بهادر بن عبد الله العالم العلامة المصنف المحرر بدر الدین ابو عبد الله
المصری الزرکشی مولده سنة خمس و اربعین و اخذ عن الشیخین جمال الدین الاسنوی و سراج الدین
البلقینی و رحل الی حلب الی الشیخ شهاب الدین الاذرعی و تخرج فی الحدیث بمغلطائی و سمع الحدیث

بدمشق وغيرها قال بعض المورخين كان فقيها اصوليا اديبا فاضلا في جميع ذلك ودرس و
افتى وولي مشيخة خانقاه كريم الدين بالقرافة الصغرى وحكى لي الشيخ شمس الدين البرماوي
انه كان منقطعا الى الاشتغال بالعلم لا يشتغل عنه بشيء وله اقارب يكفونه امر دنياه توفي في
رجب سنة اربع وتسعين وسبعمائة ودفن بالقرافة الصغرى بالقرب من تربة الامير بكتمر الساقي
ومن تصانيفه تكملة شرح المنهاج للاسنوي واعتمد فيه على النكت لابن النقيب واخذ من كلام
الاذرعي والبلقيني وفيه فوائد وابحاث تتعلق بكلام المنهاج حسنة لكنه يهم في النقل
والبحث كثيرا اتم اكماله لنفسه ولكن الربع الاول منه عدم وهو مسودة وخادم الشرح والروضة
وهو كتاب كبير فيه فوائد جليلة كتبه على اسلوب المتوسط للاذرعي والنكت على البخاري
والبحر في الاصول في ثلثة اجزاء جمع فيه جمعا كثيرا لم يسبق اليه و
شرح جمع الجوامع للسبكي في مجلدين وله مصنفات آخر منها مصنف
في الادب سماه ربيع الغزلان وخطه ضعيف جدا قل من يحسن استخراجه وابن حجر عسقلاني
در درر کامنه فی اعیان المائة الثامنة گفته محمد بن بهادر بن عبد الله التركي الاصل المصري الشيخ بدر الدين الزركشي
ولد سنة خمس واربعين وعني بالاشتغال من صغره فحفظ كتبا واخذ عن الشيخ جمال الدين
الاسنوي والشيخ سراج الدين البلقيني ولازمه ولما ولي قضاء الشام استعار منه نسخة من الروضة
مجلد فعلق ما على الهوامش من الفوائد فهو اول من جمع حواشي الروضة للبلقيني وذلك في سنة
تسع وستين وملكتها بخطه ثم جمعها القاضي ولي الدين ابن شيخنا العراقي قبل ان يقف على
الزركشية فلما اعرفها لم انتفع بها فيما كان قد خفي من اطراف الهوامش في نسخة الشيخ وجعل
لكل ما زاد على نسخة الزركشي زايا وعني الزركشي بالفقه والاصول والحديث فاكمل شرح المنهاج
واستمد فيه من الاذرعي كثيرا وكان رحل الى دمشق فاخذ عن ابن كثير في الحديث وقرأ عليه مختصره ومدحه
ببيتين ثم توجه الى حلب فاخذ عن الاذرعي ثم الخادم على طريق المهمات فاستمد من
المتوسط للاذرعي كثيرا لكنه شحنه بالفوائد والزوائد من المطلب وغيره وجمع في الاصول كتابا
سماه البحر في ثلاثة اسفار وشرح علوم الحديث لابن الصلاح وجمع الجوامع للزركشي وشرع
في شرح البخاري فتركه مسودة وقفت على بعضها ولخص منه التنقيح في مجلدة وشرح الاربعين

مجلدة

نسخه مصنف

للسبکی

النووية وولى مشيخة كريم الدين وكان منقطعا فى منزله لا يتردد الى احد الا الى سوق الكتب واذا حضره لا يشترى شيئا وانما يطالع فى تصانيفه وخرج احاديث الرافعى ومشى فيه على جمع ابن الملقن لكنه سلك طريق الزيلعى فى سوق الاحاديث باسانيدها فطال الكتاب بذلك وفات وجلال الدين سيوطى در حسن المحاضرة گفته بدر الدين محمد بن عبد الله بن بهادر الزركشى ولد سنة خمس واربعين وسبعمائة واخذ عن الاسنوى ومغلطائى وابن كثير والاذرعى وغيرهم والف تصانيف كثيرة فى عدة فنون منها الخادم على الرافعى والروضة وشرح المنهاج والديباج وشرح جمع الجوامع وشرح البخارى والتنقيح على البخارى وشرح التنبيه والبرهان فى علوم القران والقواعد فى الفقه واحكام المساجد وتخريج احاديث الرافعى وتفسير القران وصل الى سورة مريم والبحر فى الاصول وسلاسل الذهب فى الاصول والنكت على ابن الصلاح وغير ذلك مات يوم الاحد ثالث رجب سنة اربع وتسعين وسبعمائة ودفن بالقرافة الصغرى وشمس الدين محمد بن على بن احمد الداودى المالكى در طبقات المفسرين گفته محمد بن عبد الله بن بهادر الامام العالم العلامة المصنف المحرر بدر الدين ابو عبد الله المصرى الزركشى الشافعى مولده سنة خمس واربعين وسبعمائة اخذ عن الاسنوى ومغلطائى وابن كثير والاذرعى وسراج الدين البلقينى ورحل الى حلب فاخذ عن الشيخ شهاب الدين الاذرعى وسمع الحديث بدمشق سنة اثنتين وخمسين وسبعمائة من الصلاح بن ابى عمر وابن اميلة وغيرهما وكان فقيها اصوليا مفسرا اديبا فاضلا فى جميع ذلك ودرس وافتى وولى مشيخة خانقاه كريم الدين بالقرافة الصغرى وكان منقطعا الى الاشتغال بالعلم لا يشتغل عنه بشىء وله اقارب يكفونه امر دنياه وله تصانيف كثيرة فى عدة فنون منها الخادم على الرافعى والروضة وشرح المنهاج والديباج وشرح جمع الجوامع وشرح البخارى والتنقيح عليه وشرح العمدة وشرح التنبيه والبحر فى الاصول فى ثلاثة اجزاء جمع فيه جمعا كثيرا لم يسبق اليه وسلاسل الذهب فى الاصول والبرهان فى علوم القران والقواعد فى الفقه واحكام المساجد وتخريج احاديث الرافعى وتفسير القران العظيم وصل فيه الى سورة مريم والنكت على ابن الصلاح وغير ذلك وخطه ضعيف جدا قل من يحسن استخراجه توفى يوم الاحد ثالث شهر رجب سنة اربع وتسعين وسبعمائة ودفن بالقرافة الصغرى بالقرب من تربة الامير بكتمر الساقى

و ابو مہدی ثعالبی در مقالید الاسانید گفتہ نبذۃ من تعریف البدر الزرکشی رحمہ اللہ تعالیٰ قال الحافظ ابن حجر فی انباء الغمر ہو محمد بن بہادر بن عبد اللہ الزرکشی ولد سنۃ خمس و اربعین و سبعمائۃ بتقدیم المہملۃ علی الموحدۃ کما رایت بخطہ و سمع من مغلطائی و تخرج بہ فی الحدیث و قرأ علی جمال الدین الاسنوی و تخرج بہ فی الفقہ و سمع من ابن کثیر و اخذ عن الاذرعی و غیرہ و اقبل علی التصنیف فکتب بخطہ ما لا یحصی لنفسہ و لغیرہ و من تصانیفہ تخریج احادیث الرافعی فی خمس مجلدات و خادم الرافعی فی عشرین مجلدا و التنقیح و شرع فی شرح کبیر علی البخاری لخصہ من شرح ابن الملقن و زاد فیہ کثیرا و شرح جمع الجوامع فی مجلدین و شرح المنہاج فی عشرۃ و مختصرہ فی مجلدین و التجرید فی اصول الفقہ فی ثلاث مجلدات و غیر ذلک و تخرج بہ جماعۃ و کان مقبلا علی شانہ منجمعا عن الناس و کان یقول الشعر الوسط مات فی ثالث رجب سنۃ اربع و تسعین بتقدیم المثناۃ الفوقیۃ و سبعمائۃ رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ انتہی و خود شاہ صاحب در بستان المحدثین گفتہ تنقیح الالفاظ الجامع الصحیح از تصانیف بدرالدین محمد بن بہادر بن عبد اللہ زرکشی ست کہ در سال ہفصد و چہل و پنج متولد شدہ و از شاگردان حافظ مغلطائی ست در فن حدیث و از جمال الدین اسنوی نیز اخذ علوم کردہ خصوصا فقہ و سماع حدیث از ابن کثیر و اذرعی نیز دارد صاحب تصانیف بسیارست خصوصا خدمت فقہ شافعی و علوم قرآن بسیار نمودہ از انجملہ ست تخریج احادیث الرافعی در پنج جلد و از انجملہ خادم الرافعی در بست جلد و شرحی دیگر دارد بر بخاری بسیار دراز و مطول کہ آنرا از شرح ابن ملقن تلخیص نمودہ و چیزہا دران افزودہ و جمع الجوامع را نیز شرح نمودہ در دو جلد و منہاج را در دہ جلد و مختصر آن شرح کردہ در دو جلد و تجرید در اصول الفقہ در سہ جلد نوشتہ و شعری ہم دارد متوسط الدرجہ و وفاتش در سوم رجب سال نود و چہار بعد از ہفصد بود و صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلا گفتہ بدرالدین محمد بن عبد اللہ بن بہادر الزرکشی در سنہ خمس و اربعین و سبعمائۃ متولد شدہ و از اسنوی و مغلطائی و ابن کثیر و اذرعی و غیرہم فرا گرفتہ و تالیف ساختہ تصانیف بسیار در فنون عدیدہ دارد منہا الخادم علی الرافعی و الروضۃ و شرح المنہاج و الدیباج و شرح جمع الجوامع و شرح البخاری و التنقیح علی البخاری و شرح التنبیہ و البرہان فی علوم القرآن و القواعد فی الفقہ و احکام المساجد و تخریج احادیث الرافعی و تفسیر القرآن الی سورۃ مریم و البحر فی الاصول و سلاسل الذہب فی الاصول و النکت علی ابن الصلاح و غیر ذلک مات یوم الاحد ثالث رجب سنۃ اربع و تسعین و سبعمائۃ و دفن بالقرافۃ الصغری

ثالث

(اتحاف النبلاء صدیق حسن خان)

فهذا الزرکشی احد اعلامهم المشاهیر، وفرد احبارهم النحاریر، قد حسّن هذا الحدیث
الرفیع الاثیر، وصرّح بکونه محتجاً به علی رغم المنکر الغریر، فالمتعامی عنه مصاب فی بصره
ضریر، والحائد عنه معتوه مالوس فاسد الضمیر، والمتعاند فیه مدیث لصغاره حقیر
والمناکر فیه محتقب لاثمه وقیر، **وجه صد و چهارم** آنکه فخر الدین عبد الرحمن بن عبد الرزاق بن
ابراهیم بن مکانس القبطی المصری این حدیث شریف را در اشعار خود نظم نموده چنانچه تقی الدین ابوبکر علی المعروف
بابن حجة الحموی در خزانة الادب در نوع طباق در ضمن اشعاریکه از دیوان فخر الدین بن مکانس نقل کرده گفته ونقلت
منه ما امتدح به امیر المومنین علی بن ابیطالب کرم الله وجهه ؎ یا ابن عم النبی ان اناسا
قد تولوک بالسعادة فازوا، انت للعلم فی الحقیقة باب، یا اماما وما سواک مجاز، و نیز ابن حجة
در خزانة الادب در نوع توریه در ذکر اشعار فخر الدین بن مکانس گفته وقال یمدح الامام المرتضی علی بن ابیطالب کرم الله
وجهه ؎ یا ابن عم النبی ان اناسا، قد تولوک بالسعادة فازوا، انت للعلم فی الحقیقة باب،
یا اماما وما سواک مجاز، وفخر الدین بن مکانس از مشاهیر نبهای اعلام ومعاریف کملای عظام بوده
ابن حجر عسقلانی در درر کامنه گفته عبد الرحمن بن عبد الرزاق بن ابراهیم بن مکانس القبطی المصری
فخر الدین ولد فی سلخ ذی الحجة سنة ۷۴۵ وکان ابوه من الکتاب فی الدواوین فنشأ فی ذلک وکان
له ذکاء فتولع بالادب فاخذ عن القیراطی وغیره وصحب الشیخ بدر الدین البشتکی ونظم الطریقة
النباتیة فاجاد مع قصوریته فی العربیة لکنه کان قوی الذهن حسن الذوق حاد النادرة
یتوقد ذکاء وولی نظر الدولة وغیرها من المناصب بالقاهرة وصودر مرة مع الصاحب
کریم الدین اخیه ثم ولی وزارة الشام فاقام بها مدة ودخل الی حلب صحبة الظاهر برقوق
وطارح فضلاء الشام فی البلدین ثم طلب من دمشق لیلی الوزارة بالدیار المصریة فیقال انه
اغتیل بالسم وهو راجع فوصل الی بیته میتا وذلک فی ثانی عشر ذی الحجة سنة ۷۹۴ ولم یکمل
خمسین سنة اجتمعت به غیر مرة وسمعت منه شیئا من الشعر وهو القائل ؎ علقتها
معشوقة خالها، قد عمها بالحسن بل خصها، یا وصلی الغالی ویا جسمها، لله ما اغلاک ما
ارخصها، انتهی **فهذا فخر الدین بن مکانس**، بارعهم المبرز للمفاخر الزاریة علی العین
الاوانس، قد نظم الحدیث الهادی المجدد من معالم الهدی کل رسم دارس، فی نظمه الانیق الرشیق

المطرب کل متعاط للصناعة ممارس ۞ فلا یرتاب فی شانه الا الحائد المناکر الخاسر ۞ ولا یمتری فی امره الا المدبر عن الحق کالقانط الاکسر ۞ ولا یتصدی لرده الا المضطغن الشانی التاعس ۞ ولا یتعدی طوره فیه الا الناکص عن الصدق والمتقاعس وجہ صد و بیستم آنکہ شیخ کمال الدین محمد بن موسی بن عیسی الدمیری حدیث مدینۃ العلم راحتما وجزما ارشاد جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میداند وبافادہ اینمعنی کہ حدیث مذکور از جملہ مناقب کثیرہ جناب امیر المومنین علیہ السلام کافی ووافی است امر حق را باعلای مراتب الوضاح میرساند چنانچہ در حیوۃ الحیوان بذکر خلافت جناب امیر المومنین علیہ السلام میفرماید ومناقبه رضی الله تعالی عنه کثیرة جدا ویکفی منها قوله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها واگرچہ بر متتبع عثور در کمال ظہور است کہ علامہ دمیری از اعاظم متبحرین اعیان واقاخم متمہرین رفیع المکان واجلۂ منقدین ثقات واکابر محققین اثبات میباشد لیکن نبذی از مفاخر عظیمة الاخطار وشطرے از مآثر مشرقة المنار او بر زبان اعلام سنیہ باید شنید تقی الدین اسدی در طبقات شافعیہ گفتہ محمد بن موسی بن عیسی الدمیری المصری کمال الدین ولد فی حدود الخمسین وتکسب بالخیاطة ثم خدم الشیخ بهاء الدین السبکی واخذ عنه وعن الشیخ جمال الدین الاسنوی واثنی علیه ثناء کثیرا وتخرج ومهر فی الفنون وقال الشعر وولی تدریس الحدیث بالقبة الزکیة بالقرب من باب النصر وحج مرارا وجاور وتکلم علی الناس فی جامع الظاهر بالحسینیة وکان ذا حظ من العبادة والتلاوة لا یفتر لسانه غالبا عنهما وله شرح المنهاج فی اربع مجلدات ضمنه فوائد کثیرة خارجة عن الفقه والدیباجة فی شرح سنن ابن ماجة فی اربع مجلدات وجمع کتابا سماه حیوة الحیوان اجاد فیه ذکر فیه جملا من الفوائد الطبیة والخواص الادبیة والحدیثیة وغیر ذلك وله خطب مدونة جمعیة وعظیة وقال الحافظ شهاب الدین ابن حجر فی المعجم وکان له حظ من العبادة تلاوة وصیاما وقیاما ومجاورة بمکة والمدینة واشتهرت عنه کرامات واخبار بامور مغیبات یسندها الی المنامات تارة والی بعض الشیوخ اخری وغالب الناس یعتقد انه یقصد بذلك الستر توفی فی جمادی الاخرة سنة ثمان وثمانمائة وتقی الدین فاسی در عقد ثمین فی تاریخ البلد الامین گفتہ محمد بن موسی بن عیسی بن علی العلامة المفنن کمال الدین المعروف بالدمیری المصری الشافعی نزیل مکة یکنی ابا البقا ولد فی اوائل سنة

اثنين واربعين وسبعمائة تقريبا كذا وجدت فى بعض الاستدعات التى اجازفيها بالخطه واظنه والله اعلم ولد بالقاهرة وسمع بها على ما بلغنى جامع الترمذى على مظفر الدين العطار المصرى وعلى على بن احمد الفرضى الدمشقى ولعله سمع على الفرضى شيئا من مسند احمد بن حنبل وسمع بالقاهرة كثيرا من عبد الرحمن بن على بن محمد بن هارون الثعلبى ومن محمد بن على الحراوى كتاب الخيل للحافظ شرف الدين الدمياطى عنه والعلم للذهبى ومن غيرهما من شيوخها و سمع بمكة من مسندها الجمال محمد بن احمد بن عبد المعطى صحيح ابن حبان وغير ذلك وسمع بمكة ايضا على مسند حلب كمال الدين محمد بن عمر بن حبيب الحلبى سنن ابن ماجه ومسند الطيالسى ومسند الشافعى ومعجم ابن قانع واسباب النزول للواحدى والمقامات الحريرية وغير ذلك وعنى بالعلم كثيرا واخذه عن جماعة منهم الشيخ بهاء الدين احمد بن الشيخ تقى الدين السبكى اخذ عنه فنونا من العلم ولازمه كثيرا وانتفع به ولما راه الشيخ بهاء الدين السبكى اهلا للتدريس والفتوى تكلم له مع جدى القاضى كمال الدين ابى الفضل النويرى فى ان يجيز له ذلك ففعل وتفقه ايضا بالشيخ جمال الدين عبد الرحيم الاسنائى واخذ الادب عن الشيخ برهان الدين القيراطى وبرع فى التفسير والحديث والفقه واصوله والعربية والادب وله تواليف حسنة منها الديباجة فى شرح سنن ابن ماجه وهو فى نحو خمس مجلدات على ما وجدت بخطه وشرح المنهاج للنواوى وسماه النجم الوهاج وكتاب حيوة الحيوان وهو كتاب نفيس وقد اختصره فى سنة اثنتين وعشرين وثمانمائة ونبه فيه على اشياء كثيرة تتعلق بما ذكره المؤلف فيه وله تواليف غير ذلك وله نظم جيد وحظ وافر من العبادة والخير وكان باخره يسرد الصوم وافتى ودرس واعاد باماكن فى القاهرة منها جامع الازهر كانت له فيه حلقة يشغل فيها الطلبة فى يوم السبت غالبا ومنها القبة من خانقاه بيبرس بالقاهرة كان يدرس فيها الحديث وكنت حضرت عنده فيها وكان يذكر الناس بمدرسة ابن البقرى فى يوم الجمعة غالبا ويفيد فى مجلسه هذا اشياء حسنة من فنون العلم ويذكر الناس ايضا بجامع الظاهر بالحسينية بعد العصر فى يوم الجمعة غالبا ودرس ايضا بمكة وافتى وجاور بمكة مدة سنين متفرقة وتاهل فيها ورزق بها اولادا واول قدمته الى مكة فى موسم سنة اثنتين وستين وسبعمائة على ما بلغنى عنه وجاور بها حتى حج من سنة ثلاث وستين ثم جاور بها فى سنة ثمان وستين وقدمها مع الرجبية فى هذه السنة واقام بها حتى حج ثم قدم الى مكة

ثنتين

من سنة اثنتين وسبعين واقام بها حتى حج من سنة ثلاث وسبعين وسمع بها من ابن عبد المعطي
وابن حبيب ثم قدم بها في موسم سنة خمس وسبعين واقام بها حتى حج من سنة ست وسبعين وفيها
تأهل بمكة بفتاة الحسب ثم قدم بها في موسم سنة ثمانين وسبعمائة واقام بها حتى حج من سنة احدى
وثمانين وسبعمائة ثم قدم مصر في سنة تسع وتسعين وسبعما
واقام بها حتى حج من سنة ثمان مائة وتوجه الى القاهرة
واقام بها حتى توفي في ثالث جمادى الاولى سنة ثمان وثمانمائة ودفن بمقابر الصوفية بسعيد السعداء
وكان احد الصوفية بها وشاهد وقفها نفعنا الله برحمته سمعت منه في القاهرة حديثا من سنن ابن ماجه
وسمع منه اصحابنا المحدثون منهم الامام صلاح الدين خليل بن محمد الاقفهسي جزء في الكتب المعظمة و
شمس الدين سخاوي در ضوء لامع گفته محمد بن موسى بن عيسى بن علي الكمال ابو البقاء الدميري
الاصل القاهري الشافعي كان اسمه اولا كمالا بغير اضافة وكان يكتبه كذلك بخطه في كتبه ثم
تسمى محمدا وصار يكشط الاول وكانه لتضمنه نوعا من التزكية مع هجر اسمه الحقيقي ولد في اوائل
سنة اثنتين واربعين وسبعمائة تقريبا كما كتبه بخطه بالقاهرة ونشأ بها فتكسب بالخياطة ثم
اقبل على العلم واخذ عن البهاء احمد بن التقي السبكي ولازمه كثيرا وانتفع به وكذا اخذ عن الكمال
ابي الفضل النويري وتفقه ايضا بالجمال الاسنوي ووصف ابن الملقن في خطبة شرحه بشيخنا وكذا
بلغني اخذه عن البلقيني ايضا وليس ببعيد واخذ الادب عن البرهان القيراطي والعربية وغيرها عن
البهاء بن عقيل وسمع على مظفر الدين العطار والفرضي وابي الفرج ابن القاري والحراوي وبمكة على
الكمال ابن عبد المعطي والكمال محمد بن عمر بن حبيب في آخرين كالعفيف المطري بالمدينة ومما سمعه
على الاول الترمذي في سنة نيف وخمسين ووصفه الزيلعي في الطبقة بالفاضل كمال الدين كمال وعلى
ثانيهما فقط جل مسند احمد او جميعه وجزء الانصاري وبرع في التفسير والحديث والفقه واصوله
والعربية والادب وغيرها واذن له بالافتاء والتدريس وتصدى للاقراء وانتفع به جماعة وكتب على
ابن ماجة شرحا في نحو خمس مجلدات سماه الديباجة مات قبل تحريره وتبييضه وكذا شرح المنهاج
وسماه النجم الوهاج لخصه من السبكي والاسنوي وغيرهما وعظم الانتفاع به خصوصا بما طرزه به من
النتف والخاتمات في النكت البديعة واول ما ابتدأ من المساقاة بناء على قطعة شيخه الاسنوي فانتهى

فى ربيع الآخر سنة ست وثمانين ثم استانف ونظم فى الفقه ارجوزة طويلة فيها فروع غريبة وفوائد حسنة وله تذكرة مفيدة وحيوة الحيوان وهو نفيس اجاده واكثر فوائده مع كثرة استطراده فيه من شئ الى شئ وله فيه زيادات لا توجد فى جميع النسخ واتوهم ان فيها ما هو مدخول لغيره ان لم يكن جميعها لما فيها من المناكير وقد تجردها بعضهم بل اختصر الاصل التقى الفاسى فى سنة اثنتين وعشرين ونبه على اشياء مهمة يحتاج الاصل اليها واختصر شرح الصفدى للامية العجم فاجاده ورايت من غرائبه فيه قوله وكان بعضهم يقول ان المقامات وكليلة ودمنة رموز على الكيميا وكل ذلك من شغفهم وحبهم لها نسئل الله العافية بلا محنة وكان الشيخ تقى الدين بن دقيق العيد رحمه الله مغرى بها وانفق فيها مالا وعمرا انتهى

جردها

وانما استغربته بالنسبة لما نسبه للتقى وذكره التقى الفاسى فى مكة فقال انه كان اسعد ميمونية سعيد الاستنداء وشاهد وتفقه وله نظم جيد وحظ وافر من العبادة والخير حتى كان يسرد الصوم حدث بالقاهرة وبمكة وسمع منه الصلاح الاقفهسى فى جوف الكعبة والفاسى بالقاهرة وافتى واعاد ودرس باماكن بالقاهرة منها جامع الازهر وكانت له فيه حلقة يشغل فيها الطلبة يوم السبت غالبا ومنها القبة البيبرسية كان يدرس فيها الحديث وكنت احضر عنده فيها بل كان يذكر الناس بمدرسة ابن البقرى داخل باب النصر فى يوم الجمعة غالبا ويفيد فى مجلسه هذا اشياء حسنة من فنون العلم وبجامع الظاهر فى الحسينية بعد عصر الجمعة ثم انه درس ايضا بمكة وافتى وجاور فيها مدة سنين مفرقة وتاهل فيها بام احمد فاطمة بنت يحيى بن عياد الصنهاجى المكية وولدت له ام حبيبة وام سلمة وعبد الرحمن واول قدماته اليها على ما اخبرت عنه فى موسم سنة اثنتين وستين وسبعمائة وجاور بها حتى حج فى التى بعدها ثم جاور بها ايضا فى سنة ثمان وستين فقدم مع الرجبية فدام حتى حج ثم قدم بها فى سنة اثنتين وسبعين فاقام بها حتى حج فى التى بعدها قلت وحضور ختم شرح ابن ماجه له بالبيت حينئذ ونقل الكمال عنه انه قال لمحبيه قبل موته بقليل هذا برادى فجرت العادة فيه بعثى لنفسه بمجد وشاهر ما قال سماع الخبر بموت ابى المنية لو انا فى قيد الحياة فذاك والا فاثبتوا الكتاب على قبرى هكذا سمعته من لفظ شيخنا فيما قرأت بخط الدميرى وانه قال له يا سيدى وصل الكلام الى حد

تتمة تاريخ مكة

او نحو هذا فقال انه غرم في محنة الفرق فقلت له درهم فقال حبة دينار انتهى قال الفاسي ثم قدم مكة
في موسم سنة خمس وسبعين فاقام بها حتى حج في التي تليها وفيها تأهل بمكة فيما احسب ثم قدمها
في موسم سنة ثمانين واقام بها حتى حج في التي بعدها ثم قدمها في سنة تسع وتسعين واقام حتى
حج في التي بعدها وانفصل عنها فاقام بالقاهرة حتى مات في ثالث جمادى الاولى سنة ثمان وصلى عليه
ثم دفن بمقابر الصوفية سعيد السعداء وقال المقريزي في عقوده صحبته سنين وحضرت مجلس
وعظه مرارا لاعجابي به وانشدني وافادني وكنت احبه ويحبني في الله لسمته وحسن هديه و
جميل طريقته ومداومته على العبادة لقيني مرة فقال لي رأيت في المنام اني اقول لشخص لقد
بعد عهدك بالبيت العتيق وكثر شوقي اليه فقال قل لا اله الا الله الفتاح العليم الرقيب المنان
فصار يكثر ذكر ذلك فحج في تلك السنة رحمه الله وايانا ونفعنا به وقد ذكره شيخنا في انبائه فقال
مهر في الفقه والادب والحديث وشارك في الفنون ودرس للمحدثين بقبة بيبرس وفي عدة اماكن
ووعظ فافاد وخطب فاجاد وكان ذا حظ من العبادة تلاوة وصياما ومجاورة بالحرمين ويذكر
عنه كرامات كان يخفيها وربما اظهرها واحالها على غيره وقال في معجمه كان له حظ من العبادة
تلاوة وصياما وقياما ومجاورة بمكة وبالمدينة واشتهرت عنه كرامات واخبار بامور
مغيبات يسندها الى المنامات تارة والى بعض الشيوخ اخرى وغالب الناس يعتقد انه يقصد
بذلك الستر سمعت من فوائده ومن نظمه واجتمعت به مرارا وكنت احب سمته ويقال انه
كان في صباه اكولا ثم صار بحيث يطيق سرد الصيام زاد غيره وله اذكار يواظب عليها وعنده
خشوع وخشية وبكاء عند ذكر الله سبحانه وقد تزوج بابنتيه الجمال محمد والجلال عبد الاحد ا
بنا ابراهيم بن احمد بن ابي بكر المرشدي المكي الحنفي واستولدها فالاول ابا الفضل محمدا و
عبد الرحمن والثاني عبد الغني وغيره وروى لنا عنه جماعة ممن اخذ عنه مع درايته وروايته ومما
ومما ينسب اليه ؛ تمسك بمكارم الاخلاق كن متخلقا ؛ ليفوح ند ثنائك العطر الندي ؛ وانفع
صديقك ان صدقت صداقة ؛ وادفع عدوك بالتي فاذا الذي ؛ وجلال الدين سيوطي در حسن المحاضرة
گفته الكمال الدميري محمد بن موسى بن عيسى لازم البهاء السبكي وتخرج به وبالاسنوي وغيرهما وسمع
على المظفر العطار وغيره ومهر في الادب ودرس الحديث بقبة بيبرس وله تصانيف منها شرح المنهاج

[illegible]

والمنظومة الکبری وحیوة الحیوان واشتهرت عنه کرامات واخبار بامور مغیبات مات
فی جمادی الاولی سنة ثمان وثمانمائة. و ازنیقی در مدینة العلوم گفته ومن کتب المحاضرات حیوة الحیوان
لکمال الدین الدمیری ولها کبری وصغری وهو کمال الدین محمد بن موسی الدمیری الشافعی المصری صاحب
التصانیف المفیدة فی علوم عدیدة کان کثیر العبادة قائما بالصوم عدیم النظیر فی وقته وکان
یکتسب اولا بالخیاطة ثم ترکه ولم یتقلد القضاء اصلا ولا لبس لباسا فاخرا اخذ عن الاسنوی
والعراقی واعیان العلماء ومن تامل کتابه المعرف بحیوة الحیوان وما اودعه من الغرائب والفوائد
عرف فضله ولد سنة اثنین واربعین وسبعمائة وتوفی بالقاهرة سنة ثمان وثمانمائة قلت
الدمیری منهم من یقول بکسر الدال المهملة وکسر المیم ومنهم من یقول بفتح الدال وکسر المیم ولعل
الصواب هو الاخیر لانی قد وجدته مکتوبا بالخط بعض الثقات ومولوی صدیق حسن خان معاصر در ابجد العلوم
گفته کمال الدین محمد بن موسی الدمیری الشافعی المصری صاحب کتاب حیوة الحیوان فی علم المحاضرة وله
تصانیف مفیدة فی علوم عدیدة کان کثیر العبادة قائما بالصوم عدیم النظیر فی وقته وکان یکتسب
اولا بالخیاطة ثم ترکه ولم یتقلد القضاء اصلا ولا لبس لباسا فاخرا اخذ عن الاسنوی والعراقی و
اعیان العلماء ومن تامل کتابه حیوة الحیوان وما اودعه فیه من الغرائب والفوائد عرف فضله
ولد سنة ٧٤٢ وتوفی بالقاهرة سنة ٨٠٨ والدمیری بکسر الدال والمیم وقیل بفتحها وکسر المیم قال فی مدینة
العلوم ولعل الصواب هو الاخیر لانی قد وجدته مضبوطا بخط بعض الثقات انتهی **فهذا
الدمیری** عمدة علمائهم المعروفین فی الامصار. واسوة نبهائهم المشهورین ببعد الصیت فی الاقطار.
قد دمر علی نزغات اصحاب الجحود والانکار. ودمدم علی هفوات ذوی الخدع والاغترار. حیث
اثبت هذا الحدیث الزاری علی ذوب النضار. وصوب القطار. بالحتم والجزم القاطع للاعذار.
والحمد لله علی وضوح الحق المبهر بالاسفار. وسطوع الصدق المزدهر کل الازدهار.

وجه صد وشصتم آنکه مجد الدین محمد بن یعقوب بن محمد بن ابراهیم الشیرازی الفیروزآبادی حدیث
مدینة العلم را بتحقیق انیق وتدقیق رشیق خود بکمال ابرام وتوطید واحکام وتشیید ثابت فرموده
چنانچه در کتاب نقد الصحیح علی ما نقل عنه الوالد الماجد طیب الله رمسه میفرماید حدیث انا مدینة العلم
وعلی بابها ذکره ابو الفرج ابن الجوزی فی الموضوعات من عدة طرق وجزم ببطلان الکل و

اثنتین

بعنایته ابو الصلت

قال مثل ذلك جماعة وعندی فی ذلك نظر کما سنبینه والمشهور بروایة ابی الصلت عبد السلام
بن صالح الهروی عن ابی معویة محمد بن خازم الضریر عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس و
عبد السلام هذا ضعیف جدا اتهم بالرفض ومع ذلك صدوق وقد روی عباس بن محمد
الدوری فی سؤالاته عن یحیی بن معین انه ساله عن ابی الصلت هذا فوثقه
فقال الیس قد حدث عن ابی معویة حدیث انا مدینة العلم
وعلی بابها فقال قد حدث به عن ابی معویة محمد بن جعفر الفیدی وکذلك روی صالح بن محمد
الحافظ واحمد بن محمد بن محرز عن یحیی بن معین ایضا وفی روایة ابن محرز قال یحیی هذا الحدیث
هو من حدیث ابی معویة اخبرنی ابن نمیر قال حدث به ابو معویة قدیما ثم کف عنه وابو الصلت
الهروی کان رجلا موسرا یطلب هذه الاحادیث وابو معویة الضریر حافظ محتج بافراده کابن
عیینة وغیره ولیس هذا الحدیث من الالفاظ المنکرة التی تاباها العقول بل هو مثل قوله
صلی الله علیه وسلم فی حدیث ارأف امتی ابو بکر الحدیث وقد حسنه الترمذی و
صححه غیره ولم یات من تکلم علی حدیث انا مدینة العلم بجواب عن هذه الروایات الثابتة
عن یحیی بن معین والحکم بانه موضع علیه باطل قطعا وانما سکت ابو معویة عن روایته شائعا
لغرابته لا لبطلانه اذ لو کان کذلك لم یحدث به اصلا مع حفظه واتقانه وللحدیث
طریق اخر رواه الترمذی فی جامعه عن اسمعیل بن موسی الفزاری عن محمد بن عمر الرومی
عن شریك بن عبد الله عن سلمة بن کهیل عن سوید بن غفلة عن ابی عبد الله الصنابحی
عن علی رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها وتابعه
ابو مسلم الکجی وغیره علی روایته عن محمد بن عمر الرومی ومحمد هذا روی عنه البخاری فی
غیر الصحیح ووثقه ابو داود وقال الترمذی بعد سیاق الحدیث هذا حدیث غریب وقد
روی بعضهم هذا عن شریك ولم یذکر فیه الصنابحی قال ولا نعرف هذا عن احد من الثقات
غیر شریك فلم یبق الحدیث من افراد محمد الرومی وشریك هذا احتج به مسلم وعلق له البخاری
ووثقه ابن معین والعجلی وزاد حسن الحدیث وقال عیسی بن یونس ما رایت احدا قط
اورع فی علمه من شریك فعلی هذا یکون مفرده حسنا ولا یرد علیه روایة من اسقط الصنابحی

بامتی صح

...الشاغجر بعض ... بطلان الحدیث فقد برئ ... من عهدة ... [illegible] صح

ثم ابن حبان ضعفه

ثم تکلمت صح

منه لان سوید بن غفلة تابعی مخضرم روی عن ابی بکر و عمر و عثمان و علی رض و سمع منهم فیکون ذکر الصنابحی من باب المزید فی متصل الاسانید والحاصل ان الحدیث ینتهی بمجموع طریقی ابو معویة و شریک الی درجة الحسن المحتج به ولا یکون ضعیفا فضلا ان یکون موضوعا ولم اجد لمن ذکره فی الموضوعات طعنا موثرا فی هذین السندین وبالله التوفیق و این عبارت نقد الصحیح را شیخ عبد الحق دهلوی هم در لمعات شرح مشکوة نقل کرده کما ستعرف فیما بعد انشاء الله تعالیٰ و کمال رفعت مرتبت و تمام عظمت منزلت و غایت علو مراتب و نهایت سمو مناصب و اقصای تقدم و تبحر و منتهای تضلع و تمهر فیروز آبادی نزد اینحضرات بر ناظر عقد ثمین فی تاریخ البلد الامین تقی الدین ابو الطیب محمد بن احمد بن علی الفاسی و طبقات شافعیه تقی الدین ابو بکر بن قاضی شهبة الاسدی و ضوء لامع لاهل القرن التاسع شمس الدین محمد بن عبد الرحمن سخاوی و بغیة الوعاة فی طبقات اللغویین والنحاة جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی و کتائب اعلام الاخیار کفوی و مدینة العلوم ازنیقی و شقائق نعمانیه فی علماء الدولة العثمانیة تصنیف احمد بن مصطفی المعروف بطاشکبری زاده و بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السابع محمد بن علی بن محمد شوکانی و اتحاف النبلاء و ابجد العلوم و تاج مکلل مولوی صدیق حسن خان معاصر بنحو سدید صحیح و واضح و آشکار است بنابر اختصار بر بعض عبارات اقتصار میرود احمد بن مصطفی المعروف بطاشکبری زاده در شقائق نعمانیه در ذکر علماء طبقه رابعه گفته و منهم المولی الفاضل صاحب القاموس وهو مجد الدین ابو طاهر محمد بن یعقوب بن محمد الشیرازی الفیروزابادی و کان ینتسب الی الشیخ ابی اسحق الشیرازی صاحب التنبیه و یعاز رفع نسبه الی ابی بکر الصدیق رضی الله عنه و کان یکتب بخطه الصدیقی دخل بلاد الروم واتصل بخدمة السلطان المذکور و نال عنده مرتبة وجاها و اعطاه السلطان المذکور مالا جزیلا و اعطاه الامیر تیمور خان خمسة الاف دینار ثم جال البلاد شرقا و غربا واخذ من علمائها حتی برع فی العلوم کلها سیما الحدیث والتفسیر واللغة وله تصانیف کثیرة تنیف علی اربعین مصنفا واجل مصنفاته اللامع المعلم العجاب الجامع بین المحکم والعباب و کان تمامه فی ستین مجلدا ثم لخصها فی مجلدتین وسمی ذلک الملخص بالقاموس المحیط وله تفسیر القرآن العظیم و شرح البخاری والمشارق و کان رحمه الله لا یدخل بلدة الا واکرمه اهلها و کان سریع الحفظ و کان یقول لا انام الا واحفظ مائتی سطر و کان کثیر العلم والاطلاع علی المعانی العجیبة و بالجملة کان آیة فی الحفظ والاطلاع والتصنیف

ولد بسنة تسع وعشرين وسبعمائة بكازرين وتوفى قاضيا بزبيد من بلاد اليمن ليلة العشرين من شوال سنة ست اوسبع عشرة وثمانمائة وهو ممتع بحواسه ودفن بتربة الشيخ اسمعيل الجبرتى وهو اخر من مات من الثمانية الذين انفرد كل منهم بفن فاق فيه اقرانه على راس القرن الثامن هم الشيخ سراج الدين البلقينى فى الفقه على مذهب الشافعى رحمه الله والشيخ زين الدين العراقى فى الحديث والشيخ سراج الدين بن الملقن فى كثرة التصانيف فى فن الفقه والحديث والشيخ شمس الدين الفنارى فى الاطلاع على كل العلوم العقلية والنقلية والعربية والشيخ ابو عبد الله بن عرفة فى فقه المالكية وفى سائر العلوم بالمغرب والشيخ مجد الدين الشيرازى فى اللغة رحمهم الله تعالى رحمة واسعة ومحمد بن على الشوكانى در بدر طالع گفته محمد بن يعقوب بن محمد بن ابراهيم بن ابى بكر بن احمد بن محمود بن ادريس بن فضل الله بن الشيخ ابى اسحاق ابراهيم بن على بن يوسف بن عبد الله المجد ابو الطاهر الفيروزابادى الشيرازى اللغوى الشافعى الامام الكبير الماهر فى اللغة وغيرها من الفنون ولد سنة ۷۲۹ بكازرون من اعمال شيراز فحفظ القران وهو ابن سبع سنين وحفظ كتابا من اللغة وانتقل الى شيراز وهو ابن ثمان سنين واخذ عن والده وعن القوام عبد الله بن النجم وغيرهما من علماء شيراز وسمع من محمد بن يوسف الانصارى وارتحل الى العراق ودخل واسط وقرأ بها العشر ثم دخل بغداد فاخذ عن التاج ابن السباك والسراج عمر بن على القزوينى وغيرهما ثم ارتحل الى دمشق فدخلها سنة ۷۵۵ فسمع بها من التقى السبكى وجماعة زيادة على المائة كابن القيم وطبقته ودخل بعلبك وحماة وحلب والقدس وسمع من اهل هذه الجهات واستقر بالقدس نحو عشر سنين ودرس ونصدر وظهرت فضائله وكثر الاخذ عنه وتلمذ له جماعة من الاكابر كالصلاح الصفدى وغيره وجال فى البلاد الشمالية والمشرقية ودخل الروم والهند ولقى جمعا من الفضلاء وحمل عنهم شيئا كثيرا ثم دخل اليمن فوصل الى زبيد فى سنة ۷۹۶ بعد وفاة قاضى الاقضية باليمن كله الجمال الريمى شارح التنبيه فتلقاه الملك الاشرف اسمعيل بالقبول وبالغ فى اكرامه وصرف له الف دينار سوى الف كان امر ناظر عدن بتجهيزه بها واستمر مقيما لديه ينشر العلم فكثر الانتفاع به وبعد اضاف اليه قضاء اليمن كله بعد ابن عجيل فقصده الطلبة وقرأ عليه السلطان فمن دونه

الحديث واستقر قدمه بزبيد الى ان مات وكان السلطان الاشرف قد تزوج ابنته لمزيد جمالها ونال منه برا ورفعة بحيث صنف له كتابا واهداه على اطباق فملأها له دراهم وفى اثناء هذه المدة قدم مكة مرارا فجاور بها وبالمدينة والطائف وعمل مآثر حسنة وكان تام الحظ مقبولا عند السلاطين فلم يدخل بلدا الا واكرمه صاحبها مع كثرة دخوله الى الممالك ومن جملة المكرمين له تيمورلنك وسلطان الروم ابن عثمان وشاه منصور صاحب تبريز واحمد بن اويس صاحب بغداد والاشرف صاحب اليمن وغيرهم ووصل اليه من عطاياهم شئ كثير فاقتنى من ذلك كتبا نفيسة حتى قال انه اشترى منها بخمسين الف مثقال من الذهب وكان لا يسافر الا ومعه منها عدة احمال ويخرج اكثرها فى كل منزل فينظر فيها ثم يعيدها وكانت له دنيا طائلة ولكنه كان يدفعها الى من يسرف فى انفاقها بحيث انه قد يملق احيانا فيبيع بعض كتبه وله مصنفات كثيرة نافعة منها فى التفسير بصائر ذوى التمييز فى لطائف الكتاب العزيز فى مجلدات وتنوير المقباس فى تفسير ابن عباس اربع مجلدات وتيسير فاتحة الاياب فى تفسير فاتحة الكتاب فى مجلد كبير والدر النظيم المرشد الى مقاصد القرآن العظيم وحاصل كورة الخلاص فى فضائل سورة الاخلاص وشرح قطبة الخشاف فى شرح خطبة الكشاف وفى الحديث والتاريخ الشوارق العلية فى شرح مشارق الانوار النبوية اربع مجلدات ومنح البارى فى شرح صحيح البخارى ولعل ابن حجر لم يسمع بذلك حيث سمى شرحه بهذا الاسم كمل منه نحو عشرين مجلدا وكان يقدر تمامه فى اربعين وعمدة الحكام فى شرح عمدة الاحكام فى مجلدات وامتضاض السهاد فى افتراض الجهاد فى مجلد والاسعاد بالاصعاد الى درجة الاجتهاد ثلث مجلدات والمرقاة الوفية فى طبقات الحنفية والبلغة فى تراجم ائمة النحاة واللغة والفضل الوفى فى العدل الاشرفى ونزهة الاذهان فى تاريخ اصبهان وتسهيل طريق الوصول الى الاحاديث الزائدة على جامع الاصول والاحاديث الضعيفة والدر الغالى فى الاحاديث العوالى وسفر السعادة والمتفق وضعا والمختلف صقعا وفى اللغة اللامع المعلم العجاب الجامع بين المحكم والعباب وزيادة امتلأ بها الوطاب كان يقدر تمامه فى مائة مجلد كل مجلد يقرب من صحاح الجوهرى والقاموس

المحيط والقابوس الوسيط الجامع لما ذهب من لغة العرب شماطيط في مجلدين وهو كتاب نفيس ليس له نظير وقد انتفع به الناس ولم يلتفتوا بعده الى غيره والمقصود لذوي الالباب من علم الاعراب وتحبير الموشين فيما يقال بالسين والشين وهو ثلث الكبير في خمس مجلدات والصغير والروض المسلوف فيمن له اسمان الى الوف وغير ذلك من المصنفات الكثيرة الواسعة الشهيرة قال التقي الكرماني كان عديم النظير في زمانه نظما ونثرا بالفارسي والعربي وكان كثير الاقتداء بالصغاني ماشيا على طريقته تابعا لمنهجه حتى في كثرة المجاورة وحكى الخزرجي انه رام التوجه في سنة ٧٩٩ الى مكة فكتب الى السلطان ما مثاله ومما ينهيه الى العلوم الشريفة انه غير خاف عليكم ضعف اقل العبيد ورقة جسمه ودقة بنيته وعلو سنه وقد آل امره الى ان صار كالمسافر الذي تحزم وانتقل اذ وهن العظم والراس اشتعل وتضعضع السن وتقعقع الشن فما هو الا عظام في جراب وبنيان مشرف على الخراب وقد ناهز العشرة التي تسميها العرب دقاقة الرقاب وقد ورد على المسامع الشريفة غير مرة في صحيح البخاري قول سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا بلغ المرء ستين سنة فقد اعذر الله اليه فكيف من يناهز على السبعين واشرف على الثمانين ولا يجمل بالمؤمن ان يمضي عليه اربع سنين ولا يتجدد له شوق وعزم الى بيت رب العالمين وزيارة سيد المرسلين وقد ثبت في الحديث النبوي ذلك واقل العبيد له ست سنين عن تلك المسالك وقد غلب عليه الشوق حتى جل عمره عن نطوق ومن اقصى امنيته ان يجدد العهد بتلك المعاهد ويفوز مرة اخرى بتقبيل تلك المشاهد وسؤاله من المراحم الحسنة الصدقة عليه بتجهيزه في هذه الايام مجردا عن الاهالي والاقوام قبل اشتداد الحر وغلبة الاوام فان الفصل اطيب والريح ازين ومن الممكن ان يفوز الانسان باقامة شهر في كل حرم ويحظى في مهابط الرحمة والكرم وايضا كان من عادة الخلفاء سلفا وخلفا انهم كانوا يبردون البريد عمدا قصد التبليغ سلامهم الى حضرة سيد المرسلين فاجعلني جعلني الله فداك ذلك البريد فلا امنى شيئا سواه ولا اريد شوقي الى الكعبة الغراء قد زاد على ما يستحمل القلم الوخادة الزاد والاستاذن الملك المنعام زيد علاؤه واستودع الله اصحابا واولادا فلما وصل هذا الى السلطان كتب في طرة الكتاب ما مثاله صدر الجمال

(حاشیه: والوسيط)

المصری علی لسان ما تحققہ لک شفاہا ان ہذا شیٔ لا ینطق بہ لسانی ولا یجری بہ قلبی فقد کانت الیمن عمیاء فاستنارت فکیف یمکن ان تتقدم وانت تعلم ان اللہ قد احیا بک ما کان میتا من العلم فباللہ علیک الا ما وہبت لہ بقیۃ ہذا العمر واللہ یا مجد الدین یمینا بارۃ انی اری فراق الدنیا ونعیمہا ولا فراقک انت الیمن واہلہ انتہی وفی ہذا الکلام عبرۃ للمعتبرین من افاضل السلاطین بتعظیم قدر علماء الدین وقد اخذ عنہ الاکابر فی کل بلاد وصل الیہ ومن جملۃ تلامذتہ الحافظ ابن حجر والمقریزی والبرہان الحلبی ومات ممتعا بسمعہ وحواسہ فی لیلۃ عشرین من شوال سنۃ ۸۱۲ انتہی فہذا الفیروزآبادی عمدۃ احبارہم المراجیح وقدوۃ کبارہم المناجیح قد نصر الصدق الصریح وازر الصواب النصیح وہتک ستر الباطل الفضیح وقطع ظہر المنکر القبیح حیث اثبت ہذا الحدیث الثابت الصحیح فی کتابہ المسمی بنقد الصحیح وقطع عرق کل ریب ببیانہ الفصیح واستاصل شافہ کل شک بتبیانہ الفسیح فلا ینکل عن اذعانہ الا من قد اخفق واتیح ولا یعدل عن ایقانہ الا من حل نہ آوابیح ولا یلزم فیہ الامتراء من بعد وقوفہ السباسب الفیح ولا یطعن فیہ الا من ہام علی راسہ من الطغیان فلا ینجعہ ہاتف ولا ملیح

وجہ صد و ہفتم آنکہ امام الدین محمد الہجروی الایجی در کتاب اسماء النبی وخلفائہ الاربعۃ اثبات این حدیث شریف فرمودہ چنانچہ شہاب الدین احمد در کتاب توضیح الدلائل بعد ذکر بعض اسمای مبارکہ جناب امیر المومنین علیہ السلام وبیان ایراد ہجروی مذکور آنرا گفتہ ومنہا باب مدینۃ العلم عن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وبارک وسلم انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیات من بابہ رواہ الطبری من تخریج ابی عمرو واوردہ الامام الفقیہ المذکور وقال کما فی الحدیث ومحتجب نماند کہ علامہ ہجروی از اکابر علمای اعلام وافاخم فقہای عظام سنیہ بودہ چنانچہ شہاب الدین احمد در توضیح الدلائل او را باین اوصاف بلیغہ ستودہ الامام الشیخ العالم العارف الربانی الملقب لو فور علمہ ومعرفتہ بالغزالی الثانی مرشد الخلائق الفقیہ امام الدین محمد الہجروی الایجی قدس سرہ انتہی فہذا الہجروی امامہم المعروف بجلیل الالقاب وعالمہم اللداب عندہم فی اقتناء المآثر ابلغ الاداب قد عد باب مدینۃ العلم من اسماء امام

ذوی الالباب * علیہ و علی صنوہ و اهلہما من الملک الوہاب الامنع التسلام المزری بکل
اسک وملاب * واظہر کونہ متنبا آمر ہذا الحدیث الوثیق النصاب * فرغمت بحمد اللہ آناف المنکرین النصاب * وقمعت
اروس الجاحدین الاوشاب * ووضح ان الشاک فیہ والمرتاب بعد اثبات المجہودی ایاہ
بعظیم الانتصاب * ہاجر للصدق والصواب * والہاجر بطعنہ ہجیراہ ایثار الزیغ بعض الذہاب * ولیس لہ الا خسر المآل وسوء المآب * وماکیدہ الا فی تبار وتباب *

وجہ صد و ہشتم آنکہ یوسف اعور واسطی در رسالہ کہ در رد اہل حق نوشتہ گفتہ الثانی من وجوہ حجج الرافضۃ بالعلم حدیث انا مدینۃ العلم وعلی بابہا والجواب عنہ ایضا من وجوہ احدہا ان ہذا الحدیث یتضمن ثبوت العلم لعلی ولا شک انہ بحر علم زاخر لا یدرک قعرہ الا انہ لا یتضمن الرجحان علی غیرہ بدلیل ثبوت العلم لغیرہ علی وجہ المساواۃ بقول النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی مجموع الاصحاب اصحابی کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم فثبت العلم لکلہم ثانیہا ان بعض اہل السنۃ ینقل زیادۃ علی ہذا القدر وذلک قولہم ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال انا مدینۃ العلم وعلی بابہا وابوبکر وعمر وعثمان حیطانہا وارکانہا والباب فضاء فارغ والحیطان والارکان ظرف محیط فرجحانہم علی الباب ظاہر ثالثہا نقول فی تاویل علی بابہا ای مرتفع وعلی ہذا یبطل الاحتجاج بہ للرافضۃ انتہی فہذا الواسطی ناصبہم الاعوج * ومارقہم الاہوج * قد سدرت علیہ فی قدح ہذا الحدیث المذاہب واختلط علیہ الخاثر بالذائب * فلم یجسر الی الطعن فی سندہ طریقا وسبیلا * ولم یلف لاجلہ فی ہذا الباب مقالا ولو کان علیلا * ولم یجد بدا من الاعتراف والاقرار * ولم یجترء علی جحد اصلہ والانکار * فلخذ یتنکب فی تسویلہ یمینا وشمالا * وطفق یتردد فی تحریفہ زیغا وضلالا * وسندمر علی مزخرفاتہ فیما بعد انشاء اللہ القہار * ونسو الی متاعہ الکاسد اطم البوار والدمار * فالعجب کل العجب من المخاطب الجالب لنفسہ وحی الشجب کیف جمع بین الطعن فی سندہ والنکول عن معناہ * وقرن بین جحود اصلہ والعدول عن مغزاہ فجمع بین ہذین النکرین * وساق علی حوبائہ ادہی الحین والرین * وذاق بتضییعہ اہل النصب والانحراف * وسبق بتشنیعہ ارباب المجون والسفساف *

وجه صد و نهم آنکه شمس الدین محمد بن محمد الجزری در اسنی المطالب فی مناقب علی بن ابی طالب گفته
اخبرنا الحسن بن احمد بن هلال قراءة علیه عن علی بن احمد بن عبد الواحد اخبرنا احمد
بن محمد بن محمد فی کتابه من اصبهان اخبرنا الحسن بن احمد بن الحسین المقری اخبرنا
احمد بن عبد الله بن احمد الحافظ اخبرنا ابو احمد محمد بن احمد الجرجانی اخبرنا الجرجانی اخبرنا
الحسن بن سفیان اخبرنا عبد الحمید بن بحر اخبرنا شریک عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن
علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها ورواه
الترمذی فی جامعه عن اسمعیل بن موسی حدثنا محمد بن الرومی حدثنا شریک عن سلمة
بن کهیل عن سوید بن غفلة عن الصنابحی عن علی وقال حدیث غریب رواه بعضهم عن شریک
ولم یذکروا فیه عن الصنابحی قال ولا یعرف هذا الحدیث عن واحد من الثقات غیر شریک وفی
الباب عن ابن عباس انتهی **قلت** ورواه بعضهم عن شریک عن سلمة ولم یذکر فیه عن سوید
ورواه الاصبغ بن نباتة والحارث عن علی نحوه ورواه الحاکم من طریق مجاهد عن ابن عباس
عن النبی صلی الله علیه وسلم ولفظه انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأتها
من بابها وقال الحاکم صحیح الاسناد ولم یخرجاه ورواه ایضا من حدیث جابر بن عبد الله ولفظه انا مدینة
العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب و مخفی نماند که از خطبه کتاب اسنی المطالب [illegible]
جزری بعد حمد و صلوة گفته وبعد فهذه احادیث مسندة مما تواتر وصح وحسن من اسنی مناقب الاسد الغالب مفرق الکتائب ومظهر العجائب
لیث بنی غالب امیر المؤمنین ابی الحسن علی بن ابی طالب کرم الله تعالی وجهه ورضی عنه وارضاه
اردفتها بمسلسلات من حدیثه وبمتصلات من روایته وتحدیثه وباعلی اسناد صحیح الیه
من القرآن والصحبة والخرقة التی یعتمد فیها اهل الولایة علیه نسال الله تعالی ان یثبتنا علی
ذلک ویقربنا الیه ونیز دران بعد ایراد احادیث مناقب گفته **قلت** فهذا انزر من بحر وقل
من کثر بالنسبة الی مناقبه الجلیلة ومحاسنه الجمیلة ولو ذهبنا الی استقصاء ذلک بحقه
لطال الکلام بالنسبة الی هذا المقام ولکن نرجو من الله تعالی ان یسیر افراد ذلک بکتاب نستوعب
فیه ما بلغنا من ذلک والله الموفق للصواب **ومستتر** نماند که علامه شمس الدین الجزری نزد سنیه
از اعاظم حفاظ حذاق وافاخم مهره سباق وحسیب نصل سبق در تبحر وانفلاق ومصنف تصانیف مقبوله

فی اللغاق میباشد سطری از محاسن سبهره ومفاخر مزہرہ ومعالی معرقه ومحامد مورقه او بر ناظر بمعجم شیوخ
تقی الدین محمد بن فهد مکی تالیف پسرش ابو القاسم نجم الدین عمر بن فهد مکی وانباء الغمر بابناء العمر تصنیف
ابن حجر عسقلانی ودرر عقود فریده تقی الدین مقریزی وضوء لامع شمس الدین سخاوی وانس جلیل
مجیر الدین علیمی وحبل متین فی اجازات الامین شرح شمائل ترمذی از فضل بن روزبهان شیرازی وطبقات الحفاظ وحسن المحاضرة
ومیزان المعدلة واتقان جلال الدین سیوطی وصواعق ابن حجر مکی ومقالید الاسانید ابو مهدی ثعالبی و
شقائق نعمانیه فی علماء الدولة العثمانیه تصنیف احمد بن مصطفی بن خلیل المعروف بطاشکبری زاده
ونوافض محمد بن عبد الرسول برزنجی وکفایة المتطلع تاج الدین احمد بن دهان مکی ومدارج الاسناد ابو علی
محمد العمری الصنعوی وحصر الشارد محمد عابد سندی ومرافض حسام الدین سهارنپوری وصواقع خواجه نصر الله کابلی و
انتباه فی سلاسل اولیاء الله شاه ولی الله والد مخاطب وبدر طالع محمد بن علی شوکانی وبستان المحدثین و
همین کتاب تحفه خود مخاطب واشباع الکلام شاه سلامة الله معاصر وتاج مکلل مولوی صدیق حسن خان معاصر
وغیر آن واضح وآشکار خواهد بود وبعضی از عبارات مدائح او در جزء اول مجلد حدیث غدیر شنیدی بنذی
از آن در ینجا نیز گوش میشود خود جزری در طبقات القراء گفته محمد بن محمد بن محمد بن علی بن یوسف الجزری
مؤلف هذا الکتاب یکنی ابا الخیر ولد فیما حقق من لفظ والده فی لیلة السبت الخامس والعشرین
من شهر رمضان سنة احدی وخمسین وسبعمائة داخل خط القصاعین بین السورین
بدمشق واجازه خال جده محمد بن اسمعیل بن الخباز وسمع منه فیما اخبره والده ولم یقف
علی ذلک وحفظ القرآن فی سنة اربع وستین وصلی به سنة خمس وسمع الحدیث من
جماعة من اصحاب الفخر بن البخاری وغیرهم وافرد القراءات علی الشیخ ابی محمد عبد الوهاب
بن سلار والشیخ احمد بن ابراهیم بن الطحان والشیخ احمد بن رجب فی سنة ست وستین و
جمع السبعة علی الشیخ المجود ابراهیم الحموی ثم جمع القراءات بمضمن کتب علی الشیخ ابی المعالی
بن اللبان فی سنة ثمان وستین وحج فی هذه السنة فقرأ بمضمن الکافی والتیسیر علی
الشیخ ابی عبد الله محمد بن صالح الخطیب والامام بالمدینة الشریفة ثم رحل الی الدیار المصریة
فی سنة تسع فجمع القراءات الاثنی عشر بمضمن کتب علی الشیخ ابی بکر عبد الله بن الجندی و
السبعة بمضمن العنوان والتیسیر والشاطبیة علی العلامة ابی عبد الله محمد بن الصائغ

والشیخ ابی محمد عبد الرحمن بن البغدادی فتوفی ابن الجندی وهو قد وصل الی قوله تعالی
ان الله یامر بالعدل والاحسان لنص ما سمع واجازه واشهد علیه ثم توفی فاکمله علی الشیخین
المذکورین ثم رجع الی دمشق ورحل رحلة ثانیة فجمع ثانیا علی ابن الصائغ العشرة بمضمن
الکتب الثلاثة المذکورة ثم التیسیر والتذکرة والارشادین والتجرید وعلی ابن البغدادی الا
الثلاثة عشر وهم العشرة المشهورة وابن محیصن والاعمش والحسن البصری بمضمن الکتب المذکورة التی
تلا بها علی شیخه ابن الصائغ وغیره وسمع الحدیث ممن بقی من اصحاب الدمیاطی والابرقوهی
واخذ الفقه عن الشیخ عبد الرحیم الاسنوی وغیره وسمع الحدیث من غیرهم ثم عاد الی دمشق
فجمع القراءات السبع فی ختمة علی القاضی ابی یوسف احمد بن الحسین الکفری الحنفی ثم رحل
الی الدیار المصریة وقرأ بها الاصول والمعانی والبیان علی الشیخ ضیاء بن سعد الله القزوینی
واخذ عن غیره ورحل الی الاسکندریة فسمع من اصحاب ابن عبد السلام وابن نصر وغیرهم وقراء
بمضمن الاعلان وغیره علی الشیخ عبد الوهاب القزوینی وسمع من هولاء الشیوخ وغیرهم
کثیرا من کتب القراءات بالسماع والاجازة وقرء علی غیر هولاء القراءات ولم یکمل واجازه واذن له
بالافتاء شیخ الاسلام ابو الفداء اسمعیل ابن کثیر سنة اربع وسبعین وکذلک اذن له
الشیخ ضیاء الدین سنة ثمان وسبعین وکذلک شیخ الاسلام البلقینی سنة خمس وثمانین
الی ان قال والف فی القرآن کتاب النشر فی القراءات العشر مجلدین ومختصر التقریب وتحبیر التیسیر فی القراءات العشرة
وهذا الکتاب وهو تاریخ القراء وطبقاتهم من اصله ولما اخذ امیر تیمور الی ماوراء النهر الف شرح المصابیح فی ثلاثة
والف عنده فی التفسیر والحدیث والفقه والعربیة ونظم کثیرا من العلوم ونظم غایة المهرة فی الزیادة
علی العشرة قدیما ونظم طیبة النشر فی القراءات العشر والجوهرة فی النحو والمقدمة فیما
علی قارئ القرآن ان یعلمه وغیر ذلک فی فنون شتی و فضل بن روزبهان در شرح شمائل
ترمذی گفته ابو الخیر محمد بن محمد بن محمد بن الجزری رحمه الله تعالی شیخ مشایخ الاسلام
وقاضی القضاة بین الانام الجامع لاقسام العلوم الشرعیة والحاوی للمعارف الاصلیة و
الفرعیة کان متوحدا فی زمانه فی علو الشان فی العلوم سیما فی القراءة فقد وصف
الشیخ الامام الاجل ابو الفضل العسقلانی شهرة ابن الجزری بانه المتفرد الوحید فی القراءة

١٢ اسفار

والمشارك فى الحديث وصاحب الفقه المشتهر فى زمانه بعلو الاسناد سافر الى البلاد و
لاقى المشايخ وصحبهم وكان اصله من دمشق ومسكنه بعقبة الكتان وله هناك مكتبة
وسافر الى مصر وحدث بها وحضر مجلس ختمه للصحيح البخارى مولانا شيخ الاسلام قاضى
القضاة بالديار المصرية وامير المومنين فى الحديث ابو الفضل احمد بن على العسقلانى الشهير بابن
حجر وعظمه وذكره فى شرح البخارى فقال صاحبنا الشيخ محمد الجزرى ثم سافر الى الروم وحدث
بها ونقله السلطان تيمور بعد تسخيره لبلاد الروم الى خراسان وما وراء النهر فاقام بالبلاد
المذكورة زمانا طويلا يحدث ويصنف وصنف فى خراسان شرحه على المصابيح المسمى
بتصحيح المصابيح وذكر فيه انه لم يكن معه ورقة من كتبه ثم سافر الى شيراز وتولى
قضاء القضاة الشافعية وكان جليلا جزيلا مبجلا الى ان توفى بها سنة نيف
وثلاثين وثمان مائة وقد ادركت كثيرا من تلامذته كما فصلته فى كتاب الحبل المتين و
مجير الدين عليمى در انس جليل گفته شيخ الاسلام شمس الدين ابو الخير محمد بن محمد الجزرى الدمشقى
المقرى الشافعى مولده فى ليلة السبت سادس عشر رمضان سنة احدى وخمسين
وسبعمائة اعتنى بالقرآت فاتقنها وبرع فيها وله مصنفات جليلة منها كتاب النشر فى
القرآت العشر ونظم العشرة وذيل على طبقات القراء للذهبى والحصن الحصين فى الادعية
والاذكار والتوضيح فى شرح المصابيح وغير ذلك وجميع مصنفاته مفيدة نافعة وعين لقضاء
الشام فلم يتم له ذلك وولى تدريس الصلاحية بعد الشيخ نجم الدين بن جماعة المتقدم
ذكره واقام بها نحو السنة ثم توجه من القدس الى بلاد الروم ثم سار الى بلاد فارس
وولى قضاء شيراز وحضر الى القاهرة سنة سبع وعشرين وثمان مائة ثم سافر رسولا من
سلطان مصر الى سلطان شيراز فى السنة المذكورة وتوفى بشيراز نهار عيد الاضحى
سنة ثلاث وثلاثين وثمان مائة رضى الله عنه ورحمه واحمد بن مصطفى بن خليل المعروف بطاشكبرى
زاده در شقائق نعمانيه گفته - ومنهم الشيخ محمد بن محمد بن محمد بن على بن يوسف الجزرى يكنى
بابى الخير ولد فيما حققه نفسه من لفظ والده فى ليلة السبت الخامس والعشرين من شهر
رمضان سنة احدى وخمسين وسبعمائة بدمشق وحفظ القران سنة اربع وستين و

سنة خمس وستين وسمع الحديث من جماعة وافرد القرات على بعض الشيوخ وجمع للسبعة
في سنة ثمان وستين وحج في هذه السنة ثم رحل الى الديار المصرية في سنة تسع وجمع
القرآات العشرة والاثنى عشرة والثلاث عشرة ثم رحل الى دمشق وسمع الحديث من اصحاب
الدمياطي والابرقوهي واخذ الفقه عن الاسنوي وغيره ثم رحل الى الديار المصرية وقرأ بها الاصول والمعاني
والبيان ورحل الى اسكندرية وسمع من اصحاب ابن عبد السلام وغيرهم واذن له بالافتاء شيخ الاسلام
ابو الفدا اسمعيل بن كثير سنة اربع وسبعين وسبعمائة وكذلك الشيخ ضياء الدين سنة ثمان وسبعين وكذلك
شيخ الاسلام البلقيني سنة خمس وثمانين ثم جلس للاقراء وقرأ عليه القرات جماعة كثيرون وولى قضاء الشام سنة ثلث
وتسعين وسبعمائة ثم دخل الروم لما ناله من الظلم من اخذ امواله وغيرها بالديار المصرية في سنة ثمان وتسعين و
سبعمائة فنزل بمدينة بروسا دار الملك الكامل المجاهد بايزيد بن عثمان فاكمل عليه القرآات
العشر بها جماعة كثيرون من اهل تلك الديار وغيرهم ولما كانت الفتنة العظيمة المشهورة
من قبل تيمورخان في اول سنة خمس وثمانمائة فاخذه الامير تيمور معه الى ماوراء النهر
وانزله بمدينة كش ثم الى سمرقند وقرأ عليه في كل منهما جماعة كثيرون ولما توفي الامير
تيمورخان في شعبان سنة سبع وثمانمائة خرج من بلاد ماوراء النهر فوصل الى خراسان
ودخل الى هراة ثم الى مدينة يزد ثم الى اصبهان ثم الى شيراز فقرأ عليه في كل منها جماعة
بعضهم السبعة وبعضهم العشرة والزمه صاحب شيراز بير محمد قضاء شيراز ونواحيها فبقي
فيها كرها حتى فتح الله عليه فخرج منها الى البصرة ثم فتح الله له المجاورة بمكة والمدينة
سنة ثلاث وعشرين وحين اقامته بالمدينة قرأ عليه شيخ الحرم والف في القرآات
كتاب النشر في القرآات العشر في مجلدين ومختصره التقريب وتحبير التيسير في القرآات
العشرة وطبقات القراء وتاريخهم كبرى وصغرى التي نقلت هذه الترجمة من صغراها ولما
اخذه الامير تيمورخان الى ماوراء النهر الف هناك شرح المصابيح في ثلاثة اسفار والف في
التفسير والحديث والفقه ونظم قديما غاية المهرة في الزيادة على العشيرة ونظم طيبة النشر في القرآات العشر
في القرآات العشر والجوهرة في النحو والمقدمة فيما على قارى القرآن ان يعلمه وغير ذلك في
فنون شتى هذا ما حكاه الجزري عن نفسه في طبقاته الصغرى نقلته عن خطه وقال بعض

تلامذته بخطه قال الفقیر للمغترف من بحاره توفی شیخنا رحمه الله تعالی ضحوة الجمعة

لخمس خلون من اول الربیعین سنة ثلاث وثلاثین وثمانمائة بمدینة شیراز ودفن

بدار القراء التی انشاها وکانت جنازته مشهودة تبادر الاشراف والخواص الی حملها و

تقبیلها ومسها تبرکا بها ومن لم یمکنه الوصول الی ذلک کان یتبرک بمن یتبرک بها وقل

ان الناس بموته کثیر ممن سلم الاسلام رضی الله عنه وعن اسلافه واخلافه ومن جملة تصانیف

الشیخ المذکور کتاب الحصن الحصین فی الدعوات الماثورة عن النبی صلی الله علیه وسلم

وهو کتاب نفیس جدا ثم اختصره اختصارا غیر مخل الی ان قال فی الشقائق ثم ان المولی

خضر بیک بن جلال ارسل الی الشیخ الجزری نظما وهو هذا ــه لو کان فی بابه للنظم مفخرة

الفتح مدحه الفاء من الکتب ؛ لکنه البحر فی کل الفنون فما ؛ اهداء در الی بحر من الادب ؛

فارسل الیه الشیخ جوابا لنظمه وهو هذا ــه فی در نظمک بحر الفضل ذو لجب ؛ ودر

نظمک عقد فی طلی الادب ؛ الدر فی البحر معهود تکونه ؛ والبحر فی الدر یبدی غایة العجب ؛

الی ان قال فی الشقائق ثم ان الشیخ الجزری رحمة الله علیه لما ذهب به الامیر تیمور الی

ما وراء النهر اتخذ الامیر تیمور هناک ولیمة عظیمة وکان السید الشریف الجرجانی

مدرسا فی ذلک الوقت بسمرقند فعین الامیر تیمور جانب یساره للامراء وجانب یمینه للعلماء

وقدم فی ذلک المجلس الشیخ الجزری علی السید الشریف فقالوا له فی ذلک فقال کیف لا اقدم

رجلا عارفا بالکتاب والسنة ویشاور بما اشکل علیه منهما النبی صلی الله علیه وسلم

بالذات فجعل له ومحمد بن علی الشوکانی الصنعانی در بدر طالع گفته محمد بن محمد بن محمد بن علی

بن یوسف الدمشقی ثم الشیرازی المقری الشافعی المعروف بابن الجزری نسبة الی جزیرة ابن عمر

قرب الموصل کان ابوه تاجرا فمکث اربعین سنة لا یولد له ولد ثم حج فشرب ماء زمزم

بنیة ان یرزقه الله ولدا عالما فولد له صاحب الترجمة فی لیلة السبت لخامس والعشرین

من رمضان سنة ۷۵۱ بدمشق فنشأ بها واخذ القراآت عن جماعة ثم رحل الی القاهرة فسمع

من جماعة کاصحاب الفخر ابن البخاری واصحاب الدمیاطی ورحل الی الاسکندریة فقراء

علی اهلها کابن الدمامینی وجد فی طلب الحدیث بنفسه وکتب الطباق واخذ الفقه عن

الاسنوی والبلقینی والبهاء السبکی واخذ الاصول والمعانی والبیان عن الضیاء القرمی
والحدیث عن العماد بن کثیر والعراقی واشتد شغفه بالقراءة حتی جمع العشر ثم الثلاث عشرة وتصدی
للاقراء بجامع بنی امیة ثم دخل الی بلاد الروم سنة ۷۹۸ واتصل بالسلطان بایزید خان فاکرمه
وعظمه فنشر هنالک علم القراآت والحدیث وانتفعوا به فلما دخل تیمورلنک بلاد الروم
اخذه معه الی سمرقند فاقام بها ناشراً للعلم وکان وصوله الیها سنة ۸۰۵ ولما مات تیمور فی
شعبان سنة ۸۰۷ خرج من سمرقند الی خراسان ودخل هراة ثم دخل مدینة یزد ثم اصبهان
ثم شیراز وانتفع به الناس فی جمیع هذه الجهات لاسیما فی القراآت والزمه سلطان شیراز ان
یلی قضاءها فاجاب مکرهاً ثم خرج منها الی البصرة ثم جاور بمکة والمدینة سنة ۸۲۲ ثم قدم
دمشق سنة ۸۲۷ ثم القاهرة واجتمع بالسلطان الاشرف فعظمه واکرمه وتصدی للاقراء و
التحدیث ثم عاد الی مکة ودخل الیمن فعظمه صاحبها واکرمه واخذ عنه جماعة من علماء
الیمن وعاد الی مکة ثم الی القاهرة ثم الی شیراز وله تصانیف کثیرة نافعة منها النشر فی القراآت
العشر ومختصره والتمهید فی التجوید واتحاف المهرة فی تتمة العشرة واعانة المهرة فی الزیادة علی العشرة ونظم طیبة
النشر فی القراآت العشر بالف بیت ونظم المقدمة فیما علی قاریه ان یعلمه والتوضیح وطبقات
القراء فی مجلد ضخم وغایة النهایات فی اسماء رجال القراآت والحصن الحصین من کلام سید
المرسلین وعدة الحصن الحصین وجنة الحصن الحصین والتعریف بالمولد الشریف وعقد اللآلی
فی الاحادیث المسلسلة العوالی والمسند الاحمد فیما یتعلق بمسند احمد والمصعد الاحمد فی رجال
مسند احمد والمقصد الاحمد فی ختم مسند احمد واسنی المناقب فی فضائل علی بن ابی طالب
والجوهرة فی النحو وغیر ذلک وکان تصنیفه لهذه المصنفات فی الجهات التی تقدم ذکرها وقد تفرد
بعلم القراآت فی جمیع الدنیا ونشره فی کثیر من البلاد وکان اعظم فنونه واجل ما عنده
مات بشیراز یوم الجمعة خامس ربیع الاول سنة ۸۳۳ وحکی صاحب الشقائق النعمانیة فی علماء
الدولة العثمانیة ان صاحب الترجمة لما وصل هو وتیمور الی سمرقند عمل تیمور هنالک ولیمة عظیمة
وجعل علی یساره اکابر الامراء وعلی یمینه العلماء فقدم صاحب الترجمة علی السید الشریف الجرجانی
المقدم ذکره فعوتب فی ذلک فقال کیف لا اقدم رجلاً عارفاً بالکتاب والسنة و مولوی

صدیق حسن خان معاصر در تاج مکلل گفته محمد بن محمد الدمشقی الشیرازی الشافعی المقری وبابن الجزری کان
ابوه تاجرا لم یولد له اربعین سنة فلما حج شرب ماء زمزم ونوی حصول الولد فاعطاه الله تعالی
هذا الابن السعید قال فی البدر الطالع جد فی طلب الحدیث بنفسه واخذ الفقه والاصول
والمعانی والبیان وتصدر للاقراء بجامع بنی امیة ثم دخل بلاد الروم واتصل بالسلطان ابی یزید
فاکرمه وعظمه فنشر هنالک علم القران والحدیث ولما مات تیمور فی سنة ثم خرج من سمرقند
الی خراسان ودخل هراة ثم یزد ثم اصبهان ثم شیراز ثم البصرة ثم جاور بمکة ثم قدم دمشق ثم القاهرة
ودخل الیمن وله تصانیف کثیرة نافعة منها الحصن الحصین وجنة الحصن والمسند الاحمد فیما
یتعلق بمسند احمد مات بشیراز یوم الجمعة سنة ٨٣٣ رحمه الله تعالی علیه ونیز در تاج مکلل بحاشیه
این ترجمه گفته صاحب شقائق نعمانیه گوید چون تیمور بسمرقند رسید ولیمه عظیمه کرد اکابر امرا را بر یسار خود و علما را
بر یمین خود جا داد و نشانید و مقدم کرد ابن الجزری را بر سید شریف جرجانی چون در یں باب عتابش کردند گفت
کیف لا اقدم رجلا عارفا بالکتاب والسنة انتهی واین غایت انصاف بود از تیمور زیرا که سیادت شیخ
دین مقدم ست بر سیادت طین و اگرچه علامه جرجانی نیز عارف بود بعلم حدیث اما ابن الجزری امام حدیث بود انتهی الخ
فهذا الجزری شیخ محدثیهم الاماثل ٭ وواحد حفاظهم الافاضل ٭ قد اثبت هذا
الحدیث الشریف الممیز بجزل صوابه بین الحق والباطل ٭ الممیز بفصل خطابه بین المتحلی
والعاطل ٭ فلا یعرف عنه الا التارک للحق والخاذل ٭ ولا یحید عنه الا المائل عن الصدق
والحائل ٭ ولا یطعن فیه الا من حاب بسهام الردی کالمسرع الناسل ٭ ولا یقدح فیه الا
من رمی مع فقد سداده بافوق ناصل ٭ **وجه صدو وهم** آنکه شیخ زین الدین ابوبکر محمد بن
محمد بن علی الخوافی این حدیث را حتما وجزما ثابت نموده شهاب الدین احمد در توضیح الدلائل بعد ذکر نزول
آیه وتعیها اذن واعیة در شان آن امیر المومنین علیه السلام گفته قال شیخ المشایخ فی زمانه وواحد الاقران
فی علومه وعرفانه الشیخ زین الدین ابوبکر محمد بن محمد بن علی الخوافی قدس الله تعالی سره
فلذا اختص علی کرم الله وجهه بمزید العلم والحکمة حتی قال رسول الله علیه وعلی آله
وبارک وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها وقال عمر لولا علی لهلک عمر و مخفی نماند که خوافی از اجله اعلام
واماثل فخام سنیه بوده از همین عبارت توضیح الدلائل واضح ولائح ست که از شیخ مشایخ در زمان خود و واحد

البصرة

اقران در علوم وعرفان خویش بوده عبد الرحمن جامی در نفحات الانس گفته شیخ ابو بکر الخوافی رحمه الله تعالی
خدمت خواجه محمد پارسا قدس الله تعالی در بعضی مکتوبات القاب ایشانرا چنین نوشته است ذو العلم النافع
والعمل الرافع ملاذ الجمهور شفاء الصدور وصفوة العلماء والعرفاء والفقهاء رافع اعلام
السنة وقامع اضاليل البدعة ناهج مناهج الحقيقة سالك مسالك الشريعة والطريقة
الداعی الی الله سبحانه علی طریق الیقین سیدنا ومولانا زین الملة والدین وی جامع بوده میان
علوم ظاهری وباطنی واز اول تا اخر استقامت بر جاده شریعت ومتابعت سنت که بزرگترین کرامتی پیش
محققان این طائفه انست یافته است ونسبت وی در طریقت بشیخ نور الدین عبد الرحمن مصریست وشیخ نور الدین
عبد الرحمن بعد از کمال تربیت وبلوغ وی بمرتبه تکمیل وارشاد در اجازت وی چنین نوشته است وپیش وی
ثبت کرده لما استحق الخلوة وقبول الواردات الغيبية والفتوحات استخرت الله تعالى
واخليته خلوتی المعهودة وهی سبعة ايام من الله تعالی فيها عليه بفضله ففتح الله عليه ابواب
من عنده فی الليلة الرابعة وانحاز فی الترقيات فی درجات المقامات الی مقام حقيقة التوحيد
وانحلت منه قيود التفرقة فی شهود الجمع قبل اتمام الايام السبعة وعن اتمامها ظهر له لوامع
التوحيد الحقيقی الذاتی المشار اليه علی لسان اهل الحقيقة بجمع الجمع وهو لقوة استعداده
بعد فی الترقی الی الزيادة وانی علی رجاء من الله ان يأخذه منه اليه تماما ويبقيه بقاء دائما
ويجعله للمتقين اماما وی فرموده اجازت نامه که شیخ نور الدین عبد الرحمن نوشته بود در وقت مراجعت
بخراسان در بغداد بماند بعد از مدتی مدید که از خراسان بجانب مصر معاودت واقع شد وخدمت شیخ از دنیا
رفته بود وبخلوتخانه وی در آمدم در آنجا اجازت نامه خود را یافتم بی تفاوت مگر بحرفی چند با وجود آنکه آن
خلوت مضبوط بود ودر ان گشاده نمی بود دانستم که آن مسوده اصل بود که اجازت مرا از آنجا نوشته بود وبا خود بود
ولایت دانسته بود که اجازت نامه من فوت شده وباینجا معاودت خواهم کرد آنرا تا سیا برای من نوشته بود وگذاشته
بود بعد تقدیر آن با تسدید در خلوتی چنانکه مذکور شد محض کرامت بود وهم او فرموده است که چون از مصر می آمدم ببغداد
رسیدم طاقیه که شیخ نور الدین عبد الرحمن بمن داده بود در سر وطاقیه دیگر که از مشایخ رسیده بود همراه داشتم با
پیر تاج گیلانی اتفاق ملاقات افتاد این طاقیه از من طلبید چنانکه مقتضای فقر درویشی باشد بوی دادم شب
در واقعه دیدم که آن طاقیه پیش من استغاثه میکند وبزرگانی را که بسر ایشان رسیده او دمی شمرد ومیگوید که

بر سر فلان و فلان رسیده ام حالی مرا بر سر خماری بنهادی که بشرب خمر اشتغال مینماید چون بامداد شد یکی از
از اصحاب بطلب وی بیرون رفتم شنیدم که وی در خرابات است و بشرب خمر مشغول است بانجا رفتم گفتند فلان
خانه است در آمدیم مست افتاده بود و طاقیه بر سر وی مصاحب من مرا گفت تو بیرون رو که من طاقیه را بیارم
من بیرون آمدم او طاقیه از سر وے برداشت و در خانه را بر بالای وی بست پیش من آورد گویند که در آخر
حیات وی را واردی رسید که سه شبانه روز بالکلیه از خود غائب بود چون وی را از ان غیبت باز آوردند قریب یکسال
خاموشی بروی غالب بود و سخن کم میگفت روزی از درویش احمد سمرقندی پرسید که در هیچ جا دیده که جذبه
چنین مذکور شده باشد که جذبات پی در پے گرد و اصلا منقطع نشود درویش احمد در جواب گفت که این معنی
را در هیچ جا ندیده ام درویش احمد سمرقندی از مریدان کار کرده و خلفای بود سخنان صوفیه را دیده بود و بر بالای
منبر از انیک بیان میکرد و بدرس و مطالعه فصوص اشتغال می نمود بخط وی دیده ام که در آخر فصوص نوشته
بود که بعد از انکه حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم مرا بدرس فصوص الحکم اشارت فرموده بودند در درویش اباد در خلوت
بودم آنحضرت را دیدم پرسیدم که یا رسول الله ما تقول فی حق فرعون قال صلی الله
علیه وسلم قل کما کتب ثم قلت یا رسول الله ما تقول فی الوجود قال صلی الله علیه وسلم
اما یقول الوجود فی القدیم قدیم و فی الحادث حادث ثم قال صلی الله علیه وسلم انت الله
وانت مولاه انت الله لظهور الصفات الالوهیة وانت مولاه بحصرك وتعینك وهو
علی ما اقول شهید توفی الشیخ زین الدین رحمه الله تعالی لیلة الاحدی الثانی من شوال
سنة ثمان وثلثین وثمانمائة اول اورا در قریه مالین دفن کردند و از انجا بدرویش اباد نقل فرمودند و از
درویش اباد بجوار عیدگاه هرات و حالا بر سر مزار متبرکه وی عمارت عالی ساختند و چنان معمور و مردم نشین شده
که نماز جمعه میگذارند انتهی کلام الجامی و جلالت مرتبت و علو منزلت خوافی بر ناظر حواشی روض الاخیار محمد بن قاسم
بن یعقوب الاماسی و حبیب السیر غیاث الدین بن همام الدین المدعو بخواند امیر و اخبار الاخیار شیخ عبد الحق دهلوی و سمط مجید شیخ احمد قشاشی و
انتباه فی سلاسل اولیاء الله شاه ولی الله و الدر الثمین بر ناظر و ماهر پنهان نیست فهذا اعاد فهم الجلیل زین الدین
الخوافی الناهض فی جو الفضل بالقوادم والخوافی قد کسر لجنة المنکر الجاحد النافی
وحص اریاش الطاعن الجارح العافی حیث اثبت هذا الحدیث الکافی الوافی واحتج بهذا
الخبر الشافی العافی فطوبی لمن اقبل علیه اقبال الذعن المصاقی واستدر بظل ذیله السابغ

الشاق ؛ واستنقع من نميره السلسل الصافي ؛ والويل لمن ادبر عنه ادبار الحائد المنافي ؛ وسلك مسالك الصاغن الكاشح الحائف الجافي ؛ وعدا في بيد العسف والحيف كالموغل الناسل الطافر الطافي ؛ **وجه صد و یازدهم** آنکه ملک العلماء شهاب الدین بن شمس الدین الزاولی الدولتابادی حدیث مدینة العلم را قطعاً و حتماً از جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم ثابت و متحقق دانسته برای ایضاح و تبیین افترای مفترین بمودای آن استدلال و احتجاج فرموده چنانچه در هدایة السعداء گفته و اینجا منافقان افترا کنند که علی بن ابی طالب رضی الله عنه کاغذی نبشت که هر جا که پنج فرزند باشند اولاد من یکی را از ایشان بفروشند پس مصطفی صلی الله علیه و سلم آن کاغذ را پاره کرد عجب از آن مفتریانست شاه علی اخ نبی باب علم کاغذی نویسد که احرار بفروشند و بیع احرار در هیچ دینی مباح نبوده اقوالهم علی افواههم انتهی غرض این منافقان خوارج آن بوده تا مردمان بعلی ولی بدگمان و با فرزندان او دشمن شوند **وجه صد و دوازدهم** آنکه شهاب الدین دولتابادی در هدایة السعداء ذکر حدیث وراثت امیر المؤمنین علیه السلام و عدم وراثت عباس حدیث مدینة العلم را بجزم و حزم در معرض تایید و تشدید آورده چنانچه گفته پس علم را میراث نیامد مگر علی ولی را میراث آمد که انا مدینة العلم و علی بابها و العلماء ورثة الانبیاء تا نزیر خوان علی ولی است پس بعد از پیغامبر مراد از آل هاشم از علی ولی هیچکس بهتر نیست عصمنا الله من المعترض الزنیم انتهی و مناقب کثیره و محامد وفیره دولتابادی ان شاء الله تعالی در مجلد حدیث نور بتفصیل خواهی شنید لکن درینجا بر عبارت سبحة المرجان غلام علی آزاد اقتصار میرود و هی هذه مولانا القاضی شهاب الدین بن شمس الدین الزاولی الدولتابادی نور الله ضریحه ولد القاضی بدولتاباد دهلی و تلمذ علی القاضی عبد المقتدر الدهلوی و مولانا خواجکی الدهلوی و هو من تلامذة مولانا معین الدین العمرانی رحمهم الله تعالی ففاق اقرانه و سبق اخوانه و کان القاضی عبد المقتدر یقول فی حقه یاتینی من الطلبة من جلده علم و لحمه علم و عظمه علم و لما توجه الموکب التیموری الی الهند و خرج مولانا خواجکی قبل وصوله الی دهلی منها الی کالپی خرج القاضی شهاب الدین صحبة استاذه الی کالپی فاقام مولانا خواجکی بکالپی و ذهب القاضی الی دار الخیر جونفور بفتح الجیم و سکون الواو و النون و ضم الفاء و سکون الواو و آخرها راء بلدة عظیمة من صوبة اله اباد کانت دار الخلافة للسلاطین الشرقیة و ذکر طبقتهم مسطور فی تواریخ الهند نشا بها کثیر من المشایخ

العلماء فاغتنم السلطان ابراهيم الشرقی والی جونفور ورود ه ونضر سقاه الله تعالى سحائب الاحسان ورود ه عظمه بين الكبراء ولقبه بملك العلماء فرين القاضی مسند الافادة وفاق البرجيس فی افاضة السعادة والف كتبا سارت بها ركبان العرب والعجم واذكی سراجا اهدى من النار الموقدة على العلم منها البحر المواج تفسير القران العظيم بالفارسية والحواشی على كافية النحو وهی اشهر تصانيفه والارشاد وهو متن فی النحو التزم فيه تمثيل المسئلة فی ضمن تعريفها وبديع الميزان وهو متن فی البلاغة بعبارات مسجعة وشرح البزدوی فی اصول الفقه لكنه لم يكمل الى بحث الامر وشرح بسيط على قصيدة بانت سعاد ورسالة فی تقسيم العلوم بالعبارة الفارسية ومناقب السادات بتلك العبارة وغيرها توفی فی خمس بقين من رجب المرجب سنة تسع واربعين وثمانمائة ودفن بجونفور من الجانب الجنوبی من مسجد السلطان ابراهيم الشرقی فی ضريحه

فهذا شهاب الدين الدولتابادی المعروف عندهم بملك العلماء بين الحاضر والبادی قد اثبت بالقطع هذا الحديث الشريف الهادی المزری بطيبه على عرف الورد والجادی فلا يجحده الا المنكر الحائد المعادی ولا يرتاب فيه الا الاخلف الحائر المتمادی والله العاصم عن شروره والعوادی بلطفه المحيط بالخواتم والمبادی وجه صد وسیزدہم آنکه شهاب الدين ابو الفضل احمد بن علی بن محمد بن محمد بن علی بن محمود بن احمد بن حجر الكنانی العسقلانی این حدیث شریف را در مناقب جناب امير المومنين عليه السلام وارد فرموده چنانچه در تهذيب التهذيب گفته على بن ابی طالب بن عبد مناف بن عبد المطلب بن هاشم ابو الحسن الهاشمی امير المومنين كناه رسول الله صلى الله عليه وسلم ابا تراب والخبر فی ذلك مشهور وامه فاطمة بنت اسد بن هاشم اسلمت وهاجرت فی حيوة رسول الله صلى الله عليه وسلم وصلى عليها ونزل فی قبرها روى عن النبی صلى الله عليه وسلم وعن ابی بكر وعمر والمقداد بن الاسود وزوجته فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم ورضی عنها روى عنه اولاده الحسن والحسين ومحمد المعروف بابن الحنفية وعمر وفاطمة وابن ابنه محمد بن عمر بن علی وابن ابنه علی بن الحسين بن علی مرسلا ومربيته ام موسى وابن اخيه عبد الله بن جعفر بن ابی طالب وابن اخته جعدة بن هبيرة المخزومی وكاتبه عبيد الله بن ابی رافع ومن الصحابة عبد الله بن مسعود والبراء بن عازب ابو هريرة وابو سعيد الخدری

وبشر بن سحیم الغفاری وزید بن ارقم وسفینة مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم وصهیب الرومی وابن
عباس وابن عمر وابن الزبیر وعمرو بن حریث والنزال بن سبرة الهلالی وحبشی بن جنادة وجابر بن سمرة وجابر بن
عبد الله وابو جحیفة وابو امامة وابو لیلی الانصاری وابو موسی الاشعری ومسعود بن الحکم الزرقی
وابو الطفیل عامر بن واثلة وغیرهم ومن التابعین زر بن حبیش وزید بن وهب وابو الاسود الدئلی
وابو عثمان النهدی وسعید بن المسیب والاحنف بن قیس والحرث بن سوید التیمی والحرث بن
عبد الله الاعور وحرملة مولی اسامة بن زید وابو ساسان حصین بن المنذر الرقاشی وحجیة
بن عبد الله الکندی وربعی بن خراش وشریح بن هانی وشریح بن النعمان الصائدی وابو وائل
شقیق بن سلمة وشبث بن ربعی وسوید بن غفلة وعاصم بن ضمرة السلولی وعامر بن شراحیل الشعبی و
عبد الله بن سلمة المرادی وعبد الله بن شداد بن الهاد وعبد الله بن شقیق وعبد الله بن معقل
بن مقرن وعبد خیر بن یزید الهمدانی وعبد الرحمن بن ابی لیلی وعبیدة السلمانی وعلقمة بن قیس
النخعی وعمیر بن سعید النخعی وقیس بن عباد البصری ومالک بن اوس بن الحدثان ومروان بن
الحکم ومطرف بن عبد الله بن الشخیر ونافع بن جبیر بن مطعم وهانی بن هانی ویزید بن شریک التیمی وابو بردة
بن ابی موسی الاشعری وابو حیة الوادعی وابو الخلیل الحضرمی وابو صالح الحنفی
وابو عبد الرحمن السلمی وابو عبید مولی بن ازهر وابو الهیاج الاسدی وخلائق کان له من الولد
الذکور احدی وعشرون اعقب منهم خمسة وهم الذین رووا عنه والعباس خامسهم وکان له من
الاناث ثمانی عشرة منهن زینب وام کلثوم وامامة وغیرهن قال غیر واحد کان علی آصغر ولد ابی طالب
وقال ابن عبد البر روی عن سلمان وابی ذر والمقداد وخباب وابی سعید وجابر وزید بن ارقم ان
علی ابن ابی طالب اول من اسلم وروی عن ابی رافع مثله لکن قدم خدیجة وقال ابن اسحاق اول من امن
بالله ورسوله من الرجال علی بن ابی طالب هو قول ابن شهاب الا انه قال من الرجال بعد خدیجة و
هو قول الجمیع فی خدیجة وهو قول عبد الله بن محمد بن عقیل وقتادة ومحمد بن کعب القرظی و
روی ابو عوانة عن ابی بلج عن عمرو بن میمون عن ابن عباس قال کان علی اول من امن بالله من
الناس بعد خدیجة قال ابن عبد البر هذا اسناد لا مطعن فیه لاحد لصحته وثقة نقلته وهو
معارض ما ذکرنا عن ابن عباس فی باب ابی بکر والصحیح فی امر ابی بکر انه اول من اظهر اسلامه وروی

الحسن بن علی الحلوانی عن عبد الرزاق عن معمر عن قتادة عن الحسن اسلم علی وهو ابن
خمس عشرة سنة وقال غیره عن عبد الرزاق عن معمر عن قتادة عن الحسن وغیره اول من اسلم بعد
خدیجة علی وهو ابن ثمانی عشرة سنة وست عشرة سنة وعن شریح بن النعمان عن فرات بن السائب عن میمون بن
مهران عن ابن عمر اسلم علی وهو ابن ثلاث عشرة سنة قال ابن عبد البر هذا اصح ما قیل فی ذلک وروی
ابن فضیل عن الاجلح عن سلمة بن کهیل عن حبة بن جوین قال سمعت علیا یقول لقد عبدت
الله قبل ان یعبده احد من هذه الامة خمس سنین وقال شعبة عن سلمة بن کهیل عن حبة ابن
جوین عن علی انا اول من صلی مع رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ابن عبد البر وقد اجمعوا انه
اول من صلی القبلتین وهاجر وشهد بدرا واحدا وسائر المشاهد وانه ابلی ببدر واحد والخندق
وخیبر البلاء العظیم وکان لواء رسول الله صلی الله علیه وسلم بیده فی مواطن کثیرة ولم یتخلف
الا فی تبوک خلفه رسول الله صلی الله علیه وسلم علی المدینة فقال له انت منی بمنزلة هارون
من موسی الا انه لا نبی بعدی قال وروینا من وجوه عن علی انه کان یقول انا عبد الله و
اخو رسوله لا یقولها احد غیری الا کذاب وکان مع النبی صلی الله علیه وسلم علی حراء اذ تحرک
وزوجه رسول الله صلی الله علیه وسلم ابنته فاطمة وقال لها زوجتک سیدا فی الدنیا والاخرة وروی بریدة وابو هریرة
وجابر والبراء بن عازب وزید بن ارقم عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال یوم غدیر خم من
کنت مولاه فعلی مولاه وروی سعد بن ابی وقاص وابو هریرة وسهل بن سعد وبریدة وابو سعید
وابن عمر وعمران بن حصین وسلمة بن الاکوع والمعنی واحد ان النبی صلی الله علیه وسلم
قال یوم خیبر لاعطین الرایة غدا رجلا یحب الله ورسوله ویحبه الله ورسوله یفتح الله علی یدیه
فاعطاها علیا وبعثه صلی الله علیه وسلم الی الیمن وهو شاب لیقضی بینهم فقال یا رسول الله
لا ادری ما القضاء فضرب فی صدره بیده وقال اللهم اهد قلبه وسدد لسانه قال علی فما شککت بعد
فی قضاء بین اثنین وروی انه علیه الصلوة والسلام قال انا مدینة العلم وعلی بابها
وقال عمر علی اقضانا وابی اقرانا وقال یحیی بن سعید عن سعید بن المسیب کان عمر یتعوذ من معضلة
لیس لها ابو الحسن وقال سعید بن جبیر عن ابن عباس کنا اذا اتانا الثبت عن علی لم نعدل به
قال معمر عن وهب بن عبد الله عن ابی الطفیل شهدت علیا یخطب وهو یقول سلونی فو الله لا تسئلونی

عن شئ يكون الا حدثتكم به وسلوني عن كتاب الله فوالله ما من آية الا وانا اعلم ابليل نزلت ام بنهار
ام في سهل ام في جبل وقال سعيد بن عمرو بن سعيد بن العاص قلت لعبد الله بن عياش بن ابي
ربيعة لم كان صغو الناس الى علي بن ابي طالب فقال يا ابن اخي ان عليا كان له ما شئت من ضرس
قاطع في العلم وكان له البسطة في العشيرة والقدم في الاسلام والصهر برسول الله صلى الله عليه
وسلم والفقه في السنة والنجدة في الحرب والجود في الماعون قال ابو عمر بويع لعلي بالخلافة يوم قتل
عثمان فاجتمع على بيعته المهاجرون والانصار الا نفرا منهم لم يهجهم علي وقال اولئك قوم
قعدوا عن الحق ولم يقوموا مع الباطل وتخلف عنه معوية في اهل الشام فكان منهم في
صفين بعد الجمل ما كان ثم خرجت عليه الخوارج وكفروه بسبب التحكيم ثم اجتمعوا وشقوا
عصا المسلمين وقطعوا السبيل فخرج اليهم بمن معه فقاتلهم بالنهروان فقتلهم واستاصل
جمهورهم فانتدب له من بقاياهم عبد الرحمن بن ملجم وكان فاتكا فقتله ليلة الجمعة
لثلاث عشرة خلت وقيل بقيت من رمضان سنة اربعين وقيل لاول ليلة في العشر الاواخر
وروي عن ابي جعفر ان قبر علي جهل موضعه وقيل دفن في قصر الامارة وقيل في رحبة الكوفة
وقيل بنجف الحيرة وقيل غير ذلك وروى ابن جريج عن محمد بن علي يعني الباقر ان عليا مات وهو ابن
ثلث او اربع وستين سنة وقيل ابن خمس وستين سنة وقيل ابن ثمان وخمسين وقيل غير ذلك
قال واحسن ما رايت في صفته انه كان ربعة ادعج العينين حسن الوجه عظيم البطن عريض
المنكبين شثن الكفين اصلع كبير اللحية لمنكبيه مشاش كمشاش السبع اذا مشى تكفا وهو الى
السمن ما هو قلت لم يجاوز المؤلف ما ذكر ابن عبد البر وفيه مقنع ولكنه ذكر حديث الموالاة
عن نفر سماهم فقط وقد جمعه ابن جرير الطبري في مؤلف فيه اضعاف ما ذكر وصححه واعتنى
بجمع طرقه ابو العباس بن عقدة فاخرجه من حديث سبعين صحابيا او اكثر واما حديث الراية
يوم فتح خيبر فروي ايضا من علي والحسين والزبير بن العوام وابي ليلى الانصاري وعبد الله بن عمرو
بن العاص وجابر وغيرهم وقد روي عن احمد بن حنبل انه قال لم يرد لاحد من الصحابة من
الفضائل ما روي لعلي وكذا قال النسائي وغيره ولحق في هذا كفاية وجه صد و چهارم آنكه
علامه ابن حجر عسقلاني در بعض تصانيف خود در اثبات و تسديد حديث شريف كوشيده چنانچه سيوطي در [illegible]

السبق

گفته وقال الحافظ ابن حجر فی اجوبته حدیث ابن عباس اخرجه ابن عبد البر فی کتاب الصحابة المسمی
بالاستیعاب بلفظه انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأته من بابه وصححه الحاکم واخرجه
الطبرانی من حدیث ابن عباس بهذا اللفظ ورجاله رجال الصحیح الا عبد السلام الهروی فانه
ضعیف قاله فی جواب فتیا رفعت الیه فی هذا الحدیث وآخر کلام ابن حجر عسقلانی که درین فتوی مذکور
ست ابن حجر مکی نیز در منح مکیه آورده کما سیأتی فیما بعد انشاء الله تعالی **وجه صد و پانزدهم**
آنکه علامه ابن حجر عسقلانی در بعض دیگر از فتاوای خود حکم بوضع این حدیث سراسر باطل و ناصواب نموده
ارغاما لاناف المعاندین تصریح صریح بحسن بودن آن فرموده چنانچه سیوطی در لآلی مصنوعه بذکر
این حدیث شریف گفته وسئل شیخ الاسلام ابو الفضل بن حجر عن هذا الحدیث فی فتیا فقال هذا الحدیث
اخرجه الحاکم فی المستدرک وقال انه صحیح وخالفه ابو الفرج بن الجوزی فذکره فی الموضوعات
وقال انه کذب والصواب خلاف قولیهما معا وان الحدیث من قسم الحسن لا یرتقی الی الصحة ولا
ینحط الی الکذب وبیان ذلک یستدعی طولا ولکن هذا هو المعتمد فی ذلک انتهی من خطه نقلت
واین فتوی ابن حجر را علامه سیوطی در جمع الجوامع ونکت بدیعات نیز نقل کرده ودر در منتثره نیز ذکرش نموده
ونور الدین سمهودی نیز ذکر آن کرده وحکم ابن حجر عسقلانی بحسن بودن این حدیث محمد بن یوسف شامی در سبل الهدی
والرشاد وابن عراق مدنی در تنزیه الشریعة ومحمد بن طاهر فتنی در تذکرة الموضوعات وعلی قاری در مرقاة
ومناوی در فیض القدیر وشیخ عبد الحق دهلوی در رجال مشکوة وشبراملسی در حاشیه مواهب وزرقانی در شرح
مواهب ومرزا محمد بدخشانی در نزل الابرار وتحفة المحبین ومحمد بن اسماعیل الامیر الیمانی در روضه ندیه ومحمد مبین لکهنوی
در وسیلة النجاة وثناء الله در سیف مسلول وشوکانی در فوائد مجموعه وولی الله لکهنوی در مرآة المومنین و
فاضل معاصر مولوی حسن الزمان در قول مستحسن نیز نقل نموده اند کما ستقف علیه فیما بعد انشاء الله تعالی
وجه صد و شانزدهم آنکه علامه ابن حجر عسقلانی در اجوبه خود از احادیثی که سراج قزوینی انتقاد آن بر
مصابیح نموده نیز ایضاح وتبیین بطلان حکم بوضع این حدیث وتصریح ببودن آن از قسم حسن فرموده وبزیادت
افادت اینمعنی که حاکم برای این حدیث شاهدی از حدیث جابر روایت کرده قصب سبق در تخجیل جاحدین و
تعنیف حائدین ربوده چنانچه سیوطی در لآلی مصنوعه بعد عبارت سابقه گفته وذکر فی اجوبته عن الاحادیث
التی انتقدها السراج القزوینی علی المصابیح نحو ذلک وزاد ان الحاکم روی له شاهدا من حدیث

جابر قال حدثني ابوبكر محمد بن علي الفقيه الشاشي القفال حدثني النعمان بن هارون البلدي
ثنا احمد بن عبد الله بن يزيد الحراني ثنا عبد الرزاق ثنا سفيان الثوري عن عبد الله بن عثمان بن خثيم عن عبد الرحمن بن عثمان
التيمي عن جابر مرفوعا به **وجه صد و بفدهم** آنکه علامه ابن حجر عسقلانی در لسان المیزان اعتراف
بکثرت طرق این حدیث و تحقق اصل آن فرموده اطلاق قول بوضع آنرا باطل و مردود و فاسد و مطرود دانسته
چنانچه سیوطی در لآلی مصنوعه متصل بعبارت ماضیه گفته وقال في لسان الميزان عقب ايراد الذهبي رواية
جعفر بن محمد عن ابي معوية وقوله هذا موضوع ما نصه وهذا الحديث له طرق كثيرة في مستدرك
الحاكم اقل احوالها ان يكون للحديث اصل فلا ينبغي ان يطلق القول عليه بالوضع انتهى و علامه
ابن حجر عسقلانی از اعاظم مهره حفاظ و افاخم نقده ایقاظ و اماثل محققین ثقات و اعیان مدققین اثبات
جلالت شان و رفعت مکان و علو مرتبت و سمو منزلت او بر ناظر طبقات بدر الدين محمد بن ابراهيم
وذيل التقييد تقي الدين فاسي و توضيح المشتبه شمس الدين بن ناصر الدين الدمشقي و منتخب ذيل بغية الطلب
في تاريخ حلب تصنيف علاء الدين الجبريني الشهير بابن خطيب الناصريه و عقود فريده تقي الدين مقريزي
و اعلام بتاريخ اهل الاسلام تاليف تقي الدين الاسدي الدمشقي المعروف بابن قاضي شهبه و ذيل طبقات الحفاظ
تقي الدين بن فهد المكي و معجم نجم الدين بن فهد الهاشمي المكي و طبقات شافعيه تاليف قطب الدين محمد بن محمد
الخيضري و كتاب الجواهر والدرر في ترجمة شيخ الاسلام ابن حجر و ضوء لامع و ذيل طاهر شمس الدين محمد بن عبد الرحمن
السخاوي و طبقات الحفاظ و نظم العقيان و حسن المحاضره جلال الدين عبد الرحمن بن كمال الدين السيوطي
و روض الاخبار محمد بن قاسم بن يعقوب الاماسي و تنضيد العقود السنيه رضي الدين بن محمد بن علي بن حيدر الشامي
و مدينة العلوم فاضل ازنيقي و اعمال الفكر والروايات عبد الله بن ابراهيم بن شهاب الدين الكردي و مواهب لدنيه
محمد بن عبد الباقي الزرقاني و مقاليد الاسانيد ابو مهدي عيسى بن محمد الثعالبي الجعفري و كفاية المتطلع
تاج الدين الدهان المكي و رسالة اسانيد شيخ احمد بن محمد النخلي المكي و امداد بمعرفة علو الاسناد سالم بن
عبد الله البصري و بدر طالع محمد بن علي الشوكاني و قرة العينين شاه ولي الله والد ماجد مخاطب و بستان المحدثين
خود شاهصاحب و منتهى الكلام و ازالة الغين مولوی حیدر علی معاصر و قول مستحسن مولوی حسن زمان معاصر و اتحاف النبلاء و ابجد العلوم و تاج مكلل
مولوی صدیق حسن خان معاصر در کمال وضوح و ظهورست نبذی از عبارات در بعض مجلدات سابقه بدیده ناظرین گذشته و درینمقام نیز بگوش
بشنود محمد بن عبد الرحمن السخاوی الشافعی در کتاب ضوء لامع لاهل القرن التاسع که نسخهٔ آن مزین باجازهٔ مصنف و معنون بخط

اونيز وفقير حاضر ست گفته احمد بن على بن محمد بن محمد بن على بن احمد شيخ الاسلام امام الائمة الشهاب
ابو الفضل الكنانى العسقلانى المصرى ثم القاهرى الشافعى ويعرف بابن حجر وهو لقب لبعض
آبائه ولد فى ثانى عشرى شعبان سنة ثلاث وسبعين وسبعمائة بمصر العتيقة ونشأ بها
يتيما فى كنف احد اوصيائه الزكى الخروبى فحفظ القرآن وهو ابن تسع عند الصدر السفطى شارح
مختصر التبريزى وصلى به على العادة بمكة حيث كان مع وصيه بها والعمدة والحاوى الصغير
ومختصر ابن الحاجب الاصلى والملحة والفية العراقى وغيرها وبحث فى صغره وهو بمكة العمدة فى صح
على الجمال ابن ظهيرة ثم قرأ على الصدر الابشيطى بالقاهرة شيئا من العلم وبعد بلوغه لازم
احد اوصيائه الشمس بن القطان فى الفقه والعربية والحساب وغيرها وقرأ عليه جانبا
كبيرا من الحاوى وكذا لازم فى الفقه والعربية النور الآدمى وتفقه بالابناسى بحث عليه فى
المنهاج وغيره واكثر من ملازمته ايضا لاختصاصه بابيه وبالبلقينى لازمه مدة وحضر دروسه
الفقهية وقرأ عليه الكثير من الروضة ومن كلامه على حواشيها وسمع عليه بقراءة الشمس
البرماوى فى مختصر المزنى وبابن الملقن قرأ عليه قطعة كبيرة من شرحه الكبير على المنهاج
ولازم العز بن جماعة فى غالب العلوم التى كان يقرئها دهرا ومما اخذه عنه فى شرح المنهاج الاصلى
وفى جمع الجوامع وشرحه للعز وفى المختصر الاصلى والنصف الاول من شرح العضد وفى
المطول وعلق عنه بخطه اكثر شرح جمع الجوامع وحضر دروس الهمام الخوارزمى ومن قبله
دروس قنبر العجمى واخذ ايضا عن البدر بن الطنبدى وابن الصائغ والشهاب احمد بن عبد الله
البوصيرى وعن الجمال الماردانى الموقت الحساب واللغة عن المجد صاحب القاموس والعربية عن
الغمارى والمحب بن هشام والادب والعروض ونحوهما عن البدر البشتكى والكتابة عن ابى على الزفتاوى
والنور البدماصى والقراءات عن التنوخى قرأ عليه بالسبع الى المفلحون وجوده قبل ذلك على غيره
وجد فى الفنون حتى بلغ الغاية وحبب الله اليه الحديث فاقبل عليه بكليته وطلبه من سنة ثلاث
وتسعين وهلم جرا لكنه لم يلزم الطلب الا من سنة ست وتسعين فعكف على الزين العراقى
وتخرج به وانتفع بملازمته وقرأ عليه الفيته وشرحها ونكته على ابن الصلاح دراية وتحقيقا
والكثير من الكتب الكبار والاجزاء القصار وحمل عنه من اماليه جملة واستملى عليه بعضها وتحول

القاهرة فسکنها قبیل القرن وارتحل الی البلاد الشامیة والمصریة والحجازیة واکثر جدا من المسموع
والشیوخ فسمع العالی والنازل واخذ عن الشیوخ والاقران فمن دونهم واجتمع له من الشیوخ
المشار الیهم والمعول فی المشکلات علیهم ما لم یجتمع لاحد من اهل عصره لان کل واحد منهم کان متبحرا
ورأسا فی فنه الذی اشتهر به لا یلحق فیه فالتنوخی فی معرفة القراءات وعلو سنده فیها
والعراقی فی معرفة علوم الحدیث ومتعلقاته والهیثمی فی حفظ المتون واستحضارها
والبلقینی فی سعة الحفظ وکثرة الاطلاع وابن الملقن فی کثرة التصانیف والمجد الفیروزابادی فی
حفظ اللغة واطلاعه علیها والغماری فی معرفة العربیة ومتعلقاتها وکذا المحب بن هشام
کان حسن التصرف فیها لوفور ذکائه وکان الغماری فائقا فی حفظها والعز بن جماعة فی تفننه
فی علوم کثیرة بحیث انه کان یقول انا اقرأ فی خمسة عشر علما لا یعرف علماء عصری اسماءها و
اذن له جلهم او جمیعهم کالبلقینی والعراقی فی الافتاء والتدریس وتصدی لنشر الحدیث
وقصر نفسه علیه مطالعة وقراءة واقراء وتصنیفا وافتاء وشهد له اعیان شیوخه بالحفظ
وزادت تصانیفه التی معظمها فی فنون الحدیث وفیها من فنون الادب والفقه والاصلین
وغیر ذلک علی مائة وخمسین تصنیفا ورزق فیها من السعد والقبول خصوصا فتح الباری
بشرح البخاری الذی لم یسبق لنظیره امرا عجیبا بحیث استدعی طلبه ملوک الاطراف بسؤال
علمائهم لهم فی طلبه وبیع بنحو ثلثمائة دینار وانتشر فی الآفاق ولما تم لم یتخلف عن ولیمة
ختمه فی التاج والسبع وجوه من سائر المسلمین الا النادر وکان مصروف ذلک المهم نحو
خمسمائة دینار واعتنی بتحصیل تصانیفه کثیر من شیوخه واقرانه فمن دونهم وکتبها
الاکابر وانتشرت فی حیاته واقرأ الکثیر منها وحفظ غیر واحد من الابناء عدة منها وعرضوها
علی جاری العادة علی مشایخ العصر وانشد من نظمه فی المحافل وخطب من دیوانه علی المنابر
لبلیغ نظمه ونثره وکان مصمما علی عدم دخوله فی القضاء حتی انه لم یوافق الصدر المناوی
لما عرض علیه قبل القرن النیابة عنه علیهما ثم قدر ان المؤید ولاه الحکم فی بعض القضایا والزم ذلک النیابة ولکنه لم یتوجه الیها ولا انتدب
لها الی ان عرض علیه الاستقلال به والزم من یحبه بقبوله فقبل واستقر فی المحرم سنة سبع وعشرین
بعد ان کان عرض علیه فی ایام المؤید فمن دونه وهو یأبی وتزاید ندمه علی القبول لعدم فرق

دیوانه

لم يطلب الدولة بين العلماء وغيرهم ومبالغتهم في اللوم لرد اشارتهم وان لم تكن على وفق الحق بل يعادون على ذلك واحتياجه لمداراة كبيرهم وصغيرهم بحيث لا يمكنه مع ذلك القيام بكل مايرومونه على وجه العدل وصرح بانه جنى على نفسه بتقليدا مرهم وان بعضهم ارتحل للقائه وبلغه في اثناء توجهه تلبسه بوظيفة القضاء فرجع ولم يلبث ان صرف ثم اعيد ولا زال كذلك الى ان تخلص في الاقلاع عنه عقيب صرفه في جمادى الثانية سنة اثنتين وخمسين بعد زيادة مدة قضائه على احدى وعشرين سنة وزهد في القضاء زهدا تاما لكثرة ما توالى عليه من الانكاد والمحن بسببه وصرح بانه لم يتوفر له بذلك شعرة تقبل سمه ودرس في اماكن كالتفسير بالحسنية والمنصورية والحديث بالبيبرسية والجمالية المستجدة والحسينية والزينية والشيخونية وجامع طولون والقبة المنصورية ولاسماع بالمحمودية والفقه بالخروبية البدرية بمصر والشريفية الفخرية والشيخونية والصالحية النجمية والصلاحية المجاورة للشافعي والمؤيدية وولي مشيخة البيبرسية ونظرها والافتاء بدار العدل والخطابة بجامع الازهر ثم بجامع عمرو وخزن الكتب بالمحمودية واشياء غير ذلك مما لم يجتمع له في آن واحد واملى ما ينيف على الف مجلس من حفظه واشتهر ذكره وبعد صيته وارتحل الائمة اليه وتبجح الاعيان بالوفود عليه وكثرت طلبته حتى كان رؤس العلماء من كل مذهب من تلامذته واخذ الناس عنه طبقة بعد اخرى والحق الابناء بالآباء والاحفاد بل وابناءهم بالاجداد ولم يجتمع عند احد مجموعهم وقهرهم بذكائه وشفوف تصوره وسرعة ادراكه واتساع نظره ووفور آدابه وامتدحه الكبار وتبجح فحول الشعراء بمطارحته وطارت فتاواه التي لا يمكن دخولها تحت الحصر في الآفاق وحدث بالكثير من مروياته خصوصا المطولات منها كل ذلك مع شدة تواضعه وحلمه وبهائه وتحريه في مأكله ومشربه وملبسه وصيامه وقيامه وبذله وحسن عشرته ومزيد مداراته ولذيذ محاضراته ورضي اخلاقه وميله لاهل الفضائل وانصافه في البحث ورجوعه الى الحق وخصاله التي لم تجتمع لاحد من اهل عصره وقد شهد له القدماء بالحفظ والثقة والامانة والمعرفة التامة والذهن الوقاد والذكاء المفرط وسعة العلم في فنون شتى وشهد له شيخه العراقي بانه اعلم اصحابه بالحديث وقال كل من التقي الفاسي والبرهان الحلبي ما راينا مثله وسئل العلامة الفاضل تغري برمش الفقيه هل رايت مثل نفسك فقال قال الله

ولا تزکوا انفسکم ومجانبته عن جهة وماعسی ان اقول فی هذا المختصر او من انا حتی یعرب بمثله خصوصا
وقد ترجمه من الاعیان فی التصانیف نیف المئة ولما الاکید کالتقی الفاسی فی ذیل التقیید والبدر البشتکی فی طبقة الشعراء والتقی المقریزی فی
کتابه العقود الفریدة والعلاء ابن خطیب الناصریة فی ذیل تاریخ حلب والشمس ابن ناصر الدین فی توضیح المشتبه والتقی ابن قاضی
شهبة فی تاریخه والبرهان الحلبی فی بعض مجامیعه والتقی ابن فهد المکی فی ذیل طبقات الحفاظ والقطب الخیضری فی طبقات
الشافعیة وجماعة من اصحابنا کابن فهد النجم فی معاجیمهم وغیر واحد فی الوفیات وهو نفسه فی
رفع الاصر وکفی بذلک فخرا وتجاسرت فاوردته فی معجمی والوفیات وذیل القضاة بل وافردت له
ترجمة حافلة لا تفی ببعض احواله فی مجلد ضخم او مجلدین کتبها الائمة عنی وانتشرت نسخها
وحدثت بها الاکابر غیر مرة بکل من مکة والقاهرة وارجو کما شهد به غیر واحد ان تکون غایة فی بابها
سمیتها الجواهر والدرر وقد قرأت علیه الکثیر جدا من تصانیفه ومرویاته بحیث لا اعلم
من شارکنی فی مجموعها وکان رحمه الله یودنی کثیرا ویتنوه بذکری فی غیبتی مع صغر سنی حتی
قال لیس فی جماعتی مثله وکتب لی علی عدة من تصانیفی واذن لی فی الاقراء والافادة بخطه وامرنی
بتخریج حدیث ثم املائه ولم یزل علی جلالته وعظمته فی النفوس ومداومته علی انواع
الخیرات الی ان توفی فی اواخر ذی الحجة سنة اثنتین وخمسین وکان له مشهد لم یر من حضره
من الشیوخ فضلا عمن دونهم مثله وشهد امیر المومنین والسلطان فمن دونهما الصلوة علیه
وقدم السلطان الخلیفة للصلوة ودفن تجاه تربة الدیلمی بالقرافة وتزاحم الامراء والاکابر علی
حمل نعشه ومشی الی تربته من لم یمش نصف مسافتها قط ولم یخلف بعده فی مجموعه مثله ورثاه
غیر واحد بما مقامه اجل منه رحمه الله وایانا و نیز سخاوی در ذیل طاهر گفته احمد بن علی بن محمد بن محمد بن علی
ابن احمد شیخی الاستاذ حافظ العصر علامة الدهر شیخ الاسلام حامل لواء السنة سید الائمة قاضی
القضاة ابو الفضل ابن العلامة نور الدین ابی الحسن ابن القطب ابی القاسم ناصر الدین ابن جلال الدین
الکنانی العسقلانی المصری ثم القاهری الشافعی عرف بابن حجر مصنف الاصل الی ان قال بعد ذکر
اساتذته واذن له جلهم او جمیعهم کالبلقینی والعراقی فی الافتاء والتدریس وتصدی لنشر
الحدیث وعکف علیه مطالعة وقراءة واقراء وتصنیفا وافتاء وزادت تصانیفه التی معظمها فی
فنون الحدیث وفیها من فنون الادب والفقه واصوله واصول الدین وغیر ذلک علی مائة وخمسین

تصانيفه ورزق فيها من السعد والقبول خصوصاً فتح الباري بشرح البخاري الذي لم يسبق الى
نظيره امرا عجيبا بحيث استدعى طلبه ملوك الاطراف بسؤال علمائهم لهم في ذلك وبيع بنحو ثلث
مائة دينار وبالجملة لم يتخلف عن الحضور عنده في وليمة ختمه من سائر المسلمين الا النادر بحيث
كان امرا يفوق الوصف بلغ المصروف في ذلك المهم نحو خمسمائة دينار واعتنى بتحصيل
تصانيفه كثير من شيوخه واقرانه فمن دونهم وكتبها الاكابر وانتشرت في حياته واقرأ الكثير
منها وحفظ غير واحد من الابناء عدة منها وعرضوها على جاري العادة على مشايخ العصر الى ان قال
واملى ما ينيف على الف مجلس من حفظه واشتهر ذكره وبعد صيته وارتحل الائمة اليه وتبجح الفضلاء
بالوفود عليه وكثرت طلبته حتى كان رؤس العلماء من كل مذهب تلامذته ولم يجتمع عند
احد مجموعهم وقهرهم بذكائه وشفوف نظره وسرعة ادراكه واتساع نظره ووفور
آدابه وامتدحه الكبار وتبجح فحول الشعراء بمطارحته وطارت فتاواه التي لا يمكن دخولها
تحت الحصر في الآفاق وحدث باكثر مروياته خصوصا المطولات منها مع غاية تواضعه وحلمه
وبهائه وتحريه في مأكله ومشربه وملبسه وصيامه وقيامه وبذله وحسن عشرته ومزيد
مداراته ولذيذ محاضرته ورضي اخلاقه وميله لاهل الفضائل وانصافه في البحث ورجوعه
الى الحق وخصاله التي لم يجتمع لاحد من اهل عصره وقد شهد له القدماء بالحفظ والثقة والامانة
والمعرفة التامة والذهن الوقاد والذكاء المفرط وسعة العلم في فنون شتى وشهد له شيخه العراقي
بانه اعلم اصحابه بالحديث وقال كل من التقي الفاسي والبرهان الحلبي ما رأينا مثله وساله الامير
تغري برمش ارأيت مثل نفسك فقال قال الله تعالى فلا تزكوا انفسكم ومحاسنه جمة وما عسى
ان اقول في هذا المختصر ومن ذا الذي يعرف بمثله خصوصا وقد ترجمه من الاكابر في التصانيف
المتداولة بالايدي التقي الفاسي في كتابه ذيل التقييد والبدر البشتكي في طبقات الشعراء والتقي
المقريزي في كتابه العقود ومحمد بن قاسم بن يعقوب الاماسي در حاشيه روض الاخيار گفته انشد الشيخ ابن
حجر شيخ الاسلام ابو الفضل احمد بن علي بن محمد بن علي بن احمد بن حجر العسقلاني المصري المولد
والمنشأ نزيل القاهرة ولد في شعبان سنة ثلث وسبعين وسبعمائة ومات ليلة السبت بعد العشاء
بنحو عشرين درجة ثامن ذي الحجة سنة اثنتين وخمسين وثمانمائة وصلى عليه الخليفة وكان يوم

وفاته بوم لعظيما لم ير في القاهرة مثله عن بعض الصلحاء ان الخضر عليه السلام صلى الصلوة
عليه وله مولفات مثل شرح البخاري والتواريخ نحو عشرة مجلدات وغيرها ودرس وافتى وقضى
مرارا كثيرة وعسقلان بلدة قريبة الى مصر و رضی الدين بن محمد بن علي بن حميد الشاوی در تضييد العقود السنية بتمهيد
الدولة الحسينية در وقائع سنه اثنتين وخمسين وثمانمائة گفته وفيها توفي العالم العلامة والفاضل الفهامة الحجة
البالغة ابو الفضائل احمد بن علي بن محمد بن علي بن احمد الكناني العسقلاني المصري المعروف بابن حجر رحمه الله
وازنيقي در مدينة العلوم گفته ومن التواريخ تاريخ ابن حجر مجلدات في تاريخ اخر له انباء الغمر بابناء العمر
مجلدات وله ايضا الدرر الكامنة في اعيان المائة الثامنة وهو الامام العلامة حافظ العصر قاضي القضاة شيخ الاسلام
ابو الفضل احمد بن شيخ الاسلام علاء الدين علي بن حجر العسقلاني توفي ليلة السبت في ثامن عشر ذي الحجة
سنة ثمان وخمسين وثمان مائة وكان عمره اذ ذاك تسعة وتسعين سنة واربعة اشهر وعشرة ايام
وصلى عليه خلق كثير ومن جملتهم ابو العباس الخضر عليه السلام راه عصابة من الاولياء وكان
مولده سنة ثلث وسبعين وسبعمائة ومحمد بن عبد الباقي الزرقاني المالكي در شرح مواهب لدنيه گفته.

اثنتين خمسين

قال الحافظ ابو الفضل احمد بن علي بن محمد بن محمد بن علي بن حجر الكناني
العسقلاني ثم المصري الشافعي ولد سنة ثلاث وسبعين وسبعمائة وعاني اولا الادب وتعلم الشعر
فبلغ الغاية ثم طلب الحديث فسمع الكثير ورحل وبرع فيه وتقدم في جميع فنونه
وانتهت اليه الرحلة والرياسة في الحديث في الدنيا باسرها فلم يكن في عصره حافظ سواه والف
كتبا كثيرة واملى اكثر من الف مجلس توفي في ذي القعدة سنة اثنتين وخمسين وثمان مائة قال السيوطي
وختم به الفن وعبد الله بن ابراهيم بن شهاب الدين الكردي در اعمال الفكر والروايات گفته اقول وبالله التوفيق
الحافظ ابن حجر وان كان بارعا في الحديث متقدما في فنونه حقيقا بما ترجمه به الحافظ السيوطي رحمه الله تعالى
كما ينقل عنه في ذيله على طبقات الحفاظ للذهبي من قوله شيخ الاسلام وامام الحفاظ في زمانه
وحافظ الديار المصرية بل حافظ الدنيا مطلقا قاضي القضاة شهاب الدين ابو الفضل احمد بن علي بن محمد
بن محمد بن علي بن حجر الكناني الشافعي العسقلاني ثم المصري الى ان قال ولازم شيخه الحافظ ابا الفضل العراقي
وبرع في الحديث وتقدم في جميع فنونه انتهى الغرض منه ولكن الحق الذي لا ينكره كل منصف ما قاله
الامام ابو حامد في المنقذ من الضلال عنه ان الحاذق في صناعة واحدة ليس يلزم ان يكون حاذقا في كل صناعة

ولا یلزم ان یکون الحاذق فی الفقه والکلام حاذقا فی الطب کلا ان یکون الجاهل فی العقلیات جاهلا فی النحو بل لکل صناعة اهل بلغوا فیها رتبة البراعة والسبق وان کان الجهل قد یلزمهم فی غیرها انتهی
و تاج الدین الدهان نیز در کفایة المستطلع گفته کتاب فتح الباری شرح صحیح البخاری لخاتمة الحفاظ ابی الفضل احمد بن علی بن حجر العسقلانی رحمه الله تعالی اخبرنا به عن شیخ الاسلام علی بن محمد الاجهوری اجازة واحمد بن محمد بن احمد بن علی النخلی المکی در رسالهٔ اسانید خود گفته وشیخ الاسلام زکریا اخذ جمیع العلوم عن جماعات کثیرة اجلهم علی الاطلاق شیخ مشایخ الاسلام وسید العلماء الاعلام ومرجع المحققین وسند المدققین البالغ فی التحقیق اقصی غایته بلا نزاع وامیر المومنین فی الحدیث بلا دفاع بیهقی الثانی الشیخ الحافظ الامام احمد بن علی بن حجر العسقلانی امام وشیخ وحد لم تر عین فی الفضل والکمال قط مثله تغمده الله تعالی برحمته واسکنه فسیح جنته وسنده مشهور ومذکور
و نخلی در رسالهٔ اسانید خود در دیگر مقامات نیز ابن حجر را بامیر المومنین فی الحدیث وشیخ السنة وامثال آن از القاب جلیله جزیله یاد کرده کما لا یخفی علی من راجع تلک الرسالة و مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن گفته وقال الحافظ السخاوی فی کلامه فی تصحیح الحدیث المسلسل بالائمة الحفاظ المراد من شیخی یعنی الحافظ ابن حجر کان حجة الله علی الاطلاق واحفظ اهل الآفاق کما انه لم یر احفظ من شیخه الزین العراقی کما انه لم یر احفظ من ابن الصلاح العلائی کما انه لم یر احفظ من شیخه المزی کما انه لم یر احفظ من ابن عساکر الخ فهل حافظهم الجلیل ابن حجر فی المصر بعد عدهم لفضل عظیم الخطر قد اثبت هذا الحدیث الذی اشتد وهیه واشتاق وازدهر به وحسنه رغما لانف من تولی ونفر ونفی وضعه فتمعر الراس من ابی وکفر فما من الخاطب لوسیع النظر الحدید البصر کیف آثر وتیرة الجحود والاشر واختار سبیل النفور والبطر والقی نفسه فی مغاوی الغرر والغرر واردی نفسه فی مهاوی البوار والخطر
وجه صد و بیستم آنکه شهاب الدین احمد در توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل بابی خاص برای اثبات حدیث مدینة العلم و حدیث دار الحکمة و تحقیق اعلمیت جناب امیر المومنین علیه السلام معقود نموده و در آن اینحدیث شریف را بروایات عدیده وارد فرموده چنانچه گفته الباب الخامس عشر فی ان النبی صلی الله علیه واله وبارک وسلم دار حکمة ومدینة علم وعلی لهما باب وانه اعلم الناس بالله تعالی واحکامه وآیاته وکلامه بلا ارتیاب عن مولانا امیر المومنین علی رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه و

على آله وبارك وسلم يا على ان الله امرنى ان ادنيك فاعلمك لتعى وانزلت هذه الاية وتعيها اذن واعية وانت اذن واعية لعلمى رواه الحافظ الامام ابو نعيم فى الحلية ورواه سلطان الطريقة وبرهان الحقيقة الشيخ شهاب الدين ابو جعفر عمر السهروردى فى العوارف باسناده الى عبد الله بن الحسن رضى الله تعالى عنهما ولفظه قال حين نزلت هذه الاية تعيها اذن واعية قال رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وبارك وسلم لعلى رضى الله تعالى عنه سألت الله ان يجعلها اذنك يا على قال على كرم الله وجهه فما نسيت شيئا بعده وما كان لى ان انسى قال شيخ المشايخ فى زمانه وواحد الاقران فى علومه وعرفانه الشيخ زين الدين ابو بكر محمد بن محمد بن على الخوافى قدس الله تعالى سره فلذا اختص على كرم الله وجهه بمزيد العلم والحكمة حتى قال رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وبارك وسلم انا مدينة العلم وعلى بابها وقال عمر لولا على لهلك عمر وعن على رضى الله تعالى عنه ان رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وبارك وسلم قال انا مدينة العلم وعلى بابها رواه فى جامع الاصول وقال اخرجه الترمذى وعن ابن عباس رضى الله تعالى عنهما ان رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وبارك وسلم قال انا مدينة العلم وعلى بابها فمن اراد بابها فليأت عليا رواه الترمذى وقال هذه فضيلة اعترف بها الاصحاب بتحيرهم وسلكوا الطريق الوفاق بتحيرهم رواه الطبرى وقال اخرجه ابو عمر ولفظه انا مدينة العلم وعلى بابها فمن اراد العلم فليأته من بابه

وجه صد و نود و هم آنكه نيز شهاب الدين احمد در توضيح الدلائل در ذكر اسماى جناب امير المؤمنين عليه السلام گفته ومنها باب مدينة العلم عن على رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وبارك وسلم انا مدينة العلم وعلى بابها فمن اراد العلم فليأته من بابه رواه الطبرى من تخريج ابى عمر واورده الامام الفقيه المذكور وقال كما فى الحديث واعلم ان الباب سبب زوال الحائل والمانع من الدخول الى البيت فمن اراد الدخول واتى البيوت من غير ابوابها شق وعسر عليه دخول البيت فهكذا من طلب العلم ولم يطلب ذلك من على رضى الله عنه وبيانه فانه لا يدرك المقصود فانه رضى الله عنه كان صاحب علم وعقل وبيان ورب من كان عالما لا يقدر على البيان والافصاح وكان على رضى الله عنه مشهورا من بين الصحابة بذلك فباب العلم وروايته واستنباطه من على رضى الله عنه وهو كان باجماع الصحابة مرجوعا اليه فى علمه موثوقا بفتواه وحكمه والصحابة كلهم يراجعونه مهما اشكل عليهم ولا يسبقونه ومن هذا المعنى قال عمر لولا على لهلك

شيخ جمال الدين محمد الجوهرى ... الاربعين ...

عمر رضی الله تعالی عنهم **وجه صد و بستم** نیز در توضیح الدلائل در ذکر اسمای جناب امیر المومنین علیه السلام
گفته ومنها الفاروق وقد تقدم حدیثه قبل ذلک وانی قد وجدت بخط بعض سادة العلماء
والاکابر ما هذه صورته بتحبیر المحابر مما قال امیر المومنین وامام المتقین علی بن ابی طالب کرم الله تعالی وجهه علی المنبر
انا النون والقلم وانا النور ومصباح الظلم انا الطریق الاقوم انا الفاروق الاعظم انا عیبة العلم
انا اوبة الحلم انا النبأ العظیم انا الصراط المستقیم انا وارث العلوم انا هیولی النجوم انا عمود الاسلام
انا مکسر الاصنام انا لیث الزحام انا انیس الهوام انا المختار الافخر انا الصدیق الاکبر انا امام المحشر انا
ساقی الکوثر انا صاحب الرایات انا سریرة الخفیات انا جامع الایات انا مولف الشتات انا مفرج الکربات
انا دافع الشقاة انا حافظ الکلمات انا مخاطب الاموات انا حلال المشکلات انا مزیل الشبهات انا
صنیعة الغزوات انا صاحب المعجزات انا الزمام الاطول انا محکم المفصل انا حافظ القرآن انا تبیان انا
ثانی الامام مع
قسیم الجنان انا شاطر النیران انا مکلم الثعبان انا حاطم الاوثان انا حقیقة الادیان انا عین
الاعیان انا قرن الاقران انا منزل الشجعان انا فارس الفرسان انا سوال متی انا الممدوح بهل اتی
انا شدید القوی انا حامل اللوا انا کاشف الرجی انا بعید المدی انا عصمة الوری انا ذکی الوعی
انا قاتل من بغی انا موهوب الشذا انا انجد الندی انا صفوة الصفا انا کفو الوفا انا موضح القضایا
انا مستودع الوصایا انا معدن الانصاف انا محض العفاف انا صوب الخلاف انا رجال الاعراف
رجل
انا سور المعارف انا معارف العوارف انا صاحب الاذن انا قاتل الجن انا یعسوب الدین انا صالح
للمومنین وامام المتقین انا اول الصدیقین انا الحبل المتین انا دعائم الدین انا صحیفة المومنین
دعامة
انا ذخیرة المهیمن انا الامام الامین انا الدرع الحصین انا الضارب بالسیفین انا الطاعن بالرمحین
انا صاحب بدر وحنین انا شقیق الرسول انا بعل البتول انا سیف الله المسلول انا ارام الغلیل
انا شفاء العلیل انا سوال المسائل انا نجمة الوسائل انا قالع الباب انا مفرق الاحزاب انا رشد العرب
سید
انا کاشف الکرب انا ساقی العطاش انا النائم علی الفراش انا الجوهرة الثمینة **انا باب المدینة**
انا حکمة الحکمة انا واضع الشریعة انا حافظ الطریقة انا موضح الحقیقة انا مطیة الودیعة
انا مبید الکفرة انا ابو الائمة انا الد و حنا الاصیلة انا مفضال الفضیلة انا خلیفة الرسالة انا
البنا انا وارث المختار انا طهر الاطهار انا **عقاب** الکفور انا مشکوة النور انا جملة الامور

انا زهرة البتول انا بصيرة البصائر انا ذخيرة الذخائر انا بشارة البشر انا التشفيع المشفع فى الحشر انا ابن عم البشير النذير انا طود الاطواد انا جود الاجواد انا حلية الخلد انا بيضة البلد انا صمصام الجهاد انا جلسة الاساد انا الشاهد المشهود انا العهد المعهود انا منحة المنائح انا صلاح المصالح انا غمضة الغوامض انا لحظة اللواحظ انا اعذوبة اللفظ انا اعجوبة الحفظ انا نفيل النفائس انا غيات الضنك انا سريع الفتك انا رحيب الباع انا وقر الاسماع انا ارث الوارث انا نفثة النافث انا جنب الله انا وجه الله **وجه صد و بست و یکم** آنکه نیز در توضیح الدلائل گفته قال الامام الهمام المتفق على علو شانه فى العلوم والاعمال المتسق له درارى الفضل فى سلك النظم بالسنة اهل الكمال الحافظ الورع البارع العالم العامل العارف الكامل بلاشك و مرية ابو نعيم احمد بن عبد الله الاصفهانى فى كتابه الفائق اللائق المسمى بالحلية وسيد القوم محب المشهود ومحبوب المعبود **باب مدينة الحكم والعلوم** راس المخاطبات ومستنبط الاشارات راية المهتدين ونور المطيعين وولى المتقين وامام العادلين اقدمهم اجابة وايمانا واقومهم قضية وايقانا واعظمهم حلما واوفرهم علما على بن ابيطالب رضوان الله تعالى عليه قدوة المتقين وزينة العارفين المنبئ عن حقائق التوحيد المشير الى لوامع علم التفريد صاحب القلب العقول واللسان السؤل والاذن الواعى والعهد الوافى فقاء عيون الفتن ووقى من فنون المحن فدفع الناكثين ووضع القاسطين ودمغ المارقين الخ **وجه صد و بست و دوم** آنکه نیز در توضیح الدلائل گفته قال سلطان العلماء فى عصره وبرهان العرفاء فى دهره الشيخ القدوة الامام فى الاجلة الاعلام مفتى الانام عز الدين عبد العزيز بن عبد السلام عن لسان حال اول الاصحاب بلا مقال و افضل الاتراب لدى عد الخصال على ولى الله فى الارض والسماء رضى الله تعالى عنه ونفعنا به فى كل حال يا قوم نحن اهل البيت عجنت طينتنا بيد العناية فى معجن الحماية بعد ان رش عليها فيض الهداية ثم خمرت بخميرة النبوة وسقيت بالوحى ونفخ فيها روح الامر فلا اقدامنا تزل ولا ابصارنا تضل ولا انوارنا تقل واذا نحن ضللنا فمن بالقوم يدل الناس من اشجار شتى وشجرة النبوة واحدة محمد رسول الله صلى الله عليه وآله وبارك وسلم اصلها وانا فرعها وفاطمة الزهراء ثمرها والحسن والحسين اغصانها اصلها نور وفرعها نور وثمرها نور وغصنها نور يكاد زيتها يضيء ولو لم

تمسه نار تغور على نور به اقوم لما كانت الفروع تبنى على الاصول بنيت فصل فضلى على
طيب اصلى فورثت علمى عن ابن عمى وكشفت به غمى تابعت رسول الله امينا وما رضيت غير الاسلام
دينا فلو كشف الغطاء ما ازددت يقينا ولقد توجنى بتاج مركبت مولاه و فعلى مولاه ومنطقنى بمنطقة
انا مدينة العلم وعلى بابها وقلدنى بتقليد لحقنا كم على وكسانى حلة انا من على وعلى منى سه
عجبت منك اشغلتنى بك عنى * ادنيتنى منك حتى ظننت انك انى * وكما انه لا نبى بعده كذلك
لا وصى بعدى فهو خاتم الانبياء وانا خاتم الخلفاء الخ وجه صد و بست و سوم آنکه نیز در
توضیح الدلائل گفته وقال الشيخ الامام الفائق المحدث باحد الحرمين شمس الدين محمد الزرندى فى
كتابه درر السمطين امير المؤمنين امام المتقين مبين مناهج الحق واليقين ودارس الاولياء و قاتل
زوج فاطمة البتول قرة عين الرسول ابن عمه وباب مدينة علمه الذى هو اخوه فى الدنيا والآخرة امام سيد ذوى المتقين وذات الله
متحق بجانى وقاديه فوائد ذوى القلب العقول واذن الواعية والهمة التى بالعهود والذمام وافية يعسوب الدين واخو رسول رب العالمين
سه محمد العالى سرادق مجده * على قمة العرش المجيد تعاليا * على علا فوق السموات قدره *
ومن فضله نال المعالى الامانيا * فاسس بنيان الولاية متقنا * وحاز ذوو التحقيق منه المعانيا
الليث القاهر والعقاب الكاسر السيف البتور والبطل المنصور * والضيغم الهصور والسيد
الوقور والبحر المسجور والعلم المنشور والعباب الزاخر الخضم والطود الشامخ الاشم وساقى
المؤمنين من الحوض بالكاس الاوفى والاتم اسد الله الكرار ابو الائمة الاطهار المشرف بمزية من كنت
مولاه والمؤيد بدعوة اللهم وال من والاه وعاد من عاداه كاسر الانصاب فى هازم الاحزاب المتصدق
بخاتمه فى المحراب فارس ميدان الطعان والضراب هزبر كل عرين وضرغام
كل غاب الذى كل لسان كل معتاب فى مغتاب وبيان كل ذام ومرتاب عن قدح فى قادح معاليه لنقاء
جنابه عن كل ذم وعاب المخصوص من الحضرة النبوية بكرامة الاخوة والانتخاب المنصوص
عليه انه لدار الحكمة ومدينة العلم باب وبفضله واصطفائه نزل
الوحى ونطق الكتاب المكنى بابى الريحانتين وابى الحسن والحسين وابى تراب * سه هو النبأ
العظيم وفلك نوح * وباب الله وانقطع الخطاب الخ وجه صد و بست و چهارم آنکه نیز در
توضیح الدلائل در ذکر مادحین جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته وكالامام فى الاسلام والمشار اليه فى الاعلام

نظم

مرجع العلوم والفتاوی ابی زکریا محیی الدین یحیی النواوی فانه قد قال واجاد المقال شعر امام
المسلمین بلا ارتیاب ؛ امیر المومنین ابو تراب ؛ نبی الله خازن کل علم ؛ علی للخزانة مثل باب ؛ انتهی
فصل الشهاب الدین احمد ؛ صاحب توضیح الدلائل ؛ علی ترجیح الفضائل ؛ قد
اثبت هذا الحدیث المفیض للنائل ؛ واوضح کونه ثابتا محققا عند علماء الاواخر والاوائل ؛
فالمذعن له آئب الی صواب الصواب آئل ؛ والمنحرف عنه غب ذلک فی سباسب العمی هائم جائل
والطاعن فیه مقترف للاثم العظیم الهائل ؛ والقادح فیه جالب علی نفسه اطم الفواقر و
الغوائل ؛ والمرتاب فیه لا یرکن الا الی ضوء آفل ؛ وظل زائل ؛ وغرور حائل ؛ وسناد مائل ؛ **وجه
صد و بست و پنجم** آنکه نور الدین علی بن محمد بن احمد المعروف بابن الصباغ المالکی المکی حدیث مدینة العلم را
حتما و جزما از جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم ثابت و متحقق وانموده و بایراد و ادراج آن تزیین بیان
رشیق و کلام انیق خویش افزوده چنانچه در کتاب فصول مهمه فی معرفة الائمة که دو نسخه عتیقه آن بحمد الله
تعالی پیش نظر فقیر حقیر حاضر ست بعد ذکر حکم جناب امیر المومنین علیه السلام در واقعه خنثی گفته فانظر حکمک
الله الی استخراج امیر المومنین علی رضی الله عنه بنور علمه وثاقب فهمه ما اوضح به سبیل السداد
وطریق الرشاد واظهر به جانبا لذکورة علی الانوثة من مادة الایجاد وحصلت له
هذه المنة الکاملة والنعمة الشاملة بملاحظة النبی علیه السلام وتربیته له وحنوه علیه وشفقته
فاستعد لقبول الانوار وتهیأ لفیض العلوم والاسرار فصارت الحکمة من الفاظه ملتقطة
والعلوم الظاهرة والباطنة بفؤاده مرتبطة لم تزل بحار العلوم تتفجر من صدره ویطفو عبابها
حتی قال صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها انتهی **فصل احبرهم
الکبیر ابن الصباغ** ؛ قد اثبت هذا الحدیث المسبغ للهدی اتم الاسباغ ؛ بالحتم والجزم
القاطع لدابر کل منکر للحق طاغ ؛ القالع اس کل مدبر عن الرشد صاغ ؛ القامع راس
کل معاند علی الصواب باغ ؛ والمجتث عرق کل متفوه بالباطل لاغ ؛ فالعجب کل العجب من المخاطب
الرواغ ؛ الجائل فی خطامه عمها ولا مساغ ؛ کیف جار عن مسلک الاذعان وراغ ؛ وحاد عن منهج
الایقان وزاغ ؛ فافرغ اناء الیقین کل الافراغ ؛ واوقع متاع الدین کل الایتاغ ؛ و علامه ابن صباغ
مالکی از اکابر علمای عظام و اعاظم نبهای فخام و اماثل محدثین اعلام و افاضل منقدین الاسقام (؟) سنیه می باشد

تبیین بدعم
۱۷ ایا ... صح
الی آن

نجم الدین عمر بن فهد المکی در اتحاف الوری باخبار ام القری او را در علمای مکه معظمه ذکر فرموده و وفات او را
در سنه خمس و خمسین و ثمان مائه ثبت نموده و احمد بن عبد القادر عجیلی شافعی در کتاب خود ذخیرة المال او را بالقاب
جلیله شیخ و امام که بجلالت مرتبت و عظمت منزلت آن بر ناظر افادات محققین قوم در کمال لمعان و ظهور است ستایش
مینماید و بتصریح بودن او از علمای مالکیه نقل و استفاده از کتاب فصول مهمه او بر تشیید مبانی فخامت
و نبالت و طول باع و وسعت اطلاع او نیز ایضاح میفرماید و عبد الله بن محمد مطیری نیز راه کمال مدح و ثنا و وصف
و اطرای او پیموده او را از علمای عاملین اعیان معدود فرموده و بنهایت اعتماد و رکون و غایت استناد و سکون
کتاب فصول مهمه او را از ماخذ تصنیف کتاب خود الریاض الزاهرة فی فضل آل بیت النبی و عترته الطاهرة قرار
داده بنای استمطار سحائب افاضات و دیم افادات او بنقل و اخذ از این کتاب جلالت نصاب بر نهاده
و مولوی اکرام الدین بن نظام الدین بن محب الحق دهلوی نیز فصول مهمه را از ماخذ کتاب خود سعادة الکونین
فی بیان فضائل الحسنین شمرده باکثار نقل و اخذ از آن کمال اعتماد و استناد خویش باین کتاب ظاهر و باهر فرموده
و سلیمان بن ابراهیم البلخی المعاصر نیز فصول مهمه را در ماخذ کتاب خود ینابیع المودة بذکر آورده و جابجا
بنقل روایات و اخبار از آن طریق اعتماد و استناد بان سپرده و علاوه بر عجیلی و مطیری و مولوی اکرام الدین
دهلوی و سلیمان بن ابراهیم بلخی دیگر اکابر معتبرین سنیه و ارکان معتمدین این فرقه سنیه مثل علامه نور الدین
علی بن عبد الله السمهودی الشافعی در جواهر العقدین فی فضل الشرفین و نور الدین علی بن ابراهیم الحلبی الشافعی
در انسان العیون فی سیرة الامین المامون و محمود بن محمد بن علی الشیخانی القادری در صراط سوی فی
مناقب آل النبی و عبد الرحمن بن عبد السلام الصفوری الشافعی در نزهة المجالس و منتخب النفائس و محمد محبوب عالم
در تفسیر شاهی و شیخ محمد بن علی صبان در اسعاف الراغبین و شیخ حسن عدوی حمزاوی معاصر در مشارق الانوار و سید مومن بن حسن
مومن شبلنجی معاصر در نور الابصار از علامه ابن الصباغ نقلها نموده و جابجا بنقل احادیث و اخبار از کتاب او ثاقت آثار او کمال
عظمت مقدار او واضح و آشکار میفرمایند و از همه بالاتر آنست که تلمیذ فرید مخاطب حیدر علی فاضل رشید در ایضاح لطافة المقال بمقام ذکر
تصانیف اهلسنت در فضائل اهل بیت علیهم السلام که بسبب آن جهت هم قوم خود اثبات ولای شان این حضرات و دفع وصمت ناصبیت و انحراف از اسلاف با انصاف
خود نموده کتاب فصول مهمه مذکور ساخته و ابن الصباغ را بلقب جلیل شیخ نواخته و کفی بذلک حجة قاهرة علی ثقته و اعتباره و بینة زاهرة
علی جلالته و اشتهاره وجه صد و بیست و ششم آنکه عبد الرحمن بن محمد بن علی بن احمد البسطامی الحنفی این حدیث
شریف را بحتم و جزم قول آنجناب صلی الله علیه و آله و سلم دانسته چنانچه در کتاب درة المعارف الالهیة فی الاسرار

الحرفیہ علی ما نقل عنہ البلخی فی ینابیع المودۃ گفتہ ان الامام علیا کرم اللہ وجہہ ورث علم الاسرار الحروف من سیدنا
ومولانا محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم والیہ الاشارۃ بقولہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم
انا مدینۃ العلم وعلی بابہا و بسطامی از افاخم علمای مشاہیر واعاظم کملای نحاریر سنیہ ست۔ علامہ
سخاوی در ضوء لامع لاہل القرن التاسع گفتہ عبد الرحمن بن محمد بن علی بن احمد او احمد بن علی البسطامی الحنفی
ممن اخذ عن العز محمد بن جماعۃ فی سنۃ بضع وثمانی مائۃ وتمیز فی علم الحروف ولہ فیہ شمس
الافاق فی علم الحروف والاوفاق وکان حیا سنۃ احدی واربعین انتہی فہذا البسطامی
حبرہم المعروف فی الافاق وصدرہم البارع فی الافلاق قد اثبت ہذا الحدیث المزہر الاشراق
المسفر الاشراق بحتم وجزم یقتلع اصول المنکرین والاعراق ویختلی رؤس الجاحدین المغرقین
کل الاغراق فلا یمتری فیہ بعد الا من جاب من العمی السہوب القائمۃ الاعماق ولا یستریب فیہ
الا من تاہ من الردی فی الخروق المعبقۃ الاختراق ونوزدہم آنکہ شمس الدین محمد بن یحیی بن علی الجیلانی
اللاہجی النوربخشی حدیث مدینۃ العلم را بالحتم والجزم ارشاد جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ والہ وسلم دانستہ
ومثل دیگر احادیث از بمعرض احتجاج واستدلال بر اقربیت جناب امیر المومنین علیہ السلام بسوی آنجناب آوردہ چنانچہ
در مفاتیح الاعجاز شرح گلشن راز کہ مصطفی بن عبد اللہ القسطنطینی در کشف الظنون ذکر آن در بیان شروح
گلشن راز باین نہج نمودہ وشرحہ مظفر الدین علی الشیرازی والشیخ شمس الدین محمد بن یحیی بن علی
اللاہجی الجیلانی النوربخشی المتوفی سنۃ شرحا فارسیا ممزوجا سماہ مفاتیح الاعجاز بیضہ فی ذی الحجۃ
سنۃ سبع وسبعین وثمانمائۃ بشرح شعر سایہ کہ اول گشت حاصل در آخر شد یکی دیگر مقابل
علی ما نقل عنہ گفتہ یعنی چنانچہ از سیر دور خورشید حقیقت حضرت رسالت صلعم در نقاط درجات ارتفاع
از جانب مشرق نبوت از ہر نقطہ سایہ وتعین کاملی ظہور یافتہ بود تا بزمان آنحضرت کہ وقت استوا بود رسید
وسایہ پنہان شد وچون آن خورشید از استوا درگذشت وروی بجانب انحطاط کرد در مقابل ہر شخصی از
اشخاص انبیا علیہم السلام تعینی وتشخصی از اولیا واقع تواند بود چہ در دائرہ در مقابل ومحاذی ہر نقطہ از نقاط
شرقی نقطہ از نقاط غربی البتہ میباشد مثال آنکہ نسبت با زمانہ حضرت محمدی علیہ وعلی آلہ السلام در جانب
نبوت کہ بمثابہ مشرق تصویر نمودہ شد ہیچ نبی مرسل از حضرت عیسی علیہ السلام اقرب نیست کہ انا اولی الناس
بعیسی بن مریم فانہ لیس بینی وبینہ نبی واز جانب مغرب کہ طرف ولایت تصویر نمودہ شد مبداء سیر ولایت

مرتضی علی گشت و حضرت رسالت صلعم فرمودکه ان علیا منی وانا منه وهو ولی کل مومن بعدی وایضا انا قاتل علی تنزیل القران وعلی یقاتل علی تاویل القران وایضا قال علیه السلام لابی بکر کفی وکف علی سواء فی العدل وایضا قال انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب وقال ایضا انا وعلی من شجرة واحدة والناس من اشجار شتی وایضا قسمت الحکمة علی عشرة اجزاء فاعطی علیا تسعة والناس جزءا واحدا وایضا اوصی من آمن بی وصدقنی بولایة علی بن ابیطالب فمن تولاه فقد تولانی و من تولانی فقد تولی الله وایضا قال لما اسری بی فی لیلة المعراج فاجتمع علی الانبیاء فی السماء فاوحی الله تعالی الی سلهم یا محمد بماذا بعثتم فقالوا بعثنا علی شهادة ان لا اله الا الله وعلی الاقرار بنبوتک والولایة لعلی بن ابیطالب ودلیل برانکه علی مرتضی سید سرور ولایت ست انست که سلسله جمیع کاملان اولیاء الله تعالی بعلی میرسد واز وبحضرت رسالت صلعم اتصال میابد قطعه داری ولا بهوای سلوک طریق حق باید قدم نهی بره شاه لافتی ؛ شاهی که از بلندی قدرش خبر دهد ؛ ایزد بهل اتی و بتاکید انما ؛ بر تخت ملک فقر چو او شاه مطلق ست ؛ شاهان فقر جمله باو کرده اقتدا ؛ وصف کمال او ست سلونی ولو کشف کس انبوده عرصه این بعد انبیا ؛ پس هر آئنه مرتضی علی در مقابل عیسی علیه السلام باشد و مصداق اینمعنی انست که چنانچه در میان انبیا علیهم السلام بالوهیت هیچ نبی غیر عیسی قائل نشده اند همچنین در میان اولیا واوصیا بالوهیت غیر شاه اولیا قائل نشده اند ودیگر انچه در قران کریم مذکورست عیسی میفرماید که وانبئکم بما تاکلون وما تدخرون فی بیوتکم از ثقات روایت است که مرتضی میفرماید که اگر نترسیدمی که شما بحضرت پیغمبر کافر شوید اخبار شما می نمودم بهر چه شما خورده اید و بهر چه در خانهای خود ذخیره کرده اید وازینجا قیاس سائر اولیا با باقی انبیا علیهم السلام می نما و مناسبت بینهما تحقیق سکن **فضل الجیلانی اللاهجی** صاحب مفاتیح الاعجاز بمعارفهم الذی قطع قنطرة الحقیقة وجاز ؛ واقتنی عوارف السلوک وحاز وبرع فی معارف الجمع والافراز ؛ قد اثبت هذا الخبر الموثق الطراز ؛ المحرز المهدی کل الاحراز الا فمن عمی عنه انخزل عن الرشد وانحاز ؛ ومن طعن فیه بذ فی اجرامه وامتاز ؛ ومن استیقن به حصل علی الصدق وفاز ؛ ومن اهتدی الیه وصل من الحق الی الرکاز وجه صدو بست و هشتم آنکه شمس الدین ابوالخیر محمد بن عبد الرحمن بن محمد السخاوی المصری در تحقیق واثبات این حدیث شریف مساعی جمیله بکار برده راه تبکیت و تسکیت متعنتین و متشدقین بکمال انعام و امعان سپرده

اجتمع

چنانچه در کتاب مقاصد حسنه که بحمد الله تعالی نسخه عتیقه آن منظور قاصر گذشته گفته حدیث انا مدینة العلم وعلی بابها الحاکم فی
المناقب من مستدرکه والطبرانی فی معجمه الکبیر وابو الشیخ بن حیان فی السنة له وغیرهم کلهم من
حدیث ابی معاویة الضریر عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس مرفوعا به بزیادة فمن ابی العلم
فلیات الباب ورواه الترمذی فی المناقب من جامعه وابو نعیم فی الحلیة وغیرهما من حدیث علی
ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها قال الدارقطنی فی العلل عقیب ثانیهما
انه حدیث مضطرب غیر ثابت وقال الترمذی انه منکر وکذا قال شیخه البخاری وقال انه لیس له وجه
صحیح وقال ابن معین فیما حکاه الخطیب فی تاریخ بغداد انه کذب لا اصل له وقال الحاکم عقیب اولهما
انه صحیح الاسناد واورده ابن الجوزی من هذین الوجهین فی الموضوعات ووافقه الذهبی وغیره علی
ذلک واشار الی هذا ابن دقیق العید بقوله هذا الحدیث لم یثبتوه وقیل انه باطل وهو مشعر بتوقفه
فیما ذهبوا الیه من الحکم بکذبه بل صرح العلائی بالتوقف فی الحکم علیه بذلک فقال وعندی
فیه نظر ثم بین ما یشهد بصحته لکون ابی معاویة راوی حدیث ابن عباس حدث به فزال
المحذور ممن هو دونه قال وابو معاویة ثقة حافظ یحتج بافراده کابن عیینة وغیره فمن حکم
علی الحدیث مع ذلک بالکذب فقد اخطاء قال ولیس هو من الالفاظ المنکرة التی تاباها
العقول بل هو کحدیث ارحم امتی بامتی المامنی وهو صنیع معتمد فلیس هذا الحدیث بکذب
خصوصا وقد اخرج الدیلمی فی مسنده بسند ضعیف جدا عن ابن عمر مرفوعا علی بن ابی طالب
باب حطة فمن دخل فیه کان مومنا ومن خرج منه کان کافرا ومن حدیث ابی ذر
رفعه علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق و
النظر الیه رافة ومن حدیث ابن عباس رفعه انا میزان العلم وعلی کفتاه والحسن والحسین خیوطه
الحدیث واورد صاحب الفردوس وتبعه ابنه المذکور بلا اسناد عن ابن مسعود رفعه انا مدینة
العلم وابوبکر اساسها وعمر حیطانها وعثمان سقفها وعلی بابها وعن انس مرفوعا انا مدینة العلم وعلی بابها ومعاویة حلقتها
وبالجملة فکلها ضعیفة والفاظ اکثرها رکیکة واحسنها حدیث ابن عباس بل هو حسن و
قد روی الترمذی ایضا والنسائی وابن ماجه وغیرهم من حدیث حبشی بن جنادة مرفوعا علی منی
وانا من علی لا یودی عنی الا انا او علی ولیس فی هذا کله ما یقدح فی اجماع اهل السنة من الصحابة

اراد
عقب
ابن عمر
یحیی بن معین
وقال عندی
یحتج
بالوضع مع ذلک
یعنی
عبادة

والتابعين فمن بعدهم على ان افضل الصحابة بعد النبي صلى الله عليه وسلم على الاطلاق ابوبكر ثم عمر رضي الله
عنهما وقد قال ابن عمر رضي الله عنهما كنا نقول ورسول الله صلى الله عليه وسلم حي افضل هذه الامة بعد نبيها
ابوبكر ثم عمر ثم عثمان فيسمع ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فلا ينكره بل ثبت عن علي نفسه انه قال خير الناس
بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم ابوبكر ثم عمر ثم رجل آخر فقال له محمد بن الحنفية ثم انت يا ابت فكان يقول ما ابوك الا رجل
من المسلمين رضي الله عنهم وعن سائر الصحابة اجمعين و باید دانست که علامه سخاوی از اکابر حفاظ ثقات و
اعاظم ایقاظ اثبات و اجله منقدین رفیع السمات و افاخم محققین عالی درجات است و شیخ عبد القادر بن شیخ عبد الله العیدروس الیمنی
در نور سافر عن اخبار القرن العاشر گفته وفي يوم الاحد وقت العصر الثامن والعشرين من شهر شعبان سنة
اثنتين بعد تسعمائة توفي الشيخ العلامة الرحلة الحافظ ابو عبد الله شمس الدين محمد بن عبد الرحمن بن
محمد بن ابي بكر بن عثمان بن محمد السخاوي الاصل القاهري الشافعي بالمدينة الشريفة حال مجاورته الاخيرة
بها وعمره احدى وسبعون سنة وصلي عليه بعد صلوة الصبح يوم الاثنين ثاني تاريخه
بالروضة الشريفة ووقف بنعشه تجاه الحجرة الشريفة ودفن بالبقيع بجوار مشهد الامام مالك و
كانت جنازته حافلة ولم يخلف بعده مثله في مجموع فنونه وكانت ولادته في ربيع الاول
سنة احدى وثلثين وثمانمائة وحفظ القرآن العظيم وهو صغير وجوده ثم حفظ المنهاج الاصلي
والفية ابن مالك والنخبة والفية العراقي وشرح النخبة وغالب الشاطبية ومقدمة الساوي في
العروض وكلما انتهى حفظه لكتاب عرضه على شيوخ عصره وبرع في الفقه والعربية والقراءات وغيرها
وشارك في الفرائض والحساب والميقات واصول الفقه والتفسير وغيرها واما مقروآته ومسموعاته فكثيرة
جدا لا تكاد تنحصر واخذ عن جماعة لا يحصون حتى بلغت عدة من اخذ عنه زيادة عن اربعمائة نفس
واذن له غير واحد بالافتاء والتدريس والاملاء وسمع الكثير من الحديث على شيخه امام الائمة
الشهاب ابن حجر واقبل عليه بكليته اقبالا يزيد على الوصف حتى حمل عنه علما جما واختص به
كثيرا بحيث كان من اكثر الآخذين عنه واعانه على ذلك قرب منزله منه وكان لا يفوته
مما يقرأ عليه الا النادر وقرأ عليه الاصطلاح بتمامه وسمع عليه جل كتبه كالالفية وشرحها
مرارا وعلوم الحديث الا اليسير من اوائله لابن الصلاح واكثر تصانيفه في الرجال وغيرها كالتقريب
وثلاثة ارباع اصله واللسان بتمامه ومشتبه النسبة وتخريج الرافعي وتلخيص مسند الفردوس

والمقدمة وامالي الحلبية والدمشقية وغالب فتح الباري وتخريج المصابيح وابن الحاجب الاصلي
وتعليق التعليق ومقدمة الاصابة وجملة يطول تعدادها في بعضه ما سمعه اكثر من مرة
ولم يفارقه الى ان مات واذن له في الاقراء والافادة والتصنيف وتدرب به في معرفة العالي والنازل
والكشف عن التراجم والمتون وسائر الاصطلاح وغير ذلك وجاب البلاد وجال وجد في الرحلة و
ارتحل الى حلب ودمشق وبيت المقدس والخليل ونابلس والرملة وحماة وبعلبك وحمص بحيث
ان الذي سمع عنهم يكونون قريب مائة نفر بل زاد عدد من اخذ عنه من الاعلى والدون والمساوي
على الف ومائتين والاماكن التي تحمل فيها من البلاد والقرى على الثمانين واجتمع له من المرويات
بالسماع والقراءة ما يفوق الوصف وهي تتنوع انواعا تنيف عن العشر حسب ما ذكره مستوفى في ترجمته
من تاريخه واعلى ما عنده من المروي ما بينه وبين الرسول صلى الله عليه وسلم بالسند المتماسك
فيه عشرة انفس واكثر منه واصح ما بين شيوخه وبين النبي صلى الله عليه وسلم فيها العدد
المذكور واتصلت له الكتب الستة وكذا حديث كل من الشافعي واحمد والدارمي بثمانية وسائط
وفي بعض الكتب الستة كابي داود من طريق آخر وابواب في النسائي ما هو بسبعة بتقديم ابن داسه
المهملة واتصل له حديث مالك وابي حنيفة بتسعة بتقديم المثناة وحج بعد وفاة شيخه
ابن حجر مع والديه ولقي جماعة من العلماء فاخذ عنهم كابي الفتح الاغزي والبرهان الزمزمي والتقي ابن فهد
وابي السعادات بن ظهيرة وخلائق ثم زار المدينة الشريفة ورجع الى القاهرة ملازما للسماع
والقراءة والتخريج والاستفادة من الشيوخ والاقراء من غير فتور عن ذلك ولم يزل يجتهد في
السماع ويرحل الى الاقطار حتى وصل الى ما وصل اليه وحضه بعض شيوخه على عقد مجلس
الاملاء فامتثل اشارته واملى حتى اكمل تسعة وخمسين مجلسا ثم توجه الى الحج في سنة سبعين فحج
وجاور وحدث هناك باشياء من تصانيفه وغيرها واقرأ الفية الحديث تقسيما وغالب شرحها للناظم بها والنخبة و
شرحها واملى مجالس بالمسجد الحرام ولما رجع الى القاهرة شرع في املاء تكملة تخريج شيخه الاذكار ثم املى تخريج
الاربعين النووية ثم غيرها بحيث بلغت مجالس الاملاء ستمائة مجلس فاكثر وكذا حج في سنة خمس وثمانين وجاور سنة
ست ثم سنة سبع اقام منها ثلثة اشهر بالمدينة النبوية ثم في سنة اثنتين وتسعين وجاور سنة ثلث ثم سنة
اربع ثم سنة ست وتسعين وحج وجاور الى اثناء سنة ثمان فتوجه الى المدينة النبوية فاقام بها اشهرا وصام رمضان بها ثم عاد الى [illegible] مكة

ما شاء الله ثم رجع الى البلد وجاور بها الى الآن وحمل الناس من اهلهما والقادمين عليهما عنه الكثير جدا رواية ودراية
وحصلوا من تصانيفه مع ملازمة الناس في منزله للقرأة دراية ورواية في تصانيفه وغيرها
بحيث خلت عليه ما يفوق الوصف من ذلك واخذ عنه من الخلائق ما لا يحصى كثرة وشرع في التصنيف
والتخريج قبل الخمسين وهلم جرا وتصانيفه اليها النهاية في الشهادة له بمزيد علوه وفخره ومن
تصانيفه فتح المغيث بشرح الفية الحديث وهو مع اختصاره في مجلد ضخم وسبك المتن فيه
على وجه بديع لا يعلم في هذا الفن اجمع منه ولا اكثر تحقيقا لمن تدبره وتوضيح له حاذى به المتن بدون
الافصاح والمقاصد الحسنة في بيان كثير من الاحاديث المشتهرة على الالسنة وهو كتاب جليل لم
يسبق الى مثله مفيد في بابه جدا والقول البديع في الصلوات على الحبيب الشفيع وهو في غاية
الحسن والضوء اللامع لاهل القرن التاسع يكون ست مجلدات وعمدة المحتج في حكم الشطرنج
والمنهل العذب الروي في ترجمة قطب الاولياء النووي والجواهر والدرر في ترجمة شيخ الاسلام ابن
حجر في مجلد ضخم وربما يكتب في مجلدين والتاريخ المحيط وهو في نحو ثلاثمائة ورقة على حروف
المعجم لا يعلم من سبقه اليه وتلخيص تاريخ اليمن ومنتقى من تاريخ مكة للفاسي والفوائد الجلية
في الاسماء النبوية والفخر العلوي في المولد النبوي وارتقاء الغرف بحب اقرباء الرسول وذوي الشرف
والايناس بمناقب العباس ورجحان الكفة في بيان اهل الصفة والاصل الاصيل في تحريم
النقل من التوراة والانجيل والقول المتين في تحسين الظن بالمخلوقين وغير ذلك وقرض
اشياء من تصانيفه غير واحد من ائمة المذهب كالحافظ ابن حجر والجلال المحلي والعلم البلقيني
والشرف المناوي والتقي الحصني والعيني والكافياجي وتناقلها الناس الى كثير من البلدان والقرى
وكتب الاكابر بعضها بخطوطهم حتى قال بعضهم ان لم تكن التصانيف هكذا فلا فائدة وكان
شيخه شيخ الاسلام ابن حجر يحبه ويثني عليه وينوه بذكره ويعترف بعلو همته ويرجحه على سائر
جماعته المنسوبين الى الحديث وصناعته وكان من دعواته له قوله والله المسئول ان يعينه على الوصول
الى الحصول حتى يتعجب السابق من اللاحق ومما وصفه به بعض الحفاظ بعد كلام تقدم هو والله بقية
من رأيت من المشايخ وانا وجميع طلبة الحديث بالبلاد الشامية والبلاد المصرية وسائر بلاد
الاسلام عيال عليه والله ما اعلم في الوجود له نظيرا وقال غيره هو الآن من الافراد في علم الحديث

الحديث الذى اشتهر فيه فضله وليس بعد شيخ الاسلام ابن حجر فيه مثله وقال غيره واسطة
عقدها من انعقد الاجماع على ان ماسے كالجوهر الفرد واصبح فى وجه الدهر كالغرة حتى صارت
الغرر مع جواهره كالدرة بل جواد جوده شهد له جريانه بالسبق فى ميدان الفرسان وحكم له
بانه هو الفرع الذى فاق اصله البديع بالمعانى فلا حاجة للبيان اضاء هذا الشمس فاختفت منه
الكواكب الدرارى كيف لا وقد جاد الفيض بفتح البارى فهو نخبة العصر والدهر وعين القلادة فى
طبقة المجيد لانه عين السخاوى وزيادة فبدايته اليها النهاية ومنها وضح طرق الى الغاية وهو الخادم للسنة
الشريفة والحاوى لمحاسن الاصطلاح والنكت المنيفة فبهجته زهت بروضتها وروضته زهت ببهجتها
وقال اخر هو الذى انعقد على تفرده بالحديث النبوى الاجماع وانه فى كثرة اطلاعه وتحقيقه لفنونه
بلغ ما لا يستطاع ودونت تصانيفه واشتهرت وثبت سيادته فى هذا الفن النفيس وتقررت ولم
يخالف احد من العقلاء فى جلالته ووفور ثقته وديانته وامانته بل صرحوا باجمعهم بانه هو المرجوع
اليه فى التعديل والتجريح والتحسين والتصحيح بعد شيخه شيخ مشايخ الاسلام ابن حجر حامل راية العلو
والاثر وقال اخر لقد اجاد النقل من كلام الله ورسوله القديم والحديث وسارت بفضله الركبان
وبالغت فى السير الحثيث ومدحه اخر بهذه الابيات وهى ؏ يا سيدا اضحى فريد زمانه ؞ ودليل ما
قد قلته الاجماع ؞ عندى حديث مسند ومسلسل ؞ يرويه يا ذا الاتقان لا الوضاع ؞ ما فى الزمان سواك
نلتقى عالما ؞ صحت بذاك اجازة وسماع ؞ الخبر فيك تواترت اخباره ؞ وهو الصحيح وليس فيه نزاع
يا من اذا ما قد اتاه ممرض ؞ يشكو له زال الضنى والاوجاع ؞ ورائى بعد موته على هيئة حسنة فقيل له ما فعل الله
بك قال حاسبنى وغفر لى وحشرلى مع العلماء وترجمته فى تاريخه ثلاث وعشرون ورقة قال الشيخ جار الله
بن فهد رحمه الله عقب تلك الترجمة ان شيخنا صاحب الترجمة حقيق بما ذكره لنفسه من الاوصاف
الحسنة ولقد والله العظيم لم ار فى الحفاظ المتاخرين مثله ويعلم ذلك كل من اطلع على مولفاته او
شهده وهو عارف فقيه منصف فى تراجمه رحمه الله حيث قال فى ترجمته انه انفرد بفنه فطار اسمه
فى الافاق وكثرت مصنفاته فيه وفى غيره وطار صيته شرقا وغربا شاما ويمنا ولا اعلم الان من
يعرف علوم الحديث مثله ولا اكثر تصنيفا ولا احسن ولذلك اخذها عنه علماء الافاق من المشايخ و
الطلبة والرفاق وله اليد الطولى فى المعرفة بالعلل واسماء الرجال واحوال الرواة والجرح والتعديل واليه

ذو الاتقان

پیرو نسخه ... علی القطع الکامل

یشار فی ذلک ولهذا قال بعض العلماء لم یات بعد الحافظ الذهبی احد سلک هذه المسالک غیره و
لقد مات فن الحدیث من بعده واسف الناس علی فقده ولم یخلف بعده مثله انتهی وولی تدریس الحدیث
فی مواضع متعددة وعرض علیه قضاء مصر فلم یقبله رحمه الله تعالی و فضل الدین روزبهان
شیرازی در شرح شمائل ترمذی گفته یقول الفقیر الی الله تعالی مؤلف هذا الشرح ابو الخیر فضل الله
بن ابی محمد روزبهان بن ابی محمد فضل الله بن محمد بن اسمعیل بن علی الانصاری اصلا و تبارا
الخنجی محتدا الشیرازی مولدا الاصبهانی دارا المدنی موتا واقبارا ان شاء الله تعالی اخبرنا بکتاب الشمائل
من مؤلفات الامام الجامع لجامع العلم والتقی الرافع لاعلام الحدیث بین الوری الناشر فی مجالس الحدیث
انفاس العرف الشذی الامام ابی عیسی محمد بن عیسی بن سورة الترمذی رحمه الله تعالی قراءة منی
علیه لبعضه و اجازة للباقی ان لم یکن سماعا الشیخ الامام الرحلة حافظ العصر مسند مصر الذی
تفرد فی زمانه بعلو الاسناد و رفعة الشان حتی اذعن لجلالة قدره اجلة ائمة الدوران الشیخ الامام
ابو الخیر محمد بن عبد الرحمن السخاوی المصری ثم المکی بالمدینة الشریفة النبویة علی ساکنها افضل الصلوة واکمل
التحیة وذلک فی اواخر جمادی الاخرة سنة سبع وثمانین وثمان مائة بدار العثمانیین فی محاذاة باب السلام
من ابواب الحرم المکرم زاده الله تشریفا وتعظیما و نیز در شرح شمائل گفته الشیخ الامام ابو الخیر محمد بن عبد الرحمن
بن محمد السخاوی المصری رحلة الزمان و حافظ العصر و نسیج وحده و فرید عصره فی شانه لازم
المشایخ و صاحب الشیخ الامام ابی الفضل احمد بن علی العسقلانی شهیر بابن حجر رحمه الله تعالی
سنین متطاولة واثنی علیه الشیخ فی کتبه سیما فی کتاب الطبقات وکان له شان جلیل و من اراد
الاطلاع علی حقائق احواله فلیراجع کتابنا المشهور بالحبل المتین فی اجازة الامین کان اصله
من سخا وهی قصبة من اعمال بلاد مصر والمشهور من النسبة الیها السخاوی بزیادة الالف لکن ذکر
السمعانی فی کتاب الانساب ان النسبة الیه السخوی بابدال الالف واوا قال هی قریة باسفل ارض مصر
والمشهور بهذه النسبة ابو احمد زیاد بن معلی السخوی توفی بسخا انتهی ومنها السخاوی القاری
المشهور وکان ولادة شیخنا ابی الخیر محمد بن عبد الرحمن بالقاهرة المعزیة من البلاد المصریة والشیخ
نشا بها فی الحارة البلقینیة وکان ینسب ابوه الی ملازمة الشیخ سراج الدین البلقینی رحمه الله وکان
ولادته فی نیف وعشرین وثمانمائة فلما نشا الشیخ لازم المشایخ وسافر البلدان و جمع من اطراف

علم الحديث ما قل ان يجمع مثله فى زمانه وكان له مائة وعشرون شيخا فى صحيح البخارى والتصانيف
على اربعمائة مجلد كما ذكر لى وحصل كثير منها فى اجازته صاحبته بالمدينة الطيبة ولازمته درسا والافادة
وقراءة تحصيلا وسماعا منه وقرأت عليه جميع الجامع الصحيح للامام ابى عبد الله محمد بن اسمعيل البخارى فى
الروضة المطهرة النبوية بين القبر الشريف والمنبر الكريم على ساكنها افضل الصلوة والتسليم وقرأت عليه غيره
من الكتب ومن الصحاح الستة وقرأت عليه بعضا من الشمائل واجاز لى الباقى وكان الشيخ يرحل كل زمان الى الحجاز ويسكن
بهما سنين ويجاور فى الحرمين يسمع الناس ويصنف التصانيف ثم يرجع الى مصر وارتحل آخر عمره مع اهله الى الحجاز
واستوطن الحرم الشريف مكة المكرمة زادها الله شرفا وتعظيما وعزا وتكريما وتوفى بها فى نيف وتسعمائة
رفع الله درجاته وزاد فى حسناته وعبد الغفار بن ابراهيم العكى العدنانى الشافعى در عجالة الراكب وبغية الطالب گفته
محمد بن عبد الرحمن بن محمد شمس الدين ابو الخير السخاوى الاصل القاهرى الشافعى نزيل الحرمين
الشريفين الحافظ الكبير العلم الشهير خاتمة الحفاظ بلا نزاع ولد بربيع سنة ٨٣١ بالقاهرة وحفظ عدة
(فى ربيع الاول)
من الكتب الى ان قال وبالجملة فهو امام جليل القدر وخاتم حفاظ العصر توفى فى سنة ٩٠٢ بالمدينة
الشريفة ومحمد بن على الشوكانى الصنعانى در بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السابع گفته محمد بن عبد الرحمن
بن محمد بن ابى بكر بن عثمن بن محمد بن شمس الدين السخاوى الاصل القاهرى الشافعى ولد فى
ربيع الاول سنة ٨٣١ وحفظ كثيرا من المختصرات وقرأ على ابن خضر والجمال بن هشام الحنبلى وصالح البلقينى
والشرف المناوى والشمنى وابن الهمام وابن حجر ولازمه وانتفع به وتخرج به فى الحديث واقبل على
هذا الشان بكليته وتدرب فيه وسمع العالى والنازل واخذ عن مشايخ عصره بمصر ونواحيها
حتى بلغوا اربعمائة شيخ ثم حج واخذ عن مشايخ مكة والمدينة ثم عاد الى وطنه وارتحل الى الاسكندرية
والقدس والخليل ودمياط ودمشق وسائر جهات الشام ومصر وبرع فى هذا الشان وفاق
الاقران وحفظ من الحديث ما صار به منفردا عن اهل عصره ثم حج فى سنة ٨٧٠ هو واهله واولاده وجاور
وانتفع به اهل الحرمين ثم عاد الى القاهرة واملاء الحديث على ما كان عليه اكابر مشايخه و
مشايخهم وانتفع به الناس ثم حج مرات وجاور بها وخرج لجماعة من شيوخه احاديث وجمع كتابا
(ثم جاور بعد)
فى تراجم شيوخه فى ثلاث مجلدات سماه بغية الراوى فيمن اخذ عنه السخاوى وفهرسه بروايته
ثلاث مجلدات كذلك والتذكرة فى مجلدات وتخريج اربعين النووى فى مجلد لطيف وتكملة

تخريج ابن حجر للاذكار وتخريج احاديث العادلين لابي نعيم وفتح المغيث بشرح الفية الحديث في
مجلد ضخم وشرح التقريب للنووي في مجلد وبلوغ الامل في تلخيص كتاب الدارقطني في العلل
وشرح الشمائل للترمذي في مجلد والقول المفيد في ايضاح شرح العمدة لابن دقيق العيد كتب منه
اليسير من اوله وله ذيل على تاريخ المقريزي في الحوادث من سنة خمس واربعين وثمان مائة الى راس
القرن التاسع في اربع مجلدات والضوء اللامع لاهل القرن التاسع في اربع مجلدات والذيل على تاريخ
ابن حجر لقضاة مصر في مجلد والذيل على طبقات القراء لابن الجزري في مجلد والذيل على دول الاسلام
للذهبي والوفيات لاهل القرن الثامن والتاسع في مجلدات سماها الشافي من الالم في وفيات الامم
ومصنف في ترجمة النووي واخر في ترجمة ابن هشام واخر في ترجمة ابن الهمام واخر في ترجمة نفسه والتاريخ
المحيط في عدة مجلدات والقول المنبي في ذم ابن عربي في مجلد وقد افرد عدة مسائل بالتصنيف
وقد ترجم لنفسه ترجمة مطولة في مصنفه الضوء اللامع وعدد شيوخه ومقروءاته ومصنفاته و
ما مدحه به جماعة من شيوخه وبالجملة فهو من الائمة الاكابر حتى قال تلميذه الشيخ جار الله
فهد فيما كتبه عقب ترجمة صاحب الترجمة نفسه في الضوء اللامع ما نصه قال تلميذه جار الله
بن فهد المكي ان شيخنا صاحب الترجمة حقيق بما ذكره لنفسه من الاوصاف الحسنة ولقد والله
العظيم لم ار في الحفاظ المتأخرين مثله ويعلم ذلك من اطلع على مؤلفاته او شاهده
وهو عارف بفنه منصف في تراجمه رحمه الله جدي حيث قال في ترجمته انه انفرد بفنه وطار اسمه
في الآفاق وكثرت مصنفاته فيه وفي غيره وكثير منها طار شرقا وغربا شاما ويمنا ولا اعلم الآن من يعرف
علوم الحديث مثله ولا اكثر تصنيفا ولا احسن ولذلك اخذ عنه علماء الآفاق من المشايخ والطلبة
والرفاق وله اليد الطولى في معرفة اسماء الرجال واحوال الرواة والجرح والتعديل واليه يشار في ذلك
ولقد قال بعض العلماء لم يات بعد الحافظ الذهبي مثله سلك هذا المسلك وبعده مات فن الحديث
واسف الناس على فقده ولم يخلف بعده مثله وكانت وفاته في مجاورته الاخيرة بالمدينة الشريفة
في عصر يوم الاحد سادس عشر شعبان سنة ٩٠٢ انتهى ما ذكره ابن فهد ولو لم يكن لصاحب الترجمة من التصانيف مصنفا
الا الضوء اللامع لكان اعظم دليل على امامته فانه ترجم فيه لاهل الديار الاسلامية من [illegible] وشرح في ترجمة كل احد محفوظاته ومقروءاته وشيوخه و
ولحاله ومولده ووفاته على نمط حسن وسلوك لطيف يتبين لمن لديه معرفة بهذا الشان سعته ويتعجب من احاطته بذلك و

دائرته فی الاطلاع علی احوال الناس فانه قد لا یعرف الرجل لا سیما فی دیارنا الیمنیة جمیع مسموعات
ابیه وابنه او اخیه فضلا عن غیر ذلک ومن قرن هذا الکتاب الذی جعله صاحب الترجمة لاهل
القرن التاسع بالدرر الکامنة لشیخه ابن حجر فی اهل المائة الثامنة عرف فضل مصنف صاحب
الترجمة علی مصنف شیخه بل وجد بینهما من التفاوت ما بین الثری والثریا ولعل العذر لابن حجر فی
تقصیره عن تلمیذه فی هذا انه لم یعش فی المائة الثامنة منها الا سبع وعشرین سنة بخلاف صاحب الترجمة فانه عاش فی المائة التاسعة
تسع وستین سنة فهو متاهل لمعرفة اهلها وابن حجر لم یعش غالب اهل القرن الثامن ثم ان صاحب الترجمة لم یتقید فی
کتابه المذکور بمن مات فی القرن التاسع بل ترجم لجمیع من وجد فیه فمن عاش الی القرن العاشر وابن حجر
لم یترجم فی الدرر الا للاموات فی القرن الثامن ولیت ان صاحب الترجمة صان ذلک الکتاب الفائق
عن الوقیعة فی اکابر العلماء من اقرانه ولکن ربما کان له مقصد صالح وقد غلبت علیه محبة شیخه الحافظ
ابن حجر فصار لا یخرج عن غالب اقواله کما غلبت علی ابن القیم محبة شیخه ابن تیمیة وعلی الهیثمی
محبة شیخه العراقی انتهی فهذا السخاوی جهبذهم الاجل ؛ وناقدهم الذی صحح واعل
قد اثبت هذا الحدیث الذی سار فی الآفاق سیر المثل ؛ وقضی من طالبیه الهدی کل وطر وامل
فلا یصدف عن اذعانه الا المولع بالخطاء والخطل ؛ ولا ینحرف عن ایقانه الا الموغل فی مهاوی العناد
والزلل ؛ ولا یروم ابطاله الا امرء فسدت نحیزته للخب والوغل ؛ ولا یصمد لابهانه الا امرء امتطی صهوة
العته والخبل ؛ **وجه صد و پنجم** آنکه حسین بن علی الکاشفی المعروف بالواعظ البیهقی
حدیث مدینة العلم را ثابت و متحقق دانسته چنانچه در روضة الشهداء در ذکر جناب امیر المومنین علیه السلام
گفته اما صفات حمیده وسمات پسندیده آنحضرت از قیاس فهم افزون ست واز حیز ادراک وهم بیرون وشمه از
حقیقت حال وحال حقیقت وی بر ضمائر صافیه عقلا وخواطر زاکیه عرفا وفضلا لائح وپیدا وواضح وهویدا ست
بیت ؎ در شرح حسن او چه تصرف کند کسی ؛ مرآت آفتاب چه محتاج صیقل ست ؛ فضائل ذات
ساطعة اللوامع ومفاخر صفات لامعة السواطع آنحضرت در همه اوقات واوان کضوء النهار ونور الاسفار
قرار یافته پس ایراد واثبات آن بمقوله تحصیل حاصل مینماید والشمس تکبر عن حلی وعن حلل **ابیات** ؎
قدم نهاد قلم تا بقدر شرح کند ؛ ز وصف صورت مدحش ضیاء معنی را ؛ خرد گرفت عنانش که زین سخن بگذر
بماهتاب چه حاجت شب تجلی را ؛ اما بحکم ما لا یدرک کله لا یترک کله دو سه کلمه از هر جا آورده میشود

سبعا
تسعا

از جمله شرف نسب عالیش از خبر معتبر علی منی وانا منه معلوم ست و حسب جلیلش از کلام میمنت انجام انت منی
بمنزلة هارون من موسی محقق و مفهوم اما علم او بر همه علمای عالم روشن شده و کیفیت دانش از نکته
کامل انا مدینة العلم و علی بابها مبین گشته حکیم سنائی فرماید **بیت** خوانده در دین و ملک مختارش
هم در علم و هم علمدارش ٭ در شرح تعرف آورده که علی بن ابیطالب را سخنان ست که کسی پیش از وی نگفته و
بعد از وی نیز کسی مثل آن نیاورده تا بدانجا که روزی بمنبر بر آمده بود و گفت سلونی عما دون العرش
یعنی بپرسید از من ماورای عرش هر چه می پرسید پس بدرستیکه میان دو پهلوی من علمهای بسیار ست و این
از برکت لعاب رسول خدای ست صلی الله علیه و سلم در دهان من و این آن چیزیست که زقه کرده ست مرا حضرت رسول الله
بخدای که جان من در قبضه قدرت اوست که اگر فرمان رسد مر توریت و انجیل را که سخن گویند هر آئینه من ساده
وضع کنم و بران نشسته خبر دهم بدانچه دران هر دو کتابست و آن هر دو کتاب مرا تصدیق نمایند و شک نیست در آن که
این علوم در مکتب ادب از ادیب لبیب و علمک ما لم تکن تعلم در آموخته بود چنانچه فرمود که رسول الله
صلی الله علیه و سلم هزار باب از علم در من آموخت که از هر بابی هزار باب دیگر بر من منکشف شد درین باب شیخ
فرید عطار رحمه الله فرماید **فردیات** نبی در گوش او یک علم در داد ٭ وزان اندر دلش صد علم بکشاد ٭ چو شهر
علم دین پیغمبر آمد ٭ دران شهر بیشک حیدر آمد ٭ از آن آبحیات دل که جان خورد ٭ ز دست ساقی کوثر توان خورد
فهذا الکاشفی صاحب روضة الشهداء ٭ المعروف بالفضل بین الکبراء النجباء ٭ قد اثبت
فی هذا الحدیث الکاشف المزیح للاصداء ٭ فالممتری فی شانه نازح عن الاذعان للاهتداء ٭ والمرتاب
امره عاد عن الرشد والاهتداء ٭ والطاعن فیه سالک سبیل العسف والاعتداء ٭ والقادح
فیه هائم من الغی فی قاصیة البیداء ٭ و **محتجب نماند** که کتاب روضة الشهدا بنهایت مشهور و مقبول میباشد
و علمای اهلسنت آنرا تراجم عدیده مترجم نموده اند مصطفی بن عبدالله قسطنطینی در کشف الظنون گفته روضة الشهداء
فارسی لحسین بن علی الکاشفی المعروف بالواعظ البیهقی المتوفی سنة ٩١٠ عشر وتسعمائة و ترجمه
الفضولی محمد بن سلیمان البغدادی المتوفی سنة ٩٧٠ سبعین وتسعمائة وسماه حدیقة السعداء قال
فیها اقتدیت بروضة الشهداء فی اصل التالیف والحقت الفوائد من الکتب فکان کتابا مستقلا
کما فی الحاء و ترجمه ایضا الجامی الملصی المتوفی فی سنة و سماه سعادت نامه قال اقتفیت اثره
غیر انی اوردت الآیات و الاحادیث فی خلال الحکایات ثم زینته بالسجع والمقطعات من شعری و قواعد ترتیبه

علی عشرۃ ابواب الاول فی ابتلاء بعض الانبیاء الثانی فی ابتلاء النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم
الثالث فی وفاتہ الرابع فی احوال فاطمۃ الزہراء رضی اللہ تعالی عنہا الخامس فی احوال علی
رضی اللہ تعالی عنہ السادس فی احوال ابنہ الحسن السابع فی مناقب الحسین الثامن فی احوال مسلم
بن عقیل التاسع فی شہادۃ الحسین رضی اللہ تعالی عنہ العاشر علی فصلین الاول فی وقائع
اہل البیت والثانی فی عواقب امور القاتلین انتہی وقطب الدین محمد بن علاء الدین احمد النہروالی المکی الحنفی در
کتاب الاعلام باعلام بیت اللہ الحرام گفتہ قلت وقد ادرکنا الباب الشریف مصفحا بالفضۃ وکان یجلس
من فضتہ اوقات الغفلۃ من قل دینہ وخفت یدہ الی ان انکشف سفل الباب الشریف عن خشب
الباب ومسک مرارا من یفعل ذلک وحبسوا وبعد لوا فعرض ذلک علی الابواب الشریفۃ السلطانیۃ
فی ایام المرحوم المقدس السلطان سلیمان خان اسکنہ اللہ تعالی فرادیس الجنان فی سنۃ ۹۶۱ فبرز
الامر الشریف السلطانی بتصفیح الباب الشریف بالفضۃ الی ناظر الحرم الشریف المقیم بمکۃ فی منصب نظارۃ الحرم
الشریف یومئذ وہو من فضلاء کتبۃ مصر احمد جلبی القاطعجی صہر المرحوم محمد بن سلیمان دفتردار
مصر المعروف بافندی رحمہ اللہ تعالی وکان لہ شعر لطیف بالترکی وترجم بلسان الترکی کتاب روضۃ الشہداء
لمولانا جامی علیہ الرحمۃ وضمنہ من لطائف النظم والنثر ما یستحسنہ الطبع ومن محاسن السجع ما یخف علی السمع
وہو کتاب مقبول متداول بین اللطفاء وکان وصولہ الی مکۃ فی افتتاح سنۃ ۹۵۸ الخ وجہ صدو سی ام
آنکہ جلال الدین عبد الرحمن بن کمال الدین ابی بکر السیوطی در قول جلی فی فضائل علی حدیث مدینۃ العلم را
بطرق عدیدہ والفاظ سدیدہ روایت نمودہ چنانچہ گفتہ الحدیث السادس عشر عن علی کرم اللہ
وجہہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال انا مدینۃ العلم وعلی بابہا اخرجہ ابو نعیم فی المعرفۃ
الحدیث السابع عشر عن جابر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال انا مدینۃ العلم وعلی بابہا
فمن اراد العلم فلیأت الباب اخرجہ الحاکم وتعقب الحدیث الثامن عشر عن ابن عباس ان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیأتہ من بابہ
اخرجہ الطبرانی وباید دانست کہ سیوطی در اول قول جلی گفتہ وبعد فہذہ نبذۃ من قطرۃ من قطرات
بحار زاخرۃ اوردت فیہا یسیرا من المناقب الباہرۃ لسیدنا علی کرم اللہ وجہہ ملقبۃ بالقول
الجلی فی فضائل علی وضمنتہا اربعین حدیثا مختصرۃ متبعۃ بالعزو لمخرجہا وبعض غریب

الفاظها و مشکل معانیهما والله اسئل ان یتحفنی بالقبول وان یرزقنی ببرکة الاستمساك
بحب آل البیت اشرف مامول ازین عبارت ظاهرست که سیوطی در قول جلی احادیثی وارد کرده ست
که نبذه از قطره از قطرات بحار زاخره و شیئ یسیر از مناقب باهره جناب امیر المومنین علیه السلام می باشد
و سیوطی از خداوند عالم مسئلت میکند که او را بقبول آن اتحاف فرماید و ببرکت استمساک بحب اهلبیت اشرف
مامول رزق نماید پس بحمد الله تعالی بحسب افاده سیوطی بصراحت ثابت و محقق شد که حدیث مدینة العلم از مناقب
باهره جناب امیر المومنین علیه السلام می باشد و سیوطی بجمع آن و امثال آن از خداوند عالم مسئلت اتحاف بقبول
می نماید و هذا مما یکسر ظهر الجاحد الخدوع الغرور و یسوق الیه رغما ینادی له بالویل والثبور
و مخفی نماند که قول جلی از مشاهیر کتب فضائل جناب امیر المومنین علیه السلام و بنهایت مشهور و معروف نزد
علمائی اعلام سنیه ست خود مخاطب در رساله اصول حدیث گفته احادیث مناقب و مثالب را علم المناقب
گویند درین باب نیز تصانیف متعدده و متنوعه واقع شده و بعضی محدثین بالخصوص مناقب بعضی از آل و اصحاب
را جدا نوشته اند برای غرضی که متعلق شد بآن مثل مناقب قریش و مناقب الانصار و مناقب العشرة المبشرة که
تصنیف محب طبریست مسمی بریاض النضره فی مناقب العشرة و ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القربی و حلیة الکمیت
فی مناقب اهل البیت والدیباج فی مناقب الازواج و کتب بار در مناقب خلفاء راشدین مصنف شده و
بالتخصیص القول الصواب فی مناقب امیر المومنین عمر بن الخطاب و القول الجلی فی مناقب امیر المومنین علی ست
و نسائی در مناقب امیر المومنین علی رضی رساله دراز نوشته و نواصب شام بجهت فرط تعصب و عداوت او را در دمشق بر
عمل شهید ساختند رحمة الله علیه و مولوی صدیق حسن خان معاصر در حطه فی ذکر الصحاح الستة تعریب این عبارت
گفته و احادیث المناقب والمثالب تسمی علم المناقب و فیها ایضا تصانیف عدیدة متنوعة و قد
افرز بعض المحدثین مناقب بعضهم عن بعض سیما مناقب الآل والاصحاب لغرض تعلق به کمناقب
قریش و مناقب الانصار و مناقب العشرة المبشرة المسماة بالریاض النضرة فی مناقب العشرة للمحب الطبری
و ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القربی و حلیة الکمیت فی مناقب اهل البیت والدیباج فی مناقب
الازواج و صنفت کتب کثیرة فی مناقب الخلفاء الراشدین کالقول الصواب فی مناقب عمر
بن الخطاب والقول الجلی فی مناقب علی وللنسائی رسالة طویلة الذیل فی مناقبه کرم الله وجهه و
علیها نال الشهادة فی دمشق من ایدی نواصب الشام لفرط تعصبهم و عداوتهم معه رضی الله عنه

بالریاض

وجه صد و سی و یکم آنکه سیوطی در جمع الجوامع اینحدیث را بالفاظ مختلفه بتخریجات متعدده آورده چنانچه گفته انا مدینة العلم و علی بابها و من اراد العلم فلیأت الباب ك وتعقب عن جابر و تعقب خط الخطیب عن ابن عباس و نیز در جمع الجوامع گفته انا مدینة العلم و علی بابها ابو نعیم فی المعرفة عن علی انا مدینة العلم و علی بابها و من اراد العلم فلیأته عن بابه طب عن ابن عباس وجه صد و سی و دوم آنکه سیوطی در جامع صغیر من احادیث البشیر النذیر اینحدیث شریف را روایت نموده چنانچه گفته انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب عق عد طب ك و کمال علو مرتبت و سمو منزلت و وثوق و متانت و اعتبار و اعتماد احادیث جامع صغیر از صدر ان اضح و الائح ست حیث قال السیوطی فیه هذا کتاب اودعت فیه من الکلم النبویة الوفا و من الحکم المصطفویة صنوفا اقتصرت فیه علی الاحادیث الوجیزة و لخصت فیه من معادن الاثر ابریزه و بالغت فی تحریر التخریج فترکت القشر و اخذت اللباب و صنته عما تفرد به وضاع او کذاب ففاق بذلك الکتب المؤلفة فی هذا النوع کالفائق و الشهاب و حوی من نفائس الصناعة الحدیثیة مالم یودع قبله فی کتاب وجه صد و سی و سوم آنکه سیوطی در کتاب الدرر المنتثرة فی الاحادیث المشتهرة تایید تحسین اینحدیث شریف فرموده چنانچه گفته (حدیث) انا مدینة العلم و علی بابها الترمذی من حدیث علی و قال منکر و انکره البخاری ایضا و الحاکم و صححه من حدیث ابن عباس و قال صحیح قال الذهبی بل موضوع و قال ابو زرعة کم خلق افتضحوا فیه و قال یحیی بن معین لا اصل له و کذا قال ابو حاتم و یحیی بن سعید و قال الدارقطنی غیر ثابت و قال ابن دقیق العید لم یثبتوه و ذکره ابن الجوزی فی الموضوعات و قال الحافظ ابو سعید العلائی الصواب انه حسن باعتبار طرقه لا صحیح و لا ضعیف فضلا عن ان یکون موضوعا (قلت) و کذا قال شیخ الاسلام ابن حجر فی فتوی له و قد بسطت کلام العلائی و ابن حجر فی التعقبات التی لی علی الموضوعات انتهی وجه صد و سی و چهارم آنکه جلال الدین سیوطی در تاریخ الخلفا تحسین اینحدیث شریف نموده چنانچه در فصل فضائل امیر المؤمنین علیه السلام گفته اخرج الترمذی و الحاکم عن علی قال قال رسول الله صلعم انا مدینة العلم و علی بابها هذا حدیث حسن علی الصواب لا صحیح کما قال الحاکم و لا موضوع کما قاله جماعة منهم ابن الجوزی و النووی و قد بینت حاله فی التعقبات علی الموضوعات وجه صد و سی و پنجم آنکه سیوطی در کتاب النکت البدیعات علی الموضوعات حکم ابن الجوزی

درباب اینحدیث بطول انجامیده تعقب آن دراثبات این حدیث شریف سعی جمیل فرموده چنانچه گفته
حدیث ک انا مدینة العلم وعلی بابها اورده [ای ابن الجوزی فی الموضوعات ١٢] من حدیث علی وابن عباس
وجابر قلت حدیث علی اخرجه [ای الترمذی والحاکم ١٢] الترمذی والحاکم وحدیث ابن عباس اخرجه الحاکم والطبرانی وحدیث جابر
اخرجه الحاکم وتعقب الحافظ ابو سعید العلائی علی ابن الجوزی فی هذا الحدیث بفصل طویل سقته
فی الاصل وملخصه ان قال هذا الحدیث حکم ابن الجوزی وغیره بوضعه وعندی فی
ذلک نظر الی ان قال والحاصل انه ینتهی بطرقه الی درجة الحسن المحتج به ولا یکون
ضعیفا فضلا عن ان یکون موضوعا ورایت فیه فتوی قدمت للحافظ ابن حجر فکتب
علیها هذا الحدیث اخرجه الحاکم فی المستدرک وقال انه صحیح وخالفه
ابن الجوزی فذکره فی الموضوعات وقال انه کذب والصواب خلاف قولهما معا و
ان الحدیث من قسم الحسن لا یرتقی الی الصحة ولا ینحط الی الکذب وبیان ذلک
یستدعی طولا ولکن هذا هو المعتمد هذا لفظه بحروفه وجه صد وسی
وششم آنکه سیوطی در لآلی مصنوعه بجهت تانیب وتعییر جاحد عزیز زیاده تر طریق انهماک
سپرده بنقل کلمات علمای اعلام وتسطیر افادات منقدین عظام ادله مبرمه وشواهد محکمه ثبوت و
تحقق اینحدیث بعرض بیان آورده چنانچه بعد نقل حاصل قدح ابن الجوزی درین حدیث
شریف گفته قلت حدیث علی اخرجه الترمذی وحدیث ابن عباس
اخرجه الحاکم فی المستدرک ثنا ابو العباس محمد بن یعقوب ثنا محمد بن
عبد الرحیم الهروی ثنا ابو الصلت عبد السلام بن صالح به قال وثنا محمد بن
احمد بن تمیم القنطری ثنا الحسین بن فهم ثنا محمد بن یحیی بن الضریس
ثنا محمد بن جعفر الفیدی ثنا ابو معاویة به قال الحسین بن فهم وحدثنا
ابو الصلت الهروی عن ابی معویة قال الحاکم الحسین بن فهم ثقة مامون
حافظ وابو الصلت ثقة مامون وهذا حدیث صحیح الاسناد سمعت ابا
العباس یقول سمعت العباس بن محمد الدوری یقول سالت ابن معین
عن ابی الصلت فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معویة اسنا

مدينة العلم فقال قد حدث به محمد بن جعفر الفيدى وهو ثقة قال
وسمعت احمد بن سهل امام اهل عصره ببخارى يقول سمعت صالح
بن محمد بن حبيب الحافظ يقول سئل عن ابى الصلت فقال دخل يحيى
بن معين ونحن معه عليه فلما خرج قلت له ما تقول فيه فقال هو صدوق
قلت انه يروى حديث انا مدينة العلم فقال قد رواه ذلك الفيدى كما
رواه ابو الصلت انتهى ما فى المستدرك وفى تاريخ الخطيب قال الحسن بن على
بن مالك سالت يحيى بن معين عن ابى الصلت الهروى فقال ثقة صدوق
الا انه يتشيع وقال ابراهيم بن عبد الله بن الجنيد سالت يحيى بن معين
عن ابى الصلت فقال قد سمع وما اعرفه بالكذب قلت فحديث
الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال ما سمعت به قط وما بلغنى الا
عنه وقال عبد الخالق بن منصور سالت يحيى بن معين عن ابى الصلت
فقال ما اعرفه قلت انه يروى حديث انا مدينة العلم فقال ما هذا
الحديث بشىء قال الخطيب احسب عبد الخالق سأل يحيى عن
حال ابى الصلت قديما ولم يكن يحيى اذ ذاك يعرفه ثم عرفه بعد
فاجاب ابراهيم بن عبد الله بن الجنيد عن حاله قال الخطيب فاما حديث
الاعمش فان ابا الصلت كان يرويه عن ابى معوية عنه فانكره احمد
بن حنبل ويحيى بن معين من حديث ابى معوية ثم بحث يحيى عنه
فوجد غير ابى الصلت قد رواه عن ابى معوية قال القسم بن عبد الرحمن
الانبارى سالت يحيى عن هذا الحديث فقال هو صحيح قال الخطيب اراد انه
صحيح من حديث ابى معوية وليس بباطل اذ قد رواه غير واحد عنه قال
عباس الدورى سمعت يحيى بن معين يوثق ابا الصلت عبد السلام بن صالح
فقلت له انه حدث عن ابى معوية عن الاعمش انا مدينة العلم وعلى بابها
فقال ما تريدون من هذا المسكين اليس قد حدث به جعفر الفيدى عن ابى معوية

وقال احمد بن محمد ابن القسیم بن محرز سألت یحیی بن معین عن ابی الصلت عبد السلام بن
صالح الهروی فقال لیس ممن یکذب فقیل له فی حدیث ابی معویة انا مدینة العلم فقال هو من حدیث
ابی معویة اخبرنی ابن نمیر قال حدث به ابو معویة قدیما ثم کف عنه وکان ابو الصلت رجلا موسرا
یطلب هذه الاحادیث ویکرم المشایخ فکانوا یحدثونه بها وقال عبد المومن بن خلف النسفی سألت
ابا علی صالح بن محمد عن ابی الصلت الهروی فقال رأیت یحیی بن معین یحسن القول فیه ورأیته
سئل عن الحدیث الذی روی عن ابی معویة انا مدینة العلم وعلی بابها فقال رواه ایضا الفیدی
قلت ما اسمه قال محمد بن جعفر انتهی ما فی تاریخ الخطیب قال الحافظ صلاح الدین العلائی ومن
خطه نقلت فی اجوبته عن الاحادیث التی تعقبها السراج القزوینی علی مصابیح البغوی وادعی انها موضوعة
حدیث انا مدینة العلم وعلی بابها قد ذکره ابو الفرج فی الموضوعات من طرق عدة وجزم ببطلان الکل
وکذلک قال بعده جماعة منهم الذهبی فی المیزان وغیره والمشهور به روایة ابی الصلت عبد السلام بن
صالح الهروی عن ابی معویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس مرفوعا وعبد السلام هذا تکلموا فیه
کثیرا قال النسائی لیس بثقة وقال الدارقطنی وابن عدی متهم زاد الدارقطنی رافضی وقال ابو حاتم لم یکن
عندی بصدوق وضرب ابو زرعة علی حدیثه ومع ذلک فقد قال الحاکم ثنا الاصم ثنا عباس یعنی الدوری قال سألت
یحیی بن معین عن ابی الصلت فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معویة حدیث انا مدینة العلم فقال
حدث به محمد بن جعفر الفیدی وهو ثقة عن ابی معویة وکذلک روی صالح جزرة عن ابن معین ثم ساقه
الحاکم من طریق محمد بن یحیی بن الضریس وهو ثقة حافظ عن محمد بن جعفر الفیدی عن ابی معویة قال العلائی
فقد برئ ابو الصلت عبد السلام من عهدته وابو معویة ثقة مأمون من کبار الشیوخ وحفاظهم المتفق علیهم
وقد تفرد به عن الاعمش فکان ماذا وای استحالة فی ان یقول النبی صلی الله علیه وسلم مثل هذا فی حق علی
رضی الله عنه ولم یأت کل من تکلم فی هذا الحدیث وجزم بوضعه بجواب عن هذه الروایات الصحیحة عن ابن
معین ومع ذلک فله شاهد رواه الترمذی فی جامعه عن اسمعیل بن موسی الفزاری عن محمد بن عمر بن
الرومی عن شریک بن عبد الله عن سلمة بن کهیل عن سوید بن غفلة عن ابی عبد الله
الصنابحی عن علی مرفوعا انا دار الحکمة وعلی بابها ورواه ابو مسلم الکجی وغیره عن محمد بن عمران الرومی وهو ممن
روی عنه البخاری فی غیر الصحیح وقد وثقه ابن حبان وضعفه ابو داود وقال ابو زرعة فیه لین وقال الترمذی

والمشهور بروایة ابو الصلت

عمر بن

بعد اخراج الحدیث هذا حدیث غریب وقد روی بعضهم هذا عن شریك ولم یذکر فیه الصنابحی ولا یعرف
هذا عن احد من الثقات غیر شریك قال العلائی فقد برئ محمد بن الرومی من التفرد به وشریك
هو ابن عبد الله النخعی القاضی احتج به مسلم وعلق له البخاری ووثقه یحیی بن معین وقال العجلی
ثقة حسن الحدیث وقال عیسی بن یونس ما رایت احدا قط اورع فی علمه من شریك فعلی هذا یکون
تفرده حسنا فکیف اذا انضم الی حدیث ابی معویة ولا یرد علیه روایة من اسقط منه الصنابحی لان
سوید بن غفلة تابعی مخضرم ادرك الخلفاء الاربعة وسمع منهم فذکر الصنابحی فیه من المزید فی
متصل الاسانید ولم یات ابو الفرج ولا غیره بعلة قادحة فی حدیث شریك سوی دعوی الوضع
دفعا بالصدر انتهی کلام الحافظ صلاح الدین العلائی وسئل شیخ الاسلام ابو الفضل بن حجر عن هذا الحدیث
فی فتیا فقال هذا الحدیث اخرجه الحاکم فی المستدرك وقال انه صحیح وخالفه ابو الفرج بن الجوزی
فذکره فی الموضوعات وقال انه کذب والصواب خلاف قولهما معا وان الحدیث من قسم الحسن لا یرتقی الی
الصحة ولا ینحط الی الکذب وبیان ذلك یستدعی طولا ولکن هذا هو المعتمد فی ذلك انتهی ومن خطه نقلت و
ذکر فی اجوبته عن الاحادیث التی انتقدها السراج القزوینی علی المصابیح نحو ذلك وزاد ان الحاکم
روی له شاهدا من حدیث جابر قال حدثنی ابو بکر محمد بن علی الفقیه الشاشی القفال حدثنی
النعمان بن هرون البلدی ثنا احمد بن عبد الله بن یزید الحرانی ثنا عبد الرزاق ثنا سفین الثوری عن
عبد الله بن عثمان بن خثیم عن عبد الرحمن بن عثمان التیمی عن جابر مرفوعا به وقال فی لسان المیزان
عقب ایراد الذهبی روایة جعفر بن محمد عن ابی معویة وقوله هذا موضوع ما نصه وهذا الحدیث
له طرق کثیرة فی مستدرك الحاکم اقل احوالها ان یکون للحدیث اصل فلا ینبغی ان یطلق القول علیه
بالوضع انتهی وجه صد و سی و هفتم آنکه سیوطی در قوت المغتذی علی جامع الترمذی در اثبات این حدیث شریف و ارغام
انف جاحد عنیف سعی جمیل فرموده بنقل افادات اعلام منتقدین مذهب خویش در تشیید و تسدید آن افزوده چنانچه
گفته حدثنا اسمعیل بن موسی حدثنا محمد بن عمر الرومی حدثنا شریك عن سلمة بن کهیل عن سوید بن
غفلة عن الصنابحی عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها هذا حدیث
غریب منکر وروی بعضهم هذا الحدیث عن شریك ولم یذکروا فیه عن الصنابحی ولا یعرف هذا عن
احد من الثقات غیر شریك وفی الباب عن ابن عباس هذا احد الاحادیث التی انتقدها الحافظ سراج الدین

یذکروا
بمفرده

القزوینی علی المصابیح وزعم انه موضوع وقال الحافظ صلاح الدین العلائی فی اجوبته هذا الحدیث ذکره ابو الفرج بن الجوزی فی الموضوعات من طرق عدة وحکم ببطلان الکل وکذلک قال بعده جماعة منهم الذهبی فی المیزان وغیره والمشهور به روایة ابی الصلت عبد السلام بن صالح الهروی عن ابی معاویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس مرفوعا وعبد السلام هذا تکلموا فیه کثیرا قال النسائی لیس بثقة و قال الدارقطنی وابن عدی متهم زاد الدارقطنی رافضی وقال ابو حاتم لم یکن عندی بصدوق و ضرب ابو زرعة علی حدیثه ومع ذلک فقد قال الحاکم حدثنا الاصم حدثنا عباس یعنی الدوری قال سالت یحیی بن معین عن ابی الصلت فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معویه حدیث انا مدینة العلم فقال قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی وهو ثقة عن ابی معویة وکذلک روی صالح جزرة ایضا عن ابن معین ثم ساقه الحاکم من طریق محمد بن یحیی بن الضریس وهو ثقة حافظ عن محمد بن جعفر الفیدی عن ابی معویة وقال ابو الصلت احمد بن محمد بن محرز سالت یحیی بن معین عن ابی الصلت فقال لیس ممن یکذب فقیل له فی حدیث ابی معویة انا مدینة العلم فقال هو من حدیث ابی معویة اخبرنی ابن نمیر قال حدث به ابو معویة قدیما ثم کف عنه وقال کان ابو الصلت رجلا موسرا یطلب هذه الاحادیث ویلزم المشایخ قلت فقد برئ ابو الصلت عبد السلام من عهدته وابو معویة ثقة مامون من کبار الشیوخ وحفاظهم المتفق علیهم وقد تفرد به عن الاعمش فکان ماذا وای استحالة فی ان یقول النبی صلی الله علیه وسلم مثل هذا فی حق علی ولم یات کل من تکلم فی هذا الحدیث وجزم بوضعه بجواب عن هذه الروایات الصحیحة عن یحیی بن معین ومع ذلک فله شاهد رواه الترمذی من حدیث علی ورواه ابو مسلم الکجی وغیره عن محمد بن عمر الرومی وهو ممن روی عنه البخاری فی غیر الصحیح وقد وثقه ابن حبان وضعفه ابو داود و قال ابو زرعة فیه لین وقال الترمذی روی بعضهم هذا عن شریک ولم یذکر فیه الصنابحی و لا یعرف هذا عن احد من الثقات غیر شریک وقد بری محمد بن الرومی من التفرد وشریک هو ابن عبد الله النخعی القاضی احتج به مسلم وعلق له البخاری ووثقه یحیی بن معین وقال العجلی ثقة حسن الحدیث وقال عیسی بن یونس ما رایت احدا قط اورع فی علمه من شریک فعلی هذا یکون تفرده حسنا فکیف اذا انضم الی حدیث ابی معویة للتسلیم ولا یرد علیه روایة من اسقط منه الصنابحی لان سوید بن غفلة تابعی مخضرم ادرک الخلفاء الاربعة وسمع منهم فذکر الصنابحی فیه من المزید فی متصل الاسانید

(حاشیه:) المشهور بروایته ابو الصلت الی

(حاشیه:) ضرب

(حاشیه:) جمعه

ولم یات ابو الفرج ولا غیره بعلة قادحة فی حدیث شریک سوی دعوی الوضع دفعا بالصدر انتهی
کلام العلائی وقال الحافظ ابن حجر فی اجوبته حدیث ابن عباس اخرجه ابن عبد البر فی کتاب الصحابة
المسمی بالاستیعاب ولفظه انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت من بابه وصححه الحاکم واخرجه
الطبرانی من حدیث ابن عباس بهذا اللفظ ورجاله رجال الصحیح الا عبد السلام الهروی فانه ضعیف
قاله فی جوابه فتیا رفعت الیه فی هذا الحدیث ودر جصد و هشتم آنکه نیز سیوطی در جمع الجوامع تصحیح این حدیث شریف
از اعاظم اسلاف خود نقل کرده طریق القای ترسین ان سپرده و خود نیز جزم بصحت آن نموده جزم جبال
شامخین وجذم آباء طاعنین بعمل آورده چنانچه گفته قال الترمذی وابن جریر ثنا اسمعیل بن موسی السدی
انا محمد بن عمر الرومی عن شریک عن سلمة بن کهیل عن سوید بن غفلة عن الصنابحی عن علی قال قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها حل قال الترمذی هذا حدیث غریب وفی
نسخة منکر وروی بعضهم هذا الحدیث عن شریک ولم یذکروا فیه عن الصنابحی ولا نعرف هذا الحدیث عن احد
من الثقات غیر شریک وفی الباب عن ابن عباس انتهی وقال ابن جریر هذا خبر عندنا صحیح وقد یجب ان یکون علی مذهب الآخرین
سقیما غیر صحیح لعلتین احدهما انه خبر لا یعرف له مخرج عن علی عن النبی صلی الله علیه وسلم الا من هذا الوجه
والآخر ان سلمة بن کهیل عندهم ممن لا یثبت بنقله حجة وقد وافق علیا فی روایة هذا الخبر عن النبی صلی
الله علیه وسلم غیره حدثنی محمد بن اسمعیل الفزاری ثنا عبد السلام بن صالح الهروی ثنا ابو معاویة
عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی
بابها فمن اراد المدینة فلیأتها من بابها حدثنی ابراهیم بن موسی الرازی ولیس بالفراء ثنا ابو معاویة
باسناده مثله هذا الشیخ لا اعرفه ولا سمعت منه غیر هذا الحدیث انتهی کلام ابن جریر وقد اورد ابن
الجوزی فی الموضوعات حدیث علی وابن عباس واخرج ک فی حدیث ابن عباس وقال صحیح الاسناد
وروی خط فی تاریخه عن یحیی بن معین انه سئل عن حدیث ابن عباس فقال هو صحیح وقال
عد فی حدیث ابن عباس انه موضوع وقال الحافظ صلاح الدین العلائی قد قال ببطلانه ایضا الذهبی
فی المیزان وغیره ولم یاتوا فی ذلک بعلة قادحة سوی دعوی الوضع دفعا بالصدر وقال الحافظ ابن حجر
فی لسانه هذا الحدیث له طرق کثیرة فی مستدرک الحاکم اقل احوالها ان یکون للحدیث اصل فلا ینبغی
ان یطلق القول علیه بالوضع وقال فی فتاویه هذا الحدیث اخرجه ک فی المستدرک وقال انه

صحيح وخالفه ابن الجوزي فذكره في الموضوعات وقال انه كذب والصواب خلاف قوليهما وان
الحديث من قسم الحسن لا يرتقي الى الصحة ولا ينحط الى الكذب وبيان ذلك يستدعي طولا ولكن هذا
هو المعتمد في ذلك انتهى وقد كنت اجيب بهذا الجواب دهرا الى ان وقفت على تصحيح ابن جرير لحديث
علي في تهذيب الآثار مع تصحيح الحاكم لحديث ابن عباس فاستخرت الله تعالى وجزمت بارتقاء الحديث من مرتبة الحسن
الى مرتبة الصحة والله اعلم وجه صد و سی و نهم آنکه سیوطی تصنیف خاص در جمع طرق این حدیث شریف نموده کمال تجر
و تبحر و طول باع و وسعت اطلاع خویش بر مهرهٔ این شان واضح و ظاهر فرموده چنانچه در رسالهٔ فهرس مصنفات سیوطی زیر
عنوان فن الحديث و تعليقات مذکور است الكشف عن مجاوزة هذه الامة الالف ثلج الفؤاد في احاديث
لبس السواد طرح السقط ونظم اللقط جزء يسمى شعلة نار التمشيط الفانيد في حلاوة الاسانيد
الدرة التاجية في الاسئلة الناجية ما رواه الاساطين في عدم المجيء الى السلاطين الاوج
في خبر عوج شرف الاضافة في منصب الخلافة الرسالة السلطانية اعذب المناهل في
حديث من قال انا عالم فهو جاهل احسن التسليك في حكم التشبيك منادمة الشموع في
ضوء الشموع جزء في الخصيان الارج في الفرج ضوء البدر في احياء ليلة عرفة والعيدين ونصف
شعبان وليلة القدر حسن السمت في الصمت طوق الحمامة التطريف في التصحيف نور الشقيق
في العقيق جزء في طرق حديث انا مدينة العلم وعلي بابها جزء في طرق حديث
طلب العلم فريضة على كل مسلم الازدهار فيما عقده الشعراء من الآثار رفع خادم النعل
الشريف جزء في الغالية جزء في طرق حديث من حفظ على امتي اربعين حديثا جزء في طرق حديث
اطلبوا الخير عند حسان الوجوه اربعون حديثا في الطيلسان احياء الميت بفضائل اهل البيت
انتهى ما اردنا نقله فهذا السيوطي حافظهم الجهبذ النقاد وبارعهم الفرد في الجمع والانتقاد قد بذل
مجهوده بالانفاد وانفد سعيه بالجد والاجتهاد في اثبات هذا الحديث المشاد الهادي بنوره
الوقاد في اسفاره التي سارت بها الركبان في البلاد وتصانيفه التي لا زالت شهرتها تنمو وتزداد فيا لله
وللعجب العجاب من المنبرين بالتخاصم واللداد المؤثرين وتيرة ذوي التمادي والعناد والآخذين باخذ اهل
الختل والفساد كيف يعمون عن الحق وقد وضحت اعلام الرشاد ويعمهون في الباطل وقد ظهرت
آيات السداد ويرومون غوارب البغي للاعتضاد ويصعدون كواذب المنى بالاستناد ويتركون

لقم الصواب المستجاد، ويجهرون بفج الصدق وهو خير الجاد، بلفظ صدق رب العباد، ومن يضلل الله فما له من هاد و مخفی نماند که جلال الدين سيوطى از اکابر محدثين و اعاظم مجتهدين و سباق ماهرين و حذاق کاملين و حفاظ مشاهير و ثقات نحارير قوم ست و غوالى محاسن و عوالى مناقب و نفائس محامد و جلائل مدائح او بر متتبع کلمات اجعفر اطاهر باهر شيخ عبد الوهاب بن احمد شعرانى در لواقح الانوار فى طبقات السادة الاخيار که نسخه آن بخط عرب که يکى ازان محشى ست بخط ميرزا محمد بن معتمد خان بخشى بعنايت جليله پروردگار پيش اين خاکسار حاضر است گفته ومنهم شيخنا وقد وتنا الامام المحقق (؟) تعالى الشيخ جلال الدين السيوطى رحمه الله تعالى وقد كان رضى الله تعالى عنه يقول قد اشاع الناس عنى انى ادعيت الاجتهاد المطلق كاحد الائمة الاربعة وذلك باطل عنى انما اردت بذلك المجتهد المنتسب فانى لاجتهد على نوعين احدهما المجتهد المطلق المستقل وهذا النوع قد فقد من القرن الرابع ولم يتصور وجوده الان ولم يدعه احد بعد الامام الشافعى الا ابن جرير خاصة النوع الثانى المجتهد المطلق المنتسب وهذا هو المستمر الى ان تقوم الساعة وفى اصحاب الشافعى من هذا النوع كثير كالمزنى وابن شريح والقفال وابن خزيمة وابن الصباغ وامام الحرمين وابن عبد السلام وتلميذه ابن دقيق العيد والشيخ تقى الدين السبكى وولده عبد الوهاب فانه كتب مرة لنائب الشام انا مجتهد الدنيا على الاطلاق لا يقدر احد يرد على هذه الكلمة فكل هولاء مجتهدون منتسبون وكذلك القول فى اصحاب مالك كابن وهب واضرابه بلغوا الاجتهاد المطلق قال الشيخ جلال الدين ومع ذلك فلم يخرج هولاء عن تبعيتهم لامامهم فمن انكر الاجتهاد مطلقا فهو جاهل انتهى فنزل يا اخى هذا على ما ينقل عنه فى شان الاجتهاد مرتبا وقد كان الشيخ جلال الدين رحمه الله تعالى على قدم السلف الصالح من العلماء العاملين و الاكابر من العارفين وكان رضى الله عنه له مكاشفات غريبة وخوارق وعلوم جمة ومصنفات جيدة كثيرة الفوائد ارسل لى وانا صغير مع والدى باجازته لى بجميع مروياته ومؤلفاته ثم لما جئت الى مصر قبيل موته اجتمعت به مرة واحدة فقرأت عليه بعض احاديث من الكتب الستة وشيئا من المنهاج فى الفقه تبركا ثم بعد شهر سمعت ناعيه ينعى موته بحضرة الصلوة عليه والشيخ احمد الابدى بالروضة عقيب صلوة الجمعة وفى سبيل المومنين عند الجامع الجديد بمصر العتيق رضى الله عنه وقد ذكر الشيخ عبد القادر الشاذلى بعض مناقبه فى جزء وها انا ملخص لك عيونه

على هذا ما اشتمله مذهب

جمع

فاقول وبالله التوفيق كان الشيخ جلال الدين رحمه الله تعالى مجبولا على الخصال الحميدة الجميلة من صفاء الباطن وسلامة السريرة وحسن الاعتقاد زاهدا ورعا مجتهدا فى العلم والعمل لا يتردد الى احد من الامراء والملوك وغيرهم مدة حياته رضى الله تعالى عنه وكان رضى الله عنه يظهر كلما انعم الله عليه من العلوم والاخلاق ولا يكتم منها شيئا الا ما امر بكتمه عملا بقوله تعالى واما بنعمة ربك فحدث وكان من لا يعرف قصده يقول فلان عنده دعوى عظيمة وسياتى ما يشهد له اوائل خاتمة هذا الكتاب ان شاء الله تعالى وكان رضى الله عنه يفتى بتحريم الاشتغال بعلم المنطق وكتب جماعة قال وهذه الواقعة من اول وقائعى التى قام على الناس فيها وكان يقول ينبغى للمدرسين ان يقرء سورة تبارك الذى بيده الملك والاخلاص والمعوذتين والفاتحة كلما يريد ان يقرأ وينقل فعل ذلك عن شيخ الاسلام علم الدين صالح البلقينى رحمه الله وكان رضى الله عنه يقول اخذت علم الحديث عن ستمائة نفس وقد نظمتهم فى ارجوزة قال وهم اربع طبقات الاولى من روى عن اصحاب الفخر ابن البخارى والشرف الدمياطى ووزيرة والحجار وسليمن بن حمزة وابى نصر بن الشيرازى ونحوهم الثانية من يروى عن السراج البلقينى والحافظ ابى الفضل العراقى ونحوهما وهى دون التى قبلها فى العلو الثالثة من يروى عن الشرف بن الكويك والجمال الحنبلى ونحوهما وهى دون الثانية الرابعة من يروى عن ابى زرعة العراقى وابن الجزرى ونحوهما وهى دون التى قبلها فى العلو وهذه لتكثير العدة ولتكثير المعجم ولم اروعنهما شيئا لا فى الاملاء ولا فى التخريج ولا فى التاليف وصنف رحمه الله فى مكة لما حج وجاور كراسة على نمط عنوان الشرف فى يوم واحد تحتوى على نحو ومعانى وبديع وعروض وتاريخ وكان رضى الله عنه يقول لما حججت شربت ماء زمزم على نية ان اكون فى الفقه كالسراج البلقينى وفى الحفظ للحديث كالحافظ ابن حجر وكان رضى الله عنه يقول انقطع املاء الحديث بالديار المصرية بعد الحافظ ابن حجر عشرين سنة فابتدات فى املاء الحديث فى مستهل سنة اثنتين وسبعين وثمانمائة فى جامع ابن طولون قال واول من املاء الحديث فيه الربيع بن سليمن صاحب الامام الشافعى قال وانما اخترت الاملاء يوم الجمعة بعد الصلوة اتباعا للحفاظ المتقدمين كالخطيب البغدادى وابن السمعانى وابن عساكر خلاف ما عليه العراقى وولده وابن حجر فانهم كانوا يملون يوم الثلثا قال وكانت بداية افتاى سنة احدى وسبعين وثمانمائة وخالفنى اهل عصرى فى خمسين مسئلة فالفت فى كل مسئلة مؤلفا بينت فيه وجه الحق قال ولما بلغت رتبة الترجيح لم اخرج فى الافتاء

تعصب — البخاری — تمکان

عن ترجيح النووي وان كان الراجح عندي خلافه ولما بلغت الى رتبة الاجتهاد المطلق لم اخرج في
الافتاء عن مذهب الامام الشافعي رضي الله عنه كما كان القفال يفتي بعد بلوغه درجة الاجتهاد فكان
يفتي بمذهب الامام الشافعي لا باختياره ويقول السائل انما سالني عن مذهب الامام الشافعي لا عما عندي
انا من العلم مع اني لم اخرج شيئا خارجا عن المذهب الا يسيرا جدا وبقية ما اخترته هو من المذهب اما
قول اخر للشافعي قديما او جديدا او وجه في المذهب لبعض اصحابه وكل ذلك راجع الى المذهب و
ليس بخارج عنه وكتب الشيخ رضي الله عنه اربعمائة وستين مؤلفا مذكورة في كتاب فهرست كتبه
من عشر مجلدات الى ملزمة وانتشرت مؤلفاته في البلاد الحجازية والشامية والحلبية ومصر والروم
وبلاد التكرور والمغرب والهند واليمن وغيرها وكان رضي الله عنه يقول ومما انعم الله علي به هؤلاء
الجماعة الذين انتصبوا لعداوتي واذوني وذلك ليكون لي اسوة بالانبياء والمرسلين وقد كان ابو الحسن
الشاذلي يقول لما كان السابق في علم الله عز وجل ما سيقال في انبيائه واصفيائه من الزور والبهتان
قضى على قوم بالشقاء فنسبوا له زوجة وولدا ونسبوا الانبياء الى السحر والجنون حتى اذا ضاق ذرع
الولي من كلام قيل فيه نادته هواتف الحق اما ترضى ان تكون لك اسوة بي وبانبيائي فيما نسب
اليهم والي من البهتان فهنالك يسكن قلب الولي فالحمد لله رب العالمين وكان رضي الله عنه يقول
قد رزقني الله تعالى التبحر في سبعة علوم التفسير والحديث والفقه والنحو والمعاني والبيان
والبديع على طريقة العرب والبلغاء لا على طريقة المتأخرين من العجم واهل الفلسفة قال ودون
هذه السبعة في المعرفة اصول الفقه والجدل والتصريف والفرائض والانشاء والترسل والقراآت
والطب والحساب وكان رضي الله عنه يقول قد بلغت مقام الكمال في جميع الات الاجتهاد المطلق
المنتسب وصرحت بذلك تحدثا بنعمة الله تعالى لا فخرا بالدنيا واي شيء الدنيا حتى يطلب تحصيلها
بالفخر وقد ازف الرحيل وبدا الشيب وذهب العمر ولو اني اردت ان اكتب في كل مسالة مصنفا بحجتي
على ادلتها او تفاصيلها او فروعها لفعلت ذلك بفضل الله تعالى لا بحولي ولا قوتي وكان يقول قد
استنكر جماعة بلوغي مرتبة الاجتهاد المطلق في الفقه والحديث والعربية لظنهم انفرادي بذلك بعد
الائمة المجتهدين وغاب عنهم انها كانت مجتمعة في الشيخ تقي الدين السبكي رحمه الله تعالى وقبله
جماعة اتصفوا بالاجتهاد المطلق لكن في الفقه فقط واما الجامعون لهذه الثلاثة علوم فقليل

[في المطلق] [وله من المؤلفات] [العلوم]

ولم تجتمع في احد بعد السبكي غيري قال ولا تظن ان من لازم المجتهد المطلق ان يكون مجتهدا في
الحديث مجتهدا في العربية لانهم قد نصوا على انه لا يشترط في الاجتهاد المطلق التبحر في العربية
بل كان يكتفى فيها بالتوسط ونصوا في الحديث على ما يؤدي الى مثل ذلك والاجتهاد في الحديث هو
المرتبة التي اذا بلغها الانسان سمي في عرف المحدثين بالحافظ وقد وصف بالاجتهاد المطلق من لم
يوصف بالحافظ كالشيخ ابي اسحاق الشيرازي وابي نصر ابن الصباغ وامام الحرمين والغزالي وقد روى
هؤلاء في مؤلفاتهم احاديث احتجوا بها هي منكرة نبه عليها ابن الصلاح وغيره كالنووي فعلم ان خفاء بعض
الاحاديث لا يقدح في مقام الاجتهاد اذ ليس من شرط المجتهد ان يحيط علما بكل حديث في الدنيا وقد
علق الامام الشافعي رضي الله عنه الاخذ بعده باحاديث خفيت عليه على صحتها بعده وقد
صحت عند غيره بل قد وقع ذلك لاكابر الصحابة كعمر بن الخطاب فكان يقضي باشياء مما يخالف
الحديث حتى يحدثونه بها فيرجع عن قضيته قال وقد بلغ الشيخ ابو محمد الجويني رتبة الاجتهاد
المطلق والف كتابه المحيط والتزم فيه الوقوف مع الحديث وعدم التقيد بالمذهب فوقع للامام
البيهقي رضي الله عنه منه ثلثة اجزاء في حيوة المصنف فتعقب فيها اوهاما حديثية و
ارسل بذلك الى الجويني من جملتها الشيخ اهل ان يجتهد ويتبحر ولكن يحتاج الى ثبوت الحديث الذي
احتج به فانه غير ثابت فانظر كيف سلم له مرتبة الاجتهاد مع خفاء تلك الاحاديث عليه قال وقد
كان السراج البلقيني مجتهدا مطلقا وكان من حفاظ الحديث ايضا ووصفه تلميذه الحافظ ابن حجر
بالحفظ وذكره في طبقات الحفاظ ولكن لم يكن في الرتبة العليا من الجرح والتعديل بل كان معاصره الحافظ
ابو الفضل العراقي احفظ منه واجل في الفن الحديثي والنقد بكثير وكانت عربية البلقيني وسطى
واما بقية من جاء من المجتهدين بعد السبكي الى الان فلم يكن فيهم من بلغ رتبة البلقيني في
الحديث واما قبل السبكي فاجتمع الاجتهاد في الاحكام والحديث لخلق كثير منهم ابن تيمية
وابن دقيق العيد والنووي وقبله ابو شامة وقبله ابن الصلاح واما قبله من المتقدمين فكثير
جدا واما الاجتهاد في العربية فلم يجئ بعد ابن هشام من يصلح لان يوصف به غيري الا ما بلغني
عن المعمار وقبله ابن هشام وخلائق كابي حيان والامدي وابن الصائغ وابن مالك قال وغالب الناس
الان لا يعرفون الاجتهاد في الحديث والعربية وانما يعرفون الاجتهاد في الشريعة فقط وقد قال

المعماري

الامام الرازي في المحصول ما نصه المعتبر في الاجماع في كل فن من كان من أهل الاجتهاد في ذلك
وان لم يكونوا من اهل الاجتهاد في غيره انتهى والف الشيخ كتبا في بيان شروط الاجتهاد المطلق
منها ارشاد المهتدين الى نصرة المجتهدين ومنها تيسير الاجتهاد وبيان ماله من الاستناد ومنها

الاستناد

الرد على من اخلد الى الارض وجهل ان الاجتهاد في كل عصر فرض واطال في ذلك ثم قال انما

انما

العبرة في مسائل الكلام المجتهد في الكلام وفي مسائل الفقه بالمتمكن من الاجتهاد في مسائل الفقه فلا
عبرة باهل الكلام اذا تكلموا في الفقه ولا باهل الفقه اذا تكلموا في علم الكلام بل من تمكن في الاجتهاد
في الفرائض دون المناسك يعتبر وفاقه وخلافه في الفرائض دون المناسك قال ابو الحسن البصري لا
يجوز التقليد في اصول الفقه كما لا يجوز الاجتهاد في اصول الدين ولا يكون كل مجتهد فيه مصيبا
بل المصيب فيه واحد بخلاف الفقه في الامرين قال والمخطي
في اصول الفقه غير معذور بخلاف الفقه
فانه معذور غير ملوم فهذه ثلاث قواعد خالف
فيها الفقه لان اصول الفقه ملحق باصول الدين ومطالبه قطعية انتهى فانظر يا اخي الى كلام
الامام وابي الحسن كيف اطلقا الاجتهاد والمجتهد في اصول الفقه وسائر الفنون ثم قال وتشكل على هذه
الاجتهادات الثلاث فاما الاجتهاد في العربية فهو ان يحيط بنصوص ائمة الفن من سيبويه الى زماننا هذا ويحفظ غالب
شعر العرب الذين يحتج باشعارهم في العربية ولا يضر خفاء بعض ذلك عليه وليس المراد حفظها
عن ظهر قلب وانما المراد ان يكون له اطلاع على دواوينهم بحيث يعرف محل الاستدلال بذلك في
من الكتب لا غير ويكون مع ذلك محيطا بقواعد النحاة التي بنوا تصرفاتهم عليها غير القواعد المذكورة
واضعات الكتب فان تلك الاصول لهذه القواعد وهذا لا يعرفه الان الا متبحر في الفن قال وقد
الفت في هذه القواعد كتابا يجمع اصول النحو على مصطلح قواعد الفقه واما الاجتهاد في الحديث
فقال المنذري اقل مراتب الحافظ ان يكون الرجال الذين يعرفهم ويعرف تراجمهم وبلدانهم واحوالهم

للحافظ

اكثر من الذين لا يعرفهم ليكون الحكم للغالب واما ما يحكى عن المتقدمين من قولهم كنا لا نعد صاحب

عشرة الآف

حديث من لم يكتب عشرين الف حديث فهو محجب بانهم وكان الحافظ ابن حجر يقول الشروط التي اذا
اجتمعت في الانسان سمي حافظا هي الشهرة بالطلب والاخذ من افواه الرجال والمعرفة بالجرح والتعديل

بطبقات الرواة ومراتبهم وتمييز الصحيح من السقيم حتى يكون ما يستحضره من ذلك اكثر مما لا يستحضره
مع استحضار الكثير من المتون فهذه الشروط من جمعها فهو حافظ وكان الحافظ ابن حجر يحفظ ما يزيد على
مائتي الف حديث وكان الشيخ شمس الدين يحفظ عشرين الف حديث قال واما انا فاحفظ مائتي الف حديث ولو وجدت اكثر لحفظته ولعله لا يوجد
على وجه الارض الآن اكثر من ذلك واما الاجتهاد في الفقه فقد الف فيه كتبا وله رضي الله عنه سبع
سؤالات اوردها على علماء العصر ولم يجيبوا عليها وهي ما يقول علماء العصر المدعون للعلم والفقه في
هذه الاسئلة الف با تا ثا الى آخرها ما هذه الاسماء وما مسمياتها وهل هي اسماء اجناس او اسماء اعلام
فان كان الاول فمن اي الاجناس هي وان كان الثاني فهل هي شخصية او جنسية فان كان الاول
فهل هي منقولة ام مرتجلة فان كان الاول فمم نقلت أمن حروف ام افعال ام اسماء اعيان ام مصادر
ام صفات وان كانت جنسية فهل هي من اعلام الاعيان ام من المعاني السؤال الثاني من وضع هذه
الحروف وفي اي زمن وضعت وما مستند واضعها اهل هو العقل او النقل السؤال الثالث هل هذه
الحروف مختصة باللغة العربية ام هي عامة في جميع اللغات السؤال الرابع هل الالف والهمزة مترادفان
ام لا وعلى الثاني فما الفرق وايهما الاصل السؤال الخامس لم اجمع علماء اللغة والفقه وغيرهم من
المتكلمين على المفردات على الابتداء بحرف الهمزة وهل ذلك منهم اتفاقي او لحكمة السؤال السادس كلمات
ابجد هوز الى آخرها هل هي مهملة او مستعملة وما عني بها وما اصلها وكيف نقلت الى المراد بها
وما ضبط الفاظها السؤال السابع ما حكمها في الابتداء والوقف والمنع والصرف والتذكير والتانيث
والاعراب والبناء والتلفظ والرسم وعند التسمية بها وما حكمها شرعا عند نقشها على ثوب او بساط
او حائط او سقف وهل لها من الحرمة ما للحروف المجتمعة افمن اجاب عن هذه الاسئلة فهو
من الرجال والا فلا مزية له عن الاطفال ومن عجز عن معنى الف با تا ثا فلا ينبغي له ان يقرب
ابحاثا انتهى ما نقلته من خطه رحمه الله وكان الشيخ عز الدين الداودي يقول عاينت الشيخ
وقد كتب في يوم واحد ثلاثة كراريس تاليفا وتحريرا وكان مع ذلك يملي الحديث ويجيب عن
المتعارض منه باجوبة حسنة من غير تكلف وكان يقول ما اجبت قط عن مسألة الا واعددت
لها جوابا بين يدي الله عز وجل لو سئلت عنه وكان اذا عارضه احد في اجوبة يرد فيها باجوبة
غيرة حتى يبهر العقول وغسل قبل موته عدة كتب لا يعلم اهل عصره لها نظيرا وسرق بعض

المعاصرين له كتاباً ونسبه لنفسه ولم يكن عند الشيخ غيره فالف كتاباً في ذلك سماه البارق في قطع
السارق ثم قال ولعمري ان المؤلف انما يطلب اجره من الله تعالى في تاليفه فكيف يطلب اجر ما لم
يعمله وكان رضي الله عنه اعلم اهل زمانه بالفقه والحديث وفنونه حافظاً متقناً يعرف غريب الفاظه
واستنباط الاحكام وقد بيض ابن حجر لعدة احاديث لا يعرف من خرجها ولا بين مراتبها فخرجها الشيخ
وبين مراتبها من حسن وضعيف وغير ذلك واخبرني الشيخ سليمان الصوفي الخضيري قال ارسل شيخ الاسلام
الاوجاقي مع عدة احاديث بيض لها الحفاظ ولم يعرفوا مراتبها الى الشيخ جلال الدين فلبث رواتها
فردها الشيخ الى من لهم رواية عنه وبين مراتبها فذهب شيخ الاسلام اليه وقبل يده وقال والله
ما كنت اظن انك تعرف شيئاً من ذلك فاجعلني في حل فقال ما تعديت وتعشيت بالجهل ودمك
واخبرني الشيخ سليمان ايضاً قال بينما انا في الخضيرية على باب الامام الشافعي رضي الله عنه اذ رايت جماعة
عليهم ثياب من بياض وعلى روسهم عمائم من نور يقصدوني من ناحية الجبل فلما قربوا مني فاذا هم النبي صلى الله عليه وسلم واصحابه
فقبلت يده فقال النبي صلى الله عليه وسلم امض معنا الى الروضة فذهبت مع النبي صلى الله عليه وسلم الى بيت الشيخ جلال الدين
فخرج الى النبي صلى الله عليه وسلم وقبل يده وسلم على اصحابه ثم ادخله الدار وجلس بين يديه فصار
الشيخ جلال الدين يسئل النبي صلى الله عليه وسلم عن بعض الاحاديث وهو يقول هات يا شيخ السنة
انتهى وذكر الشيخ عبد القادر الشاذلي رضي الله عنه عن الشيخ انه راى هذه الرويا بعينها وقال له
النبي صلى الله عليه وسلم هات يا شيخ الحديث كما سياتي وكان رضي الله عنه كثيراً ما يجيب السائل على البديهة
ثم يقول الذهن خوان افتح الكتاب الفلاني وعد من الصفحة الفلانية كذا وكذا اسطراً تجد المسئلة ان شاء الله
تعالى كما قلت لك فيفتح الكتاب فيجد الامر كذلك وكان رضي الله عنه يقول بنجاة ابوي النبي صلى الله
عليه وسلم وانهما في الجنة ووافقه على ذلك من اهل عصره الشيخ عثمن الديمي وخالفه الحافظ السخاوي
وصنف الشيخ جلال الدين في ذلك ست مؤلفات وذكر فيها من وافق على ذلك من الحفاظ وكان رضي الله
عنه يجتمع بالنبي صلى الله عليه وسلم يقظة واخبرني الشيخ عبد القادر الشاذلي انه راى بخط الشيخ
جلال الدين ورقة كتبها لبعض اصحابه حين سئله ان يقضي له حاجة عند السلطان الغوري
فقال يا اخي اني اري النبي صلى الله عليه يقظة وانا اخاف ان اجالس الغوري ان يحجب عني عقوبة ولكن انا
اسال لك النبي صلى الله عليه وسلم فقلت له يا سيدي كم رايت النبي صلى الله عليه وسلم يقظة فقال

مجالس

بضعا وسبعين مرة قال ولقد الف الشيخ كتابا في ذلك وسماه تنوير الحلك في روية النبي والملك
وذكر من كان يجتمع بالنبي صلى الله عليه وسلم وبالملك في اليقظة لا في المنام من الاولياء و
الصحابة والعلماء ولم يذكر فيه شيئا مما ذكر في هذه الورقة التي ذكرناها وكان رضي الله عنه يقول
رايت النبي صلى الله عليه وسلم يقظة فقال يا شيخ الحديث فقلت يا رسول الله امن اهل الجنة
انا فقال نعم فقلت من غير عذاب يسبق فقال صلى الله عليه وسلم لك ذلك وكان الشيخ عطية الابناسي
يقول قال لي الشيخ جلال الدين لما سالته يقضي لي حاجة عند السلطان يا عطية اني اجتمع بالنبي صلى
الله عليه وسلم يقظة ولخاف ان اجتمع به فيحجب عني روية النبي صلى الله عليه وسلم ثم قال الكتم ذلك عني ولا تخبر به الا بعد موتي
قال الشيخ قاسم المكي الامام بمقام الامام الشافعي رضي الله عنه ومراد من قال انه راى النبي صلى الله عليه وسلم يقظة انكشاف حجاب
القلب ليست كروية احدنا صاحبه الان والله اعلم بالحال واخبرني خادم الشيخ جلال الدين
وكان اسمه محمد بن علي الحباك قال لما وقعت فتنة الشيخ برهان الدين البقاعي في انكاره على سيدي
عمر بن الفارض قال الشيخ جلال الدين قم بنا لزيارة الشيخ سيدي عمر وكان ذلك وقت القيلولة فزرنا
وطلعنا الشيخ عبد الله الجيوشي فوق الجبل فوجدنا الظل تحت حائط الزاوية نحو ذراع فجلسنا ساعة
فقال تريد تصلي في مكة صلوة العصر بشرط ان تكتم ذلك علي حتى اموت فقلت له نعم واخذ بيدي
وقال لي غمض عينيك فغمضتهما فرمل بي نحو سبع وعشرين خطوة ثم قال لي افتح عينيك
فاذا نحن بباب المعلى فزرنا امنا خديجة والفضيل بن عياض وسفين بن عيينة وغيرهم ثم
دخلنا الحرم فطفنا وشربنا من ماء زمزم وجلسنا خلف المقام حتى صلينا العصر وطفنا وشربنا من ماء
زمزم ثم قال لي يا فلان ليس العجب من طي الارض لنا وانما العجب من كون احد من اهل مصر المجاورين
لم يعرفنا ثم قال ان شئت تمضي معي وان شئت تقيم حتى ياتي الحجاج فقلت بل اذهب مع سيدي فمشينا
الى باب المعلى وقال لي غمض عينيك فغمضتهما فهرول بي سبع خطوات ثم قال لي افتح عينيك ففتحتهما
فاذا نحن بالقرب من الجيوشي فنزلنا الى سيدي عمر فركب الشيخ حمارته وذهبنا الى الجامع ابن طولون
انتهى قلت رايت الشيخ مرة ومعه مفاتيح كثيرة فاعطاها لي وقال هذه مفاتيح علومي تحفظها لك و
اخبرني شيخنا الشيخ امين الدين الامام بجامع الغمري قال سمعت الشيخ جلال الدين يقول في سنة
عشرين وتسعمائة اسمع مني هذا الكلام ولا تخبر بذلك احدا حتى اموت فقلت نعم فقال يدخل السلطان

فيه صح
الابناسي
الحباك

افتتاح عام

سلیم بن عثمان مصر عام افتتاح سنة ثلث وعشرین وتنقرض بیاضتها من ذوی البیوت سنة ثلث وثلثین

فلا یصیر احد یسال الله تعالی شیئا فیجاب وتخرب اوسطا سنة سبع وخمسین وینقص خراج عمارتها وتخرب اثنا

انتهی

من ذلک سبع وستین قلت وسمعت انا هذا الکلام من الشیخ امین الدین الامام بجامع الغمری سنة

خروج السلطان الغوری لقتال السلطان سلیم فاخبرت بذلک بعض العلماء الذین کانوا ینکرون

علی الشیخ جلال الدین فقال هذا امر لا یجوز تصدیقه فلما قتل الغوری ودخل عسکر السلطان

سلیم افتتاح عام ثلث وعشرین وصاروا یحرقون بالابواب بیوت الجراکسة ویقتلونهم ویسبون حریمهم

فقال لی الشیخ امین الدین اذهب الی ذلک المنکر فقل له انظر صدق ما اخبر به الشیخ لم یخط

یوما واحدا فقال بکل شیء فیه وهو یعد هذا موافقة قدر فرددت جوابه علی الشیخ امین الدین

ایضا

فتبسم وقال وانشقاق القمر لرسول الله صلی الله علیه وسلم بقدر الله عز وجل وانما المعجزة

فیه اجابة الحق سواله والانتصار له وکذلک القول فی کرامات الاولیاء ثم قال یا سبحان الله

والحمد یودی الی هذا کله قلت وقد صدق الشیخ فی العلامة الثانیة والثالثة ایضا ووقف

غالب خراج رزق مصر فی سنة سبع وخمسین وبقی العلامة الرابعة والله اعلم واخبرنی

الشیخ عبد القادر الشاذلی قال لما بلغ الشیخ جلال الدین اربعین سنة اخذ فی التجرد

للعبادة والانقطاع الی الله عز وجل والاشتغال به سبحانه وتعالی صرفا والاعراض عن

الدنیا واهلها حتی کانه لم یعرف احدا منهم وشرع فی تحریر مؤلفاته وترک الافتاء والتدریس

واقام فی روضة مقیاس النیل فلم یتحول منها الی ان مات علیها ویلغنا انه لم یفتح طاقات بیته

التی علی بحر النیل مذ سکنه وکانت الامراء والاعیان یاتون الی زیارته ویعرضون علیه الاموال

النفیسة فیردها وارسل له السلطان الغوری خصیا والف دینار فرد الالف واخذ الخصی

فاعتقه وجعله خادما فی الحجرة النبویة وقال لقاصده لا تعد ثانیا بهدیة قط فان الله تعالی

اغنانا عن مثل ذلک وقال مرة ان بعض الاولیاء کان یتردد الی الملوک والامراء فی حوائج الناس

التردد الیهم

فقال اتباع السلف الصالح فی عدم ترددهم اسلم لدین المسلم وکذلک فی ردامو الهم علیهم

واخبرنی الشیخ امین الدین ان الشیخ جلال الدین طلع مرة للسلطان قایتبای فی حادثة وعلی

راسه الطیلسان فقال له السلطان انت مالکی حتی تلبس الطیلسان لظنه انه خاص بالمالکیة لکونه

کان لا یطلع له بالطیلسان الا القاضی المالکی خصة فقال له هذه عادة حدثت قریبا وکان
الطیلسان فی الزمان الماضی خاصا بالشافعی الی ایام الشیخ تقی الدین السبکی فطال بینهما الکلام
فقال الشیخ للسلطان الطیلسان سنة فی کل مذهب لا یختص بالمالکیة فقال السلطان هذا
تکبر وتجبر وبالغ فی النکیر فقال له الشیخ معاذ الله بل سنة رسول الله صلی الله علیه وسلم
ولم اواخذ السلطان علی ذلک لکونه کان محنقا علی من بعض القضاة ثم انه تادب معه فی اخر
المجلس وانصرف فلما کان بعد ایام بلغ الشیخ ان امامه ابراهیم بن الکرکی قال له لبس الطیلسان بسنة
ولو کنت حاضرا عند قوله سنة لقلت له یعنی سنة الیهود فقال الشیخ بل هذا یکفر لرده سنة
ثابتة عن النبی صلی الله علیه وسلم ثم ان الشیخ جلال الدین صنف کتابا حافلا سماه الاحادیث
الحسان فی فضل الطیلسان ثم ان السلطان مرض مرضا شدیدا اشرف فیه علی الموت وطلع له العلماء
وغیرهم یهنئونه بالسلامة فلم یطلع الشیخ الیه فارسل له قاصدا یطلبه فابی فاوقد ابن الکرکی
علیه النار وقال هذا عاص لله ولرسوله فی عدم اجابته ولی الامر قال الشیخ ان السلطان ارسل قاصده
الی یخوفنی بامور یوقعها بی فقلت لقاصده قل له ان لک سلطانا نیف وعشرین سنة ما راینا منک
سوءا فان لم ترجع عنی والا توجهت فیک لرسول الله صلی الله علیه وسلم یحکم بینی وبینک فسکت حتی طلع
مشایخ الاسلام یهنئونه بالشهر فشکی لهم منی فی عدم الطلوع له لسلوکی طریق السلف فی ذلک
فما منهم احد نصر الحق ولا قال ما یلزمه من ان عدم دخول العلماء علی الملوک سنة ولا قال هو سنة
السلف الصالح فعزلت نفسی من سائر الوظائف التی لهم علیها ولایة والفت فی ذلک کتابا سمیته
ما رواه الاساطین فی عدم المجیء الی السلاطین فلما بلغ السلطان ذلک شق علیه وارسل الی امیر اخور
کبیر وتمراز امیر کبیر والامام الذی یصلی بالسلطان بکلام طیب یطلبون منی الطلوع فلم اجبهم و
ارسلت للسلطان رسالة سمیتها الرسالة السلطانیة فیها جملة من الاحادیث الواردة فی منع العلماء
من التردد للسلاطین فلما قراها علیه امیر کبیر قال السلطان والله لو ان الشیخ بعد هذا الان اخذ
عصا وضربنی بها لاذعنت له ولما قابله فساء ابن الکرکی ذلک واخذ یغری السلطان علی ان رجع
الی قوله الاول وصار یتوعدنی بالقتل فقال لی شیخ الاسلام الشافعی لا باس بان تسل فی خاطر
السلطان بکلام طیب ترسله علی لسان امیر کبیر فاننا نخاف علیک من السلطان فقلت انی متمسک

او استفتاهم

بقوله صلى الله عليه وسلم لا تزال طائفة من امتي ظاهرين على الحق حتى يأتي امر الله لا يضرهم
من خذلهم ثم اني توجهت فيه الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فمرض بعد يومين واستمر
به المرض الى ان مات بعد ايام انتهى قلت ولما عمر السلطان الغوري مدرسته وقبته الزرقاء
بعث للشيخ بمشيختها فلم يقبل فقال نرتب لك حوالي كل شهر فلم يقبل وكان يعتقده اعتقادا عظيما
ولما قام عليه صوفية الخانقاه البيبرسية وكان قال لهم انكم لستم بصوفية وانما الصوفي من
تخلق باخلاق الاولياء كما يشهد لذلك كتاب الحلية لابي نعيم ورسالة القشيري وغيرهما من
الكتب ومن ياكل المعلوم بغير تخلق باخلاقهم اكل حراما ولما اشتد الامر وسعوا في قتله عند السلطان
قال الشيخ ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اخبرني اني منصور عليهم ولم يتغير منه شعرة واحدة ثم ان
جميع من قام على الشيخ حصل له مقت بين العباد ومات على اسوء حال نسأل الله العفو وقد رايت
انا بعيني من صار ينصب على من يبيع الدجاج والماكل ويدخل بها بيته فلا يعود يخرج حتى يتعب
صاحبها وييأس من ثمنها وياكلها حراما سحتا وبعضهم ابتلى بالانكار على العلماء والاولياء
حتى ظهرت عليه امارات الشقاء عند الموت من عقد لسانه عن الشهادتين وسواد وجهه وزرقة
عينيه نسأل الله العافية ولما الحوا النار على الشيخ عند السلطان العادل وقالوا انه يحط عليك
كثيرا فقال لئن رايته لاقطعنه قطعا قطعا فقال الشيخ ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اخبرني ان
راسه يقطع في يوم كذا وكذا فكان الامر كما قال لم يختلف يوما واحدا وصدق الشيخ قال الشيخ عبد القادر
وامتحن الشيخ بمحن كثيرة وما سمعته يوما احدا يدعو على من اذاه من الحسدة ولا قابله بكلمة سوء
وانما يقول حسبنا الله ونعم الوكيل وصنف في ذلك كتابا سماه تاخير الظلامة الى يوم القيامة واخبرني
الشيخ بدر الدين ابن الطباخ نفع الله به قال لما قام صوفية البيبرسية على الشيخ جلال الدين وصنف
فيهم فسئلوني ان ارد عليه ونؤلف كتابا فشرعت تلك الليلة فيه واذا بورقة نزلت في حجري في الليل مكتوب
فيها لعبدك يا مؤمن لا تؤذ لحم امرء حمل علم نبي فرجعت عن التاليف وعلمت ان الشيخ جلال الدين محق وكان الشيخ تقي الدين
الاوجاقي يحط على الشيخ جلال الدين ثم اعترف بامره واستغفر فقال الامر لله يعطي العلم لمن يشاء لا بتحجير ولم يزل يعترف بفضله
حتى مات ومناقب الشيخ كثيرة مشهورة ولو لم يكن له من الكرامات الا اقبال الناس
على كتابة سائر مؤلفاته ومطالعتها لكان في ذلك كفاية لما اشتملت عليه من العلوم والمعارف

يتخلف

فیما انفرد به من التالیف ولم یسبق الیه کتاب المعانی الدقیقة فی ادراک الحقیقة وانموذج اللبیب فی خصائص
الحبیب وکتاب تزیین الارائک فی ارسال نبینا الی الملائک وکتاب نشر العلمین فی احیاء الابوین
وکتبا کثیرة تعلم من کتاب الفهرسة مات رضی الله عنه فی سحر لیلة الجمعة تاسع عشر جمادی الاولی
سنة احدی عشر و تسعمائة وکان مرضه سبعة ایام بورم شدید فی ذراعه الیسار یقال انه خالط
والانحدار وقد استکمل من العمر احدی وستین سنة وعشرة اشهر وثمانیة عشر یوما ودفن فی حوش
قوصون خارج باب القرافة وقبره بها ظاهر یزار وعلیه قبة نفعنا الله ببرکاته آمین

وکان له مشهد عظیم

ومولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن نیز بعض محامد سیوطی از کتب شعرانی نقل کرده حیث قال قال الامام
عبد الوهاب بن احمد بن علی الشعرانی فی المیزان فی ذکر اجتماع الائمة المجتهدین برسول الله
صلی الله علیه واله وسلم وقد اشتهر عن کثیر من الاولیاء الذین هم دون الائمة المجتهدین فی المقام
بیقین انهم کانوا یجتمعون برسول الله صلی الله علیه واله وسلم کثیرا ویصدقهم اهل عصرهم
علی ذلک فمنهم جماعة منهم الشیخ جلال الدین السیوطی قال ورایت ورقة بخط الشیخ جلال الدین
السیوطی عند احد اصحابه هو الشیخ عبد القادر الشاذلی مراسلة لشخص ساله فی شفاعة عند السلطان
قایتبای رحمه الله اعلم یا اخی انی قد اجتمعت برسول الله صلی الله علیه واله وسلم الی وقتی هذا خمسا وسبعین مرة یقظة ومشافهة
ولولا خوفی من احتجابه صلی الله علیه واله وسلم عنی بسبب دخولی للولاة لطلعت القلعة وشفعت فیک عند السلطان وانی رجل
من خدام حدیثه صلی الله علیه واله وسلم واحتاج الیه فی تصحیح الاحادیث التی ضعفها المحدثون من طریقهم
ولا شک ان نفع ذلک ارجح من نفعک انت یا اخی انتهی قال ویؤید الشیخ جلال الدین فی ذلک ما
ما اشتهر عن سیدی محمد بن زین المادح لرسول الله صلی الله علیه واله وسلم انه کان یری رسول الله
صلی الله علیه واله وسلم یقظة ومشافهة ولما حج کلمه من داخل القبر ولم یزل هذا مقامه حتی
طلب منه شخص من الزاویة ان یشفع له عند حاکم البلد فلما دخل علیه اجلسه علی بساطه
فانقطعت عنه الرؤیة فلم یزل یتطلب من رسول الله صلی الله علیه واله وسلم الرؤیا حتی
رأی له من بعید فقال تطلب رؤیتی مع جلوسک علی بساط الظلمة لا سبیل لک الی ذلک فلم یبلغنا
انه راه بعد ذلک حتی مات انتهی وقال فی کتاب الیواقیت والجواهر فی بیان عقائد الاکابر وقد اخبرنی الشیخ
الصالح عطیة الانباسی الشیخ الصالح قاسم المغربی المقیم فی تربة الشافعی والقاضی زکریا الشافعی

انهم سمعوا الشيخ جلال الدين السيوطي رحمه الله يقول رأيت رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم في
اليقظة بضعا وسبعين مرة وقلت له في مرة منها هل انا من اهل الجنة يا رسول الله فقال نعم فقلت
من غير عذاب يسبق قال لك ذلك قال الشيخ عطية وسألت الشيخ جلال الدين مرة ان
يجتمع بالسلطان الغوري في ضرورة وقعت لي فقال يا عطية انا اجتمع بالنبي صلى الله عليه وآله وسلم
يقظة واخشى ان اجتمعت بالغوري ان يحتجب صلى الله عليه وآله وسلم عني ثم قال ان فلانا من
الصحابة كانت الملائكة تسلم عليه فاكتوى في جسده لضرورة فلم ير الملائكة بعد ذلك عقوبة
له على اكتوائه قال الشعراني وقد الف الشيخ جلال الدين المذكور كتابا سماه تنوير الحلك في امكان
رؤية النبي والملك وذكر فيه من كان يجتمع بالنبي صلى الله عليه وآله وسلم وبالملائكة يقظة من
الصحابة والاولياء والعلماء ولم يذكر عن نفسه شيئا مما ذكرناه عن هؤلاء الاشياخ الثلاثة العدول
الثقات الذين لا يتهمون في مثل ذلك قلت وجه عدم ذكره ذلك عن نفسه ظاهر فانه انما الف
الكتاب في رد مخالفيه المنكرين على من يدعي ذلك كالسخاوي وغيره من اهل عصره فلا يلائم
ذكره عن نفسه هنالك وقال الشعراني في مشارق الانوار القدسية في بيان العهود المحمدية نقلا عن
شيخه علي الخواص رحمه الله وممن بلغنا انه كان يجتمع بالنبي صلى الله عليه وآله وسلم يقظة ومشافهة
من السلف الشيخ ابو مدين المغربي شيخ الجماعة فعد جماعة آخرهم الشيخ جلال الدين السيوطي قال كان
يقول رأيت النبي صلى الله عليه وآله وسلم واجتمعت به يقظة نيفا وسبعين مرة وقد قال لي بعض
المنكرين على السيوطي انه ذكر الشعراني في العهود المحمدية ان شيخه علي الخواص رحمه الله قال للسيوطي يا شيخ
بين العبد وهذا المقام كذا وكذا مقام فابين الشيخ لنا عشر مقامات منها فلم يستطع السيوطي بيانها
قلت سبحانك هذا بهتان عظيم وانما في العهود قوله وقد جاء شخص لاسيكي على المرصفي وانا حاضر
فقال يا سيكي قد وصلت الى مقام صرت ارى رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يقظة اي وقت
شئت فقال له مرادوكي بين العبد وبين هذا المقام مائة الف مقام وسبعة واربعون الف مقام ومرادنا
تكلم لنا يا ولدي على عشر مقامات منها فما درى ذلك المدعي ما يقول وافتضح فاعلم ذلك والله يهدي
من يشاء الى صراط مستقيم انتهى وقد صدق السيوطي على ذلك جميع صوفية عصره والجامعون بين
جميع العلوم الظاهرة والمعارف الباطنة كما يعلم من كتب الشعراني وغيرها من اقرانه [illegible]

كالسخاوى وغيره ممن لا عبرة فيه بقول عبد القادر بن شيخ بن عبد الله العيدروس اليمنى در نور سافر عن اخبار القرن
العاشر كه نسخه اصلى آن مزين بتصحيح وخط مصنف در كتب خانه حرم مدينه منوره زادها الله تكريما وتشريفا ديدم والتقاط
تراجم عديده ازان نموده ودرينولا نسخه عتيقه آن بعنايت رب غافر بدست اين عبد قاصر بعد مساعى بسيار افتاده
سيفرمايد وفى يوم الجمعة وقت العصر تاسع عشر جمادى الاولى سنة احدى عشرة توفى الشيخ العلامة
الحافظ ابو الفضل جلال الدين عبد الرحمن بن كمال الدين ابى بكر بن محمد بن ابى بكر بن عثمان بن محمد
بن محمد بن خضر بن ايوب بن محمد بن الشيخ الهمام الخضيرى السيوطى المصرى الشافعى وصلى عليه بجامع
الافاريقى تحت القلعة ودفن بشرقى باب القرافة ومرض ثلثة ايام والخضيرى نسبة الى محلة الخضيرية
ببغداد ووجد بخطه رحمه الله انه سمع من يثق به انه سمع والده يذكر ان جده الاعلى كان اعجميا او من الشرق فلا يبعد ان
النسبة الى المحلة المذكورة وامه ام ولد تركية وكان مولده بعد المغرب ليلة الاحد مستهل رجب
سنة تسع واربعين وثمان مائة بالقاهرة وكان يلقب بابن الكتب لان اباه كان من اهل العلم واحتاج الى مطالعة كتاب
فامر امه ان تاتيه بالكتاب من بين كتبه فذهبت لتاتى به فجاءها المخاض وهى بين الكتب فوضعته وسماه والده عبد الرحمن ولقبه
جلال الدين وكناه شيخه قاضى القضاة عز الدين احمد بن ابراهيم الكنانى لما عرض عليه وقال له ما كنيتك فقال لا كنية لى فقال ابو الفضل
وكتبه بخطه وتوفى والده ليلة الاثنين خامس صفر سنة خمس وستين وثمان مائة وجعل الشيخ كمال الدين
بن الهمام وصيا عليه فلحظه بنظره ودعائه وختم القران وسنه دون الثمان سنين ثم حفظ
عمدة الاحكام ومنهاج النووى والفية ابن مالك ومنهاج البيضاوى وعرضهما وهو دون البلوغ
على مشايخ عصره واحضره والده وعمره ثلاث سنين مجلس شيخ الاسلام بن حجر مرة واحدة وحضر
وهو صغير مجلس الشيخ المحدث زين الدين رضوان العقبى ودرس الشيخ سراج الدين عمر الوردى ثم
اشتغل بالعلم على عدة مشايخ وحج سنة تسع وستين وثمان مائة وشرب من ماء زمزم لامور
منها ان يصل فى الفقه الى رتبة الشيخ البلقينى وفى الحديث الى رتبة الحافظ ابن حجر ووصلت مصنفاته
نحو ستمائة مصنف سوى ما رجع عنه وغسله وولى المشيخة فى مواضع متعددة من القاهرة ثم انه
زهد فى جميع ذلك وانقطع الى الله بالروضة وكانت له كرامات وعظم غالبها بعد وفاته وحكى
الشيخ العلامة زكريا بن الشيخ العلامة محمد الحلى الشافعى انه عرض له مهم فى بعض اوقاته فعالج
فسالته ان يكتب الى بعض تلامذته باوصيته فامتنع واطلعنى على ورقة بخطه وفيها انه اجتمع

الافاريقى

مصنف

بالنبی صلی الله علیه وسلم فی الیقظة مرات تزید علی سبعین مرة وقال له کلاما معناه ان
من کان بهذه المثابة لا یحتاج الی مدد واعانة من احد رحمه الله وحکی عنه انه قال رایت
فی المنام کانی بین یدی النبی صلی الله علیه وسلم فذکرت له کتابا شرعت فی تالیفه فی الحدیث
وهو جمع الجوامع فقلت له اقرأ علیکم شیئا منه فقال لی هات یا شیخ الحدیث قال هذه البشری
عندی اعظم من الدنیا بحذافیرها او من شعره مضمنا المصراع من البردة وهو ما کتب به الی الحافظ
السخاوی متعاملا علیه ومعرضا به قل للسخاوی ان تعروک مشکلة علمی کبحر من الامواج ملتطم
والحافظ الدیمی غیث الزمان فخذ غرفا من البحر او رشفا من الدیم قال بعض الفضلاء والحق ان
کلا من الثلثة کان فردا فی فنه مع المشارکة فی غیره فالسخاوی تفرد بمعرفة علل الحدیث والدیمی باسماء
الرجال والسیوطی بحفظ المتن والله اعلم واسیوط مدینة فی غربی النیل من نواحی الصعید
فی مستوی کثیرة الخیرات عجیبة المتنزهات وعجائب عماراتها وسورها مما لا یذکر ولما صورت
الدنیا للرشید لم یستحسن غیر کورة اسیوط الکثرة ما بها من الخیرات والمتنزهات ومن عجائبها ان
بها الف فدان یبذر ماءها فی جمیعها وان کان لا یستوی سطح ارضها ویصیر الماء فی اقطارها قاله
القزوینی والبوسعدی عیسی بن محمد المغربی الجعفری الثعالبی
در کتاب مقالید الاسانید گفته هو الامام الحافظ ابو الفضل جلال الدین عبد الرحمن بن الکمال
ابی بکر بن محمد بن ابی بکر بن عثمان بن محمد بن خضر بن ایوب بن محمد السیوطی بتثلیث السین
المهملة ویقال ایضا الاسیوطی بضم الهمزة وفتحها المصری الشافعی ولد بعد المغرب لیلة
الاحد غرة رجب سنة تسع واربعین وثمانمائة بالقاهرة وکان یلقب بابن الکتب لان اباه
امر امه وکانت ام ولد له ان یاتیه بکتاب من بین الکتب فذهبت لتاتی به فجاءها المخاض وهی بین
الکتب فوضعته بینها ولقبه والده جلال الدین وکناه شیخه العز احمد بن ابراهیم الکنانی ابا الفضل
واحضره والده وعمره ثلاث سنین مجلس شیخ الاسلام ابن حجر مرة واحدة وحج وشرب من ماء زمزم
علی ان یکون فی الحدیث کالحافظ ابن حجر وفی الفقه کالسراج البلقینی وتولی مشیخات کثیرة وزهد
اخرا فی جمیعها وانقطع الی الله تعالی وکانت له کرامات وعظم غالبها بعد وفاته وذکر زکریا بن محمد
المحلی الشافعی لاحد افاضل من تلامذته انه اطلعه علی ورقة بخطه وفیها انه اجتمع بالنبی

صلی الله علیه وسلم فی الیقظة مرات تزید علی سبعین وحکی عنه انه قال رایت فی المنام کاننی بین یدی
صلی الله علیه وسلم فذکرت له کتابا شرعت فی تالیفه فی الحدیث وهو جمع الجوامع فقلت له اقرأ
علیکم شیئا منه فقال لی هات یا شیخ الحدیث قال هذه البشری عندی اعظم من الدنیا بحذافیرها
روی عن علم الدین صالح بن السراج عمر بن البلقینی وابی هریرة عبد الرحمن بن علی بن عمر
الملقن وتقی الدین احمد بن محمد الشمنی وابی بکر بن صدقة المناوی وابی الفضل المرجانی
وابی العباس طریف الشاوی وتقی الدین بن فهد المکی وبالاجازة عن
محمد بن المقبل الحلبی فی آخرین یجمعهم معجمه وله التصانیف التی عم نفعها وعظم فی نفوس
ذوی الکمال وقعها واغتبط بها الشادی والبادی وانتجع الی خصیب مرعاها الحاضر والبادی
وقد افرد اسماءها فی جزء مرتبا لها علی الفنون وزادت فی العد علی خمسمائة سوی ما رجع عنه و
غسله فمن عیونها غیر ما تقدم الدر المنثور فی التفسیر بالماثور وترجمان القرآن والاتقان فی
علم القرآن ولباب النقول فی اسباب النزول والتحبیر فی علوم التفسیر وحواشیه علی الکتب
الستة والموطا ومسند الشافعی واحمد وابی حنیفة وزهر الخمائل علی الشمائل والمعجزات والخصائص الکبری
وشرح الصدور بشرح حال الموتی والقبور والبدور السافرة عن امور الآخرة واللآلی المصنوعة
فی الاخبار الموضوعة ومناهل الصفا فی تخریج احادیث الشفا وعقود الزبرجد فی اعراب الحدیث و
المسلسلات الکبری وتدریب الراوی فی شرح تقریب النواوی ولب اللباب فی تحریر الانساب والدر النثیر
فی اختصار نهایة ابن الاثیر والمزهر فی علوم اللغة خمسون نوعا علی نمط علوم الحدیث وشرح الفیة
ابن مالک والنکت علی الالفیة والکافیة والشذور والاشباه والنظائر
فی النحو وقال لم اسبق الیه والاقتراح فی اصول النحو وجدله
علی نمط اصول الفقه والتذکرة وتسمی الفلک المشحون خمسون مجلدا والنقایة وشرحها اتمام الدرایة
وطبقات الحفاظ وطبقات اللغویین والنحاة وتاریخ الخلفاء وحسن المحاضرة ومعجم شیوخه وتبییض الصحیفة
بمناقب الامام ابی حنیفة وتزیین الممالک بمناقب الامام مالک وغیر ذلک ومن نظمه وکتب به الی السخاوی
قل للسخاوی ان تعروک مشکلة ؞ علمی کبحر من الامواج ملتطم ؞ والحافظ الدیمی غیث الزمان فخذ
غرفا من البحر او رشفا من الدیم ؞ قال بعض الفضلاء والحق ان کلا من الثلاثة کان فردا فی فن مع المشارکه

السخاوی

فی غیره فالسخاوی فی معرفة علل الحدیث والذهبی فی اسماء الرجال والسیوطی فی حفظ المتون توفی عصر یوم الجمعة تاسع
عشر جمادی الاولی سنة احدی عشرة وتسعمائة ومن نظمه وقد اورده فی معجم شیوخه فی ترجمة ظریف
الشاوی وقال انه آخر من روی عن التنوخی ــ للتنوخی فضیلة * ساقها حافظ الاثر * قد روی عنه
قبله الذهبی الذی اشتهر * وروی الشاوی آخرا عنه شیخ ومعتبر * وفقه فی
عام ربع * وثمانین بالقدر * بینه فی الوفاة والذهبی الذی غبر * مائة ثم ستة * وثلثون
تستطر * هو فی سابق ولا * حق اعدده یدخر * ایها البارع الذی * فی ذوی العلم قد بهر * وله
ایضا المبلغه موت شیخه ابن مقبل الحلبی فی عام سبعین بعدها سنة * بعد ثمان المئین ما یحضی
لم یبق فی العصر من یقال له * اخبرکم واحد عن الفخر * ومحمد بن یوسف الشامی در سبل الهدی والرشاد
در ذکر مصطلحات خود گفته اذا الشیخ فشیخنا حافظ الاسلام بقیة المجتهدین الاعلام جلال الدین
ابو الفضل عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی رحمهم الله تعالی وعبد الرؤف بن تاج العارفین المناوی در
فیض القدیر شرح جامع صغیر در اول کتاب گفته وبعد فهذا ما اشتدت الیه حاجة المتفهم بل وکل
مدرس ومعلم من شرح علی الجامع الصغیر للحافظ الکبیر الامام الجلال السیوطی ینثر جواهره
ویبرز ضمائره ویفصح عن لغاته ویکشف القناع عن اشاراته الخ وابو العباس احمد بن محمد بن احمد المقری
المالکی در فتح المتعال فی مدح النعال گفته وقد رایت نسخة من کتاب ابن عساکر فی المثال علیها خط الحافظ السخاوی
وجماعة ممن رووها ومنهم مجدد المائة التاسعة ومقرب الفوائد الشاسعة الجلال السیوطی الخ وشیخ
احمد قشاشی در سمط مجید فی سلاسل اهل التوحید گفته اخبرنی شیخنا الامام احمد بن علی الشناوی رحمه الله
عن والده سیدی علی بن عبد القدوس الشناوی عن الشیخ عبد الوهاب بن احمد الشعرانی عن الشیخ شیخ
الاسلام الحافظ الزاهد الجامع بین العلم والدین السالک سبیل السادة الاقدمین ابی الفضل
جلال الدین عبد الرحمن بن الکمال الدین ابی بکر السیوطی ثم القاهری رحمه الله انه قال فی جامع قد دیه
المسمی بالحاوی للفتاوی فی الفتاوی الحدیثیة منه فی المسئلة المترجمة باتحاف الفرقة برفع الخرقة انصح الخ وعجب
ست که سیوطی شیخ الشیوخ والد مخاطب در شریعت وطریقت میباشد وشیخ آن مشایخ سبعه است که والد مخاطب
باتصال سند خود باینشان حمد الهی بجای آرد بلکه یکی از ان دو شیخ الاسلام ست که سند این مشایخ سبعه باینشان
منتهی میگردد والد مخاطب وخود مخاطب هر دو را بالقاب جلیله عظیمه واوصاف جمیله فخیمه می ستایند وکمال جلالت مرتبت او را

برملای نمائید وناهیك به عندهم فخرا زاهرا وشرفا باهرا شاه ولی الله در رسالة الارشاد الی مهمات
الاسناد گفته فصل قد اتصل سندی والحمد لله بسبعة من المشايخ الجلة الكرام الائمة القادة
الاعلام من المشهورين بالحرمين المحترمين المجمع على فضلهم من بين الخافقين الشيخ محمد بن
العلاء البابلی والشيخ عيسى المغربی الجعفری والشيخ محمد بن محمد بن سليمان الردانی المغربی
والشيخ ابراهيم بن الحسن الكردی المدنی والشيخ حسن بن علی العجيمی المكی والشيخ احمد بن محمد
النخلی المكی والشيخ عبد الله بن سالم البصری ثم المكی ولكل واحد منهم رسالة جمع هو فيها او جمع له
فيها اسانيده للتنوع عنه فی علوم شتى اما البابلی فاجاز لی بجميع ما فی منتخب الاسانيد الذی جمعه
الشيخ عيسى له شيخنا الثقة الامين ابو طاهر محمد بن ابراهيم الكردی عن ابيه عن مشايخه الثلثة
الذين سردنا اسمائهم بعد ابيه كلهم عن البابلی واما الشيخ عيسى فناولنی مقاليد الاسانيد تاليفه شيخنا
ابو طاهر واجاز لی بجميع ما فيه ابو طاهر عن الاثبات المذكورين عنه اما ابن سليمان فاجاز لی بجميع ما فی صلة الخلف تاليفه شيخنا
ابو طاهر مشافهة عن المصنف مكاتبة واجاز لی بجميع ما فيه ولده محمد فد الله عنه ح واجاز لی بجميعه السيد عمر بن ابنة الشيخ عبد الله بن سالم
عن جده عنه واما الكردی فاجاز لی بجميع الامم تاليفه سماعا عليه ابو طاهر بقراءته على ابيه المذكور واما العجيمی فالف الشيخ
تاج الدين الدهان رسالة بسيطة فيها اسانيده واجاز لی بجميع ما رواه العجيمی ابو طاهر عنه و
كان ابو طاهر قارئ دروسه واخص تلامذته وقرأ عليه السنة بكمالها وسمعت من الشيخ تاج الدين ابن
القلعی الحنفی مفتی مكة اوائل الستة وشيئا من مسند الدارمی وموطا محمد واثاره واجاز لی لسائرها
ولجميع ما تصح له روايته عن العجيمی اما النخلی فله رسالة جمع فيها اسانيده اجاز لی بها ابو طاهر عنه
ح ناولنيها الشيخ عبد الرحمن النخلی ابن الشيخ احمد المذكور واجاز لی بها عن ابيه واما البصری فالف ولده
الشيخ سالم رسالة اجاز لی بها ولجميع ما تصح له روايته السيد عمر عن جده الشيخ عبد الله المذكور وسمعت
عنه اوائل الكتب اجاز لی بها ابو طاهر عنه وقد سمع منه ابو طاهر مسند الامام احمد بكماله عند قبر النبی صلی الله عليه وسلم وقرأ
عليه شمائل الترمذی بكماله الا احاديث من النساء فانه سمعه منه فصل سند هؤلاء المشايخ
السبعة ينتهی الى الامامين الحافظين القدوتين الشهيرين بشيخ الاسلام زين الدين زكريا
والشيخ جلال الدين السيوطی اما البابلی فروی عن جماعة ومنهم السالم السنهوری عن النجم الغيطی
عن الزين زكريا ومنهم سليمان بن عبد الدائم البابلی عن الجمال يوسف بن زكريا عن والده الزين زكريا

ومنهم النور علی بن یحیی الزیادی عن الشهاب احمد بن محمد الرملی عن الزین زکریا ومنهم الشیخ محمد حجازی
الواعظ عن الغیطی عن الزین زکریا ومنهم البرهان اللقانی عن الشمس محمد بن احمد بن محمد الرملی ووالده عن الزین
زکریا ومنهم احمد بن عیسی بن جمیل عن علی بن ابی بکر القرافی عن الجلال السیوطی ومنهم ابو بکر بن اسمعیل عن
ابراهیم بن عبد الرحمن العلقمی عن الجلال السیوطی وللبابلی مشایخ کثیرون غیر هؤلاء ینتهون الی ذینک
الامامین واما الشیخ عیسی فروی عن جماعة منهم ابو الارشاد نور الدین علی بن محمد الاجهوری عن
علی بن ابی بکر القرافی عن جلال السیوطی ومنهم شهاب الدین احمد بن محمد الشهیر الخفاجی عن
البرهان ابراهیم بن ابی بکر العلقمی عن الجلال السیوطی ومنهم ابو الحسن علی بن محمد البصری وهو غیر
الاجهوری عن سالم السنهوری عن النجم الغیطی عن شیخ الاسلام زین زکریا ومنهم الشیخ سلطان
المزاحی عن الشیخ احمد بن خلیل السبکی عن النجم الغیطی عن الزین زکریا واما ابن سلیمان فروی عن جماعة
منهم شیخ الاسلام ابو عثمن سعید بن ابراهیم الجزائری عرف بقدورة عن ابی عثمان سعید بن احمد
المقری عن الحافظ ابی الحسن علی بن هارون وابی زید عبد الرحمن بن علی بن احمد العاصمی الشهیر
بسقین عن الشیخ الزین زکریا وهذا اسناد مغربی ومنهم شیخه المعمر ابی مهدی البجستانی
عن المنجور عن النجم الغیطی عن الزین زکریا ومنهما ابو الارشاد علی بن محمد الاجهوری وقاضی
القضاة احمد بن محمد الخفاجی کلاهما عن الشمس محمد بن احمد الرملی عن الشیخ زکریا ومنهم السراج عمر الحلبی عن الشیخ
بدر الدین الکرخی والشمس محمد بن احمد العلقمی جمیعا عن الزین زکریا والجلال السیوطی واما الکردی فعن الشیخ احمد
القشاشی وروی بالاجازة العامة عن الشمس الرملی عن الزین زکریا واکثر اخذه قرأة وسماعا ومشافهة عن
الشیخ احمد الشناوی وروی عن جماعة منهم ابوه علی بن عبد القدوس عن الشیخ احمد بن حجر المکی والشیخ عبد الوهاب الشعرانی کلاهما
عن الزین زکریا وعن الشیخ محمد بن ابی الحسن البکری عن والده عن الزین زکریا وعن الشمس محمد بن احمد الرملی عن والده عن
الزین زکریا وعن الزین زکریا بلا واسطة وعن الشیخ حسین الدیبعی عن الجلال السیوطی وروی الکردی ایضا عن الشیخ سلطان
بن احمد بن سلامة المزاحی عن جماعة منهم الشیخ نور الدین علی الزیادی وشهاب الدین خلیل السبکی وسالم السنهوری
وهو من اقران البابلی واما العجیمی فله مشایخ کثیرون سماهم فی ابو طاهر ولنکتف منهم علی اشهرهم
منهم القشاشی عن الشناوی عن والده عن الشعراوی عن زکریا وعن الشناوی عن الحسن الانجهی عن الجلال
السیوطی ومنهم البابلی والشیخ عیسی المغربی والامام زین العابدین بن عبد القادر الطبری

واما النخلی فروی عن جماعة منهم البابلی وعیسی والکردی وقد ذکرنا اسانیدهم ومنهم المنصور
الطوخی المصری عن الشیخ سلطان المزاحی ومنهم الشیخ محمد بن علان المکی عن جماعة من اهل مکة
وغیرهم واما البصری فمشایخه مشایخ النخلی واکثر الاخذ عن البابلی وعیسی بن سلیمان والکردی
وقد سردنا اسانیدهم ونیز ولی الله در رسالة الانتباه فی سلاسل اولیاء الله گفته سلسلهٔ صوفیه علما این فقیر صحبت
داشته است با شیخ ابوطاهر و از ایشان علم حدیث اخذ کرده و خرقه صوفیه پوشیده و جانشین ایشان شده و در
روایت علم حدیث و الباس خرقه صوفیه جزاه الله عنی و عن سائر مستفیدیه خیرا و شیخ ابوطاهر صحبت
داشتند و علم حدیث اخذ کردند و خرقه پوشیدند از والد خود شیخ ابراهیم و جانشین پدر خود بودند و شیخ ابراهیم صحبت
داشتند و خرقه پوشیدند و علم حدیث اخذ کردند و جانشین شدند از شیخ احمد قشاشی و وی صحبت داشت و خرقه پوشید و جانشین شد
و علم حدیث اخذ کرد از شیخ احمد شناوی و وی صحبت داشت و جانشین شد و خرقه پوشید و علم حدیث روایت کرد از والد خود شیخ
علی بن عبد القدوس و هو صحب و اخذ و لبس من الشیخ عبد الوهاب الشعراوی و هو صحب و اخذ و لبس عن شیخ جلال الدین
السیوطی و هو صحب و اخذ و لبس من شیخ کمال الدین محمد المعروف بابن امام الکاملیة الخ و نیز شاه ولی الله در رسالة الانتباه گفته و این فقیر را
ارتباط صحبت خرقه با شیخ ابوطاهر محمد بن ابراهیم الکردی واقع است وقد لبسها من ابیه وقد لبسها ابوه من ید شیخه الامام
احمد القشاشی وله فی الخرقة القادریة طرق ومنها انه لبسها من ید شیخه الشیخ احمد الشناوی بلباسه لها من ید ابیه علی بن
عبد القدوس ولباسه لها من ید ابیه عبد القدوس ولباسه لها من ید الشیخ عبد الوهاب الشعراوی بلباسه لها
من ید الحافظ جلال الدین السیوطی فی روضة مصر بلباسه لها من ید الشیخ کمال الدین محمد
المعروف بابن امام الکاملیة تجاه الکعبة المشرفة الخ و مخاطب وحید در رسالهٔ اصول حدیث گفته اخرا
حضرت والد ماجد در مدینه منوره و در مکه معظمه از اجله مشایخ حرمین این علم باستیعاب و استقصا فرا گرفتند
و بیشتر استفاده ایشان از جناب حضرت شیخ ابوطاهر مدنی قدس سره بود که یگانه عصر خود بودند درین باب رحمة الله علیه
و علی اسلافه و مشایخه و از حسن اتفاقات آنکه شیخ ابوطاهر قدس سره سند مسلسل دارند بصوفیان و عرفا تا شیخ
زین الدین زکریا الانصاری و هو انه اخذ عن ابیه الشیخ ابراهیم الکردی و هو عن الشیخ احمد القشاشی
و هو عن الشیخ احمد الشناوی و هو عن والده الشیخ عبد القدوس الشناوی و ایضا عن الشیخ محمد بن ابی الحسن البکری و ایضا عن الشیخ محمد بن
احمد الرملی و ایضا عن الشیخ عبد الرحمن بن عبد القادر بن فهد و هولاء کلهم من اجلة المشایخ العارفین
بالله و الشیخ عبد القدوس عن الشیخ ابن حجر المکی و عن الشیخ عبد الوهاب الشعراوی و هما عن

عن شیخ الاسلام زین الدین زکریا الانصاری والشیخ محمد بن البکری عن والده العارف بالله ابی
الحسن البکری وهو عن الشیخ زین الدین زکریا وکذلک الشیخ محمد الرملی عن والده وعن الزین زکریا
واما الشیخ عبد الرحمن بن عبد القادر بن فهد فعن عمه جار الله بن فهد عن الشیخ جلال الدین السیوطی
و نیز شیخ ابوطاهر قدس سره از شیخ حسن عجیمی اخذ و استفاده نمودند و شیخ حسن عجیمی شاگرد شیخ عیسی مغربی شاگرد شیخ محمد بن العلاء البابلی شاگرد
شیخ سالم سنهوری است و سالم سنهوری از شیخ نجم الدین غیطی فرا گرفته و نجم الدین غیطی از شیخ الاسلام
زین الدین زکریا انصاری اخذ نموده و نیز شیخ عیسی مغربی بوسائط بسیار از شیخ جلال الدین سیوطی اخذ کرده
و نیز حضرت شیخ ابوطاهر از شیخ احمد نخلی که اعلم عصر خود در مکه بودند اخذ کردند و شیخ احمد نخلی از شیخ سلطان مزاحی و
ایشان از شهاب الدین خلیل سبکی و ایشان از شیخ محمد مقدسی و ایشان از شیخ زین الدین زکریا و نیز حضرت شیخ
ابوطاهر از شیخ عبد الله بن سالم بصری اخذ نمودند و ایشان از اقران شیخ احمد نخلی بودند و از مشایخ شیخ احمد نخلی
اخذ کردند و نیز شیخ ابوطاهر از شیخ محمد بن محمد بن محمد بن سلیمان مغربی بالجمله هر یکی ازین عزیزان بدو واسطه یا سه واسطه بطرق
کثیره و شجره ملتقیه بشیخ زین الدین زکریا و شیخ جلال الدین السیوطی و شمس الدین سخاوی و عبد الحق سنباطی و
سید کمال الدین محمد بن حمزة الحسینی میرسند و هر یکی ازین مذکورین مستند و حافظ و ثقت و ثبت بودند و تصانیف اینها دائر
و سائر و اسانید اینها در آفاق مشهور و معروفست انتهی کلام المخاطب **وجه صد و چهلم** آنکه نور الدین
علی بن عبد الله السمهودی این حدیث شریف را روایت نموده و اثبات آن فرموده چنانچه در کتاب جواهر العقدین
فی فضل الشرفین شرف العلم الجلی والنسب العلی که دو نسخه آن حین تحریر پیش نظر قاصر حاضرست گفته قد
اخرج ابن السمان عن ابی سعید الخدری رضی الله عنه انه سمع عمر یقول لعلی رضی الله عنهما وقد سأله عن
شیء فاجابه ففرج عنه لا ابقانی الله بعدک یا علی قال الزین العراقی فی شرح التقریب فی ترجمة
علی رضی الله عنه قال عمر رضی الله عنه اقضانا علی وکان یتعوذ من معضلة لیس لها ابو حسن انتهی
وهذا التعوذ رواه الدارقطنی وغیره ولفظه اعوذ بالله من معضلة لیس لها ابو حسن وفی روایة له
عن ابی سعید الخدری قال قدمنا مع عمر مکة ومعه علی بن ابی طالب فذکر له علی شیئا فقال عمر
اعوذ بالله ان اعیش فی قوم لست فیهم ابا حسن قالوا وانما لم یول شیئا من البعوث لانه کان یمسکه
عنده لاخذ رأیه ومشاورته واخرج الحافظ الذهبی عن عبد الملک بن ابی سلیمان قال ذکر لعطاء
اکان احد من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم افقه من علی قال لا والله ما علمته قلت

وهذا الخبا هنا مما جاء فی فضیلة علی فی هذا الباب شاهد لحدیث انا مدینة العلم وعلی بابها رواه
الامام احمد فی الفضائل عن علی رضی الله عنه والحاکم فی المناقب من مستدرکه والطبرانی فی معجمه الکبیر
وابو الشیخ بن حیان فی السنة له وغیرهم کلهم عن ابن عباس مرفوعا به بزیادة فمن اتی العلم فلیأت
الباب ورواه الترمذی من حدیث علی مرفوعا انا مدینة العلم وعلی بابها وقال الترمذی عقب هذا
انه منکر وکذا قال شیخه البخاری وقال الحاکم عقب الاول انه صحیح الاسناد واورده ابن الجوزی مع الثانی
فی الموضوعات وقال الحافظ ابو سعید العلائی الصواب انه حسن باعتبار طرقه لا صحیح ولا ضعیف
فضلا عن ان یکون موضوعا وکذا قال الحافظ ابن حجر فی فتوی له و علامہ سمہودی از اکابر فقہای فخام
واعاظم نبہای اعلام واجلۂ محدثین والاعلام واماثل منقدین جحاجحۃ العظام نزد سنیہ می باشد شطری از مفاخر جزیلہ و مآثر
جلیلہ او بر ناظر ضوء لامع شمس الدین سخاوی و ذیل آن از جار اللہ محمد بن عبد العزیز بن فہد مکی و کتاب الاعلام باعلام
بیت اللہ الحرام قطب الدین محمد بن احمد المکی و نور سافر محیی الدین عبد القادر العیدروس الیمنی و عجالۃ الراکب
وبلغۃ الطالب عبد الغفار بن ابراہیم العلوی العکی العدنانی و سبل الہدی والرشاد محمد بن یوسف الشامی
و وسیلۃ المآل احمد بن الفضل بن محمد باکثیر المکی و صراط سوی محمود بن محمد بن علی الشیخانی القادری و جذب القلوب
شیخ عبد الحق دہلوی و بلغۃ المسیر ابراہیم بن حسن الکردی الکورانی و کفایۃ المتطلع تاج الدین الدہان المکی و
تنضید العقود السنیہ رضی الدین محمد بن علی بن حیدر الحسینی الشامی و اشاعہ و نواقض محمد بن عبد الرسول البرزنجی
و مفتاح النجا میرزا محمد بن معتمد خان البدخشی الحارثی و ذخیرۃ المآل احمد بن عبد القادر العجیلی و بدر طالع محمد بن
علی الشوکانی و ایضاح لطافۃ المقال فاضل رشید و ازالۃ الغین حیدر علی معاصر مخفی نخواہد بود و قد اوردنا
شطرا وافرا من عبارات هؤلاء القوم فی مجلد حدیث الغدیر بحمد الله الودود و بر تنبیہی ازان در ینجا
اکتفا میرود محمد بن علی الشوکانی در بدر طالع گفتہ السید علی بن عبد الله بن احمد بن علی بن عیسی بن محمد
بن عیسی الحسنی الملقب نور الدین المعروف بالسمہودی ولد فی صفر سنة ٨٤٤ بسمہود ونشأ بها فحفظ
القرآن والمنهاج ولازم والده وقرأ علیه وقدم القاهرة وقرأ علی جماعة منهم الجوجری والمناوی
الزین زکریا والبلقینی والمحلی ثم حج وجاور وسمع من السخاوی وتردد ما بین مکة والمدینة وعمل
للمدینة تاریخا وصنف حاشیة علی ایضاح النووی فی المناسک وعاد الی القاهرة ولقی السلطان فاحسن الیه
وجعل له جرایة ووقف علی المدینة کتبا لاجله ثم سافر لزیارة والدته وزار بیت المقدس وعاد الی المدینة

ثم الی حلة فحج ورجع الی المدینة وصار شیخها غیر مدافع وله فتاوی مجموعات ومولفات غیر ما ذکر و
موته تقریبا سنة ٩١٢ وقطب الدین محمد بن احمد المکی در کتاب الاعلام گفته قلت ومن عجیب ما اطلعت فی کتب
وفاء الوفاء فی اخبار دار المصطفی للسید نور الدین علی السمهودی الشافعی عالم المدینة فی عصره و
محدثها ومورخها وقد اخذنا عمن اخذ عنه فنروی عنه بواسطة قال ان بالمدینة بئر تعرف
ببئر زمزم لم یزل اهل المدینة قدیما وحدیثا یتبرکون بها ویشربون من مائها وینقل عنها ماؤها
الی الآفاق کما ینقل ماء زمزم ویسمونها بئر زمزم لبرکتها انتهی و نیز قطب الدین در کتاب الاعلام گفته قال
مورخ المدینة وعالمها وفقیهها مولانا السید نور الدین علی بن عبد الله السمهودی رحمه الله بعد سوق
هذه الحکایة بابسط من هذا فی کتابه خلاصة الوفا باخبار دار المصطفی صلعم فی ذلک عبرة تامة وموعظة
عامة ابرزها الله تعالی للانذار فخص بها حضرة النذیر الاعظم صلعم وقد ثبت ان اعمال امته تعرض
علیه فلما ساءت الاعمال المعروضة ناسب ذلک الانذار باظهار النار المجازی بها فی یوم العرض
قال الله تعالی وما نرسل بالآیات الا تخویفا وقال تعالی ذلک یخوف الله به عباده یا عبادی فاتقون
واگرچه مصنفات علامه سمهودی بنا بر تصریح عبد الغفار علی در عجالة الراکب تماما در غایت اتقان و تحقیق و تحریر
وتدقیق میباشد واکابر علمای نحریرات بآن در کتب دینیه ومطالب شرعیه احتجاج واستناد مینمایند لیکن کتاب
جواهر العقدین بالخصوص نیز نهایت معروف و مشهور و مستند و ماثور است احمد بن الفضل بن محمد باکثیر مکی در وسیلة المآل
گفته وقد اکثرت العلماء فی هذا الشان وجمعت من جواهر مناقبهم الشریفة ما یجمل به جید الزمان
ومن احسن ما جمعت فی ذلک التالیف وانفع ما نقلت منه فی هذا التصنیف کتاب جواهر العقدین فی
فضل الشرفین لعلامة الحرمین السید السمهودی تغمده الله برحمته وابراهیم بن الحسن الکردی
الکورانی در بلغة المسیر بعد ایراد بعض احادیث و احتجاج بآن گفته اورده الاحادیث عالم المدینة ومفتیها
العلامة السید نور الدین ابو الحسن علی بن القاضی جمال الدین الحسنی السمهودی ثم المدنی الشافعی رحمه الله
فی کتاب جواهر العقدین وقد اخبرنا بالکتاب کله شیخنا ایده الله تعالی قراءة للبعض واجازة للکل
عن الشیخ الصالح المقری نور الدین علی بن محمد بن عبد الرحمن بن محمد بن الوجیه ابی الضیاء عبد الرحمن
بن علی المعروف بالدیبع الشیبانی الزبیدی سلمه الله تعالی عن الشیخ عبد الله بن محمد الزهری الیمنی
عن الشیخ عبد العزیز الحبیشی الیمنی الشعری عن السید الشریف الطاهر بن الحسین الاهدل الحسینی

ذلک

عن الفقيه المحدث الوجيه ابى الضيا عبد الرحمن بن على الديبع الزبيدى وهو صاحب تيسير الوصول الى جامع الاصول عن الشريف ابى الحسن نور الدين على بن ابى الجمال السمهودى فذكره محمد بن عبد الرسول برزنجى در نواقض الروافض گفته وروى السيد الجليل نور الدين على السمهودى فى كتابه جواهر العقدين من طريق الدارقطنى عن الامام ابى حنيفة رحمه الله تعالى قال قدمت المدينة فاتيت ابا جعفر محمد الباقر بن على فقال يا اخا اهل العراق لا تجلس الينا فانكم قد نهيتم عن الجلوس الينا الخ ونيز برزنجى در نواقض گفته قال الامام الشريف الحسنى نور الدين على السمهودى ثم المدنى مورخ المدينة فى كتاب جواهر العقدين فى فضل الشرفين روى الدارقطنى عن الامام ابى حنيفة رحمه الله تعالى قال قدمت المدينة فاتيت ابا جعفر الباقر فقال يا اخا اهل العراق لا تجلس الينا فانكم قد نهيتم عن الجلوس الينا ورضى الدين محمد بن على بن حيدر الحسينى الشامى در تنضيد العقود السنية گفته روى العلامة السيد عبد الرحيم السمهودى فى كتاب الاشراف عن عمه السيد الجليل السيد على السمهودى فى جواهر العقدين قال رحمه الله تعالى اخبرنى الامام الشيخ العلامة المحقق شيخ المالكية فى زمنه شهاب الدين احمد بن يونس القسطنطينى المغربى نزيل الحرمين الشريفين فى مجاورته بالمدينة النبوية سنة خمس وسبعين وثمانمائة ان بعض مشايخه ممن يثق به اخبره ان شخصا من اعيان المغاربة عزم على التوجه من بلاده للحج الخ ومصطفى بن عبد الله القسطنطينى در كشف الظنون گفته جواهر العقدين فى فضل الشرفين شرف العلم الجلى والنسب العلى للسيد نور الدين ابى الحسن على بن عبد الله السمهودى المدنى الشافعى المتوفى سنة احدى عشرة وتسعمائة وهو مجلد اوله الحمد لله المعز اولياءه الخ رتب على قسمين الاول فى فضل العلم والعلماء وفيه ثلثة ابواب والثانى فى فضل اهل البيت النبوى وشرفهم وفيه خمسة عشر بابا ذكر انه فرغ من تاليفه سنة ثمان وتسعين وثمانمائة ٨٩٨

وبالاتر از همه آنست كه فاضل رشيد جواهر العقدين را مثل ديگر مصنفات ائمه خود دافع عار ناصبيت از اهل نحله خود وانموده بتبجح واستبشار تام استدلال بان بر ولاى سنيه باهل بيت عليهم السلام فرموده چنانچه در ايضاح لطافة المقال بعد ذكر عبارت شيخ على حزين متضمن ذكر تصانيف سنيه در فضائل جناب امير المومنين عليه السلام گفته وسواى تصانيف مذكورين علماى ديگر از عظماى اهلسنت رسائل منفرده در فضل اهلبيت اطهار تاليف نموده مثل سلسله مناقب السادات از ملك العلماء شهاب الدين بن عمر دولتابادى ومفتاح النجا فى مناقب آل العبا ونزل الابرار بما صح من مناقب اهل البيت الاطهار از ميرزا محمد بن معتمد خان بدخشى ومودة القربى از سيد على همدانى واسنى المطالب فى مناقب على بن ابيطالب

از خزری و فضائل اهل بیت از نزد جواهر العقدین فی فضل البیت النبی و شرفهم العلی للامام السید علی السمهودی و در رساله امام نسائی که موجب شهادت او شده و غیر اینها از مصنفات و سوای ایشان از مصنفین و بزرگان جناب بمقابله این رسائل و کتب بهمین قدر رسائل و کتب مؤلفه در فضائل اهلبیت اطهار از طریق خود نشان خواهند داد احقر العباد بذکر مؤلفات دیگر که علمای اهل سنت درینباب تالیف کرده و سرمایه سعادت اندوخته خواهد پرداخت انتهی و از خود جواهر العقدین نیز کمال عظمت و جلالت این کتاب مستفاد میشود حیث قال فی صدره اما بعد فان الله تعالی قد اختص عباده اهل العلم النبی و اهل البیت النبوی بخصیصا الشرف العلی و حباهم رفیع الدرجات و جعل محبتهم و مودتهم من اهم القربات و اعلی المثوبات و لا انتصاب لعداوتهم و التصدی لاذیتهم من اعظم الموبقات و قد کثر الاذی و المعاداة لهم من بعض اشقیاء زماننا و سکان دیارنا لاصالتهم فی الجهالة و ما جبلوا علیه من السفالة و لما اقتضته حکمته التامة من حرمان اللئام و بغضهم الکرام فیبذلون غایة جهدهم فی اخمال ذکرهم و اسقاط کلمتهم و نفیهم و دم مرهم و هم بذلک ابدا یسعون ان یطفؤا نور الله بافواههم و یابی الله الا ان یتم نوره و لو کره المشرکون شیخ الاسلام العلامة الامام ابا زرعة الولی بن العراقی حیث یقول من ابیات فیما انبانی به شیخنا شیخ الاسلام و فقیه العصر الشرف المناوی تغمدهما الله برحمته شعر هذا زمان فیه ترفع الحکمة و ذاک من عظم خطب قد الم مرادهم ان یطفؤا النور الذی لا ابلغوا و لا اسعفوا امالهم فاستخرت الله تعالی فی تالیف رسالة کافلة بعظیم حق هذین الشرفین و ادابهما من الطرفین انظم جواهرها فی عقدین و اقسمها الی قسمین الی ان قال بعد ذکر فهرس الکتاب و سمیتها جواهر العقدین فی فضل الشرفین شرف العلم الجلی و النسب العلی و قدمت الاول لان العلم هو الامام و ختمت بالثانی لحیازته شرف الختام و المرجو من الله تعالی ان ینفع بذلک و ینقذ به من المهالک و بالله لا سواه اعتصم و اسأله العصمة مما یصم فهو حسبی و نعم الوکیل انتهی فهذا السمهودی الموصوف علی السنتهم بعلامة الحرمین و عالم المدینه * المحرز عندهم للمفاخر الفاخرة الثمینه * قد روی حدیث المدینة الذی هو من اجل الحجج المبینة و اثبته من افادات اعلامه الرزینه * و ابرمه باقوال ارکانه المتینه * فسمل عین الجاحدین السخینه * و ابطل تموهات المعاندین المهینه * فلا محید عن اذعان الخبر الا من نفسه بالعدوان قرینه * و لا ینکل عن الایقان الا من خرمته

لاذیتهم

ره و رحمهم الله معا

بالخطابار رهینه وجه صد و چهل و یکم آنکه فضل الله بن روزبهان بن فضل الله بن محمد بن اسمعیل
بن علی الانصاری الخنجی الشیرازی با اینهمه تعصب و تصلب عتراف صریح بصحت حدیث مدینة العلم نموده چنانچه بجواب قول علامه حلی طاب ثراه
در نهج الحق که الفاظ آن اینست المطلب الثانی العلم و الناس کلهم بلا خلاف عیال علی علیه السلام فی المعارف الحقیقیة
والعلوم الیقینیة والاحکام الشرعیة والقضایا النقلیة لانه علیه السلام کان فی غایة الذکاء و
الحرص علی التعلم و ملازمته لرسول الله صلی الله علیه واله وسلم وهو اشفق الناس علیه لا ینفک
عنه لیلا و لا نهارا فیکون بالضرورة اعلم من غیره وقال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم فی
حقه اقضاکم علی والقضاء یستلزم العلم والدین وروی الترمذی فی صحیحه ان رسول الله صلی
علیه واله وسلم انا مدینة العلم و علی بابها در کتاب الباطل خود گفته ما ذکره من علم امیر المومنین
فلا شک فی انه من علماء الامة والناس محتاجون الیه فیه وکیف لا وهو وصی النبی صلی الله علیه وسلم فی ابلاغ العلم
وودائع حقائق المعارف فلا نزاع لاحد فیه واما ما ذکره من صحیح الترمذی فصحیح وجه صد و
چهل و دوم آنکه نیز فضل بن روزبهان حدیث مدینة العلم را از جناب رسالتمآب صلی الله علیه واله وسلم در
حق جناب امیر المومنین علیه السلام ثابت و محقق دانسته باثبات دلالت آن بر وفور علم آنجناب در تشیید و تایید
و تسدید و توطید آن افزوده چنانچه بجواب کلام علامه حلی طاب ثراه در نهج الحق که الفاظ آن اینست التاسع عشر
فی مسند احمد بن حنبل و صحیح مسلم قال لم یکن احد من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم
یقول سلونی الا علی بن ابیطالب قال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم انا مدینة العلم و علی بابها
در کتاب الباطل خویش گفته هذا یدل علی وفور علمه واستحضاره اجوبة الوقائع واطلاعه علی العلوم
والمعارف وکل هذه الامور مسلمة ولا دلیل علی النص حیث انه لا یجب ان یکون الاعلم خلیفة بل
الاحفظ للحوزة والاصلح للامة ولو لم یکن ابوبکر اصلح للامة لما اختاره کما مر و مخفی نماند که ابن روزبهان
از اماثل محدثین عظام و اکابر متکلمین فخام اهل سنت میباشد سابقا در مجلد حدیث طیر دانستی که علامه
شمس الدین سخاوی در ضوء لامع لاهل القرن التاسع محامد جلیله و مفاخر اثیله او بتفصیل ذکر فرموده و تلمیذ
وحید مخاطب عزیز اعنی فاضل رشید در مصنفات خود او را بنهایت تعظیم و تبجیل یاد نموده و در صدد حمایت
و وقایت و حرمت حریم او از فضیحت تحریف و تصحیف کلام الهی برخاسته و افادات و اقوال او را بتمسک و
تشبث و اعتماد و استناد ملجا و معاذ خود ساخته و فاضل معاصر صاحب منتهی الکلام نیز بتفخیم شان او و اعلام

لمنه المصنف ۶

بدائع

تبجح و نشاط و تفاخر و انبساط بر داشته با وجود ذهول و غفول صریح در حق آن عمدة المراجیح بذکر تجاسر او
بمقابله جناب علامه اعلی الله مقامه فی دار الکرامه خویش را خوشوقت و مسرور انگاشته **فهذا**
ابن روزبهان کبیر اصحاب الحیف و الشنآن ⁂ قد انقاد لهذا الخبر و دان ⁂ و بادر الیه بالتصدیق
و الاذعان ⁂ و لم یر فیه مجالا للطعن و الایهان ⁂ و مساغا للتضعیف و الادهان ⁂ و صدق کونه
مرویا فی صحیح الترمذی واحد الاعیان ⁂ فالعجب من المخاطب الجاری فی سنن العدوان ⁂ کیف
سهل علیه اللدد و هان ⁂ فتفوه بالطعن فی هذا الخبر الوثیق البنیان ⁂ المنیع الارکان ⁂ و خالف
اعلام المخابرین بهذا الشان ⁂ المستبدین بابلغ الرهان ⁂ فوقع فی مساقط الهلکة و الامتهان
و سقط فی مهابط الذل و الهوان ⁂ و اصبح لزیغه و عناده شر ملوم و مهان ⁂ و الله حسیبه اذا انشقت
السماء فکانت وردة کالدهان **وجه صد و چهل و سوم** آنکه عز الدین عبد العزیز بن عمر بن محمد بن
فهد الهاشمی المکی حدیث مدینة العلم را در اشعار ابدار خود نظم فرموده زنگ ارتیاب و اعتراز از خواطر اولی
اعتبار و استبصار زدوده چنانچه در کتاب غایة المرام باخبار سلطنة البلد الحرام که نسخه عتیقه آن مکتوب
زمان مصنف پیش نظر فقیر حاضر است بذکر جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته مفرق الکتائب و مفرج
النوائب غضنفر الهیجاء بلا مریه و هزبر المعامع من غیر ما فریه معدن الفضائل و طیب الشمائل ذی
العدل العمیم و الفضل الجسیم المجمع علی کمال سیادته المتفق علی شدة ابائه و فرط
شجاعته ذی السبق و الاخوة و المنحة الفتوة زوج البتول و ابن عم الرسول لیث بنی غالب
ذی الفضائل و المناقب امیر المؤمنین علی الذی فضله بین الانام جلی علیه من ربه الرحمة و الرضوان
ما اختلف الملوان ⁂ لیث الحروب المدره الضرغام من ⁂ بحسامه جاب الدیاجی و الظلم
صهر الرسول اخوه باب علومه ⁂ اقضی الصحابة ذو الشمائل و الشیم ⁂ الزهد و الورع الشدید
شعاره ⁂ و دثاره العدل العمیم مع الکرم ⁂ فی جوده ما البحر ما التیار ما کل السیول و ما الغوادی
و الدیم ⁂ و له الشجاعة و الشهامة و الحیا ⁂ و کذا الفصاحة و البلاغة و الحکم ⁂ ما عنتر ما غیره
فی البأس ما ⁂ اسد الشری معه اذا الحرب اصطلم ⁂ ما نجل ساعدة البلیغ لدیه ما ⁂ سحبان
ان نثر الکلام و ان نظم ⁂ حاز الفضائل کلها سبحان من ⁂ من فضله اعطاه ذاک من القدم ⁂
نصر الرسول و کم فداه فیاله ⁂ من نجل عم فضله الخلق عم ⁂ کل اقر بفضله حقا و ذا ⁂ امر جلی

[illegible] عز الدین [illegible] عبد العزیز [illegible]
[illegible]
و منها اتحاف الوری فی
اخبار ام القری [illegible]
[illegible] عبد العزیز بن فهد

فی علیّ ما ابنهم * فعلیه منی الف الف تحیة * وعلی الصحابة کلهم اهل التقی * ومحتجب نماند که
علامه عبد العزیز بن فهد از افاخم محرزین مفاخر و مآثر و اعاظم وارثین فضل و جلالت کابراً عن کابر نزد سنیه میباشد
شمس الدین سخاوی در ضوء لامع لاهل القرن التاسع که بعنایت الهی نسخهٔ نادره آن که بخط همین علامه عبد العزیز
مکتوب و باجازه مصنف آن بخط خودش مزین میباشد و اینک پیش نظر حقیر حاضرست گفته عبد العزیز بن عمر
بن محمد بن محمد بن ابی الخیر محمد العز ابو فارس وابو الخیر ابن صاحبنا النجم ابی القاسم الهاشمی المکی
الشافعی ویعرف کسلفه ابن فهد وامه عائشة ابنة العفیف عبد الله بن محمد بن علی العجمی
الاصل ولد فی الثلث الاخیر من لیلة السبت سادس عشر شوال سنة خمسین وثمان مائة بمکة
فی غیبة والده بالقاهرة وسمی علیا ابا الخیر ثم غیر لکون ابیه رای فی منامه قائلا یقول له جاءک ذکر
فسمه عبد العزیز ابا فارس ونشأ فحفظ القرآن والاربعین النوویة والارشاد مختصر الحاوی لابن المقری
والنخبة لشیخنا والالفیة النحویة الوردیة والجرومیة کلاهما فی النحو ایضا وعرضهما بتمامهما علی ابیه
والاجرومیة
وجده وکذا عرض علی العادة ما عدا النخبة والاخیرین علی جماعة من اهل بلده ومن القادمین
الیها کالباسی وابن القصبی المالکی وکتب اجازته نظما ثم حفظ ایضا غالب الفیة الحدیث وجانبا
من المنهاج الاصلی واعتنی به والده فاستجاز له خلقا منهم شیخنا واحضره واسمعه علی کثیر
من الکبیر کابی الفتح المراغی والزین الامیوطی والزمزمی وغیرهم بها واماکن منها کمنی وجل ذلک
الکبار
معی ولما ترعرع قرأ بنفسه وتوجه غیر مرة للزیارة النبویة وسمع فیها بطیبة من جماعة وارتحل فی
سنة سبعین من البحر فاکثر بالدیار المصریة من القراءة والسماع ومما اخذه عن الشمنی فی البحث
بعض شرحه لنظم ابیه للنخبة وعن البقاعی متنها مع شیء حاذی به متن ایساغوجی وسمع بمصر و
الجیزة وعلو الاهرام وغیرها من اماکنها وکان الجدة فی مجیئه ولما انتهی اربه سافر فی اول السنة
التی تلیها الی البلاد الشامیة فسمع فی توجهه بالخانقاه السریاقوسیة وزار القدس والخلیل و
سمع بالقدس مع غزة ونابلس ودمشق وصالحیتها وبعلبک وحماة وحلب وغیرها من جماعة واجتمع فی
کل ذلک وتمیز فی الطلب استمر منی ثم عاد منها الی بلده مع الرکب ثم رجع من البحر ایضا فی سنة
خمس وسبعین وقرأ علی فی البحث الالفیة الحدیثیة مع غیرها من تصانیفی وحضر عندی فی الاملاء
وغیره بل وقرأ علی الشرف عبد الحق السنباطی کتابه الارشاد ثم سمعه علیه الا الیسیر فی مجاورته وکان

حد القراء في تقسيم المنهاج على السراج العبادي ولكن لم يتهيأ اكماله وقرأ على الشمس الجوجري قطعة من اول شرحه على الارشاد وكتبه بخطه وعلى الزين زكريا في المتن وكان جل قصده من هذه القدمة الدراية ورجع الى بلده ثم سافر منها للدراية ايضا الى الشام في موسم السنة التي تليها وزار المدينة في توجهه وقرأ في دمشق على الزين خطاب قطعة من اول الارشاد وكذا على المحب البصروي وكان قد اخذ عنه بمكة ايضا وحضر دروس الطباع قليل من دروس التقي ابن قاضي عجلون هناك ووصل منها الى حلب ورجع للقاهرة ثم لبلده مع الركب ثم دخل القاهرة ايضا مع الركب في ربيع سنة ثمانين فلازمني في السماع والقراءة وكان مما قرأه على قطعة كبيرة من اول شرحي لالفية الحديث وجميع شرح النخبة وحضر كثيرا من مجالس الاملاء بل واستملى بعضها واكمل الربع الاول من شرح الجوجري للارشاد عليه وحضر عنده تقسيم التنبيه الا اليسير وتقسيم جميع الفية ابن مالك سوى مجلسين او ثلاثة بل هو ممن لازمه حين مجاورته بمكة حتى سمع عليه شرح الصدور له وغالب متن البهجة وكذا لازم امام الكاملية في الفقه وغيره وقرأ عليه غالب الوردية في النحو ومما اخذه عن العبادي في القدمة الرابعة في الروضة او الخادم ورجع مع الحاج فيها الى بلده فاقام بها ملازما للاشتغال والاقبال على شانه ولما جاورت سنة ست وثمانين والتي يليها اكثر من ملازمتي بحيث قرأ على ما كان كتب الي من تصانيفي وهو شيء كثير وحصل هو ايضا اشياء قرأها واكمل سماع شرحي للالفية مع تكرر كثير منه له وكذا سمع علي ومني غير ذلك وممن لازم ببلده في الفقه والتفسير عالم الحجاز البرهان ابن ظهيرة وفي الفقه فقط مع اصلين اخوه الفخر والنور الفاكهي اخذ عنه المنهاج وكان احد القراء في تقسيمه وقرأ عليه الربع الاول من الارشاد بل حضر عنده في النحو وغيره وقرأ على يحيى العلمي المالكي المنهاج الاصلي مرتين والفية ابن مالك وتوضيحها لابن هشام وحضر عنده في الجمل للخونجي وسمع جميع التوضيح والالفية مرتين الا اليسير على المحيوي المالكي وقبل ذلك اخذ في النحو عن ابي الوقت المرشدي ثم باخره اخذ عن الشريف السمهودي الايضاح في المناسك للنووي وقطعة من اول الفية النحو وبرع في الحديث طلبا وضبطا وكتب الطباق بل كتب بخطه جملة من الكتب والاجزاء وتولع بالتخريج والكشف والتاريخ واذنت له في التدريس والافادة للحديث وكذا اذن له الجوجري في تدريس الفقه والنحو والافادة والمحيوي ضمن جماعة في اقراء الالفية وليس بعد ابيه ببلاد الحجاز من يدانيه في الحديث مع المشاركة في الفضائل وجودة الخط والفهم وجميل الهيئة وعلو الهمة والمروءة والتخلق بالاوصاف

الجمیلة والتقنع بالیسیر واظهار التجمل وعدم التشکی وهو حسنة من حسنات بلده و محمد الله عز و جل اسمه بن عبد العزیز بن عمر بن محمد بن فهد الهاشمی المکی در ذیل ضوء لامع که بحمد الله تعالی نسخه آن بخط خود شش بر هامش نسخه مذکورهٔ ضوء لامع نزد نحیف موجود است گفته اقول وبعد المولف انفرد بها وصار شیخ المحدثین فیها واخذ عنه غالب مرویاته خلق من اهلها والقادمین علیها والف لنفسه فهرستا حافلا ومعجما لمشایخه معا جا ومسلسلات نحو مائة وعشرین والفوائد العلیة فی طرق الحدیث المسلسل بالاولیة ونظم معناه فی بیتین قال لم ینظم غیرهما وهما ؎ الرحمون لمن فی الارض یرحمهم ؛ من فی السماء کما عن سید الرسل ؛ فارحم بقلبک خلق الله وارعهم ؛ به تنال الرضا والعفو عن زلل ؛ وله ثبت فی ربع مجلدات و رحلة فی مجلد ضخم وتذکرة فی ستة اسفار وخرج لغیره جملة من الاحادیث والمرویات ورتب علی طبقات وذیل علی تاریخ والده سماه بلوغ القری لذیل اتحاف الوری وبیض ذیلا علی تاریخه ایضا الذ الکمین بذیل العقد الثمین وتحفة ذوی الاحلام باخبار القضاة والخطباء والائمة ونظار المسجد الحرام و غایة المرام باخبار سلطنة البلد الحرام عمله لصاحب مکة السید برکات وامتدح بالمکرمات وبیضه له وغالب مولفاته فی مسوداته والمرجو من کرم الله ان تکون من حسناته وقرض له بعضها جماعة من شیوخه وامتدحه غیر واحد من تلامذته وهو لا یلتفت الی ذلک ویخالط الناس بالسیرة الحسنة المسالک مع هضم لنفسه والتقشف فی لباسه وحرصه علی سماع الحدیث وملازمة الجماعة والتحدیث و انجماعه عن اهل زمانه والتحدث بنعمة الله والصبر علی قضاء الله حتی امتحن فی اخر عمره باذیته من بعض جیرانه فصار یتمنی الموت حتی ادرکه الفوت وقضی نحبه بعد توعکه اربعة اشهر بریاح فی خاصرته وانطلق بطنه فی اخر مرضه فختم له بالشهادة ونال بها السعادة وکان ذلک بعد ظهر یوم الجمعة ثامن عشر جمادی الاولی سنة اثنتین وعشرین وتسعمائة فجهز فی یومه وصلی علیه عند باب الکعبة ودفن بالمعلاة علی قبر والده وجده قبل غروب الشمس بساعة فلحق فضل یوم الجمعة رحمه الله تعالی -

و قطب الدین محمد بن احمد النهروالی المکی الحنفی در کتاب الاعلام باعلام بیت الله الحرام گفته المقدمة فی ذکر سندنا فیما ننقله فی کتابنا هذا من اخبار البلد الحرام الی من ننقل عنه للوثوق والاعتماد اعلم ان من برکة العلم نسبته الی قائله وما لم یکن هناک سند بین الناقل الراوی ومن ینقل عنه فلا اعتماد علی ذلک النقل ولا بد ان یکون رجال السند موثوقا بهم والا فلا اعتبار لتلک الروایة واقدم مورخی مکة

هو الامام ابو الولید محمد بن عبد الله الازرقی ثم الامام ابو عبد الله محمد بن اسحاق بن العباس الفاکهی المکی ثم قاضی القضاة السید تقی الدین محمد بن احمد بن علی الحسنی الفاسی ثم المکی ثم الحافظ نجم الدین عمر بن محمد بن فهد الشافعی العلوی المکی ثم ولده الشیخ عز الدین عبد العزیز بن عمر بن فهد و هذا الاخیر ممن ادرکناه و لنا عنه روایة الخ و تاج الدین بن مکی در کفایة المتطلع در ان مرویات شیخ خود حسن عجیمی جمع نموده گفته الموطأ روایة الشیخ عبد الرحمن عبد الله بن سلمة القعنبی رحمه الله تعالی اخبر به عن الامام صفی الدین احمد بن محمد القشاشی عن الشیخ عبد الرحمن بن عبد القادر بن فهد الهاشمی عن عمه الرحلة محمد جار الله بن الرحلة عز الدین عبد العزیز بن الحافظ عمر بن الحافظ تقی الدین بن فهد قال اخبرنی والدی العلامة الحافظ رحلة الطالبین ببلد الله الامین عز الدین ابو الخیر و ابو الفارس عبد العزیز بن الحافظ عمر بن فهد مع ابن عمته شیخنا الخطیب محب الدین النویری الخ ازین عبارت علاوه بر مدح عظیم عبد العزیز بن فهد اینهم واضح و لائح گردید که او از مشایخ اجازه و شیوخ اسانید حسن عجیمی است و شیخ حسن عجیمی یکی از مشایخ سبعه میباشد که شاه ولی الله والد مخاطب در رساله ارشاد کما علمت سابقا باتصال سند خود بایشان حمد الهی بجا آورده و ایشان را از مشایخ جله کرام و ائمه قاده اعلام از جمله مشهورین بالحرمین المجمع علی فضلهم من بین الخافقین وا نموده پس عبد العزیز بن فهد از شیوخ مشایخ اجازه شاه ولی الله والد مخاطب خواهد بود و لبودن عبد العزیز بن فهد از مشایخ اجازه حسن عجیمی و اتصاف او بوصف جلیل حافظ از مقامات متعدده متکاثره کفایة المتطلع ثابت میگردد کما لا یخفی علی من راجع فهذا عز الدین بن فهد حافظهم المبجل و کابرهم المعدل قد اثبت هذا الحدیث فی نظمه البارع المکمل و نظمه فی سمط نظامه الرائع المکلل فالرائع عنه لعدوانه معذب منکل والممتری فی شأنه مدوخ بالهوان مذلل والمتلقی له بالاذعان مرجو بالخیر مومل والمتقبل له بالایقان محبو بالمدح منول **وجه صد و چهل و چهارم** آنکه شهاب الدین احمد بن محمد بن ابی بکر بن عبد الملک بن احمد بن محمد بن حسین القسطلانی المصری الشافعی مدینة العلم را از اسمای جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم معدود نموده تحقق و ثبوت حدیث انا مدینة العلم را بوجه اتم و ابلغ ظاهر فرموده چنانچه در مواهب لدنیه در ذکر اسمای آنجناب گفته والذی رایته فی کلام شیخنا فی القول البدیع والقاضی عیاض فی الشفاء وابن العربی فی القبس والاحکام وابن سید الناس وغیرهم یزید علی الاربع مائة وقد سردتها مرتبة علی حروف المعجم و بعد ذکر اسما از حرف الهمزة تا بحرف اللام گفته م الماجد ماذ ماذ المؤمل

الماحى الماهوى الماح الماضل الملاء المعين المبارك المبتسل المبرأ المبشر مبشر البائسين المبعوث بالحق المبعوث لتبليغ المبيح المبين المتين المتبتل المتبسم المتربص المترحم المتضرع المتقى المتلو عليه المتهجد المتوسط المتوكل المتثبت مجاب مجيب المجتبى المجير المحرض المحرم المحفوظ المحلل محمد الصدوق المخبر المختار المخصوص بالشرف المخصوص بالعز المخصوص بالمجد المخلص المدثر المدنى مدينة العلم انتهى ما اردنا نقله فهذا القسطلانى علمهم المفرد وبدرهم الاوحد قد اثبت هذا الحديث المشيد حيث عد مدينة العلم من اسماء النبى المويد عليه وآله الاف السلام السرمد ما لاح فى السماء كوكب توقد فلا يعدل عنه الا المائق الوغد الاوغد ولا يحيد عنه الا المارق النكس الانكد ولا يرتاب فيه الا الحائد الملوم المطرد ولا يمترى فيه الا المعاند الملوم المنلدد ومفاخر اثيره ومآثر شهيره قسطلانى بنابر افادات اسخصرات برناظر ضوء لامع سخاوى و ذيل ان از جار الله بن عبد العزيز بن فهد هاشمى و منن كبرى و لواقح الانوار عبد الوهاب بن احمد بن على الشعرانى و نور سافر عبد القادر بن شيخ بن عبد الله العيدروس اليمنى و مقاليد الاسانيد ابو مهدى عيسى بن محمد ثعالبى و سمط مجيد شيخ احمد بن محمد قشاشى و كفاية المتطلع تاج الدين الدهان المكى و بدر طالع محمد بن على الشوكانى الصنعانى و بستان المحدثين خود شاه صاحب و اتحاف النبلا مولوى صديق حسن خان معاصر واضح و آشكار است درينجا اكتفا بر بعض عبارات ميرود سخاوى در ضوء لامع گفته احمد بن محمد بن ابى بكر بن عبد الملك بن الزين احمد بن الجمال محمد بن الصفى محمد بن المجد حسين بن التاج على القسطلانى الاصل المصرى الشافعى ويعرف بالقسطلانى وامه حليمة ابنة الشيخ ابى بكر بن احمد بن حميدة النحاس ولد فى ثانى عشر ذى القعدة سنة احدى وخمسين وثمانى مائة بمصر ونشابها فحفظ القرآن و الشاطبيتين ونصف الطيبة الجزرية والوردية فى النحو وتلى بالسبع على السراج عمر بن قاسم الانصارى النشار وبالثلاث الى وقال الذين لا يرجون لقاءنا على الزين عبد الغنى الهيثمى وبالسبع ثم بالعشر فى ختمتين على الشهاب بن اسد وبالسبع لجزء من اول البقرة على الزين خالد الازهرى وكذا اخذ القراآت عن الشمس بن الحمصانى امام جامع ابن طولون والزين عبد الدائم الازهرى واذن له اكثرهم واخذ الفقه عن الفخر المقسى تقسيما والسراج العبادى وقرأ ربع العبادات من المنهاج ومن البيع وغيره من البهجة على الشمس البامى وقطعة من الحاوى على البرهان العجلونى ومن اول

حاشية الجلال البكري على المنهاج الى اثناء النكاح بفوات في اثنائها على مولفهما وعن العجلوني اخذ
الفقه قرأ عليه شرح السنة ولمولفه والحديث عن كاتبه قرأ عليه قطعة كبيرة من شرحه على
الهداية الجزرية وسمع مواضع من شرحه على الالفية وكتبه بتمامه غير مرة وقرأ منه بمكة اكثر
من ثلثة ولازمني في اشياء وسمع على الملتوتي والرضي الاوجاقي وابي السعود الغراقي وقرأ الصحيح
بتمامه في خمسة مجالس على الشاوي وكذا قرأ عليه ثلاثيات مسند احمد وسمع عليه مشيخة ابن
شاذان الصغرى وغيرها وحج غير مرة وجاور سنة اربع وثمانين ثم سنة اربع وتسعين وستين قبلها
على التوالي ورجع مع الركب فتخلف بالمدينة وقرأ بمكة على زينب ابنة الشوبكي السنن لابن ماجة
وغيرها وعلى النجم ابن فهد وآخرين وصحب البرهان المتبولي وغيره وجلس للوعظ بالجامع العمري في سنة
ثلاث وسبعين وكذا بالشريفية بالصبانيين بل وبمكة كان يجتمع عنده الجم الغفير مع عدم ميله في
ذلك وولي مشيخة مقام احمد بن ابي العباس الحرار القرافة الصغرى واقرأ الطلبة وجلس بمصر شاهدا
رفيقا لبعض الفضلاء وبعده انجمع وكتب بخطه لنفسه ولغيره اشياء بل جمع في القراءات العقود السنية
في شرح المقدمة الجزرية في التجويد والكنز في وقف حمزة وهشام على الهمز وشرحا على الشاطبية
وصل فيه الى الادغام الصغير زاد فيه زيادات ابن الجزري من طرق نشره مع فوائد غريبة لا توجد
في شرح غيره وعلى الطيبة كتب منه قطعة مزجا وعلى البردة مزجا ايضا سماه مشارق الانوار المضية
في مدح خير البرية قرضته انا وجماعة وله ايضا نفائس الانفاس في الصحبة واللباس والروض الزاهر
في مناقب الشيخ عبد القادر ونزهة الابرار في مناقب الشيخ ابي العباس الحرار وتحفة السامع والقاري
بختم صحيح البخاري ورسائل في العمل بالربع واظنه اخذه عن العز الوفائي وهو كثير الاسقام
قانع متعفف جيد القراءة للقرآن والحديث والخطابة شجي الصوت بها مشارك في الفضائل متواضع
متودد لطيف العشرة سريع الحركة وقد قدم مكة ايضا بحرا صحبة ابن اخي الخليفة سنة سبع و
تسعين فحج ثم رجع معه كان الله له وجار الله بن فهد مكي در ذيل ضوء لامع گفته وبعد المؤلف كثرت مولفاته
واشتهر منها المواهب اللدنية بالمنح المحمدية عظيم في بابه وارشاد الساري على صحيح البخاري
مزجا في اربع مجلدات وشرح صحيح مسلم مثله لم يكمله واشتهر بالصلاح والتقشف على طريق
اهل الفلاح ولما اجتمعت به في الرحلة الاولى اجازني بمولفاته ومروياته وفي الرحلة الثانية عظمني

اشتهرت

واعترف لی بمعرفۃ فنی وتادب معی ولم یجلس علی مرتبۃ بحضرتی فالله یکرمہ کما یرید الکرام ویبلغہ تمام مرامہ ثم بلغنی وانا فی حلب للشام

انہ مات فی لیلۃ الجمعۃ سابع المحرم سنۃ ثلث وعشرین وتسعمائۃ وصلی علیہ بعد الجمعۃ بجامع الازہر ودفن بالمدرسۃ العینیۃ تغمدہ الله برحمتہ

ولم یخلف بعدہ مثلہ نفعنا الله ببرکاتہ. وشیخ احمد قشاشی در سمط مجید بعد نقل عبارت از مواہب لدنیہ قسطلانی گفتہ

والقسطلانی ہذا احد مشایخ عبد الوہاب الشعرانی شیخ والد شیخنا فانہ قال فی المنن الکبری

وقرأت علی الشیخ العالم الصالح المحدث المقری الشیخ شہاب الدین القسطلانی شارح البخاری غالب شرحہ

علی البخاری وقطعۃ من المواہب اللدنیۃ انتہی بلفظہ رحمہ الله وتاج الدین الدہان المکی در کفایۃ المتطلع

گفتہ کتاب المواہب اللدنیۃ للامام العلامۃ شہاب الدین احمد بن محمد القسطلانی الخطیب

رحمہ الله اخبر بہ عالیا عن الشیخ المسند العلامۃ ابراہیم بن محمد المیمونی عن الشیخ شمس الدین

محمد بن الشیخ احمد الرملی عن مؤلفہ العلامۃ احمد بن محمد القسطلانی اجازۃ وہذا اسند

مسلسل بالمصریین والشافعیۃ ح واخبر بہ مسلسلا بالشامیین والشافعیۃ عن الشیخ عبد القادر

بن مصطفی الصفوری عن الشیخ شمس الدین محمد بن محمد المیدانی عن الشیخ العلامۃ بدر الدین

محمد بن الرضی الغزی عن مؤلفہ ومسلسلا بالمعمرین والشافعیۃ عن الشیخ الصوفی ابو الوفاء احمد

بن محمد العجل الزبیدی اجازۃ عن البدر محمد الغزی اجازۃ عن مؤلفہ ومسلسلا بالمکیین والشافعیۃ

عن الامام زین العابدین بن الامام عبد القادر بن محمد بن یحیی بن مکرم الطبری عن ابیہ عن جدہ

الامام یحیی عن المؤلف اجازۃ ومسلسلا بالصوفیۃ والشافعیۃ عن شیخہ الامام صفی الدین احمد

بن محمد القشاشی عن الشیخ ابو المواہب احمد بن علی الشناوی عن الشیخ القطب محمد بن ابی الحسن

البکری عن ابیہ القطب الکبیر ابو الحسن محمد بن جلال الدین عن مؤلفہ ومسلسلا بالمدنیین

بالسند الی الشناوی عن السید غضنفر عن الشیخ عبد الله بن سعد الله السندی نزیل الحرمین

عن الشیخ علی بن محمد بن عراق المدنی عن المؤلف اجازۃ بلا واسطۃ وبواسطۃ الشیخ ابی عبد الله

الشامی صاحب السیرۃ ومسلسلا بالحنفیۃ والمعمرین ایضا عن الشیخ خیر الدین بن احمد الرملی عن الشیخ

احمد بن امین الدین بن عبد العال الجنبلاطی عن ابیہ عن المؤلف ومسلسلا بالمالکیۃ عن

شیخہ العلامۃ روح الدین ابو مہدی عیسی بن محمد الثعالبی الجعفری عن الشیخ العلامۃ ابی

الارشاد علی بن محمد الاجہوری عن الشیخ محمد بن خضیر البنوفری والشیخ بدر الدین القرافی وغیرہما

ابی

ابی

ابی

علی بن محمد بن عراق المدنی

ابو عبد الله الشامی صاحب السیرۃ

ابی

عن المولف اجازة عامة ان لم تکن خاصة ومسلسلا بالحنابلة عن الشیخ عبد الباقی الحنبلی الدمشقی اجازة عامة والشیخ الصالح محمد البهوتی عن عمه الثانی الشیخ عبد الرحمن البهوتی عن الشیخ تقی الدین بن النجار عن المولف اجازة عامة ان لم تکن خاصة ومسلسلا باهل الیمن والمعمرین ایضا عن الشیخ عبد الرحیم الخاص الزبیدی عن المسند السید طاهر بن الحسین الاهدل عن العلامة عبد الرحمن بن علی الربیع الشیبانی عن المولف اجازة کذلک ومسلسلا بمن اسمه احمد وقد سماه بعضهم احمد عن الشیخ القدوة احمد بن محمد القشاشی عن العلامة الشیخ احمد الشناوی عن العلامة احمد بن قاسم العبادی عن الشیخ احمد الرملی عن مؤلفة العلامة احمد بن محمد القسطلانی و نیز تاج الدین الدهان المکی در کفایة المتطلع گفته کتاب ارشاد الساری الی شرح البخاری للعلامة شهاب الدین احمد بن الشیخ شمس الدین محمد بن الخطیب القسطلانی رحمه الله تعالی اخبر به عن الشیخ احمد القشاشی عن الامام شهاب الدین احمد بن علی الشناوی عن العلامة احمد بن قاسم العبادی عن الشیخ احمد الرملی عن مولفه العلامة شهاب الدین احمد بن الشمس بن محمد الخطیب القسطلانی ح واخبر به عالیا عن الشیخ احمد العجل عن العلامة المسند بدر الدین ابی عبد الله محمد بن الرضی الغزی عن مولفه به وبجمیع مؤلفاته وجه صد وچهل ونجم آنکه جلال الدین محمد بن اسعد الصدیقی الدوانی حدیث مدینة العلم را از جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم بالحتم والجزم ثابت ومتحقق دانسته چنانچه در شرح رساله زوراء گفته فاول ما اقول ان لهذه الرسالة شانا وهو انی رایت فی منامی فی خارج بغداد لهم دار السلام علی قرب من شاطی الزوراء امیر المومنین یعسوب الموحدین علیا رضی الله عنه فی مبشرة طویلة محصلها انه رضی الله عنه کان ملتفتا الی بنظر العنایة ومعتنیا بشانی بطریق الکلالة فصار ذلک باعثا لی علی ان اعلق رسالة معنونة باسمه العالی متبرکا به واتلوها علی روضته المقدسة وقت التشرف بزیارته والاکتحال بنور تراب عتبته وکنت مترددا فی تعیین المقصد فی تلک الرسالة فتارة کنت اعزم ان اکتبها فی تحقیق ماهیة العلم لمناسبة قول النبی صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها واخری یخطر ببالی غیر ذلک ولم یتعین شیء من الخواطر الی ان وفقنی الله تعالی للاستسعاد بلثم العتبة القدسیة الغرویة فی المشهد المقدس الحاوی علی النبی وعلی ساکنیهما الصلوة والسلام ثم بعد المراجعة سالنی واحد من اصحابی المستعدین

کرم الله وجهه

کرم الله وجهه

حاملا

والمقدسة الحاوی

لدرك الحقائق ممن كان له درك رائق وذهن فائق كريم الشيم والسجايا حسن الاسم والمسمى و
قد قرأ على كتاب حكمة الاشراق للشيخ الاجل والحكيم الاكمل شهاب الدين السهروردي وكنت
اقرر له اثناء مباحثة هذا الكتاب طرفا من السوانح وامل عليه بعضا من اللوائح ان اجمعها له في
رسالة فصار سواله سببا للاقدام على هذه الرسالة فاجتمع مقاصدها في خاطري في اقرب من ساعة
وكنت ذاهلا عن المقصد الاول الى ان اتممته فلما نظرت فيها بعد التمام وجدتها هي التي كانت
نرام فتيقنت ان نفحات الامداد فيها كانت تهب من **باب مدينة العلم** وسفينة
الجود المستوي على جودي الحكم والحلم على النبي وعليه الصلوة والسلام والتحية والاكرام وسميتها
بالزوراء وهي اسم الدجلة والمناسبة ظاهرة مع ما فيه من التلويح الى ان هذا الفيض من زيارة
المشاهد المقدسة والمواقف المونسة والله تعالى مناح الغيوب فتاح القلوب **وجه صد
چهل وششم** آنکه نیز دوانی در رساله زوراء گفته فاجعل ذلك هنالك تكسر به صولة ما فرطبعك عنه
في بد والنظر حتى يأتيك اليقين وتتصعد الى الافق المبين وترى بعين العيان ما يعجز عنه
البيان وتشرف على حقيقة قول سيدنا النبي المبعوث عليه السلام لتتميم سائر ما اتت
به الانبياء النوم اخ الموت وقول صاحب سره **وباب مدينة علمه** عليه السلام الناس نيام
فاذا ماتوا انتبهوا ازین عبارت نیز ظاهر است که علامه دوانی بسبب مزید عرفان وایقان وعدم مبالات
بهفوات اهل شنان وفقدان اکتراث بخرافات ارباب بغی وعدوان حدیث مدینة العلم را حتما وجزما ثابت میداند وقلوب
اهل ایمان وایقان را بوصف جناب امیر المومنین علیه السلام بباب مدینة العلم باقصی المراتب مبتهج ومسرور واصحاب
عصبیت وزور را بنهایت مبتلای انزعاج وشور میگرداند **فهذا** علامتهم الجليل المعروف بالمحقق
الدواني المشهور عندهم بعظائم مآثره بين الاقاصي والاداني قد اثبت هذا الحديث المتاصل
لشانئه الحاقد الشاني المجتث عرق الجاحد الجاني فلا يرتاب في تحققه الا من عميت منه الالحاظ
الرواني ولا يطعن فيه الا من احنقت به الكواذب كالرماح الدواني ولا يحيد عنه الا الاغتف
المراوغ الماطل المماني ولا يصد عنه الا الاخلف المحائك المخاتل المعاني وعلامه دوانی ممدوح بمدائح
عظیمه جلیلة المبانی وموصوف بمفاخر رفیعة المعانی ومسلم ومقبول اعاظم جانب ثانی سنت علامه سخاوی
در ضوء لامع لاهل القرن التاسع گفته محمد بن اسعد مولانا جلال الدين الصديقي الدواني بفتح المهملة

تأملا بعينها ص
ونسمیتها
الهادي

المهملة وتخفيف النون نسبة لقرية من كازرون الكازرونی الشافعی القاضی باقليم فارس و
المذكور بالعلم الكثير ممن اخذ عن المحيوی اللاری وحسن بن البقال وتقدم فی العلوم سيما
العقليات واخذ عنه اهل تلك النواحی وارتحلوا اليه من الروم وخراسان وما وراء النهر وسمعت
الثناء عليه من جماعة ممن اخذ عنی واستقر به السلطان يعقوب فی القضاء وصنف الكثير من ذلك
شرح علی شرح التجريد الطوسی عم الانتفاع به وكذا كتب علی العضد مع فصاحة وبلاغة وصلاح و
تواضع هو الان فی سنة سبع وتسعين حی ابن بضع وسبعين وعبد القادر بن شيخ بن عبد الله العيدروس اليمنی
در نور سافر عن اخبار القرن العاشر گفته و فی سنة ثمان وعشرين توفی العلامة محمد بن اسعد جلال الدين
الصديقی الدوانی بفتح المهملة وتخفيف النون نسبة لقرية من كازرون الكازرونی الشافعی القاضی
باقليم فارس المذكور بالعلم الكثير وممن اخذ عنه المحيوی اللاری وحسن ابن البقال وتقدم فی العلوم
سيما العقليات واخذ عنها اهل تلك النواحی وارتحلوا اليه من الروم وخراسان وما وراء النهر ذكره
السخاوی فی ضوئه قال وسمعت الثناء عليه من جماعة ممن اخذ عنی واستقر به السلطان يعقوب
فی القضاء وصنف الكثير من ذلك شرح علی شرح التجريد للطوسی عم الانتفاع به وكذا كتب علی
العضد مع فصاحة وبلاغة وصلاح وتواضع وهو الان فی سنة تسع وتسعين حی ابن بضع وسبعين انتهی
ومحمد بن يعقوب الاماسی در حاشيه روض الاخيار بترجمه دوانی گفته قد تفوق فی راس المائة التاسعة فی
الفنون الحكمية وتبحر فی العلوم الشرعية من الفقه والحديث والقرائة وصنف فی التصوف وعلم
الاخلاق ومؤلفاته قريبة الی مائة روی العلوم الادبية والعقلية والحديث والتفسير والفقه عن والده
مولانا اسعد الصديقی المحدث بالجامع المرشدی بكازرون وهو اخذ من المشايخ العظام منهم الشيخ
الامام قاضی قضاة الاسلام شمس الملة والدين محمد بن محمد الجزری صاحب النشر فی القرائة والحصن
الحصين فی الاحاديث والادعية والمقدمة فی التجويد لا سيما صحيح البخاری واخذ الفقه من مولانا
جلال الدين محمود بن الحاج ابی الفتح القهستانی وهو عن الشيخ جلال الدين محمد القزوينی وهو عن الامام
قدوة ائمة الاسلام ابی القاسم محمد بن عبد الكريم الرافعی رفع الله درجته فی عليين واخذ العقليات
من السيد الشريف زين الملة والدين علی الجرجانی وقال مولانا جلال الدين من مشايخی شيخ الاسلام ابو المجد
عبد الله بن ميمون الكرمانی سمعت منه الحديث المسلسل بالاولية اعنی قوله صلی الله عليه وسلم الراحمون

عنه

واستقر به

یرحمہم الرحمن ارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء واجازنی لجازۃ ملفوظۃ ومکتوبۃ وقال رحمہ اللہ نیز ذکر مشایخہ فی الاجازۃ سمعت کتاب العوارف علی الشیخ نور الدین عبد الرحمن القرشی بقراءۃ الشیخ العارف زین الدین ابی بکر الخوافی مد اللہ ظلال ارشادہ ومحمد بن علی شوکانی در بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السابع گفتہ محمد بن اسعد الملقب جلال الدین الدوانی نسبۃ الی دوان وھی قریۃ من قری کازرون الشافعی عالم العجم بارض فارس وامام المعقولات وصاحب المصنفات اخذ العلم عن المحیوی والبقال وفاق فی جمیع العلوم لاسیما العقلیۃ واخذ عنہ اہل تلک النواحی و ارتحل الیہ اہل الروم وخراسان وما وراء النہر ولہ شہرۃ کبیرۃ وصیت عظیم وتکاثر تلامذتہ وکان من ادبہم انہ اذا تکلم نکسوا رؤسہم تادبا ولم یتکلم احد منہم بشیء وولاہ سلطان تلک الدیار القضاء بہا ولہ مصنفات کثیرۃ مقبولۃ منہا شرح التجرید للطوسی وشرح التہذیب وحاشیۃ علی العضد ولہ فصاحۃ زائدۃ وبلاغۃ وتواضع ومات سنۃ ۹۲۸ قال السخاوی انہ فی سنۃ سبع و کان حیا وکان عمرہ اذ ذاک بضع وسبعین ثم ارخ غیرہ موتہ فی التاریخ الذی قد منا ذکرہ فیکون علی ھذا قد عاش نحو تسعین سنۃ وغیاث الدین بن ہمام الدین در حبیب السیر گفتہ مولانا جلال الدین محمد دوانی از غایت تبحر در علوم معقول و منقول و از کمال مہارت در مباحث فروع واصول بر جمیع فضلای عالم وتمامی علمای بنی آدم فائق بود و در میدان تحقیق مسائل و انحلال معضلات رسائل و توضیح خفیات متقدمین و تلویح خبیات متاخرین قصب السبق از امثال واقران می ربود و فنون بکنون کہ از ابو علی و علامہ طوسی در ستر خفا محجوب بود در نظر بصیرتش جلوہ ظہور داشت و اسرار مخزون کہ از معلم اول و ثانی مکتوم ماندہ بود قلم عنایت سبحانی بر صفحہ ضمیرش مینگاشت ~ سپہر علم را بود آفتابی * فنون فضل را جامع کتابی * مولانا جلال الدین را والد ارشد مولانا سعد الدین اسعد ست کہ بعلو حسب و دانش مشہور بود و در قریہ دوان کہ از اعمال کازرون ست بقطع و فصل قضایای شرعیہ اقدام مینمود و جناب مولوی نخست نزد والد ماجد خود بتحصیل اشتغال داشت و بالاخرہ بشیراز شتافتہ در درس مولانا محیی الدین کوشکناری و خواجہ حسن شاہ بقال ہمت بر کسب کمال گماشت و این دو بزرگ از تلامذہ محقق شریف بنور علم وفضیلت ممتاز بودند و در زمان میرزا محمد بایسنغر در شیراز بلوازم درس و افادہ قیام مینمودند و ایضا مولانا جلال الدین در درس مولانا ہمام الدین کلناری کہ بر سر طوالع شرحی مفید دارد مطالعہ بعضی از متداولات کردہ در وقت اکتساب علم حدیث در خدمت شیخ صفی الدین ایجی کہ بسید دانشمند بود شرائط تلمذ بجای آوردہ القصہ بواسطہ قابلیت اصلی بلکہ بمحض عنایت لم یزلی ہنوز جناب مولوی در سن شباب بود کہ

خل

که از شمیم فضائل و کمالاتش مشام تشنگان گلزار علوم معطر گشت و از رشحات سحاب قلم گوهر بارش ریاض دانش و خضرت
و نضارت از ساحت بوستان ارم درگذشت لاجرم در ایام دولت امیر حسن و یعقوب میرزا از اقطار امصار عراقین و
روم و اران و آذربایجان و هرمز و کرمان و طبرستان و جرجان و خراسان اعاظم افاضل بامید کسب علم و دانش متوجه
ملازمتش بودند و بعد از ادراک آن سعادت عظمی از اشعهٔ ضمیر منیر فیض آثارش اقتباس انوار کمالات می نمودند و آنجناب در
ایام شباب چندگاه بصدارت امیرزاده یوسف بن میرزا جهان شاه مشغولی کرده بود و بعد از آن استعفا از آن مهم در بدل
بیگم که آنرا دار الایتام گویند بلوازم درس و افاده قیام مینمود در زمان دولت سلاطین آق قویونلو منصب قضای
ممالک فارس من حیث الاستقلال تعلق بآن مرجع اهل فضل و کمال داشت و هرگاه از درس فارغ میشد همت
عالی نهمت بر فصل قضایای شرعیه میگماشت و جناب مولوی در اواسط ایام زندگانی بر شرح تجرید مولانا
علی قوشجی حاشیه در کمال دقت تصنیف نمود و آن رساله بنظر شارح رسیده از روی انصاف زبان بتعریف و تحسین
گشود اما امیر صدر الدین محمد هم در آن اوان بر کتاب مذکور حاشیه نوشته و بر حاشیه جناب مولوی اعتراضات کرد
و آنجناب حاشیه دیگر بهتر از پیشتر جهت دفع آن سخنان در قلم آورده و برین قیاس پیوسته میان آن دو عالم متبحر مباحثات
بوقوع انجامیده و هر کس والی شیراز می بود جهت تحقیق دقائق طبع ایشان مجالس ساخته مستفید و بهره ور میگردید
از جملهٔ تصانیف جناب مولوی دیگر رساله زوراست که در علم حکمت نگاشتهٔ خامهٔ بلاغت انتما گردانیده راقم
حروف از شیخ مجد الدین کرمانی لازال مویدا بالتایید السبحانی استماع نموده که مولانا جلال الدین در وقتیکه
بنجف رفته بود در روضهٔ قدس منزلت حضرت شاه ولایت پناه علیه السلام والتحیة روزی بر پای ایستاده آن رساله
را تصنیف مینمود و بآن مناسبت آن تصنیف را به زوراء موسوم گردانید و چون زوراء متنی است بغایت مختصر و متین
جناب مولوی بعد از چندگاه جهت حل عبارات آن شرح مفتح در سلک انشا کشید دیگر از مولفات آن عالم پسندیده
صفات شرح هیاکل است که در علم حکمت اشراق شیخ شهاب الدین مقتول تحریر فرموده و همچنین رساله اثبات واجب و
اخلاق جلالی که در برابر اخلاق ناصری نوشته شد داخل مصنفات مولوی است و از جمله حواشی که بر کتب متداوله رقم قلم
افادات رقم نموده حاشیه شمسیه و حاشیه تهذیب و حاشیه مطالع و حاشیه انوار شافعیه و شرح عقائد عضدیه و شرح رباعیات و
شرح بیت حافظ و تفسیر سورهٔ اخلاص و ترکیب کلمهٔ توحید و رساله تشبیه صلوة بغایت مشهور است و نکات آن
کتب بر الواح ضمائر زمانی افاضل طلبه مسطور وفات مولانا جلال الدین محمد بعد از قتل رستم بادشاه باندک زمانی روی داد و
مدت حیاتش زیاده بر هفتاد سال بود و شیخ کمال الدین حسین میبدی در فواتح شرح دیوان امیر المومنین علیه السلام گفته

نقل استاذنا العلامة مولانا جلال الدين محمد الدواني خلد الله ظلاله عن الشيخ العالم العامل التقي
الكامل السيد صفي الدين عبد الرحمن الايجي قدس سره انه قال ذكر لي الفاضل العالم المتقي الشيخ ابو بكر عن
الشيخ برهان الدين الموصلي وهو رجل عالم فاضل صالح ورع انا توجهنا من مصر الى مكة نريد الحج فنزلنا
منزلا وخرج علينا ثعبان فتبادر الناس الى قتله فقتله ابن عمي فاختطف ونحن نرى سعيه وتبادر الناس على
الخيل والركاب يريدون رده فلم يقدروا على ذلك فحصل للناس من ذلك امر عظيم فلما كان اخر النهار
جاء وعليه السكينة والوقار فسألناه ما شانك فقال ما هو الا ان قتلت هذا الثعبان الذي رايتموه فصنع بي
كما رأيتم واذا انا بين قوم من الجن يقول بعضهم قتلت ابي وبعضهم قتلت اخي وبعضهم قتلت ابن عمي
فتكاثروا علي واذا رجل لصق بي وقال لي قل انا بالله وبالشريعة المحمدية فقلت ذلك فاشار اليهم ان سيروا
الى الشرع فسرنا حتى وصلنا الى شيخ كبير على مصطبة فلما صرنا بين يديه قال خلوا سبيله وادعوا عليه
فقال الاولاد ندعي عليه انه قتل ابانا فقلت حاشا لله انما نحن وفد بيت الله الحرام نزلنا هذا المنزل فخرج
علينا ثعبان فتبادر الناس الى قتله فضربته فقتلته فلما سمع الشيخ مقالتي قال خلوا سبيله سمعت ببطن
النخلة عن النبي صلى الله عليه وسلم من تزيا بغير زيه فقتل فلا دية ولا قود و شاه ولی الله والد مخاطب
در نوادر گفته اخبرنا ابو طاهر عن ابيه قال اخبرنا الشيخ المعمر الفاضل المحدث عبد الملك بن عبد اللطيف البنا
اجازة مكاتبة باجازته العامة من المفتي قطب الدين محمد بن احمد النهروالي
الاصل المكي الدار عن والده محمد بن احمد النهروالي عن الاستاذ المحقق جلال الدين
محمد الدواني الصديقي انه قال انا الشيخ العالم العامل المتقي الكامل صفي الدين عبد الرحمن الايجي قدس سره
انه قال لي ذكر لي الفاضل العالم المتقي الشيخ ابو بكر عن الشيخ برهان الدين الموصلي وهو رجل عالم فاضل
صالح ورع انا توجهنا من مصر الى مكة نريد الحج فنزلنا منزلا وخرج علينا ثعبان فتبادر الناس الى قتله فقتله ابن
عمي فاختطف ونحن نرى سعيه وتبادر الناس على الخيل والركاب يريدون رده فلم يقدروا على ذلك فحصل
للناس من ذلك امر عظيم فلما كان اخر النهار جاء وعليه السكينة والوقار فسألناه ما شانك فقال ما هو الا ان قتلت
هذا الثعبان الذي رايتموه فصنع بي كما رايتم واذا انا بين قوم من الجن يقول بعضهم قتلت ابانا وبعضهم قتلت
اخي وبعضهم قتلت ابن عمي فتكاثروا علي واذا رجل لصق بي قال لي قل انا بالله وبالشريعة المحمدية فقلت
ذلك فاشار اليهم ان سيروا الى الشرع فسرنا حتى وصلنا الى الشيخ كبير على مصطبة فلما صرنا بين يديه قال خلوا

سبیله ولا تدعوا علیه فقال لا ولا ندعی انه قتل ابانا فقلت حلفتا لله انما نحن وفد بیت الله
الحرام نزلنا هذا المنزل فخرج الینا ثعبان فتبادر الناس الی قتله فضربته فقتلته فلما سمع الشیخ
مقالتی قال خلوا سبیله سمعت ببطن نخلة عن النبی صلی الله علیه وآله وسلم انه قال من تزیا بشکل
بغیر زیه فقتل فلا دیة ولا قود وجدت بخط الشیخ عبد الحق الدهلوی قدس سره انه سمع الاستاذ
مولانا محمد مقیم عن الاستاذ الامیر محمد مرتضی الشریفی بسنده بواسطة او بواسطتین عن الاستاذ
مولانا محمد بن المحقق العلامة جلال الدین محمد الدوانی بمثله وجدت فی کنز الفوائد للمیبذی عن
مولانا جلال الدین الدوانی مثله وشاه صاحب در رسالهٔ اصول حدیث در ذکر والد خود گفته وحضرت
ایشان اول در دیار خود بعض کتب حدیث مثل مشکوة وصحیح بخاری بخدمت والد بزرگوار خود گذرانیده بطریق
درایت اخذ این علم فرموده بودند وسند ایشان بواسطهٔ میر محمد زاهد تا ملا جلال الدین دوانی میرسد و سند حدیث
ایشان در اوائل انموذج العلوم بتفصیل مذکور ست ومحتجب نماند که مصنفات علامهٔ دوانی در اجازات و
مرویات اکابر اعلام واجلهٔ فخام سنیه داخل ست ومصنفات ایشان بر نقل واحتجاج از ان شامل ابراهیم
کردی در کتاب الامم لایقاظ الهمم گفته تصانیف الاستاذ المحقق جلال الدین محمد بن اسعد بن محمد بن عبد الرحیم
بن علی الصدیقی الدوانی رحمه الله تعالی قراءة علی الاستاذ المحقق ملا محمد شریف بن ملا یوسف بن القاضی
محمود بن ملا کمال الدین الکورانی الصدیقی رسالة الزوراء بکمالها مع حاشیتها للمصنف بکمالها وقرأت
علیه معظم شرحه لعیون الجواهر للعضد ۱۰۵۳ مع معظم حاشیته لملا یوسف بن محمد القرباغی وحاشیته
لملا حسین الحسینی الخلخالی وقرأت علیه اطرافا من حاشیته لشرح الشمسیة للقطب الرازی واطرافا من حاشیته
علی التهذیب للتفتازانی ومن الرسالة الجدیدة فی اثبات الواجب ۱۰۵۳ وقرأت طرفا من شرحه للعقائد
العضدیة علی شیخنا العارف بالله صفی الدین احمد قدس سره وطرفا من الزوراء والاجازة لسائرها ولما
یرویه من کتب الفنون بروایة الاستاذ محمد شریف اجازة عن الفقیه علی بن محمد الحکمی وبروایة شیخنا
صفی الدین احمد قدس سره عن شیخه ابی المواهب الشناوی قدس سره بروایتهما عن الشناوی والحکمی عن
عبد الرحمن بن عبد القادر بن عبد العزیز بن فهد المکی عن عمه جار الله بن عبد العزیز بن عمر بن فهد
المکی عن الفقیه شرف الدین اسماعیل بن الفقیه برهان الدین ابراهیم بن اسمعیل العلوی الحکمی العدنی
الیمنی الزبیدی والشهاب ابی العباس احمد بن عمر الشرعبی الیمنی النسا التعزی بروایتهما عن المحقق

السید عفیف الدین عبد الرحمن بن السید نور الدین عبد الله الحسنی ابا الحسینی اما الایجی الشافعی عن شیخه الجلال الدوانی بجمیع
تالیفاته و مرویاته و تاج الدین ابن سلطان المکی در کفایة المستطلع که دران مرویات شیخ خود حسن عجیمی جمع نموده گفته شرح التهذیب و حاشیته
علی شرح الشمسیة للقطب العلامة الاستاذ جلال الدین محمد بن اسعد بن محمد الدوانی الصدیقی خبرهما بهما من حاشیته ابن العلامة
میر صدر الدین ابن العلامة عبد الرحمن مؤید زاده عن مولفهما و لخبر بهما ایضا من سند الاشارات الیه و اخبر بهما عن العلامة
محمد علی بن حسین بن علی بن محمد الکرمانی اللاهوری الحسینی عن العلامة میرزا ابو القاسم بن عباس الخلخالی الشهیر بالاعمی عن الاستاد السید
محمد الباقر بن محمد الاسترابادی المشهور بالداماد عن العلامة الخواجه جمال الدین محمود الشیرازی عن مولفهما العلامة
جلال الدین محمد بن اسعد بن محمد بن عبد الرحیم الصدیقی الدوانی فذکرهما و سالم بن عبد الله بن سالم البصری در رسالة الامداد
علو الاسناد که دران مرویات والد خود فراهم اورده گفته و اما تصانیف الاستاذ جلال الدین محمد بن اسعد الصدیقی المشهور
بالدوانی فیرویها الوالد عن الشیخ ابراهیم الکردی المذکور بلغه الله تعالی الاجل عن العلامة ملا شریف بن ملا یوسف بن القاضی
محمود بن ملا کمال الدین الکورانی الصدیقی عن الفقیه علی بن محمد الحکمی و بروایته ایضا شیخه الشیخ احمد القشاشی عن الشیخ ابی المواهب احمد
الشناوی بروایتهما اعنی الشناوی و الحکمی عن عبد الرحمن بن عبد القادر بن عبد العزیز بن فهد المکی عن عمه جار الله بن عبد العزیز
بن عمر بن فهد المکی عن الفقیه شرف الدین اسمعیل بن الفقیه برهان الدین ابراهیم بن اسمعیل العلوی المکی العدنانی الیمنی الزبیدی
و الشهاب ابی العباس احمد بن عمر الشرعبی الحمدانی الشعری بروایتهما عن المحقق السید عفیف الدین عبد الرحمن بن السید نور الدین عبد الله
الایجی عن شیخه الجلال الدوانی و محمد بن شیخ علی بن شیخ منصور الشوانی در کتاب الدرر السنیه فیما علا من الاسانید الشنوانیه گفته مصنفات
الجلال الدوانی و هو المحقق جلال الدین محمد بن اسعد بن محمد بن عبد الرحیم بن علی الصدیقی الدوانی رحمه الله تعالی ارویها اجازة عن شیخنا الشیخ
عیسی البراوی و عن شیخه الکردی عن سالم البصری عن الملا ابراهیم حج عن شیخنا المنیر فاتلا رحمه الله قرأت علی الاستاذ المحقق ملا شریف عن ملا یوسف
بن القاضی محمود بن ملا کمال الدین الکورانی الصدیقی روح الله تعالی روحه سائر الزهراء بکمالها مع حاشیتها للسید بکمالها و قرأت علیه معظم
العیون الجواهر للعضد سنة ست و خمسین بعد الالف مع معظم حاشیته لملا یوسف بن محمد القرباغی و حاشیته لملا الحسین الخلخالی و قرأت علیه
اطرافا من شرح حاشیته الشمسیة للقطب الرازی و اطرافا من حاشیته علی التهذیب للتفتازانی و من رسالته الجدیدة فی اثبات الواجب و قرأت علیه طرفا
من شرحه للرسالة العضدیة علی شیخنا العارف بالله صفی الدین احمد قدس سره و طرفا من الزوراء و اجازنی بسائرها و لما یرویه من کتب الفنون
بروایته الاستاذ محمد یوسف لها اجازة عن الفقیه علی بن محمد الحکمی و بروایة شیخنا صفی الدین احمد قدس سره عن شیخه ابی المواهب الشناوی
بروایتهما اعنی الشناوی و الحکمی عن عبد الرحمن بن عبد القادر بن عبد العزیز بن فهد المکی عن جار الله بن عبد العزیز عن الفقیه شرف الدین
اسمعیل بن الفقیه برهان الدین ابراهیم بن اسمعیل العلوی العکی العدنانی الیمنی الزبیدی و الشهاب احمد بن عمر الشرعبی الحمدانی انسابر روایتهما

عن المحقق السید عفیف الدین عبد الرحمن بن السید نور الدین عبد الله الحسنی ثم الحسینی ثم الایجی الشافعی عن شیخه جلال الدین الدوانی رحمهما الله
تعالی و محمد بن علی الشوکانی الصنعانی در اتحاف الاکابر باسناد الدفاتر گفته مولفات جلال الدین محمد بن اسعد الدوانی نرویها بالاسناد المتقدم الی ابن
الکردی عن محمد بن شریف عن علی بن محمد الحکمی عن عبد الرحمن بن عبد القادر بن فهد عن عمه جار الله بن عبد العزیز بن فهد عن اسمعیل بن ابراهیم العلوی العکی
الیمنی الزبیدی عن السید عفیف الدین عبد الرحمن بن عبد الله الحسنی الایجی عن المؤلف و محمد عابد بن احمد علی السندی در
حصر الشارد گفته واما مصنفات الاستاذ المحقق جلال الدین محمد بن اسعد بن محمد بن عبد الرحیم بن علی
الصدیقی الدوانی فارویها عن عمی الشیخ محمد حسین بن محمد مراد بن یعقوب الانصاری السندی عن ابیه
عن الشیخ محمد هاشم بن عبد الغفور السندی عن مفتی مکة عبد القادر الحنفی عن الشیخ حسن العجیمی عن الشیخ
احمد القشاشی عن ابی المواهب الشناوی عن عبد الرحمن بن عبد القادر بن عبد العزیز بن فهد المکی عن عمه
جار الله بن عبد العزیز بن فهد المکی عن اسماعیل بن برهان الدین ابراهیم بن اسماعیل العلوی العکی
العدنانی الزبیدی عن عبد الرحمن بن السید نور الدین بن عبد الله الحسینی ابا الحسینی اما الایجی الشافعی
عن شیخه الجلال الدوانی و سید محمد بن عبد الرسول برزنجی در نواقض گفته قال ابن المطهر بحثنا مع الاستاذ نصیر الدین
الطوسی فی تعیین المراد من الفرقة الناجیة فاستقر الرای علی انه ینبغی ان یکون تلک الفرقة مخالفة
لسائر الفرق مخالفة کثیرة وما هی الا الشیعة الامامیة فانهم یخالفون غیرهم من جمیع الفرق مخالفة کثیرة
بخلاف غیرهم من الفرق فانهم متقاربون فی اکثر الاصول وقد نقله عنه الاستاذ المحقق الدوانی فی
شرح العقائد العضدیة ونقضه علیهم قمر الدین حسینی در نور الکریمتین گفته ملا جلال از نصیر الدین
طوسی نقل میکند که در شرح رسالة العلم نوشته است نعم ما قال عالم من اهل البیت رضی الله عنهم بل
علما قادرا لانه وهب العلم للعلماء والقدرة للقادرین وکلما میزتموه باوهامکم فی ادق معانیه مخلوق
لکم مصنوع مثلکم مردود الیکم والباری تعالی واهب الحیوة ومقدر الموت ولعل النمل الصغار
یتوهم ان الله تعالی زبانتین کمالها فانها یتصوران عدمهما نقصان لمن لا یکونان له وهکذا حال العقلاء
فیما یصفون الله تعالی به ملا جلال بعد نقل کلام مذکور مینویسد اراه العالم الاعلم الهمام محمد الباقر رضی
الله عنه وعن ابائه الکرام هذا کلام رشیق انیق صدر من مصدر التحقیق مورد التدقیق وجه
صد و چهل و هفتم آنکه قاضی کمال الدین حسین بن معین الدین الیزدی المیبذی حدیث مدینة العلم را
از جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم بالقطع والیقین ثابت و متحقق انگاشته و باحتجاج و استدلال از آن

اعلام نصفت و تحقیق افراشته چنانچه در شرح حسین بن معین میبدی بر دیوان منسوب بجناب امیر المؤمنین علیه السلام که بفواتح
مشهور میباشد گفته اما بعد بر مسافران مراحل طریقت و مجاوران منازل حقیقت مخفی نیست که علم روشن ستاره
ایست که در آسمان ماهیت انسان تابد و نادر غنچه ایست که در چمن حقیقت او سمت شگفتن یابد هر نفس ناطقه که
بزیور حکمت آراسته گشت در سلک فرشته ست و ارقام سعادت ابدی بر جبین استعداد او نوشته عملی که بحلیه علم حالی
نشده چون بدنی باشد که او را جان نیست و دلی که بسبب حکمت نرسیده از غایت قلبی روان نیست ولله در القائل

الناس موتی و اهل العلم احیاء ❊ و الناس مرضی و هم فیهم اطباء ❊ و الناس ارض و اهل العلم فوقهم
سماء نور و ما فی النور ظلماء ❊ و زمرة العلم راس الخلق کلهم ❊ و سائر الناس فی التمثیل اعضاء ❊ علم

مفتاح کنوز حقائق و مصباح رموز دقائق و نظام سلسله وجود و قوام مرتبه شهود است **رباعی** علمت بکمال
معرفت راه دهد ❊ علمت دل پاک و جان آگاه دهد ❊ گر جاه طلب کنی ترا جاه دهد ❊ ور حق طلبی بقا و بالله دهد
و بحکم انا مدینة العلم و علی بابها که در جامع ترمذی مسطور است و انا میزان الحکمة و علی لسانه که در
رساله عقلیه امام غزالی مذکور است بر طالبان طریق ایقان و شاربان رحیق عرفان واجبست که متوجه باشند بباطن
ملکوت موطن حضرت امیر المؤمنین امام المحسنین یعسوب الواصلین مطلوب الکاملین خورشید سپهر امامت جمشید سریر
کرامت واقف معارج لاهوت عارف مدارج ناسوت منبع عیون مشاهده مجمع فنون مجاهده مظهر انوار فتوت مصدر
آثار مروت فاتحه کتاب ولایت خاتمه مصحف وصایت عنوان صحیفه عنایت دیباچه رساله هدایت مرکز دائره سیادت
قطب فلک سعادت شمع لگن فصاحت سرو چمن صباحت نمک خوان ملاحت قمر سمائی سماحت قاضی محکمه
قضا و قدر صاحب راز حضرت سید البشر آئینه اسماء و صفات الهی لائق مرتبه خلافت و شاهی منصوص بنص من
کنت مولاه فهذا علی مولاه مخصوص بنص ما انتجیته و لکن الله انتجاه آنکه هر فقره از ذو الفقار کلام او
طبقه از طبقات فصحاء عرب را در هم شکسته و سلسله والیان ولایت بنقطه دل صاحب هدایت او پیوسته **قطعه**
آنکه فرش را چون بیاض الوجه فی الدارین هست ❊ نور میگیرد مدام از روی قنبر آفتاب ❊ چون شود صوفی صفت صافی ز
غیر مهر او ❊ خرقه ازرق کند از چرخ در بر آفتاب ❊ در قیامت چون ساند شربت کوثر بخلق ❊ جام گردد بر کنار حوض
کوثر آفتاب ❊ لا فتی الا علی در سینه خود کرد نقش ❊ ورنه از بهر چه می بینی فتا در آفتاب ❊ گر مثالی از رخش خواهم کرد
سازم آشکار ❊ در خیال من شود هر دم مصور آفتاب ❊ کی ز مغرب باز گردیدی برای طاعتش ❊ گر نگشته او را بجان
منقاد و چاکر آفتاب ❊ نور می بخشد بخاص و عام عالم بی دریغ ❊ شد مگر از خاک درگاهش مخمر آفتاب جبای تکسر

علم و حکمت

دانش

فعلی

شکست پیوست

غرق نور معرفت وی بینیش چو گوئیا زانید با مهر شیما در آفتاب چه آدم اولیا خاتم اصفیا صاحب افسر مناقب
ناصب اعلام مناصب مطلوب کل طالب امیر المؤمنین و امام المتقین اسد الله الغالب امیر المؤمنین علی بن ابیطالب
صلوات الله و سلامه علیه و علی من تقرب الیه و از سخن او که مقبول بلغاء مکه و یثرب و مسلم فصحای شرق و مغرب است
التماس اسرار دین و اقتباس انوار یقین کنند انتهی ما اردنا نقله فهذا المیبذی قد سمعتم الآن و ذکرتم الجناب
قد احتج بهذا الحدیث المشرق الزاهر و المسفر الباهر و عازیا ایاه الی صحیح الترمذی الکابر و قاطعا
من اهل الریب کل دابر فلا یجحد هذا الا الناصب الحائر و لا یصد عنه الا العامه البائر و لا یلتزمه
الا العنود الخاسر و لا یطعن فیه الا الجحود المکابر و میر حسین میبذی از مشاهیر علمای فخام و اکابر
فضلای عظام سنیه است مفاخر عالیه و مآثر متلالیه او حسب افادات اکابر ابحضرات انشاء الله المفضل المنیل در
حدیث تشبیه بتفصیل خواهی شنید و درینجا بر بعض عبارات اکتفا میرود غیاث الدین بن همام الدین المدعو بخواند امیر
در کتاب حبیب السیر فی اخبار افراد البشر گفته قاضی کمال الدین میر حسین یزدی در سلک افاضل علمای عراق بل
اعظم دانشمندان آن آفاق انتظام داشت و در مملکت یزد بامر قضا منصوب بود و علم امانت می افراشت از جمله
مؤلفاتش شرح دیوان معجز نشان حضرت مقدسه امیر المؤمنین علیه السلام و التحیه تصنیفیست دانش افزا و مطبوع
طباع سلیمه دانشوران فضیلت پرور و همچنین آنجناب بر کافیه و هدایه حکمت و طوالع و شمسیه حواشی دقیقه در عقد
انشاء انتظام داده و در آن مؤلفات کمال دانش و جودت طبع خود را بر منصه عرض نهاده و قاضی میر حسین را
در فن معما رساله ایست مفیده بمیزان قبول اصحاب نظم و نثر سنجیده و در اوائل ایام دولت شاهی سجل حیات
قاضی میر حسین بخاتم القضا مختوم گشت و بتقدیر ایزد سبحانی روزی چند مواخذ بوده درگذشت وجه صد
و چهل و هشتم آنکه حاجی عبد الوهاب بن محمد بن رفیع الدین احمد بخاری در تفسیر النوری بتفسیر آیه قل لا اسئلکم
علیه اجرا الا المودة فی القربی گفته اعلم یا هذا ان الآیة لبیان فرضیة حب اهل البیت علی جمیع
المسلمین الی یوم القیامة صلی الله علی محمد و اهل بیته فقد روی انها لما نزلت قیل یا رسول الله
من قرابتک هؤلاء الذین وجبت علینا مودتهم قال علی و فاطمة و ابناهما و بعد ذکر بعضی از مناقب اهلبیت
علیهم السلام گفته عن جابر رضی الله عنه قال اخذ رسول الله صلی الله علیه و سلم بعضد علی و قال
هذا امیر البررة و قاتل الفجرة مخذول من خذله منصور من نصره ثم مد صوته و قال انا مدینة العلم
و علی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب رواه ابن المغازلی و بعد ازین دیگر اخبار در فضائل جناب امیر المؤمنین علیه السلام

ذکر نموده و گفته علمیا هذا ان هذه الاحادیث وردت عن رسول الله صلی الله علیه وسلم فی علی رضی الله
عنه وما ازداد علی فضلا الا بتزویج فاطمة بنت سید المرسلین صلی الله علیه وسلم وما تزوج فاطمة
الا بکونه اهلا لها رضی الله عنهما انتهی حاجی عبد الوهاب بخاری از نبلای علام و سهای فخام نزد سنیه بوده بمفاخر
بارعه و مآثر ناصعه و حسب افادات این حضرات بر ناظر اخبار الاخیار شیخ عبد الحق دهلوی و تذکرة الابرار سید محمد بن جلال
ماه عالم بخاری واضح و لائحست درینجا بنابر اختصار اکتفا بر عبارت اخبار الاخیار میرود و هی هذه شیخ حاجی عبد الوهاب بخاری
از اولاد سید جلال بخاری بزرگ ست که جد سید جلال الدین مخدوم جهانیان ست سید جلال را دو پسر بود سیدی احمد
پسر بزرگ و دیگر سید محمود مخدوم جهانیان پسر سید محمود ست و شیخ حاجی عبد الوهاب بخاری از اولاد سیدی احمد ست
بزرگ بود موصوف بعلم و عمل و حال و محبت و در اوائل حال که هنوز در ملتان توطن داشت روزی در ملازمت
پیر و استاد و صهر خود سید صدر الدین بخاری نشسته بود از وی شنید که گفت دو نعمت در عالم بالفعل موجود ست
که فوق جمیع نعمتهاست و لیکن مردم قدر آن دو نعمت را نمی‌شناسند و از آن بهره نمی‌برند و از تحصیل آنها غافلند یکی آنکه وجود مبارک محمد صلی الله علیه وسلم
بصفت حیات در مدینه موجود ست و مردم این سعادت را درنمی‌یابند و دیگر قرآن مجید که کلام پروردگارست و وی
سبحانه و تعالی بی‌واسطه بدان متکلم و خلق از آن غافلند وی بمجرد شنیدن این کلام از پیش پیر برخاست و رخصت
زیارت مدینه درخواست و براه خشکی بزیارت پیغمبر صلی الله علیه وسلم بشتافت و این سعادت را دریافت باز بوطن
اصلی عود نموده بعد از آن بتقریب بعضی سوانح روزگار انتقال نموده در عهد دولت سلطان اسکندر لودهی بدهلی آمد

نموده

سلطان سکندر را بوی اعتقاد عظیم پیدا شد و آنچه از شرائط تبجیل و تعظیم بود رعایت نمود و اورا بشاه عبد الله نسبت
محبت و نیاز و طلب و استرشاد چندان بود که آنچه میگویند که فنا فی الشیخ میباشد این چنین خواهد بود و نسبت صحبت او با وی
بطریق تشبیه مناسب حکایت مولانا روم ست با شمس تبریز قدس الله اسرارهم و بار دیگر هم از دهلی قصد زیارت حرمین کرد
و مکرر این سعادت عظمی رسید و به بشارتها از جناب حضرت خاتم الرسل صلی الله علیه وسلم اشارت یافته باز بدین حدود
عود فرموده وفات شیخ در سنه اثنین و ثلثین و تسعمائه که عدد عبارت شیخ حاجی موافق آنست و مقبره ایشان در جوار مقبره
شاه عبد الله ست فهذا عبد الوهاب البخاری عارفهم المرشد منهم للسالک الساری قد روی
هذا الحدیث النافع کالمسک الذکی الداری واثبت هذا التعبیر المونق المشرق المنجلی بنوره وضوء
الکواکب الدراری فالجاحد له مجاوز من العدوان فی قاطبة المجاری والحائد عنه جائر فی
مسالک البغی کالعادی الکاری والحائد عنه والملط له محتقب له للاثم الکبیر والخزی الزاری

والطاعن فیه عائث فی دینه کالازل الضاری * **وجه صد و چهل و نهم** آنکه غیاث الدین بن
همام الدین المدعو بخواندامیر در خطبه کتاب حبیب السیر فی اخبار افراد البشر در مقام تصلیه گفته صلوات الله علیه و
سلامه و علی عترته سیما وصیه و وارث علمه و خلیفته المکرم بتکریم انا مدینة العلم و علی بابها المشرف بتشریف
انت منی بمنزلة هارون من موسی مظهر العجائب و مظهر الغرائب امیر المومنین و امام المسلمین علی بن ابیطالب

نظم امام امم پادشاه نجف * سپهر کرم مهر اوج شرف * سر سروران هدایت نشان * چراغ حرم رهنمای جهان *
دلش کان علم و کفش بحر جود * رخش آفتاب سپهر وجود * بعلم لدنی چنان شد علم * که حل کرد اشکال لوح و قلم *
ادا چون کنم وصف آن مقتدا * که وصف تو برتر بود از ادا * کمال تو بیحد و غایت بود * ثنای تر ای نهایت بود *
درود فراوان نثار تو باد * بر اولاد عالی تبار تو باد * اللهم صل علی محمد و آله و خلفائه الکرام و سائر
اصحابه مصابیح الظلام و سلم تسلیما کثیرا مبارکا الی قیام الساعة و ساعة القیام انتهی **فهذا**
غیاث الدین صاحب حبیب السیر * کابرهم الجلیل الخطر * قد اثبت هذا الحدیث
المشتهر * الذی اشرق ضوءه فازدهر * فلا یعرض عنه الا من انخزل فی کسر الخذلان و انجحر * و لا
یصدف عنه الا من انقطع عن سبیل الایقان و انحسر * و لا یقدم علی طعنه الا من التقی بنفسه فی
مهاوی الهلاک و الغرر * و لا یجتری علی الغض منه الا من وغر منه الصدر و عمی منه البصر * مخفی نماند که
کتاب حبیب السیر از کتب معتمده معتبره و اسفار مستنده مشتهره میباشد مصطفی بن عبد الله القسطنطینی در کشف الظنون
گفته حبیب السیر فی اخبار افراد البشر فارسی لغیاث الدین بن همام الدین المدعو بخواندامیر و هو تاریخ
کبیر لخصه من تاریخ والده المسمی بروضة الصفا زاد علیه الی ان قال و هو فی ثلث مجلدات کبار و
من الکتب الممتعة المعتبرة الا انه اطال فی وصف ابن حیدر کما هو مقتضی حال عصره و هو معذور
فیه تجاوز الله سبحانه و تعالی عنه و حسام الدین بن بایزید سهارنپوری در مرافض گفته و هنگام تسوید کتب
معتبره مانند بیضاوی و معالم و مدارک و کشاف و جامع البیان و تفسیر نظام نیشاپوری و حسینی و زاهدی و مشکوة و
شرح ملا علی قاری و شرحین شیخ عبد الحق دهلوی و صحیح البخاری و تیسیر القاری و صحیح مسلم و صواعق محرقه و بستان ابی اللیث
و شمائل ترمذی و سفر السعادة و شرح آن و سنن الهدی و شفاء قاضی عیاض و شرح مواقف و شرح طوالع الانوار
و شرح تجرید و شرح عقائد و تکمیل الایمان و رساله قطب بابی حضرت شیخ احمد سرهندی قدس الله سره و نواقض الرافض
میرزا مخدوم و مرقوق القلوب و تحقیق و حسامی و فتاوی عالمگیری و برهان شرح مواهب الرحمن و هدایه و کفایه شعبی و

معدن الحقائق شرح کنز الدقائق و جذب القلوب الی دیار المحبوب و مدارج النبوة و معارج النبوة و روضة الاحباب
و ترجمه مستقصی و حبیب السیر و رساله مناقب خلفا و مناقب مرتضوی و حیوة الحیوان و ترجمهٔ قطب شاهی اصول
کلینی و بعضی رسائل دیگر رفض ختم نظر و تفحص کتب شتّی احادیث و اخبار و اقوال علمای اخیار و تحقیق مذاهب و اختلاف
و احوال بزرگان و قصص اسلاف که درین رساله منقول شده همه را از کتب مذکوره نقل کرده انتهی و بعد ازین سهارنپوری در
مرافض از حبیب السیر جابجا نقل آورده و مکرر تصریح باعتبار آن کرده کما لا یخفی علی من راجع و از کلام مخاطب نیز
اعتبار و اعتماد حبیب السیر واضح و آشکارست چنانچه مخاطب در باب المطاعن همین کتاب تحفه بجواب طعن سوم از
مطاعن ابی بکر بعد ذکر قصهٔ تجهیز جیش اسامه گفته اینست آنچه در روضة الصفا و روضة الاحباب و حبیب السیر و
دیگر تواریخ معتبرهٔ شیعه و سنی موجودست و نیز مخاطب بجواب طعن چهارم از مطاعن ابی بکر گفته و در معارج
و حبیب السیر مذکورست که بعد از غزوهٔ تبوک اعرابی در جناب پیغمبر آمده عرض نمود که قومی از اعراب در وادی الرمل
مجتمع گشته داعیهٔ شبخون دارند جناب پیغمبر نشان خود با بوبکر صدیق داده و او را امیر لشکر ساخته بران جماعه فرستاد
و نیز مخاطب بجواب طعن یازدهم از مطاعن ابوبکر گفته تفصیل این مقدمه آنکه روایات اهل سنت درین قصه مختلف اند
اکثر روایات باین مضمون آمده اند که ابوبکر رض را برای امارت حج منصوب کرده بمکه روانه کرده بودند نه برای رسانیدن برائت و حضرت امیر را
بعد از روانه شدن ابوبکر رض چون سورهٔ برائت نازل شد و نقض عهد مشرکان دران سوره فرود آمد از عقب فرستادند
تا تبلیغ این احکام تازه نماید پس درین صورت عزل ابوبکر اصلا واقع نشد بلکه این هر دو کس برای دو امر مختلف منصوب شدند
پس درین روایات خود جای تمسک شیعه نماند که مدار آن بر عزل ابوبکر است و چون نصب نبود عزل چرا واقع شود
و در بیضاوی و مدارک و زاهدی و تفسیر نظام نیشاپوری و جذب القلوب و شروح مشکوة همین روایت را اختیار نموده اند
و همین ست ارجح نزد اهل حدیث و از معالم و حسینی و معارج و روضة الاحباب و حبیب السیر و مدارج چنان ظاهر میشود که
اول آنحضرت ابوبکر رض را بقرائت این سوره امر نموده بود و بعد از آن علی مرتضی را درین کار مامور فرمودند و این احتمال دارد یکی آنکه ابوبکر رض را از نیابت خود معزول
کرده علی مرتضی را منصوب فرمودند بجای او دوم آنکه علی مرتضی را شریک ابوبکر کردند تا این دو کس بیکجا قیام نمایند چنانچه بروایات روضة الاحباب و بخاری و مسلم و دیگر
جمیع محدثین همین احتمال دوم را قوی تر یافته اند انتهی **وجه صد و پنجاهم** آنکه محمد بن یوسف شامی در سبل الهدی و الرشاد
فی سیرة خیر العباد در ذکر اسماء جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله و سلم گفته **مدینة العلم** روی الترمذی
و غیره مرفوعا انا مدینة العلم و علی بابها والصواب انه حدیث حسن کما قال الحافظان العلائی
و ابن حجر و قد بسط الشیخ الکلام علیه فی کتابه تهذیب الموضوعات و فی النکت ازین عبارت ظاهرست

که حدیث مدینة العلم نزد علامهٔ صالحی حدیث حسن است پس مثل حدیث صحیح صالح استدلال و احتجاج و دافع مرا
و بجاج ارباب خلل زیغ و اعوجاج و قالع شبهات واهیه خداع باشد و ازینجاست که صالحی مدینة العلم را احتجاجاً و خبرا از اسماء مبارکه
جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم ذکر کرده و بنای اثبات آن صرف بر همین حدیث شریف گذاشته قلوب منکرین و
جاحدین و مسجلین و مغلین را بسنان رصاص گداخته و باید دانست که محمد بن یوسف شامی از مشاهیر علمای کبار و نحاریر کملای
احبار نزد سنیه است و جلالت شان و رفعت مکان او بر متتبع لواقح الانوار عبد الوهاب شعرانی و خیرات حسان ابن حجر مکی و
ریحانة الالباء شهاب الدین احمد خفاجی و فتح المتعال احمد بن محمد المقری و کفایة المتطلع تاج الدین الدهان المکی و کشف الظنون
فاضل چلپی و رسالهٔ اصول حدیث خود مخاطب بشوکت عمریه فاضل رشید و منتهی المقال مفتی صدر الدین خان و اشباع الکلام
مولوی سلامت الله بدایونی و منتهی الکلام و ازالة الغین حیدر علی فیض آبادی و سیرت نبویه محمد بن زینی ابن احمد
الشافعی المشهور بدحلان و قول مستحسن مولوی حسن الزمان واضح و ظاهر است و شطری وافر ازین عبارات در مجلد
حدیث ولایت مذکور شده درینجا بر بعض عبارات اکتفا و اقتصار میرود عبد الوهاب شعرانی در لواقح الانوار در ذکر
جماعتی که لواقح ایشان کرده و بر ایشان نخوانده گفته و منهم الاخ الصالح العالم الزاهد المتمسک بالسنة
المحمدیة الشیخ محمد الشامی نزیل التربة البرقوقیة رضی الله عنه کان عالما صالحا متفننا فی العلوم
والف السیرة المشهورة التی جمعها من الف کتاب واقبل الناس علی کتابتها ومشی فیها علی انموذج لم
یسبق الیه وکان رضی الله عنه عزبا لم یتزوج قط وکان اذا قدم علیه الضیف یعلق القدر ویطبخ له
وکان حلو المنطق مهیب المنظر کثیر الصیام والقیام بت عنده اللیالی فما کنت اراه ینام فی اللیل الا قلیلا
وکان اذا مات احد من طلبة العلم وخلف اولادا قاصرین وله وظائف ذهب الی القاضی ویتقرر فیها
ویباشرها ویعطی معلومها للایتام حتی یصلحوا للمباشرة وکان لا یقبل من الولاة ولا تواضعا لهم شیئا ولا یاکل
من طعامهم وذکر لی شخص من الذین یحضرون قرائة سیرته فی جامع الغمری انه سأله فی اختصار السیرة
وترک ضبط الفاظ غریبها وان یحکی السیرة علی وجهها کما فعل ابن سید الناس فرایته بین القصرین
واخبرته الخبر فقال قد شرعت فی اختصارها من منذ یومین فرأیت ذلک هو الوقت الذی سالنی
فیه ذلک الرجل وکانت عمامته نحو سبعة اذرع علی عرقیة لم یزل غاضا طرفه سواء کان ماشیا
او جالسا رضی الله عنه واخلاقه الحسنة کثیرة مشهورة بین اصحابه و ابن حجر مکی در کتاب الخیرات الحسان
بعد ذکر فوت کتابی که در مناقب ابی حنیفه نوشته بود گفته فتاثرت لذلک واعدت النظر فیما للائمة المناقب

من المسالك الى ان ظفرت بكتاب جامع منها لصاحبنا الامام العلامة الصالح الفهامة الثقة
المطلع والحافظ المتبع الشيخ محمد الشامي الدمشقي ثم المصري الخ واحمد بن محمد المقري در فتح المتعال بعد
ذكر تحديد عراقى نعل آنجناب صلى الله عليه وآله وسلم التسليم علقمى تحديد مذكور را گفته مع ان صاحب سبل الهدى والرشاد لو
ذكر ذلك التحديد غير معترض عليه بل اقره وناهيك باطلاع هذا الحبر الوافر المديد ومفتى صدر الدين خان
معاصر در منتهى المقال گفته قال الشيخ الامام العالم العلامة افضل المحققين والمحدثين محمد الشامي في باب
الدليل على مشروعية السفر وشد الرحال لزيارة سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم والرد على من زعم
ان شد الرحل لزيارته صلعم معصية قد تقدم انه انعقد الاجماع على تأكد زيارته صلعم الخ ومولوى حسن زمان معاصر
در قول مستحسن گفته وقال العلامة الحافظ الشامي تلميذ صاحب السيوطي في السيرة المسماة بسبل الهدى والرشاد
في سيرة خير العباد صلى الله عليه وسلم ومشروعية السفر لزيارة قبر النبي صلى الله عليه وآله الامجاد
قد الف فيها الشيخ تقي الدين السبكي والشيخ كمال الدين بن الزملكاني والشيخ ابو داود سليمان كتاب الانتصار
وابن جملة وغيرهم من الائمة الخ **فهذا الشامي** صاحب سبل الهدى والرشاد حافظهم الجهبذ
النقاد قد نهج رشد السداد وانجب نهج الرشاد حيث عد مدينة العلم من اسماء خير العباد
عليه وآله الاطهار الامجاد من سلام الله ما لا يعد بعاد واحتج عليه بهذا الحديث الشائع في الاغوار
والانجاد وصوب كونه حسنا حسما لزيغ اصحاب العناد واستند في ذلك بقول حافظيه العلائي
وابن حجر رغما لآناف اهل اللداد فالحمد لله على تمام الحجة على ذوي الاحن والاحقاد ووضوح المحجة
على ائمة الحق والرشاد **وجه صد و پنجاه و یکم** آنکه شیخ ابو الحسن علی بن محمد
بن عراق الكناني در تنزيه الشريعة عن الاخبار الشنيعة الموضوعة گفته
حديث انا دار الحكمة وعلى بابها ابن بطه عن عمر طب حب عد خط وفى لفظ انا مدينة الفقه
ولفظ انا مدينة العلم وفيه جماعة كثيرة مجروحين ومجاهيل تعقب بانه اخرجه الحاكم والترمذي
وقال الحافظ ابن حجر اخرجه الحاكم وصححه وخالف ابو الفرج بن الجوزى فذكره في الموضوعات والصواب
خلاف قوليهما معا وان الحديث من قسم الحسن لا يرتقى الى الصحة ولا ينحط الى الكذب وبيان ذلك يستدعي
طولا لكن هذا هو المعتمد وكذا حسنه العلائي ومخفى نماند كه علامه ابن عراق از اعيان مشهورين في الآفاق وصناديد
جائزين قصبات الاعلاق نزد سنیه میباشد رحمة الله بن عبد الله سندى در مختصر تنزيه الشريعة گفته الحمد لله الذي صان

مجروحين

سنن رسوله عن كل مفتر وضاع ووفق طائفة من العلماء فعرفوا كل كذاب صناع ؛ وميزوا بين الخبيث
والطيب المصنوع وبين الحق الثابت والباطل الموضوع والصلاة والسلام على نبيه الذى بشر تلك الطا
ئفة بنضرة النعيم وانذر الاخرى بتبوء المقعد فى النار الجحيم وعلى اله واصحابه واتباعهم الذين بينوا
الصحيح من السقيم وعلى كل من اقتدى بهم بقلب سليم وبعد فان من المهمات معرفة الاحاديث
الموضوعة والاثار المصنوعة وقد الفت فيه المؤلفات وللامام الحافظ ابى الفرج ابن الجوزى فيها كتاب جامع
الا ان عليه مواخذات ومناقشات فى مواضع قد لخصه الحافظ جلال الدين السيوطى وتعقبه
فى كتاب سماه اللآلى المصنوعة فى الاحاديث الموضوعة ثم عمل ذيلا ذكر فيه لاحاديث موضوعة
فاتت ابن الجوزى ثم ان شيخنا الامام الحافظ العلامة عالم المدينة النبوية فى زمانه الشيخ
على بن محمد بن العراق ولى الخلاق المشهور فى الافاق الف كتابا لخص فيه هذه المؤلفات بحيث
لم يبق لمحصله الى ما سواه التفات كيف لا وقد زاد فيه زيادات من كثير من المصنفات فسنح
للعبد الفقير الراجى لطف الصمدى رحمة الله بن عبد الله السندى اختصاره تسهيلا
لتحصيله مع تراجمه وترتيبه فجعلت كاصله كل ترجمة غير المناقب فى ثلثة فصول الخ وشيخ
عبد الحق دهلوى در ما ثبت بالسنة گفته وفى تنزيه الشريعة فى الاحاديث الموضوعة للشيخ
الامام الحافظ العلامة عالم المدينة النبوية فى زمانه الشيخ على بن محمد بن العراق حديثا من
صام تسعة ايام من اول المحرم بنى الله له قبة فى الهواء الخ وعبد القادر عيدروس يمنى در نور سافر در
ترجمه شهاب الدين العمودى گفته فائدة اعلم ان فى قلبى حسرة عظيمة اذ لم يتيسر لى الوقوف على تواريخ
جماعة من الاعيان المشهورين كطائفة من الاولياء الكرام وجملة من العلماء الاعلام مثل شيخ
الشيوخ على الاطلاق الشيخ محمد بن عراق وولديه الشيخ الامام العلامة على والشيخ الفاضل
عبد النافع الى ان قال وآخرين يطول ذكرهم ويتعذر حصرهم مع انى قد ذكرت بعضهم فى ترجمة
غيره بطريق الاستطراد ولكن لم استوعب اخبارهم كما ينبغى ويراد والمرجو ان يمن الله على بذلك
حتى اشفى الغليل بشرح مناقبهم العديدة وسيرتهم الحميدة والله ولى التوفيق ونيز عبد القادر عيدروس
يمنى در نور سافر در ترجمه ابو السعادات الفاكهى الحنبلى بعد ذكر عبد النافع بن محمد بن عراق ومحمد بن عراق استطرادا
گفته وتاريخ وفاته لم اقف عليها وهذا هو الذى منعنى من ان اترجم له على حدته وكذا والده الشيخ على

فکان من کبار اهل العلم وله جملة مصنفات والشیخ عبد النافع هذا ومولوی صدیق حسن خان از
معاصر در ابجد العلوم گفته الشیخ علی بن محمد بن عراق عالم المدینة المنورة وخطیب مسجد النبی
صلی الله علیه وسلم کان نائبا مناب ابیه فی العلم والعمل والتقوی له تصانیف مفیدة منها
کتاب تنزیه الشریعة عن الاحادیث الموضوعة لخصه تلمیذه الشیخ رحمة الله السندی وهو فی غایة
اللطف من الاختصار انتهی فهذا **ابن عراق** علامتهم الشهیر فی الآفاق قد

عراق

اثبت هذا الحدیث المونق کل الائتلاق المشرق اتم الاشراق ونفی عنه طعن اهل
البغی والشقاق ودرء عنه کید ذوی الغی والنفاق الا فمن حاص عن قبوله جرع
من الملام کاسا مسمومة للمذاق ومن حاد عنه عنف وسیق الی الردی اعنف المساق و
من شط فیه حرم عن لزوم اهل الصواب والالحاق ومن استراب فیه فلیس له فی
الآخرة من خلاق **وجه صد و پنجاه و دوم** آنکه احمد بن محمد بن علی بن حجر الهیتمی المکی در صواعق بعد
ذکر کثرت فضائل جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته ثم اعلم انه سیاتی فی فضائل اهل البیت احادیث مستکثرة
من فضائل علی رضی الله عنه فلتکن منك علی ذکر وانه مر فی کثیر من الاحادیث السابقة فی فضائل
ابی بکر جمل من فضائل علی واقتصرت هنا علی اربعین حدیثا لانها من غرر فضائله الی ان قال الحدیث
التاسع اخرج البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد الله والطبرانی والحاکم والعقیلی فی الضعفاء
وابن عدی عن ابن عمر والترمذی والحاکم عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه
وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها وفی روایة فمن اراد العلم فلیأت الباب وفی اخری عند الترمذی
عن علی قال انا دار الحکمة وعلی بابها وفی اخری عند ابن عدی علی باب علمی الی ان قال وصوب بعض
محققی المتاخرین المطلعین من المحدثین انه حدیث حسن ومر الکلام علیه **وجه صد و پنجاه و**
سوم آنکه نیز ابن حجر مکی در منح مکیه شرح قصیده همزیه در شرح شعر کما ابانت آیاته من علوم عن حروف
ابان عنها الهجاء بعد نقل قول شافعی گفته وتبعه اعنی الشافعی العلماء علی ذلك فقال واحد ما قال صلی الله
علیه وسلم شیئا او حکم او قضی بشیء الا وهو او اصله فی القرآن قرب او بعد وقال آخر ما من شیء
فی العالم الا وهو فیه فقیل له فاین ذکر الخانات فیه فقال فی قوله تعالی لیس علیکم جناح ان تدخلوا
بیوتا غیر مسکونة فیها متاع لکم وهی الخانات وقال آخر ما من شیء الا یمکن استخراجه من القرآن لمن فهمه الله

تعالى حتى ان عمر صلى الله عليه وسلم ثلاثا وستين سنة استنبط من آخر سورة المنافقين لن يؤخر الله نفسا
ثلاثا وستين سورة وعقبها بالتغابن لظهوره فقدوته صلى الله عليه وسلم وقال آخر لم يحط بالقرآن الا المتكلم به ثم نبيه صلى الله عليه وسلم فيما عدا ما
استأثر الله بعلمه ثم ورث عنه معظم ذلك اعلام الصحابة مع تفاوتهم فيه بحسب تفاوت علومهم
كابي بكر رضي الله عنه فانه اعلمهم بنص من عمر وغيره وكعلي رضي الله عنه لقوله صلى الله عليه وسلم
في الحديث الحسن خلافا لمن زعم وضعه انا مدينة العلم وعلي بابها ومن ثم قال ابن عباس رضي الله
عنه جميع ما اثرته من التفسير فانما هو من علي كرم الله وجهه وكابن عباس حتى قال لو ضاع
لي عقال بعير لوجدته في كتاب الله ثم ورث عنهم التابعون معظم ذلك ثم تقاصرت الهمم عن
حمل ما حملته اولئك من علومه وفنونه فنوعوا علومه انواعا يستنبط كل طائفة علما وفنا
وتوسعوا فيه بحسب مقدرتهم ثم افردوا غالب تلك العلوم وتلك الفنون التي كادت ان تخرج
عن الحصر وقد بين هذا القائل وجه استنباط غالبها منه بتاليف لا يحصى **وجه صد و پنجاه**
و چهارم آنکه نیز ابن حجر مکی در منح مکیه در شرح شعر ٥ وزیر ابن عمه في المعالي ٭ ومن الاهل
تسعد الوزراء ٭ بعد ایراد مصراع اخر گفته تذییل مناسب لما قبله وفیه رد العجز الی الصدر ومن
تلك السعادة ما امده صلى الله عليه وسلم به من المواخاة فقد اخرج الترمذي اخى النبي صلى الله
عليه وسلم بين اصحابه فجاء علي تدمع عيناه فقال يا رسول الله آخيت بين اصحابك ولم تواخ
بيني وبين احد فقال صلى الله عليه وسلم انت اخي في الدنيا والاخرة ومن العلوم التي اشار اليها
بقوله انا مدينة العلم وعلي بابها وفي رواية فمن اراد العلم فليأت الباب وفي اخرى عند الترمذي
انا دار الحكمة وعلي بابها وفي اخرى عند ابن عدي علي باب علمي واختلفوا في حكم هذا الحديث
فجماعة منهم ابن الجوزي والنووي انه موضوع والحاكم صححه وصوب بعض الحفاظ المطلعين انه حديث حسن
وجه صد و پنجاه و پنجم آنکه نیز ابن حجر در منح مکیه در شرح شعر ٥ لم یزده کشف الغطاء یقینا بل
هو الشمس ما عليه غطاء گفته تنبيه مما يدل على ان الله سبحانه اختص عليا من العلوم بما تقصر
عنه العبارات قوله صلى الله عليه وسلم اقضاكم علي وهو حديث صحيح لا نزاع فيه وقوله انا
دار الحكمة وفي رواية مدينة العلم وعلي بابها قد كثر اختلاف الحفاظ وتناقضهم فيه بما يطول
بسطه وملخصه ان لهم فيه اربعة آراء **صحيح** وهو ما ذهب اليه الحاكم ويوافقه قول الحافظ

نفعنا — ابن عمر — نكم صح — لوجد — تحصى — وفي رواية

العلائی وقد ذکر له طرقا وبین عدالة رجالها و لم یات احد ممن تکلم فی هذا الحدیث (فقال م)
بجواب عن هذه الروایات الصحیحة عن یحیی بن معین وبین رد ما طعن به فی بعض رواته
کشریک القاضی بان مسلما احتج به وکفاه بذلک فخرا له واعتمادا علیه وقد قال النووی فی حدیث
رواه فی البسملة ردا علی من طعن فیه یکفینا ان نحتج بما احتج به مسلم ولقد قال بعض معاصریه (فیه م)
فقال ما رایت احدا احفظ اورع منه فی علمه و حسن وهو التحقیق ویوافقه قول شیخ الاسلام الحافظ
ابن حجر رجاله رجال الصحیح الا عبد السلام الهروی فانه ضعیف عندهم انتهی وسبقه الی اخر
کلامه الحافظ العلائی فقال الهروی هذا تکلموا فیه کثیرا انتهی ویعارض ذلک تصویب ابی زرعة
علی حدیثه ونقل الحاکم عن یحیی بن معین انه وثقه فثبت انه حسن مقارب للصحیح بما علمت
من قول ابن حجر ان رواته کلهم رواة الصحیح الا الهروی وان الهروی وثقه جماعة وضعفه آخرون
وضعیف ای بناء علی رای من ضعف الهروی وموضوع وعلیه کثیرون ائمة حفاظ
کالقزوینی وابن الجوزی وجزم ببطلان جمیع طرقه الذهبی فی میزانه وغیره وهولاء وان کانوا ائمة اجلاء لکنهم
تساهلوا تساهلا کثیرا کما علم مما قررته وکیف ساغ الحکم بالوضع مع ما تقرر ان رجاله کلهم رجال
الصحیح الا واحدا فمختلف فیه ویجب فیه تاویل کلام القائلین بالوضع بان ذلک لبعض طرقه لا کلها
وما احسن قول بعض الحفاظ فی ابی معاویة احد رواته المتکلم فیهم بما لا یسمع هو ثقة مامون من (لان)
کبار المشایخ وحفاظهم وقد تفرد به عن الاعمش فکان ماذا وای استحالة فی انه صلی الله علیه وسلم
یقول مثل هذا فی حق علی الخ **وجه صد و پنجاه و ششم** آنکه ابن حجر مکی در تطهیر الجنان جائیکه مطاعن
معاویه و جوابات آن وارد نموده گفته السادس خروجه علی علی کرم الله وجهه ومحاربته له مع انه
الامام الحق باجماع اهل الحل والعقد والافضل الاعدل الاعلم بنص الحدیث الحسن لکثرة طرقه
خلافا لمن زعم وضعه ولمن زعم صحته ولمن اطلق حسنه انا مدینة العلم وعلی بابها قال الائمة
الحفاظ لم یرد لاحد من الصحابة رضوان الله علیهم من الفضائل والمناقب والمزایا ما ورد لعلی کرم الله
وجهه وسببه انه رضی الله عنه وکرم وجهه لما استخلف کثرت اعدائه وساورت المتقولون علیه فاظهروا له
معائب ومثالب زورا وبهتانا والحادا وعدوانا وورث ذلک من تبعهم علی ضلالتهم فلما رای
الحفاظ ذلک نصبوا نفوسهم لبیان الباطل من ذلک واظهار ما یرده مما ورد عندهم فی حقه

فبادر كل احد الى بث جميع ما عنده من فضائله ومناقبه والجواب ان ذلك لا يكون قادحا في معاوية الا لو فعله من غير تاويل محتمل وقد تقرر المرة بعد المرة انه لتاويل محتمل بنص كلام على كرم الله وجهه وانه من اهل الاجتهاد وغايته انه مجتهد مخطئ وهو ماجور غير مازور

وجہ صد و پنجاہ و ہفتم آنکہ نیز ابن حجر مکی در تطہیر الجنان بعد ایراد روایت خبر دادن جناب امیر المومنین از عدد مردمانی کہ از کوفہ برای قتال اہل بصرہ برآمدہ بودند گفتہ قال ابن عباس وهذا اى كون على رضى الله عنه يخبر بالاشياء المغيبة فيقع كما اخبر لما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يخبره اى بالمغيبات فيخبر بها على كرم الله وجهه كما اخبره صلى الله عليه وسلم ومن استند اخباره الى اخبار الصادق لا يكون الا صادقا وفي هذه منقبة علية جدا لعلى كرم الله وجهه لما اتحفه صلى الله عليه وسلم به من العلوم الغيبية ولذا كان باب مدينة العلم النبوي وامين السر العلوي

وجہ صد و پنجاہ و ہشتم آنکہ در فتاوی ابن حجر مکی مذکورست وسئل رضی الله عنه اى ابن حجر ان النبي صلى الله وسلم قال انا مدينة العلم وابو بكر اساسها وعمر حيطانها وعثمان سقفها وعلى بابها هل الحديث صحيح ام لا فاجاب بقوله الحديث رواه صاحب مسند الفردوس وتبعه ابنه بلا اسناد عن ابن مسعود رضى الله عنه مرفوعا اى ابن حجر وهو حديث ضعيف كحديث انا مدينة العلم وعلى بابها ومعاوية حلقتها وهو ضعيف ايضا واما حديث انا مدينة العلم وعلى بابها فهو حديث حسن بل قال الحاكم صحيح وقول البخارى ليس له وجه صحيح والترمذى منكر وابن معين كذب معترض وان ذكره ابن الجوزى فى الموضوعات وتبعه الذهبى وغيره على ذلك انتهى ما اردنا نقله

فهذا ابن حجر علامتهم الشهير فى الاقطار ومتكلمهم المشتهر بالعصبية اتم الاشتهار قد اضرم بكثير من افاداته فى قلوب الجاحدين النار واورى بشطر وافر من كلماته فى صدور المعاندين الاوار فلا يقدم بعد على الطعن القدح والانكار الا المولع المستهتر بالعناد كل الاستهتار ولا يجترى على همزه وغمزه المورث للخيبة والخسار الا من خاض بحينه فى غمار التباب والتبار وابن حجر مکی از اکابر محدثین منقدین واجلہ فقہای محققین نزد سنیہ می باشد جلالت مرتبت و علو منزلتش بر ناظر لواقح الانوار عبد الوہاب شعرانی و ریحانۃ الالبا شہاب الدین خفاجی و نور سافر عبد القادر بن شیخ عبد الله العیدروس و تحفہ بہیہ عبد الله بن حجازی شرقاوی و براہین قاطعہ کمال الدین

بن فخر الدین جبرتی و شرح شمائل ترمذی حاجی محمد بلخی و مرقاۃ شرح مشکوۃ ملا علی قاری و ماثبت من السنۃ
شیخ عبد الحق دہلوی و نوافض محمد بن عبد الرسول برزنجی و کفایۃ المتطلع تاج الدین بن احمد الدہان المکی و امداد
بن عبد اللہ بن سالم البصری و در رسنیہ محمد بن علی شنوانی و ثبت محمد بن عبد الرحمن الکزبری و رسالۃ شیخ محمد بن محمد الامیر
الازہری المالکی و ذخیرۃ المآل احمد بن عبد القادر عجیلی و رسالہ اصول حدیث خود مخاطب و غیر آن واضح و آشکار
ست نظر بر اختصار در ینجا بعض عبارات مذکور میشود عبد اللہ بن حجازی الشرقاوی در تحفہ بہیہ گفتہ العلامۃ
المحقق الناسک الخاشع الزاہد الشیخ شہاب الدین بن حجر نزیل مکۃ المشرفۃ اخذ رضی اللہ عنہ
العلم عن جماعۃ من مشایخ الاسلام بمصر و اجازوہ بالافتاء والتدریس فدرس بالجامع الازہر
والحجاز وانتفع بہ خلائق کثیرۃ و صنف عدۃ کتب نافعۃ محررۃ فی الفقہ والاصول الخ و ملا علی
قاری در مرقاۃ شرح مشکوۃ گفتہ ولما ذکر شیخنا العالم العلامۃ والبحر الفہامۃ شیخ الاسلام و مفتی الانام
صاحب التصانیف الکثیرۃ والتالیف الشہیرۃ مولانا و سیدنا و سندنا الشیخ شہاب الدین بن حجر
المکی مناقب الامام مالک واحمد بن حنبل والشافعی فی شرح المشکوۃ قال تعین علینا اذ ذکرنا
تراجم ہؤلاء الائمۃ الثلاثۃ ان نختم برابعہم المقدم علیہم الخ و نیز در آن گفتہ قال شیخنا العلامۃ
ابن حجر المکی فی شرحہ للمشکوۃ عند قولہ تکلم فیہ بعض النقاد ای تکلم فیہ باعتبار ذلک الحذف الذی
استلزم عندہ ان یعبر عنہ بما اصطلح علیہ من عند نفسہ الخ و شیخ عبد الحق دہلوی در ماثبت من السنۃ گفتہ
قال الشیخ شہاب الدین بن حجر الہیتمی المصری المفتی بلد اللہ الحرام و شیخ الفقہاء والمحدثین فی اوانہ
بذلک المقام فی الصواعق المحرقۃ اعلم ان ما اصیب بہ الحسین رضی فی عاشوراء انما ہو الشہادۃ الدالۃ علی
مزید حظوتہ و رفعۃ درجتہ عند ربہ والحاقہ بدرجات اہل بیت الطاہرین الخ و نیز در آن گفتہ و قال
شیخ مشایخنا فی الحدیث الحافظ ابن حجر الہیتمی والصواب کما قدمناہ فی رویتہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
التعمیم علی ای حال رآہ الرائی بشرط ان یکون علی صورتہ الحقیقیۃ فی وقت ما سواء کان فی شبابہ او
رجولیتہ او کہولیتہ او اخر عمرہ الخ و مناقب شامخہ و محامد باذخہ ابن حجر نزد اینحضرات بحدیست کہ نوبت
افراد آن بتالیف رسیدہ چنانچہ عبد القادر بن احمد فاکہی کہ از علمای مشہورین سنیہ است کتابی خاص در ینباب جمع نمودہ
محمد بن علی الشوکانی در بدر طالع گفتہ عبد القادر بن احمد الفاکہی ثم المکی العالم المشہور لہ تصانیف منہا شرح
منہج القاضی زکریا و شرح قصیدۃ الصفی الحلی و کتاب فی زیارۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم و کتاب فی فضائل شیخہ ابن حجر الہیتمی و مات سنہ ۹۸۲

البیت

وجه صد و پنجاه و نهم آنکه علی بن حسام الدین الشهیر بالمتقی این حدیث شریف را در کنز العمال بروایات و الفاظ عدیده وارد نموده چنانچه گفته انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب عق عد طب ک عن ابن عباس عد ک عن جابر و نیز گفته انا مدینة العلم و علی بابها ابو نعیم فی المعرفة عن علی انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیأته من بابه طب عن ابن عباس و نیز در ان گفته قال الترمذی و ابن جریر معا حدثنا اسمعیل بن موسی السدی انبا محمد بن عمر الرومی عن شریک عن سلمة بن کهیل عن سوید بن غفلة عن الصنابحی عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة و علی بابها قال الترمذی هذا حدیث غریب و فی نسخة منکر و روی بعضهم هذا الحدیث عن شریک و لم یذکروا فیه الصنابحی و لم یعرف هذا الحدیث عن احد من الثقات غیر شریک و فی الباب عن ابن عباس انتهی و قال ابن جریر هذا الخبر صحیح سنده و قد یجب ان یکون هذا علی مذهب الاخرین سقیما غیر صحیح لعلتین احدهما انه خبر لا یعرف له مخرج عن علی عن النبی صلی الله علیه وسلم الا من هذا الوجه و الاخر ان سلمة بن کهیل عندهم ممن لا یثبت بنقله حجة و قد وافق علیا فی روایته هذا الخبر عن النبی صلی الله علیه وسلم غیره ثنا محمد بن ابراهیم الفزاری ثنا عبد السلام بن صالح الهروی ثنا ابو معاویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد المدینة فلیأتها من بابها حدثنا ابراهیم بن موسی الرازی و لیس بالفراء ثنا ابو معاویة باسناده مثله هذا الشیخ لا اعرفه و لا سمعت منه غیر هذا الحدیث انتهی کلام ابن جریر و قد اورد ابن الجوزی فی الموضوعات حدیث علی و ابن عباس و اخرج ک حدیث ابن عباس و قال صحیح الاسناد و روی خط فی تاریخه عن یحیی ابن معین انه سئل عن حدیث ابن عباس فقال هو صحیح و قال عد فی حدیث ابن عباس انه موضوع و قال الحافظ صلاح الدین العلائی قد قال ببطلانه ایضا الذهبی فی المیزان و غیره و لم یأتوا فی ذلک بعلة قادحة سوی دعوی الوضع دفعا بالصدر و قال الحافظ ابن حجر فی لسانه هذا الحدیث له طرق کثیرة فی مستدرک الحاکم اقل احوالها ان یکون للحدیث اصل فلا ینبغی ان یطلق القول علیه بالوضع و قال فی فتوی هذا الحدیث اخرجه ک فی المستدرک و قال انه صحیح و خالفه ابن الجوزی فذکره فی الموضوعات و قال انه کذب و الصواب خلاف قولهما معا و ان الحدیث من قسم الحسن لا یرتقی

الی الصحۃ ولا ینحط الی الکذب وبیان ذلک یستدعی طولا ولکن ہذا ہو المعتمد فی ذلک

انتہی وقد کنت اجیب بہذا الجواب دہرا الی ان وقفت علی تصحیح ابن جریر لحدیث علی فی

تہذیب الآثار مع تصحیحہ لحدیث ابن عباس فاستغفرت اللہ وجزمت بارتقاء الحدیث عن

مرتبۃ الحسن الی مرتبۃ الصحۃ واللہ اعلم انتہی **فہذا علی المتقی** عمدۃ نبہائہم

الاعلام ٭ الموصوف عندہم بمحامد زاہرۃ الاعلام ٭ قد روی ہذا الحدیث المستنیر الدارئ

للظلام ٭ الہادی بنورہ الی جدد الامن ونہج السلام ٭ الآمر بسلوک فیہ لحب الاذعان والاستسلام

وتقبل الجزم بصحتہ کالمتقی بغیر نکیر وکلام ٭ حظی عند ذوی العقول والاحلام ٭ وامن من عذلہم

والملام ٭ ومن اراد قدحہ لن یغ قلبہ المظلم کل الاظلام ٭ واستحق ضمیرہ لو جرصدرہ المولم اسقم

الایلام ٭ ذہب دینہ الحق والاسلام ٭ وحق لہ من اللہ البطش والاصطلام ٭ ومآثر شریفہ ومفاخر مونقہ ونہایت علو درجت وغایت

سمو مرتبت علی متقی نزد سنیہ بر متتبع قول نقی فی مناقب المتقی تصنیف عبد القادر بن احمد الفاکہی واتحاف التقی

فی فضل الشیخ علی المتقی تصنیف شیخ عبد الوہاب متقی قادری وزاد المتقین فی سلوک طریق الیقین واخبار الاخیار

شیخ عبد الحق دہلوی ونور سافر عن اخبار القرن العاشر عبد القادر بن شیخ بن عبد اللہ العیدروس الیمنی وسبحۃ المرجان

غلام علی آزاد بلگرامی وکفایۃ المتطلع تاج الدین الدہان المکی وکشف الظنون مصطفی بن عبد اللہ القسطنطنی

ومنتہی الکلام وازالۃ الغین مولوی حیدر علی معاصر وابجد العلوم واتحاف النبلاء مولوی صدیق حسن خان معاصر واضح

وظاہر ست **وجہ صد و شصتم** آنکہ ابراہیم بن عبد اللہ الوصابی الیمنی الشافعی حدیث مدینۃ العلم را دلیل فضل

علم جناب امیر المومنین علیہ السلام دانستہ چنانچہ در کتاب الاکتفاء در کتاب فضائل جناب امیر المومنین علیہ السلام

گفتہ الباب التاسع فی فضل علمہ رضی اللہ عنہ الی ان قال وعنہ ای عن علی رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ

صلی اللہ علیہ وسلم قال انا مدینۃ العلم وعلی بابہا اخرجہ ابو نعیم فی المعرفۃ ونیز در آن گفتہ وعنہ ای

عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن

اراد العلم فلیات الباب اخرجہ الحاکم فی المستدرک والخطیب فی المتفق والمفترق انتہی **فہذا**

الوصابی صاحب کتاب الاکتفاء ٭ قد روی ہذا الحدیث الہادی لارباب الاقتفاء ٭

نقلا عن اکابر علمائہ العظماء ٭ وعزوا الی اجلۃ حفاظہ الفخماء ٭ فالمذعن لہ ماض علی سنن

الاہتداء ٭ والطاعن فیہ خابط فی سہب الاعتداء ٭ والمقبل علیہ راکن الی الحق الواضح السناء ٭

والمعرض عنه مسرع الى محتوم الشقاء والعناء وجه صد و شصت و یکم محمد طاہر گجراتی فتنی در تذکرۃ الموضوعات
گفته انا مدینة العلم وعلی بابها اورده من حدیث علی وابن عباس وجابر قلت قد تعقب العلائی
على ابن الجوزی فی حکمه بوضعه فانه ینتهی طرقه الی درجة الحسن فلا یکون ضعیفا فضلا ان یکون
موضوعا وقال ابن حجر صححه الحاکم وخالفه ابن الجوزی فکذبه والصواب خلاف قولهما والحدیث حسن
لا صحیح ولا کذب و نیز در ان بعد ذکر قدح بحدیث از بعض طاعنین گفته قلت له متابعات فمن حکم بکذبه فقد
اخطأ وازین افادات علامه محمد طاہر بطلان تکذیب و ابطال و ہوان تعییب و اخمال این حدیث شریف بنہایت ظاہر
و باہر ست و حسن و اعتماد و اعتبار آن بغایت ساطع و سافر فالعجب کل العجب من المخاطب الماهر الحائز من
الفضل کل زاهر و زاهر کیف اثر الطعن البائر واثار الضغن الفائر ولم یحتفل بما اثبته المحققون
کابرا بعد کابر ولم یعتن بما حصّله المنقدون خالفا اثر غابر والله ولی التوفیق لکل مقبل للحق
اثر و هو الواقی عن زیغ کل ناکب فی سبیل الغی عاثر و محمد طاہر از اکابر علماء اعیان و افاخم نبلای
جلیل الشان نزد سنیه بوده عبد القادر بن شیخ بن عبد الله العیدروس در نور سافر فی اخبار القرن العاشر در
وقائع سنه ست وثمانین وتسعمائة گفته وفیها استشهد الرجل الصالح العلامة جمال الدین محمد طاهر
الملقب بملک المحدثین الهندی رحمه الله امین علی ید المبتدعة من فرقتی الرافضة السبابة و
المهدویة القتالة وسبب ذلک انه کان ینافرهم ویناظرهم ویریدهم یرجعون الی الحق ویترکون
ما هم علیه من الضلالة والزندقة وکان هذا دابه ابدا وجری له معهم وقائع کثیرة وقهرهم
فی مجالس عدیدة واظهر فضائحهم وکشف خزعبلاتهم وردعهم وادحض حججهم وابطلها
وبالغ فی الرد علیهم والتحذیر عنهم حتی قال بکفرهم وجزم بخروجهم من الدین والمنهج القویم
وضلالهم عن الصراط المستقیم واراد اعدام هذا المذهب القبیح راسا وسعی فی ذلک سعیا بلیغا
واراد التوصل الی سلطان الزمان لذلک فتمالوا علیه حتی قتلوه قبل ان یصل الی ذلک ولا حول ولا
قوة الا بالله وهو الذی اشار الیه النبی صلی الله علیه وسلم بالمرثیة فی الرؤیا التی راها الشیخ المتقی السابقة
وناهیک بها من منقبة علیة وکان علی قدم من الصلاح والورع والتبحر فی العلم وکانت ولادته
سنة ثلث عشرة وتسع مائة وحفظ القرآن وهو لم یبلغ الحنث وجد فی طلب العلم ومکث کذلک نحو خمس عشرة
سنة وبرع فی فنون عدیدة وفاق الاقران حتی لم یعلم ان احدا من علماء گجرات بلغ مبلغه فی

فن الحديث كذا قاله بعض مشايخنا وله تصانيف نافعة منها مجمع بحار الانوار في غرائب التنزيل ولطائف الاخبار وشيوخه كثيرة ومن اجلهم اخذ عن الشيخ حسن البكري والشيخ ابن الحجر الهيتمي و الشيخ على بن عراق والشيخ على المتقي الهندي المكي والشيخ جار الله بن فهد واخذ عن جدي السيد عبد الله العيدروس في التصوف بعدن وورث عن ابيه مالا جزيلا فانفقه على طلبة العلم اشتهر انه كان يرسل الى معلم الصبيان ويقول اي صبي حسن ذكاه وجيد فهمه ارسله الي فيرسل اليه فيقول له كيف حالك فان كان غنيا يقول له تعلم وان كان فقيرا يقول له تعلم ولا تهتم من جهة معاشك انا اتعهد امرك وجميع عيالك على قدر كفايتهم فكن فارغ البال واجتهد في تحصيل العلم فكان يفعل ذلك بجميع من ياتيه من الضعفاء والفقراء ويعطيهم قدر ما وظفه لهم حتى صار منهم جماعة كثيرة علماء ذوو فنون كثيرة فانفق جميع ماله في ذلك وحكي انه في ايام تحصيله قاسى من الطلبة وغيرهم شدائد فنذر ان رزقه الله علما ليقوم بنشره ابتغاء لمرضات الله فلما تم له ذلك فعل كذلك وقام به احتسابا لله فانتفع بتدريسه عوالم لا تحصى رحمه الله و اعاد علينا من بركاته امين وشيخ عبد الحق محدث دهلوي در اخبار الاخيار في اسرار الابرار گفته میان محمد طاهر در پٹن گجرات بوده از قوم بوہره که در ان دیار حق سبحانه تعالى او را علم و فضل داد بحرمین شریفین رفت و علماء و مشایخ آن دیار شریف را دریافت و تحصیل و تکمیل علم حدیث نمود و با شیخ علی متقی رحمة الله علیه صحبت داشت و مرید شد و باز او ببرکت و کرامت بوطن اصلی عود نمود و بعضی بدعتها که در آن قوم شائع بود ازاله کرد و میان اهل سنت و بدعت این قوم تمیز و تعریف نمود و در علم حدیث تالیف مفیده جمع کرد از آنجمله کتابی ست که متکفل شرح صحاح ست مسمی بمجمع البحار و رساله دیگر مختصر مسمی بمغنی که تصحیح اسماء رجال کرده بی تعرض به بیان احوال بغایت مختصر و مفید و در خطبهای این کتب مدح شیخ علی متقی بسیار کرده است ویرا بوصیت شیخ سپاهی بجهة امداد طلبا راست میکرد و در وقت درس نیز بحل کردن آن مشغول میبود تا دست نیز در کار باشد و وی در ازاله بدع و اهل بدع که در آن دیار بودند تقصیر نکرد و آخر هم بدست آن جماعت در سنه ست و ثمانين و تسع مائة بشهادت رسید شکر الله سعيه و جزاه الله عن المسلمين خير ا و غلام علی آزاد بلگرامی در سبحة المرجان في آثار هندوستان گفته مولانا الشيخ محمد طاهر الفتني قدس سره فتن بفتح الفاء وتشديد الفوقانية وفتحها والنون بلدة من بلاد گجرات هو خادم الاحاديث المقدسة وناصر السنن الموسسة تلمذ على بعض علماء گجرات واخذ

منهم نبذة من العلوم المتداولات ثم تسلك الى الحرمين المكرمين زادهما الله شرفا وعلوا و
ادرك علماءهما ومشايخهما لاسيما الشيخ على المتقى قدس الله سره وتعلق منه فيوضات وافرة و
فتوحات متكاثرة وعطف عنان العزم الى بلده وعاد الى مساقط اغواره ونجده وصرف جل همته
على افادة العلوم وشد حزامه على اعلاء كلمة الحى القيوم وكانت طريقته حسب وصية شيخه
المتقى الاشتغال بعمل المداد واعانة كتبة العلوم بهذا الامداد حتى كان فى حالة التدريس ايضا
يشتغل بحله وينضر خميلة الطرس بطله ليكون اللسان والبنان فى حل المشكلات وحسن العمل رضيعى
لبان وفرسى رهان والف تواليف مفيدة كمجمع البحار فى غريب الحديث والمغنى فى اسماء الرجال و
تذكرة الموضوعات وعزم مثل شيخه على كسر البواهير المهدوية الذين كانوا من قومه وكانوا من اتباع
السيد محمد الجونفورى الذى ادعى انه المهدى الموعود وعهد ان لا يربط العمامة على راسه حتى يزيل
البدعة عن جباههم ولما استولى سلطان اكبر والى دهلى فى سنة ثمانين وتسعمائة على گجرات و
اجتمع بالشيخ ربط العمامة بيده على راس الشيخ وقال على ذمة معدلتى نصرة الدين المبين وكسر الفرقة
المبتدعين وفق ارادتك وفوض السلطان حكومة گجرات الى اخيه الرضاعى ميرزا عزيز كوكه الملقب
بالخان الاعظم فاعان الشيخ وازال رسوم البدعة مهما امكن ثم عزل الخان ونصب مكانه عبد الرحيم
خان خانان وهو كان شيعيا فاعتضد به المهدوية وخرجوا من الزوايا ورموا السهام عن
الخبايا فحل الشيخ العمامة عن راسه وانطلق الى السلطان اكبر وهو كان فى مستقر الخلافة اكبر اباد
فتبعه جمع من المهدوية سرا ولما وصل الشيخ الى حوالى اجين بضم الهمزة وتشديد الجيم و
فتحها وسكون التحتانية والنون هجموا عليه وقتلوه سنة ست وثمانين وتسعمائة فنقل
جسده الى فتن ودفن فى مقابر اسلافه رحمه الله تعالى ومن احفاده الشيخ عبد القادر بن الشيخ
ابى بكر مفتى مكة المعظمة كان عالما ماجدا لاسيما فى الفقاهة فصيحا بليغا من تواليفه الفتاوى
اربع مجلدات ومجموعة المنشآت توفى سنة ثمان وثلثين ومائة والف ونظم الشيخ عبد الله طرفة
الانصارى المكى الشافعى لاستاده فى مدح التلميذ قصيدة يوصل فيها نسبه الى الصديق الاكبر
رضى الله عنه ويقول ع قد كان جد ابيك باخريجه * من اوحد العلماء والفضلاء * اعنى محمد طاهر
من منجى الصديق حققه بغير مراء * لكن جمهور اهل گجرات متفقون على ان الشيخ من البواهير

وصرح به الشیخ عبد الحق الدهلوی فی کتابه اخبار الاخیار قال بعضهم انه کان صدیقیا من جانب الام وقال الاخرون انما لقب المهدویة بالصدیقیة وهی نسبة الی الجد الاعلی علی بن ابیطالب رضی الله عنه فلقب الشیخ بالصدیقی فی مقابلتهم والاصل ان اسلاف البواهیر جدید اسلامهم واهل الهند یدعون من یدخل دین الاسلام صدیقیا لمناسبته بالصدیق الاکبر رضی الله عنه فی التصدیق قال المیر نور الله الشوشتری المتوفی فی العشرة الثانیة بعد الالف فی بعض مولفاته البوهرة طائفة متوطنون بگجرات اسلم اسلافهم علی ید الملا علی الذی قبره فی کنبایت بفتح الکاف وسکون النون والباء الموحدة والالف وکسر التحتانیة وسکون الفوقانیة بلدة مشهورة قریبة من گجرات ومضی لاسلامهم ثلاث مائة سنة تخمینا واکثرهم یکسبون المعاش بالتجارة وانواع الحرف کما یدل علیه اسم بوهرة ومعناه التاجر بالهندیة ومولوی صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلا گفته محمد بن طاهر الفتنی مولف مجمع البحار فی غریب الحدیث خادم حدیث نبوی و ناصر سنن مصطفوی است در بلده نهرواله در سنه اربع عشر و تسعمائة متولد شده تحصیل علوم و تکمیل فنون از عظمای عصر و فضلای دهر خود نمود مثل استاد الزمان ملا مهته و مولانا شیخ ناگوری و شیخ برهان الدین سمهودی و مولانا یدالله سوهی بعده جاده نورد حرمین شریفین گردید و از علما و مشایخ آن دیار کرامت آثار استفاده و استفاضه گرفت مثل شیخ ابی عبدالله زبیدی و سید عبدالله عدنی و شیخ عبید الله حضرمی و شیخ جار الله مکی و شیخ ابن حجر مکی صاحب صواعق محرقه و شیخ علی مرلی و شیخ برخوردار سندی و شیخ ابوالحسن بکری المکی خصوصا از حاشیه محفل اشرف شیخ اجل علی بن حسام الدین المتقی فیوض فراوان اندوخت و بسعادت ارادت فائز گشت و عنان بوطن اصلی باز گردانید و هنگامه افاده علوم و اعلای کلمة الحق گرم ساخت و بتصانیف نفیسه بدیعه پرداخت از انجمله کتاب مجمع البحار است که بدان توسل بخدمت شیخ خود علی متقی کرده و در دیباچه آن ثنای بلیغ بروی نموده همیشه بروفق وصیت شیخ خود مدد برای امداد نسخه نویسان علوم حل میکرد بحدیکه در وقت درس گفتن هم بحل کردن مرکب مشغول میبود تا دست نیز در کار باشد وی در شکست بواهیر مهدویه که هم قوم او بودند و اقتدای سید محمد جونپوری مدعی مهدویت میکردند مثل استاد خود کمر بست و عهد کرد که تا داغ بدعت از پیشانی ایشان نشوید دستار بر سر نه بندد چون اکبر بادشاه در سنه ثمان و تسعمائة گجرات را تسخیر کرد در پتن با شیخ ملاقات واقع شد بادشاه بدست خود دستار بر سر شیخ پیچید و گفت باعث ترک دستار بسمع رسیده نصرت دین متین بر وفق اراده شما بر ذمه معدلت من لازم است در ان سال حکومت گجرات

محمد طاهر

بخان اعظم میرزا عزیز کوکه تفویض یافت باعانت او اکثر رسوم بدعت بر انداخته شد اما عنقریب صوبه گجرات
بر عبد الرحیم خانخانان قرار گرفت و بحمایت او طائفه مهدویه باز از کمین برجستند شیخ دستار از سر کشاد و عزم
اگره کرد که ماجرا بسمع اکبر بادشاه رساند و تدارکی بعمل آرد شیخ وجیه الدین علوی هر چند بکنایه منع کرد و فرمود عالم
مظهر اسمای جلالی و جمالی ست حفظ آثار و احکام هر اسم طرفی مستقیم ست سودمند نیفتاد و رخت کوچ بربست
جمعی از مخالفین در پی افتادند و مابین اوجین و سارنگ پور ریخته شهید ساختند و این حادثه در سنه ست و ثمانین
و تسع مائة اتفاق افتاد نعش او را از مالوه به پتن آورده در مقابر اسلاف او دفن کردند کذا فی مآثر الکرام تاریخ
بلگرام للسید آزاد رح و غیره حاجی رفیع الدین خان مرادآبادی در حالات الحرمین نوشته اند چون اکبر بادشاه در
پتن بملاقات شیخ محمد طاهر که در آن وقت در علوم ظاهر و باطن از اکابر عهد خود بودند آمد گفت خدمتی بفرمائید گفتند آرزوی
ما آنست که اگر کسی از فرزندان من پیش شما یا فرزندان شما آید او را بخود راه ندهید و برانید و بعد اندک توقف فرمودند
این گفتن من فائده ندارد ایشان خواهند آمد و شما راه خواهید داد آخر یکی از نبائر ایشان نزد عالمگیر بادشاه آمد و بشیخ
الاسلام ملقب شد و جاه عظیم یافت انتهی و میر آزاد نوشته که یکی از احفاد او شیخ عبد القادر بن شیخ ابو بکر مفتی مکه
معظمه بود در علم و فضل و فصاحت و بلاغت لاسیما فقاهت ممتاز عصر زیست سالها بر مسند افتای
حرم محترم سربلندی داشت از توالیف اوست فتاوی در چهار مجلد و نسخه منشآت فی سنه ثمان و ثلاثین و مائة و الف
شیخ عبد الله طرفه انصاری مکی شافعی استاد او بود در مدح تلمیذ قصیده پرداخته در انجا نسب شیخ محمد طاهر جد او بصدیق
اکبر رضی الله عنه رسانیده میگوید شعر قد کان جد ابیک بل صریحه * من اوحد العلماء و الفضلاء
اعنی محمد طاهر من منجی * الصدیق حقه بغیر مراء * اما شیخ محمد طاهر باتفاق جمهور از قوم بوهره ست و کلام
شیخ عبد الحق دهلوی در اخبار الاخیار هم بتصریح میکند و صدیقی بعضی میگویند باعتبار نسب از جانب مادر بود و بعضی
گویند از جهت اعتقاد بود که چون شیعه خود را حیدری میگویند او خود را صدیقی خواند انتهی کلامه محرر سطور گوید اصح قول
ثانی مینماید زیرا که نسب بمادر نمی باشد بلکه از پدر می بود خصوصا اعتبارش از مثل شیخ محمد طاهر عالم محقق خیلی بعید ست ولیکن
قول طرفه در بیت مذکور حقه بغیر مراء ناظر در صحت صدیقیت اوست قطع نظر از آنکه از جانب مادر باشد یا پدر والله
اعلم ولیکن اصح همین ست که بوهره بود انتهی ما اردنا نقله و نیز صدیق حسن در ابجد العلوم گفته الشیخ محمد طاهر
الفتنی صاحب مجمع البحار فی غریب الحدیث و فتن بلدة من بلاد گجرات تلمذ علی علماء بلده و صار
راسا فی العلوم الحدیثیة و الادبیة و رحل الی الحرمین الشریفین و ادرک علماءهما و مشایخهما سیما

منجی

الشيخ علي المتقي وذكره في مبدء كتابه مجمع البحار واثنى عليه ثناء حسنا جميلا وعاد الى بلده وقصر همته
على افادة العلوم وكان طريقته الاشتغال بعمل المداد واصلاح كتبة العلوم بهذا الامداد حتى في
حالة الدرس ايضا يشتغل بجعله المغني في اسماء الرجال وتذكرة الموضوعات وعزم على كسر البواهير
المهدوية الذين كانوا قومه وعهد ان لا يرتبط العمامة على راسه حتى يزيل تلك البدعة فلما استولى السلطان
الاكبر والى دهلي في سنة ٩٨٠ على كجرات واجتمع بالشيخ ربط العمامة بيده على راس الشيخ وقال على ذمة
معدلتي نصرة الدين وكسر الفرقة المبتدعين وفوارق ذلك وكان قد فوض حكومة كجرات الى اخيه الرضاعي
ميرزا عزيز كوكه الملقب بالخان الاعظم فاعان الشيخ وازال رسوم البدعة مهما امكن ثم عزل الخان الاعظم
ونصب مكانه عبد الرحيم خان خانان وكان شيعيا فاعتضد به المهدوية وخرجوا من الزوايا ورموا
السهام على الحنايا فحل الشيخ العمامة عن راسه وانطلق الى اكبر بادشاه وكان في مستقر الخلافة اكره فتبعه
جمع من المهدوية سرا وهجموا عليه في حوالي اجين وقتلوه سنة ٩٨٦ فاستشهد ونقل جسده الى
فتن ودفن في مقابر اسلافه وكان صديقي النسب من جهة امه واصله من بواهير واسلافهم جدد
الاسلام وبيوهار في الهندية التجارة وبوهرة التاجر وقد ذكره الشيخ عبد الحق الدهلوي ترجمته في
اخبار الاخيار وذكرتها انا في اتحاف النبلاء وايضا افردت ترجمته في رسالة مستقلة الحقتها في اوائل
مجمع البحار قال الشيخ عبد الوهاب المتقي رايت رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم في الرؤيا فقلت من
افضل الناس في هذا الزمان يا رسول الله فقال شيخك ثم محمد طاهر ورؤيا المنام رؤيا تفضل على اليقظة
وكتابه مجمع البحار قد طبع بالهند بهذا العهد واشتهر اشتهار الشمس في رابعة النهار وهو كتاب جمع فيه
كل غريب الحديث وما الف فيه فهو كالشرح للصحاح الستة فان لم يكن عند احد شرح كتاب من
الامهات الست فهذا الكتاب يكفيه لحل المعاني وكشف المباني وهو كتاب متفق على قبوله متداول
بين اهل العلم منذ طبع في الوجود وبالله التوفيق وجلالت مرتبت محمد طاهر نزد سنيه بر ناظر رساله اصول حديث
مخاطب والفضلاء فاضل رشيد وازالة الغين حيدر علي معاصر نيز واضح ولائح است

وجه صد و شصت و دوم

آنكه عباس بن معين الدين الشهير بميرزا مخدوم الجرجاني ثم الشيرازي اين حديث شريف را در كتاب نواقض الروافض
آورده واز فضائل جناب امير المومنين عليه السلام شمرده چنانچه در فصل ثاني از فصول ثلثه كتابش گفته في فضائل
علي بن ابي طالب رض عن انس بن مالك قال بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الاثنين وصلى

يربط

علی یوم الثلثاء اخرجه الترمذی و عن ابن عباس قال اول من صلی علی اخرجه
الترمذی و عن زید بن ارقم رضی الله عنه قال اول من اسلم علی قال عمرو بن مرة فذکرت ذلک لابراهیم
النخعی فانکره و قال اول من اسلم ابوبکر الصدیق اخرجه الترمذی و عن سعد بن ابی وقاص قال لما آخی
رسول الله صلی الله علیه و سلم بین اصحابه جاءه علی تدمع عیناه فقال یا رسول الله صلی الله
علیه و سلم آخیت بین اصحابک و لم تواخ بینی و بین احد فقال سمعت رسول الله صلی الله علیه و سلم
یقول انت اخی فی الدنیا و الآخرة اخرجه الترمذی و عن ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه و سلم
قال من کنت مولاه فعلی مولاه اخرجه الترمذی و عن زید بن ارقم ان رسول الله صلعم خلف
علی بن ابیطالب فی غزوة تبوک فقال علی یا رسول الله تخلفنی فی النساء و الصبیان
فقال اما ترضی ان تکون منی بمنزلة هارون من موسی غیر انه لا نبی بعدی اخرجه البخاری و مسلم
و الترمذی عن سعد بن ابی وقاص ان معاویة بن ابوسفیان امره فقال ما یمنعک ان تسب ابا تراب
فقال اما ما ذکرت ثلثا قالهن رسول الله صلی الله علیه و سلم فلن اسبه لان یکون لی واحدة احب الی
من حمر النعم سمعت رسول الله صلی الله علیه و سلم یقول له و خلفه فی بعض مغازیه فقال له علی
یا رسول الله خلفتنی مع النساء و الصبیان فقال له رسول الله صلی الله علیه و سلم اما ترضی
ان تکون منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبوة بعدی و سمعته یقول یوم خیبر لاعطین
الرایة غدا رجلا یحب الله و رسوله و یحبه الله و رسوله قال فتطاولنا فقال ادعوا لی علیا فاتی به ارمد
فبصق فی عینیه و دفع الرایة الیه ففتح الله علیه و لما نزلت هذه الآیة ندع ابناءنا و ابناءکم و
نساءنا و نساءکم و انفسنا و انفسکم دعا رسول الله صلی الله علیه و سلم علیا و فاطمة و حسنا و حسینا
فقال اللهم هؤلاء اهلی اخرجه مسلم و الترمذی و عن عمران بن حصین قال بعث رسول الله
صلی الله علیه و سلم جیشا و استعمل علیهم علی بن ابیطالب فمضی فی السریة فاصاب جاریة فانکروا علیه و تعاقد اربعة من
اصحاب رسول الله صلی الله علیه و سلم فقالوا اذا لقینا رسول الله صلی الله علیه و سلم اخبرناه بما صنع علی
و کان المسلمون اذا رجعوا من سفر بدؤا برسول الله صلی الله علیه و سلم ثم انصرفوا الی رحالهم فلما
قدمت السریة فسلموا علی رسول الله صلی الله علیه و سلم فقام احد الاربعة فقال یا رسول الله الم تر الی علی بن ابیطالب
فعل کذا و کذا فاعرض عنه رسول الله صلی الله علیه و سلم ثم قام الثانی فقال مثل ما قال فاعرض عنه

اخی

ثانی

ثم قام الثالث فقال مثل مقالتهما ثم قام الرابع و قال ما قالوا فاقبل اليهم رسول الله صلى الله عليه
وسلم والغضب يعرف فی وجهه فقال ما تريدون من علی ثلثا ان عليا منی وانا منه وهو ولی کل مومن
بعدی اخرجه الترمذی وعن حبشی بن جنادة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال علی منی وانا من
علی ولا يؤدی عنی الا انا او علی اخرجه الترمذی وعن انس قال کان عند رسول الله صلى الله عليه
وسلم طير فقال اللهم ائتنی باحب خلقك اليك يأكل معی هذا الطير فجاء علی فاكل معه اخرجه الترمذی
وعن سلمة بن الاكوع قال كان علی قد تخلف عن النبی صلى الله عليه وسلم فی خيبر وكان رمدا فقال انا
اتخلف عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فخرج علی فلحق النبی صلى الله عليه وسلم فلما كان مساء
الليلة التی فتح الله فی صباحها قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لاعطين الراية غدا رجلا يحبه الله ورسوله
او قال يحب الله ورسوله يفتح الله عليه فاذا نحن بعلی وما نرجوه فقال هذا علی فاعطاه رسول الله
صلى الله عليه وسلم الراية ففتح الله عليه اخرجه البخاری ومسلم وعن سهل بن سعد ان رسول الله
صلى الله عليه وسلم قال يوم خيبر لاعطين الراية غدا رجلا يحب الله ورسوله قال فبات الناس
يدوكون ليلتهم ايهم يعطاها فلما اصبح الناس غدوا الی رسول الله صلى الله عليه وسلم كلهم يرجون
ان يعطاها فقال اين علی بن ابی طالب فقيل هو يا رسول الله يشتكی عينيه قال فارسلوا اليه
فبصق فی عينيه ودعا له فبرئ كان لم يكن به وجع فاعطاه الراية فقال علی يا رسول الله صلى الله عليه وسلم اقاتلهم
حتى يكونوا مثلنا قال انفذ على رسلك حتى تنزل بساحتهم ثم ادعهم الى الاسلام واخبرهم بما يجب
عليهم من حق الله عز وجل فيه فوالله لان يهدی الله بك رجلا واحدا خير لك من حمر النعم اخرجه
البخاری ومسلم وعن ابی سعيد قال كنا لنعرف المنافقين نحن معاشر الانصار ببغضهم علی بن ابی طالب
اخرجه الترمذی وعن ام سلمة قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يحب عليا منافق
ولا يبغضه مومن اخرجه الترمذی وعن زر بن حبيش قال سمعت عليا كرم الله وجهه يقول والذی
فلق الحبة وبرء النسمة انه لعهد النبی الامی الی ان لا يحبنی الا مومن ولا يبغضنی الا منافق اخرجه
مسلم والترمذی والنسائی وعن علی ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال انا مدينة العلم وعلی
بابها اخرجه الترمذی انتهى فهذا متكلمهم الشهير بمرزا مخدوم الذی عناده للحق متيقن معلوم
قد اورد هذا الحديث القاطع لدابر الخصوم نقلا عن الترمذی احد اعيانهم لسنة القوم وعده من فضائل مولانا علی

حبشی
یدوکون
تنزل
زرّ
وعن علی ص

باب العلوم ٭ علیہ و علی صنوہ والعما الآن السلام من الحی القیوم ٭ فالعجب کل العجب من المخاطب المشہوم کیف عاند فی ردہ اہل الاحلام والفہوم ٭ وعاب فی طعنہ ارباب الافہام والحلوم ٭ وسبق فی دفعہ حتی علی ذوی الزیغ المشوم ٭ **وجہ صد و شصت و سوم** آنکہ شیخ بن عبد اللہ العیدروس الیمنی در عقد نبوی و سر مصطفوی این حدیث شریف را وارد نمودہ چنانچہ گفتہ واخرج البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد اللہ والطبرانی والحاکم والعقیلی فی الضعفاء وابن عدی عن ابن عمر والترمذی و الحاکم عن علی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا مدینۃ العلم و بابہا و فی روایۃ فمن اراد العلم فلیات الباب و فی اخری عند الترمذی عن علی انا دار الحکمۃ و علی بابہا و فی اخری عند ابن عدی علی باب علمی **وجہ صد و شصت و چہارم** آنکہ شیخ بن عبد اللہ العیدروس در عقد نبوی ابیات قصیدہ ابن جابر اندلسی کہ مشتمل بر نظم این حدیث شریف میباشد نقل نمودہ و استحسان آن فرمودہ چنانچہ در کتاب مذکور بعد ذکر شطری از مناقب و اخبار جناب امیر المومنین علیہ السلام گفتہ وللہ در ابن جابر الاندلسی حیث قال ؎ وان علیا کان سیف رسولہ ٭ وصاحبہ السامی لمجد مشید ٭ وصہر النبی المجتبی وابن عمہ ابا الحسنین المحتوی کل سودد ٭ وخیر نساء العز زوجتہ فہذہ ٭ وحسبک ہذا السودد المسند ٭ وزوجہ رب السما من سمائہ ٭ وناہیک تزویجا من العرش قد بدی ٭ فہذا وحلی الزہد خیر حلاہما ٭ وقد اوثرا بالزاد من جاء یجتدی ٭ فاثمرت الجنات من حلل و من ٭ حلاہما ربیا لذاک التزہد ٭ وما ضر من قد بات والصوف لبسہ ٭ وفی السندس الغالی غدا سوف یغتدی ٭ وقال رسول اللہ انی مدینۃ من العلم وہو الباب والباب فاقصد ٭ **وجہ صد و شصت و پنجم** آنکہ شیخ بن عبد اللہ العیدروس در عقد نبوی قصیدہ ابو الحسن علی بن ابی بکر بن عبد الرحمن السقاف کہ در بعض ابیات آن مضمون بلاغت مشحون حدیث مدینۃ العلم نظم کردہ استحسانا نقل نمودہ چنانچہ در کتاب مذکور گفتہ وللہ در الشیخ العارف شیخنا و قدوتنا السید الشریف الحسینی ابو الحسن علی بن ابی بکر بن عبد الرحمن السقاف حیث قال و عدد ابیات ہذہ القصیدۃ مائتان و تسعۃ و عشرون بیتا و مجموعہا مفرق فی ہذا المجموع اللطیف عند ذکر من ذکر من عمود سلسلۃ ہذا النسب الشریف ؎ لنا قصب مجد فی انتساب و منسب قبیلتنا تسمو بکم من مہذب ٭ فجدہم المختار افضل نسبۃ ٭ و صدیقہ جد لہم غیر مختب ٭ و عن الفاروق لکم نسبۃ ٭ و عثمان فیہم منہ وصلۃ منسب ٭ ومنہم علی مع عقیل و جعفر ٭ و حمزۃ ذا العباس

زین الملاحب ❊ و بعد نقل بسیاری از ابیات می آرد لهم من جمال المصطفى خیر خلعة ❊ و من صفو حلو

لا افتخار معذب ❊ و من فضل صدیق العلی سر نسبة ❊ و لهم منه تسری فی سما در موجب ❊ و ام امنا

الکبری خدیجة بهجة ❊ و فاطمة الزهرا حبتهم بمشرب ❊ بها کم علو المجد و فاقوا بها علا ❊ و فازوا

بها فضلا و سرا یوجب ❊ و من سر باب العلم اکرم حالة ❊ علی العلی اکرم بذاک المهذب ❊ و من حسن

فاضت و سر حسینهم ❊ فضائل مجد فی علا احسن منسب ❊ توسلت یا ربی بجموع جمعهم ❊ الیک

لاعطی کل خیر و مطلب ❊ بسر لک فیهم یا الهی و جاههم ❊ بنا الطف و رق و الشر عنا فجنب ❊ و عاف

سقیما مقعد لحل قیده ❊ و جلله بالالطاف و الحال طیب ❊ **و مخفی نماند** که شیخ بن عبد الله العیدروس الیمنی از

اکابر اولیاء معروفین و اجله علماء مشهورین و اعاظم کبراء ممدوحین و افاخم عظماء مقبولین اهل سنت است عبد القادر

بن شیخ بن عبد الله العیدروس در نور سافر گفته و فی لیلة السبت لخمس و عشرین خلت من رمضان سنة تسعین

توفی الشیخ الکبیر و العلم الشهیر القطب العارف بالله شیخ بن عبد الله العیدروس باحمد آباد و دفن بها

فی صحن داره علیه قبة عظیمة و کان مولده سنة تسع عشرة و تسعمائة بتریم و من احسن تواریخ

وفاته تاریخ صاحبنا الفقیه عبد الله بن احمد بن فلاح الحضرمی و قد نظمه فی بیتین فقال ؎

ارخت نقله سیدی شمس الشموس العیدروس ❊ فانظر تجد تاریخه القطب هو شمس الشموس

و للفضلاء الآفاق فیه جملة مستکثرة من المراثی و من غریب الاتفاق انه قبل موته بنحو شهرین کان

بتحصیل رسالة فی مناقب النووی رحمه الله تعالی و امر بمقابلتها و کان مؤلفها ذکر فیها جملة من المراثی

التی قیلت فی الامام فقال خاتمه یوم ان المراثی اذا قرئت لابد ان یموت احد فاتفق ان مات بعد ذلک

و رثی بمراثی کثیرة حتی انی لم ار احدا رثی بهذا القدر منها سوی التی ذکرها فی تلک الرسالة من مراثی

الامام النووی و روی عن الشیخ الکبیر الولی شهاب الدین احمد بن الشیخ عبد الرحمن انه کان

یقول عادة اهل حضرموت یعدون فیه نظرة و یخص به اهل بلد بعید من اهل المشرق و کانت

مدة اقامته بالهند اثنین و ثلاثین سنة لانه دخلها سنة ثمان و خمسین و تسعمائة و کان

شیخا کاسمه کما قال بعض الصلحاء فی وصفه و لقد صار بحمد الله شیخ زمانه باتفاق عارفی وقته و قد

الهم الله اهله حیث سموه شیخا قبل اوانه و وقته و ذلک لتحقیق وراثته من متبوعهم کما الهم الله

آل المصطفى صلى الله علیه وسلم لتسمیته محمد اقبل تجلی صفاته الحمیدة صلى الله علیه وسلم

وصار هذا الاسم الشريف يصدق فيه من اربع حيثيات احدها انه اسمه وثانيها انه بلغ في السن حد الشيوخة وثالثها انه شيخ اهل التصوف في زمانه ورابعها انه شيخ طلبة العلم في العلوم الظاهرة فهو شيخ اسما ووصفا وعلى كل تقدير وبكل وجه وما احسن قول الاديب الفاضل عبد اللطيف الديبر حيث يقول فيه شعر شيخ الى سبل الرشاد مسالك ٭ طريقه في العلم ما لا يجهل ٭ شيخ بحسن ادائه وبيانه ٭ لعظيم اشكال العويص يسهل ٭ شيخ تبحر في العلوم فمن راى ٭ بحرا ينبوع لوارديه المنهل ٭ شيخ عليه من المهابة رونق ٭ كالبدر لكن وجهه يتهلل ٭ شيخ له في الطالبين مسائل ٭ صوفية ان جئت عنها تسأل ٭ شيخ تقدم في السلوك لانه ٭ ان عد ارباب الكرامة اول ٭ العيدروس الحبر قدوة عصره ٭ من للشدائد مقصد ومؤمل ٭ قطب الزمان وغوثه وغياثه ٭ من بر نجبه لا يضاع ويخمل ٭ ابن العفيف ابو الشهاب المرتضى ٭ بحر الحقائق مرشد متفضل ٭ عذب الموارد من اتاه واردا ٭ من فيضه درن الغشاوة يغسل ٭ ما قيل هذا كامل في ذاته ٭ الا وقلت الشيخ عندي اكمل ٭ لا زال فيض كماله متواصلا ٭ ما دام شيخ في الطريقة موصل ٭ وروى عن الشيخ الكبير والولي الشهير القطب شمس الشموس ابوبكر بن عبد الله العيدروس انه قال لابيه السيد عبد الله بن شيخ وكان في خدمته وهو ابن اخيه عند وفاته تمن يا عبد الله فقال ما اريد الا البركة والدعاء بذرية صالحة فبشره بذلك وقال له سياتيك من الولد كذا وكذا او ذكرهم باسمائهم وعد من جملتهم سيدي الشيخ صاحب الترجمة ثم اثنى عليه واشار بالسر المصون اليه وقال له انه ولدي وصاحبي وام امه بنت الشيخ علي بن ابي بكر وحكى ابن الشيخ علي رضي الله عنه انه كان اذا راى السيد عبد الله بن شيخ وهو صغير يقول ارجو ان يتزوج هذا احدا من بناتي او بنات اولادي فيحصل له منهم ذرية صالحة فلما عقد السيد عبد الله بزوجته السيدة فضل الله التي امها بنت الشيخ علي حضر جماعة من الاعيان منهم والده السيد شيخ وخاله السيد عبد الرحمن ارجوا من الله ان كلام والدي ينتج نتيجة فان كلام الصالحين ما يسقط فقال السيد شيخ هذا ثمرة تلك البشارة قلت وفي اسمها ما يشعر بهذه الموهبة العظيمة التي سبقت في الازل السيد عبد الله بالذرية الصالحة فظهر بفضل الله من بطن فضل الله هذا السيد العظيم وذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم وروى عن الشيخ الكبير والعلم الشهير ابي بكر بن سالم باعلوي انه كان يقول ما احد من آل باعلوي اولهم واخرهم اعطى

أبي بكر

أنّه

قال الشيخ علي

مثله ورئى مثل ذلك عن المولى العلامة عبد الله بن عبد الرحمن الشهير بالنهوى باعلوى وزاد الله ما هو الا به
اليوم فهو عديم النظير ولما سمع كتاب الفوز والبشرى كان لا يتم بشيء الا و يقول كنت ادور الاشياء
من جهة المعتقدات فما اشتفاني شيء مثله فيها الا من كتب الغزالي ولا اليافعي ويحكى من مجاهدته انه كان يعتمر
غالبا في رمضان اربع عمرات بالليل واربع بالنهار وناهيك بها منقبة ما اجلها فقد ورد في الصحيح ان عمرة
في رمضان كحجة وفي رواية تقضي حجة او حجة مع النبي صلى الله عليه وسلم قال العلامة حميد في تبيين
اربعا بالليل واربعا بالنهار من الكرامات الخارقة ولم ينقل مثله عن احد فيما اعلم من الاسلاف السابقة
وما احسن قول الشيخ عبد المعطي بن حسن باكثير رحمه الله حيث يقول في اثناء بعض قصائده فيه شعر
قد عشت في ام القرى دهرا على * تحصيل علم ثم درس قران * وعبادة وزهادة في خلوة * مستترا عن سائر الاخوان
وقيام ليل مع صيام هواجر * مستمسكا بالبيت والاركان * وكتبت في الحجاج والعمار والزوار والعباد
منذ زمان * ومترددا من مكة الغرا الى * قبر النبي المصطفى العدناني * ما نلت يا ابن العيدروس ولاية
ومواهبا ورتبة السلطان * الا بلطف عناية وعبادة * ومجاهدات في رضا الرحمن * ليس المعاني بالتماني
يا فتى * لمولى المشفقة شاهد وكفاني * انت الولي ابن الولي ابن الولي * الى الرضا الطاهر الاردان * العيدروس
ابوك والسقاف جدك والمقدم ثالث الرجلان * هذا المفاخر ان تعد مفاخرا * بالذات والاباء والاخوان
ومن شيوخه شيخ الاسلام الحافظ شهاب الدين بن حجر الهيتمي المصري والفقيه الصالح العلامة عبد الله بن
احمد باقشير الحضرمي وله من كل منهما الاجازة في جماعة آخرين يكثر عددهم واجتمع بالعلامة الربيع بن زبيد
واما مقروءاته فكثيرة جدا ومن تصانيفه العقد النبوي والسر المصطفوي والفوز والبشرى وشرحان على قصيدته
المسماة تحفة المريد احدهما اكبر من الاخر اما الكبير فالمسمى حقائق التوحيد واما الصغير فالمسمى سراج التوحيد
ومولدان كذلك احدهما اكبر من الاخر ومعراج ورسالة في العدل وورد اسمه الحزب النفيس ونفحات الحكم
على لامية العجم وهو على لسان التصوف ولم يكمله وديوان شعر ومن شعره هذه الوسيلة التي نظم فيها
نسبه الى النبي صلى الله عليه وسلم وهي شعر توسلي بمحمد خاتم الرسل * وفاطمة وامير المؤمنين علي
ثم الحسن والحسين مع زين العابدين علي * بمحمد الباقر السجاد جعفر علي * ذاك العريضي الامام محمد
بن ابي عيسى المهاجر سام * يا نعم من بطل * باحمد بعبيد الله علوي ثم محمد علوي خالع قسم نا علي محمد صاحب
المرباط ثم علي * والد الفقيه محمد علوي وعلي * مولى الدويلة محمد ثم سقاف ثم * ابو الفخر والعيدروس شيخ العفيف ولي

العابدين

فهؤلاء بنو الزهراء ومن بهم تنسبي وارثي بسط المختار متصل بهم تسلسل من اولاد فاطمة نسب كشمس
الضحى في دارة الحمل نسب شريف صحيح ضياء مشكاته من سيد الرسل والزهراء المجد رمن على مسلسل كنجوم
الزهر عقدهم بدءا وختما محمد خاتم الرسل ومنه في وصف العارفين رضي الله عنهم اجمعين اولئك القوم
سادات فحق لهم ان يسحبوا الذيل فخرا باسم منان قوم علوا معالي المجد من وجدهم فاقوا البرايا من المخلوق
فيض رحمان جواهر السر فاضت من علومهم بسر منبوعهم فضلا واحسان شموس معرفة ضاءت لمبتهج
طريقهم جبذا افتخار او برهان ومنه شعر سارعوا من قبل فوت واغنموا فرصا ووقتا واقرضوا الله قرضا
لن تنالوا البر حتى ومنه شعر يا قارئ الخط ادعوا الله يغفر لي ذنبي واثمي وعصياني لكن ازلي ويا لخط المحط العبد
انه فمن بالاستجابة اللهم انت ولي ومنه يا آل طه طوى الاحشاء حبكم طي السجل فطهرتم من
القذة القوم انتم فلا يخشى جليسكم الناس انتم كفى بالخبر عن خبر ومنه لنا بالرسول المصطفى خير نسبة
مسلسلة تعلو على كل رتبة ائمة علم الله جوهر سره زواهر علم قدوة للطريقة شموس تجلت
والبدور طوالع نجوم لنا يا اسعد منه استمدت شموس بدت في عالم الغيب اشرقت بين وربدت
ابدال اوتاد صفوة ومنه كفاني ان اتي هو جدي ووالدي ولي حسب من فوق هام الفراقد ولي
نسب بالمصطفى ولين بنته حسين على زين زكي المحامد آباء واما سيد الرسل هكذا الى العيدروس
المجتبى خير ماجد وراثة خير الخلق احمد جدنا ونحن به نعلو العلى في المعاقد ورثنا العلى كابرا خير
سادة تشد المجد نا منك بطيب المحامد ومنه لنا سادة فاقوا على كل سادة بتمكين ارث
كابر عن كابر لنا قادة فاقوا الكماة بعزمهم ففي كل وقت منهم كم مظاهر هنيئا لهم طوبى
لهم عن عثار تحقيق لهم ذلك حظوة بالبشائر هم القوم لا يشقى جليس لهم بهم خصوا صفوا بنور الهما
وكيف لا يكون الحق عيش قلوبهم وهم بضعة المختار اهل المفاخر ومنه هذا الفرد والتزم فيه
الحروف المقطعة زر دار ودد دار ود ودع اذى وادي زر رود ومنه هذه القصيدة العظيمة
المشهورة بالبركة مطلعها حجاب من الله وحرز منيع علينا دواما وفضل وسيع وحسبي
ربي لطيف بديع عليم بجالي بصير سميع عيون العناية لنا راعية واسما عظام بنا سامية قطوف
المعارف لنا دانية قصيا الى حي منا الرفيع اذا عز ربي محيط بنا فلا نختشي قاصيا ولا مردنا ولي توكل
نملوا ان ادوبنا الذلوا وخابوا الجميع الف لام را كاف ها كافية ويا عين صاد نون نورانية وطاسين

كالنجوم

فخرا

منّ

وهانوا صح

حم کاف وافیہ ثم ہو اللہ ہو القریب السریع ثم ومناقبہ وکراماتہ لیس ہذا محلہا وقد افردہا غیر واحد
من العلماء بالتصنیف کالشیخ العلامہ حمید بن عبد اللہ السندی فی رسالۃ لہ والشیخ العلامۃ
شہاب الدین احمد بن علی الیشکری المکی فی کتابہ نزہۃ الاخوان والنفوس فی مناقب شیخ بن عبد اللہ
العیدروس وقد ذکرت کثیرا منہا فی مقدمۃ الفتوحات القدوسیۃ فی مناقب الخرقۃ العیدروسیۃ
وانما قصدنا الآن الاشارۃ الی ذلک اجمالا لیستدل بہ علی جلالۃ قدرہ فکفی بالنفحۃ دلیلا علی الزہر وبالقطرۃ معرفۃ
علی عذوبۃ النہر وبطلوع الہلال تنبیہا علی اقبال شخص الشہر اذ کتابنا ہذا مبنی علی الایجاز والاختصار دون الاسہاب و
والاکثار وباللہ التوفیق وللہ در الشیخ عبد المعطی باکثیر حیث یقول من قصیدۃ ع ذاعت فضائلہ وشاع ثناؤہ فی
الخافقین وجاوزت بغداد وما احسن قول الشیخ الفاضل عبد اللطیف الدیبر حیث یقول فیہ ع شیخ الانام مفید کل محقق
بحر العلوم العارف الربانی ابن العفیف ابو الشہاب المجتبی ثم قطب الزمان العیدروس الثانی ثم شرف السیادۃ
والزہادۃ التقی ثم فخر الحماۃ الغر من عدنان ثم ہو کالسفینۃ من توکلہ نجا ومن سواہ لم یامن من الطوفان و
محمود بن محمد بن علی الشیخانی القادری المدنی در کتاب صراط سوی گفتہ وفی العقد النبوی والسر المصطفوی للشیخ
الامام والغوث الہمام بحر الحقائق والمعارف السید السند والفرد الامجد الشریف الحسینی المسمی
بالشیخ بن عبد اللہ بن الشیخ بن عبد اللہ العیدروس باعلوی ما نصہ فی الکتاب المذکور ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال کل سبب ونسب وحسب ینقطع یوم القیامۃ الا سببی ونسبی وحسبی و از ین عبارت علاوہ بر مدح وثنای شیخ عیدروس ظاہر و باہر گردید
کہ تما در شریعت عقد نبوی متمسک گردیدہ ومحجوب عالم نیز از کتاب عقد نبوی در تفسیر خود کہ عظمت وجلالت آن از کلام شاہ صاحب وفاضل رشید ونحوہ اکابر جا بجا
نقل میکند چنانچہ در تفسیر شاہی مسطور است فی العقد النبوی وقع بین عبد اللہ بن الحسن وجعفر بن محمد رضی اللہ
تعالی عنہم کلام فاغلظ لہ عبد اللہ فقال لہ جعفر اما علمت ان صلۃ الرحم تخفف الحساب وتلی قولہ تعالی و
الذین یصلون ما امر اللہ بہ ان یوصل ویخشون ربہم ویخافون سوء الحساب ونیز در ان مسطور است فی العقد
النبوی قال جعفر بن محمد الصادق رضی اللہ عنہما عجبت لمن ابتلی باربع کیف یغفل عن اربع عجبت لمن
العجب بامر کیف لا یقول ما شاء اللہ لا قوۃ الا باللہ وعجبت لمن خاف قوما کیف لا یقول حسبی اللہ و
نعم الوکیل قال اللہ تعالی الذین قال لہم الناس ان الناس قد جمعوا لکم فاخشوہم فزادہم ایمانا وقالوا حسبنا اللہ
نعم الوکیل وعجبت لمن یمکر بہ کیف لا یقول حسبی اللہ وافوض امری الی اللہ ان اللہ بصیر بالعباد قال اللہ
فوقہ اللہ سیئات ما مکروا وعجبت لمن اصابہ ہم او غم او کرب فکیف لا یقول لا الہ الا انت سبحانک انی

كنت من الظالمين قال الله فاستجبنا له ونجيناه من الغم وكذلك ننجي المؤمنين ونيز در تفسير شاہی مذكورست في
العقد النبوي عن جعفر بن عمار الذهبي عن محمد بن علي بن الحسين رضي الله تعالى عنهم في قوله تعالى
فاسئلوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون قال نحن اهل الذكر وروى الزهري فقال حج هشام بن عبد الملك فدخل
المسجد الحرام متوكيا على يد سالم مولاه ومحمد بن علي بن الحسين رضي الله تعالى عنهم فقال له سالم يا امير المؤمنين هذا محمد بن علي بن الحسين
في المسجد المفتون باهل العراق فقال اذهب اليه وقل له يقول لك امير المؤمنين ما الذي ياكل الناس ويشربون الى ان يفصل بينهم يوم القيمة
فقال قل له يحشر الناس على قرص نقي فيها انهار منفجرة ياكلون ويشربون منه حتى يفرغوا
من الحساب فلما سمع هشام ذلك راى انه قد ظفر به فقال الله اكبر ارجع اليه وقل له ما اشغلهم عن الاكل
والشرب يومئذ فقال ابو جعفر رضي الله تعالى عنهما قل له هم في النار اشغل وما اشتغلوا ان قالوا افيضوا
علينا من الماء او مما رزقكم الله فسكت هشام ولم يرجع الى الكلام ونيز در تفسير شاہی مذكورست في العقد النبوي قيل
بايع الحسن معاوية قال عمرو بن العاص والوليد بن عقبة ان الحسن بن علي رضي الله تعالى عنهما مرتفع في
اعين الناس لقرابته من رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم حديث السن عيي فمره فليخطب فانه
سيعيي في الخطبة فيسقط من اعين الناس فابى عليهما فلم يزالا به حتى امره فقام الحسن بن علي رضي الله
عنهما على المنبر دون معاوية فحمد الله واثنى عليه ثم قال والله لو ابتغيتم بين جابلق وجابلس رجلا
جده نبي غيري واخي لم تجدوه وانا قد اعطينا بيعتنا معاوية ورأينا ان حقن دماء المسلمين خير من
اهراقها والله ما ادري لعله فتنة لكم ومتاع الى حين واشار بيده الى معاوية قال فغضب معاوية
فخطب بعده خطبة عيية فاحشة ثم نزل وقال ما اردت بقولك فتنة لكم ومتاع الى حين قال اردت
بها ما اراد الله بها وقيل انه قال بعد التشهد اما بعد فان عليا لم يسبقه احد من هذه الامة من اولها بعد
نبيها ولم يلحق به احد من الاخرين منهم ثم وصله بقوله والله لو ابتغيتم وقيل انه قال في
خطبته ان الله هداكم باولنا وحقن دماءكم باخرنا ان لهذا الامر مدة والدهر دول وان الله تعالى
قال لنبيه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم قل ان ادري اقريب ام بعيد ما توعدون انه يعلم الجهر من القول
ويعلم ما تكتمون وان ادري لعله فتنة لكم ومتاع الى حين ونيز در تفسير شاہی مذكورست في العقد النبوي قيل
لجعفر الصادق رضي الله تعالى عنه لم سمي البيت العتيق قال لان الله تعالى اعتقه من الطوفان ونيز در تفسير شاہی مذكورست في العقد النبوي روى الثعلبي
في تفسيره ان سفيان بن عيينة سئل عن قول الله تعالى سأل سائل بعذاب واقع فيمن نزلت فقال سألتني

عن مسئلة ما سئلنی عنها احد قبلك حدثنی جعفر بن محمد عن آبائه علیهم التحیة ان رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم لما كان بغدیر خم نادی الناس فاجتمعوا فاخذ بید علی بن ابیطالب كرم الله تعالی وجهه وقال من كنت مولاه فعلی مولاه فشاع ذلك وطار فی البلاد فبلغ ذلك الحارث بن نعمان الفهری فاتی رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم علی ناقة فنزل بالابطح عن ناقته واناخها وقال یا محمد امرتنا عن الله ان نشهد ان لا اله الا الله وانك رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم فقبلناه منك وامرتنا ان نصلی خمسا فقبلناه منك وامرتنا بالحج فقبلناه ثم لم ترض بهذا حتی رفعت بضبعی ابن عمك تفضله وقلت من كنت مولاه فعلی مولاه فهذا شئ منك ام من الله عز وجل فقال النبی صلی الله تعالی علیه وآله وسلم والذی لا اله الا هو ان هذا من الله عز وجل فولی الحارث بن نعمان وهو یرید راحلته وهو یقول اللهم ان كان ما یقول محمد حقا فامطر علینا حجارة من السماء او ائتنا بعذاب الیم فما وصل الی راحلته حتی رماه الله تعالی بحجر فسقط علی هامته فخرج من دبره فقتله وانزل الله تعالی سأل سائل بعذاب واقع للكافرین لیس له دافع انتهی فهذا حبرهم الجلیل شیخ بن عبد الله العیدروس العاض لدیهم علی العلم بالناب الضرس قد روی هذا الحدیث المالوف المانوس واثبت هذا الخبر المطیب للقلوب والنفوس فلا یجمح عن الانقیاد له الا المعاند الحرون الشموس ولا یحید عن الایقان به الا الحائد العنود العموس ولا یرتاب فی شانه الا الاحلف المافون المالوس ولا یستریب فی امره الا الاعفك المفتون بالرأی المنكوس

وجہ صد و شصت و ششم جمال الدین عطاء الله بن فضل الله بن عبد الله الشیرازی المعروف بجمال الدین المحدث در کتاب اربعین گفته الحدیث السادس عشر عن جابر بن عبد الله وعبد الله بن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم وفی روایة انا دار الحکمة وعلی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب

وجہ صد و شصت و ہفتم آنکه نیز جمال الدین محدث در صدر کتاب اربعین گفته و بعد فیقول العبد الفقیر الی الله الغنی عطاء الله بن فضل الله المشتهر بجمال الدین المحدث الحسینی احسن الله احواله وحقق بجوده العمیم آماله هذه اربعون حدیثا فی مناقب امیر المومنین وامام المتقین ویعسوب المسلمین ورأس الاولیاء والصدیقین ومبین مناهج الحق والیقین كاسر الانصاب وهازم

بخاتمه

الاحزاب المتصدق فی المحراب فارس میدان الطعان والضراب المخصوص بکرامة الاخوة والانتجاب المنصوص علیه بانه لدار الحکمة ومدینة العلم باب وبفضله واصطفائه نزل الوحی ونطق الکتاب المکنی بابی الریحانتین وابی تراب ؎ هو النبأ العظیم وفلک نوح ؛ وباب الله وانقطع الخطاب فی المشرف بمزیة من کنت مولاه فعلی مولاه المدعو بدعوة اللهم وال من والاه وعاد من عاداه فکم کشف عن نبی الله صلی الله علیه وآله وسلم من شدة وبوسی حتی حضه بقوله انت منی بمنزلة هارون من موسی وکم فرج عنه من غمة وکربی حتی انزل الله فیه قل لا اسئلکم علیه اجرا الا المودة فی القربی ثم زاده شرفا ورفعة وفرحطه من اقسام العلی توفیرا ؛ وانما انزل الله فیه وفی اهلبیته انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت ویطهرکم تطهیرا مظهر جسیمات المکارم ومظهر عمیمات المنن الذی حجة وحب اولاده العظام واحفاده الکرام من اوفی العدد واوقی الجنن شعر ؎ اخو احمد المختار صفوة هاشم ؛ ابو السادة الغر المیامین موتمن ؛ وصی امام المرسلین محمد ؛ علی امیر المومنین ابو الحسن ؛ هما ظهرا شخصین والنور واحد ؛ بنص حدیث النفس والنور فاعلن ؛ هو الوزر المأمول فی کل خطة ؛ وان لانجینا ولایته فمن ؛ علیهم صلوة الله ما لاح کوکب ؛ وما هب مراض النسیم علی فنن ؛

وجه صد و شصت و هشتم آنکه جمال الدین محدث در تحفة الاحباب من مناقب آل العبا اثبات این حدیث شریف بحتم و جزم نموده چنانچه در صدر کتاب گفته وایضا درین مطلب مذکور میگردد ان شاء الله تعالی فضایل ومناقب واحوال جناب امیر المؤمنین وامام المتقین مبین مناهج الحق والیقین راس الاولیاء والصدیقین (یعنی مطلب اول کتاب ۱۲) اللیث القاهر العقاب الکاسر السیف البتور والشجاع المنصور السید الوقور والبحر المسجور اسد الله الکرار ابی الائمة الاطهار کاسر الانصاب هازم الاحزاب والمتصدق بخاتمه فی المحراب المخصوص من الحضرة النبویة بکرامة الاخوة والانتجاب والمنصوص علیه بانه لدار الحکمة ومدینة العلم باب المکنی بابی الخلیفتین وابی الحسن والحسین وابی تراب المشرف بمزیة من کنت مولاه فعلی مولاه والمؤید بدعوة اللهم وال من والاه وعاد من عاداه اول هذه الامة اسلاما واوفاهم عهدا وذماما ولنعم ما قیل شعر ؎ علی علا فوق السموات قدره ؛ وحاز ذو التحقیق منه المعانیا ؛ فاسس بنیان الولایة متقنا ؛ ومن فضله نال المعالی الامانیا ؎ بعد از اطوار نبوت هر کمال و هر شرف ؛ کادمی را هست ممکن داشت مستوفی علی ؛ گر زعفت باز پرسی مرتضی معصوم بود ؛ ور نظر بر علم داری

الریحانتین

بود مستثنی علی؛ ور به تیغ آمد سخن لا سیف الا ذوالفقار؛ ور حدیث از جود گوئی لا فتی الا علی **وجه صد و شصت** و نهم آنکه نیز جمال الدین محدث در روضة الاحباب در ذکر جناب امیر المومنین علیه السلام گفته اما صفات حمیده و سمات پسندیده آنحضرت از قیاس فهم افزونست و از حیز ادراک وهم بیرون و شمه از حقیقت حال و حال حقیقت وی بر ضمائر صافیه عقلا و خواطر زاکیه عرفا و فضلا الائح و پیدا و واضح و هویداست ؎ در شرح حسن او چه تصرف کند کسی؛ مرآت آفتاب چه محتاج صیقل ست؛ فضائل ذات ساطعة اللوامع و مفاخر صفات لامعة السواطع آنحضرت در همه اذهان و افکار کضوء النهار و نور الابصار قرار یافته پس ایراد و اثبات آن از مقوله تحصیل حاصل نماید والشمس تکبر عن حلے و حلل ؎ قدم نهاد قلم تا بقدر شرح کند؛ ز وصف صورت مدحش نگاشت معنی را؛ خرد گرفت عنانش کزین سخن بگذر؛ بماهتاب چه حاجت شب تجلی را؛ اما بحکم ما لا یدرک کله لا یترک کله دو کلمه از هر جا آورده میشود از جمله شرف نسب عالیش از خبر معتبر علی منی و انا منه معلوم ست و وفور حسب عالیش از کلام میمنت انجام انت منی بمنزلة هارون من موسی متحقق و مفهوم اما علم او در همه علمهای عالم روشن شده و کیفیت دانش وی از نکته کامل انا مدینة العلم و علی بابها یقین گشته درینباب حکیم سنائی فرماید ؎ خوانده در دین و ملک مختارش؛ هم در علم و هم علمدارش؛ در شرح تعریف آورده که علی بن ابیطالب را سخنان ست که کسی پیش از وی نگفته و بعد از وی کسی بمثل آن بیاورده تا بدانجا که روزی در کوفه به منبر برآمده بود و گفت سلونی عما دون العرش فان ما بین الجوانح علما جما هذا لعاب رسول الله صلے الله علیه و سلم فی فمی هذا ما زقنی رسول الله صلے الله علیه و سلم زقا زقا فو الذی نفسی بیده لو اذن للتوریة والانجیل ان یتکلما لو ضعت وسادة فاخبرت بما فیهما فصدقانی علی ذلک یعنی بپرسید از من ما ورای عرش هر چه میپرسید بدرستیکه در میان دو پهلوی من علمهای بسیار ست و این اثر لعاب رسول خداست صلی الله علیه و آله و سلم که در دهن من کرده است یعنی چشانیده است مرا حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم بخدای که جان من در قبضه قدرت اوست که اگر فرمان برسد مر توریت و انجیل را که سخن گویند هر آئینه من وساده وضع کنم و بران نشسته خبر دهم بدانچه مراد از هر دو کتاب تصدیق نمایند و شک نیست در آنکه این علوم در مکتب ادب از ادیب لبیب علمک ما لم تکن تعلم در آموخته بود چنانکه فرموده که رسول الله صلی الله علیه و سلم هزار باب از علم در من آموخت که از هر بابی هزار باب دیگر بر من منکشف شد درینباب شیخ عطار فرماید ؎ نبی در گوش او یک علم در داد؛ وزان اندر دلش صد علم بکشاد؛ چو شهر علم دین پیغمبر آمد؛ در آن شهر بیشک حیدر آمد؛ از آن آب حیات ار کس نشان خورد؛ ز دست ساقی کوثر توان خورد

تحقیق

ومحتجب نماند که کتاب روضة الاحباب از مشاهیر کتب معتبره مستنده و معاریف اسفار معتبره معتمده
است و اکابر و افاخم اعلام و اعاظم سنیه جا بجا در مصنفات و مؤلفات خویش بمنقولات و مرویات آن تمسک
میفرمایند غیاث الدین بن همام الدین المدعو بخواند امیر در حبیب السیر در ترجمه جمال الدین محدث گفته از مؤلفات
فصاحت صفات حضرت نقابت منقبت روضة الاحباب فی سیرة النبی و الآل و الاصحاب در اقطار آفاق اشتهار
تمام دارد و سنی شیمه عقل و ادراک نظیر آن کتاب افادت طلب را در آیینه خیال محال میشمارد انتهی و مصطفی بن
عبد الله القسطنطینی الشهیر بحاجی خلیفه در کشف الظنون گفته روضة الاحباب فی سیرة النبی علیه
الصلوة والسلام والآل والاصحاب فارسی لجمال الدین عطاء الله بن فضل الله الشیرازی
النیسابوری المتوفی سنة الف فی مجلدین بالتماس الوزیر میر علیشیر بعد الاستشارة مع استاذه
و ابن عمه السید اصیل الدین عبد الله وهو علی ثلثة مقاصد وفی اول ثلاثة ابواب الاول فی
نسبه علیه الصلوة والسلام الثانی فی ولادته والوقائع فی زمانه الشریف الی وفاته الثالث فی [illegible]
وفیه ثمان فصول الاول فی عدد ازواجه علیه الصلوة والسلام الثانی فی اولاده علیه الصلوة و
السلام الثالث فی فضائله ومعجزاته الرابع فی اوصافه الخامس فی عباداته السادس فی ادابه وعلاماته
السابع فی خصوصیاته الثامن فی خدمه وموالیه والمقصد الثانی فی احوال اصحابه علیه الصلوة
والسلام وفیه فصلان الاول فی معرفة رجال الصحابة والثانی فی نسائهم والمقصد الثالث فی
التابعین ومشاهیر ائمة الحدیث وفیه ثلاثة فصول الاول فی التابعین والثانی فی تابعی التابعین
والثالث فی جماعة بعد تابعی التابعین ملا یعقوب لاهوری در خیر جاری شرح صحیح بخاری گفته وذکر فی روضة الاحباب
ما معناه ان رسول الله صلی الله علیه واله وصحبه وسلم قال للعباس بعد وقعة البدر علیک
ان تودی فدیة عن نفسک وعن ابنی اخیک عقیل بن ابی طالب ونوفل بن الحارث وعن حلیفک
عتبة بن جحدم و حسین بن محمد بن حسن دیاربکری در تاریخ خمیس گفته اما بعد فیقول المستوهب من الله
ذی المنن العبد الضعیف حسین بن محمد بن الحسن الدیاربکری غفر الله له ولوالدیه ولاحبهم
کرامة لدیه هذه مجموعة فی سیر سید المرسلین وشمائل خاتم النبیین صلی الله علیه واله واصحابه
اجمعین انتخبتها من الکتب المعتبرة تحفة للاخوان الکرام البررة وهی التفسیر الکبیر والکشاف
وحاشیة للشریف الجرجانی والکشف علی الوسیط ومعالم التنزیل وانوار التنزیل ومدارک التنزیل وتفسیری

القشیری و بحر العلوم و لباب التاویل و تفسیر الحدادی و عمدة المعانی و زاد المسیر لابن الجوزی و
تنضیر — تفسیر الینابیع و تبصرة الرحمن و تفسیر ابی اللیث السمرقندی و صحیحی البخاری و مسلم و سنن الترمذی
و شمائله و سنن ابی داؤد و النسائی و ابن ماجة و المصابیح و شرح السنة و المشکاة و شرحها للطیبی و
مشارق الانوار للصغانی و الموطا و شرحا صحیح البخاری لابن حجر و الکرمانی و مسند الامام احمد و مستدرک
الحاکم و جامع الاصول لابن الاثیر و النهایة له و اسد الغابة و الکامل له و الشفاء و شعب الایمان للبیهقی
و دلائل النبوة له و احیاء العلوم و التلقیح لابن الجوزی و صفوة الصفوة له و شرف المصطفی له و الحدائق له
و الوفاء له و خلاصة الوفا للسمهودی و ایضاح النووی و المنهاج له و الاذکار له و ریاض الصالحین له و
النجم الوهاج و معجم الطبرانی و ذخائر العقبی للمحب الطبری و السمط الثمین له و خلاصة السیر له و
الریاض النضرة له و المنتقی و شواهد النبوة و المواهب اللدنیة لاحمد القسطلانی و روضة الاحباب
و اسماء الرجال و مزیل الخفا و سیرة ابن هشام و اکتفاء الکلاعی و الاستیعاب لابن عبد البر و سیرة الیعمری
و سیرة الدمیاطی و سیرة مغلطائی و مناسک الکرمانی و التذنیب للرافعی و هدی ابن القیم و التنبیه
لابی اللیث السمرقندی و فصل الخطاب و الفتوحات المکیة و ربیع الابرار و حیاة الحیوان و تلخیص المعارف
و زین القصص و امثال العسکری و کتاب الاعلام للزرندی و تاریخ مکة للازرقی و تاریخ الیافعی و شفاء الغرام
للفاسی و دول الاسلام للذهبی و شرح المواقف للشریف الجرجانی و شرح المقاصد للتفتازانی و شرح العقائد
العضدیة للدوانی و تفسیر قل یا ایها الکافرون له و انموذج العلوم له و عقائد الفیروزابادی و فصوص الحکم
و العروة الوثقی و شرعة الاسلام و الملل و النحل لمحمد الشهرستانی و الهدایة و المضمرات و کنز العباد و الغمان
و تشویق الساجد و المختصر الجامع و صحاح الجوهری و القاموس و سامی الاسامی و مورد اللطافة و الاصل
الاصیل للسخاوی و الفوائد و الانس الجلیل و بهجة الانوار و العوارف و معجم ما استعجم للبکری و
الدرج — انموذج اللبیب للسیوطی و الکشف له و الدرجة المنیفة له و العرائس للثعلبی و سمع السعاة و
اصول الصفار و البحر العمیق و سر الادب و الانسان الکامل و سمیته ابا الخمیس فی احوال النفس نفیس
و نیز در تاریخ خمیس گفته و فی روضة الاحباب کان لعبد مناف اربعة بنین هاشم و عبد شمس و المطلب
و نوفل و نیز دران گفته و فی شفاء الغرام قیل ان هاشما و عبد شمس توأمان و ان احدهما
ولد قبل الآخر قیل ان الاول هاشم و ان اصبع احدهما ملتصقة بجبهة صاحبه فنحیت فسال الدم

فقیل یکون بینهما دم وفی روضة الاحباب کان جباههما مثل الصحفتین فکلما عالجوا فی فکهما لم یقدروا
حتی فصلوهما بالسیف فبلغ الخبر بعض عقلاء العرب فقال کان ینبغی ان یفصلوهما بشیء آخر فاذا لم یفعلوا
فلا تزال تکون العداوة والسیف فی اولادهما فکان کما قال و شیخ عبد الحق در مدارج النبوة گفته و ما در ترتیب سنوات
و بیان وقائع بر اه موافقت روضة الاحباب که کتاب مشهور و متداول ست رفته ایم انتهی و شیخ عبد الحق در مدارج در مقامات
متکاثره روایات روضة الاحباب آورده و از آن نقلها نموده کما لا یخفی علی من راجع و از عبارات مرافض که بنقل آن در وجه صد و چهل و نهم
مذکور شد واضح و لائح میگردد که روضة الاحباب نزد حسام الدین سهارنپوری از کتب معتبره است و از ماخذ کتاب او
میباشد و بر ناظر مرافض محتجب نیست که مؤلفش در آن کتاب جابجا از روضة الاحباب نقلها آورده و تصریح باعتبار و
اعتماد آن نموده چنانچه در ذکر موافقات عمر که وعده نقل آن از کتب معتبره نموده گفته در بیضاوی و کشاف و مدارک و
حسینی و زاهدی و معالم و شرح ملا علی قاری و مدارج و روضة الاحباب مذکور
ست که چون اسیران غزوه بدر را که هفتاد کس بودند نزد آن حضرت صلی الله
علیه وسلم آوردند آن جناب از اصحاب پرسیدند که با ایشان چه کار باید
کرد الخ و شاه ولی الله والد مخاطب در ازالة الخفا بعد ذکر
دعوت نمودن خلیفه اول اعراب را بسوی قتال کفار شام
گفته و این فعل حضرت صدیق دستور العمل فاروق اعظم شد رضی الله عنهما بهمین اسلوب در واقعه قادسیه دعوت
اعراب فرمود فی کتاب روضة الاحباب عند ذکر غزوة القادسیة چون خبر رسید که عجم یزدگرد را به پادشاهی
بر داشتند و امور خود مهیا ساختند امیر المؤمنین عمر بهر یک از عمال خود نامه نوشت بدین مضمون که باید در آن ناحیه
هر کرا بیند که اسپ و سلاح دارد و از اهل نجدت و شجاعت و مقاتله بود ساختگی نموده تعجیل تمام بجانب مدینه روان سازد
انتهی و نیز ولی الله در ازالة الخفا گفته اما تشبیه قوة عقلیه صدیق اکبر با قوت عقلیه انبیا صلوات الله علیهم پس باید
دانست که چون فیض الهی در نفس ناطقه کسی در می آید فیض در چندین جا کامل ظاهر میشود و از صدیق اکبر اکثر آن بکمال
شناخته شده یکی از انجمله خوابهای صادق ست که سبب وصول رأی بسوی صواب باشد یا سبب نفع عام بخلق الله همین ست
شان انبیا و الا انطباع وقائع آتیه بغیر اقتران یکی از ین دو وجه در باب تشبه بانبیا نتوان شمرد بلکه کاهنان نیز با آن
مشارک اند مانند خوابهای حضرت صدیق که حامل شد او را بر اسلام و خوابی که باعث بر فرستادن چهار امیر بر جهاد شام
شد و خواب دیگر که حامل بر استخلاف حضرت فاروق گشت و بیان آن طولی دارد در روضة الاحباب مذکور ست که صدیق اکبر

نزدیک بایام هجرت بخواب دید که ماه از آسمان بر بطحای مکه نازل شده و بشهر مکه در آمد و صحرا و دشت بنور آن منور گشت
باز آن ماه از آسمان میل نمود و بمدینه فرود آمد و بسیاری از ستارگان بموافقت او حرکت کردند و باز آن ماه
با ستارگان بمکه رجوع نمود و زمین مدینه همچنان روشن بود مگر سیصد و شصت خانه که سیاه ماند و آن ماه اطراف
حرم باز منور گشت بعد از آن آن ماه بسمت مدینه روان شد و بمنزل عائشه در آمد پس از آن زمین شگافته شد و ماه در آن
ناپدید گشت و صورت حال موافق همین رؤیا بظهور رسید انتهی و نیز ولی الله در ازالة الخفا در مآثر عمر در حکایات سیاست او گفته
و از انجمله در روضة الاحباب مذکورست که در زمان خلافت وی هزار و سی و شش شهر با توابع و لواحق آن مفتوح شد و چهار هزار
مسجد ساخته گشت و چهار هزار کنیسه خراب گردید و نهصد منبر چوب محاریب جوامع بجهت خطبه جمعه بنا کردند انتهی
و نیز در ازالة الخفا گفته و از انجمله آنکه در محافظت بیت المال دقیقه فرو نمیگذاشت در روضة الاحباب مذکورست که
احنف بن قیس با جمعی از وجوه عرب از جانب عراق بجانب فاروق اعظم آمدند می بینند که وی عبای خود را بر میان بسته و
در طلب شتری گم شده از شتران صدقه در حال کمال حرارت هوا تردد میکند چون احنف را دید فرمود یا احنف
ساعتی با من موافقت کن در طلب این شتر چه حق یتامی و مساکین و ارامل درین هست مردی از قوم گفت یا امیر المؤمنین
چرا نمیفرمائی که بنده از بندگان صدقه باین امر قیام نماید فرمود ای عبد اعبد منی و من الاحنف هر کسی که والی
امر مسلمانان باشد واجب ست بروی آنچه واجبست بر بنده برای خواجه انتهی و از کلام خود شاهصاحب نیز در همین کتاب یعنی تحفه
بجواب طعن تخلف ابوبکر از جیش اسامه و طعن عزل او از ادای سوره برائت اعتبار و اعتماد روضة الاحباب واضح و ظاهر میشود و عبارت این
هر دو مقام سابقا در وجه صد و چهلم مذکور شده و سلامة الله نیز متمسک بروضة الاحباب شده و تصریح به بودن آن از کتب معتمده سنیه
فرموده چنانچه در معرکة الآراء در مقام اثبات طهارت نسب و شرافت حسب ابوبکر بجواب طعن عموم خود گفته در روضة الاحباب مینویسد که اسم او
عبد الله بن ابی قحافه عثمان بن عامر بن کعب بن سعد بن تیم بن مرة بن کعب بن لوی ست نسب طاهر او بنسب اطهر سید البشر صلی الله
علیه و آله و سلم در مره بن کعب اتصال مییابد الخ و نیز در معرکة الآراء در همین مقام گفته و در کتاب مذکور در وجه تلقیب وی بصدیق و عتیق
نوشته و در وجه تلقیب وی بعتیق چند روایت بنظر رسیده الخ (یعنی روضة الاحباب) و نیز در معرکة الآرا گفته و در روضة الاحباب مسطورست که چون با ابوبکر
بیعت کردند ابو سفیان بن حرب نزد علی رضی الله عنه رفت الخ و نیز در معرکة الآرا در مقام دفع عار فرار از کبار خود
گفته و فی روضة الاحباب نقل ست که چون پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم با جمیع یاران به پای کوه رسید ابو سفیان با جمعی از مشرکان
قریش از طرفی خواستند که بر بالای کوه روند و بر ایشان مستعلی شوند و نگذارند که ایشان در شعب در آیند حضرت دست دعا
بر داشت الخ و نیز در معرکة الآرا گفته و اما قصه خیبر پس صحیح همین قدرست که در روضة الاحباب موافق صحاح نوشته بکلم

وحال آنکه آن قلعه بود بغایت محکم و حضرت بواسطه صداع نتوانست که بنفس نفیس خود در معرکه
محاربه حاضر شود هر روز علمی بیکی از صحابه میداد و بجنگ میفرستاد و در احادیث صحیحه بثبوت پیوسته
که یک روز ابوبکر علم رسول خدا صلی الله علیه وسلم برداشت و بپای قلعه آمد و مقاتله
شدید نمود و فتح ناکرده بازگشت روز دیگر عمر رض علم برخواست و بپای قلعه در آمد
و مقاتله نمود اشد از مقاتله روز سابق و او را نیز فتح میسر نشد و نیز در معرکة الآرا گفته
و بنای اکثر امصار و ظهور شوکت اسلام و قلع و قمع کفار لئام که در عهد خلافت عهد فاروق اعظم
بظهور آمده محتاج بیان نیست در روضة الاحباب نوشته که علماء اتفاق دارند بر کثرت علم و وفور فهم و غایت
زهد و تواضع و رفق او بر مسلمانان الخ و نیز در معرکة الآرا گفته در روضة الاحباب نقل است که چون نزدیک وادی
حنین رسیدند مالک بن عوف نضری بر مسلمانان سبقت گرفته لشکر خویش را در شب در شعاب آن وادی رسانید و ایشان را
بر حرب تحریص کرد و گفت در کمینگاه با کمین کنید و چون لشکر محمد پیدا شود یکبار حمله نمایید الخ و نیز در معرکة الآرا گفته
تا منا استنادی که بذکر بعضی احادیث از شرح صحیح مسلم نووی و قول قاضی عیاض کرده فهو لنا لا علینا زیرا که محبت
و وداد و اطاعت و انقیاد صحابه کبار نسبت برسول مختار از غایت ظهور کالشمس علی شاهق الطور بجائی رسیده که
به هیچ تدبیر پوشیده شدنی نیست نمی بینند که تمامی کتب سیر و تواریخ معتمده از حالات محبت آیات این محبان و محبوبان
خدا و رسول مقبول آنچنان مملو و مشحون ست که احدی انکار آن نمیتواند نمود در روضة الاحباب از صحیح بخاری مرویست
که ابوبکر صدیق رض کار سازی آن کرد که بجانب مدینه هجرت نماید رسول هادی فرمود صبر کن که امید دارم مرا نیز اذن
هجرت دهند یعنی همراه ابوبکر گفت پدر و مادرم فدای تو باد این امید داری آنحضرت فرمود آری صدیق توقف نمود تا مصاحب
و موافق آن سرور باشد و نیز در آن کتاب ست آورده اند که صدیق دو شتر در ورق کنار بست علف میداد تا
فربه شوند و انتظار میکشید که حضرت مامور گردد بهجرت مدینه و نیز در کتاب مذکور از صدیقه رض مرویست که روزی در خانه خویش
نشسته بودیم در گرمگاه روز گوینده گفت اینست رسول الله طیلسانی بر سر مبارک انداخته می آید و نیز در معرکة الآرا
گفته و حال صداقت صدیق بمرتبه رسید که تا بجائی مسلمانان مشرکان قریش هم الصدیق او را میگفتند چنانچه در
روضة الاحباب منقول ست که مشرکان بواسطه آنکه کمال صداقت آنسرور رم با ابوبکر میدانستند بر خانه او آمدند تا از
حال ابوبکر معلوم نمایند اسماء دختر ابوبکر رض از خانه بیرون آمد پرسیدند که پدرت کجاست گفت نمیدانم ابوجهل
لعین دست بر آورده طپانچه محکم بر روی او زد چنانچه گوشواره او از گوش بیرون افتاد انتهی و نیز در معرکة الآرا

گفته وآنچه از روضة الصفا که بیشتر مغبر بغبار ضعف و سقم ست نقل کرده معارض صحیح بخاری و دیگر کتب صحاح نخواهد شد چون از صحیح بخاری و غیره صحاح اهل سنت ثبات قدم شیخین و طلحه و دیگر مهاجر و انصار ثابت ست از روایت روضة الصفا چه کشاید عجبست که روایت صحیح بخاری و معالم التنزیل و تاریخ الخلفاء و جامع الاصول و روضة الاحباب و غیر اینها که بر ثبات قدم صحابه کبار از مهاجر و انصار دلالت دارد بلکه روایت در منثور که اثبات ثبات قدم عثمان هم مینماید در نظر نمی آرد و بر روایت روضة الصفا که صلاحیت معارضه با کتب مذکوره ندارد استناد و استشهاد میکند و چون تفصیل روایات سابق گذشت درینمقام بذکر اجمالی اکتفا رفت و استدعای اثبات استثنای سی کس و ثبات قدمی آنها ثمره جهل یا تجاهل مستدعی است چه در روضة الاحباب و دیگر کتب سیر و تواریخ مسطورست که سی مرد از یاران رسول پیش پیش حضرت جنگ میکردند و هر یک از ایشان میگفت وجهی دون وجهك ونفسی دون نفسك وعلیك السلام غیر مودع انتهی و این روایت از تلقی بالقبول بمنزله روایت مشهور و مستفیضه ست چنانکه بر متتبع خبیر مخفی نیست انتهی کلام سلامة الله و مولوی صدیق حسن خان معاصر در فرع نامی بذکر جناب امیر المومنین علیه السلام گفته در سیر سیوطی و بهجة المحافل و روضة الاحباب و دیگر کتب معتبره مرقوم ست که باتفاق اهل علم اول کسی که ایمان آورد خدیجه کبری ست بعده بیکروز و بروایتی در آخر همان روز مسلمان شد و خود وی گفت صلیت مع النبی قبل الناس سبعاً بعده زید بن حارثه ثم عتیق خدیجه بعده ابوبکر صدیق رض ایمان آورد انتهی فهذا جمال الدین المحدث صاحب روضة الاحباب حبرهم البارع المتفرد النقاب * قد نضا عن وجه الحق الحجاب * ورفع عن محیا الصدق النقاب * فبحیث اثبت هذا الحدیث العلی النصاب * الهادی الی لحب الرشد ولقم الصواب * وکرر اثباته بالحتم والجزم قطعاً لدابر اهل الارتیاب * وحسماً لزیغ اصحاب الخدع والخلاب * والحمد لله المفضل المنعم الوهاب * علی وضوح الحجة لارباب الحلوم والالباب * ولزوم الحجة علی زرافة الجاحدین النصاب * والله الواقی عن الاقتحام فی مهاوی التبار والتباب **وجه صد و هفتاد و دوم** آنکه ابو العصمة محمد معصوم بابا سمرقندی در رساله فصول اربعه اثبات این حدیث شریف نموده و احتجاج بآن کرده چنانچه در فصل دوم رساله مذکوره بجواب طعن غصب فدک گفته و بعد از تسلیم صحت آنکه حضرات ایشان گواهی داده باشند بر قاضی لازم نیست که قبول این شهادت نماید و حال آنکه شریعت مطهره بر عدم قبول این قسم شهادت ناطق ست و از ادله داله بر کذب این نقل شهادت امیر ست چه آن عالی حضرت کرم الله وجهه با وجود اختصاص شرف انا مدینة العلم و علی بابها چه متصورست که درین قسم شهادت اقدام نماید و شهادت حسنین رضی الله عنهما نیز ازین قبیل ست انتهی کلامه ازین عبارت ظاهرست که سمرقندی بجوش باطل انکار شهادت ابی الائمة الاطیاب سلام الله علیه و علیهم ما نفح المسک وطاب الملاب اثبات حتمی و جزمی حدیث

انا مدینة العلم نموده سبیل اذعان و تصدیق بتحقیق این خبر منیر اعلام الرشاد پیموده فالحمد لله علی صفع
رؤس ذوی الجحود و العناد و قلع اسوس اهل المراء و اللداد * المخلدین الی الباطل المهین تم کلا خلاد *
الراکنین الی الباطل المهین زیغا عن السداد * وجه صد و هفتاد و نهم آنکه علی بن سلطان محمد الهروی
المعروف بالقاری در رساله که در باب مذهب حضرت مهدی علیه السلام تالیف نموده و اولش اینست الحمد لله
الذی اوضح سبل الدین باجتهاد الائمة المجتهدین جناب امیر المؤمنین علیه السلام را بباب مدینة العلم وصف
نموده کمال تحقق و ثبوت این حدیث شریف بر اهل نظر واضح فرموده چنانچه در رساله مذکوره بعد ذکر حکایتی طویله
مشتمل اینکه معاذ الله حضرت خضر هر روز وقت صبح نزد ابو حنیفه می آمد و تعلم احکام شرعیه از وتا پنج سال میکرد و
بعد مردن ابو حنیفه گفت الهی ان کان لی عندک منزلة فاذن لابی حنیفة حتی یعلمنی من القبر علی حسب عادته الی
غیر ذلک من الهذر و الهذیان و الکذب و البهتان گفته و لا یخفی ان هذا من کلام بعض الملحدین الساعین
فی فساد الدین اذ حاصله ان الخضر الذی قال تعالی فی حقه عبدا من عبادنا آتیناه رحمة من عندنا و
علمناه من لدنا علما و قد تعلم موسی علیه السلام بعض العلوم منه بما اوتی حلما من جملة تلامذة
ابی حنیفة ثم عیسی علیه السلام یاخذ احکام الاسلام من تلمیذ تلمیذ ابی حنیفة فی ذلک المقام و ما
اسرع فهم التلمیذ حیث اخذ عن الخضر فی ثلاث سنین ما تعلم الخضر من ابی حنیفة حیا و میتا فی ثلاثین
سنة و اعجب منه ان ابا القاسم القشیری لیس معدودا فی طبقات الحنفیة و انما هو احد اکابر الشافعیة
ثم العجب من الخضر انه ادرک النبی علیه السلام و لم یتعلم منه الاسلام و لا من علماء الصحابة الکرام کعلی
باب مدینة العلم و اقضی الصحابة و زید افرضهم و ابی اقرء القراء و معاذ بن جبل الاعلم بالحلال و
الحرام و لا من التابعین العظام کالفقهاء السبعة و سعید بن المسیب بالمدینة و عطاء بمکة و الحسن
بالبصرة و مکحول بالشام و قد رضی بجهله بالشریعة الحنفیة حتی تعلم مسائلها بدلا منهما فی اواخر عمر
ابی حنیفة فهذه امثال لا یخفی بطلانها علی العقول السخیفة و الفهوم الضعیفة بل لو اطلع علی هذه المقالة
الردیة علماء الشافعیة او الحنابلة او المالکیة اخذوها علی وجه السخریة و جعلوها وسیلة فی قلة
عقل الطائفة الحنفیة حیث تعلقوا ان احدا منهم لم یرض بهذه القضیة بالکلیة ثم لو تعرضت
لما فی منقوله من الخطاء فی مبانیه و معانیه الدالة علی نقصان معقوله لصار کتابا مستقلا فی رد محصوله
الا انی اعرضت عنه صفحا لقوله تعالی خذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلین و قال عز و جل

الساعین

هذه

فاعف عنهم واصفح ان الله یحب المحسنین **وجه صد و نود و هفتم** آنکه علی قاری در شرح فقه اکبر اثبات این حدیث
شریف بجزم و جزم نموده چنانچه در شرح قول ماتن ثم علی بن ابی طالب گفته ای ابن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف
بن قصی القرشی الهاشمی المرتضی زوج فاطمة الزهراء وابن عم المصطفی وهو عالم فی الدرجة العلیا و
المعضلات التی سأله کبار الصحابة ورجعوا الی فتواه فیها فضائل کثیرة شهیرة تحقق قوله علیه السلام
انا مدینة العلم وعلی بابها وقوله علیه السلام اقضاکم علی **وجه صد و نود و هشتم** آنکه نیز علی قاری در مرقاة
شرح مشکوة استدراک اثبات این حدیث شریف بافادات اعلام خود نموده چنانچه گفته تحت حدیث انا مدینة العلم وعلی بابها رواه الحاکم فی المناقب
من مستدرکه من حدیث ابن عباس وقال صحیح وتعقبه الذهبی فقال بل هو موضوع وقال
ابو زرعة کم خلق افتضحوا فیه وقال یحیی بن معین لا اصل له وکذا قال ابو حاتم ویحیی بن سعید و
قال الدارقطنی ثابت ورواه الترمذی فی المناقب من جامعه وقال انه منکر وکذا قال البخاری وقال انه
لیس له وجه صحیح واورده ابن الجوزی فی الموضوعات وقال ابن دقیق العید هذا الحدیث لم یثبتوه وقیل
انه باطل لکن قال الحافظ ابو سعید العلائی الصواب انه حسن باعتبار طرقه لا صحیح ولا ضعیف فضلا
ان یکون موضوعا ذکره الزرکشی وسئل الحافظ العسقلانی عنه فقال انه حسن لا صحیح کما قال
الحاکم ولا موضوع کما قال ابن الجوزی قال السیوطی وقد بسطت کلام العلائی والعسقلانی فی التعقبات
التی علی الموضوعات انتهی وملا علی قاری از اکابر علماء محرزین رفعت وجلالت و افاخم نبهای حائزین ثقت و
نبالت نزد اینقوم میباشد محمد بن فضل الله محبی در خلاصة الاثر گفته علی بن محمد السلطان الهروی المعروف
بالقاری الحنفی نزیل مکة واحد صدور العلم فرد عصره الباهر السمت فی التحقیق و تنقیح العبارات
وشهرته کافیة عن الاطراء فی وصفه ولد بهراة ورحل الی مکة وتدیرها واخذ بها عن الاستاد ابی الحسن
البکری والسید زکریا الحسینی والشهاب احمد بن حجر الهیتمی والشیخ احمد المصری تلمیذ القاضی زکریا
والشیخ عبد الله السندی والعلامة قطب الدین المکی وغیرهم واشتهر ذکره وطار صیته والف
التالیف الکثیرة اللطیفة التادیة المحتویة علی الفوائد الجلیلة منها شرحه علی المشکاة فی مجلدات
وهو اکبرها واجلها وشرح الشفاء وشرح الشمائل وشرح النخبة وشرح الشاطبیة وشرح الجزریة
ولخص من القاموس مواد وسماه الناموس وله الاثمار الجنیة فی اسماء الحنفیة وشرح ثلاثیات البخاری
ونزهة الخاطر الفاتر فی ترجمة الشیخ عبد القادر لکنه امتحن بالاعتراض علی الائمة لا سیما الشافعی

القرشی

واصحابه رحمهم الله تعالى واعترض على الامام مالك فى ارسال اليد فى الصلوة والف فى ذلك رسالة
فانتدب لجوابه الشيخ محمد مكين والف رسالة جوابا له فى جميع ملتقاله
ورد عليه اعتراضاته واعجب من ذلك مانقله عنه السيد محمد بن عبد الرسول البرزنجي
الحسينى فى كتابه سداد الدين وسداد الدين فى اثبات النجاة والدرجات للوالدين انه شرح الفقه الاكبر
المنسوب الى الامام ابى حنيفة رحمه الله تعالى وتعدى فيه طوره فى الاساءة فى حق الوالدين ثم انه ماكفاه
ذلك حتى الف فيه رسالة وقال فى شرحه للشفاء متبجحا ومفتخرا بذلك انى الفت فى كفرهما رسالة فليته
اذلم يراع حق رسول الله صلى الله عليه وسلم حيث اذاه بذلك كان استحيا من ذكر ذلك فى شرح الشفا
الموضوع لبيان شرف المصطفى صلى الله عليه وسلم وتعرض بعض الناس على صاحب الشفا ذكر فيه عدم فرضية الصلوة على النبى صلى الله عليه وسلم فى الصلوة
وادعى تفرد الشافعى بذلك بان هذه المسئلة ليست من موضوع كتابه وقد قيض الله تعالى الامام عبد القادر
الطبرى للرد على القارى فالف رسالة اغلظ فيها فى الرد عليه وبالجملة فقد صدر منه امثال ماذكر و
كان غنيا عن ان تصدر منه ولولاها لاشتهرت مولفاته بحيث ملأت الدنيا لكثرة فائدتها وحسن
انسجامها وكانت وفاته بمكة فى شوال سنة اربع عشرة والف ودفن بالمعلاة ولما بلغ خبر وفاته علماء مصر
صلوا عليه بجامع الازهر صلوة الغيبة فى مجمع حافل يجمع اربعة الاف نسمة فاكثر مولوى صديق حسن خان
معاصر در اتحاف النبلا گفته نور الدين على بن محمد سلطان القارى الهروى الفقيه الحنفى سيد محمد بن ابى بكر
الباعلوى ترجمه او در عقد الجواهر والدرر چنين نوشته که وى جامع علوم عقليه ونقليه ومتضلع از سنت نبويه بود و يکى
از جماهير اعلام ومشاهير اولى الحفظ والافهام ست در هرات متولد شده وبسوى مکه رحلت اورده واز خاتمة المحققين
احمد بن حجر الهيتمى المکى اخذ نموده وصاحب تصانيف کثيره در چند فنون ست منها شرح المشکوة وشرح الشمائل وشرح
الوترية والجزرية وشرح على شرح النخبة در اصول حديث وشرح شفا وشاطبيه وتعليق بر المحيط نموده ونام موضوعات کبرى نهاده والاثمار الجنية فى اسماء الحنفيه وشرح ثلاثيات
البخارى ونزهة الخاطر در ترجمة الشيخ عبد القادر وليکن بنا بر اعتراض بر ائمه خصوصا شافعى واصحاب او ممتحن شده وبر امام مالک در مسئلهٔ ارسال يدين
فى الصلوة اعتراض کرده ودران رساله نوشته پس شيخ محمد مکين بجوابش پرداخت واعتراضات او را هم بروى رد ساخت
ولهذا تجد مؤلفاته ليس عليها نور العلم ومن ثم نهى عن مطالعتها کثير من العلماء والاولياء وتوفى
فى سنة اربع عشرة والف انتهى کلامه محرر سطور گويد ملا على قارى را جواب الجواب اين رسالها ست واز تصانيف
او قريب چهل رساله بخط خاص من در فقه وحديث نزد فقير ست وشرح فقه اکبر وحزب اعظم اشهر مولفات او ست

وهمه توالیفش مقبول ست و در اهل علم متداول پس بنودن نور علم بران یعنی چه بلکه در فقهای حنفیه کم کسی مثل او
منصف مزاج محقق طبع درین دور بر خاسته و او در تحریر عبارت عربی طوری خاص و طرزی مخصوص ست که کراسها
بیک وضع مسجع و مقفی مینویسد و در تحقیق فقه و حدیث و دریافت علوم کلام و معقول ید طولی دارد از هر کتاب
او رتبه تحقیق نمایان ست و دستگاه او دران علم عیان و اعتراض او بر ارسال مالک و اصحاب شافعی در بعض مسائل
نه از راه عصبیت و هواست بلکه بنا بر وضوح ادله بر خلاف ان و این قسم اختلاف در جمیع اصناف علما قدیما و
حدیثا موجود ست مخصوص بوی نیست انتهی و فاضل رشید ملا علی قاری را بلفظ مولانا یاد نموده افاده او را مستند احتجاج فرموده چنانچه
در ازالة الراشدین گفته و مولانا علی قاری در شرح فقه اکبر می فرماید اول الملوک معاویه و نیز میفرماید فتبین ان
معاویة و من بعده لا یکونون خلفاء بل ملوکا و امراء انتهی و شاه سلامة الله ملا علی قاری را از عمائد
علمای خود ظاهر کرده و بنقل او استدلال نموده چنانچه در معرکة الآرا گفته ملا علی قاری که از عمائد علمای ماست در شرح
شمائل علی ما نقل عنه نوشته که و لم یروا انه صلی الله علیه و سلم انهزم و لم ینقل احد من الصحابة انه صلی الله
علیه و سلم انهزم فی موطن من المواطن الخ و مولوی حیدر علی معاصر در ازالة الغین ملا علی قاری را از
اکابر محدثین وانموده و بافاده او احتجاج کرده چنانچه گفته مسلما که بیعت یزید مقدم و بیعت اهل کوفه بظاهر متاخر ست مگر چون
اهل حل و عقد از خلافت یزید کناره و مستنکف بودند و جلوس او را بتجویز منکر دند و استحقاق جناب امام حسین مجمع
علیه بود حقیقت بیعت یزید کان لم یکن شد و الحمد لله که این سخن هم از زبان فقیر بی سند و دلیل بر نیامده زیرا که
اکابر محدثین مثل ملا علی قاری در مرقاة شرح مشکوة از تاریخ ابو عبد الله بخاری و حاکم نقل میکنند و ان بزرگان
تا بصحابه میرسانند که خلافت حقیقه در شهر پیغمبر خداست صلی الله علیه و آله و سلم و اهل حل و عقد همین بلاد در کار اند و
ملک و سلطنت در شام ست و انعقاد این بطور تسلط و غلبه ست که برای نظام عامه قرار داده اند و بیعت اهل شام و
دمشق را اعتباری نیست انتهی و در منتهی الکلام نیز او را از اکابر دانسته بنقل او تمسک و تشبث فرموده چنانچه گفته بلکه
ام المومنین صدیقه علی ما قال بعض الاکابر مثل علی القاری و المحقق الدهلوی در همین روایت متنازع فیها نام حضرت
امیر در بعضی از طرق مروی نیست انتهی و محتجب نماند که مولفات و مصنفات ملا علی قاری نزد علمای اهل سنت بغایت ممدوح
و مشهور ست و در کتب اجازات و مرویات ایشان مثبت و مسطور آنفا کمال مدح و ثنای او از خلاصة الاثر محبی
و اتحاف النبلاء مولوی صدیق حسن خان معاصر دانستی و تاج الدین دهان مکی در کفایة المتطلع گفته کتاب شرح الشمائل
للعلامة الملا علی بن سلطان القاری رحمه الله تعالی اخبر به عن الشیخ محمد حسین الحافی النقشبندی

یکونون

عن الشیخ عبد الحق الدهلوی عن مولفه العلامة علی بن سلطان القاری قد ذکره ونیز دران گفته شرح الموطا روایة محمد بن الحسن والشمائل والمشکوة للملا علی بن سلطان القاری رحمه الله تعالی اخبر بهما عن السید محمد صادق بن احمد بادشاه وقد حضر دروس الشارح واخذ عن جماعة کالشیخ عبد الرحمن المرشدی عن مولفهما الملا علی بن السلطان القاری واخبر بها عن الامام زین العابدین عن والده الامام عبد القادر بن محمد الطبری عنه ونیز دران گفته شرح النقاية للعلامة الملا علی بن سلطان القاری اخبر به عن الشیخ الصیرفی المحقق محمد حسین الحافی النقشبندی عن العلامة الشیخ عبد الحق الدهلوی عن مولفه العلامة علی بن سلطان القاری الهروی ثم المکی ونیز دران گفته شرح المنسك الوسط للعلامة الملا علی بن سلطان القاری اخبر به عن الشیخ الصوفی المحقق الشیخ محمد حسین الحافی عن الشیخ عبد الحق الدهلوی عن مولفه العلامة الملا علی بن السلطان القاری و محمد عابد بن احمد علی السندی در حصر الشارد گفته واما شرح المشکوة للشیخ علی القاری وشرح الشفا وشرح الشمائل وشرح النخبة وشرح الفقه الاکبر وشرح الطیبة وشرح الجزرية وشرح موطا محمد بن الحسن الشیبانی وشرح مسند ابی حنیفه وشرح النساك المختصر کل ذلك لما رویها عن عمی الشیخ محمد حسین بن محمد مراد بن یعقوب الانصاری الخزرجی السندی عن ابیه عن الشیخ محمد هاشم عن الشیخ عبد القادر بن ابی بکر الصدیقی عن الشیخ حسن بن العجیمی عن شیخ القراء علی بن محمد ابن ربیع عن العارف بالله الشیخ احمد الحکمی المکی عن مولفها علی بن سلطان الهروی القاری المکی الحنفی و مصطفی بن عبد الله القسطنطینی در کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون گفته للشیخ نور الدین علی بن سلطان محمد الهروی المعروف بالقاری المتوفی سنة ۱۰۱۴ اربع وعشرة والف شرح عظیم ممزوج علی المشکوة مسمی بالمرقاة فی اربعة مجلدات جمع فیه جمیع الشروح والحواشی وخود مخاطب در بستان المحدثین در ذکر موطا نسخه شانزدهم گفته واین نسخه موطا را ملا علی قاری از متاخرین شرح کرده وهو مروج مشهور فی هذه البلاد انتهی ونیز مخاطب در همین کتاب تحفه در ذکر فرقه مهدویه هند گفته واینها اتباع سید محمد جونپوری اند که خود را مهدی موعود خیال کرده بود و ملا علی قاری در رد این خیال رساله الملتقط از احادیث صحیحه نوشته است وعلامات مهدی موعود را بتفصیل بیان نموده انتهی وحسام الدین بن بایزید سهارنپوری در مرافض الروافض شرح مشکوة ملا علی قاری را از کتب معتبره شمرده وآنرا از ماخذ کتاب خویش وانموده کما سمعت آنفا وسهارنپوری در مرافض جابجا افادات او را نقل کرده بلکه بمزید خوش فهمی باقوال او بمقابله اهل حق استدلال واحتجاج کرده چنانچه در مرافض بعد نقل حدیثی از ترمذی گفته

ملا علی قاری حنفی رح گفته که اینحدیث دلیل ست برانکه ابوبکر صدیق از جمیع اصحاب افضل ست و چون
افضلیت انجناب از همه اصحاب متحقق شد استحقاق خلافتش ثابت گشت زیرا که لائق نیست که با وجود
فاضل مفضول خلیفه شود انتهی خصوصا نزد اکثر شیعه خلافت مفضول را درست نمیدارند انتهی و نیز در مرافض گفته ملا علی قاری
شرح مشکوة از ابن عباس رضی الله عنهما روایت کرده که گفت بعثنی رسول الله صلی الله علیه وسلم
الی علی بن ابیطالب فقال له انت سید فی الدنیا و سید فی الآخرة من احبك فقد احبنی و حبیبك حبیبی و
حبیبی حبیب الله و عدوك عدوی و عدوی عدو الله الویل لمن ابغضك انتهی فمن القابح
کابرهم المتعصب الحقود و واحدهم المتعنت الجحود قد اثبت مع عناده هذا الحدیث المسعود
و کرر اثباته بالحتم و الجزم قطعا لدابر اهل المرود فلا یقدم علی طعنه الا الناصب العنود و لا
علی غمزه الا المارق الکنود و لا یتمکن فی امره الا مجرمه شقاق الحق الحمیود و لا یسترتب شاننا الا من استهوا الزیغ
عن الصدق المنقود **وجه صد و هفتاد و چهارم** آنکه عبد الرؤف بن تاج العارفین المناوی الشافعی در
فیض القدیر شرح الجامع الصغیر در ذیل شرح حدیث اثاث گفته عن باب مدینة العلم و ربان سفینة الفهم
سید الحنفاء زین الخلفاء ذی القلب العقول و اللسان السئول بشهادة الرسول امیر المومنین
علی بن ابی طالب القائل فیه المصطفی من کنت مولاه فعلی مولاه و القائل هو لو شئت لاوقرت لکم من
تفسیر الفاتحة سبعین وقرا و القائل انا عبد الله و اخو رسوله و الصدیق الاکبر لا یقولها بعدی الا کاذب
قتل بالکوفة شهیدا و عمره کالنبی صلی الله علیه وسلم و صاحبیه **وجه صد و هفتاد و پنجم**
آنکه نیز مناوی در فیض القدیر گفته انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب فان المصطفی
صلی الله علیه وسلم المدینة الجامعة لمعانی الدیانات کلها و لابد للمدینة من باب فاخبر ان بابها
هو علی کرم الله وجهه فمن اخذ طریقه دخل المدینة و من اخطاه اخطا طریق الهدی و قد شهد له
بالاعلمیة الموافق و المؤالف و المعادی و المخالف و خرج الکلاباذی ان رجلا سال معاویة عن مسئلة
فقال سل علیا هو اعلم منی فقال ارید جوابك قال ویحك کرهت رجلا کان رسول الله صلی الله
علیه وسلم یغره بالعلم غرا و کان اکابر الصحب یعترفون له بذلك و کان عمر رض یساله عما اشکل علیه
جاءه رجل فساله فقال ههنا علی فاسئله فقال ارید ان اسمع منك یا امیر المومنین قال قم لا اقام
الله رجلیك و محا اسمه من الدیوان و صح عنه من طرق انه کان یتعوذ من قوم لیس هو فیهم

حتی امسکه عنده ولم یوله شیئاً من البعوث لمشاورته فی المشکل واخرج الحافظ عبد الملک بن سلیمان قال ذکر لعطاء اکان احد من الصحب افقه من علی قال لا والله وقال الحرالی قد علم الاولون والآخرون ان فهم کتاب الله منحصر الی علم علی ومن جهل ذلک فقد ضل عن الباب الذی من ورائه یرفع الله من القلوب الحجاب حتی یتحقق الیقین الذی لا یتغیر بکشف الغطاء الی هنا کلامه عق عد طب ک وصححه وکذا ابو الشیخ فی السنة کلهم عن ابن عباس ترجمان القرآن عد ک عن جابر بن عبد الله ورواه احمد بدون فمن الی آخره قال الذهبی کابن الجوزی موضوع قال ابو زرعة کم خلق افتضحوا به وقال ابن معین لا اصل له وقال الدارقطنی غیر ثابت وقال الترمذی عن البخاری منکر وتعقبه جمع من الائمة منهم الحافظ العلائی فقال من حکم بوضعه فقد اخطأ والصواب انه حسن باعتبار طرقه لا صحیح ولا ضعیف ولیس هو من الالفاظ المنکرة التی تاباها العقول بل هو کخبر ارأف امتی بامتی ابوبکر وقال الزرکشی الحدیث ینتهی الی درجة الحسن المحتج به ولا یکون ضعیفاً فضلاً عن کونه موضوعاً فی لسان المیزان هذا الحدیث له طرق کثیرة فی المستدرک اقل احوالها ان یکون للحدیث اصل فلا ینبغی اطلاق القول علیه بالوضع انتهی ورواه الخطیب فی التاریخ باللفظ المزبور من حدیث ابی معاویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس ثم قال قال القاسم سألت ابن معین عنه فقال هو صحیح قال الخطیب قلت اراد انه صحیح من حدیث ابی معویة ولیس بباطل اذ رواه غیر واحد عنه وافتی بحسنه ابن حجر وتبعه السخاوی فقال هو حسن **وجه صد و هفتاد و ششم** آنکه نیز مناوی در تیسیر شرح جامع صغیر گفته انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب فان المصطفی هو المدینة الجامعة لمعانی الدیانات کلها ولا بد للمدینة من باب یدخل منه فاخبر ان بابها هو علی فمن اخذ طریقه دخل المدینة ومن لا فلا عق عد طب ک وصححه عن ابن عباس عد ک عن جابر بن عبد الله وهو حسن باعتبار طرقه لا صحیح ولا ضعیف فضلاً عن کونه موضوعاً ووهم ابن الجوزی **وجه صد و هفتاد و هفتم** آنکه نیز مناوی در کنوز الحقائق گفته انا مدینة العلم وعلی بابها طا ای اخرجه الطبرانی هرگاه روایت نمودن مناوی حدیث مدینة العلم را در کنوز الحقائق شنیدی خطبه کنوز الحقائق که از آن مدح و ثنای کتاب ظاهر میشود باید شنید قال المناوی الحمد لله الذی کسا اهل الحدیث رداء الشرف فی کل اقلیم ورفع شأنهم واعلی ذکرهم فی کل حدیث وقدیم وخصهم من بین جملة الشرع بمزید التشریف والتعظیم واشهد ان لا اله الا الله

رب العرش الكريم وان محمدا عبده ورسوله الهادي الى الصراط المستقيم وبعد فيقول العبد
الفقير القائم على قدم التقصير عبد الرؤف المناوي هذا كتاب عجاب من تامله دخلت عليه
المسرة من كل باب جمعت فيه زهاء عشرة آلاف حديث في عشرة كراريس كل كراس الف حديث في
كل ورقة مائة حديث تقرأ بالعرض على العادة وبنصف العرض بالطول ومن اعلى الى اسفل ومن اسفل
الى اعلى كل نصف سطر مستقل بنفسه ورتبته على حروف المعجم ليسهل تناوله على العرب و
العجم مع شغل القلب باحزان يتضاءل دونها الشوامخ ومحن تطيش في مقابلتها الشم الرواسخ رماني الزمان
بهما واصابني الدهر بحسامه وحمامه والحمد لله ذي الجلال على كل حال من الاحوال وسميته كنوز الحقائق في حديث
خير الخلائق والمامول ممن ساداتنا مشايخ العصر وجهابذة الدهر ان يسمح احدهم بتحشيته عليه متنا واسنادا ليكون تبصرة
للمتعلم وتذكرة للعالم ولمن يتبصر هذه كرمهم لمن اراد ان يتذكر وعلامتنا واكابر محققين فخام واجلة منقدين عظام ومعارف شيوخ والاعلام ومشاهيرهم وعظم الاحترام

بتحشيته

زد سنیہ میباشد محمد امین بن فضل اللہ بن محب اللہ المحبی در خلاصۃ الاثر گفتہ عبد الرؤف بن تاج العارفین بن علی
بن زين العابدين الملقب زين الدين الحدادي ثم المناوي القاهري الشافعي وقد تقدم ذكر تتمة نسبه
في ترجمة ابنه زين العابدين الامام الكبير الحجة الثبت القدوة صاحب التصانيف السائرة واجل اهل عصره
من غير ارتياب وكان اماما فاضلا زاهدا عابدا قانتا لله خاشعا له كثير النفع وكان متقربا بحسن العمل مثابرا
على التسبيح والاذكار صابرا صادقا وكان يقتصر يومه وليلته على اكلة واحدة من الطعام وقد جمع من
العلوم والمعارف على اختلاف انواعها وتباين اقسامها ما لم يجتمع في احد ممن عاصره نشأ في حجر والده وحفظ
القران قبل بلوغه ثم حفظ البهجة وغيرها من متون الشافعية والفية ابن مالك والفية السيرة للعراقي
والفية الحديث له ايضا وعرض ذلك على مشايخ عصره في حياة والده ثم اقبل على الاشتغال فقرأ على والده
علوم العربية وتفقه بالشمس الرملي واخذ التفسير والحديث والادب عن النور علي بن غانم المقدسي وحضر
درس الاستاذ محمد البكري في التفسير والتصوف واخذ الحديث عن النجم الغيطي والشيخ قاسم والشيخ حمدان
الفقيه والشيخ الطبلاوي لكن كان اكثر اختصاصه بالشمس الرملي وبه برع واخذ التصوف عن جمع
وتلقن الذكر من قطب زمانه الشيخ عبد الوهاب الشعراوي ثم اخذ طريق الخلوتية عن الشيخ محمد المناخلي
اخي عبد الله واخلاه مرارا ثم عن الشيخ محرم الرومي حين قدم مصر بقصد الحج وطريق البيرامية
عن الشيخ حسين الرومي المنتشوي وطريق الشاذلية عن الشيخ منصور الغيطي وطريق النقشبندية عن السيد

الحبيب النسيب مسعود التاشكندى وغيرهم من مشايخ عصره وتقلد النيابة الشافعية ببعض المجالس
فسلك فيهما الطريقة الحميدة وكان لا يتناول منهما شيئا ثم رفع نفسه عنهما وانقطع عن مخالطة الناس
وانعزل فى منزله واقبل على التاليف فصنف فى غالب العلوم ثم ولى تدريس المدرسة الصالحية فحسده
اهل عصره وكانوا لا يعرفون مزية علمه لانزوائه عنهم ولما حضر الدرس فيها ورد عليه من كل مذهب
فضلاءه منتقدين عليه وشرع فى اقراء مختصر المزنى ونصب الجدل فى المذاهب واتى فى تقريره بما لم
يسمع من غيره فاذعنوا لفضله وصار اجلاء العلماء يبادرون لحضوره واخذ عنه منهم خلق كثير
منهم الشيخ سليمان البابلى والسيد ابراهيم التاشكندى والشيخ على الاجهورى والولى المعتقد احمد الكلبى و
ولده الشيخ محمد وغيرهم وكان مع ذلك لم يخل من طاعن وحاسد حتى دس عليه السم فتوالى عليه بسبب ذلك
نقص فى اطرافه وبدنه من كثرة التداوى ولما عجز صار ولده تاج الدين محمد يستملى منه التاليف ويسطرها
وتاليفه كثيرة منها تفسيره على سورة الفاتحة وبعض سورة البقرة وشرح على شرح العقائد للسعد التفتازانى
سماه غاية الامانى لم يكمل وشرح على نظم العقائد لابن ابى شريف وشرح على الفن الاول من كتاب النقاية
للجلال السيوطى وكتاب سماه اعلام الاعلام باصول فنى المنطق والكلام وشرح على متن النخبة كبير سماه
نتيجة الفكر واخر صغير وشرح على شرح النخبة سماه اليواقيت والدرر وشرح على الجامع الصغير ثم اختصره
فى اقل من ثلث حجمه وسماه التيسير وشرح قطعة من زوائد الجامع الصغير وسماه مفتاح السعادة
بشرح الزيادة وله كتاب جمع فيه ثلثين الف حديث وبين ما فيه من الزيادة على الجامع الكبير وعقب
كل حديث بيان رتبته وسماه الجامع الازهر من حديث النبى الانور وكتاب اخر فى خاتمة القضاعى عقب كل حديث بيان رتبته سماه المجموع
الفائق من حديث خاتمة رسل الخلائق وكتاب انتقاه من لسان الميزان وبين فيه الموضوع والمنكر
والمتروك والضعيف ورتبه كالجامع الصغير وكتاب فى الاحاديث القصار جمع فيه عشرة الاف حديث
فى عشر كراريس كل كراسة الف حديث كل حديث فى نصف سطر بغير طرد او عكس سماه كنوز الحقائق
فى حديث خير الخلائق وشرح على نبذة شيخ الاسلام البكرى فى فضل ليلة النصف من شعبان
وكتاب فى فضل ليلة القدر سماه اسفار البدر عن ليلة القدر وشرح على الاربعين النووية ورتب
كتاب الشهاب للقضاعى وشرحه وسماه امعان الطلاب بشرح ترتيب الشهاب وله كتاب فى الاحاديث القدسية
وشرح الكتاب المذكور وشرح الباب الاول من الشفاء وشرح الشمائل للترمذى شرحين احدهما ممزوج والاخر

قولات لكنه لم يكمل وشرح الفية السيرة للحافظ العراقى شرحين احدهما قولات والآخر ممزوج سماه الفتوحات السبحانية فى شرح نظم الدرر السنية فى السيرة الزكية وشرح الخصائص الصغرى للجلال السيوطى شرحين صغير سماه فتح الرؤف المجيب بشرح خصائص الحبيب وشرح كبير سماه توضيح فتح الرؤف المجيب واختصر شمائل الترمذى وزاد عليه اكثر من النصف وسماه الروض الباسم فى شمائل المصطفى ابى القاسم وخرج احاديث القاضى البيضاوى وكتاب الادعية المأثورة بالاحاديث المأثورة وكتاب اخر سماه بالمطالب العلية فى الادعية الزهية وكتاب فى اصطلاح الحديث سماه بغية الطالبين لمعرفة اصطلاح المحدثين وشرح على ورقات امام الحرمين واخر على ورقات شيخ الاسلام ابن ابى شريف واختصر التمهيد للاسنوى لكنه لم يكمله وله كتاب فى الاوقاف سماه تيسير الوقوف على غوامض احكام الوقوف وهو كتاب لم يسبق الى مثله وشرح زبد بن ارسلان التى نظم فيها اربعة العلوم اصول الدين واصول الفقه والفقه والتصوف وسماه فتح الرؤف الصمد بشرح صفوة الزبد وشرح التحرير لشيخ الاسلام زكريا سماه احسان التقرير بشرح التحرير ثم شرح نظمه للعمريطى بالتماس بعض الاولياء وسماه فتح الرؤف الخبير بشرح كتاب التيسير نظم التحرير وصل فيه الى كتاب الفرائض وكمله ابنه تاج الدين محمد وشرح على عماد الرضى فى اداب القضاء سماه فتح الرؤف القادر لعبده هذا العاجز القاصر وشرح على العباب سماه اتحاف الطلاب بشرح كتاب العباب انتهى فيه الى كتاب النكاح وحاشية عليه لكنه لم يكملها وشرح على المنهج انتهى فيه الى الضمان وحاشية على شرح المنهج لم تكمل وكتاب فى احكام المساجد سماه تهذيب التسهيل وكتاب فى مناسك الحج على المذاهب الاربعة سماه اتحاف الناسك باحكام المناسك وشرح على البهجة الوردية سماه الفتح السماوى بشرح بهجة الطحاوى ثم اختصره فى نحو ثلث حجمه وكلاهما لم يكمل وكتاب فى احكام الحمام الشرعية والطبية سماه النزهة الزهية فى احكام الحمام الشرعية والطبية وشرح على هدية الناصح للشيخ احمد الرداد لكنه لم يكمل وشرح على تصحيح المنهاج سماه الدر المصون فى تصحيح القاضى ابن عجلون لكنه لم يكمل وشرح على مختصر الزمزمى فى لم يكمل و مختصر العباب وسماه جامع الجوامع لم يكمل وكتابا فى الالغاز والحيل وسماه بلوغ الامل بفن الالغاز والحيل وكتابا فى النفس وشرح على اللمعة المضية فى علم العربية للسيوطى سماه الضياء الوضية فى اللمعة المضية وكتابا جمع فيه عشرة علوم اصول الدين واصول الفقه والفرائض والنحو والتشريح والطب والهيئة واحكام النجوم والتصوف وكتابا فى فضل العلم واهله وكتابا اختصر فيه الجزء الاول من المصباح فى علم المنهاج المجلد وشرح على القاموس انتهى فيه الى حرف الذال واختصر الاساس ورتبه كالقاموس وسماه احكام الاساس

تفسير

وكتاب الامثال وكتاب سماه عماد البلاغة وكتاب في اسماء البلدان وكتاب في التعاريف سماه التوقيف
على مهمات التعاريف وكتاب في اسماء الحيوان سماه قرة عين الانسان بذكر اسماء الحيوان وكتاب في احكام الحيوان سماه الاحسان
ببيان احكام الحيوان وكتاب في الاشجار سماه غاية الارشاد الى معرفة احكام الحيوان والنبات والجماد وكتاب
في التفضيل بين الملك والانسان وكتاب الانبياء سماه فردوس الجنان في مناقب الانبياء المذكورين في
القران وكتاب الطبقات الكبرى سماه الكواكب الدرية في تراجم السادة الصوفية وكتاب الصفوة بمناقب
بيت ال النبوة وافرد السيدة فاطمة رضي الله عنها بترجمة والامام الشافعي بترجمة وكذا الشيخ علي الخواص شيخ الشيخ
عبد الوهاب الشعراني وله شرح على منازل السائرين وحكم ابن عطاء الله وترتيب الحكم للشيخ علي المتقي
سماه فتح الحكم بشرح ترتيب الحكم لكنه لم يكمل وشرح على رسالة ابن سينا في التصوف سماه ارسال اهل التعريف
وشرح قصيدة العينية وله شرح على المواقف النفرية لم يكمل وشرح على رسالة الشيخ ابن علوان في
التصوف وكتاب منحة الطالبين لمعرفة اسرار الطواعين وكتاب في التشريح والروح وما به صلاح الانسان
وفساده وكتاب في دلائل خلق الانسان وشرح على لغية ابن الوردي في المنامات وشرح على منظومة
ابن العماد في اداب الاكل سماه فتح الرؤف الجواد وهو اول كتب شرحه في الاداب وكتاب في اداب الملوك
سماه الجواهر المضيئة في بيان الاداب السلطانية وكتاب في الطب سماه بغية المحتاج الى معرفة اصول الطب
والعلاج وكتاب سماه الدر المنضود في ذم البخل ومدح الجود وكتاب في تاريخ الخلفاء وتذكرة فيها رسائل
عظيمة النفع ينبغي ان يفرد كل منها بالتاليف وله مؤلفات اخر غير هذه وبالجملة فهو اعظم علماء هذا
التاريخ اثارا ومؤلفاته غالبها متداولة كثيرة النفع وللناس عليها تهافت لذلك ويتغالون في
اثمانها واشهرها شرحاه على الجامع الصغير وشرح السيرة المنظومة للعراقي وكانت ولادته في سنة اثنتين
وخمسين وتسعمائة وتوفي صبيحة يوم الخميس لثالث والعشرين من صفر سنة احدى و
ثلثين والف وصلي عليه بجامع الازهر يوم الجمعة ودفن بجانب زاويته التي انشاها بخط المقسم المبارك
فيما بين زاويتي سيدي الشيخ احمد الزاهد والشيخ مدين الاشموني وقيل في تاريخ موته مات شافعي الزمان
رحمه الله تعالى و ابو مهدی ثعالبی در مقالید الاسانید در ترجمه ابن حجر عسقلانی گفته قال شیخ شیوخنا عبد الرؤف
المناوي في شرحه لشرح النخبة لما عزل الحافظ ابن حجر عن القضاء بالشمس ابي عبد الله بن محمد بن علي القاياتي
سلم كل منهما على الاخر وانشد الحافظ ابن حجر عندي حديث ظريف بمثله يتغنى من قاضيين

التفضيل

المتقي

یعزی هذا وهذا یعنی ؛ یقول ذاکرهو نی وذا یقول استرحنا ؛ و یکنی بان جمیعا فمن یصید و منا ؛ و
نیز ابو مهدی ثعالبی در مقالید الاسانید در ترجمہ ابو العباس زروق گفتہ و فی طبقات الصوفیۃ للشیخ شیوخنا
الزین عبد الرؤف المناوی الشافعی فی ترجمۃ زروق انہ کتب علی الحکم نیفا وثلاثین شرحا و علی
القرطبیۃ وعلی الرسالۃ عدۃ شروح و نظم فصول السلمی انتہی و تاج الدین الدہان در کفایۃ المتطلع
گفتہ کتاب شرح الشمائل للعلامۃ عبد الرؤف بن المناوی رحمہ اللہ اخبر بہ عن الشیخ العلامۃ الشبراملسی
و حافظ وقتہ محمد بن علاء الدین البابلی وغیرهما عن مولفہ العلامۃ عبد الرؤف بن المناوی و ذکرہ و سالم
بن عبد اللہ بن سالم البصری در رسالۃ الامداد بمعرفۃ علو الاسناد در ذکر روایت موطا گفتہ و کذلک یرویہ الوالد عن الشیخ البابلی
من روایۃ ابی مصعب الزهری عن الزین عبد الرؤف المناوی عن النجم محمد بن احمد عن شیخ الاسلام زکریا
الانصاری عن الاستاد ابی الفضل بن حجر عن مریم بنت احمد بن محمد الاذرعی عن یونس بن ابراهیم الدبوسی
عن ابی الحسن بن المقیر عن الحافظ ابی الفضل بن ناصر عن ابی القاسم بن مندۃ عن ابی علی زاهر بن احمد السرخسی
عن ابی اسحاق ابراهیم بن عبد الصمد الهاشمی عن مصعب الزهری عن الامام مالک و نیز در امداد گفتہ
و اما عمدۃ الاحکام الصغری للمقدسی فیرویہا عن الشیخ المذکور عن الشیخ ابراهیم اللقانی والشیخ عبد الرؤف
المناوی عن ابی النصر الطبلاوی عن والدہ ناصر الدین عن زکریا بن محمد الحافظ عن ابی محمد عبد الرحیم
بن الفرات عن عمر بن حسن المراغی عن علی بن احمد بن البخاری عن مولفہا الحافظ عبد الغنی بن سرور
المقدسی و نیز در امداد گفتہ و اما سیرۃ ابن سید الناس فیرویہا عن الشیخ المذکور عن الشیخ عبد الرؤف
المناوی عن النجم الغیطی عن زکریا عن الحافظ بن حجر عن ابی الحسن محمد بن الحسن الفرسیسی عن مولفہا الحافظ
ابی الفتح الیعمری و احمد بن محمد بن احمد بن علی النخلی المکی در رسالۃ اسانید خود گفتہ و سمعت علی شیخنا الشیخ
محمد المذکور الموطأ روایۃ ابی مصعب بن احمد بن ابی بکر الزهری رحمہ اللہ تعالی بقراءۃ شیخنا الشیخ
عیسی بن محمد الثعالبی لبعضہ و اجازۃ لسائرہ عن الزین عبد الرؤف المناوی عن النجم محمد الغیطی
عن شیخ الاسلام زکریا الانصاری عن الحافظ ابی الفضل احمد بن حجر عن مریم بنت احمد بن محمد الاذرعی
قراءۃ علیہا للموافقات و اجازۃ لسائرہ باجازتہا من یونس بن ابراهیم الدبوسی ان لم یکن سماعا عن ابی
الحسن بن المقیر عن الحافظ ابی الفضل بن ناصر عن ابی القاسم بن مندۃ عن ابی علی زاهر بن احمد السرخسی
عن ابی اسحاق ابراهیم بن عبد الصمد الهاشمی قال اخبرنا بہ ابو مصعب الزهری قال اخبرنا بہ امام دار الهجرۃ

مالک بن انس رحمه الله تعالی رحمة واسعة فی الدنیا والآخرة آمین ومحمد بن علی الشوکانی در بدر طالع گفته عبد الرؤف
شارح الجامع الصغیر شرحه شرحا بسیطا وشرحا مختصرا وشرح الشمائل وشرح آداب القضا وطبقات الصوفیة وغیر
ذلک توفی فی سنة اوفی بعدها ولم اقف له علی ترجمة مبسوطة و خود محدث طیب در رساله اصول حدیث میفرماید و مجمع البحار شیخ محمد طاهر
در تحقیق جمیع کتب حدیث یعنی طبقات اربعه کوره کافیست و شرح عبد الرؤف مناوی بر جامع صغیر شیخ جلال الدین سیوطی نیز اکثر احادیث را کافیست انتهی
و فاضل رشید در عزة الراشدین گفته مناوی در فیض القدیر شرح جامع صغیر میفرماید الخلافة قال الحافظ فی الفتح خلافة النبوة اما معویة
ومن بعده علی طریقة الملوک ولو سموا خلفاء انتهی و حمید ر معاصر نیز در ازالة الغین این عبارت فاضل رشید را آورده فهذا
علامتهم الجلیل عبد الرؤف المناوی الحاکی عندهم لاشتات المحامد کالمحرز الحاوی وقد ثبت هذا الحدیث الذی اصبح لبهجته
نزهة السامع والراوی وظل لنضرته عقلة للمستوفی الهاوی فلا یصد عنه الا الماقون للتفوه فی اللبس والمساوی ولا یتحرف عنه الا المتلاوی اعلی المد
الساحل المناوی ولا یتضل عن اعلاء آلاء الا الحائد الممنو بالضلال فی المغاوی ولا یحجو عن اکمال آلاء الا الحائد الآبا للمفرعة فی المهاوی
وجه صد و هفتاد و هشتم آنکه ملا یعقوب بنبانی لاهوری در رساله عقاید ثبوت اینحدیث را تسلیم فرموده اگرچه در
دلالت آن بر اعلمیت و افضلیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام کلامی کرده چنانچه ان شاء الله تعالی عنقریب خواهی
دانست و جلالت مرتبت و علو منزلت ملا یعقوب نزد اینحضرات بر متتبع افق مبین فی احوال المقربین تصنیف
رزق الله الملقب بحافظ عالم خان و عمل صالح محمد صالح مورخ و مرات آفتاب نمای شاه نواز خان مخفی و محتجب نیست
و ان شاء الله تعالی در مجلد حدیث ثقلین خواهی یافت که خود مخاطب والا مقام بکلام ملا یعقوب در حاشیه کتاب تحفه
متمسک و متشبث گردیده فالعجب کل العجب من المخاطب الکابر المضطلع الخابر کیف یتمسک بکلام حبر
هذا الآبر ثم یتغافل عن تسلیمه لذلک الحدیث القاطع من اهل الضلال کل دابر و یرکب فی
قدحه و طعنه المهالک والمهابر و یمتطی فی رده و توهینه صهوة الاعجف المرمی الداوبر وجه صد و
هفتاد و نهم آنکه ابو العباس احمد بن محمد المقری الاندلسی اثبات اینحدیث شریف کرده چنانچه در نفح الطیب
من غصن الاندلس الرطیب و ذکر وزیرها لسان الدین بن الخطیب بجاییکه قصیدهٔ دالیه شمس الدین محمد بن احمد بن علی
الهواری المعروف بابن جابر بطرز التقاط وارد نموده گفته و مما یختص بعلی رضی الله تعالی عنه قوله وان علیا
کان سیف رسوله ✤ وصاحبه السامی لمجد مشید ✤ وصهر النبی المجتبی وابن عمه ✤ ابو الحسنین
المحتوی کل سودد ✤ وزوجه رب السماء من سمائه ✤ وناهیک تزویجا من العرش قد بدی ✤ بخیر
نساء الجنة الغر سوددا ✤ وحسبک هذا سوددا لمسود ✤ فبانا وحلی الزهد خیر حلاهما ✤ رقد اثرا

بالزاد من کان یجتدی ✤ فاثرت الجنات من حل ومن تحلی لها رعیالک المزهد ✤ وما ضر
من قدبات والصفوف لبسه ✤ وفی السندس الغالی غدا سوف یعتدی ✤ وقال رسول الله انا مدینة
من العلم و هو الباب فاقصد ✤ و باید دانست که مقری بعد ایراد انتخاب این قصیده بمدح و ثنا و وصف
و اطراء آن پرداخته چنانچه گفته وهذا ما وقفت علیه من هذه القصیدة الفریدة ولیس بیدی الان
دیوان شعره حتی اکتبها بکمالها فانها مناسبة لهذا الباب الذی جعلناه ختما للکتاب کما لا یخفی و
محتجب نماند که ابوالعباس احمد بن محمد المقری از اکابر اعیان و افاضل جلیل الشان و واحد زمان و فرد اوان خود
نزد سنیه بوده احمد بن محمد الخفاجی در ریحانة الالبا و زهرة الحیوة الدنیا گفته العلامة شهاب الدین احمد بن محمد
المقری المغربی المالکی نزیل مصر فاضل لغرب المناقب مشرق وبدر لعلو همته سار من المغرب للمشرق
وهو رفیق السداد وبیت مجده منتظم الاسباب ثابت الاوتاد وهو کما قیل فیه دمث من غیر
خفر ولین جانب من غیر خور ذو رأی برد اللبن فی الضرع والنار فی الزند وله آثار یثنی علیها اثناء النسیم
علی الند وادب امتزج باللطف امتزاج الماء بالخمر وفیصل حکم یرفع به التنازع بین زید وعمرو
وهو لعمر ماله اکرم سید مالک وقد سوّاه الله فی الحدیث تکرمة بین العلیا والسند وجد فی ارث
المجد بغیر کلالة عن اکرم اب وجد ✤ مضت الدهور وما اتین بمثله ✤ ولقد اتی فعجزن عن
نظرائه ✤ اما الشعر فهو اصمعی بادیته وسلمان بیته وحسان فصاحته فما مس قضب الاقلام
الا سجدت شکرا اذ رأته قبلة الامال واقسمت ان من البیان لسحرا لکنه السحر الحلال وهو
من قوم تعاویذهم الصوارم وآثارهم فی کل جید تمائم انفق عمره فی کسب الخیر الرابح لما علم
ان مال المال غاد ورائح ولما رای ما بمصر من الحسد والنفاق وتجارة الادب لیس لها بسوقها
نفاق ولم یرض بالکساد ومسابقة الحمیر للجواد ارتحل للشام ذات العماد فقال له لسان السلام
من سابق الجواد بالحمار ✤ بجنت یداه ثمر الغبار ✤ وقد کنت استقطر خیره واستودقه وأؤمل أن
ربیع التلاقی یخضر ورقه ویرد علی منه ما یسر الشکالی وینسیها اصعاب الافات والرزایا مما یستنزل
العصم للوهاد وتصغی له اوابد الایام حتی تماد وعصر اللئیم لئیم وزمان الکریم کریم ✤ والورد فی زمن الربیع طلوعه ✤ والعقد لیس یزین غیر الجید ✤ فقضی علی بالاثر والعین ولم یرض
ان یجمع بین ساکنین فسبقت المنایا الامانی وجاء فی بنعیه مرکبت ارجوه بشیر التهانی

ـه فبكيت للظل الذى * لم ينبسط حتى انطوى * وعلى اناء شبيبة * فى وقت ما امتلأ انكفا * وقد
نزهت طرفى فى رياض آثاره وملأت ارادان المسامع بجنى اخباره فرايت له نظما ونثرا ومحاسن
تملأ الافواه والاسماع درّا ومن تاليفه ازهار الرياض فى اخبار عياض وفتح المتعال فى وصف النعال
وغير ذلك ولما مرّ فى طريقه بمحمد بن يوسف التاولى المغربى كتب له يستدعى منه الاجازة ـه اموقظ جفن العلم من بعد ما اغفى

وباسط كف البذل من بعد ما كفا   ومحيى رسوم الاكرمين التى عفت   ومجرى معين الفضل من بعد ما جفا
اجزنى بما قد قلته ورويته   بفضلك يا ذا الفضل قد نجح الوصفا   فاجابه بقوله سقى الله ثراه وعطر مثواه
ايا فاضلا اعيت محاسنه الوصفا   وانسان عين الود والمنهل الاصفى   ومشكوة انوار القراءات والادا
وسلطان يال الكمال على الاكفا   وحائز اشتات الفضائل اذ عدت   مفاخره فى اذن مغربنا اشتفا
بعثتم بطرس بل بروض بلاغة   تعطرت الارجاء من نشره عرفا   وما مثلتم على لاله مقامكم
والبسكم من غرة المطرف الاصفى   من القاصر الباع الضعيف اجازة   الم تعلموا ان الصواب هو الاعفا
ولست باهل ان اجاز فكيف ان   اجيز على ان الحقائق قد تخفى   فاضواء فكرى اطلمتها حوادث
فاونة تبدو واونة تطفى   ولولا رجائى منكم صالح الدعا   لما سطرت يمناى فى مثل ذا حرفا
فارجو من الرحمن جل جلاله   ومن فضله ان يقبل العدل والصرفا   وها انا ذا اشهدت انى اجزتكم
على السنن المالوف والمقصد الاوفى   جميع تاليفى ونظمى وان وهى   ونثرى وان حاز الركاكة والضعفا
وكل الذى ارويه عن بقيته   من السادة الغر الاولى احسنوا الوصفا   كسيدنا شيخ الائمة عمّنا
سعيد فكم نلنا معارفه قطفا   عن اشياخهم من اهل فاس وغيرهم   كمثل ابن هارون فاعظم بهم كهفا *
وهذا هو الشيخ ابن غازى وصفه   شهير فلم يحتج لتشهيره كشفا   رضى الله عنهم كان فيه امامنا
ووالى على مثواه رحمته عطفا   ولا تغفلوا لى من دعائكم اذا   مررتم بباب الله سبحانه الكفا
وعند ضريح الاولياء وذكرهم   عسى ان نروى من بحر غفرانهم رشفا   وان جهل الناس الحقوق بعصرنا
فمثلك من راعى الحقوق ووفى   وكاتبه المقرى احمد مرتج   من الله جل العون والبر واللطفا
بجاه شفيع الخلق ماحينا الذى   نؤمّل يوم الدين من حوضه رشفا   عليه من الرحمن الف تحية
ننال بها حسن الختام مع الزلفى   وله فى مثال نعل النبى صلى الله عليه وسلم ـه
لك الله من تمثال نعل كريمة   بخير الورى فاقت سناء وسنه   يحق لذى داء يلازم وضعه *

الاصنع

على جرحه منه ينال شفاء وذاك قليل فى ماثر من علا على كل اوج اذ اجاب نداء
ومن ذا الذى يحصى فضائل احمد وقد جود القران فيه ثناء عليه من الرحمن ازكى تحية
تؤسس للمدح الشريف بناء وله يا مثل نعال خير فخر العرب ليس اجل واطى للترب
كم رمت مديحه بقصد القرب والعذر رجل والمعاثر بى وله اعظم بمثال نعل عز العرب
من ارشدنا الى اجل القرب قبله وكن بحقه معتنيا واجعله وسيلة لدفع الكرب
وله ومثال نعل عرفه متارج فى الخافقين ونوره متبلج حاكى نعال اجل من وطى الثرى
وبدت كواعب مجده تتبرج فاجعله خير وسيلة ترجو بها دفع المكاره حين ضاق المخرج
صلى الاله على مشرفه الذى اشكال منطقه الهداية تنتج ولما وقفت على كتابه فتح المتعال
قلت مضمنا لبيتى المعرى حكى الحراب تمثال ففيه لناسجدات تقبيل توالى
اقول لنعل خير الخلق طرا وقد حاز المهابة والجلالا وعز به التراب بكل مسك
لرياه لقد هجر الغزالا ليهنك فى المكارم والمعالى كمال علم القمر الكمالا
وانك لو تعلقت الثريا بشسعك ما قطعت له قبالا وكتب له صاحبنا عبد العزيز
الفشتالى بارك الله فيه يا نسمة عطست بها ريح الصبا فتضمنت بعبيرها حلل الربا
هبى الى ساحات احمد واشرحى شوقى الى لقياه شرحا مطنبا وصفى له بالمضنى من اضلعى
قلبا على جمر الغضا متقلبا بان الاحبة عنه حتى قد نوى منهم ولا خرقد نأى وتغيبا
فعساك تسعد يا زمان بقربهم فاقول اهلا باللقاء ومرحبا اقول استعارة العطاس
للنسيم غير مستحسنة والمعروف فى كلام فصحاء العرب عطس الصبح والفجر وفى شرح الفصيح للمرزوقى
يقال عطس اذا فجأته صيحة من غير ارادة ومصدره العطس والعطاس الاسم جعل كالادواء
ويقال ارغم الله معطسه اى انفه وعطس الصبح الفجر على التشبيه ولابى اسحاق الغزى فى قصيدته
المشهورة التى اولها امط عن الدرر الزهر اليواقيتا واجعل لحج تلاقينا مواقيتا
كم من بكور الى احراز منقبة جعلته لعطاس الفجر تشميتا ومن لطائف بعض المتاخرين
قوله قلت له والدجا مول ونحن فى الانس بالتلاقى قد عطس الصبح يا حبيبى
فلا تشمته بالفراق وكتب ابو عبد الله محمد بن احمد المكلاتى على كتابه نزهة الرياض فى اخبار عياض

لاجل

منقبة

سه اهذه ازهار هذي الرياض * ام هذه غدرانها والحياض * يبيت معتل الصبا عندها كي يروي
حديث الشفا عن عياض * فيا اماما جامعا للعلا * ومن غدا بحرا على الناس فاض * ابكار فكري
بين ايديكم * تزف الاحداق بين الرياض * اليكم قد رفعت امرها * فاقض على الافكار ما انت قاض
قد بايعت بالحق سلطانكم * توفية للعهد دون انتقاض * ومحمد امين بن فضل الله محبی در خلاصة الاثر
گفته الشيخ احمد بن محمد بن احمد بن يحيى بن عبد الرحمان بن ابي العيش بن محمد ابو العباس المقرى التلمسانى
المولد المالكى المذهب نزيل فاس ثم القاهرة حافظ المغرب جاحظ البيان ومن لم ير نظيره فى جودة القريحة
وصفاء الذهن وقوة البديهة وكان اية باهرة فى علم الكلام والتفسير والحديث ومعجزا باهرا فى الادب
والمحاضرات وله المؤلفات الشائعة منها عرف الطيب فى اخبار ابن الخطيب وفتح المتعال الذى صنفه فى
اوصاف نعل النبى صلى الله عليه وسلم واضاءة الدجنة فى عقائد اهل السنة وازهار الكمامة و
ازهار الرياض فى اخبار القاضى عياض وقطف المهتصر فى اخبار المختصر واتحاف المغرى فى تكميل
شرح الصغرى وعرف النشق فى اخبار دمشق والغث والسمين والرث والثمين وروض الآس العاطر
الانفاس فى ذكر من لقيته من اعلام مراكش وفاس والدر الثمين فى اسماء الهادى الامين وحاشية شرح
ام البراهين وكتاب البداءة والنشأة كله ادب ونظم وله رسالة فى الوفق المخمس الخالى الوسط
وغير ذلك ولد بتلمسان ونشأ بها وحفظ القران وقرأ وحصل بها على عمه الشيخ الجليل العالم
ابى عثمان سعيد بن احمد المقرى مفتى تلمسان ستين سنة ومن جملة ما قرأ عليه صحيح البخارى
سبع مرات وروى عنه الكتب الستة بسنده عن ابى عبد الله التنسى عن والده حافظ عصره محمد
بن عبد الله التنسى عن البحر ابى عبد الله بن مرزوق عن ابى حيان عن ابى جعفر بن الزبير عن ابى الربيع عن
القاضى عياض باسانيده المذكورة فى كتاب الشفاء والاحاديث المسندة فى الشفاء جميعها استوعبها
افردها بعضهم فى جزء من اراد رواية الكتب الستة من طريقه فليأخذها من كتاب
الشفاء او من الجزء المذكور وكان يخبر عن بلدة تلمسان انها بلدة عظيمة من احاسن بلاد المغرب
وانها فى يد العثمانيين سلاطين مملكتنا وهى الحد المضروب بين سلطاننا وسلطان المغرب
ورحل الى فاس مرتين مرة سنة تسع بعد الالف ومرة سنة ثلاث عشرة وكان يخبر انها دار الخلافة
للمغرب وكان بها الملك الاعظم مولاى احمد المنصور المشهور بالفضل والادب المقدم ذكره وان الفتوى

ستة سنين
التنيسي
التنسي

صارت الیه فی زمنه ومن بعده ولما اختلت احوال المملکة بسبب اولاده الی حدیث یطول ذکره ارتحل تارکا للمنصب والوطن فی اواخر شهر رمضان سنة سبع وعشرین بعد الالف قاصدا حج بیت الله الحرام وانشد صاحب مراکش متمثلا قول علی بن عبد العزیز الحضرمی ؎ محبتی تقتضی مقامی ٭ وحالتی تقتضی الرحیلا ٭ فاجابه صاحب المراکش بقوله ؎ لا اوحش الله منک قوما ٭ تعودوا صنعک الجمیلا ٭ قلت وبیت الحضرمی اول ابیات ثلاثة کتب بها لعز الدولة ابن سقمون و کان فی خدمته وبعده ؎ هذان خصمان لست اقضی ٭ بینهما خوف ان امیلا ٭ فلا یزالان فی خصام ٭ حتی اری رایک الجمیلا ٭ فوقع عز الدین علی ورقته الرأی الجمیل ان تمتنع من الترحیل وتسوغ الاقامة فی ظل دوحة واحسان غمامة قال المقری وکتب الی الفقیه الکاتب ابو الحسن علی الخزرجی الفاسی الشهیر بالشامی بما کتبه ابو جعفر احمد بن خاتمة المعری المغربی الی بعض اشیاخه ؎ اشمس الغرب حقا ما سمعنا ٭ بانک قد سئمت من الاقامة ٭ وانک قد عزمت علی طلوع ٭ الی شرق سموت به علامة ٭ لقد زلزلت منا کل قلب ٭ بحق الله لا تقم القیامة ٭ ثم ورد الی مصر بعد اداء الحج فی رجب سنة ثمان و عشرین والف تزوج بها من السادة الوفائیة وسکنها وقد سئل عن حظه بها فقال قد دخلها قبلنا ابن الحاجب وانشد فیها قوله ؎ یا اهل مصر وجدت ایدیکم ٭ فی بذلها بالسخاء منقبضة ٭ لما عدمت القری بارضکم ٭ اکلت کتبی کاننی ارضة ٭ وانشد هو لنفسه ؎ ترکت رسوم عزی فی بلادی ٭ وصرت بمصر منسی الرسوم ٭ ونفسی عفتها بالذل فیها ٭ وقلت لها عن العلیاء صومی ٭ ولی عزم کحد السیف ماض ٭ ولکن اللیالی من خصومی ٭ ثم زار بیت المقدس فی شهر ربیع الاول سنة تسع وعشرین والف ورجع الی القاهرة وکرر منها الذهاب الی مکة فدخلها بتاریخ سنة سبع وثلاثین خمس مرات واملی بها دروسا عدیدة وتوفد علی طیبة سبع مرات واملی الحدیث النبوی بمرأی منه صلی الله علیه وسلم ثم رجع الی مصر فی صفر سنة تسع وثلاثین ودخل القدس فی رجب من تلک السنة واقام خمسة وعشرین یوما ثم ورد منها الی دمشق فدخلها فی اوائل شعبان وانزلته المغاربة فی مکان لا یلیق به فارسل الیه احمد بن شاهین مفتاح المدرسة الجقمقیة وکتب مع المفتاح هذه الابیات ؎ کتب المقری شیخی مقره ٭ والیه من الزمان مفره ٭ بکتف مثل صدره فی اتساع ٭ وعلوم کالبحر فی ضمن بحره ٭ ای بدر قد اطلع الدهر منه ٭ ملأ الشرق نوره ای بدره ٭ احمد سیدی و شیخی وذخری ٭ وسمیی وذاک اشهر فخری ٭ لو بغیر الاقدام یسعی مشوق ٭ جئته زائرا علی وجه شکری

فاجابه المقری بقوله ۔ ای نظم فی حسنه سار فکری ٭ وتحلی بدره صدر ذکری ٭ حط اثر الصیت
لابن شاهین ینمی ٭ من بروض الندی له خیر ذکر ٭ احمد المستطیبن ذروة مجد ٭ للعوان من المعالی و بکر
حل مفتاح فضله باب وصل ٭ من معانی تعریفه دون نکر ٭ یا بدیع الزمان دم فی ازدیاد ٭ بالعلی و
ازدیاد تجنیس شکر ولما دخل علیها اعجبته فنقل اسبابه الیها واستوطنها مدة اقامته واملی صحیح البخاری
بالجامع تحت قبة النسر بعد صلوة الصبح ولما کثر الناس بعد ایام خرج الی صحن الجامع تجاه القبة المعروفة بالباعونیة وحضره غالب اعیان علماء دمشق
واما الطلبة فلم یتخلف منهم احد وکان یوم ختمه حافلا جدا اجتمع فیه الالوف من الناس وعلت الاصوات
بالبکاء فنقلت حلقة الدرس الی وسط الصحن الی الباب الذی یوضع فیه العلم النبوی فی الجمعات من رجب
وشعبان ورمضان واتی له بکرسی الوعظ فصعد علیه وتکلم بکلام فی العقائد والحدیث لم یسمع
نظیره ابدا وتکلم علی ترجمة البخاری وانشد له بیتین وافاد ان لیس للبخاری غیرهما وهما ۔
اغتنم فی الفراغ فضل رکوع ٭ فعسی ان یکون موتک بغتة ٭ کم صحیح قد مات قبل سقیم ٭
ذهبت نفسه النفیسة فلتة ٭ قلت ورایت فی بعض المجامیع نقلا عن الحافظ ابن حجر انه وقع للبخاری
ذلک او قریب منه وهذه من الغرائب انتهی وکانت الجلسة من طلوع الشمس الی قرب الظهر ثم ختم الدرس
بابیات قالها حین ودع المصطفی صلی الله علیه وسلم وهی قوله ۔ یا شفیع العصاة انت رجائی ٭ کیف
یخشی الرجاء عندک خیبة ٭ واذا کنت حاضرا بفؤادی ٭ غیبة الجسم عنک لیست بغیبة ٭ لیس
بالعیش فی البلاد انقطاع ٭ اطیب العیش ما یکون بطیبة ٭ ونزل عن الکرسی فازدحم الناس علی تقبیل
یده وکان ذلک نهار الاربعاء سابع عشری رمضان سنة سبع وثلاثین والف ولم یتفق لغیره من العلماء
الواردین الی دمشق ما اتفق له من الحظوة واقبال الناس وکان بعد ما رای من اهلها ما رای کثیر الاهتمام
بمدحها وقد عقد فی کتابه عرف الطیب فصلا یتعلق بها وباهلها واورد فی مدحها اشعارا الی ان
قال المحبی وقد اطلنا الکلام حسبما اقتضاه المقام فلنرجع الی الغرض من ذکر بقیة خبر المقری فنقول
وکانت اقامته بدمشق دون الاربعین یوما ثم رحل منها فی خامس شوال سنة تسع وثلاثین
الی مصر وعاد الی دمشق مرة ثانیة فی اواخر شعبان سنة اربعین وحصل له من الاکرام ما حصل فی
قدمته الاولی وحین فارقها انشد قوله ۔ ان شام قلبی عنک بارق سلوة ٭ یا شام کنت کمن یخون
بغدره ٭ کم راحل عنها لفرط ضرورة ٭ وعلی القرار بغیرها لا یقدر ٭ متصاعد الزفرات مکلوم الحشا ٭

والدم من اجفانه بتحدره ودخل مصر واستقر بها مدة يسيرة ثم طلق زوجته الوفائية واراد العود الى دمشق للتوطن بها ففاجاه الحمام قبل نيل المرام وكانت وفاته فى جمادى الاخرة سنة احدى و اربعين والف ودفن بمقبرة المجاورين وقال الاديب ابراهيم الاكرمى فى تاريخ وفاته سه قد ختم الفضل به فارخوه خاتمه والمقرى بفتح الميم وتشديد القاف واخرها راء مهملة وقيل بفتح الميم وسكون القاف لغتان اشهرهما الاولى نسبة الى قرية من قرى تلمسان واليها نسبة ابائه ورضى الدين محمد بن على بن حيدر الحسينى الشامى در تنضيد العقود السنية بتمهيد الدولة الحسنية در ترجمه شريف مبارک بن شريف نامى بن عبد المطلب بن حسن بن ابى نمى گفته فصل فى الحوادث المتعلقة بدولة صاحب الترجمة رحمه الله الى عام وفاته ففى سنة ثنتين واربعين بعد الالف توفى العالم العلامة الشيخ احمد المقرى المالكى صاحب التصانيف الجمة والعلوم الكثيرة فولد بتلمسان وسكن فاس من ارض المغرب واخذ العلم بها واتسعت معرفته وكملت فضيلته ورحل الى الحرمين ومصر والشام واقام بها وبها الف كتابه الكبير المعروف بنفح الطيب فى اخبار ابن الخطيب هو كتاب حافل قصد فيه ايراد جملة صالحة من اخبار لسان الدين ابن الخطيب من شعره ومكاتباته ومشايخه ومن اخذ عنه ثم اتسع به الحال الى انه خرج عن هذه الحلبة فاتى بتاريخ الاندلس بالمناسبة ومن ليها من الملوك منذ افتتحها المسلمون وتنقل الدول وماجرى فى ضمن ذلك من الوقائع والحوادث وكيفية اخذ الكفار لها وخروجها من ايدى المسلمين واطال ذلك بذكر محاسن الاندلس وانهارها وبساتينها وماقيل فى ذلك من الشعر ومايناسب ذلك من الابيات واللطائف ثم استطرد الى ذكر من دخل الاندلس من علماء المشرق ومن خرج من الاندلس الى المشرق وذكر جانبا من انشاء ابن الخطيب وشعره واستشهاده وكيفية قتله فصار ذكر ابن الخطيب فى هذا الكتاب وهو نزر قليل بالنسبة الى ما اشتمل عليه من الوقائع والحوادث و الحاصل انه كتاب ممتع فى الادب والشعر والاخبار وهو فى نحو اربعة اسفار ثم اقام الشيخ المذكور فى اخر ايامه بمصر وتوفى بها فى السنة المذكورة وكان واسع الفضل له مشاركة تامة فى سائر العلوم ومن تاليفه ازهار الرياض فى اخبار عياض وروضة الاس العاطرة الانفاس فى ذكر من لقيته من اعلام مراكش وفاس والجمان فيما التقيت من الجمان وهو اعم من الذى قبله والدر الثمين فى اسماء الهادى الامين ورسالتان فى صفة النعال النبوى وقد اشتهرتا وارجوزة فى العقائد وارجوزة فى الوفق المخمس وله

شعر رائق فی نفح الطیب و مولوی صدیق حسن خان معاصر در تاج مکلل گفته الشیخ احمد بن محمد بن احمد المقری التلمسانی المولد المالکی المذهب نزیل قاهرة قال فی خلاصة الاثر حافظ المغرب جاحظ البیان ومن لم یر نظیره فی جودة القریحة وصفاء الذهن وقوة البدیهة وکان آیة باهرة فی علم التفسیر و الحدیث ومعجزا باهرا فی الادب والمحاضرات له المولفات الشائعة منها عرف الطیب فی اخبار ابن الخطیب انتهی قلت و ذکر فی کشف الظنون انه سماه بعد ذلک نفح الطیب عن غصن الاندلس الرطیب انتهی وله اضاءة الدجنة فی عقائد اهل السنة ولد بتلمسان ونشأ بها وحفظ القرآن وقرء علی عمه سعید بن احمد المقری مفتی تلمسان ستین سنة ومن جملة ما قراء علیه صحیح البخاری سبع مرات و روی عنه الکتب الستة وان الفتوی صارت الیه فی زمنه ارتحل تارکا للمنصب والوطن الی حج بیت الله الحرام سنة ١٠٢٧ ثم ورد الی مصر و تزوج بها من السادة الوفائیة سنة ١٠٢٨ ثم زار بیت المقدس سنة ١٠٢٩ وکرر الذهاب الی مکة واملی بها دروسا و وفد علی طیبة سبع مرات واملی الحدیث النبوی بمرأی منه صلعم ومسمع ثم رجع الی مصر سنة ٣٩ ثم ورد الی دمشق واملی صحیح البخاری وحضره غالب اعیان دمشق من العلماء ولما الطلبة فلم یتخلف منهم احد وکان یوم ختمه حافلا جدا اجتمع فیه الالوف من الناس وعلت الاصوات بالبکاء واتی له بکرسی الوعظ فصعد علیه وتکلم بکلام فی العقائد والحدیث لم یسمع نظیره ابدا وتکلم علی ترجمة البخاری وانشد له بیتین وافاد ان لیس للبخاری غیرهما وهما سه اغتنم فی الفراغ فضل رکوع ٭ فعسی ان یکون موتک بغتة ٭ کم صحیح قد مات قبل سقیم ٭ ذهبت نفسه النفیسة فلتة ٭ وکانت الجلسة من طلوع الشمس الی قرب الظهر ثم ختم الدرس بابیات قالها حین ودع المصطفی صلعم وهی قوله سه یا شفیع العصاة انت رجائی ٭ کیف یخشی الرجاء عندک خیبة واذا کنت حاضرا بفوادی ٭ غیبة الجسم عنک لیست بغیبة ٭ لیس بالعیش فی البلاد انقطاع ٭ اطیب العیش ما یکون بطیبة ٭ ونزل عن الکرسی فازدحم الناس علی تقبیل یده وکان ذلک نهار الاربعاء سابع عشر رمضان سنة ١٠٣٩ ولم یتفق لغیره من العلماء الواردین الی دمشق ما اتفق له من الحظ واقبال الناس وکان بعد ما رأی من اهلها ما رأی کثیر الاهتمام بمدحها وقد عقد فی کتابه نفح الطیب فصلا یتعلق بها وباهلها واورد فی مدحها اشعارا وجری بینه وبین ادبائها وعلمائها مطارحات شتی ودخل مصر واستقر بها مدة یسیرة ثم طلق زوجته الوفائیة واراد العود الی دمشق للتوطن بها ففجأه

انجام قبل نیل المرام وکانت وفاته سنة ۱۰۴۱ رحمه الله تعالی ذکره الخفاجی فی ریحانة الالباء و
امتدحه بعبارة ابتهر لها العلماء وانشد له اشعارا وقال رایت له نظما ونثرا ومحاسن تملأ الافواه
والاسماع درا وتآلیفه ازهار الریاض فی اخبار عیاض انتهی واز مفاخر بارعه ومآثر ناصعه مقری آنست که او
از جمله شیوخ مشایخ سبعه است که شاه ولی الله والد مخاطب در رسالة الارشاد الی مهمات الاسناد باتصال سند خود بایشان
حمد الهی فرموده و ایشان از مشایخ جلهٔ کرام و ائمهٔ افادهٔ اعلام و از جمله مشهورین بالجمع بین الحرمین و مجمع علی فضلهم من
بین المخالفین و الموافقین نموده ابومهدی ثعالبی که یکی از مشایخ سبعه مذکورین است در مقالید الاسانید در ذکر مرویات خود از
علی اجهوری گفته واما شرح الکرمانی المسمی بالکواکب الدراری فی شرح صحیح البخاری وذکر انه الفهم تسمیته
فی المطاف بعد الفراغ من الطواف فاخبرنا به سماعا وقراءة علیه لمواضع متفرقة منه واجازة لسائره
عن الشهاب احمد بن محمد بن احمد المقری عن ابی العباس احمد بن ابی العافیة الشهیر بابن القاضی المکناسی
عن عبد الرحمن بن فهد عن عمه عز الدین عبد العزیز بن عمر بن محمد بن فهد عن ابیه عن ابی الفتح محمد
بن ابی بکر بن الحسین المراغی المدنی قال ابن القاضی واخبرنی به البرهان ابراهیم بن عبد الرحمن بن علی
بن ابی بکر العلقمی والنور علی بن ابی بکر القرافی قال اخبرنا الحافظ الجلال عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی
اجازة عن شمس الدین محمد بن احمد المخزومی عن تقی الدین یحیی بن العلامة شمس الدین محمد بن یوسف
الکرمانی قال هو وابو الفتح المراغی اخبرنا مؤلفه شمس الدین محمد بن یوسف ابو الکرمانی بجمیع تصانیفه انتهی **فهذا** باذ اعیم المقری صاحب نفح الطیب
قد اثبت هذا الحدیث الغض الرطیب ٭ حیث اورده فی کتابه ذلک النظم القشیب ٭ عن ابن جابر
المغلق الادیب ٭ واستحسنه استحسانا یبهر کل لبیب ٭ واستجوده استجوادا یعجب کل اریب ٭ فالمقدم
علی ازراءه والتعییب ٭ والمجتری علی اخماله والتغریب ٭ مستهدف من اهل النقد للملام و
التانیب ٭ مغضوب بتعییرهم والتثریب ٭ غیر مبال بالتخسیر والتتبیب ٭ موقع نفسه فی اهوال
الیوم العصیب **وجه صد و هشتادم** آنکه شیخ احمد بن الفضل بن محمد باکثیر المکی الشافعی که مفاخر
کثیره ومآثر اثیره او در مجلد حدیث ولایت بتفصیل جلیل شنیدی حدیث مدینة العلم را روایت نموده چنانچه در
کتاب وسیلة المآل فی عد مناقب الآل که بنهایت علو مرتبت و سمو منزلت آن بر ناظر کتاب تفضیة العقود السنیه
بتمهید الدولة الحسنیه پوشیده نیست از کلام مصنف خود این کتاب اعنی وسیلة المآل کما ینبغی هدی الولا غایت عظمت و جلالت
احادیث و اخبار آن واضح و آشکار است گفته وعنه ای عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله

علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأته من بابه اخرجه ابو عمرو انتهی
فهذا احمد بن الفضل المکی صاحب وسیلة المآل بجهبذهم المعزز عندهم لماثره اثیرة
لا تنال، قد روی هذا الحدیث الذی یحادس الضلال، القاطع دابر اصحاب الشمال، فاجتثت
والحمد لله عروق ذوی الخدع والاضلال، واقتلعت والمنة له اسوس اهل الزیغ والاذلال،
وظهر ان الجاحدین له مغمورون فی طینة الخبال، وان الطاعنین فیه ماسورون فی عصبیة لیس
لها زوال **وجه صد و هشتاد و یکم** آنکه محمود بن محمد بن علی الشیخانی القادری در صراط سوی فی مناقب آل النبی
گفته روی الامام احمد فی الفضائل والترمذی مرفوعا ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة
العلم وعلی بابها ولهذا کان ابن عباس یقول من اتی العلم فلیأت الباب وهو علی رضی الله عنه و محتجب
نماند که کتاب صراط سوی از جمله جلائل کتب و عقائل اسفار کبار و اخبار سنیه ستار صدر خود این کتاب بنهایت مدح وثنا
و وصف و اطرا مطالب و مقاصد و کمال حقیت و صدقیت و اصابت و وثاقت روایت و اخبار آن واضح و آشکار است
وهذه عبارته بعد التحمید والتصلیة اما بعد فان العمل بغیر العلم وبال والعلم بغیر العمل خیال و لا
یقبض العلم الا بموت العلماء کما فی الحدیث المتفق علی صحته فی روایة عبد الله بن عمر ان رسول الله صلی الله
علیه وسلم قال ان الله لا یقبض العلم انتزاعا ینتزعه من الناس ولکن یقبض العلم بموت العلماء کلما ذهب
عالم ذهب بما معه حتی اذا لم یبق عالم اتخذ الناس رؤساء جهالا فسئلوا فافتوا بغیر علم فضلوا واضلوا
واعلم ان الفحول قد قبضت والوعول قد هلکت والقرض زمان العلم وخمدت جمرته وهزمته کرة
الجهل وعلت دولته حتی لم یبق من الکتب التی یعتمد علیها فی ذکر الانساب الا بعض الکتب المؤلفة
التی صنفها اصحاب البدعة کما ستقف علی اسمائها فی تضاعیف الکتاب ان شاء الله تعالی یلوح لک سرابها
من بعید کالسراب لکونها فارغة عن الصدق والصواب فی ذلک اما الان لیس محبة آل بیت النبی صلی الله
علیه وسلم من قلوب الصالحین من اهل السنة والعیاذ بالله من تلک الفتنة او النقص فی الایمان و
ترددا فی الیقین او لشین فاحش وکلم ظاهر فی امر الدین والدلیل علی ذلک انی سمعت من جماعة لا
یعبأ الله بهما انهم یسبون الاشراف القاطنین بمکة المشرفة والمدینة المنورة من بنی الحسن والحسین فاجبتهما
بقول القائل ~ لو کل کلب عوی القمته حجرا، لاصبح الصخر مثقالا بدینار، ثم نودی فی سری بین فی الروضة
القبر الشریفة والمنبر بالانتصار لاهل البیت ونحوت عند ذلک فی کتاب اذکر فیه مناقب اهل البیت علی ما اتفق علیه اهل السنة والجماعة علی وجه الاختصار

وأذكر فيه انشاء الله تعالى مع ذكر كل واحد من ائمة أهل البيت من كان معاصراً لهم من أصحابهم وعلمائهم كما ترى ذلك إن شاء الله تعالى قريباً وسميته الصراط السوي في مناقب آل النبي ولقد أجاد من قال أرتجالاً فيه شعراً حسناً ؛ هذا كتاب نفيس قد حوى درراً ؛ في مدح آل رسول الله والشرف ؛ أنعم به من كتاب تحفة برزت ؛ ما مثلها في خبايا الدهر من تحف ؛ فغن به صاح واغنم في مطالعة ؛ واستخرج الجوهر المكنون في الصدف ؛ يزول عنك العنا والهم سائره ؛ وفيه تهدى صراطاً غير مختلف ؛ فهو الصراط السوي في الاسم شهرته ؛ تاليف محمود تالي منهج السلف ؛ القادري طريقاً في مسالكه ؛ الشافعي اتباعاً للمعهود في ؛ ومحمود بن محمد شيخاني از شيوخ مشهورين و علماى معروفين است بنهايت رفعت مرتبت وسمو منزلت او از اشعار بلاغت شعار بعض معاصرين قادري كه آنرا در ضمن صدر صراط سوي مذكور شده واضح و ظاهر است كافيست كه بجهو كمال وثوق و استناد و اعتماد او كه فاضل شهير رشيد بر روايتش احتجاج و استدلال نموده چنانچه در كتاب عزة الراشدين بمقام اثبات ادعاى فدا كردن ابو حنيفه جان خود را بر اهل بيت عليهم السلام گفته و سيد محمود قادري قدس سره در كتاب حياة الذاكرين فرموده قيل أن رجلاً أتى أبا حنيفة رحمة الله عليه وقال أخي توفي وأوصى بثلث ماله لامام المسلمين إلى من أدفع فقال له أبو حنيفة أمرك بهذا السؤال أبو جعفر الدوانقي وكان يبغض أبا حنيفة كبغض جماعة من أشقياء بلدنا للامام الشافعي رح فحلف السائل كذباً أنه ما أمرني بهذا السؤال فقال أبو حنيفة رح ادفع الثلث إلى جعفر بن محمد الصادق فإنه هو الامام الحق فذهب السائل وأخبر أبا جعفر الدوانقي بذلك فقال أبو جعفر بهذا عرفت أبا حنيفة منذ قديم أنه يرى الحق لغيرنا ثم دعى بأبي حنيفة وسقاه السم في الطعام ففهم أبو حنيفة ذلك فقام ليخرج فقال له أبو جعفر إلى أين يا أبا حنيفة فقال إلى أين تأمرني فأمره بالجلوس إلى أن عمل السم فيه فخرج ومات شهيداً في الطريق انتهى و درين روايت مناقب امام اعظم كه بالا مذكور شده اعني بعضى گفته اند كه در حادثه محمد و ابراهيم چون امام فتوى نوشت به بيعت و اعانت ايشان فرموده منصور بران مطلع شد الخ اختلافى نيست چرا كه سوال متعدد بوده چنانكه از عبارت هر دو روايت بر ظاهر است پس حاصلش آنست كه جواب امام اول يعنى فتوى دادن بصرف مال بطرف محمد و ابراهيم باعث تغير منصور بر آنجناب و طلب ايشان از كوفه به بغداد و باعث حبس شده باشد و جواب دوم يعنى فتوى دادن بدفع ثلث به ابو جعفر امام جعفر صادق عليه السلام و قائل شدن بامامت آنجناب باعث قتل شده باشد انتهى ما في عزة الراشدين فهذا القادري كابرهم الذي اسماه الكابرون ؛ وبارعهم الذي اعجب به الماهرون ؛ قد روى هذا الحديث الذي يتبصر به الناظرون

خبثوة

بچلی

ویفلح به الفائزون ❊ فلا یعمی عنه الا الحائرون البائرون ❊ ولا یضل عنه الا الخاسئون الخاسرون
ولا یغمزه الا التائهون السادرون ❊ وما تفوهوا به فانا علی ذهاب به لقادرون **وجه صد و هشتاد و دوم**
آنکه عبد الحق بن سیف الدین البخاری الدهلوی در حاشیه مشکوة اثبات این حدیث شریف فرموده چنانچه در کتاب کور بترجمه جناب امیر المومنین علیه السلام گفته واخرج
الترمذی والحاکم عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی
بابها وقد تکلم فی هذا الحدیث قال ابن حجر هذا حدیث حسن علی الصواب لا صحیح کما قال الحاکم ولا موضوع
کما قاله جماعة منهم ابن الجوزی والنووی **وجه صد و هشتاد و سوم** آنکه عبد الحق دهلوی در لمعات شرح مشکوة
اثبات این حدیث شریف بسیاق افادات علمای اعلام خود نموده چنانچه گفته واعلم ان المشهور من لفظ الحدیث
فی هذا المعنی انا مدینة العلم وعلی بابها وقد تکلم النقاد فیه واصله من ابی الصلت عبد السلام و
کان شیعیا وقد تکلم فیه وصحح هذا الحدیث الحاکم وحسنه الترمذی وضعفه آخرون ونسبه
الی الوضع طائفة ونحن ننقل ما ذکره علماؤنا فی ذلک بعباراتهم وان کانت مشتملة علی التکرار فنقول
قال الشیخ مجد الدین الشیرازی اللغوی صاحب القاموس فی نقد الصحیح حدیث انا مدینة العلم وعلی
بابها ذکره ابو الفرج ابن الجوزی فی الموضوعات من عدة طرق وجزم ببطلان الکل وقال مثل ذلک جماعة
وعندی فی ذلک نظر کما سنبینه والمشهور بروایة ابو الصلت بن عبد السلام بن صالح الهروی عن ابی معویة
محمد بن خازم الضریر عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس رضی الله عنهما وعبد السلام هذا
ضعفوه جدا واتهم بالرفض ومع ذلک فقد روی عباس بن محمد الدوری فی سوالاته عن یحیی
بن معین انه ساله عن ابی الصلت هذا فوثقه فقال الیس قد حدث عن ابی معویة انا مدینة العلم و
علی بابها فقال قد حدث به عن ابی معویة محمد بن جعفر الفیدی وکذلک روی صالح بن محمد الحافظ الملقب
جزرة وابو الصلت محمد بن محرز عن یحیی بن معین انه فی ترجمة ابی الصلت ابن محرز قال یحیی فی هذا الحدیث هو من حدیث ابی معویة اخبرنی
ابن نمیر قال حدث به ابو معاویة قدیما ثم کف عنه وکان ابو الصلت الهروی رجلا موسرا یطلب هذه
الاحادیث ویکرم المشایخ یعنی فخصه ابو معاویة بهذا الحدیث فقد بری عبد السلام عن عهدة
هذا الحدیث وابو معاویة الضریر حافظ یحتج بافراده کابن عیینة وغیره ولیس هذا الحدیث من
الالفاظ المنکرة التی تاباها العقول بل هو مثل قوله صلی الله علیه وسلم فی حدیث ارأف امتی ابو بکر الحدیث
وقد حسنه الترمذی وصححه غیره ولم یات من تکلم علی حدیث انا مدینة العلم بجواب عن هذه الروایات

صالح

احمد بن ح

الثابتة عن يحيى بن معين والحكم عليه بالوضع باطل قطعا وانما امسك ابو حاتم عن روايته لشائبة الغرابة
لا لبطلانه اذ لو كان كذلك لم يحدث به اصلا مع حفظه واتقانه وللحديث طريق اخرى رواها
الترمذي في جامعه عن اسماعيل بن موسى الفزاري عن محمد بن عمر الرومي عن شريك بن عبد الله عن
سلمة بن كهيل عن سويد بن غفلة عن ابي عبد الله الصنابحي عن علي رضي الله عنه ان النبي صلى الله
عليه وسلم قال انا دار الحكمة وعلي بابها وتابعه ابو مسلم الكجي وغيره على روايته عن محمد بن عمر الرومي
ومحمد هذا روى عنه البخاري في غير الصحيح ووثقه ابن حبان وضعفه ابو داؤد وقال الترمذي بعد
سياق الحديث هذا حديث غريب وقد روى بعضهم هذا عن شريك ولم يذكر فيه الصنابحي ولا
نعرف هذا عن احد من الثقات غير شريك قلت فلم يبق الحديث من افراد محمد الرومي وشريك احتج به مسلم و
علق له البخاري ووثقه ابن معين والعجلي وزاد حسن الحديث وقال عيسى بن يونس ما رايت احدا قط
اورع في علمه من شريك فعلى هذا يكون مفرده حسنا ولا يرد عليه رواية من سقط الصنابحي منه
لان سويد بن غفلة تابعي مخضرم روى عن ابي بكر وعمر وعثمان وعلي رضي الله عنهم وسمع منهم فيكون
ذكر الصنابحي فيه من باب المزيد في متصل الاسانيد والحاصل ان الحديث ينتهي بمجموع طريقي
ابي معاوية وشريك الى درجة الحسن المحتج به ولا يكون ضعيفا فضلا ان يكون موضوعا ولم اجد
لمن ذكره في الموضوعات طعنا مؤثرا في هذين السندين وبالله التوفيق انتهى كلام الشيخ مجد الدين
وقال السخاوي في المقاصد الحسنة حديث انا مدينة العلم وعلي بابها ذكره الحاكم في المناقب من مستدركه
والطبراني في معجمه الكبير وابو الشيخ وابن حبان في السنة له وغيرهم كلهم من حديث ابي معاوية الضرير
عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس مرفوعا به بزيادة من اتى العلم فليات الباب ورواه الترمذي في
المناقب من جامعه وابو نعيم في الحلية وغيرهما من حديث علي ان النبي صلى الله عليه وسلم قال انا
دار الحكمة وعلي بابها قال الدارقطني في العلل عقب ثانيهما انه حديث مضطرب غير ثابت وقال الترمذي
انه منكر وكذا قال شيخه البخاري وقال انه ليس له وجه صحيح وقال ابن معين فيما حكاه الخطيب في
تاريخ بغداد انه كذب لا اصل له وقال الحاكم عقب اولهما انه صحيح الاسناد واورده ابن الجوزي من
هذين الوجهين في الموضوعات ووافقه الذهبي وغيره على ذلك واشار الى هذا ابن دقيق العيد بقوله هذا
الحديث لم يثبتوه وقيل انه باطل وهو مشعر بتوقفه فيما ذهبوا اليه من الحكم بكذبه بل

يذكروا

بمفرده

منهم

ابو الشيخ بن حيان

صرح العلائی بالتوقف فی الحکم علیہ بذلک وقال وعندی فیہ نظر ثم بین ما یشہد لکون ابی معویۃ
راوی حدیث ابن عباس حدث بہ فزال المحذور ممن ھو دونہ قال وابو معویۃ ثقۃ حافظ یحتج بافراد
کابن عیینۃ وغیرہ فمن حکم علی الحدیث مع ذلک بالکذب فقد اخطاء وقد اخرج الدیلمی فی مسند
بسند ضعیف جدا عن ابن عمر مرفوعا علی ابن ابی طالب باب حطۃ فمن دخل فیہ کان مومنا ومن خرج
منہ کان کافرا ومن حدیث ابی ذر رفعہ علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت بہ من بعدی حبہ ایمان
وبغضہ نفاق والنظر الیہ عبادۃ ومن حدیث ابن عباس رفعہ انا میزان العلم وعلی کفتاہ والحسن و
الحسین خیوطہ واوردہ صاحب الفردوس وتبعہ ابنہ المذکور بلا اسناد عن ابن مسعود رفعہ انا مدینۃ
العلم وابوبکر اساسہا وعمر حیطانہا وعثمان سقفہا وعلی بابہا انتہی کلام المقاصد الحسنۃ و فی فصل الخطاب
من کتاب الانساب للامام عبد الکریم بن محمد السمعانی رحمہ اللہ فی ترجمۃ الہروی ابو الصلت عبد السلام بن صالح
بن سلیمان الہروی مولی عبد الرحمن بن سمرۃ ادرک حماد بن زید و مالک بن انس وسفیان بن عیینۃ وغیرہم و
کان صاحب قشافۃ وزہد قدم مرو ایام المامون فلما سمع کلامہ جعلہ من الخاصۃ من اخوانہ وکان
ابو الصلت یرد علی اہل الاہواء من المرجیۃ والجہمیۃ والزنادقۃ والقدریۃ وکان یعرف بالتشیع
قال احمد بن سیار المروزی ناظرتہ فلم ارہ یفرط ورایتہ یقدم ابابکر وعمر رضی اللہ عنہما وکان لا یذکر
اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ورضی عنہم الا بالجمیل وکان یقول ھذا مذہبی الذی ادین
اللہ بہ عز وجل وقال یحیی بن معین ابو الصلت ثقۃ صدوق الا انہ یتشیع وقال ابو عبد الرحمن النسائی
ابو الصلت لیس بثقۃ توفی ابو الصلت فی شوال سنۃ ست وثلاثین ومائتین وایضا فی الانساب
قال ابو حاتم بن حبان ابو الصلت عبد السلام ھو الذی روی عن ابی معاویۃ عن الاعمش عن مجاہد
عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد
المدینۃ فلیات من قبل الباب وھذا شیئ لا اصل لہ لیس من حدیث ابن عباس ولا مجاھد ولا الاعمش
ولا ابی معاویۃ وکل من حدث بہذا المتن فانما سرقہ من ابی الصلت ھذا انتہی کلام فصل الخطاب
وفیہ الطعن فی الحدیث فقط لکن الکلام الجامع من ثمرۃ الفن ما ذکرناہ قبل لعل ذلک ھو الصواب
وجہ صد و ہشتاد و چہارم آنکہ شیخ عبد الحق دہلوی در اشعۃ اللمعات شرح فارسی مشکوۃ اثبات این حدیث
شریف نمودہ چنانچہ گفتہ وعنہ و ہم از علی ست قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا دار الحکمۃ

وعلی بابها من سرای حکمتم و علیّ در آن ست و مشهور بلفظ انا مدینة العلم و علیّ بابها و گفته شده که شک نیست که علم از آن حضرت از جانب صحابه دیگر نیز آمده و مخصوص بعلی مرتضی نیست بلکه تخصیص بوجهی خاص خواهد بود که وسیع تر و مفتوح تر و عظیم تر خواهد بود مثلا چنانکه آمده است اقضاکم علیّ و اصل این حدیث از ابی الصلت عبد السلام بن صالح هروی است که شیعی است ولیکن صدوق ست و در تعظیم اصحاب تقصیر نمیکرد روا الترمذی و قال هذا حدیث غریب و قال روی بعضهم هذا الحدیث عن شریك و گفته است ترمذی روایت کرده اند بعضی این حدیث را از شریک بفتح الشین که از تابعین ست و لم یذکروا فیه عن الصنابحی و ذکر نکرده اند در وی از صنابحی چنانکه در بعضی روایات آمده است ولا نعرف هذا الحدیث عن احد من الثقات و نمی شناسیم این حدیث از هیچ یکی از ثقات غیر شریك جز شریک و کلام در ینباب بسیار ست پاره از آن در شرح مذکور ست **وجه صد و هشتاد و پنجم** آنکه شیخ عبد الحق دهلوی در مدارج النبوة اثبات این حدیث شریف کرده چنانچه در ذکر اسمای مبارکهٔ جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم نقلا عن المواهب گفته هو الملجد ما دما دالملجی المامول الملح المبارك المبتهل المبر المبشر مبشر الیائسین المبعوث بالحق المبلغ المبین المتین المتبتل المتربص المتخصص المترحم المتضرع المتقی المتلو علیه المتهجد المتوکل المتثبت مجاب مجیب المجتبی المجیر المحرض المحرم المحفوظ المحلل محمد المحمود المخبر المختار المخصوص بالشرف المخصوص بالعز المخصوص بالمجد المخلص المدثر المدنی مدینة العلم الخ **وجه صد و هشتاد و ششم** آنکه شیخ عبد الحق در اخبار الاخیار در ضمن وصف شیخ خود موسی گیلانی اثبات این حدیث شریف بحتم و جزم نموده چنانچه در خاتمهٔ اخبار الاخیار در شرح حال خود گفته آخر صدق نیت من کار کرد و شجرهٔ اخلاص من بار آورد برمثال و یرزقه من حیث لا یحتسب بر سر من عیسی نفسی را فرستاد که هر نفس او مائده بود از آسمان معرفت نازل و باعث عید و سرور در اواخر و اوائل موسی مقامی که جمال او ناری ست از شجرهٔ وحدت طالع و نوری از جانب طور حقیقت لامع خلیل لقای که رخسارهٔ زیبایش گلزار بوستان خلت و گل گلستان دین و ملت ست مصطفی جمالی که دهانش نمکدان خوان انا املح و زبانش تبیان قرآن انا افصح ست مرتضی کمالی که دلش باب مدینهٔ علم و فتوح و بر ضمیرش ابواب اسرار لو کشف مفتوح حسن سیرتی وارث مرتبهٔ وانك لعلی خلق عظیم و نائب منصب بالمؤمنین رؤف رحیم حسینی سیرتی که مصدوق و یطهرکم تطهیرا آمده و مصداق الا المودة فی القربی شده زین العابدین و امام الصادقین السید التقی النقی والعلوی العلی المحمد سمی کلیم الله و محبوب حبیب الله الخ و مخفی نماند که شیخ عبد الحق دهلوی از جملهٔ محققین عظام

شک ۱۲

صالح

المتبتل

محجوب

واکابر متقدمین فخام نزد سنیه است سید محمد بن سید جلال ماه عالم بخاری در تذکرة الابرار گفته ذکر اعلم العلماء مخدوم
شیخ عبد الحق قدس سره والد شریف ایشان شیخ سیف الدین نام داشته نسبت ارادت وی بسلسله قادریه
بود فراوان فیوض باطنی از صحبت شیخ امان پانی پتی برداشته و بزرگان بسیار را دیده ملازمت نموده از فضائل
ظاهری و باطنی بهره مند بود در لطافت و ظرافت و محبت و سوز و گداز بی نظیر و اعظم علامات بزرگی وی آنست
که فرزندی مثل حضرت مخدومی نصیب شد که عالمی ازان فیض مند گشت و چون عظمت بزرگی مخدوم بر وی مکشوف
شده بود نهایت محبت میداشت و از سائر فرزندان ممتاز دانسته بارها میگفت که مرا ازین فرزند امیدوار بسیار است
و آثار بزرگی و رشد از ایام صبا تا وقت نشو و نما از چهره مخدومی میتافت از بس که فطرت بلند و استعداد عالی
داشتند در ایام تحصیل در مجالس درس سخنان مفید و بحثهای قوی داشتند اکثر استادان میگفتند ما از ایشان
مستفیدیم پس از تحصیل حفظ قرآن نموده بحرمین شریفین رفتند و پیش محدثان عالی اسناد تصحیح کتب احادیث
نمودند و با اکابر آنجا صحبتها داشتند و با شیخ عبد الوهاب متقی قدس سره که خلیفه و جانشین حضرت قدوة الاولیا
شیخ علی متقی بودند در مکه معظمه در آن ایام بر مسند ارشاد متمکن بودند صحبت داشته خلافت یافته و برخصت
شیخ بوطن خود تشریف آورده دهلی را روشنائی بخشیدند و چون صاحب تصرف انفسی و آفاقی خواجه محمد باقی قدس سره
بدهلی تشریف آورده بخدمت مستعدان فیض طلبان اشتغال نمودند حضرت مخدومی از نهایت تعطش و طلب که
داشتند بعد از اشاره از روح حضرت غوث صمدانی قدس سره ملازمت حضرت خواجه نموده و اخذ طریقه نقشبندیه از
آنحضرت یافته و حضرت خواجه نیز با ایشان بکمال توجه و تواضع و نیاز پیش می آمد و رعایت خاطر میکرد امروز برکت
و میمنت دهلی از ذات والا صفات آن دانای علوم متداوله شناسای فنون متعارفه است و سخن همانست که یکی از
فضلای روزگار در حق آنحضرت میگفت این مثل در عهد او نو شد که هر شئ شهر و کوچه این شهر بلکه تمام هندوستان از سایر
بلاد و ولایت دیگر بوجود فائض الجود ایشان فخر نماید و آنحضرت را در علوم عقلی و نقلی تصانیف است و تمامه تصانیف
صغیر و کبیر قریب صد رسیده الله تعالی سایه افاضه ایشان را بر سر طالبان و مستفیدان همیشه داراد - و غلام علی
آزاد بلگرامی در سبحة المرجان گفته مولانا الشیخ عبد الحق الدهلوی هو المتضلع من الکمال الصوری
والمعنوی والعاشق الصادق من عشاق الجمال النبوی رزق من الشهرة قسطا جزیلا واثبت المؤرخون
ذکره اجمالا و تفصیلا و فی قبة مزاره بدهلی لوح من الحجر نقشت علیه فذلکة من احواله بالفارسیة
وانا اترجمها بالعربیة هی من مبادی الشعور رشد نطاقه علی طاعة الحق وطلب العلم وقریبا من اوان البلوغ

تناول الاکثر من العلوم الدينية وفرغ من تحصيلها کلها وله اثنان وعشرون سنة وحفظ القرآن
وجلس على مسند الافادة وفي عنفوان الشباب اخذته جذبة الغيبة فقطع علاقة محبته عن
الخلان والاوطان وتوجه الى الحرمين وطاف مشاهد الاماکن ثم صحب بها اقطاب الزمان والاولياء
الکبار واختص منهم بودائع ثمينة ورخصة الارشاد للطالبين وکمل في فن الحديث ثم عاد الى الوطن
المالوف مع برکات وافرة واستقر به اثنين وخمسين سنة بجمعية الظاهر والباطن واشتغل بتکميل الاولاد
والطالبين ونشر العلوم لاسيما الحديث الشريف بحيث لم يتيسر مثله لاحد من العلماء السابقين
واللاحقين في ديار الهند وصنف في العلوم خصوصا في الحديث کتبا معتبرة اعتنى بها علماء الزمان
وجعلوها دستور العمل لهم وتصانيفه من الکبار والصغار بلغت مائة مجلد ولد في المحرم سنة ثمان و
خمسين وتسعمائة وتوفي في سنة اثنين وخمسين والف تمت الترجمة ووجد بعضهم تاريخ وفاته علماء امتي
کانبياء بني اسرائيل همزة علماء وهمزة انبياء محسوبتان في التاريخ والشيخ تشرف سنة خمس وثمانين
وتسعمائة بخدمة الشيخ موسى القادري واخذ عنه الخرقة القادرية وهو من نسل الشيخ جلال الدين
البخاري الاچي الذي هو من اولاد الشيخ عبد القادر الجيلاني رضي الله عنه من مشاهير اولياء الهند ولما وصل
الشيخ عبد الحق الى مکة المعظمة صحب الشيخ عبد الوهاب المتقي تلميذ الشيخ علي المتقي المتقدم ذکره وتلمذ عليه واخذ
عنه اجازة کتب الاحاديث النبوية وشاه نواز خان در مرآة آفتاب نما گفته شيخ عبد الحق محدث نسبت ارادت
باشاه موسى گيلاني داشت وشاه يکي از اولاد حضرت عبد القادر جيلاني بود ومرقد در ملتان دارد وشيخ عبد الحق را از
مشايخ بسيار بغتهبار رسيد در عين جواني دست از مرادات برداشته عازم مکه معظمه شد ودولت حج دريافت و
فتوحات فراوان از صحبت شيخ عبد الوهاب خليفه وجانشين علي متقي که از مشاهير مشايخ مکه بود حاصل نمود و
احاديث را سند کرده اجازت تدريس يافت مدتي بمکه معظمه رياضات شاقه کشيده قاصد زيارات مدينه منوره
گرديد از روح پر فتوح جناب رسالتمآب تربيت پذيرفته برهنماي گم گشتگان باديه ضلالت مجاز گشته بشهر دهلي مراجعت
نمود وبتربيت ارباب ارادت وبتدريس کتب احاديث مشغول گشت وکمال صوري ومعنوي اش از
تصانيف وي هويداست ومصنفاتش در عالم رواج دارد ووفات وي بتاريخ بست وسوم شهر ربيع الاول
سنه يکهزار و پنجاه و دو واقع شد بر لب حوض شمسي بسمت غرب مدفن يافته مقبره عاليه وخانقاه رفيع دارد
ومولوي صديق حسن خان معاصر در اتحاف النبلاء گفته ابو المجد شيخ عبد الحق بن سيف الدين بن سعد الله الترک الدهلوي

البخاری، در خاتمه اخبار الاخیار در احوال خود نوشته اند سه چهار ساله بودم که والدم سخنان این طائفه در کام جان این حقیر ریخته تربیت باطنی را ضمیمه شفقت ظاهری ساختند بعضی ازان سخنان بالخصوصیات وقت هنوز در خزینه خیال مانده است خالی از غرابتی نیست و غریب تر از وی آنکه فقیر را حالت انفطام خود که مدت عمر دو سال یا دو نیم سال خواهد بود الحال در خاطر است که گویا حکایت دیروز است از قرآن مجید سبق در سبق ایشان مینوشتند در سن دو سالگی همین مقدار تعلم کرده ام در دو سه ماه قرآن تمام کردم و در مقدار یکماه قدرت کتابت و سلیقه انشا پیدا شد از کتابهای نظم و اشعار شاید چند جزو از بوستان و گلستان و دیوان حافظ تعلیم کرده باشند بعد از ختم قرآن میزان صرف یاد دادند تا مصباح و کافیه خود تعلیم نمودند و از لب والد ارشاد شاید جزوی طی مینمودم دوازده ساله بودم که شرح شمسیه و شرح عقاید میخواندم در پانزده سالگی مختصر و مطول گذرانیدم بعد ازان بحفظ قرآن نیز موفق شدم و بر همین قیاس بر سایر کتب عبور کردم و مدت هفت هشت سال ملازم درس بعضی از دانشمندان ماوراء النهر ماندم میگفتند که ما از تو مستفید هستیم ما را بر تو منتی نیست از طفولیت نمیدانم که بازی چیست و خواب کدام و آرام چه و آسایش کو هرگز در شوق کسب علم طعام بوقت نخورده و خواب در محل نبرده در زمستان و تابستان بمدرسه دهلی که بعد دو میل مسافت میرفتم و در سایه چراغ خبر میکشیدم و باوجود احاطه اوقات در مطالعه و بحث هرچه از شروح و حواشی بنظر می آمد تقید آن به کتابت از ضروریات وقت بود چند بار در دستار و موی سر آتش چراغ گرفته و مرا تا رسیدن حرارت آن بجره و دماغ خبر نه و باوجود این در کثرت صلوة و اوراد و شب خیزی و مناجات هم در طفولیت جد و اجتهاد بوجود می آمد که مردم حیران آن بودند الی الان بتعلیم و افاده معاذ الله بلکه بتعلم و استفاده بسر می برم حضور و جمعیت من موقوف اختلاط خلق نمانده از ذکر زید و عمر و در تراکیب نحو مذکور شود نیز در ملالم و بحکم وصیت پدر که می گفت ملان تا ملای خشک و ناهموار نباشی همواره از عشق و محبت دم میزنم چاره گر بیچارگان مرا بجانب خود طلبیده و بسوی خانه خود کشید آنچه از انعام آنحضرت صلی الله علیه و سلم بشارت یافته ام اشارت نتوانم کرد در طریقت مرید سید موسی از اولاد شیخ جیلانی در طریقه علیه قادریه ام انتهی ملخصا بر لوح سنگ مزار ایشان سطری چند مرقوم است که محصل احوال ایشان است در ینجا از مآثر الکرام تاریخ بلگرام نقلکرده میشود ابو المجد عبد الحق از مبادی شعور بطاعت حق و طلب علم کمر بسته نزدیک باوان بلوغ اکثر علوم دین تحصیل کرد و در سن بست و دو سالگی از همه ان فارغ شده کلام مجید از بر گرفته بر مسند افاده نشست هم در عنفوان جوانی جاذبه الهی در رسید بیکبار دل از یار و دیار بر کنده متوجه حرمین محترمین گشت مدتی مدید بآن مقامات شریف اقامت ورزیده با قطاب زمان و اولیای

کبار صحبت داشته بود ازانها اجازه و رخصت ارشاد طالبان اختصاص یافت و علاوه آن تکمیل فن حدیث نموده
با برکات فراوان بوطن مالوف مراجعت فرمود مدت پنجاه و دو سال بجمعیت ظاهر و باطن تمکن یافته تکمیل فرزندان
و طالبان بجا آورده و بنشر علوم سیما علم شریف حدیث پرداخته بنهجی که در دیار عجم احدی را از علمای متقدمین
و متاخرین دست نداده ممتاز و مستثنی گردید و در فنون علمیه خاصه فن حدیث کتب معتبره تصنیف کرد چنانکه
علمای زمان اعتنای بآن ورزیده دستور العمل خود دارند و اهل دانش از خواص و عوام بجان خریداری مینمایند
تصانیف ایشان از صغیر و کبیر بصد مجلد و بحسب شمار ابیات بپانصد هزار میرسد در محرم سنه نهصد و پنجاه و هشت این
نور اتم پرتو ظهور بعالم عنصری داد و در سنه یکهزار و پنجاه و دو بتمام آگهی و گشاده پیشانی بعالم قدس خرامید تاریخ ولادت
شیخ اولیاست و تاریخ رحلت فخر العالم انتهی بکلامه مقبره او در دهلی برکنار حوض شمسی و اشهر مصنفات
ایشان لمعات شرح مشکوة در عربی و اشعة اللمعات در فارسی و شرح سفر السعادة و اخبار الاخیار و مدارج النبوة
و ما ثبت بالسنه و چهل ساله است الی غیر ذلک و اطلاع و عبور ایشان بر کتب فقه حنفیه چندان است که بیان
نتوان کرد کاتب حروف بزیارت مرقد شریف مکرر فیضیاب شده و کششی عجیب و بستگی غریب در ان مقام یافته
تالیف ایشان در بلاد هند قبول و شهرت تمام دارد و همه نافع و مفید افتاده اما خالی از گوشه تعصب مذهب نیست
میل بنظم هم داشتند و حقی تخلص میکردند و این ابیات از ایشان است ؎ حقی کجا و صحبت کس کز خیال دوست
دارد بجوی چو مردم دیوانه عالمی ؎ حقی بیان شوق بپایان نمیرسد ؎ کوتاه ساز قصه دور و دراز را ؎ ایشان را
قصیده ایست در نعت نبوی قریب شصت بیت که بعد از وصول بمدینه در حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
خوانده شده اولش اینست ؎ بیا ای دل دمی از هستی خود ترک دعوی کن ؎ بمیفگن چشم بر صورت نظر در عین معنی
کن ؎ ایشان را با جناب شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی نقاری بود لیکن در آخر عمر ازان خیالات رجوع
فرمودند و در مکتوبی بخواجه حسام الدین خلیفه شاه باقی بالله قدس سرهم نوشته اند درین ایام صفای فقیر بجهت
شیخ احمد سلمه الله تعالی از حد متجاوز است اصلا پرده بشریت و غشاوه جبلت بمیان نمانده قطع نظر از رعایت
طریقه و انصاف و حکم عقل با این چنین عزیزان و بزرگان بد نباید بود و در باطن بطریق ذوق و وجدان و غلبه
چیزی افتاده که زبان از تقریر آن لال است سبحان الله مقلب القلوب و مبدل الاحوال شاید ظاهر بینان استبعاد
کنند من نمیدانم که حال چیست و بچه منوال است انتهی بلفظه و وجه این نقار آنست که حضرت شیخ را در تقلید مذهب تعصب بسیار
بود و مجدد درج را در اتباع سنت و رد بدعات طریقت و شریعت صلابت تمام با این رهگذر اتفاق میان هر دو صورت

نمی بست ولیکن چون حقتعالی از آل این و هم از حضرت شیخ خواست حقیقت طریقه مجدد رح را در دل ایشان
انداخته صفای کامل بخشید و تالیف قلوب مختلفه ارزانی داشت ولله الحمد انتهی ما فی الاتحاف و از جمله مفاخر مبهره
و مآثر مزهره شیخ عبدالحق اینست که او از شیوخ اجازه شیخ حسن عجیمی ست و عجیمی از آن مشایخ سبعه میباشد که شاه
ولی الله والد مخاطب بر اتصال سند خود بایشان کمال تبجح ظاهر فرموده حمد و ثنای الهی بجا آورده چنانچه از عبارات
عدیده کفایة المتطلع تاج الدین الدهان المکی که در وجه صد و هفتاد و سوم گذشته واضح و لائح ست و شاه ولی الله
در مقدمه سنیه گفته و من عجیب صنع الله انه کما تراکم فی عهد هذین من الفتن الدهماء ما لم یر و
لا معشاره فی عصور القدماء فکذلک لم یر مثل عهدهما (یعنی اکبر شاه و جهانگیر شاه ۱۲) فی اجتماع الاولیاء اصحاب الایات الظاهرة
والکرامات الباهرة والعلماء اصحاب التصانیف المفیدة والتوالیف المجیدة کالسید عبد الوهاب
البخاری و شاه محمد خیالی صاحب الرایات العجیبة والشیخ عبد العزیز حامل لواء الجشتیة فی زمانه و
الخواجه باقی ناشر الطریقة النقشبندیة فی اقطار الهند والشیخ عبد الحق له شرحان علی المشکوة و
شرح علی سفر السعادة للشیخ مجد الدین الفیروزابادی و له جذب القلوب الی دیار المحبوب فی
تاریخ المدینة المنورة وغیرها من الرسائل المفیدة کلهم بمحروسة دهلی و فاضل رشید در ایضاح
لطافة المقال گفته بدانکه مختار شیخ محقق عبدالحق موافق بکتاب و سنت ست علی ما صرح العلامة سعد الملة والدین التفتازانی
فی شرحه للمقاصد بتفصیل یعجب الاماجد پس در حقیقت مختار شیخ عبدالحق و موافقانش بجهت موافقت آن بکتاب
و سنت معتبر و اقوال مخالفه آن از واقع بعید تر گو نزد زاعمین آن متسم برجحان باشد پس باعتبار اختیار قولی که مطابق
بکتاب و سنت نزد عامه علمای اهلسنت ست متصف بصحت و نزد اکثر معتمدان شان مقرون بارجحیت باشد
مثل شیخ محقق عبدالحق دهلوی را که علم علومش از جو آسمان در گذشته و فنن فنونش بر ارجاء عالم سایه انداز گشته و
تصانیفش در علوم دینیه مسلم الثبوت نزد علمای اهل سنت و جماعت و کلامش بجهت اتصاف بجودت و انصاف
مستند اصحاب دیانت و براعت ست تخطیه ست نقل کردن بدون آنکه آن نقل فاسد الاصل را بطرف احدی از
معتمدین اهل سنت نسبت نمایند و تصحیح آن فرمایند موجب استعجاب ناظران و استغراب ماهران ست انتهی کلام
الفاضل الرشید و النقاد و در وجه صد و هشتاد و سوم دانستی که حیدر علی معاصر در منتهی الکلام استناد بافاده عبدالحق نموده و او را
بمحقق دهلوی یاد کرده در تعظیم و تفخیم او افزوده و عمر بن عبد الکریم بن عبد الرسول المکی در بعض مکاتیب خود
که بسوی ابو علی محمد الملقب بارتضا العمری نوشته و در مدارج الاسناد مرقوم ست ایضا بذکر مولائی انه یستجیز فی هو خیر منی دانه

الآیات

تخطیه ست

الحقیق بان یکون العبید و انا له مجانا لماله من السند الکافی المغنی من الاعواز کیف لا و فیه الدهلوی بان اللذان هما عند اهل الحدیث العینان انتهی **فهذا محققهم الجلیل عبد الحق** ؛ المحرز عندهم من الخلال ما راق و رق ؛ قد روی هذا الحدیث الذی الباطل و الحق ؛ و اثبت هذا الخبر الذی احرز من مراشد الصواب ما جل و دق ؛ فالمعرض عنه صامد لعصا اهل الصواب بالشق و الحائد عنه متلق لصفا اهل الوفاق بالصدع و الدق ؛ و لا ینکره الا من خالف جهابذة الحدیث و عق ؛ و لا یطعنه الا من عاند سماسرة الاثر و نق

وجه صد و هشتاد و هفتم آنکه سید محمد بن سید جلال ماه عالم بن سید حسن بخاری حدیث مدینة العلم را از مفاخر جناب امیر المؤمنین علیه السلام شمرده بنص صریح بر صحیح بودن آن راه احقاق حق و ازهاق باطل سپرده چنانچه در تذکرة الابرار در ذکر جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته ظاهر فرخنده مآثرش مظهر اسرار سبحانی و باطن خجسته میامنش مهبط انوار ربانی بود علو مراتب و سمو مناقبش در صحائف لیل و نهار گنجایش پذیر نیست و شرف ذات محامد صفاتش در دفاتر آسمان و زمین تمامی ندارد و فضائل وی از انحصار افزون و تعهد بیان کمالات وی از احاطه امکان بیرونست رفعت نسب مبارکش از خبر معتبر خیر الانام صلی الله علیه و سلم انا و علی من نور واحد معلوم ست و عظمت حسبش از کلمه شریفه انت اخی فی الدنیا و الآخرة مفهوم و وفور دانش او از حدیث صحیح انا مدینة العلم و علی بابها ظاهر و شمول جود وی از کلام معجز نظام الذین ینفقون اموالهم باللیل و النهار سرا و علانیة باهر آثار شجاعت او از فحوای لا فتی الا علی لا سیف الا ذو الفقار مبین و اخبار فضیلتش از مضمون لمبارزة علی بن ابی طالب یوم الخندق افضل اعمال امتی روشن بیت ؎ فضلش از حد و حصر افزونست ؛ زانچه توان نوشت بیرونست **وجه صد و هشتاد و هشتم** آنکه نیز سید محمد بخاری جناب امیر المؤمنین علیه السلام را باب مدینة العلم تعبیر کرده در اظهار حتم و تحقق اینحدیث شریف افزوده چنانچه در تذکرة الابرار گفته ذکر سید السادات سید علی بن سید جعفر بخاری نسبت وی تا بباب مدینة العلم علی رضی الله عنه و عن جمیع اولاده پانزده واسطه دارد و لقب وی محبة الله ست و کنیت ابو الحامد بود صاحب عظمت ظاهره و برکت باهره بود انتهی از دو نقل **فهذا السید محمد البخاری** کابرهم المثیل ؛ و ماجدهم النبیل ؛ قد صحح هذا الحدیث الجلیل ؛ و اثبته بالحتم و الجزم رغما لآناف ارباب الاضلال و التضلیل ؛ فالمستریب فی شانه بالقال و القیل ؛ و الممتری فی امره

وجه صد و هشتاد و نهم آنکه الله دیا بن عبد الرحیم بن بینا حکیم الچشتی العثمانی حدیث مدینة العلم را بالحتم و الجزم قول جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم دانسته چنانچه در سیر الاقطاب گفته آن ختم الخلفاء الراشدین آن وصی رسول رب العالمین آن سر دفتر اهل ایمان آن مقدم اصحاب عرفان آن شیر بیشه وغا آن معدن صدق و صفا آن مقرب حدیث آن مقدس صمدیت آن مظهر العجائب آن مظهر الغرائب آن پادشاه والا جاه آن سرچشمه اولیاء الله آن محرم راز الهی آن واقف اسرار نامتناهی آن امیر المومنین آن امام المتقین آن اسد الله الغالب آن صاحب المشارق و المغارب قدوة الاخیار زبدة الابرار حیدر کرار جهان مدار اخ المصطفی حضرت شاه مردان علی المرتضی بن ابیطالب کرم الله وجهه که وصی و داماد و راز دار و محرم الاسرار و ابن عم رسول الله صلی الله علیه و سلم ست و باوصاف بذل و عطا و رزم و وغا موصوف و ممتاز شده و کام روای خلق خدا و اعلم و ارحم و اکرم و اشجع و اجود و انجب و معظم و مکرم و معلی بوده و بکثرت علم و عمل بقول رسول صلی الله علیه و سلم انا مدینة العلم و علی بابها مخاطب گشته و اول کسیکه در ایام طفولیت بشرف ایمان مشرف گردیده او بود و بلباس خرقه فقر و ارادت از حضرت سید المرسلین محبوب رب العالمین صلی الله علیه و سلم او معزز گردیده خواجه جنید بغدادی رحمة الله علیه میگوید شیخنا فی الاصول و البلاء علی المرتضی و در قرآن مجید سی و پنج آیت ست که دلالت میکند بر علو مرتبه او بطریق تصریح و آیت ترٰیهم رکعا سجدا یبتغون فضلا من الله و رضوانا نیز از انجمله ست که در شان حضرت وارد گشته و حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم در باب آنجناب فرموده من اراد ان ینظر الی ادم و صفوته و الی یوسف و حسنه و الی موسی و صلابته و الی عیسی و زهده و الی محمد و خلقه فلینظر الی علی بن ابیطالب انتهی فهذا صاحب سیر الاقطاب * قد اثبت هذا الحدیث الطیب المستطاب * بالحتم القالع لاس الارتیاب * و الجزم القامع راس کل شاک مرتاب * فلا ینکب عنه الا من یبغی قدة الشاحنین بالالباب * و لا یطعن فیه الا من مرق عن الیقین کالنصاب * و لا یقدم علی غمزه الا من انتصب لهجر الحق بالکد کالانتصاب * و لا یتصدی لرده الا من انتدب لایثار الباطل اشد الانتداب * **وجه صد و نود م** آنکه عبد الرحمن بن عبد الرسول بن قاسم الچشتی در مرآة الاسرار بترجمه جناب امیر المومنین علیه السلام گفته مصنف کتاب وصول الاداب خلیفه شیخ سیف الدین باخرزی قدس سره آورده که آنحضرت همین گلیم سیاه علی مرتضی را پوشانیده بود آنرا سند خرقه اصل گرفته ست و میگوید که حضرت شیخ نجم الدین کبری قدس سره اخبار صحیح نقل کرده ست که خرقه اصل عبا بود که از آنحضرت بعلی مرتضی رسید و از علی کرم الله وجهه تا بمشایخ ما دست بدست رسیده ست و نیز مینویسد

که اینمعنی حقیقت خرقه است که حقتعالی این خرقه را واسطهٔ طهارت تشریف پوشیده خرقه گردانیده است پس رسول الله
صلی الله علیه وسلم حقائق اسرار نبوت و ولایت را در خرقه ودیعت نهاد و آن خرقه را در بر امیر المومنین علی
پوشانید و باب مدینهٔ علم را در صورت الباس خرقه منور گردانید و باین تشریف مشرف گشت که انت منی بمنزلة
هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی انتهی و محجوب نماند که کتاب مرآة الاسرار از مشاهیر کتب و اسفار عرفای سنیه این
دیار است اکابر و افاخم ایشان باین استناد دارند و از ان در کتب خویش نقلها می آرند شاه ولی الله والد ماجد مخاطب
در رسالهٔ انتباه فی سلاسل اولیاء الله گفته و هم در مرآة الاسرار مذکور است که حضرت گنجشکر در راحة القلوب میفرماید که من
میخواستم که نعمت سجادهٔ ملک هندوستان بکسی دیگر دهم هاتف غیب آواز داد که شیخ نظام الدین در راه است بدار
تا وی برسد که نصیب اوست انتهی و فاضل رشید تلمیذ مخاطب وحید در ایضاح لطافة المقال گفته صاحب
کشاف اصطلاحات الفنون نقلا عن مرآة الاسرار میفرماید اهل نحل آنها اند که تابع کتابی دینی نباشند انتهی **فهذا
صاحب مرآة الاسرار**، کابرهم المحرز لجلیل الفخار، قد نقل الحتم بهذا الحدیث العزیز
المثار، والجزم بذلک الخبر المشرق المنار، حیث ذکر وصف ابی الائمة الاطهار، علیه سلام الله
ما وصف الفجر بالاسفار، بباب مدینة العلم رغما لآناف اهل الجحود والانکار، وجدعا
لمعاطس اصحاب الانفة والاستکبار، الا فمن اثر وتیرة الغی رکب متن العثار، وعدم حیث
لا ینفعه الاعتذار، ومن امتطی صهوة الجماح اودت به غوائل التباب والتبار، **وجه صد و نود
و یکم** آنکه شیخ بن علی بن محمد بن عبدالله بن علوی بن ابی بکر بن جعفر بن محمد بن علی بن محمد بن احمد الجفری حدیث
مدینة العلم را بالحتم والجزم قول جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم نموده چنانچه در کنز البراهین الکسبیة والاسرار الوهبیة
الغیبیة لسادات مشایخ الطریقة العلویة الحسینیة الشعبتیة گفته وقال صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم
وعلی بابها ومن اراد العلم فلیأت الباب و محامد بارعه و مدائح ناصعه علامه جفری عالی سمات و کمال تبحر و نهایت
تمهر او در علوم عقلیه و نقلیه نزد این حضرات سابقا در مجلد حدیث طیر مبین و مبرهن شده **فهذا الجفری
حبرهم** المعروف عند الصدور، وعلمهم المفرد بین الجمهور، قد اثبت هذا الحدیث المروی
المأثور، عن النبی المحبور، علیه وآله سلام الله ما وصف الفجر بالجشور، بحتم رضّ من المنکرین الصدور
وجزم قصم من الجاحدین الظهور، والحمد لله علی سطوع الحق باتم الایتلاق والسفور، وظهور الصواب
باکمل الالتماع والزهور، **وجه صد و نود و دوم** آنکه علی بن احمد بن محمد بن ابراهیم العزیزی در سراج منیر

شرح جامع صغیر گفته انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب یؤخذ منه انه

ینبغی للعالم ان یخبر الناس بفضل من عرف فضله لیأخذوا عنه العلم عق عد طب ک عن

ابن عباس عد ک عن جابر بن عبد الله قال الشیخ حدیث حسن لغیره ای باعتبار طرقه ومحتجب نماند که علی عزیزی

از اعاظم علمای معتمدین کبار وافاخم محدثین مستندین عالی فخار نزد سنیه میباشد محمد امین محبی در خلاصة الاثر فی

اعیان القرن الحادی عشر گفته علی العزیزی البولاقی الشافعی کان اماما فقیها محدثا حافظا متقنا ذکیا سریع الحفظ

بعید النسیان مواظبا علی النظر والتحصیل کثیر التلاوة سریعها متودّدا متواضعا کثیر الاشتغال بالعلم محبا لاهله خصوصا اهل الحدیث

حسن الخلق والمحاضرة مشارا الیه فی العلم شارک النور الشبراملسی فی کثیر من شیوخه واخذ

عنه واستفاد منه وکان یلازمه فی دروسه الاصلیة والفرعیة وفنون العربیة وله مولفات کثیرة

نقله فیها یزید علی تصرفه منها شرح علی الجامع الصغیر للسیوطی فی مجلدات وحاشیة علی شرح

التحریر للقاضی زکریا وحاشیة علی شرح الغایة لابن قاسم فی نحو سبعین کراسة واخری علی شرحها

للخطیب وکانت وفاته ببولاق فی سنة سبعین والف وبها دفن والعزیزی بفتحة ومعجمتین مکسورتین

بینهما یاء تحتیة نسبة للعزیزیة من الشرقیة بمصر انتهی فهذا العزیزی کابراهیم العزیزی وخلیلهم الابریزی قد اتبع تحقیق

هذا الحدیث الرمیز الی بنائه علی الذهب الابریز فلا یسترتیب فی تحقیقه الا من فقد لعماه التزییل والتمییز ولا یؤفک

عنه الا من یاج علیه لغمارته التوهین والتعزیز ولا یتصدی لطعنه الا من جاش الضغن فی صدره

باشد الازیز وسیجازیه القاهر ببطشه وما ذلک علی الله بعزیز **وجه صد ونود وسوم** آنکه ابو الضیا

نور الدین علی بن علی الشبراملسی القاهری الشافعی این حدیث شریف را تحسین نموده چنانچه در حاشیه خود بر مواهب اللدنیه

که مسمی به تیسیر المطالب السنیة بکشف اسرار المواهب اللدنیة می باشد در ذکر اسمای جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم

گفته قوله مدینة العلم روی الترمذی وغیره مرفوعا انا مدینة العلم وعلی بابها والصواب انه حدیث حسن کما قال الحافظان العلائی وابن حجر فقط

ومحتجب نماند که علامه شبراملسی از محققین اعلام ومنقدین فخام ومتبحرین عظام ومتمهرین والاعلام نزد سنیه

میباشد محمد امین محبی در خلاصة الاثر فی اعیان القرن الحادی عشر گفته علی بن علی ابو الضیا نور الدین الشبراملسی

الشافعی القاهری خاتمة المحققین وولی الله تعالی محرر العلوم النقلیة واعلم اهل زمانه لم یات مثله فی

دقة النظر وجودة الفهم وسرعة استخراج الاحکام من عبارات العلماء وقوة التأنی فی البحث واللطف والحلم

والانصاف بحیث انه لم یعهد منه انه اساء الی احد من الطلبة بکلمة حصل له منها تعب بل کان غایة

مايقول اذا تغير من احد من تلامذته الله يصلح حالك يا فلان وكان شيخا جليلا عالما عاملا
له قوة اقدام على تفريق كتائب المشكلات ورسوخ قدم في حل اقفال المقفلات مهابا موقرا
في النفوس بحيث ان الانسان اذا تامل وجهه النوراني ولحيته البيضاء الطاهرة وهيئته الحسنة
يخشع لرؤيته ولا يريد مفارقته وكان حسن المنادمة لطيف المداعبة لا يتكلم الا فيما يعنيه وكان
مجلسه مصونا عن الغيبة وذكر الناس بسوء وجميع اوقاته مصروفة في المطالعة وقراءة القران والصلاة
والعبادة وكان زاهدا في الدنيا لا يعرف احوال اهلها ولا يتردد الى احد منهم الا في شفاعة خير وكان اذا
مر في السوق تتزاحم الناس مسلمها وكافرها على تقبيل يده ولم ينكر احد من علماء عصره واقرانه فضله
بل جميع العلماء اذا اشكلت عليهم مسئلة يراجعونه فيها فيبينها لهم على احسن وجه واتمه وقال فيه العلامة
سري الدين الدروري لا يكلمه احد الا غلبه في كل فن وكان يقول ما في الجامع الازهر الا اعمى ويشير اليه
وكان سري الدين هذا فريد عصره في العلوم النظرية وسئل الشبشيري عن سري الدين وعن المترجم
فقال ان سري الدين كان في مطالع الدرس لا يقدر عليه احد فيه واذا انتقل الى غيره وقف يشير الى قلة
استحضاره واما الشبراملسي فكان اذا انتقل الى اي فن كان لا يختل ولا يتوقف لقوة فهمه وسعة
استحضاره للقواعد من العلوم وكان جبلا من جبال العلم لا يضجر من البحث في الدرس ويتعب
ان لم يبحث معه الطلبة ويقول لهم ما لنا اليوم هكذا واذا بحث معه احد من المتقدمين يبحث
بغاية الادب من مقوله لانه قيراط من الادب خير من اربعة وعشرين قيراطا من العلم ولد ببلدة شبراملس
وحفظ بها القران وكان اصابه الجدري وهو ابن ثلاث سنين فكف بصره وكان يقول لا اعرف
من الالوان الا الاحمر لانه كان يومئذ لابسه ثم قدم مصر صحبة والده في سنة ثمان بعد الالف و
حفظ الشاطبية والخلاصة والبهجة الوردية والمنهاج ونظم التحرير للعمريطي والغاية والجزرية والكفاية
والرحبية وغير ذلك وتلا بجميع القران للسبعة من طريق التيسير والشاطبية وختمه في سنة ست عشرة
والف ثم قراه كله للعشرة من طريق الشاطبية وختمه في سنة خمس وعشرين والف على شيخ القراء في زمانه
الشيخ عبد الرحمن اليمني وحضر دروس الشيخ عبد الرؤف المناوي في مختصر المزني في المدرسة الصلاحية جوار
الامام الشافعي واخذ الفقه والحديث عن النور الزيادي وسالم الشبشيري وانتفع به كثيرا وكان يحكي عنه كرامة
وقعت له معه تقدم ذكرها في ترجمة الشبشيري ولازم النور الحلبي صاحب السيرة الملازمة الكلية والشمس الشوبري

وعبد الرحمن الخياري ومحيي الدين بن شيخ الاسلام وفخر الدين وسراج الدين الشنوانيين وسليمان
البابلي ولزم في العقليات الشهاب الغنيمي وكان لا يفتر عن ذكره وسمع الصحيحين والشفاء على المحدث
الكبير الشهاب احمد السبكي شارح الشفاء وسمع ايضا صحيح البخاري والشمائل والمواهب وشرح عقائد النسفي
وشرح جمع الجوامع ومغني اللبيب وشرح ابن ناظم الخلاصة وشرح جوهرة التوحيد كل ذلك على البرهان
اللقاني وحضر الاجهوري في شرح نخبة الاثر وشرح الفية السيرة والجامع الصغير وشرح الشمسية وشرح التهذيب
للحفيد وحضر عبد الله الدنوشري في جميع شرح ابن عقيل وشرح البهجة للولي العراقي في مقدمتين في
العروض وتصدر للاقراء بجامع الازهر فانفرد في عصره بجميع العلوم وانتهت اليه الرياسة وكان آخر
اقرانه موتا ولازمه لاخذ العلم عنه اكابر علماء عصره كالشيخ شرف الدين بن شيخ الاسلام والشيخ
زين العابدين ومحمد البهوتي الحنبلي ويس الحمصي ومنصور الطوخي وعبد الرحمن المحلي والشهاب البشبيشي
والسيد احمد الحموي وعبد الباقي الزرقاني وغيرهم ممن لا يحصى وكان يكتب على جميع ما يقرؤه من الكتب
ولو جمع ما كتبه لجاوز الحد ولكنه تبدد بين يدي طلبته فمنهم من نسب ما بيده له ومنهم من مات و
ذهب ما كتبه ولم يشتهر من مؤلفاته الا حاشيته على المواهب اللدنية في خمس مجلدات ضخام وحاشيته
على شرح الشمائل لابن حجر وحاشية على شرح الورقات الصغير لابن قاسم وحاشية على شرح ابي شجاع لابن
قاسم الغزي وحاشية على شرح الجزرية للقاضي زكريا وحاشية على شرح المنهاج النهاية للشمس الرملي
وسبب كتابته عليه انه كان يطالع التحفة لابن حجر فاتاه الشمس الرملي في المنام وقال له يا شيخ علي
احي كتابي النهاية يحيي الله قلبك فاشتغل بمطالعتها من ذلك الحين وتقيد به وكتب عليه هذه
الحاشية في ست مجلدات ضخام وكان اذا اتى الى الدرس في آخر عمره يجلس وهو في غاية التعب من الكبر
بحيث انه لا يستطيع النطق الا بصوت خفي ثم يتقوى في الدرس شيئا فشيئا حتى يصير كالشاب ويتجلد للبحث
وكان كثير المطالعة واذا تركها اياما تاتيه الحمى والحاصل انه مستجمع الخصال كلها وكانت ولادته في
سنة سبع او ثمان وتسعين وتسعمائة وتوفي ليلة الخميس ثامن عشر شوال سنة سبع وثمانين والف وتولى
غسله بيده تلميذه الفاضل احمد البناء الدمياطي فانه اتاه في المنام قبل موته بايام وامره ان يتولى غسله
فتوجه من دمياط الى مصر فاصبح بها يوم وفاته وباشر غسله وتكفينه بيده وحكي انه لما وضاه ظهر منه
نور ملأ البيت بحيث انه لم يستطع بعد النظر اليه وصلي عليه بجامع الازهر يوم الخميس اماما بالناس

الشیخ شرف الدین بن شیخ الاسلام زکریا وکان له مشهد عظیم وحصل للناس علیه من الجزع ما لم یعهد لمثله والشبراملسی بشین معجمة فموحدة فراء والف مقصورة علی وزن سکری کما فی القاموس مضافة الی ملس بفتح المیم وکسر اللام المشددة وبالسین المهملة او مرکبة ترکیب مزج وهی قریة بمصر و عبد الله بن حجازی الشهیر بالشرقاوی در تحفه بهیه فی طبقات الشافعیه گفته شیخ مشایخ الاسلام ملك العلماء الاعلام الشیخ نور الدین علی الشبراملسی المکنی بابی الضیا کان رضی الله عنه علی خلق عظیم ونفع عمیم وکان فی التواضع والادب وعدم دعوی العلم علی جانب عظیم ولم یزل یطلب العلم علی مشایخه و یحضر دروسهم حتی قال له الشیخ محمد الشوبری الی متی تطلب العلم علی المشایخ وتحضر دروسهم الزمك بالجلوس لاقراء العلم فی الدرس ونفع الطلبة فامتثل کلامه واقرأ العلم وانتفع الناس به والف کتبا کثیرة منها حاشیة علی متن المواهب للشیخ احمد القسطلانی وهی مادة شرح الشیخ محمد الزرقانی وحاشیة علی شرح ابن حجر الهیتمی علی الهمزیة وحاشیة علی شرح البهجة وعلی شرح المنهج وعلی شرح الرملی وغیر ذلك من الکتب النفیسة وکان اماما فی سائر العلوم الشرعیة والعقلیة من فقه وحدیث وتفسیر واصول ومعان وبیان ونحو وصرف وقراءات وغیر ذلك من العلوم الدینیة وکان الغالب علیه علم الوهب الله فی توفی یوم الخمیس ثامن عشر شوال من شهور سنة سبع وثمانین بعد الالف ودفن بتربة المجاورین بجوار تربة الشیخ حسن الشرنبلالی و رضی الدین محمد بن علی بن حیدر الشامی در تنضید العقود السنیه بتمهید الدولة الحسنیه در ذکر حوادث سنه سبع وثمانین والف گفته وفی هذه السنة توفی العالم العلامة شیخ الاسلام نور الدین بن علی الشبراملسی کان رئیس العلماء ومقدم الفضلاء وانتهت الیه ریاسة العلم بمصر وغیرها و سالم بن عبد الله بصری در رساله امداد بمعرفة علو الاسناد در ذکر مشایخ والد خود گفته ومنهم العلامة المتقن والفهامة المتفنن الشیخ علی الشبراملسی المصری فانه اجاز سیدی الوالد بجمیع ما یجوز له روایته عن مشایخ اعلام اجلهم الشیخ ابراهیم اللقانی ومنهم الشیخ علی الاجهوری والشیخ شهاب الدین احمد السبکی عن النجم الغیطی عن شیخ الاسلام زکریا الانصاری عن الحافظ ابن حجر عن الحافظ الکبیر ابی الفضل عبد الرحیم العراقی بسنده المعروف ای بجمیع کتب الفقه والحدیث والتفسیر والاصول والمعقول والمنقول و نیز در رساله امداد گفته ومنهم الشیخ العلامة احمد البشبیشی فقد اخذ عنه سیدی الوالد واجازه بجمیع مرویاته ومسموعاته بسنده عن مولانا الشیخ سلطان المزاحی

ومولانا الشيخ محمد البابلي ومولانا الشيخ علي الشبراملسي بسندهم المتقدم وعن الشيخ ياسين الشامي
والشيخ محمد المنزلي وغيرهم واحمد بن محمد الشهير بالنخلي المكي در رساله كه در بيان مشايخ خود تاليف نموده در
ذكر شيخ خود احمد بن عبد اللطيف البشبيشي المصري الشافعي گفته قال شيخنا الشيخ احمد البشبيشي رحمه الله
تعالى ومن جملة من اجزت عنه خاتمة الحفاظ شيخ الاسلام محمد البابلي رحمه الله تعالى وحضرته في
جملة كبيرة من صحيح البخاري والفية المصطلح وسيرة ابن سيد الناس والشمائل والجامع الصغير و
قرأت عليه جملة من صحيح مسلم مع اجازته العامة الشاملة لجميع مروياته واسانيده مقررة
معلومة ومن جملتهم خاتمة المحققين شيخ الاسلام الشيخ علي الشبراملسي حضرته في حصة كبيرة
من صحيح البخاري وفي المواهب قطعة ومن الشفاء للقاضي عياض وفي شرح الفية العراقي لشيخ
الاسلام وشرح الشمائل لابن حجر الهيتمي وحضرته من جملة كبيرة من تفسير البيضاوي وجملة من الكشاف
للزمخشري مع اجازته العامة الشاملة لجميع مروياته وحضرتهما ايضا في جملة من كتب النحو والاصول و
المنطق والمعاني وغيرها من العلوم المشهورة وذكر اسانيده يطول مع شهرة غالبها فلا حاجة اليه لاسيما
مع ضيق الوقت و تاج الدين همان در كفاية المتطلع گفته حواشي المواهب للشيخ العلامة محمد بن عمر الشوبري
والعلامة ابراهيم بن احمد الميموني والعلامة علي بن علي الشبراملسي والعلامة المحقق صفي الدين احمد بن
محمد القشاشي رحمه الله تعالى اخبرنا بها سماعا عنهم اجازة نذكرها انتهى فهذا الشبراملسي
حافظهم البارع عندهم بلا اختلاف * المعروف المذكور على السنتهم بجلائل الالقاب والاوصاف * قد
حسن هذا الحديث الهادي الى سبيل الازلاف * واثبته على رغم اهل الانفة والخلاف * فالمعرض عنه
يطأ موطأ الجور والاعتساف * والحائد عنه معرض نفسه للايباق والاتلاف * والقادح فيه يجترم اثما
عظيما مهلكا للاقتراف * والطاعن فيه يحتسي كاسا مترعة من السم الذعاف * وجه صد و نود و چهارم
آنكه شيخ تاج الدين سنبهلي در رساله اشغال نقشبنديه اثبات اين حديث شريف بحتم و جزم نموده چنانچه در رساله مذكوره
گفته وهذه الطريقة العلية النقشبندية اخذها الفقير الحقير الكامل في النقصان والعاجز
في معرفة الرحمن تاج الدين السنبهلي عن مهدي الزمان الخواجه محمد الباقي وهو اخذها عن المولى
خواجگي امكنكي وهو اخذها عن المولى درويش محمد وهو عن المولى محمد الزاهد وهو عن
الغوث الاعظم الخواجه عبيد الله احرار وهو عن شيخ الشيوخ يعقوب الچرخي وهو من الخواجه الكبير

الخواجه بهاء الدین المعروف بنقشبند وهو عن السید امیر کلال وهو عن الخواجه محمد بابا سماسی وهو عن حضرت العزیزان الخواجه علی الرامیتنی وهو عن الخواجه محمود الخیر فغنوی وهو عن الخواجه ریوکری وهو عن الخواجه عبد الخالق الغجدوانی وهو عن الشیخ یوسف بن یعقوب بن ایوب الهمدانی وهو عن ابی علی الفارمدی وهو عن ابی الحسن الخرقانی والشیخ ابو علی له نسبة الخدمة والصحبة والاستفاضة بالشیخ ابی القاسم الکرکانی ایضا وحیث کان عند المحققین ان الشیوخ ثلاثة شیخ الخرقة وشیخ الذکر وشیخ الصحبة وشیخ الصحبة اتم واکمل فی الارتباط وهو الشیخ الحقیقی لاجرم ورد نا نسبة الشیخ ابی القاسم الذی انتهی بها السلوک الشیخ ابی علی وبین الشیخ ابی القاسم الی الامام علی بن موسی الرضا است وسائط الشیخ ابو عثمان المغربی وابو علی الکاتب و ابو علی الرودباری وسید الطائفة الجنید البغدادی والسری السقطی ومعروف الکرخی رضی الله تعالی عنهم وللمعروف قدس الله سره نسبة اخری یتصل بها الی داود الطائی عن حبیب العجمی عن الحسن البصری قدس الله اسرارهم وتمام نسبته الی باب مدینة العلم معروف ومشهور فها انا الآن ارجع الی راس الکلام فاعلم ان الشیخ ابا الحسن الخرقانی اخذ عن روحانیة ابی یزید البسطامی کنسبة اویس قدس الله سره من منبع الانوار علیه افضل الصلوة واکمل التحیات وهکذا نسبة سلطان العارفین الی روحانیة جعفر الصادق والمعروف من خدمته وصحبته غیر صحیح والامام جعفر الصادق مع وجود انوار وراثة ابائه الکرام یتصل بجده لامه القاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق رضی الله تعالی عنهم وهو من الفقهاء السبعة فی التابعین کان من اکملهم فی علم الظاهر والباطن وهو منسوب الی سلمان الفارسی رضی الله عنه وسلمان مع تشرفه بصحبة النبی صلی الله علیه وسلم اخذ الطریقة عن الصدیق رض وهو عن النبی صلی الله علیه وسلم والنسبة الاخری للامام جعفر اباعن جد الی باب مدینة العلم معروفة و مخفی نماند که رسالهٔ اشغال نقشبندیه تالیف تاج الدین سنبهلی از رسائل ممدوحه و تالیف مقبولهٔ اهل سنت است شاه ولی الله والد مخاطب در انتباه فی سلاسل اولیاء الله گفته کاتب الحروف گوید که شیخ تاج الدین سنبهلی خلیفه حضرت خواجه محمد باقی در باب اشغال نقشبندیه رساله دارند مختصر حضرت والد بزرگوار آنرا بغایت می پسندیدند و آنرا بخط خود از نزدیک بعض اصحاب شیخ تاج الدین انتساخ کرده بودند و طالبان را بهمان سلوک ارشاد میفرمودند این فقیر از پیش حضرت ایشان بجا و درایة خوانده است خواستم که آنرا اینجا بعینه نقل کنم و بالله التوفیق و شاه ولی الله بعد ازین تمام رسالهٔ مذکوره را در انتباه ذکر نموده و باید دانست که تاج الدین سنبهلی از اکابر عرفاء عالی مقام و افاخم سالکین با احترام نزد سنیه می باشد و از جلائل مآثر و عظائم مفاخر او بنابر افادات انحضرت

الخرقة

انست کہ او از مشائخ طریقت شاہ ولی اللہ والد مخاطب ست بلکہ از مشائخ عبد اللہ بن سالم البصری ست کہ یکی از ان مشائخ سبعہ میباشد کہ شاہ ولی اللہ اتصال سند خود بایشان حوالہ کردہ طریق تعظیم و تفخیم ایشان بجلائل اوصاف و عظائم القاب سپردہ چنانچہ شاہ ولی اللہ در رسالہ انتباہ گفتہ و این فقیر را خرقہ نقشبندیہ از شیخ ابو طاہر مدنی رسیدہ و ایشان را از سہ کس والد بزرگوار ایشان شیخ ابراہیم کردی و شیخ احمد نخلی و شیخ عبد اللہ بصری مکی و شیخ ابراہیم ارتباط بشیخ احمد قشاشی ست از جہت تلقین و خرقہ عن ابی المواہب احمد الشناوی و عن الشیخ محمد بن محمد بن عبد الرحمن الخنیسی عن مولانا محمد امین بن اخت ملا جامی عن مولانا غیاث الدین احمد عن مولانا علاؤ الدین محمد عن مولانا عبد الرحمن جامی عن مولانا سعد الدین الکاشغری عن مولانا نظام الدین خاموش عن خواجہ علاؤ الدین عطار عن خواجہ بہاؤ الدین نقشبند و شیخ محمد نخلی اشتغال این طریقہ اخذ کردہ از سید میر کلان البلخی عن ملا محمد عرب البلخی عن ملا الہ داد الشیر خانی عن ملا اخوند درویش عن بزان عن مخدوم الاعظم ملا خواجکی عن مولانا محمد قاضی عن خواجہ عبید اللہ احرار والشیخ عبد اللہ البصری لبس الخرقۃ من ید الشیخ عبد اللہ باقشیر المکی عن الشیخ تاج الدین السنبھلی نزیل مکۃ عن خواجہ محمد باقی بسندہ المذکور و بودن تاج الدین از مشائخ عبد اللہ بن سالم البصری و وصف او بشیخ عارف از عبارت رسالہ امداد سالم بن عبد اللہ بصری نیز در ما بعد انشاء اللہ تعالی ظاہر و واضح خواہد گردید فہذا عارفہم الجلیل تاج الدین ❊ قد اثبت ہذا الحدیث الذی یخضع لہ کل ذو دین و یدین ❊ فالحمد للہ علی رغم انوف الجاحدین ❊ و کسر اعناق المعاندین ❊ و بوار ہفوات الحائدین ❊ و تباب خزعبلات الکائدین وجہ صد و نود و پنجم آنکہ ابراہیم بن حسن الکردی الکورانی الشہرزوری الشافعی در نبراس لکشف الالتباس الواقع فی الاساس گفتہ والصلوۃ والسلام علی محمد النبی المختار لتبلیغ الرسالۃ الی الثقلین لاستیداء شکر نعمتہ و علی اخیہ و وصیہ و باب مدینۃ علمہ المنزل منزلۃ ہارون الا النبوۃ و ولی عہدہ بعدہ فی امتہ اما اخوتہ ففی قولہ صلی اللہ علیہ و سلم انت اخی فی الدنیا والاخرۃ رواہ الترمذی عن ابن عمر رضی اللہ عنہما و اما انہ باب مدینۃ علمہ ففی قولہ صلی اللہ علیہ و سلم انا مدینۃ العلم و علی بابہا رواہ البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد اللہ والترمذی والحاکم عن علی و اما انہ منزل منزلۃ ہارون ففی قولہ صلی اللہ علیہ و سلم اما ترضی ان تکون منی بمنزلۃ ہارون من موسی غیر انہ لا نبی بعدی رواہ الشیخان عن سعد بن ابی وقاص والامام احمد والبزار عن ابی سعید الخدری والطبرانی عن اسماء بنت قیس و ام سلمۃ وابن عمر وابن عباس و جابر بن سمرۃ و علی والبراء بن عازب و زید بن ارقم و حبشی بن جنادۃ الحدیث و اما انہ ولی عہدہ فی امتہ ففی الفصل الثامن من کتاب الامامۃ و سیجئ الکلام علیہ

انشاء اللہ تعالی وانہ لا دلالۃ فیہ علی ما ذکروہ و ابراہیم بن حسن کردی کورانی از افاخم محدثین اعیان و اعاظم مسندین رفیع المکان نزد سنیہ می باشد محمد خلیل افندی المرادی در سلک الدرر فی اعیان القرن الثانی عشر گفتہ ابراھیم بن حسن الکورانی الشہرزوری الشہرانی الشافعی نزیل المدینۃ المنورۃ الشیخ الامام العالم العلامۃ خاتمۃ المحققین عمدۃ المسندین العارف باللہ تعالی صاحب المؤلفات العدیدۃ الصوفی النقشبندی المحقق المدقق الاثری المسند النسابۃ ابو الوقت برھان الدین ولد فی شوال سنۃ خمس و عشرین و الف وطلب العلم بنفسہ ورحل الی المدینۃ المنورۃ وتوطنہا واخذ بہا عن جماعۃ من صدور العلماء کالصفی احمد بن محمد بن القشاشی والعارف ابی المواھب احمد بن علی الشناوی و ملا محمد شریف بن یوسف الکورانی والاستاذ عبد الکریم بن ابی بکر الحسینی الکورانی واخذ بدمشق عن الحافظ النجم محمد بن محمد العامری الغزی وبمصر عن ابی العزائم سلطان بن احمد المزاحی ومحمد بن علاء الدین البابلی والتقی عبد الباقی الحنبلی وغیرھم واشتہر ذکرہ وعلا قدرہ وھرعت الیہ الطالبون من البلدان القاصیۃ للاخذ والتلقی عنہ ودرس بالمسجد الشریف النبوی والف مؤلفات نافعۃ عدیدۃ منہا تکمیل التعریف لکتاب فی التصریف وحاشیۃ شرح الاندلسیۃ للقصیری وشرح العوامل الجرجانیۃ والنبراس لکشف الالتباس الواقع فی الاساس و جواب العتید لمسئلۃ اول واجب ومسئلۃ التقلید وضیاء المصباح فی شرح بہجۃ الارواح وجواب سوالات عن قول تقبل اللہ والمصافحۃ تقبل اللہ و المتممۃ للمسئلۃ المہمۃ وذیلہا والقول الجلی فی تحقیق قول الامام زین الدین بن علی فی تحقیق التوفیق بین کلامی اھل الکلام واھل الطریق وقصد السبیل الی توحید الحق الوکیل وشرح العقیدۃ المسماۃ بالعقیدۃ الصحیحۃ والجواب المشکور عن السوال المنظور واشراق الشمس بتعریب الکلمات الخمس وبلغۃ المسیر الی توحید العلی الکبیر وعجالۃ ذوی الانتباہ بتحقیق اعراب لا الہ الا اللہ والجوابات الغرویۃ عن المسائل الجاویۃ الجہریۃ والعجالۃ فیما کتب محمد بن محمد القلعی سؤالہ والقول المبین فی مسئلۃ التکوین وانباہ الانباہ علی تحقیق اعراب لا الہ الا اللہ وافاضۃ العلام بتحقیق مسئلۃ الکلام والالماع المحیط بتحقیق الکسب الوسط بین طرفی الافراط والتفریط واتحاف الزکی بشرح التحفۃ المرسلۃ الی النبی ومسالک الابرار الی احادیث النبی المختار ومسلک السداد الی مسئلۃ خلق افعال العباد والمسلک الجلی فی حکم شطح الولی وحسن الاوبۃ فی حکم ضرب النوبۃ واتحاف الخلف بتحقیق

الجواب

الجوابات

مذهب السلف وغیر ذلک من المؤلفات التی تنوف عن المائة وکان جبلا من جبال العلم بحرا من بحور العرفان توفی یوم الاربعاء بعد العصر ثامن عشر شهر ربیع الثانی سنة احدی ومائة والف بمنزله ظاهر المدینة المنورة ودفن بالبقیع رحمه الله تعالی و شیخ احمد بن محمد النخلی المکی در رسالهٔ خود در ذکر مشایخ خویش گفته ومنهم العالم الامام الحبر الهمام من جلت افکاره فی صحة الاستنباط المنقول من فی جمیع الفنون وکانت مصنفاته جدیرة بان تکتب بماء العیون وان یبذل فی تحصیلها المال والاهل والبنون الشیخ برهان الدین ابو الفضائل ابراهیم بن حسن الکردی الکورانی الشافعی الصوفی نزیل المدینة المشرفة نفعنا الله تعالی به وبعلمه والمسلمین ورحمه رحمة واسعة فی الدنیا والآخرة امین و سالم بن عبد الله بن سالم البصری در رسالهٔ امداد بمعرفة علو الاسناد در ذکر مشایخ والد خود گفته ومنهم العلامة المحقق ابراهیم بن حسن الکورانی المدنی فقد اخذ عنه الوالد حفظه الله تعالی الجامع الصحیح للبخاری عن جماعة منهم شیخ الحقیقة والطریقة الشیخ احمد بن محمد المدنی الشهیر بالقشاشی عن الشیخ محمد بن احمد بن حمزة الرملی بسنده و فخر الدین محمد بن نظام الدین محمد الاورنقابادی الدهلوی در فخر الحسن گفته قال زبدة المحدثین عمدة المحققین مشید قواعد الطریقة الجامع بین الشریعة والحقیقة سالک الصراط المستقیم الشیخ ابراهیم الکردی شیخ شیخ صاحب المقامات العلیة والکرامات الجلیة الشیخ ولی الله المحدث سلمه الله تعالی وابقاه فی فن الحدیث الخ و مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن شرح فخر الحسن گفته والکردی هذا کان آیة من آیات الله تعالی فی الاصلین والفروع الفقهیة وعلوم الصوفیة وکان فی عصره السید النظر والاشارة فی اقطار الارض کلها فی سائر ما ذکر وکانت ترد علیه المسائل من الخافقین فیجیب عنها ویجعلها رسائل وله فی جمیع هذه الفنون تحریر کثیر عدیم النظیر تعرف منها براعة علمه وغزارة فضله کرسالة تصحیح الاخبار والآثار التی تجری علی السنة الصوفیة ونشر الزهر فی الذکر بالجهر واتحاف المنیب الاواه بفضل الجهر بذکر الله والمسلسلات المسماة بمسالک الابرار فی احادیث النبی المختار والمسلک الوسط الدانی الی الدرر الملتقط للصغانی والمسلک المختار ومسلک الاعتدال ومسلک التعریف بتحقیق التکلیف وتحقیق عدم تابید الکفار فی عذاب النار والتحاف الذکی وتحقیق التجلی فی الصور ومطلع الجود بتحقیق التنزیه فی وحدة الوجود ومد الفیء فی تقریر لیس کمثله شیء وتنبیه العقول علی تنزیه الصوفیة عن اعتقاد التجسیم والعینیة والاتحاد والحلول والرد علی شیخ سهرند وجلاء الفهوم والتتمة للمسئلة المهمة ولتنق اصل

الی ان علم الله بالاشیاء مجملا علی التفصیل والمسلک القویم فی مطابقة تعلق الخبرة بالحادث بتعلق العلم القدیم والجواب العتید وقصد السبیل وبلغة المسیر والالماع المحیط بتحقیق الکسب بین طرفی الافراط والتفریط وتعلیقات علی الفصوص والفتوحات وغیرهما من مؤلفات الشیخ الاکبر رضی الله عنه الی غیر ذلک وفهرست اسانیده فی الامم لایقاظ الهمم ولا یحتاج الی زیادة ترجمة - و از محامد مشرقه و مدائح مونقه ابراهیم کردی آنست که او یکی از ان مشائخ سبعه است که شاه ولی الله والد مخاطب بر اتصال سند خود بایشان حمد الهی نموده و ابشان را بصفات جلیله و القاب جمیله مشائخ جله کرام و ائمه قادة اعلام و مشهورین بحرمین محترمین و مجمع علی فضلهم من بین الخافقین ستوده چنانچه در رسالة الارشاد الی مهمات الاسناد کما سمعت سابقا گفته فصل قد اتصل سندی والحمد لله بسبعة من المشائخ الجلة الکرام الائمة القادة الاعلام من المشهورین بالحرمین المحترمین المجمع علی فضلهم من بین الخافقین الشیخ محمد بن العلاء البابلی والشیخ عیسی المغربی الجعفری والشیخ محمد بن محمد بن سلیمان الردانی المغربی والشیخ ابراهیم بن الحسن الکردی المدنی والشیخ حسن بن علی العجیمی المکی والشیخ احمد بن محمد النخلی المکی والشیخ عبد الله بن سالم البصری ثم المکی ولکل واحد منهم رسالة تجمع هو فیها او جمع له فیها اسانیده المتنوعة فی علوم شتی و از دلائل زاهره و حجج باهره عظمت و جلالت ابراهیم کردی آنست که خود شاهصاحب در همین کتاب تحفه بجواب آیه انما ولیکم الله کما دریت سابقا او را بکمال تعظیم و تفخیم او بیهوده بذکر بعض تفوهات باطله او بکمال خوشوقتی نموده حیث قال جواب دوم حضرت شیخ ابراهیم کردی علیه الرحمة و دیگر اهل سنت نوشته اند که ولایت الذین آمنوا در زمان خطاب البته مراد نیست بالاجماع زیرا که زمان خطاب زمان وجود نبی بود و امامت نبی بیت لعات ست بعد ان هم ثابت بوده و پس چون زمان خطاب مراد نشد لابد زمان متاخر خواهد بود و از توقیت هم فی زمان الخر حد معین نیست بعد چهل سال با یا بیعت و چار سال بغیر دلیل هم در غیر محل نزاع قائم شد و مدعای شیعه یعنی امامت بلافصل حاصل نگشت انتهی و انتقام محل کمال استعجاب ارباب افهام ست که شاهصاحب چسان در صدد توهین و تهجین استدلال اهل حق بآیه انما بر آمده ابراهیم کردی را بکمال اجلال و اعظام یادی نمایند و در باب حدیث مدینة العلم از افاده متینه همین ابراهیم کردی اعراض و تغافل و اغماض و تجاهل سفیرمایند بلکه بکمال جسارت سراسر خسارت بهت خالصه خود را بر رد این حدیث شریف بری گمارند و معاندت افاده والد ماجد خود در حق این شیخ اجل بلکه مخالفت افاده خود نیز در تبجیل و احترام این حبر اکمل چیزی نمیشمارند فهذا الکردی حبرهم المفرد ابراهیم ؛ و فرد هم الاوحد المتقدم الشهیم ؛ قد روی هذا الحدیث الکاشف من غیم الضلال کل حندس کالیل البهیم ؛ و اثبت هذا الحدیث الذی یهدی الی سبل الهدی بالتلقین والتفهیم ؛ فلا یقدم علی الطعن فیه والتوهیم الا امرؤ جاهل

سباسب العمی نهس فیها بهیمة ولا یجتری علی قدحه الا من هو مولع بالعدوان نهیمة ولا یتجاسر علی رده الا من جلب لحینه وحی الحتف والتهیمة

وجه صد و نود و ششم آنکه علامه اسماعیل بن سلیمان الکردی البصری حدیث مدینة العلم را قطعاً و حتماً قول جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم دانسته و بسفاد واضح السداد ان بطلان و هوان جسارت ابن تیمیه سلیط اللسان که بمزید نصب و عدوان مرتکب نسبت خطا بساحت علیای جناب امیر المؤمنین علیه السلام گردیده واضح و آشکار فرموده چنانچه در کتاب جلاء النظر فی دفع شبهات ابن حجر جائیکه بشطری از عبارت زوراء محقق دوانی را شرح نموده است میفرماید وایاک والاغترار بظواهر الاثار والاحوال من التزیی بزی آثار الفقر کلبس المرقعات وحمل العکاز وغیر ذلک لانها لیست نافعة لمن اتصف بها وهو لیس علی شیء من المعرفة بالله بل قد یکون المتصف بها صاحب انتقاد علی المشائخ بنظره الی نفسه حیث انه یری حقیقة الامر عنده دون غیره وکثیر من اهل هذا الشان هلکوا فی اودیة الحیرة لانهم اعتراهم الجهل المرکب فلا یدرون ولا یدرون انهم لا یدرون کابن تیمیة وابن المقری والسعد التفتازانی وابن حجر العسقلانی وغیرهم فان اعتراضهم علی معاصریهم وعلی من سبق من الموتی دال علی حصرهم طریق الحق عندهم لا غیر وقد زاد ابن تیمیة اشیاء ومن جملتها ما ذکره الفقیه ابن حجر الهیتمی رحمه الله فی فتاواه الحدیثیة عن بعض اجلاء عصره انه سمعه یقول وهو علی منبر جامع الجبل بالصالحیة ان سیدنا عمر رضی الله تعالی عنه له غلطات وای غلطات وان سیدنا علیا رضی الله عنه اخطأ فی اکثر من ثلثمائة مکان فیا لیت شعری من این یحصل لک الصواب اذا اخطأ عمر وعلی رضی الله عنهما بزعمک اما سمعت قول النبی صلی الله علیه وسلم فی حق سیدنا علی رضی الله عنه انا مدینة العلم وعلی بابها وقوله فی حق سیدنا عمر رضی الله عنه ما سلک عمر فجا الا وسلک الشیطان فجا غیر فجه وقوله ما ترک الحق لعمر من صدیق فیا ویح من هؤلاء خصمه یوم القیمة وانی یرجی له السلامة انتهی **فهذا صاحب جلاء النظر** بارعهم الجلیل الخطر قد احتج بهذا الحدیث العظیم الاثر لدمغ راس المعاند الممنو بالاشر فلا ینقطع عنه الا من الخزل لعقبه والخصر ولا یمیل عنه الا من اصیب لغیه فی البصر ولا یحجم عن اذعانه الا من تاه فی بید الغوایة وسدر ولا یحجم عن استیقانه الا من ورد علی شرب العمایة وصدر

وجه صد و نود و هفتم آنکه محمد بن عبد الباقی بن یوسف الازهری الزرقانی المالکی در شرح مواهب لدنیه در مقام شرح اسماء جناب

رسالتمآب صلی الله علیه و آله وسلم گفته مدینة العلم کما قال صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها رواه الترمذی والحاکم وصححه وغیرهما عن علی والحاکم ایضا والطبرانی وابو الشیخ وغیرهم عن ابن عباس وفی الصواب انه حدیث حسن کما قاله الحافظان العلائی وابن حجر لا موضوع کما زعم ابن الجوزی ولا صحیح کما قال الحاکم لکن فی المحدثین من یسمی الحسن صحیحا و محتجب نماند که علامه زرقانی از اکابر محدثین محرزین جلائل مراتب و اعاظم فقهای حائزین عوالی مناصب اهل سنت ست و شرح او بر مواهب لدنیه از مشاهیر کتب و اسفار معتمده و معتمد و محمود عند العلماء الکبار می باشد محمد خلیل مرادی در سلک الدرر فی اعیان القرن الثانی عشر گفته محمد الزرقانی بن عبد الباقی بن یوسف الازهری المالکی الشهیر بالزرقانی الامام المحدث الناسک النحریر الفقیه العلامة اخذ عن والده وعن النور علی الشبراملسی وعن الشیخ محمد البابلی وغیرهم وله من المؤلفات شرح علی الموطا وشرح علی المواهب وغیر ذلک واخذ عن الشیخ محمد بن خلیل العجلونی الدمشقی والجمال عبد الله الشبراوی وکانت وفاته سنة اثنتین وعشرین ومائة والف رحمه الله تعالی ابو محمد محمد بن محمد الامیر المصری الازهری در رسالهٔ اسانید خود در ذکر موطا گفته وارویه سماعا لجمیعه عن شیخنا السقاط وهو عن شارحه سیدی محمد الزرقانی عن والده الشیخ عبد الباقی عن الشیخ علی الاجهوری الخ ونیز محمد امیر الازهری در رسالهٔ اسانید خود گفته المواهب اللدنیة عن شیخنا السقاط عن شارحها سیدی محمد الزرقانی وقد ساق اسانیده فیهما فی اول شرحه لهما وکذلک نروی ارشاد الساری شرح البخاری للقسطلانی ایضا و محمد امیر ازهری در مقامات دیگر نیز از رسالهٔ خود زرقانی را به تبجیل و تعظیم تمام یاد نموده و در کشف الظنون مسطورست و شرح المواهب المولی العلامة خاتمة المحدثین محمد بن عبد الباقی بن یوسف الزرقانی المصری المالکی المتوفی فی سنة ۱۱۲۲ اثنتین وعشرین ومائة والف شرحا حافلا فی اربعة مجلدات جمع فیه اکثر الاحادیث المرویة فی شمائل المصطفی صلی الله تعالی علیه وسلم وسیره وصفاته الشریفة جزاه الله خیرا ورحمه رحمة واسعة ونیز در کشف الظنون مسطورست وشرحا علی موطا مالک خاتمة المحدثین محمد بن عبد الباقی بن یوسف بن احمد بن علوان الزرقانی المصری المالکی المتوفی فی سنة ۱۱۲۲ اثنتین وعشرین ومائة والف شرحا بسیطا فی ثلثة مجلدات و فاضل معاصر احمد بن زینی بن احمد شافعی المشهور بدحلان در خطبهٔ سیرت نبویه گفته الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سیدنا محمد وعلی آله وصحبه اجمعین اما بعد فیقول العبد الفقیر المرتجی من ربه الغفران احمد بن زینی بن احمد دحلان غفر الله له ولوالدیه ولاشیاخه ومحبیه وللمسلمین اجمعین انه لما امن الله تعالی علی بقراءة الشفا فی حقوق النبی المصطفی

صلی الله علیه وسلم وکان ذلک بمدینة المنورة فی عام الثامن والسبعین بعد المائتین والالف بعد ما طالعت جملة من شروح الشفا مع مراجعة المواهب وشرحها للعلامة الزرقانی ومع مراجعة شیء من کتب السیر کسیرة ابن سید الناس وسیرة ابن هشام والسیرة الشامیة والسیر الحلبیة وهذه الکتب هی اصح الکتب المولفة فی هذا الشان فاحببت ان الخص ما احتوت علیه من سیرته صلی الله علیه وسلم ومن المعجزات وخوارق العادات الدالة علی صدق اشرف المخلوقات صلی الله علیه وسلم الخ واز صدر خود شرح مواهب کمال عظمت و جلالت مضامین آن واضح و ظاهر است و هذه عبارته اما بعد فهذا الکتاب لم یطلبه منی طالب ولا رغب الی فی تصنیفه راغب وانما تطلبت نفسی فیه مزج المواهب فاودعته نفائس بها یتنافس فی شرح السنة النبویة وعرائس استجلیتها من مخدرات خدور السیرة المحمدیة وجواهر استخرجتها من قاموس الحکم المصطفویة وزواهر اقتبستها من بقعة السیرة الهاشمیة وزهور اجتنیتها من جنات وجنان الروضة المدنیة یبهر عقد نظامها الناظر وینادی من ابرهذا القاصر فیجیبه حال اللسان الوهاب قوی قادر اما العیوب وان کثرت فیما لا سبیل الی السلامة منها لغیر المعصوم وقد قال من خ الذی ما ساء قط ؛ ومن له الحسنی فقط ؛ وقد قال ابن عبدوس النیسابوری لا اعلم فی الدنیا کتابا سلم الی مولفه ولم یتبعه من یلیه فکیف وفهمی فاتر ونظری قاصر ووجودی فی الزمان الاخر مع ما اقاسیه من تلاطم امواج الهموم واقاومه من ترادف جیوش الغموم لکنی انتظر الفرج من الحی القیوم مستعینا به من حسود ظلوم ؛ والله اسأل العون علی تمامه والتوفیق من امتنانه وهو حسبنا ونعم الوکیل انتهی فهذا الزرقانی خاتمة محدثیهم الکبار ؛ وباقعة منقدیهم الذی لا یشق له غبار ؛ قد حسن هذا الحدیث الثابت عند اهل النقد والاعتبار المتحقق عند ذوی السبر والاختبار ؛ فلا یرتاب فیه من مارس افادات نقدة الاحادیث والاخبار ؛ و لا یمتری فیه من تصفح آثار هؤلاء الاعلام الاحبار ؛ ولا یجرح فیه الا من استرسل کالعمه و جرحه جبار ؛ ولا یقدح فیه الا من امتطی متن العمیاء فی غلواء التباب والتبار **وجه صد و نود و هشتم** آنکه سالم بن عبد الله بن سالم البصری الشافعی در رسالة الامداد بمعرفة علو الاسناد گفته واما سلسلة الطریقة النقشبندیة فقد اخذها الشیخ الوالد حفظه الله تعالی عن شیخه عبد الله باقشیر وهو اخذها عن الشیخ العارف تاج الدین العثمانی النقشبندی وهو عن الخواجه محمد باقی وهو عن المولی خواجکی الامکنکی وهو

عن المولى درويش محمد وهو عن المولى محمد زاهد وهو عن الغوث الاعظم عبيد الله احرار وهو عن شيخ
الشيوخ يعقوب الچرخي وهو عن حضرة الخواجة الكبير المحترم بهاء الحق والدين المعروف بنقشبند
وهو عن السيد كلال وهو عن الخواجه بابا السماسي وهو عن حضرة العزيز الخواجه علي الراميتني وهو عن
الخواجه محمود الخير الفغنوي وهو عن الخواجه عارف الريوكري وهو عن الخواجه عبد الخالق الغجدواني
وهو عن الشيخ يعقوب بن يوسف بن ايوب الهمداني وهو عن الشيخ ابي علي الفارمدي وهو عن الشيخ ابي الحسن
الخرقاني والشيخ عثمان المغربي وابي علي الكاتب وابي علي الرودباري وسيد الطائفة الجنيد البغدادي
والسري السقطي والمعروف الكرخي رضي الله عنهم وللمعروف قدس سره نسبة اخرى يتصل بها الى
داؤد الطائي عن حبيب العجمي عن الحسن البصري قدس الله اسرارهم وتمام نسبته الى باب
مدينة العلم معروفة ومشهورة وهمنا الآن ارجع الى راس الكلام فاعلم ان الشيخ ابا الحسن اخذ عن
روحانية ابي يزيد البسطامي كنسبة اويس قدس سره من منبع الانوار عليه افضل الصلوة و
اكمل التحيات وهكذا نسبة سلطان العارفين الى روحانية جعفر الصادق والمعروف في خدمته وصحبته
غير صحيح والامام جعفر الصادق مع وجود انوار وراثة ابائه الكرام يتصل بجده لامه القاسم بن محمد
بن ابي بكر الصديق رضي الله عنهم وهو من الفقهاء السبعة في التابعين كان من اكملهم في علم
الظاهر والباطن وهو منسوب الى سلمان الفارسي رضي الله عنه وسلمان مع تشرفه بصحبة النبي
صلى الله عليه وسلم اخذ الطريقة عن الصديق رضي الله عنه وهو عن النبي صلى الله عليه وسلم
والطريقة الاخرى للامام جعفر ابا عن جد الى مدينة العلم معروفة و سالم بن عبد الله بصری از اکابر
مشاهیر و علمای کبار نزد سنیه است محمد بن محمد بن الامیر الازهری المالکی در رساله اسانید خود در ذکر صحیح بخاری
گفته ویرویه شیخنا السقاط ایضا عن الشیخ عبد الله بن سالم البصری منشأ المکی مولدا المجاور بی
شیخنا بالحرم وهو یرویه من طرق کثیرة منها روایته عن الملا ابراهیم الکورانی عن شیخه القشاشی
المدنی الی غیر ذلک مما هو مفصل فی الثبت الذی جمعه ولده سیدی سالم وسماه الامداد بمعرفة
علو الاسناد فکان اسمه تاریخا لعام تالیفه من غیر قصد سنة ۱۱۲۶ و شاه ولی الله در رساله ارشاد
الی مهمات الاسناد گفته واما البصری فالف ولده الشیخ سالم رسالة اجازنی بها بجمیع ما تصح له
روایته السید عمر عن جده الشیخ عبد الله المذکور وسمعت عنه اوائل الکتب الستة و محمد بن علی الشوکانی

ثم باب صح

بها

در اتحاف الاکابر گفته مولفها السند العصر الاخیر محمد بن علاء الدین البابلی ومن جملتها المجموع فی اسانیدہ
اروی ذلک من طرق منها عن شیخنا السید العلامة عبد القادر بن احمد بن عبد القادر عن شیخه محمد حیوۃ
السندی عن شیخه سالم بن عبد الله بن سالم البصری عن ابیه عن المؤلف و بعد ذکر طرق عدیده دیگر گفته وقد
اشتملت هذہ الطرق علی اسانید متصلة بمجموعات مؤلفة فی اسانید الطرق منها اسانید سالم بن عبد الله
بن سالم البصری المسماۃ بالامداد بمعرفة علو الاسناد ارویها بالاسناد المذکور ههنا المتصل به و مولوی
صدیق حسن خان معاصر در ابجد العلوم در ترجمه محمد بن اسمعیل الامیر گفته ومن شیوخه الشیخ عبد القادر بن علی البدیری
والشیخ محمد طاهر بن ابراهیم الکردی والشیخ سالم بن عبد الله البصری وغیرهم انتهی **فهذا سالم بن عبد الله**
البصری صاحب الامداد احد علمائهم الکابر الامجاد قد اثبت هذا الحدیث الرفیع العماد و حتم بذلک
الخبر الوثیق السناد فلا ینحرف عنه الامن اصبح لضلاله شر باغ و عاد و لا یصد عنه الا من هام فی العمی
کل فقر و ادو لا یجترم بطعنه الامن جن بالمروق والالحاد و لا یقدم علی قدحه الامن نسی لطغواه
یوم المعاد **و جه** صدو نهم آنکه محمد بن عبد الرسول البرزنجی الکردی المدنی اثبات این حدیث شریف نموده چنانچه
در رسالۃ الاشاعة فی اشراط الساعة اولا از رسالۃ القول المختصر الوردی فی مذهب المهدی تصنیف علی قاری حکایت موضوعه
در باب تعلم خضر از ابو حنیفه نقل کرده و بعد از ان گفته قال الشیخ علی لا یخفی ان هذا مع رکاکته و لحنه کلام بعض
یعنی القاری ۱۲
الملحدین الساعین فی فساد الدین اذ حاصله ان الخضر الذی قال الله تعالی فی حقه عبدا من عبادنا
آتیناه رحمة من عندنا و علمناه من لدنا علما و قد تعلم منه موسی علیه السلام تلمیذ ابی حنیفة
وما اسرع هم التلمیذ حیث اخذ عن الخضر فی ثلثین ما نقله الخضر من ابی حنیفة حیا و میتا فی ثلثین سنة و اعجب منه ان ابا القاسم
القشیری لیس معدودا فی طبقات الحنفیة ثم العجب من الخضر انه ادرک النبی صلی الله علیه وسلم ولم
یتعلم منه الاسلام و لا من علماء الصحابة کعلی باب **مدینة العلم** و اقضی الصحابة و زید افرضهم و ابی
اقرءهم و معاذ بن جبل اعلمهم بالحلال والحرام و لا من عظماء التابعین کالفقهاء السبعة و سعید بن المسیب
بالمدینة و عطاء بمکة والحسن بالبصرة و مکحول بالشام و قد رضی بجهله بالشریعة حتی تعلم مسائلها فی
اواخر عمر ابی حنیفة قال فهذا امر لا یخفی بطلانه حتی علی العقول
یعنی القاری ۱۲
السخیفة حتی ان علماء المذاهب اخذوا هذه المقالة علی وجه
السخریة و جعلوها دلیلا علی قلة عقل الطائفة الحنفیة حیث لم یعلموا ان احدا منهم لم یرض بهذہ

وجود از انفاس العرفی باسانید الامیر شیخ محمد بن عبد الرسول فاستغنی عن تعداد کتابیه ابو طاهر ابنه و وصول اسانید کتاب صاحب الامر و اسانید سائر الکتب المطولة و اسانید شیخه ... الامداد ... اثبات شیخنا سالم بن عبد الله علی الاوائل الشیخ البصری ... الفاضل الشیخ ... وقطف الثمار فی رفع اسانید المصنفات الفنون والاثر الشیخ صالح العمری و غیرهما ۱۲

القضیۃ بالکلیۃ ثم لو تعرضت لما فی منقولہ من الخطاء فی مبانیہ و معانیہ الدالۃ علی نقصان معقولہ لصار کتابا مستقلا الا انی اعرضت عنہ صفحا لقولہ تعالی خذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاھلین الی ان قال البرزنجی بعد نقل تمام الکلام المقصود من رسالۃ القاری انتھی ما اردنا نقلہ من کلام العلامۃ الشیخ علی القاری الحنفی عاملہ اللہ بلطفہ الخفی وھو فی غایۃ النفاسۃ و محمد برزنجی از اکابر محققین و اجلہ مدققین نزد سنیہ است محمد خلیل مرادی در سلک الدرر گفتہ محمد البرزنجی بن عبد الرسول بن عبد السید بن عبد الرسول بن قلندر بن عبد السید المتصل النسب بسیدنا الحسن بن علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ الشافعی البرزنجی الاصل و المولد المحقق المدقق التحریر الاوحد الھمام ولد بشھرزور لیلۃ الجمعۃ ثانی عشر ربیع الاول سنۃ اربعین و الف و نشأ بھا و قرأ القرآن و جودہ علی والدہ و بہ تخرج فی بقیۃ العلوم و قرأ فی بلادہ علی جماعۃ منھم الملا محمد شریف الکورانی و لازم خاتمۃ المحققین ابراھیم بن حسن الکورانی و انتفع بصحبتہ و سلک طریق القوم علی ید الصفی احمد القشاشی و دخل ھمذان و بغداد و دمشق و قسطنطینیۃ و مصر و اخذ عمن بھا من العلماء فاخذ بماردین عن احمد السلاحی و بحلب عن ابی الوفاء العرضی و محمد الکواکبی و بدمشق عن عبد الباقی الحنبلی و عبد القادر الصفوری و ببغداد عن الشیخ مدلج و بمصر عن محمد البابلی و علی الشبراملسی و سلطان المزاحی و محمد العنانی و احمد العجمی و بالحرمین عن الوافدین الیھما کالشیخ اسحاق بن جعمان الزبیدی و علی الربیعی و علی العقیبی التعزی و عیسی الجعفری و عبد الملک السجلماسی و غیرھم ثم توطن المدینۃ الشریفۃ و تصدر للتدریس و صار من سراۃ رؤسائھا و الف تصانیف عجیبۃ منھا انفار السلسبیل فی شرح تفسیر البیضاوی و الاشاعۃ فی اشراط الساعۃ و النواقض للروافض و شرحا علی الفیۃ المصطلح و العافیۃ شرح الشافیۃ لم یکمل و خالص التلخیص مختصر تلخیص المفتاح و مرقاۃ الصعود فی تفسیر اوائل العقود و النصاوی علی صیغ فاتحۃ البیضاوی و رسالۃ فی الجھر بالبسملۃ فی الصلوۃ و کانت لہ قوۃ اقتدار علی الاجوبۃ عن المسائل المشکلۃ فی اسرع وقت و اعذب لفظ و اسھلہ و اوجزہ و اکملہ و بالجملۃ فقد کان من افراد العالم علما و عملا و کانت وفاتہ فی غرۃ محرم سنۃ ثلاث و مائۃ و الف و دفن بالمدینۃ رحمہ اللہ تعالی انتھی فھذا البرزنجی صاحب الاشاعۃ عالمھم الحبر عندھم للکمال و البراعۃ ؛ قد اثبت ھذا الحدیث المبھر للسناعۃ ؛ المتحقق التحقق عند اصحاب الصناعۃ ؛ فالمعرض عنہ جانب علی نفسہ اشنع الشناعۃ ؛ و الحائد عنہ ملق

بیدہ فی اقطع القطاعۃ **وجہ دو صد و صدم** آنکہ مرزا محمد بن معتمد خان الحارثی البدخشانی کہ مفاخر عالیہ و مآثر غالیۂ او انشاء اللہ تعالیٰ در مجلد تحقیق حدیث ثقلین بتفصیل تمام شنیدی در نزل الابرار بما صح من مناقب اہل البیت الاطہار گفتہ اخرج البزار عن جابر بن عبد اللہ والعقیلی وابن عدی عن ابن عمر والطبرانی عن کلیہما والحاکم عن علی وابن عمر وابو نعیم فی المعرفۃ عن علی رضی اللہ عنہ قالوا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا مدینۃ العلم وعلی بابہا زاد الطبرانی فی روایۃ عن ابن عباس رضی اللہ عنہما مرفوعا فمن اراد العلم فلیأتہ من بابہ وہذا الحدیث صحیح علی رای الحاکم وخالفہ ابن الجوزی فذکرہ فی الموضوعات وقال الحافظ ابن حجر الصواب خلاف قولیہما معا فالحدیث حسن لا صحیح ولا موضوع وہو عند الترمذی وابی نعیم فی الحلیۃ عن علی کرم اللہ وجہہ بلفظ انا دار الحکمۃ وعلی بابہا **وجہ دو صد و یکم** آنکہ نیز مرزا محمد بدخشانی در مفتاح النجا فی مناقب آل العبا گفتہ الفصل الرابع عشر فی علمہ اخرج البزار عن جابر بن عبد اللہ والعقیلی وابن عدی عن ابن عمر والطبرانی عن کلیہما والحاکم عن ابن عمر وعلی وابو نعیم فی المعرفۃ عن علی رضی اللہ عنہم قالوا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا مدینۃ العلم وعلی بابہا زاد الطبرانی فی روایۃ اخری عن ابن عباس رضی اللہ عنہ مرفوعا فمن اراد العلم فلیأتہ من بابہ واخرجہ الترمذی وابو نعیم فی الحلیۃ عن علی رضی اللہ عنہ مرفوعا بلفظ انا دار الحکمۃ وعلی بابہا اقول ذہب اکثر محققی المحدثین الی ان ہذا الحدیث حدیث حسن بل قال الحاکم صحیح ولم یصب ابن الجوزی فی ایرادہ فی الموضوعات **وجہ دو صد و دوم** آنکہ مرزا محمد بدخشانی در تحفۃ المحبین گفتہ انا مدینۃ العلم وعلی بابہا طس عن جابر بن عبد اللہ عق طب عد عن ابن عمر عم فی المعرفۃ عن علی ک عن کلا الاخیرین اقول ہذا الحدیث صححہ الحاکم [ای اخرجہ ابو نعیم ۱۲] [ای اخرجہ الحاکم ۱۲] وخالفہ ابن الجوزی فذکرہ فی الموضوعات وقال الحافظ ابن حجر الصواب خلاف قولیہما معا فالحدیث حسن لا صحیح ولا موضوع انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیأتہ من بابہ طب عن ابن عباس انتہی فہذا البدخشی کابرہم النبیل * وجہبذہم المتلقی بالتنویہ والتبجیل * [ای اخرجہ الطبرانی فی المعجم الکبیر ۱۲] قد روی ہذا الحدیث الجلیل * وصحح ہذا الحدیث الحسن الجمیل * فارغم بافادتہ انوف اہل التلمیع والتسویل * وعفر بتصریحاتہ وجوہ ذوی التخدیع والتضلیل * فلا ینکب عن منہجہ الا من اخطأ لعداوتہ سواء السبیل * ولا یحید عن محجتہ الا من اقتحم لطغیانہ درک النکال الالیم والعذاب الوبیل * **وجہ دو صد و سوم** آنکہ صدر عالم در معارج العلی فی مناقب المرتضی کہ جلالت شان وسمو مکان او نیز انشاء اللہ تعالیٰ در مجلد آتی خواہی دریافت گفتہ قال الترمذی وابن جریر معا ثنا اسمعیل بن موسی السدی انا

محمد بن عمر الرومي عن شريك عن سلمة بن كهيل عن سويد بن غفلة عن الصنابحي عن علي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا دار الحكمة وعلي بابها حل قال الترمذي هذا حديث غريب وفي نسخة منكر وروى بعضهم هذا الحديث عن شريك ولم يذكروا فيه الصنابحي (اي اخرجه ابو نعيم في الحلية ۱۲) ولا يعرف هذا الحديث عن احد من الثقات غير شريك وفي الباب عن ابن عباس انتهى وقال ابن جرير وهذا الخبر عندي صحيح سنده وقد يجب ان يكون على مذهب الآخرين سقيما غير صحيح لعلتين احدهما انه خبر لا يعرف له مخرج عن علي عن النبي صلى الله عليه وسلم الا من هذا الوجه والآخر ان سلمة بن كهيل عندهم ممن لا يثبت بنقله حجة وقد وافق عليا في رواية هذا الخبر عن النبي صلى الله عليه وسلم غيره حدثني محمد بن اسماعيل الفزاري ثنا عبد السلام بن صالح الهروي ثنا ابو معوية عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد المدينة فليأتها من بابها حدثني ابراهيم بن موسى الرازي وليس بالفراء ثنا ابو معاوية باسناده مثله هذا الشيخ لا اعرفه ولا سمعت منه غير هذا الحديث انتهى كلام ابن جرير وقد اورد ابن الجوزي في الموضوعات حديث علي وابن عباس واخرج له حديث ابن عباس (اي الحاكم ۱۲) وقال صحيح الاسناد وروى خط في تاريخه عن يحيى بن معين انه سئل عن حديث ابن عباس فقال هو صحيح قال (اي الخطيب ۱۲) عد في حديث ابن عباس انه موضوع وقال الحافظ صلاح الدين العلائي قد قال ببطلانه ايضا الذهبي (اي ابن عدي ۱۲) في الميزان وغيره ولم ياتوا في ذلك بعلة قادحة سوى دعوى الوضع دفعا بالصدر وقال الحافظ ابن حجر في لسانه هذا الحديث له طرق كثيرة في مستدرك الحاكم اقل احوالها ان يكون للحديث اصل فلا ينبغي ان يطلق القول عليه بالوضع وقال في الفتوى هذا الحديث اخرجه ك في المستدرك وقال انه صحيح وخالفه ابن (اي الحاكم ۱۲) الجوزي وذكره في الموضوعات وقال انه كذب والصواب خلاف قولهما معا وان الحديث من قسم الحسن لا يرتقي الى الصحة ولا ينحط الى الكذب وبيان ذلك يستدعي طولا ولكن هذا هو المعتمد في ذلك انتهى وقد كنت اجيب بهذا الجواب دهرا الى ان وقفت على تصحيح ابن جرير لحديث علي في تهذيب الآثار مع تصحيح ك لحديث ابن عباس فاستخرت الله تعالى وجزمت بارتقاء الحديث عن رتبة (اي الحاكم ۱۲) الحسن الى مرتبة الصحة والله تعالى اعلم كذا في جمع الجوامع للسيوطي رحمه الله انتهى فهذا محمد صدر العالم صدرهم الجليل الاجل وكابرهم المحرز عندهم للفضل العظيم الجلل قد اورد في اثبات هذا الحديث المزيح للعلل كلام السيوطي المستاصل شأفة اصحاب الخطل والمعرض عنه محتقب لغيه ودربئ العمل والنكل

احدهما

عنه مخفق لن یغرق فی کلّ رجاء وامل ؛ والمتحامل علیه راکب لغمهه متن العثار والزلل ؛ والمتعنت فیه مرسل لبواره فی غیر سدد حکم سلة العمل ؛ **وجه دو صد وچهارم** آنکه شاه ولی الله والد ماجد مخاطب حدیث مدینة العلم را از فضائل ثابته ومناقب محققه جناب امیر المومنین علیه السلام شمرده بقطع وحتم آنرا بجناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم نسبت کرده چنانچه در قرة العینین در ذکر فضائل جناب امیر المومنین علیه السلام گفته وآنحضرت صلی الله علیه وسلم او را بالعلم گواهی دادند که انا مدینة العلم وعلی بابها وبتفوق در قضا که اقضاکم علی انتهی **وجه دو صد وپنجم** آنکه نیز شاه ولی الله در قرة العینین در ذکر فضائل جناب امیر المومنین علیه السلام گفته وقال یعنی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها انتهی **وجه دو صد وششم** آنکه نیز شاه ولی الله در قرة العینین گفته نکته سابعه خدا تعالی خواست که دین خود را بواسطه پیغامبر خود در آفاق منتشر گرداند واین معنی بدون علما وقرا که از آنحضرت صلی الله علیه وسلم قرآن روایت کنند متصور نمیباشد پس بر زبان مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم فضائل جمله از صحابه تلو تا ... باشد بر اخذ علم وقرآن از ایشان وان فضائل بمنزله اجازت نامهای محدثین ست برای تلامذه خود تا قومی که رجال را باقوال نمیتوانند شناخت باری اقوال را برجال بشناسند ودرین فضائل جمیع علمای صحابه مشترک اند چنانکه از کتب حدیث ظاهر ست انا مدینة العلم وعلی بابها ازین باب ست واقرأکم ابی واعلمهم بالحلال والحرام معاذ نیز ازین باب **وجه دو صد وهفتم** آنکه نیز شاه ولی الله در قرة العینین گفته وآنحضرت صلی الله علیه وسلم باختصاص هر یکی بصفتش اشاره فرمود جائی درباب فاروق فرموده فاقولته الدین ودرباب مرتضی فرمود اقضاکم علی وانا مدینة العلم وعلی بابها زیرا که قضا موقوف بر عزت استعمال ذهن ست وحکمت نیز همچنان **وجه دو صد وهشتم** آنکه نیز شاه ولی الله در قرة العینین گفته قوله وانا مدینة العلم وعلی بابها گوئیم این حدیث را نظائر ست که خذوا ربع العلم عن هذه الحمیراء اقتدوا باللذین من بعدی ابی بکر وعمر رضیت لکم ما رضی ابن ام عبد وکمال مرتضی در علوم دینیه وتقدم او بر بسیاری از صحابه دران باب اشهر ست از آنکه کسی انکار او بکند پس حمل او برمعنی که صاحب تحفه قصد کرده است متعین نیست **وجه دو صد ونهم** آنکه نیز شاه ولی الله در ازالة الخفا در ذکر مآثر جناب امیر المومنین علیه السلام گفته وعن ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد المدینة فلیات الباب وعن جابر بن عبد الله یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول انا مدینة العلم وعلی بابها ومن اراد العلم فلیات الباب **وجه دو صد ودهم** آنکه باعتراف خود

ن ظاهر صح

اعلمکم

مخاطب ثابت ست کہ شاہ ولی اللہ حدیث مدینۃ العلم را در تصانیف خود روایت و اثبات نمودہ چنانچہ مخاطب رسالہ کہ موضوع آن بیان عقیدۂ والد ماجد خود ست علی ما فی ذخیرۃ العقبی لعاشق علیخان الدھلوی میفرماید و در مناقب حضرت امیر المومنین خاصۃ حدیث غدیر خم وانت منی وانا منک ومن فارقک یا علی فقد فارقنی وحدیث اللھم ائتنی باحب خلقک الیک وانا مدینۃ العلم وعلی بابھا وحدیث ھذا امیر البررۃ وقاتل الفجرۃ و دیگر احادیث بیشمار در تصانیف ایشان ثبت ست وحدیث رد شمس برای حضرت مرتضی کہ از قدیم محدثین در صحت آن اختلاف دارند آنرا بطرق صحیح از شیخ ابو طاہر مدنی تا ابو القاسم طبرانی روایت کردہ اند و شواہد آنرا از طحاوی و دیگر محدثان عمدہ نقل کردہ حکم بصحت آن نمودہ اند واز کرامات حضرت مرتضی چند واقعہ را بطرق صحیحہ روایت فرمودہ انتہی واگرچہ کمال اعتماد واعتبار وعلو مدارج ومزید استناد واشتہار وسمو معارج ولی اللہ والد مخاطب نزد متسننین این دیار واضح وآشکار ست لیکن بنابر ایقاف اہل دیگر امصار واستطراف جملہ اہل احلام وابصار شطری از عبارات جلالت آثار کہ بنابر افادات این حضرات موذن بجلالت وعظمت اوست مرقوم میگردد و خود ولی اللہ بعضی از فضائل خویش کہ محیر عقول والباب وموجب صد حیرت واستعجاب واستغراب ست بیان کردہ چنانچہ در تفہیمات الٰہیہ گفتہ تفہیم بای لسان احمد اللہ عز وجل وبای لفظ اثنی علیہ علی ما رزقنی فی قرب الملکوت من الکمالات باسرھا ولوان لی فی کل منبت شعرۃ لسانا لما استوفیت واجب حمدہ ولم یکن ذلک بالعلم فقط بل بالتحقیق والتلون والانصباغ فاول ما منحنی انہ حصل لی علم القضاء وعلم التدبیر من السماء والارض فانصبغت بصبغ المقربین من الملائکۃ ووجدت فی قوۃ التصرف فی الملک وقعت بعض ذلک بالفعل لما اضافت بنا الحیل فی سفرنا الملقب بفتح الباب ثم حصل علم الشرع فی دعا النسمۃ من قبل تصادق منبع الشریعۃ وصدور حاملی الشرع من الملائکۃ واختلاط الکمال بالاسباب الخارجیۃ المرتبۃ کما انا کذا ومنا الشرع فی دورۃ الحکمۃ ثم فھمناہ فی قرب الفرائض ثم حصل لی مقامات الانبیاء کلھم فاما الکمالات المتاصلۃ فعلمناھا منفردۃ ممتازۃ عن غیرھا واما غیر ذلک فحصل لنا وان لم نقدر علی تبیانھا وجئنا علی تشریعاتھم وانصبغنا بھا ثم حصل لی مقامات الصحابۃ والاولیاء والعلماء فاقمنا مقام الوصیۃ والارشاد والمحدثیۃ وغیرھا مما یضیق التحریر عن بیانھا ثم اوتینا الطریقۃ المتاخرۃ التی ھی امتثال الرسل فی احوالھم ومقاماتھم ثم راینا حدیقۃ غضۃ وعلی ابوابھا رجال من العرب یمنعون ناسا عنھا حتی امر السید العربی بادخالنا

واکرمنا فدخلنا ها والعاریة غیر الملک واعلم انا لم نعبر مقاما من هؤلاء المقامات الا وقد
استغرقنا فی لجته واضمحللنا فیه مرة واحدة اسبوعا او اکثر من ذلک ثم وقعت لا افاقة ولم نعبر
مقاما من قبل تصادق اسماء الملائکة ولا اسماء القدیمة الا بالتحقیق فان نشأة البشر لا تطیق اکثر
من ذلک واما ما عبرناه من قبل تصادق اسماء المقربین من الانبیاء ومن قبل انعکاس حقائق الصحابة
والاولیاء فیشبه ان یکون تقلیدیا ما خلا امور وقع فیها التصادق فقط فذلک تحقیق تقلیدی کما
قال الله تعالی فبهدیهم اقتده ولم یکن رسول الله صلی الله علیه وسلم مقلدا لاحد بل محققا
ونیز در تفهیمات گفته تفهیمات والدتی بارک الله فی عمرها فی المنام کان طایرا عجیب الشکل جاء الی ابی قدس سره
یحمل فی منقاره کاغذة علیها اسم الله بالذهب ثم جاء طائر اخر یحمل فی منقاره کاغذة اخری فیها
بسم الله الرحمن الرحیم لو کان النبوة بعد محمد صلی الله علیه وسلم ممکنا لجعلتک نبیا ولکنها انقطعت
به هذه الالفاظ او بمعناها والطائر الاول کان منقاره احمر وسائر جسده اغبر شبه الحمام والثانی سائر جسده
اخضر کالطوطی فقال ابی قدس سره ابشری بولد له اشار الی انا کنا علمناک انه سیکون ولیا قانتا
والدتی وکان علمی فی ذلک المنام ان البشارة فی حق ابیک وقوله قدس سره یشعر بانها فیک وکان الامر
مشتبها علیها اقول وحق التعبیر کما تقتضیه قوانین الحکمة ان یقال الکاغذة الاولی اشارة الی کمال ابی
قدس سره فانه کان فانیا فی الله مستغرقا فیه اما غبرة حاملها فلانه کان غیر مشغول بذکر
المعارف وکذلک الحمام والفاختة حسن الصوت غیر فصیحها واما الکاغذة الاخری فاشارة الی کمالی
الذی اوتیته من تلقاء تشریح کمالات الانبیاء علیهم الصلوة والسلام واما خضرة حاملها
فلافصاحی بالمعارف کما ان الطوطی تفصح وتقطع صوتها وکان هذا حین فطمت عن اللبن والحمد لله رب
العالمین الرحمن الرحیم ونیز ولی الله در فوز کبیر گفته واین فقیر را الحمد لله وتوفیقه در هر یک ازین فنون مناسبتی حاصل شده است
واکثر اصول آن وجمله صالحه از فروع آن بدست آمده ست ونوعی از استقلال تحقیق در هر بابی بوجهی که شبیه باجتهاد
فی المذاهب باشد صورت بسته ودو سه فن دیگر از فنون تفسیر از دریای فیض الهی بخاطر ریخته ست اگر راست پرسی
من شاگرد بیواسطه قران عظیمم چنانکه اویسی روح پر فتوح حضرت رسالتم صلی الله علیه وسلم مانند آنکه مستفید بیواسطه
کعبه حسنی ام شبیه بآنکه اثر پذیر بیواسطه صلوة عظمی ام سه ولو ان لی فی کل منبت شعرة لسانا لما استوفیت
واجب حمده ومحمد معین بن محمد امین در دراسات اللبیب فی الاسوة الحسنة بالحبیب گفته ولقد سمعنا شیخنا

ممکنة

شبیه

عالم الهند وعارف وقته الشیخ الاجل ولی الله بن عبد الرحیم الدهلوی رحمه الله تعالی بدعی و یقول
حدیثا من الاحادیث الصحیحة یرد علی العلماء الاربعة ما جمعهم یکون حجة علیهم فما ذهبوا الیه والا مسلم
علی ما قال رحمه الله تعالی ونفعنا ببرکات حقائقه وعلومه واحله ونیز محمد معین در دراسات اللبیب گفته
هذا ما بدی لنا فی حجیة الاجماع وقد وافقنا علی هذا الرای قدوة علماء دهره یعسوب زماننا الشیخ الاجل
الصوفی فی الاکمل امام بلاد الهند الشیخ ولی الله بن عبد الرحیم الخ وابو علی محمد الملقب بارتضا العمری
الجوفاموی البخاری در مدارج الاسناد مکتوب خود بنام عمر بن عبد الکریم بن عبد الرسول مشتمل بر استجازه وارد نموده
ودر آن مکتوب مسطور ست یا سیدی لا یخفاک اقر الله عینی برؤیاک انی بعد تحصیل الکتب الدرسیة من
المعقول والمنقول والفروع والاصول من بلاد الهند لم الاساتذة الاعیان المشار الیهم بالبنان تشرفت
بالاجازة روایة بعض کتب الحدیث والتفسیر وغیرهما من علماء هذا الشان فبعضهم یرفعون
الاسناد الی الشیخ الاجل نقاد الحدیث النبوی عبد الحق الدهلوی والبعض الی العارف بالله ابی الفیض
ولی الله صاحب القول الجمیل والانتباه الدهلوی ولا عیب فی هذه الاجازات الا کثرة الرواة ونیز در
مدارج الاسناد بجواب این خط خود از عمر بن عبد الکریم بن عبد الرسول مکتوبی نقل کرده که در ان مذکور ست وقد ذکر
مولای انه یستجیزنی وهو خیر منی وانه الحقیق بان یکون المجیز وانا له مجاز لما له من السند الکافی
للغنی عن الاعواز کیف لا وفیه الدهلویان اللذان هما عند اهل الحدیث عینان وخود مخاطب
در همین کتاب تحفه کما سمعت سابقا گفته ودلائل کتاب واقوال عترت برین عقیده نزد ایشان موجود ست
چنانچه در کتاب ازالة الخفا عن خلافة الخلفا هزاران دلائل از کتاب وسنت واجماع امت واقوال عترت بتقریبی وسع فی
که پیرایه گوش دانشمندان روزگار وسرمایه جمعیت خواطر متبحران این اسرار ست درج یافته ومصنف این کتاب مستطاب را
که در شهر دهلی کهنه سکونت داشت آیتی از آیات الهی ومعجزه از معجزات نبوی توان گفت راقم این رساله نیز بارها
بزیارت او مشرف شده واز گلهای تقریرات رنگینش کنار و دامن پر کرده جزاه الله خیرا انتهی ازین عبارت که در ان
ذکر والد ماجد خود با خفای علاقه ابوت او و بنوت خود کرده کمال فضل وجلالت واعتلا ونهایت سمو رتبت و علو منزلت
شاه ولی الله ظاهر ست ونیز از ان غایت عظمت مدح وثنا کتاب ازالة الخفا روشن و پیداست ورشید الدین خان
در ایضاح لطافة المقال گفته این مذهب نزد صاحب تحفه و والد ماجدش که نیرین فلک هدایت وسعدین سماء روایت
یعنی کفر منکر خلافت شیخین و سلب ایمان او
ودرایت ومتبوع سنیان این بلاد اند و حضرات شیعه روی سخن بجانب ایشان وتوابع ایشان دارند مهجور ست

ومخفی نماند که نزد این هر دو جناب همین ست که منکر لیاقت امیر ولایت مآب برای خلافت رسول عالیجناب
وسب کننده آن کرم الله وجهه کافرست الخ و نیز فاضل رشید در ایضاح گفته حضرت شاه ولی الله محدث قدس سره
در کتاب مستطاب حجة الله البالغه در شرح جمله ثم ینشأ دعاة الضلال که پاره حدیث شریف ست می فرمایند
ودعاة الضلال یزید بالشام ومختار بالعراق انتهی ما اردنا نقله و نیز ارشد الدین خان در عزة الراشدین گفته عمدة المحدثین
قدوة العارفین شاه ولی الله طیب ثراه در کتاب مستطاب حجة الله البالغه در شرح حدیث ان هذا الامر بدا
نبوة ورحمة ثم یکون خلافة ورحمة ثم ملکا عضوضا ثم کائن عتوا وجبریة وفسادا فی الارض یستحلون
الحریر والفروج والخمور یرزقون علی ذلک وینصرون حتی یلقوا الله می فرمایند اقول فالنبوة انقضت
بوفاة النبی صلی الله علیه وسلم والخلافة بشهادة علی کرم الله وجهه وخلع الحسن والملک
العضوض مشاجرات بنی امیة ومظالمهم الی ان استقر امر بنی العباس والجبریة والعتو خلافة
بنی عباس فانهم مهدوها علی رسوم کسری وقیصر و نیز در عزة الراشدین گفته الحال قدری از
حال ومحبت و تعظیم حضرت مصنف و والد آنجناب نیز باید شنید جناب عمدة المحدثین قدوة العارفین اعنی والد
ماجد حضرت مصنف در قصیده اطیب النغم فی مدح سید العرب والعجم و شرح آن می فرمایند الخ و مولوی حیدر علی در
منتهی الکلام بعد کلامی گفته دمی که این خبر بمسامع مولف رسید چند جزو صغیر متعلق به بحث مطاعن
فرستاده برگاه نظر بران افتاد معلوم شد که بخطاب خاتم العارفین قاصم المخالفین سید المحدثین سند المتکلمین حجة الله
علی العالمین شاه ولی الله دهلوی انار الله برهانه الی یوم الدین خیلی زبان طنز را کار فرموده و الفاظ نادلپذیر را برای انجناب
که اشقیای نواصب جزاهم الله را از بدترین فرق می دانند استعمال نموده و نیز در منتهی الکلام بعد کلامی گفته سر برافراشتن
این توجیه آنست که علمای حدیث در کتب فقه کتاب امام مالک را اولی واقوی و بی نظیر دانسته اند از جمله علمای
محققین ومتبحرین والد علامه دهلوی رح شارح موطاست که در مصفی صراحة فرموده که بیقین معلوم شد که
امروز هیچ کتابی از کتب فقه اقوی از موطا نیست و نیز در منتهی الکلام بعد کلامی گفته مع ذلک برین تقدیر مباینت
که عداوت این بزرگان با جناب سید المرسلین منسوب با میر المومنین و دیگر اهل بیت طاهرین زیرا که منشاء اینهمه مجادلات
ومقاتلات وقتل واسر اشرار و تذلیل و تفضیح کفار ذات مقدس نبوی بود علیه وآله الصلوات والتسلیمات
چنانچه امام فخر المتکلمین رازی در نهایة العقول و رئیس المتبحرین یعنی صاحب قرة العینین بتفضیل الشیخین ارشاد
نموده اند و نیز در منتهی الکلام در ذکر هبه فدک گفته وحضرت قدوة المحدثین و اسوة العارفین صاحب قرة العینین

بتفضیل الشیخین فرموده که باطل محض ست پیچ جا روایتی بان صحیح نشده و نیز فاضل معاصر در ازالة الغین در
در ذکر لاعنین یزید گفته و از انجمله ست حضرت اسوة المحدثین المتبحرین قدوة العرفاء السالکین شاه ولی الله
دهلوی نیز در ازالة الغین گفته الا تری الی تصانیف حجة الله علی البریة والد مصنف تحفة الاثنی عشریة فانها
تنادی باعلی نداء ان ما قلته عین التحقیق لا یمسه شیء من التشکیک اذکر محصول ما قال فی الکتاب
المستطاب المسمی بازالة الخفاء عن خلافة الخلفاء فی الفارسیة بالعبارة العربیة و نیز در ازالة الغین بعد کلامی
گفته پس ناگزیر بعبارت ازالة الخفاء عن خلافة الخلفاء که از تصانیف حضرت حجة الله علی العالمین شاه ولی الله ست
رجوع کرده مقام ضروری را نقل میکنیم و نیز در ازالة الغین بعد کلامی گفته و اگر کسی را درین امر شکی و ریبی باشد باید که بکتاب مستطاب
قرة العینین بتفضیل الشیخین رجوع کند و بداند که حضرت حجة الله علی البریه والد ماجد صاحب تحفهٔ اثنا عشریه شاه
ولی الله دهلوی انار الله برهانه جا بجا در کتاب مذکور اقوال طوسی را زیر و زبر کرده سیفر مایلیز و مولوی صدیق حسن خان
در اتحاف النبلا گفته ولی الله قطب الدین احمد بن عبد الرحیم بن وجیه الدین الشهید بن معظم بن منصور بن احمد
بن محمود بن قوام الدین عرف قاضی قوادن بن قاضی قاسم بن قاضی کبیر عرف قاضی بدها بن عبد الملک
بن قطب الدین بن کمال الدین بن شمس الدین المفتی بن شیر ملک بن عطا ملک بن ابو الفتح ملک بن عمر الحاکم
بن عادل ملک بن فاروق بن جرجیس بن احمد بن محمد شهریار بن عثمان بن ماهان بن همایون بن قریش
بن سلیمان بن عفان بن عبد الله بن محمد بن عبد الله بن عمر بن الخطاب هکذا ذکره فی الامداد فی مآثر الاجداد
پس نسب ایشان بخلیفه ثانی حضرت فاروق بسی و اسطه میرسد در ترجمه خود جزو لطیف نوشته اند ملخصش اینکه
ولادت این فقیر روز چهارشنبه چهارم شوال مقارن طلوع شمس سنهٔ اربع عشر از قرن دوازدهم واقع شد
بعض یاران عظیم الدین تاریخ یافتند و حضرت والدین و جماعهٔ از صالحان مبشرات بسیار در حق این فقیر
قبل ولادت و بعد آن دیدند چنانچه بعض اعزه و اخوان و اجله خلان تفصیل آن وقائع با واقعات دیگر در رساله
مضبوط نموده بالقول الجلی مسمی کرده چون سال پنجم در آمد بمکتب نشست و سال هفتم پدر بزرگوار بنماز ایستاده کردند
و بروزه داشتن امر فرمودند و تطهیر نیز در همین سال واقع شد و چنان در خاطر مانده ست که آخر همین سال قرآن
عظیم ختم کردم و کتب فارسیه و مختصرات خواندن شروع نمودم در سال دهم شرح ملا میخواندم راه مطالعه فی الجمله
گشاده شد سال چهاردهم تزوج صورت گرفت سال پانزدهم با والد بیعت کردم و باشغال صوفیه خصوصا
نقشبندیه مشغول شدم و همان سال طرفی از بیضاوی خواندم و والد طعام وافر مهیا ساخته و خاص و عام

دعوت شکر و فاتحه اجازت درس خواندند فراغ از فنون متعارفه بحسب رسم این دیار در پانزدهم حاصل شد
از علم حدیث مشکوة تمام آن خوانده شد و صحیح بخاری تا کتاب الطهارة و شمائل النبی تمام و طرفی از بیضاوی و مدارک
و چندبار در مدارست قرآن کریم با تدبر معانی و شان نزول برجوع بتفاسیر بخدمت ایشان حاضر شدم و این معنی
سبب فتح عظیم شد و از فقه شرح وقایه و هدایه تمامها الا طرفی یسیر از هر دو و از اصول حسامی و طرفی از
توضیح و تلویح و از منطق شرح شمسیه و طرفی از شرح مطالع و از کلام شرح عقاید همه با طرفی از خیالی و شرح مواقف
و از سلوک طرفی از عوارف و پاره از رسائل نقشبندیه و غیر آن و از حقائق شرح رباعیات مولوی جامی و مقدمه
شرح لمعات و مقدمه نقد النصوص و از خواص اسماء و آیات مجموعه خاصه ایشان و مائة فوائد و از طب موجز القانون
و از حکمت شرح هدایة الحکمة و از نحو کافیه و شرح ملا و از معانی مطول و مختصر و از هیئت و حساب بعض رسائل مختصره
و درین میان سخنان بلند در هر فن بخاطر میرسید و در سال هفدهم ایشان مریض شده برحمت حق پیوستند و اجازت
بیعت و ارشاد دادند و کلمه یده کیدی مکرر فرمودند نعمت از همه عالی آنست که در نهایت رضامندی از فقیر
بگذشتند و توجه ایشان بفقیر توجه آبا با بنائی آنست بعد از وفات ایشان دوازده سال کما بیش مدرس کتب دینیه
و عقلیه مواظبت نمود و بعد ملاحظه کتب مذاهب اربعه و اصول فقه ایشان و احادیثی که متمسک ایشان ست
قرار داد خاطر بمدد نور غیبی روش فقهای محدثین افتاد بعد از ان در آخر سنه ثلث و اربعین بحج مشرف شد
و یکسال بمجاورت حرمین و روایت حدیث از شیخ ابوطاهر مدنی و غیره مشایخ موفق گشت و با متوطنان حرمین از
علما و غیر ایشان صحبتهای رنگین اتفاق افتاد و خرقه جامعه شیخ ابوطاهر که حاوی جمیع خرق صوفیه توان
گفت پوشید و آخر این سال حج گذارده اوائل سنه خمس و اربعین متوجه وطن شد روز جمعه چهاردهم رجب در
صحت و سلامت بوطن رسید نعمت عظمی برین صفت آنست که او را خلعت فاتحیت دادند و فتح دوره ما بسین
بر دست وی کردند و ارشاد فرمودند که مرضی در فقه جهت آنرا جمع کرده فقه حدیث از سر بنیاد کرد و اسرار حدیث و
مصالح احکام و ترغیبات و سائر آنچه حضرت صلی الله علیه و سلم از خدای تعالی آورده اند و این فنی ست که پیش ازین
فقیر منضبط تر از سخن این فقیر کسی آنرا ادا نکرده ست با وجود جلالت آن فن اگر کسی را درین حرف شبهه باشد گو کتاب
قواعد کبری ببین که شیخ عزالدین اینجا چه جهدها کرده بعشر عشیر این فن فائز نشده و طریقه سلوک که این زمان مرضی حق
ست درین دوره فائز میشود الهام فرمودند آنرا در همعات و الطاف القدس ضبط کرده و عقائد قدمای اهل السنت
بدلائل و حجج اثبات نموده و آنرا از خس و خاشاک معقولیان پاک ساخته و بوجهی مقرر نمود که بحث محل نماند و علم کما لا یعنی ابداع خلق و تدبیر و تدلی این عرض و طول

وعلم استعدادات نفوس انسانیه بجمیعها و کمال و مآل هر کسی افاضه فرمودند و این هر دو علم جلیل اندیش
ازین فقیر کسی گرد آن نگشته و حکمت عملی که صلاح این دوره در آنست بوسعتی تمام افاده نمودند و توفیق تشیید
آن بکتاب و سنت و آثار صحابه دادند و بر تمیز آنچه علم دین ست منقول از آنحضرت صلی الله علیه وسلم و آنچه دخیل
و محرف ست و آنچه سنت ست و آنچه هر فرقه بدعت کرده ست افاده ساختند و لو ان لی فی کل منبت شعرة
لسانا لما استوفیت واجب حمده انتهی کلامه تصانیف ایشان بسیارست و همه نافع و مفید و بعضی از آن
درباب خود عدیم النظیر غیر مسبوق منها کتاب حجة الله البالغة و ازالة الخفاء عن خلافة الخلفاء و این هر دو درین
قرب زمان ۱۲۸۶ بعون همت مدار المهام صاحب بهادر خسر محرر سطور بقالب طبع رسیده و مصفی شرح فارسی
موطا و مسوی شرح عربی موطا و فیوض الحرمین و انسان العین فی مشایخ الحرمین و فوز الکبیر فی اصول التفسیر
و قول الجمیل و همعات و الطاف القدس و تاویل الاحادیث و مقاله وضیه فی النصیحة و الوصیة و عقد الجید فی
احکام الاجتهاد و التقلید و الانصاف فی بیان سبب الاختلاف و سرور المحزون و لمحات و سطعات و المقدمة السنیة
فی انتصار الفرقة السنیة و فتح الرحمن ترجمه فارسی قرآن و انفاس العارفین و خیر کثیر و شفاء القلوب و فتح الخبیر و
قرة العینین فی تفضیل الشیخین و البدور البازغة و الزهراوین و رسائل التفهیمات و هی تزید علی مائتین الی غیر ذلک
و در تفهیمات گفته و من نعم الله علی و لا فخر ان جعلنی ناطق هذه الدورة و حکیمها و قائد هذه الطبقة
و زعیمها فنطق علی لسانی و نفث فی نفسی فان نطقت باذکار القوم و اشغالهم نطقت بجوامعها
و اتیت علی مذاهبهم جمیعها و ان تکلمت علی نسب القوم فیما بینهم و بین ربهم رویت لی مناکبها
و بسطت فی جوانبها و وافیت ذروة سنامها و قبضت علی مجامع خطامها و ان خطبت باسرار اللطائف
الانسانیة تعوضت قاموسها (تغوصت ناموسها) و تلمست ناموسها و قبضت علی جلابیبها و اخذت بتلابیبها
و ان تمطیت ظهر علم الفقه و مبالغها فانا ابو عذرتها اتیتهم بعجائب لا تحصی و غرائب لا تکتنه و لا
اکتناه ما یرجی و ان بحثت عن علم الشرائع و النبوات فانا لیث عرینها و حافظ حریمها و وارث خزانتها
و باحث معانیها و کم لله من لطف خفی و ید تخفی عن فهم الزکی (الذکی) انتهی شیخ اکمل شرف الدین محمد
در کتاب خود مسمی بوسیلة الی الله گفته و من کان له لطف قریحة و طالع مصنفاته الشریفة و تحقق
بقواعدها و قوانینها لم یبق له ریبة فی تصدیق هذا المطلب الاهم و المقصد الاقصی و الحق من ربکم
فمن شاء فلیؤمن و من شاء فلیکفر خصوصا کتاب الحجة البالغة و اللمحات و الطاف القدس و الهمعات

الی المکتوب المرسل الی المدینة والمسطور غیرها انتهی ونیز در تفهیمات گفته لما تمت بی دورة الحکمة البسنی
الله تعالی خلعة المجددیة فعلمت علم الجمع بین المختلفات انتهی وانصاف اینست که اگر وجود او در صدر
اول و زمان ماضی میبود امام الائمه و تاج المجتهدین شمرده میشد شنای علمای عصر و مشایخ آن بروی چندان ست
که این مختصر نقل آن برنمی تابد جمعی بیشمار از حاشیه بساط او تبحر تام در علوم ظاهر و باطن حاصل نمودند و باعلای معارج
کمالات صوری و معنوی فائز شدند خصوصا اولاد امجاد او که هر یکی از ایشان بینظیر وقت و فرید دهر و وحید عصر در
علم و عمل و عقل و فهم و قوت تقریر و فصاحت تحریر و تقوی و دیانت و امانت و مراتب ولایت بودند و همچنین اولاد اولاد
بیت اینجا تمام آفتابست درین سلسله از طفلان نابست و در قول جلی از کلام ایشان آورده که فرمودند گاهی آمد
این فرزندان که لطف الهی ایشان را بما عطا کرده است همه سعداند نوعی از ملکیت در ایشان ظهور خواهد کرد لیکن
تدبیر غیب تقاضا میکند که دو شخص دیگر پیدا شوند که در مکه و مدینه سالها احیای علوم دین نمایند و همانجا وطن اختیار
کنند از طرف مادر نسب ایشان بما متمکن باشند زیرا که قومی زاده بوطن مادر میلان طبعی دارد انتقال جماعه که وطن
والده ایشان متمکن باشند بسر زمینی بالطبع مستحیلست مگر بقسر قاسر انتهی بلفظه محرر سطور گوید مصداق این آگاهی
بظاهر وجود هر دو نواسه شاه عبد العزیز دهلوی ست مولوی محمد اسحاق و محمد یعقوب که هجرت از دهلی کرده در مکه
اقامت نمودند و سالها باحیای روایت حدیث باهل عرب و عجم پرداختند والله اعلم ولیکن درین وقت این خاندان
علم و کمال تماما منقرض شده و هیچ یکی از انها باقی نمانده یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید میل طبع گاهی
بنظم عربی و فارسی هم میکردند الی ان قال بعد ذکر سطر من اشعاره توفی در سنة ست و
سبعین و مائة و الف تاریخش این مصراع ست مصراع آه بود امام اعظم دین رضی الله عنه و ارضاه و نیز
مولوی صدیق حسن خان معاصر در ابجد العلوم گفته مسند الوقت الشیخ الاجل شاه ولی الله احمد بن عبد الرحیم
المحدث الدهلوی له رسالة سماها الجزء اللطیف فی ترجمة العبد الضعیف ذکر فیها ترجمته بالفارسیة
مفصلة حاصلها انه ولد یوم الاربعاء رابع شوال وقت طلوع الشمس فی سنة ۱۱۱۴ الهجریة تاریخه
عظیم الدین وقد رای جماعة من الصلحاء منهم والده الماجد مبشرات قبل ولادته وهی مذکورة فی
کتاب القول الجلی فی ذکر آثار الولی للشیخ محمد عاشق بن عبید الله البارهوی البهلتی المخاطب بعلی و ا کتسب
فی صغر سنه الکتب الفارسیة والمختصرات من العربیة وشرع فی قرأة شرح الجامی وهو ابن عشرة
سنة وتزوج وهو ابن اربع عشر سنة واستسعد ببیعة والده فی الخامس عشر من عمره واشتغل باشغال

باشند

المشايخ النقشبندية ولبس خرقة الصوفية وقرأ البيضاوي واجيز بالتدريس وفرغ من تحصيل العلم وقرأ طرفا من المشكوة والصحيح للبخاري والشمائل للترمذي والمدارك ومن علم الفقه شرح الوقاية والهداية بتمامها الا طرفا يسيرا ومن اصول الفقه الحسامي وطرفا صالحا من التوضيح والتلويح ومن المنطق شرح الشمسية وقسطا من شرح المطالع ومن الكلام شرح العقائد وجملة من الخيالي وشرح المواقف وقطعة من العوارف ومن الطب موجز القانون ومن الحكمة شرح هداية الحكمة ومن المعاني المختصر والمطول وبعض الرسائل في الهيئة والحساب الى غير ذلك وبرع في هذه كلها واجازه والده بالاخذ للبيعة ممن يريدها وقال يده كيدي ثم اشتغل بالدرس نحو اثنتي عشرة سنة وحصل له فتح عظيم في التوحيد والجانب الواسع في السلوك ونزل على قلبه العلوم الوجدانية فوجا فوجا وخاض في بحار المذاهب الاربعة واصول فقههم خوضا بليغا ونظر في الاحاديث التي هي متمسكاتهم في الاحكام وارتضى من بينها بامداد النور الغيبي طريقة الفقهاء المحدثين واشتاق الى زيارة الحرمين الشريفين فرحل اليهما في سنة ۱۱۴۳ واقام هناك عامين كاملين وتلمذ على الشيخ ابي الطاهر المدني وغيره من مشايخ الحرمين وتوجه الى المدينة المنورة واستفاض فيضا كثيرا وصحب علماء الحرمين صحبة شريفة ثم عاد في سنة ۱۱۴۵ الى الهند ومن نعم الله تعالى عليه ان اولاه خلعة الفاتحية والهمه الجمع بين الفقه والحديث واسرار السنن ومصالح الاحكام وسائر ما جاء به صلى الله عليه وسلم من ربه عز وجل حتى اثبت عقائد اهل السنة بالادلة والحجج وطهرها من قذى اهل المعقول واعطى علم الابداع والخلق والتدبير والتدلي مع طول وعرض وعلم استعداد النفوس الانسانية بجميعها وافيض عليه الحكمة العملية وتوفيق تشييدها بالكتاب والسنة وتمييز العلم المنقول من المحرف المدخول وفرق السنة السنية من البدعة الغير المرضية انتهى و كانت وفاته في سنة ۱۱۷۶ الهجرية وله مؤلفات جليلة ممتعة يجل تعدادها منها فتح الرحمن في ترجمة القرآن والفوز الكبير في اصول التفسير والمسوى والمصفى في شروح الموطا والقول الجميل والخير الكثير و الانتباه والدر الثمين وكتاب حجة الله البالغة وكتاب ازالة الخفاء عن خلافة الخلفاء ورسائل التفهيمات وغير ذلك وقد ذكرت له ترجمة حافلة في كتابي اتحاف النبلاء المتقين باحياء مآثر الفقهاء المحدثين وذكر له معاصرنا المرحوم المولوي محمد محسن بن يحيى البكري التيمي الترهتي رح ترجمة بليغة في رسالته اليانع الجني بالغ في الثناء عليه واتى بعبارة نفيسة جدا واطال في ذكر احواله الاولى.

والاخری والطاب فان بشئت زیادة الاطلاع فارجع الیهما وقد طبع کتابه الحجة لهذا العهد بمصر و
کذا الازالة بالهند بنفقة الشیخ الوزیر محمد جمال الدین خان مدبر مهمات الریاسة عافاه الله
تعالی وکان له اولاد صالحون الشیخ عبد العزیز والشیخ رفیع الدین والشیخ عبد القادر والشیخ
عبد الغنی والد الشیخ محمد اسمعیل الشهید الدهلوی وکلهم کانوا علماء نجباء حکماء فقهاء
کاسلافهم واعمامهم کیف لا وهم من بیت العلم الشریف والنسب الفاروقی المنیف وقد اذن الزمان
الان بانصرام ذلک البیت واهله فانا لله وانا الیه راجعون وکان بیته فی الهند بیت علم الدین
وهم کانوا مشایخ الهند فی العلوم النقلیة بل والعقلیة اصحاب الاعمال الصالحات وارباب الفضائل
الباقیات لم یعهد مثل علمهم بالدین علم بیت واحد من بیوت المسلمین فی قطر من اقطار الهند
وان کان بعضهم قد عرف بعض علم المعقول وعد علی غیر بصیرة من الفحول ولکن لم یکن علم الحدیث و
التفسیر والفقه والاصول وما یلیهما الا فی هذا البیت لا یختلف فی ذلک مختلف من موافق ولا
من مخالف الا من اعماه الله عن الانصاف ومسته العصبیة والاعتساف واین الثری من الثریا و
النبیذ من الحمیا والله یختص برحمته من یشاء ولکل من اخلافه فدرهم مولفات ممتعة نافعة کفتح
العزیز فی التفسیر والتحفة الاثنی عشریة فی الرد علی الروافض ورسالتها دتین وغیرها للشیخ
عبد العزیز الدهلوی ومقدمة العلم ورسالة العروض وکتاب التکمیل للشیخ رفیع الدین و
موضح القران للشیخ عبد القادر ورسالة فی اصول الفقه ورسالة فی الامامة ورد الاشراک
للشیخ محمد اسمعیل الدهلوی الی غیر ذلک وهذه المصنفات ممتعة نافعة متداولة بین الناس
وفضائلهم شهیرة وهی متلقاة بالقبول من العلماء الاکیاس ؎ لا یدرک الواصف المطری خصائصهم
وان یکن بالغا فی کل ما وصفا ؛ فهذا والد المخاطب ولی الله قد کرر اثبات هذا
الحدیث الهادی بسناه المرشد بهداه بمحتد قصم ظهور الطاعنین ارباب الزیغ والعناد وجزم
جزم بکیت المنکرین ذوی الخلاعة والسفاد فالعجب کل العجب من المخاطب کیف نطق بطعن هذا الحدیث
وغاه وضل فی مرامی العطب بذلک وتاه ولم یبال بمخالفة ملحقه والده المبجل عند النبهاء
الذی بکت المخاطب بمزید المبالغة الناشئة عن العواه بکونه آیة من آیات الاله ومعجزة من معجزات رسول الله
صلی الله علیه وآله الاطهار الوجاه وجه دو صد و یازدهم آنکه محمد معین بن امین سندی در کتاب دراسات اللبیب

فی الاسوة الحسنة بالحبیب گفته استدلوا ایضا علی حجیة القیاس بعمل جمع کثیر من الصحابة واتفق ذلک منقول عنهم
بالتواتر وان کانت تفاصیل ذلک آحادا وایضا عملهم بالقیاس وترجیح البعض علی البعض تکرر وشاع من غیر
نکیر وهذا وفاق واجماع علی حجیة القیاس فالجواب انه کما نقل عنهم القیاس نقل ذمهم القیاس ایضا
فعن باب مدینة العلم رضی الله عنه انه قال لو کان الدین بالقیاس لکان باطن الخف اولی بالمسح
من ظاهره و محمد معین سندی از محققین مشاهیر و منقدین نحاریر سنیه است و از تلامذه شیخ عبد القادر مفتی مکه و معاصر شاه
ولی الله والد مخاطب و محمد وحید و مجلین حضرتش میباشد و کتاب او دراسات اللبیب از معاریف کتب و اسفار علمائی
این دیار و امصار است خود محمد معین در دراسات اللبیب بعد نقل کلامی از ابن عربی گفته و من فوائد هذه الجملة
الاخیرة من کلامه و نقله هٰهنا ان یعرف هو رضی الله تعالیٰ عنه وقد عرفه من عرفه فی مرقاة العالی من
اخذ العلوم والشرائع عن النبی صلی الله تعالیٰ علیه وسلم بهذه الحکایة فی نظائرها المتقدمة ذکرها
فیعتقد ان حکمه فیما یحکم به من مقصوص الباب حکم متقن من عالم عارف جمع الله سبحانه له بین
الاخذ من ظاهر الشریعة و باطنها و حقیقتها و بین الروایتین عن النبی صلی الله تعالیٰ علیه وسلم ظاهرا
بوسائط المشایخ علی ما کان قدوة فیها لکبار شیوخ الحدیث رحمهم الله تعالیٰ ممن سماهم الامام الشعرانی فی
مقدمة کتابه الیواقیت فی ترجمته رضی الله تعالیٰ عنه و باطنه شافهه بها النبی صلی الله تعالیٰ علیه وسلم
من غیر واسطة بالکشف والعیان علی ما کان قدوة فیها الطوائف العارفین قدست اسرارهم
و مشایخ الحدیث حیث اخذ وابطن بکشفه واتصل ذلک منه بهم بالرجال الثقات حتی وصل بحمد الله
سبحانه الینا الجازة من شیخنا الاجل مفتی حرم الله الامین الشیخ عبد القادر رحمه الله تعالیٰ وهو موجود
فی فهرسه و نیز در دراسات گفته وقد وافقنا علی هذا الرای قدوة علماء دهره یعسوب زماننا
الشیخ الاجل الصوفی الاکمل امام بلاد الهند الشیخ ولی الله بن عبد الرحیم مشافهنا فی جملة صالحة من
ارائنا مخاطبا لی فی تفردی ببعض ما خالفت فیه الجماهیر سه و من اردیف فقد رکبت عن صنفراد و الحمد لله
تعالی علی ذلک حمدا کثیرا طیبا مبارکا فیه کما یحب ربنا و یرضی و مولوی صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلا
در ذکر جامع صحیح ترمذی آورده و ترمذی گفته جمیع ما فی هذا الکتاب من الحدیث هو معمول به
و به اخذ بعض اهل العلم ما خلا حدیثین حدیث ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم جمع
بین الظهر والعصر بالمدینة والمغرب والعشاء من غیر خوف ولا سفر ولا مطر و حدیث النبی صلی الله علیه وسلم

انه قال اذا شرب الخمر فاجلدوه فان عاد فی الرابعة فاقتلوه انتهی و شیخ علامه خواجه محمد معین در کتاب
دراسات اللبیب فی الاسوة الحسنة بالحبیب تعقب وی کرده و گفته معه کلام طویل بعده ثابت کرده که این حدیث
حدیث معمول به است نزد جماعتی از علما انتهی کلام الفاضل المعاصر - و نیز فاضل معاصر در اتحاف النبلا گفته دراسات اللبیب
فی الاسوة الحسنة بالحبیب للشیخ الفاضل المحقق محمد معین بن محمد امین السندی مجلدی است در سنه ۱۲۸۴ در بلدهٔ لاهور
بمطالب طبع رسیده اوله الحمد لله الهم علی ان سبقت علینا من طیطام بحر الکتاب ز قاطریا و درین کتاب
بجای فصل و باب دراستها است و جملهٔ دراسات او دوازده است و تالیفش برای اثبات عمل بر حدیث صحیح و ترک
روایت مذهب مخالف آن بوده است و در باب خود در متانت عبارت و رشاقت الفاظ و تحقیقات مطالب علیه و
سرمایه صحیحه بدعای مطلوب خیلی خوب واقع شده جز آنکه مذاق تصوف را در وی زیاده از حاجت صرف کرده و مع ذلک برای
افحام خصم و الزام مقلدین کافی و وافی است قاضی طلا محمد پشاوری را در وصف کتاب مذکور و تحریص عمل بالحدیث
قصیدهٔ عربی است که در آخر کتاب مذکور طبع شده دیدنی است انتهی و چون فاضل معاصر قصیدهٔ قاضی پشاوری
را استجاده نموده لهذا ایراد قدری از آن که متعلق بمدح مصنف و مصنف است مناسب می نماید پس باید دانست
که قاضی مذکور در قصیده مشار الیها بعد تحمید و تصلیه میگوید ع و بعد بشری لاصحاب السداد بان تمت دراسات
اهل العلم والنظر ٭ فهذه نسخة مرغوبة طبعت ٭ بل روضة قد حوت من زاهر الزهر ٭ راقت
و فاقت بحسن الخط و اختتمت ٭ و بخترت فی العری فی اجمل الصور ٭ جلت معانیه حورات مجالسها
علی سرائر من استبرق خضر ٭ خریدة لاتری فی الدهر ثانیها ٭ ولم یجد مثلها فی سالف العصر ٭ کانها
الفوف فی الخضراء حاملة ٭ نوافجا عبقا من فورها العطر ٭ مجموعة لقناع الحق کاشفة ٭ عمت و صحت
مع الاقبال والظفر ٭ بعذراء شنباء عند النطق تنظرها ٭ تفتر عن برد رطب وعن درر ٭ یا لائمی
عذلا لو کنت ناظرها ٭ نصرت من عذلی للعفو معتذری ٭ کان وجنتها اصبح وطلعتها ٭ برق تالق فی
الظلماء بالسحر ٭ تحکی لوامعها انوار عن فلق ٭ و عن شهاب و عن شمس و عن قمر ٭ راح بلا ضرر
صفو بلا کدر ٭ بر و بلا خطر نور بلا شرر ٭ تضمن شمائلها شمسا بلا کسف ٭ تحکی شمائلها عن عنبر
الشحر ٭ لو غائص الفکر فیها غاص مجتهدا ٭ جزاه بحرا بلا ضیر و لا ضجر ٭ تثبت الحق بالبرهان مع
علی الفؤاد ثبوت النقش فی الحجر ٭ روائح الرند والند الذکی لها ٭ تروح الروح من هم و من فکر ٭
غذا فؤادی بعاق الروح مبتهجا ٭ کوردة بسمت من نسمة السحر ٭ کانها الشمس لاحت من مطالعها

الذکی

بدت لنا فی جمال غیر مستتر * او غادة برزت فی زینة وضیا * لعاشق دنف فی الوجد والسهر تنفی
الروح من تقریر مطلبها * کما تنضر وجه الزرع بالمطر * اطروفة من معانیها مروحة * للروح والعقل و
الاسماع والنظر * هی الکنوز التی عزت جواهرها * محفوظة من حلول الحادث الغیر * وکم مجالس یهدی
الواصفون لها * ما بین منتظم منها ومنتثر * قالوا اطرف بما تبغی فقلت لهم * الشکر لله ربی منح الوطر
تصنیف حبر خبیر کامل فطن * من فضل الله داماء ذی ذخر * محمد بن محمد طاب مرقده * معین
دین الهدی بالمنطق البهر * بحر العلوم امام العصر شمس هدی * عریف اعصاره النحریر فی الخبر * سمیدع
العصر حبر الدهر بدر دجی * فی العلم محتلم فی الزهد مشتهر * هو الخبیر الذی فاق الفواضل فی
علم وفضل وفی مجد وفی خطر * من ذا یماثله فی الفضل مرتبة * من ذا یباهیه فی العلم والفخر نجل
ابرز الحق فی هذا اقلیس هنا * حق بمنکتم صدق بمستتر * واز انشای قاضی پشاوری مذکور در درج اللسان اللبیب
و مصنف آن قصیده دیگرست که آن نیز در آخر کتاب مطبوع شده شطری از ابیات آن که مناسب
مقام ست نیز باید شنید وهی هذه * عوجا نرق دمعة فی حسرة وجوی * یا عین ذات الهال علی نسق *
علی انطماس رسوم العلم قاطبة * ثم اختلافات اهل العصر والفرق * اضحت مراسم علم الدین عافیة
من وابلات وطشات ذوی الصعق * فبینما کنت اشکو فاقتی اسفا * فیما فوادی من ریب المنون لقی

وطشات

اذ طابت الاذن من ذکری مکرمة * صحیفة فاقت الازهار فی عبق * الف بلا اسف کنز بلا تلف
شمس بلا کسف بدر بلا محق * وغیرها من طروس لا یماثلها * فی ندرة النظم او فی جودة النسق *
اذا اسفرت عن ضیاء الصبح طلعتها * واظهرت عن سنا برق وعن شفق * اوراقها تخطف الابصار
بارقة * کانها صفحات التبر من ورق * شمس السنا او الهدی فی لمعة وضیا * نور التقی والنقی
بالمنظر الطلق * تصنیف حبر خبیر بارع فهم * بحر یفوق اقرانه فی الخلق والخلق * معین دین الهدی
من براعته * فاق الخلائق فی علم وفی ذلق * جزاه ربی خیرا دائما فله * حسن الثناء الی یوم التلاقی
وکم جهول تری فی الغی جاحدة * ویزدری فضله جهلا من الرهق * اذا لقیت لمن مادام من سفه * فقل اعوذ
برب الناس والفلق * انتهی * فهذا السند محمد معین بن محمد امین * بارع هم الذی هو
عندهم بکل مدح قمین * قد اثبت هذا الحدیث الیمین * ولم یسلک فیه مسلک اهل الجزاف
والتخمین * فالمنحرف عنه الی الشمال والیمین * یقتحم مضال قوم عمین * والمقدم علی طعنه

لا یجد غیر ما یکذب به و یمین ﴿ و لا یتفوه الا جاهل علیه وزر و هو به ضمین ﴿ وجه دو صد
و دوازدهم آنکه شیخ محمد بن سالم الحفنی الشافعی اثبات و تایید این حدیث شریف فرموده چنانچه در حاشیهٔ خود
بر جامع صغیر گفته قوله (فلیأت الباب) یعنی علیا فقد ورد ان العلم جزئ عشرة اجزاء اعطی علیا تسعة
اجزاء و الناس جزءا واحدا ولذا سئل سیدنا معاویة فقال للسائل سل علیا فانه اعلم منی
و بدر الدین محمد الحفنی از اعاظم علمای مشهورین و افاخم نبلای معروفین نزد سنیه است محمد بن محمد الامیر الازهری
المالکی در رسالهٔ اسانید خود در ذکر شیوخ خویش بعد ذکر جمال الدین الحفنی گفته و منهم اخوه طراز
عصابة العلماء المحققین و بقیة السادة الهداة العارفین بهجة الدنیا و زینة الملة و الدین موصل
السالکین و مجمل الواصلین الاستاذ الاعظم شیخ الشیوخ ابو عبد الله بدر الدین سیدی محمد
الحفنی رضی الله عنه و ارضاه حضرته فی مجالس من الجامع الصغیر و النجم الغیطی فی مولده صلی الله
علیه و سلم و فی متن الشمائل للترمذی و مات رحمه الله اثناء قراءتهما و تلقنت عنه الذکر من طریق
الخلوتیة و اجازنی اجازة عامة و نص ما کتب لی بسم الله الرحمن الرحیم نحمدک یا علی یا سند و نصلی
و نسلم علی اجل سند و علی آله الاعلام و صحبه نجوم الاسلام اما بعد فقد اجزت المولی الفاضل
المحمل بفرائد الفواضل و الفضائل سیدی محمد الامیر نفعه الله و نفع به و نظمه فی سلک اهل قربه
بما یجوز لی روایته او ثبتت لدی درایته من کتب الحدیث الستة المشهورة و غیرها من کتب السنة
المأثورة و کتب المعقول من معان و بیان و اصول موصیا له بتقوی الله التی من تمسک بها مولاه
اجتباه و افضل الصلوة و التسلیم علی اکمل رسل السلام و علی آله و صحبه و عترته و حزبه کتبه
محمد بن سالم الحفناوی الشافعی فی حادی عشر رجب الفرد سنة ثمانیة و سبعین و مائة و الف
و محمد خلیل مرادی در سلک الدرر گفته محمد الحفنی بن سالم بن احمد الشافعی المصری الشهیر
بالحفنی الشیخ العالم المحقق المدقق العارف بالله تعالی قطب وقته ابو المکارم نجم الدین ولد بحفنة
قریة من قری مصر قریب بلبیس سنة احدی و مائة و الف و دخل الازهر و اشتغل بالعلم علی من به
من الفضلاء کمحمد بن عبد الله السجلماسی و عید بن علی النمرسی و مصطفی بن احمد العزیزی و
الشمس محمد بن ابراهیم الزیادی الملقب بعبد العزیز و علی بن مصطفی السیواسی الحنفی الضریر و
الجمال عبد الله الشبراوی و الشهاب بن احمد الملوی و احمد الجوهری و السید محمد بن محمد

البلیدی والشمس محمد بن محمد البدیری الدمیاطی فاخذ الطریقۃ الخلوتیۃ عن القطب مصطفی بن کمال الدین البکری وتربی علی یدیہ والف التآلیف النافعۃ منہا حاشیۃ علی شرح الہمزیۃ لابن حجر وحاشیۃ علی شرح رسالۃ الوضع وحاشیۃ علی حاشیۃ الحصینی علی المختصر وحاشیۃ علی شرح الرحبیۃ للشنشوری وغالب حواشی اخیہ الجمال یوسف ماخوذۃ منہ وکان یدرس اولا بالسنانیۃ وبالورّاقین ثم فی الطبرسیۃ داخل باب الجامع ثم لما توفی الجمال عبد اللہ الشبراوی نقل للتدریس الی محلہ داخل الجامع وکان یحضر درسہ اکثر من خمسمائۃ طالب حسن التقریر فاضلۃ وبیان شہیما مہابا محققا مدققا یہرع الیہ الناس جمیعا واشتہرت طریقۃ الخلوتیۃ عنہ فی مشرق الارض ومغربہا فی حیاتہ وکانت وفاتہ فی شہر ربیع الاول سنۃ احدی وثمانین ومائۃ والف رحمہ اللہ تعالی انتہی **فہذا محمد الحفنی** الموصوف بانہ طراز العصابۃ، قد اثبت ہذا الحدیث النادب الی مہیع الاصابۃ وایدہ بمرویات بلغت من الحق نصابہ، ونضت عن وجہ الثواب نقابہ، فلا یتجاسر لطعنہ من الا عاق لجنۃ الحقائق المستطابہ، ولا یجتری علی غمزہ الا من عاند لزیغہ للمعارف المطابہ، ولا یحید عن قبولہ الا الغارم ظلمات الجہل فی الغیابہ، ولا یروغ عن اذعانہ الا المارد علی جہۃ ذہاب العدوان من غیر انابۃ **وجہ دو صد و سیزدہم** آنکہ محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الیمانی الصنعانی در روضۂ ندیہ فی شرح التحفۃ العلویہ باثبات صحت این حدیث شریف داد کمال جد و جہد دادہ و در ذب از این خبر منیف ابواب تحقیق و تنقید کشادہ چنانچہ گفتہ قولہ باب علم المصطفی ان تأتہ، فمنیالک بالعلم مرام البیت اشارۃ الی الحدیث المشہور المروی من طرق ابن عباس وغیرہ ولفظہ عن ابن عباس انہ صلعم قال انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیات الباب اخرجہ العقیلی وابن عدی والطبرانی والحاکم اخرج ابن عدی ایضا والحاکم من حدیث جابر واخرج الترمذی من حدیث علی علیہ السلام بلفظ انا دار الحکمۃ وعلی بابہا قال الترمذی ہذا الحدیث غریب وفی نسخۃ منکر وقال العلامۃ الحافظ الکبیر المجتہد محمد بن جریر الطبری ہذا الحدیث عندنا صحیح سندہ وقال الحاکم فی حدیث ابن عباس صحیح الاسناد وروی الخطیب فی تاریخہ عن یحیی بن معین انہ سئل عن حدیث ابن عباس وقال ہو صحیح وقال ابن عدی انہ موضوع واورد ابن الجوزی الحدیثین حدیث جابر وحدیث ابن عباس فی الموضوعات وقال الحافظ صلاح الدین العلائی قد قال ببطلانہ ایضا الذہبی فی المیزان وغیرہ ولم یاتوا فی ذلک بعلۃ قادحۃ

وکان ثم

الحاکم

قادحة سوی دعوی الوضع دفعا بالصدر وقال الحافظ ابن حجر هذا الحدیث له طرق کثیرة فی
مستدرک الحاکم اقل احوالها ان یکون للحدیث اصل فلا ینبغی ان یطول القول علیه بالوضع و
قال الصواب خلافا لقول الحاکم انه صحیح وخلاف قول ابن الجوزی انه
موضوع بل هو من قسم الحسن لا یرتقی الی الصحة ولا ینحط
الی الکذب قال الحافظ السیوطی قد کنت اجیب بهذا الجواب وهو
انه من قسم الحسن دهرا الی ان وقفت تصحیح ابن جریر لحدیث علی فی تهذیب الآثار مع
تصحیح الحاکم لحدیث ابن عباس فاستخرت الله تعالی وجزمت بارتقاء الحدیث عن مرتبة الحسن
الی مرتبة الصحة قلت قد قسم ائمة الحدیث الصحیح من الاحادیث الی اقسام سبعة احدها ان ینص
امام من ائمة الحدیث غیر الشیخین انه صحیح وهذا الحدیث قد نص امامان حافظان کبیران
الحاکم ابو عبد الله والعلامة محمد بن جریر الذی قال الخطیب البغدادی فی حقه وکان ابن جریر
من الائمة یحکم بقوله ویرجع الی رایه لمعرفته وفضله جمع من العلوم ما لم یشارکه احد من
اهل عصره وقال فی حقه المعروف عندهم بامام الائمة ابن خزیمة ما اعلم علی ادیم الارض اعلم
من محمد بن جریر واما الحاکم فهو امام غیر منازع قال الذهبی فی حقه المحدث الحافظ الکبیر امام المحدثین
وقال الخلیل بن عبد الله هو ثقة واسع بلغت تصانیفه قریبا من خمس مائة انتهی قلت فاین یقع
ابن الجوزی عند هذین الامامین واین هو من طبقتهما وحفظهما واتقانهما وهو الذی قال الحافظ
الذهبی فی حقه نقلا عن المحققین ان ابن الجوزی کان کثیر الغلط فیما یصنفه ثم قال الذهبی قلت نعم
له وهم کثیر فی مؤلفاته یدخل علیه الداخل من العجلة والتحول من کتاب الی اخر انتهی قلت وسمعت ما
قاله الحافظ العلائی انه لا علة قادحة وانما دعوی الوضع دفع بالصدر وقد قال الذهبی فی حق العلائی
انه صنف وافاد وانتقی ونظر فی الرجال والعلل وتقدم فی هذا الشان مع صحة الذهن وسرعة الفهم انتهی
هذا کلام الذهبی فیه وهو عصریه ومن اقرانه قلت واثنی علیه غیره ممن تاخر عن عصره باکثر من هذا
فظهر لک بطلان دعوی الوضع وصحة القول بالصحة کما اختاره الحافظ السیوطی وهو قول الحاکم
وابن جریر وجه دوم وجه سوم آنکه نیز محمد بن اسمعیل الامیر در روضه ندیه شرح تحفه علویه گفته وکفاه کونه
للمصطفی صلعم ثانیا فی کل ذکر وصفیا فقوله وکفاه ای کفاه شرفا وفخرا تفنیکر ثانیا وثانیا الذکره

يطلق
وقفت
الموهمات
تواليفه

وانه صفي ومختار لله تعالى ولرسوله كما تقدم من اكرامه والبيت يشير الى ما خص الله الوصي
عليه السلام من القاء ذكره الشريف على السنة العالم من صبي ومكلف وحر وعبد ذكر وانثى فانهم
اذا ذكر رسول الله صلعم ذكروه لذكره وهذا من اكرام الله له بنشاء الصيت فيهتف يا محمد يا
علي والعامي وغيرهما وهذا من نفع الذكر الذي طلبه خليل الله في قوله واجعل لي لسان صدق في الاخرين
وهو الذي امتن الله به على رسوله صلعم في قوله تعالى ورفعنا لك ذكرك وكفاه شرفا انه اول السابقين الى الاسلام وكفاه
شرفا انه اول من صلى والذي في جنب ابي القاسم صلعم لكسر الاصنام وكفاه شرفا انه الذي فداه
بنفسه ليلة مكر الذين كفروا به وكفاه شرفا انه الذي ادى عنه الامانات وكفاه شرفا انه من رسول
الله صلعم بمنزلة الراس من البدن وكفاه شرفا انه من رسول الله وان رسول الله صلعم
منه وكفاه شرفا انه سلمت عليه الاملاك يوم بدر وكفاه شرفا انه الذي قطر ابطال المشركين في كل
معركة وكفاه شرفا انه قاتل عمرو بن عبد ود وكفاه شرفا انه فاتح خيبر وكفاه انه مبلغ براءة الى المشركين
وكفاه شرفا ان الله سبحانه زوجه البتول وكفاه شرفا ان اولاده لرسول الله صلعم اولاد وكفاه شرفا
انه خليفته يوم غزوة تبوك وانه منه بمنزلة هارون من موسى وكفاه شرفا انه احب الخلق الى الله بعد رسوله
صلعم وكفاه شرفا انه احب الخلق الى رسول الله صلعم وكفاه شرفا ان الله باهى به ملائكته وكفاه
شرفا انه قسيم النار والجنة وكفاه شرفا انه اخو رسول الله صلعم وكفاه شرفا انه من اذاه فقد اذى رسول الله
صلعم وكفاه شرفا ان النظر الى وجهه عبادة وكفاه شرفا انه لا يبغضه الا منافق ولا يحبه الا مؤمن
وكفاه شرفا ان فيه مثلا من عيسى بن مريم عليهما السلام وكفاه شرفا انه ولي كل مؤمن ومؤمنة وكفاه شرفا انه سيد العرب
وكفاه شرفا انه سيد المسلمين وكفاه شرفا انه يحشر راكبا وكفاه شرفا انه يسقى من حوض رسول الله
صلعم المؤمنين ويذود المنافقين وكفاه شرفا انه لا يجوز احد الصراط الا بجواز منه وكفاه شرفا انه
يكسى حلة خضراء من حلل الجنة وكفاه شرفا انه ينادي من تحت العرش نعم الاخ اخوك علي وكفاه شرفا
انه مع رسول الله صلعم في قصره مع ابنته سيدة نساء العالمين وكفاه شرفا انه حامل
لواء الحمد ادم ومن ولده يمشون في ظله وكفاه شرفا انه يقول اهل المحشر حين يرونه ما هذا الا
ملك مقرب او نبي مرسل فينادي مناد ليس هذا ملك مقرب ولا نبي مرسل ولكنه علي بن ابي طالب
اخو رسول الله صلعم وكفاه شرفا انه مكتوب اسمه مع اسم رسول الله صلعم محمد رسول الله ايدته

على ونصرته به وكفاه شرفا انه يقبض روحه كما يقبض روح رسول الله صلعم وكفاه شرفا انه

تشتاق اليه الجنة كما في حديث انس تشتاق الجنة الى ثلاثة على وعمار وسلمان وكفاه شرفا انه باب

مدينة علمه وكفاه شرفا انه ما سدت الابواب الا بابه وكفاه شرفا انه لم يرمد بعد الدعوة النبوية

ولا اصابه حر ولا برد وكفاه شرفا انه اول من يقرع باب الجنة وكفاه شرفا ان قصره في الجنة بين قصري

خليل الرحمن وسيد ولد آدم صلعم وكفاه شرفا نزول آية الولاية وكفاه شرفا ان الله سماه مومنا في عشر آي

وكفاه شرفا ان رسول الله صلعم انتجاه وكفاه شرفا اكله من الطائر مع رسول الله صلعم وكفاه شرفا بيعة

الرضوان وكفاه شرفا انه راس اهل البدر وكفاه شرفا انه وصى رسول الله صلعم وكفاه شرفا انه ذكره

وكفاه شرفا انه اعلم امته وكفاه شرفا انه يقاتل على تاويل القرآن كما قاتل رسول الله صلعم على تنزيله

وكفاه شرفا انه قاتل الناكثين والقاسطين والمارقين وكفاه شرفا انه حامل لوائه صلعم في

كل معركة وكفاه شرفا انه غسل رسول الله صلعم وتولى دفنه وكفاه شرفا ما اعطاه الله من

الزهادة والعبادة والتاله وكفاه شرفا ما فاز به من الزهادة والزلفى ـ هذه المفاخر لا قعبان من

لبن ؛ شيبا بماء فعادا بعد ابوالا ؛ ومحمد بن اسمعيل الامير از اجله علماء عالي مقدار واماثل نبهاى جليل الاخطار

نزد سنيه است شطري از مراتب عاليه ومناقب غاليه او نزد ايشان ظاهرات بر ناظر ذخيرة المال احمد بن عبد القادر العجيلي

وبدر طالع محمد بن على الشوكاني وحسن في الاسوة الحسنة بالسنة وحطه في ذكر الصحاح الستة واتحاف النبلاء وابجد العلوم و

تاج مكلل مولوي صديق حسن خان معاصر واضح وظاهر است فهذا علامتهم المتبحر محمد بن اسمعيل

الامير قد انفد جهده في تحقيق هذا الحديث الخطير ؛ وبالغ في تصحيحه وجلبا الحين ذوي

الزيغ والتغرير ؛ واردا هم باثبات هذا الخبر بالاعادة والتكرير ؛ فالمدبر عنه ناكب عن منهج الحق

الاحب المستنير ؛ والمشيح بوجهه مختلع عن ملحب الصواب السافر المنير ؛ والمنكر عليه مارق

عن ربقة الحق من غير نكير ؛ والجاحد له هاو الى سفل دركات السعير وجه پانزدهم آنكه محمد بن

على الصبان در اسعاف الراغبين في سيرة المصطفى وفضائل اهل بيته الطاهرين گفته اخرج البزار والطبراني

في الاوسط عن جابر بن عبد الله والطبراني والحاكم والعقيلي في الضعفاء وابن عدي عن ابن عمر

والترمذي والحاكم عن على قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلى بابها

وفي رواية فمن اراد العلم فليات الباب وفي اخرى عند الترمذي عن على انا دار الحكمة وعلي

در اول نسخه ... سطورست ... في سيرة المصطفى وفضائل اهل بيته الطاهرين ... السيد ... علي ...

بابها وفى اخرى عند ابن عدى على باب علمى وقد اضطرب الناس فى هذا الحديث فجماعة على انه
موضوع منهم ابن الجوزى والنووى وبالغ الحاكم على عادته فقال ان الحديث صحيح وصوّب بعض
محققى المتأخرين المطلعين المحدثين انه حسن **ومحتجب نماند** كه علامه صبان از اكابر محققين اعيان
و افاخم منتقدين عالى شان سنيه باشد شيخ حسن عدوى حمزاوى در مشارق الانوار فى فوز اهل الاعتبار كه جلالت
مرتبت اين مصنف و مصنف در مجلد آتى انشاء الله تعالى بوجه احسن خواهى دانست بجا بجا بافادات او تمسك و تشبث ميفرمايد
و بالقاب جليله شيخ و علامه و محقق او را ياد مينمايد چنانچه در مشارق مذكور ست قال العلامة الصبان وقال الشيخ الامام
فى شرح البهجة الذى اختاره ان الافضلية محمولة على احوال فعائشة افضل من حيث العلم وخديجة
من حيث تقدمها واعانتها له صلى الله عليه وسلم فى المهمات و نيز در مشارق گفته قال المحقق الصبان
الاصح عند العلماء ان اولاده صلى الله عليه وسلم سبعة ثلاثة ذكور واربعة اناث الخ و نيز در مشارق
گفته قال المحقق الصبان وقد يقال على اصطلاح مصر الشريف انواع نوع عام لجميع اهل البيت ونوع
خاص بالذرية الخ و نيز در مشارق گفته قال العلامة الصبان كان سيدى جعفر اماما نبيلا اخذ الحديث
عن ابيه وجده لامه القاسم بن محمد بن ابى بكر الصديق الخ و نيز در مشارق گفته قال الشيخ الصبان من
كراماته يعنى الشافعى انه لما احتضر دخل عليه جماعة الخ و نيز در مشارق گفته قال العلامة الصبان فى رسالته
لاهل البيت الخ **انتهى فهذا محمد بن على الصبان** احد افرادهم الاعيان قد نصر الحق واعان
وهصر الباطل واهان بحيث اورد هذا الحديث النير البرهان الظاهر السلطان برواية كابرهم
الاركان وتخريج احبارهم الذين لا يدانيهم انسان ومال الى اثباته رغما لمعاطس ذوى الحقد والشنان
وآل الى تحقيقه فتعا لرؤس اهل الزيغ والعدوان فالناكل عنه خائب لبيد العنة والهيمان
والناكص عنه خائب فى تيه الخيبة والخذلان **وجه صد و شانزدهم** آنكه شيخ سليمان جمل در كتاب الفتوحات الاحمدية
بالمنح المحمدية شرح شعر سه و وزير ابن عمه فى المآلى ومن لاهل تسعد الوزراء گفته وقوله ومن
لاهل الخ اى السعادة ما امده به من المواخاة فقد اخرج الترمذى انه اخى صلى الله عليه وسلم
بين اصحابه فجاء على تدمع عيناه فقال يا رسول الله آخيت بين اصحابك ولم تواخ بينى وبين
احد فقال انت اخى فى الدنيا والآخرة ومنها العلوم التى اشار اليها بقوله انا مدينة العلم وعلى
بابها فمن اراد العلم فليأت الباب انتهى **فهذا شيخهم الجليل سليمان الجمل** قد اثبت

هذا الحديث الرفيع المحل * بحيث قطع من المستريب كل جدل وفصل * واورد بجزم صارم من هام
المستنكر كل سبب ووصل * فالمقدم على طعنه عاثث في دينه كالاغبس الازل * والذاهب عنه
محيده كالاخلف الاضل * والممترى فيه لا يكون الا من عمته الخذلان وشمل * والمتجرى عليه لا
يحصل في هفواته الا على نقض الجمل وجه دو صد و هفتادم آنكه قمر الدين حسينى اورنگابادى در نور الكريمتين
در ذكر بيت نبوت گفته حديث انا مدينة العلم وعلى بابها وسدوا كل خوخة الا خوخة ابى بكر وسدوا
كل خوخة الا باب على اشارت بكليه اين بيت و بابواب اين بيت انتهى - و قمر الدين اورنگابادى از
افاخم كملاى اعلام واعاظم نبلاى عاليمقام نزد سنيه است غلام على آزاد بلگرامى در سبحة المرجان گفته
مولانا السيد قمر الدين الحسينى الاورنقابادى جعل الله به الليل نهارا وادامه للزمان فخارا القمر طالع
في ميزان الشرع المبين وكوكب ساطع في اوج الشرف الرصين اضاء بانوار الابدية وانطبع بالعكوس
السرمدية اشرق على عالمى السفلى والعلوى واحاط بعلمى الصورى والمعنوى اباءه الكرام من سادات
خجند وانهم بها منهم كثير من الزند والسيد ظهير الدين منهم هاجر من خجند الى الهند وتوطن في
امن اباد من توابع لاهور وملا سوهنا بالنون والسرهند ثم السيد محمد ابن ابنه خرج عن الوطن ورحل
الى الدكن والسيد عناية الله بن السيد محمد المذكور كان من العرفاء وخواص الاولياء اخذ
الطريقة النقشبندية عن الحافل بالعلم النظرى والضرورى مولانا الشيخ ابى المظفر البرهانفورى
عن نور السموات والنجوم مولانا الشيخ محمد معصوم عن ابيه امام ائمة المعانى مولانا الشيخ احمد
السرهندى مجدد الالف الثانى قدس الله اسرارهم توطن السيد عناية الله ببلدة بالافور
على اربع منازل من برهانفور واعلى كلمة الهداية واوصل الطالبين الى النهاية وتوفى سنة سبعة عشر
ومائة والف ودفن ببالافور رضا منها الله عن الفتور وخلفه الصدق السيد منيب الله قدس
سره كان من المنقطعين الى الله والمنيبين اليه والعارفين بالحق والمقربين لديه توفى سنة احدى
وستين ومائة والف وولده الارشد مولانا السيد قمر الدين سلمه الله تعالى ولد سنة ثلاث و
عشرين ومائة والف ولما تجاوز هلاله عن الغرة وصل من التنقل الى منتهى العشر واخذ السياحة
في مناهج الفنون وطوى مسافتها من المتهول والحزون واكتسب العلوم العقلية والنقلية من الفضلاء
الاجلاء وصار في النقليات اماما بارعا وفي العقليات برهانا ساطعا مشى المشائيون في ركابه

وشام الانوار من فيوض صحابه ووفق بحفظ القرآن العظيم وفاز بحمل الامانة تعني الكنز القديم واخذ الطريقة النقشبندية عن ابيه واجتاز من بدايات التشبيه الى نهايات التنزيه ووزان العلم بالعمل ولاح نارا على القلل وقصد السياحة الى شاهجهان اباد لا برح رونقها في الازدياد خالصا لرؤية الفقراء وصحبة العرفاء فخرج عن اورنقاباد في الثامن من شوال سنة خمس وخمسين ومائة والف ودخل شاهجهان اباد في السابع والعشرين من ذي الحجة من ذلك العام ولقي بها جماعة من المشائخ الاعلام ومر عن شاهجهان اباد الى سهرند في اوائل صفر سنة سبع وخمسين ومائة والف وزار مرقد شيخه الاكبر العارف الرباني مجدد الالف الثاني واخر من المراقد المنورة والمشاهد المعطرة برد الله مضاجعهم ومنها الى لاهور حرسها الله تعالى عن الشرور واجتمع بطائفة من كملائها ورأى جماعة من عرفائها وعاد الى شاهجهان اباد في شهر ربيع الاخر من ذلك العام واقام بها ما قدر الله من الايام ثم قصد الانعطاف الى الدكن واشتاق الى مسارح الوطن فخرج عن شاهجهان اباد في الثامن والعشرين من ذي الحجة من العام المرقوم وسار سير القمر بين النجوم حتى وصل في العشرة الاولى من شهر ربيع الاخر سنة ثمان وخمسين ومائة والف فبالا فتخار والطمان بلقاء والده المغفور وجاء في جمادى الاولى من هذه السنة الى اورنقاباد لا زالت معمورة بخواص العباد ولعمري لقد عاد القمر الى ابراجه ونشر اردية الضوء على فجاجه ولما وردت انا اورنقاباد انعقد بيني وبينه الوداد فنحن فرقدان في فلك الاتحاد وظفرنا بفرصة من الزمان واصبحنا منشرحين في روح وريحان انتهى ما اردنا نقله ونيز غلام على ازاد در تسلية الفؤاد گفته السيد قمر الدين بن سيد منيب الله الاورنقابادي جعل الله به الليل نهارا وادامه للزمان فخارا قمر ساطع في ميزان الشرع المبين وكوكب ساطع في اوج الشرف الرصين اضاء بالانوار الابدية وانطبع بالعكوس السرمدية واشرق على عالمي السفلي والعلوي واحاط بعلمي الصوري والمعنوي بابائه الكرام من سادات خجند وازهر ميامنهم كثير من الزند والسيد ظهير الدين منهم هاجر من خجند الى الهند وتوطن في امن اباد من توابع لاهور وملأ سوحها بالنور والسرور ثم السيد محمد ابن ابنه خرج من الوطن ورحل الى الدكن والسيد عناية الله بن السيد محمد المذكور كان من العرفاء وخواص الاولياء اخذ الطريقة النقشبندية عن الحافل بالعلم النظري والضروري مولانا الشيخ مظفر ~~البرها~~ نقوي

ابي المظفر

وهو عن نور السموات والنجوم مولانا الشيخ محمد معصوم وهو عن ابيه امام ائمة المعاني مولانا الشيخ احمد السرهندي مجدد الالف الثاني صاحب المكتوبات الشهيرة والكرامات المستنيرة قدس الله اسرارهم توطن السيد عناية الله ببلدة بالانور على اربع منازل من بريها نفور واعلى كلمة الهداية واوصل الطالبين الى النهاية توفي سنة سبع عشرة ومائة والف ودفن ببالانور صانها الله عن الفتور وخلفه الصادق السيد منيب الله قدس سره كان من المنقطعين الى الله والمنيبين اليه والعارفين بالحق والمقربين لديه توفي سنة احدى وستين ومائة والف وولده الارشد مولانا السيد قمر الدين سلمه الله تعالى ولد سنة ثلث وعشرين ومائة والف ولما تجاوز هلاله عن الغرر ووصل من التنقل الى منتهى المخر اخذ السياحة في مناهج الفنون وطوى مسافتها من السهول والحزون واكتسب العلوم العقلية والنقلية من الفضلاء الاجلاء وصار في النقليات اماما بارعا وفي العقليات برهانا ساطعا مثل المشائيون في ركابه وشام الاشراقيون وميض سحابه ووفق بحفظ القران العظيم وفاز بحمل الامانة من الكنز القديم واخذ الطريقة النقشبندية عن ابيه وانحاز من بدايات التشبيه الى نهايات التنزيه وزان العلم بالعمل ولاح نارا على العلل وقصد السياحة الى شاهجهان آباد مليرحوا نقبها فوق الازدياد تطلعا لرؤية الفقراء وصحبة العرفاء فخرج من اورنقاباد في الثامن من شوال سنة خمس وخمسين ومائة والف ودخل شاهجهان اباد في السابع والعشرين من ذي الحجة من ذلك العام ولقي بها جماعة من المشائخ الاعلام ومر من شاهجهان اباد الى سرهند في اواخر صفر سنة سبع وخمسين ومائة والف وزار مرقد شيخه الاكبر العارف الرباني مجدد الالف الثاني واخرى من المراقد المتبركة والمشاهد المعطرة برد الله مضاجعهم ومنها الى لاهور وحيتها الله عن الشرور واجتمع بطائفة من كملائها ووافى جماعة من عرفائها وعاد الى شاهجهان اباد في جمادى الاولى من ذلك العام واقام بها ما قدره الله سبحانه من الايام ثم قصد الانعطاف الى الدكن واشتاق الى مسارح الوطن فخرج من شاهجهان اباد في الثامن والعشرين من ذي الحجة من العام المذكور وسار سير القمر بين النجوم حتى وصل في العشرة الاولى من شهر ربيع الاخر سنة ثمان وخمسين ومائة والف ببالانور واطمأن بلقاء والده المغفور ودخل في جمادى الاولى من هذه السنة الى اورنقاباد لا زالت معمورة بخواص العباد ولعمري علا القمر الى ابراجه ونشر اشعة الضوء على فجاجه وهو بها من ذلك الوقت الى الان ادامه الله نورا في جبهة الزمان وصنف

اربع وستين ومائة والف كتابا في مسئلة الوجود وملاء جوبه الاوراق بجياد النقود سماه مظهر
النور وانار به ظلم الدهور بين فيه مذاهب العلماء ومسالك المتكلمين والحكماء فماط اللثام عن وجوه
الحقائق وحل العقد عن ذوائب الدقائق ولما وردت اورنك اباد انعقد بيني وبينه الوداد فنحن كالفرقدين
في فلك الاتحاد وظفرنا بفرصة من الزمان واصبحنا منشرحين في روح وريحان فالحمد لله على ما جعل
ليالينا بيضاء وصير ظلامنا وميضا ونرجو ان يصون ايامنا ويحفظ عن التناثر نظامنا ومولوی صدیق حسن
خان معاصر در ابجد العلوم گفته السيد قمر الدين الحسيني الاورنك ابادي كان قمرا طالعا في ميزان
الشرع المبين وكوكبا ساطعا في اوج الشرف للراصدين اباؤه من سادات خجند والسيد ظهير الدين منهم
هاجر الى الهند وتوطن في امن اباد من توابع لاهور ثم ابنه السيد محمد رحل الى الدكن وكان ابنه
السيد عناية الله من العرفاء اخذ الطريقة النقشبندية عن الشيخ ابي المظفر البرهانفوري عن الشيخ
محمد معصوم عن ابيه الشيخ احمد السرهندي وتوطن ببلدة بالاپور على اربع منازل من برهانفور و
توفي بها سنة ۱۱۴۱ وابنه السيد منيب الله المتوفي سنة ۱۱۶۱ كان من العرفاء ايضا وصاحب هذه الترجمة ولده
الارشد ولد سنة ۱۱۲۳ وساح في مناهج الفنون وبرع في العلوم العقلية والنقلية حتى صار في النقليات اماما
بارعا وفي العقليات برهانا ساطعا حفظ القران وزان العلم بالعمل وراح الى دهلي وسرهند وزار قبر
المجدد ورحل الى لاهور واجتمع بطائفة من العلماء والعرفاء في تلك البلاد ثم رجع الى بالاپور وجاء
الى اورنك اباد وانعقد الوداد بينه وبين السيد آزاد فكانا فرقدين على فلك الاتحاد ثم ارتحل الى الحرمين
الشريفين مع ابنيه الكريمين مير نور الهدى ومير نور العلى ورجع الى الهند ثم انتهض مع اهل بيته
الى اورنك آباد له كتاب في مسئلة الوجود سماه مظهر النور بين فيه مذاهب العلماء ومسالك المتكلمين
والحكماء ذكر طرفا منها السيد آزاد في السبحة وارخ له بابيات عربية اولها ع فاح عرف النسيم في السحر
واتاني باطيب الخبر توفي في اورنك اباد في سنة ۱۱۹۳ ودفن داخل البلد قال آزاد في تاريخ وفاته موت العالم
ثلمة انتهى **فهذا قمر الدين** بزعمهم المعروف في الاقطار الذي علا عندهم صيت فضله وطار
قد ثبت هذا الحديث الشريف النافع للعطاش بالكرامة بسند احسن يسقى العطاش فلا يخرج عند الماهرين الى الادود والانتقاد ولا يصد عنه الماهر مني
بالالتباس والابطار ولا يرميه بالضعف الا الماهر القالي الباطل في مسالك الاخطار ولا يطعن فيه الا الجاهل
من قفى منه العرو بكل الاطار **وجه دوصد وششم** آنکه شهاب الدين احمد بن عبد القادر بن بكري العجيلي

الشافعی که محامد سنیه و مدائح علیه او در مجلد آتی انشاء الله تعالی بتفصیل خواهی شنید در ذخیرة المآل فی شرح عقد جواهر اللآل گفته ودعوة الحق وباب العلم واعلم الصحب بکل حکم قالت ام سلمة رضی الله عنها سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول اما ترضین یا فاطمة ان زوجتك اقدم امتی سلما واکثرهم علما واعظمهم حلما وقالت ام سلمة رضی الله عنها سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول علی مع القرآن والقرآن مع علی لن یفترقا حتی یردا علی الحوض فهو الداعی الی الحق وهو دعوة الحق وفی الجامع الکبیر قسمت الحکمة عشرة اجزاء فاعطی علی تسعة اجزاء والناس جزءا واحدا وعلی اعلم بالواحد منهم واخرج الترمذی انه قال صلی الله علیه وآله وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب ولهذا کانت الطرق والسلسلات راجعة الیه وفی الکبیر للسیوطی رحمه الله قال صلی الله علیه وآله وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی رواه ابوذر وفیه قال صلی الله علیه وآله وسلم علی بن ابیطالب اعلم الناس بالله واکثر الناس حبا وتعظیما لاهل لا اله الا الله اخرجه ابونعیم وکان عمر رضی الله عنه یقول اعوذ بالله من معضلة لیس فیها ابو الحسن ویقول ان علیا اقضانا ولولا علی لهلك عمر وقالت عائشة رضی الله عنها انه اعلم من بقی بالسنة ومن کلامه رضی الله عنه لو شئت لاوقرت سبعین بعیرا من تفسیر سورة الفاتحة وکان یشیر الی صدره ویقول کم من علوم هاهنا لو وجدت لها حاملا وجه دوصد و نود و سیم آنکه نیز شهاب الدین عجیلی در ذخیرة المآل گفته لیس منها حجر من صنعة الا وهی من جبل مقصوص والاحجار المنبوذة لا تستطاب ولبن الآجر سریعة الخراب بخلاف المنحوتة فی الصلاب وقد قالوا العلم مدینة مبنیة لبنة من الدرایة ولبنة من الروایة فما ظنك بهذا الشأن لبنة من السنة ولبنة من القرآن فی وسط مدینة علم وعلی لها باب فادخلوا الباب سجدا یا اولی الالباب وجه دوصد و بستم آنکه نیز شهاب الدین عجیلی در ذخیرة المآل گفته والمراد بقولی علی اصطلاح العلماء اعنی مدینة العلم صلی الله علیه وآله وسلم واعنی اعلم خلق الله بمراد الله واعنی باب المدینة ونقطة الباء رضی الله عنه واعنی عالم قریش الذی یملاء طباق الارض علما ومن تابعهم علی ذلك المنهج سلفا وخلفا فان صریح اقوالهم ما ذکرته فی المنظومة فان الشیعة کل من تولی علیا واهلبیته وتابعهم فی اقوالهم وافعالهم فمن سلك منهجهم القویم واتخذهم اولیاء صدق علیه اسم التشیع اذ هو المتتبع لهم حقیقة ولا ینفصل من مذهب الی مذهب ولا فرقة من فرقة ومن لم یظهر اتباعهم وتشیعه به وهو عار منه فهو من اعدائهم وان تسمی بذلك الاسم

قالاسماء لا لغیر المعانی و من یبتغی خانه معنی **وجه دو صد و بیست و یکم** آنکه نیز شهاب الدین عجیلی در ذخیرة المال بعد ذکر بعض مدائح شیخین که شیوخ آن قوم از زبان جناب امیر المومنین علیه السلام افترا نموده اند گفته فانظر الی کلام باب مدینة العلم و شهادته لهما بالحق فانک تعرف بذلک من دخل الباب و من خرج انتهی **فهذا حبرهم العجیلی** صاحب الذخیرة المعروف عندهم بالمآثر الشامخة الاثیرة قد روی هذا الحدیث الذی جلی من اهل الایمان کل بصیرة و اثبته فی افاداته المتکررة الخطیرة فالناظر الیه بعین من العرفان قریرة سالک من طرق الاذعان اسد وتیرة و المتفوه بطعنه رافعا للعقیرة مجترم لعمر و انه اکبر جریرة **وجه دو صد و بیست و دوم** آنکه محمد مبین بن محب الله بن ملا احمد عبد الحق بن ملا محمد سعید قطب الدین السهالوی که محامد جلیله و مدائح جزیله او بنا بر افادات اکابر قوم در مجلد حدیث ولایت بتفصیل شنیدی در وسیلة النجاة گفته اما بیان علم و حکمت و حل مشکلات و فقاهت و ذکا و جودت او نه بحدیست که در حیطه تحریر در آید لیکن شمه ازان مرقوم میگردد و قطب دائرة صادق القال سیکند فرمود رسول خدا صلی الله علیه و آله در حق وی انا مدینة العلم و علی بابها اخرجه البزار عن جابر بن عبد الله و العقیلی و ابن عدی عن ابن عمر و الطبرانی عن کلیهما و الحاکم عن علی ابن عمر و زاد الطبرانی فی روایة عن ابن عباس مرفوعا فمن اراد العلم فلیاته من بابه و هذا الحدیث صحیح علی رای الحاکم و قال ابن حجر حسن و هو عند الترمذی و ابی نعیم عن علی بلفظ انا دار الحکمة و علی بابها نظم بار بکشا ای علی مرتضی ای لبس سور القضا احسن القضا چون تو بابی ان مدینه علم را چون شعاعی آفتاب علم را باز باش ای باب رحمت تا ابد بارگاه ماله کفوا احد از همه طاعات ایت بهر تست سبق یابی بر هران سابق که هست انتهی **فهذا اکابرهم الجلیل محمد مبین** و حبرهم النبیل المثیل المتین قد اثبت هذا الحدیث الرصین و حقق ذلک الخبر الرزین بما ارغم انف کل معاند مهین و کسر شوکة کل جاحد بالخطیئة رهین فلا یبئس بقدحه بعد الا المنکب لاخلف الافین و لا یظهر طعنه الا من ثار فی صدره الداء الدفین و لا یقطع عنه الا الناکب عن الطریق الامم المستبین و لا یصرف عنه الا الخائب المخفق و الخاسر الغبین **وجه دو صد و بیست و سوم** آنکه ثناء الله پانی پتی در سیف مسلول گفته پنجم حدیث جابر عن النبی صلی الله علیه و سلم انا مدینة العلم و علی بابها رواه البزار و الطبرانی عن جابر و له شواهد من حدیث ابن عمر و ابن عباس و علی و اخیه و صححه الحاکم و ذکره ابن الجوزی فی الموضوعات و قال یحیی بن معین لا اصل له و قال البخاری و الترمذی انه

ابی نعیم
نظم

منکر ولیس له وجه صحیح وقال النووی والجزری انه موضوع وقال الحافظ ابن حجر الصواب خلاف قولهما معا يعنى من قال انه صحيح ومن قال انه موضوع فالحدیث حسن لا صحیح ولا موضوع فقیر گوید نظر بر سند قول ابن حجر صواب است اما بکثرت شواهد حکم بصحت توان نمود جواب این حدیث بر امامت دلالت ندارد انتهى **وجه صد و بیست و چهارم** آنکه نیز ثناء الله در سیف مسلول در ذکر مآثر جناب امیر المومنین علیه السلام گفته و پیغمبر صلی الله علیه و سلم بعلم او گواهی داد و فرمود انا مدينة العلم وعلی بابها و فرمود اقضاكم علی **وجه صد و بیست و پنجم** آنکه نیز ثناء الله در سیف مسلول گفته جائیکه در ذکر ائمه اهلبیت رضی الله عنهم بدانکه امامت چند معنی دارد یکی معنی مخترعه فرقه صلا از ثبوت آن و بطلان آن بیان نمودیم دوم بمعنی خلیفه و ذکر آنهم سابق رفته و باین معنی هم اطلاق لفظ امام بران اکابر سوای علی مرتضی و حسن مجتبی و محمد مهدی دروغ و افترا است سوم بمعنی پیشوای ملت و باین معنی اطلاق بر اکثر اکابر امت کرده میشود چون امام ابو حنیفه و امام شافعی پس بر ائمه اهلبیت هم بطریق اولی کرده شود که دیگر اکابر امت را در علوم ظاهر و باطن بیشتر رجوع بآن اکابر افتاده خصوص امام محمد باقر و امام جعفر صادق و بعضی از اکابر اولیاء امت را کشف صریح که یکی از اسباب علمست و سابق در اسباب علم مذکور شده امام را بمعنی دیگر ظاهر گشته و آن آنست که فیوض و برکات کارخانه ولایت که از جناب الهی بر اولیاء الله نازل میشود اول بر یک شخص نازل میشود و از آن شخص قسمت شده بهر یک از اولیاء عصر موافق مرتبه و بحسب استعداد او میرسد و هیچکس از اولیاء الله بی توسط او فیضی نمیرسد و کسی از مردان خدا بی وسیله او درجه ولایت نمییابد اقطاب جزئی و اوتاد و ابدال و نجبا و نقبا و جمیع اقسام اولیاء خدا بوی محتاج میباشند صاحب این منصب عالی را امام و قطب ارشاد بالاصالة نیز خوانند و این منصب عالی از وقت ظهور آدم علیه السلام بروح پاک علی مرتضی کرم الله وجهه مقرر بود که پیش از نشأه عنصری آنحضرت هم در امم سابقه هر کرا درجه ولایت میرسید بتوسط روح پاک آنحضرت میرسید بعد وجود عنصری تا وقت رحلت او از صحابه و تابعین همه را این دولت بتوسط او رسیده و بعد رحلت او این منصب عالی بحسن مجتبی و بعد از وی بحسین شهید کربلا پس بامام زین العابدین پس بمحمد باقر بعد از ان بجعفر صادق پس بموسی کاظم پس بعلی رضا پس بمحمد التقی بعد از ان بعلی النقی پس بحسن العسکری علیهم السلام آن منصب عالی مفوض گشته و بعد وفات عسکری علیه السلام تا وقت ظهور سید الشرفا غوث الثقلین محیی الدین عبد القادر الجیلی این منصب عالی بروح حسن عسکری علیه السلام متعلق بود چون حضرت غوث الثقلین پیدا شد این منصب مبارک بوی متعلق شد تا ظهور محمد مهدی این منصب بروح مبارک غوث الثقلین متعلق باشد و لهذا آنحضرت قدمی هذه علی رقبة كل ولی الله فرموده و این بیت ترنم نموده شعر افلت شموس الاولین و شمسنا ابدا علی افق العلی لا تغرب

تخریع

بکشف

معنی

مباشر

یعنی فرو رفتند آفتابهای دیگر اولیاء کرام پیشین و آفتاب ما یعنی ائمه عظام همیشه بر افق بلندی باشد غروب نشود
و چون امام محمد مهدی ظاهر شود این منصب عالی بوی مفوض گردد تا انقراض زمان بوی مفوض باشد و این قول
که روح امیر المومنین علی رضی الله عنه و ائمه همراه انبیاء پیشین بود بحکم الکن وب قل یصدق امامیه هم گفته اند
لیکن با غلطهای بسیار در آن و قول غوث الثقلین واخی و خلیلی کان موسی بن عمران نیز بر آن دلالت دارد و از علما
بکشف اهل علم ثابت شده و استنباط ابن عباس از کتاب الله و از محمد شریف پیغمبر صلی الله علیه و علیهم و سلم نیز بایشان میکرد قال الله تعالی قل لا اسئلکم علیه اجرا
الا المودة فی القربی یعنی سوال نمیکنم از شما هیچ اجرت و نمیخواهم لیکن میخواهم از شما دوستی اقربای من وجه استنباط آنست
که انبیای سابق لا اسئلکم علیه اجرا ان اجری الا علی الله گفته اند اصلا اجر بر فریضه تبلیغ رسالت در خواست
نکرده اند و چه احتمال در خواست اجرت بود پیغمبر ما را صلی الله علیه و سلم حق تعالی بتغیر اسلوب کلام امر فرموده حکمت
در آن آنست که شرائع انبیاء سابق بعد وفات آنها منسوخ میشد و این شریعت موبد ست پس امتان را باید که بعد
رحلت پیغمبر بنائب پیغمبر رجوع آرند لهذا آنسرور علیه السلام برای شفقت بر امت خود رهنمونی کرده بمحبت آل خود
اشارت فرمود به تشبث دامان پاک آنها که وارثان پیغمبر و دروازه علوم وی اند لهذا قال علیه السلام ترکت
فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی الحدیث یعنی گذاشتم در شما دو وسیله محکم قران مجید و آل خود را و قال علیه السلام
انا مدینة العلم و علی بابها من شهر علیم و علی دروازه آن شهر است مراد ازین علم علم ظاهر نیست که همه اصحاب در آن شریک بودند بلکه مراد علم باطن
پس محض برای تحصیل علم باطن اشاره بسوی علی و آل پاک او فرموده و بمحبت آنها امر صادر شده حیث قال من کنت مولاه فعلی مولاه و قال حب علی
عبادة و غرض از محبت آنست که محبت مرید را در رنگ پیر بگرداند قال علیه السلام المرء مع من احب انتهی
و مخفی نماند که قاضی ثناء الله از اکابر علمای کاملین و افاخم عرفای واصلین و اجله کبرای محدثین و اعاظم
فقهای متقدمین است شاه عبد الله المعروف بشاه غلام علی دهلوی در رساله خود که در حالات شمس الدین
حبیب الله مرزا جانجانان مظهر تالیف نموده گفته حضرت مولوی ثناء الله اشرف و اسبق خلفاء حضرت ایشان اند
نسب ایشان بحضرت شیخ جلال کبیر الاولیاء چشتی رحمة الله علیه بدوازده واسطه میرسد و نسب حضرت شیخ جلال بجناب
امیر المومنین حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه منتهی میشود ایشان زبده علمای ربانی مقرب بارگاه یزدانی اند
در علوم عقلی و نقلی تبحر تمام دارند در فقه و اصول بمرتبه اجتهاد رسیده کتابی مبسوط در علم فقه با بیان ماخذ و دلائل
و مختار مجتهدان مذاهب اربعه در هر مسئله تالیف نموده اند و آنچه نزد ایشان اقوی ثابت شده آنرا رساله جدا مسمی
بما خذ الاقوی تحریر فرموده در اصول نیز مختارات خود نوشته تفسیر طولانی جامع اقوال قدماء مفسرین و تاویلات

چنانکه از لطایف روحانی ایشان از مبدء فیاض ریخته ارقام نموده اند و رسائل در تصوف و تحقیق معارف حضرت مجدد رضی الله
تعالی عنه نگاشته صفاء ذهن و جودة طبع و قوت فکر و سلامت عقل ایشان زائد الوصف ست طریقه از حضرت شیخ الشیوخ
محمد عابد قدس سره گرفته بتوجهات ایشان بفناء قلبی رسیده اند باز باتباع امر آنحضرت بخدمت حضرت ایشان رجوع
نموده بحسن تربیت بلیغه بجمیع مقامات احمدیه فائز شده اند و از بس سرعت سیر و شوق وصول اصل خود تمام سلوک طریقه
در پنجاه توجه بانجام رسانیده هژده ساله بودند که فراغ از تحصیل علم ظاهر و خلافت طریقه یافتند باشاعت علم و فیض باطنی پرداختند
و هدایت و ارشاد در ارواحی بخشیده بر زبان حضرت ایشان بلقب علم الهدی سرافراز گشتند ایشان در ایام خوردی جد خود حضرت
شیخ جلال پانی پتی را رحمة الله علیه دیدند الطاف بسیار بحال ایشان فرموده پیشانی مبارک خود در پیشانی ایشان مالیدند
همدران ایام بزیارت حضرت غوث الثقلین مشرف شدند آنحضرت خرمای تر ایشان را عطا فرموده یکبار امیر المومنین علی مرتضی
کرم الله وجهه را بخواب دیدند در باره ایشان ببشارت تمام میفرمایند انت منی بمنزلة هارون من موسی علیهما السلام
حضرت ایشان تعبیر خواب چنین فرمودند که صورت مثالی فقیر بصورت جد بزرگوار فقیر یعنی علی مرتضی رضی الله تعالی عنه متمثل شده
شما را باین کلمات مبشر ساخته می تواند که بعد فقیر خلافت طریقه بشما منتقل گردد بعد واقعه حضرت ایشان حضرت غوث الثقلین را
دیده اند که تشریف آورده کلمات تعزیت ماتم آنحضرت مذکور فرمودند و از واقعه حضرت ایشان تاسف داشتند حضرت ایشان
تعریف و مدح ایشان بسیار مینمودند میفرمودند نسبت ایشان بالنسبت فقیر در علو مساویست و در عرض و قوت
متفاوت ایشان ضمنی فقیر اند و فقیر ضمنی حضرت شیخ قدس سره هر فیضی که بفقیر میرسد ایشان در آن شریک اند نیک و بد ایشان
نیک و بد فقیر ست از بس اجتماع کمالات ظاهری و باطنی ایشان عزیزترین موجودات اند در دل فقیر مهابت ایشان
می آید از زهد و صلاح و تقوی و دیانت روح مجسم اند مروج شریعت منور طریقت ملکی صفت که ملائکه تعظیم ایشان میکنند
انتهی فقیر زبانی ایشان شنیده ام میگفتند حضرت ایشان میفرمودند اگر خدای تعالی بروز قیامت از بنده پرسد که
در درگاه ما تحفه چه آوردی عرض کنم ثناء الله پانی پتی را روزی فقیر بحضور حاضر بودم و حلقه ذکر و مراقبه منعقد بود که
ایشان درآمدند فرمودند شما چه عمل مینمائید که ملائکه بجهت تعظیم شما جا خالی نمودند الحق فقیر اکثر اصحاب حضرت
ایشان را دیده ام اینهمه فیوض و برکات طریقه احمدیه که در ذات ایشان جمع است در هیچ یکی ملاحظه نکرده ام اگرچه دست
ادراک بجلباب آن حال کوتاه است لهذا میگویم که باعتقاد فقیر مثل ایشان باین کمالات و علو نسبت خاصه مجددی
درین وقت کسی نیست و از خلفای حضرت ایشان بفضائل کثیره ممتاز اند اما نیابت حضرت ایشان که عبارتست از
تسلیک و ایصال طالبان بغایات طریقه احمدیه باصحت کشف مقامات و وجدان کیفیات درجات قرب الهی

سبحانه بلبس سلم نگشت چنانچه حضرت ایشان بارها افسوس مینمودند که در اصحاب فقیر کسی قائم مقام فقیر نیست گفت
فقیر راقم مقصود از اختیار طریقه تصفیه قلب از گرفتاری ماسوا و دوام علم باطنه و تزکیه نفس از رذائل و تهذیب اخلاقست
و از برکات ذکر و شغل کیفیات و حالات و استغراق و سکر غلبات محبت بهمرسیده الحمد لله که اینمعانی در صحبت خلفاء
حضرت ایشان موافق زمانه طالبان حاصل مینمایند بنده مستفیدان اینها را دیده ام حضور و جمعیتی با ذواق قلبی بلکه
انوار فوق نیز دارند بالجمله ذات ایشان بالکمالات ظاهر و باطن موصوف است و اوقات بطاعت و عبادت معمور
دارند صد رکعت نماز وظیفه مقرر نموده یکمنزل قرآن در تهجد میخوانند چون درین زمانه علمای متدین کم اند در دل ایشان
چنین یحتسند که منصب قضا و فصل قضایا اختیار نمودند و حق این مرتبه چنانچه باید بجا می آرند و رسوم متعارفه قضات ناحق
بین هرگز ایشان بظهور نمی آید یکبار شخصی که مهر ایشان داشت از کسی چیزی گرفت ایشان بران اطلاع یافته تعزیر نموده
و آنچه گرفته بود رد نمودند مشهور است این چنین ادای حق این منصب خاصه ایشان است مکاتیب حضرت ایشان بنام
ایشان بسیار است چند فقره ازان نوشته میشود شیخ عین الدین نام جوانی از سکنه عظیم اباد ترک روزگار کرده از چند روز
داخل طریقه شده بوسیله رقعه بخدمت ایشان حاضر خواهد شد در قلب ایشان تنویری حاصل شده قطع مسافت هنوز
شروع نکرده مردی شکسته دل است مورد رحم بحال او توجهات فرمایند علی رضا خان طریقه از فقیر گرفته اند ذکر لطائف
خمسه ایشان جاری شده و نفی اثبات هم شروع نموده اند در حلقه شما داخل خواهند شد توجه بر لطیفه قلب ایشان که اول
کار این لطیفه منظور است ضرور است انتهی از اصحاب ایشان پیر محمد و سید محمد گهیسا بصحبت حضرت ایشان رسیده نسبت
های طریقه فائز شدند منتهی مولوی صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلا گفته قاضی ثناء الله پانی پتی از اولاد شیخ جلال الدین
کبیر اولیا چشتی اند و نسب ایشان منتهی میشود بحضرت عثمان رضی الله عنه در علوم عقلیه و نقلیه تبحر تمام داشت و در فقه و اصول
بمرتبه اجتهاد رسیده کتابی مبسوط در فقه با بیان ماخذ و دلائل و مختار مجتهدین اربعه در هر مسئله تالیف نموده اند و آنچه نزد
ایشان اقوی ثابت شد آنرا رساله جداگانه مسمی بالاخذ الاقوی تحریر فرموده در اصول نیز مختارات خود نوشته اند تفسیر
طولانی جامع اقوال قدمای مفسرین و تاویلات جدیده که بر لطیفه روحانی ایشان از مبدا فیاض ریخته نوشته اند و
رسائل در تصوف و تحقیق معارف حضرت مجدد الف ثانی شیخ احمد سرهندی نگاشته صفای ذهن و جودت طبع و قوت فکر
و سلامت عقل ایشان زائد الوصف بود طریقه از شیخ محمد عابد گرفته و از بس عشق و شوق وصول تمام سلوک در پنجاه توجه
بانجام رسانیده هیژده ساله بودند که از تحصیل علم ظاهر فراغ یافته بخدمت میرزا جانجانان رسیدند و بزبان
ایشان ملقب بعلم الهدی شدند شاه عبد العزیز محدث دهلوی ایشانرا بیهقی وقت میگفتند در ایام تحصیل سی صد

و پنجاه کتب سوای کتب تحصیلیه بمطالعه خود در آورده بودند در منامات از شیخ جلال جد خود و شیخ عبدالقادر جیلانی رح نسبت و بشارتها یافتند مرزا مظهر میفرمودند در دل فقیر مهابت ایشان می آید از روی صلاح و تقوی و دیانت مروج شریعت منور طریقت ملکی صفت اند ملائکه تعظیم ایشان مینمایند میفرمودند اگر خدا تعالی روز قیامت از بنده پرسد که بدرگاه ما چه تحفه آوردی عرض کنم ثناء الله پانی پتی را اوقات بطاعت و عبادت معمور داشتند صد رکعت نماز وظیفه مقرر نموده یک منزل قرآن در تهجد میخواندند منصب قضا اختیار نموده حق آن چنانکه باید بجا آوردند رسوم متعارفه قضات از ایشان بظهور نمی آمد از اصحاب ایشان پیر محمد و سید محمد گهیسا بصحبت ایشان رسیده به نسبت های طریقه فائز شدند مدة العمر در افاضه کمالات ظاهر و باطن و اشاعت علوم و فصل خصومات و افتای سوالات و حل معضلات مصروف بودند در علم تفسیر و فقه و کلام و تصوف ید طولی داشتند کتب مؤلفه ایشان بسیار است و همه نافع و مفید و مقبول و مشهور مالابد منه در فقه بفارسی و تذکرة الموتی و تذکرة المعاد و تفسیر مظهری هفت جلد و رساله حرمت متعه و حرمت سرود و حقوق الاسلام و شهاب ثاقب و ارشاد الطالبین و وصیت نامه و جز آن متجاوز از سی عدد و در حدیث سماع و روایت از شاه ولی الله محدث دهلوی داشتند کمالات و فضائل ایشان بیش از آنست که درین مختصر گنجد در علمای حنفیه کم کسی مثل ایشان در تحقیق و انصاف و عدم تعصب مذهب و اتباع دلیل در زمین هند برخاسته رح وفات ایشان غره رجب سنه خمس و عشرین و مائتین و الف بود و تاریخ آن از قرآن کریم این آیت یافته اند فهم مکرمون فی جنت النعیم لفظ جنت درین تاریخ بی الف موافق رسم خط قرآن ماخوذ است **فهذا** ثناء الله جهبذهم الناقد، و عارفهم الرافع عندهم لواء الارشاد و العاقد، قد اثبت هذا الحدیث السافر الواقد، بافاداته المتکررة المبرمة للمعاقد، فاوری فی قلب کل جاحد نارا عظیم المواقد، و اوغر صدر کل غار فی اغباش الجهل راقد، فلا یستریب فی امره بعد الا من هو عازب الالباب فاقد، و لا یمتری فی شانه الا معاند للحق الحقیق حاقد، **وجه دو صد و بیست و ششم** آنکه خود مخاطب این حدیث شریف را بجواب سوال سائلی ثابت و محقق فرموده بکمال انصاف خود بانصاف ارباب فهم و ذکا ظاهر نموده چنانچه در مجموعه فتاوی شاهصاحب که بخط بعض افاضل المخلاف نزد حقیر موجود میباشد مذکور است **سوال** نزد اهل حق یعنی اهل سنت و جماعت ببراهین عقلیه و نقلیه ثابت شده که سوای حضرات انبیا و ملائکه عصمت مر احدی را ثابت نیست حتی که اگر کسی را معصوم گویند درست نیست لهذا متکلمین و فقها عصمت بر غیر انبیا و ملائکه روا ندارند پس آنچه جناب فخر المحدثین جناب شاه ولی الله قدس سره در تفهیمات الهیه و غیره صفات اربعه که عصمت و حکمت و وجاهت و

تفضیلیه

فضیلت باطنیه ست برای حضرات ائمهٔ اثنا عشر ثابت کرده اند و ان بهدایت مآب نیز ایمه مراتب را در رساله در
بیان اعتقادات که تالیف فرموده اند بحضرات ایشان ثابت فرموده اند از این کلام محمل صحیح محل توان کرد دلیلی
از کتاب و سنت اجماعت و کدام توجه بست مخالف این قول که بسبب مذهب اهل سنت نمایان شده چه خواهد شد
و مع ذلک منافی تفضیل خلفاء ثلثه رضی خصوصا حضرات شیخین خواهد شد حالانکه این مسئلهٔ تفضیل مجمع علیه اهل سنت
عند من یعتمد به و علاوه خود جناب افادت مآب بهدایت انتساب حضرت شاه ولی الله قدس سره بهزار ضبط و ربط

معتقد

و طمطراق تمام این مسئله را یعنی تفضیل خلفاء ثلثه خصوصا حضرات شیخین را بدلائل عقلیه و نقلیه و کشفیه و وجدانیه و بتقریر
وافی و مثال شافی و ترتیب کافی تحریر فرموده اند پس جواب تخالف و تعارض این مسئله بمهده ثابت متفق علیها با مسئله
غریبه غیر ثابت عند الحق چه خواهد شد **جواب** از مولانا شاه عبد العزیز محدث دهلوی عصمت و حکمت دو جا بهت
نزد صوفیه معانی اصطلاحیه دارند خصوصا در کتب مصنفه حضرت والد ماجد قدس سره مفصل مذکور اند اینوقت بسبب
شدت امراض ممکن نیست که تمهید مقدمات نوشته آید اکثر کتب مصنفه ایشان موجود اند تشفی باید نمود واضح خواهد شد
و شرح اعتصام از تصنیف شاه محمد عاشق اگر بهم رسد شافی و کافی خواهد شد بالجمله موافق علمای ظاهر اینوقت جواب
نوشته می آید عصمت دو معنی وارد اول امتناع صدور ذنب مع القدرة علیه و این معنی باجماع اهل سنت مخصوص بحضرات
انبیا و ملائکه ست دوم عدم صدور ذنب مع جوازه و اینمعنی را نزد صوفیه محفوظیت نامند و بهمین معنی سوال عصمت
در کلام صوفیه برای خود آمده چنانچه در اول دعای حزب البحر واقع ست نسئلک العصمة فی الحرکات والسکنات
والارادات والخطرات الی آخره و اینمعنی مخصوص بانبیا و ملائکه است و آنحضرت که عصمت برای اهل بیت خود
خواسته اند بقبول خود که اللهم اذهب عنهم الرجس و طهرهم تطهیرا همین معنی ست و بهمین معنی در حق حضرت
عمر رضی وارد شده ان الشیطان یفر من عمر و نیز وارد شده ان الحق ینطق علی لسان عمر و قلبه و در حق صهیب رومی
وارد شده نعم العبد صهیب لو لم یخف الله لم یعصه فلا اشکال و حکمت بمعنی علم نافع ست اگر مکتسب باشد در
اصطلاح صوفیه آنرا حکمت منسوبه نامند بلکه فضیلت باشد و اگر بطریق موهبت بر دل شخصی ارشود دار حکمت منطوقی قوله تعالی و اتیناه الحکمة و
فصل الخطاب و کلام تبینه حکما و علما خواه آن علم متعلق بحقائق اشیا یا باحوال یا باخلاق و اینمعنی هم مخصوص بانبیا است کقوله تعالی و لقد اتینا
لقمان الحکمة ان اشکر لله الآیة آری آنچه بوحی آید مخصوص بانبیاست مذهب ابی جعفر رازی شریک اند و در حدیث وارد ست انا دار الحکمة و علی بابها
و در روایت مشهور انا مدینة العلم و علی بابها صادر اد از علم در ینجا همان معنی ست و وجاهت آنست که حق تعالی بعض بندگان خود را
بوجهی معامله نماید که از طعن معاندان و تهمت عیوب و حفظ از اصابت بلو شاهان و امرا در حق محبوبان خود محفوظ مانند

واین معنی در حق دو کس از انبیای اولوالعزم منصوص قرآنی ست اول در حق حضرت موسی هرگاه بنی اسرائیل ایشان را تهمت
برص نمودند قال الله یا ایها الذین امنوا لا تکونوا کالذین اذوا موسی فبراه الله مما قالوا وکان عند الله
وجیها حق تعالی راضی نشد به تهمت شان اگرچه آن تهمت هیچ محذور شرعی نداشت دوم در حق حضرت عیسی که یهود در
حق ایشان تهمت زنازادگی بر زبان آوردند و بسخن آمدن ایشان در عین طفولیت آن تهمت را زائل فرمود قال الله تعالی
وجیها فی الدنیا والآخرة ومن المقربین ویکلم الناس فی المهد وکهلا الآیة و این معنی در حق اکثر اولیا بثبوت پیوسته اول در حق حضرت ابوبکر ان الله یکره فوق
السماء ان یخطأ ابوبکر فی الارض دوم در حق حضرت علی اللهم ادر الحق معه حیث دار و فرموده اند اخترت
دار الحق و معنی قطبیت باطنه آنست که حق تعالی بعضی بندگان خود را مخصوص سازد که مهبط فیض الهی اولا و بالذات
ایشان باشند و از ایشان بدیگران منتقل شود بظاهر کسی تلمذ و اکتساب از ایشان نکرده باشد مانند آنکه شعاع آفتاب از روزنی
در خانه میفتد پس اولا آن روزن روشن شده است و بواسطه آن تمام خانه روشن گردیده و این قطب را شاه دین نامند
بخلاف قطب مدار بالجملة اثبات این صفات را بعد التحقیق مخالف مذهب اهلسنت نیست گو از ظاهر اطلاق این
الفاظ تحاشی نمایند و نه مخالف تفضیل شیخین که مجمع علیه جمیع اهل حق است زیرا که مدار تفضیل بر اکثریت ثواب است
عند المتکلمین و جائز است که او تعالی بعض بندگان خود را بزیادتی ثواب مخصوص گرداند هرچند فضائل دیگر و صفات
کمال در غیر ایشان بیشتر باشند و نزد مصنف کتاب تفهیمات مدار تفضیل شیخین بر تشبه بانبیاست در سیاست امت
در رفع شبهات و ترویج دین و حفظ مردم از بدعت و اجراء جهاد و امر بالمعروف و نهی عن المنکر و ظاهر است که زیادتی
شیخین درین امور اوضح من الشمس و ابین من الامس است ولهذا قال اکثر المتکلمین التفضیل عندنا بالتوفیق
لا بالفضائل فقط انتهی **وجه صد و بست و نهم** آنکه نیز خود مخاطب در رساله که در اعتقادات والد خود شاه ولی الله صاحب بیان نموده
در معرض اثبات حسن عقیده والد خود با اهلبیت علیهم السلام افاده کمال تحقیق و ثبوت حدیث مدینة العلم نموده چنانچه در رساله مذکوره علی ما نقل عنها
عاشق علیخان الدهلوی فی ذخیرة العقبی گفته فصل دوم در بیان اعتقاد ایشان در جناب حضرات اهل بیت علی صاحبها
البیت وعلیهم الصلوة والسلام باید دانست که اعتقاد در جناب آنحضرات دو مرتبه دارد مرتبه اول که باتفاق شیعه و سنی
لازم ایمان و رکن اسلام است و عوام و خواص در آن شریک اند اگر شخصی در آن مرتبه قصور کند در خوارج و نواصب معدود شود و از
دائره ایمان و اسلام بیرون رود و معاذ الله من ذلک و آن مرتبه همین است که محبت آنحضرات را مثل ایمان به پیغمبر فرض شمارد
و عداوت آنحضرات را مثل کفر حرام انگارد و آنحضرات را یقینا از اهل بهشت دانند و بتعظیم و توقیر پیش آیند و این مرتبه را حضرت
ایشان در رساله حسن العقیده که عقائد خود را در آن جمع نموده اند و خدا تعالی و ملائکه و جن و انس را بر آن عقائد شاهد گرفته اند

بیان میفرمایند باینعبارت ونشهد بالجنة والخير لفاطمة والحسن والحسين رضي الله عنهم ونوقرهم ونعترف
بعظم محلهم في الاسلام یعنی گواهی میدهیم بهشت ونیکی برای فاطمه زهرا وحسن وحسین رضی الله عنهم وتوقیر وتعظیم
میکنیم ایشانرا واعتراف میکنیم به بزرگی ایشان در اسلام ولازم اینمرتبه اعتقاد آنست که دشمنان آنجناب را مبغوض
دارد واین معنی را در قصیده اطیب النغم فی مدح سید العرب والعجم که از منظومات ایشانست وشرح فارسی این قصیده هم
از تصانیف ایشانست باینعبارت ادا میفرمایند وال رسول الله لا زال امرهم ، قويما على ارغام انف النواصب
یعنی اهل بیت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم همیشه باد حال ایشان راست ودرست بخاک آلوده کردن بینی جمعی که عداوت
اهل بیت دارند انتهی بنده ضعیف گوید خاک آلوده کردن بینی در محاوره عرب کنایه از خواری وذلت وهلاکت ونواصب فرقه را
گویند که عداوت اهل بیت داشته باشند پس درین بیت هم اظهار تولاست بجناب حضرات وهم دعای بد وتبری ست از دشمنان
ایشان وهمینمرتبه اعتقاد آنست که مناقب آنحضرات را که از روی احادیث وآیات ثابت ست در تصانیف خود روایت
کنند ما نحن فیه بفضله تعالی حضرت ایشان در تصانیف خود بحدی استیعاب نموده اند که کم کسی باینمقدار درین باب
سعی وجهد کرده باشد آنهمه را اگر درینجا نقل کنیم مجلدات میباید پرداخت واگر کسی را اشتیاق این مطلب باشد کتاب
ازالة الخفاء ودیگر تصانیف کبار ایشان را مطالعه نماید اما بطریق نمونه چیزی ازین باب هم ذکر میکنیم در کتاب مقدمه سنیه
که در مدینه منوره تصنیف فرموده اند میفرمایند ونختم الرسالة بالخاتمة الحسنة ذكر مناقب اهل البيت رضي الله
تعالى عنهم یعنی باید که ختم کنیم این رساله را بخاتمه نیک که ذکر مناقب اهل بیت رضی الله تعالی عنهم بعد ازان مناقب این
حضرات را بتفصیل تمام بیان کرده اند از انجمله آیه تطهیر را از روی احادیث ثابت کرده اند که در حق این پنجتن پاک
نازل شده وگفته اند که مراد از رجس گناه وشرکست وآنحضرات از گناه وشرک پاک بودند واز انجمله آیه مباهله ودیگر آیات
را در حق آنحضرات اعتقاد کرده اند وحدیث انی تارک فیکم الثقلین وحدیث انا حرب لمن حاربهم وسلم لمن سالمهم
وحدیث الا ان مثل اهل بیتی فیکم مثل سفینة نوح من رکبها نجی ومن تخلف عنها هلك واحادیث دیگر را
در شان آنحضرات روایت کرده اند ودر مناقب حضرت امیر المؤمنین خاصه حدیث غدیر خم وانت منی وانا منك ومن
فارقك یا علی فقد فارقنی وحدیث ائتنی باحب خلقك اليك وانا مدينة العلم وعلي بابها وحديث هذا
امير البررة وقاتل الفجرة ودیگر احادیث بیشمار در تصانیف ایشان ثبت ست وحدیث رد شمس برای حضرت مرتضی که از قدیم
محدثین در صحت آن اختلاف دارند آنرا بطریق صحیح از شیخ ابو طاهر مدنی تا ابو القاسم طبرانی روایت کرده اند وشواهد آنرا از طحاوی
ودیگر محدثان عمده نقل کرده حکم بصحت آن نموده اند واز کرامات حضرت مرتضی چند واقعه را بطرق صحیحه روایت فرموده اند

و در بیاض خود که بطریق کشکول فوائد متفرقه در آن جمع فرموده اند میفرمایند الحمد لله الذی ملاء قلوبنا بمحبته فلم
یدع علیها لغیرها موضع شعرة ثم انه امرنا بمحبة نبیه صلی الله علیه وسلم فاحببناه لمحبة الله وانما محبته شعبة من محبة الله عز وجل ثم
امرنا بمحبة آله صلی الله علیه وسلم ففعلنا واحببناهم لمحبته وانما محبتهم شعبة من محبته انتهی نقله من رسالة المخاطب و مخفی نماند که این رساله را رشید الدین خان در ایضاح
لطافة المقال هم ذکر نموده بلکه عباراتی هم از آن نقل فرموده چنانچه گفته واگر چند فقره که صحیح که درین مقام از رساله علم مسلوک اللسان
بطریق علاوه بیجا از آن بر آمده تلفظ باین وقت مناظره با حضرات امامیه برده ظاهرا مناسب حال و مقام نبود لیکن چون در انشای
ذکر احتمال خسران مآل تنقیص بعض آل که نزد ثقات از متواترات ست نه بر خلاف تواتر منجمله مفروضات بعض حضرات امامیه از
زمام اختیار از دست میبرد و کمیت خامه حرونی کرده در بیدای بیان قبائح القوم مصدر فضائح که اعمال قطعیه و افعال
شنیعه شان بر جریده دهر ثبت ست بی اختیار میدود چنانکه صاحب تحفه در رساله که در بیان حال شدت موالات جناب والد ماجد
خود رضی الله عنهما با اهل بیت اطهار و تعظیم شان و کثرت عداوت با معاندان آن پاکان بالتقاط عبارات از مصنفات
آنجناب جمع کرده ست میفرماید حضرت ایشان را با جماعه ای خوارج نهروان و نواصب بنی امیه مثل یزید و مروان و اتباع ایشان
عناد کلی بود و حرکات ایشان نسبت بخاندان نبوت چون بتقریب در اثنای کتب تاریخ بر زبان ایشان میرفت خیلی
تعنت میشدند و لعنت میفرمودند با وجود آن کمال خلق و سلامت روی که گاهی عدو خود را بدی یاد نمیفرمودند چون
درین مقام می آمدند تحریر فضائح و قبائح این جماعه بر زبان ایشان غالب می آمد و از مقتضای طبع و سلامت روی
تنزل میساختند انتهی بالجمله از عبارت سابقه رساله شاه صاحب بر ناظر بصیر واضح و مستنیر ست که حدیث مدینة العلم و دیگر
احادیث فضائل جناب امیر المؤمنین علیه السلام که در کتب ولی الله سمت ذکر یافته ست احادیث ثابته متحققه ست
که ذکر آن دلالت بر حسن عقیده شاه ولی الله بجناب امیر المؤمنین علیه السلام دارد نه آنکه معاذ الله حسب زعم جاحدین و معاندین
بر اجلای اعلام مخاطبین نزد و تحفه خود این حدیث شریف را مطعون و موضوع و خبر مفتعل مصنوع دانسته باشد فهذا مخاطبنا الماهر
قد الجأه الحق القاهر، فاثبت بنفسه هذا الحدیث السافر الزاهر، واعترف بشهرة هذا الخبر
المستنیر الباهر، فی جواب مسئلة له بلا اعتراف الجلی الظاهر، واثبته ایضا فی رسالته المعمولة
لتبرئة والده الزائغ المجاهر، عن شین عناد الاطیبین الاطاهر، علیهم الاف السلام ما بقی الدهر
الداهر، فیا عجبا من صنع المخاطب الشاهر الخلاف الفاضح الجاهر، کیف اثر طعن الحدیث فی
تحفته المردودة بالحجج القواهر، ورام من غمط الحق ما هو فوق کل فتنة وظاهر، **وجه**
دو صد و بیست و هشتم آنکه شیخ جواد ساباط بن ابراهیم ساباط الساباطی الحنفی این حدیث را حتما و جزما قول جناب

رسالتمآب صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ظاہر نمودہ و آنرا مصداق بعض بشارت ثابت فرمودہ چنانچہ در براہین ساباطیہ در برہان سابع از براہین مقالۂ ثالثہ از تبصرۂ ثالثہ بعد نقل عبارتے از رویای یوحنا گفتہ و ترجمتہ بالعربیة والابواب الاثنا عشر اثنا عشر لولوة کل واحد من الابواب کان من لولوة واحدة وساحة المدینة من الذهب الابریز کالزجاج الشفاف اقول هذا بیان لما قبله وصفة للابواب وکون کل باب من لولوة واحدة فیه اشارة الی ما یدعیه الامامیون من عصمة ائمتهم لان اللولوة کرویة ولا شک ان الشکل الکروی لایمکن انثلامه لانه لایباشر الاجسام الا علی ملتقی نقطة واحدة کما صرح به اقلیدس والاصل فی عصمة الامام اما عند اهل السنة والجماعة فان العصمة لیست بشرط بل العدم فیه انعقاد الاجماع واما عند الامامیة فهی واجبة فیه لانه لطف ولان النفوس الذکیة الفاضلة تابی عن اتباع النفوس الدنیة المفضولة وعدم العصمة علة عدم الفضیلة ولهما فیها بحث طویل لایناسب هذا المقام قوله وساحة المدینة من الذهب الابریز کالزجاج الشفاف یرید بذلک اهل ملته صلعم لانهم لا ینحرفون عن اعتقادهم ولا ینصرفون عن مذهبهم فی حالة العسرة واما الذین اغواهم قسوس الانکاریین فمن الجهال الذین لا معرفة لهم باصول دینهم هذا هو مصداق قوله صلعم انا مدینة العلم وعلی بابها انتهی **فهذا اجواد ساباط** بارعهم العظیم الاغتباط قد اثبت هذا الحدیث الهادی لسوی الصراط بواجتج بهذا الخبر الموصل الی جدد الاحتیاط فالمنحرف عنه سالک سبیل الردی والاعتباط والصادف عنه موجف فی تیه المتاهة والانضباط والمستنکر له لایکون الا من اثرا الباطل علی الحق لزیغه والاستواط والمستریب فیه لایکون الا من اختلط علیه الخاثر بالزباد اشد الاختلاط **وجه دو صد و بست و نهم** آنکه عمر بن احمد الخرپوتی الحنفی در کتاب عصیدة الشهدة فی شرح قصیدة البردة اثبات این حدیث شریف بجتم و جزم نمودہ چنانچہ در شرح شعر فاق النبیین فی خلق وفی خلق ولم یدانوه فی علم ولا کرم گفتہ ثم اعلم ان بیان علمه ثابت بقوله تعالی وعلمک مالم تکن تعلم وبقوله علیه السلام انا مدینة العلم الحدیث وغیر ذلک و مخفی نماند کہ عمر خرپوتی از نبلاء عظام و نبہای فخام سنیہ بودہ بکمال عظمت مرتبت و جلالت منزلت او از تقریظات علمای معاصرین کہ در آخر کتاب عصیدۂ اوست مسطور است واضح ولائح میشود قال فی آخر الکتاب قد قرضه افاضل عصرنا واماثل جهابذة مصرنا حیث قال الاستاذ العلامة والجهبذ الفهامة ذو التالیف المفیدة والتصانیف المجیدة مولانا الشیخ ابراهیم المبلکجوی ذو الحرز لقصبات السباق اذا جوکر بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی شحح

قلوب اهل العلم لافادة الاحکام وجعلهم نجوم الهدی وشموس الاقتداء بین الانام واثبت لهم التمییز ورفع المقام والصلوٰة والسلام علی سیدنا محمد الذی تشرفت بمدحه البردة والقصائد وعلی آله واصحابه وعترته السادة الاماجد وبعد فقد نزهت طرفی فی هذا الشرح الذی شرح القلوب بیانه وسطع فی سواء التحقیق برهانه فرأیت اسرار البلاغة فیه فاشیة وابکار الفصاحة فی خدور السطور ناشیة والبردة به اکتست رونق الحاشیة فیاله من شرح لطیف قد طرز البردة واضحی بین الشروح عمدة واحتوی علی کثیر من الآداب واتی بالعجب العجاب بحسن سبکه تقر العیون وفی ذلک فلیتنافس المتنافسون فلله در مولفه لقد حقق لنا قول القائل للماهر نبه کم ترک الاول للآخر کیف وهو زبدة الافاضل السادة العلماء وثمرة شجرة طیبة اصلها ثابت وفرعها فی السماء انسان عین اعیان الروم رب المنطوق والمفهوم حضرة السید عمر افندی الحنفی مفتی مدینة خربوت المحمیة لا زال مبلغ الامنیة ولا برح رافلا فی ثواب المحاسن وارحام المعارف شرابا غیر آسن وجزاه الله خیرا عن هذا المرام واحسن له الختام وقال الامام الاکمل والهمام الامثل مولانا الشیخ ابراهیم السقا الذی هو اجل من عنه یتلقی بسم الله الرحمن الرحیم لک الحمد یا من جعل العلماء فی الامصار وجددت بهم الدین ولک الشکر اودعت فی قلوبهم من الاسرار والانوار ما اورثت به نفوسهم تمام التبیین مننت علیهم بمنة توریث الانبیاء فی العلم والعمل واحسنت الیهم بنعمة مدح مصطفاک ومختارک فی الابد والازل ومنک سلسل الصلوات ومسلسل التسلیمات علی صدر العنایة والنعمة ونفس الحمایة والرحمة وعلی آله الاشراف واصحابه اهل الانصاف اما بعد فقد حظیت برویة هذا الشرح البدیع الفائق للمورد الصافی المعنی الرائق الذی خدم به اوحد العلماء الاعلام ومفرد العظماء الفخام الانسان الکامل الجهبذ الفاضل ذو النسب الرفیع السامی صاحب الادب البدیع النامی قاموس البلاغة والفصاحة ونبراس الافهام السید عمر افندی مفتی مدینة خربوت ومفید الحکام وصحیح الاحکام بردة المدیح للحضرة النبویة الممدوحة بالمدائح العلیة من رب البریة فوجدته بحرا احتوی علی الدرر وروضا استوی منه الثمر یحکی من فنون الافنان الغر انتجت قیاسات الصحیحة وابتهجت اشکاله فزال عن مغترسه ما تضمنه غموضه واشکاله یحق ان یقال فیه هو البحر لکنه زاخر هو الروض لکنه زاهر فنزه الطرف بافنان غصونه صالها الخ فجزی الله مؤلفه خیر جزاء واثابه وبلغه بجاه الممدوح بالشرح آرابه واحسن لی وللاخواننا العواقب واقامنا معه وادامنا علی احسن الطرق واقوم المذاهب آمین

السید

اثابه

تقریظ

وقال العمدة الفاضل الجامع بين الفضائل والفواضل مولانا الشيخ محمد الابراشي المجيد بتحقيق الشعر والنحو والمعاني

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد منك واليك يا من جعلت العلماء مصابيح يهتدى بهم في حلك الظلام وخصهم بخصيصة الخشية حتى لتنتشر فضلهم وظهر الخاص والعام والصلاة والسلام على سيدنا محمد اكمل الاوائل والاواخر وعلى اله واصحابه اولى المآثر والمفاخر وبعد فلما نظرت الى محاسن روض ما تضمنته هذه الطرة من ازاهر المعاني مما اودعه كنز هذه الصحائف من الدرر المباهي به المعاني قلت هذه روضة تمايلت اغصانها وتدلت افنانها وعبقت ازهارها وطابت ثمارها وتدفقت انهارها او حلة ابهر الناظر رونقها وادهش الالباب تانقها ام برود لجين طرازها ام آيات اخرس البلغاء اعجازها ام عقود تلألأت فرائدها وانتظمت قلائدها بل هي درر تنافست التيجان في نفائسها فما طالت وتطاولت الاكاليل ان تحسن بها فما زالت لم لا وهي جمع من فضله بين البرية معلوم ومن حسدت العرب العرباء عليه الروم خرجت كلماته من قلب سليم واخلاص في حب صاحب الشفاعة من صميم فما كل من جمع الف والا كل من اكثر النقل والعزو صنف انما تلك مواهب وهبها المولى لمن شاء وجعله اولى وكل يدعي وصلا بليلى فدونك شرحا صار لبردة المديح كالطراز المعلم وابان ببلاغته وحسن انسجامه انه خير شرح عليها تكلم وترجم فمن تامله كذب بقول القائل ما ترك الاول للآخر كلمة لقائل هذا واني وان مددت ذراعي واجلت في ميدان مديحه يراعي وقطعت في ذلك ليلي ونهاري وشمرت عن الساق ازاري فما انا في كمال محاسنه الا ذو قصور اذ لا تساوي الحجر الارضية البدور كيف لا ومؤلفه جامع الشرف في العلم والنسب مفخر العجم والعرب الهمام العلامة الا انه شيخ الاسلام والعمدة الفهامة مسلم الا انه ملك العلماء الاعلام الحسيب النسيب الآخذ من كل فن اوفر نصيب المتوكل على المعيد المبدي سيدنا السيد عمر افندي مفتي مدينة خربوت المحمية صانه الله تعالى وحفظه من كل رزية وبلية ابقاه الله راقيا ذرى المعالي رافلا في حلل الحبور على ممر الليالي ما ترنم بمدح سيد الكائنات مادح وتليت قصيدة البردة بين المدائح وعبق مسك الختام باريجه الفائح انتهى **فهذا الخربوتي** واحدهم المفرد وفردهم الاوحد قد اثبت هذا الحديث الهادي الى لحب الصواب الارشد بحكم قد اطفى لهبات كل جاحد واحمد فالمارق عن ربقته هالك في تيه الضلال الممدد والناكب عن قصده صائر في بيداء الغي المعتد والطاعن عليه مستحق للوبال الدائم المؤبد والقادح فيه مستحق لاجله النكال الابدي المخلد **وجه دو صد و سی ام** آنكه قاضی محمد بن علی الشوكانی الصنعانی در كتاب الفوائد المجموعة فی

در فوائد موضوعه گفته: حدیث انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب رواه الخطیب عن ابن عباس مرفوعاً ورواه الطبرانی وابن عدی والعقیلی وابن حبان عن ابن عباس ایضاً مرفوعاً وفی اسناده الخطیب جعفر بن محمد البغدادی وهو متهم وفی اسناد الطبرانی ابو الصلت الهروی عبد السلام بن صالح قیل هو الذی وضعه وفی اسناد ابن عدی احمد بن سلمة الجرجانی یحدث عن الثقات بالاباطیل وفی اسناد العقیلی عمر بن اسماعیل بن مجالد کذاب وفی اسناد ابن حبان اسمعیل بن محمد بن یوسف لا یحتج به وقد رواه ابن مردویه عن علی مرفوعاً وفی اسناده من لا یجوز الاحتجاج به ورواه ایضاً ابن عدی عن جابر مرفوعاً بلفظ هذا یعنی علیاً امیر البررة وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من خذله انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب قیل لا یصح ولا اصل له وقد ذکر هذا الحدیث ابن الجوزی فی الموضوعات من طرق عدة وجزم ببطلان الکل وتابعه الذهبی وغیره واجیب عن ذلک بان محمد بن جعفر البغدادی الفیدی قد وثقه یحیی بن معین وان ابا الصلت الهروی قد وثقه ابن معین والحاکم وقد سئل یحیی عن هذا الحدیث فقال صحیح واخرجه الترمذی عن علی مرفوعاً واخرجه الحاکم فی المستدرک عن ابن عباس مرفوعاً وقال صحیح الاسناد قال الحافظ ابن حجر والصواب خلاف قولهما معاً یعنی ابن الجوزی والحاکم وان الحدیث من قسم الحسن لا یرتقی الی الصحة ولا ینحط الی الکذب انتهی وهذا هو الصواب لان یحیی بن معین والحاکم قد خولفا فی توثیق ابی الصلت ومن تابعه فلا یکون مع هذا الخلاف صحیحاً بل حسناً لغیره لکثرة طرقه کما بیناه وله طرق اخری ذکرها صاحب اللآلی وغیره و مستتر نماند که علامه شوکانی از اعاظم ماهرین و افاخم نبلای کابرین و حفاظ ثقات مستندین و ایقاظ اثبات مجتهدین سنیه است بتصریح مولوی حسن بن احمد البهکلی در کتاب الدیباج الخسروانی فی اخبار اعیان المخلاف السلیمانی علی ما نقل عنه الفاضل المعاصر المولوی صدیق حسن خان فی التاج المکلل گفته السنة الخمسون بعد المائتین والالف وفیها فی شهر جمادی الآخرة کانت وفاة شیخنا محمد بن علی الشوکانی وهو قاضی الجماعة شیخ الاسلام المحقق العلامة الامام سلطان العلماء امام الدنیا خاتمة الحفاظ بلا امتراء الحجة النقاد علی الاسناد السابق فی میدان الاجتهاد المطلع علی حقائق الشریعة وغوامضها العارف بمدارکها ومقاصدها وعلی الجملة فما رای مثل نفسه ولا رای من رآه مثله علماً وورعاً وقیاماً بالحق بقوة جنان وسلاطة لسان وقد افرد ترجمته تلمیذه الادیب العلامة محمد بن حسن الشجنی الذماری بمؤلف سماه التقصار فی جید زمن علامة الاقالیم والامصا

قصره على ذكر مشايخه وتلامذته وسيرته وما انطوت عليه شمائله وما قاله من شعر وما قيل فيه من
مدح وثناء بالنظم والنثر جاء في مجلد ضخم مولده يوم الاثنين الثامن والعشرين من ذي القعدة
الحرام سنة اثنتين وسبعين بعد المائة والالف كما اخبرني بذلك في بلده هجرة شوكان نشأ على
العفاف والطهارة ومازال يدأب ويدرج ويجمع النكات ويحرز المكرمات قرأ على والده ولازم
القاضي امام الفروع في زمانه احمد بن محمد الحرازي وانتفع به في الفقه واخذ النحو والصرف عن السيد
العلامة اسمعيل بن حسن والعلامة عبد الله بن اسمعيل النهمي والعلامة القاسم بن محمد الخولاني
واخذ علم البيان والمعاني والمنطق والاصلين عن العلامة حسين بن محمد المغربي والعلامة على بن الهادي
عرهب ولازم في كثير من العلوم مجدد زمانه السيد عبد القادر بن احمد الكوكباني واخذ في علم الحديث
عن الحافظ على بن ابراهيم بن عامر وغير هؤلاء من المشايخ الكملة في جميع العلوم العقلية والنقلية حتى احرز جميع المعارف
واتفق على تحقيقه المخالف والموالف وصار المشار اليه في علوم الاجتهاد بالبنان والمجلي في معرفة غوامض
الشريعة عند الرهان له المؤلفات الجليلة الممتعة المفيدة النافعة في اغلب العلوم منها نيل
الاوطار شرح منتقى الاخبار لابن تيمية في اربعة مجلدات لم تكحل عين الزمان بمثله في التحقيق
ولم يسمح الدهر بنحوه في التدقيق اعطى المسائل حقها في كل بحث على
طريق الانصاف وعدم التقيد بالتقليد ومذهب الاخلاف والاسلاف وتناقله عنه مشايخه الكرام
فمن دونهم من الاعلام وطار في الآفاق في زمان حيوته وقرئ عليه مرارا وانتفع به العلماء وكان يقول
انه لم يرض عن شئ من مؤلفاته سواه لما هو عليه من التحرير بارفع مكان ومن التمسك بالدليل على اي
شان وكان تاليفه في ايام مشايخه فنبهوه على مواضع منه حتى تحرر وله التفسير الكبير المسمى فتح القدير
الجامع بين فني الدراية والرواية من التفسير وقد سبقه الى التاليف في الجمع بين الرواية والدراية العلامة
محمد بن يحيى بن بهران فله تفسير في ذلك عظيم لكن تفسير شيخنا ابسط واجمع واحسن منه ترتيبا
وترصيفا واحرز للمعاني اللغات وشواهدها تحقيقا وتاليفا وقد ذكر الحافظ السيوطي في الاتقان انه
جعله مقدمة لتفسير جامع للدراية والرواية سماه مطلع البدرين ومجمع البحرين وله مختصر في الفقه
على مقتضى الدليل سماه الدرر البهية وشرحه شرحا نافعا سماه الدراري المضيئة اورد فيها الادلة التي بني
عليها ذلك المؤلف وله بل الغمام حاشية شفاء الاوام للامير حسين بن محمد وله در السحابة في مناقب القرابة

والعضا وله ارشاد الفحول الى تحقيق الحق من علم الاصول يعز نظيره في جمعه وترصيفه وحسن ترتيبه وتصنيفه
وله السيل الجرار المتدفق على حدائق الازهار كان تاليفه في اخر مدته ولم يؤلف بعده شيئا فيما اعلم
وقد تكلم فيه على عيون من المسائل وصحح من المشروع ما هو مقيد بالدلائل وزيف ما لم يكن عليه دليل
وحسن العبارة في الرد والتعليل والسبب في ذلك انه نشأ في زمنه جماعة من المقلدة الجامدين على التعصب
في الاصول والفروع ولم تزل المصاولة والمقاولة بينه وبينهم دائرة ولم يزالوا ينددون عليه في المباحث
من غير حجة ولا برهان من سنة وقران فجعل كلامه في ذلك الشرح في الحقيقة موجها اليهم في التنفير
عن التقليد المذموم وايقاظهم الى النظر في الدليل لانه يرى تحريم التقليد المشوم وقد الف في ذلك
رسالة سماها القول المفيد في حكم التقليد وقد تحاماه لما حواه جماعة من علماء الوقت وارسل عليه
اهل جهته بسببه سهام اللوم والمقت وثارت من اجل ذلك فتنة في صنعاء بين من هو مقلد وبين من
هو متقيد بالدليل توهما من المقلدين انه ما اراد الا هدم مذهب اهل البيت لان الازهار هو عمدتهم
في هذه الاعصار وعليه في عباداتهم والمعاملة المدار وحاشاه من التعصب على من اوجب الله تعالى محبتهم
وجعل اجر نبينا صلى الله عليه وسلم في تبليغ الرسالة مودتهم لان له الولاء التام لهم وقد نشر محاسنهم
في مؤلفه در السحابة بما لم يخالج بعده ريبة لمرتاب وله العناية التامة بحفظ مذهبهم فانه افنى شبابه
في المدارسة والتدريس في ذلك وعندي انه من جملة المتعصبين بهم هذا الشرح فان من تامله حق التامل بعين
الانصاف عن انبيائهم لما اقتضاه متن الازهار من الادلة الصحيحة لانه جاء فيه بادلة لم توجد في غيره في
اوضح ماخذها من الكتاب والسنة على ابدع اسلوب وقد اطلعت على غالب شروح الازهار فلم ار في شرح
ما يدانيه في ايراد الادلة وانما لم يرتض ما بنى في ذلك الكتاب من التفاريع على القياس الذي علته المناسبة
او التخريج وسبيل الامام في ذلك سبيل المفرعين من سائر المذاهب الاسلامية فان كتبهم القرقرة مشحونة بذلك
على ان كلامه مع الجميع من اهل المذاهب لان المأخذ واحد والرد واحد وان كان في الحقيقة ان الخطب يسير و
الخلاف في المسائل العلمية الظنية سهل لانها مطارح الانظار والاجتهاد بمخطئها والمصيب من المجتهدين
في ذلك له اجران والمخطئ له اجر وان تنبيه العالم بالخطاء على ذلك الخطاء للمقلد لا باس به لئلا يقلد
في الخطاء فانه مواخذ به مع ان من قلده معفو عنه في ذلك وهذه الطريقة ربما يجهر عليها من قصد ذلك
ولا يخرج المجتهد ما اجتهد فيه ونبه على الخطاء بحسب ما ظهر له عن توليه لاهل بيت النبوة صلوات الله عليهم اجمعين

لان التولی فی جانب بیان الخطاء فی جانب و بما یحمدہ ذلک المجتہد الذی قد اصاب ما ھو خطاء فی کتبہ لئلا یتبعہ فی ذلک الخطاء من یتبع و ھذا شان اھل العلم فی کل زمان و مکان ما بین راد و مردود علیہ و کل ماخوذ من قولہ و متروک الا صاحب العصمۃ علیہ افضل الصلوۃ و التحیۃ و قد ذکر السیوطی فی کتاب الخصائص ان من خصائص ھذہ الامۃ ان لا یقر بعضہم بعضا علی الخطاء و لو کان احب جیب الیہ من طالع الکتب الاسلامیۃ فی الفروع و الاصول علی اختلاف انواعہا عرف ذلک و ھان علیہ سلوک ھذہ المسالک و من رُزق الاموی بالانصاف لا تخفی علیہ الحقیقۃ و من جمد علی التقلید فضاق عطنہ عن مدارک الاستدلال فمالہ و للاعتراض علی المجتہدین و لا ینبغی لہ ان یضایق المجتہد فی اجتہادہ لاجل توقفہ فی موقفہ الذی ھو التقلید فقد تفضل اللہ علیہ بالاجتہاد و التحدید و لکل منہم عرف مقامہ فی الکتاب ما یطول التقلید لا یجوز الا لغیر المجتہد و الاجتہاد عند ائمۃ اھل البیت رضی اللہ عنہم متعین کما یقول غیرہم من مقلدی المذاھب ادمن اعترض علی المجتہد فیما ادی الیہ اجتہادہ فقد تحجر الواسع و ما جری علی نہج السلف لہ فیہ من اھل العلم نعم انا قد حررت مقاصد السیل الجرار فی مولف سمیتہ نزھۃ الابصار من السیل الجرار و ھو واف بالمقصود من ایراد تلک الادلۃ من غیر تعرض لما یقع بہ بسط الالسنۃ من الناس و المترجم لہ تاریخ حافل سماہ البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن التاسع جری فیہ من ذلک الوقت الی زمانہ و ابتداء فیہ بذکر عابد الیمن ابراھیم الکبنی الولی المشہور و لہ جملۃ رسائل من مطولات و مختصرات و قد جمعت فتاواہ و رسائلہ فجاءت فی مجلدات و سماھا ابنہ العلامۃ علی بن محمد الشوکانی بالفتح الربانی و لہ فی الادب الید الطولی و لہ اشعار کثیرۃ مدونۃ قد رتبہا ابنہ المذکور علی حروف المعجم فجاءت فی دیوان کتب الیہ ادیب عصرہ السید محمد بن ھاشم بن یحیی الشامی و زمیلہ فیہ العلامۃ حسین بن احمد السباعی یسألہما علی سبیل المطارحۃ عن الشوق ھل ھو من قسم المشکک او من المتواطی المعروفین فی علم المنطق بھذہ الابیات البدیعۃ ؎ یا نیری فلک العلیاء دام لنا ٭ من نور علمکما ما یکشف الظلما ٭ ماذا تقولان فیما قد تقرر بالاجماع حتی ھذا من بہ حکما ٭ قالوا بان شہادات القلوب اذا ٭ قامت بصدق و داد صار ملتزما ٭ و من لحب اذا صح القیاس لہ ٭ قطعا بانہما فی السلک قد نظما ٭ و قد تفسر بتصدیق تصورہ ٭ بنسبۃ یتساوی الود بینہما ٭ و انما الشوق من قسم المشکک ھل ٭ فیہ اعتراض قیاس فی استوائہما ٭ و قد تردد فی تقریرہ فاقیا ٭ مغرما صار مشتاقا لوصلکما ٭ فاجاب المترجم لہ و اجادہ ؎ یا ابن الیمالیل و الاطواد من مضر ٭ و المنعمین بسیب یخجل الدیما

التولی

السابع

قد دل نظمك الدر الثمين بلا شك بانك بحر العلوم طما + دمت ابد الدهر عتب في ملاطفة + وقد اسأت بعجلى
فاحتمل كرما + فالشوق بالشوق منقاس ومعتبر + تقضي بذلك خير الرسل والحكما + وان تشككت في التشكيك فهو
على تواطؤ اتحاد الجنس قد نظما + موجبات وعدد فيك سالبات + ولا اعتقد كميات منفصلا + محصلات وكما اضيت لهما
عنك العدول وكلا وليتهما جار وقد تشكل في منطوق الناتج ولتمنع العقما + وهذه القطعة من شعره تدل على انه مفرد
بليغ ولا مفرد سواه يوصف بالبلاغة وقد تم التوجيه بالقضايا المنطقية للموجبة والسالبة والمحصلة في
المعدولة ولله در القائل ~ الحسن يظهر في شيئين رونقه + ببيت من الشعر وبيت من الشعر وقد اخذت عنه
في كثير من الفنون العلمية واخذت عنه غالب مؤلفاته الشريفة وبموته طفئ على اليمن مصابيحهم المنير
ولا اظن يرون مثله في تحقيقه للعلوم والتحرير وقد جرت بيني وبينه مكاتبة ادبية ومراسلة لمسائل علمية
هي عندي مثبتة بخطه الشريف وقلمه اللطيف وكان قد توفي قبله بمدة يسيرة ابنه العلامة علي بن محمد
وهو احد محققي العلماء وممن لازم والده في جميع المعارف حتى بلغ تدوين العلوم تحقيقا وتدقيقا وقد شاركته في الاخذ
على والده في كثير من مقروءاته رحمهما الله تعالى وقد كنت قلت في والده مراثي واشركته فيها لولا
الاطالة لذكرتها ومولوی صدیق حسن خان معاصر در ابجد العلوم گفته محمد بن علي بن محمد الشوكاني شيخنا
الامام العلامة الرباني والسهيل الطالع من القطر اليماني امام الائمة ومفتي الامة بحر العلوم وشمس
الفهوم سند المجتهدين الحفاظ فارس المعاني والالفاظ فريد العصر نادرة الدهر شيخ الاسلام قدوة الانام
علامة الزمان ترجمان الحديث والقران علم الزهاد اوحد العباد قامع المبتدعين اخر المجتهدين راس
الموحدين تاج المتبعين صاحب التصانيف التي لم يسبق الى مثلها قاضي الجماعة شيخ الرواية والسماعة
عالي الاسناد السابق في ميدان الاجتهاد على الاكابر الامجاد المطلع على حقائق الشريعة ومواردها العارف
بغوامضها ومقاصدها قال القاضي العلامة عبد الرحمن بن احمد البهكلي في كتابه نفح العود في ايام الشريف
حمود كان مولد شيخنا الشوكاني يوم الاثنين الثامن والعشرين من ذي قعدة الحرام سنة اثنتين و
سبعين بعد مائة والف كما اخبرني بذلك في بلدة هجرة شوكان ونشأ على العفاف والطهارة وما زال يجمع
النشأت ويحوز المكرمات له قراءة على والده ولازم امام الفروع في زمانه القاضي احمد بن محمد الحرازي فانتفع
به في الفقه واخذ النحو والصرف عن السيد العلامة اسمعيل بن حسن والعلامة عبد الله بن اسمعيل النهمي والعلامة القاسم بن محمد الخولاني
واخذ علم البيان والمنطق والاصلين عن العلامة حسن بن محمد المغربي والعلامة علي بن هادي عرهب ولازم

القعدة

فی کثیر من العلوم مجتهد زمانه السید عبد القادر بن احمد الحسنی الکوکبانی واخذ فی علم الحدیث عن الحافظ علی بن ابراهیم بن عامر وغیر ذلک من المشایخ فی جمیع العلوم العقلیة والنقلیة حتی احرز جمیع المعارف واتفق علی تحقیقه المخالف والمؤالف وصار مشار الیه فی علوم الاجتهاد بالبنان والمجلی فی معرفة غوامض الشریعة عند الرهان له المؤلفات فی اغلب العلوم منها کتاب نیل الاوطار شرح منتقی الاخبار للمجد ابن تیمیة یقع فی اربع مجلدات کبار لم تکتحل عین الزمان بمثله فی التحقیق اعطی فیه المسائل حقها فی کل بحث علی طریق الانصاف وعدم التقید بمذهب الاسلاف وتناقله عنه مشایخه فمن دونهم وطار فی الآفاق فی حیاته وقرئ علیه مرارا وانتفع به العلماء وکان یقول انه لم یرض عن شیء من مؤلفاته سوی کلما هو علیه من التحریر البلیغ وکان تالیفه فی ایام مشایخه فنبهوه علی مواضع منه حتی تحرر وله التفسیر الکبیر المسمی فتح القدیر الجامع بین فنی الروایة والدرایة من التفسیر وقد سبقه الی التالیف فی الجمع بین الروایة والدرایة العلامة محمد بن یحیی بن بهران فله تفسیر فی ذلک عظیم لکن تفسیر شیخنا ابسط واجمع واحسن ترتیبا وترصیفا وقد ذکر الحافظ السیوطی فی الاتقان انه جعله مقدمة لتفسیر جامع للدرایة والروایة سماه مطلع البدرین ومجمع البحرین وله مختصر فی الفقه علی مقتضی الدلیل سماه الدرر البهیة وشرحه شرحا نافعا سماه الدراری المضیئة اورد فیه الادلة التی بنی علیها ذلک المؤلف وله وبل الغمام حاشیة علی شفاء الاوام للامیر حسین بن محمد الامام وله در السحابة فی مناقب القرابة والصحابة وله الفوائد المجموعة فی الاحادیث الموضوعة وله ارشاد الفحول الی تحقیق الحق من علم الاصول یعز نظیره فی جمعه وترصیفه وحسن ترتیبه وتصنیفه وله السیل الجرار المتدفق علی حدائق الازهار وکان تالیفه فی اخر مدته ولم یؤلف بعده شیئا فیما اعلم وقد تکلم فیه علی عیون من المسائل وصحح من الشریعة ما هو مقید بالدلائل وزیف ما لم یکن علیه دلیل وحسن العبارة فی الرد والتعلیل والسبب فی ذلک انه نشأ فی زمنه جماعة من المقلدة الجامدین علی التعصب فی الاصول والفروع ولم تزل المصاولة والمقاولة بینه وبینهم دائرة ولم یزالوا ینددون علیه فی المباحث من غیر حجة فجعل کلامه فی ذلک الشرح فی الحقیقة موجها الیهم فی التنفیر عن التقلید المذموم وایقاظهم الی النظر فی الدلیل لانه یری تحریم التقلید وله العف فی ذلک رسالة سماها القول المفید فی حکم التقلید وقد تحاماه لما حواه جماعة من علماء الوقت و ارسل الیه اهل جهته بسببه سهام اللوم والمقت وثارت من اجل ذلک فتنة فی صنعاء بین من هو

مقلد وبين من هو مقتد بالدليل توهما من المقلدين انما اراد الهدم لمذهب اهل البيت لان
الازهار هو عمدتهم في هذه الاعصار وعليه في عباداتهم والمعاملة المدار وحاشاه من التعصب على من اوجب
الله تعالى محبتهم وجعل اجر نبينا صلعم في تبليغ الرسالة مودتهم لان له الولاء التام لهم وقد نشر محاسنهم في
مؤلفه در السحابة بما لم يتخالج بعده ريبة لمن تاب على ان كلامه مع الجميع من اهل المذاهب سواء بسواء لان
المأخذ واحد والرد واحد والخطب يسير والخلاف في مسائل العلمية الظنية سهل لانها مطارح انظار و
الاجتهاد يدخلها والمصيب من المجتهدين في ذلك له اجران والمخطى له اجر وهذا شان اهل العلم في كل زمان و
مكان ما بين راد ومردود عليه وكل ماخوذ من قوله ومتروك الا صاحب العصمة عليه افضل الصلوة والتسليم
ومطالع الكتب الاسلامية في الفروع والاصول على اختلاف انواعها لم يعرف ذلك وهان عليه سلوك هذه المسالك و
من وزن الامور بالانصاف لا تخفى عليه الحقيقة ومن جمد على التقليد وضاع فطنة عن مدارك الاستدلال فما له
الا الاعتراض على المجتهدين ولا ينبغي ان يضاف الى المجتهد في اجتهاده لاجل توقفه في موقفه الذي هو التقليد وقد تفضل الله
عليه بالاجتهاد والتقليد لا يجوز الا لغير المجتهد والاجتهاد غير متعذر ومن اعترض على المجتهد فيما
ادى اليه اجتهاده فقد تحجر الواسع وجرى على خلاف نهج السلف من اهل العلم نعم انا قد حررت مقاصد
السيل الجرار في مؤلف سميته نزهة الابصار وهو واف بالمقصود من ايراد تلك الادلة من غير تعرض لما يقع به الالسنة بسط
من الناس والمترجم له تاريخ حافل سماه البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن التاسع جمع فيه من ذلك الوقت الى

السابع

زمانه وابتدء فيه بذكر عابد اليمن ابراهيم الولي المشهور وله جملة رسائل من مطولات ومختصرات وقد
جمعت فتاواه ورسائله فجاءت في مجلدات وسماها ابنه العلامة علي بن محمد بالفتح الرباني وله في الادب اليد
الطولى وله اشعار كثيرة مدونة وقد رتبها ابنه المذكور على حروف المعجم فجاءت في ديوان وقد اخذت عنه في كثير من
الفنون العلمية واخذت عنه غالب مؤلفاته وبموته طفي على اهل اليمن مصباحهم المنير ولا اظن يرون
مثله في تحقيق العلوم والتحرير وقد جرت بيني وبينه مكاتبة ادبية ومراسلة لمسائل علمية هي عندي
مثبتة بخطه وعلى الجملة فما رأى مثل نفسه ولا رأى من رآه مثله علما وورعا وقياما بالحق بقوة جنان و
سلاطة لسان وقد افرد ترجمته تلميذه الاديب محمد بن حسن الشجني الذماري بمؤلف قصره على ذكر مشايخه
وتلامذته وسيرته وما اشتمل عليه من شمائله وما قاله من شعر وما قيل فيه فجاء في مجلد ضخم وكانت وفاته في شهر
جمادى الاخرة في سنة خمسين بعد المائتين والالف وقد كان توفي قبله بمدة يسيرة ابنه العلامة علي بن محمد

وهو احد محققى العلماء وممن لازم والده فى جميع المعارف حتى بلغ ذروة العلوم تحقيقا وتدقيقا وقد شاركه فى الاخذ على والده كثير من اقرانه وقد كنت قلت فى والده شعرا ولولا الاطالة لذكرتها انتهى كلامه رحمه الله تعالى بلفظه ومعناه مع التلخيص قلت ووجدت على ظهر كتابه الدرر البهية ان مولده رضى الله عنه كان سنة سبع وسبعين ومائة والف وقلد ولاية القضاء من جهة الامام المنصور بالله على بن العباس فى اول شهر شعبان سنة ١٢٠٩ وتوفاه الله تعالى يوم الاربعاء السادس والعشرين من جمادى الآخر من شهور سنة ١٢٥٠ وكان بين وفاته ووفات ولده على بن محمد نحو شهر وكان قد توفاه الله قبله ولم يظهر والده جزعا ولا حزنا وكان ولدا صالحا عالما مبرزا فى جميع العلوم وكان نادرة وقته على صغر سنه قيل انه توفى وهو حول العشرين رحم الله الجميع برحمته ثم ذكر له تصانيف عدها ثلثة وخمسون كتابا سماها باسمائها قال السيد الجليل العلامة عبد الرحمن بن سليمان بن يحيى بن عمر مقبول الاهدل فى كتابه المسمى بالنفس اليمانى والروح الريحانى فى اجازة القضاة بنى الشوكانى ما عبارته وممن تخرج بسيدى الامام عبد القادر بن احمد الحسنى امام عصرنا فى سائر العلوم وخطيب دهرنا فى ايضاح دقائق المنطوق والمفهوم الحافظ المسند الحجة الهادى فى ايضاح السنن النبوية الى المحجة عز الاسلام محمد بن على الشوكانى بلغه الله فى الدارين اقصى الامانى شعر ان هز اقلامه يوما ليعملها ❊ انساك كل كمى هز عامله ❊ وان اقر على رق انامله ❊ اقر بالرق كتاب الانام له ❊ ولقد منح رب العالمين من بحر فضله الواسع هذا القاضى الامام ثلثة امور لا اعلم انها فى هذا الزمان لاحد جمعت لغيره الاول سعة التبحر فى العلوم على اختلاف اجناسها وانواعها واصنافها الثانى سعة التلاميذ المحققين والنبلاء المدققين اولى الافهام الخارقة والفضائل الفائقة الحقيق ان ينشد عند حضور جمعهم الغفير ومشاهدة غوصهم على جواهر المعانى التى استخرجها من بحر الحقائق غير يسير شعر انى اذا حضرتنى الف محبرة ❊ تقول اخبرنى هذا وحدثنى ❊ صاحت بعقوتها الاقلام ناطقة ❊ هذى المكارم لا قعبان من لبن ❊ الثالث سعة التاليف المحررة والرسائل والجوابات المحبرة التى تسامى فى كثرتها الجهابذة الفحول وبلغ من تنقيحها وتحقيقها كل غاية وسول وقد ذكر لى بعض المعتمدين ان مولفاته الحاصلة الان مائة واربعة عشر مؤلفا عدد سور كتاب الله تعالى قد شاعت فى الامصار الشاسعة فضلا عن القريبة ووقع بها غاية الانتفاع والله عز وجل المسئول ان يبارك للاسلام والمسلمين فى اوقاته وان يمتع بحياته امين ثم امين شعر كلنا عالم بانك فينا نعمة سلت

بها الاقدار ؛ فوقت نفسك النفوس من الشر وزيدت في عمرك الاعمار ؛ وقد اعتنى بشرح مناقبه وفضائله جماعة من العلماء الاعلام والجهابذة الفخام منهم السيد العلامة ابراهيم بن عبد الله الحوثي ومنهم بعض علماء كوكبان عظماء القدر كبراء الشان ومنهم السيد العلامة محمد بن محمد الديلمي ومنهم القاضي العلامة محمد بن حسن الشجني الذماري في كتاب حافل سماه التقصار في جيد زمن علامة الامصار ومنهم البحر العلامة والبحر الفهامة لطف الله جحاف وبالجملة فمجال القول في هذا الامام ذو سعة فان وجدت لسانا قائلا فقل

نزد في علاهم ما تشا رفعة ؛ وليصنع الحاسد ما يصنع ؛ فالدهر يحوي كما ينبغي ؛ يدير الذي يخفض او يرفع ؛ والله المسئول ان يزيده سموا وعلاء وان يصلح لكل منا اخراه واولاه فضلا من رب العالمين وكرما منه سبحانه اللهم آمين انتهى كلامه رح والمترجم له كتاب اتحاف الاكابر باسناد الدفاتر ذكر فيه مشايخه الاعلام واسماء كتبه المقروءة والمسموعة مرويا به على التمام فمن شاء الزيادة فعليه بالكتاب المذكور فان الناظر فيه يقضي العجب العجاب وهذا الذي ذكرناه في هذا الكتاب قطرة من بحر فضائله التي لا تحصى وذرة من وادي فواضله التي لا تستقصى تشهد بذلك مؤلفاته وتنطق به مصنفاته والله يختص برحمته من يشاء وهو الذاب عن شريعة الاسلام باللسان والقلم والمناضل عن الدين النبوي وكم ابدى الحكم ولا عبرة بمن يرميه بما ليس فيه او ينسبه بمجرد الهوى لقول غير وجيه فلم يضره قول الطاعن الحاسد والباغي الجاحد ؛ وما ضر نور الشمس ان كان ناظرا ؛ اليها عيون لم تزل دهرها عميا ؛ غير ان الحسد يحمل صاحبه على اتباع هواه وان يتكلم فيمن يحسده بما يلقاه وما احقه بقول القائل ؛ حسدوا الفتى اذ لم ينالوا سعيه ؛ فالقوم اعداء له وخصوم ؛ فالله تعالى هو المسئول ان يقينا شرور نفوسنا ويحصل الحسنات بمنه وفضله وقد روي عن ابي ذر الغفاري رضي الله عنه انه قال كان الناس ورقا لا شوك فيه فصاروا اليوم شوكا لا ورق فيه فهذا زمان ابي ذر فما ذاك من زماننا وباشراره ان يسمعوا الخير اخفوه وان سمعوا ؛ شرا اذاعوا وان لم يسمعوا كذبوا ؛ فالمناسب جمع الخاطر عن علماء الوقت ودفع الهمة عنهم والقناعة بمن مضى من علماء السنة المطهرة واقتصار النظر في كتبهم المحققة هذا وله رحمه الله تعالى مؤلفات مفيدة في فنون عديدة والتي وقفت عليها وهي عندي موجودة ايضا كثيرة جدا غير ما ذكر فيه ؛ ونيز مولوی صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلا گفته جمال الاسلام وشیخ المشایخ قاضی القضاة ابو علی محمد بن علی بن محمد الشوکانی الیمنی الصنعانی از اعاظم علما و اکابر فضلای صنعای یمن بود در جمیع علوم

الناظر

بعد حسب تداوله از صرف و نحو و منطق و فقه و اصولین و حدیث و تفسیر و اصول آن ید بیضا داشت چنانکه ثبت او که مشتمل بر
ذکر کتب این علوم و غیرها است بران دلالت دارد ولادت او در سنه سبع و سبعین و مائة والف اتفاق افتاده شیوخ
او بسیارند منهم السید الامام عبد القادر بن احمد بن الناصر و علی بن ابراهیم بن علی و صدیق بن علی المزجاجی و یوسف بن محمد
المزجاجی و حسن بن اسماعیل بن حسین المغربی و غیرهم و بعضی از ایشان روایت دارند از محمد حیات سندی مدنی و از ابو الحسن سندی
و از سید محمد بن اسماعیل امیر و عبد الخالق مزجاجی و غیرهم و چنانکه وی از ایشان اخذ کرده و سماع نموده همچنان خلقی بسیار بلکه
بیشمار از وی اخذ نموده و استفاده کرده در عهد خود در علوم و فنون حدیث عدیم النظیر بود و تلمذ وی و اخذ اجازت از وی
در مفاخر و مناقب عظیمه معدود است قاضی قضاة صنعای یمن بود و از طرف امام منصور بالله علی بن العباس در سنه ۱۲۰۹
اوائل شهر شعبان متقلد این خدمت شده حاکم آنجا با آنکه مذهب زیدیه داشت در تعظیم و اجلال او مبالغه میکرد و در هر باب
از امر و نهی معتقد قول او بود و مجال نداشت که سر مو خلاف رای او ورزد فصل خصومات او و دیگر مهمات ملک و مال کند شیخ محمد بن
القاضی محسن الانصاری در حدیده با فقیر حکایت کردند که پادشاه صنعا گفت آنقدر خوف که مرا از دو کس می آید از هیچکس
نیست یکی او تعالی دوم شوکانی و نیز میگفت که زیدیه را بسبب در مذهب ایشان تعصبی تمام با او بود بارها بصورت
بلوی بر آمده خانه او را محاصره کردند چون وی یکبار از خانه بر آمد همه ناگریختند هیچیکی را مجال مقابله و مواجهه با او نبود آری
مصرع هیبت حق است این از خلق نیست * در علوم دینیه برتبه اجتهاد رسیده بود تقلید هیچ یکی نمیکرد نواب
محمد مصطفی خان صاحب بهادر المتوفی سنه ست و ثمانین و مائتین والف در ترغیب السالک الی احسن المسالک نوشته از
شوکانی که قاضی القضاة صنعا بود شاید که خبری داشته باشی میگوئی که بعد از سلف بوفور احاطه و اطلاع او
در فن حدیث کسی برنخاسته در فروع تقلید ائمه نمیکرد و عمل باجتهاد خویش داشت و این معنی نه خاص اوست که همه اهل حدیث
المجاهدین شیوه خرامش دارند بالجمله اگر ارض یمن مسکن چندین ارباب خیر و صلاح و مجمع چندین اصحاب فلاح آمد شگفت چیست
که خواجه کائنات علیه و علی آله افضل الصلوات در خصوص او فرموده الایمان یمان والحکمة یمانیة انتهی گویم وی صاحب
تصانیف بسیار است از مطولات و مختصرات منها فتح القدیر تفسیر القرآن الکریم در اربع مجلد ضخام و نیل الاوطار
شرح منتقی الاخبار در چهار مجلد طوال کسیکه این هر دو کتاب در هند آورده و آنرا رواج داده محرر سطور است و حال
این هر دو کتاب در مقصد اول گذشت و منها الدرر البهیة مختصر فی فقه الحدیث و شرحه الدراری المضیة مجلد لطیف و
رفع الریبة فی مسئلة الغیبة و شرح الصدور فی تحریم رفع القبور و ارشاد السائل الی دلیل المسائل و التوضیح فیما جاء
فی المنتظر والمسیح والابحاث الوضیة فی الکلام علی حدیث حب الدنیا راس کل خطیئة و تحفة الذاکرین شرح

حصن حصین مجلد ضخیم و الفوائد المجموعه فی الاحادیث الموضوعه و این کتاب در هند بمطبع رسیده و اول کسیکه نسخه او
در هند آورد مولوی عبد الحی مرحوم است و ایشان در سفر حج از وی رح سند فن حدیث هم بطریق اجازت بالکتابة
حاصل نموده بودند و تحریر الدلائل علی مقدار ما یجوز بین الامام و المؤتم من الارتفاع و الانخفاض و البعد و الحائل و کشف الاستار
عن حکم الشفعة بالجوار و فقیه علامه علی بن احمد رابری تقریظی منظوم ست منها نظم لله در العالم الربانی * البدر نجل
علی الشوکانی * فلقد ابان عن العلوم جواهرا * تنبیک منه علی علو الشان * قد اشرقت اکواننا بعلومه
تغنی
شان البدور و تغنی فی الاکوان * ولئن هو کل الکمال فانه * من وصفه الجاری علی الازمان * سبحان من جعل
ورق
الفضائل کلها * فیه و فضله علی الاقران * و علیه منی الف الف تحیة * ما غردت ورق علی الاغصان
و له اشراق النیرین فی بیان الحکم اذا تخلف عن الوعد احد الخصمین و در وی علامه لطف الله بن احمد جحاف نظمی ست
بطور تقریظ منها نظم لقد ابدعت فی التحریر یا من * الیه دقائق الابحاث تنتهی * وجئت من الکمال بمعجزات
اضاءت انجم الافلاک عنها * یقول القوم ان وافی و فیه * لما وجهان کان الحق ابهی * و کان بهم حسود
فوافی تبدی
قال وجه * سیظهر و هو فی التحقیق اشهی * فوافا کاملا کالبدر لما * تبدت هل له ابصرت شبها
و للحاء هم بهتوا و قالوا * صه قد جاء من ستین وجها * و له کتاب وبل الغمام علی شفاء الاوام
شرحها و تخریجا و کتاب ادب الطلب و منتهی الارب و ارشاد الفحول الی تحقیق الحق من علم الاصول و
السیل الجرار المتدفق علی حدائق الازهار مجلد ضخیم و له کتاب فی الاشتقاق و کتاب الفتح الربانی
فی فتاوی الشوکانی فی اربع مجلدات ضخیمة فیه غرائب مسائل و عجائب رسائل و کتاب ارشاد الثقات
الی اتفاق الشرائع علی التوحید و المعاد و النبوات ردا علی موسی بن میمون الاندلسی الیهودی فی ظاهر
المستند و الزندیق فی باطن المعتقد و من رسائله الطود المنیف فی الانتصاف للسعد علی الشریف
فی المسئلة المشهورة التی تنازعا فیها بین یدی تیمور لنک السمرقندی و منها شفاء العلل فی زیادة
الثمن لمجرد الاجل و طیب النشر فی مسائل العشر جواب علی القاضی عبد الرحمن و الصوارم الهندیة
المسلولة علی الریاض الندیة لابطال قول من اوجب غسل الفرجین و القول الصادق فی امامة
الفاسق و تشنیف السمع بابطال ادلة الجمع و رسالة فی حد السفر الذی یجب معه قصر الصلوة و
القول المحرر فی لبس المعصفر و سائر انواع الاحمر و ابطال دعوی الاجماع علی تحریم السماع و زهر النسرین
الفائح بفضائل المعمرین و عقود الجمان فی بیان حدود البلدان و اتحاف المهرة فی الکلام علی حدیث

لا عدوی ولا طیرة وارشاد الغبی الی مذهب اهل البیت فی صحب النبی ودفع الجناح عن باقی المباح
هل هو مامور به ام لا وارشاد المستفید الی دفع کلام ابن دقیق العید فی الاطلاق والتقیید والبحث المسلم
بقوله تعالی الا من ظلم والبحث المشتهر عن تحریم کل مسکر والرسالة المکملة فی ادلة البسملة ورسالة عجیبة فی
رفع المظالم والماتم الی غیر ذلک من المؤلفات فکلها بدیعة وفیها نافعة لطلابها الی یتیسر مثلها لعلماء
عصره فضلا عمن جاء بعدهم وغایة انه نادرة الدهر واعلم علماء العصر وله کتب فی رسائل واجوبة سوی
هذا لا یحصی کثرة فرحمه الله تعالی ورضی عنه وبعض این کتب نزد محرر سطور موجودست و وی شیخ منست
بیکواسطه وبهم یه دو واسطه وفضلا وکملای عصر او را در مدح وقصائد واشعار بسیارست که حصر نتوان کرد منها للشیخ
العلامة لطف الله بن احمد جحاف الیمنی **نظم** کیف تحیرت الادلة حیث لا * هادی الطلاب بنهج السنة *
بتصرف کیفی عن القطان * والنسائی المعلل الحنید لسوة * وضاعة ما لوسطا طفرها * لغموض ماخذها
ونطق الدقة * وما الف ظفرت به النقاد * فانقادت الی سبل الرشاد بعرمة * الحافظ الحبر الحبر
محمد بن علی البحر الخضم الحجة * جمع الذی یروی من الایات * والاثار عن طاها بصالح نیة * وابان
عن عضد تمالک منکب العلیا وادرک هام کل فضیلة * القت الیک امورها الاحکام اذ * وجدتک
عند الخطب خادر بیشة * من یستطیع ینال رتبتک التی * وجبت بحکم الله فی الازلیة * لا فض فوک
نصبت اعلام الهدی * وفللت بالتصدیق سیف البدعة * وشربت من نضاخ عین السنة * الغرا وقمت بها
باکمل دعوة * ومنها للسید الجلیل فخر الاسلام عبد الله بن علی الجلال الیمنی **نظم** یا دار عزة صوب
المزن حیاک * وجاد ربعک جون الهامر الباکی * وکل منبثق سار وغادیة * یبکی بدمع مشوق عند مغناک
فلی بعزة فی تلک الربا خلس * من اجلها صرت اهواها واهواک * یا صاحبی المطایا الحمی وسلا * دیارها عن
محب ظل یرعاک * متیم کلما لاحت مطوقة * اطال بین بناء الحی ذکراک * وکلما هبت الارباح فی جهة * توهم
الریح ریاها کریاک * وکلما مال غصن فی غلائله * سالت مدامعه شوقا لمرآک * وکلما افتر ثغر الاقاح
رای * به شنیة ملمس ثنایاک * وکلما احمر ورد فی الریاض حکی * توردا ما یراه فی محیاک * یا عز هل لک
فکر من سبب * الی الرجوع وهل یحظی بلقیاک * وهل لنا عودة نطفی بها حرقا * من الضنا انها بالهجر
مضناک * هیهات من دون هذا الکل داهیة * فی کل قفر لقتل الصید معراک * ومهمه مقفر فیه السباع وفیه
الریح مسری * وقد شیبت بارکاک * قد جرت فیه باشبال عرین بها * وکل اشوس الوی غیر ضحاک * قطعته

الغایة

بها

شرح ... الاذهان ...

که چه ... مصنف جمال الاسلام ...

یا مون غیر وانیة ٭ قد سابقت کل رکاض رتاک ٭ نادیتها وهی فی الارقال جاهدة ٭ بانا تخبی العند
ابعدت مراک ٭ جالی دیار الذی حاز العلا وحوی ٭ کل الکمال بعقل نیر زاک ٭ محمد بن علی والذی فضلت
العلامة وکالهادی نعل بتاک ٭ المجتهد العالم النحریر خضعت ٭ له الرقاب خضوع الخائف الشاکی ٭ مجدد
العلم فی هذا الاوان ومن ٭ قد انقذ الناس من فسق واشراک ٭ مشهر العلم فی بدو وفی حضر ٭ منصل
لدم الفجار سفاک ٭ مفسر الذکر بالقول المبین فقد ٭ علا به فوق اعلام واملاک ٭ ابدی لنا فی تالیفه ظهرت
مقالة خاب منها کل افاک ٭ ان جئت حضرته العلیة حلت بها ٭ معظما بین زهاد ونساک ٭ محلقین علی
العلم الشریف بها ٭ علی امام سریع الفهم فتاک ٭ ادامه الله للعباد معتادا لکل بحث دقیق غیر فکاک ٭ الیک
یا ابن علی قد سمحت بها ٭ فرائد ما نظمن فی اسلاک ٭ ولبعض ادباء مسقط فی حقه رحمه الله **نظم**
یا من اتی صنعاء یبقی مفخرا ٭ ویرید مجدا وعلو الشان ٭ قبلیات نادی حبرها وعمیدها ٭ قطب الکمال
محمد الشوکانی ٭ حبر تدفق مثل بحر علمه ٭ هذا ولیس له بصنعاء ثانی ٭ ولبعضهم **نظم** علامة المعقول
والمنقول من ٭ حکمت له العلماء علی اترابه ٭ فرد الزمان ولوم الجد من ٭ فاق الاکابر فی اوان شبابه
بدر الهدی النظر لسله مقبلا ٭ کعبة ملتمسا الرحا لجنابه ٭ شوکانی در نظم هم دستگاه کامل دارد علم عربیت و ادب
را چنانکه باید اتقان کرده و سابق بر فرسان این میدان گشته در جریده از کلام او نظم کثیر دیده شد این بیت بخط او مندرج
ست **ابیات** یا نازلین الحمی ان عز قربکم ٭ عنی وضاقت بنا دار واوطان ٭ فلی الیکم تحیات مرددة
مع النسیم واشواق واشجان **وله** قالوا اتیت مواخرا ٭ فاجبت ان الخلد احری ٭ وختام خیر الرسل
صار من الجمیع اجل قدرا ٭ وتاخر الاسحار صیرها ٭ بجنس الوصف احری ٭ والخنصر الصغری علت
وتحققت تبرا ودرا ٭ وتری السنان وان تاخر فی الرماح یعل صدرا ٭ سبق الهلال البدر کلا ٭ لکن البدر لم
بالسبق بدرا ٭ شوکانی نسبت بسوی قبیله ست و صنعانی نسبت بصنعا که اکثر بلاد یمن و تختگاه امام انجاست
در ترغیب السالک گفته خاکش همه محدث خیز امروز علم حدیث چنانکه در انجاست گمان نمیرود که باین فراوانی
و باین وسعت بجای دیگر باشد انتهی شیخ احمد فرزند شوکانی هم عالم کامل فقیه محدث بود بعد پدر بجای او
درس گفت و فتوی داد برای طالبین اجازت و استماع حدیث نمود هر سال وفاتش اطلاع دست بهم نداد
اما وفات شوکانی در سنه خمس وخمسین ومائتین والف یوم الاربعا بست و ششم جمادی الاخره بوده و میان
وفات او و وفات والد او علی بن محمد قریب یکماه تفاوت افتاده اول پسر بمرد پدر هیچ جزع و فزع ظاهر نکرد

ینبغی
ثمان
قد فی هذا المطبع تصحیف نعیم ۱۲

بالجمله والد صالح عالم مبرز در جمیع علوم بود و با وجود صغر سن که در حدود بست سالگی باشند نادره وقت آمده بود
رحمهم الله الجمیع برحمته تلامذه شوکانی و کسانیکه سلسله اسناد روایت حدیث ایشان بوی منتهی میشود اکثر اینها در
فروع مقید بتقلید مذهبی نیستند بلکه عمل بر احادیث بعد طی جمیع مدارج تحقیق و تصحیح مینمایند و هر کرا از ایشان نوعی از اجتهاد
بهم میرساند کار حسب اجتهاد خود میکند موافق آنچه او را ظاهر میشود شوکانی با آنکه رتبه اجتهاد داشت در کتب مولفه خود
هیچ جا از دائره مذاهب اربعه بیرون نرفته الا ماشاء الله تعالی و در آن خلاف جماعتی از سلف و اکابر اهل حدیث همراه
اوست در وقت او ریاست علم حدیث و فتوی و تدریس و قضای بلدان بوی منتهی شده بود و قوت ذکاء و متانت تحقیق او بجایی رسیده
که مسائل اصول فقه را از هر چهار مذهب در مجلدی ضخیم تنقیح نموده و صواب آنرا از خطا جدا ساخته و در هر مسئله بحث و تفتیش
کامل بر روی کار آورده نامش ارشاد الفحول الی تحقیق الحق من علم الاصول نهاده و این امری غیر مسبوق است زیرا که
تا ضوابط و قوانین این علم در دنیا عالم ممهد گشته هیچکس بجز تقلید دم از تحقیق در آن نزده مگر این شخص که درین امر از میان
گوی سبقت از همگنان ربوده و ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء موافق و مخالف بعلم و فضل او اعتراف دارند و کتب
مصنفه او را بجان خریداری مینمایند و بسوی آن محتاج اند تلخیص مذاهب با ادله چنانکه او میکند در دید نیست و ترجیح
حکم در محل خلاف و اختلاف از وی شنیدنی والله یختص برحمته من یشاء امروز اگر پیش یکی امهات تالیف وی باشد
در هیچ باب شریعت محتاج بسوی غیر او نیست با اینهمه در نصرت سنت و قلع و قمع بدعت و رد محدثات و دفع منکرات
بزبان و بیان آیتی از آیات الهی بود درین دور آخر آنچه سعی در ترویج شرع مطهر و تجدید احکام اسلام و احیای
سنن و اماتت فتن از وی بوجود آمده گمان نمیرود که کسی دیگر کرده باشد جزاه الله عن الاسلام والمسلمین خیر انتهی

فهذا الشوکانی جهبذهم الناقد النقاب ؛ قد اثبت هذا الحدیث الوثیق النصاب ؛
فارغم بذلک انوف الجاحدین المنصاب ؛ واوهن متن المعاندین الاوشاب ؛ فالمقدم علی رده مطعون
عند اولی الالباب ؛ والمتجاسر علی طعنه ملوم عند اصحاب الانقاب ؛ والمرتاب فیه زائغ عن منهج
الحق والصواب ؛ والمائل عنه غارق فی غیابة التلجلج والاضطراب ؛ **وجه دو صد و سی و یکم** آنکه
محمد رشید الدین خان دهلوی تلمیذ مخاطب نیز اثبات این حدیث شریف فرموده جناب امیر المومنین علیه السلام بوصف
باب مدینة العلم یاد نموده چنانچه در ایضاح لطافة المقال بجواب قول صاحب لطافة المقال چهارم حدیث
الحق مع علی و علی مع الحق نیز و در حیثما دار روایت میکنند الخ گفته دوم آنکه در باب خلافت حقی که باب مدینه
علم معیت داشت بلیاقت خلافت بود و شخصیکه در آن حق مخالفت ورزد بلی شبهه مورد طعن و ملامت ست الخ

و محجوب نماند که فاضل رشید از اکابر متکلمین و افاخم متبحرین سنیه است و جلالت شان و رفعت مکان او بر متتبع افادات مخاطب
واضح و آشکار است خود مخاطب بسپر تبجیل و تکریم راه تعظیم و تفخیم او پیموده چنانچه فاضل رشید در غرة الراشدین میفرماید
چونکه مراسله فقیر بخدمت مصنف مد ظله رسید و شرف اصغای آنجناب یافت بمرتبه تحسین فرمودند که این
(یعنی شاه عبد العزیز) ناچیز خود را لایق آن نمیداند لهذا مناسب نبود که تعرض نقل آن نماید لیکن برای تزیین این رساله بطریق تبرک چند فقره از آن تقیید
قلمی می آید فرموده که از فقیر عبد العزیز مطالعه نمایند که درین ایام جواب چند شبهه معترض که بر تحفه اثنا عشریه در باب مسائل فقهیه
نموده تحریر آن فضائل مآب بسمع در آمد خیلی موجب انشراح خاطر و انبساط سامع و ناظر گردید تقریر شافی با مراعات
قاعده مناظره بعمل آورده اند جزاکم الله تعالی خیر الجزاء و بی اختیار دعا از ته دل برای صلاح دنیا و آخرت و مزید درجات
علم و عمل برای آن فضائل مآب جمع شد و المرجو من الله تعالی ان یقبل بمنه القبول ببرکة الرسول و البتول و جعلک الله کاسمک رشیدا
فی الدین ارشد المسلمین و نیز فرموده اند قدری که نوشته اند بسیار خوب نوشته اند جزاکم الله تعالی خیرا انتهی کلامه الشریف انتهی ما نقله
الرشید و مولوی حیدر علی معاصر در ازالة الغین گفته و اگر کسی را دریافت حال خلافت امیر شام از کتب اهل حق منظور باشد
در عبارت رساله غرة الراشدین و ذلة الضالین که از رسائل مؤلفه مولانا رشید المتکلمین و مرشد المسلمین رفع الله درجته فی اعلی
علیین است نظر فرماید الخ و نیز در ازالة الغین در ذکر عنین و کفر بن یزید گفته و از انجمله است حجة الله علی البریه صاحب تحفه اثنا عشریه
که در زمان متاخر بنیاد مناظره شیعه و سنی بعنوانیکه قلوب محبان الغین بخشش میرسد نهاده اوست و از انجمله است ارشد تلامذه
او رشید المتکلمین مولانا محمد رشید الدین قدس الله اسرارهم و زاد الله انوارهم انتهی و نیز حیدر علی معاصر در منتهی الکلام بعد نقل
عبارتی گفته و مولانا رشید المتکلمین اعلی الله مقامه فی اعلی علیین نیز عبارات اینمقام را در کتاب غرة الراشدین بعد
ضرورت آورده انتهی و نیز در منتهی الکلام گفته مولانا رشید المتکلمین اعلی الله مقامه فی علیین در کره صفدر
میفرماید که نوبت مناظره و منازعه در میان حضرت عمر و حضرت عثمان در رسائل بجای میرسد که ناظر گمان میبرد که ایشان
گاهی باهم متفق نخواهند شد الخ و مولوی صدیق حسن خان معاصر در ابجد العلوم در ذکر اصحاب شاه عبد العزیز گفته و منهم الشیخ
رشید الدین خان الدهلوی کان فاضلا جامعا بین کثیر من العلوم الدرسیة و کان حسن العبارة دابه
الذب عن حمی اهل السنة و الجماعة و النکایة فی الرافضة اللئام صنف فی الرد علیهم کتابه الشوکة العمریة
و غیرها مما یعظم موقعه عند المجادلین من اهل النظر و نجاره کشمیری انتهی **فهذا الفاضل**
الرشید عمدة متکلمیهم الصنادید * قد اثبت بالحتم هذا الحدیث الحمید * و دان بالجزم
لهذا الخبر المنیف المجید * و لم یعتن بما هفی به اساتذه الوحید * و لم یحتفل بما تفوه به ذلک القرم الفخم

فوضح والحمد لله لمحب الصواب السديد ؛ وكشفنا عنك غطاءك فبصرك اليوم حديد ؛ **وجه دو صد و سی و دوم** آنکه جمال الدین ابو عبد الله محمد بن عبد العلی القرشی المعروف بمیرزا حسن علی محدث تلمیذ مخاطب حدیث العلم را در مناقب جناب امیر المؤمنین علیه السلام معدود فرموده باثبات تحسین آن مبانی ارغام جاحدین تاسیس نموده چنانچه در تفریح الاحباب بمناقب الآل والاصحاب گفته اخرج البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها هذا حدیث حسن علی الصواب لا صحیح کما قال الحاکم ولا موضوع کما قاله جماعة منهم ابن الجوزی والنووی و مولوی حسن علی محدث لکهنوی از کبار محدثین این دیار و عظام منقدین این امصار زد سنیه میباشد و سلامت الله بدایونی در اشباع الکلام او را از اکابر و اعلام معدود ساخته و باحترام تمام افادات او که متعلق بمولد جناب سرور انام علیه و آله الف الف التحیة والسلام است ذکر کرده تمسک و تشبث بآن فرموده چنانچه گفته و در التقاطے که از رساله مولانا جلال الدین سیوطی و سیرت شامی و رساله ملا علی قاری سر بریده تحریر شد اثبات عمل مولد شریف را محصور و مقصور نباید انگاشت که بسیاری از اکابر و اعلام در تحقیق این مبحث و اثبات این مقصد و مرام بتحریر و تقریر محرز حسنات و جامع برکات شده الی ان قال و از انجمله است آنچه مولانا جمال الدین المعروف بمیرزا حسن علی محدث لکهنوی علیه الرحمة در خصوص نوشته اند که محفل مولد شریف برای جناب رسالتماب صلی الله علیه و سلم البته مستحسن است بلکه مستحب و موجب ثواب دلائل جواز محفل مولد شریف در رسائل اثبات مولد از اکابر محدثین و علما از سلف و خلف انتظام دارند و شیخ جلال الدین سیوطی از شرح نسائی و شیخ ابن حجر عسقلانی در شرح اربعین نووی و امام نووی حکم باستحسان آن فرموده اند و امام نووی هم بهمین مطلب میل فرموده اند و قصه مقرر ساختن آنحضرت صلی الله علیه وسلم حسان را برای دفع هجو و ذم مشرکین از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صحیحین مسطور است و بهمین جهت فرموده اللهم اید الحسان بروح القدس کذا فی الفصول و در حدیث آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت بلال را که ترک مکن روزه دوشنبه را زیرا که من زائیده شده ام روز دوشنبه و این حدیث اصل است در جواز تعیین روز مولد و نیز در حدیث وارد است عن ابن مسعود رضی الله عنه ما راه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن اخرجه محمد فی الموطا و اختیار عمل مولد شریف از مدت یا نصد سال کسری نا از علمای محققین و فقهای عظام و مفتیان کرام و مشایخ اهلسنت و جماعت و متبعان سنت و مسلمین ترویج یافته و سلاطین عادل بر تائید و شان کرامت بسته ترویج آن منظور داشتند و صرف اموال بسیار بران نموده اند تا حال این عمل در دیار عرب از حرمین شریفین و یمن و عراق و سند از اکابر علما و مشایخ کبرا و ارباب ورع و تقوی بملاحظه دلائل مسطوره در کتب و رسائل جاری است انتهی مختصرا لطف و خوبی این تحریر و تقریر بر ناظر بصیر پوشیده نخواهد بود اگر بنظر انصاف ملاحظه رود این قدر قلیل حاوی تقاریر سلف کرام

وابونعیم فی المعرفة ایضا

تحریرات

بلکه خلاصه تحریر جلیل نحاریر عظام ست و ایمائیکه بقصه تقرر حسان بن ثابت بروایت صحیحین نموده در صحیحین و دیگر صحاح
نیز موجود چنانچه در ترمذی اینقصه بروایت حضرت عائشه رضی الله عنها مرویست و حاصلش اینکه آنحضرت علیه الصلوة
والتحیة وضع منبر در مسجد شریف برای حسان میفرمودند و حسان بر آن منبر ایستاده شده بیان مفاخر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم و دفع مطاعن از آنحضرت علیه الصلوة والسلام میکرد و بهمین جهت مورد این بیان از زبان رسالت ترجمان میگردید
ان الله یؤید حسان بروح القدس ما نافح او یفاخر عن رسول الله صلی الله علیه وسلم و در مشکوة هم موافق ترمذی حدیث
بروایت حضرت عائشه از صحیح بخاری مرویست بالجمله اینقصه هم از مؤیدات مطلوب ست یعنی که حسان بر منبر ایستاده شده ذکر
مفاخر سرور کائنات علیه الوف من الصلوات والتسلیمات باین تعظیم و تکریم میکرد و آنحضرت علیه الصلوة والسلام و صحابه کرام
میشنیدند پس اینقصه را نیز اصلی برای صحت و ثبوت و استحباب و استحسان انعقاد مجالس میلاد شریف که عبارت از بیان
فضائل و معجزات سرور کائنات ست صلی الله علیه وسلم باید انگاشت و لهذا اخفای صاحب تحفه این قصه را سبب [illegible] انتهت عبارة اشباع الکلام

فهذا جمال الدین صاحب تفریح الاحباب، تلمیذ المخاطب البارع الالقاب، قد روی هذا الحدیث
الفاتح من الهدی کل باب، واظهر کونه حدیثا حسنا علی الصواب، فیاله من تلمیذ صدع بافادته صفاة
شیخه المنفرد فی الخداع والخلاب، واکرم به من مستفید قد ابان بتحقیقه زیغ مفیده المنغمر فی المراء والکذاب
فظهر ان ما لفقه المخاطب من الاباطیل کلمع الآل والسراب، ووضح ان ما سوله من الاعالیل عرضة للتباب

وجه دو صد و سی و سوم آنکه نورالدین بن اسمعیل السلیمانی حدیث مدینة العلم را روایت نموده چنانچه در در یتیم
نقلا عن الاکتفا آورده وعنه ای عن علی رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم
وعلی بابها اخرجه ابونعیم فی المعرفة و نیز در در یتیم نقلا عن الاکتفا آورده وعنه ای عن ابن عباس رضی الله عنه قال
قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب اخرجه الحاکم فی
المستدرک والخطیب فی المتفق والمفترق انتهی **فهذا نورالدین السلیمانی** کابرهم الفارد، قد روی
هذا الحدیث العذب للوارد، نقلا عن اکابرهم المحدثین لکل ابد من التحقیق شارد، المفیدین
لکل منتجع للتثبیت وارد، فلا یصد عنه الا من جار لفرط عناده شر مارد، ولا یمیل عنه الا من لصبح الدلائل
اسود حاسد، **وجه دو صد و سی و چهارم** آنکه ولی الله بن حبیب الله بن محب الله بن ملا احمد عبد الحق بن ملا محمد
سعید بن قطب الدین السهالوی اللکهنوی در مرآة المؤمنین در بیان مناقب و مآثر جناب امیر المؤمنین علیه السلام که نصوص قاطعه اند
بر افضلیت و خلافت و امامت آنجناب گفته و از آنجمله آنست که رسول صلی الله علیه وسلم در حق علی رضی الله عنه فرمود

انا مدينة العلم وعلي بابها اخرج الحاكم عن علي وابن عمر وابو نعيم في المعرفة عن علي رضي الله عنه قال
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها والطبراني عن ابن عباس انه قال فمن اراد العلم
فلياته من بابه وصححه الحاكم وانكره ابن الجوزي واختار الحافظ ابن حجر انه حسن لا صحيح ولا موضوع واورد
لفظ الدار مكان المدينة وانچه در بعض روايات درين حديث در حق اصحاب الحاق كرده اند موضوع ومفتريست كما في
الصواعق انتهى وولي الله لكهنوي از اجله علماى كبار واعاظم كملاى احبار نزد سنيه بوده جلالت مرتبت وعلو منزلت او در مجلد
آتى ان شاء الله تعالى بتفصيل خواهى شنيد وكمال استناد وغايت اعتماد مرويات ومنقولات كتاب مراة المؤمنين از صدر
تمام آن كه در مجلد سابق منقول شده در نهايت ظهور ووضوح ست فليكن منك على ذكر فهذا ولي الله صاحب
مراة المؤمنين عمدة علمائهم المتقنين ؛ قد روى هذا الحديث الشارح لصدور الموقنين ؛ واثبت
ذلك الخبر المبهج لقلوب المذعنين ؛ فللوتر فيه وتيرة القادحين الموهنين ؛ والمداجي فيه عضة المتعنتين
المداهنين ؛ مخطي سبيل الصالحين المحسنين ؛ واطى قدة الناصبين المعلنين **وجه دوصد وسى وپنجم**
آنكه شهاب الدين محمود بن عبد الله البغدادي الشهير بالوسي زاده اثبات اين حديث شريف بحتم وجزم نموده چنانچه در تفسير
روح المعاني در بحث بيت لوح محفوظ گفته ثم ان الامكان مما لا نزاع فيه وليس الكلام الا في الوقوع وورد ذلك عن
النبي صلى الله تعالى عليه وسلم واجلة اصحابه كالصديق والفاروق وذي النورين وباب مدينة العلم والنقطة
تحت الباء رضي الله تعالى عنهم اجمعين والوسى زاده از مفسرين عظام ومحدثين عالي مقام نزد سنيه بوده مولوي
صديق حسن خان معاصر در تاج مكلل گفته السيد شهاب الدين محمود بن السيد عبد الله افندي الوسى زاده
البغدادي ينتهي نسبه الشريف من جهة الاب الى الحسين ومن جهة الام الى الحسن رضي الله عنهما وبواسطته
الشيخ الرباني السيد عبد القادر الجيلاني قدس سره وقد كان رح خاتمة المفسرين ونخبة المحدثين اخذ
العلم عن فحول العلماء منهم والده العلامة ومنهم الشيخ علي السويدي ومنهم الشيخ خالد النقشبندي
والشيخ على الموصلي وكل ذلك مفصل في حديقة الورد في مدائح السيد شهاب الدين محمود وكان احد افراد
الدنيا بقول الحق واتباع الصدق وحب السنن وتجنب الفتن حتى جاء مجددا والدين الحنيفي مسددا
دنيا بها انقرض الكرام فاذنبت ؛ وكانما بوجوده استغفارها ؛ وكان جل ميله الى خدمة كتاب الله و
حديث جده رسول الله صلعم لانهما المشتملان على جميع العلوم واليهما المرجع في المنطوق والمفهوم وكان
غاية في الحرص على تزايد علمه وتوفير نصيبه منه وسهمه وكان كثيرا ما ينشد مسمى لتنقيح العلوم الذكي

من وصل فلينه وطيب عناق ، واشتغل بالتدريس والتاليف وهو ابن ثلث عشرة سنة ودرس ووعظ
وافتى الحنفية فى بغداد المحمية واكثر من املاء الخطب والرسائل والفتاوى والمسائل وخطه كانه اللؤلؤ
والمرجان او العقود فى لبات الحسان قلد الافتاء ۱۲۴۸ وهو عام ولادة محرر هذه السطور ارسل اليه
السلطان بنيشان ذى عز وشان قال نجله السيد احمد كان الله له خير ناصر فى ترجمته المسماة بارج الند
والعود كان عالما باختلاف المذاهب مطلعا على الملل والنحل والغرائب سلفى الاعتقاد شافعى المذهب
كآبائه الامجاد الا انه فى كثير من المسائل يقتدى بالامام الاعظم ثم فى اخر امره مال الى الاجتهاد وكان شأنه
من العلماء النقاد حسبما صرح به الائمة فى كتب الاصول وتعرفه الجهابذة الفحول قال ومن مؤلفاته ما هو
اعظمها قدرا واجلها فخرا تفسيره المسمى بروح المعانى فى تفسير القرآن والسبع المثانى لم يدع فيه مذهب السلف
الاماثل ومنها شرح السلم فى المنطق ومنها نزهة الالباب فى غرائب الاغتراب ومنها نشوة الشمول فى السفر
الى اسلامبول ونشوة المدام وكتاب الاجوبة العراقية والفيض الوارد ومنها ومنها الى آخر ما قال وقد اتحفنى
فى عامى هذا سنة ۱۲۹۰ الهجرية نجله العلامة السيد خير الدين نعمان الوسى زاده من بغداد المحمية سلمه الله تعالى
باربع كتب من مؤلفاته الشريفة منها النزهة والنشوة والاجوبة والفيض وقفت عليها واستفدت
منها وعرفت مقدار تحامده فى العلم والادب والدين والصلاح توفى رحمه الله (۲۱) ذى القعدة سنة ۱۲۷۰ رؤى له
منامات حسنة ورثاه خلق كثير لئن حسنت فيه المراثى وذكرها لقد حسنت من قبل فيه المدائح
انتهى وفضل ابن الآلوسى شهاب الدين محمود مفسرهم الكبير المحظوظ المجدد فى دين الله صنف فى
مدائحه كتابا حقيقا لو يوعى والف فى ترجمته ارج الند والعود قد اثبت هذا الحديث الموصل الى خير
ما هو مقصود المظفر بكل مطلوب محمود بحيث قد جزم انه من دعائم الدين والعقود وجزم قد قطع شافة اصحاب النفى والكنود
الا انهم لا يجزم الى حد اصل الاتكال والجحود ومال الى ذرافة ارباب الجماح والصدود ورد لطيفه نقل ما لهم من حجج واوقد
لاجله النارخات الى قود ، وجه دوصد وسی وششم آنکه سلیمان بن ابراهیم المعروف بخواجه کلان
الحسینی البلخی القندوزی حدیث مدینة العلم بطرق متعدده واسانید متنوعه اثبات نموده چنانچه در ینابیع المودة
گفته الحموینی فی فرائد السمطین بسنده عن سعید بن جبیر عن ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم یا علی انا مدینة العلم وانت بابها ولن تؤتی المدینة الا من قبل الباب وکذب من
زعم انه یحبنی ویبغضک لانک منی وانا منک لحمک من لحمی ودمک من دمی وروحک من روحی وسریرتک

من سرّي سرّي و علانيتي علانيتي سعد من اطاعك و شقي من عصاك و ربح من تولاك و خسر من عاداك فاز من لزمك و هلك من فارقك مثلك و مثل الائمة من ولدك بعدي مثل سفينة نوح من ركبها نجا و من تخلف عنها غرق و مثلكم كمثل النجوم كلما غاب نجم طلع نجم الى يوم القيامة و نيز در ينابيع المودة گفته الباب الرابع عشر في غزارة علمه عليه السلام و في الدر المنظم لابن طلحة الحلبي الشافعي قال امير المؤمنين عليه السلام لقد حزت علم الاولين و انني بظنين بعلم الآخرين كتوم و كاشف اسرار الغيوب باسرها و عندي حديث حادث و قديمه و اني لقيوم على كل قيمه محيط بكل العالمين عليمه ثم قال عليه السلام لو شئت لاوقرت من تفسير الفاتحة سبعين بعيرا قال النبي صلى الله عليه و آله و سلم انا مدينة العلم و علي بابها و قال الله تعالى و اتوا البيوت من ابوابها فمن اراد العلم فعليه بالباب انتهى و نيز در ينابيع المودة گفته ابن المغازلي بسنده عن مجاهد عن ابن عباس و ايضا عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قالا اخذ النبي صلى الله عليه و سلم بعضد علي و قال هذا امير البررة و قاتل الكفرة منصور من نصره مخذول من خذله ثم مد بها صوته ثم قال انا مدينة العلم و علي بابها فمن اراد العلم فليأت الباب ايضا اخرج هذا الحديث موفق بن احمد و الحمويني و الديلمي في الفردوس و صاحب كتاب المناقب عن مجاهد عن ابن عباس ايضا ابن المغازلي اخرج عن حذيفة بن اليمان عن علي رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم انا مدينة العلم و علي بابها و لا تؤتى البيوت الا من ابوابها ابن المغازلي بسنده عن محمد بن عبد الله قال حدثنا علي بن موسى الرضا عن ابيه عن آبائه عن امير المؤمنين علي رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم يا علي انا مدينة العلم و انت بابها كذب من زعم انه يصل الى المدينة الا من قبل الباب عن الاصبغ بن نباتة قال لما جلس علي عليه السلام في الخلافة خطب خطبة ذكرها ابو سعيد البحتري الى آخرها ثم قال للحسن عليهما السلام يا بني فاصعد المنبر و تكلم فصعد و بعد الحمد و التصلية قال ايها الناس سمعت جدي صلى الله عليه و آله يقول انا مدينة العلم و علي بابها و هل تدخل المدينة الا من بابها فنزل ثم قال للحسين عليه السلام فاصعد المنبر و تكلم فصعد فقال بعد الحمد و التصلية ايها الناس سمعت جدي صلى الله عليه و آله يقول ان عليا مدينة هدى فمن دخلها نجى و من تخلف عنها هلك فنزل ثم قال علي عليه السلام ايها الناس انهما ولدا رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و وديعته التي استودعهما على امته و سائل عنهما و نيز در ينابيع المودة گفته ابن المغازلي بسنده عن محمد بن عبد الله قال حدثنا علي بن موسى الرضا عن ابيه عن آبائه

ضنين

عليه

ثم ان الله سائلكم عنهما

عن امام المتقین علی رضی اللہ عنہم قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ یا علی انا مدینۃ العلم و انت بابہا کذب من
زعم انہ یدخل المدینۃ بغیر الباب و نیز در ینابیع المودۃ نقلا عن کنوز الحقائق آوردہ انا مدینۃ العلم و علی بابہا اطبرانی و الدیلمی
و نیز در ینابیع المودۃ نقلا عن الجامع الصغیر آوردہ انا مدینۃ العلم و علی بابہا فمن اراد العلم فلیات الباب العقیلی و ابن عدی
و الطبرانی فی الکبیر و الحاکم عن ابن عباس و ایضا رواہ ابن عدی و الحاکم عن جابر و نیز در ینابیع المودۃ نقلا عن ذخائر العقبی
مسطور ست فی ذکر کثرۃ علم علی و عن علی مرفوعا انا دار العلم و علی بابہا اخرجہ البغوی فی المصابیح و اخرجہ ابو عمر انا
مدینۃ العلم و علی بابہا فمن اراد العلم فلیاتہ من بابہ و نیز در ینابیع المودۃ نقلا عن کتاب السبعین مذکورست الحدیث الثانی و
العشرون قال جابر اخذ رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم عضد علی و قال
ھذا امام البررۃ و قاتل الفجرۃ مخذول من خذلہ منصور من نصرہ ثم
مد صوتہ و قال انا مدینۃ العلم و علی بابہا فمن اراد العلم فلیات الباب رواہ ابن المغازلی
و نیز در ینابیع المودۃ نقلا عن مودۃ القربی مذکورست جابر رفعہ انا مدینۃ العلم و علی بابہا و رواہ ابن مسعود و انس مثلہ و نیز در
ینابیع المودۃ نقلا عن الصواعق مذکورست اخرج البزار و الطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد اللہ و ایضا الطبرانی و الحاکم
العقیلی و ابن عدی عن ابن عمر و الترمذی و ایضا الحاکم عن علی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم انا مدینۃ
العلم و علی بابہا و فی روایۃ فمن اراد العلم فلیات الباب و فی اخری عن الترمذی عن علی انا دار الحکمۃ و علی بابہا و نیز در
ینابیع المودۃ نقلا عن درۃ المعارف مذکورست ثم ان الامام علیا کرم اللہ وجہہ ورث علم الاسرار الحروف من سیدنا و
مولانا محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم و الیہ الاشارۃ بقولہ صلی اللہ علیہ و سلم انا مدینۃ العلم و علی بابہا و ھو اول من
وضع مخروطۃ مائۃ و مائتین فی الاسلام و نیز در ینابیع المودۃ نقلا عن کتاب الدر المنظم مذکورست و الغرض من ھذا السر الباھر الرموز الخفایا خاطبہا
لوائح لارباب القلوب لانہ من العلوم العجیبۃ الفاتحۃ لابواب المدینۃ لا یمسہ ناسوتی و لا ینظر بہ الا لاھوتی و ھذا ھو العلم
الذی خص بہ آل محمد صلی اللہ و آلہ و سلم و العلم الذی محمد صلی اللہ علیہ و سلم مدینتہ و علی بابہا و نیز در ینابیع المودۃ نقلا
عن الدر المنظم مذکورست و بما کان بالجیل احدہما ذکر الامام علی کرم اللہ وجہہ علی النجوم و قائما یخطب بالکوفۃ علی ما سیاتی بیانہ و ہو المسمی
بخطبۃ البیان و الاخری سر رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم ھذا العلم المکنون و ھو المشار الیہ بقولہ صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم
انا مدینۃ العلم و علی بابہا و امر تبیینہ فکتبہ الامام علی رضی اللہ عنہ حروفا مفرقۃ علی طریقۃ سفر
آدم علیہ السلام فی جفر یعنی فی رق قد صنع من جلد البعیر و اشتہر بین الناس بالجفر الجامع و النور
اللامع و قیل الجفر و الجامعۃ و نیز در ینابیع المودۃ نقلا عن الدر المنظم مذکورست قال النبی صلی اللہ علیہ و سلم

تعبلفظہ صح

اسرار

و ھذا العلم المکنون یعنی

انا مدینۃ العلم و علی بابها و قال الله تعالی واتوا البیوت من ابوابها فمن اراد العلم فعلیه بالباب و نیز در ینابیع المودة
نقلا عن الدر المکنون و الجواهر المصون مذکورست و الامام علی رضی الله عنه ورث علم الحروف من سیدنا محمد
صلی الله علیه و آله و سلم و الیه الاشارة بقوله صلی الله علیه و سلم انا مدینۃ العلم و علی بابها فمن اراد العلم
فعلیه بالباب انتهی فهذا عمدة احبارهم البلخی صاحب ینابیع المودة محرز المفاخر المعتدة
المعدة قد اثبت هذا الحدیث فشیده و سدده و بذل فی اثبات هذا الخبر کده و کدّه
فلا ینحرف عن اسمه الا من تاه به التعرض فی الضلال فصته و لا یصد عن لقمه الا من القاه الخدع فی
الغی فمده و لا یطعن فیه الا من تجاوز فی العدوان و البغی نصابه و حده و لا یقدح فیه الا من حاق
به الخذلان فالتعس جده و اضنی حده وجه دو صد و سی و هفتم آنکه سلامة الله بدایونی در معرکة الآرا گفته و حاشا
ثم حاشا که احدی از علمای اهلسنت زبان باین چنین منقصت کشاده کثرت علم را در خصوص غلامان باب مدینه علم
علت کبر بطن و انتفاخ شکم قرار داده باشد انتهی وجه دو صد و سی و هشتم آنکه نیز سلامة الله در معرکة الآرا بعد
ایراد روایت موضوعه اصبت و اخطأت گفته خلاصه چون سائل سوء جواب باب مدینه علم شنود فرمود که تو راست
گفتی و من خطا کردم و زیاده از هر دانای داناتری هست انتهی فهذا سلامة الله المعاصر لکابر السنیة
الممتن علیهم بالاواصر قد اثبت هذا الحدیث الذی اصبح للحق المحقیق خیر مظاهر و صار للباطل
الزائف خیر کاسر و هاصر فیالله و للجاحد الخاسر القاصر کیف یعمی عن هذا الخبر الذی هو من اوضح
الحجج و للمباصر فیلقی بیده الی اوحش المضائق و للماصر و یرمی نفسه فی انحس المحابس و المحاصر
وجه دو صد و سی و نهم آنکه مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن فی فخر الحسن گفته تنبیه من احسن بینة علی
معنی ختم الاولیاء الحدیث المشهور الصحیح الذی صححه جماعات من الائمة منهم اشد الناس مقالا فی الرجال
سند المحدثین ابن معین کما اسنده عنه و وافقه الخطیب فی تاریخه و قد کان قال و لا لا اصل له و منهم الامام
الحافظ المنتقد المجتهد المستقل المجدد الجامع من العلوم کما ذکره السیوطی و ابن حجر و التاج السبکی و الذهبی
و النووی و غیرهم الامام الحافظ الخطیب البغدادی ما لم یشارکه فیه احد من اهل عصره و یؤیده قول امام الائمة
ابن خزیمة ما اعلم علی ادیم الارض اعلم من ابن جریر فی تهذیب الآثار و قد قال الخطیب لم ار مثله فی معناه
کما نقل کلامه السیوطی فی مسند علی من جمع الجوامع و منهم الحاکم و من آخرهم الحافظ المجد الشیرازی
شیخ ابن حجر فی نقد الصحیح و اطنب فی تحقیقه کما نقله الدهلوی فی لمعات التنقیح و اقتصر العلائی علی تحسینه

والزركشي وابن حجر في اقوام اخر رداً على ابن الجوزي من قوله صلى الله عليه وآله وسلم انا مدينة العلم وعلي بابها
ولا يؤتى المدينة الا من بابها كما قال الله تعالى واتوا البيوت من ابوابها وهو اقوى شاهد لصحة رواية صححها الحاكم
فمن اراد العلم فليأت الباب وهذا مقام الختم من انه لا ولي بعده الا وهو راجع ليدخل من بابه واليه الاشارة
بما في الحديث الصحيح المستفيض المشهور بل المتواتر من الامر بسد كل باب في المسجد الا بابه مستنداً الى امر الله تعالى بذلك
فهو سد كل باب من مصالح الشريعة الا ما تشلف في الطريق الى الحقيقة الا بابه فلا جرم قد انحصرت سلاسل الطريقة في باب
المرتضى الا ما ندر كخرقة الصديق ابي بكر ويؤيده الاحاديث الصحيحة المذكورة وغيرها المشهورة ومن هنا كان
المرتضى مثل عيسى على نبينا وعلى الانبياء الصلوة والسلام في افراط الناس وتفريطهم فيه كما ورد و
قد استشهد ليلة رفع فيها عيسى كما ورد من طرق عن الامام الحسن بن علي في الخطبة فلذا ختم خاتم
الولاية العامة من آدم الى آخر ولي والمرتضى كرم الله تعالى وجهه خاتم الولاية الخاصة المحمدية
الاكبر فالمهدي الوارد فيه عند الطبراني جماعة المهدي منا اهل البيت يختم الدين به كما فتح بنا فولي آخر
من العرب من اكرمها اصلاً ويداً كان الشيخ الاكبر خاتم الولاية المحمدية الاصغر عاصره و
لقيه ونفسه خاتماً خاصاً في العالم غيره قبل تحققه برتبته وان كان بشر به فنفسي ثم لما تحقق
حقق. وجه دو صد و چهلم آنکه نیز مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن گفته وقد صح عن ائمة
الصحابة كباب مدينة العلم وابن مسعود وابن عباس تاويل فواتح السور وهي من المتشابه. وجه دو صد
و چهل و یکم آنکه نیز مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن گفته والاخبار والآثار من ذلك عن باب مدينة العلم
ودار الحكمة لا تكاد تحصى كثرة وستأتي ان شاء الله العلي القوي اشارة الى انموذجة منها [سیما علم الباطن ١٢]. وجه دو صد
و چهل و دوم آنکه نیز مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن گفته ثم الامام عبد الواحد اخذ عن الامام الهمام
سيد التابعين سند العارفين رضيع ام المؤمنين ام سلمة زوج النبي صلى الله عليه وآله وسلم
وربيب سراة النبوة ابي سعيد الحسن بن ابي الحسن البصري وقد صنف الائمة في مناقبه كتباً جمة
ولابن الجوزي ايضاً فيها مجلد ضخم عن شيخ الامة امام الائمة باب مدينة العلم ودار الحكمة فاتح ختم الخلافة
من خاتم النبوة خاتم الولاية الكبير سيد الاولياء الشهير حامل الراية المحمدية في
الدنيا والآخرة سيد المحبين والمحبوبين الذي ورد فيه تنصيصاً وتخصيصاً انه يحب الله
ورسوله ويحبه الله ورسوله بل احب الخلق الى الله بعد سيد العالمين ليث بني غالب

نسب هذه الغالب مطلوب كل راغب وطالب قطب دائرة المقاصد والمطالب مولى الكل في الكل سيدنا ابي تراب ابي الحسن والحسين علي بن ابيطالب عن سيد رسل رب العالمين حبيب الله المعطى القسم القاسم ابي القاسم احمد المجتبى محمد المصطفى صلى الله تعالى وسلم وبارك عليه وعليهم اجمعين **وجه دو صد و چهل و سوم** آنکه مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن گفته وايضا استفاض الامام الطائي عن جماعة من التابعين منهم الامام الهمام ابو حكيم الحبيب بن سليم الراعي عن الشيخ المعمر الامام الهمام عالم العلم الاول والاخر البحر الزاخر مولى رسول الله صلى الله عليه واله وسلم المعدود من اهل بيته ابو عبد الله سلمان الفارسي المعروف بسلمان الخير ابن الاسلام عن سيد الخلق حبيب الحق صلى الله عليه واله وسلم ثم عن امير المومنين ابي بكر الصديق رضي الله عنهما ولا يبعد ان يكون استفاض من بابي مدينة العلم ودار الحكمة ايضا بعد وان لم يذكره الجماهير المشاهير من الفقهاء فيما اعلم والله اعلم انتهى **فهذا الفاضل المعاصر حسن الزمان** ؛ بجهبذهم العظيم الايمان قد اثبت هذا الحديث المزرى بنظمه على اللآلي والجمان ؛ وحقق هذا الخبر الهادي الى سبيل الحق بالضمان الا فمن اقبل عليه بقلب منشرح للايمان ؛ استخرج من معادنه جواهر فوائد غالية الاثمان ؛ ومن ابى فيه بالبطلات كالمتفوه الخمان ؛ استحق الصلم وارتفع عن سربه الامان ؛ **وجه دو صد و چهل و چهارم** آنکه علی بن سلیمان الدمنتی البجمعوی المغربی المالکی الشاذلی المعاصر حدیث مدینة العلم را اثبات فرموده چنانچه در نفع قوت المغتذي على صحيح الترمذي گفته نا اسمعيل بن موسى نا محمد بن عمر الرومي نا شريك عن سلمة بن كهيل عن سويد بن غفلة عن الصنابحي عن علي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا دار الحكمة وعلي بابها هذا حديث غريب منكر وروى بعضهم هذا الحديث عن شريك ولم يذكر فيه عن الصنابحي ولا يعرف هذا الحديث عن احد من الثقات غير شريك وفي الباب عن ابن عباس هذا احد احاديث انتقدها سراج الدين القزويني على المصابيح فزعم وضعه وقال صلاح الدين العلائي في اجوبته ذكره ابو الفرج ابن الجوزي في الموضوعات بعدة طرق وجزم ببطلان كل وقاله جماعة بعده كالذهبي في الميزان والمشهور به رواية ابي الصلت عبد السلام بن صالح الهروي عن ابي معاوية عن الاعمش عن مجاهد برفعه ابن عباس وعبد السلام هذا تكلم فيه كثير قال ابن عدي غير ثقة والدارقطني وابن عدي متهم والدارقطني رافضي وابو حاتم ليس عندي بصدوق

النسائي ۱۲

سالم

عدي

وترک ابوزرعة حدیثه ومعه قال الحاکم نا الاصم نا عباس الدوری قال سألت یحیی بن معین عن ابی الصلت فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معاویة خبر انا مدینة العلم فقال قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی وهو ثقة عن ابی معاویة وکذا رواه صالح عن عزرة ایضا عن ابن معین مساقه الحاکم بطریق محمد بن یحیی بن الضریس وهو ثقة حافظ عن محمد جعفر الفیدی عن ابی معویة وقال ابو الصلت احمد بن محمد بن محرز سألت ابن معین عن ابی الصلت فقال لا یکذب فقیل له فی خبر ابی معویة انا مدینة العلم فقال هو من حدیث ابی معویة اخبرنی ابن نمیر قال حدث به ابو معاویة قدیما فکف عنه وکان ابو الصلت رجلا متورعا یطلب هذه الاحادیث ویلزم المشایخ فقلت فقد بری ابو الصلت عبد السلام من عهدته وابو معویة ثقة مامون من کبار الشیوخ وحفاظهم المتفق علیهم وقد تفرد به عن الاعمش فلم یستحال ان یقول صلی الله تعالی علیه واله وسلم مثله فی علی ولم ینفت کل من تکلم فی هذا الحدیث وحکم بوضعه بجواب عن هذه الروایات الصحیحة عن یحیی بن معین ومعه فله شاهد قوی رواه ت بحدیث علی وابو موسی الکمی وغیره عن محمد بن عمر الرومی وهو ممن روی عنه خ بغیر صحیحه ووثقه ابن حبان وضعفه د وقال ابو زرعة فیه لین وت رواه بعضهم عن شریک فقد بری محمد بن الرومی من التفرد به وشریک هو ابن عبد الله النخعی القاضی احتج به م وعلق له خ ووثقه ابن معین والعجلی وقال حسن الحدیث وعیسی بن یونس ما رأیت قط اورع فی علمه من شریک فتفرده اذا حسن فکیف اذا انضم لخبر ابی معویة المار ولا ترد علیه روایة من حذف الصنابحی اذ سوید بن غفلة تابعی مخضرم ادرک الخلفاء الاربعة وسمع منهم فذکره فیه من المزید فی متصل السند ولم یات ابو الفرج وغیره بعلة قادحة بما لشریک الا دعوی وضعه دفعا بالصدر ام ما العلائی وقال حج بلجوبته ما لابن عباس اخرجه ابن عبد البر بالصحابة بالاستیعاب بلفظ انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیاته من بابه وصححه الحاکم واخرجه الطبرانی عن ابن عباس بهذا نفسه ثم رجاله رجال الصحیح الا عبد السلام الهروی فقد ضعفوه وقال بجواب

الفیدی صالح جزرة
وساقه الفیدی
قلت فقد
وانا استحالتی
یأت
مسلم
بتفرده
ورجاله ثقة

فتبا رفعت الیه بهذا الحدیث انتهی **فهذا الدمنتی** حبرهم
البارع * وعلمهم القارع * قد اثبت هذا الحدیث المزری بالروض النضیر
المسارع * الهادی الی ملاحب الهدی کالناذب الشارع * فللمقبل علیه اقبال الممتنّ
المسارع * وارد عین الیقین کارع * والمدبر عنه مدبث بالصغار ضارع * والمستریب
فیه سلس القیاد للهوی الصارع * **وجه دو صد و چهل و پنجم** آنکه عبد الغنی
افندی الغنیمی المعاصر اثبات این حدیث شریف فرموده جناب امیر المومنین علیه السلام را باب
مدینهٔ علم وصف نموده چنانچه سلیم فارس آفندی مدیر جوائب در قشرة الاعیان و
مسرة الاذهان مے گوید قال العالم المتفنن النحریر المتقن السید عبد الغنی افندی
الغنیمی الحمد لله الذی جعل العلماء ورثة الانبیاء واجتباهم لحفظ الشریعة
الغراء شریعة نبیه المصطفی وخصهم بمزید الهبات وادام بدوام اثارهم
مضی وفات ومیز بین مراتبهم تحقیقا لقوله تعالی ورفعنا بعضکم فوق بعض درجات
احمده سبحانه من اله کریم جواد جعل العلم مجازا فی الحقیقة لکل اسعاد والصلوة
والسلام علی سیدنا محمد اشرف مرسل واکرم مبعوث وافضل وعلی اله واصحابه وذریته
الذین حازوا الشرف بتبعیته اما بعد فقد وقفت علی هذا التالیف المیمون
فوجدته بحر الدرر مشحون حیث اخذ باطراف الفنون واظهر سرها المکنون
وکیف لا ومنشئه ملک العلماء الاکرمین وابن امیر المومنین خاتمة الخلفاء
الاربعة الراشدین باب **مدینة العلم** سیدنا علی ابن عم سید المرسلین فهو الحائز
للشرفین الحسب والنسب الافخم والجامع بین الفضیلتین السیف والقلم الخ انتهی **فهذا
الغنیمی** عالمهم المتفنن ذو الفضل الراجح * ونحریرهم المتقن المحرز للممادح *
قد اثبت هذا الحدیث المزری لطیبه بالزهر الفائح المرشد بنوره السالک
المسلک الامم الواضح اللائح * بالحتم والجزم المرغم انف کل معاند کاشح * الکاسر
ظهر کل مناکر قادح * فطوبی لمن رکن الی هذا الخبر بالعرفان ففاز بکل مرام
رائح ناجح * والویل لمن نفر عنه للعدوان نفور شارد عن الهدی نازح *

وهرگاه بعون الله المنعام روایات ائمهٔ اعلام وافادات نقاد عظام سنیه که متعلق باثبات این حدیث
رائق النظام بوجه احسن سَنیه وکمال تحقق ورزانت واستحکام ومتانت آن بوجوه سدیده مبرهن ودلائل شدیده
محکمه دیدی حالا شطرے از احادیث باهره واخبار زاهره که بمنزلهٔ شواهد ومؤیدات وزواهر وموطدات حدیث
مدینة العلم بوده باشد بسمع اصغا باید شنید واز تخریجات محققین احبار وتحقیقات منقدین کبار سنیه که متعلق بآنست
ازهار نقد واعتبار بایدی استظهار واختبار باید چید پس باید دانست که از انجمله است حدیث شریف انا
دار الحکمة وعلی بابها که بسیارے از اکابر اهلسنت مثل ابوعبدالله احمد بن محمد بن حنبل الشیبانی وابوعیسی
محمد بن عیسی بن سورة الترمذی وابومسلم ابراهیم بن عبدالله بن مسلم البصری الکجی وابوجعفر محمد بن جریر بن یزید الطبری وابوبکر محمد
بن محمد بن سلیمان الباغندی وابوالحسین محمد بن المظفر بن موسی بن عیسی البغدادی وابوعبدالله عبیدالله بن محمد بن محمد العکبری
المعروف بابن بطه وابوعبدالله محمد بن عبدالله الحاکم النیسابوری وابوبکر احمد بن موسی بن مردویه الاصفهانی وابونعیم احمد
بن عبدالله بن احمد الاصبهانی وابوالحسن علی بن محمد بن الطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی وابوالمظفر منصور بن
محمد السمعانی وابوشجاع شیرویه بن شهردار بن شیرویه بن فناخسرو الدیلمی وابومحمد الحسین بن مسعود الفراء البغوی
واحمد بن محمد بن علی العاصمی وکمال الدین ابوسالم محمد بن طلحه بن محمد القرشی النصیبی الشافعی وابوالمظفر یوسف
بن قزغلی المعروف بسبط ابن الجوزی وابوعبدالله محمد بن یوسف الکنجی الشافعی ومحب الدین احمد بن عبدالله
بن محمد الطبری الشافعی وصدر الدین ابوالمجامع ابراهیم بن محمد بن المؤید الحموئی وولی الدین ابوعبدالله محمد بن عبدالله
الخطیب التبریزی وجمال الدین محمد بن یوسف الزرندی وصلاح الدین خلیل بن کیکلدی العلائی ومجد الدین
محمد بن یعقوب الشیرازی الفیروزآبادی وشمس الدین محمد بن محمد بن محمد الجزری وشهاب الدین احمد بن علی بن محمد
المعروف بابن حجر العسقلانی وشهاب الدین احمد صاحب توضیح الدلائل وجلال الدین عبدالرحمن بن ابی بکر
السیوطی وشهاب الدین احمد بن محمد بن ابی بکر القسطلانی وشمس الدین محمد العلقمی وشمس الدین محمد بن یوسف
الشامی الصالحی واحمد بن محمد بن علی بن حجر الهیتمی المکی وعلی بن حسام الدین الشهیر بالمتقی وابراهیم بن عبدالله الوصابی
الشافعی وشیخ بن عبدالله العیدروس الیمنی ورحمة الله بن عبدالله سندی وجمال الدین عطاء الله بن فضل الله الشیرازی
المحدث ومحمد عبدالرؤف بن تاج العارفین المناوی ومحمد حجازی بن محمد بن عبدالله الشعرانی وملا یعقوب البنبانی
اللاهوری واحمد بن الفضل بن محمد باکثیر المکی وشیخ عبدالحق الدهلوی وشیخ بن علی بن محمد الجفری ونورالدین علی
بن احمد بن محمد العزیزی ونورالدین علی بن علی الشبراملسی ومحمد بن عبدالباقی الزرقانی ومرزا محمد بن معتمد خان البدخشی

و محمد صدر عالم و نظام الدین بن قطب الدین السہالوی و ولی اللہ بن عبد الرحیم الدہلوی و محمد بن اسمعیل الامیر
الصنعانی و محمد بن علی الصبان المصری و محمد مبین بن محب اللہ السہالوی اللکہنوی و عبد العزیز بن ولی اللہ الدہلوی
خود مخاطب و محمد اسمعیل بن عبد الغنی الدہلوی برادرزادہ مخاطب و حسن علی محدث تلمیذ مخاطب و نور الدین بن اسمعیل
السلیمانی و ولی اللہ بن حبیب اللہ السہالوی اللکہنوی و سلیمان بن ابراہیم البلخی القندوزی و غیر ایشان روایت و
اثبات آن کردہ اند اما احمد بن حنبل پس این حدیث شریف را بسند خود از صنابحی در کتاب المناقب روایت نمودہ
چنانچہ مرزا حسن علی محدث در تفریح الاحباب گفتہ عن علی رضی اللہ عنہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا دار الحکمۃ
وعلی بابہا رواہ الترمذی وقال ہذا حدیث غریب وقال روی بعضہم ہذا الحدیث عن شریک
ولم یذکر فیہ عن الصنابحی ولا نعرف ہذا الحدیث عن احد من الثقات غیر شریک ورواہ احمد عن الصنابحی
اما ترمذی پس این حدیث شریف را در جامع صحیح خود اخراج نمودہ و بمزید نقد و تحقیق تحسین ان فرمودہ چنانچہ
محب طبری در ذخائر العقبی گفتہ عن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا دار
الحکمۃ وعلی بابہا اخرجہ الترمذی وقال حدیث حسن و نیز محب طبری در ریاض نضرہ گفتہ
عن علی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا دار الحکمۃ وعلی بابہا اخرجہ الترمذی
وقال حسن غریب و روایت کردن ترمذی حدیث انا دار الحکمۃ را از مشکوۃ المصابیح و اجوبہ صلاح الدین علائی
و تاریخ ابن کثیر و نقد الصحیح و اسنی المطالب و توضیح الدلائل و قول جلی و جمع الجوامع و جامع صغیر و کوکب منیر و صواعق
و منح مکیہ و کنز العمال و کتاب الاکتفا و عقد نبوی و مرقاۃ شرح مشکوۃ و کنوز الحقائق و فیض القدیر و تیسیر و وسیلۃ المآل
و لمعات و اشعۃ اللمعات و سراج منیر و نزل الابرار و مفتاح النجا و تحفۃ المحبین و معارج العلی و صبح صادق
و روضہ ندیہ و اسعاف الراغبین و وسیلۃ النجاۃ و عزیز الاقتباس و تفریح الاحباب و شرح عزیز الاقتباس و تتمیم
و مرآۃ المؤمنین و ینابیع المودۃ و غیر آن نیز واضح و لائح است کما لا یخفی علی من راجع الی ہذہ الکتب و ستقف علی
اکثر عباراتہا عن کثب ان شاء اللہ تعالی اما ابو مسلم کجی پس این حدیث شریف را بسند متصل روایت نمودہ
چنانچہ صلاح الدین علائی در اجوبہ خود کما مر سابقا در اثبات حدیث مدینۃ العلم گفتہ و مع ذلک فلہ شاہد
رواہ الترمذی فی جامعہ عن اسمعیل بن موسی الفزاری عن محمد بن عمر الرومی عن شریک بن عبد اللہ
عن سلمۃ بن کہیل عن سوید بن غفلۃ عن ابی عبد اللہ الصنابحی عن علی مرفوعا انا دار الحکمۃ وعلی بابہا
و رواہ ابو مسلم الکجی و غیرہ عن محمد بن عمر الرومی و مجد الدین فیروزابادی در نقد الصحیح کما سبق در اثبات حدیث

عمر بن

مدینة العلم گفته والحدیث طریق اخر رواه الترمذی فی جامعه عن اسمعیل بن موسی الفزاری عن محمد
بن عمر الرومی عن شریک بن عبد الله عن سلمة بن کهیل عن سوید بن غفلة عن ابی عبد الله الصنابحی
عن علی رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها وتابعه ابو مسلم الکجی
وغیره علی روایته عن محمد بن عمر الرومی وابو مسلم کجی از حفاظ اعلام واثبات عظام نزد سنیه ست ابو سعد
عبد الکریم بن محمد السمعانی در کتاب الانساب گفته الکجی بفتح الکاف والجیم المشددة هذه النسبة الی الکج وهو
الجص اشتهر بهذه النسبة ابو مسلم ابراهیم بن عبد الله بن مسلم بن ماعز بن کش البصری الکجی الکشی
من اهل البصرة کان من ثقات المحدثین وکبارهم عمر وحدث بالکش وقیل له الکجی قال ابو الفضل
محمد بن طاهر المقدسی سمعت ابا القاسم الشیرازی یقول انما لقب بالکجی لانه کان یبنی دارا بالبصرة
وکان یقول هاتوا الکج واکثر من ذکره فلقب بالکجی فیقال الکشی والکج بالفارسیة الجص قلت وظنی
ان الکشی منسوب الی جده الاعلی کش والله اعلم فانی رایت نسبه حسب ما سقته اولا فی کتاب ابی الفضل
الفلکی لالقاب المحدثین سمع مسلم بن ابراهیم وعفان بن مسلم وعمرو بن حکام ومحمد بن کثیر العبدی
وعمرو بن مرزوق وطبقتهم من قدماء البصریین روی عنه جماعة کثیرة مثل ابی بکر محمد بن احمد النهاوندی
وابی بکر احمد بن جعفر بن حمدان القطیعی وهو اخر من روی عنه وشمس الدین ذهبی در تذکرة الحفاظ گفته
ابو مسلم الکجی الحافظ المسند ابراهیم بن عبد الله بن مسلم بن ماعز البصری صاحب کتاب السنن وبقیة
الشیوخ سمع ابا عاصم النبیل والانصاری والاصمعی وبدل بن المحبر ومسلم بن ابراهیم وخلقا کثیرا
حدث عنه النجاد وفاروق الخطابی وحبیب القزاز وابو بکر القطیعی وابو القسم الطبرانی وابو محمد بن ماسی وخلق
الی ان قال الذهبی وثقه الدارقطنی وغیره وکان سریا نبیلا عالما بالحدیث مدحه البحتری وقیل انه
لما حدث تصدق بعشرة الاف وعن فاروق الخطابی قال لما فرغنا من سماع السنن منه عمل لنا
مادبة انفق فیها الف دینار وقال احمد بن جعفر الختلی لما قدم الکجی بغداد املی فی رحبة غسان فکان
فی مجلسه سبعة مستملین یبلغ کل واحد منهم الاخر ویکتب الناس عنه قیاما ثم مسحت الرحبة وحسب من
حضر بمحبرة فبلغ ذلک نیفا واربعین الف محبرة سوی النظارة هذه حکایة ثابتة رواها الخطیب فی تاریخه
عن البسری الفاتنی انه سمع الختلی یقولها وقیل انا اصرنا بالحزر وقال جعفر بن محمد الطیبی کنا
ببغداد عند ابی مسلم الکجی فعرف انا من اصحاب صالح جزرة فغطهم وقال الا تقولون سید المسلمین

ماعز ظ

واکرمنا وقال ماتریدون قلنا احادیث ابن عرعرة وحکایات الاصمعی فاملی علینا عن ظهر قلب مات ببغداد فی المحرم سنة اثنتین وتسعین ومأتین وحمل الی البصرة وقد قارب المائة و نیز ذهبی در عبر در وقائع سنه اثنتین وتسعین ومأتین گفته فیها ابو مسلم الکجی ابراهیم بن عبد الله البصری الحافظ صاحب السنن و مسند الوقت فی المحرم وقد قارب المائة او اکملها سمع اباعاصم النبیل والانصاری والکبار وثقه الدارقطنی و کان محدثا حافظا محتشما کبیر الشان قیل انه لما فرغوا من سماع السنن علیه عمل لهم مائدة غرم علیها الف دینار تصدق بجملة منها ولما قدم بغداد ازدحموا علیه حتی حزر مجلسه باربعین الفا و زیادة وکان فی المجلس سبعة مستملین کل واحد یبلغ الآخر و نیز ذهبی در دول الاسلام در وقائع سنه مذکوره گفته وشیخ المحدثین ابو مسلم الکجی ابراهیم بن عبد الله البصری مصنف السنن وقد قارب مائة سنة ویافعی در مرآة الجنان در وقائع سنه مذکوره گفته وفیها ابو مسلم ابراهیم بن عبد الله البصری الحافظ صاحب السنن ومسند الوقت وقد قارب المائة و مکملها

وکان محدثا حافظا محتشما کبیر الشان قیل انه لما فرغوا من سماع السنن علیه عمل لهم مائدة غرم علیها الف دینار وتصدق بجملة منها ولما قدم بغداد ازدحموا علیه حتی حزر مجلسه باربعین الفا و زیادة وکان فی المجلس سبعة یبلغون کل واحد یبلغ الآخر و علامه سیوطی در طبقات الحفاظ گفته ابو مسلم الکجی الحافظ المسند ابراهیم بن عبد الله بن مسلم بن ماعز بن کج البصری صاحب کتاب السنن وثقة الشیوخ قال الدارقطنی کان ثقة نبیلا عالما بالحدیث قیل انه لما حدث تصدق بعشرة آلاف وقال الفاروق الخطابی لما فرغنا من سماع السنن منه عمل لنا مائدة انفق فیها الف دینار وقال الخُتلی لما قدم بغداد املی فی رحبة غسان فکان فی مجلسه سبع مستملین کل واحد منهم یبلغ الآخر وکتب الناس عنه قیاما ثم مسحت الرحبة وحسب من حضر بمحبرة فبلغ نیفا واربعین الف محبرة سوی النظارة هذه حکایة ثابتة رواها الخطیب فی تاریخه وقیل انه اضر باخره مات ببغداد سنة اثنتین وثمانین ومأتین وقد قارب المائة وحمل الی البصرة اما محمد بن جریر طبری پس این حدیث را در کتاب تهذیب الآثار بسند خود روایت نموده و بکمال اهتمام تصحیح آن فرموده چنانچه از عبارت جمع الجوامع که سابقا در وجه صد و سی و ششم مذکور شده واضح ولائح ست و حقیر بجهت ضرورت باز آن عبارت را درین مقام بالتمام نقل مینمایم پس باید دانست که سیوطی در جمع الجوامع گفته قال الترمذی و ابن جریر حدثنا اسمعیل بن موسی السدی انا محمد بن عمر الرومی عن شریک عن سلمة بن کهیل عن سوید بن غفلة عن الصنابحی عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها قال الترمذی هذا حدیث غریب وفی نسخة منکر

اخرجه ابو نعیم فی الحلیة ۱۲

Margin: او اکملها ۱۲ — بقیة ۱۲ — الختلی ۱۲ — سبعة ۱۲

وروی بعضهم هذا الحدیث عن شریک ولم یذکروا فیه عن الصنابحی ولا نعرف هذا الحدیث عن احد من
الخبر
الثقات غیر شریک وفی الباب عن علی وابن عباس انتهی وقال ابن جریر هذا خبر عندنا صحیح وقد یجب ان یکون
هذا علی مذهب الآخرین سقیما غیر صحیح لعلتین احداهما انه خبر لا یعرف له مخرج عن علی عن النبی صلی الله علیه وسلم
الا من هذا الوجه والاخری ان سلمة بن کهیل عندهم ممن لا یثبت بنقله حجة وقد وافق علیا فی روایة
هذا الخبر عن النبی صلی الله علیه وسلم غیره فحدثنی محمد بن اسمعیل الفزاری ثنا عبد السلام بن صالح الهروی ثنا ابو معویة
عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد المدینة
فلیاتها من بابها حدثنی ابراهیم بن موسی الرازی ولیس بالفراء ثنا ابو معویة باسناده مثله هذا
الشیخ لا اعرفه ولا سمعت منه غیر هذا الحدیث انتهی کلام ابن جریر وقد اورده ابن الجوزی فی الموضوعات
حدیث علی وابن عباس واخرج ک حدیث ابن عباس وقال صحیح الاسناد وروی خط فی تاریخه عن یحیی
بن معین انه سئل عن حدیث ابن عباس فقال هو صحیح وقال علی فی حدیث ابن عباس انه موضوع
وقال الحافظ صلاح الدین العلائی وقد قال ببطلانه ایضا الذهبی فی المیزان وغیره ولم یاتوا فی ذلک بعلة
قادحة سوی دعوی الوضع دفعا بالصدر وقال الحافظ ابن حجر فی لسانه هذا الحدیث له طرق کثیرة فی
مستدرک الحاکم اقل احوالها ان یکون للحدیث اصل فلا ینبغی ان یطلق القول علیه بالوضع وقال فی
فتاویه هذا الحدیث اخرجه ک فی المستدرک وقال انه صحیح وخالفه ابن الجوزی فذکره فی الموضوعات
وقال انه کذب والصواب خلاف قولیهما معا وان الحدیث من قسم الحسن لا یرتقی الی الصحة ولا ینحط
الی الکذب وبیان ذلک یستدعی طولا ولکن هذا هو المعتمد فی ذلک انتهی وقد کنت اجیب بهذا الجواب
دهرا الی ان وقفت علی تصحیح ابن جریر لحدیث علی فی تهذیب الآثار مع تصحیح ک لحدیث ابن
عباس فاستخرت الله تعالی وجزمت بارتقاء الحدیث عن مرتبة الحسن الی مرتبة الصحة والله اعلم
اما ابن بطه عکبری پس این حدیث شریف را علی ما نقل عنه باین سند روایت نموده ثنا ابو علی محمد بن احمد الصواف
ثنا ابو مسلم ابراهیم بن عبد الله البصری ثنا محمد بن عمران الرومی ثنا شریک عن سلمة بن کهیل عن
عمران
الصنابحی عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها وروایت کردن
ابن بطه این حدیث شریف را از تصریح ابن عراق در تنزیه الشریعه نیز ظاهر و آشکار میگردد وقد مضت عبارته
فیما سبق اما حاکم نیسابوری پس این حدیث شریف را بنا بر تصریح محمد بن یوسف شامی وشبراملسی وزرقانی

در مستدرک علی الصحیحین روایت نموده بعبارت شافی و شبلنجی تزعاقی عنقریب ان شاء الله تعالی منقول خواهد شد اما ابن جریر
پس این حدیث شریف را علی ما نقل عنه بسند خود از شعبی روایت کرده عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
انا دار الحکمة وعلی بابها و روایت کردن ابن جریر این حدیث شریف را از عبارت تنزیه الشریعة ابن عراق که در سابق منقول شد
نیز واضح و لائحست اما ابو نعیم اصفهانی پس در حلیة الاولیا گفته حدثنا ابو احمد محمد بن احمد الجرجانی ثنا الحسن بن سفیان
ثنا عبد الحمید بن بحر ثنا شریک عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی بن ابی طالب قال قال رسول الله صلی
الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الاصبغ بن نباتة والحرث عن علی نحوه ومجاهد عن ابن عباس
عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله و نیز ابو نعیم این حدیث را در کتاب المعرفة روایت کرده چنانچه از عبارت تتمه کشف الغطاء ابراهیم
و صابی واضح و لائح خواهد شد اما ابن المغازلی پس این حدیث شریف را به دو سند روایت کرده چنانچه در کتاب المناقب گفته
قوله علیه السلام انا دار الحکمة اخبرنا ابو طالب محمد بن احمد بن عثمان البغدادی قدم علینا واسطا ثنا
ابو الحسن علی بن محمد بن لؤلؤ اذنا ثنا عبد الرحمن بن محمد بن المغیرة ثنا محمد بن یحیی ثنا محمد بن جعفر الکوفی عن محمد
بن الطفیل عن ابی معاویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
انا مدینة الحکمة وعلی بابها فمن اراد الحکمة فلیأت الباب اخبرنا محمد بن احمد بن عثمان بن
الفرج قال ثنا محمد بن المظفر بن موسی بن عیسی الحافظ اجازة ثنا الباغندی محمد بن محمد بن سلیمان ثنا سوید عن شریک
عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی عن النبی صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها فمن اراد الحکمة
فلیأتها اما ابو المظفر سمعانی پس در مناقب الصحابه علی ما نقل عنه آورده عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله
علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها اما دیلمی پس در فردوس الاخبار گفته انا دار الحکمة وعلی بابها اما عاصمی
پس در زین الفتی در ذکر مشابهات جناب امیر المؤمنین علیه السلام با حضرت آدم علی نبینا وآله وعلیه السلام در ذکر مشابهت علم
و حکمت کما سمعت سابقا گفته ولذلک قال النبی صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها وفی
بعض الروایات انا دار الحکمة وعلی بابها و نیز عاصمی در زین الفتی در مقام تفصیل اسمائی که جناب رسالتمآب صلی الله علیه
وآله وسلم جناب امیر المؤمنین علیه السلام را بآن مسمی نموده گفته واما لقب دار الحکمة فانه اخبرنا الشیخ ابو محمد عبد الله بن
احمد بن نصر رحمه الله قال اخبرنا الشیخ ابراهیم بن احمد الخلوتی رحمه الله عن محمود بن محمد بن رجاء عن المأمون بن
احمد و عمار بن عبد المجید و سلیمان بن خیرویه عن الامام محمد بن کرام رحمه الله عن احمد عن محمد بن فضیل
عن زیاد بن زیاد عن عبید بن ابی الجعد عن جابر بن عبد الله قال سمعت رسول الله صلی الله علیه یقول انا

دار

من بابها

دار الحکمۃ وعلی بابہا فمن اراد الحکمۃ فلیات الباب مذکور در کتاب المکتفی واخبرنی شیخی محمد
بن احمد رحمہ اللہ قال اخبرنا علی بن ابراھیم بن علی قال حدثنا ابو الحسن احمد بن محمد بن عبد ربہ الطوافی
قال حدثنا حکیم بن الحجاج المروزی قال حدثنا اسمعیل بن بنت السدی قال حدثنا محمد بن عمر الرومی
عن شریک عن سلمۃ بن کہیل عن الصنابحی عن علی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ انا
دار الحکمۃ وعلی بابہا واخبرنا محمد بن ابی زکریا رحمہ اللہ قال اخبرنا ابو ابراھیم اسمعیل بن ابراھیم
بن محمد بن احمد الواعظ قراءۃ علیہ بنیسابور قال اخبرنا ابوبکر ھلال بن محمد بالبصرۃ قال حدثنا
ابو مسلم ابراھیم بن عبد اللہ البصری قال حدثنا محمد بن عمر بن عبد اللہ قال حدثنا شریک عن سلمۃ عن
الصنابحی عن علی وذکر الحدیث اما محمد بن طلحہ شافعی پس در مطالب السؤل بعد نقل حدیث مدینۃ العلم
کما سمعت سابقاً گفتہ ونقل الامام ابو محمد الحسین بن مسعود القاضی البغوی فی کتابہ الموسوم
بالمصابیح ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال انا دار الحکمۃ وعلی بابہا الخ اما سبط ابن الجوزی پس
در تذکرۃ خواص الامۃ بعد نقل حدیث مدینۃ العلم کما سمعت سابقاً گفتہ وفی روایۃ انا دار الحکمۃ وعلی بابہا
وفی روایۃ انا مدینۃ الفقہ وعلی بابہا اما گنجی پس در کفایۃ الطالب بابے خاص برای این حدیث شریف
معقود نمودہ وتصریح صریح بحسن وعالی بودن آن فرمودہ چنانچہ گفتہ الباب الحادی والعشرون فیما خص اللہ تعالی علیا
رضی اللہ عنہ بالحکمۃ قال اللہ تعالی ومن یؤت الحکمۃ فقد اوتی خیرا کثیرا اخبرنا عبد اللطیف بن محمد ببغداد اخبرنا
محمد بن عبد الباقی اخبرنا ابو الفضل بن احمد حدثنا احمد بن عبد اللہ الحافظ حدثنا ابو احمد محمد
بن احمد الجرجانی حدثنا الحسن بن سفیان حدثنا عبد الحمید بن بحر حدثنا شریک عن سلمۃ بن
کہیل عن الصنابحی عن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا دار الحکمۃ وعلی بابہا قلت ھذا حدیث
حسن عال وقد فسرت الحکمۃ بالسنۃ لقولہ عز وجل وانزل علیک الکتاب والحکمۃ الآیۃ یدل علی
صحۃ ھذا التاویل ما قد قال صلی اللہ علیہ وسلم اوتیت الکتاب ومثلہ معہ اراد بالکتاب القرآن ومثلہ
معہ ما علمہ اللہ تعالی من الحکمۃ وبین لہ من الامر والنہی والحلال والحرام فالحکمۃ ھی السنۃ فلہذا قال انا
دار الحکمۃ وعلی بابہا اما محب طبری پس در کتاب الریاض النضرۃ فی مناقب العشرۃ جناب امیر المومنین علیہ السلام را بخصوص
این حدیث ستودہ وبعنوان خاص اثبات آن فرمودہ چنانچہ گفتہ ذکر اختصاصہ بانہ باب دار الحکمۃ عن علی رضی اللہ عنہ قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا دار الحکمۃ وعلی بابہا اخرجہ الترمذی وقال حدیث غریب ونیز محب طبری

در کتاب ذخائر العقبی در فضائل آنجناب اثبات این حدیث فرموده چنانچه گفته ذکر انه رضی الله عنه باب دار الحکمة عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها اخرجه الترمذی وقال حدیث حسن اما صدر الدین حموئی پس در فرائد السمطین علی ما نقل عنه گفته اخبرنا شیخنا الامام ابو عمرو بن الموفق بقرائتی علیه قال انبانا شیخ الاسلام سعد الحق والدین محمد بن المؤید الحموئی قدس الله روحه اجازة قال انبانا شیخ الاسلام نجم الدین احمد بن عمر بن محمد بن عبد الله الخیوقی اجازة ان لم یکن سماعا قال انبانا محمد بن عمر بن علی الطوسی سماعا علیه بقرائتی علیه بنیسابور قال انبانا ابو العباس احمد بن ابی الفضل السقائی انبانا ابو سعید محمد بن طلحة الجنابذی انبانا ابو علی احمد بن عبد الرحمن الدمشقی انبانا ابو بکر یوسف بن القاسم القاضی انبانا ابو عبد الله بن محمد القاضی الکوفی انبانا اسمعیل بن موسی الفزاری انبانا محمد بن عمر الرومی عن شریک عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها اما ولی الدین الخطیب پس در مشکوة المصابیح گفته وعنه اى عن على عليه السلام قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الترمذی وقال هذا حدیث غریب وقال روی بعضهم هذا الحدیث عن شریک ولم یذکروا فیه عن الصنابحی ولا نعرف هذا الحدیث عن احد من الثقات غیر شریک اما محمد بن یوسف الزرندی پس اثبات این حدیث شریف بالجزم نموده چنانچه در نظم درر السمطین کما سمعت سابقا در مدح جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته المخصوص من الحضرة النبویة بکرامة الاخوة والانتخاب المنصوص علیه بانه لدار الحکمة ومدینة العلم باب ونیز زرندی در کتاب الاعلام در مدح جناب امیر المؤمنین علیه السلام کما مر گفته المخصوص من الحضرة النبویة بکرامة الاخوة والانتخاب والمنصوص علیه بانه لدار الحکمة ومدینة العلم باب اما صلاح الدین العلائی پس در اثبات حدیث انا دار الحکمة جد وجهد وافر نموده چنانچه عبارت او سابقا در وجه نود و پنجم از لآلی مصنوعه و قوت المغتذی جلال الدین سیوطی منقول شد اما مجد الدین فیروزآبادی پس در کتاب نقد الصحیح داد تحقیق و تنقید این حدیث شریف داده چنانچه عبارت او سابقا در وجه صد و ششم بمعرض تحریر آمده اما شمس الدین الجزری پس این حدیث شریف را بسند خود در کتاب اسنی المطالب فی مناقب علی بن ابی طالب روایت کرده اثبات مروی بودن آن بطرق و اسانید متعدده نموده و عبارت اسنی المطالب سابقا در وجه صد و نهم منقول گردیده اما ابن حجر عسقلانی پس این حدیث شریف را حسن گفته چنانچه از عبارات کوکب منیر و سبل الهدی و ارشاد

المناقب

در فیض القدیر و شرح مواهب لدنیه زرقانی وغیر آن که عنقریب ان شاء الله مذکور میشود ظاهر و واضح خواهد شد
اما شهاب الدین احمد پس در توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل گفته الباب الخامس عشر فی ان النبی
صلی الله علیه وعلی آله وبارک وسلم دار حکمة ومدینة علم وعلی لهما باب وانه اعلم بالله تعالی
واحکامه وآیاته وکلامه بلا ارتیاب وبعد نقل شطرے از اخبار وروایات این باب گفته وعن علی رحمة الله
ورضوانه علیه قال قال رسوله صلی الله علیه وعلی آله وبارک وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها رواه
الحافظ ابو نعیم والطبری ورواه فی المشکوة وقال اخرجه الترمذی و در ردیه صد و بست سوم دانستی که نیز
شهاب الدین احمد در توضیح الدلائل نقلا عن الترمذی در مدح جناب امیر المومنین علیه السلام آورده المخصوص
من الحضرة النبویة بکرامة الاخوة والانتجاب المنصوص علیه بانه لدار الحکمة ومدینة العلم باب
اما جلال الدین سیوطی پس در رساله قول جلی فی فضائل علی روایت این حدیث شریف نموده چنانچه گفته
الحدیث الخامس عشر عن علی کرم الله وجهه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة
وعلی بابها اخرجه الترمذی وقال غریب ونیز سیوطی این حدیث شریف را در جامع صغیر روایت نموده چنانچه گفته انا دار الحکمة وعلی
بابها ت عن علی ونیز سیوطی این حدیث شریف را در جمع الجوامع روایت نموده چنانچه گفته انا دار الحکمة وعلی بابها ت غریب حل
ونیز سیوطی در جمع الجوامع این حدیث شریف را از ترمذی وابن جریر وابو نعیم نقل کرده کلام ابن جریر متعلق بتصحیح آن آورده و بران
اعتماد نموده کما سبق فیما مضی ونیز سیوطی در لآلی مصنوعه وقوت المغتذی کلام حافظ علائی که متعلق باثبات این حدیث است آورده
کما مر فیما مضی اما قسطلانی پس دار الحکمة را از اسمائے جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم معدود نموده
تحقق وثبوت این حدیث شریف بوجه احسن واجمل ظاهر و باهر فرموده چنانچه در مواهب لدنیه در ذکر اسمائے
جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم گفته د دار الحکمة الداعی الی الله دعوة ابراهیم دعوة النبیین
دلیل الخیرات الخ اما علقمی پس در کوکب منیر شرح جامع صغیر اثبات این حدیث کرده چنانچه گفته قوله حدیث انا دار الحکمة
وعلی بابها وقال فی الکبیر ت غریب انتهی قلت وزعم القزوینی وابن الجوزی بانه موضوع
ورد علیهما الحافظ العلائی وابن حجر وللمؤلف بما یبطل قولهما اما محمد بن یوسف شامی پس در
سبل الهدی والرشاد فی سیرة خیر العباد روایت واثبات این حدیث شریف نموده چنانچه در کتاب مذکور
در بیان اسمائے جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم گفته حرف الدال دار الحکمة ذکره الشیخ رحمه الله تعالی فی حدیث
علی رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الحاکم

فی المستدرک وصححه وادعی ابن الجوزی انه موضوع وتعقبه الشیخ رحمه الله تعالی فی النکت وفی اللآلی و
قال الحافظان العلائی وابن حجر الصواب انه حسن لا صحیح ولا موضوع وقد بسطت الکلام علیه فی
کتاب الفوائد المجتمعة فی بیان الاحادیث الموضوعة واما ابن حجر مکی پس این حدیث شریف را در صواعق روایت
نموده چنانچه در کتاب مذکور کما سمعت سابقا در ذکر حدیث مدینة العلم گفته وفی اخری عند الترمذی عن علی انا دار
الحکمة وعلی بابها ونیز در منح مکیه این حدیث را آورده چنانچه در ذکر حدیث مدینة العلم گفته وفی اخری
عند الترمذی انا دار الحکمة وعلی بابها ونیز در منح مکیه کما مضی گفته فمما یدل علی ان الله سبحانه اختص
علیا من العلوم بما تقصر عنه العبارات قوله صلی الله علیه اقضاکم علی وهو حدیث صحیح لا نزاع
فیه وقوله انا دار الحکمة وروایة انا مدینة العلم وعلی بابها الخ اما علی متقی پس در کنز العمال این حدیث
شریف را در فضائل جناب امیر المومنین علیه السلام اثبات نموده چنانچه گفته انا دار الحکمة وعلی بابها ت عن
علی ونیز علی متقی در کنز العمال گفته قال الترمذی وابن جریر معا حدثنا اسمعیل بن موسی السدی انبأنا
محمد بن عمر الرومی عن شریک عن سلمة بن کهیل عن سوید بن غفلة عن الصنابحی عن علی قال
قال رسول الله صلعم انا دار الحکمة وعلی بابها حل قال الترمذی هذا حدیث غریب وفی نسخة
منکر وروی بعضهم هذا الحدیث عن شریک ولم یذکروا فیه الصنابحی ولم یعرف هذا الحدیث عن احد من
الثقات غیر شریک وفی الباب عن ابن عباس انتهی وقال ابن جریر هذا خبر صحیح سنده الخ اما ابراهیم
وصابی پس این حدیث شریف را در کتاب الاکتفا روایت نموده چنانچه گفته وعنه ای عن امیر المومنین علی
بن ابی طالب رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها اخرجه الترمذی فی جامعه وقال غریب و
وابو نعیم فی المعرفة اما شیخ بن عبد الله العیدروس پس در عقد نبوی روایت این حدیث نموده چنانچه در
کتاب مذکور کما سمعت سابقا گفته وفی اخری عند الترمذی عن علی انا دار الحکمة وعلی بابها اما رحمة الله
سندی پس این حدیث شریف را در مختصر تنزیه الشریعة اثبات نموده چنانچه گفته حدیث انا دار الحکمة وعلی بابها ابن بطة
نع مر طب حب عد خط وفی لفظ انا مدینة الفقه واخر انا مدینة العلم وفیه جماعة کثیرة مجروحون
ومجاهیل تعقب بانه اخرجه الحاکم والترمذی وقال الحافظ ابن حجر اخرجه الحاکم وصححه وخالفه ابو الفرج
ابن الجوزی فذکره فی الموضوعات والصواب خلاف قولیهما معا وان الحدیث من قسم الحسن لا یرتقی
الی الصحة ولا ینحط الی الکذب وبیان ذلک یستدعی طولا لکن هذا هو المعتمد وکذا حسنه العلائی

(حاشیه: عن الصنابحی)

۱؎ هذا الکلام فیه من الزیغ لا یخفی علی الناقد البصیر ۱۲ م

اما جمال الدين محدث پس در اربعين خود اثبات اين حديث شريف نموده چنانچه در مدح جناب امير المؤمنين عليه السلام
كما مر سابقا گفته المخصوص بكرامة الاخوة والانتجاب المنصوص عليه بانه لباب الحكمة ومدينة العلم
باب ونيز جمال الدين محدث در تحفة الاحباء اثبات اين حديث شريف بهمين نهج نموده كما مضى فيما سبق اما مناوى
پس در كنوز الحقائق روايت اين حديث شريف نموده چنانچه گفته انا دار الحكمة وعلى بابها ت اى اخرجه الترمذى ونيز مناوى
در تيسير شرح جامع صغير اين حديث شريف را محقق نموده چنانچه گفته انا دار الحكمة وفى رواية انا مدينة الحكمة وعلى بن ابيطالب
بابها الذى يدخل منه اليها ومن زعم انه من العلو هو الارتفاع فقد تمحل لغرضه الفاسد بما لا
يجديه ت عن على وقال غريب ونيز مناوى در فيض القدير شرح جامع صغير تحقيق آن نموده چنانچه گفته انا دار الحكمة
وفى رواية انا مدينة الحكمة وعلى بابها اى على بن ابيطالب هو الباب الذى يدخل منه
الى الحكمة وناهيك بهذه المرتبة ما اسناها وهذه المنقبة ما اعلاها ومن زعم ان المراد بقوله و
على بابها انه مرتفع من العلو وهو الارتفاع فقد تمحل لغرضه الفاسد بما لا يجديه ولا يسمنه ولا يغنيه
اخرج ابو نعيم عن ترجمان القرآن مرفوعا ما انزل الله عز وجل يا ايها الذين امنوا الا وعلى راسها و
اميرها واخرج عن ابن مسعود قال كنت عند النبى صلى الله عليه وسلم فسئل عن على كرم الله وجهه فقال
قسمت الحكمة عشرة اجزاء فاعطى على تسعة اجزاء والناس جزء واحدا وعنه ايضا انزل القرآن على سبعة احرف
ما منها حرف الا له ظهر وبطن واما على فعنده منه علم الظاهر والباطن واخرج ايضا على سيد المسلمين
وامام المتقين واخرج ايضا انا سيد ولد آدم وعلى سيد العرب واخرج ايضا على راية الهدى واخرج ايضا
يا على ان الله امرنى ان ادنيك واعلمك لتعى وانزلت على هذه الاية وتعيها اذن واعية واخرج ايضا عن
ابن عباس كنا نتحدث ان رسول الله صلى الله عليه وسلم عهد الى على كرم الله وجهه سبعين عهدا
لم يعهد الى غيره والاخبار فى هذا الباب لا تكاد تحصى ت عن اسمعيل بن موسى الفزارى عن محمد بن عمر
الرومى عن شريك عن سلمة بن كهيل عن سويد بن عفلة عن ابى عبد الله الصنابحى عن على امير المؤمنين
وقال غريب وزعم القزوينى كابن الجوزى وضعه واطال العلائى رده وقال لم يات ابو الفرج ولا غيره
بعلة قادحة فى هذا الخبر سوى دعوى الوضع دفعا بالصدر وسئل عنه الحافظ ابن حجر فى فتاويه فقال
هذا حديث صححه الحاكم وذكره ابن الجوزى فى الموضوعات وقال انه كذب والصواب خلاف قولهما
معا وانه من قسم الحسن لا يرتقى الى الصحة ولا ينحط الى الكذب قال وبيانه يستدعى طولا لكن هذا هو المعتمد

مدينة

المسلمين

لم ظ
قوليهما

اما محمد حجازی شعرانی پس در فتح المولی النصیر بشرح الجامع الصغیر تحسین این حدیث شریف نموده بصراحت حکم
افضل جازم بحسن بودن آن نموده چنانچه عنقریب از عبارت سراج منیر لامع و مستنیر میشود ان شاء الله تعالی اما ملا
یعقوب لاهوری پس ثبوت حدیث انا دار الحکمة از کلام او در ما بعد ان شاء الله تعالی ظاهر خواهی یافت اما احمد بن الفضل المکی پس در
وسیلة المآل این حدیث شریف را روایت نموده چنانچه گفته وعنه ایضا کرم الله وجهه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا
دار الحکمة وعلی بابها اخرجه الترمذی اما شیخ عبد الحق دهلوی پس در لمعات شرح مشکوة اثبات این حدیث شریف نموده وافادات علمای
اعلام مذهب حنفی متعلق باین وارد کرده ونیز در اشعة اللمعات اثبات آن فرموده کما سمعت سابقا ونیز عبد الحق دهلوی در مدارج النبوة
در ذکر اسمای جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم نقلا عن المواهب گفته د دار الحکمة الداعی الی الله دعوة ابراهیم
دعوة النبیین دلیل الخیرات الخ اما شیخ بن علی بن محمد الجعفری پس در کنز البراهین الکسبیة للاسرار الوهبیة الغیبیة لسادة المشایخ
الطریقة العلویة الحسینیة الیشبیة اثبات این حدیث بجزم و جزم نموده چنانچه گفته قال صلی الله علیه وسلم انا دار
الحکمة وعلی بابها اما عزیزی پس در سراج منیر شرح جامع صغیر اثبات و تحقیق این حدیث شریف نموده
چنانچه گفته (انا دار الحکمة) قال المناوی وفی روایة انا دار الحکمة (وعلی) بن ابی طالب (بابها) فیه التنبیه
علی فضل علی واستنباط الاحکام الشرعیة منه (ت) عن علی وقال غریب قال العلقمی وزعم القزوینی
وابن الجوزی بانه موضوع ورد علیهما الحافظ العلائی وابن حجر والمؤلف بما یبطل قولهما اه وقال الشیخ
حدیث حسن اما شبراملسی پس در حاشیه مواهب که مسمی ست به تیسیر المطالب السنیة بکشف اسرار المواهب اللدنیة
اثبات این حدیث شریف نموده چنانچه در ذکر اسمای جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم گفته قوله دار الحکمة جاء
فی الشفاء من حدیث علی ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الحاکم
فی المستدرک وصححه اما زرقانی پس در شرح مواهب لدنیه تحقیق و اثبات این حدیث شریف فرموده چنانچه
یعنی القسطلانی صاحب المواهب ۱۲
در ذکر اسمای جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم گفته حرف (د دار الحکمة) لقوله صلی الله علیه وسلم
انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الحاکم فی المستدرک وصححه وزعم ابن الجوزی والذهبی انه موضوع
ورد بما یطول قال الحافظان العلائی وابن حجر الصواب انه حسن لا صحیح ولا موضوع اما مرزا محمد
بن معتمد خان بدخشی پس در نزل الابرار بما صح من مناقب اهل البیت الاطهار این حدیث شریف را آورده چنانچه
سابقا شنیدی که در کتاب مذکور در ذکر حدیث مدینة العلم گفته وهو عند الترمذی وابی نعیم فی الحلیة عن علی
کرم الله وجهه بلفظ انا دار الحکمة وعلی بابها ونیز مرزا محمد بدخشی در مفتاح النجا فی مناقب آل العبا

انتهی ... قال الشیخ ... العزیزی ... [illegible]

این حدیث شریف را آورده چنانچه در ذکر حدیث مدینة العلم کما سمعت سابقا گفته واخرجه الترمذی وابونعیم فی الحلیة عن علی کرم الله وجهه مرفوعا بلفظ انا دار الحکمة وعلی بابها ونیز میرزا محمد بدخشی در تحفة المحبین این حدیث شریف را از ترمذی نقل کرده وآنرا بسبب شواهد آن حدیث حسن دانسته اما محمد صدر عالم پس در معارج العلی نقلا عن جمع الجوامع للسیوطی اثبات این حدیث شریف فرموده وقد مرت عبارته فیما سبق اما نظام الدین سهالوی پس در کتاب صبح صادق اثبات این حدیث بحتم وجزم نموده چنانچه از عبارت آن که ان شاء الله تعالی در مابعد خواهی شنید واضح ولائح خواهد شد اما ولی الله دهلوی پس در قرة العینین اظهار حسن این حدیث شریف نموده چنانچه گفته حدیث انا دار الحکمة وعلی بابها اخرجه ناس وفی اسناده جماعة من المجروحین والمجاهیل وقال الترمذی غریب منکر وصححه الحاکم وذکره ابن الجوزی فی الموضوعات وقال الحافظ ابن حجر حسن لغیره وهو المختار اما محمد بن اسمعیل الامیر پس در روضه ندیه این حدیث شریف را از ترمذی نقل کرده وتصحیح محمد بن جریر طبری آنرا نیز ذکر نموده وقد مضت عبارته سابقا اما صبان مصری پس در اسعاف الراغبین این حدیث شریف را آورده چنانچه در ذکر روایات حدیث مدینة العلم کما مر سابقا گفته وفی اخری عند الترمذی عن علی انا دار الحکمة وعلی بابها اما محمد مبین لکهنوی پس این حدیث شریف را در وسیلة النجاة از ترمذی وابونعیم نقل کرده وقد مرت عبارته فیما سبق اما خود مخاطب پس در کتاب عزیز الاقتباس این حدیث شریف را روایت نموده چنانچه گفته حدیث انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الترمذی ونیز مخاطب در جواب سوال بعض سائلین این حدیث شریف ذکر نموده وبان احتجاج فرموده وقد مضت عبارته سابقا اما محمد اسمعیل دهلوی برادر زاده مخاطب پس در رساله منصب امامت بالحتم والجزم اثبات این حدیث شریف فرموده چنانچه گفته واز انجمله حکمت است قال الله تبارک وتعالی ولقد آتینا لقمان الحکمة ان اشکر لله وقال صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها ودعا صلی الله علیه وسلم لابن عباس اللهم علمه الحکمة اما حسن علی محدث تلمیذ مخاطب پس در کتاب تفریح الاحباب فی مناقب الآل والاصحاب روایت این حدیث شریف نموده چنانچه گفته عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الترمذی وقال هذا حدیث غریب قال روی بعضهم هذا الحدیث عن شریک ولم یذکروا فیه عن الصنابحی ولا نعرف هذا الحدیث عن احد من الثقات غیر شریک ورواه احمد عن الصنابحی ونیز حسن علی محدث اثبات این حدیث در شرح عزیز الاقتباس نموده چنانچه گفته حدیث

[illegible]

ونیز مولوی مبین در وسیلة النجاة گفته وحکمت او بیش از آنست که باحصا در آید وچگونه میسر شود احصای آن در حالیکه سید انبیا فرموده باشند انا دار الحکمة وعلی بابها و انا مدینة العلم وعلی بابها

انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الترمذی یعنی دار حکمت و علی دروازۂ آنست و در حق شیخین ہم در چند احادیث
مرتبۂ کمال علم ثبوت نرسیده انتہی اما نور الدین سلیمانی پس در درّ یتیم این حدیث شریف را آورده چنانچه در کتاب
مذکور نقلاً عن کتاب الاکتفا گفته وعنه رضی الله عنه قال رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا
دار الحکمة وعلی بابها اخرجه الترمذی فی جامعه وقال غریب وابو نعیم فی المعرفة اما ولی الله لکهنوی
پس در مرآة المومنین ذکر این حدیث شریف نموده چنانچه سابقاً شنیدی که در کتاب مذکور در ذکر حدیث مدینة العلم گفته
واورد الترمذی بلفظ الدار مکان المدینة اما شیخ سلیمان بلخی پس در ینابیع المودة این حدیث را بتخریجات
عدیده آورده چنانچه گفته الترمذی والحموینی بسندهما عن سوید بن غفلة عن الصنابحی عن علی رضی الله
عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها وفی المناقب عن ابن عباس الحموینی عن سلمة
بن کهیل عن الصنابحی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها ابن المغازلی
بسنده عن مجاهد عن ابن عباس وایضاً عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی کرم الله وجهه قال
قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها ونیز بلخی در ینابیع المودة نقلاً عن کنوز الحقائق
گفته انا دار الحکمة وعلی بابها للترمذی ونیز بلخی در ینابیع المودة نقلاً عن الجامع الصغیر گفته انا دار الحکمة و
علی بابها للترمذی عن علی ونیز بلخی در ینابیع المودة نقلاً عن الصواعق گفته وفی اخری عن الترمذی عن علی
انا دار الحکمة وعلی بابها اما مفتی معاصر پس در نفع قوت المغتذی اثبات این حدیث شریف نموده وقد مرت
عبارته قریباً واز انجمله است حدیث انا مدینة الحکمة وعلی بابها واین حدیث شریف را اسمعیل المدنی
الانماطی وابو الحسن شاذان الفضلی وابو الحسن علی بن عمر بن احمد الدارقطنی وابو نعیم احمد بن عبد الله الاصبهانی و
ابوبکر احمد بن علی بن ثابت الخطیب البغدادی وابو المجامع ابراهیم بن محمد بن المؤید الحموئی وشهاب الدین احمد صاحب
توضیح الدلائل وجلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی وعبد الرؤف بن تاج العارفین المناوی وشاه ولی الله
بن عبد الرحیم الدهلوی ومولوی ولی الله بن حبیب الله اللکهنوی وسلیمان بن ابراهیم بن محمد البلخی القندوزی روایت
واثبات کرده اند حالا عبارتیکه مثبت این معنی باشد باید شنید اسمعیل انماطی در تاریخ الصحابه در ترجمۂ جناب امیر المومنین
علیه السلام گفته حدثنا ابوبکر بن خلاد وفاروق الخطابی قالا اخبرنا ابو مسلم الکجی عن محمد بن عمر بن
الرومی عن شریک عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا
مدینة الحکمة وعلی بابها واز ملاحظۂ صدر تاریخ انماطی جلالت مرتبت وسمو منزلت احادیث واخبار آن واضح

والاربعمائة حیث قال فیه فالفت هذا الکتاب وبدأت بالخلفاء فی مناقبهم ومراتبهم ثم قدمت ذکر
العشرة المشهود لهم بالجنة واتبعته بمن وافق اسمه اسم رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم رتبت الباقین
علی ترتیب حروف المعجم واقتصرت من جملة روایاتهم علی حدیث او حدیثین
واکثر مع ما یضم الیه من ذکر الولادة والسن والوفاة ومن لم یقع له حدیث وثبت له ذکر اوروی خبرا
ذکرته بعد لقائی الاوهام والموضوعات مما لا حقیقة له ولم یشتمل علی ذکره مسانید الائمة ولا
ولا روته تواریخ الحفاظ الذین هم العمدة والاوتاد الذی یشتغل بجمعه وذکره من غرضه المکاثرة
والمفاخرة لا التحقق بذکر الحقائق للابلاغ والمتابعة لیکون ذلک دلیلا علی مرفقة نسئل الله نفعه والمعونة علیه
والتوفیق برحمته ورافته ابونعیم اصفهانی در حلیة الاولیا کما سمعت سابقًا در مدح جناب امیر المومنین
علیه السلام گفته سید القوم محب المشهود ومحبوب المعبود باب مدینة الحکم والعلوم الخ وسید
شهاب الدین احمد در توضیح الدلائل کما سمعت سابقا گفته قال الامام الهمام المتفق علی علو شانه
فی العلوم والاعمال المتسق له درر الفضل فی سلک النظم بالسنة اهل الکمال الحافظ الورع البارع
العالم العامل العارف الکامل بلا شک ومریة ابونعیم احمد بن عبدالله الاصفهانی فی کتابه الفائق اللائق
المسمی بالحلیة وسید القوم محب المشهود ومحبوب المعبود باب مدینة الحکم والعلوم الخ وسیوطی در
لآلی مصنوعه گفته وقال ابوالحسن شاذان الفضلی فی خصائص علی ثنا ابوبکر محمد بن ابراهیم بن فیروز الانماطی
ثنا الحسین بن عبدالله التمیمی ثنا جیب بن النعمان حدثنی جعفر بن محمد حدثنی ابی عن جدی
عن جابر بن عبدالله قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة الحکمة وعلی بابها فمن
اراد المدینة فلیات الی بابها اخرجه الخطیب فی تلخیص المتشابه من طریق الدارقطنی ثنا محمد بن ابراهیم
الانماطی به ومناوی در فیض القدیر کما سمعت آنفا گفته انا دار الحکمة وفی روایة انا مدینة الحکمة
وعلی بابها ای علی بن ابیطالب هو الباب الذی یدخل منه الی الحکمة وشاه ولی الله در ازالة الخفا
در ذکر مآثر جناب امیر المومنین علیه السلام گفته وحکمت او بیش از آنست که باحصاء در آید وچگونه میسر شود احصای آن حالانکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده باشند انا مدینة الحکمة وعلی بابها ومولوی ولی الله لکهنوی در مرآة المومنین
فی مناقب آل سید المرسلین در ذکر مناقب جناب امیر المومنین علیه السلام گفته واما حکمت او بیش از آنست که باحصا
در آید وچگونه میسر شود احصای آن حالانکه آنحضرت فرموده باشند انا مدینة الحکمة وعلی بابها وشیخ سلیمان بن

ابراهیم القندوزی البلخی در ینابیع المودة گفته ایضاً اخرج الحموینی عن سعید بن جبیر عن ابن عباس رض
قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یا علی انا مدینة الحکمة وانت بابها ولن تؤتی المدینة
الا من قبل الباب وکذب من زعم انه یحبنی ویبغضک لانک منی وانا منک لحمک من لحمی ودمک من
دمی وروحک من روحی وسریرتک من سریرتی وعلانیتک من علانیتی وانت امام امتی ووصیی سعد
من اطاعک وشقی من عصاک وربح من تولاک وخسر من عاداک فاز من لزمک وهلک من فارقک ومثلک
ومثل الائمة من ولدک مثل سفینة نوح من رکبها نجا ومن تخلف عنها غرق ومثلکم مثل النجوم کلما غاب
نجم طلع نجم الی یوم القیمة ومحتجب نماند که از ملاحظه کتاب العلل دارقطنی واضح ولائح میشود که او
در ثبوت حدیث انا مدینة الحکمة وعلی بابها بروایت جناب امیر المؤمنین علیه السلام کلامی دارد وبهمت
قاصره خود در اثبات اضطراب در مثل این حدیث وثیق النصاب میگمارد چنانچه در کتاب العلل دارقطنی مذکورست
وسئل عن حدیث الصنابحی عن علی ع عن النبی صلی الله علیه وسلم انا مدینة الحکمة وعلی بابها
فمن اراد المدینة فلیأتها من بابها فقال (یعنی الدارقطنی ۱۲) هو حدیث یرویه سلمة بن کهیل واختلف عنه فرواه
شریک عن سلمة عن الصنابحی عن علی واختلف عن (ای الدارقطنی ۱۲) شریک فقیل عنه عن سلمة عن رجل عن الصنابحی
ورواه یحیی بن سلمة بن کهیل عن ابیه عن سوید بن غفلة عن الصنابحی ولم یسنده والحدیث
مضطرب غیر ثابت وسلمة لم یسمع من الصنابحی واین کلام دارقطنی نزد ارباب فهم خود معلول وغیر
مقبول ست بچند وجوه طرق روایت این حدیث باهم تنافی وتضاد ندارد بلکه جمع در آن ممکن ست بعض ان بعض را تشیید
میکند پس ادعاء اضطراب در ان صورت عجب عجاب ست اما طریقی که در ان شریک این حدیث را از سلمه از
صنابحی از جناب امیر المؤمنین علیه السلام روایت نموده پس ثبوت آن جای کلام نیست وانچه دارقطنی در
آخر کلام خود گفته که سلمه از صنابحی نشنیده پس شهادت علی النفی ست مقبول نمیباشد وهیچ دلیلی ندارد وکدام
استبعاد ست در سماع سلمه از صنابحی حالانکه سلمه در سنه سبع واربعین متولد شده ووفات صنابحی در زمان
عبد الملک بن مروان واقع شده وبخاری آنرا درمیان سنه سبعین وثمانین ضبط کرده پس اگر سنه سبعین هم
زمان وفات صنابحی قرار داده آید در انوقت سلمه از ابنای ثلث وعشرین سنه خواهد بود وسماع کسی که
این سن داشته باشد هرگز محل اشکال نیست اما اینکه سلمه در سنه سبع اربعین متولد شده پس ابن حجر عسقلانی
در تهذیب التهذیب در ترجمه سلمة بن کهیل گفته قال یحیی بن سلمة بن کهیل ولد ابی سنة سبع واربعین

ومات یوم عاشوراء سنة احدی وعشرین ومائة لهذا اینکه صنابحی در زمان عبد الملک وفات یافته
وبخاری وفات او مابین السبعین الی الثمانین ضبط نموده پس ابن حجر در تهذیب التهذیب در ترجمه عبد الرحمن صنابحی گفته
وقال ابن معین تأخر الی زمن عبد الملك بن مروان وكان عبد الملك يجلسه معه على السرير وذكره
البخاری فی التاریخ الاوسط فی فصل من مات بین السبعین الی الثمانین اما طریقیکه در ان حدیث
کردن شریک اینحدیث را از سلمه از مردی از صنابحی واقع شده پس ثبوت ان نیز محل ریب نیست چه از طریق دیگر
که دارقطنی بعد ازین ذکر نموده خود منکشف میشود که ان مرد سوید بن غفله است و سوید بن غفله از تابعین ثقات و
موثقین اثبات است ذهبی در کاشف گفته سوید بن غفلة الجعفی ابو امیة ولد عام الفیل قدم المدینة
حین دفنوا النبی صلی الله علیه وسلم وسمع ابابکر وعدة وعنه سلمة بن کهیل وعبدة بن ابی لبابة
ثقة امام زاهد قوام توفی ۸۱ اما قول دارقطنی را بطریق آخر از طرق اینحدیث که سوید بن غفله اینحدیث را از
صنابحی روایت کرده و اسناد آن بسوی صنابحی نکرده یعنی ارسال ذکر صنابحی از جناب امیر المومنین علیه السلام آورده
پس سبب طعن درینطریق نمیشود زیراکه سوید بن غفله تابعی مخضرم است از خلفاء اربعه روایت میکند چنانچه کما لا یخفی
علی من لاحظ کتب الرجال وقد نص علی ذلك الحافظ العلائی فی اجوبته والعلامة الفیروزابادی فی
نقد الصحیح واو با صنابحی هم طبقه است وورود هر دو در مدینه منوره قریب بیکدیگر اتفاق افتاده چنانچه ابن حجر
عسقلانی در تقریب گفته سوید بن غفلة بفتح المعجمة والفاء ابو امیة الجعفی مخضرم من کبار التابعین
قدم المدینة یوم دفن النبی صلی الله وسلم وکان مسلما فی حیوته ثم نزل الکوفة ومات سنة ثمانین
وله مائة وثلثون سنة ونیز ابن حجر در تقریب گفته عبد الرحمن بن عسیلة بمهملة مصغرا المرادی ابو
عبد الله الصنابحی ثقة من کبار التابعین قدم المدینة بعد موت النبی صلی الله علیه وسلم بخمسة ایام
مات فی خلافة عبد الملك پس کدام امر مانع است ازینکه چنانچه صنابحی اینحدیث را از جناب امیر المومنین علیه السلام
شنیده سوید بن غفله نیز از انجناب سماع نموده باشد و از ینجا بحمد الله تعالی ظاهر گردید که روایت سوید بن غفله اینحدیث
را از جناب امیر المومنین علیه السلام وعدم اسناد او بسوی صنابحی هرگز موجب طعن درینطریق نمیتواند شد و بالفرض
اگر تسلیم هم کنیم که سوید بن غفله اینحدیث را از جناب امیر المومنین علیه السلام بلا واسطه نشنیده بلکه از صنابحی سماع
نموده پس با اینهمه نیز بسبب سقوط این طریق از درجه اعتبار نمیشود چه هرگاه از طریق دیگر منقح شد که واسطه درمیان
سوید بن غفله و جناب امیر المومنین علیه السلام صنابحی است و او ثقه و از کبار تابعین میباشد اشتباه مرتفع شد و اینطریق

هم مخدوش نماند بالجمله ازین بیان مستخلص گردید که روایت کردن سلمة بن کهیل این حدیث را از صنابحی از جناب امیر المؤمنین
علیه السلام روایت سلمه بواسطه مرد دیگر است و فی الحقیقة سوید بن غفله است از صنابحی از جناب امیر المؤمنین سلام الله علیه
و روایت سلمه از سوید بن غفله از جناب امیر المؤمنین علیه السلام هم متصل و محمول بر سماع است و بعض آن را شنیده و موکد بعض دیگر است نه آنکه موجب
ضعف و تعارض و فتور باشد و اگر فرضاً بعضے از سیر طرق سالم نیز نبود باز هم سلامت بعض آخر آن ثبوت این حدیث را از جناب امیر المؤمنین علیه السلام کافی بود و ادعای
اضطراب آن در این صورت عین جور و جفا بلکه دلیل قلت شرم و حیا می بود چنانچه ابن حزم در کتاب المحلی جائیکه حدیث
عمران بن الحصین ان رجلا اوصی عند موته فاعتق ستة مملوکین له لم یکن له مال غیرهم فدعا
هم رسول الله صلعم فجزاهم اثلاثا ثم اقرع بینهم فاعتق اثنین وارق الاربعة وقال له قولا شدیدا
ذکر نموده و ایرادات معترضین بر این حدیث رفع کرده گفته وقالوا وجدنا حدیث عمران بن الحصین مضطربا
فیه فمرة رواه ابو قلابة عن ابی المهلب عن عمران ومرة رواه عن ابی زید ان رجلا من الانصار قال ابو محمد
فکان ماذا وما یتعلل بهذا الا قلیل الحیاء رواه ابو قلابة عن ابی زید وهو مجهول فلم نحتج به ورواه
عن ابی المهلب عن عمران بن الحصین فاشتد وثبت فاخذنا به الی ان قال ابن حزم وکل خبر فی الارض
فانه ینقله الثقة وغیر الثقة فیوخذ نقل الثقة ویترک ما نقله من لیس بثقة پس مقام کمال استعجاب و استغراب است که چگونه
دارقطنی این حدیث شریف را با وصف تعدد طرق و تکثر وجوه و سلامت آن از طعن مضطرب و غیر ثابت وامی نماید و چنین
کلام معلول و دخل مدخول حیرت ناقدین متبحرین می افزاید و مستتر نماند که کلام دارقطنی که ما در صدد نقض آن بودیم
متعلق بحدیث انا مدینة الحکمة بروایت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بود و الا در اصل حدیث انا مدینة الحکمة
دارقطنی طاعن نیست بلکه این حدیث شریف را بروایت جابر بن عبد الله انصاری خود روایت کرده کما هو صریح
من عبارة اللآلی المصنوعة و این حدیث شریف بروایت عبد الله بن عباس نیز ماثور شده چنانچه از عبارت حموئی که بلخی در
ینابیع نقل کرده واضح و ظاهر است و بالجمله حدیث انا دار العلم و علی بابها و این حدیث شریف را
ابو محمد الحسین بن مسعود بن محمد الفراء البغوی و محب الدین احمد بن عبد الله الطبری و علی بن سلطان محمد القاری و
احمد بن الفضل بن محمد باکثیر المکی و شیخ بن علی بن محمد بن عبد الله الجفری و شیخ سلیمان بن ابراهیم البلخی القندوزی روایت کرده اند محب
طبری در ذخائر العقبی گفته ذکر انه رضی الله عنه باب دار العلم و باب مدینة العلم عن علی رضی الله عنه قال قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار العلم و علی بابها اخرجه البغوی فی المصابیح فی الحسان و اخرجه ابو عمر و قال
انا مدینة العلم و علی بابها و زاد فمن اراد العلم فلیاته من بابه نیز محب طبری در ریاض نضره گفته ذکر اختصاصه بانه باب دار العلم و باب مدینة العلم

عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار العلم وعلی بابها اخرجه فی المصابیح
فی الحسان واخرجه ابو عمر وقال انا مدینة العلم وزاد فمن اراد العلم فلیأته من بابه ونیز در ریاض نضره
گفته ذکر علمه وفقهه وقد تقدم فی ذکر اعلمیته مطلقا واعلمیته بالسنة وانه باب دار العلم وان جملا من الصحابة لم یکن
یقول سلونی غیره واحالة جمع من الصحابة علیه معظم احادیث هذا الذکر وملا علی قاری در مرقاة شرح مشکوة
گفته وعنه ای عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وفی روایة انا مدینة العلم وفی روایة
المصابیح انا دار العلم وعلی بابها وفی روایة زیادة فمن اراد العلم فلیأته من بابه واحمد بن الفضل بن محمد
باکثیر المکی در وسیلة المآل فی عد مناقب الآل گفته وعن سیدنا علی کرم الله وجهه قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم انا دار العلم وعلی بابها اخرجه البغوی فی الحسان من المصابیح وحجری در کنز البراهین گفته
وقال صلی الله علیه وسلم انا دار العلم وعلی بابها وشیخ سلیمان بن خواجه کلان القندوزی البلخی در ینابیع المودة
نقلا عن ذخائر العقبی گفته وعن علی مرفوعا انا دار العلم وعلی بابها اخرجه البغوی فی المصابیح واخرجه ابو عمر انا
مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأته من بابه واز انجمله است حدیث انا میزان العلم وعلی کفتاه
الخبر واین حدیث شریف را ابو شجاع شیرویه بن شهردار بن شیرویه الدیلمی وسید علی بن شهاب الدین الهمدانی وعبد الوهاب
بن محمد بن رفیع الدین احمد البخاری وشیخ سلیمان بن ابراهیم البلخی القندوزی روایت کرده اند دیلمی در فردوس الاخبار گفته
ابن عباس انا میزان العلم وعلی کفتاه والحسن والحسین خیوطه وفاطمة علاقته والائمة من امتی عموده
یوزن فیه اعمال المحبین لنا والمبغضین لنا وسید علی بن شهاب الدین الهمدانی در روضة الفردوس گفته وعنه [ای عن ابن عباس ۱۲] قال قال
علیه السلام انا میزان العلم وعلی کفتاه والحسن والحسین خیوطه وفاطمة علاقته ونیز سید علی همدانی در
مودة القربی گفته وعن ابن عباس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا میزان
العلم وعلی کفتاه والحسن والحسین خیوطه وفاطمة علاقته والائمة من بعدی عموده یوزن فیه
اعمال المحبین لنا والمبغضین لنا ونیز علی همدانی در کتاب السبعین فی فضائل امیر المؤمنین علیه السلام نقل نموده گفته الحدیث
السادس والثلثون عنه [ای عن ابن عباس ۱۲] رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا میزان العلم و
علی کفتاه والحسن والحسین خیوطه وفاطمة علاقته رواه صاحب الفردوس وعبد الوهاب بخاری در تفسیر
الوری گفته وعنه [ای عن ابن عباس ۱۲] رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا میزان العلم وعلی کفتاه و
الحسن والحسین خیوطه وفاطمة علاقته رواه صاحب الفردوس وشیخ سلیمان القندوزی البلخی در ینابیع المودة نقلا عن کتاب السبعین

گفت الحدیث السادس والثلثون عنه رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا میزان العلم وعلی کفتاه والحسن والحسین خیوطه وفاطمة علاقته رواه صاحب الفردوس (ای عن ابن عباس ۱۲)
ونیز در ینابیع المودة نقلا عن مودة القربی گفته ابن عباس رفعه انا میزان العلم وعلی کفتاه والحسن والحسین خیوطه وفاطمة علاقته والائمة من بعدی عموده یوزن اعمال المحبین لنا والمبغضین علینا (لنا) از انجمله
ست حدیث انا مدینة الجنة وعلی بابها وایں حدیث شریف را فقیه علامه ابوالحسن علی بن محمد بن الطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی وشیخ سلیمان بن ابراهیم بن محمد البلخی القندوزی روایت کرده اند ابن المغازلی در کتاب المناقب گفته قوله صلی الله علیه وسلم انا مدینة الجنة اخبرنا محمد بن احمد بن سهل النحوی رحمه الله اذنا عن ابی طاهر ابراهیم بن محمد بن عمر بن یحیی العلوی نا عمر بن عبد الله بن محمد بن عبید الله نا عبد الرزاق بن سلمان بن غالب الازدی نا بباج ومحمد بن سعید بن شرجیل نا ابو عبد الغنی الحسن بن علی نا عبد الوهاب بن همام حدثنی ابی عن ابیه عن سعید بن جبیر عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة الجنة وعلی بابها فمن اراد الجنة فلیأتها من بابها وشیخ سلیمان البلخی در ینابیع المودة گفته ابن المغازلی بسنده عن سعید بن جبیر عن ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة الجنة وعلی بابها فمن اراد الجنة فلیأتها من بابها واز انجمله ست حدیث انا مدینة الفقه وعلی بابها وایں حدیث شریف را ابو عبد الله عبید الله بن محمد بن محمد بن حمدان بن بطة العکبری المعروف بابن بطه وشمس الدین ابو المظفر یوسف بن قزغلی الحنفی المعروف بسبط ابن الجوزی وابو الحسن علی بن محمد بن عراق الکنانی ورحمة الله بن عبد الله السندی روایت واثبات کرده اند ابن بطه علی ما نقل عنه روایت ایں حدیث بایں سند نموده ثنا ابو بکر محمد بن القاسم النحوی قال ثنا عبد الله بن ناجیة قال ثنا ابو منصور شجاع بن شجاع قال ثنا عبد الحمید بن بحر البصری قال ثنا شریک قال حدثنا سلمة بن کهیل عن عبد الرحمن عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة الفقه وعلی بابها وسبط ابن الجوزی در تذکره خواص الامة کما سمعت سابقا در ذکر حدیث مدینة العلم گفته وفی روایة انا دار الحکمة وعلی بابها وفی روایة انا مدینة الفقه وعلی بابها وابن عراق در تنزیه الشریعة کما سمعت سابقا گفته انا دار الحکمة وعلی بابها ابن بطه نع مرطب حب عد خط وفی لفظ انا مدینة الفقه واخرا انا مدینة العلم الخ ورحمة الله سندی در مختصر تنزیه الشریعة بهمین عبارت ایں حدیث شریف را ذکر کرده کما دریت آنفا واز انجمله ست

حدیث انا میزان الحکمة وعلی لسانه وا ینحدیث شریف را ابو حامد محمد بن محمد الغزالی وکمال الدین حسین بن معین
الدین الیزدی المیبذی اثبات کرده اند میبذی در فواتح شرح دیوان منسوب بجناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته
وبحکم انا مدینة العلم وعلی بابها که در جامع ترمذی مسطورست وانا میزان الحکمة وعلی لسانه که در رساله
عقلیه امام غزالی مذکورست بر طالبان طریق ایقان وشاربان رحیق عرفان واجب ست که متوجه باشند بباطن ملکوت
موطن حضرت امیر المؤمنین امام المحسنین یعسوب الواصلین مطلوب الکاملین الی آخر ما سبق واز انجمله ست حدیث
انا المدینة وانت الباب ولا یؤتی المدینة الا من بابها وا ینحدیث شریف را ابو محمد احمد بن محمد
بن علی العاصمی روایت نموده چنانچه در کتاب زین الفتی گفته واخبرنا محمد بن ابی زکریا الثقة رحمه الله
قال حدثنا ابو الحسن علی بن احمد بن عبدان قال اخبرنا محمد بن عمر بن سلم الجعابی الحافظ ابو بکر قال حدثنی
ابو محمد القسم بن محمد بن جعفر بن محمد بن عبد الله بن محمد بن عمر بن علی قال حدثنی ابی عن ابیه
عن محمد بن عبد الله عن ابیه عبد الله بن محمد عن ابیه محمد عن ابیه عمر عن ابیه علی بن ابی طالب
رضی الله عنهم قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یا علی ان الله امرنی ان ادنیک ولا اقصیک واعلمک
لتعی وانزلت علی هذه الآیة وتعیها اذن واعیة فانت الاذن الواعیة لعلمی یا علی وانا المدینة وانت الباب ولا
یؤتی المدینة الا من بابها واز انجمله ست حدیثی که جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم در ان ذکر معراج
خود فرموده ودر حق جناب امیر المؤمنین علیه السلام فهو باب مدینة علمی یا فهو باب علمی ارشاد نموده وا ینحدیث
شریف را علامه ابو الحسن علی بن محمد بن الطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی وابو المؤید موفق بن احمد الخوارزمی علی
ما نقل عنه البلخی وسلیمان بن ابراهیم البلخی القندوزی روایت کرده اند ابن المغازلی در کتاب المناقب گفته قوله
صلی الله علیه وسلم اتانی جبرئیل بدرنوک من درانیک الجنة اخبرنا ابو محمد الحسن بن احمد بن موسی الکندجانی
نا ابو الفتح هلال بن محمد الحفار نا اسمعیل بن علی بن رزین نا اخی دعبل بن علی نا شعبة بن الحجاج عن ابی
التیاح عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اتانی جبرئیل بدرنوک من الجنة فجلست
علیه فلما صرت بین یدی ربی کلمنی وناجانی فما علمنی شیئا الا علمه علی فهو باب مدینة علمی ثم
دعاه النبی صلی الله علیه وسلم الیه فقال له یا علی سلمک سلمی وحربک حربی وانت العلم بینی وبین امتی من
بعدی وشیخ سلیمان بن ابراهیم القندوزی در ینابیع المودة گفته اخرجه ابن المغازلی بسنده عن ابی الصباح عن
ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لما صرت بین یدی ربی کلمنی وناجانی

الاذن

ابی التیاح

فما علمت شیئاً الا علمتہ علیاً فہو باب علمی و نیز شیخ سلیمان بلخی در ینابیع المودۃ گفتہ اخرج موفق بن احمد
الخوارزمی بسندہ عن ابی الصباح عن ابن عباس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتانی جبرئیل
بد رنوک من الجنۃ فجلست علیہ فلما صرت بین یدی ربی کلمنی وناجانی فما علمت شیئاً الا علمتہ علیاً فہو باب علمی ثم
دعاہ الیہ فقال یا علی سلمک سلمی وحربک حربی وانت العلم فیما بینی وبین امتی واز انجملہ است حدیثے
کہ جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دراں بمخاطبہ عبد الرحمن بن عوف درحق جناب امیر المومنین علیہ السلام فہو باب
علمی ارشاد فرمودہ و ایں حدیث شریف را سید علی بن شہاب الدین الہمدانی علی ما نقل عنہ البلخی و شیخ سلیمان بن ابراہیم
القندوزی البلخی نقل کردہ اند شیخ سلیمان بلخی در ینابیع المودۃ نقلاً عن مودۃ القربیٰ گفتہ عن عکرمۃ عن ابن عباس
رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لعبد الرحمن بن عوف یا عبد الرحمن انکم اصحابی
وعلی بن ابیطالب اخی ومنی وانا من علی فہو باب علمی ووصیی وہو وفاطمۃ والحسن والحسین ہم
خیر اہل الارض عنصراً وشرفاً وکرماً واز انجملہ است حدیث علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت بہ من
بعدی وایں حدیث شریف را اکابر محدثین حفاظ و اعاظم منقدین ایقاظ اہلسنت مثل ابوشجاع شیرویہ بن شہردار
الدیلمی وابو منصور شہردار بن شیرویہ الدیلمی و سید علی بن شہاب الدین الہمدانی و جلال الدین عبد الرحمن بن
کمال الدین السیوطی و عبد الوہاب بن محمد بن رفیع الدین احمد البخاری وملا علی بن حسام الدین الشہیر بالمتقی و
ابراہیم بن عبد اللہ الوصابی الیمنی و جمال الدین عطاء اللہ بن فضل اللہ الشیرازی و محمد صدر عالم و شہاب الدین احمد بن عبد القادر
العجیلی و نور الدین بن اسمعیل السلیمانی وولی اللہ بن حبیب اللہ الکہنوی و سلیمان بن ابراہیم البلخی القندوزی بسند ثبت
نقل کردہ اند سید علی ہمدانی در کتاب المودۃ فی القربیٰ گفتہ وعن ابی ذر رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلعم علی باب
علمی ومبین لامتی ما ارسلت بہ من بعدی حبہ ایمان وبغضہ نفاق والنظر الیہ رافۃ ومودتہ عبادۃ
و نیز سید علی ہمدانی در کتاب اربعین علی ما نقل عنہ گفتہ الحدیث التاسع والعشرون عن ابی الدرداء رضی اللہ عنہ
قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت بہ من بعدی حبہ
ایمان وبغضہ نفاق والنظر الیہ رافۃ ومودتہ عبادۃ رواہ صاحب الفردوس و سیوطی در لآلی مصنوعہ
گفتہ وقال الدیلمی انا ابی انا المیدانی انا ابو محمد الحلاج انا ابو الفضل محمد بن عبد اللہ ثنا احمد بن عبید الثقفی
ثنا محمد بن علی بن خلف العطار ثنا موسیٰ بن جعفر بن ابراہیم بن محمد بن علی بن عبد اللہ بن جعفر بن
ابی طالب ثنا عبد المہیمن بن العباس عن ابیہ عن جدہ سہل بن سعد عن ابی ذر قال قال رسول اللہ

عن ابی الصباح

اہلہم

النظر
ابی ذر

مودۃ

صلی اللہ علیہ وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق و النظر الیه رافة ونیز سیوطی در جمع الجوامع گفته علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه رافة الدیلمی عن ابی ذر ونیز سیوطی در نقول جلی فی فضائل علی علیه السلام گفته الحدیث الثامن والثلثون عن ابی ذر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه رافة وعبد الوهاب بخاری در تفسیر انوری گفته وعن ابی الدرداء رضی اللہ عنه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه رافة ومودة عبادة رواه صاحب الفردوس وملا علی متقی در کنز العمال گفته علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه رافة الدیلمی عن ابی ذر وابراہیم وصابی در کتاب الاکتفا گفته وعن ابن عباس رضی اللہ عنه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه رافة اخرجه الدیلمی فی مسند الفردوس وجمال الدین محدث در اربعین فضائل جناب امیر المومنین علیه السلام گفته الحدیث الثامن عشر عن ابی ذر عن النبی صلی اللہ علیہ وآله وسلم انه قال علی باب علمی وهدیی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق ومحمد صدر عالم در معارج العلی گفته اخرج الدیلمی عن ابی ذر رضی اللہ عنه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه رافة وشهاب الدین احمد بن عبد القادر العجیلی در ذخیرة المال گفته وفی الکبیر للسیوطی رحمه اللہ قال صلی اللہ علیہ وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی رواه ابو ذر ونور الدین سلیمانی در در یتیم نقلا عن کتاب الاکتفا گفته وعن ابن عباس رضی اللہ عنه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه رافة اخرجه الدیلمی فی مسند الفردوس ومولوی ولی اللہ لکهنوی در مرآة المومنین فی مناقب اهلبیت سید المرسلین گفته قال صلی اللہ علیہ وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه رافة وشیخ سلیمان بلخی در ینابیع المودة نقلا عن کتاب اربعین گفته الحدیث التاسع والعشرون عن ابی الدرداء رضی اللہ عنه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی باب علمی ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه لخنه ومودة

ابی ذر

رضه ابو ذر

عبادة رواه صاحب الفردوس ونیز در ینابیع المودة نقلا عن کتاب المودة فی القربی گفته ابو ذر رفعه علی باب علمی
ومبین لامتی ما ارسلت به من بعدی حبه ایمان وبغضه نفاق والنظر الیه رافة وعبادة واز انجمله
است حدیث طویل مشتمل بر فضائل عظیمهٔ جناب امیر المومنین علیه السلام که جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم روز فتح خیبر
اظهار وارشاد نموده ودران واقعست که آنجناب صلوات الله علیه وآله الطاهرین بخطاب جناب امیر المومنین علیه السلام ارشاد
کرده وانت باب علمی واین حدیث شریف را ابو سعد عبد الملک بن محمد النیسابوری الخرکوشی وابو نعیم احمد بن عبد الله
الاصبهانی وابو منصور شهردار بن شیرویه بن شهردار الدیلمی والموفق بن احمد الخوارزمی المعروف باخطب خوارزم وابو العلاء الحسن
بن احمد بن الحسن العطار الهمدانی وابو حامد محمود بن محمد بن حسین بن یحیی الصالحانی وابو عبد الله محمد بن یوسف بن محمد الکنجی
الشافعی وسید شهاب الدین احمد صاحب توضیح الدلائل وشیخ سلیمان بن ابراهیم البلخی القندوزی روایت کرده اند
حالا عبارات ایشانکه مثبت مدعی باشد باید شنید اخطب خوارزم در کتاب المناقب گفته حدثنا سید الحفاظ ابو منصور
شهردار بن شیرویه بن شهردار الدیلمی فیما کتب الی من همدان حدثنا ابو الفتح عبدوس بن عبد الله
بن عبدوس الهمدانی کتابة اخبرنا الشیخ ابو طاهر الحسین بن علی بن سلمة رضی الله عنه من مسند زید
بن علی رضی الله عنه حدثنا الفضل بن الفضل بن العباس حدثنا ابو عبد الله محمد بن سهل
حدثنا محمد بن عبد الله البلدی حدثنی ابراهیم بن عبید الله بن العلاء حدثنی ابی عن زید
بن علی رضی الله عنه عن ابیه عن جده عن علی بن ابی طالب رضی الله عنه قال قال النبی صلی الله
علیه وسلم یوم فتحت خیبر لولا ان یقول فیک طوائف من امتی ما قالت النصاری فی عیسی بن مریم لقلت الیوم
فیک مقالا لا تمر علی ملاء من المسلمین الا اخذوا من تراب رجلیک وفضل طهورک یستشفون
به ولکن حسبک ان تکون منی وانا منک ترثنی وارثک وانت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی
بعدی انت تؤدی دینی وتقاتل علی سنتی وانت فی الآخرة اقرب الناس منی وانک غدا علی الحوض خلیفتی
تذود عنه المنافقین وانت اول من یرد علی الحوض وانت اول داخل الجنة من امتی وان شیعتک
علی منابر من نور رواء مرویین مبیضة وجوههم حولی اشفع لهم فیکونون غدا فی الجنة جیرانی وان
عدوک ظماء مظمئون مسودة وجوههم مقمحون حربک حربی وسلمک سلمی وسرک سری
وعلانیتک علانیتی وسریرة صدرک کسریرة صدری **وانت باب علمی** وان
ولدک ولدی ولحمک لحمی ودمک دمی وان الحق معک والحق علی لسانک وفی قلبک وبین عینیک

والایمان مخالط لحمک ودمک کما خالط لحمی ودمی وان اللہ عزوجل امرنی ان ابشرک انک وعترتک
فی الجنۃ وان عدوک فی النار لا یرد الحوض علی مبغض لک ولا یغیب عنہ محب لک قال علی فخررت لہ
سبحانہ وتعالی ساجدا وحمدتہ علی ما انعم بہ علی من الاسلام والقران وحببنی الی خاتم النبیین و
سید المرسلین صلی اللہ علیہ وآلہ وعلامہ گنجی در کفایۃ الطالب گفتہ اخبرنی ابو اسحق ابراھیم بن یوسف بن
برکۃ الکتبی اخبرنا الحافظ ابو العلاء الھمدانی اخبرنا ابو الفتح عبدوس بن عبد اللہ الھمدانی حدثنا
ابو طاھر الحسین بن علی بن سلمۃ عن مسند زید بن علی رضی اللہ عنہ حدثنا الفضل بن الفضل
بن العباس حدثنا ابو عبد اللہ محمد بن سھل حدثنا محمد بن عبد اللہ البلوی حدثنی ابراھیم
بن عبید اللہ بن العلا قال حدثنی ابی عن زید بن علی عن ابیہ عن جدہ عن علی بن ابیطالب رضی اللہ عنہ قال قال لی
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم فتحت خیبر لولا ان تقول فیک طوائف من امتی ما قالت
النصاری فی عیسی بن مریم لقلت الیوم فیک مقالا لا تمر علی ملاء من المسلمین الا اخذوا من
تراب رجلیک وفضل طھورک لیستشفعوا بہ ولکن حسبک ان تکون منی وانا منک ترثنی وارثک
وانت منی بمنزلۃ ھرون من موسی الا انہ لا نبی بعدی انت تودی دینی وتقاتل عن سنتی وانت فی الآخرۃ
اقرب الناس منی وانک غدا علی الحوض وانک اول داخل الجنۃ من امتی وان شیعتک علی منابر من نور
مسرورون مبیضۃ وجوھھم حولی اشفع لھم فیکونون غدا فی الجنۃ جیرانی وان عدوک غدا ظماء
مظمئین مسودۃ وجوھھم مقمحین حربک حربی وسلمک سلمی وسرک سری وعلانیتک علانیتی
وسریرۃ صدرک کسریرۃ صدری وانت **باب علمی** وان ولدک ولدی ولحمک لحمی ودمک
دمی وان الحق معک والحق علی لسانک وفی قلبک وبین عینیک والایمان مخالط لحمک ودمک
کما خالط لحمی ودمی وان اللہ عزوجل امرنی ان ابشرک انک وعترتک فی الجنۃ وان عدوک
فی النار لا یرد علی الحوض مبغض لک ولا یغیب عنہ محب لک قال علی فخررت للہ سبحانہ وتعالی ساجدا
وحمدتہ علی ما انعم بہ علی من الاسلام والقران وحببنی الی خاتم النبیین وسید المرسلین صلی اللہ علیہ
وسلم وشہاب الدین احمد در توضیح الدلائل گفتہ عن زید بن علی بن الحسین بن علی بن ابیطالب عن ابیہ عن جدہ
عن ابن ابیطالب رضی اللہ تعالی عنہ وعنھم قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وبارک وسلم یوم
فتحت خیبر لولا ان تقول طوائف من امتی فیک ما قالت النصاری فی عیسی بن مریم لقلت فیک مقالۃ

نسخہ: مظمئین — نسخہ: مقمحین

لا تمر بملأ من الناس الا اخذوا من تراب رجلیك ومن فضل طهورك يستشفون به ولكن حسبك ان تكون منی وانا منك ترثنی وارثك وانت منی بمنزلة هرون من موسیٰ الا انه لا نبی بعدی انت تبریٔ ذمتی وتقاتل علی سنتی وانت فی الآخرة اقرب الناس منی وانت غدا علی الحوض خلیفتی تذود عنه المنافقین وانت اول من یرد علی الحوض وانت اول داخل الجنة من امتی وان شیعتك علی منابر من نور مبیضة وجوههم حولی اشفع لهم فیكونوا غدا فی الجنة جیرانی وان عدوك غدا یردنار امسودة وجوههم وان حربك حربی وسلمك سلمی وعلانیتك علانیتی وسریرة صدرك كسریرة صدری وانت باب علمی وان ولدك ولدی ولحمك لحمی ودمك دمی وان الحق معك والحق علی لسانك وفی قلبك وبین عینیك والایمان مخالط لحمك ودمك كما خالط لحمی ودمی وان الله عز وجل امرنی ان ابشرك انك وعترتك فی الجنة وان عدوك فی النار لا یرد علی الحوض مبغض لك ولا یغیب عنه محب لك

رواه الامام الحافظ الصالحانی وقال اخبرنا محمد بن اسمعیل بن ابی نصر یعرف بدلنكفاد بقراتی علیه قال حدثنا الحسن بن احمد قال اخبرنا الامام الحافظ العالم الربانی ابونعیم احمد بن عبدالله الاصفهانی بسنده الی زید بن علیؑ فذكر بسنده ورواه ایضا الامام ابوسعد فی شرف النبوة بتغیر یسیر فی اللفظ وزیادة هی سیں احد من الامة یتقدمك وان امیر المومنین علیا كرم الله تعالیٰ وجهه خر ساجدا ثم قال الحمد لله الذی انعم علی بالاسلام وهدانی بالقران وحببنی الی خیر البریة خاتم النبیین وسید المرسلین احسانا منه وتفضلا اقول هذا حدیث جامع یدخل فیه اشتات ابواب المناقب ویشتمل اسباب خصائص الفضائل وعلو المراتب قد رواه اجلة الثقات من اهل السنة وعناة ادلة الثقات ولله الفضل والمنة والمراد من ایراده فی هذا الباب لفظة فكلما فی خطه قلمی وتقاتل علی سنتی والایمان مخالط لحمك ودمك كما خالط لحمی ودمی وشیخ سلیمان بلخی در ینابیع المودة گفته

موفق بن احمد قال اخبرنا سید الحفاظ ابومنصور بن شهردار بن شیرویه الدیلمی بسنده عن زید بن علی بن الحسین عن ابیه عن جده عن علی رضی الله عنهم قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یوم فتحت خیبر لولا ان تقول فیك طوائف من امتی ما قالت النصاریٰ فی عیسی بن مریم لقلت فیك الیوم مقالا لا تمر علی ملاء من المسلمین الا اخذوا من تراب رجلیك وفضل طهورك یستشفون به ولكن حسبك ان تكون منی وانا منك ترثنی وارثك وانت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی یا علی انت تؤدی دینی و تقاتل علی سنتی وانت فی الآخرة اقرب الناس منی وانك علی الحوض خلیفتی تذود عنه المنافقین وانت اول

فیكونون

ابومنصور شہردار

من یرد علی الحوض وانت اول داخل فی الجنۃ من امتی وان شیعتک علی منابر من نور رواء مرویین مبیضۃ وجوھھم حولی اشفع لھم فیکونون غدا فی الجنۃ جیرانی وان اعداءک غدا ظماء مظمئین مسودۃ وجوھھم مقمحون ومقمعون یضربون بالمقامع وھو سیاط من نار مقتحمین حربک حربی وسلمک سلمی وسرک سری وعلانیتک علانیتی وسریرۃ صدرک کسریرۃ صدری وانت باب علمی وان ولدک ولدی ولحمک لحمی ودمک دمی وان الحق معک والحق علی لسانک وفی قلبک وبین عینیک والایمان مخالط لحمک ودمک کما خالط لحمی ودمی وان اللہ عزوجل امرنی ان ابشرک انک انت وعترتک فی الجنۃ وعدوک فی النار لا یرد علی الحوض مبغضک ولا یغیب عنہ محبک قال علی فخررت سٰجدا للہ تعالی وحمدتہ علی ما انعم علی من الاسلام والقرآن وحببنی الی خاتم النبیین وسید المرسلین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ونیز در ینابیع المودۃ گفتہ

مطمئون

اخرج ابو المؤید اخطب الخطباء موفق بن احمد الخوارزمی المکی عن سید الحفاظ ابی منصور شہردار بن شیرویہ الدیلمی بسندہ عن زید بن علی بن الحسین عن ابیہ عن جدہ عن امیر المومنین علی رضی اللہ عنہم قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یوم فتحت خیبر لولا ان تقول فیک طوائف من امتی ما قالت النصاری فی عیسی بن مریم لقلت فیک مقالا لا تمر علی ملاء من المسلمین الا اخذوا من تراب رجلیک وفضل طھورک یستشفون بہ ولکن حسبک ان تکون منی وانا منک ترثنی وارثک وانت منی بمنزلۃ ھارون من موسی الا انہ لا نبی بعدی یا علی انت تؤدی دینی وتقاتل علی سنتی وانت فی الآخرۃ اقرب الناس منی وانک غدا علی الحوض خلیفتی وانت اول من یرد علی الحوض وانت تذود المنافقین عن حوضی وانت اول داخل فی الجنۃ من امتی وان محبیک واتباعک علی منابر من نور رواء مرویین مبیضۃ وجوھھم حولی اشفع لھم فیکونون غدا جیرانی وان اعداءک غدا ظماء مظمئین مسودۃ وجوھھم یضربون بالمقامع وھی سیاط من نار مقتحمین حربک حربی وسلمک سلمی وسرک سری وعلانیتک علانیتی وسریرۃ صدرک سریرۃ صدری وانت باب علمی وان ولدک ولدی ولحمک لحمی ودمک دمی وان الحق معک والحق علی لسانک وفی قلبک وبین عینیک والایمان مخالط لحمک ودمک کما خالط لحمی ودمی وان اللہ امرنی ان ابشرک انک وعترتک ومحبیک فی الجنۃ وعدوک فی النار لا یرد علی الحوض مبغضک ولا یغیب عنہ محبک قال علی فخررت سٰجدا للہ تبارک وتعالی وحمدتہ علی ما انعم بہ من الاسلام والقرآن وحببنی الی خاتم النبیین وسید المرسلین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واز انجملہ ست حدیثی کہ جناب سالت مآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیان

مظمئین

بحق جناب امیر المومنین علیه السلام عیبة علمی وبابی الذی اوتی منه ارشاد فرموده واینحدیث را باختلاف طرق والفاظ
ابونعیم احمد بن عبد الله الاصفهانی وابوالمؤید موفق بن احمد الخوارزمی المعروف باخطب خوارزم وابوالقاسم عبد الکریم
بن محمد بن عبد الکریم بن الفضل بن الحسن بن الحسین بن رافع الرافعی وابوعبد الله محمد بن یوسف بن محمد الکنجی الشافعی و
ابوالمجامع ابراهیم بن محمد بن مؤید الحموئی وحسام الدین ابوعبد الله حمید بن احمد المحلی وشهاب الدین احمد صاحب توضیح الدلائل
ومحمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الصنعانی وسلیمان بن ابراهیم البلخی القندوزی روایت کرده اند ابونعیم اصفهانی در کتاب
ذکر منقبة المطهرین اهلبیت محمد سید الاولین والاخرین علی ما نقل عنه گفته حدثنا ابوالفرج احمد بن جعفر النسائی
قال حدثنا محمد بن جریر قال حدثنا عبد الله بن داهر الرازی قال حدثنی ابی داهر بن یحیی الاحمری المقری
قال حدثنا الاعمش عن عبایة عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم هذا علی بن ابیطالب
لحمه من لحمی ودمه من دمی وهو منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی وقال یا ام سلمة اشهدی
واسمعی هذا علی امیر المومنین وسید المسلمین وعیبة علمی وبابی الذی اوتی منه والوصی علی الاموات من
اهل بیتی اخی فی الدنیا وخدنی فی الاخرة ومعی فی السنام الاعلی وابوالمؤید موفق بن احمد الخوارزمی المعروف باخطب
خوارزم در کتاب المناقب گفته وانبانی مهذب الائمة هذا قال انبانا محمد بن علی الشاهد قال اخبرنا الحسن
بن احمد المقری قال اخبرنا احمد بن عبد الله الحافظ قال حدثنا حبیب بن الحسن قال حدثنا عبد الله بن ایوب القرنی قال حدثنا زکریا
بن یحیی المنقری قال حدثنا اسمعیل بن عباد المدنی عن شریک عن منصور عن ابراهیم عن علقمة عن
عبد الله قال خرج النبی صلی الله علیه وسلم من عند زینب بنت جحش فاتی بیت ام سلمة وکان یومها
من رسول الله صلی الله علیه وسلم فلم یلبث ان جاء علی رضی الله عنه فدق الباب دقا خفیا فاستثبت
رسول الله صلی الله علیه وسلم الدق فانکرته ام سلمة فقال لها رسول الله صلی الله علیه وسلم قومی
فافتحی له الباب فقالت یا رسول الله من هذا الذی بلغ من خطره ما افتح له الباب فاتلقاه بمعاصمی
وقد نزلت فی آیة من کتاب الله بالامس فقال کالمغضب ان طاعة الرسول طاعة الله ومن عصی الرسول
فقد عصی الله ان بالباب رجلا لیس بالنزق ولا الخرق یحب الله ورسوله ویحبه الله ورسوله ففتحت له الباب
فاخذ بعضادتی الباب حتی اذا لم یسمع حسا ولا حرکة وصرت الی خدری استاذن فدخل فقال رسول الله
صلی الله علیه وسلم اتعرفینه قلت نعم هذا علی بن ابیطالب قال صدقت سجیته من سجیتی ولحمه من
لحمی ودمه من دمی وهو عیبة علمی اسمعی واشهدی وهو قاتل الناکثین والقاسطین والمارقین

وانکرته

من بعدی اسمعی واشہدی لو ان عبدا عبد اللہ الف عام من بعد الف عام بین الرکن والمقام ثم لقی اللہ مبغضا لعلی
رضی اللہ عنہ لاکبہ اللہ یوم القیمۃ علی منخریہ فی نار جہنم وقال رضی اللہ عنہ صوابہ لکبہ واکب غیر متعد والنزق
(ای قال الخوارزمی ۱۲)
الخفیف الطائش یقال نزق لما طاش ورجل نزق فیہ نزق وطیش ونزق فرسہ ضربہ لینزو والخرق والذی
فیہ دہش من خرق الغزال اذا خیف فلزق بالارض من الدہش واصابہ خرق ای دہش وخرق فی علمہ
فیہ خرق وہو خرق وہی خرقاء وناقۃ خرقاء لا تتعاہد مواضع قوائمہا من الارض وریح خرقاء لا یدوم علی جہۃ فی
ہبوبہا ونیز اخطب خوارزم در کتاب المناقب گفتہ وانبانی ابو العلاء ہذا قال اخبرنا الحسن بن احمد المقری قال اخبرنا
احمد بن عبد اللہ الحافظ قال اخبرنا ابو الفرج احمد بن جعفر النسائی قال حدثنا محمد بن جریر قال حدثنا عبد اللہ
بن داہر بن یحیی الرازی قال حدثنی ابی داہر بن یحیی المقری قال حدثنا الاعمش عن عبایۃ عن ابن عباس قال قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہذا علی بن ابی طالب لحمہ من لحمی ودمہ من دمی وہو منی بمنزلۃ
ہارون من موسی غیر انہ لا نبی بعدی وقال یا ام سلمۃ اشہدی واسمعی ہذا علی امیر المومنین وسید
المسلمین **عیبۃ علمی وبابی الذی اوتی منہ** اخی فی الدنیا وخدنی فی الآخرۃ ومعی فی
السنام الاعلی وعبد الکریم بن محمد الرافعی در تدوین فی ذکر اہل العلم بقزوین گفتہ کتب الینا ابو الفتح محمد بن عبد الباقی
وقرأت علی یوسف بن عمر بسماعہ منہ قال ثنا ابو الفضل احمد بن الحسن بن خیرون انبا ابو علی احمد بن ابراہیم
بن الحسن بن شاذان ثنا ابو بکر بن کامل ثنا القسم بن العباس ثنا زکریا بن یحیی الخراز ثنا اسمعیل بن عباد
ثنا شریک عن منصور عن ابراہیم عن علقمۃ عن عبد اللہ قال خرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من بیت
زینب بنت جحش واتی بیت ام سلمۃ وکان یومہا من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلم یلبث ان جاء
علی فدق الباب دقا خفیفا فاثبت النبی صلی اللہ علیہ وسلم الدق وانکرتہ ام سلمۃ فقال لہا رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم قومی فافتحی لہ قالت یا رسول اللہ من ہذا الذی بلغ من خطرہ ما افتح لہ الباب واتلقاہ
بمعاصمی وقد نزلت فی آیۃ من کتاب اللہ تعالی بالامس فقال لہا صلی اللہ علیہ وسلم کہیئۃ المغضب
ان طاعۃ الرسول کطاعۃ اللہ ومن عصی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقد عصی اللہ ان بالباب رجلا
لیس بنزق ولا خرق یحب اللہ ورسولہ ویحبہ اللہ ورسولہ ففتحت الباب فاخذ بعضادتی الباب حتی اذا
لم یسمع حسیسا ولا حرکۃ وصرت فی خدری استاذن فدخل فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یا ام سلمۃ اتعرفینہ قالت نعم یا رسول اللہ ہذا علی بن ابی طالب قال صدقت سجیتہ من سجیتی ولحمہ

من لحمی ودمہ من دمی وھو حیبۃ علمی فاسمعی واشھدی وھو قاتل الناکثین والمارقین والقاسطین
من بعدی فاسمعی واشھدی و ھو قاسم عداتی فاسمعی واشھدی لوان عبدا عبد اللہ الف عام والف
عام والف عام بین الرکن والمقام ثم لقی اللہ تعالی مبغضا لعلی بن ابیطالب و عترتی اکبہ اللہ علی منخریہ یوم القیامۃ
فی نار جھنم تخفیف الدق ادب لئلا یزعج من فی البیت وقولہ اثبت الدق ای عرف انہ حق من یقال اثبت
وثبت والمعصم موضع السوار من الید وقولہ نزلت فی آیۃ من کتاب اللہ تعالی یمکن ان یرید بہ آیۃ الحجاب بینا
قولہ لتلقاہ بمعاصمی ویمکن ان یرید الآیات الواردۃ فی فضیلۃ زوجات النبی صلی اللہ علیہ وسلم وبمناسبۃ
استبعادھا فتح الباب لہ وعلی التقدیرین المعنی فی ودی مثلی والنزق الطیاش یقال نزق ینزق ای طاش و
یقال اغلق الرجل ای غضب والغلق کذی یغضب کثیرا ویجوز ان یکون اللفظ ولا علق بالعین یقال علق بہ اذا ھوئیہ
ویقال من ذی علق ای ذی ھوی یعنی انہ ضابط نفسہ یعرف ادب الدخول ووقتہ وقولھا
وانا اختال فی مشیتی بہامش فی الاصل ۱۲ یجوز ان یکون سبب الاختیال تعجبھا مما وصف بہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم
الداق بابہ ویجوز ان یکون السبب تعجبھا بفتح الباب لمن وصفہ بہ وحیس الشی محسہ ویقال اراد
بالناکثین الذین بغوا علی علی رضی اللہ عنہ وبالمارقین الخوارج قال صلی اللہ علیہ وسلم یمرقون من الدین و
بالقاسطین الکفار قال تعالی واما القاسطون فکانوا لجھنم حطبا ومحمد بن یوسف کنجی در کفایۃ الطالب گفتہ
اخبرنا المعمر ابو اسحق ابراھیم بن عثمان بن یوسف الکاشغری اخبرنا الشیخان ابن البنیطی و الکاغذی قال
ابو الفتح اخبرنا ابو الفضل بن خیرون وقال ابو المظفر اخبرنا ابوبکر احمد بن الطریثیثی قالا اخبرنا ابو علی بن شاذان
اخبرنا عبد اللہ بن جعفر بن درستویہ اخبرنا الحافظ ابو یوسف یعقوب بن سفیان الفارسی الفسوی
فی مشیختہ حدثنا ابو طاھر محمد بن تسنیم الحضرمی حدثنا حسن بن حسین العرنی حدثنی یحیی بن عیسی
الرملی عن الاعمش عن حبیب بن ابی ثابت عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لام سلمۃ
ھذا علی بن ابیطالب لحمہ لحمی ودمہ من دمی وھو منی بمنزلۃ ھارون من موسی الا انہ لا نبی بعدی یا ام سلمۃ
ھذا علی امیر المومنین وسید المسلمین ووعاء علمی ووصیی وبابی الذی اوتی منہ اخی فی
الدنیا والآخرۃ ومعی فی المقام الاعلی یقتل القاسطین والناکثین والمارقین ونیز کنجی در کفایۃ الطالب گفتہ
الباب السادس والثمانون فی ان خلق علی رضی اللہ عنہ مثل خلق النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخبرنا ابو الحسن
بن ابی عبد اللہ بن الحسن الانجی بدمشق عن الحافظ ابی الفضل محمد بن ناصر بن علی السلامی اخبرنا محمد بن علی

تمنّها ترید
لمّا تُرید

بن عبید الله ثنا عمی احمد بن عبید الله حدثنا ابو الحسین بن الصواف حدثنا عبد الله بن ابی سفیان
حدثنا محمد بن الکدیمی حدثنا زکریا بن یحیی حدثنا اسمعیل بن عباد عن شریک النخعی عن سعد بن زید
قال خرج علینا رسول الله صلی الله علیه وسلم من بیت زینب حتی دخل بیت ام سلمة وکان یومها من
رسول الله فلم یلبث ان جاء علی بن ابیطالب رضی الله عنه ودق الباب دقا خفیفا فاستثبت رسول الله صلی الله
علیه وسلم فقال یا ام سلمة قومی فافتحی فقلت یا رسول الله ما الذی بلغ من خطره ما افتح له الباب والقاه
بمعاصمی وقد نزلت فی بالامس اية من کتاب الله عز وجل فقال لها رسول الله کالمغضبان طاعة رسول
الله کطاعة الله وان بالباب رجلا لیس بنزق ولا بخرق یحب الله ورسوله ولم یکن یدخل حتی ینقطع الوطئ
قالت فقمت ففتحت له الباب فاخذ بعضادتی الباب حتی اذا لم یسمع حسا استاذن ودخل فقال
رسول الله صلی الله علیه وسلم اتعرفینه قلت نعم هذا علی بن ابیطالب قال صدقت سجیته سجیتی
ودمه کدمی وهو عیبة علمی فاسمعی واشهدی لو ان عبدا من عباد الله عز وجل عبد الله الف عام
والف عام بعد الف عام بین الرکن والمقام ثم لقی الله عز وجل مبغضا لعلی وعترته کبه الله عز وجل علی منخریه یوم القیمة
فی نار جهنم قلت هذا حدیث حسن سنده مشهور عند اهل النقل وابراهیم بن محمد حموئی در فرائد السمطین
علی ما نقل عنه باسناد خود آورده عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
لام سلمة هذا علی بن ابیطالب لحمه لحمی ودمه من دمی وهو منی بمنزلة هارون من موسی الا انه
لا نبی بعدی یا ام سلمة هذا علی امیر المومنین وسید المسلمین ووصیی وعیبة علمی و
بابی الذی اوتی منه اخی فی الدنیا والاخرة ومعی فی السنام الاعلی یقتل القاسطین والمارقین و
الناکثین وشهاب الدین احمد در توضیح الدلائل گفته عن ابن عباس رضی الله عنهما عن النبی صلی الله علیه
وعلی اله وبارک وسلم انه قال وهو فی بیت ام سلمة رضی الله تعالی عنها هذا علی بن ابیطالب لحمه من
لحمی ودمه من دمی وهو منی بمنزلة هارون من موسی غیر انه لا نبی من بعدی ثم قال صلی الله علیه وسلم
یا ام سلمة اشهدی واسمعی هذا علی امیر المومنین وسید المسلمین وعیبة علمی وبابی
الذی اوتی منه اخی فی الدنیا وخدنی فی الاخرة ومعی فی السنام الاعلی وشیخ محمد حفنی در حاشیه
جامع صغیر گفته قوله عیبة علمی ای وعاء علمی الحافظ له فانه مدینة العلم ولذا کانت الصحابة تحتاج الیه
فی فک المشکلات ومحمد بن اسمعیل الامیر الیمانی در روضه ندیه گفته ذکر الفقیه العلامة حمید رحمه الله فی

شرحہ بعضا من الروایات فی الخوارج ولم یستوفوا کما سقناہ الا انہ ذکر ما لم نذکرہ فیما مضی وذکر بسندہ الی ابن عباس قال کان ابن عباس جالسا بمکۃ یحدث الناس علی شفیر زمزم فلما انقضی حدیثہ نھض الیہ رجل من القوم فقال یا ابن عباس انی رجل من اھل الشام قال اعوان کل ظالم الا من عصم اللہ منکم سل عما بدا لک قال یا ابن عباس انی جئت اسالک عن علی بن ابیطالب وقتلہ اھل لا الہ الا اللہ لم یکفروا بقبلۃ ولا بحج ولا صیام رمضان فقال لہ ثکلتک امک سل عما یعنیک قال یا عبد اللہ ما جئتک اضرب من حمص لحج ولا عمرۃ ولکن اتیتک لتشرح لی امر علی وفعالہ فقال ویحک ان علم العالم صعب لا یحتمل ولا تقربہ القلوب الی ان نقل عن ابن عباس انہ قال فی خطاب الشامی فاجلس حتی اخبرک الذی سمعتہ من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعاینتہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تزوج زینب بنت جحش فاولم وکانت ولیمتہ الحیس وکان یدعو عشرۃ عشرۃ من المؤمنین فکانوا اذا اصابوا من طعام نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم استانسوا الی حدیثہ واشتھوا النظر فی وجھہ وکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یشتھی ان یخففوا عنہ ویخلو لہ المنزل لانہ کان قریب عھد بعرس زینب بنت جحش وکان یکرہ اذی المؤمنین فانزل اللہ سبحانہ یا ایھا الذین امنوا لا تدخلوا بیوت النبی الا ان یؤذن لکم الی طعام غیر ناظرین اناہ ولکن اذا دعیتم فادخلوا فاذا طعمتم فانتشروا ولا مستانسین لحدیث ان ذلکم کان یؤذی النبی فیستحیی منکم واللہ لا یستحیی من الحق فلما نزلت ھذہ الایۃ کان الناس اذا اصابوا من طعام نبیھم لم یلبثوا ان یخرجوا فمکث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سبعۃ ایام ولیالیھا ثم تحول الی بیت ام سلمۃ بنت امیۃ وکانت لیلتھا وصبحھا ویومھا من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلما تعالی النھار وانتھی علی الی الباب فدقہ دقا خفیفا فعرف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دقہ وانکرتہ ام سلمۃ فقال یا ام سلمۃ قومی وافتحی الباب قالت یا رسول اللہ من ھذا الذی یبلغ من خطرہ ان ینظر الی محاسنی فقال لھا بنی اللہ کھیئۃ المغضب من یطع الرسول فقد اطاع اللہ قومی وافتحی الباب فان بالباب رجلا لیس بالخرق ولا بالنزق ولا بالعجل یحب اللہ ورسولہ ویحبہ اللہ ورسولہ یا ام سلمۃ انہ اخذ بعضادتی الباب فلیس بفاتح الباب ولا داخل الدار حتی یغیب عنہ الوطء فقامت ام سلمۃ وھی لا تدری من بالباب غیر انھا قد حفظت النعت والمدح فمشت نحو الباب وھی تقول بخ بخ لرجل یحب اللہ ورسولہ ویحبہ اللہ ورسولہ ففتحت وامسک علی بعضادتی الباب فلم یزل قائما حتی خفی علیہ الوطء فدخلت ام سلمۃ خدرھا وفتح علی الباب فدخل فسلم علی النبی صلعم

فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لام سلمۃ هل تعرفینہ قالت نعم وهنیئا لہ هذا علی قال صدقت یا ام سلمۃ هذا علی بن ابیطالب لحمہ لحمی و دمہ دمی وهو منی بمنزلۃ هارون من موسی الا انہ لا نبی بعدی یا ام سلمۃ اسمعی و اشهدی هذا علی امیر المومنین وسید المسلمین وعیبۃ علمی و بابی الذی اوتی منہ والوصی علی الاموات من اهل بیتی والخلیفۃ علی الاحیاء من امتی اخی فی الدنیا و قرینی فی الاخرۃ ومعی فی السنام الاعلی فاشهدی یا ام سلمۃ انہ یقاتل الناکثین والقاسطین والمارقین فقال الشامی فرجت عنی یا ابن عباس اشهد ان علیا مولای و مولی کل مسلم انتهی کلامہ وشیخ سلیمان بن ابراهیم القندوزی البلخی در ینابیع المودۃ گفتہ اخرج موفق بن احمد الخوارزمی عن یحیی و مجاهد هما عن ابن عباس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم یا ام سلمۃ هذا علی لحمہ لحمی و دمہ دمی وهو منی بمنزلۃ هارون من موسی الا انہ لا نبی بعدی یا ام سلمۃ اسمعی واشهدی هذا علی امیر المومنین و سید المسلمین وهذا عیبۃ علمی وهذا بابی الذی اوتی منہ وهذا اخی فی الدنیا والاخرۃ وهذا معی فی السنام الاعلی و نیز بلخی در ینابیع المودۃ گفتہ اخرج الحموینی عن ابراهیم النخعی عن علقمۃ عن ابن مسعود قال خرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من بیت زینب بنت جحش واتی بیت ام سلمۃ وکان یومها فجاء علی قال صلی اللہ علیہ وسلم یا ام سلمۃ هذا علی حبیبی لحمہ من لحمی و دمہ من دمی وهو عیبۃ علمی واسمعی واشهدی انہ قاتل الناکثین والقاسطین والمارقین من بعدی وهو قاصم اعدائی ومحیی سنتی واسمعی واشهدی لو ان عبدا عبد اللہ الف عام والف عام والف عام بین الرکن والمقام ولقی اللہ تعالی مبغضا لعلی وعترتی اکبہ علی منخریہ فی جهنم یوم القیمۃ و مؤید این حدیث شریف در خصوص وصف عیبۃ علمی کلام معجز نظام جناب امیر المومنین علیہ السلام است کہ در ان کلام آنجناب بعض صفات عالیہ خود بیان فرمودہ و در جملہ ان ارشاد نمودہ انا عیبۃ العلم انا ادیۃ الحلم و این کلام حقائق انضمام ان امام عالیمقام علیہ آلاف التحیۃ والسلام سابقا در وجہ صد و بستم از کتاب توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل منقول شدہ فلیراجع و نیز مؤید انست خطبہ جناب امیر المومنین علیہ السلام کہ دران خطبہ آنجناب در وصف آل محمد صلوات اللہ علیهم اجمعین هم موضع سرہ ولجاء امرہ وعیبۃ علمہ ارشاد فرمودہ و این خطبہ را شیخ سلیمان بن ابراهیم البلخی در ینابیع المودۃ باختصار ذکر نمودہ چنانچہ گفتہ وفی نهج البلاغۃ قال امیر المومنین علی علیہ السلام فی خطبتہ بعد انصرافہ من صفین یذکر آل محمد صلی اللہ علیہ والہ وسلم هم موضع سرہ ولجاء امرہ وعیبۃ علمہ وموئل حکمہ وکهوف کتبہ وجبال دینہ بهم اقام انحناء ظهرہ واذهب

عن

فقال

ارتعاد فرائصہ لا یقاس بآل محمد صلی اللہ علیہ وآلہ من ہذہ الامۃ احد ولا یسوی بہم من جرت نعمتہم علیہ ابدا ہم اساس الدین وعماد الیقین الیہم یفیئ الغالی وبہم یلحق التالی ولہم خصائص حق الولایۃ وفیہم الوصیۃ والوراثۃ الآن اذ رجع الحق الی اہلہ ونقل الی منتقلہ ونیز در ینابیع المودۃ گفتہ فی نہج البلاغۃ من خطبۃ امیر المؤمنین وامام المتقین وقائد الغر المحجلین ویعسوب الدین مولانا ومولی الانس والجن اسد اللہ الغالب علی بن ابیطالب سلام اللہ علیہ وعلی الائمۃ من اولادہ دائما ابدا متزائدا متنامیا متکاثرا باقیا سرمدا بعد نظرہ من صفین منہا یعنی آل محمد صلی اللہ علیہ وآلہ ہم موضع سرہ ولجاء امرہ وعیبۃ علمہ وموئل حکمہ وکہوف کتبہ وجبال دینہ بہم اقام انحناء ظہرہ واذہب ارتعاد فرائصہ منہا فی المنافقین زرعوا الفجور وسقوا الغرور وحصدوا الثبور لا یقاس بآل محمد صلی اللہ علیہ وآلہ من ہذہ الامۃ احد ولا یسوی بہم من جرت نعمتہم علیہ ابدا ہم اساس الدین وعماد الیقین الیہم یفیئ الغالی وبہم یلحق التالی ولہم خصائص حق الولایۃ وفیہم الوصیۃ والوراثۃ الآن اذ رجع الحق الی اہلہ ونقل الی منتقلہ ونیز مؤید انست ارشاد جناب امام زین العابدین علیہ السلام نحن ابواب اللہ ونحن الصراط المستقیم ونحن عیبۃ علمہ واین ارشاد باسناد او عنقریب ان شاء اللہ منقول خواہد شد واز انجملہ ست حدیث ہذا اول من آمن بی واول من یصافحنی یوم القیامۃ چہ جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دران بعد ذکر فضائل عدیدہ جناب امیر المؤمنین علیہ السلام در حق آنحضرت فرمودہ اند وہو بابی الذی اوتی منہ واین حدیث شریف را طراز المحدثین ابوبکر احمد بن موسی بن مردویہ الاصبہانی وابو القسم علی بن الحسن بن ہبۃ اللہ المعروف بابن عساکر وابو عبد اللہ محمد بن یوسف بن محمد الکنجی الشافعی روایت کردہ اند ابن مردویہ در کتاب المناقب علی ما نقل عنہ گفتہ۔ حدثنا سلیمان بن احمد قال حدثنا عبد اللہ بن داہر قال حدثنی ابی عن الاعمش عن عبایۃ الاسدی عن ابن عباس قال ستکون فتنۃ فمن ادرکہا او فان ادرکہا احد منکم فعلیہ بخصلتین کتاب اللہ وعلی بن ابیطالب فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول وہو آخذ بید علی بن ابیطالب ہذا اول من آمن بی واول من یصافحنی یوم القیمۃ وہو فاروق ہذہ الامۃ یفرق بین الحق والباطل وہو یعسوب المؤمنین والمال یعسوب الظلمۃ وہو الصدیق الاکبر وہو بابی الذی اوتی منہ ومحمد بن یوسف کنجی در کفایۃ الطالب گفتہ الباب التاسع والاربعون فی تخصیص علی بالمتابعۃ عند الفتنۃ اخبرنا العلامۃ مفتی الشام ابو نصر محمد بن ہبۃ اللہ القاضی اخبرنا ابو القسم مسعدۃ اخبرنا ابو القسم الحافظ اخبرنا ابو القسم السمرقندی اخبرنا ابو القسم مسعدۃ

اخبرنا عبد الرحمن بن عمر الفارسی اخبرنا ابو احمد بن عدی حدثنا علی بن سعید بن بشیر حدثنا عبد الله
بن داهر الرازی حدثنا ابی عن الاعمش عن عبایة عن ابن عباس قال ستکون فتنة فمن ادرکها منکم
فعلیکم بخصلتین کتاب الله و علی بن ابی طالب فانی سمعت رسول الله صلی الله و سلم و هو اخذ بید
علی و هو یقول هذا اول من امن بی و اول من یصافحنی و هو فاروق هذه الامة یفرق بین الحق و
الباطل و هو یعسوب المومنین والمال یعسوب الظالمین و هو الصدیق الاکبر و هو بابی الذی اوتی منه
و هو خلیفتی من بعدی واز انجملہ ست حدیث علی بن ابیطالب باب حطۃ کہ مؤید بودن ان برای حدیث مدینۃ العلم
از کلام حافظ سخاوی واضح و لائح ست این حدیث شریف را ابوالحسن علی بن عمر بن احمد الدارقطنی و ابوشجاع شیرویہ بن شہردار
الدیلمی و سید علی بن شہاب الہمدانی و جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی و عبد الوہاب بن محمد بن رفیع الدین احمد
البخاری و احمد بن محمد بن علی المعروف بابن حجر المکی و ملا علی بن حسام الدین المتقی و شیخ بن عبد اللہ بن شیخ بن عبد اللہ
العیدروس الیمنی و علی بن احمد بن محمد بن ابراہیم العزیزی البولاقی الشافعی و مرزا محمد بن معتمد خان البدخشی و محمد صدر عالم
و محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الصنعانی و احمد بن عبد القادر العجیلی و شیخ سلیمان بن ابراہیم البلخی القندوزی روایت
کردہ اند دیلمی در فردوس الاخبار گفتہ ابن عباس علی باب حطۃ من دخل منہ کان مومنا و من خرج منہ کان
کافرا و سید علی ہمدانی در روضۃ الفردوس گفتہ و عنہ قال قال علیہ السلام علی بن ابیطالب باب حطۃ من دخلہ
ظ حطہ صح
(ای عن ابن عباس ۱۲)
کان مومنا و من خرج منہ کان کافرا و نیز سید علی ہمدانی در کتاب المودۃ فی القربی گفتہ عن ابن عباس رضی
اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم علی باب حطۃ من دخل فیہ کان مومنا و من خرج
عنہ کان کافرا و جلال الدین سیوطی در رسالہ القول الجلی فی فضائل علی گفتہ الحدیث التاسع والثلثون عن ابن
عباس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم قال علی بن ابیطالب باب حطۃ من دخل منہ کان مومنا
و من خرج منہ کان کافرا اخرجہ الدارقطنی فی الافراد و نیز سیوطی در جامع صغیر گفتہ علی باب حطۃ من
دخل منہ کان مومنا و من خرج منہ کان کافرا قط فی الافراد عن ابن عباس و عبد الوہاب بخاری در تفسیر انوری گفتہ
و عنہ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم علی بن ابیطالب باب حطۃ من دخل منہ کان مومنا و
ظ حطہ صح
(ای عن ابن عباس ۱۲)
من خرج منہ کان کافرا رواہ صاحب الفردوس و ابن حجر مکی در صواعق در ذکر احادیث مناقب جناب امیر المومنین علیہ السلام گفتہ
الحدیث الرابع والثلثون اخرج الدارقطنی فی الافراد عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ و سلم قال علی باب
حطۃ من دخل منہ کان مومنا و من خرج منہ کان کافرا و ملا علی متقی در کنز العمال گفتہ علی بن ابیطالب باب حطۃ

من دخل منه کان مومنا ومن خرج منه کان کافرا قط فی الافراد عن ابن عباس و شیخ بن عبد الله العیدروس
در عقد نبوی گفته واخرج الدارقطنی فی الافراد عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم قال علی باب حطة
من دخل منه کان مومنا ومن خرج منه کان کافرا و عزیزی در سراج منیر گفته (علی باب حطة) ای طریق
حط الخطایا (من دخل منه کان مومنا ومن خرج منه کان کافرا) یحتمل ان المراد الحث علی اتباعه والزجر عن
مخالفته وقال المناوی ای انه تعالی کما جعل لبنی اسرائیل دخولهم الباب متواضعین خاشعین سببا للغفران جعل
الاهتداء بهدی علی سببا للغفران وهذا نهایة المدح اهـ وقال العلقمی اشار الی قوله تعالی وقولوا حطة نغفر لکم
خطایاکم ای قولوا حط عنا ذنوبنا وارتفعت علی معنی مسئلتنا او امرنا فعلی رضی الله عنه من اقتدی به واهتدی
بهدیه وتبعه فی احواله اهـ قوله کان مومنا کامل الایمان (قط الافراد عن ابن عباس) و مرزا محمد بن معتمد خان بدخشی در مفتاح النجا گفته واخرج
الدارقطنی فی الافراد عن ابن عباس رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم قال علی باب حطة من دخل فیه
کان مومنا ومن خرج منه کان کافرا و محمد صدر عالم در معارج العلی گفته واخرج الدارقطنی فی الافراد عن ابن عباس
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علی بن ابی طالب باب حطة من دخل منه کان مومنا ومن خرج منه
کان کافرا و محمد بن اسمعیل الامیر الیمانی در روضه ندیه شرح تحفه علویه گفته ؎ قل من المدح بما شئت فلم تأت
فیما قلته شیئا فریا ٭ کل من رام ان یساویه ٭ فی العلی فاعده روما اشعبیا ٭ هذه کالفذلکة
لما تقدم من فضائله کانه قال اذا قد عرفت انه احرز کل کمال وبذ فی کل فضیلة کملة الرجال فقل ما شئت
فی مدحه کان تمدحه بالعبادة فانه بلغ رتبتها العلیة وبالشجاعة فانه انسی ما سبقه من ابطال البریة
وبالزهادة فانه امامها الذی به یقتدی وبالجود فانه الذی الیه فیه المنتهی وبالجملة فلا فضیلة الا وهو حامل
لوائها ومقدام امرائها فقل فی صفاته ما انطلق به اللسان فلن یعیبك فی ذلك انسان وفی هذه اشارة
الی عدم انحصار فضائله کما قد اشرنا الیه سابقا وکیف تحصر لنا وقد قال امام المحدثین احمد بن حنبل انه ما ثبت
لاحد من الفضائل الصحیحة مثل ما ثبت للوصی علیه السلام وقد علم ان کتب السنة قد شرقت وغربت
وبلغت مبلغ الریاح فلا یمکن حصرها ولنشر الی ما المراد ذکره سابقا من ذلك انه من الرسول صلی الله علیه وسلم
بمنزلة الراس من البدن کما اخرجه الخطیب من حدیث البراء والدیلمی فی مسند الفردوس من حدیث ابن عباس رضی الله
عنهما عنه صلعم علی منی بمنزلة راسی من بدنی ومن ذلك انه باب حطة کما اخرجه الدارقطنی فی الافراد عن ابن
عباس عنه صلعم علی باب حطة من دخل منه کان مومنا ومن خرج منه کان کافرا و احمد بن عبد القادر عجیلی در

ذخیرة المال گفته شعر وذاک باب حطة من یلج به فهو مؤمن وکافر من یخرج به ٭ اخرج الدارقطنی ان النبی صلی الله
علیه وسلم قال علیٌ باب حطة من دخل منه کان مؤمنا ومن خرج منه کان کافرا و شیخ سلیمان بلخی در ینابیع المودة
نقلا عن الجامع الصغیر گفته علی باب حطة من دخل منه کان مؤمنا ومن خرج منه کان کافرا للدارقطنی فی الافراد
عن ابن عباس ونیز در ینابیع المودة نقلا عن مودة القربی گفته عن ابن عباس رفعه علیٌ باب حطة من دخل فیه کان مؤمنا
ومن خرج منه کان کافرا ونیز در ینابیع المودة نقلا عن الصواعق گفته الرابع والثلثون اخرج الدارقطنی فی الافراد
عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وآله وسلم قال علیٌ باب حطة من دخل فیه کان مؤمنا ومن خرج منه
کان کافرا وازانجمله است حدیث علی بن ابیطالب باب الدین واین حدیث شریف را شیرویه بن شهردار دیلمی وسید علی همدانی و شیخ
سلیمان بلخی روایت کرده اند سید علی همدانی در کتاب اربعین فی فضائل امیرالمؤمنین علیه السلام علی نقل عنه گفته الحدیث
الاربعون عنه (ای عن ابن عباس ۱۲) رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علی بن ابیطالب باب الدین من
دخل فیه کان مؤمنا ومن خرج منه کان کافرا رواه صاحب الفردوس و شیخ سلیمان بلخی در ینابیع المودة کتاب اربعین را تماما وارد نموده
واین حدیث را نیز بهمین الفاظ آورده وازجمله مؤیدات این حدیث شریف ست کلام ام الخیر بنت الحریش که در حرب صفین انشا
کرده ودران کلام بعد ذکر فضائل جناب امیرالمؤمنین علیه السلام تصریح نموده که جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم
آنجناب را باب دین خود گردانیده ابو عمر احمد بن محمد بن عبد ربه القرطبی در کتاب العقد الفرید در کتاب الجمانة گفته (وفود ام الخیر
بنت حریش علی معاویة) عبید الله بن عمر الغسانی عن الشعبی قال کتب معاویة الی والیه بالکوفة ان احمل
الیه ام الخیر بنت الحریش بن سراقة البارقی برحلها واعلمها انی مجازیها بالخیر خیرا وبالشر شرا بقولها
فیه فلما ورد علیه کتابه رکب الیها فاقرأها کتابه فقالت اما انا فغیر زائغة عن طاعة ولا معتلة بکذب و
لقد کنت احب لقاء امیرالمؤمنین لامور تختلج فی صدری فلما شیعها واراد مفارقتها قال لها یا ام الخیر
ان امیرالمؤمنین کتب الی انه مجازینی بالخیر خیرا وبالشر شرا فمالی عندک قالت یا هذا لا یطمعک برک بی
ان اسرک بباطل ولا یؤیسک معرفتی بک ان اقول فیک غیر الحق فسارت خیر مسیر حتی قدمت علی معاویة
فانزلها مع الحرم ثم ادخلها فی الیوم الرابع وعنده جلساؤه فقالت السلام علیک یا امیرالمؤمنین ورحمة الله
وبرکاته فقال لها وعلیک السلام یا ام الخیر بحق ما دعوتنی بهذا الاسم قالت یا امیرالمؤمنین لکل اجل کتاب
قال صدقت فکیف حالک یا خالة وکیف کنت فی مسیرک قالت لم ازل یا امیرالمؤمنین فی خیر وعافیة حتی
صرت الیک فانا فی مجلس انیق عند ملک رفیق قال معاویة بحسن نیتی ظفرت بکم قالت یا امیرالمؤمنین یعیذک الله

الله من دحض المقال وما تؤذي عاقبته فقال ليس هذا اردنا اخبرينا كيف كان كلامك اذ قتل عمار
بن ياسر قالت لم اكن زورته قبل ولا رويته بعد وانما كانت كلمات نفثها لساني عند الصدمة فان احببت
ان احدث لك مقالا غير ذلك فعلت فالتفت معاوية الى جلسائه فقال ايكم يحفظ كلامها فقال رجل
منهم انا احفظ بعض كلامها يا امير المومنين قال هات قال كاني بها بين بردين زئبرين كثيفي النسج
وهي على جمل ارمك وبيدها سوط منتشر الضفيرة وهي كالفحل يهدر في شقشقته تقول يا ايها الناس اتقوا
ربكم ان زلزلة الساعة شيء عظيم ان الله قد اوضح لكم الحق وابان الدليل وبين السبيل ورفع العلم ولم يدعكم
في عمياء مدلهمة فاين تريدون رحمكم الله افرارا عن امير المومنين ام فرارا من الزحف ام رغبة عن الاسلام
ام ارتدادا عن الحق اما سمعتم الله جل ثناؤه يقول ولنبلونكم حتى نعلم المجاهدين منكم والصابرين ونبلو
اخباركم ثم رفعت راسها الى السماء وهي تقول اللهم قد عيل الصبر وضعف اليقين وانتشرت الرعبة وبيدك
يا رب ازمة القلوب فاجمع اللهم بها الكلمة على التقوى والف القلوب على الهدى واردد الحق الى اهله هلموا
رحمكم الله الى الامام العادل والرضي التقي والصديق الاكبر انها احن بدرية واحقاد جاهلية
وثب بها واثب حين الغفلة ليدرك ثارات بني عبد شمس ثم قالت قاتلوا ائمة الكفر انهم لا ايمان
لهم لعلهم ينتهون صبرا يا معشر المهاجرين والانصار قاتلوا على بصيرة من ربكم وثبات من دينكم
فكاني بكم غدا وقد لقيتم اهل الشام كحمر مستنفرة فرت من قسورة لا تدري اين يسلك بها من فجاج الارض
باعوا الآخرة بالدنيا واشتروا الضلالة بالهدى وعما قليل ليصبحن نادمين حتى تحل بهم الندامة
فيطلبون الاقالة ولات حين مناص انه من ضل والله عن الحق وقع في الباطل الا ان اولياء الله استصغروا
عمر الدنيا فرفضوها واستطابوا الآخرة فسعوا لها فالله ايها الناس قبل ان تبطل الحقوق وتعطل
الحدود وتقوى كلمة الشيطان فالى اين تريدون رحمكم الله عن ابن عم رسول الله صلى الله عليه وسلم
وصهره وابي سبطيه خلق من طينته وتفرع من نبعته وجعله باب دينه وابان ببغضه المنافقين وها
هو ذا مفلق الهام ومكسر الاصنام صلى والناس مشركون واطاع والناس كارهون فلم يزل في ذلك حتى
قتل مبارزيه وافنى اهل احد وهزم الاحزاب وقتل الله به اهل خيبر وفرق به جمع هوازن فيا لها من وقائع
زرعت في قلوب نفاقا وردة وشقاقا وزادت المومنين ايمانا قد اجتهدت في القول وبالغت في النصيحة
وبالله التوفيق والسلام عليكم ورحمة الله فقال معاوية يا ام الخير ما اردت بهذا الكلام الا قتلي ولو

زورته
زئبرين
النسج
منتشرة
الرعبة
لها

قتلتک ما حرجت فی ذلک قالت واللہ ما یسوئنی ان یجری قتلے علی یدی من یسعد اللہ بشقائہ قال هیهات یا کثیرۃ الفضول ما تقولین فی عثمان بن عفان رحمہ اللہ قالت وما عسیت ان اقول فی عثمان استخلفه الناس وهم به راضون وقتلوه وهم له کارهون قال معاویة یا ام الخیر هذا اثناؤک الذی تثنین قالت لکن اللہ یشهد وکفی باللہ شهیدا ما اردت بعثمان نقصا ولکن کان سابقا الی الخیر وانه لرفیع الدرجة غدا قال فما تقولین فی الزبیر قالت ما اقول فی ابن عمة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وحواریه وقد شهد له رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم بالجنة وانا اسئلک بحق اللہ یا معاویة فان قریشا تحدثت انک احلمها ان تعفینی من هذه المسائل وتسألنی عما شئت من غیرها قال نعم ونعمة عین قد اعفیتک منها ثم امر لها بجائزة رفیعة وردها مکرمة **وازانجملہ است** حدیثی کہ جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دران حدیث فضائل عدیدہ جناب امیر المومنین علیہ السلام بیان فرمودہ ودر ضمن آن بخطاب آنجناب وانت باب اللہ ارشاد نمودہ وایں حدیث را سلیمان بن ابراہیم البلخی القندوزی در کتاب ینابیع المودۃ روایت نمودہ چنانچہ گفتہ وعن یاسر الخادم عن علی الرضا عن ابیه عن آبائه عن رسول اللہ صلی اللہ علیه وآله وسلم قال یا علی انت حجة اللہ وانت **باب اللہ** وانت الطریق الی اللہ وانت النبأ العظیم وانت الصراط المستقیم وانت المثل الاعلیٰ وانت امام المسلمین وامیر المومنین وخیر الوصیین وسید الصدیقین یا علی انت الفاروق الاعظم وانت الصدیق الاکبر وان حزبک حزبی وحزبی حزب اللہ وان حزب اعدائک حزب الشیطان ومؤید ایں حدیث شریف خطبۂ الیست کہ دران خطبہ جناب امیر المومنین علیہ السلام بعضی از فضائل عالیہ خود ذکر کردہ ودر جملۂ آن باب اللہ بودن خود نیز ظاہر فرمودہ چنانچہ سلیمان البلخی در ینابیع المودۃ گفتہ فی المناقب عن ابی بصیر عن جعفر الصادق قال قال امیر المومنین علی سلام اللہ علیه فی خطبته انا الهادی وانا المهتدی وانا ابو الیتامی والمساکین وزوج الارامل وانا ملجاء کل ضعیف ومأمن کل خائف وانا قائد المومنین الی الجنة وانا حبل اللہ المتین وانا عروة الوثقی وکلمة التقوی وانا عین اللہ و **باب اللہ** ولسان اللہ الصادق وانا جنب اللہ الذی یقول اللہ تعالی فیه ان تقول نفس یا حسرتی علی ما فرطت فی جنب اللہ وانا ید اللہ المبسوطة علی عباده بالرحمة والمغفرة وانا **باب حطة** من عرفنی وعرف حقی فقد عرف ربه لانی وصی نبیه فی ارضه وحجته علی خلقه لا ینکر هذا الا راد علی اللہ ورسوله ونیز مؤید ایں حدیث شریف است ارشاد باسداد جناب امام زین العابدین علیہ السلام نحن ابواب اللہ واین ارشاد ہدایت بنیاد را شیخ سلیمان البلخی در ینابیع المودۃ آوردہ چنانچہ گفتہ وقال علی

بن الحسین رضی اللہ عنہما نحن الفلک الجاریۃ فی اللجج الغامرۃ یامن من رکبہا ویغرق من ترکہا و
قال ایضا ان اللہ عزوجل اخذ میثاق من یحبنا وھم فی اصلاب ابائہم فلا یقدرون علی ترک ولایتنا
لان اللہ جعل جبلتہم علی ذلک وقال ایضا ۔ انی لاکتم من علمی جواھرہ ؞ کیلا یری الحق ذو جہل فیفتتنا ؞
وقد تقدم فی ھذا ابو حسن ؞ الی الحسین واوصی قبلہ الحسنا ؞ ورب جوھر علم لو ابوح بہ ؞ لقیل لی انت
ممن یعبد الوثنا ؞ ولاستحل رجال مسلمون دمی ؞ یرون اقبح ما یاتونہ حسنا ؞ کما فی کتاب التنزیلات
الموصلیۃ للشیخ الاکبر و فی کتاب سفینۃ راغب لصدر الاعظم وقال ایضا **نحن ابواب اللہ**
ونحن الصراط المستقیم و**نحن عیبۃ علمہ** وتراجمۃ وحیہ ونحن ارکان توحیدہ وموضع
سرہ ونیز در ینابیع المودۃ گفتہ وفی المناقب عن ثابت الثمالی عن علی بن الحسین رضی اللہ عنہما قال لیس
بین اللہ وبین حجتہ حجاب ولا للہ دون حجتہ ستر **نحن ابواب اللہ** ونحن الصراط المستقیم ونحن
عیبۃ علم اللہ وتراجمۃ وحیہ ونحن ارکان توحیدہ وموضع سرہ واز جملہ خطب
جناب امیر المومنین علیہ السلام کہ دران بعض صفات عالیہ خود انا باب المدینۃ ارشاد فرمودہ اند این خطبہ را
علامہ کمال الدین ابو سالم محمد بن طلحۃ القرشی النصیبی الشافعی در کتاب الدر المنظم روایت کردہ وشیخ سلیمان بن ابراہیم
البلخی آنرا در کتاب ینابیع المودۃ آوردہ چنانچہ در ینابیع المودۃ نقلا عن الدر المنظم مسطور است وقد ثبت عند العلماء الطریقۃ ومشایخ
الحقیقۃ بالنقل الصحیح والکشف الصریح ان امیر المومنین علی بن ابیطالب کرم اللہ وجہہ قام
علی المنبر بالکوفۃ وھو یخطب فقال بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ بدیع السموات والارض وفاطرھا و
ساطح المدحیات ووازرھا ومطود الجبال وقافرھا ومفجر العیون ونافرھا ومرسل الریاح وزاجرھا
وناھی القواصف وآمرھا ومزین السماء وزاھرھا ومدبر الافلاک ومسیرھا ومقسم المنازل ومقدرھا
ومنشی السحاب ومسخرھا ومولج الحنادس ومنورھا ومحدث الاجسام ومقررھا ومکور الدھور ومکررھا
ومورد الامور ومصدرھا وضامن الارزاق ومدبرھا ومحیی الرفات وناشرھا احمدہ علی آلائہ وتوافرھا
واشکرہ علی نعمائہ وتواترھا واشھد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ شہادۃ تؤدی الی السلامۃ
ذاکرھا وتؤمن من العذاب ذاخرھا واشھد ان محمدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الخاتم لما سبق من الرسل
وفاخرھا ورسولہ الفاتح لما استقبل من الدعوۃ وناشرھا ارسلہ الی امۃ قد شغر بعبادۃ الاوثان
شاعرھا فابلغ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی النصیحۃ وافرھا وانار منار اعلام الھدایۃ ومنابرھا

ومحا بمعجز القران دعوة الشیطان ومکائدھا وارغم معاطیس غواة العرب وکافرھا حتی اصبحت
دعوته الحق باول زائرھا وشریعته المطهرة الی المعاد بفخر فاخرھا صلی اللہ علیہ وعلی آلہ الذی وحّدہ العلیا وطیب
عناصرھا ایها الناس سار المثل وحقق العمل وتسلمت الخصیان وحکمت النسوان واختلفت الاھواء
وعظمت البلوی واشتدت الشکوی واستمرت الدعوی وزلزلت الارض وضیع الفرض وکتمت الامانة وبدت
الخیانة وقام الادعیاء ونال الاشقیاء وتقدمت السفهاء وتاخرت الصلحاء وازورّ القران واحمرّ الدبران
وکملت الفترة وسُدّت الهجرة وظهرت الاقاطس ونخست الملاطس یملکون السرائر ویهتکون الحرائر
ویجیئون کیسان ویخربون خراسان فیهدمون الحصون ویظهرون المصون ویفتحون العراق بدم
یراق فآه آه ثم آه آه لعریض الافواه وذبول الشفاه ثم التفت یمینا وشمالا وتنفس الصعداء الاملالا وتاوه
خشوعا وتغیر خضوعا فقام الیه سوید بن نوفل الهلالی فقال یا امیر المومنین انت حاضر بما ذکرت
وعالم به فالتفت الیه بعین الغضب وقال له ثکلتک الثواکل ونزلت بک النوازل یا ابن الجبان الخائن
والمکذب الناکث سیقصر بک الطول ویغلبک الغول انا سر الاسرار انا شجرة الانوار انا دلیل السموات
انا انیس المسبحات انا خلیل جبرئیل انا صفی میکائیل انا قائد الاملاک انا سمندل الافلاک انا سریر
الصراح انا حفیظ الالواح انا قطب الدیجور انا البیت المعمور انا مزن السحائب انا نور الغیاهب انا فلک اللجج انا
حجة الحجج انا مسدد الخلائق انا محقق الحقائق انا مأول التأویل انا مفسر الانجیل انا خامس الکساء انا تبیان
النساء انا الفتة الایلاف انا رجال الاعراف انا سر ابراهیم انا ثعبان الکلیم انا ولی الاولیاء انا وارث
الانبیاء انا اوریا الزبور (ای سورۃ النساء) انا حجاب الغفور انا صفوة الجلیل انا ایلیا الانجیل انا شدید القوی
انا حامل اللواء انا امام المحشر انا ساقی الکوثر انا قسیم الجنان انا مشاطر النیران انا یعسوب الدین انا
امام المتقین انا وارث المختار انا طهیر الاطهار انا مبید الکفرة انا ابو الائمة البررة انا قالع الباب انا مفرق
الاحزاب انا الجوهرة الثمینة انا باب المدینة انا مفسر البینات انا مبین المشکلات انا النون والقلم
انا مصباح الظلم انا سوال متی انا ممدوح هل اتی انا النبأ العظیم انا الصراط المستقیم انا الولوء الاصداف
انا جبل قاف انا سر الحروف انا نور الظروف انا الجبل الراسخ انا العلم الشامخ انا مفتاح الغیوب انا مصباح
القلوب انا نور الارواح انا روح الاشباح انا الفارس الکرار انا نصرة الانصار انا السیف المسلول انا الشهید
المقتول انا جامع القران انا تبیان البیان انا سفینة الرسول انا بعل البتول انا عم الاسلام انا مکسر الاصنام

غواة

سُدّت الملاطس

انبیا

انا صاحب الاذن انا قاتل الجن انا صالح المومنین انا امام المفلحین انا امام ارباب الفتوح انا کنز اسرار السبع
انا المطلع علی اخبار الاولین انا المخبر عن وقائع الآخرین انا قطب الاقطاب انا حبیب الاحباب انا مهدی الاوان
انا عیسی الزمان انا والله وجه الله انا والله اسد الله انا سید العرب انا کاشف الکرب انا الذی قیل فی
حقه لافتی الا علی انا الذی قال فی شانه انت منی بمنزلة هارون من موسی انا لیث بنی غالب انا علی
بن ابیطالب قال فصاح السائل صیحة عظیمة وخر میتا فعقب امیر المومنین کرم الله وجهه کلامه بان
قال الحمد لله بارئ النسم وخارئ الامم والصلوة علی الانبیاء الاعظم والنور الاقدم محمد وآله وسلم
قال سلونی عن طرق السماء فانی اعلم بها من طرق الارض سلونی قبل ان تفقدونی فان بین جنبی
علوما کثیرة کالبحار الزواخر فنهض الیه الراسخ من العلماء والمهرة من الحکماء والحذق بالکمال من الاولیاء
والنجد من الاصفیاء یقبلون مواطی قدمیه ویقسمون بالاسم الاعظم علیه بان یتم کلامه ویکمل
نظامه فقال بحر الراسخین وحبر العارفین الامام الغالب علی بن ابیطالب کرم الله وجهه بنظر صاحب
الرایة المحمدیة والدولة الاحمدیة القائم بالسیف والحال الصادق فی المقال یمهد الارض ویحیی
السنة والفرض ثم قال ایها المحجوب عن شانی الغافل عن حالی ان العجائب اثار خواطری والغرائب اسرار
ضمائری لانی قد خرقت الحجاب اظهرت العجاب واتیت باللباب ونطقت بالصواب وفتحت خزائن
الغیوب وفتقت دقائق القلوب وکنزت لطائف المعارف ورمزت عوارف اللطائف فطوبی
لمن استمسک بعروة هذا الکلام وصلی خلف هذا الامام فانه یقف علی معانی الکتاب المسطور
والرق المنشور ثم یدخل الی البیت المعمور والبحر المسجور ثم انشد یقول ؎ لقد حزت علم
الاولین واننی ⁂ ضنین بعلم الآخرین کتوم ⁂ وکاشفت اسرار الغیوب باسرها ⁂ وعندی حدیث
حادث وقدیم ⁂ وانی لقیوم علی کل قیم ⁂ محیط بکل العالمین علیم ⁂ ثم قال لو شئت لاوقرت
من تفسیر الفاتحة سبعین بعیرا ثم قال ق والقرآن المجید کلمات خفیات الاسرار وعبارات
جلیات الآثار ینابیع عوارف القلوب من مشکوة لطائف الغیوب لمحات العواقب کالنجوم الثواقب
نهایة الفهوم بدایة العلوم الحکمة ضالة کل حکیم سبحان القدیم یفتح الکتاب ویقرأ الجواب
یا ابا العباس انت امام الناس سبحان من یحیی الارض بعد موتها ویرد الولایات الی بیوتها یا منصور
تقدم الی بناء السور ذلک تقدیر العزیز العلیم وهذا آخر ما اسمعه من لفظه النورانی واضبطه من کلامه

قیل

بالکتاب

الا و حاق فی ہذا الباب و شطرے از کلام ابن خطبہ کہ ہمہ شہاب الدین احمد در توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل نیز آوردہ و دران نیز جملہ انا باب المدینۃ واقعست کما عرفت فیما سبق و از انجملہ است حدیث علی منی وانا منہ ولا یودی عنی الا انا او علی کہ مؤید بودن آن برائے حدیث مدینۃ العلم از افادۂ علامہ سخاوی ظاہرست و این حدیث شریف را اکابر علمای اعلام و افاخم نبہای عظام سنیہ مثل ابوبکر عبداللہ بن محمد بن ابی شیبۃ العبسی الکوفی و ابو الحسن عثمان بن محمد بن ابی شیبۃ العبسی الکوفی و ابو عبداللہ احمد بن محمد بن حنبل الشیبانی و ابو عبداللہ محمد بن یزید بن ماجۃ القزوینی و ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورۃ الترمذی و ابوبکر احمد بن عمرو بن ابی عاصم النبیل الشیبانی المشہور بابن ابی عاصم و ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب بن علی النسائی و ابو القاسم عبداللہ بن محمد بن عبدالعزیز البغوی و ابو الحسین عبدالباقی بن قانع الاموی البغدادی و ابو القاسم سلیمان بن احمد الطبرانی و ابو الحسن علی بن محمد الطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی و ابو محمد الحسین بن مسعود الفراء البغوی و ابو طاہر احمد بن محمد بن احمد السلفی الاصبہانی و مجد الدین مبارک بن محمد بن محمد المعروف بابن الاثیر الجزری و ضیاء الدین محمد بن عبدالواحد المقدسی الحنبلی و ابو عبداللہ محمد بن یوسف بن محمد الکنجی الشافعی و ابو الفتح محمد بن محمد بن ابی بکر الباوردی و محیی الدین یحیی بن شرف النووی و محب الدین احمد بن عبداللہ بن محمد الطبری و صدر الدین ابو المجامع ابراہیم بن محمد بن المؤید الحموئی و شمس الدین محمد بن احمد الذہبی و ولی الدین محمد بن عبداللہ الخطیب التبریزی و شمس الدین محمد بن عبدالرحمن السخاوی و جلال الدین عبدالرحمن بن ابی بکر السیوطی و احمد بن محمد بن علی بن حجر الہیتمی المکی و ملا علی بن حسام الدین المتقی و ابراہیم بن عبداللہ الوصابی و شیخ بن عبداللہ العیدروس الیمنی و عبدالرؤف بن تاج العارفین المناوی و علی بن احمد بن محمد بن ابراہیم العزیزی و مرزا محمد بن معتمد خان البدخشانی و محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الیمانی و محمد بن علی الصبان المصری و شہاب الدین احمد بن عبدالقادر العجیلی و محمد مبین بن محب اللہ اللکھنوی و ولی اللہ بن حبیب اللہ اللکھنوی و سلیمان بن ابراہیم البلخی القندوزی و سید مومن بن حسن مومن الشبلنجی المعاصر روایت و اثبات کردہ اند حالا عباراتے کہ مثبت و محقق این معنی باشند باید شنید۔ احمد بن حنبل در مسند گفتہ ثنا یحیی بن آدم و ابن ابی بکیر قالا انا اسرائیل عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ قال یحیی بن ادم السلولی وکان قد شہد یوم حجۃ الوداع قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی منی وانا منہ **ولا یودی عنی الا انا او علی** و نیز در مسند گفتہ ثنا اسود بن عامر انا شریک عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول علی منی وانا منہ **ولا یودی عنی الا انا او علی** ثنا یحیی بن آدم ثنا

شریک عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ السلولی قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول علی
منی وانا منہ ولا یؤدی عنی الا انا او علی قال شریک قلت لابی اسحق این سمعتہ منہ
قال موضع کذا وکذا الا احفظہ ثنا ابو احمد ثنا اسرائیل عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ السلولی
وکان قد شہد حجۃ الوداع قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی منی وانا منہ ولا یؤدی
عنی الا انا او علی وابن ماجہ در سنن خود گفتہ حدثنا ابوبکر بن ابی شیبۃ وسوید بن سعید واسمعیل
بن موسیٰ قالوا ثنا شریک عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم یقول علی منی وانا منہ ولا یؤدی عنی الا علی وترمذی در جامع صحیح خود گفتہ حدثنا اسمعیل
بن موسی نا شریک عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی منی وانا
من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی ہذا حدیث حسن غریب صحیح واحمد بن شعیب النسائی در کتاب الخصائص
گفتہ ذکر قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یؤدی عنی الا انا او علی اخبرنا احمد بن سلیمان قال حدثنا یحییٰ
بن آدم قال حدثنا اسمعیل عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ السلولی قال قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم علی منی وانا منہ فلا یؤدی عنی الا انا او علی وابن المغازلی در کتاب المناقب گفتہ قولہ
علیہ السلام علی منی وانا منہ اخبرنا ابو الحسن محمد بن محمد بن مخلد البزاز بقرأتی علیہ فاقر بہ
قلت لہ حدثکم ابوبکر احمد بن عبید بن الفضل بن سہل بن بری سنۃ اربع وتسعین وثلثمائۃ قال
حدثنا علی بن عبد اللہ بن میسرۃ ثنا احمد بن سنان ثنا یزید بن ہرون ثنا شریک عن ابی اسحق عن حبشی بن
جنادۃ قال سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول علی منی وانا منہ لا یؤدی عنی الا انا او علی و
نیز دران گفتہ اخبرنا محمد بن احمد بن عثمان الازہری انا ابو حفص عمر بن شاہین اذنا ثنا جعفر بن محمد
بن الصباح ثنا اسمعیل بن موسیٰ بن بنت السدی ثنا شریک عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم علی منی وانا من علی وقال صلی اللہ علیہ وسلم لا یؤدی عنی الا انا او علی
اخبرنا محمد بن احمد بن عثمان انا محمد بن المظفر الحافظ اذنا ثنا یوسف بن الضحاک ثنا اسمعیل بن موسیٰ
بن بنت السدی ثنا اسرائیل عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
علی منی وانا من علی لا یؤدی عنی الا علی اخبرنا احمد بن محمد بن عثمن انبا محمد بن المظفر بن موسی
الحافظ اجازۃ قال نا محمد بن محمد بن سلیمان الباغندی نا سوید بن سعید قال ثنا شریک عن ابی اسحق

مبرئی

عن حبشی بن جنادۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لعلی انت منی وانا منک ولا یؤدی عنی الا انا اولنت وبغوی در مصابیح گفتہ عن حبشی بن جنادۃ قال قال رسول اللہ علیہ السلام علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی وابن اثیر در جامع الاصول گفتہ حبشی بن جنادۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی اخرجہ الترمذی ومحمد بن یوسف کنجی در کفایۃ الطالب در ذکر حدیث علی منی وانا منہ گفتہ واخرجہ الطبرانی فی معجمہ الکبیر فی ترجمۃ حبشی بن جنادۃ السلولی بطرق شتی بزیادۃ لفظ فمنہا عن ابی اسحق عن حبشی قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول علی منی وانا منہ ولا یؤدی عنی الا انا او علی وناھیک بہ راویا ومحیی الدین نووی در کتاب تہذیب الاسماء واللغات بترجمہ جناب امیر المومنین علیہ السلام گفتہ وعن حبشی بن جنادۃ الصحابی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی رواہ الترمذی والنسائی وابن ملجۃ قال الترمذی حدیث حسن وفی بعض النسخ حسن صحیح ومحب طبری در ریاض نضرہ در عنوان ذکر اختصاصہ بالتبلیغ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفتہ وعن حبشی بن جنادۃ وکان قد شہد حجۃ الوداع قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی منی وانا منہ ولا یؤدی عنی الا انا او علی خرجہ الحافظ السلفی وحموئی در فرائد السمطین علی مانقل عنہ گفتہ اخبرنا الشیخ العدل الصالح رشید الدین محمد بن ابی القاسم بن عمر المقری البغدادی بقرائتی علیہ قال انبا الشیخ عبد اللطیف بن القسطی اجازۃ ان لم یکن سماعا وشیخ الاسلام شہاب الدین عمر بن محمد السہروردی اجازۃ قالا انبا ابو زرعۃ طاہر بن ابی الفضل محمد بن طاہر المقدسی انبا ابو منصور محمد بن الحسین بن احمد بن الہیثم المقری القزوینی انبا ابو طلحۃ القاسم بن ابی المنذر الخطیب نبا ابو الحسین علی بن ابراہیم بن سلمۃ القطان نبا ابو عبد اللہ محمد بن یزید بن ملجۃ القزوینی الحافظ قال نبا ابو بکر بن ابی شیبۃ وسوید بن سعید واسمعیل بن موسیٰ قالوا انبا شریک عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ قال سمعت رسول اللہ صلعم یقول علی منی وانا منہ ولا یؤدی عنی الا انا او علی ورواہ ابو عیسیٰ محمد بن عیسیٰ الترمذی الحافظ فی مسندہ الجامع الصحیح قال نبا اسمعیل بن موسیٰ قال نبا شریک عن ابی اسحق عن حبشی بن جنادۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی ومحمد بن احمد بن

تذکرۃ الحفاظ بترجمہ سوید بن سعید گفتہ اخبرنا احمد بن المؤید انا الفتح بن عبد السلام انا عبد اللہ بن الحسین انا ابو الحسین
بن النقور نا عیسیٰ بن علی نا عبد اللہ بن محمد البغوی نا سوید بن سعید نا شریک عن ابی اسحٰق عن
حبشی بن جنادۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول علی منی وانا من علی لا یؤدی عنی
الا انا او ھو وولی الدین خطیب در مشکوۃ المصابیح گفتہ وعن حبشی بن جنادۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی رواہ الترمذی ورواہ احمد عن ابی جنادۃ
وسخاوی در مقاصد حسنہ کما سمعت سابقا گفتہ وقد روی الترمذی ایضا والنسائی وابن ماجۃ وغیرھم من
حدیث حبشی بن جنادۃ مرفوعا علی منی وانا من علی لا یؤدی عنی الا انا او علی وجلال الدین سیوطی
در جامع صغیر گفتہ علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی (حم ت ن ہ) عن حبشی بن جنادۃ
وابن حجر مکی در صواعق گفتہ الحدیث السادس اخرج احمد والترمذی والنسائی وابن ماجۃ عن حبشی بن جنادۃ
قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی وملا علی
متقی در کنز العمال گفتہ علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی حم ت ن ہ عن حبشی
بن جنادۃ ونیز در کنز العمال گفتہ علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی ش حم ت حسن صحیح
غریب ن ہ وابن ابی عاصم والبغوی والباوردی وابن قانع طب ص عن حبشی بن جنادۃ السلولی
وابراہیم وصابی در کتاب الاکتفا گفتہ وعن حبشی بن جنادۃ رضی اللہ عنہ وکان قد شھد حجۃ الوداع قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی منی وانا منہ ولا یؤدی عنی الا انا او علی اخرجہ الامام احمد
فی مسندہ والترمذی فی جامعہ والنسائی وعثمان بن ابی شیبۃ فی سننھما والحافظ ابو طاہر احمد بن
محمد بن سلفۃ فی السلفیات فی روایۃ اخری عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال علی منی وانا من
علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی اخرجہ ابن ماجۃ وابن ابی عاصم فی سننھما والبغوی فی المعجم والطبرانی
فی الکبیر والضیا فی المختارۃ والباوردی وابن قانع وشیخ بن عبد اللہ العیدروس در عقد نبوی گفتہ واخرج احمد و
الترمذی والنسائی وابن ماجۃ عن حبشی بن جنادۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی
منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا علی وعبد الرؤف مناوی در کنوز الحقائق فی حدیث خیر الخلائق گفتہ
علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی حم ونیز عبد الرؤف مناوی در تیسیر شرح جامع صغیر گفتہ
(علی منی وانا من علی) ای ھو متصل بی وانا متصل بہ فی الاختصاص والمحبۃ (ولا یؤدی عنی الا انا

حبشی

او علی) کان الظاهر ان یقال لا یؤدی عنی الا علی فادخل انا تاکید المعنی الاتصال (حم ت ن ه عن حبشی
بضم الحاء المهملة وسکون الموحدة التحتیة (ابن جنادة) السلولی و علی عزیزی در سراج منیر شرح جامع
صغیر گفته (علی منی وانا من علی) ای هو متصل بی وانا متصل به فی الاختصاص والمحبة (ولا یؤدی
عنی الا انا او علی) کان الظاهر ان یقال لا یؤدی عنی الا علی فادخل انا تاکید المعنی الاتصال (حم
ت ن ه عن حبشی) بضم الحاء المهملة وسکون الموحدة التحتیة ثم شین معجمة ابن جنادة و مرزا
محمد بدخشانی در نزل الابرار بما صح من مناقب اهل البیت الاطهار گفته واخرج ابن ابی شیبة واحمد وابن ماجة والترمذی
وصححه والبغوی وابن ابی عاصم والنسائی وابن قانع والطبرانی والضیاء والباوردی عن حبشی بن جنادة
السلولی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علی منی وانا من علی لا یؤدی عنی الا انا
او علی و نیز مرزا محمد بدخشی در مفتاح النجا گفته واخرج احمد وابن ابی شیبة والترمذی وصححه والنسائی وابن ماجة
والبغوی والحافظ ابوبکر احمد بن عمرو بن ابی عاصم النبیل الضحاک بن مخلد الشیبانی المشهور بابن ابی عاصم
وابن قانع والطبرانی والباوردی عن حبشی بن جنادة السلولی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه
وسلم علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی و نیز مرزا محمد بدخشی در تحفة المحبین در فصل اول باب رابع
اصل ثالث کتاب که معقود برائے ذکر احادیث صحیحہ است گفته علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی
حم ت وصححه س جه ش قا طب ض کلهم عن حبشی بن جنادة السلولی -
(احمد ۱۲ الترمذی ۱۲ النسائی ۱۲ ابن ماجه ۱۲ ابن ابی شیبة ۱۲ ابن قانع ۱۲ الطبرانی ۱۲ الضیاء المقدسی ۱۲)
و محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الیمانی در روضهٔ ندیه گفته وقد ثبت انه صلی الله علیه وسلم سمی الوصی
علیه السلام نفسه فی احادیث منها ما اخرج عبد الرزاق فی جامعه وابو عمر النمری وابن السمان عن المطلب
بن عبد الله بن حنطب قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لوفد ثقیف لتسلمن او لابعثن علیکم
رجلا منی او قال مثل نفسی فلیضربن اعناقکم ولیسبین ذراریکم ولیاخذن اموالکم قال عمر فوالله ما تمنیت
الامارة الا یومئذ فجعلت انصب صدری رجاء ان یقول هو هذا فالتفت الی علی واخذ بیده وقال هو
هذا هو هذا ومنها ما اخرج احمد والترمذی والنسائی وابن ماجة عن حبشی بن جنادة علی منی وانا من علی
ولا یؤدی عنی الا انا او علی و محمد صبان مصری در اسعاف الراغبین گفته واخرج احمد والترمذی والنسائی وابن
ماجة عن حبشی بن جنادة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی
الا علی و عجیلی در ذخیرة المآل شرح شعر علی منی وانا منه ولا یؤدی عنی غیره من الملا گفته اخرج ابن حنبل

رحمه الله تعالی قال صلی الله علیه وآله وسلم علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی غیره ومحمد مبین در وسیلة النجاة گفته
واز انجمله آنست که برای تبلیغ احکام اوائل سورهٔ برائت علی مرتضی را در مکه فرستاد اخرج احمد عن علی ان النبی
بعثه ببراءة فقال یا نبی الله انی لست باللسن ولا بالخطیب قال لابد لی ان اذهب بها انا او تذهب
بها انت قال فان کان لابد فاذهب انا قال فانطلق فان الله یثبت لسانک ویهدی قلبک ثم
وضع یده علی فمه ترجمه فرستاد رسول خدا حضرت علی مرتضی را بسوی مکه برای قرائت برائت پس عرض کرد
که من نیستم بزبان آور و خطیب نیستم رسولخدا فرمود گزیر نیست مرا ازین که من ببرم این سوره را یا تو ببری آنرا
و دیگری سزاوار نیست پس علی مرتضی عرض کرد اگر ضرور است و از رفتن چاره نیست من میروم فرمود رسولخدا
صلی الله علیه وآله بدرستیکه خدا تعالی ثابت خواهد داشت زبان ترا و هدایت خواهد کرد دل ترا بعد از آن نهاد رسول خدا
دست خود را بر دهان علی مرتضی و مملو گردانید دهان مبارکش را از علوم خدا و رخصت فرمود و در حق وی فرمود
علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی اخرجه ابن ابی شیبة واحمد وابن ماجة والترمذی
وصححه و مولوی ولی الله لکهنوی در مرآة المؤمنین بعد نقل حدیثی از خصائص نسائی گفته وفیه ایضا انه قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم علی منی وانا منه ولا یؤدی عنی الا انا او علی و شیخ سلیمان
بلخی در ینابیع المودة گفته و فی المشکاة عن حبشی بن جنادة رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله
علیه وسلم علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا انا او علی رواه الترمذی ورواه احمد ایضا عن حبشی
بن جنادة وقال الترمذی هذا حدیث حسن غریب صحیح ایضا ورواه ابن ماجة عن ابن جنادة
و نیز شیخ سلیمان بلخی در ینابیع المودة گفته احمد بن حنبل فی مسنده عن حبشی بن جنادة السلولی قال
سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول علی منی وانا منه ولا یؤدی عنی الا انا او علی
و نیز شیخ سلیمان بلخی در ینابیع المودة نقلا عن کنوز الحقائق گفته علی منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا
انا او علی لاحمد و نیز شیخ سلیمان بلخی در ینابیع المودة نقلا عن الصواعق گفته (السادس) اخرج احمد و
الترمذی والنسائی وابن ماجة عن حبشی بن جنادة قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم علی
منی وانا من علی ولا یؤدی عنی الا علی و سید مومن شبلنجی معاصر در نور الابصار گفته واخرج احمد والترمذی
والنسائی وابن ماجة عن حبشی بن جنادة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علی منی وانا من
علی ولا یؤدی عنی الا علی واز انجمله است خطبه جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم که آنجناب در آن خطبه

حبشی رض
حبشی
حبشی

فضائل عظیمۂ اہلبیت خود سلام اللہ علیہم بیان فرمودہ ودر ضمن آن ارشاد کردہ فہم الباب المبتلی بہم من اتاهم
نجی ومن اباهم هوی هم حطة لمن دخل وحجة الله علی من جهل واین خطبہ را تاج المحدثین ابونعیم
احمد بن عبد اللہ الاصبہانی در کتاب منقبۃ المطہرین روایت نمودہ چنانچہ در کتاب مذکور علی مانقل عنہ باسناد خود
آوردہ عن جابر بن عبد الله قال خرج علینا رسول الله صلی الله علیه وسلم یوما ومعه علی والحسن
والحسین فخطبنا فقال ایها الناس ان هؤلاء اهل بیت نبیکم قد شرفهم الله بکرامته واستحفظهم
سره واستودعهم علمه عماد الدین وشهداء علی امته برأهم قبل خلقه اذ هم اظلة تحت عرشه نجباء
علیه وارتضاهم واصطفاهم فجعلهم علماء وفقهاء لعباده ودلهم علی صراطه فهم الائمة المهدیة

فهم

والقادة الداعیة والامة الوسطی والرحم الموصلة هم الکهف الحصین للمؤمنین ونور ابصار المهتدین

الموصولة

وعصمة من لجأ الیهم ونجاة لمن احترز بهم یغتبط من والاهم ویهلک من عاداهم ویفوز من تمسک
بهم الراغب عنهم مارق من الدین والمقصر عنهم زاهق واللازم لهم لاحق فهم الباب المبتلی بهم
من اتاهم نجی ومن اباهم هوی هم حطة لمن دخله وحجة الله علی من جهله الی الله یدعون
وبامر الله یعملون وبایاته یرشدون فیهم نزلت الرسالة وعلیهم هبطت ملائکة الرحمة والیهم
بعث الروح الامین تفضلا من الله ورحمة واتاهم ما لم یؤت احدا من العالمین فعندهم بحمد الله
ما یلتمس ویحتاج من العلم والهدی فی الدین وهم النور من الضلالة عند دخول الظلم وهم الفروع
الطیبة من الشجرة المبارکة وهم معدن العلم واهل بیت الرحمة وموضع الرسالة ومختلف
الملائکة الذین اذهب الله عنهم الرجس وطهرهم تطهیرا ومؤید این خطبۂ بلیغہ در خصوص مطلوب و
دیگر مطالب کلام بلاغت التیام عبد اللہ بن عباس ست کہ دران مدح عظیم جناب امیر المومنین علیہ السلام نمودہ
ودر جملۂ آن بمعرض بیان صفات عالیۂ اہل البیت علیہم السلام گفتہ هم الرحم الموصولة والائمة المتخیرة
والباب المبتلی به الناس من اتاهم نجی ومن نأی عنهم هوی حطة لمن دخلهم وحجة علی من
ترکهم واین کلام ابن عباس را ابو محمد احمد بن محمد بن علی العاصمی در زین الفتی روایت نمودہ چنانچہ در کتاب مذکور در
ذکر اسمای جناب امیر المومنین علیہ السلام گفتہ واما الاسماء التی سماه بها ابن عمه حبر الامة
وبحرها عبد الله بن عباس رضی الله عنه فانه روی عن سعید بن طریف عن الاصبغ بن نباتة

سعد

قال اسلم اعرابی علی یدی امیر المؤمنین علی بن ابی طالب رضی الله عنه فخلع علیه حلتین فخرج

الاعرابي من عنده فرحا مستبشرا وبحضرة الباب قوم من الخوارج فلما ان نظروا الى الاعرابي و
فرحه باسلامه على يدي علي حسدوه على ذلك وقال بعضهم لبعض اما ترون فرح هذا الاعرابي
باسلامه تعالوا لننزله عن ولايته ونرده عن امامته فاقبلوا باجمعهم عليه وقالوا له يا اعرابي من اين
اقبلت قال من عند امير المومنين قالوا وما الذي صنعت عنده قال اسلمت على يديه قالوا ما اصبت
رجلا تسلم على يديه الا علي يدي رجل كافر فلما سمع ذلك الاعرابي غضب غضبا شديدا وثار القوم
في وجهه وقالوا لا تغضب بيننا وبينك كتاب الله فقال اتلوه فتلا بعضهم ان الذين امنوا ثم كفروا ثم
امنوا ثم كفروا الى قوله سبيلا فقال لهم الاعرابي ويلكم فيمن هذه الاية قالوا في صاحبك الذي اسلمت على
يديه فازداد الاعرابي غضبا وضرب بيده الى قائمة سيفه وهم بالقوم ثم انه رجع الى نفسه وكان
عاقلا فقال لا والله لا عجلن على القوم واسئل عن هذا الخبر فان كان كما يقولون خلعت عليا وان كان
على خلاف ما يقولون جالدتهم بالسيف الى ان تذهب نفسي قال فاتى ابن عباس وهو قاعد في
مسجد الكوفة فقال السلام عليك يا ابن عباس قال له ابن عباس وعليك السلام قال ما تقول في
امير المومنين قال اي الامراء تعني يا اعرابي قال علي بن ابي طالب قال وكان ابن عباس متكيا فاستوى قاعدا
ثم قال له لقد سألت يا اعرابي عن رجل عظيم يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله ذاك والله
صالح المومنين وخير الوصيين وقامع الملحدين وركن المسلمين ويعسوب المومنين ونور المهاجرين
(حاشیہ: رد — المعتدين)
وزين المتعبدين ورئيس البكائين واصبر الصابرين وافضل القائمين وسراج الماضين واول السابقين
من ال ياسين المويد بجبريل الامين والمنصور بميكائيل المتين والمحفوظ بجند السماء اجمعين والحامي عن حرم
المسلمين ومجاهد اعدائه الناصبين ومطفي نيران الموقدين واصدق بلا بل الناطقين وافخر من مشى
من قريش اجمعين عين رسول رب العالمين ووصي نبيه في العالمين وامينه على المخلوقين وقاصم
المعتدين وجزار المارقين وسهم من مرامي الله على المنافقين ولسان حكمة العابدين ناصر دين الله في
ارضه وولي امر الله في خلقه وعيبة علمه وكهف كتبه سمح سخي سند حيي بهلول بهي
سنخ جوهري زكي رضي مطهر ابطحي باسل جري قرم همام صابر صوام مهذب مقدام قاطع الاصلاب
عالي الرقاب مفرق الاحزاب المنتقم من الجهال المبارز للابطال الكيال في كل الافضال اضبطهم
عنانا واثبتهم جنانا وامضاهم عزيمة واشدهم شكيمة واسدهم نقيبة اسد بازل صاعقة مبرقة

یطحنہم فی الحروب اذا ازدلفت الاسنة وقرنت الاعنة طحن الرحا بثفالها ویذروہم فیہا ذرو الریح الهشیم باسل بازل صندید هزبر ضرغام عازم عزام خطیب حصیف مجحاج مقول ثجاج کریم الاصل شریف الفضل نقی العشیرة فاضل القبیلة عبل الذراع طویل الباع ممدوح فی جمیع الافق علم من مضی واکرم من مشی واحب من ولی بعد النبی المصطفی لیث الحجاز وکبش العراق مصادم الابطال والمنتقم من الجهال زکی الرکانة منیع الصیانة صلب الامانة من هاشم القمقام ابن عم نبی الانام السید الهمام الرسول الامام مهدی الرشاد المجانب للفساد الاشعث الحاتم والبطل الجاحم واللیث المزاحم بدری
الخاطم المهلجم
احدی حنفی مکی مدنی شعشانی روحانی نورانی له من الجبال شوامخها ومن الهضاب ذراها وفی الوغی لیثها ومن العرب سیدها اللیث المقدام والبدر التمام والماجد الهمام محل الحرمین ووارث المشعرین وابو السبطین الحسن والحسین من اهلبیت اکرمهم الله بشرفه وشرفهم بکرمه واعزهم بهداہ وخصہم بدینه واستودعهم سره واستحفظهم علمه عمد الدنیه وشهدا علی خلقه واوتاد
جعلهم
ارضه ونجی فی علمه اختارهم واصطفاهم وفضلهم واجتباهم علما العبادة واولاهم علی الطرح
نجباء وولاهم
فهم الائمة الدعاة والسادة الولاة والقادة الحماة والخیرة الکرام والقضاة والحکام والنجوم الاعلام والعترة الهادیه والقدوة العالیه والاسوة الصافیة الراغب عنهم مارق واللازم لهم لاحق هم الرحم الموصولة والائمة المتخیرة والباب المبتلی به الناس من اتاهم نجی ومن ابی عنهم هوی حطة لمن دخلهم وحجة علی من ترکهم هم الفلک الجاریه فی اللجج الغامرة یتصدع عنهم الانهار المنشعبة وینفلق عنهم الاقاویل الکاذبة یفوز من رکبها ویغرق من جانبها هم الحصن الحصین والنور المبین وهدی لقلوب المهتدین والبحار السائغة للشاربین والامان لمن تبعهم اجمعین الی الله یدعون وبامره یعملون والی آیاته یرشدون فیهم تولت رسله وعلیهم هبطت ملائکته والیهم بعث الروح الامین فضلا من ربه ورحمة فضلهم لذلک
ربهم
وخصهم وضرب بهم مثلا لخلقه واتاهم ما لم یوت احد من العالمین من الیمن والبرکة فروع طیبة واصول مبارکة معدن الرحمة وورثة الانبیاء بقیة النقباء واوصیاء الاوصیاء منهم الطیب ذکره المبارک اسمه احمد الرضی ورسوله الامی من الشجرة المبارکة صحیح الادیم واضح البرهان والمبلغ من بعده ببیان التاویل ومحکم التفسیر علی بن ابیطالب علیه من الله الصلوة الرضیة

والزکوة السنیة لایحبہ الامؤمن تقی ولا یبغضہ الا منافق شقی قال فلما سمع الاعرابی ذلک ضرب بیدہ
الی قائمة سیفہ وقام مبادرا فضرب ابن عباس یدہ الیہ وقال الی این یا اعرابی قال اجالد القوم
او تذہب نفسی قال ابن عباس اقعد یا اعرابی فان لعلی محبین لو قطعتہم اربا اربا ما ازدادوا لہ
الا حبا وان لعلی بن ابیطالب مبغضین لو العقہم العسل ما ازدادوا لہ الا بغضا قال فقعد الاعرابی
وخلع علیہ ابن عباس حلتین حمراوین واز انجملہ ہست حدیث تشبیہ جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم اہلبیت خود را بباب حطہ وچون مؤید بودن حدیث علی باب حطة برای حدیث مدینة العلم از کلام سخاوی
ظاہر ست پس ایں حدیث نیز از مؤیدات آن خواہد بود وایں حدیث شریف را باختلاف الفاظ ابوبکر احمد بن عمرو
بن عبد الخالق البزار البصری وابو یعلی احمد بن علی بن المثنی الموصلی وابو القاسم سلیمان بن احمد الطبرانی
وابو عبد اللہ محمد بن عبد اللہ الحاکم النیسابوری وابو نعیم احمد بن عبد اللہ الاصفہانی وابو شجاع شیرویہ
بن شہردار الدیلمی وابو محمد احمد بن محمد بن علی العاصمی وابو محمد عبد العزیز بن الاخضر الجنابذی البغدادی
وصدر الدین ابو المجامع ابراہیم بن محمد بن المؤید الحموئی وسید علی بن شہاب الدین الہمدانی وشمس الدین
محمد بن عبد الرحمن السخاوی وجلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی ونور الدین علی بن عبد اللہ السمہودی
وعبد الوہاب بن محمد رفیع الدین البخاری واحمد بن محمد بن علی بن حجر المکی وملا علی بن حسام الدین المتقی
واحمد بن الفضل بن محمد باکثیر المکی ومحمود بن محمد الشیخانی القادری ومرزا محمد بن معتمد خان البدخشانی وولی اللہ
بن عبد الرحیم الدہلوی وشہاب الدین احمد بن عبد القادر العجیلی وسلیمان بن ابراہیم البلخی القندوزی
وسید احمد زینی المشہور بدحلان المکی المعاصر روایت کردہ اند ابو عبد اللہ الحاکم در مستدرک گفتہ اخبرنی
احمد بن جعفر بن حمدان الزاہد ببغداد ثنا العباس بن ابراہیم القراطیسی ثنا محمد بن اسمعیل
الاحمسی ثنا مفضل بن صالح عن ابی اسحق عن حنش الکنانی قال سمعت اباذر رضی اللہ عنہ
وہو آخذ بباب الکعبة من عرفنی فانا من عرفنی ومن انکرنی فانا ابوذر سمعت النبی صلی اللہ علیہ
وسلم یقول مثل اہلبیتی فیکم مثل سفینة نوح من قومہ من رکبہا نجی ومن تخلف عنہا غرق ومثل
حطة لبنی اسرائیل وابو نعیم احمد بن عبد اللہ اصفہانی در منقبة المطہرین علی ما نقل عنہ آوردہ عن ابی سعید الخدری قال
سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انما مثل اہلبیتی فیکم کمثل سفینة نوح من رکبہا نجی ومن تخلف عنہا
غرق وانما مثل اہلبیتی مثل باب حطة من دخلہ غفر لہ ونیز در کتاب منقبة المطہرین علی ما نقل عنہ آوردہ عن حنش بن المعتمر قال رأیت

قطّعتہم

فی نظم

اباذر اخذ بعضادتی باب الکعبۃ وهو یقول من عرفنی فقد عرفنی ومن لم یعرفنی فانا ابوذر الغفاری
سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول مثل اهلبیتی کمثل سفینۃ نوح فی قوم نوح من رکبها
نجی ومن تخلف عنها هلک ومثل باب حطۃ فی بنی اسرائیل رواہ سماک بن حرب عن حنش بن المعتمر مثلہ
واحمد بن محمد عاصمی در زین الفتی گفتہ اخبرنی شیخی الامام رحمۃ اللہ علیہ قال اخبرنا الشیخ ابو اسحق
ابراهیم بن جعفر الشورمیقی رحمۃ اللہ علیہ قال اخبرنا ابوالحسن علی بن یونس بن الهیاج الانصاری
قال حدثنا الحسین بن عبداللہ وعمران بن عبداللہ وعیسی بن علی وعبدالرحمن النسائی قالوا
حدثنا عبدالرحمن بن صالح قال حدثنا علی بن عابس عن ابی اسحق عن حنش قال رایت اباذر متعلقا
بباب الکعبۃ وهو یقول من یعرفنی فلیعرفنی ومن لم یعرفنی فانا ابوذر قال حنش فحدثنی بعض
اصحابی انہ سمعہ یقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انی تارک فیکم الثقلین کتاب اللہ و
عترتی اهلبیتی فانهما لن یفترقا حتی یردا علی الحوض الاوان اهل بیتی فیکم مثل باب بنی اسرائیل
ومثل سفینۃ نوح وصدرالدین حموئی در فرائد السمطین علی ما نقل عنہ گفتہ اخبرنی الشیخ الصالح
کمال الدین ابو عبداللہ محمد بن محمد بن علی الجوینی فیما کتب الی واجازلی روایتہ فی ذی الحجۃ
سنۃ اربع وستین وستمائۃ قال انبانا الامام جلال الدین ابوالفضل جلال بن معین الطبری قال انبانا
زاهر بن طاهر بن محمد المسلمی انبانا ابوالفتح محمد بن علی بن عبداللہ المذکور اجازۃ قال
انبانا اسمعیل بن زاهر النوقانی فی کتابہ قال انبانا ابوالحسن احمد بن ابراهیم الاصفهانی
قال نبانا سلیمان بن احمد الطبرانی قال نبانا محمد بن عبدالعزیز الکلابی قال انبانا عبدالرحمن بن حماد المقری
عن ابی سلمۃ الصائغ عن عطیۃ العوفی عن ابی سعید الخدری قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انما مثل
اهلبیتی فیکم کمثل سفینۃ نوح من رکبها نجی ومن تخلف عنها غرق وانما مثل اهل بیتی فیکم مثل باب
حطۃ فی بنی اسرائیل من دخلہ غفر لہ وسید علی همدانی در کتاب السبعین فی فضائل امیرالمؤمنین
علیہ السلام علی ما نقل عنہ گفتہ الحدیث السادس والستون عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ قال قال
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مثل اهلبیتی فیکم مثل باب حطۃ من دخل غفر لہ
رواہ صاحب الفردوس ونیز در روضۃ الفردوس گفتہ وعنہ قال قال علیہ السلام مثل اهلبیتی
فیکم کمثل باب حطۃ من دخلہ غفر لہ وسخاوی در استجلاب ارتقاء الغرف بحب اقرباء الرسول ذوی

حمید
ابو عبدالرحمن

در ذکر طرق حدیث سفینه گفته وعن ابی اسحق السبیعی عن حنش بن المعتمر الصنعانی عن ابی ذر رضی الله عنه سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول اهلبیتی فیکم مثل سفینة نوح فی قومه من رکبها نجا ومن تخلف عنها غرق ومثل حطة لبنی اسرائیل اخرجه الحاکم من وجهین عن ابی اسحق هذا لفظ احدهما ولفظ الآخر الا ان مثل اهلبیتی فیکم مثل سفینة نوح وذکره دون قوله ومثل **حطة** الی آخره ونیز دران گفته واخرجه ابو یعلی ایضا من حدیث ابی الطفیل عن ابی ذر رضی الله عنه بلفظ ان مثل اهل بیتی فیکم مثل سفینة نوح من رکب فیها نجی ومن تخلف عنها غرق وان مثل اهلبیتی **مثل باب حطة** واخرجه البزار من طریق سعید بن المسیب عن ابی ذر نحوه ونیز دران گفته وعن ابی سعید الخدری رضی الله عنه سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول انما مثل اهل بیتی فیکم کمثل سفینة نوح من رکبها نجی ومن تخلف عنها غرق وانما مثل اهلبیتی فیکم مثل **باب حطة فی بنی اسرائیل** من دخله غفر له رواه الطبرانی فی الصغیر والاوسط وجلال الدین سیوطی در جمع الجوامع گفته مثل اهلبیتی فیکم کمثل سفینة نوح فی قوم نوح من رکب فیها نجا ومن تخلف عنها هلک ومثل باب حطة فی بنی اسرائیل طب عن ابی ذر ونور الدین سمهودی در جواهر العقدین در سیاق طرق حدیث ثقلین بعد ایراد حدیث ابوسعید خدری وذکر اخراج احمد وطبرانی وابویعلی وغیر ایشان گفته واخرجه الحافظ ابو محمد عبد العزیز بن الاخضر فی معالم العترة النبویة وفیه ان النبی صلی الله علیه وسلم قال ذلک فی حجة الوداع وزاد مثله یعنی کتاب الله کمثل سفینة نوح علیه السلام من رکبها نجی ومثلهم یعنی اهلبیته کمثل **باب حطة** من دخله غفرت له الذنوب ونیز در جواهر العقدین در ذکر طرق حدیث سفینه گفته عن ابی اسحق السبیعی عن حنش بن المعتمر الصنعانی عن ابی ذر رضی الله عنه سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول مثل اهلبیتی فیکم مثل سفینة نوح فی قومه من رکبها نجی ومن تخلف عنها غرق ومثل حطة لبنی اسرائیل اخرجه الحاکم من وجهین عن ابی اسحق هذا لفظ احدهما ولفظ الآخر ان مثل اهلبیتی فیکم مثل سفینة نوح وذکره دون قوله ومثل حطة الی آخره ونیز دران گفته واخرجه ابو یعلی ایضا من حدیث ابی الطفیل عن ابی ذر رضی الله عنه بلفظ ان اهلبیتی فیکم مثل سفینة نوح من رکب فیها نجی ومن تخلف عنها غرق وان اهلبیتی فیکم مثل باب حطة واخرجه البزار من طریق سعید بن المسیب

عن ابی ذر نحوہ ونیز دران گفتہ وعن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ سمعت النبی صلی اللہ علیہ
وسلم یقول انما مثل اہلبیتی فیکم کمثل سفینۃ نوح من رکبہا نجی ومن تخلف عنہا غرق وانما مثل
اہلبیتی فیکم مثل باب حطۃ فی بنی اسرائیل من دخلہ غفر لہ رواہ الطبرانی فی الصغیر والاوسط
وسبق اوائل الذکر قبلہ فی حدیثہ فی الثقلین کتاب اللہ واہل البیت ان الحافظ عبد العزیز بن الاخضر
اخرجہ وزاد مثلہ یعنی کتاب اللہ کمثل سفینۃ نوح علیہ السلام من رکبہا نجی ومثلہم یعنی اہل البیت
کمثل باب حطۃ من دخلہ غفر لہ الذنوب وعبد الوہاب بخاری در تفسیر النوری گفتہ وعن ابو سعید
الخدری رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مثل اہلبیتی کمثل باب حطۃ من دخل
غفر لہ رواہ صاحب الفردوس وابن حجر مکی در صواعق در ذکر حدیث ثقلین گفتہ وفی روایۃ ان ذلک کان
فی حجۃ الوداع وفی اخری مثلہ یعنی کتاب اللہ کسفینۃ نوح من رکب فیہا نجی ومثلہم ای
اہلبیتہ کمثل باب حطۃ من دخلہ غفرت لہ الذنوب ونیز ابن حجر در صواعق گفتہ وجاء من طرق عدیدۃ
یقوی بعضہا بعضا انما مثل اہلبیتی فیکم کمثل سفینۃ نوح من رکبہا نجی وفی روایۃ مسلم ومن تخلف
عنہا غرق وفی روایۃ ہلک وانما مثل اہلبیتی فیکم مثل باب حطۃ فی بنی اسرائیل من دخلہ غفر لہ وفی روایۃ غفر لہ الذنوب
وملا علی متقی در کنز العمال گفتہ مثل اہلبیتی فیکم کمثل سفینۃ نوح فی قوم نوح من رکب فیہا نجا
ومن تخلف عنہا ہلک ومثل باب حطۃ فی بنی اسرائیل طب عن ابی ذر واحمد بن الفضل بن محمد
باکثیر در وسیلۃ المآل بعد ذکر حدیث ثقلین بروایت ابی سعید خدری گفتہ واخرج الحافظ ابو محمد عبد العزیز
بن الاخضر فی معالم العترۃ النبویۃ وفیہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ذلک فی حجۃ الوداع
وزاد ومثلہ یعنی کتاب اللہ کمثل سفینۃ نوح علیہ السلام من رکبہا نجی ومثلہم ای اہلبیتہ
کمثل باب حطۃ من دخلہ غفرت لہ الذنوب ومحمود قادری در صراط سوی گفتہ وعن ابی ذر رضی اللہ عنہ
سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول مثل اہلبیتی فیکم مثل سفینۃ نوح
فی قومہ من رکبہا نجا ومن تخلف عنہا غرق ومثل حطۃ لبنی اسرائیل اخرجہ الحاکم ہذا فی لفظ وفی
لفظ اخر الا ان مثل اہل بیتی فیکم مثل سفینۃ نوح وزاد فی روایۃ ابی الحسن المغازلی ومن قاتلنا
اخر الزمان فکانما قاتل مع الدجال وعن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم
یقول انما مثل اہلبیتی فیکم کمثل سفینۃ نوح من رکبہا نجا ومن تخلف عنہا غرق وانما مثل اہل بیتی

واخرجہ

فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفرلها والذنوب کما فی روایة و مرزا محمد بدخشانی در مفتاح النجا گفته وعند الطبرانی فی الکبیر عنه مثل اهلبیتی فیکم کمثل سفینة نوح فی قوم نوح من رکب فیها نجی ومن تخلف عنها هلك ومثل باب حطة فی بنی اسرائیل شاہ ولی اللہ در قرة العینین در مناقب جناب امیر المومنین علیه السلام بعد نقل بعض احادیث گفته وقال مثل اهلبیتی فیکم مثل سفینة نوح من رکبها نجی ومن تخلف عنها غرق ومثل حطة لبنی اسرائیل اخرج الحاکم هذه الاحادیث کلها فی المستدرك واحمد بن عبد القادر العجیلی در ذخیرة المآل در خطبهٔ کتاب گفته الحمد لله الذی جعل اهل البیت کسفینة نوح من رکبها نجی ومن تخلف عنها اهلکه الغرق وسماهم باب حطة من دخله غفرله ومن خرج منه فسق و نیز عجیلی در ذخیرة المآل گفته من دخل الباب وقال حطة ذنوبه مغفورة منحطة قال صلی الله علیه وسلم انما مثل اهلبیتی فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفرله الذنوب و وجه تشبیههم بباب حطة ان الله جعل دخول ذلك الباب الذی هو باب اریحاء او بیت المقدس مع التواضع والاستغفار سببا للمغفرة وجعل لهذه الامة اهل البیت سببا لها وسیاتی ایضا فی فضائل علی رضی الله عنه انه باب حطة و ابراهیم بن سلیمان البلخی در ینابیع المودة گفته الباب الرابع فی حدیث سفینة نوح و باب حطة بنی اسرائیل وحدیث الثقلین وحدیث یوم الغدیر فی مشکاة المصابیح عن ابی ذر رضی الله عنه انه قال وهو اخذ بباب الکعبة سمعت النبی صلی الله وسلم یقول ان مثل اهلبیتی فیکم مثل سفینة نوح من رکبها نجا ومن تخلف عنها هلك رواه احمد وفی جمع الفوائد ابن الزبیر رفعه مثل اهلبیتی مثل سفینة نوح من رکبها نجا ومن ترکها غرق للبزار وزاد فی الاوسط وانما مثل اهلبیتی فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفر له ابو الطفیل عن ابی ذر وهو اخذ بباب الکعبة رفعه ان مثل اهلبیتی فیکم مثل سفینة نوح من رکبها نجی ومن تخلف عنها هلك وان مثل اهلبیتی فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفرله اخرجه الطبرانی فی الاوسط والصغیر ابو یعلی واحمد بن حنبل عن ابی ذر انتهی جمع الفوائد ایضا اخرجه البزار وابن المغازلی عن سعید بن جبیر عن ابن عباس وعن سلمة بن الاکوع وعن ابن المعتمر عن ابی ذر وعن سعید بن المسیب عن ابی ذر وایضا اخرجه الحمویی عن ابی سعید الخدری بزیادة وانما مثل اهلبیتی فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفرله ایضا اخرجه ابو یعلی والبزار والطبرانی فی الاوسط والصغیر عن ابی سعید

الخدری حدیث السفینة و باب الحطة ایضا ابن المغازلی اخرجه عن ابی ذر حدیث السفینة و الحطة ایضا الحموینی اخرجه عن حنش بن المعتمر عن ابی ذر اخرجه المالکی فی فصول المهمة عن رافع مولی ابی ذر و اخرجه ایضا حدیث السفینة الثعلبی و السمعانی ایضا عن سلیم بن قیس الهلالی قال بینا انا و حنش بن المعتمر بمکة اذ قام ابو ذر و اخذ بحلقة باب الکعبة فقال من عرفنی فقد عرفنی و من لم یعرفنی فانا جندب بن جنادة ابو ذر فقال ایها الناس انی سمعت نبیکم صلی الله علیه وسلم یقول مثل اهلبیتی فیکم کمثل سفینة نوح من رکبها نجا و من ترکها هلک و یقول مثل اهلبیتی فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفر له و یقول انی تارک فیکم ما ان تمسکتم به لن تضلوا کتاب الله و عترتی و لن یفترقا حتی یردا علی الحوض و سید احمد زینی المکی شیخ مشہور در الفتح المبین فی فضائل الخلفاء الراشدین و اہلبیت الطاہرین گفته و صح عنه صلی الله علیه وسلم من طرق کثیرة انه قال انما مثل اهلبیتی فیکم کمثل سفینة نوح من رکبها نجی و من تخلف عنها غرق و فی روایة هلک و مثل اهلبیتی فیکم کمثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفر له و مؤید این حدیث شریف ست ارشاد فرمودن جناب امیر المومنین علیه السلام در باب عترت جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم و مثلهم باب حطة و هم باب السلم و این ارشاد باسناد جناب را شیخ سلیمان بن ابراہیم البلخی در ینابیع المودة آورده چنانچه گفته و فی تفسیر یا ایها الذین آمنوا ادخلوا فی السلم کافة و لا تتبعوا خطوات الشیطان فی المناقب عن مسعدة بن صدقة عن جعفر الصادق عن ابیه عن جده عن الحسین عن امیر المومنین علی علیهم السلام قال الا ان العلم الذی هبط به آدم علیه السلام و جمیع ما فضلت به النبیون الی خاتم النبیین فی عترة خاتم النبیین فاین یتاه بکم و این تذهبون و انهم فیکم کاصحاب الکهف و مثلهم باب حطة و هم باب السلم فی قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا ادخلوا فی السلم کافة و لا تتبعوا خطوات الشیطان و از آنجمله است حدیثی که جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله وسلم در آن بعد ذکر بعض فضائل جناب امیر المومنین علیه السلام در حق ائمه سلام الله علیهم ارشاد فرموده اند و هم ابواب العلم فی امتی من تبعهم نجا من النار و من اقتدی بهم هدی الی صراط مستقیم و مؤید بودن این حدیث برای حدیث مدینة العلم نہایت واضح و ظاہر ست و این حدیث شریف را شیخ سلیمان بن ابراہیم البلخی القندوزی در ینابیع المودة آورده چنانچه گفته و فی المناقب بالاسناد عن ابی الزبیر المکی عن جابر بن عبد الله الانصاری رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله تبارک و تعالی

حنش الفصول

حنش

اصطفانی واختارنی وجعلنی رسولا وانزل علی سید الکتب فقلت الٰهی وسیدی انک ارسلت موسیٰ الی فرعون فسئلک ان تجعل معه اخاه هرون وزیرا تشد به عضده وتصدق به قوله وانی اسألک یاسیدی والٰهی ان تجعل لی من اهلی وزیرا تشد به عضدی فاجعل لی علیا وزیرا واخا واجعل الشجاعۃ فی قلبه والبسه الهیبۃ علی عدوه وهو اول من آمن بی وصدقنی واول من وحد الله معی وانی سألت ذلک ربی عز وجل فاعطانیه وهو سید الاوصیاء اللحوق به سعادۃ والموت فی طاعته شهادۃ واسمه فی التورٰۃ مقرون الی اسمی وزوجته الصدیقۃ الکبریٰ ابنتی وابناه سیدا شباب اهل الجنۃ ابنای هو وهما والائمۃ من بعدهم حجج الله علی خلقه بعد النبیین وهم ابواب العلم فی امتی من تبعهم نجا من النار ومن اقتدیٰ بهم هدی الی صراط مستقیم لم یهب الله محبتهم لعبد الا ادخله الله الجنۃ واز جمله مؤیدات این حدیث شریف ست کلام جناب امیر المؤمنین علیه السلام نحن الشعار والاصحاب والخزنۃ والابواب ولا تؤتی البیوت الا من ابوابها واین کلام معجز نظام را جناب شیخ سلیمان بن ابراهیم البلخی در ینابیع المودۃ آورده چنانچه گفته ومن خطبته نحن الشعار والاصحاب والخزنۃ والابواب ولا تؤتی البیوت الا من ابوابها فمن اتاها من غیر ابوابها سمی سارقا ومنها فیهم کرائم الایمان وهم کنوز الرحمن ان نطقوا صدقوا وان صمتوا لم یسبقوا ونیز در ینابیع المودۃ گفته ومن خطبته سلام الله علیه نحن الشعار والاصحاب والخزنۃ والابواب ولا تؤتی البیوت الا من ابوابها فمن اتاها من غیر ابوابها سمی سارقا ومنها فیهم کرائم الایمان وهم کنوز الرحمن ان نطقوا صدقوا وان صمتوا لم یسبقوا چون بحمد الله تعالی اینهمه شواهد مبرمه ومؤیدات محکمه حدیث مدینۃ العلم شنیدی ودلالت آن بر تایید وتشیید وتوکید وتوطید این حدیث منیف بنظر ثاقب دیدی حالا وقت آن رسید که کیون مفصل منخام کلام فاسد النظام مخاطب قمقام متعلق باین حدیث متین الاحکام رزین الابرام تفصیل جمیل تمام مرضوض ومنقوض گردانم وروی انخرام ووهن وانجذام هفوات منحلۃ القوام شاهصاحب عمدۃ الاعلام جمله جمله باثبات رسانم **قوله** حدیث پنجم روایت جابر ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا مدینۃ العلم وعلی بابها **اقول** مخاطب والا شان در ایراد این حدیث رفیع المکان صنیع شنیع ستر وکتمان پیش نظر خود نهاده بار تکاب اخمال حق واضح ابلج والطاط صدق ظاهر افلج داد کمال دیانت وامانت داده بیانش آنکه مخاطب بقول خود حدیث پنجم روایت جابر بناظرین قاصرین چنان ایهام نموده که این حدیث شریف در روایت جابر منحصر ست حالانکه سابقا در فائده اولی از فوائد عشره این مجلد بصراحت تمام دریافتی که این حدیث شریف را

الشُّعار

الشُّعار

بنابر تخریجات و تصریحات اکابر و اساطین سنیه بسیاری از صحابه که از جمله آن جناب امیر المؤمنین علیه السلام و
جناب امام حسن علیه السلام و جناب امام حسین علیه السلام و حضرت عبد الله بن عباس و جابر بن عبد الله انصاری
و عبد الله بن مسعود و حذیفة بن الیمان و عبد الله بن عمر و انس بن مالک و عمرو بن العاص میباشند روایت کرده
اند بلکه از افادهٔ علامه زرندی در نظم درر السمطین واضح و لائح ست که حدیث مدینة العلم فضیلتی ست که جمله
اصحاب جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم اعتراف و ابتهاج بآن نموده طریق وفاق را بسلوک و انتهاج
پیموده اند پس مثل چنین حدیث را که کثرت مدحش معادل آن درین خصوصیت خواهد بود محض روایت جابر
وانمودن بچه حد انهماک و مبالغهٔ خویش در جلاعت و خلاعت افزودنست و متوهم نشود که شاید سبب تعبیر
شاهصاحب این حدیث را بروایت جابر آنست که این حدیث از جابر بنسبت دیگر اصحاب زیاده تر مرویست
چه این امر واقعیت ندارد و بر کسیکه تتبع روایات این حدیث شریف و تخریجات این خبر منیف نموده ظاهر و مستبین
ست که این حدیث در میان محدثین اعلام و مسندین فخام سنیه بروایت ابن عباس اعرف و اشهر ست و
ادراج و اخراج آن از حدیث ایشان اوفر و اکثر و این هم توهم نتوان کرد که تخصیص شاهصاحب این حدیث را بروایت
جابر شاید ازین رو ست که اهل حق آنرا در مقام احتجاج و استدلال صرف بهمین روایت جابر آورده اند چه ازین امر
اثرے در کتب کلامیه اهل حق پیدا نیست و بسیاری از علمای کرام اهل حق که در کتب خود این حدیث شریف را
بقصد احتجاج از کتب مخالفین آورده اند اکتفا بر محض روایت جابر نکرده اند بلکه روایات دیگر اصحاب نیز نقل کرده اند
کما لا یخفی علی من راجع الی کتاب المناقب لابن شهر آشوب طاب ثراه و کتاب العمدة لابن بطریق رحمه الله
و نهایة المرام للعلامة البحرانی اعلی الله درجته و غیرها من الاسفار و کاش مخاطب خلیع العذار بهمین
مقدار از اخفای حق واضح المنار اکتفا و اقتصار میکرد و زیاده ازین کاربند تفریط و تفضیح و تقصیر و تقطیع نمیشد
و این حدیث را بروایت جابر بالتمام و الکمال ذکر مینمود لیکن چه کرده آید که حضرت او روایت جابر را نیز ناتمام وارد
نموده جملات عدیده سدیده و فقرات متعدده مفیده که بدرجهٔ کمال موضح مراد و قاطع دابر ارباب
عصبیت و عناد میباشد و در روایت جابر موجودست یکسر بر انداخته زبان قلم را بذکر آن هرگز آشنا نساخته
و هر چند روایت کامله جابر سابقاً در ضمن تخریجات اکابر اساطین سنیه گذشته ست مگر درینمقام باز مذکور مینمائیم تا
اتصاف مخاطب بکمال انصاف و مجانبت او از سنن اعتدال و اعتساف ظاهر و باهر گردد خطیب بغدادی در
تاریخ خود علی ما نقل عنه گفته اخبرنا ابو طالب یحیی بن علی الدسکری قال اخبرنا ابو بکر بن المقری قال ثنا

ابو الطیب محمد بن عبد الصمد الدقاق قال حدثنا احمد بن عبید الله ابو جعفر المکتب قال اخبرنا عبد الرزاق قال ثنا سفیان عن عبد الله بن عثمان بن خثیم عن عبد الرحمن بن بهمان قال سمعت جابر بن عبد الله قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم الحدیبیة وهو آخذ بید علی هذا امیر البررة وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من خذله فمد بها صوته وقال انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب واز ملاحظه این عبارت بر ناظر بصیر کالصبح المسفر المنیر واضح و مستنیر است که روایت جابر حاوی بسیارے از جملات و کلمات میباشد که شاهصاحب اصلا آن را ذکر نفرموده اند واکثر این جملات بالغه و کلمات سابغه مظهر کمال مبالغه و اهتمام جناب سرور انام علیه و آله آلاف التحیة والسلام در اثبات امامت و افضلیت جناب امیر المومنین علیه صلوات الملک العلام میباشد کما ستقف علیه فیما بعد ان شاء الله تعالی پس حذف و اسقاط آن بالتمام در مثل اینمقام از مثل مخاطب فخام از جمله طامات عظام است واگرچه اسقاط هر واحد ازین جملات کرامت آیات مورث حیرت ارباب افهام و تعجب اصحاب اعلام میشود مگر زیاده تر حیرت بر اسقاط جمله فمن اراد العلم فلیأت الباب است که در تتمه حدیث واقع شده و بنهایت معروف و مشهور است و در روایت جابر و غیر او بحدی متکثر الورود و متکرر النقل شده که احصای آن از عبارات مخرجین کبار و مسندین احبار بسیار عسیر و دشوار می باشد بالجمله آنچه مخاطب نحریر در تقطیع و تغییر این حدیث رفیع اثیر مرتکب آن شده فظاعت و شناعت آن اظهر من الشمس و ابین من الامس است و برای اولیای مخاطب در انقاذ و تخلیص او از ورطه این الزام عویص هیچ مهرب و محیص نیست بار الها مگر آنکه اعتراف صریح نمایند بانکه حضرت او بسبب قصر باع و قلت اطلاع خود بر طرق و اسانید این حدیث شریف وقوف و عثوری و بر روایات و سیاقات آن مرور و عبورے نداشت و همت قاصره خود بر اتباع و تقلید کابلی عنید و استراق هفوات آن مرید طرید میگماشت و چون کابلی در ینمقام مرتکب همین صنیع شنیع شده بود شاهصاحب نیز مسلک تخدیع و تلمیع پوئیدند و در اقتفای آثار آن خداع غدار پیش پا خوردند کابلی در صواقع گفته الخامس ما رواه جابر ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم و علی بابها وهو باطل لان الخبر مطعون فیه قال یحیی بن معین لا اصل له و قال البخاری انه منکر و انه لیس له وجه صحیح وقال الترمذی ایضا انه منکر و قال الشیخ تقی الدین بن دقیق العید هذا الحدیث لم یثبتوه و قال الشیخ محی الدین النووی والحافظ شمس الدین الذهبی و الشیخ شمس الدین الجزری انه موضوع فلا یجوز الاحتجاج و لان

من كان باب مدينة العلم لا يلزم ان يكون صاحب الزعامة الكبرى ولانه لا ينافي ما الاخبار الصحاح
الدالة على خلافة المتقدمين عليه **قوله** واين خبر نيز مطعونست **اقول** على رسلك ايها الشيخ المهذار
وعلى ضلعك ايها المتفيهق المتنطع المكثار اما لك حياء ايها المتحذلق الكثير العثار اما لك افاقة وصحو
عن سكر العصبية الواضحة الشنار اما لك وازع يزعك عن الاقتحام في مهواة الكذب والعضيهة والبهت
اما لك رادع يردعك عن الالطاط عن الحق والصفاقة والجلع البحت كيف نصبت نفسك لقدح فضائل
وصي المختار عليهما وآلهما سلام الله ما كر الليل والنهار ورميت مناقبه بالوضع والصغار لا تدري يمينا
عن شمال ولقد تهت في بادية عظيمة الاهوال ولقد ارتقيت مرقا صعب المنال وابديت صنوفا مكنونة
من الاضلال والازلال واتعبت نفسك بالمحال والمحال وبالغت في الخدع والاحتيال وانثالت عليك
الخدع كل الانثيال قد لففت بالجدل والمراء بلا مرية وتشبثت بالجسارة والفرية وارتبكت في شرك الزيغ
والجحود وهويت في حفرة الاعراض عن الحق والصد ووقعت في التعصب الثائر والعناد الفائر فطبعك باكمل
الاكوان بابطال الواضح مشغوف ورأيك وهمك الى التلميع والتزويق والتلبيس الخسيس مصروف **سبحان
الله** تبطل وترد وتنفي مثل هذا الحديث المشهور الشائع والخبر المستفيض الذائع الصحيح سندا
والواضح جدا اللامع منارة البالغ انواره الذي نقله ورواه وخرجه واثره جهابذة الاخبار ومنقدو
الآثار ونظمه الاعلام الاحبار في الاشعار وذكروه في الكتب والاسفار على ممر تحول الاعصار وتنقل
الادوار وهو من الاشتهار وعدم الاستتار وكمال الاستفاضة والشيوع والتداول الثقة والاعتماد و
الاعتبار وتمسك الخلف والسلف والاعتناء بشانه والتثبت باركانه والحلول بمبطانه والتشييد لجدرانه
بمكان عظيم الشان باهر البرهان لا يمسه يد الانكار والتضعيف ولا يصل اليه غائلة التوهين
والتسخيف **ولعمري** ان الطاعنين في الحديث الشريف شذاذ لا يعبأ بهم ذوو التحقيق ومعاندون
لا يحتفل بهم اولو النظر الدقيق قد اخطأوا وجه الصواب فهم في غلواء العصبية متمادون وفي سوق
الحمية الجاهلية عادون وفي بوادي الجسارة والخسارة مهطعون والى بوادي الخطل والخبل مسرعون
ولعوار العمارة مظهرون ولشنار الحرورية مضمرون وعن تقحم روم الصدق صادفون وعن اقتفاء اثر
الحق عازفون وفي هوة الهوان هاوون وفي تيه العدوان غاوون وحيث اوغلوا في سباسب
الباطل فهم عن الحق محجوبون واذ لم يهتدوا بهدى الله فهم في سكرتهم يعمهون **قوله** قال يحيى بن معين لا اصل له

اقول بر ارباب احلام و اصحاب افہام کہ تتبع افادات متجرین عظام و متمہرین فخام سنیہ نمودہ اند بطلان صدور این کلام مہین از یحیی بن معین در خصوص حدیث انا مدینة العلم و علی بابہا ظاہر و مستبین ست بوجوہ عدیدہ و براہین سدیدہ **اول** آنکہ یحیی بن معین بجواب سوال قاسم بن عبد الرحمن الانباری تصحیح این حدیث شریف نمودہ چنانچہ خطیب در تاریخ بغداد علی ما نقل عنہ السیوطی گفتہ قال القاسم بن عبد الرحمن الانباری سألت یحیی عن ہذا الحدیث فقال ہو صحیح قال الخطیب اراد انہ صحیح من حدیث ابی معویة ولیس بباطل اذ قد رواہ غیر واحد عنہ و مزی در تہذیب الکمال بترجمۂ ابو الصلت عبد السلام بن صالح الہروی گفتہ قال القاسم بن عبد الرحمن الانباری حدثنا ابو الصلت الہروی قال حدثنا ابو معویة عن الاعمش عن مجاہد عن ابن عباس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا مدینة العلم و علی بابہا فمن اراد العلم فلیات بابہ قال القاسم سألت یحیی بن معین عن ہذا الحدیث فقال صحیح قال ابو بکر بن ثابت الحافظ اراد انہ صحیح من حدیث ابی معویة ولیس بباطل اذ قد رواہ غیر واحد عنہ و ابن حجر عسقلانی در تہذیب التہذیب بترجمۂ ابو الصلت گفتہ وقال القاسم بن عبد الرحمن الانباری سألت یحیی بن معین عن حدیث حدثنا بہ ابو الصلت عن ابی معویة عن الاعمش عن مجاہد عن ابن عباس مرفوعا انا مدینة العلم و علی بابہا الحدیث فقال ہو صحیح قال الخطیب اراد بہ صحیح عن ابی معویة اذ قد رواہ غیر واحد عنہ وا تصریح سیوطی در جمع الجوامع و ملا علی متقی در کنز العمال و عبد الرؤف مناوی در فیض القدیر و علامہ محمد بن اسمعیل الامیر در روضۂ ندیہ و قاضی القضاة محمد بن علی الشوکانی در فوائد مجموعہ نیز واضح و آشکارست کہ ابن معین بصحت حدیث مدینة العلم حکم نمودہ کما لم فیما مضے **دوم** آنکہ یحیی بن معین بجواب کلام عباس بن محمد الدوری نیز اثبات حدیث انا مدینة العلم فرمودہ چنانچہ ابو عبد اللہ الحاکم النیسابوری در مستدرک علی الصحیحین بعد روایت مدینة العلم بطریق ابو الصلت گفتہ و ابو الصلت ثقة مامون فانی سمعت ابا العباس محمد بن یعقوب فی التاریخ یقول سمعت العباس بن محمد الدوری یقول سألت یحیی بن معین عن ابی الصلت الہروی فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معویة عن الاعمش انا مدینة العلم فقال قد حدث بہ محمد بن جعفر الفیدی وہو ثقة مامون و خطیب بغدادی در تاریخ بغداد علی ما نقل عنہ السیوطی فی اللآلی گفتہ قال عباس الدوری سمعت یحیی بن معین یوثق ابا الصلت عبد السلام بن صالح فقلت لہ انہ حدث عن ابی معویة عن الاعمش انا مدینة العلم و علی بابہا فقال ما تریدون من ہذا المسکین الیس قد حدث بہ محمد بن جعفر الفیدی عن ابی معویة و عبد الغنی بن عبد الواحد المقدسی در کتاب الکمال فی اسماء الرجال بترجمۂ ابو الصلت گفتہ قال عباس بن

محمد سمعت یحیی بن معین یوثق ابا الصلت فقیل له انه حدث عن ابی معویة انا مدینة العلم وعلی
بابها فقال ماتریدون من هذا المسکین الیس قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی عن ابی معویة و مزی
در تهذیب الکمال بترجمهٔ ابو الصلت گفته قال عباس بن محمد الدوری سمعت یحیی بن معین یوثق ابا الصلت
عبد السلام بن صالح فقلت انه حدث عن ابی معویة عن الاعمش انا مدینة العلم وعلی بابها فقال
ماتریدون من هذا المسکین الیس قد حدث محمد بن جعفر الفیدی عن ابی معویة فقال نحو و علائی در
اجوبهٔ خود کما نقل عنه السیوطی فی قوت المغتذی گفته ومع ذلک فقد قال الحاکم حدثنا الاصم حدثنا عباس
یعنی الدوری قال سئلت یحیی بن معین عن ابی الصلت فقال ثقة فقلت الیس قد حدث عن
ابی معویة حدیث انا مدینة العلم فقال قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی وهو ثقة عن ابی معویة
و فیروزآبادی در نقد الصحیح علی ما نقل عنه گفته وقد روی عباس بن محمد الدوری فی سؤالاته عن یحیی بن
معین انه سأله عن ابی الصلت هذا فوثقه فقال الیس قد حدث عن ابی معویة حدیث انا مدینة
العلم وعلی بابها فقال قد حدث به عن ابی معویة محمد بن جعفر الفیدی و ابن حجر عسقلانی در تهذیب
التهذیب بترجمهٔ ابو الصلت گفته وقال الدوری سمعت ابن معین یوثق ابا الصلت وقال فی حدیث انا
مدینة العلم وعلی بابها قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی عن ابی معویة سوم آنکه یحیی بن معین وقتیکه
احمد بن محمد بن القاسم بن المحرز او را از حال ابو الصلت سؤال کرده بود نیز اثبات حدیث مدینة العلم نموده چنانچه خطیب در
تاریخ بغداد علی ما نقل عنه السیوطی فی اللآلی گفته وقال احمد بن محمد بن القاسم بن المحرز سألت یحیی بن معین عن
ابی الصلت عبد السلام بن صالح الهروی فقال لیس ممن یکذب فقیل له فی حدیث ابی معویة انا
مدینة العلم فقال هو من حدیث ابی معویة اخبرنی ابن نمیر قال حدث به ابو معویة قدیما ثم کف عنه
وکان ابو الصلت رجلا موسرا یطلب هذه الاحادیث ویلزم المشایخ فکانوا یحدثونه بها و مزی در
تهذیب الکمال گفته وقال احمد بن محمد بن القاسم بن محرز سألت یحیی بن معین عن ابی الصلت الهروی
فقال لیس ممن یکذب فقیل له فی حدیث ابی معویة عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس انا
مدینة العلم وعلی بابها فقال هو من حدیث ابی معویة وفی حدیث ابی معویة اخبرنی ابن نمیر قال حدث به
ابو معویة قدیما ثم کف عنه وکان ابو الصلت رجلا موسرا یطلب هذه الاحادیث ویلزم المشایخ و
کانوا یحدثونه بها و علائی در اجوبهٔ خود علی ما نقل عنه السیوطی فی قوت المغتذی گفته وقال ابو الصلت احمد بن محمد

بن محرز سالت یحیی بن معین عن ابی الصلت فقال لیس ممن یکذب فقیل له فی حدیث ابی معویة انا
مدینة العلم فقال هو من حدیث ابی معویة اخبرنی ابن نمیر قال حدث به ابو معویة قدیما ثم کف عنه وقال کان ابو الصلت رجلا
موسرا یطلب هذه الاحادیث ویلزم المشایخ وفیروزآبادی در نقد الصحیح بعد نقل روایت دوری گفته وکذا روی صالح بن محمد
الحافظ واحمد بن محمد بن محرز عن یحیی بن معین ایضا وفی روایة ابن محرز وقال یحیی هذا الحدیث هو من
حدیث ابی معویة اخبرنی ابن نمیر قال حدث به ابو معویة قدیما ثم کف عنه وابو الصلت الهروی کان رجلا
موسرا یطلب هذه الاحادیث ویلزم المشایخ وابن حجر عسقلانی در تهذیب التهذیب بعد نقل روایت دوری گفته وقال ابن
محرز عن ابن معین لیس ممن یکذب فقیل له فی حدیث ابی معویة هذا فقال اخبرنی ابن نمیر قال
حدث به ابو معویة قدیما ثم کف عنه وکان ابو الصلت موسرا یطلب هذه الاحادیث ویکرم المشایخ و
کانوا یحدثونه بها چهارم آنکه ابن معین بخطاب صالح بن محمد بن حبیب المعروف بجزرة نیز اثبات حدیث مدینة العلم
فرموده چنانچه حاکم در مستدرک علی الصحیحین گفته سمعت ابا النضر احمد بن سهل الفقیه القبانی امام عصره
ببخارا یقول سمعت صالح بن محمد بن حبیب الحافظ یقول وسئل عن ابی الصلت الهروی فقال
دخل یحیی بن معین ونحن معه علی ابی الصلت فسلم علیه فلما خرج تبعته فقلت له ما تقول
رحمک الله فی ابی الصلت فقال هو صدوق فقلت له انه یروی حدیث الاعمش عن مجاهد
عن ابن عباس رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد
العلم فلیاتها من بابها فقال قد روی هذا ذاک الفیدی عن ابی معویة عن الاعمش کما رواه ابو الصلت
وخطیب در تاریخ بغداد علی ما نقل عنه سیوطی فی اللآلی گفته وقال عبد المومن بن خلف النسفی سالت ابا علی
صالح بن محمد عن ابی الصلت الهروی فقال رایت یحیی بن معین یحسن القول فیه ورأیته سئل عن
الحدیث الذی روی عن ابی معویة انا مدینة العلم وعلی بابها فقال رواه ایضا الفیدی قلت
ما اسمه قال محمد بن جعفر ومزی در تهذیب الکمال گفته وقال عبد المومن بن خلف النسفی سالت
ابا علی صالح بن محمد عن ابی الصلت الهروی فقال رایت یحیی بن معین یحسن القول فیه ورأیت یحیی
بن معین عنده وسئل عن الحدیث الذی روی عن ابی معویة حدیث انا مدینة العلم فقال رواه
ایضا الفیدی قلت ما اسمه قال محمد بن جعفر وعلائی در اجوبه خود علی ما نقل عنه سیوطی فی قوت المغتذی بعد
نقل روایت دوری گفته وکذلک روی صالح جزرة ایضا عن ابن معین وفیروزآبادی در نقد الصحیح بعد ذکر روایت دوری گفته

ای یلزم المشایخ

وکذلک روی صالح بن محمد الحافظ واحمد بن محمد بن محرز عن یحیی بن معین ایضا ازین
عبارات متعدده بر ناظر بصیر واضح و مستنیر ست که ابن معین بخطاب مستفیدین حضرتش مرة بعد اولی وکرة بعد اخری
در تصحیح واثبات حدیث انا مدینة العلم سعی جمیل فرموده شبهات ارباب ارتیاب و هفوات اصحاب انقیاب
را بمصقل بیان واضح و تبیان لائح خویش زدوده پس چگونه عاقلی تجویز توان کرد که این چنین نقاد کبیر و
حافظ نحریر نسبت باین حدیث شهیر کلمه واهیه لا اصل له بر زبان آورده باشد آری اگر گفته شود که ابن معین
در اول امر بسبب عدم اطلاع و عثور جسارت برین کلمه را اطلاق کرده بود و من بعد بسوی تصحیح و اثبات این
حدیث شریف و ارغام انف کل مرتاب سخیف عود و انابت نمود و هذا هو الذی اختاره معاصرنا الجلیل
الشان محمد حسن الزمان حیث قال فی القول المستحسن تنبیه من احسن بیّنة علی معنی ختم
الاولیاء الحدیث المشهور الصحیح الذی صححه جماعات من الائمة منهم اشد الناس مقالا فی
الرجال سید المحدثین ابن معین کما اسنده عنه و وافقه الخطیب فی تاریخه وقد کان قال اولا
لا اصل له الخ انتهی مختار فاضل معاصر لیکن از کلام سخاوی که زبده محققین عظام و اسوه منتقدین فخام
سنیه ست واضح و لائح میشود که صدور کلمه لا اصل له از ابن معین نسبت بحدیث انا مدینة العلم فی حین من
الاحیان بی اصل محض ست بلکه اگر فی الاصل ابن معین این کلمه را گفته ست نسبت بحدیث انا دار الحکمة
گفته سخاوی در مقاصد حسنه میفرماید حدیث انا مدینة العلم و علی بابها الحاکم فی المناقب من مستدرکه
والطبرانی فی معجمه الکبیر وابو الشیخ بن حیان فی السنة له وغیرهم کلهم من حدیث ابی معویة
الضریر عن الاعمش عن مجاهد عن ابن عباس مرفوعا بزیادة فمن اتی العلم فلیأت الباب ورواه الترمذی
فی المناقب من جامعه وابو نعیم فی الحلیة وغیرهما من حدیث علی ان النبی صلی الله علیه وسلم قال
انا دار الحکمة و علی بابها قال الدارقطنی فی العلل عقبه انه حدیث مضطرب غیر ثابت وقال
الترمذی انه منکر وکذا قال شیخه البخاری وقال لیس له وجه صحیح وقال ابن معین فیما حکاه
الخطیب فی تاریخ بغداد انه کذب لا اصل له وقال الحاکم عقب اولهما انه صحیح الاسناد ازین عبارت چنانچه
می بینی بصراحت هویدا و آشکار ست که کلام ابن معین که مشتمل بر کلمه لا اصل له میباشد متعلق بحدیث انا دار الحکمة
صادر شده نه بحدیث انا مدینة العلم پس کسانیکه این کلام را از ابن معین نسبت بحدیث مدینة العلم صادر میدانند بنا بر
تحقیق سخاوی مرتکب وهم صریح و خطای فضیح خواهند بود و تغییر صدور این کلام از ابن معین نسبت بحدیث انا دار الحکمة

اراد

عقبه

انه صحیح

عقیب

ہم مستبعد میدارم زیرا که این حدیث نیز مثل حدیث انا مدینة العلم بنهایت ثابت و مبرم و محقق و محکم ست و طرق و اسانید
این حدیث مشید و افادات علمای اعلام صناید سنیه متعلق بتحقیق و تنقید و تایید و تسدید آن بتقریب گذشته و از جمله آن نص صریح علامه محمد بن طاهر است بر افاده علام
علائی و تحقیق علامه فیروزآبادی بالخصوص قابل تذکر و تدبر ست و کمال عجب ست از مخاطب فهیم که این کلام مبین
الانخرام را که عند التحقیق صدور آن از یحیی بن معین ثابت نیست به بشاشت و ابتهاج تمام در صدر کلام خود جا داده
و دلیل هوس باطل اثبات مطعونیت این حدیث شریف نهاده و از افادات عالیه و تحقیقات غالیه ابن معین که در تشیید
مبانی این حدیث شریف و ترصیص مغانی این خبر منیف ارزن من الحدید و امتن من الرواسی الاطید میباشد
یکسر غفلت در زیده و اصلا گرد ادراک حقائق و اکتناه دقائق آن نگردیده و انی له ذلک و این فانه لم یحظ
من افادات اعلام هذا الشان باثر و لا عین و اقتصر کلا فنه و الحین علی استراق هفوات الکابلی المکب علی
الشین و المین و باید دانست که افادات ابن معین متعلق بتصحیح و اثبات این حدیث متین بحدی مسکت و مفحم
واقع شده و بنهجی ثابت و متحقق گشته است که منکرین و جاحدین این حدیث شریف اصلا تاب دم زدن بمقابله آن ندارند
و هیچ جوابی از آن و لو کان سخیفا بر زبان بشاعت ترجمان خود نمی آرند چنانچه علامه علائی در اجوبه خود علی ما نقل عنه
السیوطی فی قوت المغتذی در بیان حدیث مدینة العلم بعد ذکر سه روایت از افادات ابن معین فرموده و لم یات کل
من تکلم فی هذا الحدیث و جزم بوضعه بجواب عن هذه الروایات الصحیحة عن یحیی بن معین
و علامه فیروزآبادی در نقد الصحیح علی ما نقل عنه بعد ذکر سه روایت از افادات ابن معین گفته و لم یات من تکلم
علی حدیث انا مدینة العلم بجواب عن هذه الروایات الثابتة عن یحیی بن معین و ابن حجر مکی در
منح مکیه در ذکر این حدیث شریف نقلا عن العلائی گفته و لم یات احد ممن تکلم فی هذا الحدیث بجواب
عن هذه الروایات الصحیحة عن یحیی بن معین و از جمله شواهد مصدقه کلام علائی و فیروزآبادی آنست
که ذهبی در سیر اعلام النبلاء بترجمه ابو الصلت هروی حکایت توثیق یحیی بن معین ابو الصلت را و اثبات او حدیث
مدینة العلم را باختصار ذکر کرده و بعد از آن بغیر از اختلال حواس در باب توثیق ابو الصلت بکلامی مهمل متفوه گردیده لیکن از
ایراد و اعتراض بر اثبات یحیی حدیث مدینة العلم را دم در کشیده چنانچه در سیر اعلام النبلاء گفته و قال عباس سمعت
ابن معین یوثق ابا الصلت فذکر له حدیث انا مدینة العلم فقال قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی
عن ابی معویة قلت جُبِلَتِ القلوب علی حب من احسن الیها و کان هذا بارا بیحیی و نحن نسمع من
یحیی دائما و نحتج بقوله فی الرجال ما لم یتبرهن لنا وهن رجل انفرد بتقویته و قوة من وهاه و این کلام ذهبی

برای مذهب اهل سنت خیلی مضر دارد بلکه اگر گفته آید که سیلاب فنا باساس ان میدهد و بنیان علم جرح و تعدیل را بآب
میرساند بجاست زیرا که جلالت مرتبت و علو منزلت ابن معین در علوم حدیث عموما و فن جرح و تعدیل خصوصا
بمرتبه سنیه بجائیست که محل ارتیاب بوده باشد و شطرے ازان از افادات ابوعلی یحیی بن عیسی بن جزله بغدادی در مختار
مختصر تاریخ بغداد و عبدالکریم بن محمد سمعانی در انساب و ابوالمؤید محمد بن محمود خوارزمی در جامع مسانید ابوحنیفه و یحیی
بن شرف النووی در تهذیب الاسماء واللغات و احمد بن محمد المعروف بابن خلکان در وفیات الاعیان و ابوالفدا
اسمعیل بن علی الایوبی در مختصر فی اخبار البشر و محمد بن احمد ذهبی در سیر النبلا و تذکرة الحفاظ و عبر فی خبر من غبر و
کاشف و عمر بن مظفر الشهیر بابن الوردی در تتمة المختصر و عبدالله بن اسعد یافعی در مرآة الجنان و محمد بن محمد
الشهیر بابن شحنة الحلبی در روض المناظر فی علم الاوائل والاواخر و محمود بن احمد عینی در عمدة القاری و شیخ ابومهدی عیسی
بن محمد الثعالبی الجعفری در مقالید الاسانید و مخاطب در بستان المحدثین و مولوی صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلا
و تاج مکلل سابقا واضح و آشکار گردید و مخاطب در باب المکائد این کتاب تحفه او را اوثق علمای اهلسنت وانموده و بنابر
افاده ابن الرومی یحیی کسی هست که صرف او در باب مشایخ حدیث قائل بحق بود و باقی دیگران قائل بحق نمیشدند و
راه تجاهل می رفتند چنانچه ابن جزله در مختار مختصر تاریخ بغداد گفته قال ابن الرومی ما سمعت لاحد قط یقول
الحق فی المشایخ غیر یحیی بن معین وغیره کان یتحامل بالقول و ابن خلکان در وفیات الاعیان گفته و قال
ابن الرومی ما سمعت احدا قط یقول الحق غیر ابن معین وغیره کان یتحامل بالقول و با این همه هرگاه نزد
ذهبی حالت چنین روی افتاده باشد که شخصی ضعیف بسبب بر و احسانی که باو میکرد توثیق نماید و نفع عاجل بر
اجر آجل اختیار کند باز بر کدام کس اعتماد باید کرد و قول که استناد باید نمود و کرا معتبر باید داشت فانا لله وانا الیه
راجعون ولنعم ما قیل فی مثل هذا المقام ع در دهر چو من یکی و آنهم کافر پس در همه دهر یک مسلمان نبود

قوله و قال البخاری انه منکر ولیس له وجه صحیح **اقول** اولا صدور این کلام جالب الملام از بخاری
عظیم الاجرام در خصوص حدیث انا مدینة العلم محل منع ست چه آنفا از تصریح علامه سخاوی در مقاصد حسنه
دریافتی که بخاری در باب حدیث انا دار الحکمة متفوه باین کلام گردیده پس ذکر آن در معرض قدح حدیث انا مدینة
العلم بعید از شان تبحر و تحقیق مخاطب بغایت انیق خواهد بود و ثانیا اگر صدور این کلام فاسد النظام از بخاری عمدة النواصب اللئام
در خصوص حدیث انا مدینة العلم ثابت هم شود پس مردود و منقوض و متروک و مرفوض خواهد بود بوجوه عدیده
و دلائل عتیده **اول** آنکه مطعون و مقدوح و معیوب و مجروح بودن بخاری بقوادح شنیعه و مثالب فظیعه

حسب افادات اکابر اعلام و اساطین فخام سنیه ثابت و مبرهن ست وقد فصلنا نبذا منها فی کتابنا استقصاء الافحام وایضا فی مجلد حدیث الغدیر من هذا الکتاب بفضل الله المنعام پس کلام او نزد ارباب تحقیق علی الخصوص در مثل این حدیث وثیق حظی از قبول نخواهد داشت **دوم** آنکه بالخصوص لقب و انحراف بخاری عظیم الاعتساف بشواهد صحیحه و اعترافات صریحه اکابر سنیه واضح و روشن ست کما لایخفی علی من طالع کتابنا استقصاء الافحام بفضل الله الوهاب و مجلد حدیث الولایة من هذا الکتاب پس کلام او در طعن حدیث شریف که از فضائل جلیله و مآثر جمیله ابو الائمة الاطیاب سلام الله علیهم ما نفح مسک وطاب ملاب ست هرگز قابل ادنی التفات هم نخواهد بود **سوم** آنکه این حدیث شریف را عبد الرزاق بن همام الصنعانی بسند صحیح روایت نموده کما دریت سابقا و عبد الرزاق از کبار مشایخ بخاریست و بخاری در صحیح خود جابجا احادیث متکاثره از و روایت نموده کما لایخفی علی المتتبع پس هرگاه عبد الرزاق که شیخ بخاریست این حدیث شریف را بسند صحیح روایت کرده باشد باز در وهن و هوان و فساد و بطلان قدح بخاری در این حدیث شریف نزد ارباب تیقظ و انتباه کدام مقام ارتیاب و اشتباه ست **چهارم** آنکه ابو عبد الله احمد بن محمد بن حنبل الشیبانی که یکی از ائمه اربعه اهل سنت ست و مفاخر او نزد سنیه بیشتر از آنست که روم احصای آن تو ان کرد و او نیز از اجله مشایخ بخاری میباشد این حدیث شریف را کما سمعت سابقا بطرق متعدده روایت نموده و در ما سبق از افاده اخطب خوارزم و حافظ گنجی دانستی که روایت احمد در باب جناب امیر المؤمنین علیه السلام مقبول و بر کابل تصدیق محمول ست و در جلا و اتضاح مثل عمود صباح ست که ممکن نیست ستر آن براح و از افاده سبط ابن الجوزی دریافتی که احمد در این باب مقلد و متبوع ست و هرگاه او حدیثی را روایت کند رجوع بروایت او واجبست و همین را سبط ابن الجوزی برای جواب جمله ایرادات مخاصمین و اعتراضات منازعین کافی و وافی میداند پس بعد درک این معنی قدح بخاری در این حدیث لائق اعتنا و التفات اعلام اثبات نخواهد شد **پنجم** آنکه یحیی بن معین که از اکابر حفاظ و نقاد خم الیقاظ و جله اثبات و ارکان ثقات علمای سنیه ست و از اعاظم مشایخ بخاری میباشد بکرات و مرات اثبات این حدیث شریف نموده و بتصریح صریح تصحیح آن فرموده کما سبق آنفا پس بعد اثبات و تصحیح یحیی که شیخ بخاری ست و بخاری از خرمن افادات او خوشه چینی ها نموده چگونه قدح بخاری در حدیث مدینة العلم وقعتی نزد اهل عقل سلیم خواهد داشت **ششم** آنکه ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید الطبری کما سمعت سابقا در کتاب تهذیب الآثار بتصریح صریح حکم بصحت حدیث انا دار الحکمة نموده و باختیار اتحاد آن با حدیث انا مدینة العلم بر ارباب اعلام و اصحاب

افهام صحت آن بالقطع والیقین ظاهر و مستبین نموده پس بحمدالله تعالی بعد افاده این ناقد عظیم و جهبذ فخیم که جلالت
شان و علو مکان او در علم حدیث بنابر اطرارات اکابر حضرات سنیه کالنار علی العلم لائح و واضح ست کسیکه حظّی
یسیر از انصاف داشته باشد هرگز کلام سخافت انضمام بخاری را در مقام التفات و اصغا جا نخواهد داد و وادی و زنی
برای آن در میزان احتفال و اعتنا نخواهد نهاد **هفتم** آنکه ابوعبدالله محمد بن عبدالله الحاکم النیسابوری در کتاب
مستدرک علی الصحیحین که در آن احادیث صحیحه علی شرط الشیخین روایت کرده این حدیث شریف را بطرق عدیده آورده
صحت آن بنابر شرط بخاری و مسلم ببیان مبرم و تبیین محکم خود واضح و آشکار فرموده کما سبق بعون الله المنعام
پس بعد حکم حاکم بصحت این حدیث شریف و اظهار صحیح بودن آن بنابر شرط بخاری و مسلم بحمدالله تعالی بر ارباب
انصاف واضح و ظاهر گردید که قدح بخاری درین حدیث شریف محض عصبیت عناد و بحت اعوجیت و
لداد و ادعای منکریت آن بالیقین دعوی بی سروپا نمودن و وجهی صحیح برای آن عین انکار و سراسر خطاست
والله العاصم عن التفوّه بامثال هذه الهفوات والتردی فی اشباه هاتیك الهوات
هشتم آنکه علامه ابن طلحه شافعی در مطالب السؤل کما علمت سابقاً این حدیث شریف را از صحیح ترمذی
نقل نموده و آنرا از احادیث راجحه صحة و معتقداً معدود نموده پس بحمدالله تعالی واضح و آشکار گردید که حسب افاده
علامه ابن طلحه نیز انکار سراسر خسار بخاری عین باطل و از حلیه صحت و سداد عاری و عاطل ست **نهم** آنکه
علامه ابوالمظفر یوسف بن قزعلی المعروف بسبط ابن الجوزی در تذکرة خواص الامة کما دریت فیما مضی
این حدیث شریف را از فضائل ثابته مشتهره و از جمله سنن ظاهره که دران شک و ارتیاب نیست وا نموده
پس حسب تصریح علامه سبط ابن الجوزی نیز قدح و جرح بخاری در این حدیث شریف هباءً منثوراً خواهد بود **دهم**
آنکه حافظ ابوعبدالله محمد بن یوسف الکنجی الشافعی در کتاب کفایة الطالب این حدیث را روایت نموده و در صدر آن کتاب
افاده فرموده باینکه احادیث آن احادیث صحیحه است پس بعد افاده حافظ کنجی که این حدیث شریف را از احادیث صحیحه
تعدید نموده بر ارباب نصفت واضح و لائح میشود که ادعای بخاری منکریت این حدیث را و نفی وجه صحیح برای آن ناشی
از عصبیت بائره و حروریت خاسره است **یازدهم** آنکه علامه جلال الدین سیوطی در جمع الجوامع کما سمعت
فیما سبق جزم بصحت این حدیث شریف فرموده و باین جزم سراسر حزم اساس تخدیع جاحدین و معاندین خرم
نموده پس حسب اختیار این علامه عمدة الکبار نیز تفوه بخاریه نزد ارباب نقد و اعتبار موجب صد ننگ و عار خواهد بود
نه قابل ذکر و افتخار **دوازدهم** آنکه ملا علی متقی در کنز العمال کما سمعت سابقاً بعون الله المفضال

کلام و مقال حقائق اشتمال سیوطی عمدهٔ اہل الکمال در باب جزم بصحت این حدیث منیر بلا ردّ و نکیر اورده پس نزد علامهٔ متقی نیز قدح و انکار بخاری قول شنیع و عمل فظیع خواہد بود **سیزدہم** آنکه محمد صدر عالم در معارج العلی ہمین کلام سیوطی عالیمقام در مقام اثبات اعلمیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام نقل کرده و بلا تشکیک و ارتیاب آنرا تلقی نموده پس نزد او نیز قدح بخاری درین حدیث باطل و مضمحل خواہد بود **چہاردہم** آنکه مرزا محمد بدخشانی کما دریت سابقا این حدیث شریف را در کتاب نزل الابرار بما صح من مناقب اہل البیت الاطہار که دران التزام ایراد احادیث صحیحه نموده اورده پس حسب افادهٔ این محقق جلیل المقدار نیز تفوه بخاری خطاے واضح و عثار فاضح ست **پانزدہم** آنکه علامه محمد بن اسمعیل الامیر الصنعانی در کتاب روضهٔ ندیه کما عرفت باہتمام تمام اثبات این حدیث متین النظام نموده زنگ ارتیاب از صفحات خواطر ارباب الباب زدوده پس بحمد الله تعالی واضح و لائح گردید که حسب اختیار این جہبذ نقاد نیز تقول بخاری ناکب از جادهٔ استقامت و سداد ست **شانزدہم** آنکه مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن کما سمعت بنص صریح این حدیث شریف را حدیث مشہور صحیح فرموده و تصحیح کردن جماعات ائمهٔ سنیه از ابیات رشیق ظاہر نموده و پر ظاہرست که ہرگاه این حدیث شریف نزد فاضل معاصر مشہور و صحیح بوده باشد و جماعات ائمهٔ سنیه فضلا عن جماعة واحدة بتصحیح ان پرداخته باشند یقیناً و حتماً و قطعاً و جزماً نزد حضرتش قدح و جرح بخاری از حلیهٔ صدق و صواب عاطل و عاری و موجب کمال ذلت و خواری خواہد بود **ہفدہم** آنکه حافظ محمد بن یوسف گنجی در کفایة الطالب کما سمعت سابقا بعد روایت این حدیث شریف بسند خود از ابن عباس گفته هذا حدیث حسن عالٍ پس حسب این افاده حافظ گنجی ظاہر و باہر گردید که دعوی بخاری در باب منکریت این حدیث شریف باطل و مردود و زائف و مطرود ست **ہجدہم** آنکه علامه صلاح الدین العلائی اعتراف بصحیح یحسن محتج به بودن این حدیث شریف نموده رد صریح بر قادحین و منکرین آن فرموده کما دریت سابقا من کتاب النکت البدیعات للسیوطی پس بحمد الله بحسب افادهٔ او نیز بطلان دعوی منکر بودن این حدیث شریف که از بخاری عنیف عناداً للحق المنیف سرزده واضح و ظاہر گردید **نوزدہم** آنکه علامه مجد الدین فیروزابادی در کتاب **نقد الصحیح** کما سمعت سابقا تصریح صریح فرموده باینکه این حدیث شریف بدرجهٔ حسن محتج به منتہی میشود پس بعون الله تعالی بطلان دعوی بخاری در باب منکریت این حدیث شریف از افادهٔ فیروزابادی عمدة الکبار نیز ارباب نقد و اعتبار واضح و آشکار گردید **بستم** آنکه علامه ابن حجر عسقلانی در فتوای خود و نیز در اجوبهٔ احادیث متعقبهٔ سراج قزوینی کما علمت فیما مضی بکمال صراحت حسن بودن این حدیث شریف اختیار نموده

قدح قادح مهذار بنیان تحقیق و تنقید فرموده پس بفضله تعالی ظاهر و باهر گردید که حسب تحقیق حافظ ابن حجر که نزد
اهل سنت بامیر المؤمنین فی الحدیث ملقب می باشد دعوی منکریت اینحدیث که بخاری از راه نصب و عدوان و بغض و
شنان متجاسر بران شده خطای صریح و عثار فضیح ست و بجدی باطل و واهی ست که ابن حجر با آنکه کمال جد و
جهد در تاویل اباطیل و تصحیح اضالیل بخاری میدارد کما لا یخفی علی ناظر فتح الباری از اتباع این تقول باطل دست
بر داشته بتصریح حسن بودن اینحدیث شریف مرة بعد اولی اعلام تجهیل و تخجیل مقتدای نبیل خود افراشته
است و یکم آنکه شمس الدین سخاوی در مقاصد حسنه کما دریت فیما مضی تحسین این حدیث شریف نموده پس
حسب افاده او نیز دعوی منکریت اینحدیث باطل محض خواهد بود و تجاسر بخاری برین دعوی کاذبه بجت تقول مردود
والله الصائن عن زیغ کل مشاق عنود است و دوم آنکه جلال الدین سیوطی در تاریخ الخلفا کما سمعت
فیما سبق حکم بحسن بودن اینحدیث شریف نموده و حسب این افاده نیز شناعت و فظاعت دعوی باطله بخاری
درباب منکریت این حدیث محتجب و متواری نیست است و سوم آنکه محمد بن یوسف شامی در سبل الهدی والرشاد
کما سمعت سابقا حسن بودن اینحدیث شریف را صواب وا نموده پس خطا بودن دعوی بخاری درباب منکریت
اینحدیث سامی از افاده علامهٔ شامی نیز ثابت و محقق ست است و چهارم آنکه ابن حجر مکی در منح مکیه حسن بودن
اینحدیث را تحقیق دانسته و در تطهیر الجنان نیز از سبب کثرت طرق حسن وانموده و در صواعق تصویب حسن بودن
آن از بعض محققین نقل کرده و بعد درک این افادات قول بخاری بمنکریت اینحدیث نزد ارباب نصفت و امعان
واضح البطلان و لائح الهوان می باشد است و پنجم آنکه محمد طاهر فتنی در تذکره در مقام تعقب قدح اینحدیث شریف
افاده علائی و ابن حجر مشتمل بر تحسین اینحدیث منیف ذکر نموده کما سمعت سابقا پس بحسب تحقیق او نیز
تقول بخاری در کمال بطلان و فساد و سقوط و انهداد خواهد بود است و ششم آنکه محمد حجازی شعرانی در فتح المولی
النصیر فی شرح الجامع الصغیر علی ما نقل عنه العزیزی فی السراج المنیر اینحدیث شریف را حسن لغیره گفته پس بنا بر
تحقیق این حبر انیق نیز دعوی منکریت آن که از بخاری سر زده محض ادعای فاسد و تقول کاسد خواهد بود
است و هفتم آنکه عبد الحق دهلوی در اسماء الرجال مشکوة از ابن حجر تحسین این حدیث نقل نموده و در لمعات
شرح مشکوة افاده کرده که ترمذی این حدیث شریف را تحسین فرموده است و نیز دران کتاب کلام علامه فیروزآبادی
که متعلق باثبات و تحقیق اینحدیث شریف است و مشتمل بر تصریح صریح بحسن محتج به بودن آن میباشد آورده
پس قول باطل بخاری در قدح اینحدیث نزد او نیز از درجه اعتنا ساقط و از مرتبه قبول هابط خواهد بود

بست و هشتم آنکه علی عزیزی در سراج منیر کما دریت فیما سلف حسن بودن این حدیث از شیخ خود محمد حجازی
الشعرانی نقل کرده پس نزد او هم تقول بخاری از حلیه صدق و سداد عاری خواهد بود و بست و نهم آنکه نور الدین
شبراملسی در تیسیر المطالب السنیه کما علمت حسن بودن این حدیث را ثواب نموده پس خطای بخاری در دعوی
منکریت آن نزد این حبر محقق نیز ثابت و محقق خواهد بود سی ام آنکه محمد بن عبد الباقی الزرقانی در شرح
مواهب لدنیه کما مضی سابقا تصویب حسن بودن این حدیث نموده و این معنی مستلزم تخطیه بخاری است
در ادعای منکریت او پس بحمد الله تعالی خطای منکر بخاری درین باب حسب افاده این حبر نقاب بلا
خفا و احتجاب ثابت گردید و لله الحمد علی ذلک سی و یکم آنکه محمد صبان المصری در اسعاف الراغبین کما
مضی از بعض محققین تصویب حسن بودن این حدیث شریف نقل کرده و این معنی نیز بحمد الله در ثبوت خطای
بخاری که جرأت بر دعوی منکریت این خبر منیف نموده کافی و وافی است سی و دوم آنکه قاضی القضاة محمد
بن علی الشوکانی در کتاب فوائد مجموعه تصویب حسن بودن این حدیث شریف از ابن حجر عسقلانی نقل کرده
و خود نیز آنرا صواب نموده پس خطای بخاری در دعوی منکریت خویش حسب افاده علامه شوکانی که شیخ الاسلام
و سلطان العلما و امام الدنیا و خاتمة الحفاظ سنیه میباشد نیز ثابت و محقق گردید سی و سوم آنکه مرزا حسن علی
محدث در تفریح الاحباب کما سمعت بودن این حدیث شریف حدیث حسن علی الصواب مصرح نموده و
افاده این محدث مشهور نیز ابطال دعوی پر کذب و زور بخاری نکو علی الوجه الاحسن می نماید و در خیبت و خسار
منتعت مهذار کما ینبغی می افزاید سی و چهارم آنکه بدر الدین الزرکشی در لآلی منثوره با وصف آنکه تجاسر
بخاری در قدح این حدیث شریف اولا نقل کرده لیکن من بعد بطریق تعقب تحقیق علامه علائی متعلق باثبات
حسن بودن این حدیث ذکر فرموده کمال وهن و هوان طعن بخاری را پس ذوی الشنان بر اصحاب احلام و
ارباب افهام واضح و لائح نموده و از تصریح علامه مناوی در فیض القدیر کما سمعت سابقا ثابت است که
علامه زرکشی بصراحت افاده کرده که این حدیث بدرجه احسن محتج به منتهی میشود و ضعیف هم نیست چه جای آنکه
موضوع باشد و ازین افاده در کمال ظهور است که جسارت سراسر خسارت بخاری نزد علامه زرکشی از حیز صواب
بنهایت دور و حسب تحقیق آن منتقد انیق متروک و مهجور میباشد سی و پنجم آنکه ابن حجر مکی در فتاوای حدیثیه
در صدر کلام بصراحت تمام حسن بودن این حدیث بلکه حسب قول حاکم ترقی آن بمرتبه صحیح مصرح فرموده من بعد
رغما لآناف الجاحدین و قمعا لرؤس المعاندین بعض اقوال زائفه مشتمل بر قدح این حدیث که از جمله آن قول بخاری

له وجه صحیح نیز میباشد بنقل آورده معترض و مردود و مخترم و مطرود بودن آن واضح ولائح فرموده چنانچه در فتاوای حدیثیه میفرماید واما حدیث انا مدینة العلم وعلی بابها فهو حدیث حسن بل قال الحاکم صحیح وقول البخاری لیس له وجه صحیح والترمذی منکر وابن معین کذب معترض وان ذکره ابن الجوزی فی الموضوعات وتبعه الذهبی علی ذلک پس هرگاه نزد ابن حجر با اینهمه تعصب وتصلب که بر تو مخفی نیست قول بخاری درباب اینحدیث شریف قابل اعتنا ولائق التفات نبود بلکه مورد اعتراض ومحل انتقاض گردد شاهصاحب را سزاوار نیست که این چنین قول واهی جالب تباهی را منظهر التدلیس موثر التلبیس بمقابله اهل حق نقل فرمایند ودر مقام اثبات مطعونیت اینحدیث شریف بآن احتجاج نمایند وکمال مجانبت خود از تحقیقات اکابر علمای خویش فرا روی ارباب خبرت نهند وداد کمال مهارت وملاحات در ایثار باطل لجلج واختیار خطای اعوج دهند سی وششم آنکه علامه سیوطی در کتاب دُرر منتثره با وصفیکه انکار اینحدیث شریف از بخاری ذکر نموده لیکن اعتنای بآن نکرده رجحان حسن بودن اینحدیث ظاهر نموده کما سلف پس هرگاه نزد علامه سیوطی قول بخاری قابل التفات واعتنا نبوده باشد ذکر فرمودن شاه صاحب آنرا بمقابله اهل حق ناشی از کمال شرم وحیا خواهد بود سی وهفتم آنکه علامه نور الدین سمهودی در جواهر العقدین با وصف نقل قدح بخاری وزنی برائے آن نگذاشته بلکه باثبات واحقاق اینحدیث شریف اعلام تخجیل وتعییر آن جاحد عزیز برافراشته پس ذکر چنین قدح موهون وجرح مطعون جز آنکه کاشف از مبالغه شاهصاحب در تلفیق اباطیل وتزویق اضالیل باشد مثمر ثمرے نیست سی وهشتم آنکه ملا علی قاری در مرقاة شرح مشکوة قدح اینحدیث از بخاری ذکر کرده لیکن در مقام استدراک باثبات واحقاق اینحدیث شریف مایه تعییر وتندید بخاری وحید اندوخته پس ذکر نمودن شاهصاحب چنین قدح مردود ومتعقب سبب کمال حیرت وعجب ست سی ونهم آنکه علامه مناوی در فیض القدیر قدح بخاری عز بر در اینحدیث رفیع اثیر نقل نموده ومتعقب ومنقوض وموهون ومرفوض بودن آن بافادات جمعی از ائمه اعلام واساطین فخام خود واضح ولائح فرموده پس کمال عجب ست که شاهصاحب چگونه این قدح مقدوح وجرح مطروح را بکمال خوشدلی ونشاط نقل میفرمایند وملاحظه تحقیقات اکابر محققین واعاظم منقدین مذهب خود درباب موهونیت آن منظور نظر نمی نمایند چهلم آنکه قاضی ثناء الله پانی پتی که حسب افاده مخاطب کما فی اتحاف النبلاء بیهقی وقت بود در سیف مسلول گو جرح بخاری درین حدیث ذکر کرده لیکن بمزید انهماک نصفت ناصواب بودن آن حسب افاده ابن حجر واضح نموده بلکه بعد نقل حسن بودن اینحدیث شریف از ابن حجر خود افاده نموده که بکثرت شواهد حکم بصحت اینحدیث توان نمود هرگاه حال قدح بخاری نزد سیده باکتفاضی ثناء الله هم آنرا قابل التفات ندانسته بلکه

باثبات ناصواب بودن آن برخاسته باشند پس احتجاج مخاطب بان محل کمال استبداع و استنکار ارباب السمع
والابصار خواهد بود **قوله** وقال الترمذی انه منکر غریب **اقول** کسانیکه بهره از تحقیقات علمای
محققین احبار وافادات کملای منقدین کبار برداشته اند وهمت والانهمت خود را بتمیز حق از باطل وانفراز حالی از عاطل گماشته
بتجلی رسیده اند که ساحت ترمذی از قدح حدیث انا مدینة العلم بعید ومبراست ونسبت طعن درینحدیث شریف نبوی او
از حلیهٔ صحت عاطل وعری بلکه ترمذی والامقام بروایت واخراج اینحدیث وثیق الارکان در صحیح عظیم الاحترام خود شرف
اندوز گردیده بلکه بنا بر تصریح بعض اعاظم سنیه بتحسین اینحدیث منیف گرویده بالجمله آنچه شاه صاحب درینجا نسبت
بترمذی فرموده اند سراسر باطل وناصواب ومثل نمایش سراب ست بوجوه عدیده **اول** آنکه ابن طلحه شافعی
اینحدیث شریف را از صحیح ترمذی در معرض احتجاج واستدلال نقل نموده چنانچه در مطالب السئول در بیان معنی
انزع بطین گفته ولم یزل بملازمة رسول الله صلی الله علیه وسلم یزیده الله تعالی علما حتی قال له رسول الله
صلی الله علیه وسلم فیما نقله الترمذی فی صحیحه بسند عنه انا مدینة العلم وعلی بابها وظاهرست
که اگر ترمذی درینحدیث قدح میکرد چگونه ابن طلحه بروایت او استدلال میکرد واز قدح او اعراض میورزید **دوم** آنکه ابن
طلحه این حدیث شریف را جای دیگر نیز در معرض استدلال واحتجاج از صحیح ترمذی نقل نموده چنانچه در مطالب السئول
در بیان شواهد علم وفضل جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته ومن ذلک ما رواه الامام الترمذی فی صحیحه بسنده
وقد تقدم ذکره فی الاستشهاد فی صفة امیر المؤمنین بالانزع البطین ان رسول الله صلی الله علیه
وسلم قال انا مدینة العلم وعلی بابها ونقل الامام ابو محمد الحسین بن مسعود القاضی البغوی فی کتابه
الموسوم بالمصابیح ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها لکنه صلی الله
علیه وسلم خص العلم بالمدینة والدار بالحکمة لما کان العلم اوسع انواعا وابسط فنونا واکثر شعبا
واغزر فائدة واعم نفعا من الحکمة خصص الاعم بالاکبر والاخص بالاصغر الی آخره سیأتی ان شاء الله
تعالی فیما بعد وبر ظاهرست که استدلال علامه ابن طلحه باین حدیث شریف درینمقام ودر مقام سابق مبنی بر روایت
ترمذیست پس اگر خود ترمذی در ان قدح مینمود هرگز چنین علامه با کمال بان احتجاج واستدلال نمیکرد **سوم** آنکه
ابن تیمیه در منهاج گفته وحدیث انا مدینة العلم اضعف واوهی ولهذا انما یعد فی الموضوعات
وان رواه الترمذی وذکره ابن الجوزی وبین ان سائر طرقه موضوعة ازین عبارت واضح ولائح ست
که ابن تیمیه با وصفیکه از کمال عناد وغایت لداد خود بر سر قدح وجرح اینحدیث رسیده لیکن در باب روایت کردن

ترمذی را چارہ جز اعتراف و اقرار ندیدہ و پر ظاہر ست کہ اگر خود ترمذی درین حدیث شریف قادح میبود این ناصب عنید
و معاند مرید در خصوص این مقام از ذکر آن صبر و سکوت نمینمود پس واضح و ظاہر گردید کہ نسبت قدح اینحدیث شریف
بسوی ترمذی باطل محض و کذب صرف ست **چہارم** آنکہ علامہ حلی اعلی اللہ مقامہ در کتاب نہج الحق ارشاد فرمودہ
وروی الترمذی فی صحیحہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال انا مدینۃ العلم وعلی بابہا
و ابن روزبہان در کتاب الباطل خود بجواب آن گفتہ واما ما ذکرہ من صحیح الترمذی فصحیح از ینعبارت
واضح ست کہ ابن روزبہان در نقل اینحدیث شریف از صحیح ترمذی تصدیق جناب علامہ نمودہ بنص صریح بر صحیح
بودن آن روان ارباب ارتیاب علی وجہ الکمال فرمودہ و ظاہر ست کہ اگر ترمذی خود قدح اینحدیث میکرد و آنرا غریب
منکر میدانست ابن روزبہان در جواب علامہ ضرور بآن تعرض مینمود و ہرگز راہ اعتراف و تصحیح آن نمی پیمود و
ہذا من الظہور بمکان لا یخفی علی اصحاب الاعیان **پنجم** آنکہ حسین بن معین الدین المیبذی این حدیث
شریف را در مقام احتجاج و استدلال از جامع ترمذی نقل نمودہ چنانچہ در فواتح شرح دیوان جناب امیر المومنین
علیہ السلام گفتہ و بحکم انا مدینۃ العلم وعلی بابہا کہ در جامع ترمذی مسطور ست و انا میزان الحکمۃ و
علی لسانہ کہ در رسالہ عقلیہ امام غزالی مذکور ست بر طالبان طریق ایقان و شاربان رحیق عرفان واجب ست
کہ متوجہ باطن ملکوت موطن حضرت امیر المومنین الخ و واضح و لائح ست کہ اگر خود ترمذی قادح در ینحدیث شریف
میبود علامہ میبذی روایت او را در معرض احتجاج و استدلال ذکر نمی فرمود **ششم** آنکہ محمد بن یوسف شامی
در سبل الہدی والرشاد در ذکر اسمای جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفتہ **مدینۃ العلم**
روی الترمذی وغیرہ مرفوعاً انا مدینۃ العلم وعلی بابہا والصواب انہ حدیث حسن الخ
ازین عبارت ظاہر ست کہ علامہ محمد بن یوسف شامی در مقام احتجاج باین حدیث شریف روایت کردن
ترمذی را بصراحت تمام ذکر نمودہ و ظاہر ست کہ اگر ترمذی در ینحدیث راہ قدح و جرح می پیمود مثل علامہ شامی را
جائز نبود کہ محض روایت کردن آنرا باو منسوب نماید و از ذکر قدحی کہ خود ترمذی برین حدیث وارد نمودہ اعراض
فرماید **ہفتم** آنکہ ابن حجر مکی در صواعق کما مر سابقاً روایت کردن ترمذی این حدیث شریف را در مقام اثبات
ذکر فرمودہ و ہیچ قدحی از و در ینحدیث نقل نمودہ و ظاہر ست کہ اگر قدح ترمذی در ینحدیث اصلاً میداشت
ابن حجر از نقل آن باز نمی ایستاد و بذکر روایت کردن او در مقام اثبات داد تحقیق نمیداد **ہشتم** آنکہ مرزا مخدوم در
نواقض اینحدیث شریف را از ترمذی بلا قدح و جرح آوردہ و بہ ثبت کردن آن در فضائل جناب امیر المومنین علیہ السلام

لا هل زمان بان سپرده چنانچه گفته ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم وعلی بابها
اخرجه الترمذی و پر ظاهر ست که اگر ترمذی درین حدیث قدحی میکرد مرزا مخدوم که تعصب و تعنتش معلوم ارباب
علوم ست هرگز همت خود را بر اثبات این حدیث در فضائل جناب امیر المومنین علیه السلام بر نمی گماشت و در
صورت ذکر خود را از نقل قدح و جرح ترمذی دران باز نمیداشت نهم آنکه شیخ بن عبد الله العیدروس
در عقد نبوی روایت کردن ترمذی این حدیث شریف را در مقام اثبات ذکر نموده کما دریته فیما سبق
و اینمعنی بحمد الله دلالت بر عدم صدور قدح این حدیث از ترمذی دارد و قد مضی تقریبه انفا دهم آنکه
محمود بن محمد الشیخانی القادری در صراط سوی در مقام اثبات این حدیث شریف روایت کردن ترمذی را ذکر
نموده و از ینجا نیز بطلان صدور قدح این حدیث از ترمذی واضح و لائح میشود یازدهم آنکه شیخ عبد الحق دهلوی در
رجال مشکوة در مقام اثبات این حدیث شریف اخراج ترمذی را ذکر نموده و این افاده نیز بحمد الله المنان مبین بطلان
صدور قدح این حدیث از ترمذی می باشد دوازدهم آنکه نور الدین شبراملسی در تیسیر المطالب السنیه در شرح اسماء
جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله وسلم کما سمعت سابقا گفته قوله مدینة العلم روی الترمذی
وغیره مرفوعا انا مدینة العلم وعلی بابها والصواب انه حدیث حسن کما قاله الحافظ العلائی
و ابن حجر ازین عبارت واضح ست که شبراملسی در مقام اثبات اسم مدینة العلم برای جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله وسلم
این حدیث شریف را آورده و روایت کردن ترمذی از ثابت نموده و اینمعنی نیز برای ابطال دعوی قدح ترمذی
در ینحدیث شریف کافی و بسند ست سیزدهم آنکه ابراهیم کردی کورانی در نبراس کما سمعت فیما مضی
گفته واما انه باب مدینة علمه ففی قوله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی
بابها رواه البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد الله والترمذی والحاکم عن علی ازین عبارت
ظاهر ست که ابراهیم کردی در مقام اثبات بودن جناب امیر المومنین علیه السلام باب مدینه علم رسول صلی الله علیه
و آله بابت القبول این حدیث شریف را ذکر نموده و در مقام اثبات ان احتجاج بتخریج ترمذی نیز نموده وهذا ایضا
مما یدفع صدور قدح هذا الحدیث عن الترمذی المنیف چهاردهم آنکه محمد بن عبد الباقی الزرقانی
در شرح مواهب لدنیه در مقام شرح اسمای جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله وسلم کما سمعت فیما سبق
گفته مدینة العلم کما قال صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها رواه الترمذی والحاکم و
صححه وغیرهما عن علی والحاکم ایضا والطبرانی وابو الشیخ وغیرهم عن ابن عباس الخ ازین عبارت پیداست

که زرقانی برای اثبات بودن مدینة العلم از اسماء آن جناب صلی الله علیه وآله وسلم حدیث انا مدینة العلم
را ذکر کرده ودر مقام اثبات این روایت کردن ترمذی آنرا نیز ثابت نموده وظاهرست که اگر خود ترمذی قادح
درین حدیث میبود ذکر روایت کردن او در مقام اثبات واحتجاج از مثل زرقانی بظهور نمیرسید **پانزدهم** آنکه محمد
بن علی الصبان المصری در اسعاف الراغبین کما دریت فیما مضی در مقام اثبات این حدیث شریف روایت
کردن ترمذی را ذکر نموده پس حسب افاده فاضل صبان نیز دعوی صدور قدح این حدیث از ترمذی عمدة الاعیان
در کمال وهن وهوان خواهد بود **شانزدهم** آنکه علامه عجیلی در ذخیرة المآل کما سمعت سابقا در شرح شعر
ه ودعوة الحق وباب العلم * واعلم الصحب بکل حکم گفته واخرج الترمذی انه قال صلی الله علیه
وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب ولهذا کانت الطرق والسلاسل راجعة
الیه ازین عبارت واضحست که علامه عجیلی حدیث مدینة العلم را بروایت ترمذی در مقام اثبات باب العلم واعلم الصحابة
بودن جناب امیر المومنین علیه السلام وارد نموده وبر ظاهرست که اگر ترمذی درین حدیث شریف مرتکب قدح میشد علامه
عجیلی جایز نمیداشت که بروایت مقدوحه خود ترمذی در مثل این مطلب احتجاج واستناد میکرد وذلک ظاهر کل
الظهور ولکن من لم یجعل الله له نورا فما له من نور **هفدهم** آنکه حسب تصریح شیخ عبد الحق دهلوی در
لمعات شرح مشکوة ثابت ومتحقق ست که ترمذی تحسین این حدیث شریف نموده یعنی این حدیث را حدیث حسن گفته
وهذه عبارته کما سمعت سابقا واعلم ان المشهور من لفظ الحدیث فی هذا المعنی انا مدینة
العلم وعلی بابها وقد تکلم النقاد فیه واصله من ابی الصلت عبد السلام وکان شیعیا وقد تکلم فیه و
صحح هذا الحدیث الحاکم وحسنه الترمذی الخ ازین عبارت بکمال ظهور واضح ولائح ست که حاکم این حدیث
شریف را تصحیح کرده وترمذی تحسین آن نموده پس بحمد الله ظاهر وباهر گردید که ادعای باطل شاه صاحب درباب
قدح ترمذی حظی از واقعیت ندارد بلکه کذب صریح وافترای فضیح وعضیهه شنیعه وفریه فظیعه می باشد وترمذی عظیم
التثبیت والاتقان در صحیح جلیل الشان خود اخراج این حدیث رفیع المکان نموده است علاوه بر اخراج و
ادراج تحسین این حسم بنیان ارتیاب ارباب بغض وشنان نیز فرموده فلله دره وعلیه اجره **هجدهم**
آنکه سیوطی در کتاب النکت البدیعات که آنرا بالخصوص برای بیان تعقبات خود بر موضوعات ابن الجوزی
تصنیف نموده کما سمعت سابقا گفته حدیث ثالث انا مدینة العلم وعلی بابها اورده من حدیث علی
وابن عباس وجابر قلت حدیث علی اخرجه الترمذی والحاکم وحدیث ابن عباس اخرجه الحاکم والطبرانی وحدیث جابر اخرجه الحاکم الخ
یعنی ابن الجوزی این حدیث را در کتاب الموضوعات ...

ازین عبارت واضح وظاهرست که ابن الجوزی حدیث انا مدینة العلم را بروایت جناب امیر المومنین علیه السلام وابن عباس وجابر در موضوعات وارد نموده وعلامه سیوطی در مقام رد عبارات او برآمده افاده مینماید که روایت جناب امیر المومنین علیه السلام را ترمذی وحاکم اخراج کرده اند پس بحمد الله تعالی ثابت ومحقق گردید که ترمذی حدیث انا مدینة العلم را بروایت جناب امیر المومنین علیه السلام اخراج نموده واین روایت واخراج او بنهجی واقع شده که قابل استدلال واحتجاج برقادحین این حدیث واضح الفجاج ست وظاهرست که اگر ترمذی درین حدیث شریف مرتکب طعن وقدح میگردید احتجاج باخراج او در رد جسارات ابن الجوزی بان هرگز درست نمیشد وذلك ظاهر كل الظهور لنور ذوی الهمم آنکه سیوطی در لالی مصنوعه کما دریت سابقا بعد نقل قدح ابن الجوزی درین حدیث شریف گفته قلت حدیث علی اخرجه الترمذی فی حدیث ابن عباس اخرجه الحاکم فی المستدرك الخ ازین عبارت واضح ست که علامه سیوطی اخراج ترمذی را در رد جسارات ابن الجوزی ذکر میکند وبان استدلال واحتجاج مینماید پس بحمد الله تعالی ظاهر وباهر گردید که اخراج ترمذی این حدیث شریف را حق ثابت وصحیح ست ودعوی قدح ترمذی دران باطل محض وصریح البطلان ست آنکه علامه شوکانی در فوائد مجموعه کما سمعت سابقا اولا قدح این حدیث شریف از بعض متعنتین نقلکرده ومن بعد در معرض جواب ازان گفته واجیب عن ذلك بان محمد بن جعفر البغدادی الفیدی قد وثقه یحیی بن معین وان ابا الصلت الهروی قد وثقه ابن معین والحاکم وقد سئل یحیی عن هذا الحدیث فقال صحیح واخرجه الترمذی عن علی مرفوعا واخرجه الحاکم فی المستدرك عن ابن عباس مرفوعا وقال صحیح الاسناد الخ ازین عبارت واضحست که علامه شوکانی در مقام جواب از قدح این حدیث شریف امور عدیده نقلکرده که از جمله آن اخراج ترمذی نیز میباشد پس بحمد الله تعالی واضح ولائح گردید که اخراج ترمذی این حدیث شریف را در مقام جواب قدح آن لائق تمسک واستدلال ست وادعای قدح ترمذی دران بحت افترا وعین ضلال وکفی الله المومنین القتال ۔ **قوله** وذکره ابن الجوزی فی الموضوعات **اقول** احتجاج مخاطب باصفات بذکر کردن ابن الجوزی این حدیث شریف را در موضوعات از طرائف احتجاجات وغرائب استدلالات ست زیرا که بنا بر افادات اکابر علمای اعلام وتصریحات افاخم کملای عظام وتحقیقات منقدین والا مقام وتنقیدات محققین ذوی الاحترام سنیه ابن الجوزی وکتاب الموضوعات او هر دو از درجه اعتبار واعتماد سافل وساقط واز مرتبه کون وسنا د نازل وهابط میباشند درینمقام شطری از کلمات ونبذی از عبارات که مصدق کلام عبد مستهام باشد بگوش حقائق نیوش باید شنید وبهره کافی ووافی از نقد واعتبار وتفهم واستبصار باید گزید عز الدین بن الاثیر الجزری در تاریخ کامل در وقائع سنه سبع وتسعین وخمسمائه گفته وفی هذه

قدح ابن الجوزی

السنة فی شہر رمضان توفی ابو الفرج عبد الرحمن بن علی بن الجوزی الحنبلی الواعظ ببغداد و
تصانیفہ مشہورۃ وکان کثیر الوقیعۃ فی الناس لاسیما فی العلماء المخالفین لمذہبہ والموافقین لہ
وکان مولدہ سنۃ عشر وخمسمائۃ و ابو الفداء الایوبی در مختصر فی اخبار البشر در وقائع سنہ سبع وتسعین وخمسمائۃ
گفتہ وفیہا فی رمضان توفی ابو الفرج عبد الرحمن بن علی بن الجوزی الحنبلی الواعظ المشہور وتصانیفہ
مشہورۃ وکان کثیر الوقیعۃ فی العلماء وکان مولدہ سنۃ عشر وخمسمائۃ وحسین بن محمد دیار بکری در تاریخ
خمیس گفتہ وفی سنۃ سبع وتسعین وخمسمائۃ مات ببغداد شیخ الوقت العلامۃ جمال الدین ابو الفرج
عبد الرحمن بن علی بن الجوزی الحنبلی الواعظ ببغداد صاحب التصانیف وتصانیفہ مشہورۃ وکان کثیر
الوقیعۃ فی الناس لاسیما العلماء المخالفین لمذہبہ وکان مولدہ سنۃ عشر وخمسمائۃ کذا فی الکامل و
ابن اثیر در تاریخ کامل در حوادث سنہ ثلاث وستین وخمسمائۃ در ترجمۂ عبد الکریم سمعانی گفتہ وقد جمع مشیختہ فزادت
عدتہم علی اربعۃ الاف شیخ وقد ذکرہ ابو الفرج بن الجوزی فقطعہ فمن جملۃ قولہ فیہ انہ کان یاخذ
الشیخ ببغداد ویعبر بہ الی فوق نہر عیسی فیقول حدثنی فلان بما وراء النہر وہذا بارد جدا فان الرجل
سافر الی ما وراء النہر حقا وسمع فی عامۃ بلادہ من عامۃ شیوخہ فای حاجۃ بہ الی ہذا التدلیس
البارد وانما ذنبہ عند ابن الجوزی انہ شافعی ولہ اسوۃ بغیرہ فان ابن الجوزی لم یبق علی احد الا مکثری الحنابلۃ
وابو الفداء در مختصر فی اخبار البشر در وقائع سنہ اثنتین وستین وخمسمائۃ بترجمۂ عبد الکریم سمعانی گفتہ وقد جمع
مشیختہ فزادت عدتہم علی اربعۃ الاف شیخ وقد ذکرہ ابو الفرج ابن الجوزی فاوقع فیہ فمن جملۃ
قولہ فیہ انہ کان یاخذ الشیخ ببغداد ویعبر بہ الی فوق نہر عیسی ویقول حدثنی فلان بما وراء النہر
وہذا بارد جدا لان السمعانی المذکور سافر الی ما وراء النہر حقا فای حاجۃ بہ الی ہذا التدلیس وانما
ذنبہ عند ابن الجوزی انہ شافعی ولہ اسوۃ بغیرہ فان ابن الجوزی لم یبق علی احد غیر الحنابلۃ وابن الوردی
در تتمۃ المختصر فی اخبار البشر در وقائع سنہ مذکورہ بترجمۂ عبد الکریم سمعانی گفتہ وکان ابن الجوزی یقول انہ
کان یاخذ الشیخ ببغداد ویعبر بہ الی ما فوق نہر عیسی ویقول حدثنی فلان بما وراء النہر وہذا
بارد فای حاجۃ للسمعانی الی ہذا التدلیس وقد سافر الی ما وراء النہر وذنبہ عند ابن الجوزی
انہ شافعی فابن الجوزی لم یبق علی احد غیر الحنابلۃ وابو محمد عبد اللہ بن اسعد یافعی در مرآۃ الجنان گفتہ سنۃ
خمس وتسعین وخمسمائۃ فیہا بعث الخلیفۃ خلع السلطنۃ لخوارزم شاہ وفیہا اخرج ابن الجوزی

فاوقع

من سجن واسط ونلقاه الناس وبقی فی المطمورة خمس سنین کذا ذکره الذهبی ولم یتبین لای سبب
سجن وکنت قد سمعت فیما مضی انه حبس بسبب الشیخ عبد القادر بانه کان ینکر علیه وکان بینه و بین
ابیه عداوة بسبب الانکار المذکور واخبرنی من وقف علی کتاب له ینکر فیه علی قطب الاولیاء تاج المفاخر الذی
خضعت لقدمه رقاب الاکابر الشیخ محیی الدین عبد القادر قدس الله روحه ونور ضریحه وانکار ابن
الجوزی علیه وعلی غیره من المشایخ اهل المعارف والنور من جملة الخذلان وتلبیس الشیطان والغرور
والعجب منه فی انکاره علیهم ومحاسنهم بطرز کلامه فقد ملات والحمد لله محاسنهم الوجوه فلا کلاما
بذم کل مغرور وحسود ونیز یافعی در مراة الجنان در وقائع سنه ست وتسعین وخمسمائه بترجمه ابن الجوزی گفته قلت
وکلام ابن الجوزی وان افتخر فهو بالنسبة الی کلام القطب عبد القادر محقر ولو سلم من طعنه وانکاره
علی المشایخ علماء الباطن لبقی مکتسیا بحلل المحاسن وقد قدمت ذکر ذلک الانکار والمنشدت فی الفرق
بین الکلام ابیاتا من الاستشعار فی تاریخ سنة خمس وتسعین وخمسمائة التی اخرج فیها من السجن وفی
سنة احدی وستین التی فیها ترجمة الشیخ عبد القادر رضی الله عنه وشیخ عبد الحق دهلوی در اسماء الرجال
مشکوة بترجمه ابن الجوزی گفته وله کتاب مشهور مسمی بتلبیس ابلیس بین فیه ما تطرق الی طوائف الناس
من شر الشیطان مما وقعوا فیه من البدعة وخلاف السنة وخص من بینهم الصوفیة بالرد والانکار ورد
علیهم فیما نقل من الحکایات من غلبة الحال وطفح السکر اشد رد وانکار ونسبهم الی الجهل والجنون مع نظره
کتبه بکلماتهم وغریب حکایاتهم وان حلف فی کتابه هذا ان غرضه اظهار السنة لیشیع وتعریف وجوه الضلال
لتحذر لا تشنیع عباد الله الصالحین ولکن مجاوزة الحد فی الرد والتشنیع یدل علی خلاف ذلک قال
الشیخ الامام القیم الفاروق سیدی احمد بن زروق ولذلک اطرحه المحققون وحذر منه الناصحون لایراثه
سوء الظن علی الکبراء الکمل وقد یکون للولی الزلة والزلات والهفوة والهفوات لعدم العصمة و
غلبة الاقتدار کما اشار الیه الجنید رحمه الله وکان امر الله قدرا مقدورا ولا بد من ستر زلل الائمة
نعم لو حسنت النیة فی ذلک واحتیج الی الرد فی مقام النصح والتذکیر فلیعرض علی القول دون
تعیین القائل ویعرض بعظمته وجلالته مع اقامة قدره اذ ستر زلل الائمة واجب وصیانة
الدین اوجب والانصاف فی الحق لازم ولا خیر فی دیانة یصحبها هوی وهذا الطریق اسلم وقد قیل
اسلم تسلم ونیز شیخ عبد الحق دهلوی در اسماء رجال مشکوة بترجمه ابن الجوزی گفته وکان ابن الجوزی عالما فاضلا

الکلامین

لتشیع

احمد

قد غرنی شبابه بفضله وکتابه متقشفا غلیظا خشنا عافاه الله بعید عن طریقة القوم ومحبتهم والاعتقاد فیهم واشد من ذلك کله انه کان ببغداد فی زمن سیدی الشیخ محیی الدین عبد القادر الجیلانی وکان محروما من برکات محبته وحسن عقیدته وکان یسلك معه رضی الله عنه طریقة الاجتناب والاستنکار حتی کان انه صنف کتابا فی ذکر زهاد زمانه ببغداد وغیره من البلاد ولم یکمله بجمیل ذکره رضی الله عنه وکان هذا منه جهلا وغرورا بظاهر العلوم والفضائل وذکر الشیخ الکامل العارف بالله خواجه محمد پارسا قدس سره فی الفصول الستة فی ذکر ابن الجوزی هو الشیخ الحافظ ابو الفرج عبد الرحمن بن علی بن محمد بن علی البکری البغدادی المعروف بابن الجوزی وکان اماما حافظا فصیحا متبحرا فی انواع العلوم مصنفا فیها وکان له مأتان وخمسون تصنیفا وکان صاحب القبول التام عند الخاص والعام وکانت ولادته ببغداد فی سنة ثمان وخمسمائة وتوفی بها فی رمضان سنة سبع و تسعین وخمسمائة واخرج من سجن واسط سنة خمس وتسعین وتسعمائة وقد بقی فی المطمورة خمس سنین بسبب انکاره علی الشیخ عبد القادر قطب الاولیاء تاج الصفاء ولکتاب ابن الجوزی المذکور علیه وغیره من الشیوخ اهل المعارف من جملة التحذلان و تلبیس الشیطان والغرور والعجب منه فی انکاره علیهم وبمحاسن کلماتهم وذکر مقاماتهم وحالاتهم یطرز کلامه فاو سلم ابن الجوزی من طعنه وانکاره علی المشایخ علماء الباطن لبقی مکتسیا بحلل المحاسن و الجوزی نسبته الی موضع یقال له فرضة الجوز وابوه کان یعمل الصفر وکان ولده محیی الدین یوسف محتسب بغداد وتولی تدریس المستنصریة بطائفة الحنابلة انتهی ونیز شیخ عبد الحق دهلوی در شرح فارسی مشکوة بترجمه ابن الجوزی گفته وابن جوزی را کتابیست مشهور مسمی بتلبیس ابلیس بیان کرده است دروی طریقهای که راه یافته است شیطان بطوائف مردم و واقع شده اند در بدعت وخلاف سنت خصوصا بر طائفه صوفیه ومبالغه کرده در رد وانکار برایشان ودرانچه منقول ست ازین قوم از حکایات بغلبه حال یا طفح سکر ونسبت کرده بزرگان این طائفه علیه را بجهل وجنون وحماقت وباوجود آنکه کتابهای خود را مطرز ساخته است بکلمات غریب وحکایات عجیب ایشان وبحقیقت این نیز از تلبیس ابلیس ست که بروی ازین راه درآمده مغرور ساخت وروی اگرچه سوگند میخورد که غرض من اظهار علم وتائید سنت ست تا ابتداع آن کنند نه تشنیع عباد الله الصالحین ولیکن افراط وتجاوز وی از حد اعتدال در رد وتشنیع دلالت بر خلاف آن دارد وظاهر میشود که وی از منکران این طائفه علیه ست ونزاع حقیقی دارد بایشان وسید احمد زروق گفته ست که تحذیر کرده اند اصحاب ازین کتاب وی که مورث سوء ظن ست بر کبار مشایخ وگفته که ولی را الغزنبها و لنبها

ظ ۱۲ انه کان

ظ لطائفة

می باشد از جهت عدم عصمت و غلبه حال و سابقه تقدیر و لازم ست ستر زلات ائمه هفوات کبار و اگر بناگهان در
مقام نصیحت و تذکیر تنبیه بران مصلحت افتد باید که تعرض بر قول کند نه بر قائل زیرا که ستر زلال ائمه واجبست
و انصاف در حق لازم و دیانتی که مصاحب مشوب بحامی نفس باشد معلول ما نیطر لو اسلم ست والسلم تسلم انتهی و نیز شیخ عبد الحق
دهلوی در شرح فارسی مشکوة بترجمه ابن الجوزی گفته و بالجمله بود ابن جوزی عالم و فاضل ولکن مغرور شد بعلم و فضل
خود و بود متعسف غلیظ خشن عافاه الله و بعید بود از طریقه قوم و محبت و اعتقاد ایشان و سخت تر از همه آنکه در بغداد بود
در زمان کرامت نشان شیخ محیی الدین عبد القادر جیلانی و محروم بود از برکات محبت و حسن عقیدت بایشان و سلوک میکرد
با آنحضرت طریقه اجتناب و انکار را اعاذنا الله من ذلک تا آنکه بود تصنیف میکرد کتاب در ذکر زهاد و عباد زمان خود از بغداد و
غیر آن از بلاد و بود شیخ تکمیل نمیکرد آن را بجمیل ذکر حضرت شیخ و شمرده شده بهمت این خصال از روی جهل و غرور بظاهر علم و فضل
و شیخ عالم عارف کامل خواجه محمد پارسا قدس الله روحه و افاض علی المستفیدین فیوضه و فتوحه در فصول سته که از تصانیف
ایشانست در ذکر ابن جوزی بتقریب فرموده اند که هو الشیخ الحافظ ابو الفرج عبد الرحمن بن علی بن محمد
بن علی البکری البغدادی المعروف بابن الجوزی بود امام حافظ فصیح متبحر مصنف در اقسام علوم دویست
و پنجاه تصنیف کرده بود مر او را قبول تام نزد خاص و عام بود ولادت او ببغداد سنه ثمان و خمسمائة و وفات یافت در رمضان سنه سبع و تسعین و
خمسمائة و بیرون آورده شد از زندان واسط و پنهان ماند در زندانخانه پنجسال بسبب انکار وی بر شیخ عبد القادر قطب الاولیاء
و تاج المفاخر بجهت انکار ابن جوزی مذکور بر شیخ و بر غیر وی از شیوخ اهل المعارف و بود این انکار وی
از جمله خذلان و تلبیس شیطان و غرور و عجب از وی در انکار وی بر ایشان و حالانکه بمجالس کلمات و ذکر
مقامات و حالات ایشان مطرز میگرداند کلام خود را و اگر سلامت میماند ابن جوزی از طعن و انکار وی بر مشایخ و
علمای باطن پاینده و سلامت میماند و متلبس و متحلی بحلل محاسن و بود پسر وی محیی الدین یوسف محتسب
بغداد بود و متولی شد تدریس مدرسه مستنصریه را مر طائفه از حنابله را تا اینجا کلام خواجه محمد پارساست بلفظه رحمة الله
علیه رحمة واسعة انتهی و ذهبی در میزان الاعتدال در ترجمه ابان بن یزید العطار گفته ثم قال ابن عدی هو حسن
الحدیث متماسک یکتب حدیثه و عامتها مستقیمة و ارجو انه من اهل الصدق قلت بل هو
ثقة حجة ناهیک بان احمد بن حنبل ذکره فقال کان ثبتا فی کل المشایخ و قال ابن معین والنسائی
ثقة و قد اورده ایضا العلامة ابو الفرج بن الجوزی فی الضعفاء و لم یذکر فیه اقوال من وثقه و هذا
من عیوب کتابه یسرد الجرح و یسکت عن التوثیق و لولا ان ابن عدی و ابن الجوزی ذکرا ابان بن یزید

لما ذکرنہ اصلا ونیز ذہبی در تذکرۃ الحفاظ گفتہ قرات بخط الموفانی ان ابن الجوزی شرب البلاذر فسقطت
لحیتہ فکانت قصیرۃ جدا وکان یخضبہا بالسواد وکان کثیر الغلط فیما یصنفہ فانہ کان یفرغ من
الکتاب ولا یعتبرہ قلت لہ وہم کثیر فی تو الیفہ یدخل علیہ الداخل من العجلۃ والتحویل الی مصنف اٰخر
ومن ان اجل علمہ من کتب وصحف ما مارس فیہ ارباب العلم کما ینبغی وابن حجر عسقلانی در لسان
المیزان بترجمہ ثمامۃ بن الاشرس البصری گفتہ وذکر ابو منصور بن طاہر التمیمی فی کتاب الفرق بین الفرق
ان الواثق لما قتل احمد بن نصر الخزاعی وکان ثمامۃ ممن سعی فی قتلہ فاتفق انہ حج فقتلہ ناس من خزاعۃ
بین الصفا والمروۃ واورد ابن الجوزی ہذہ القصۃ فی حوادث سنۃ ثلث عشرۃ وترجم لثمامۃ فیمن مات
فیہا وفیہا تناقض لان قتل احمد بن نصر تاخر بعد ذلک بدہر طویل فانہ قتل فی خلافۃ الواثق سنۃ
بضع وعشرین فکیف یقتل قاتلہ سنۃ ثلاث عشرۃ والصواب انہ مات فی سنۃ ثلاث عشرۃ ولدت
ہذہ القصۃ علی ان ابن الجوزی حاطب لیل لا ینتقد ما یحدث بہ وسیوطی در طبقات الحفاظ
بترجمہ ابن الجوزی گفتہ قلت قال الذہبی فی التاریخ الکبیر لا یوصف ابن الجوزی بالحفظ عندنا باعتبار
الصنعۃ بل باعتبار کثرۃ اطلاعہ وجمعہ وشمس الدین داودی در طبقات المفسرین بترجمہ ابن الجوزی
گفتہ قال الذہبی فی التاریخ الکبیر لا یوصف ابن الجوزی بالحفظ عندنا باعتبار الصنعۃ بل باعتبار
کثرۃ اطلاعہ وجمعہ وابن الصلاح در کتاب علوم الحدیث گفتہ ولقد اکثر الذی جمع فی ہذا العصر الموضوعات
فی نحو مجلدین فاودع فیہا کثیرا مما لا دلیل علی وضعہ وانما حقہ ان یذکر فی مطلق الاحادیث
الضعیفۃ ومحمد بن ابرہیم بن سعد اللہ بن جماعۃ الکنانی در کتاب المنہل الروی فی علم اصول حدیث النبی گفتہ
وصنف الشیخ ابو الفرج بن الجوزی کتابہ فی الموضوعات فذکر کثیرا من الضعیف الذی لا دلیل علی
وضعہ وطیبی در کاشف شرح مشکوۃ در ذکر حدیث موضوع گفتہ وقد صنف ابن الجوزی فی الموضوعات
مجلدات قال ابن الصلاح اودع فیہا کثیرا مما لا دلیل علی وضعہ وانما حقہ ان یذکر
فی الاحادیث الضعیفۃ ونیز طیبی در مختصر خلاصہ گفتہ وقد صنف ابن الجوزی فی الموضوعات مجلدات قال ابن الصلاح
اودع فیہا کثیرا من الاحادیث الضعیفۃ مما لا دلیل علی وضعہ وحقہا ان یذکر فی الاحادیث الضعیفۃ واسمعیل بن عمر بن کثیر الدمشقی در کتاب
الباعث الحثیث علی ما نقل عنہ گفتہ وقد صنف الشیخ ابو الفرج بن الجوزی کتابا حافلا فی الموضوعات غیر انہ ادخل فیہ ما لیس منہ واخرج عنہ ما کان
یلزمہ ذکرہ فسقط علیہ ولم یہتد الیہ وزین الدین العراقی در شرح الفیۃ الحدیث در ذکر حدیث موضوع بشرح شعر واکثر الجامع فیہ اذ خرج ؛

التحول ظ
اجل ظ

فی ترک الموضوعات لابن الجوزی

حقہ نخ

للمطلق الضعف یعنی ابا الفرج گفتہ قال ابن الصلاح ولقد اکثر الذی جمع فی ہذا العصر الموضوعات فی نحو مجلدین فاودع فیہا کثیرا
مما لا دلیل علی وضعہ وانما حقہ ان یذکر فی مطلق الاحادیث الضعیفۃ واراد ابن الصلاح بالجامع
المذکور ابا الفرج ابن الجوزی واشرت الی ذلک بقولی یعنی ابا الفرج وابن حجر در فتح الباری بعد اثبات حدیث
سد الابواب الا باب علی علیہ السلام گفتہ وقد اورد ابن الجوزی ہذا الحدیث فی الموضوعات واخرجہ من حدیث
سعد بن ابی وقاص وزید بن ارقم وابن عمر مقتصرا علی بعض طرقہ عنہم واعلہ ببعض من تکلم فیہ
من رواتہ ولیس بقادح لما ذکرت من کثرۃ الطرق واعلہ ایضا بانہ مخالف للاحادیث الصحیحۃ الثابتۃ
فی باب ابی بکر وزعم انہ من وضع الرافضۃ قابلوا بہ الحدیث الصحیح فی باب ابی بکر انتہی واخطأ فی ذلک خطاء
شنیعا فانہ سلک رد الاحادیث الصحیحۃ بتوہمہ المعارضۃ مع ان الجمع بین القصتین ممکن و
نیز ابن حجر عسقلانی در کتاب القول المسدد فی الذب عن مسند احمد در ذکر احادیث سد الابواب الا باب علی علیہ السلام
علی ما نقل عنہ گفتہ قول ابن الجوزی فی ہذا الحدیث انہ باطل وانہ موضوع دعوی لم یستدل علیہا الا
بمخالفۃ الحدیث الذی فی الصحیحین وہذا اقدام علی رد الاحادیث الصحیحۃ بمجرد التوہم ولا ینبغی
الاقدام علی الحکم بالوضع الا عند عدم امکان الجمع ولا یلزم من تعذر الجمع فی الحال انہ لا یمکن بعد ذلک
لان فوق کل ذی علم علیم وطریق الورع فی مثل ہذا ان لا یحکم علی الحدیث بالبطلان بل یتوقف فیہ
الی ان یظہر لغیرہ ما لم یظہر لہ وہذا الحدیث من ہذا الباب ہو حدیث مشہور لہ طرق متعددۃ
کل طریق منہا علی انفرادہ لا تقصر عن رتبۃ الحسن ومجموعہا مما یقطع بصحتہ علی طریقۃ کثیر من اہل الحدیث
وسخاوی در فتح المغیث شرح الفیۃ الحدیث گفتہ ویوجد الموضوع کثیرا فی الکتب المصنفۃ فی الضعفاء و
کذا فی العلل ولقد اکثر الجامع فیہ مصنفا نحو مجلدین اذ خرج عن موضوع کتابہ لمطلق الضعف حیث
اخرج فیہ کثیرا من الاحادیث الضعیفۃ التی لا دلیل معہ علی وضعہا وعنی ابن الصلاح بہذا الجامع
الحافظ الشہیر ابا الفرج ابن الجوزی بل ربما ادرج فیہا الحسن والصحیح مما ہو فی احد الصحیحین
فضلا عن غیرہما وہو مع اصابتہ فی اکثر ما عندہ توسع منکر ینشأ عنہ غایۃ الضرر من ظن ما لیس
بموضوع بل ہو صحیح موضوعا مما قد یقلدہ فیہ العارف تحسینا للظن بہ حیث لم یبحث فضلا عن غیرہ
ولذا انتقد العلماء صنیعہ اجمالا والموقع لہ استنادہ فی غالبہ بضعف راویہ الذی رمی بالکذب مثلا
غافلا عن مجیئہ من وجہ آخر وربما یکون اعتمادہ فی التفرد قول غیرہ ممن یکون کلامہ فیہ محمولا علی النسبی

ونیز سخاوی در فتح المغیث شرح الفیۃ الحدیث گفتہ ثم ان من العجب ایراد ابن الجوزی فی کتابہ العلل المتناهیة
فی الاحادیث الواهیة کثیرا مما اورده فی الموضوعات کما ان فی الموضوعات کثیرا من الاحادیث الواهیة بل
فاته کثیر فی تصانیفه الوعظیة وما اشبهها من ایراد الموضوع وشبهه قال شیخنا وفاته من نوع الموضوع
والواهی فی الکتابین قدر ما کتب قال ولو انتدب شخص لتهذیب الکتاب ثم لالحاق ما فاته لکان
حسنا والا فما تقرر من عدم الانتفاع بها الا للناقد اذ ما من حدیث الا ویمکن ان لا یکون موضوعا و سیوطی در
صدر لآلی مصنوعہ گفتہ وبعد فان من مهمات الدین التنبیه علی ما وضع من الحدیث واختلق علی سید
المرسلین صلی الله علیه وعلی آله وصحابته اجمعین وقد جمع فی ذلک الحافظ ابو الفرج ابن الجوزی کتابا
فاکثر فیه من اخراج الضعیف الذی لم ینحط الی رتبة الوضع بل ومن الحسن ومن الصحیح کما نبه علی ذلک
الائمة الحفاظ ومنهم ابن الصلاح فی علوم الحدیث واتباعه ونیز سیوطی در لآلی مصنوعہ گفتہ واعلم
انه جرت عادة الحفاظ کالحاکم وابن حبان والعقیلی وغیرهم انهم یحکمون علی حدیث بالبطلان من
حیثیة سند مخصوص لکون راویه اختلق ذلک السند لذلک المتن ویکون ذلک المتن معروفا
من وجه آخر ویذکرون ذلک فی ترجمة ذلک الراوی یجرحونه به فیغتر ابن الجوزی بذلک ویحکم
علی المتن بالوضع مطلقا ویورده فی کتاب الموضوعات ولیس هذا بلائق وقد عاب علیه الناس ذلک
آخرهم الحافظ ابن حجر وهذا الموضع من ذلک وقد قال الحاکم فی ترجمة شیخه ابی بکر محمد بن احمد
بن حمدون الشافعی دخلت یوما علی ابی محمد عبد الله بن احمد الثقفی المزکی فعرض علی حدیثا عنه باسناد
مظلم عن الحجاج بن یوسف قال سمعت سمرة بن جندب رفعه من اراد الله به خیرا فقهه فی الدین
فقلت هذا باطل وانما تقرب به الیک ابو بکر الشافعی لانک من ولد الحجاج انتهی ومعلوم ان هذا
المتن صحیح من طرق اخری وانما حکم علیه بالبطلان من حیثیة هذا السند المخصوص الذی
اختلقه ابو بکر وکثیرا ما تجدهم یقولون هذا الحدیث بهذا الاسناد باطل ای وهو بغیره لیس بباطل
فمثل هذا لا یذکر فی کتب الموضوعات وانما یذکر فی کتب الجرح والتعدیل فی ترجمة الراوی الذی یجرح به ونیز سیوطی در لآلی مصنوعہ
در تحقیق حدیث من قرأ آیة الکرسی دبر کل صلوة مکتوبة لم یمنعه من دخول الجنة الا ان
یموت گفتہ وقال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث المشکاة غفل ابن الجوزی فاورد هذا الحدیث فی
الموضوعات وهو اسمج ما وقع له وقال الحافظ شرف الدین الدمیاطی فی جزء جمعه فی تقویة هذا

الحدیث محمد بن حمیر القضاعی السلیحی الحمصی کنیتہ ابو عبد الحمید احتج بہ البخاری فی صحیحہ وکذلک محمد بن زیاد الالہانی ابو سفیان الحمصی احتج بہ البخاری ایضا وقد تابع ابا امامۃ علی بن ابی طالب وعبد اللہ بن عمرو بن العاص والمغیرۃ بن شعبۃ وجابر وانس فرووہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم واورد حدیث علی من الطریقین السابقین وحدیث ابن عمرو والمغیرۃ وجابر وانس من الطرق التی سازیدھا ثم قال واذا انضمت ھذہ الاحادیث بعضھا الی بعض اخذت قوۃ وقال الذھبی فی تاریخہ نقلت من خط السیف احمد بن ابی المجد الحافظ قال صنف ابن الجوزی کتاب الموضوعات فاصاب فی ذکرہ احادیث مخالفۃ للنقل والعقل ومما لم یصب فیہ اطلاقہ الوضع علی احادیث بکلام بعض الناس فی احد رواتھا کقولہ فلان ضعیف اولیس بالقوی اولین ولیس ذلک الحدیث مما یشھد القلب ببطلانہ ولا فیہ مخالفۃ ولا معارضۃ لکتاب ولا سنۃ ولا اجماع ولا حجۃ بانہ موضوع سوی کلام ذلک الرجل فی راویہ وھذا عدوان ومجازفۃ قال فمن ذلک انہ اورد حدیث ابی امامۃ فی قرأۃ اٰیۃ الکرسی بعد الصلوۃ لقول یعقوب بن سفیان فی راویہ محمد بن حمیر لیس بالقوی ومحمد ھذا روی لہ البخاری فی صحیحہ ووثقہ احمد وابن معین انتھی ونیز سیوطی در لالی مصنوعہ در بیان حدیث اولکم ورودا علی الحوض اولکم اسلاما علی بن ابی طالب گفتہ والعجب من المصنف انہ قال فی العلل باب فضل علی بن ابی طالب قد وضعوا احادیث خارجۃ عن الحد ذکرت جمھورھا فی کتاب الموضوعات وانما اذکر ھھنا مادون ذلک ثم اورد ھذا الحدیث وھذا یدل علی ان متنہ عندہ لیس بموضوع فکیف یوردہ فی الموضوعات وقد عاب علیہ الحفاظ ھذا الامر بعینہ فقالوا انہ یورد حدیثا فی کتاب الموضوعات ویحکم بوضعہ ثم یوردہ فی العلل ویصفہ الاحادیث الواھیۃ التی لم تنتہ الی ان یحکم علیھا بالوضع وھذا تناقض ونیز سیوطی در لالی مصنوعہ بعد ذکر حدیث ان طالت بک مدۃ اوشک ان تری قوما یغدون فی سخط اللہ ویروحون فی لعنتہ فی ایدیھم مثل اذناب البقر ونقل قدح ابن الجوزی دران گفتہ قلت لا واللہ ماھو بباطل بل صحیح فی نھایۃ الصحۃ اخرجہ مسلم فی صحیحہ قال شیخ الاسلام ابن حجر فی القول المسدد ھذا حدیث صحیح اخرجہ مسلم عن جماعۃ من مشایخہ عن ابی عامر العقدی واخرجہ من وجہ اٰخر قال ولم اقف علی شیء فی کتاب الموضوعات حکم علیہ بالوضع وھو فی احد الصحیحین غیر ھذا الحدیث وانھا لغفلۃ شدیدۃ منہ وافلح المذکور ثقۃ مشھور ووثقہ ابن معین وابن سعد والنسائی وابو حاتم وروی عنہ ابن المبارک وطبقتہ واخرج لہ مسلم فی

صحیحہ ولم ار للمتقدمین فیہ کلاما الا ان العقیلی قال لم یرو عنہ ابن مہدی وھذا لیس بجرح
وقد اخطأ ابن الجوزی فی تقلیدہ لابن حبان فی ھذا الموضع خطأ شدیدا وغلط ابن حبان فی
افلح فضعفہ بھذا الحدیث وتعقب الذہبی فی المیزان کلام ابن حبان فقال حدیث افلح صحیح غریب
وابن حبان ربما جرح الثقۃ حتی کانہ لا یدری ما یخرج من راسہ وقد تابعہ سہیل عن ابیہ عن ابی
ھریرۃ اخرجہ احمد والحاکم والبیہقی فی الدلائل وابن حبان فی صحیحہ قال ولقد اساء ابن الجوزی الذکرہ فی
الموضوعات حدیثا فی صحیح مسلم وھذا من عجائبہ انتہی واللہ اعلم و نیز سیوطی در لآلی مصنوعہ بعد
نقل کلام ابن الجوزی در رد حدیث اذا اتاکم کریم قوم فاکرموہ گفتہ قلت بل واعجبا من المؤلف کیف یحکم
علی رد الاحادیث الثابتۃ من غیر تثبت ولا تتبع فان حدیث اذا اتاکم کریم قوم فاکرموہ ورد
من روایۃ اکثر من عشرۃ من الصحابۃ فہو متواتر علی رای من یکتفی فی التواتر بعشرۃ فاخرجہ ابن
خزیمۃ والطبرانی والبیہقی فی الشعب من حدیث جریر واخرجہ الحاکم فی المستدرک من حدیث
جابر بن عبد اللہ واخرجہ الحکیم الترمذی فی نوادر الاصول من حدیث ابن عمر واخرجہ الطبرانی من
حدیث ابن عباس ومن حدیث عبد اللہ بن ضمرۃ ومن حدیث معاذ بن جبل واخرجہ البزار من حدیث
ابی ھریرۃ واخرجہ ابن عدی من حدیث ابی قتادۃ واخرجہ ابن عساکر فی تاریخہ من حدیث انس
ومن حدیث عدی بن حاتم ومن حدیث جابر البجلی واخرجہ الدولابی فی الکنی وابن عساکر
من حدیث ابی راشد و نیز سیوطی در صدر کتاب النکت البدیعات علی الموضوعات گفتہ وبعد فان کتاب
الموضوعات جمع الامام ابی الفرج ابن الجوزی قد نبہ الحفاظ قدیما وحدیثا علی ان فیہ تساہلا
کثیرا واحادیث لیست بموضوعۃ بل ھی من وادی الضعیف وفیہ احادیث حسان واخری صحاح
بل وفیہ حدیث من صحیح مسلم نبہ علیہ الحافظ ابو الفضل بن حجر ووجدت فیہ حدیثا من صحیح
البخاری روایۃ حماد بن شاکر واخر مستنہ فی البخاری من روایۃ صحابی غیر الذی اوردہ عنہ وقد
قال شیخ الاسلام ابن حجر ان تساہلہ کتساہل الحاکم فی المستدرک اعدم النفع بکتابیہما اذ ما من
حدیث فیہما الا ویمکن انہ مما وقع فیہ التساہل فلذلک وجب علی الناقد الاعتناء بما
ینقلہ منہما من غیر تقلید لہما وقد اعتنی الحافظ الذہبی بالمستدرک فاختصرہ معلقا اسانیدہ
واقرہ علی ما لا کلام فیہ وتعقب ما فیہ الکلام وجرد بعض الحفاظ منہ مائۃ حدیث موضوعۃ

فی جزء واما موضوعات ابن الجوزی فلم اقف علی من اعتنی ببیانها فاختصرتها معلقا اسانیدها و
تعقبت منها کثیرا علی وجه الاختصار علی نحو ما صنع الذهبی فی المستدرک ثم جمعت کتابا حافلا
فی الاحادیث المتعقبة خاصة بسطت فیه الکلام علی کل حدیث حدیث مع ذکر طرقها وشواهدها وما وقفت
علیه من کلام الحفاظ علیها وما عثرت انا علیه فی ضمن المطالعة من المتابعات ونحو ذلک غیر ان الهمم
عن الاعتناء بتحصیله قواصر واهل هذا الفن کانوا فی الصدر الاول قلیلا فما ظنک بهم فی هذا العصر الداثر
فاردت ان الخص الکتاب المذکور فی تالیف وجیز اقتصر فیه علی ایراد الحدیث علی طریقة الاطراف واعقبه
بذکر من اعله به ثم اردفه برده اما بتوثیقه او بذکر متابعة او شاهد وانبه علی من خرجه من الائمة المعتبر
شیء من کتبه الجلیلة وها هو ذا والی الله الضراعة فی القبول وبلوغ غایة المأمول ونیز سیوطی در آخر نکت بدیعات
گفته تنبیه هذا آخر ما اوردته فی هذا الکتاب من الاحادیث المتعقبة التی لا سبیل الی ادراجها فی
سلک الموضوعات وعدتها نحو ثلثمائة حدیث منها فی صحیح مسلم حدیث وفی صحیح البخاری روایة
حماد بن شاکر حدیث وفی مسند احمد ثمانیة وثلثون حدیثا وفی سنن ابی داؤد تسعة احادیث وفی
جامع الترمذی ثلاثون حدیثا وفی سنن النسائی عشرة احادیث وفی سنن ابن ماجة ثلاثون حدیثا
وفی مستدرک الحاکم ستون حدیثا علی تداخل فی العدة بجمیع ما فیه من الکتب الستة والمسند و
المستدرک مائة حدیث وثلثون حدیثا وفیه من مؤلفات البیهقی السنن والشعب والبعث والدلائل
وغیرها ومن صحیح ابن خزیمة والتوحید له وصحیح ابن حبان ومسند الدارمی وتاریخ البخاری وخلق
افعال العباد وجزء القراءة له وسنن الدارقطنی جملة وافرة ونیز سیوطی در نکت بدیعات در باب فضائل القرآن
گفته حدیث من قرأ آیة الکرسی دبر کل صلوة مکتوبة لم یمنعه من دخول الجنة الا ان یموت اورده من
حدیث ابی امامة وقال تفرد به محمد بن حمیر ولیس بالقوی ومن حدیث علی وقال فیه حبة العرنی ضعیف
ونهشل بن سعید کذاب قلت حدیث ابی امامة صحیح علی شرط البخاری اخرجه النسائی وابن حبان ومحمد
بن حمیر ثقة مشهور احتج به البخاری فی الصحیح قال الذهبی فی تاریخه نقلت من خط السیف احمد بن
ابی المجد الحافظ قال صنف ابن الجوزی کتاب الموضوعات فاصاب فی ذکره احادیث مخالفة للنقل والعقل
ومما لم یصب فیه اطلاقه الوضع علی احادیث بکلام بعض الناس فی رواتها کقوله فلان ضعیف او لیس
بالقوی او لین ولیس ذلک الحدیث مما یشهد القلب ببطلانه ولا فیه مخالفة ولا معارضة لکتاب ولا

سنة ولا اجماع ولا حجة بانه موضوع سوی کلام ذلک الرجل فی روایة وهذا عدوان ومجازفة قال فمن
ذلک انه اورد حدیث ابی امامة فی قرأة اية الکرسی بعد الصلوة للقول بعقوب بن سفیان فی روایته محمد بن
حمیر لیس بالقوی ومحمد هذا روی له البخاری فی صحیحه ووثقه احمد وابن معین انتهی وقال الحافظ
ابن حجر فی تخریج احادیث المشکاة غفل ابن الجوزی فذکر هذا الحدیث فی الموضوعات وهو من اسمج ما وقع
ونیز سیوطی در نکت بدیعات گفته حدیث ابی هریرة ان طالت بک مدة اوشک ان تری قوما یغدون فی
سخط الله ویروحون فی لعنته فی ایدیهم مثل اذناب البقر فیه افلح بن سعید یروی عن الثقات الموضوعات
قلت قال الحافظ ابن حجر فی القول المسدد هذا الحدیث اخرجه مسلم فی صحیحه وهذه غفلة شدیدة من
ابن الجوزی وافلح ثقة مشهور لم یتکلم فیه بجرح انتهی والعجب ان الحاکم اخرجه فی المستدرک وقال صحیح
علی شرط الشیخین ونیز سیوطی در تدریب الراوی فی شرح تقریب النواوی گفته وقد اکثر جامع الموضوعات
فی نحو مجلدین اعنی ابا الفرج بن الجوزی فذکر فی کتابه کثیرا مما لا دلیل علی وضعه بل هو ضعیف بل وفیه
الحسن بل والصحیح واغرب من ذلک ان فیها حدیثا من صحیح مسلم کما سابینه قال الذهبی ربما ذکر
ابن الجوزی فی الموضوعات احادیث حسانا قویة قال ونقلت من خط السیف احمد بن ابی المجد قال صنف ابن
الجوزی کتاب الموضوعات فاصاب فی ذکره احادیث شنیعة مخالفة للنقل والعقل ومما لم یصب فیه اطلاق
الوضع علی احادیث بکلام بعض الناس فی احد رواتها کقوله فلان ضعیف او لیس بالقوی او لین و
لیس ذلک الحدیث مما یشهد القلب ببطلانه ولا فیه مخالفة ولا معارضة لکتاب ولا سنة ولا اجماع ولا حجة
بانه موضوع سوی کلام ذلک الرجل فی راویه وهذا عدوان ومجازفة انتهی وقال شیخ الاسلام غالب ما فی
کتاب ابن الجوزی موضوع والذی ینتقد علیه بالنسبة الی ما لا ینتقد قلیل جدا قال وفیه من الضرر ان
یظن ما لیس بموضوع موضوعا عکس الضرر بمستدرک الحاکم فانه یظن ما لیس بصحیح صحیحا قال ویتعین
الاعتناء بانتقاد الکتابین فان الکلام فی تساهلهما اعدم الانتفاع بهما الا للعالم بالفن لانه ما من حدیث
الا ویمکن ان یکون قد وقع فیه التساهل قلت قد اختصرت هذا الکتاب فعلقت اسانیده وذکرت منها
موضع الحاجة واتیت بالمتون وکلام ابن الجوزی علیها وتعقبت کثیرا منها وتتبعت کلام الحفاظ فی
تلک الاحادیث خصوصا شیخ الاسلام فی تصانیفه وامالیه ثم افردت الاحادیث المتعقبة فی تالیف و
ذلک ان شیخ الاسلام الف القول المسدد فی الذب عن المسند اورد فیه اربعة وعشرین حدیثا فی المسند وهی

راویه
راویه
الکلام

فی الموضوعات وانتقدها حدیثا حدیثا ومنہا حدیث فی صحیح مسلم وھو ما رواہ من طریق ابی عامر
العقدی عن افلح بن سعید عن عبد اللہ بن رافع عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ان طالت بک مدۃ اوشک ان تری قوما یغدون فی سخط اللہ ویروحون فی لعنتہ فی ایدیہم مثل اذناب البقر
قال شیخ الاسلام لم اقف فی الموضوعات علی شیء حکم علیہ بالوضع وھو فی احد الصحیحین غیر ھذا الحدیث
وانہا لغفلۃ شدیدۃ ثم تکلم علیہ وعلی شواھدہ وذیلت علی ھذا الکتاب بذیل فی الاحادیث التی بقیت
فی الموضوعات من المسند وھی اربعۃ عشر مع الکلام علیہا ثم الفت ذیلا لھذین الکتابین سمیتہ القول الحسن
فی الذب عن السنن اوردت فیہ مائۃ وبضعۃ وعشرین حدیثا لیست بموضوعۃ منہا ما ھو فی سنن ابی داود
وھی اربعۃ احادیث منہا حدیث صلوۃ التسبیح ومنہا ما ھو فی جامع الترمذی وھو ثلاثۃ وعشرون
حدیثا ومنہا ما ھو فی سنن النسائی وھو حدیث واحد ومنہا ما ھو فی ابن ماجۃ وھو ستۃ عشر
حدیثا ومنہا ما ھو فی صحیح البخاری روایۃ حماد بن شاکر وھو حدیث ابن عمر کیف بک یا ابن عمر اذا عمرت بین قوم
یخبئون رزق سنتہم ھذا الحدیث اوردہ الدیلمی فی مسند الفردوس وعزاہ للبخاری وذکر سندہ الی ابن عمر
ورأیت بخط العراقی انہ لیس فی الروایۃ المشہورۃ وان المزی ذکر انہ فی روایۃ حماد بن شاکر فھذا حدیث
ثان من احادیث الصحیحین ومنہا ما ھو فی تالیف البخاری غیر الصحیح کخلق افعال العباد او تعالیقہ فی
الصحیح او فی مؤلف اطلق علیہ اسم الصحیح کمسند الدارمی والمستدرک وصحیح ابن حبان او فی
مؤلف معتبر کتصانیف البیہقی فقد التزم ان لا یخرج فیہا حدیثا یعلمہ موضوعا ومنہا ما لیس فی
احد ھذہ الکتب وقد حررت الکلام علی ذلک حدیثا حدیثا فجاء کتابا حافلا وقلت فی آخرہ نظما ؎
کتاب الاباطیل للمرتضی ∴ لابی الفرج الحافظ المقتدی ∴ تضمن ما لیس من شرطہ ∴ لذی البصر الناقد
المہتدی ∴ ففیہ حدیث روی مسلم ∴ وفوق الثلثین عن احمد ∴ وفرد رواہ البخاری فی ∴ روایۃ
حماد المسند ∴ وعند سلیمان قل اربع ∴ وبضع وعشرون فی الترمذی ∴ وللنسائی واحد وابن ما
جۃ ست عشرۃ اذ تعدد ∴ وعند البخاری لا فی الصحیح ∴ وللدارمی الحبر فی المسند ∴ وعند ابن حبان والحاکم
الامام وتلمیذہ الجہبذ ∴ وتعلیق استاذہم اربعون ∴ وخذ مثلہا واستفد وانقد ∴ وقد بان ذلک مجموعۃ
واوضحتہ لک کی تہتدی ∴ وتم بقایا المستدرک ∴ فما جمع العلم فی مفرد ∴ ونیز سیوطی در تدریب الراوی
گفتہ وما اوردہ البخاری فی الصحیح مما عبر فیہ بصیغۃ التمریض وقلنا لا یحکم بصحتہ لیس ھو بواہ ای

ساقط جدا الا دخاله ایاه فی الکتاب الموسوم بالصحیح وعبارة ابن الصلاح ومع ذلک فایراده له فی اثناء الصحیح مشعر بصحة اصله اشعارا یونس به ویرکن الیه قلت ولهذا رددت علی ابن الجوزی حیث اورده فی الموضوعات حدیث ابن عباس مرفوعا اذا اتی احدکم بهدیة فجلساؤه شرکاؤه فیها فانه اورده من طریقین ومن طریق عن عائشة ولم یصب فان البخاری اورده فی الصحیح فقال ویذکر عن ابن عباس وله شاهد اخر من حدیث الحسن بن علی رویناه فی فوائد ابی بکر الشافعی وقد بینت ذلک فی مختصر الموضوعات ثم فی کتابی القول الحسن فی الذب عن السنن ومحمد بن یوسف شامی در سبل الهدی والرشاد گفته وقد نص ابن الصلاح فی علوم الحدیث وسائر من تبعه علی ان ابن الجوزی تسامح فی کتابه الموضوعات فاورد فیه احادیث وحکم بوضعها ولیست بموضوعة بل هی ضعیفة فقط وربما تکون حسنة او صحیحة قال زین الدین العراقی فی الفیته

واکثر الجامع فیه اذ خرج لمطلق الضعف عنی ابا الفرج

والف شیخ الاسلام ابو الفضل بن حجر رحمه الله تعالی کتابا سماه القول المسدد فی الذب عن مسند احمد اورد فیه جملة من الاحادیث التی اوردها ابن الجوزی فی الموضوعات وهی فی مسند احمد ودفع عنها احسن الدفع وبین وهم ابن الجوزی فی حکمه علیها بالوضع وبین ان منها ما هو ضعیف فقط من غیر ان یصل الی حد الوضع ومنها ما هو حسن ومنها ما هو صحیح وابلغ من ذلک ان منها حدیثا مخرجا فی صحیح مسلم حتی قال شیخ الاسلام هذه غفلة شدیدة من ابن الجوزی حیث حکم علی هذا الحدیث بالوضع وهو فی احد الصحیحین انتهی وسبقه الی شیء فی هذا التعقب شیخه حافظ عصره زین الدین العراقی ورایت فی فهرست مصنفات شیخ الاسلام انه شرع فی تالیف تعقبات علی ابن الجوزی ولم اقف علی هذا التالیف قال شیخنا قد تعقبت انا منه جملة من الاحادیث لیست بموضوعة فمنها ما هو فی سنن ابی داود والترمذی والنسائی وابن ماجة ومستدرک الحاکم وغیرها من الکتب المعتبرة وبینت حال کل حدیث منها ضعفا وحسنا وصحة فی تالیف حافل یسمی النکت البدیعات علی الموضوعات و رحمة الله بن عبد الله سندی در صدر مختصر تنزیه الشریعة گفته وبعد فان من المهمات معرفة الاحادیث الموضوعة والآثار المصنوعة وقد الفت فیه المؤلفات وللامام الحافظ ابی الفرج بن الجوزی فیها کتاب جامع الا ان علیه مواخذات ومناقشات فی مواضع فلخصه الحافظ جلال الدین السیوطی وتعقبه فی کتاب سماه اللآلی المصنوعة فی الاحادیث الموضوعة

ن عنه صح

محمد طاہر

ومحمد طاہر گجراتی در صدر تذکرة الموضوعات گفتہ وبعد فقد قال اضعف عباد القوی الولی محمد بن طاہر
بن علی الهندی الفتنی مسکنا ونسبا والبهرة لقبا والحنفی مذهبا هذا مختصر یجمع اقوال العلماء النقاد والمحدثین
[ای التاجر ۱۲]
السادات فی وضع الحدیث او ضعفه حتی یتبین ان وضعه او ضعفه متفق او انه بسبب قصور قاصر او سا
مختلف کیلا یتجاسر الکسل علی الجزم بوضع بمجرد نظرة فی کلام قائل انه موضوع ولا یتسارع الی الحکم بصحة
کل ما نسب الی الحدیث غافل مخدوع فان الناس فیه بین افراط وتفریط فمن مفرط یجزم بالوضع بمجرد السماع
من رجل لعله ساه او ذو تخلیط ومن مفرط یستبعد کونه موضوعا او ظن الحکم به سوء ادب ومخترعا ولم یدر ان
لیس حکمه علی الحدیث بل علی مخترع الکذاب لخاذل او ما زل فیه قدم الغافل وما بعثنی الیه انه اشتهر فی
البلدان موضوعات الصغانی وغیره وظنی ان امامهم کتاب ابن الجوزی ونحوه ولعمری انه قد افرط فی الحکم
بالوضع حتی تعقبه العلماء من افاضل الکاملین فی مواضع عظیمة علی القاصرین المتکاسلین قال مجدد
المائة السیوطی قد اکثر ابن الجوزی فی الموضوعات من اخراج الضعیف بل ومن الحسان ومن الصحاح کما نبه
علیه الحفاظ ومنهم ابن الصلاح وقد میز فی وجیزة ثلث مائة حدیث وقال لا سبیل الی ادراجها فی
الموضوعات منها حدیث فی صحیح مسلم وفی صحیح البخاری من روایة حماد بن شاکر واحادیث فی بقیة الصحاح والسنن و
نقل فیه عن احمد بن ابی المجد انه قال ومما لم یصب فیه ابن الجوزی اطلاقه الوضع بکلام قائل فی بعض
رواته فلان ضعیف او لیس بقوی او لین فحکم بوضعه من غیر شاهد عقل ونقل ومخالفة کتاب او سنة او
اجماع وهذا عدوان ومجازفة انتهی و شیخ عبد الحق دہلوی در اسماء رجال مشکوۃ بترجمہ ابن الجوزی گفتہ وله کتاب
فی الموضوعات مشہور و لقد افرط فی نسبة الاحادیث الی الوضع وهو من اهل العجلة فی هذا الامر
کثر یحکم بالوضع بمجرد التوهم والمخالفة لما عنده من العلم وقد اعترض علیه الشیخ ابن حجر العسقلانی فی الا
وقال لا یعتمد علی قوله فی نسبة الوضع ونیز شیخ عبد الحق دہلوی در مقدمہ شرح فارسی مشکوۃ بترجمہ ابن الجوزی
گفتہ و ابن جوزی را کتابی است در موضوعات حدیث کہ افراط کردہ است درانجا در نسبت وضع باحادیث وحکم
کردہ است در وے بر بسیاری از احادیث بمجرد توہم مخالفت آنچہ نزد وے بود از علم و شیخ ابن حجر عسقلانی در
بسیاری از مواضع بروے بحث کردہ وگفتہ اعتماد نیست بروی در نسبت وضع باحادیث انتہی ونیز عبد الحق دہلوی در
شرح سفر السعادۃ گفتہ ونیز باید دانست کہ از ارباب انتقاد احادیث جماعہ اند کہ درین باب غلو و افراط دارند و براہ
تعصب و تعجیل روند باندک توہمی و شائبہ وہمی نسبت بوضع کنند و بدان مبادرت نمایند مثل ابن جوزی و امثال وے

علیه ظ

بمجرد آنکه بعض مردم در بعض روات یا احادیث تکلم کرده مثل آنکه گفته فلان ضعیف یا لیس بالقوی یا متروک یا مطعون و امثال آن و آنکه حکم بوضع
کرده و حال آنکه آن احادیث ازان قبیل نیست که قواعد ببطلان آن شهادت دهند و نه مخالف کتاب و اجماعست و منکر نیست از عقل و نقل
و دلیلی نیست بر وضع آن مگر تکلم همان بعض در راوی آن و این غیر مجازفت و افراط و تجاوز از حد نیست غایت آنکه او را صحیح نگویند و حکم بضعف
و وهن وی کنند و چندین احادیث را که ایشان نسبت بوضع کرده موضوع گفته اند قومی دیگر از مهره این شان آن را اثبات کرده و
تصحیح و تحسین فرموده اند و اگر امثله آن را بیاریم سخن دراز گردد و جمله ازان در ضمن احادیث که مصنف درین خاتمه آورده بیاید و مصنف
خود در رساله النقد الصحیح لما اعترض علیه من احادیث المصابیح گفته است که حکم بر حدیث بوضع بنهایت عسیر است زیرا که آن صورت
نه بندد مگر بعد جمع طرق و کثرت تفتیش و تحقیق آنکه این متن را جز این طریق واحد که بروی طعن کرده شد طریقی دیگر نبود و وجود
قرائن کثیره که باعث شود حافظ متبحر را بر جزم بکذب حدیث و این در غایت تعسر و اشکال است و لهذا اعتراض کرده شده
است بر ابو الفرج ابن جوزی در کتاب موضوعاتش که توسع کرده است در حکم بوضع بر بسیاری از احادیث که باین مثابه نیست چه در آن بیان احادیث
ضعیف است که محتملست و ممکن است تمسک بدان در ترغیب و ترهیب و نیز احادیث حسن است و احادیث است که بعض ائمه آن را تصحیح کرده
اند چنانچه حدیث صلوة تسبیح مثلا و احادیث است که مر آن را طرق دیگر است که قوت میگیرد حدیث بدان و مطلع نشده ابن جوزی بر آن پس در آمده آفت
بروی باین وجوه و تقلید کرد او را در حکم بوضع بر آن احادیث هر که بعد او آمده از انها که قدرت و مهارت ندارند در علم حدیث الخ و مصطفی بن عبد الله القسطنطینی المعروف
بحاجی خلیفه در کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون گفته الموضوعات الکبری فی اربعة مجلدات و هی الموضوعات من الاحادیث المرفوعات
اوله الحمد لله علی التعلیم حمد الخ ذکر فی اوله اربعة ابواب الاول فی ذم الکذب الثانی فی ذم من کذب علی النبی الثالث فی الوصیة بانتقاد الرجال الرابع
فیما اشتمل علیه هذا الکتاب و هو خمسون کتابا من الکتب نحو شرح المقصود و هو للشیخ ابی الفرج عبد الرحمن بن علی المعروف بابن الجوزی البغدادی المتوفی سنة سبع
و تسعین و خمسمائة ذکر فیه کل حدیث موضوع و قد نص ابن الصلاح ثم تبعه علماء الحدیث علی ان ابن الجوزی معترض علیه فی کتاب الموضوعات فانه اورد فیه احادیث
کثیرة و حکم بوضعها و لیست بموضوعة بل هی ضعیفة فقط و ربما تکون حسنة او صحیحة و قال العراقی فی الفیته و اکثر الجامع فیه اذ خرج

زین الدین العراقی م

لمطلق الضعف عنی ابا الفرج و قد اورد ابن حجر فی الذب عن مسند احمد جملة من الاحادیث التی اوردها ابن الجوزی فی الموضوعات و هی فی
مسند احمد و ردها احسن الرد و ابلغ من ذلک ان منها حدیثا مخرجا فی صحیح مسلم قال شیخ الاسلام هذه غفلة شدیدة من
ابن الجوزی حیث حکم علی هذا الحدیث بالوضع و قد شرع ابن حجر فی تالیف تعقبات علی الموضوعات و تتبع جلال الدین السیوطی جملة من
الاحادیث لیست بموضوعة منها ما هو فی السنن الاربع و المستدرک فی تالیف سماه النکت البدیعات علی الموضوعات و لخص فیه ایضا کتاب مع
زیادات و تعقبات سماه اللآلی المصنوعة فی الاحادیث الموضوعة و ابراهیم کردی در رسالة المسلک الوسط الدانی الی الدر الملتقط للصغانی گفته و لما کان اللائق
بشان الحافظ المتصدی للحکم بالوضع علی بعض ما یروی فتحدث ان لا یحکم الا بعد استقراء التام و فحص بالغ بحسب ما لاح الحفاظ الامام ابا الفرج عبد الرحمن

ابن علي بن الجوزي الحنبلي في تساهله في كتاب الموضوعات فانه مع اطلاعه على الاصول المعتمدة وحفظه ادرج فيه لتساهله احاديث
ليست بموضوعات بل بعضها هي اما ضعاف او حسان او صحاح وكلها في الاصول التي توجد فيها ذلك ولو قال الحافظ السيوطي في كتاب التعقبات على الموضوعات
ما نصه ان كتاب الموضوعات جمع الامام الحافظ ابي الفرج عبد الرحمن بن علي الجوزي البكري رحمه الله قد
نبه الحفاظ قديما وحديثا على ان فيه تساهلا كثيرا واحاديث ليست بموضوعة بل هي من وادي الضعيف
وفيه احاديث حسان واخرى صحاح بل وفيه حديث من صحيح مسلم نبه عليه الحافظ ابو الفضل بن
حجر ووجدت فيه حديثا من صحيح البخاري من رواية حماد بن شاكر ولم متنه في البخاري من رواية صحابي
غير الذي اورده عنه وقد قال شيخ الاسلام الحافظ ابن حجر ان تساهله وتساهل الحاكم في المستدرك
اعدم النفع بكتابيهما اذ ما من حديث فيهما الا ويمكن انه مما وقع فيه التساهل فلذلك وجب على الناقل
الاعتناء بما ينقله منهما من غير تقليد لهما ثم قال السيوطي ان في كتابه نحو الثلث مائة لا سبيل الى ادراجها
في سلك الموضوعات منها في صحيح مسلم حديث وفي صحيح البخاري من رواية حماد بن شاكر حديث وفي
مسند احمد ثمانية وثلاثون حديثا وفي سنن ابي داؤد تسعة احاديث وفي جامع الترمذي ثلاثون
حديثا وفي سنن النسائي عشرة احاديث وفي سنن ابن ماجة ثلاثون حديثا وفي مستدرك الحاكم ستون حديثا
على تداخل في العدة فجميع ما في الكتب الستة والمسند والمستدرك مائة حديث وثلاثون حديثا و
فيه من مؤلفات البيهقي السنن والشعب والبعث والدلائل وغيرها ومن صحيح ابن خزيمة والتوحيد له و
صحيح ابن حبان ومسند الدارمي وتاريخ البخاري وخلق افعال العباد وجزء القراءة له وسنن الدارقطني
جملة وافرة وقال في موضع اخر من هذا الكتاب قال الذهبي في تاريخه نقلت من خط السيف احمد بن ابي المجد
الحافظ قال صنف ابن الجوزي كتاب الموضوعات فاصاب في ذكره احاديث مخالفة للنقل والعقل و
مما لم يصب فيه اطلاقه الوضع على احاديث بكلام بعض الناس في احد رواتها كقوله فلان ضعيف او ليس بقوي
او لين وليس ذلك الحديث مما يشهد القلب ببطلانه ولا فيه مخالفة ولا معارضة لكتاب ولا سنة
ولا اجماع ولا حجة بانه موضوع سوى كلام ذلك الرجل في راويه وهذا عدوان ومجازفة انتهى ومحمد بن عبد الباقي
زرقانی در شرح مواهب لدنیه در ذکر حدیث احیاء ابوین جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفته فاما الذين تمسكوا
بالحديث فقال السيوطي في سبل النجاة مال الى ان الله احياهما حتى امنا به طائفة من الائمة وحفاظ
الحديث واستندوا الى حديث ضعيف لا موضوع كما قال ابن الجوزي وقد نص ابن الصلاح واتباعه على

ابی

للنقل

تسامحه فی الموضوعات فاورد احادیث ضعیفة فقط وربما تکون حسنة او صحیحة قال الحافظ العراقی فی
سه واکثر الجامع فیه اذ خرج * لمطلق الضعف عنی ابا الفرج * وحدیثه هذا خالفه فیه کثیر من الحفاظ فذکروا
انه ضعیف تجوز روایته فی الفضائل والمناقب لا موضوع کالخطیب وابن عساکر وابن شاهین والسهیلی و
المحب الطبری والعلامة ناصر الدین بن المنیر وابن سید الناس ونقله عن بعض اهل العلم ومشی علیه الصلاح الصفدی
فی نظم له والحافظ ابن الناصر فی ابیات له الخ و محمد معین بن محمد امین سندی در دراسات اللبیب گفته ولیس الجرح
من کل جارح مما یعتنی به کجرح ابن الجوزی ورمیه الحسان بل بعض الصحاح من الاحادیث بالوضع و علامه
محمد بن اسمعیل الامیر الصنعانی در روضه ندیه بعد ذکر حدیث سد ابواب واثبات آن گفته قلت اما ادخال ابن الجوزی
له فی الموضوعات فمن قصوره وقلة اطلاعه وکم فی موضوعاته صحیح و قاضی القضاة محمد بن علی الشوکانی
در صدر فوائد مجموعه گفته وقد ذکر ما لا یصح اطلاق الموضوع علیه بل غایة ما فیه انه ضعیف بمرة وقد
یکون ضعیفا ضعفا خفیفا وقد یکون اعلی من ذلک والحامل علی ذکر ما کان هکذا التنبیه علی
انه قد عد ذلک بعض المصنفین موضوعا کابن الجوزی فانه تساهل فی موضوعاته حتی ذکر فیها ما هو
صحیح فضلا عن الحسن فضلا عن الضعیف وقد تعقبه السیوطی بما فیه کفایة ونیز شوکانی در نیل الاوطار
بما نقل عنه در ذکر مسند احمد گفته واما ابن الجوزی فادخل کثیرا منه فی موضوعاته وتعقبه بعضهم فی بعضها وقد
حقق الحافظ ابن حجر بحث نفی الوضع عن جمیع احادیثه وانه احسن انتقاء وتحریرا من الکتب التی لم یلتزم
مصنفوها الصحة فی جمیعها کالموطا والسنن الاربع ولیست الاحادیث الزائدة علی الصحیحین باکثر ظ فیه صح
ضعفا من الاحادیث الزائدة فی سنن ابی داود والترمذی وقد ذکر العراقی ان فیه تسعة احادیث موضوعة
واضاف الیها خمسة عشر حدیثا اوردها ابن الجوزی وهی فیه واجاب عنها حدیثا حدیثا قال
السیوطی وقد فاته احادیث اخر اوردها ابن الجوزی وهی فیه وقد جمعها السیوطی فی جزء سماها الذیل
الممهد وذب عنها وعدتها اربعة عشر حدیثا و مولوی حسن زمان معاصر در قول مستحسن فی فخر الحسن گفته اما ظ للممهد
ابن الجوزی فقد قال السیوطی فی طبقات المفسرین قال الذهبی فی الحدیث له اطلاع تام علی متونه واما الکلام
علی صحیحه وسقیمه فما له فیه ذوق المحدثین ولا نقد الحفاظ المبرزین انتهی ونقل الذهبی فی تاریخه
عن السیف بن ابی المجد الحافظ قال صنف ابن الجوزی کتاب الموضوعات فاصاب فی ذکره احادیث مخالفة
للعقل والنقل ومما لم یصب فیه اطلاقه الوضع علی احادیث بکلام فی احد رواتها کفلان ضعیف او لین او

غیر قوی ولیس ذلك الحدیث مما یشهد القلب ببطلانه ولا یعارض الکتاب والسنة ولا حجة بانه موضوع
سوی کلام رجل فی رواته وهذا عدوان ومجازفة انتهی ونیز مولوی حسن الزمان معاصر در قول مستحسن گفته
قلت جل کلام ابن الجوزی فی الموضوعات وقع علیه من السیوطی فی جمع قبله وبعده تعقبات وتشنیعات
قد صرح الذهبی وغیر واحد من الحفاظ بان ابن الجوزی لیس له فی الکلام علی صحیح الحدیث وسقیمه ذوق المحدثین
ولا نقد الحفاظ المبرزین کما مضی وقال ابن حجر فی اللسان فی ترجمة ثمامة بن اشرس بعد ان بین اغلاطا
فاحشا فی قصة وفاته ما نصه ودلت هذه القصة علی ان ابن الجوزی حاطب لیل لا ینتقد ما یحدث
به انتهی وهو من معادن المجازفة حتی انه ادخل حدیث مسلم فی الموضوعات فکیف بغیره ومولوی
صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلا گفته الموضوعات الکبری للشیخ ابی الفرج عبد الرحمن بن علی المعروف
بابن الجوزی البغدادی المتوفی سنة سبع وتسعین وخمسمائة نود روی هر حدیث موضوع ذکر
کرده ومراد موضوعات احادیث مرفوعه است ودر اولش چهار باب یکی در ذم کذب دوم در حدیث من کذب علی
سوم در وصیت بانتقاد رجال چهارم در ما اشتمل علیه الکتاب وان پنجاه کتاب است بعده بشرح مقصود پرداخته
اوله الحمد لله علی التعلیم حمدا ولیکن ابن الصلاح وتبعه او در علوم الحدیث لفظ کرده اند بر معترض علیه بودن این کتاب
زیرا که بر احادیث بسیار حکم بوضع نموده حالانکه آن همه ضعیف اند نه موضوع وگاه باشد که حسن یا صحیح بوند ودر الفیه
گفته سه واکثر الجامع فیه اذ خرج لمطلق الضعف اعنی ابا الفرج وحافظ ابن حجر در کتاب الذب
عن مسند احمد بسیارے را از ان احادیث که در مسند است وابن الجوزی در موضوعات شمرده اورده رد کرده است
رد احسنا وابلغ آنست که بعضے از ان احادیث در صحیح مسلم است ولهذا شیخ الاسلام گفته هذه غفلة شدیدة
من ابن الجوزی حیث حکم علی هذا الحدیث بالوضع وقد شرع ابن حجر فی تالیف تعقبات علی الموضوعات
وقد تتبع جلال السیوطی جملة من الاحادیث لیس بموضوعة منها ما هو فی السنن الاربعة والمسند
فی تالیف سماه النکت البدیعات علی الموضوعات ولخصها ایضا فی کتاب مع زیادات وتعقبات سماه
اللآلی المصنوعة فی الاخبار الموضوعة انتهی از ملاحظه این عبارات عدیده وسطور این افادات سدیده
وجوه مثالب قبیحه وفنون معایب فضیحه ابن الجوزی ونهایت بعد او از صواب ودیدن اهل تحقیق وتدقیق وغایت مباینت
او از زمره ارباب امعان وتحقیق وکمال سقوط کتاب موضوعاتش از درجه اعتنا واحتفال واقصای هبوط آن از
مرتبه قبول واقبال اهل فضل وکمال بحدے واضح ولائح میشود که اگر کسے ادنی شعوری هم داشته باشد بمقابله اهل حق

رواته

اعنی

الجلال لیس

تمام ابن الجوزی هم بر زبان نخواهد آورد و تجاسر شنیع و اجترا فظیع او بر قدح حدیث مدینة العلم هرگز قابل احتجاج و استدلال خصوصاً بمقابله اهل حق اقبال نخواهد شتم و هر چند برای اثبات دهن و هوان و فساد و بطلان قدح ابن الجوزی در یخدیث شریف همین نصوص صحیحه و کلمات صریحه علمای سنیه کافی و وافی ست لیکن علاوه برین باید دانست که بسیاری از محققین اعلام و منقدین عظام سنیه حکم ابن الجوزی را در باب موضوع بودن اینحدیث شریف بالخصوص باطل و از حلیه صحت عاطل وانموده اند و جماعتی از ایشان جسارت سراسر خسارت او را درینباب ببراهین قاطعه و حجج ساطعه و ادله قاهره و بینات باهره فاسد و مضمحل فرموده اند از انجمله ست حافظ صلاح الدین العلائی که بتفصیل طویل و بیان جزیل کما سمعت سابقاً بر ابن الجوزی و اتباع او تعقب نموده صدر ارتیاب از منجل اصحاب الباب زدوده و از انجمله ست بدر الدین زرکشی که در کتاب اللآلی المنثوره فی الاحادیث المشهوره کلام علائی والا تقام مشتمل بر رد جسارت فاضحه ابن الجوزی عظیم الاوهام نقل نموده و از انجمله ست علامه مجد الدین فیروزابادی که در کتاب نقد الصحیح ببیان انیق و تبیان رشیق اثبات و تحقیق اینحدیث وثیق نموده و حکم ابن الجوزی و اتباع او را بشواهد متقنه منقوض و مردود و مدفوع و مطرود فرموده و از انجمله ست شیخ الاسلام سنیه ابن حجر عسقلانی که در بعض فتاوی خود حکم ابن الجوزی را بوضع اینحدیث شریف بصراحت تمام خلاف صواب وانموده نامعتمد بودن آن بر ملا فرموده و از انجمله ست علامه شمس الدین سخاوی که در مقاصد حسنه حکم ابن الجوزی و اتباع او را در باب وضع اینحدیث بکلام علائی والا مقام رد نموده و آنرا صنیع متعمدانه دانسته و تصریح صریح کذب بودن اینحدیث را نفی کرده و تحسین آن رغم اناف منکرین فرموده و از انجمله ست علامه جلال الدین سیوطی که در تاریخ الخلفا حکم ابن الجوزی و اتباع او را بوضع اینحدیث شریف خلاف صواب وانموده و بتصویب تحسین اینحدیث منیف زیغ ارباب باطل را بانامل تنقید فرسوده و نیز سیوطی در کتاب النکت البدیعات که مخصوص آنرا برای بیان تعقبات بر کتاب الموضوعات ابن الجوزی کثیر العثرات تصنیف کرده حکم ابن الجوزی را در خصوص اینحدیث شریف مردود و مدفوع نموده و بکلام علائی عالیمقام و ابن حجر شیخ الاسلام استناد فرموده و نیز سیوطی در لآلی مصنوعه نقض قدح ابن الجوزی در یخدیث شریف آغاز نهاده و اظهار وهن و هوان آن داد کمال شرح و بسط داده و نیز سیوطی در قوت المغتذی بنقل حقائق اشتمال علائی باکمال که مشتمل بر رد جسارت سراسر خسارت ابن الجوزی و اتباع او میباشد در معرض اثبات اینحدیث شریف اورده راه تفضیح و تقبیح او جاده حق صریح بقدم تحقیق سپرده و نیز سیوطی در جمع الجوامع بطلان حکم ابن الجوزی حسب افادات ائمه عالیدرجات خود واضح نموده باختیار صحت اینحدیث

شریف بالحتم والجزم کمال توهین و تهجین حکم ابن الجوزی مهین لائح فرموده و از انجمله است علامه نور الدین سمهودی
که در جواهر العقدین بطلان قدح ابن الجوزی ظاهر الشنئان در حدیث رفیع الشان بکلام علائی عالی مکان و ابن
حجر عمدة الارکان ظاهر و عیان کرده و از انجمله است علامه ابن عراق که در تنزیه الشریعه کلام حافظ ابن حجر عسقلانی
را که مشتمل بر رد حکم ابن الجوزی است استناداً نقل نموده و از انجمله است علامه ابن حجر مکی که در منح مکیه تساهل
کثیر ابن الجوزی غریر و دیگر متعنتین با تغریر در حکم بوضع این حدیث اثیر بمعرض اثبات رسانیده و نیز ابن حجر مکی در فتاوای
حدیثیه خود باثبات این حدیث شریف اعلام تحقیق بر افراشته و قدح ابن الجوزی و ذکر نمودن او این حدیث شریف را در
موضوعات غیر قابل التفات انگاشته و از انجمله است علی بن حسام الدین المتقی که در کنز العمال کلام حقائق اشتمال
علامه سیوطی که مظهر کمال بطلان و اضمحلال قدح ابن الجوزی درین حدیث شریف میباشد بلا رد و نکیر نقل نموده
و از انجمله است محمد طاهر فتنی که در تذکرة الموضوعات افادات سنیه رد حکم ابن الجوزی بوضع این حدیث شریف
نموده و بصراحت تمام تخطئه ابن کثیر الاوهام در تکذیب این حدیث عظیم الابرام واضح و لائح فرموده و از انجمله است علی
قاری که در مرقاة شرح مشکوة بعد ذکر عبارت ابن الجوزی در مقام اثبات این حدیث منیف افاده علامه علائی در تحسین
این حدیث شریف و نفی ضعف و وضع از آن نقل نموده و نیز افاده علامه ابن حجر که صراحةً مشتمل بر رد قول ابن الجوزیست
ذکر فرموده و نیز قول سیوطی که مظهر متعقب بودن حکم ابن الجوزیست بمعرض بیان آورده و از انجمله است علامه مناوی
که در فیض القدیر بعد نقل قول ابن الجوزی و ذکر تجاسر دیگر متجاسرین خاسرین افاده نموده که تعقب کرده اند آنرا جمعی
از ائمه که از ایشان حافظ علائیست و بعد ازین افاده علائی و دیگر افادات اعلام کبار و منتقدین احبار سنیه متعلق
بتحسین و تصحیح این حدیث شریف و نفی ضعف و وضع از آن بمعرض اثبات رسانیده سیلاب فنا باساس تقولات
ابن الجوزی و دیگر زائغین دوانیده و نیز مناوی در تیسیر بعد افاده حسن بودن این حدیث شریف نفی وضع از آن نموده
و بوضوح تمام وهم ابن الجوزی عظیم الاجرام مصرح فرموده و از انجمله است شیخ عبد الحق دهلوی که در اسماء رجال مشکوة
افاده ابن حجر مشتمل بر رد قول ابن الجوزی نقل نموده طریق اثبات و تحقیق این حدیث وثیق بدلالات این حبر
انیق پیموده و نیز عبد الحق دهلوی در لمعات شرح مشکوة عبارت نقد الصحیح علامه فیروزآبادی که مشتمل بر نهایت
رد و توهین و نقض و تهجین کلام ابن الجوزی است استناداً نقل کرده و نیز عبد الحق در لمعات عبارت مقاصد حسنه
سخاوی که مبطل عبارت سراسر خسارت ابن الجوزی است احتجاجاً آورده و از انجمله است علامه محمد بن عبد الباقی الزرقانی که
در شرح مواهب لدنیه تحسین این حدیث جلیل الخطر حسب افاده علائی و ابن حجر بر منصه ثبوت نشانیده من بعد بتصریح صریح

بطلان زعم فاسد و رجم کاسد ابن الجوزی بمعرض ظهور رسانیده و از انجمله است مرزا محمد بدخشانی که در نزل الابرار بما صح من مناقب اهل البیت الاطهار بطلان تجاسر فاضح العثار ابن الجوزی مهذار واضح و مبین فرموده و نیز در کتاب مفتاح النجا عدم اصابت او در جسارت خاسره خویش مبرهن نموده و نیز در کتاب تحفة المحبین فساد قول ابن الجوزی عظیم الغرر واضح و لائح ساخته برای تنبیه اهل نظر رایت تحقیق و تثبیت افراخته و از انجمله است محمد صدر عالم که در معارج العلی کلام تبحر نظام علامه سیوطی در جمع الجوامع که مشتمل بر تصحیح این حدیث شریف و ارغام انف ابن الجوزی عنیف است نقل نموده وهن و هوان تقول ابن الجوزی کثیر الشنان بر اصحاب اعیان ظاهر و عیان فرموده و از انجمله است علامه محمد بن اسمعیل الامیر الصنعانی که در کتاب روضه ندیه فی شرح التحفة العلویه توهین و تهجین تقول مهین ابن الجوزی امین باقصی الغایة رسانیده بافادات محبره و لجاجات مجبره خویش روان آن معدن المجازفة و العدوان کما ینبغی رنجانیده و از انجمله است فاضل صبان مصری که در اسعاف الراغبین موهن اختیار ابن الجوزی کثیر العثار بذکر مختار بعض محققین احبار خود ظاهر و باهر کرده و از انجمله است قاضی ثناء الله پانی پتی که در سیف مسلول بعد ذکر تجاسر ابن الجوزی و نقل دیگر کلمات زائغه بذکر تحقیق ابن حجر فساد و بطلان آن مصرح و محقق گردانیده و بافاده این معنی که بکثرت شواهد حکم بصحت این حدیث شریف توان نمود کمال زیغ و عدول و انحراف و نکول ابن الجوزی عغفول از حق لازم القبول بحد وضوح و ظهور و سطوع و سفور رسانیده و از انجمله است قاضی القضاة محمد بن علی الشوکانی که در فوائد مجموعه خطای ابن الجوزی عنیف در قدح این حدیث شریف واضح و لائح فرموده بذکر افاده علامه ابن حجر عسقلانی و تصویب آن در تانیب و تعییر آن جاحد عزیز افزوده و از انجمله است مرزا حسن علی محدث که در تفریح الاحباب بتحسین این حدیث شریف پرداخته صراحة قول ابن الجوزی و اخراب او را مردود ساخته و از انجمله است ولی الله لکهنوی که در مرآة المؤمنین باثبات این حدیث شریف داد تحقیق داده کمال قبح و فظاعت صنیع شنیع ابن الجوزی عظیم الاعتساف فرا روی ارباب انصاف نهاده و از انجمله است فاضل معاصر مولوی حسن الزمان که در قول مستحسن بسیاری از اعلام کبار و اثبات احبار خود را رادّ بر ابن الجوزی کثیر العناد شمرده بذکر اسامی شریفه بعضی از ایشان راه تحقیق و تنقید این حدیث سدید و مسلک تعییر و تندید آن جاحد عنید سپرده و از انجمله است علی بن سلیمان الدمنتی المالکی المعاصر که در کتاب نفع قوت المغتذی کلام علائی که مشتمل بر رد و افر جسارت فاضحه ابن الجوزیست بنقل آورده در ابانت خسارت لائحه او قصب السبق از اقران خود ربوده و ظاهرست که هرگاه بطلان تقول باطل و تفوه عاطل و تجاسر خاسر و تهور بائر ابن الجوزی در خصوص این حدیث بافادات متینه و تحقیقات مبینه امثال این منقدین اعاظم و محققین افاخم بحد تحقیق رسیده

باشد احتجاج و استدلال مخاطب باکمال بصنیع فظیع بین الاضمحلال آن ختال محتال عین ضلال و اضلال و محض تزویر و تدلیل و صرف بسط حبال خبال و محض نصب شباک احتیال و اغتیال خواهد بود والله العاصم عن زیغ کل معاند جحود و محائد لدود و مکابر عنود و مباهت کنود **قوله** وقال الشیخ تقی الدین ابن دقیق العید هذا الحدیث لم یثبتوه **اقول** این قول ابن دقیق العید نزد اصحاب تدقیق و تنقید از مرکز صدق و صواب بنهایت بعید و در میزان تحقیق بغایت باطل و فاسد بلکه نزد هر ذی لب جدید از قبیل وساوس شیطان مرید است زیراکه سابقا بحمد الله المنعام بتفصیل تمام و بسط تام و تبیین بالاکلام دانستی که افاخم محدثین اعلام و اعاظم مسندین فخام و اماجد حفاظ کرام و اماثل ایقاظ عظام از طبقات متقدمین و متاخرین و زرافات سابقین و لاحقین و طوائف ماضین و غابرین و زمر سالفین و عاقبین سنیه بتحدیث و روایت اینحدیث شریف بهره ور گردیده باحراز شرف نقل اینخبر منیف بمرتبه سامقه رسیده اند و کمله نقاد ثقات و مهره صدور اثبات و ائمه اساطین عالی درجات و اجله بارعین فن جرح و تعدیل رواة بتصحیح و تحسین و تثبیت و ترصین اینحدیث متین پرداخته توازغ شبهات جاحدین و نواجم نزغات معاندین را حشیم تذروه الریاح فرسوده و مضمحل ساخته و بسیاری از علمای عالی شان و نبهای رفیع المکان و احبار جلالت اقتران و کبار عظمت نشان ایشان اینحدیث شریف را بعبارات مفیده حتم و عنوانات مبنیه جزم آورده و نهایت ثبوت و تحقق آن بر ارباب احلام و اصحاب افهام ظاهر و باهر کرده اند و جمعی وافر و عددی متکاثر از نبلاء اکابر و کملاء رفیع المآثر شان جناب امیر المؤمنین علیه السلام را بوصف باب مدینة العلم و باب مدینة الحکم و العلوم و امثال ذلک ستوده نهایت ثبوت و تحقق این حدیث منیف بغایت وضوح و ظهور ساطع و لامع نموده اند و جماعتی از معاریف مقبولین و مشاهیر ممدوحین ایشان در اشعار بلاغت شعار خود اینحدیث شریف را نظم نموده مسلک عرفان و ایقان اعنی تقدم انقیاد و اذعان پیموده اند بعد ادراک اینهمه شواهد ساطعه و براهین قاطعه حکم ابن دقیق العید بآنکه جمله هذا الحدیث لم یثبتوه نزد ارباب البصار و اصحاب نقد و اختیار حظی از واقعیت خواهد داشت یا کسی از صاحبان اذهان سلیمه و افهام مستقیمه بر استدلال و احتجاج بآن خویشتن را نخواهد برگماشت و از همین جاست که این کلام ابن دقیق العید مقبول اهل تحقیق و تنقید نیفتاده علامه بدر الدین محمد بن بهادر زرکشی باوصفیکه این را در لآلی منثوره وارد نموده لیکن بمزید تحیر و تضجر خود و زنی برای آن نگذاشته تحسین اینحدیث سدید اعلام نموده و تندید آن شیخ فرید افراشته و علامه شمس الدین محمد بن عبد الرحمن سخاوی نیز در مقاصد حسنه التفاتی بکلام ابن دقیق العید نفرموده بلا توقف تصریح

بحسن بودن این حدیث شریف نموده کما دریت فیما مضی و جلال الدین عبد الرحمن سیوطی نیز در درر منتثره ما در صحت و ذکر کلام ابن دقیق العید اعتنای بآن نکرده تایید بتحسین این حدیث شریف فرموده کما سمعت فیما سبق و ملا علی بن سلطان محمد قاری نیز باوصف آنکه کلام ابن دقیق العید را در مرقاة ذکر نموده لیکن مستدرک بودن آن حسب افادات اعلام خود واضح و لائح نموده کما دریت فیما مضی **قوله** وقال الشیخ محیی الدین النواوی والحافظ شمس الدین الذهبی والشیخ شمس الدین الجزری انه موضوع **اقول** مخاطب عمقام درین کلام جالب الملام این شیوخ ثلثه عظام خود را قائل بوضع حدیث خیر الانام صلی الله علیه و آله الی یوم القیام وانموده نزد ارباب تحقیق و انصاف و اصحاب تدقیق و ترک اعتساف کما ینبغی ایشان را عرضه تعییر و تفضیح و خویشتن را هدف تحقیر و تقبیح فرموده و بحیف کثیر التقصیه بعون الله القدیر آنچه متعلق بشرح حال قدح مبین هر یکی ازین ثلثه بخاطر فاتر خویش جاگزین دارم جدا جدا بر صفحه قرطاس بری نگارم اما محیی الدین النواوی پس حقیقت حال قدحش درین حدیث شریف اینست که او در کتاب تهذیب الاسماء و اللغات بترجمه جناب امیر المؤمنین علیه السلام بعد ذکر بعض فضائل آنجناب گفته واما الحدیث المروی عن الصنابحی عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم انا دار الحکمة و علی بابها وفی روایة انا مدینة العلم فحدیث باطل رواه الترمذی وقال هو حدیث منکر وفی بعض النسخ غریب قال ولم یروه من الثقات غیر شریک وروی مرسلا و ازین عبارت واضحست که نووی فی الاصل در حدیث انا دار الحکمة که مروی از صنابحی ست کلام می کند و آنرا بمزید جسارت و جرات باطل میگوید و حدیث انا مدینة العلم را روایتی از روایات حدیث انا دار الحکمة مید اند و بر ناظر افادات اکابر محدثین و اعلام مسندین سنیه پر ظاهر ست که حدیث انا دار الحکمة حدیثی دیگر ست و حدیث انا مدینة العلم حدیثی دیگر و اکثر سلاسل اسانید هر واحد جدا جدا میباشد پس اگر بفرض غیر واقع حدیث انا دار الحکمة ثابت نباشد از عدم ثبوت آن عدم ثبوت حدیث انا مدینة العلم لازم نمی آید فکیف که بر متتبع خبیر و ناظر بصیر ظاهر ست و لا کظهور الشمس علی العلم و النور فی الظلم که حدیث انا دار الحکمة نیز مثل حدیث انا مدینة العلم ثابت و محقق و مشهور ست و حکم نووی ببطلان آن نزد ارباب تحقیق و تنقید و اصحاب تثقیف و تسدید باطل و مضمحل و مهجور بوجوه عدیده و براهین سدیده که بسیاری ازان بر ناظر تخریجات محدثین اعلام و افادات منتقدین فخام سنیه که سابقا بحمد الله المنعام ببسط تمام مذکور شده واضح و لائح ست لیکن نبذی ازان درینمقام نیز تنبیها لاولی الاحلام و اظهارا لمافی حکم النووی من السقام مرقوم میشود اول آنکه حدیث انا دار الحکمة را احمد بن حنبل روایت نموده چنانچه حسن علی محدث در تفریح الاحباب گفته عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم انا دار الحکمة و علی بابها رواه الترمذی و قال

ردّ قدح نووی در حدیث
انا دار الحکمة و علی بابها

هذا حدیث غریب وقال روی بعضهم هذا الحدیث عن شریک ولم یذکروا فیه عن الصنابحی ولا نعرف هذا
الحدیث عن احد من الثقات غیر شریک وروایة احمد عن الصنابحی وظاهرست که مجرد روایت احمد حدیثے را
موجب ثبوت واعتماد واعتبار آنست ودلیل نفی وضع وبطلان ازان میباشد کما سبق مفصلا پس بحمد الله تعالی
واضح ولائح گردید که اینحدیث شریف معتمد ومعتبرست وهرگز باطل وموضوع نیست **دوم** آنکه ترمذی اینحدیث شریف
را در جامع صحیح خود اخراج نموده وبمزید نقد وتحقیق تحسین آن فرموده چنانچه محب طبری در ذخائر العقبی در فضائل جناب
امیر المؤمنین علیه السلام گفته ذکر انه رضی الله عنه باب دار الحکمة عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه
وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها اخرجه الترمذی وقال حدیث حسن وتحسین ترمذی حدیثی را دلیل
کمال اعتبار واعتماد اوست زیرا که حدیث حسن نزد ترمذی حدیثے ست که در اسناد او کسی متهم بالکذب نباشد وآن
حدیث شاذ هم نبود وبوجوه متعدده مروی گردد چنانچه خود ترمذی در جامع خود گفته وما ذکرنا فی هذا الکتاب حدیث
حسن فانما اردنا حسن اسناده عندنا کل حدیث یروی لا یکون فی اسناده من یتهم بالکذب ولا یکون
الحدیث شاذا ویروی من غیر وجه نحو ذاک فهو عندنا حدیث حسن وسابقا در مجلد حدیث طیر دانستی که مجرد
روایت کردن ترمذی حدیثے را در جامع خود دلیل نهایت تحقق وثبوت ووثوق واعتماد آنست چه جای آنکه ترمذی
بالخصوص تحسین آنهم کرده باشد پس بحمد الله تعالی بکمال وضوح ثابت شد که قدح نووی در حدیث انا دار الحکمة
ناشی از قلت تتبع افادات ائمه اعلام وحفاظ کرام مذهب خویش میباشد **سوم** آنکه محمد بن جریر طبری در تهذیب الآثار این
حدیث شریف را روایت نموده وباهتمام تمام تصحیح آن فرموده کما سبق مفصلا وبعد تصحیح این چنین جهبذ جلیل و
ناقد نبیل چگونه حکم نووی ببطلان اینحدیث شریف قابل التفات واصغاء احدی از ارباب خبرت و ذکا خواهد بود و چگونه
کلام حقائق التیام طبری علام بر مثل نووی که قلاده نهایت عقیدتش در گردن انداخته اعلام کمال مدح وثنا ووصف اطرا
او در همین کتاب تهذیب الاسماء واللغات افراخته ست حجت قاهره وبینه زاهره نخواهد بود - **چهارم** آنکه حاکم نیسابوری
اینحدیث شریف را در مستدرک علی الصحیحین اخراج نموده وتصحیح آن فرموده چنانچه محمد بن یوسف شامی در سبل الهدی
والرشاد در ذکر اسمائے جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم گفته دار الحکمة اخذه الشیخ رحمه الله تعالی
من حدیث علی رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الحاکم
فی المستدرک وصححه الخ ونور الدین شبراملسی در تیسیر المطالب السنیه در ذکر اسمائے جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله
وسلم گفته قوله دار الحکمة اخذه الشیخ من حدیث علی ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة

وعلی بابها رواه الحاکم فی المستدرک وصححه و زرقانی در شرح مواهب لدنیه در ذکر اسماء جناب رسالتمآب
صلی الله علیه وآله وسلم گفته دار الحکمة لقوله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها
رواه الحاکم فی المستدرک وصححه الخ و ظاهرست که بعد روایت و تصحیح حاکم که امام المحدثین سنیه میباشد و جلالت شان
ونقد و اتقان او نزد اعیان ماهرین این شان واضح و عیانست نزد سخف و تباب دعوی باطل نووی درباب حدیث
انا دار الحکمة هیچ وقعی ندارد و آنچه بر روی کار نمی آرد **پنجم** آنکه محمد بن یوسف گنجی در کفایة الطالب حدیث
انا دار الحکمة را بسند خود روایت نموده و بعد از آن حکم بحسن و عالی بودن این حدیث فرموده و در صدر کفایة الطالب
ظاهر کرده است که این کتاب مشتمل بر احادیث صحیحه است که از کتب ائمه و حفاظ ماخوذ میباشد پس بعد ظهور تحقق صحت و حسن
این حدیث حسب افاده علامه گنجی بطلان و سخافت دعوی نووی در نهایت لموع و سطوع است **ششم** آنکه
محب الدین طبری در ذخائر العقبی تحسین حدیث انا دار الحکمة از ترمذی نقل نموده و نیز در ریاض نضره حسن بودن
این حدیث شریف از ترمذی منیف حکایت فرموده کما سبق و از اینجا نیز واضح و لائح میشود که دعوی نووی در حق
این حدیث شریف از صدق و سداد بغایت دورست و بطلان آن بر ارباب الباب در کمال وضوح و ظهور **هفتم**
آنکه حافظ صلاح الدین العلائی حسن بودن حدیث انا دار الحکمة ببیان شافی و تبیان کافی اثبات فرموده نهایت
سخف و هوان و غایت بطلان دعوی وضع آن بر ارباب احلام واضح و لائح فرموده چنانچه از عبارت اجوبه علائی که سیوطی
در قوت المغتذی وغیر آن نقل کرده در ما سبق دریافتی و گمان ندارم که احدی از ارباب انصاف بعد ملاحظه آن وجهی برای دعوی
باطله نووی نهد یا بتایید کلام خلاعت نظام او واداء عوار و اکتساب عیب و عار رود **هشتم** آنکه علامه فیروزآبادی در تقدیم
این حدیث شریف را بنهایت تحقیق و تنقید باثبات رسانیده و باظهار حسن بودن آن نشتر خونین در رگ جان جاحدین
خلانیده و پر ظاهرست که بعد اعتراف سالار انصاف علامه فیروزآبادی وقعی برای دعوی باطل نووی باقی نمیماند و محض
ادعای لاطائل او نفعی بحال اولیائی متعصبین نمیرساند **نهم** آنکه شمس الدین الجزری در کتاب اسنی المطالب حدیث انا
دار الحکمة را اولاً بسند متصل خود روایت نموده و ثانیاً آنرا از صحیح ترمذی نقل فرموده من بعد بذکر دیگر روایات در
تشیید و تایید آن افزوده روان جاحد عنید بتحقیق و تنقید خود کما ینبغی فرسوده و بعد ملاحظه آن نیز بطلان کلام نووی درباب
این حدیث عزیز المنار کالشمس فی رابعة النهار میباشد **دهم** آنکه علامه ابن حجر عسقلانی حدیث انا دار الحکمة را
تحسین فرموده چنانچه از عبارات کوکب منیر و سبل الهدی و ارشاد و فیض القدیر و شرح مواهب زرقانی در ما سبق دریافتی
و از اینجا نیز بطلان دعوی نووی درین حدیث شریف بنهایت ظهور متحقق و متضح میشود و مفهوم باطله او نزد اهل تحقیق

ادراج الریاح میرود **یازدهم** آنکه علامه جلال الدین سیوطی در جمع الجوامع حکم محمد بن جریر طبری بصحت حدیث انا دار الحکمة
نقل نموده و استناد بآن فرموده پس نزد علامه سیوطی نیز حکم نووی ببطلان این حدیث شریف بنهایت مدفوع و مردود
و بغایت ضعیف و مطرود خواهد بود **دوازدهم** آنکه علامه شمس الدین علقمی در کوکب منیر شرح جامع صغیر اثبات حدیث
انا دار الحکمة فرموده و بطلان زعم قزوینی و ابن الجوزی درباب آن بنابر افادات اعلام خود مثل حافظ علائی و حافظ
ابن حجر و علامه سیوطی ثابت و محقق نموده پس بحمد الله تعالی ظاهر و باهر گردید که حسب اختیار علامه علقمی نیز کلام نووی
از جمله مزعومات ناسده و مظنونات کاسده است **سیزدهم** آنکه محمد بن یوسف شامی در سبل الهدی والرشاد حدیث
انا دار الحکمة را ثابت و محقق نموده و در اثبات آن بتصحیح حاکم و تحسین علائی و ابن حجر تمسک نموده کما سبق
پس بحمد الله تعالی واضح و لائح گردید که حسب تحقیق این حبر نقاد نیز دعوی نووی در نهایت بطلان و فساد است
چهاردهم آنکه علامه عبد الرؤف مناوی در فیض القدیر باثبات حدیث دار الحکمة بکمال اهتمام گرویده در
تحقیق و تثبیت آن بافادات علامهٔ علائی و حافظ ابن حجر عسقلانی متمسک گردیده و ظاهرست که حسب تحقیق این علامهٔ
انیق نیز ادعای نووی درباب این حدیث شریف سراسر باطل و از حلیهٔ صدق و سداد عاطل میباشد **پانزدهم** آنکه محمد حجازی
شعرانی در فتح المولی النصیر شرح الجامع الصغیر حدیث انا دار الحکمة را حدیث حسن گفته چنانچه در ما سبق بعون الله تعالی
دریافتی و همین نیز بحمد الله بهر ابطال دعوی نووی کافی و وافیست و آثار کلام فاسد النظام او را بخوبی ماحی و عافی
شانزدهم آنکه شیخ عبد الحق دهلوی عبارت نقد الصحیح علامه فیروزآبادی که مثبت حسن بودن حدیث انا دار الحکمة
می باشد در لمعات شرح مشکوة آورده طریق اعتماد و استناد بآن سپرده پس واضح و آشکار گردید که حسب اختیار شیخ
دهلوی نیز کلام نووی درباب حدیث انا دار الحکمة از دائرهٔ حق و صواب خارج و در حیطهٔ موجب سورة التعاب والج
میباشد **هفدهم** آنکه نور الدین العزیزی در سراج منیر شرح جامع صغیر در شرح حدیث انا دار الحکمة عبارت
علامه علقمی که متضمن اثبات این حدیث و رد مزعوم قزوینی و ابن الجوزی است نقل نموده بعد از آن حسن بودن این حدیث از شیخ خود
محمد حجازی الشعرانی ذکر کرده تشیید مبانی آن فرموده پس بعون الله تعالی واضح و لائح گردید که بنابر تحقیق علامه عزیزی نیز
کلام نووی درباب حدیث انا دار الحکمة قابل التفات و احتفال اصحاب براعت و کمال نیست **هیجدهم** آنکه علامه نور الدین
شبراملسی در تیسیر المطالب السنیه اثبات حدیث انا دار الحکمة نموده و روایت کردن حاکم آن را در مستدرک مع التصحیح نقل
فرموده پس حسب افاده علامه شبراملسی نیز کلام نووی درباب این حدیث شریف باطل و مضمحل و فاسد و منخزل خواهد
بود **نوزدهم** آنکه علامه زرقانی در شرح مواهب لدنیه افاده نموده که حدیث انا دار الحکمة را حاکم در مستدرک روایت

نموده وتصحیح کرده وزعم ابن الجوزی وذهبی درباب آن بکلام طویل مردود ست وحافظ علائی وحافظ ابن حجر قائل بحسن این شده اند واین افاده علامه زرقانی نیز برای وضوح بطلان مزعوم نووی درباب این حدیث شریف کافی ووافی ست **بستم** آنکه میرزا محمد معتمد خان بدخشی در نزل الابرار بما صح من مناقب اهل البیت الاطهار حدیث انا دار الحکمة را ذکر کرده واز ینجا نیز سخافت وبطلان ورکاکت وهوان کلام نووی درباب این حدیث عزیز المنار واضح واشکار ست **بست ویکم** آنکه نیز میرزا محمد بدخشی در تحفة المحبین حدیث انا دار الحکمة را در فضلی که مختص باحادیث حسان ست وارد نموده وآنرا بسبب شواهد آن حسن ظاهر فرموده واز ینمعنی نیز بطلان قدح سخیف نووی عنیف در حدیث شریف متضح ومتحقق میگردد **بست ودوم** آنکه محمد صدر عالم در معارج العلی حدیث انا دار الحکمة را از ابن جریر طبری بتوسط سیوطی نقل کرده طریق اذعان وتسلیم بان سپرده پس حسب صنیع معتمد این حبر مستند نیز سخف ظاهر ووهن باهر نفوه نوویه واضح وروشن ست **بست وسوم** آنکه نظام الدین سهالوی در صبح صادق بحدیث انا دار الحکمة احتجاج نموده برحق بودن مذهب جناب امیر المومنین علیه السلام در مسئله اشتراط انقراض عصر در تقرر اجماع کما ستقف علیه فیما بعد انشاء الله تعالی واز ینمعنی بثبت کمال ثبوت وتحقق این حدیث شریف ووضوح بنهایت بطلان کلام جاحد عنیف ست **بست وچهارم** آنکه شاه ولی الله والد مخاطب در قرة العینین حسن بودن حدیث انا دار الحکمة اختیار نموده واز ینجا بکمال وضوح ظاهر میگردد که کلام نووی درباب این حدیث مشرق المنار مهجور ارباب نقد واعتبار ومتروک اصحاب خبرت واختبار ست **بست وپنجم** آنکه محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الصنعانی در روضه ندیه تصحیح حدیث انا دار الحکمة از محمد بن جریر طبری نقل کرده وبران اعتماد نموده واز ینجا نیز واضح میشود که کلام نووی در حق این حدیث شریف بغایت رکیک وسخیف ست وعلاوه برین دیگر وجوه متینه وحجج مبینه بطلان کلام فاسد النظام نووی از تخریجات سابقه وتحقیقات سالفه بر ناظر بصیر ومتتبع خبیر واضح ومستنیر ست **اما ادعای نووی** که ترمذی حدیث انا دار الحکمة را منکر گفته پس از جمله منکرات فاضحه وبطلات لائحه ست وهرگز بر اهل تیقظ واعتبار ونقد واستبصار ثابت نشده که ترمذی این حدیث شریف را بنکارت وصف کرده باشد بلکه برخلاف آن نزد ارباب تثبت وضبط ثابت ومتحقق ست که ترمذی این حدیث شریف را بحسن موصوف فرموده ریب جاحد مرتاب را کما ینبغی زدوده چنانچه آنفا از تصریح محب طبری در ذخائر العقبی دانستی واز عبارت ریاض النضره محب طبری نیز تحسین ترمذی این حدیث شریف را ظاهر وباهر میشود کما ستراه عنقریب انشاء الله تعالی وسبب صدور این ادعای باطل از نووی تحریف بعض محرفین اغمار ومیلان خاطر خود نووی بجحود فضیلت باهره ابو الائمة الاطهار علیهم آلاف التسلام من الملک

اقتصار نمایند حقیقت حال و شرح این اجمال آنکه ترمذی در صحیح خود در حق حدیث انا دار الحکمة حسن غریب گفته چنانچه محب طبری که اقدم و اوثق ناقلین این حدیث از صحیح ترمذی ست در کتاب ریاض نضره میگوید عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا دار الحکمة و علی بابها اخرجه الترمذی و قال حسن غریب و چون حکم ترمذی بحسن این حدیث شریف مرغم انف هر جاحد عنیف بود جمله از اصحاب عناد که همیشه در پی اطفای فضائل ال امجاد علیهم آلاف السلام الی یوم المعاد می باشند کار بند تحریف و تبدیل و تغییر و تحویل گردیدند چنانچه بعضی از ایشان از بعض نسخ صحیح ترمذی لفظ حسن را برانداختند لیکن لفظ غریب را باقی گذاشتند و از همین جاست که بسیاری از علماء سنیه که متاخر از محب طبری بودند در نقل و وصف این حدیث از ترمذی اکتفا بر محض لفظ غریب کرده اند مثل علاء الدین الخطیب در مشکوة و صلاح الدین العلائی در اجوبه خود و عماد الدین الدمشقی المعروف بابن کثیر در تاریخ خود و مجد الدین فیروزآبادی در نقد الصحیح و شمس الدین الجزری در اسنی المطالب و جلال الدین سیوطی در قول جلی و ابراهیم وصابی در کتاب الاکتفاء و عبد الرؤف مناوی در تیسیر و نیز در فیض القدیر و نور الدین عزیزی در سراج منیر و جمال الدین المعروف بمیرزا حسن علی محدث در تفریح الاحباب و نور الدین سلیمانی در در یتیم و بعضی از معاندین حذف لفظ حسن را در مقصود نامحمود خود کافی ندانسته و بمزید و غرور جرح خود لفظ غریب را نیز بر حال خود باقی نگذاشتند بلکه از ابلفظ منکر مبدل ساختند و لوائی سبقت بر مصادیق یحرفون الکلم عن مواضعه افراختند و این صنیع شنیع شان حضرت نووی را چنان دلداده شد که با وصف علم و اعتراف باختلاف نسخ صحیح ترمذی لفظ منکر را بترمذی نسبت نموده و نزد ارباب تحقیق و تنقید راه کمال اهمال و اخلال پیموده و بهمین تحریف سخیف سخاوی گول خورده و در مقاصد حسنه در حق این حدیث شریف از ترمذی لفظ منکر نقل نموده و بعضی از اصحاب تحریف و تلفیف و ارباب خلط و تصحیف از ینهم بالاتر رفته در بعض نسخ صحیح ترمذی لفظ منکر را با لفظ غریب جمع کرده اند و بعض علماء سنیه از راه غفلت یا تغافل اعتماد بر آن نموده بترمذی نسبت مینمایند که او این حدیث شریف را غریب منکر گفته کما فعله ولی الله الدهلوی فی قرة العینین فتنبه ولا تکن من المغترین الغافلین و المنخدعین الذاهلین و استعذ بالله من تبدیل المدغلین و تحریف المبطلین و مخفی نماند که صدور امثال این تحریفات از اهلسنت نزد ناظر بصیر و متتبع خبیر مستبعد و متعجب نیست ایا نمیدانی که محیی السنة ابو محمد الحسین بن مسعود الفراء البغوی در کتاب مصابیح التزام کرده است که حدیث منکر را در آن ذکر نکند چنانچه خود در صدر مصابیح میفرماید و تجد احادیث کل باب منها تنقسم الی صحاح و حسان و اعنی بالصحاح ما اخرج الشیخان ابو عبد الله محمد بن اسمعیل الجعفی البخاری و ابو الحسین مسلم بن الحجاج القشیری

النیسابوری رحمهما الله فی جامعیهما او احدهما واعنی بالحسان ما اورده ابو داؤد سلیمان بن الاشعث
السجستانی وابو عیسی محمد بن عیسی الترمذی وغیرهما من الائمة فی تصانیفهم واکثرها صحاح بنقل العدل
عن العدل غیر انها لم تبلغ غایة شرط الشیخین فی علو الدرجة من صحة الاسناد اذ اکثر الاحکام ثبوتها بطریق
حسن وما کان فیها من ضعیف او غریب اشرت الیه واعرضت عن ذکر ما کان منکرا او موضوعا
والله المستعان وعلیه التکلان وباوصف اینمعنی بهمین کتاب اعنی مصابیح بعد حدیث مدح قبیلهٔ حمیر در حق آن
حدیث لفظ منکر یافته میشود چنانچه در بابی که عنوانش اینست باب فی مناقب قریش وذکر القبائل مسطورست عن ابی
هریرة قال کنا عند النبی علیه السلام فجاءه رجل احسبه من قریش فقال یا رسول الله العن
حمیرا فقال النبی علیه السلام رحم الله حمیرا افواههم سلام وایدیهم طعام وهم اهل امن وایمان
منکر وشمس الدین محمد بن مظفر خلخالی در مفاتیح شرح مصابیح بشرح اینحدیث گفته قوله منکر ای
هذا الحدیث منکر یحتمل ان الحاق لفظ المنکر ههنا من غیر المؤلف من بعض اهل المعرفة بالحدیث
لانه لو کان یعلم انه منکر لم یتعرض له لانه قد التزم الاعراض عن ذکر المنکر فی عنوان الکتاب
ازین عبارت ظاهرست که خلخالی افاده می نماید که محتملست که درینجا لفظ منکر را غیر مؤلف الحاق کرده باشد وآن غیر از
بعض اهل معرفت بعلم حدیث بوده باشد چراکه اگر خود مصنف میدانست که اینحدیث منکرست متعرض ان نمی شد
یعنی ذکر ان درین کتاب نمی کرد چه او یعنی مصنف التزام کرده ست اعراض را از ذکر منکر در عنوان کتاب و ملا علی قاری
در مرقاة در شرح همین حدیث گفته وقال شارح للمصابیح قوله منکر هذا الحاق من بعض اهل المعرفة بالحدیث
لان المؤلف رحمه الله یعنی محیی السنة لو کان یعلم انه منکر لم یتعرض له لانه قد التزم الاعراض عن
ذکر المنکر فی عنوان الکتاب والله اعلم بالصواب بالجمله ثبوت لفظ منکر در حق حدیث انا دار الحکمة از ترمذی
نهایت ممنوع ست ونسبت آن بسوی او باوصف وضوح سطوع ودمغ اما آنچه نووی در حق اینحدیث از ترمذی باین
عبارت نقل کرده ولم یروه من الثقات غیر شریك پس مطابق باصل عبارت ترمذی نیست زیراکه اصل عبارت
ترمذی در صحیح چنین ست ولا نعرف هذا الحدیث عن احد من الثقات غیر شریك وفرقی که درین دو عبارت ست
بر ناظر بصیر واضح ومستنیرست چه مفاد اصل عبارت ترمذی اینست که او نفی عرفان خود یا نفی عرفان خود واشباه خود
می نماید ازینکه سوای شریك کسی از ثقات روایت اینحدیث شریف کرده باشد ومودای عبارتیکه نووی از نقل
کرده اینست که ترمذی حتماً نفی روایت اینحدیث از ثقات سوای شریك نموده وشتان ما بینهما وعلی کل حال

این کلام بهیچ وجه قادح در حدیث انا دار الحکمة نیست زیرا که اگر تسلیم هم کرده شود که سوای شریک دیگری
از ثقات روایت اینحدیث شریف نکرده پس غایتش اینست که اینحدیث از افراد شریک باشد و اینمعنی مانع صحت یا
حسن آن نیست و از ینجاست که خود ترمذی کما صرح به المحب الطبری فی الریاض [illegible] تحسین اینحدیث
شریف فرموده و علامهٔ علائی در اجوبهٔ خود کما سبق بعد نقل کلام ترمذی در حق اینحدیث شریف میفرماید و شریک
هو ابن عبد الله النخعی القاضی احتج به مسلم وعلق له البخاری و وثقه یحیی بن معین وقال العجلی
ثقة حسن الحدیث وقال عیسی بن یونس ما رایت احدا قط اورع فی علمه من شریک فعلی هذا یکون
تفرده حسنا و فیروزآبادی در نقد الصحیح بعد نقل کلام ترمذی متعلق باینحدیث گفته و شریک هذا احتج
به مسلم وعلق له البخاری و وثقه ابن معین والعجلی وزاد حسن الحدیث وقال عیسی بن یونس ما رایت
احدا قط اورع فی علمه من شریک فعلی هذا یکون تفرده حسنا و ازین دو عبارت در کمال وضوح است که
حدیث انا دار الحکمة نزد علائی و فیروزآبادی با وصف تفرد شریک بان حسن میباشد حالانکه در ما سبق بحمد الله تعالی
از اسانید جمهٔ متکاثره و طرق وفیرهٔ متوافرهٔ حدیث انا دار الحکمة دانستی که علاوه بر شریک دیگر ثقات نیز در روایت اینحدیث
با او شریک میباشند و از عجائب مستطرفات اینست که بعضی از محرفین زائغین و مصحفین رائغین در کلام ترمذی نیز
تحریف سخیف بکار برده راه احتمال و [illegible] ثبوت اینحدیث شریف سپرده‌اند بیانش آنکه ترمذی چنانچه شنیدی گفته
است که لا نعرف هذا الحدیث عن احد من الثقات غیر شریک یعنی نمیشناسیم اینحدیث را از هیچ یکی از
ثقات جز شریک و این عبارت اگرچه نفی عرفان ترمذی اینحدیث را از روایت غیر شریک از ثقات مینماید لیکن ازان
معروفیت اینحدیث نزد ترمذی بروایت شریک و بودن او از ثقات نهایت واضح و لائح است و چون اینمعنی هم بحمد الله
تعالی برای ثبوت اینحدیث شریف کافی و وافی است لهذا رگ ناصبیت بعض اهل انحراف جوش زد و در بعض نسخ
صحیح ترمذی در عبارت مذکوره لفظ غیر را بلفظ عن مبدل نمودند و صورت عبارت باین نحو مسخ کردند لا نعرف
هذا الحدیث عن احد من الثقات عن شریک چنانچه ملا علی قاری در مرقاة در شرح حدیث دار الحکمة جائی که
کلام ترمذی متعلق باینحدیث شرح نموده است گفته ولا نعرف ای نحن هذا الحدیث عن احد من الثقات غیر
شریک بالنصب علی الاستثناء وفی نسخة بالجر علی انه بدل من احد قیل وفی بعض نسخ الترمذی عن شریک
بدل غیر شریک والله اعلم و غرض ازین تبدیل ضئیل آن بود که ناظرین صحیح ترمذی مخدوع و مغرور شوند و بدانند که حدیث
انا دار الحکمة چنان موهون است که ترمذی با وصفیکه اسناد آن خود از شریک روایت کرده لیکن بعد ازان خود معترف

بمنفرده

بمنفرده

کمی شناسیم این حدیث را از احدی از ثقات از شریک و باین اعتراف او بکمال وضوح ظاهر خواهد شد که این حدیث از شریک
بروایت ثقات معروف نیست و کسیکه روایت این حدیث از شریک نموده غیر ثقه است لیکن بحمد الله تعالی این تحریف سخیف
معاندین رواجی نیافت و نزد ارباب تحقیق و تنقید در عبارت ترمذی در محل مشار الیه لفظ غیر ثابت ست نه لفظ عن
چنانچه بر ناظر مشکوة المصابیح ولی الدین الخطیب و اجوبه حافظ صلاح الدین العلائی و نقد الصحیح علامه فیروزآبادی و اسنی المطالب
شمس الدین الجزری و جمع الجوامع جلال الدین سیوطی و کنز العمال ملا علی متقی و معارج العلی تصنیف محمد صدر عالم و غیر
آن واضح و لائح ست اما آنچه نووی در آخر کلام از ترمذی نقل کرده که این حدیث مرسلا نیز مروی شده پس ناشی از سوء فهم
کلام ترمذی میباشد و بر متتبع خبیر واضح و مستنیر ست که نووی را درینجا وهم صریح و غلط فضیح رو داده بیانش آنکه ترمذی
در جامع صحیح خود حدیث انا دار الحکمة را بسند خود از شریک از سلمة بن کهیل از سوید بن غفلة از صنابحی از جناب امیر المؤمنین
علیه السلام روایت کرده من بعد در بیان حال این حدیث شریف گفته روی بعضهم هذا الحدیث عن شریک
ولم یذکروا فیه عن الصنابحی و نووی چون ازین کلام دریافت نمود که بعضی از رواة این حدیث شریف را
از شریک روایت نموده اند در سند آن صنابحی را ذکر نکرده اند بمزید علو فهم چنان گمان کرد که سقوط صنابحی که در سند
این حدیث موجب ارسال آنست و بنابرین بلا امعان نظر و اعمال بصر بترمذی نسبت کرده که او گفته است که این حدیث
مرسلا نیز مروی شده است حالانکه بر ماهرین احوال و ناقدین فن رجال واضح و لائح ست که مذکور نبودن صنابحی در سند
این حدیث و ترک کردن بعضی از رواة این حدیث را بدون ذکر صنابحی چنانچه ترمذی حکایت آن کرده امریست که اصلا ضرری ندارد و هرگز سبب ارسال این حدیث نمیشود
زیرا که سوید بن غفلة تابعی مخضرم ست که ادراک خلفاء اربعه کرده و از ایشان سماع احادیث نموده پس درینصورت حدیث او از جناب
امیر المؤمنین علیه السلام متصل خواهد بود نه منقطع و کسیکه مثل ترمذی در سند این حدیث صنابحی را ذکر میکند یعنی بیان میکند
که سوید بن غفلة این حدیث را از صنابحی روایت کرده و صنابحی بروایت آن از جناب امیر المؤمنین علیه السلام متفرد شده
پس از باب مزید فی متصل الاسانید باشد چنانچه حافظ صلاح الدین العلائی در اجوبه خود که ذکرش سابقا در ذکر
حدیث انا دار الحکمة گفته و لا یرد علیه روایة من اسقط منه الصنابحی لان سوید بن غفلة تابعی مخضرم ادرک
الخلفاء الاربعة و سمع منهم فذکر الصنابحی فیه من المزید فی متصل الاسانید و علامه فیروزآبادی
در نقد الصحیح در ذکر حدیث انا دار الحکمة گفته و لا یرد علیه روایة من اسقط الصنابحی منه لان سوید
بن غفلة تابعی مخضرم روی عن ابی بکر و عمر و عثمان و علی رضی الله عنهم و سمع منهم فیکون ذکر
الصنابحی من باب المزید فی متصل الاسانید و باید دانست که روایت حدیث انا دار الحکمة از جناب امیر المؤمنین

علیه السلام منحصر در صنابحی و سوید بن غفله نیست بلکه دیگر تابعین نیز این حدیث شریف را از جناب امیر المؤمنین علیه السلام روایت کرده‌اند
از آنجمله است ابو عمرو عامر بن شراحیل الشعبی چنانکه حدیث او را امام المحدثین ابوبکر احمد بن موسی بن مردویه الاصبهانی روایت کرده کما دریافتی
فیما مضی و از آنجمله است ابو القاسم اصبغ بن نباته التمیمی الحنظلی الکوفی چنانکه روایت او را تاج المحدثین ابو نعیم احمد بن عبد الله الاصفهانی
در کتاب حلیة الاولیاء و شمس الدین محمد بن محمد بن محمد الجزری در اسنی المطالب فی مناقب علی بن ابی طالب ذکر کرده‌اند و از آنجمله است ابو زهیر حارث
بن عبد الله الاعور الهمدانی الکوفی چنانکه روایت او نیز از تصریح ابو نعیم اصفهانی در حلیة الاولیاء و تبیین شمس الدین جزری در اسنی المطالب ظاهر و واضح است و نیز
باید دانست که سوای جناب امیر المؤمنین علیه السلام دیگر صحابه نیز حدیث انا دار الحکمة را از جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم روایت
کرده‌اند از آنجمله عبد الله بن عباس است چنانچه ابو نعیم اصفهانی در حلیة الاولیاء گفته حدثنا ابو احمد محمد بن احمد الجرجانی نا الحسن بن سفیان
نا عبد الحمید بن بحر نا شریک عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی بن ابی طالب قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم
انا دار الحکمة و علی بابها رواه الاصبغ بن نباتة و الحرث عن علی نحوه و مجاهد عن ابن عباس عن النبی صلی الله
علیه و سلم مثله و از آنجمله جابر بن عبد الله انصاری میباشد چنانچه عاصمی در زین الفتی گفته اخبرنا الشیخ ابو محمد عبد الله
بن احمد بن نصر رحمه الله قال اخبرنا الشیخ ابراهیم بن احمد الحلوائی رحمه الله عن محمود بن محمد بن
رجا عن المأمون بن احمد و عمار بن عبد المجید و سلیمان بن خمیرویه عن الامام محمد بن کرام رحمه الله عن
احمد عن محمد بن فضیل عن بنان بن زیاد عن عبید بن ابی جعد عن جابر بن عبد الله قال سمعت رسول الله
صلی الله علیه یقول انا دار الحکمة و علی بابها فمن اراد الحکمة فلیأت الباب مذکور فی کتاب المکتفی و
مقصود از ذکر این تحقیق درینمقام آنست که مبادا ناظر غیر ماهر بکلام نووی غره شده گمان نماید که حدیث انا
دار الحکمة در روایت صنابحی از جناب امیر المؤمنین علیه السلام محصور میباشد و بس فلیتنبه لهذا المرام
والله العاصم عن عثار الافهام و هرگاه بحمد الله تعالی بطلان کلام نووی در حدیث انا دار الحکمة بر
ارباب ابصار واضح و آشکار گردید قدحیکه از لحن قول او متوجه بحدیث انا مدینة العلم میشود نیز از هم پاشید چه از عبارت او
که سابقا بالفاظها منقول شده واضح و لائحست که او حدیث انا دار الحکمة را اصل قرار داده و حدیث انا مدینة
العلم را روایتی از آن فهمیده و چون ازین بیان مبرم و تحقیق محکم کمال ثبوت و استناد و تحقق و اعتماد
حدیث انا دار الحکمة بمنصه ظهور رسید اتباع نووی خصوصا مخاطب دهلوی را لازمست که
علاوه بر قبول حدیث انا دار الحکمة تن به تسلیم صحت حدیث انا مدینة العلم هم در دهند و از مضیق
کشمکش تعنیف و تعییر نقاد نحاریر وارهند زیراکه حرف قدح و جرح حدیث انا مدینة العلم بزبان اوردن

ودرین باب استناد بکلام نووی کردن سهامه غایت تجهیل وتفضیح وتسفیه وتقبیح خویش سپردن ستم ریب
درصحت وثبوت آن بخاطر راه دادن کمال مشاقت حفاظ ثقات ونهایت معاندت نقاد اثبات آغاز نهادن
ست کما هو غیر خاف علی من اوتی شطرا من الانصاف ونظر الی ما سقناه سابقا من الوجوه
المجموعة الاطراف المصفة کل الاحصاف وتامل ما ذکرناه بالاسلاف من کلمات کبراء
السنیة اسلافهم والاخلاف واگر اولیای حضرت نووی بر کلام این عبد استهام گوش ننهند وبقدح موهون نیکیه
از لحن کلام او کسبو حدیث انا مدینة العلم متوجه میشود خوشوقت شده داد مصادمت حق صریح دهند ناچار رکاکت
این قدح موهون وسخافت این جرح مطعون از کلام علمای اعلام ومحققین فخام سنیه که متعرض بقدح نووی شده
اند بمعرض اثبات میرسانم وسرور وفرح اتباع نووی را مبدل بملال وترح میگردانم علامه سیوطی در تاریخ الخلفاء
گفته واخرج الترمذی والحاکم عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم
وعلی بابها هذا حدیث حسن علی الصواب لا صحیح کما قال الحاکم ولا موضوع کما قاله جماعة منهم ابن
الجوزی والنووی وقد بینت حاله فی التعقیبات علی الموضوعات ازین عبارت ظاهرست که
نزد علامه سیوطی قدح نووی درین حدیث وتبوء انتصاب مخالف حق وصواب ست وعلامه سیوطی التفاتی بان ننموده
بتحسین این حدیث بالحتم والجزم ارغام آناف جاحدین ذوی الاعتساف نموده وابن حجر مکی در منح مکیه شرح قصیده
همزیه در شرح شعر ○ ووزیر ابن عمه فی المعالی ❊ ومن الاهل تسعد الوزراء ❊ بعد ایراد مصارع
اخر گفته تذییل مناسب لما قبله وفیه رد العجز علی الصدر ومن تلک السعادة ما آمل له صلی الله علیه
وسلم به من المواخاة فقد اخرج الترمذی آخی صلی الله علیه وسلم بین اصحابه فجاء علی تدمع
عیناه فقال یا رسول الله آخیت بین اصحابک ولم تواخ بینی وبین احد فقال صلی الله علیه وسلم
انت اخی فی الدنیا والآخرة ومنها العلوم التی اشار الیها بقوله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم
وعلی بابها وفی روایة فمن اراد العلم فلیات الباب وفی اخری عند الترمذی انا دار الحکمة وعلی
بابها وفی اخری عند ابن عدی علی باب علمی واختلفوا فی حکم هذا الحدیث فجماعة منهم النووی
رحمه الله تعالی علی انه موضوع والحاکم صححه وصرح بعض الحفاظ المطلعین انه حدیث حسن
ازین عبارت واضح ست که ابن حجر حدیث مدینة العلم را ختما قول جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم میداند وبان
استدلال واحتجاج میکند وبرای قدح نووی واخراب او وقعی نمیگذارد وبلکه بعد ذکر ان تصحیح حاکم وتصویب بعض

التعقبات

حفاظ مطلعین حسن بودن انرا بمعرض بیان می آرد ونیز ابن حجر مکی در صواعق که اشتمال آن بر تشنیع وتعصب حسب تصریح
عبدالحق دهلوی در تکمیل الایمان واضح وعیانست در فصل ثانی از باب تاسع که دران چهل حدیث در فضائل جناب
امیرالمومنین علیه السلام ذکر نموده وآنرا از غرر فضائل آنجناب شمرده گفته الحدیث التاسع اخرج البزار والطبرانی
فی الاوسط عن جابر بن عبدالله والطبرانی والحاکم والعقیلی فی الضعفاء وابن عدی عن ابن عمر
والترمذی والحاکم عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی
بابها وفی روایة فمن اراد العلم فلیات الباب وفی اخری عند الترمذی عن علی انا دار الحکمة
وعلی بابها وفی اخری عند ابن عدی علی باب علمی وقد اضطرب الناس فی هذا الحدیث فجماعة
علی انه موضوع منهم ابن الجوزی والنووی وناهیک بهما معرفة بالحدیث وطرقه حتی قال بعض
محققی المحدثین لم یات بعد النووی مزیل انیه فی علم الحدیث فضلا عن ان یساویه وبالغ
الحاکم علی عادته وقال ان الحدیث صحیح وصوب بعض محققی المتاخرین المطلعین علی الحدیث
انه حدیث حسن ومر الکلام علیه ازین عبارت ظاهرست که ابن حجر با وصفیکه از راه غمارت وانحراف
خود را از ذکر قدح ابن الجوزی ونووی در حدیث شریف باز نداشته بلکه ترانه نامحل در مدح سرای ایشان
برداشته وبالخصوص در حق نووی علم کمال اطراء او برافراشته وتصحیح حاکم این حدیث شریف را از قبیل مبالغه
انگاشته لیکن باز هم چاره جز اظهار حسن بودن این حدیث شریف ندیده بنقل افاده بعض محققین متاخرین
مطلعین بر علم حدیث مظهر خطای ابن الجوزی ونووی واخراب وگردیده وشیخ عبدالحق دهلوی در رجال
مشکوة بترجمه جناب امیرالمومنین علیه السلام گفته اخرج الترمذی والحاکم عن علی رضی الله عنه
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها وقد تکلم فی هذا
الحدیث قال ابن حجر هذا حدیث حسن علی الصواب لا صحیح کما قال الحاکم ولا موضوع کما قاله
جماعة منهم ابن الجوزی والنووی ازین عبارت نیز واضح ست که حدیث انا مدینة العلم حدیث حسن ست
ونووی ودیگر کسانیکه در حدیث شریف راه قدح پیموده اند ارتکاب خلاف صواب نموده وناهیک بهذا
دلیلا علی خطاء النووی واخرابی فی قدح هذا الحدیث المتین المحصن فی نضابه ومحمد بن علی
الصبان المصری در اسعاف الراغبین فی سیرة المصطفی وفضائل اهل بیته الطاهرین بعد نقل این حدیث شریف
از اکابر علماء خود بطرق متعدده گفته وقد اضطرب الناس فی هذا الحدیث فجماعة علی انه موضوع

منهم ابن الجوزی والنووی وبالغ الحاکم علی عادته فقال ان الحدیث صحیح وصوب بعض محققی المتاخرین المطلعین من المحدثین انه حسن واین عبارت نیز مثل عبارت صواعق در تبیین حسن بودن این حدیث شریف متین وایضاح خطاء نووی ودیگر متعنتین کافی ووافی میباشد واز جمله طرائف آنکه قاضی ثناء الله پانی پتی که حسب افاده مخاطب بیهقی وقت بوده نیز قدح نووی ودیگر متعنتین را درین حدیث شریف ذائف وکاسد وباطل وفاسد وانموده بمزید انصاف افاده فرموده که بسبب کثرت شواهد حکم بصحت این حدیث توان نمود چنانچه در سیف مسلول گفته پنجم حدیث جابر عن النبی صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها رواه البزار والطبرانی عن جابر وله شواهد من حدیث ابن عمر وابن عباس وعلی ولخیصه وصححه الحاکم وذکره ابن الجوزی فی الموضوعات وقال یحیی بن معین لا اصل له وقال البخاری والترمذی انه منکر ولیس له وجه صحیح وقال النووی والجزری انه موضوع وقال الحافظ ابن حجر الصواب خلاف قول الفریقین یعنی من قال انه صحیح ومن قال انه موضوع فالحدیث حسن لا صحیح ولا موضوع فقیر گوید نظر بر سند قول ابن حجر صوابست اما بکثرت شواهد حکم بصحت توان نمود وجواب این حدیث بر امامت دلالت ندارد انتهی پس کاش مخاطب عالیمقام اگر بر افادات دیگر محققین اعلام برنخورده بود برین افاده بیهقی وقت خود مطلع میشد وزبان بلاغت ترجمان خود را بذکر قدح نووی واخراب او نمی آلود وباعتماد بران واستناد بان گوی سبقت در میدان عدوان از اصحاب بغی وشنآن نمیربود واز جمله لطائف آنست که حسن علی محدث که تلمیذ رشید مخاطب وحید ست نیز قدح نووی را درین حدیث شریف خلاف صواب مینماید وبتصریح صریح تحسین این حدیث شریف می فرماید ودر اظهار حق باکی بمخالفت استاد خود نمیدارد وروی التفات بصنیع شنیع او نمیآرد چنانچه در تفریح الاحباب گفته واخرج البزار والطبرانی فی الاوسط عن جابر وابو نعیم فی المعرفة عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها هذا الحدیث علی الصواب لا صحیح کما قال الحاکم ولا موضوع کما قاله جماعة منهم ابن الجوزی والنووی واز جمله آیات علو حق وسمو صدق آنست که خود نووی مضمون بلاغت مشحون حدیث مدینة العلم را در اشعار آبدار خود نظم فرموده اذعان کمال ثبوت وتحقق این حدیث شریف در قلوب ارباب انصاف افزوده زنگ ارتیاب از سجاجل افئده اصحاب الباب کما ینبغی زدوده وقدح موهون که از کلام او پیرامون این حدیث شریف میرسید بابلغ وجوه آنرا هباءً منثورا نموده چنانچه شهاب الدین احمد در توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل در ذکر مادحین جناب امیر المومنین علیه السلام میفرماید وکالامام فی الاسلام والمشار الیه

فی الاعلام مرجع العلوم والفتاوی ابی زکریا محیی الدین یحیی النووی فانه قد قال واجاد المقال
ے امام المسلمین بلا ارتیاب * امیر المومنین ابو تراب * نبی الله خازن کل علم * وعلی الخزانة
مثل باب * انتهی ولقد حق بعد هذا ان یقال علی سبیل ضرب الامثال * اطف المصباح فقد طلع
الصباح اما شمس الدین ذهبی پس اگرچه بمزید عتو وطغیان وبغی وشنآن بقدح حدیث مدینة العلم مرتکب جسارت
عظیمة الشان ومحتقب جسارت کثیرة الخسران گردیده لیکن نزد ارباب تحقیق وامعان واصحاب تنقید واتقان
قدح او درین حدیث مشید الارکان حصیف البنیان در کمال سخافت وبطلان ورکاکت ووهن رسیده
است وبوجوه موفوره ودلائل غیر محصوره که بعضے ازان روما للاختصار درینمقام ایماء واشعار کرده می آید قابل اعتنا
والتفات منتقدین اثبات نیست اول آنکه زیغ وانحراف ذهبی از مناهج آل مصطفی وایغال او در ایجاف وکذب واعتساف او بانحس
الاوصاف اعنی اقتراف واصطراف بغض وخلاف با اهلبیت عصمت وطهارت وعفاف علیهم من الله
الاف السلام المضاعفة الاضعاف التسام او بدیگر قوادح فظیعة الاصناف سابقا در مجلد حدیث طیر حسب اقرار
واعتراف اعاظم اسلاف سنیه شنیدی وبکنه مثالب مظهرة الاسراف ومطاعن مبنیة الاسفاف او کما ینبغی وارسیدے
وبعد ازان هرگز کسی از ارباب انصاف در انفصام وانقصام وانخرام وانتساف قول ظاهر السفساف و
قدح سراسر خراف او درباب این حدیث محصف الاطراف ریبے نخواهد ورزید وغایت اعتداء واجحاف او را در حق
این خبر متین الاحصاف بنظر حق بین بنهایت واضح ومستبین خواهد دید دوم آنکه علامه صلاح الدین العلائی
بر تجاسر فضیح ذهبی رد صریح نموده ببیان فصیح صدق نصیح را واضح ولائح فرموده چنانچه علامه سیوطی در قوت المغتذی
گفته وقال الحافظ صلاح الدین العلائی فی اجوبته هذا الحدیث ذکره ابو الفرج بن الجوزی
فی الموضوعات من طرق عدة وحکم ببطلان الکل وکذلک قال بعده جماعة منهم الذهبی فی المیزان
وغیره والمشهور به روایة ابی الصلت عبد السلام بن صالح الهروی عن ابی معویة عن الاعمش عن مجاهد
عن ابن عباس مرفوعا وعبد السلام هذا تکلموا فیه کثیرا قال النسائی لیس بثقة وقال الدارقطنی وابن عدی
منهم زاد الدارقطنی رافضی وقال ابو حاتم لم یکن عندی بصدوق وضرب ابو زرعة علی حدیثه مع ذلک
فقد قال الحاکم حدثنا الاصم حدثنا عباس یعنی الدوری قال سألت یحیی بن معین عن ابی الصلت فقال
ثقة فقلت الیس قد حدث عن ابی معویة حدیث انا مدینة العلم فقال قد حدث به محمد بن جعفر الفیدی
وهو ثقة عن ابی معویة وکذلک روی صالح جزرة ایضا عن ابن معین ثم ساقه الحاکم من طریق محمد بن یحیی

ضرب ظ

بن الضريس وهو ثقة حافظ عن محمد بن جعفر الفيدي عن ابي معوية وقال ابو الصلت احمد بن محمد بن محرز سألت يحيى
بن معين عن ابي الصلت فقال ليس ممن يكذب فقيل له في حديث ابي معوية انا مدينة العلم فقال هو من
حديث ابي معوية اخبرني ابن نمير قال حدث به ابو معوية قديما ثم كف عنه وقال كان ابو الصلت رجلا
موسرا يطلب هذه الاحاديث ويلزم المشايخ قلت فقد برى ابو الصلت عبد السلام من عهدته وابو
معوية ثقة مامون من كبار الشيوخ وحفاظهم المتفق عليهم وقد تفرد به عن الاعمش فكان ماذا
واى استحالة في ان يقول النبي صلى الله عليه وسلم مثل هذا في حق علي ولم يات كل من تكلم
في هذا الحديث وجزم بوضعه بجواب عن هذه الروايات الصحيحة عن يحيى بن معين ومع ذلك
فله شاهد الخ سوم آنکه علامهٔ زرکشی با وصفیکه در لآلی منثوره جسارت ذهبی بر قدح حدیث انا مدینة العلم
نقل کرده لیکن بنقل کلام علائی عمدة الاعلام کمال وهن وانثلام ووهی انخرام آن بر ارباب احلام واصحاب افهام
واضح وظاهر فرموده وچون خود علامهٔ زرکشی قائل بحسن بودن حدیث انا مدینة العلم میباشد کما نقله عنه
المناوی فی فیض القدیر والمولوی حسن الزمان المعاصر فی القول المستحسن لهذا کمال فساد وبطلان
زعم ذهبی کبیر الشان بحسب مذهب ومختار خود علامهٔ زرکشی والاشان نیز واضح وعیان می باشد چهارم آنکه
ادعای باطل موضوعیت این حدیث شریف که از ذهبی در میزان سر زده بحدے موهون ومضمحل ست که علامهٔ
ابن حجر عسقلانی در لسان المیزان آنرا بنهایت متانت ورزانت مردود ومطرود وانموده کمال سخافت ورکاکت
آن بر الباب فطنت وکیاست واضح وعیان فرموده حالا مجازفت ظاهر العدوان ذهبی در میزان وکلام نصفت
آفرین علامهٔ ابن حجر در لسان باید شنید وهر دو را در میزان نقد واعتبار باید سنجید ذهبی در میزان گفته جعفر بن
محمد الفقیه فیه جهالة قال مطین حدثنا جعفر حدثنا ابو معوية عن الاعمش عن مجاهد عن ابن
عباس قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول انا مدينة العلم وعلي بابها وهذا موضوع
وعلامهٔ ابن حجر در لسان المیزان بعد نقل عبارت مذکوره گفته هذا الحدیث له طرق کثیرة فی مستدرک الحاکم
اقل احوالها ان یکون للحدیث اصل فلا ینبغی ان یطلق القول علیه بالوضع پنجم آنکه علامهٔ سخاوی در
مقاصد حسنه نیز زعم باطل ذهبی نامدفوع وموهون ومقلوع ومطعون وانموده در اثبات وتحقیق حدیث مدینة العلم بکلام علائی
عمدة الاعلام تمسک فرموده وبذکر دیگر اخبار مؤیده وانمود شیده این خبر منیف در تقویت وتایید وابرام وتوکید آن
افزوده قصب السبق در تعییر وتشویر جاحدین این حدیث شریف از امثال خود ربوده وقد سبقت عبارته فیما مضى

ششم آنکه علامهٔ سیوطی در لآلی مصنوعه کلام علامهٔ علائی که مشتمل بر رد مزعوم مشئوم ذهبی ملوم ست استناداً نقل فرموده و بذکر آن نهایت سقوطش از محل اعتماد ارباب رشد و سداد واضح و لائح نموده وهذا مما يدلك على سخافة كلام الذهبي وغاية بطلانه ويرشدك الى وضوح وهنه وجلاء هوانه ، هفتم آنکه علامهٔ سیوطی در قوت المغتذی شرح صحیح ترمذی نیز کلام علائی والا مقام که قالع اساس زعم نافرجام ذهبی عظیم الاجرام ست برای تشیید و تأیید این حدیث سدید نقل فرموده رد آن جاحد عنید و معاند مرید را کما ینبغی فرسوده کما دریت آنفا ولا اخالك ترتاب بعده في مهانة كلام الذهبي وبواره وتوغله في الميل والركون الى نصبه وعناده ، هشتم آنکه علامهٔ سیوطی در جمع الجوامع نیز بطلان زعم ذهبی در باب این حدیث شریف بمعرض اثبات رسانیده بنقل افادهٔ علائی و کلام ابن حجر ادعای آن ناکب عظیم الغرر را هباء منثورا گردانیده و هر چند تمام عبارت جمع الجوامع که مشیّد ارکان این حدیث منیف و مرغم آناف هر طاعن عنیف ست سابقا منقول شده لیکن درین مقام جزوی ازان که اوفق بمقصود و مرام و ادخل فی الافحام و الالزام ست باز باید شنید سیوطی در جمع الجوامع در ذکر این حدیث شریف میفرماید وقال الحافظ صلاح الدين العلائي قد قال ببطلانه ايضا الذهبي في الميزان وغيره ولم يأت في ذلك بعلة قادحة سوى دعوى الوضع دفعا بالصدر وقال الحافظ ابن حجر في لسانه هذا الحديث له طرق كثيرة في مستدرك الحاكم اقل احوالها ان يكون للحديث اصل فلا ينبغي ان يطلق القول عليه بالوضع ، نهم آنکه علامهٔ سیوطی در درر منتثره نیز فساد قدح ذهبی واضح الفساد و دیگر ارباب مراء و لداد در این حدیث واضح السداد ظاهر و باهر نموده بذکر افادهٔ علائی عمدة النقاد و اظهار تأیید آن بتحقیق ابن حجر عظیم الانتقاد در تشیید مبانی این خبر منیر علم الرشاد افزوده ، دهم آنکه ابن حجر مکی با آنهمه عصبیت و عناد و غمز و لداد قول ذهبی و امثال او را در این حدیث شریف مردود و مطرود ساخته باظهار تساهل کثیر شان کما ینبغی پرداخته چنانچه در منح مکیه شرح قصیدهٔ همزیه کما سمعت سابقا حدیث انا دار الحکمة و انا مدینة العلم را متحد نموده در باب آن آرای اربعه نقل کرده بعد نقل سه رائی ازان میگوید موضوع وعليه كثيرون ائمة حفاظ كالقزويني وابن الجوزي وجزم ببطلان جميع طرقه الذهبي في ميزانه وغيره وهؤلاء وان كانوا ائمة اجلاء لكنهم تساهلوا تساهلا كثيرا كما علم مما قررته وكيف ساغ الحكم بالوضع مع ما تقرر ان رجاله كلهم رجال الصحيح الا واحد فمختلف فيه فيجب تاويل كلام القائلين بالوضع بان ذلك لبعض طرقه لا كلها وما احسن قول بعض الحفاظ في ابي معاوية لعل المتكلم فيه بما لا يسمع هو ثقة مامون من كبار المشايخ وحفاظهم وقد تفرد به عن الاعمش فكان ماذا اي استحالة في انه صلى الله عليه وسلم يقول

مثل هذا فی حق علی الخ ازین عبارت ظاهرست که ابن حجر مکی اگرچه اولا بوجه زیغ کامن قلبش مدعی کثرت غلطت
قائلین بوضع احادیث گردیده بر سر تعدید اسمائے بعضے ازایشان مثل قزوینی و ابن الجوزی و ذهبی رسیده لیکن
من بعد چار و ناچار اعتراف صریح به تساهل کثیر ایشان نموده باثبات غیر سائغ بودن حکم بوضع احادیث شریف بنقل
باطل ایشان را بغایت منقوض و مرضوض فرموده و چون اقدام ایشان بر دعوے وضع احادیث شریف نزد
ابن حجر بنهایت شنیع و فظیع بود لهذا از راه کمال اضطراب و انتشار تاویل کلام فاسد النظام ایشان از واجب دید و تذییل
کلام آن متفوهین بالاباطیل بتلمیع و تسویل و تخدیع و تضلیل گرویده بالجمله ازینجا بنهایت وضوح متضح ست که طعن ذهبی و
امثال او در احادیث شریف بحدی فضیع و قبیح ست که ابن حجر باوصف تعصب و تصلب حجری خود آنرا غیر جائز دانسته برائ
صریح ازان آغاز نهاده داد کمال توهین و تهجین و تشنیع ایشان داده **یازدهم** آنکه نیز ابن حجر مکی در فتاوے
حدیثیه قدح ذهبی وغیره را در حدیث مدینة العلم ناقابل التفات انگاشته باثبات و تحقیق احادیث اعلام تفضیح
بر طاعن سخیف افراشته چنانچه در فتاوے مذکوره کما سمعت سابقا گفته واما حدیث انا مدینة العلم
وعلی بابها فهو حدیث حسن بل قال الحاکم صحیح وقول البخاری لیس له وجه صحیح والترمذی منکر
وابن معین کذب معترض وان ذکره ابن الجوزی فی الموضوعات وتبعه الذهبی وغیره علی ذلک
دوازدهم آنکه ملا علی متقی در کنز العمال عبارت جمع الجوامع علامه سیوطی که مشتمل بر جسارت فاضحه و خسارت
لائحه ذهبی ست بلا رد و نکیر آورده طریق تسلیم هوان و بطلان قدح ان عدیم الایقان باقدام انقیاد و اذعان
سپرده **سیزدهم** آنکه علی قاری در مرقاة باوصفیکه عبارت ذهبی عظیم المراد و کلمات بعضی دیگر از ارباب
وامترا در باب احادیث آنحضرت نقل نموده لیکن من بعد بذکر افادهٔ علامه علائی و تحقیق حافظ ابن حجر زنگ این هفوات
باطله و صداء این اقوال عاطله از قلوب اصحاب نقد و اعتبار و سبر و اختبار زدوده **چهاردهم** آنکه علامه مناوی
در فیض القدیر شرح جامع صغیر قدح ذهبی و دیگر متعنتین را در باب احادیث شریف بافادات اکابر اعلام و
اساطین فخام مذهب خویش متعقب و مردود نموده و بالخصوص بنقل افادهٔ علامه علائی و ابن حجر عسقلانی کمال
بطلان و هوان قدح ذهبی عظیم العدوان واضح و عیان فرموده وقد سبقت عبارته فیما مضی **پانزدهم**
آنکه شیخ عبد الحق دهلوی در لمعات شرح مشکوة عبارت مقاصد حسنه سخاوی را که مبطل مزعوم مشوم ذهبی ست اولا
ذکر کرده و آنرا کلام جامع از ماهر فن شمرده مظهر تصویب آن گردیده وهذا ایضا کاف و واف بارغام انف
للمنکر الموتر للخلاف المتهالک علی قول الذهبی الراکب متن الاعتساف الذاهب عرضا فی مهامه

الجزاف والمنفسکی شانزدهم آنکه محمد صدر عالم در معارج العلی کلام جمع الجوامع سیوطی که متضمن توهین
وتهجین مزعوم ذهبی افین در سقای حدیث متین ست استناداً و اعتماداً نقل گردیده باظهار کمال رزانت و رصانت
حدیث مدینه مبین سخافت و مهانت قدح ارباب ضغینه گردیده هفدهم آنکه علامه محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الیمانی
الصنعانی در ضمن اثبات و تایید و ابرام و تشیید حدیث مدینة العلم افادهٔ علامه علائی و کلام حافظ ابن حجر عسقلانی
که مظهر بطلان و فساد قول ذهبی راس فرق الاحقادی باشد احتجاجاً نقل فرموده زنگ ضلال ذهبی عظیم الاختلال
از خواطر و ضمائر قاصرین زدوده چنانچه در روضهٔ ندیه شرح تحفهٔ علویه کما دریت سابقاً گفته وقال الحافظ صلاح الدین
العلائی قد قال ببطلانه ایضاً الذهبی فی المیزان وغیره ولم یات فی ذلک بعلة قادحة سوی دعوی الوضع
دفعاً بالصدر وقال الحافظ ابن حجر هذا الحدیث له طرق کثیرة فی مستدرک الحاکم اقل احوالها ان
یکون للحدیث اصل فلا ینبغی ان یطلق القول علیه بالوضع هجدهم آنکه علامه شوکانی کما سمعت سابقاً
در فوائد مجموعه بطلان قول فاسد و بوار زعم کاسد ذهبی برملا نموده باثبات حسن این حدیث شریف بوجه احسن ارغام
انف آن جاحد عنیف فرموده نوزدهم آنکه دمشقی معاصر در نفع قوت المغتذی کلام علائی عالی مقام که کاسر
ظهر ذهبی ذاهب الکلام و موهن اسر منکر مرسل الزمام ست ذکر نموده مسالک تشیید و ابرام و توطید و احکام این خبر متین
النظام پیموده بستم آنکه از آثار علو حق و اوضح اسناد و مصدق الحق الجلا انیست که خود ذهبی در میزان بسند
متصل روایت حدیث مدینة العلم کرده و آنرا از عوالی احادیث سوید بن سعید که از جمله مشایخ مسلم صاحب صحیح ست
شمرده باین صنیع بدیع تمامی هفوات خود را هباءً منثوراً نموده کمال ثبوت و تحقق این حدیث بر ارباب نقد و امعان واضح
و ظاهر فرموده چنانچه در میزان در ترجمهٔ سوید بن سعید گفته قلت عاش سوید مائة سنة ومات فی سنة اربعین
ومائتین ووقع لنا من عالی حدیثه اخبرنا ابو المعالی الابرقوهی انا المبارک بن ابی الجود انا احمد بن ابی غالب
انا عبد العزیز بن علی انا ابو طاهر الذهبی ثنا عبد الله بن محمد ثنا سوید بن سعید ثنا زیاد بن الربیع
عن صالح الدهان عن جابر بن زید قال نظرت فی اعمال البر فاذا الصلاة تجهد البدن ولا
تجهد المال وکذلک الصیام والحج یجهد المال والبدن فرأیت ان الحج افضل من ذلک کله اخبرنا محمد
بن عبد السلام عن زینب بنت ابی القسم انا عبد المنعم بن القشیری انا ابو سعید الادیب ثنا محمد بن بشیر
ثنا ابو لبید السرخسی ثنا سوید ثنا علی بن مسهر عن داود عن عکرمة عن ابن عباس قال صاحب الذبح اسحق
وقوله وبشرناه باسحق ای بنبوته وبه نا علی عن اشعث عن ابن سیرین عن الجارود العبدی قال اتیت

النبی صلی اللہ علیہ وسلم لابایعہ فقلت انی علی دین وانی ان ترکت دینی ودخلت فی دینک لا
یهدینی اللہ فی الآخرة قال نعم وبہ ثنا عبد الرحیم بن سلیمان عن عبید بن ابی الجعد قال سئل جابر عن
قتال علی فقال ماینسك فی قتاله الا کافر وبہ ثنا شریك عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی قال
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد المدینة فلیأت باب المدینة
انتهی کلام الذهبی فی المیزان * وبعد هذا البیان * وغب ذلك التبیان * الماحی آثار الزیغ والعدوان
القالع من ربیب الاصل والبنیان لا یخلد الی قدح هذا الحدیث العلی المکان * المقبول عند علماء
هذا الشان * الا من غلب علی قلبه الطبع والران * واستحکمه الغرور واستهواه الشیطان * والله
العاصم عما یورث سخط الرحمن * ویقود الی لظی النیران * اما شمس الدین الجزری پس نسبت
قدح حدیث مدینة العلم باو کمال ظلم واعتدا وجور وجفا بلکه بحت باطل وخطا وعین کذب وافتراست چه بر هر کسے که
کتاب اسنی المطالب فی مناقب امیر المؤمنین علی بن ابی طالب بنظر بصیرت دیده وبمدلولات الفاظ وجملات آن رسیده
کالشمس فی رابعة النهار واضح وآشکارست که علامه شمس الدین جزری در ان کتاب باثبات حدیث انا مدینة العلم
تشرف گردیده وباذعان تصدیق وابرام وتحقیق آن کما ینبغی گرویده حالا افادات علامه جزری متعلق باین حدیث شریف
باید شنید ودست تحیر بدندان تعجب از جسارت موحشه وجرات مدهشه مخاطب عظیم التعصب باید گزید علامه جزری در
اسنی المطالب فی مناقب امیر المؤمنین علی بن ابی طالب گفته اخبرنا الحسن بن احمد بن هلال قراءة علیه
عن علی بن احمد بن عبد الواحد اخبرنا احمد بن محمد بن محمد فی کتابه من اصبهان اخبرنا الحسن بن
احمد بن الحسین المقری اخبرنا احمد بن عبد اللہ بن احمد الحافظ اخبرنا ابو احمد محمد بن احمد الجرجانی
اخبرنا الحسن بن سفیان اخبرنا عبد الحمید بن بحر اخبرنا شریك عن سلمة بن کهیل عن الصنابحی عن علی
رضی اللہ عنه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الترمذی
فی جامعه عن اسمعیل بن موسی حدثنا محمد بن عمر الرومی حدثنا شریك عن سلمة بن کهیل عن سوید
بن غفلة عن الصنابحی عن علی وقال حدیث غریب ورواه بعضهم عن شریك ولم یذکروا فیه
عن الصنابحی قال ولا نعرف هذا الحدیث عن واحد من الثقات غیر شریك وفی الباب عن ابن عباس
انتهی قلت ورواه بعضهم عن شریك عن سلمة ولم یذکر فیه عن سوید ورواه الاصبغ بن نباتة والحارث
عن علی نحوه ورواه الحاکم من طریق مجاهد عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولفظه انا مدینة

عمر صح

نعرف

العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأتها من بابها وقال الحاکم صحیح الاسناد ولم یخرجاه ورواه ایضاً
من حدیث جابر بن عبد الله ولفظه انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب
و نیز جزری در اسنی المطالب بعد حمد و صلوٰة گفته وبعد فهذه احادیث مسندة مما تواتر وصح وحسن من اسنی
مناقب الاسد الغالب مفرق الکتائب ومظهر العجائب لیث بنی غالب امیر المؤمنین ابی الحسن علی بن ابی طالب (اسد الله)
کرم الله تعالی وجهه ورضی عنه وارضاه اردفتها بمسلسلات من حدیثه وبمتصلات من روایته
وتحدیثه وباعلی اسناد صحیح الیه من القرآن والصحبة والخرقة التی اعتمد فیها اهل الولایة علیه نسأل
الله تعالی ان یثبتنا علی ذلک ویقربنا الیه و نیز در ان بعد ایراد احادیث مناقب گفته قلت فهذا انزر من بحر وقل
من کثر بالنسبة الی مناقبه الجلیلة ومحاسنه الجمیلة ولو ذهبنا لاستقصاء ذلک بحقه
لطال الکلام بالنسبة الی هذا المقام ولکن نرجو من الله تعالی ان ییسر افراد ذلک بکتاب نستوعب
فیه ما بلغنا من ذلک والله الموفق للصواب از ملاحظهٔ این عبارات بر ناظر بصیر و معن خبیر مستبین و متبین است
که علامهٔ جزری تحریر حدیث مدینة العلم را بافادات خود تشیید و تأیید نموده بچند وجه اول آنکه حدیث انا دار الحکمة را
که مؤید و مشید حدیث انا مدینة العلم میباشد بسند متصل خود روایت نموده دوم آنکه روایت کردن ترمذی
حدیث انا دار الحکمة را نیز باثبات رسانیده سوم آنکه بنقل کلام ترمذی متعلق باین حدیث شریف ظاهر فرموده
که این حدیث از شریک بطریق دیگر ماورای طریق ابن الرومی نیز منقول شده چهارم آنکه بنقل کلام ترمذی
اینهم واضح نموده که حدیث انا دار الحکمة از ابن عباس نیز ماثورست پنجم آنکه جزری بکلام خود قلت وقد رواه
بعضهم عن شریک عن سلمة ولم یذکر فیه عن سوید بر ارباب اذعان ظاهر نموده که حدیث انا
دار الحکمة بسند دیگر علاوه بر اسانید مذکوره نیز منقول گردیده ششم آنکه افاده نموده که حدیث انا دار الحکمة
را اصبغ نیز از امیر المؤمنین علیه السلام روایت کرده هفتم آنکه تصریح نموده باینکه حدیث انا دار الحکمة
را حارث نیز از جناب امیر المؤمنین علیه السلام روایت کرده هشتم آنکه علامه جزری بعد اینهمه افادات خود حدیث
مدینة العلم را بروایت ابن عباس از حاکم نقل فرموده نهم آنکه صحت اسنادش نیز بنص حاکم ظاهر نموده دهم
آنکه عدم اخراج شیخین یعنی بخاری و مسلم نیز از حاکم نقل کرده و بنقل این افاده ظاهر فرموده که حدیث مدینة العلم
اگرچه بر شرط بخاری و مسلم بود لیکن ایشان بروایت آن احراز شرف نفرمودند و خویشتن را عرضهٔ تندید و تعییر
ناقدین نحاریر نمودند یازدهم آنکه حدیث مدینة العلم را بروایت جابر نیز از حاکم نقل فرموده در کمال تشیید و توطید آن

افزوده دوازدهم آنکه خود علامه جزری حدیث مدینة العلم را از جمله احادیثی دانسته که یا متواتر یا صحیح یا
حسن می‌باشد و چون علامه جزری از حاکم تصحیح آن بلا تعقب نقل کرده ظاهر آنست که قول او در باب این حدیث با قول
حاکم اتفاق داشته باشد سیزدهم آنکه علامه جزری حدیث مدینة العلم را از اسنای مناقب جناب امیر المؤمنین علیه السلام
دانسته چهاردهم آنکه واضح شد که جزری بجمع حدیث مدینة العلم و امثال آن درین کتاب طالب ثواب و قرب
از خداوند عالم گردیده و ظاهرست که العیاذ بالله اگر حدیث مدینة العلم نزد او از جمله موضوعات می‌بود کما هو زعم
المخاطب الشائن و الکابلی الماتن هرگز درج آن درین کتاب نمی‌فرمود و بجمع کتابی که شامل بر آنست طلب ثواب
و قرب نمی‌کرد زیرا که ادراج موضوعات و اکاذیب سبب تبعید و تعذیب ست نه موجب اثابت و تقریب
پانزدهم آنکه واضح شد که علامه جزری حدیث مدینة العلم و امثال آن را نسبت بدیگر مناقب جلیله و محاسن جمیله
جناب امیر المؤمنین علیه السلام مثل نزر من بحر و قل من کثر می‌داند و واضح ست کل الوضوح که اگر حدیث مدینة العلم
عیاذا بالله نزد جزری موضوع می‌بود هرگز آن را از مناقب جناب امیر المؤمنین علیه السلام نمی‌شمرد و فضلا از ینکه آن را قابل
درج در تصنیف بداند و آن را از جمله دیگر فضائل و مناقب که ذکر نکرده برای درج در کتاب خود منتخب نماید
فوا عجباه که حضرات مخاطب و الاتباع با آنهمه کمالات بارعه و ملکات ناصعه که اتباع و اشیاع حضرتش برای
او ادعای آن دارند و خود شاه صاحب نیز بکلمات تحذلق آمیز و جملات تفیهق انگیز خود همت بر تصویر علو
شان برمی‌گمارند از فهمیدن مقاصد و مآرب عبارات اسنی المطالب غض بصر و قطع نظر نموده مثل علامه جزری را
که بجمیع وجوه مبرّ و موید آن محکمه تایید و تشیید و توطید و تسدید حدیث مدینة العلم فرموده ست بی محابا قائل بوضع این حدیث
شریف وانمایند و در کتاب بهت صراح و کذب بواح قصب السبق از امثال مسیلمه و سجاح می‌ربایند و لیس
هذا منه ببدیع و طریف فقد عرف قدما بالتهالک علی الافتراء و التحریف والله العاصم عن
التخدیع و التلفیف و هو المجازی کل من یعتدی لزیغه علی الحق و یحیف و از عجائب آنست
که قاضی ثناء الله پانی پتی که حسب افاده مخاطب بیهقی وقت خود بوده علامه جزری را قائل بوضع این حدیث دانسته
و با وصف بیهقی وقت بودن نظرے بر افادات غالیه و اجادات عالیه کتاب اسنی المطالب علامه جزری نینداخته لیکن بس
غنیمت ست که قاضی مذکور قدح و جرح این حدیث شریف را مقبول و مسلم نداشته بطرد و مردود نمودن آن
رایت تحقیق و تنقید افراشته چنانچه اولا بنقل تحقیق علامه ابن حجر در تشیید مبانی آن افزوده و ثانیا بافادهٔ اینمعنی
که بسبب کثرت شواهد حکم بصحت این حدیث میتوان کرد نهایت وهن و هوان کلمات متعنتین واضح و لائح فرموده

کما دریت فیما سبق بعون اللہ الجلیل فلیکن منک علی ذکر بالتفصیل بالجملہ ازین بیان ثبات
اقتران کالصبح اذا اسفر واستبان واضح وعیان گردید کہ آنچہ شاہصاحب در اثبات مطعونیت حدیث
مدینۃ العلم اقوال زائغہ شنیعہ وکلمات زائفہ فظیعہ از اسلاف خویش نقل نمودہ اند بعضی ازان باطل محض
وافترای بحت ست وشطرے ازان اگر بعرض ثبوت ہم میرسد بحسب افادات بریہ وتحقیقات محکمہ دیگر منقدین
احبار ومحققین کبار از حلیہ صدق وسداد عاطل وباقصای مراتب سقوط وہبوط نازل میباشد ونقل اینچنین اقوال واہیہ
موہونہ وطامات سخیفہ مطعونہ جز افتضاح خود واسلاف خود حاصلی نیست ودر ذکر آن سوای اظہار انہماک در جحد ثابتات
وانکار واضحات طائلی نہ ومعہذالک از بیان سابق ولاحق اینہم بمرتبہ تحقق تام وثبوت لاکلام رسید کہ اینحدیث شریف و
خبر منیف بحدے مرصوص ومشید ومبرم ومؤکد ست کہ قدح آن از ہر کسیکہ باشد نزد نقاد واثبات ہرگز قابل اعتنا والتفات
نیست پس علاوہ ہر ہفواتے کہ شاہصاحب بذکر آن پرداختہ مایہ تندید وتعییر وتخجیل وتشویر برائے اسلاف
وکبرای نحاریر خود مہیا ساختہ اند کلماتے کہ از بعض متعنتین ارباب عناد ومتشددین اصحاب لداد در خلال بعض عبارات
سالفۃ النقل مثل عبارات تذکرۃ سیوطی ومرقاۃ ملا علی قاری وفیض القدیر مناوی منقول شدہ بر فرض ثبوت وصدور آن از ایشان
نیز لمع سراب ومثل نقش بر آب ست کہ ہیچ عاقل بصیر وناقد خبیر بامثال آن ترہات واشباہ آن طامات مخدوع
ومغرور نخواہد گردید واز ہمین جاست کہ خود ناقلین آن مثل علامہ سیوطی وملا علی قاری وعلامہ مناوی پے بطلان
وفساد وانخرام وانہدام آن بردہ طریق تعقب ورد آن بذکر تحقیقات انیقہ وتبیینات رشیقہ وتسدیدات کافیہ
وتشییدات وافیہ متثبتین ومبرین ومحصفین ومحکمین اینحدیث شریف سپردہ اند ومردودیت ومطرودیت
آن بخصوص کلمات متینہ وخصوص افادات رزینہ دیگر اعلام محققین واحبار منقدین سنیہ نیز واضح ولائح ست
کما سبق فلا تکن من الذاہلین المبعدین الحائدین ولا تعدل عن ہذا الحدیث الحصیف المتین
الذی عز مثارہ علی رغم انف الجاحدین **قولہ** پس بتمسک باین احادیث موضوعہ کہ اہلسنت از از
دائرہ تمسک واحتجاج خارج کردہ اند در مقام الزام ایشان دلیل صریح بے دانشمندی علمای شیعہ **اقول** مخاطب
کثیر الاعوجاج عظیم اللجاج درین قول واضح الخداج وکلام فاسد الانتاج خویش مرتکب افک عظیم وکذب جسیم
وزور شنیع وبہت فظیع گردیدہ شیوہ مباہتین عظیم العناد وطریقہ مکابرین کثیر اللداد برگزیدہ وبر متتبع بیانات
رشیقہ ومتفحص تبیینات انیقہ کہ حسب افادات علمای احبار ونقاد کبار سنیہ در مجلدات سابقہ ودرین مجلد
مذکور شدہ در کمال وضوح وظہور ست کہ حدیث مدینۃ العلم وامثال آن احادیثی ست کہ حسب تحقیق حفاظ اعلام

بتنقید اثبات کرام اہلسنت از جملہ احادیث صحیحہ مستندہ و اخبار ثابتہ معتمدہ ست و یقینا قابل تمسک و احتجاج می باشد
و خاک ذلت و عار بر رؤس ارباب جحود و انکار کما ینبغی می پاشد و اورودن علمای شیعہ این احادیث را در مقام الزام
خصام و محل افحام منکرین خلافت بلا فصل جناب امیر المومنین علیہ السلام در نہایت حصافت و ابرام و کمال حصانت و
استحکام و نزد ارباب احلام و اصحاب افہام دلیل صریح علو مکان علمای اہل حق کرام در علم مناظرہ و کلام و برہان صحیح
مہارت شان در تبکیت و تسکیت منکرین لئام ست نہ آنکہ جای سخریہ و فسوس و تشنیع معکوس و تقریع منکوس و تفظیع
مرکوس شاہصاحب عظیم المقام و دیگر اتباع الغشام ان قدوۂ و امام عوام کالانعام بودہ باشد مگر نمی بینی کہ قطع نظر از
دیگر احادیث بالخصوص این حدیث شریف یعنی حدیث انا مدینة العلم بمرتبہ رسیدہ کہ جمع غفیر و اعاظم حفاظ و اساطین و افاخم نقاد
محدثین سنیہ تصحیح او و اخراج و ذکر و درج آن گردیدہ و عدد کثیر از اکابر اعالی مقام و جہابذۂ ذوی الاحترام سنیان این حدیث شریف را بصیغ
حتم و جزم ذکر کردہ بمنظر کمال رزانت و متانت آن گردیدہ و جماعہ سدیدہ از نقدۂ منقدین و سباق محققین بافادات خود صحت این حدیث و ثبوت
فرمودہ و قواعد عدیدہ از اہل نقد بتحقیق و تحقیق اصحاب تدقیق حسن بود ان الحرومین نمودہ اند و علاوہ برین اکابر منیف بحد ثبات و تحقیق
و قابل تمسک و احتجاج گردیدہ بسیاری از علمای اعلام محققین فخام سنیہ در رسائل دینیہ و صحائف یقینیہ باین استدلال فرمودہ کمال ثبوت و تحقق آن بر آیات متقنین
مستفیض نمودہ اند سابقا شنیدی کہ علامہ عاصمی در زین الفتی در بیان مشابہات جناب امیر المومنین علیہ السلام
با حضرت آدم علیہ السلام در مقام اثبات علم و حکمت جناب امیر المومنین علیہ السلام احتجاج باین حدیث شریف نمودہ
چنانچہ گفتہ وکذلک المرتضی رضوان اللہ علیہ فضل بالعلم والحکمة ففاق بہما جمیع الامة ما خلا
الخلفاء الماضین رضی اللہ عنہم اجمعین ولذلک وصفہ الرسول علیہ السلام بہما حیث قال یا
علی ملئت علما وحکمة وذکر فی الحدیث عن المرتضی رضوان اللہ علیہ ان النبی صلی اللہ علیہ
کان ذات لیلة فی بیت ام سلمة فبکرت علیہ بالغداة فاذا عبد اللہ بن عباس بالباب فخرج
النبی صلی اللہ علیہ الی المسجد وعلی عن یمینہ وابن عباس عن یسارہ فقال النبی علیہ السلام یا علی
ما اول نعم اللہ علیک قال ان خلقنی فاحسن خلقی قال ثم ماذا قال ان عرفنی نفسہ قال ثم ماذا قال قلت
وان تعدوا نعمة اللہ لا تحصوها قال فضرب النبی صلی اللہ علیہ یدہ علی کتفی وقال یا علی
ملئت علما وحکمة ولذلک قال النبی صلی اللہ علیہ انا مدینة العلم وعلی بابہا ونیز علامہ
عاصمی در زین الفتی در ذکر مشابہات جناب امیر المومنین علیہ السلام با حضرت داود علیہ السلام استدلال بحدیث
مدینة العلم فرمودہ چنانچہ گفتہ فکذلک المرتضی رضوان اللہ علیہ اوتی من فصل الخطاب کما ذکرناہ فی

معنی قوله علیه السلام انا مدینة العلم و علی بابها و فی فصل قضائه و نیز علامه عاصمی در زین الفتی در بیان اسماء جناب امیر المومنین علیه السلام بحدیث شریف استدلال کرده بر اینکه باب مدینة العلم از جمله اسمائیست که جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم جناب امیر المومنین علیه السلام را بآن مسمی فرموده و علامه اخطب خوارزم در کتاب المناقب بحدیث مدینة العلم بر غزارت علم جناب امیر المومنین علیه السلام احتجاج کرده و ابو الحجاج بلوی در کتاب الفبا بحدیث مدینة العلم احتجاج بر علو مکان جناب امیر المومنین علیه السلام در علم نموده و محیی الدین ابن العربی در کتاب الدر المکنون و الجوهر المصون بانحدیث شریف استدلال نموده بر اینکه جناب امیر المومنین علیه السلام علم حروف را از جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم بمیراث یافته چنانچه در کتاب مذکور علی ما نقل عنه البلخی فی الینابیع گفته و الامام علی رضی الله عنه ورث علم الحروف من سیدنا محمد صلی الله علیه و سلم و الیه الاشارة بقوله صلی الله علیه و سلم انا مدینة العلم و علی بابها فمن اراد العلم فعلیه بالباب و علامه کمال الدین محمد بن طلحه شافعی در کتاب الدر المنظم بحدیث مدینة العلم احتجاج نموده برین افاده که جناب امیر المومنین علیه السلام عالم علم مکنون بوده چنانچه در کتاب مزبور علی ما نقل عنه البلخی فی الینابیع گفته و قد ذکرت فی هذا الکتاب الناطق بالصواب بجفر الامام علی بن ابی طالب رضی الله عنه و هو الف و سبعمائة مصدر من مفاتیح العلوم و مصابیح النجوم المعروف عند علماء الحروف بالجفر الجامع و النور اللامع و هو عبارة عن لوح القضاء و القدر عند الصوفیه و قیل مفتاح اللوح و القلم و قیل سر القضاء و القدر و قیل مفتاح العلم اللدنی و هما کتابان جلیلان احدهما ذکره الامام علی کرم الله وجهه علی المنبر و هو قائم یخطب بالکوفة علی ما سیاتی بیانه و هو المسمی بخطبة البیان و الاخر اسره رسول الله صلی الله علیه و سلم فی هذا العلم المکنون هو المشار الیه بقوله صلی الله علیه و سلم انا مدینة العلم و علی بابها و امره بتدوینه فکتبه الامام علی رضی الله عنه حروفا مفرقة علی طریقة سفر آدم علیه السلام فی جفر یعنی فی رق قد صنع من جلد البعیر و اشتهر بین الناس بالجفر الجامع و النور اللامع و قیل الجفر و الجامعة و فیه ما جری للاولین و ما یجری للآخرین و نیز علامه ابن طلحه در کتاب الدر المنظم این حدیث شریف را بر اختصاص آل محمد علیهم السلام بعلم جفر بمدینه بودن جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله و سلم و باب المدینه بودن جناب امیر المومنین علیه السلام استدلال نموده چنانچه در کتاب مذکور علی ما نقل عنه البلخی فی الینابیع گفته و الغرض من هذا السر الباهر و الرمز الفاخر اظهار لوائح لارباب الذوق لانه من العلوم الجسیمة الفاتحة لابواب المدینة لا بمسئلة ناسوتی

ولا ینظر به الا اهو تی وهذا هو العلم الذي حضر به آل محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم والعلم الذي بمحمد النبي صلى الله عليه وسلم مدينته
وعلي بابها و نیز علامه ابن طلحه در مطالب السئول در مقام تبیین انزع بطین بودن جناب امیر المؤمنین علیه السلام احتجاج
بحدیث مدینة العلم نموده کما سبق و نیز علامه ابن طلحه در مطالب السئول در ضمن ادله توفر علم و فضل جناب
امیر المؤمنین علیه السلام باین حدیث شریف تمسک فرموده و آنرا از جمله احادیث صحیحه جیده و از اجمه صحیحه و معتقده دانسته کما دریافتی سابقا
و علامه محمد بن یوسف گنجی در کفایة الطالب علاوه بر اینکه بابی خاص برای آن معقود نموده و در اثبات
و ابرام آن بذل مجهود فرموده باین حدیث شریف استدلال بر اولیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام در قتال اهل بغی کرده
و محب الدین طبری در کتاب الریاض النضره حدیث مدینه را دلیل اختصاص جناب امیر المؤمنین علیه السلام بباب
مدینة العلم بودن گردانیده و در ذخائر العقبی نیز آنرا شاهد بودن آنجناب باب مدینة العلم دانسته و علامه سعید الدین
فرغانی در شرح قصیدهٔ تائیه فارضیه بحدیث مدینة العلم احتجاج نموده برینمعنی که علم و کشف معضلات
کلام عظیم و کتاب کریم باوضح بیان حصه جناب امیر المؤمنین میباشد چنانچه در شرح مذکور بشرح شعر کراما اتم
من بعض ما خصهم به * بما خصهم من ارث کل فضیلة * گفته واما حصة علي بن ابي طالب
كرم الله وجهه العلم و كشف والكشف معضلات الكلام العظيم والكتاب الكريم الذي
هو من اخص معجزاته صلى الله عليه وسلم باوضح بيان بما ناله بقوله صلى الله عليه وسلم انا مدينة
العلم وعلي بابها وبقوله من كنت مولاه فعلي مولاه مع فضائل اخر لا تعد ولا تحصى و نیز فرغانی
در شرح فارسی قصیده تائیه حدیث مدینه را دلیل رسیدن علم بجناب امیر المؤمنین علیه السلام بطور میراث از جناب
رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم دانسته چنانچه در شرح شعر * واوضح بالتأويل ما كان مشكلا * علي
بعلم ناله بالوصية * علي با نقل عنه گفته پیدا و روشن کرد علی بتاویل آنچه مشکل و پوشیده بود از معنی مراد قرآن و حدیث
بر غیر او از صحابه خصوصا عمر چنانچه دران معرض گفته است لولا علي لهلك عمر با آنکه بیان تفسیر آن مشکلات استعراض گشته بود
علی که بوی میراث رسیده بود از مصطفی بوصیتی که از جهت وی فرموده بود انی تارك فيكم الثقلين كتاب الله وعترتي
اذكركم الله في اهل بيتي سه بار و باز فرموده انت مني بمنزلة هارون من موسى غير انه لا نبي بعدي و با آنچه گفت
انا مدينة العلم وعلي بابها انتهى و سید علی همدانی در مشارب الاذواق شرح قصیده خمریه فارضیه بحدیث
مدینة العلم احتجاج نموده بر اینکه جناب امیر المؤمنین علیه السلام ساقی کوثر شراب محبت ذو الجلال و موصل متعطشان
فیافی آمال بورود زلال وصال است و امام الدین محمد الهجروی الایجی در کتاب اسماء النبی وخلفائه الاربعه

فالعلم

با حدیث شریف استدلال کرده بر آنکه باب مدینة العلم از اسمائے جناب امیر المومنین علیه السلام ست و زین الدین
ابوبکر خوافی این حدیث شریف را در محل تایید اختصاص جناب امیر المومنین علیه السلام بمزید علم و حکمت آورده
و ملک العلما شهاب الدین دولت آبادی در هدایة السعدا بمودای حدیث مدینة العلم برای اظهار
بطلان افترای بعض مفترین استدلال و احتجاج نموده و نیز در هدایة السعدا باین حدیث شریف در معرض اثبات
وراثت جناب امیر المومنین علیه السلام و عدم وراثت عباس تمسک کرده و شهاب الدین احمد در توضیح الدلائل
در باب خامس عشر آن باین حدیث شریف استدلال نموده بآنکه جناب امیر المومنین علیه السلام باب مدینه علم ست
و نیز شهاب الدین احمد در توضیح الدلائل بر بودن باب مدینة العلم از اسمای جناب امیر المومنین علیه السلام باین احتجاج کرده
و نور الدین بن الصباغ المالکی در فصول مهمه در بیان تفجر بحار علوم از صدر جناب امیر المومنین علیه السلام باین
حدیث شریف تمسک نموده و عبد الرحمن بن محمد بسطامی در درة المعارف باین حدیث شریف
استدلال نموده بر آنکه امیر المومنین علیه السلام وارث علم اسرار حروف از جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله و سلم
گردیده و شمس الدین محمد بن یحیی اللاهجی در مفاتیح الاعجاز شرح گلشن راز این حدیث منیف را معرض احتجاج
و استدلال بر اقربیت جناب امیر المومنین علیه السلام بسوے جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله و سلم آورده
و حسین بن علی الکاشفی در روضة الشهدا در مدح علم جناب امیر المومنین علیه السلام باین حدیث متین تمسک
کرده و فضل بن روزبهان در کتاب الباطل خود این حدیث شریف را دلیل وفور علم حضرت امیر المومنین
علیه السلام و استحضار اجوبه وقائع و اطلاع بر علوم و معارف گردانیده و کمال الدین میبذی در فواتح
شرح دیوان منسوب بجناب امیر المومنین علیه السلام باین حدیث شریف استدلال نموده بر اینکه طالبان طریق ایقان
و شاربان رحیق عرفان را واجبست که متوجه باشند بباطن ملکوت موطن حضرت امیر المومنین علیه السلام و محمد
بن یوسف شامی در سبل الهدی و الرشاد این حدیث شریف را دلیل بودن مدینة العلم از اسمائے جناب
رسالتماب صلی الله علیه و آله و سلم گردانیده و ابن حجر مکی در منح مکیه شرح قصیده همزیه در شرح شعر
کم ابانت آیاته من علوم ۔ عن حروف ابان عنها الهجاء ۔ باین حدیث استدلال نموده بر اینکه جناب
امیر المومنین علیه السلام وارث معظم علم قرآن از جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله و سلم شده و نیز ابن حجر مکی در
منح مکیه بشرح شعر و وزیر ابن عمه فی المعالی ۔ و من الاهل تسعد الوزراء ۔ در بیان امداد فرمودن
جناب رسالتماب صلی الله علیه و آله و سلم جناب امیر المومنین علیه السلام العلوم بحدیث مدینة العلم متمسک گردیده و نیز ابن حجر

مکی در منح مکیہ در شرح شعر سہ لم یزده کشف الغطاء یقیناً ٭ بل ھو الشمس ما علیہ غطاء اینحدیث شریف را دلیل گردانیدہ برانیکہ اللہ سبحانہ مختص فرمودہ امیر المومنین علیہ السلام را از علوم بچیزے کہ قاصر میشود ازان عبارات ونیز ابن حجر مکی در تطہیر الجنان اینحدیث شریف را دلیل اعلمیت جناب امیر المومنین علیہ السلام وانمودہ وجمال الدین محدث در روضۃ الاحباب در مدح علم جناب امیر المومنین علیہ السلام باینحدیث شریف استدلال کردہ وسید محمد بخاری در تذکرۃ الابرار بر وفور علم جناب امیر المومنین علیہ السلام باینحدیث منیف احتجاج نمودہ وعلی عزیزی در سراج منیر شرح جامع صغیر باینحدیث شریف احتجاج نمودہ بر اینکہ سزاوارست برای عالم اینکہ خبر دہد مردم را بفضل کسیکہ شناختہ ہست فضل اورا تاکہ مردم از واخذ علم نمایند ونور الدین شبراملسی در تیسیر المطالب السنیہ اینحدیث شریف را دلیل گردانیدہ براینکہ مدینۃ العلم از اسمائے جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ والہ وسلم میباشد وابراہیم بن الحسن الکردی در نبراس اینحدیث شریف را دلیل باب مدینۃ العلم بودن جناب امیر المومنین علیہ السلام دانستہ واسمعیل بن سلیمان الکردی در کتاب جلاء النظر باینحدیث شریف بر برات ساحت علیای جناب امیر المومنین علیہ السلام از خطا احتجاج نمودہ چنانچہ در کتاب مذکور گفتہ وقد زاد ابن تیمیۃ باشیاء ومن جملتہا ما ذکرہ الفقیہ ابن حجر الہیتمی رحمہ اللہ فی فتاواہ الحدیثیۃ عن بعض اجلاء عصرہ انہ سمعہ یقول وھو علی منبر جامع الجبل بالصالحیۃ ان سیدنا عمر رضی اللہ عنہ لہ غلطات ای غلطات وان سیدنا علیا رضی اللہ عنہ اخطأ فی اکثر من ثلثمائۃ مکان فیالیت شعری من این یحصل لک النص اذا اخطأ عمر وعلی رضی اللہ عنہما بزعمک اما سمعت قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی حق سیدنا علی انا مدینۃ العلم وعلی بابہا الخ ومحمد بن عبد الباقی الزرقانی در شرح مواہب لدنیہ در اثبات بودن مدینۃ العلم از اسمای جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ وسلم باینحدیث شریف استدلال نمودہ وشیخ سلیمان جمل در فتوحات احمدیہ باینحدیث شریف استدلال کردہ براینکہ جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ والہ وسلم جناب امیر المومنین علیہ السلام بعلوم امداد فرمودہ وقمر الدین الحسینی الاورنقابادی در نور الکریمتین بحدیث مدینۃ العلم استدلال نمودہ براینکہ جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ والہ وسلم اشارہ بکلیہ بیت نبوت فرمودہ وشہاب الدین عجیلی در ذخیرۃ المآل بحدیث مدینۃ العلم احتجاج نمودہ براینکہ جناب امیر المومنین علیہ السلام باب العلم ست وعلاوہ برین دیگر علماے کبار ونبہاے احبار سنیہ باینحدیث شریف احتجاج واستدلال نمودہ روان جاحد عنید ومنکر مرید کما ینبغی فرسودہ اند پس مقام حیرت واستعجاب ست کہ چسان مخاطب والاتبار پے سپر وادی پرخار

جحود و انکار این حدیث مشرق لمنار گردیده باد عای باطل اخراج اهلسنت این حدیث شریف را از دائره تمسک و احتجاج از افادات اکابر اهل مذهب خود تغافل و تعامی صریح ورزیده بارالها مگر اینکه اینهمه فحول اعلام و صدور محافل خویش را از زمرهٔ اهلسنت خارج و در زمرهٔ اهل بدعت مارج تصور کرده باشد و عجب بر عجب اینست که شاه ولی الله والد مخاطب نیز در قرة العینین جا بجا بحدیث مدینة العلم استدلال و احتجاج فرموده و در ازالة الخفا نیز بان تمسک نموده کما سبق مفصلاً پس نمی دانم که شاه صاحب بعد ادراک این معنی یا تکذیب دعوی باطله خود خواهند فرمود یا اینکه والد ماجد خود را نیز از زمرهٔ اهلسنت اخراج نموده قصب السبق در نصرت باطل خواهند ربود و عجب از همه آنست که خود مخاطب بجواب سوال بعض سائلین سالک طریق استدلال و احتجاج باین حدیث متین گردیده طریق اذعان و انقیاد باین حدیث واضح الرشاد گزیده کما دریت فیما سبق و اینمقام محل کمال تحیر ارباب اعلام است که شاه صاحب در ینجا بمقابلهٔ اهل حق همت بر ادعای اخراج اهلسنت این حدیث را از دائره تمسک و احتجاج میگمارند و با اینکه از دیگر متبعین افادات نقاد نحاریر بری می دارند و خود در جواب بعض مستفیدین بتمسک و استدلال بان میفرمایند و این تهافت عجیب و تناقض غریب ارباب افهام را حیرت بر حیرت می افزاید و حق اینست که بمفاد الحق یعلو و لا یعلی شاه صاحب را در استدلال و احتجاج باین حدیث شریف حق بر زبان جاری گردید تا بخیه در تحفه بسر وقه تفوه بان کرده بودند با فاده مبرمه خود شان سراسر باطل و مضمحل شد و آب رسید و الحمد لله علی ذلک حمداً جزیلا **قوله** و این بدان ماند که شخصی معرفت پیدا کند با نوکر شخصیکه او را از نوکری بر طرف کرده و تقصیرات او را دیده و خیانت او را معلوم نموده از خانه خود بر آورده منادی در شهر گردانده که فلان نوکر را بامن سروکاری نیست من ذمه دار او نیستم و عهده معاملات او ندارم این شخص ساده لوح اینهمه مراتب را دانسته بان نوکر معامله دین نمود و زر معامله از ان شخص در خواستن آغاز نهاد این ساده لوح نزد عقلا در کمال مرتبه سفاهت خواهد بود **اقول** این کلمات حروریت سمات ناصبیت آیات از افحش ترهات و اسمج خرافات و افظع طامات و اقبح محالات و اشنع هفوات و افضح عثرات و انکر خزعبلات و اوهن تمحلات و اشوه تعصبات و افسد تفوهات ست و منشای آن جز نصب و عدوان و بغی و شنآن و فقدان ایمان و انعدام ایقان و استخفاف ارشادات حبیب ایزد منان و استکبار از قبول فضائل اهل بیت علیه و علیهم الاف السلام ما توالی الاعصار و تعاقب الملوان دیگر چیزی نیست یا للعجب مگر دیدن رخ اهل احادیث جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله الاطیاب با نفحه مسک و جناب علاب همین ست که امثال این اخبار مستفیضه بل متواتره و اضراب این احادیث مرویه بطرق متضافره متکاثره را باینچنین مزخرفات سخیفه فاسده و دلالات

مستفظعه کاسده تلقی نمایند و باین نحو تمثیلات مخزیه خاسره و تشبیهات مردوده بارهٔ اتمهین و تحسین آن نمایند و انکه کما بهرهٔ خفیف و حظ
خفیف از انصاف دارند همت خود بر مکابرت و لداد و مباهتت و عناد بر نگمارند ایشان نیز تنگ می دانند
که اینگونه حصائد لسان قطع نظر از آنکه بعید از شان اهل نقد و عرفان ست یقینا مخرج از دائرهٔ اسلام و ایمان و مولج
در زمرهٔ اهل کفر و طغیان میباشد و حیرتم بسوئے خود میکشد که چگونه مخاطب والا نژاد در حالت مزید اضطرام و احتداد
نیران ضغائن و احقاد و غلیان و اشتداد مواد ابطال و افساد زبان بشناعت ترجمان باین مفوه باطله و قولهٔ عاطله
آلوده ساخته نقاب حیا و شرم و تحشم و آزرم از رخ خویش انداخته و ندانسته که باین کلام جالب ملام که سراسر فاسد النظام
و بین الانخرام و الانثلام ست حد تشنیع بکجا میرسد و گوشه این سخریه و فسوس بکجا میخورد آیا از جملهٔ محققین اعلام
و منقدین فخام اهل سنت و جماعت جماعاتی نیستند که بافادات صحیحه و تصریحات صریحه خود تصحیح و تحسین این احادیث
نموده اند آیا از حفاظ کرام و نقاد عظام سنیه طائفه نیستند که بروایت و اخراج این احادیث رغم آناف جاحدین
فرموده اند آیا از علمای احبار و نبهای کبار مستنین زمره نیستند که بجزم و حزم این احادیث را ذکر کرده زنگ ارتیاب
از خواطر زدوده اند آیا از کملائے عالیمقام و نبلائے عظیم الاحتشام سنیین زرافه نمیباشند که بعنوانات عدیده
مفیده حتم بتثبیت این احادیث شریفه فرموده اند آیا از نقاد نحاریر و حذاق مشاهیر مخالفین جماعتی نیستند که شبهات
جاحدین و منکرین این احادیث منیفه را بانامل تحقیق فرسوده اند آیا از عظمای مشهورین و فخمائے معروفین سنیه
جمعی نیستند که احتجاج باین احادیث متینه کرده ابواب ترصین آن گشوده اند پس کاش مخاطب حظی از تامل و تدبر
برمیداشت و مفاد این تمثیل بارد و داغ ساده لوحی و سفاهت و نیل سنن بے عقلی و بلاهت بر نواصی ائمهٔ ارکان
عالیشان و اعضاد رفیع المکان مذهب خود میگذاشت بالجمله فلا یخفی علی المنصف النبیل - الذی هجر
الزیغ الهجر الجمیل - ان المخاطب الضلیل ؛ لقد ضل سواء السبیل ؛ فی هذا التمثیل العلیل
والتشبیه الضئیل ؛ المقحم صاحبه فی العذاب الوبیل - والمورث له شدید التنکیل - کبر
مقتا عند الله ان یرمی الحدیث المصحح بالسخریة والاستهزاء - و یعزو الحق الواضح الی الکذب
والافتراء - و یبالغ فی تشیید اساس الباطل الخاسر - و یوغل فی احصاف مبانی الضلال البائر -
ولا یخاف بطش الله و سطوته - ولا یخشی اخذه بالقدرة و نقمته و یجحن باحادیث نبیه المعظم
و یطعن فی فضائله آله الکرام علیه و علیهم اشرف الصلوة والسلام الی یوم البعث و القیام فلو ذکر
المخاطب ما فی هذا التشدق والتفیهق - والتنطع والتهور والتخذلق - وضرب الامثال -

وتلفيق سخائف الاقوال - والتشبث بالكلمات المرديه - والهفوات الموبقة - والخزعبلات المهلكة - والخرافات المنهكة - من الشنار والعوار والبوار والخزي والخيبة والخسار - والدمار والتباب والتبار - والعمه والسفه وخلع ربقة الدين - وابداء عجر القلب وبجره بالبيقين ثم حال وجلا - واندهش ذهلا - وكبح عنانه ندما - وزم لسانه سدما - ولما تفوه بكلمة - ولما نبس بنفثة - لكن ذهب به قائد العمى الى اسباب العدوان والطغيان - واوصله سائق الجهل الى مرامي الشحناء والشنان - وبلغ به حب الباطل الى عقبات كؤده - فنسي مواقف يوم يسال فيه عن المودة يا سبحان الله كيف تطيب نفس مومن موقر للدين معظم لشعائره - مجل لحرماته ومقتبس من منائره ان ينبس بمثل هذا المثل الفظيع المشتمل على التعيير الشنيع - والازراء القبيح - والثلب الفضيح - ولكن حب الباطل يعمي البصائر - ويغشي السرائر - ويغل الضمائر ويصم الاذان - ويفسد الايمان - ويدغل الايقان - ويبعث على الاقتحام في المهالك والتوغل في الحوالك - والتردي في المعاطب - والانخداع بالكواذب - وقد حاق والحمد لله بنفسه وبال هذا التمثيل الاعوج ونزل به وبوالده نكال هذا الهذر الاسمج - فانهما بنفسهما قد اعتمدا على هذا الحديث الشريف - واستندا بهذا الخبر المنيف - فكيف ينسب نفسه ووالده الى الاعتماد على الخادم الخائن والركون الى السارق المائن - هل هذا الا هذر قبيح - وهراء فضيح والعجب كل العجب ان المخاطب الكثير الشغب مع هذه المجازفات الفاحشة - والتعنتات المدهشة التي تذهل كل ذي راي سديد يدعي حصول الملكة المعتد بها في فهم معاني الاحاديث وادراك دقائق الاسانيد فتعسا لهذه الملكة وبهرا وتبا لها ودفرا - حيث قادتنا الى ابطال الاحاديث الصحيحة الثابتة والروايات الاثيلة التي هي عن اصول التحقيق نابتة - التي اثبتها والده وشيخه وفخره وعماده وشرفه وسناده الذي ادعى بالاستفادة منه تلك الملكة الغريبة - وتجاسر بالاقتراع اليه على انتحال هذه القوة العجيبة ولعمرك ان المخاطب ما يروم بالتفوه بهذا الكلام المعتل - والتقول بهذا الهذر المختل - والجسارة على هذه الكلمات السخيفة الواهية الجالبة على متفوهها كل بائقة وداهية الا تعفية رسوم التحديث بزعمه الكاسد المبهرج - وتوعير وجوه تحسينه الفاسد المحلج - ولا يدري ان اهل النقد والامعان والحفظ والاتقان المجددين لما اندرس

من آثاره المجتهدین فی آثار مقباسه ورفع مناره یدرؤن فی صدره ویدفعون فی نحره
ویبصرون الحق بتأزیره ویشیدون مبانی الصدق بتقریره ویحسمون مواد الریب عن اساسها
وینورون طرق الهدایة باضاءة نبراسها ویظهرون الصواب الصالح کالقمر اللیاح ویجعلون
ما الفقه من الاباطیل کهشیم تذروه الریاح **قوله** ومع هذا مفید مدعا هم نیست زیرا که اگر شخصی باب
مدینة العلم شد لازم نیست که صاحب ریاست عام هم باشد بلا فصل بعد از پیغمبر **اقول** بر ارباب اذهان ذاکیه
واصحاب عقول صافیه که بصر بصیرت شان بغشاوه عصبیت وعناد محجوب نگردیده وطبع جحود ولداد بر صفحه دل
شان نرسیده مخفی ومحتجب نیست که نفی دلالت حدیث مدینة العلم بر مدعا محض عدوان وجفا وبحت طغیان
واعتداست وکسانیکه معانی احادیث واخبار نبویه را بچشم بینا دیده اند وکلام حقائق نظام جناب سرور انام علیه
وآله آلاف التحیة والسلام را بگوش حق نیوش شنیده نزد ایشان بکمال وضوح وظهور واضح ولائح ست که
استدلال باین حدیث شریف بوجوه عدیده وعنوانات سدیده افاده مقصود ومرام اهل حق کرام که خلافت بلا فصل
جناب امیر المومنین علیه السلام ست مینماید واحتجاج باین خبر منیف بتقریبات انیقه وتقریرات رشیقه در
تشیید مبانی مطلوب می افزاید **اول** آنکه این حدیث شریف دلالت دارد بر اعلمیت جناب امیر المومنین
علیه السلام واعلمیت مستلزم افضلیت ست وبعد ثبوت افضلیت کار اهل عقل نیست که در خلافت بلا فصل
آنجناب ارتیاب ورزند لانه قد ثبت غیر مرة ان الافضل متعین للخلافة والامامة ولا یتعدی
عنه امر الریاسة والزعامة **اما امر اول** اعنی دلالت این حدیث شریف بر اعلمیت جناب امیر المومنین
علیه السلام پس بکمال مرتبه واضح وآشکار ودر سطوع ولموع کالشمس فی رابعة النهار می باشد زیرا که هرگاه
بنص این حدیث شریف جناب رسالت مآب صلی الله علیه وآله وسلم مدینه علم باشد وجناب امیر المومنین علیه السلام
باب آن بوده باشد بلا شبهه لازم ست که آنجناب از دیگران افضل واعلم باشد چه اگر از باب این مدینه دیگران عالمتر باشند
لازم آید نقصان باب ونقصان باب مفضی ست بنقصان مدینه وذلک ما لا یجتری مسلم علی تقوله ولا
مومن علی تخیله **وتقریب** دلالت حدیث بر اعلمیت جناب امیر المومنین علیه السلام بطریق دیگر اینست
که مفاد صریح این حدیث شریف آنست که جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم مدینه علم ست وجناب امیر المومنین
علیه السلام باب آن مدینه می باشد وهر که عقل سلیم وفهم مستقیم داشته باشد بعین الیقین می داند که باب مدینه همان
کس می تواند شد که عارف بجمله علوم مدینه علم باشد واین معنی بحمد الله مستلزم اعلمیت جناب امیر المومنین علیه السلام ست از

قاطبہ خلائق فضلا عن سائر الاصحاب چہ ظاہرست ولا کظہور النور علی شاہق الطور کہ جناب رسالتمآب صلی اللہ
علیہ وآلہ الاطیاب در علوم ربانیہ و معارف صمدانیہ از جملہ انبیاء مرسلین و ملائکہ مقربین سلام اللہ علیہم اجمعین اعلم و
اکمل بود و ہر چند این مطلب معہود و از جلیات واضحہ و منسلک در سلک متبینات لائحہ ست لیکن درینمقام بعضی از
تقریرات علماء سنیہ متعلق باین باب مذکور می نمایم تا بعد ادراک آن در حصول جملہ کمالات علمیہ مدینة العلم برای باب
مدینة العلم ہیچکس را محل ارتیاب نبودہ باشد ابوحامد غزالی در رسالہ لدنیہ گفتہ والطریق الثانی التعلیم الربانی وذلک
علی وجہین الاول القاء الوحی وهو ان النفس اذا کملت بذاتها یزول عنها دنس الطبیعة ودرن الحرص
والامل وینفصل نظرها عن شہوات الدنیا وینقطع نسبها عن الامانی الفانیة وتقبل بوجهها علی
بارئها ومنشئها وتتمسک بجود مبدعها وتعتمد علی افادته وفیض نوره والله تعالی بحسن عنایته
یقبل علی تلک النفس اقبالا کلیا وینظر الیها نظرا الٰهیا ویتخذ منها لوحا ومن النفس الکلی قلما
وینقش فیها جمیع علومه ویصیر العقل الکلی کالمعلم والنفس القدسی کالمتعلم فیحصل جمیع العلوم لتلک النفس وینقش
فیها جمیع الصور من غیر تعلم وتفکر ومصداق هذا قوله تعالی لنبیه صلی الله علیه وسلم وعلمک ما لم تکن تعلم الآیة
فعلم الانبیاء اشرف رتبة من جمیع علوم الخلائق لان حصوله من الله تعالی بلا واسطة ووسیلة وبیان هذه
الکلمة یوجد فی قصة آدم والملائکة فانهم تعلموا طول عمرهم وحصلوا بفنون الطرق الکثیرة العلوم حتی صاروا
اعلم المخلوقات واعرف الموجودات وآدم لما جاء ما کان عالما لانه ما تعلم وما رای معلما فتفاخرت
الملائکة علیه وتجبروا وتکبروا وقالوا نحن نسبح بحمدک ونقدس لک ونعلم حقائق الاشیاء فرجع آدم الی
باب خالقه واخرج قلبه واقبل بالاستعانة علی الرب تعالی فعلمه الاسماء کلها ثم عرضهم علی الملائکة فقال
انبئونی باسماء هؤلاء ان کنتم صادقین فصغر حالهم عند آدم وقل علمهم وانکسرت سفینة جبروتهم
فغرقوا فی العجز فقالوا لا علم لنا فقال تعالی یا آدم انبئهم باسمائهم فانبأهم آدم عن مکنونات الغیب و
مستترات الامر فتقرر الامر عند العقلاء ان العلم الغیبی المتولد عن الوحی اقوی واکمل من العلوم
المکتسبة وصار علم الوحی ارث الانبیاء وحق الرسل حتی غلق الله باب الوحی فی عهد سیدنا محمد علیه الصلوة
والسلام فکان رسول الله صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین وکان اعلم وافصح العرب والعجم وکان یقول
ادبنی ربی فاحسن تادیبی وقال لقومه انا اعلمکم بالله واخشاکم من الله وانما کان علمه اشرف واکمل
واقوی لانه حصل عن التعلیم الربانی وما اشتغل قط بالتعلم والتعلیم الانسانی فقال تعالی علمه شدید القوی

قاضی عیاض بن موسی الیحصبی در کتاب الشفا بتعریف حقوق المصطفی گفته **فصل** ومن معجزاته الباهرة ما جمعه الله تعالی له من المعارف والعلوم وخصه به من الاطلاع علی جمیع مصالح الدنیا والدین ومعرفته بامور شرائعه وقوانین دینه وسیاسة عباده ومصالح امته وما کان فی الامم قبله وقصص الانبیاء والرسل والجبابرة والقرون الماضیة من لدن آدم الی زمنه وحفظ شرائعهم وکتبهم ووعی سیرهم وسرد انبائهم وایام الله فیهم وصفات اعیانهم واختلاف آرائهم والمعرفة بمددهم واعمارهم وحکم حکمائهم ومحاجة کل امة من الکفرة ومعارضة کل فرقة من الکتابیین بما فی کتبهم واعلامهم باسرارها ومخبات علومها واخبارهم بما کتموه من ذلک وغیره الی الاحتواء علی لغات العرب وغریب الفاظ فرقها والاحاطة بضروب فصاحتها والحفظ لایامها وامثالها وحکمها ومعانی اشعارها والتخصیص بجوامع کلمها الی المعرفة بضرب الامثال الصحیحة والحکم البینة لتقریب التفهیم للغامض والتبیین للمشکل الی تمهید قواعد الشرع الذی لا تناقض فیه ولا تخاذل مع اشتمال شریعته علی محاسن الاخلاق ومحامد الآداب وکل شیء مستحسن مفضل لم ینکر منه ملحد ذو عقل سلیم شیئا الا من جهة الخذلان بل کل جاحد له وکافر به من الجاهلیة به اذا سمع ما یدعو الیه صوبه واستحسنه دون طلب اقامة برهان علیه ثم ما احل لهم من الطیبات وحرم علیهم من الخبائث وصان به انفسهم واعراضهم واموالهم من المعاقبات والحدود عاجلا والتخویف بالنار آجلا الی الاحتواء علی ضروب العلوم وفنون المعارف کالطب والعبارة والفرائض والحساب والنسب وغیر ذلک من العلوم مما اتخذ اهل هذه المعارف کلامه علیه السلام فیها قدوة واصولا فی علمهم کقوله علیه السلام الرؤیا لاول عابر وهی علی رجل طائر وقوله الرؤیا ثلث رؤیا حق ورؤیا یحدث بها الرجل نفسه ورؤیا تحزین من الشیطان وقوله اذا تقارب الزمان لم تکد رؤیا المؤمن تکذب وقوله اصل کل داء البردة وما روی عنه فی حدیث ابی هریرة من قوله المعدة حوض البدن والعروق الیها واردة وان کان حدیثا لا نصححه لضعفه وکونه موضوعا تکلم علیه الدارقطنی وقوله خیر ما تداویتم به السعوط واللدود والحجامة والمشی وخیر الحجامة یوم سبع عشرة وتسع عشرة واحدی وعشرین وفی العود الهندی سبعة اشفیة وقوله ما ملأ ابن آدم وعاء شرا من بطن الی قوله فان کان لا بد فثلث للطعام وثلث للشراب وثلث للنفس وقوله وقد سئل عن سبأ ارجل هو ام

امراۃ او ارض فقال رجل ولد عشرۃ تیامن منہم ستۃ وتشاءم اربعۃ الحدیث بطولہ وکذلک جوابہ فی نسب قضاعۃ وغیر ذلک مما اضطرت العرب علی شغلہا بالنسب الی سؤالہ عما اختلفوا فیہ من ذلک وقولہ حمیر رأس العرب ونابہا ومذحج ہامتہا وغلصمتہا والازد کاہلہا وجمجمتہا وہمدان غاربہا وذروتہا وقولہ ان الزمان قد استدار کہیئتہ یوم خلق اللہ السموات والارض وقولہ فی الحوض زوایاہ سواء وقولہ فی حدیث الذکر وان الحسنۃ بعشرۃ فتلک مائۃ وخمسون علی اللسان والف وخمسمائۃ فی المیزان وقولہ وہو بموضع نعم موضع الحمام ہذا وقولہ ما بین المشرق والمغرب قبلۃ وقولہ لعیینۃ او الاقرع انا افرس بالخیل منک وقولہ لکاتبہ ضع القلم علی اذنک فانہ اذکر للممل ہذا مع انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان لا یکتب ولکنہ اوتی علم کل شیء حتی قد وردت آثار بمعرفتہ حروف الخط وحسن تصویرہا کقولہ لا تمدوا بسم اللہ الرحمن الرحیم رواہ ابن شعبان من طریق ابن عباس وقولہ فی الحدیث الآخر الذی یروی عن معاویۃ انہ کان یکتب بین یدیہ علیہ السلام فقال لہ الق الدواۃ وحرف القلم واقم الباء وفرق السین ولا تعور المیم وحسن اللہ ومد الرحمن وجود الرحیم وہذا وان لم تصح الروایۃ انہ صلی اللہ علیہ وسلم کتب فلا یبعد ان یرزق علم ہذا ویمنع الکتابۃ والقراءۃ واما علمہ صلی اللہ علیہ وسلم بلغات العرب وحفظہ معانی اشعارہا فامر مشہور قد نبہنا علی بعضہ فی اول الکتاب وکذلک حفظہ لکثیر من لغات الامم کقولہ فی الحدیث سنہ سنہ وہی حسنۃ بالحبشیۃ وقولہ یکثر الہرج وہو القتل بہا وقولہ فی حدیث ابی ہریرۃ اشکنب درد ای وجع البطن بالفارسیۃ الی غیر ذلک مما لا یعلم بعض ہذا ولا یقوم بہ ولا ببعضہ الا من مارس الدرس والعکوف علی الکتب ومثافنۃ اہلہا عمرہ وہو رجل کما قال اللہ امی لم یکتب ولم یقرأ ولا عرف بصحبۃ من ہذہ صفتہ ولا نشأ بین قوم لہم علم ولا قراءۃ لشیء من ہذہ الامور ولا عرف ہو قبل بشیء منہا قال اللہ وما کنت تتلو من قبلہ من کتاب ولا تخطہ بیمینک الآیۃ انما کانت غایۃ معارف العرب النسب واخبار اوائلہا والشعر والبیان وانما حصل ذلک لہم بعد التفرغ لعلم ذلک والاشتغال بطلبہ ومباحثۃ اہلہ عنہ وہذا الفن نقطۃ من بحر علمہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا سبیل الی جحد الملحد بشیء مما ذکرناہ ولا وجد الکفرۃ حیلۃ فی دفع ما نصصناہ الا قولہم اساطیر الاولین وانما یعلمہ بشر فرد اللہ قولہم بقولہ لسان الذی یلحدون الیہ اعجمی وہذا لسان عربی مبین ثم ما قالوہ مکابرۃ العیان فان الذی

نبوا تعليمه اياه لسلمان او العبد الرومی وسلمان انما عرفه بعد الهجرة ونزول الكثير من القران و ظهور ما لا يعد من الآيات واما الرومی فكان اسلم وكان يقرأ على النبی صلی الله علیه وسلم واختلف في اسمه وقيل بل كان النبی صلی الله علیه وسلم يجلس عنده عند المروة وكلاهما اعجمی اللسان وهم الفصحاء اللد والخطباء اللسن قد عجزوا عن معارضة ما اتی به والاتيان بمثله بل عن فهم رصفه وصورة تأليفه ونظمه فكيف باعجمی الكن نعم وقد كان سلمان او بلعام الرومی او يعيش او جبر او يسار على اختلافهم في اسمه بين اظهرهم يكلمونهم مدى اعمارهم فهل حكی عن واحد منهم شیء من مثل ما كان يجیء به محمد صلی الله علیه وسلم وهل عرف واحد منهم بمعرفة شیء من ذلك وما منع العدو حينئذ على كثرة عدده ودؤب طلبه وقوة حسده ان يجلس اليه فيأخذ عنه ايضا ما يعارضه به ويتعلم منه ما يحتج به على شيعته كفعل النضر بن الحارث بما كان يمخرق به من اخبار كتبه ولا غاب النبی صلی الله علیه وسلم عن قومه ولا كثرت اختلافاته الى بلاد اهل الكتاب فيقال انه استمد منهم بل لم يزل بين اظهرهم يرعى في صغره وشبابه على عادة ابنائهم ثم لم يخرج عن بلادهم الا في سفرة او سفرتين لم يطل فيهما مكثه مدة يحتمل فيها تعليم القليل فكيف الكثير بل كان في سفره في صحبة قومه ورفاقة عشيرته لم يغب عنهم ولا خالف حاله مدة مقامه بمكة من تعليم واختلاف الى حبر او قس او منجم او كاهن بل لو كان هذا بعد كله لكان مجیء ما اتی به في معجز القران قاطعا لكل عذر ومدحضا لكل حجة ومجليا لكل امر

وفخر الدين رازی در تفسیر مفاتیح الغیب در بیان حجج افضلیت جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم بر سائر انبیا علیهم السلام گفته

الحجة السادسة عشرة قال محمد بن عیسی الحكيم الترمذی في تقرير هذا المعنى ان كل امير فانه تكون مؤنته على قدر رعيته فالامير الذی تكون امارته على قرية تكون امارته ومؤنته بقدر تلك القرية ومن ملك الشرق والغرب احتاج الى اموال وذخائر اكثر من اموال تلك القرية فكذلك كل رسول بعث الى قومه فاعطی من كنوز التوحيد وجواهر المعرفة على قدر ما حمل من الرسالة فالمرسل الى قومه في طرف مخصوص من الارض انما يعطى من هذه الكنوز الروحانية بقدر ذلك الموضع والمرسل الى كل اهل الشرق والغرب انسهم وجنهم لا بد ان يعطى من المعرفة بقدر ما يمكنه ان يقوم بسعيه بامور اهل الشرق والغرب واذا كان كذلك كان نسبة نبوة محمد صلی الله علیه وسلم الى نبوة سائر الانبياء كنسبة كل المشارق والمغارب الى ملك بعض البلاد المخصوصة ولما كان كذلك لا جرم اعطی من كنوز الحكمة والعلم ما لم يعط احد قبله فلا جرم بلغ في العلم الى الحد الذی لم يبلغه احد

من البشر قال تعالی فی حقہ فاوحی الی عبدہ ما اوحی وفی الفصاحۃ الی ان قال اوتیت جوامع الکلم و
صار کتابہ مھیمنا علی الکتب وصارت امتہ خیر الامم وابن حجر مکی در منح مکیہ شرح قصیدہ ہمزیہ گفتہ لک
لا لغیرک ذات اصلھا مونث ذو المقتضیۃ لموصوف والملازمۃ للاضافۃ غالبا کرجل ذی مال ثم
استعملوھا استعمال الاسماء المستقلۃ فقالوا ذات قدیمۃ ونسبوا اللفظھا فقالوا ذاتی وقد تستعمل
بمعنی نفس الشیء وحقیقتہ کما ھنا وکما فی قول خبیب رضی اللہ عنہ وذلک فی ذات الالہ العلوم جمع علم
وھو ھنا صفۃ ینجلی بہ المذکور لمن قامت بہ انجلاء تاما او الادراک الجازم الذی لا یحتمل النقیض
ومر تجدد داخری کلیھما مدخولۃ ایضا وترادف المعرفۃ لکن لا یقال اللہ تعالی عارف لانھا تستدعی
سبق جھل بخلاف العلم والیقین لکن فرق بینھما بعض المحققین بان الیقین خاص بما من شانہ ان یسطر والیہ
شک فلا یقال تیقنت ان الواحد نصف الاثنین وقال الراغب الیقین من صفۃ العلم فوق المعرفۃ
والدرایۃ واخواتھما یقال علم الیقین ولا یقال معرفۃ الیقین وھو سکون النفس مع ثبات الحکم حال
کونھا واصلۃ الیک علی لسان الملک او بالالقاء فی الروع وبخلق العلم الضروری او بسماع الکلام النفسی
من فیض عالم الغیب مصدر وصف بہ للمبالغۃ وبمعنی اسم الفاعل ای الغائب وھو ما لم یشاھد
لکن بالنسبۃ الینا واما بالنسبۃ الیہ تعالی فالکل من عالم الشھادۃ لا المفعول ای المغیب خلافا لمن زعمہ لان
غاب لازم وخص بالذکر علی حد قولہ تعالی عالم الغیب فلا یظھر علی غیبہ احدا الایۃ لان العلم بہ
افخم واظھر ولان اکثر علوم نبینا صلی اللہ علیہ وسلم تتعلق بالمغیبات بدلیل فعلمت علم الاولین
والاخرین فی الحدیث المشھور ولانہ تعالی اختصہ بہ لکن من حیث الاحاطۃ والشمول لعلمہ بالکلیات
والجزئیات کلا اینا فی ذلک اطلاع اللہ تعالی لبعض خواصہ علی کثیر من المغیبات حتی من الخمس التی قال
فیھن صلی اللہ علیہ وسلم خمس لا یعلمھن الا اللہ تعالی لانھا جزئیات معدودۃ وردت لا غیر
وانکار المعتزلۃ لذلک مکابرۃ فقد وقع للانبیاء علیھم السلام والاولیاء من ذلک ما لا یمکن عدہ لا سیما
ما وقع لنبینا صلی اللہ علیہ وسلم وسیاتی بسط جملۃ مما اخبر بہ صلی اللہ علیہ وسلم من المغیبات فی شرح
قولہ وکم اخرج خبا ء الغیوب خباء وجملۃ ما یتعلق بانکار المدینۃ واخذ الکتاب ومنھا ای العلوم بمعنی
المعلومات وھو متعلق بالاسماء علم آدم ابی البشر صلوات اللہ علیہ واصلہ ادم لکنھم ابدلوا الھمزۃ الثانیۃ
تخفیفا وجعلوھا فی التصغیر والجمع الفا لتلیینھا من الادمۃ بالسکون والفتح او من ادیم الارض

كما صح عن ابن عباس رضي الله عنهما وورد عن علي وابن مسعود رضي الله عنهما وأديم الأرض ظاهر
وجهها والأدمة السمرة وهو من مراد من قال لونه يقارب السواد ومن قال يشبه التراب واستشكل بما ورد
من براعة جماله وأن يوسف عليه السلام كان على الثلث من جماله وقد يجاب بأن الجمال لا ينافي السمرة لأنها
بين البياض والحمرة وقيل اشتقاقه مما ذكر يؤيد القول بأنه عربي وبه صرح الجواليقي وغيره ورد بأن توافق
اللغتين غير منكر وبأنه لا دليل على أن الاشتقاق من خواص كلام العرب وأجيب بأن الأصل عدم التوافق
وبأن الوجه أن الاشتقاق خاص بكلام العرب فقد أطبقوا على التفرقة بين اللفظ العربي والعجمي بصحة
الاشتقاق وصح خبر أن آدم كان يتكلم بكل لسان ولكن الغالب أنه كان يتكلم بالسرياني **الأسماء** مبتدأ
مؤخر جمع اسم وهو هنا ما دل على معنى فيشمل الفعل والحرف أيضا واحتاج الناظم إلى هذا التفصيل
مع العلم بها مما قبله لأن آدم ميزه الله تعالى على الملائكة بالعلوم التي علمها له وكانت سببا لأمرهم بالسجود
والخضوع له بعد استعلائهم عليه بذمه ومدحهم أنفسهم بقولهم أتجعل فيها من يفسد الخ فربما
يتوهم أن هذه المرتبة الباهرة لم تحصل لنبينا صلى الله عليه وسلم إذ قد يوجد في المفضول ما ليس في
الفاضل فرد ذلك التوهم ببيان أن آدم عليه الصلوة والسلام لم يحصل له من العلوم إلا مجرد
العلم بأسمائها وأن الحاصل لنبينا صلى الله عليه وسلم هو العلم بحقائقها ومسمياتها ولا ريب
أن العلم بهذا أعلى وأجل من العلم بمجرد أسمائها لأنها إنما يؤتى بها لتبيين
المسميات فهي المقصودة بالذات وتلك بالوسيلة وشتان ما بينهما ونظير ذلك أن المقصود من خلق آدم
صلى الله عليه وسلم إنما هو خلق نبينا صلى الله عليه وسلم من صلبه فهو المقصود بطريق
الذات وآدم بطريق الوسيلة ومن ثم قال بعض المحققين إنما سجد الملائكة لأجل نور محمد صلى الله
عليه وسلم الذي في جبينه ثم ما سلكه الناظم من أن آدم إنما علم أي بأحد الطرق السابقة آنفا
الأسماء فقط أي الألفاظ الموضوعة بإزاء الأعيان والمعاني هو الوارد عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما وعليه
فقيل علم الأسماء الموضوعة بكل لغة وعلمها أولاده فلما افترقوا في البلاد وكثروا اقتصر كل قوم على لغة
وهذا يقوي ما هو الأصح في الأصول أن اللغات كلها توقيفية وقيل إنما علم لغة واحدة لأن الحاجة لها
لم تدع إلا إليها وأما بقية اللغات ففي الوضع ويقابل ما سلكه الناظم قولان أحدهما أنه إنما علم منافعها
لأن المزية في العلم إنما تحصل بمعرفة مقاصد المخلوقات ومنافعها لا بمعرفة أن اسمها كذا وكذا

قال بعض المحققین وھذا وان قرب من المعنی فھو بعید من اللفظ ای لان قولہ باسماء ھؤلاء وما بعدہ ظاھر او صریح فی الاسماء فقط ومعنی ثم عرضھم ای الاعیان لانھا التی تعرض دون الاسماء انھا ابرزت الیھم لیخبروا باسمائھا ولا تایید فیہ لکون العلم بالمسمیات خلافا لمن زعمہ وثانیھما وھو الذی سلکہ صاحب الکشاف انہ علم الامرین معا جمعا بین مقتضی اللفظ والمعنی وشیخ زین الدین خالد بن عبد اللہ الازھری در شرح قصیدہ بردہ بشرح اشعار فاق النبیین فی خلق وفی خلق ۞ ولم یدانوہ فی علم ولا کرم ۞ وکلھم من رسول اللہ ملتمس ۞ غرفا من البحر او رشفا من الدیم ۞ وواقفون لدیہ عند حدھم ۞ من نقطۃ العلم او من شکلۃ الحکم ۞ گفتہ ومعنی الابیات الثلاثۃ انہ صلی اللہ علیہ وسلم علا جمیع النبیین فی الخلقۃ والسجیۃ ولم یقاربوہ فی العلم ولا فی الکرم کما سیاتی بیانہ فی قولہ یا اکرم الرسل وفی قولہ ومن علومک علم اللوح والقلم وکل النبیین اخذ من علم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مقدار غرفۃ من البحر او مصۃ من المطر الغزیر وکلھم واقفون عند غایتھم من نقطۃ العلم او من شکلۃ الحکم وخص الشکلۃ بالحکم لزیادۃ التفھیم بھا علی النقطۃ بدر الدین محمود بن احمد بن مصطفی بن ابراہیم الرومی در تاج الدرہ شرح قصیدہ بردہ در شرح شعر فاق النبیین فی خلق وفی خلق ۞ ولم یدانوہ فی علم ولا کرم ۞ گفتہ المعنی یقول من اوصاف ذلک الحبیب صلوات اللہ علیہ انہ فاق جمیع الانبیاء علیھم السلام بشرف طینتہ ونزاھۃ عنصرہ وکمال صفاتہ وفضائل ملکاتہ حیث بعث من اشرف بقاع الارض لیتمم مکارم الاخلاق فلہ السبق والافضلیۃ من جھۃ القابلیۃ والاستفاضۃ من اللہ الحق ومن جھۃ الفاعلیۃ والافاضۃ علی الخلق بالعلم والکرم الذین بھما حیوۃ الباطن والظاھر تکمل وتتم ولم یقربوا منہ فیھما فضلا عن ان یساووہ ونیز در تاج الدرہ در شرح شعر وکلھم من رسول اللہ ملتمس ۞ غرفا من البحر او رشفا من الدیم ۞ گفتہ المعنی یقول فاق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جمیع الانبیاء فی الخلق الاحسن الاقوم والخلق الاتم الاعظم وبعلم کبحر زاخر وبکرم کدیمۃ دائمۃ وکیف لا وھم مع کثرۃ فضائلھم سائلون من ذلک البحر المحیط العذب المشرب غرفا ومن ذلک الغیث المحیی لاراضی القلوب رشفا ویتمنون ان یکونوا فی زمانہ وفی رکابہ ویتشرفون بصحبتہ وقد ل ومہ صلی اللہ علیہ وسلم ونیز در تاج الدرہ در شرح شعر وواقفون لدیہ عند حدھم ۞ من نقطۃ العلم او من شکلۃ الحکم ۞ گفتہ واعلم ان ھذا البیت علی ما ذکرہ

بعض الشارحین اقتباس من کلام امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ حین سالہ رجل من بنی تمیم
عن عروج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الی السماء لیلۃ المعراج وکیفیۃ ملاقاتہ الرسل
علیہم السلام فی تلک اللیلۃ فقال علی رضی اللہ عنہ بعد کلام طویل بل لاقاہم وہم واقفون لدیہ
عند حدہم من نقطۃ العلم ومن شکلۃ الحکم للمعنی یقول نبینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امام الانبیاء
والرسل ومقدمہم وہم واقفون لدیہ عند حدہم الحاصل لہم من العلم والحکمۃ لا یتجاوز احد
منہم عن حدہ ولا یدعی مالیس فیہ بل یعترف کلہم بفضلہ وبقصور انفسہم من مقامہ ثم نسبۃ
النقطۃ الی العلم والشکلۃ الی الحکمۃ لکون النقطۃ کالممیز الذاتی لامتیاز الحروف بعضہا من بعض
بہا اولا وکون الاعراب کالممیز العرضی للترکیب ثانیا وہو ظاہر فالعلم ہو الممیز الاول والعمل ہو الممیز
الثانی والحکمۃ تتعلق بالعمل فالتعین الحاصل بالنقطۃ ہو التعین الحاصل بالعلم والتعین
الحاصل بالاعراب ہو التعین الحاصل بالحکمۃ العملیۃ وقیل المعنی النبیون کلہم واقفون
لدی نبینا صلی اللہ علیہ وسلم مبتدیا وقوفہم من نقطۃ العلم ای من معرفۃ الذات او من شکلۃ
الحکم ای من معرفۃ الصفات والمرادان مراتبہم فی معرفۃ الذات والصفات والعمل بمقتضاہا کانت
اخفض من مرتبتہ العلیۃ فیما لکونہ کالدائرۃ المحیطۃ لہم وکل منہم کنقطۃ منہا ولکونہ
کالکتاب الجامع لخلاصۃ حقائق العلوم وحکمہا کما قیل حلقۃ القرآن وکون علوم غیرہ من الانبیاء کالنقطۃ
وحکمہم کالاعراب من ذلک الکتاب ونیز در تاج الدرہ در شرح شعر کفاک بالعلم فی الامی
معجزۃ فی الجاہلیۃ والتادیب فی الیتم گفتہ المعنی یقول ناہیک ایہا المعتبر المستدل بالآثار
بتحلی الامی ناشیا بین اہل الجہالۃ بالعلوم والحکم المحتاج الیہا المنوط بہا مصالح کافۃ الناس من
لدن زمانہ الی یوم القرار معجزا مصدقا لہ فی کل ما قالہ وادعاہ وکذا اتصافہ بمکارم الاخلاق ومحاسن
الآداب یتیما ولطیما لم یتفق لہ معلم یعلمہ ومؤدب یؤدبہ من اہل زمانہ سنین اربعین وہم سلموا لہ
الصدق والانصاف والامانۃ وسموہ بالامین یدل علی ان لہ من اللہ تعالی شانا عظیما ونیز در تاج الدرہ
در شرح شعر فان من جودک الدنیا وضرتہا ومن علومک علم اللوح والقلم گفتہ المعنی یقول انما
لا یضیق فطنی جاہک بمثلی ایہا البحر الزاخر علما وجودا لانی علمت یقینا ان وجود الدنیا و
الآخرۃ واہالیہما من جودک فانک کنت الباعث للصانع تعالی علی افاضۃ الوجود علی الکائنات فانہ اوجدت

بالوحی علی الکل کما ورد لولاک لما خلقت الافلاک وکذا علم اللوح والقلم انما ہو بعض من علمک والمحیط بما فیہما بل العلم المکتوب فی الواح الکائنات بعض علومک لان لک من اللہ تعالیٰ علماً لا یطلع علیہ اللوح والقلم ولا الثقلان والملک کما ورد لی مع اللہ وقت لا یسع فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل ومن جملۃ شانہ یکون ازمۃ الامور کلہا بید صلی اللہ علیہ وسلم فیجود باذن ربہ اخرا کما جاد اولا وملا عصام در شرح قصیدۂ بردہ بشرح شعر فاق النبیین فی خلق وفی خلق ولم یدانوہ فی علم ولا کرم گفتہ فان قلت لا یلزم من کونہ فائقا علی الانبیاء کونہ فائقا علی الرسل اذ الرسل فائق علی النبیین کل الانبیاء مع انہ علیہ الصلوۃ والسلام فائق علی جمیع الانبیاء والرسل ومن کان فائقا علی الاعلی یلزم ان یکون فائقا علی الادنی لا محالۃ قلت لا فرق بین الانبیاء عند البعض ونقول المراد بالنبیین المرسلون بدلالۃ محل الکلام ویمکن ان یجاب عنہ بان بین النبیین والمرسلین عموما وخصوصا مطلقا عند من قال بالفرق وبینہما اذ کل رسول نبی بدون العکس واللام فیہ للاستغراق فعلی ہذا المرسلون مندرجون تحت النبیین قال لم یدانوہ ولم یقل لم یدانہ کل واحد منہم لان ذلک ابلغ اذ معناہ انہم لو جمعوا وقوبلوا بمحمد علیہ الصلوۃ والسلام وحدہ لم یدانوہ فکیف لو قوبل واحد بواحد وہذا مثل قولہ تعالیٰ قل لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یاتوا بمثل ہذا القرآن لا یاتون بمثلہ ولو کان بعضہم لبعض ظہیرا التنکیر فی علم وکرم للتعظیم ای فی علم جسیم وکرم فخیم وفی اعادۃ الخافض فی قولہ فی کرم دلالۃ علی انہم لا یدانونہ فی علم وحدہ ولا فی کرم وحدہ لا انہم لا یدانوہ فی العلم والکرم من حیث المجموع ونیز ملا عصام در شرح قصیدۂ بردہ بشرح شعر وکلہم من رسول اللہ ملتمس غرفا من البحر او رشفا من الدیم گفتہ التنکیر کل للاستغراق الحقیقی الضمیر للانبیاء وتقدیم من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی عاملہ للحصر ای من رسول اللہ لا من غیرہ ملتمس ای متوقع الغرف شرب الماء بالید وقیل رفع الماء بالید البحر الیم الرشف شرب الماء القلیل الدیمۃ السحابۃ التی تمطر وتدوم یوما ولیلۃ شبہہ علیہ الصلوۃ والسلام بالبحر فی غزارۃ العلم الاستعارۃ وبالسحاب فی الافاضۃ والجود اخری وشبہ سائر الانبیاء علیہم بالمقتنین والاستعارۃ مصرح بہا الفاء فی قولہ فکلہم للتعلیل ای فاق النبیین لان کلہم من رسول اللہ ملتمس کذا فکذا من رسول اللہ من قبیل وضع المظہر موضع المضمر

اذ حق الکلام منه وهذه الاضافة لتعظیم المضاف فان قلت الالتماس انما یستعمل فی طلب الشیء من
المساوی والانبیاء کانوا دونه فی المرتبة بدلالة قوله فاق النبیین قلت الملتمس هنا معانی المسائل
لکن الناظم احترز عن اطلاق لفظ السائلین علی الانبیاء تأدبا والمساواتهم فی اصل النبوة استعمل
الالتماس من رسول الله علیه الصلوة والسلام فان قلت لابد من المطابقة بین المبتدء والخبر والمبتدء
هنا جمع والخبر مفرد قلت افرده نظرا الی لفظ کل اولان المراد کل واحد منهم ونکتة الافراد هو انهم فی
الافتقار الیه کشخص واحد او للتنبیه علی ان الفقراء کنفس واحدة فان قلت هم علیهم الصلوة
والسلام سابقون علی النبی صلی الله علیه وسلم فکیف یلتمسون غرفا من بحره قلت هم سألوا
منه مسائل مشکلة فی علم التوحید والصفات فاجاب النبی صلی الله علیه وسلم وحل مشکلاتهم
وبین یدیه فجرت المحاجة بین آدم صفی الله وبین موسی کلیم الله لیلة المعراج والیه اشار بقوله
حاج موسی آدم فحج آدم موسی او نقول الاعتبار بتقدم الروح العلوی لا القالب السفلی
وروح نبینا مقدم علی ارواح سائر الانبیاء والیه اشار بقوله کنت نبیا وآدم بین الماء و
الطین الحاصل کل الانبیاء من نبینا الا من غیره استفادوا العلم وطلبوا الشفاعة اذ هو البحر
من العلم والسحاب من الجود وهم کالانهار والاشجار ونیز ملا عصام در شرح قصیده برده بشرح شعر
وواقفون لدیه عند حدهم ٭ من نقطة العلم او من شکلة الحکم ٭ گفته النکات التی بصیغة جمع القلة
والانبیاء کثیرون تنبیها علی انهم مع کثرة عددهم وعلو درجتهم قلیلون بالنسبة الی عظمته علیه
الصلوة والسلام وکثرته ٭ دلبرا پیش وجودت همه خوبان عدمند ٭ سروران بر سر سودای تو خاک قدمند
ای هم بالنسبة الیه کنقطة موهومة هی جزء لا یتجزی او کشکلة اللجام واقفون بحضرته کالاصحاب
لدی الامام ملازمون حده لا یتجاوزون ثم بقدر نکتة ادبا وهو نظیر قول جبرئیل علیه الصلوة والسلام
لو دنوت انملة لاخترقت وکانهم لاخذ الوقوف من نقطة اهل العلم فان النقطة لا یتجاوز عن مقامها
قط الحاصل ای سائر الانبیاء واقفون بحضرته عند حدودهم یلازمونها کما یلازم النقطة موضعها
او الشکلة مقامها ونیز ملا عصام در شرح قصیده برده بشرح شعر کفاک بالعلم فی الامی معجزة ٭ فی
الجاهلیة والتأدیب فی الیتم ٭ گفته الحاصل حسبک شیئان منه علیه الصلوة والسلام من حیث المعجزة العلم
الکائن فی النبی الامی فی ایام الجاهلیة حیث ما رای نبیا ورسولا لیتعلم منه العلم ولا استاذا فیفهم ما لا

حجت

لاحترقت

الا دیب الکامل ولم یکن له اب یؤدبه نعلمنا ان علمه علم لدنی وادبه بتادیب ربه فقال ادبنی ربی فاحسن تادیبی وعلمنی ربی فاحسن تعلیمی فمن کان استاذه رب الخلائق طرا کیف لا یکون اعلم الناس قاطبة و نیز ملا عصام در شرح قصیده برده بشرح شعر فان من جودك الدنیا وضرتها ؛ ومن علومك علم اللوح والقلم ؛ گفته ای الدنیا والاخرة قطرة من بحر جودك وعلم اللوح والقلم شیء قلیل من علومك الدینیة التی اعطاك الله تعالی اذ ما فی اللوح له نهایة ولیس لعلوم باطنك نهایة اذ هو ینبوع من بحر علومك و فاضل معاصر ابراهیم باجوری در حاشیه برده گفته قوله فاق النبیین الخ ای زاد صلی الله علیه وسلم علی النبیین وکذا علی غیرهم بالطریق الاولی فی خلق بفتح الخاء وسکون اللام وهو الصورة والشکل وفی خلق بضمهما وهو ما طبع علیه الانسان من الخصال الحمیدة کالعلم والحیاء والجود والشفقة والحلم والعقل والعفة وامثال ذلك فقد اجتمع فیه صلی الله علیه وسلم ما تفرق فی غیره من تلك الخصال وقد ذکر بعضهم ان من تمام الایمان ان یعتقد الانسان انه لم یجتمع فی احد من المحاسن الظاهرة والباطنة مثل ما اجتمع فیه صلی الله علیه وسلم واعترض علی الناظم بان مقتضی کلامه انه صلی الله علیه وسلم فاق النبیین فی بعض الخلق بفتح الخاء وسکون اللام وبعض الخلق بضمهما لان کلا منهما نکرة وهی فی سیاق الاثبات لا تعم وهذا لیس بمدح تام لانه یحتمل بعد ذلك ان یساویهم فی البعض الاخر ویحتمل ان یفوقوه فیه وعلی هذا فان کان ما فاقوه فیه مثل ما فاقهم فیه حصلت المعادلة وان کان اکثر انعکس ما قصده المصنف من المدح واجیب بان المراد فی خلقهم وفی خلقهم فهما مضافان فی المعنی فیعمان علی ان النکرة فی سیاق الاثبات قد تعم ولما لم یلزم من کونه فاقهم فی ذلك نفی مقاربتهم له نفاها بقوله ولم یدانوه ای لم یقاربوه وقوله فی علم ولا کرم ای ولا غیرهما وانما اقتصر المصنف علیهما لان العلم راس الفضائل والکرم راس الفواضل ولا یرد علی ذلك ما ورد من النهی عن التفضیل بین الانبیاء کقوله صلی الله علیه وسلم لا تفضلوا بین الانبیاء لانه محمول علی تفضیل یؤدی الی تنقیص ولیس فی ذلك تنقیص لاحد من النبیین لانا نعتقد انهم متصفون بالکمال والنبی اکمل قال تعالی تلك الرسل فضلنا بعضهم علی بعض قال ابن عباس فی المراد بالبعض الاول محمد صلی الله علیه وسلم قوله وکلهم من رسول الله الخ هذا البیت کالدلیل للبیت قبله والجار والمجرور متعلق بقوله ملتمس والاضافة فی رسول الله للعهد والمعهود هو سیدنا محمد صلی الله علیه وسلم والمراد من قوله ملتمس اخذ وان کان الالتماس معناه فی الاصل الطلب وقوله غرفا من البحر او رشفا من الدیم

ای حال کون بعض الملتمسین مغترفا من البحر وبعضهم مرتشفا من الدیم فهو اشارة الی اختلاف احوال الملتمسین فاولوا العزم مثلا اکثر التماسا من غیرهم فاو فی ذلک للتنویع والتقسیم والغرف مصدر غرف بمعنی اخذ والبحر ضد البر سمی بذلک لعمقه واتساعه والرشف المص والدیم جمع دیمة وهی المطر الدائم یوما ولیلة من غیر رعد والمراد من البحر والدیم هنا علمه وحلمه صلی الله علیه وسلم فکل منهما استعارة تصریحیة وکل من الغرف والرشف ترشیح وانما عبر فی جانب البحر بالغرف وفی جانب الدیم بالرشف لان الغرف مناسب للبحر لکثرته دون الدیم لانها تجری علی وجه الارض فلا یجتمع منها ماء غالبا حتی یغترف قوله وواقفون الخ عطف علی قوله ملتمس لکن نظر فی احدهما للفظ کل وفی الاخر لمعناه ومعنی کونهم واقفین لدیه عند حدهم انهم ثابتون عنده صلی الله علیه وسلم فی العلم والحکم عند الحد الذی حد لهم من ذلک فلا یتجاوزونه واما هو صلی الله علیه وسلم فلم یزل یترقی بعد ذلک فنهایتهم ای نهایة العلم والحکم مبدأ لما اوتیه صلی الله علیه وسلم منهما فوقوفهم لدیه صلی الله علیه وسلم وقوف ذی الغایة عند مبدأ غیره وقوله من نقطة العلم او من شکلة الحکم بیان لحدهم والمعنی علی التشبیه الاضافة فی الموضعین علی معنی من ای الذی هو کنقطة من العلم او کشکلة من الحکم والمراد من العلم والحکم علم الرسول وحکمه کما قاله بعض الشارحین وقیل المراد بهما علم الله وحکمه وحاصل المعنی علی الاول انهم ثابتون لدیه صلی الله علیه وسلم فی العلم والحکم عند حدهم الذی هو کالنقطة من علم الرسول او کالشکلة من حکمه صلی الله علیه وسلم وحاصل المعنی علی الثانی انهم ثابتون لدیه فی العلم والحکم عند حدهم الذی هو کالنقطة من علم الله او کالشکلة من حکمه تعالی فعلمهم بالنسبة لعلمه صلی الله علیه وسلم کنقطة من علم الله وحکمهم بالنسبة لحکمه صلی الله علیه وسلم کشکلة من حکمه تعالی وهذا ابلغ فی مدحه صلی الله علیه وسلم من الاول لکن الاقرب الاول ونیز فاضل معاصر در حاشیه بردہ متعلق شعر فان من جودک الدنیا الخ گفته قوله فان من جودک الدنیا الخ هذا البیت تعلیل للبیت قبله فکانه قال وانما کان جاهک یا رسول الله لا یضیق بی بل یسعنی وغیری من العصاة لان من جودک الدنیا الخ ومن للتبعیض والمراد من الدنیا ما قابل الاخری ولذلک جعل الناظم ضرتها وفی کلامه تقدیر مضاف ای خیر الدنیا وضرتها التی هی الاخرة فمن خیر الدنیا هدایته صلی الله علیه وسلم للناس ومن خیر الاخرة شفاعته صلی الله علیه وسلم فیهم وقوله ومن علومک علم اللوح والقلم من جملة التعلیل لکون جاهه صلی الله علیه وسلم

لایضیق عنه لانه لاشک ان العلم من اکبر اسباب عظم الجاه وعلوه ویجوز ان یکون مستانفا ومن
فی قوله ومن علومک للتبعیض ایضا فهی للتبعیض فی الموضعین والمراد بعلومه صلی الله
علیه وسلم المعلومات التی اطلعه الله علیها فانه تعالی اطلعه علی علوم الاولین والآخرین والمراد
بعلم اللوح والقلم المعلومات التی کتبها القلم فی اللوح بامر الله تعالی فانه ورد اول ما خلق الله القلم
فقال له اکتب قال وما اکتب قال اکتب مقادیر کل شیء حتی تقوم الساعة من مات علی غیر ذلک فلیس منی
ای لیس علی طریقتی واستشکل جعل علم اللوح والقلم بعض علومه صلی الله علیه وسلم بان من
جملة علم اللوح والقلم الامور الخمسة المذکورة فی آخر سورة لقمان مع ان النبی علیه الصلوة والسلام
لا یعلمها لان الله قد استاثر بعلمها فلا یتم التبعیض المذکور واجیب بعدم تسلیم ان هذه
الامور الخمسة مما کتب القلم فی اللوح والا لاطلع علیها من شانه ان یطلع علی اللوح کبعض الملائکة
المقربین وعلی تسلیم انها مما کتب القلم فی اللوح فالمراد ان بعض علومه صلی الله علیه وسلم علم اللوح
والقلم الذی یطلع علیه المخلوق فخرجت هذه الامور الخمسة علی انه صلی الله علیه وسلم لم یخرج من الدنیا الا
بعد ان علمه الله تعالی بهذه الامور فان قیل اذا کان علم اللوح والقلم بعض علومه صلی الله علیه وسلم فما البعض
الآخر اجیب بان البعض الآخر هو ما اخبره الله عنه من احوال الآخرة لان القلم انما کتب فی اللوح ما هو
کائن الی یوم القیامة فقط کما تقدم فی الحدیث از ین عبارات شریفه وافادات مولف ظاهر و باهر است
که علوم جناب رسالت مآب صلی الله علیه وآله وسلم حد و نهایت ندارد و تمامی انبیاء و مرسلین علیهم السلام مستفید و ملتمس
علم از آنجناب می باشند و علم لوح و قلم که منتهای معلومات ملائکه است بعضی از علوم آنجناب است و ظاهر
است که هرگاه جناب امیرالمومنین علیه السلام بنص حدیث مدینة العلم باب علم جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم
است پس علم آنجناب نیز حد و نهایت نخواهد داشت و علم آنجناب نیز همان علم خواهد بود که تمامی انبیاء و مرسلین سلام الله
علیهم اجمعین از آن مستفید و آخذ می باشند و علم لوح و قلم بعضی از آن علم است پس بحمد الله تعالی از اینجا اعلمیت
جناب امیرالمومنین علیه السلام از قاطبه انبیاء و مرسلین و جمله ملائکه مقربین علیهم سلام الله رب العالمین کالصبح
عند الاسفار واضح و آشکار گردید بلکه آفتاب حق و صواب بکوری چشم نواصب اتناب بدائره نصف النهار رسید
ومحتجب نماند که دلالت حدیث مدینة العلم بر اعلمیت جناب امیرالمومنین علیه السلام از وضوح وظهور
وسفور بحدی رسیده است که علمای اعلام ومحققین عظام سنیه در مقام تحقیق اعتراف بآن دارند و هم عالیه

خود برتبیین وتوضیح وتفصیل وتشریح وتفسیر وتصریح وتثبیت وترجیح آن میگمارند سید شہاب الدین احمد در توضیح الدلائل گفتہ الباب الخامس عشر فی ان النبی صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وبارک وسلم دار حکمۃ ومدینۃ علم وعلی لہما باب وانہ اعلم الناس باللہ تعالی واحکامہ وایاتہ وکلامہ بلا ارتیاب عن مولانا امیر المومنین علی رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وبارک وسلم یا علی ان اللہ امرنی ان ادنیک فاعلمک لتعی وانزلت ہذہ الآیۃ وتعیہا اذن واعیۃ وانت اذن واعیۃ لعلمی رواہ الحافظ الامام ابونعیم فی الحلیۃ ورواہ سلطان الطریقۃ وبرہان الحقیقۃ الشیخ شہاب الدین ابوجعفر عمر السہروردی فی العوارف باسنادہ الی عبد اللہ بن الحسن رضی اللہ تعالی عنہما ولفظہ قال حین نزلت ہذہ الآیۃ تعیہا اذن واعیۃ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وبارک وسلم لعلی رضی اللہ تعالی عنہ سالت اللہ ان یجعلہا اذنک یا علی قال علی کرم اللہ تعالی وجہہ فما نسیت شیئا بعدہ وما کان لی ان انسی قال شیخ المشایخ فی زمانہ وواحد الاقران فی علومہ وعرفانہ الشیخ زین الدین ابوبکر محمد بن علی الخوافی قدس اللہ تعالی سرہ فلذا اختص علی کرم اللہ وجہہ بمزید العلم والحکمۃ حتی قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی الہ وبارک وسلم انا مدینۃ العلم وعلی بابہا وقال عمر لولا علی لہلک عمر ونیز شہاب الدین احمد در توضیح الدلائل در ذکر اسمای جناب امیر المومنین علیہ السلام گفتہ ومنہا باب مدینۃ العلم عن علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وبارک وسلم انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیات من بابہ رواہ الطبری من تخریج ابی عمرو واوردہ الامام الفقیہ المذکور وقال کما فی الحدیث واعلم ان الباب سبب لزوال الحائل والمانع من الدخول الی البیت فمن اراد الدخول (یعنی امام الدین محمد الیحوری الاریحی) واتی البیوت من غیر ابوابہا شق وعسر علیہ دخول البیت فہکذا من طلب العلم ولم یطلب ذلک من علی رضی اللہ عنہ وبیانہ فانہ لا یدرک المقصود فانہ رضی اللہ عنہ کان صاحب علم وعقل وبیان ورب من کان عالما ولا یقدر علی البیان والافصاح وکان علی رضی اللہ مشہورا من بین الصحابۃ بذلک وبالعلم ودرایتہ واستنباطہ من علی رضی اللہ عنہ وہو کان باجماع الصحابۃ مرجوعا الیہ فی علمہ موثوقا بفتواہ وحکمہ والصحابۃ کلہم یراجعونہ مہما اشکل علیہم ثم لا یسبقونہ ومن ہذا المعنی قال عمر لولا علی لہلک عمر رضی اللہ عنہ تعالی عنہم وابن روزبہان باآن تشدد وتعصب وتعنت وتصلب کہ دارد اعتراف کردہ کہ بحدیث شریف بر اعلمیت جناب امیر المومنین علیہ السلام

حفص

دلالت دارد چنانچه بجواب استدلال علامه حلی علیه الرحمه که در نهج الحق باین الفاظ نموده اند فرموده التاسع عشر فی مسند احمد بن حنبل
وصحیح مسلم قال لم یکن احد من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول سلونی الا علی بن ابیطالب وقال رسول الله
صلی الله علیه وآله وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها انتهی ابن روزبهان در کتاب الباطل خود گفته هذا یدل علی وفور
علمه واستحضاره اجوبة الوقائع واطلاعه علی شتات العلوم والمعارف وکل هذه الامور مسلمة ولا
دلیل علی النص حیث انه لا یجب ان یکون الاعلم خلیفة بل الاحفظ للحوزة والاصلح للامة ولو لم
یکن ابوبکر اصلح للامامة لما اختاروه انتهی وعبد الرؤف مناوی در فیض القدیر شرح جامع صغیر در شرح این حدیث
کما دریت سابقا افاده فرموده انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیات الباب فان المصطفی
صلی الله علیه وسلم المدینة الجامعة لمعانی الدیانات کلها ولا بد للمدینة من باب فاخبر ان بابها هو علی
کرم الله وجهه فمن اخذ طریقه دخل المدینة ومن اخطاه اخطا طریق الهدی وقد شهد له
بالاعلمیة الموافق والمؤالف والمعادی والمخالف خرج الکلاباذی ان رجلا سأل معویة عن مسئلة
فقال سل علیا هو اعلم منی فقال ارید جوابک قال ویحک کرهت رجلا کان رسول الله صلی الله
علیه وسلم یغره بالعلم غرا وکان اکابر الصحب یعترفون له بذلک وکان عمر یسأله عما اشکل علیه
جاءه رجل فسأله فقال ههنا علی فاسئله فقال ارید ان اسمع منک یا امیر المؤمنین قال قم لا اقام الله
رجلیک ومحا اسمه من الدیوان وصح عنه من طرق انه کان یتعوذ من قوم لیس هو فیهم حتی امسکه
عنده ولم یوله شیئا من البعوث لمشاورته فی المشکل واخرج الحافظ عبد الملک بن سلیمان قال ذکر
لعطاء اکان احد من الصحب افقه من علی قال لا والله قال الحرالی قد علم الاولون والآخرون
ان فهم کتاب الله منحصر الی علم علی ومن جهل ذلک فقد ضل عن الباب الذی من ورائه یرفع
الله عن القلوب الحجاب حتی یتحقق الیقین الذی لا یتغیر بکشف الغطاء الی هنا کلامه ونیز در
همین شرح اعنی فیض القدیر مسطور است انا دار الحکمة وفی روایة انا مدینة الحکمة وعلی بابها ای علی
بن ابیطالب هو الباب الذی یدخل منه الی الحکمة فناهیک بهذه المرتبة ما اسناها وهذه المنقبة
ما اعلاها ومن زعم ان المراد بقوله وعلی بابها انه مرتفع من العلو وهو الارتفاع فقد تمحل لغرضه
الفاسد بما لا یجدیه ولا یسمنه ولا یغنیه اخرج ابو نعیم عن ترجمان القرآن مرفوعا ما انزل الله عز وجل
یا ایها الذین آمنوا الا وعلی راسها وامیرها واخرج عن ابن مسعود قال کنت عند النبی صلی الله علیه وسلم

فسئل عن علی کرم الله وجهه فقال قسمت الحکمة عشرة اجزاء فاعطی علی تسعة اجزاء والناس جزءا واحدا وعنه ایضا
انزل القرآن علی سبعة احرف ما منها حرف الا وله ظهر وبطن واما علی فعنده منه علم الظاهر والباطن واخرج ایضا علی سید
المرسلین وامام المتقین واخرج ایضا انا سید ولد آدم وعلی سید العرب واخرج ایضا علی رایة الهدی واخرج ایضا یا علی ان
المسلمین ظ
الله امرنی ان ادنیک واعلمک لتعی وانزلت علی هذه الایة وتعیها اذن واعیة واخرج ایضا عن ابن عباس کنا نتحدث ان رسول الله صلعم
عهد الی علی کرم الله وجهه سبعین عهدا لم یعهد الی غیره والاخبار فی هذا الباب لا تکاد تحصی وابن حجر مکی در منح مکیه شرح قصیده
همزیه در شرح شعر لو یزدد کشف الغطاء یقینا بل هو الشمس ما علیه غطاء گفته تنبیه مما یدل علی ان الله سبحانه اختص
علیا من العلم بما تقصر عنه العبارات قوله صلی الله علیه وسلم اقضاکم علی وهو حدیث صحیح لا نزاع فیه وقوله انا
دار الحکمة وفی روایة انا مدینة العلم وعلی بابها وابن حجر مکی در تطهیر الجنان جائیکه مطاعن معویه را ایراد نموده گفته السادس حربه علیا
فی مع
کرم الله وجهه ومحاربته له مع انه الامام الحق باجماع اهل الحل والعقد والافضل الاعدل الاعلم بنص الحدیث الحسن
لکثرة طرقه خلافا لمن زعم وضعه ولمن زعم صحته ولمن اطلق حسنه انا مدینة العلم وعلی بابها الخ وعلاوه برین از
افادات دیگر اساطین اعلام وارکان عالیمقام اهل سنت نیز دلالت صریحه بر اعلمیت جناب امیر المومنین علیه السلام واضح
ولائح است فلینظر الناظر البصیر فیما قدمنا من عبارات هولاء النحاریر اما امر دوم یعنی استلزام اعلمیت افضلیت را پس نهایت
واضح ولائح است باجماع ارباب دانش وعقل واتفاق اصحاب علم وفضل اشرف فضائل واعلای مناقب علم است وهر که در علم بالاتر است بلاشبهه افضلست
وبمقتضای کل الصید فی جوف الفرا تمامی فضائل نفسانیه تحت علم میباشد ومنشأ آن فضائل همین صفت فاضله است وهر که در علم افضلست
افضلیت مطلقه برای او ثابت است هر چند این مطلب در نهایت وضوح وظهور وتبیین وسفور میباشد لیکن شطری از افادات اعلام محققین وکملای
متقدمین سنیه که قاطع اسنه اصحاب مراء وخصام ومثبت مقصود ومرام بوده باشد باید شنید حکیم ترمذی در نوادر الاصول گفته الاصل الخامس والثلثون
والمائة حدثنا اسمعیل بن نصر بن راشد قال حدثنا اسد قال حدثنا بشر بن المفضل قال حدثنا عمر مولی عفرة قال سمعت
عن ۷
ایوب بن صفوان یذکر عن جابر بن عبد الله قال خرج علینا رسول الله صلی علیه وسلم فقال یا ایها الناس من کان یحب ان یعلم منزلته
عند الله فلینظر کیف منزلة الله عنده فان الله ینزل العبد منه حیث انزله من نفسه ان لله سرایا من الملئکة تحل وتقف علی
مجالس الذکر فاغدوا وروحوا فی ذکر الله الا فارتعوا فی ریاض الجنة قالوا واین ریاض الجنة یا رسول الله قال مجالس الذکر فاغدوا وروحوا
فی ذکر الله وذکروه بانفسکم فمنزلة الله عند العبد هو علی قلبه علی قدر معرفته ایاه وعلمه به وهیبته منه واجلاله له وتعظیمه والحیاء
من هنا ابتداء کلام الترمذی فلیتنبه ۱۲ م
منه والخشیة منه والخوف من عقابه والوجل عند ذکره واقامة الحرمة لامره ونهیه وقبول منه وقریة تدبیره والوقوف عند احکامه
وطیب النفس بها والتسلیم له بدنا وروحا وقلبا ومراقبة تدبیره فی امور خلقه ولزوم ذکره والنهوض باثقال نعمه واحسانه

وترک مشیائته لمشیائته وحسن الظن به فی کل ما تابه والناس فی هذه الاشیاء علی درجات یتفاضلون فمنازلهم عند ربهم علی قدر حظوظهم من هذه الاشیاء وان الله تبارک اسمه اکرم المؤمنین بمعرفته فاوفرهم حظا من المعرفة اعلمهم به واعلمهم بهم اوفرهم حظا من هذه الاشیاء واوفرهم حظا منها اعظمهم منزلة عنده وارفعهم درجة واقربهم وسیلة وعلی قدر نقصانه من هذه الاشیاء ینتقص حظه ویحط درجه وتبعد وسیلته ویقل علمه به وتضعف معرفته ایاه ویسقم ایمانه ویملکه نفسه قال الله تبارک اسمه ولقد فضلنا بعض النبیین علی بعض واتینا داؤد زبورا فانما فضل الخلق بالمعرفة له والعلم به لا بالاعمال والیهود والنصاری وسائر اهل الملل قد عملوا اعمال الشریعة فصارت هباء منثورا فالمعرفة تزکی الاعمال وبها تقبل منهم وبها تطهر الابدان فمن فضل بالمعرفة فقد اوتی حظا من العلم به ومن فضل بالعلم به یکون هذه الاشیاء التی وصفنا موجودة عنده وابو حامد غزالی در رساله لدنیه گفته اعلم ان العلم هو تصور النفس الناطقة المطمئنة حقائق الاشیاء وصورها المجردة عن المواد باعیانها وکیفیاتها وکمیاتها وجواهرها وذواتها ان کانت مفردة وان کانت مرکبة والعالم هو المحیط المدرک المتصور والمعلوم هو ذات الشیٔ الذی ینتقش علمه فی النفس وشرف العلم بقدر شرف معلومه ورتبة العالم بحسب رتبة العلم ولا شک ان افضل المعلومات واعلاها واشرفها واجلها هو الله تعالی الصانع المبدع الحق الواحد فعلمه وهو علم التوحید افضل العلوم واجلها واکملها وهذا العلم الضروری واجب تحصیله علی جمیع العقلاء کما قال صاحب الشرع علیه الصلوة والسلام طلب العلم فریضة علی کل مسلم وامر بالسفر فی طلب العلم فقال اطلبوا العلم ولو بالصین وعالم هذا العلم افضل العلماء وبهذا السبب خصهم الله تعالی بالذکر واجل المراتب فقال شهد الله انه لا اله الا هو والملائکة واولوا العلم فعلماء علم التوحید بالاطلاق هم الانبیاء وبعدهم العلماء الذین هم ورثة الانبیاء وهذا العلم وان کان شریفا فی ذاته کاملا بنفسه لا ینفی سائر العلوم بل لا یحصل الا بمقدمات کثیرة وتلک المقدمات لا تنتظم الا عن علوم شتی مثل علم السموات والافلاک وجمیع علم المصنوعات ویتولد عن علم التوحید علوم اخر کما سنذکرها باقسامها فی مواضعها

علوم

ونیز غزالی در احیاء العلوم در کتاب العلم گفتہ **الباب الاول** فی فضل العلم والتعلیم والتعلم وشواهده من النقل والعقل **فضیلة العلم** اما شواهدها من القران فقوله عز وجل شهد الله انه لا اله الا هو والملائکة واولوا العلم قائما بالقسط فانظر کیف بدا سبحانه وتعالی بنفسه وثنی بالملائکة وثلث باهل العلم وناهیک بهذا شرفا وفضلا وجلالا ونبلا وقال الله تعالی یرفع الله الذین امنوا منکم والذین اوتوا العلم درجت قال ابن عباس رضی الله عنه للعلماء درجت فوق المؤمنین بسبع مائة درجة ما بین الدرجتین مسیرة خمس مائة عام وقال عز وجل قل هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون وقال تعالی انما یخشی الله من عباده العلماء وقال تعالی قل کفی بالله شهیدا بینی وبینکم ومن عنده علم الکتاب وقال تعالی قال الذی عنده علم من الکتاب انا اتیک به تنبیها علی انه اقتدر علیه بقوة العلم وقال عز وجل وقال الذین اوتوا العلم ویلکم ثواب الله خیر لمن آمن وعمل صالحا بین ان عظم قدر الاخرة یعلم بالعلم وقال تعالی وتلک الامثال نضربها للناس وما یعقلها الا العالمون وقال تعالی ولو ردوه الی الرسول والی اولی الامر منهم لعلمه الذین یستنبطونه منهم رد حکمه فی الوقائع الی استنباطهم والحق رتبتهم برتبة الانبیاء فی کشف حکم الله وقیل فی قوله تعالی یا بنی آدم قد انزلنا علیکم لباسا یواری سوآتکم یعنی العلم وریشا یعنی الیقین ولباس التقوی یعنی الحیاء وقال عز وجل ولقد جئناهم بکتاب فصلناه علی علم وقال تعالی فلنقصن علیهم بعلم وقال عز وجل بل هو ایات بینات فی صدور الذین اوتوا العلم وقال تعالی خلق الانسان علمه البیان وانما ذکر ذلک فی معرض الامتنان **واما الاخبار** فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین ویلهمه رشده وقال صلی الله علیه وسلم العلماء ورثة الانبیاء ومعلوم انه لا رتبة فوق رتبة النبوة فلا شرف فوق شرف الوراثة لتلک الرتبة وقال صلی الله علیه وسلم یستغفر للعالم ما فی السموات والارض وای منصب یزید علی منصب من تشتغل ملائکة السموات والارض بالاستغفار له فهو مشغول بنفسه وهم مشغولون بالاستغفار له وقال صلی الله علیه وسلم ان الحکمة تزید الشریف شرفا وترفع المملوک حتی یجلسه مجالس الملوک وقد نبه بهذا علی ثمرته فی الدنیا ومعلوم ان الاخرة خیر وابقی وقال صلی الله علیه وسلم خصلتان لا یکونان فی منافق حسن سمت وفقه فی الدین ولا تشکن فی الحدیث لنفاق بعض فقهاء الزمان فانه ما اراد به الفقه الذی ظننته وسیاتی معنی الفقه وادنی درجات الفقیه ان یعلم ان الاخرة خیر من الدنیا وهذه المعرفة اذا صدقت و

وغلبت بزعته من النفاق والرياء وقال صلى الله عليه وسلم افضل الناس المؤمن العالم الذي ان احتيج اليه نفع
وان استغنى عنه اغنى نفسه وقال صلى الله عليه وسلم الايمان عريان ولباسه التقوى وزينته الحياء و
ثمرته العلم وقال صلى الله عليه وسلم اقرب الناس من درجة النبوة اهل العلم والجهاد اما اهل العلم فدلوا
الناس على ما جاءت به الرسل واما اهل الجهاد فجاهدوا باسيافهم على ما جاءت به الرسل وقال صلى
الله عليه وسلم لموت قبيلة ايسر من موت عالم وقال عليه الصلوة والسلام الناس معادن كمعادن الذهب
والفضة فخيارهم في الجاهلية خيارهم في الاسلام اذا فقهوا وقال صلى الله عليه وسلم يوزن يوم القيمة مداد العلماء
بدم الشهداء وقال صلى الله عليه وسلم من حفظ على امتي اربعين حديثا من السنة حتى يؤديها اليهم كنت له
شفيعا وشهيدا يوم القيامة وقال صلى الله عليه وسلم من حمل من امتي اربعين حديثا لقي الله عز وجل يوم القيامة
فقيها عالما وقال صلى الله عليه وسلم من تفقه في دين الله عز وجل كفاه الله همه ورزقه من حيث لا
يحتسب وقال صلى الله عليه وسلم اوحى الله عز وجل الى ابراهيم عليه السلام يا ابراهيم اني عليم احب كل
عليم وقال صلى الله عليه وسلم العالم امين الله سبحانه في الارض وقال صلى الله عليه وسلم صنفان من امتي
اذا صلحوا صلح الناس واذا فسدوا فسد الناس الامراء والفقهاء وقال عليه السلام اذا اتى علي يوم لا ازداد
فيه علما يقربني الى الله عز وجل فلا بورك لي في طلوع شمس ذلك اليوم وقال صلى الله عليه وسلم في تفضيل العلم
على العبادة والشهادة فضل العالم على العابد كفضلي على ادنى رجل من اصحابي فانظر كيف جعل العلم مقارنا
لدرجة النبوة وكيف حط رتبة العمل المجرد عن العلم وان كان العابد لا يخلو عن علم بالعبادة التي
يواظب عليها ولولاه لم تكن عبادة وقال صلى الله عليه وسلم فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة
البدر على سائر الكواكب وقال صلى الله عليه وسلم يشفع يوم القيامة ثلاثة الانبياء ثم العلماء ثم
الشهداء فاعظم برتبة هي تلو النبوة وفوق الشهادة مع ما ورد في فضل الشهادة وقال صلى الله
عليه وسلم ما عبد الله تعالى بشيء افضل من فقه في الدين ولفقيه واحد اشد على الشيطان من الف عابد
ولكل شيء عماد وعماد هذا الدين الفقه وقال صلى الله عليه وسلم خير دينكم ايسره وخير العبادة الفقه وقال صلى الله عليه وسلم
فضل المؤمن العالم على المؤمن العابد بسبعين درجة وقال صلى الله عليه وسلم انكم اصبحتم في زمن كثير فقهاؤه قليل خطباؤه قليل سؤاله
كثير معطوه العمل فيه خير من العلم وسيأتي على الناس زمان قليل فقهاؤه كثير خطباؤه قليل معطوه كثير سؤاله العلم فيه خير من العمل
وقال صلى الله عليه وسلم بين العالم والعابد مائة درجة بين كل درجتين حضر الجواد المضمر سبعين سنة وقيل يا رسول الله

اى الاعمال افضل قال العلم بالله عز وجل فقال اى الاعمال تريد قال صلى الله عليه وسلم العلم بالله سبحانه فقيل نسأل عن العمل وتجيب عن العلم فقال صلى الله عليه وسلم ان قليل العمل ينفع مع العلم وان كثير العمل لا ينفع مع الجهل وقال صلى الله عليه وسلم يبعث الله سبحانه العباد يوم القيامة ثم يبعث العلماء ثم يقول يا معشر العلماء انى لم اضع علمى فيكم الا لعلمى بكم ولم اضع علمى فيكم لاعذبكم اذهبوا فقد غفرت لكم

واما الآثار فقد قال على بن ابى طالب رضى الله عنه لكميل يا كميل العلم خير من المال العلم يحرسك وانت تحرس المال والعلم حاكم والمال محكوم عليه والمال تنقصه النفقة والعلم يزكو بالانفاق وقال على ايضا رضى الله عنه العالم افضل من الصائم القائم المجاهد واذا مات العالم ثلم فى الاسلام ثلمة لا يسدها الا خلف منه وقال رضى الله تعالى عنه نظما — ما الفخر الا لاهل العلم انهم ❊ على الهدى لمن استهدى ادلاء ❊ وقدر كل امرئ ما كان يحسنه ❊ والجاهلون لاهل العلم اعداء ❊ ففز بعلم تعش حيا به ابدا ❊ الناس موتى واهل العلم احياء ❊ وقال ابو الاسود ليس شئ اعز من العلم الملوك حكام على الناس والعلماء حكام على الملوك وقال ابن عباس رضى الله عنهما خير سليمان بن داود عليهما السلام بين العلم والمال والملك فاختار العلم فاعطى المال والملك معه وسئل ابن المبارك من الناس فقال العلماء قيل فمن الملوك قال الزهاد قيل فمن السفلة قال الذى يأكل بدينه ولم يجعل غير العالم من الناس لان الخاصية التى يتميز بها الناس عن سائر البهائم هى العلم فالانسان انسان بما هو شريف لاجله وليس ذلك بقوة شخصه فان الجمل اقوى منه ولا بعظمه فان الفيل اعظم منه ولا بشجاعته فان السبع اشجع منه ولا باكله فان الثور اوسع بطنا منه ولا بالجماع فان اخس العصافير اقوى على السفاد منه بل لم يخلق الا للعلم ولم يشرف الا به وقال بعض الحكماء ليت شعرى اى شئ ادرك من فاته العلم واى شئ فات من ادرك العلم وقال فتح الموصلى رحمه الله أليس المريض اذا منع الطعام والشراب والدواء يموت قالوا بلى قال كذلك القلب اذا منع عنه الحكمة والعلم ثلاثة ايام يموت ولقد صدق فان غذاء القلب العلم والحكمة وبهما حياته كما ان غذاء الجسد الطعام ومن فقد العلم فقلبه مريض وموته لازم ولكنه لا يشعر به اذ حب الدنيا وشغله بها ابطل احساسه كما ان غلبة الخوف قد تبطل احساس الم الجرح فى الحال وان كان واقعا فاذا حط الموت عنه اعباء الدنيا احس بهلاكه وتحسر تحسرا لا ينفعه وذلك كاحساس الآمن من خوفه والمفيق من سكره بما اصابه من الجراحات فى حالة السكر والخوف فنعوذ بالله من يوم كشف الغطاء

فان الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا وقال الحسن رحمه الله يوزن مداد العلماء بدم الشهداء فيرجح
مداد العلماء وقال ابن مسعود رضي الله عنه عليكم بالعلم قبل ان يرفع ورفعه موت رواته فوالذي
نفسي بيده ليودن رجال قتلوا في سبيل الله شهداء ان يبعثهم الله علماء لما يرون من كرامتهم فان احدا
لم يولد عالما وانما العلم بالتعلم وقال ابن عباس رضي الله عنهما تذاكر العلم بعض ليلة احب الي من احيائها وكذلك
عن ابي هريرة رضي الله عنه واحمد بن حنبل رحمه الله وقال الحسن في قوله تعالى ربنا آتنا في الدنيا حسنة هي العلم والعبادة
وفي الآخرة حسنة هي الجنة وقيل لبعض الحكماء اي الاشياء تقتني قال الاشياء التي اذا غرقت سفينتك
سبحت معك يعني العلم وقيل اراد بغرق السفينة هلاك بدنه بالموت وقال بعضهم من اتخذ الحكمة
لجاما اتخذه الناس اماما ومن عرف بالحكمة لاحظته العيون بالوقار وقال الشافعي رحمه الله من شرف العلم
ان كل من ينسب اليه ولو في شيء حقير فرح ومن دفع عنه حزن وقال عمر رضي الله عنه يا ايها الناس عليكم بالعلم فان
لله سبحانه رداء يحبه فمن طلب بابا من العلم رداه الله عز وجل بردائه فان اذنب ذنبا استعتبه فان
اذنب ذنبا استعتبه فان اذنب ذنبا استعتبه لئلا يسلبه رداءه ذلك وان تطاول به ذلك
الذنب حتى يموت وقال الاحنف رحمه الله كاد العلماء ان يكونوا اربابا وكل عز لم يوطد بعلم فالى
ذل مصيره وقال سالم بن ابي الجعد اشتراني مولاي بثلثمائة درهم فاعتقني فقلت باي حرفة احترف
فقال بالحرفة فاحترفت بالعلم فما تمت لي سنة حتى اتاني امير المدينة زائرا فلم آذن له وقال الزبير بن ابي بكر كتب الي ابي بالعراق
عليك بالعلم فانك ان افتقرت كان لك مالا وان استغنيت كان لك جمالا وحكي ذلك في
وصايا لقمان لابنه قال يا بني جالس العلماء وزاحمهم بركبتيك فان الله سبحانه يحيي القلب بنور الحكمة
كما يحيي الارض بوابل السماء وقال بعض الحكماء اذا مات العالم بكاه الحوت في الماء والطير في الهواء
ويفقد وجهه ولا ينسى ذكره وقال الزهري رحمه الله العلم ذكر ولا يحبه الا ذكران الرجال ونیز غزالی در احیاء العلوم
در بیان فضل علم گفته **الشواهد العقلية** اعلم ان المطلوب من هذا الباب معرفة فضيلة
العلم ونفاسته وما لم تفهم الفضيلة في نفسها ولم يتحقق المراد منها لم يمكن ان يعلم وجودها
صفة للعلم او لغيره من الخصال فلقد ضل عن الطريق من طمع ان يعرف ان زيدا حكيم ام لا وهو بعد
لم يفهم معنى الحكمة وحقيقتها فالفضيلة ماخوذة من الفضل وهي الزيادة فاذا تشارك شيئان
في امر واختص احدهما بمزيد يقال فضله وله الفضل عليه مهما كانت زيادته فيما هو كمال ذلك الشيء

كما يقال الفرس افضل من الحمار بمعنى انه يشاركه فى قوة الحمل ويزيد عليه بقوة الكر والفر وشدة العدو و
حسن الصورة فلو فرض حمار اختص بسلعة زائدة لم يقل انه افضل لان تلك زيادة فى الجسم ونقصان
فى المعنى وليست من الكمال فى شئ والحيوان مطلوب لمعناه وصفاته لا لجسمه فاذا فهمت هذا لم
يخف عليك ان العلم فضيلة ان اخذته بالاضافة الى سائر الاوصاف كما ان للفرس فضيلة
ان اخذته بالاضافة الى سائر الحيوانات بل شدة العدو فضيلة فى الفرس وليست فضيلة على الاطلاق
والعلم فضيلة فى ذاته وعلى الاطلاق من غير اضافة فانه كمال الله سبحانه وبه شرف الملائكة والانبياء
بل الكيس من الخيل خير من البليد فهى فضيلة فى ذاته على الاطلاق من غير اضافة واعلم ان الشئ النفيس
المرغوب فيه ينقسم الى ما يطلب لغيره والى ما يطلب لذاته والى ما يطلب لغيره ولذاته جميعا فما يطلب
لذاته اشرف و افضل مما يطلب لغيره والمطلوب لغيره الدراهم والدنانير فانهما حجران لا
منفعة لهما ولولا ان الله سبحانه وتعالى يسر قضاء الحاجات بهما لكانا والحصباء بمثابة واحدة والذى
يطلب لذاته فالسعادة فى الآخرة ولذة النظر لوجه الله تعالى والذى يطلب لذاته ولغيره فكسلامة البدن
فان سلامة الرجل مثلا مطلوبة من حيث انها سلامة للبدن عن الالم ومطلوبة للمشى بها
والتوصل الى المآرب والحاجات وبهذا الاعتبار اذا نظرت الى العلم رايته لذيذا فى نفسه فيكون مطلوبا
لذاته ووجدته وسيلة الى دار الآخرة وسعادتها وذريعة الى القرب من الله تعالى ولا يتوصل اليه
الا به واعظم الاشياء رتبة فى حق الآدمى السعادة الابدية وافضل الاشياء ما هو وسيلة اليها ولن
يتوصل اليها الا بالعلم والعمل ولا يتوصل الى العمل ايضا الا بالعلم بكيفية العمل فاصل
السعادة فى الدنيا والآخرة هو العلم فهو اذا افضل الاعمال وكيف لا وقد تعرف فضيلة الشئ
ايضا بشرف ثمرته وقد عرفت ان ثمرة العلم القرب من رب العالمين والالتحاق بافق الملائكة ومقارنة
الملأ الاعلى هذا فى الآخرة واما فى الدنيا فالعز والوقار ونفوذ الحكم على الملوك ولزوم الاحترام
فى الطباع حتى ان اغبياء الترك واجلاف العرب يصادفون طباعهم مجبولة على التوقير لشيوخهم
لاختصاصهم بمزيد علم مستفاد من التجربة بل البهيمة بطبعها توقر الانسان لشعورها بتمييز
الانسان بكمال مجاوز لدرجتها هذه فضيلة العلم مطلقا ثم تختلف العلوم
كما سياتى بيانه وتتفاوت لا محالة فضائلها بتفاوتها

وفخر الدین رازی در مفاتیح الغیب گفتہ واعلم انہ یدل علی فضیلۃ العلم الکتاب والسنۃ والمعقول اما الکتاب فوجوہ الاول ان اللہ تعالی سمی العلم بالحکمۃ ثم انہ تعالی عظم امر الحکمۃ وذلک یدل علی عظم شان العلم بیان انہ تعالی سمی العلم بالحکمۃ ما یروی عن مقاتل انہ قال تفسیر الحکمۃ فی القران علی اربعۃ اوجہ احدہا مواعظ القران قال فی سورۃ البقرۃ وما انزل علیکم من الکتاب والحکمۃ یعنی مواعظ القران وفی سورۃ النساء وانزل علیک الکتاب والحکمۃ یعنی المواعظ ومثلہا فی آل عمران وثانیہا الحکمۃ بمعنی الفہم والعلم قولہ تعالی واتیناہ الحکم صبیا وفی سورۃ لقمان ولقد اتینا لقمان الحکمۃ یعنی الفہم والعلم وفی الانعام اولئک الذین اتیناہم الکتاب والحکم والنبوۃ وثالثہا الحکمۃ بمعنی النبوۃ فی النساء فقد اتینا آل ابراہیم الکتاب والحکمۃ یعنی النبوۃ وفی ص واتیناہ الحکمۃ وفصل الخطاب وفی سورۃ البقرۃ واتاہ اللہ الملک والحکمۃ ورابعہا القران فی النحل ادع الی سبیل ربک بالحکمۃ وفی البقرۃ ومن یؤت الحکمۃ فقد اوتی خیرا کثیرا وجمیع ہذہ الوجوہ عند التحقیق ترجع الی العلم ثم تفکر ان اللہ تعالی ما اعطی من العلم الا القلیل قال وما اوتیتم من العلم الا قلیلا وسمی الدنیا باسرہا قلیلا قل متاع الدنیا قلیل فما سماہ قلیلا لا یمکننا ان ندرک کمیتہ فما ظنک بما سماہ کثیرا ثم البرہان العقلی علی قلۃ الدنیا وکثرۃ الحکمۃ ان الدنیا متناہی القدر متناہی العدد متناہی المدۃ والعلم لا نہایۃ لقدرہ وعددہ ومدتہ ولا للسعادات الحاصلۃ منہ وذلک ینبہک علی فضیلۃ العلم الثانی قولہ تعالی قل ہل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون وقد فرق بین سبعۃ نفر فی کتابہ فرق بین الخبیث والطیب فقال قل لا یستوی الخبیث والطیب یعنی الحلال والحرام وفرق بین الاعمی والبصیر فقال قل ہل یستوی الاعمی والبصیر وفرق بین الظلمۃ والنور فقال ام ہل تستوی الظلمات والنور وفرق بین الجنۃ والنار وبین الظل والحرور واذا تاملت وجدت کل ذلک ماخوذا من الفرق بین العالم والجاہل الثالث قولہ تعالی اطیعوا اللہ واطیعوا الرسول واولی الامر منکم المراد باولی الامر العلماء فی اصح الاقوال لان الملوک یجب علیہم طاعۃ العلماء ولا ینعکس ثم انظر الی ہذہ المرتبۃ فانہ تعالی ذکر العالم فی موضعین من کتابہ فی المرتبۃ الثانیۃ قال شہد اللہ انہ لا الہ الا ہو والملائکۃ واولوا العلم قائما بالقسط وقال اطیعوا اللہ واطیعوا الرسول واولی الامر منکم ثم انہ سبحانہ وتعالی زاد فی الاکرام فجعلہم فی المرتبۃ الاولی فی آیتین فقال تعالی وما یعلم تاویلہ

الا الله والراسخون فی العلم وقال تعالیٰ قل کفیٰ بالله شهیداً بینی وبینکم ومن عنده علم الکتاب
الرابع یرفع الله الذین امنوا منکم والذین اوتوا العلم درجات واعلم انه تعالیٰ ذکر الدرجات
لاربعة اصناف اولها للمومنین من اهل بدر قوله انما المومنون الذین اذا ذکر الله وجلت
قلوبهم الی قوله لهم درجات عند ربهم والثانیة للمجاهدین قوله وفضل الله المجاهدین علی القاعدین والثالثة
للصالحین ومن یاته مومنا قد عمل الصالحات فاولئک لهم الدرجات العلی والرابعة للعلماء والذین
اوتوا العلم درجات فالله تعالیٰ فضل اهل بدر علی غیرهم من المومنین بدرجات وفضل المجاهدین علی
القاعدین اجراً عظیماً درجات منه وفضل الصالحین علی هولاء بدرجات ثم فضل العلماء علی
جمیع الاصناف بدرجات فوجب کون العلماء افضل الناس الخامس قوله انما یخشی الله من عباده العلماء
وان الله تعالیٰ وصف العلماء فی کتابه بخمس مناقب احدها الایمان والراسخون فی العلم یقولون امنا و
ثانیها التوحید والشهادة شهد الله الی قوله واولو العلم وثالثها البکاء ویخرون للاذقان یبکون
ورابعها الخشوع ان الذین اوتوا العلم من قبله وخامسها الخشیة انما یخشی الله من عباده العلماء واما
الاخبار فوجوه احدها روی عن ثابت بن انس رضی الله عنه قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من احب ان
ینظر الی عتقاء الله من النار فلینظر الی المتعلمین فوالذی نفسی بیده ما من متعلم یختلف الی
باب العالم الا کتب الله له بکل قدم عبادة سنة ویبنی له بکل قدم مدینة فی الجنة ویمشی علی
الارض والارض تستغفر له ویمسی ویصبح مغفوراً له وشهدت الملائکة لهم بانهم عتقاء الله
من النار وثانیها قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من طلب العلم لغیر الله لم یخرج من الدنیا حتی یاتی
علیه العلم فیکون الله ومن طلب العلم لله فهو کالصائم نهاره وکالقائم لیله وان باباً من العلم یتعلمه
الرجل خیر له من ان یکون ابوقبیس ذهباً له فانفقه فی سبیل الله وثالثها عن الحسن مرفوعاً من جاءه
الموت وهو یطلب العلم یحیی به الاسلام کان بینه وبین الانبیاء درجة واحدة فی الجنة ورابعها
ابوموسی الاشعری مرفوعاً یبعث الله العباد یوم القیمة ثم یمیز الله العلماء فیقول یا معشر العلماء
انی لم اضع نوری فیکم الا لعلمی بکم ولم اضع علمی فیکم لاعذبکم انطلقوا فقد غفرت لکم و
خامسها قال علیه الصلوٰة والسلام معلم الخیر اذا مات بکی علیه طیر السماء ودواب الارض وحیتان
البحار وسادسها ابوهریرة رضی الله عنه مرفوعاً من صلی خلف عالم من العلماء فکانما صلی خلف نبی من الانبیاء

تمامہا الایۃ والعظیما درجات منہ ومغفرۃ ورحمۃ وکان اللہ غفوراً رحیماً ۱۲

عالم

عن الحسن صح

وسابعها ابن عمر رضی اللہ عنه مرفوعا فضل العالم علی العابد تسعین درجة بین کل درجتین عدو
الفرس سبعین عاما وذلک ان الشیطان یضع البدعة للناس فیبصرها العالم فینهی عنها والعابد
یقبل علی عبادته لا یتوجه لها ولا یتعرف لها وثامنها الحسن مرفوعا رحمة اللہ علی خلفائی فقیل من خلفاؤک
یا رسول اللہ قال الذین یحیون سنتی ویعلمونها عباد اللہ وتاسعها قال علیه الصلوة والسلام
من خرج یطلب بابا من العلم لیرد به باطلا الی حق او ضالا الی هدی کان علمه کعبادة اربعین
عاما وعاشرها قال علیه الصلوة والسلام لعلی رضی اللہ عنه حین بعثه الی الیمن لان یهدی
اللہ بک رجلا واحدا خیر لک مما تطلع علیه الشمس وتغرب الحادی عشر ابن مسعود رضی اللہ عنه مرفوعا
من طلب العلم لیحدث الناس ابتغاء وجه اللہ اعطاه اللہ اجر سبعین نبیا الثانی عشر عامر
الجهنی رضی اللہ عنه مرفوعا یؤتی بمداد طالب العلم ودم الشهید یوم القیمة لا یفضل احدهما
علی الآخر وفی روایة یرجح مداد العلماء الثالث عشر ابو واقد اللیثی رضی اللہ عنه ان
رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم بینما هو جالس والناس معه اذ اقبل ثلاثة نفر اما احدهم
فرای فرجة فی الحلقة فجلس الیها واما الآخر فجلس خلفهم واما الثالث فانه رجع وفر فلما فرغ
صلی اللہ علیه وسلم من کلامه قال الا اخبرکم عن النفر الثلاثة اما الاول اوی الی اللہ فآواه اللہ واما
الثانی فاستحیا من اللہ فاستحیا اللہ منه واما الثالث فاعرض عن اللہ فاعرض اللہ عنه نظام الدین نیشاپوری
در غرائب القرآن گفته البحث الثالث فی فضل العلم لو کان فی الامکان شیء اشرف من العلم لاظهر اللہ
تعالی فضل آدم بذلک الشیء ومما یدل علی فضله الکتاب والسنة والمعقول اما الکتاب فمن
ذلک ما یروی عن مقاتل ان الحکمة فی القرآن علی اربعة اوجه احدها مواعظ
القرآن وما انزل علیکم من الکتاب والحکمة یعظکم به وثانیها الحکمة بمعنی الفهم والعلم وآتیناه
الحکم صبیا ولقد آتینا لقمان الحکمة وثالثها الحکمة بمعنی النبوة ولقد آتینا آل ابراهیم الکتاب و
الحکمة ورابعها القرآن یؤتی الحکمة من یشاء ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا وجمیع هذه الوجوه
عند التحقیق ترجع الی العلم ومن ذلک ان اللہ تعالی فرق بین سبعة نفر فی کتابه قل هل یستوی الذین یعلمون
والذین لا یعلمون قل لا یستوی الخبیث والطیب لا یستوی اصحاب النار واصحاب الجنة وما یستوی الاعمی
والبصیر ولا الظلمات ولا النور ولا الظل ولا الحرور وما یستوی الاحیاء ولا الاموات

فاذا تأملت وجدت كل ذلك مأخوذا من الفرق بين العالم والجاهل ومن ذلك قوله واطيعوا الله واطيعوا
الرسول واولوا الامر منكم اى العلماء فى اصح الاقوال لان الملوك يجب عليهم طاعة العلماء ولا ينعكس
شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة واولوا العلم جعلهم فى الآيتين فى المرتبة الثالثة ثم زاد فى الاكرام
فجعلهم فى المرتبة الثانية وما يعلم تأويله الا الله والراسخون فى العلم قل كفى بالله شهيدا بينى وبينكم ومن
عنده علم الكتاب ومن ذلك قوله تعالى يرفع الله الذين امنوا منكم والذين اوتوا العلم درجات ومن ذلك
وصفهم بالايمان والراسخون فى العلم يقولون امنا به وبشهادة التوحيد شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة
واولوا العلم وبالبكاء والسجود والخشوع ان الذين اوتوا العلم من قبله اذا يتلى عليهم يخرون للاذقان سجدا
ويقولون سبحان ربنا ان كان وعد ربنا لمفعولا ويخرون للاذقان يبكون ويزيدهم خشوعا وبالخشية
انما يخشى الله من عباده العلماء واما الاخبار فمنها ما رواه انس عن النبى صلى الله عليه وسلم من احب
ان ينظر الى عتقاء الله من النار فلينظر الى المتعلمين فوالذى نفسى بيده ما من متعلم يختلف الى باب
العالم الا كتب الله بكل قدم عبادة سنة له وبنى بكل قدم مدينة فى الجنة له ويمشى على الارض والارض
تستغفر له ويمسى ويصبح مغفورا له وشهدت الملائكة لهم بانهم عتقاء الله من النار وعن انس ايضا ان
النبى صلعم قال من طلب العلم لغير الله لم يخرج من الدنيا حتى يأتى عليه العلم فيكون لله ومن طلب العلم
لله فهو كالصائم نهاره والقائم ليله وان بابا من العلم يتعلمه الرجل خير من ان يكون ابو قبيس
ذهبا له فانفقه فى سبيل الله وعن الحسن مرفوعا من جاءه الموت وهو يطلب العلم ليحيى به الاسلام
كان بينه وبين الانبياء درجة فى الجنة وعنه صلى الله عليه وسلم رحمة الله على خلفائى فقيل يا رسول
الله ومن خلفائك قال الذين يحيون سنتى ويعلمونها عباد الله وعن ابى موسى الاشعرى مرفوعا
يبعث الله العباد يوم القيمة ثم يميز العلماء فيقول يا معشر العلماء انى لم اضع نورى فيكم الا لعلمى بكم
ولم اضع علمى فيكم لاعذبكم انطلقوا فقد غفرت لكم وقال صلى الله عليه وسلم معلم الخير اذا مات
بكى عليه طير السماء ودواب الارض وحيتان البحر وعن ابى هريرة مرفوعا من صلى خلف عالم من
العلماء فكانما صلى خلف نبى من الانبياء وعن ابن عمر مرفوعا فضل العالم على العابد بسبعين درجة
بين كل درجتين حضر الفرس سبعين عاما وذلك ان الشيطان يضع البدعة للناس فيغيرها العالم
ويزيلها والعابد يقبل على عبادته لا يتوجه اليها ولا يتعرض لها وقال صلى الله عليه وسلم لعلى

اولى

حين بعثه الى اليمن لان يهدى الله بك رجلا واحدا خير لك مما طلعت عليه الشمس و
تغرب وعن ابن مسعود مرفوعا من طلب العلم ليحدث الناس ابتغاء وجه الله اعطاه الله اجر سبعين
نبيا وعن عامر الجهني مرفوعا يؤتى بمداد العلماء ودم الشهداء يوم القيمة لا يفضل احدهما
على الاخر وفي رواية فيترجح مداد العلماء وعن ابي واقد الليثي ان النبي صلى الله عليه وسلم
بينما هو جالس والناس معه اذ اقبل ثلثة نفر فاما احدهم فراى فرجة في الحلقة فجلس اليها
واما الاخر فجلس خلفهم واما الثالث فانه رجع وفر فلما فرغ صلى الله عليه وسلم من كلامه قال الا
اخبركم عن النفر الثلثة اما الاول فاوى الى الله فاواه الله واما الثاني فاستحيى من الناس فاستحيى الله منه واما الثالث فاعرض فاعرض الله
عنه وعنه صلعم يشفع يوم القيمة ثلثة الانبياء ثم العلماء ثم الشهداء قال الراوي فاعظم بمرتبة هي الواسطة بين النبوة والشهادة
وعن ابي هريرة مرفوعا اذا مات الانسان انقطع عمله الا من ثلثة صدقة جارية وعلم ينتفع به وولد صالح يدعو
له بالخير وعن النبي صلى الله عليه وسلم اذا سألتم الحوائج فاسئلوها الناس قيل يا رسول الله
ومن الناس قال صلى الله عليه وسلم اهل القران قيل ثم من قال اهل العلم قيل ثم من قال
صباح الوجوه قال الراوي والمراد باهل القران من يحفظ معانيه وقال صلعم كن عالما مجتهدا او متعلما
او مستمعا او محبا ولا تكن الخامس فتهلك قال الراوي وجه التوفيق بين هذه الرواية وبين الرواية
الاخرى الناس رجلان عالم ومتعلم وسائر الناس همج لا خير فيه ان المستمع والمحب بمنزلة
المتعلم وما احسن قول بعض الاعراب لو لم اكن مستمعا جالسا او ذهبا خالصا او كليبا حارسا
واياك ان تكون انسانا ناقصا وعن النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يحدث انسانا فاوحى الله
اليه انه لم يبق من عمر هذا الرجل الذي يحدثه الا ساعة وكان هذا وقت العصر فاخبره الرسول
بذلك فاضطرب الرجل وقال يا رسول الله دلني على اوفق عمل في هذه الساعة قال صلى الله عليه وسلم
اشتغل بالتعلم فاشتغل بالتعلم فقبض قبل المغرب قال الراوي ولو كان شيء افضل من العلم لامره النبي صلى الله
عليه وسلم به في ذلك الوقت ونور الدين سمهودي در جواهر العقدين گفته الباب الاول في ايراد الدلائل الدالة
على فضل العلم والعلماء ووجوب توقيرهم واحترامهم والتحذير من بغضهم والاذى لبعضهم وقد
تظاهرت الايات وصحيح الاخبار والاثار وتواترت وتطابقت الدلائل العقلية والنقلية وتوافقت
على هذا الغرض الذي اشرنا اليه وعولنا في هذا الباب عليه وانما نورد اشياء من ذلك تنبيها على

فاوى

ماهنالك ليشرق قلب المؤمن باليقين ويشرق صدر العدو اللعين ويقدر العقلاء علماء الشريعة
حق قدرهم وتمتلي بأنوار ذلك جوانح صدورهم فنقول قال الله تعالى قل هل يستوي الذين
يعلمون والذين لا يعلمون وقال تعالى يرفع الله الذين آمنوا منكم والذين اوتوا العلم درجات و
هو من عطف الخاص على العام لان العلماء اخص من المؤمنين فيكون المعنى يرفع المؤمنين على غير
المؤمنين ويرفع العلماء من المؤمنين على بقية المؤمنين ولذا جاء عن ابن عباس رضي الله عنهما قال يرفع
الله الذين اوتوا العلم على الذين آمنوا درجات رواه الديلمي وفي رواية لغيره عن ابن عباس قال للعلماء
درجات فوق المؤمنين بسبعمائة درجة ما بين الدرجتين خمسمائة
سنة وفي رواية عنه ما بين الدرجتين مائة عام وفي مسند الدارمي عن الزهري قال فضل العالم
على المجتهد يعني في العبادة مائة درجة ما بين الدرجتين خمسمائة سنة حضر الفرس المضمر السريع
وهو حضر الفرس بضم الحاء المهملة يعني عدوه وبهذا يتبين ما اشير اليه في قوله تعالى قل هل يستوي
الذين يعلمون والذين لا يعلمون وقال تعالى انما يخشى الله من عباده العلماء اى لان خشية
الله انما تنشأ عن العلم به وبصفات ذاته وبصفات فعله ومن خامر قلبه علم جلاله اورثه الخشية
لله فلا تتم الخشية الا بهذا العلم فاذا ضممت الى هذه الآية قوله تعالى اولئك هم خير البرية
الى قوله ذلك لمن خشي ربه حصل من مجموع ذلك ان العلماء هم الذين يخشون ربهم الله تعالى
وان الذين يخشون الله تعالى هم خير البرية فينتج العلماء خير البرية وكيف لا وهم ورثة الانبياء
عليهم الصلوة والسلام كما يعلم مما سيأتي فكما انه لا رتبة فوق رتبة النبوة فلا شرف فوق شرف
وارث تلك الرتبة وقال تعالى فاسئلوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون فاوجب على من لا يعلم
سؤالهم والرجوع اليهم وقال تعالى شهد الله انه لا اله الا هو والملئكة واولوا العلم قائما بالقسط
فبدأ سبحانه بنفسه وثنى بملائكته وثلث باهل العلم فناهيك بهذا شرفا وجلالة ونبلا اذ لو كان ثم
من هو اشرف من العلماء لقرنهم الله تعالى باسمه واسم ملائكته كما قرن اسم العلماء قلت والسر فيه
ان الشهادة مشتقة من الشهود المقتضي لتحقق المشهود به عند من شهد واولو العلم
اكمل الناس علما بوحدانية الله عز وجل وسائر صفاته قد خامر هذا العلم قلوبهم بحيث لا
يغيب عنها وذلك منشأ جميع النعم فكان لهم هذه المنزلة وقال تعالى وقل رب زدني علما

فانظر الی تخصیصہ تعالی للعلم بالامر لحبیبہ واشرف خلقہ بطلب المزید منہ مع عظیم ما

انعم بہ علیہ مما لا یحیط بہ الا اللہ تعالی لانہ اصل النعم کلہا فلو کان شیٔ اشرف من العلم

لامر اللہ حبیبہ صلے اللہ علیہ وسلم ان یسألہ المزید عنہ کما امرہ ان یستزیدہ من العلم فاعظم بہذہ

الرتبۃ وقال تعالی ولقد اتینا داؤد وسلیمان علما وقالا الحمد للہ الذی فضلنا علی کثیر من عبادہ

المومنین فتأمل ہذہ الآیۃ وما اشتملت علیہ من انواع الدلالات علی تفضیل العلم واہلہ سیما

الاخیرۃ فان اللہ تعالی اتی داؤد وسلیمان علیہما الصلوۃ والسلام من نعم الدارین ما لا یحصی ولم یذکر

من ذلک فی صدر ہذہ الایۃ فی مساق الامتنان علیہما وشکرہما الجزیل ما الحمیہ الا العلم

لیبین انہ الاصل فی النعم کلہا فلقد کان داؤد من اعبد البشر کما فی صحیح مسلم وذلک من اثار

علمہ وجمع اللہ لہ ولابنہ سلیمان ما لم یجمعہ لاحد وجعل العلم اصلا لذلک کلہ واشار داؤد

وسلیمن الی ہذا المعنے بقولہما الحمد للہ الذی فضلنا علی کثیر من عبادہ المومنین لان اللہ تعالی

حکاہ عنہما عقب قولہ ولقد اتینا داؤد وسلیمان علما فافہم انہما شکرا بہذا الحمد ما اتاہما ایاہ

من اصل کل النعم الذی ہو ما اتاہ من العلم انہ السبب فی التفضیل قال التقی السبکی عقب ذکر

ہذا المعنے انما قال وقالا بالواو دون الفاء لانہ لو اتی بالفاء کان بمنزلۃ قولک فشکرا ویکون الشکر

ہو قولہما ذلک لا غیر فعدل الی الواو لما یتوہم من الفاء من الاقتصار فی الشکر فی ذلک ولیشیر الی

الجمع فی الایتاء لہما بین العلم وقولہما ذلک المقصود العلم من القیام بوظائف العبادۃ وکل خصلۃ

حمیدۃ قال فلذلک یؤخذ منہ مسائل ذکر العلماء منہا ان فضل العلم افضل من فضل العبادۃ و

منہا ان العلماء افضل من المجاہدین ولہذا کان مداد العلماء افضل من دم الشہداء واعظم ما

عند المجاہد دمہ واہون ما عند العالم مدادہ فما ظنک باشرف ما عند العالم من المعارف والتفکر فی الاء اللہ تعالی وتحقیق

الحق وبیان الاحکام وہدایۃ الخلق ولذلک جعلوا ورثۃ الانبیاء وہذا معنی قولہ تعالی وورث سلیمان

داؤد انتہی قلت وفی قولہ تعالی لحبیبہ محمد صلے اللہ علیہ وسلم وقل رب زدنی علما ما یؤخذ منہ

التفضیل المذکور فی المسئلتین وکذا مما قبلہ بضمیمۃ ما تقدم من الاشارۃ الیہ وسنورد من الاخبار و

الاثار ما یصرح بذلک فعن ابی امامۃ الباہلی رضی اللہ عنہ قال ذکر لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

رجلان احدہما عابد والاخر عالم فقال فضل العالم علی العابد کفضلی علی ادناکم ثم قال صلی اللہ علیہ

آیات

وسلم ان الله وملائكته واهل السموات والارض حتى النملة فى جحرها وحتى الحوت ليصلون على
معلمى الناس الخير رواه الترمذى وقال حديث حسن صحيح ورواه البزار مختصرا من حديث عائشة
رضى الله عنها بلفظ معلم الناس الخير يستغفر له كل شىء حتى الحيتان فى البحر وجاء مطولا عن ابى الدرداء
قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من سلك طريقا يلتمس فيه علما سهل الله له
طريقا الى الجنة وان الملائكة لتضع اجنحتها لطالب العلم رضى بما يصنع وان العالم ليستغفر له من
فى السموات ومن فى الارض حتى الحيتان فى الماء وفضل العالم على العابد كفضل القمر على الكواكب و
ان العلماء ورثة الانبياء ان الانبياء لم يورثوا دينارا ولا درهما وانما ورثوا العلم فمن اخذه اخذ
بحظ وافر رواه ابو داؤد والترمذى وابن ماجة وابن حبان وصححه واحمد بنحوه باختصار وكذا الحاكم و
صححه والبيهقى ولفظه من غدا يريد العلم يتعلمه فتح الله له بابا الى الجنة وفرشت له الملائكة
اكنافها وصلت عليه ملائكة السماء وحيتان البحر وللعالم من الفضل على العابد كالقمر ليلة البدر
على اصغر كوكب فى السماء الحديث وزاد فى اخره وموت العالم مصيبة لا تجبر وثلمة لا تسد
وهو نجم طمس وموت قبيلة ايسر من موت عالم واخرج الديلمى والحافظ عبد الغنى عنه عن البراء بن
عازب رضى الله عنه مرفوعا العلماء ورثة الانبياء يحبهم اهل السماء ويستغفر لهم الحيتان فى
البحر اذا ماتوا الى يوم القيامة وللدارمى فى مسنده عن مكحول رفعه ان الله وملائكته واهل
سمواته وارضه والنون فى البحر يصلون على معلمى الناس الخير قلت والصلوة من الله تعالى بمعنى
الرحمة ومن الملائكة بمعنى الاستغفار المعبر به فى الرواية الاخرى ولا رتبة فوق رتبة من تشتغل
الملائكة وغيرهم من المخلوقات بالاستغفار والدعاء له الى يوم القيمة على ما اشارت اليه رواية
الديلمى لان العلم ينتفع به بعد موت العالم الى يوم القيمة ولهذا كان ثوابه غير منقطع بموته
كما سياتى وانه ليتنافس فى دعوة من رجل صالح فكيف بدعاء الملائكة خصوصا ملائكة السماء
و مولوی عبد العلی که نزد معاصرین اہل سنت ملقب بحر العلوم میباشد نیز تصریح کرده باینکه مدار تفاضل
بر علم ست وفضل بغیر علم در حساب وشمار نیست چنانچه در شرح مسلم گفته وان تاملت فى معاملات الاولياء
ومواجيدهم واذواقهم كمقامات الشيخ محيى الدين وقطب الوقت السيد محى الملة والدين السيد
عبد القادر الجيلانى الذى قدمه على رقاب كل ولى والشيخ سهل بن عبد الله التسترى والشيخ

ذ ت مقامات

ابی مدین المغربی والشیخ ابی یزید البسطامی وسید الطائفة جنید البغدادی والشیخ ابی بکر
الشبلی والشیخ عبد الله الانصاری والشیخ احمد النامقی الجامی وغیرهم قدس اسرارهم علم علی
یقین ان ما یلهمون به لا یتطرق الیه احتمال شبهة بل هو حق حق مطابق لما فی نفس الامر و
یکون مع خلق علم ضروری انه من الله تعالی لکن لا ینالون هذا النوع فی العلم الا بالمدد المحمدی
وتاییده لا بالذات من غیر وسیلة اصلا وان تاملت فی کلام الشیخ الاکبر خلیفة الله فی الارضین
خاتم فص الولایة الشیخ محی الملة والدین الشیخ محمد بن العربی قدس سره ووفقنا لفهم کلماته
الشریفة لما بقی لک شائبة وهم وشک ان ما یلهمون به من الله تعالی ومما یصلح مبنیا انه علم ضروری
من الذین ان اولیاء هذه الامة افضل من اولیاء الامم السابقین کما ان نبیهم افضل من نبی
السابقین ولا شک ان الاولیاء الذین کانوا فی بنی اسرائیل مثل مریم وام موسی وزوجة فرعون
کان یوحی الیهم ولا اقل من ان یکون الهاما ولا یکون الا مع خلق علم ضروری انه من الله تعالی فهو حجة قاطعة
ولو لم یکن احد من هذه الامة المرحومة الفاضلة مثلهم فی تحصیل العلم القطعی فیکون مفضولة عنهم
غایة المفضولیة لان التفاضل لیس الا بالعلم والفضل بما عداه غیر معتد به ولا خلف اشنع من هذا
اللازم فافهم واز جملهٔ دلائل قاطعه وبراهین ساطعه افضلیت اعلم قصه استخلاف حضرت آدم علیه السلام
واظهار فضل انجناب ست بر ملائکه قال الله تعالی فی کتابه العزیز واذ قال ربک للملائکة انی جاعل
فی الارض خلیفة قالوا اتجعل فیها من یفسد فیها ویسفک الدماء ونحن نسبح بحمدک ونقدس لک
قال انی اعلم ما لا تعلمون ۝ وعلم آدم الاسماء کلها ثم عرضهم علی الملٰئکة فقال انبئونی باسماء هٰؤلاء
ان کنتم صادقین ۝ قالوا سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم ۝ قال یا آدم
انبئهم باسمائهم فلما انبأهم باسمائهم قال الم اقل لکم انی اعلم غیب السموات والارض
واعلم ما تبدون وما کنتم تکتمون ۝ از ین قصهٔ ادب اموز و واقعهٔ خرد افروز که در کلام ملک علام
مذکور شده اکابر مفسرین اعلام وافاخم محققین عظام سنیه بعنوانات شتی وطرق متفاوته کمال افضلیت
حضرت آدم علیه السلام از ملائکه استنباط کرده اند وبعضی بیان آورده اند که در عالم
امکان چیزے اشرف از علم نیست والا حق سبحانه تعالی فضل حضرت ایشان را بر ملائکه بهمان چیز ظاهر میفرمود ونیز
افاده کرده اند که آیات این قصه دلالت دارد بر آنکه علم در خلافت شرطست بلکه عمدهٔ شروط آن می باشد

فيه

من

الی غیر ذلک من النکات الطریفة والفوائد اللطیفة التی هی لاثبات ما نحن بصدده من اوکد الادلة
الباهرة وامتن الحجج القاهرة و فخر الدین رازی در مفاتیح الغیب بتفسیر آیه و علم آدم الاسماء کلها گفته اعلم
ان الملائکة لما سألوا عن وجه الحکمة فی خلق آدم وذریته واسکانه تعالی ایاهم الارض واخبر الله
تعالی عن وجه الحکمة فی ذلک علی سبیل الاجمال بقوله انی اعلم ما لا تعلمون اراد تعالی ان یزیدهم
بیانا وان یفصل لهم ذلک المجمل فبین تعالی لهم من فضل آدم علیه السلام ما لم یکن ذلک معلوما
لهم وذلک بان علم آدم الاسماء کلها ثم عرضهم علیهم لیظهر بذلک کمال فضله وقصورهم عنه
فی العلم فیتأکد ذلک الجواب الاجمالی بهذا الجواب التفصیلی و نیز فخر رازی در مفاتیح الغیب در تفسیر آیه
مذکوره گفته المسألة السادسة هذه الآیة دالة علی فضل العلم فانه سبحانه ما اظهر کمال حکمته
فی خلقه آدم علیه السلام الا بان اظهر علمه فلو کان فی الامکان وجود شیء اشرف من العلم لکان
من الواجب اظهار فضله بذلک الشیء لا بالعلم و نیز فخر رازی در مفاتیح الغیب بتفسیر آیه مذکوره گفته
ثم خذ من اول الامر فانه سبحانه لما قال انی جاعل فی الارض خلیفة فلما قالت الملائکة اتجعل
فیها من یفسد فیها قال سبحانه انی اعلم ما لا تعلمون فاجابهم سبحانه بکونه عالما فلم یجعل سائر
صفات الجلال من القدرة والارادة والسمع والبصر والوجود والقدم والاستغناء عن المکان والجهة
جوابا لهم وموجبا لسکوتهم وانما جعل صفة العلم جوابا لهم وذلک یدل علی ان صفات الجلال والکمال
وان کانت باسرها فی نهایة الشرف الا ان صفة العلم اشرف من غیرها ثم انه سبحانه انما اظهر فضل آدم
علیه السلام بالعلم وذلک یدل ایضا علی ان العلم اشرف من غیره ثم انه سبحانه لما اظهر علمه جعله
مسجود الملائکة وخلیفة العالم السفلی وذلک یدل علی ان تلک المنقبة انما استحقها آدم
علیه السلام بالعلم ثم ان الملائکة افتخرت بالتسبیح والتقدیس والافتخار بهما انما یحصل لو کانا
مقرونین بالعلم فانهما ان حصلا بدون العلم کان ذلک نفاقا والنفاق اخس المراتب قال تعالی
ان المنافقین فی الدرک الاسفل من النار او تقلیدا والتقلید مذموم فثبت ان تسبیحهم وتقدیسهم
انما صار موجبا للافتخار ببرکة العلم و نیز فخر رازی در مفاتیح الغیب بتفسیر آیه و اذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم
گفته اعلم ان هذا هو النعمة الرابعة من النعم العامة علی جمیع البشر وهو انه سبحانه وتعالی جعل
اباهم مسجود الملائکة وذلک لانه تعالی ذکر تخصیص آدم بالخلافة اولا ثم تخصیصه بالعلم الکثیر

الوجوب

ثانیا ثم بلوغہ فی العلوم الی ان صارت الملائکۃ عاجزین عن بلوغ درجتہ فی العلم و ذکر الان کونہ مسجودا
للملائکۃ و نیز فخر الدین رازی در اربعین در بیان حجج تفضیل انبیاء علیہم السلام بر ملائکہ گفتہ الحجۃ الثانیۃ ان
آدم علیہ السلام کان اعلم من الملائکۃ والاعلم افضل بیان الاول قولہ تعالیٰ وعلم آدم الاسماء کلہا
الی قولہ قالوا سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم قال یا آدم انبئہم باسمائہم بیان
الثانی قولہ تعالیٰ ہل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون و نیشاپوری در غرائب القرآن بتفسیر آیہ
واذ قال ربک للملائکۃ انی جاعل فی الارض خلیفۃ گفتہ و روی عن الحسن و قتادۃ ان اللہ لما اخذ
فی خلق آدم ہمست الملائکۃ فیما بینہم و قالوا لیخلق ربنا ما شاء ان یخلق فلن یخلق خلقا الا کنا اعظم
منہ واکرم علیہ فلما خلق آدم علیہ السلام و فضلہ علیہم و علمہ الاسماء کلہا قال انبئونی
باسماء ہؤلاء ان کنتم صادقین فی انہ لا یخلق خلقا الا وانتم افضل منہ ففزعوا الی التوبۃ و قالوا
سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا و نیز نیشاپوری در غرائب القرآن بتفسیر آیہ وعلم آدم الاسماء کلہا گفتہ
البحث الثالث فی فضل العلم لو کان فی الامکان شیء اشرف من العلم لاظہر اللہ تعالیٰ فضل آدم
بذلک الشیء و نیز نیشاپوری در غرائب القرآن بتفسیر آیہ مذکورہ گفتہ و لامر ما لم یجعل اللہ سبحانہ سائر صفات
الجلال من القدرۃ والارادۃ والسمع والبصر والوجوب والقدم والاستغناء عن المکان والحیز
جوابا للملائکۃ و موجبا لسکوتہم وانما جعل صفۃ العلم جوابا لہم حیث قال انی اعلم ما لا تعلمون
و ہکذا اظہر فضیلۃ آدم بالعلم بعد افتخارہم بالتسبیح والتقدیس و نیز در غرائب القرآن در تفسیر آیہ
مذکورہ گفتہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ خلق آدم فتجلی فیہ فبالتجلی علمہ التخلق باخلاقہ و
الاتصاف بصفاتہ و ہذا ہو سر الخلافۃ بالحقیقۃ لان المرآۃ تکون خلیفۃ المتجلی فیہ انبئونی
باسماء ہؤلاء ای باسماء ہؤلاء المخلوقات دون اسماء اللہ و صفاتہ ان کنتم صادقین فی دعوی الفضیلۃ
فان الفضیلۃ لیست بمجرد الطاعۃ فان ذرات الموجودات مسبحات بحمدہ وانما الافضلیۃ بالعلم
لان الطاعۃ من صفات الخلق والعلم من صفات الخالق والفضل لمن لہ صفۃ الحق والخلق جمیعا لیخبر
عن الحق بصفاتہ و عن الخلق بصفاتہم و نیز در غرائب القرآن در تفسیر آیہ مذکورہ گفتہ وانما کان آدم مخصوصا
بعلم الاسماء واحتاج الملائکۃ الیہ فی انباء اسماء ہم و اسماء غیرہم لانہ کان خلاصۃ العالم و لہذا
خلق شخصہ بعد تمام العالم بما فیہ کخلق الثمرۃ بعد تمام الشجرۃ فکما ان الثمرۃ تعبر علی اجزاء الشجرۃ کلہا

حتی یظهر علی الشجرة کذلک آدم عبر علی اجزاء شجرة الوجود وکان فی کل جزء من اجزاءها له
منفعة ومضرة ومصلحة ومفسدة فحصل له من کل من ذلک اسم یلائمه حتی ان اسماء الله تعالی
جاءت علی وفقه فضلا عن اسماء غیره وذلک انه لما کان مخلوقا کان الله خالقا ولما کان مرزوقا کان
رازقا ولما کان عبدا کان معبودا ولما کان معیوبا کان ستارا ولما کان مذنبا کان غفارا ولما کان
تائبا کان توابا ولما کان منتفعا ومتضررا کان نافعا وضارا ولما کان ظالما کان عادلا ولما کان مظلوما
کان منتقما وعلی هذا القیاس ونیز در غرائب القرآن در تفسیر آیه واذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم گفته لما
خصص الله تعالی ابانا آدم بالخلافة ثم علمه من العلوم ما ظهر بذلک مزیته علی جمیع الملائکة اقتضت
حکمته البالغة ان جعله مسجود لهم وبیضاوی در تفسیر انوار التنزیل گفته واعلم ان هذه الآیات تدل
علی شرف الانسان ومزیة العلم وفضله علی العبادة وانه شرط فی الخلافة بل العمدة فیها وان التعلیم یصح
اسناده الی الله تعالی وان لم یصح اطلاق المعلم لاختصاصه بمن یحترف به وان اللغات توقیفیة فان الاسماء
تدل علی الالفاظ بخصوص او عموم وتعلیمها ظاهر فی القائها علی المتعلم مبینا له معانیها وذلک یستدعی
سابقة وضع والاصل ینفی ان یکون ذلک الوضع ممن کان قبل آدم فیکون من الله وان مفهوم الحکمة
زائد علی مفهوم العلم والا لتکرر قوله انک انت العلیم الحکیم وان علوم الملائکة وکمالاتهم تقبل الزیادة
والحکماء منعوا ذلک فی الطبقة الاعلی منهم وحملوا علیه قوله تعالی وما منا الا له مقام معلوم وان آدم
افضل من هؤلاء الملائکة لانه اعلم منهم والاعلم افضل لقوله تعالی قل هل یستوی الذین یعلمون
والذین لا یعلمون وسید شریف جرجانی در شرح مواقف در بیان ادله تفضیل انبیاء علیهم السلام بر ملائکه گفته
الثانی قوله تعالی وعلم آدم الاسماء کلها الی قوله تعالی قالوا سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا فانه یدل
علی ان آدم علم الاسماء کلها ولم یعلموها والعالم افضل من غیره لان الآیة سیقت لذلک ولقوله تعالی
قل هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون وخطیب شربینی در تفسیر سراج منیر گفته هذه
الآیات وهی آیة وعلم آدم وآیة سبحانک وآیة قال یا آدم تدل علی شرف الانسان ومزیة العلم
وفضله علی العبادة والا لاظهر فضل آدم بها وان العلم بما یستخلف فیه شرط فی الخلافة بل
العمدة فیها وان التعلیم یصح اسناده الی الله تعالی وان لم یصح اطلاق المعلم علیه لاختصاصه
بمن یحترف به وان اللغات توقیفیة فان الاسماء تدل علی الالفاظ بخصوص او عموم وتعلیمها ظاهر فی

القائہا على المتعلم مبينا له معانيها وذلك يستدعى سابقة وضع والاصل ينفى ان يكون ذلك الوضع ممن كان قبل آدم من الملائكة والجن فيكون من الله وان مفهوم الحكمة زائد على مفهوم العلم والّا تكرر قوله انك انت العليم الحكيم وان علوم الملائكة وكمالاتهم تقبل الزيادة وان آدم افضل من هؤلاء الملائكة لانه اعلم منهم والاعلم افضل لقوله تعالى قل هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون وان الانبياء افضل من الملائكة وان كانوا رسلا كما ذهب اليه اهل السنة وعلى بن احمد بن ابراهيم مهائمی در تفسیر تبصیر الرحمن گفته واذكر لمنكر ذلك اذ قال ربك اى وقت قول ربك اظهارا لفضل آدم قبل خلقه لئلا يرى بعين الحقارة اصلا للملائكة وهم اجسام لطيفة خيرة قادرة على التشكل باشكال مختلفة عند جمهور المتكلمين وجواهر مجردة خيرة مخالفة للنفوس الناطقة تتصور بصور خيالية عند الفلاسفة انى جاعل فى الارض اى التى هى محل الكون والفساد فهو محل التصرف من عناصرها ومن الروح السماوى خليفة نائبا عنى عليهم والهاء للمبالغة قالوا اتجعل فيها لعمارتها واصلاحها من يفسد فيها لكونه مركبا من العناصر المخالفة الداعية الى اللذات السفلية ويسفك الدماء اذ فيه قوة غضبية من النار ونحن وان لم يكن لنا جمعية نسبح ذاتك ملتبسا بحمدك على كمالاتها ونقدس اى ننزه صفاتك فنقول انها مستحقة لك دون غيرك قال انى اعلم من قصور تسبيحكم وتقديسكم وعدم صلاحيتكم للخلافة على الكل واقتضاء ظهور اسمائى اللطيفة والقهرية ما لا تعلمون لما لم يكن للخليفة بد من العلم بحقائق المستخلف والمستخلف عليه ليوثر بما فيهما على اكمل الوجوه علم آدم بخلق علم ضرورى فيه الاسماء كلها اى الالفاظ الدالة على الحقائق اذ هى اقل ما يفيد التمييز بينها ثم عرضهم اى المسميات على الملائكة فقال انبئونى باسماء هؤلاء اى بأقل مميز لها حتى يصح دعواكم استحقاقكم الخلافة عليها اللازمة لكلامكم ودعواكم ان كنتم صادقين فى دعواكم انكم تسبحون الله على الاطلاق بجميع اسمائه وتقدسونه بها قالوا سبحانك اى ننزهك تنزيها عن ان يقصر علمك او تشارك فيه او تعبث فى فعلك وانما سألناك استفسارا واسترشادا لانه لا علم لنا الا ما علمتنا واتما لم نتعلمها ابتداء اذ انك انت العليم بان حقائقنا لا تقتضى العلم بها بلا واسطة وقد جعلت الوسائط مع قدرتك على الافعال ابتداء لانك انت الحكيم قال يا آدم انبئهم وان كنت دونهم فى التجرد الذى به الاطلاع باسمائهم اى باسماء المسميات المعروضة عليهم فانبأهم بجميعها فلما انبأهم باسمائهم مع فوائدها الحصر من غير غلط فيها قال الم اقل لكم

لكونه متلبسا

به

انی اعلم ما لا تعلمون قاصدا به انی اعلم غیب السموات ای العالم العلوی مع کونکم منه وغیب الارض ای العالم السفلی مع ظهور ه للحس ففی کل منهما من الخفایا ما لا یبلغه علمکم بادنی وجوه التمییز مع کمال تجردکم واعلم ما تبدون من قولکم اتجعل فیها من یفسد فیها ویسفک الدماء والحکمة تقتضی ایجاده لیظهر اثر اسم القهار والغفار ونحوهما وما کنتم تکتمون من کونکم احق بالخلافة منه واز لطائف مقام آنست که علامه ابو محمد احمد بن محمد بن علی العاصمی برای اثبات مشابهت جناب امیر المومنین علیه السلام با حضرت آدم علیه السلام در علم وحکمت افضلیت حضرت آدم علیه السلام از ملائکه بسبب علم وبودن علم بهتر از تمامی خصال واخلاق بعنوان لطیف وبیان شریف ثابت نموده بعد از آن خرج اسنه که افضلیت جناب امیر المومنین علیه السلام بسبب علم وحکمت از جمیع امت باستثنای شیوخ ثلثه خود ثابت نماید لیکن بمفاد انطقنا الله الذی انطق کل شیء خداوند عالم او را واداشته است باینکه در مقام دلیل حدیث یا علی ملئت علما وحکمة ونیز بحدیث انا مدینة العلم وعلی بابها احتجاج کرده طریق اذعان وایقان باین دو حدیث شریف سپرده وباین استدلال من حیث لا یشعر مطلوب ومرام اهل حق کرام که اعلمیت تام وافضلیت عام جناب امیر المومنین علیه السلام از قاطبه خلائق والانام سوای نبیه وصنوه علیه وآله الف الف التحیة والصلوة من الملک العلام میباشد بنهایت احقاق وابرام علی نهج الکمال والتمام ثابت فرموده چنانچه در زین الفتی جائیکه مشابهات جناب امیر المومنین علیه السلام با حضرت آدم علیه السلام بیان نموده گفته و اما العلم والحکمة فان الله تعالی قال لآدم علیه السلام وعلم آدم الاسماء کلها ففضل بالعلم العباد الذین کانوا لا یعصون الله ما امرهم ویفعلون ما یومرون واستحق بذلک منهم السجود لمکانه لا یصیر العلیم جاهلا والعالم جاهلا فکذلک لم یصر آدم المفضل بالعلم مفضولا وکذلک حال من فضل بالعلم فاما من فضل بالعبادة فربما یصیر مفضولا لان العابد ربما یسقط عن درجة العبادة ان ترکها معرضا عنها او یتوانی فیها تغافلا عنها فیسقط فضله ولذلک قیل بالعلم یعلو ولا یعلی والعالم یزار ولا یزور ومن ذلک وجوب الوصف لله سبحانه بالعلم والعالم وفساد الوصف له بالعبادة والعابد ولذلک من علی نبیه علیه السلام بقوله وعلمک ما لم تکن تعلم وکان فضل الله علیک عظیما فعظم الفضل علیه بالعلم دون سائر ما اکرمه به من الخصال والاخلاق وما فتح علیه من البلاد والآفاق وکذلک المرتضی رضوان الله علیه فضل بالعلم والحکمة ففاق بهما جمیع الامة ما خلا الخلفاء الماضین رضی الله عنهم اجمعین ولذلک وصفه الرسول علیه السلام بهما حیث قال یا علی ملئت علما وحکمة وذکر فی الحدیث عن المرتضی رضوان الله علیه ان النبی صلی الله علیه کان ذات لیلة فی بیت ام سلمة فبکرت الیه بالغداة فاذا عبد الله بن عباس

بالباب فخرج النبی صلی اللہ علیہ الی المسجد وعلیؑ عن یمینہ وابن عباس عن یسارہ فقال النبی علیہ السلام یا علی ما اول نعم اللہ علیک قال ان خلقنی فاحسن خلقی قال ثم ماذا قال ان عرفنی نفسہ قال ثم ماذا قال قلت وان تعدوا نعمۃ اللہ لا تحصوھا قال فضرب النبی صلی اللہ علیہ علی کتفی وقال یا علی ملئت علما وحکمۃ ولذلک قال النبی صلی اللہ علیہ انا مدینۃ العلم وعلی بابھا وفی بعض الروایات انا دار الحکمۃ وعلیؑ بابھا دوم آنکہ این حدیث شریف دلالت بر عصمت جناب امیر المومنین علیہ السلام می نماید وظاہرست کہ بعد ثبوت عصمت تعین آنجناب برای خلافت جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ وآلہ ماہم سحابہ در حیز خفا واحتجاب نیست اما دلالت این حدیث شریف بر عصمت پس درینمقام حسب افادۂ بعض محققین عالیمقام اہلسنت باید شنید وظہور امر حق را ابین من الصبح عند الاسفار باید دید اسمعیل بن سلیمان الکردی البصری در جلاء النظر فی دفع شبہات ابن حجر جائیکہ شطرے از عبارات رسالۂ زورا جلال الدین دوانی را شرح کردہ ست گفتہ وایاک والاغترار بظواھر الآثار والاحوال من التزئی بزی آثار الفقر کلبس المرقعات وحمل العکاز وغیر ذلک لانھا لیست نافعۃ لمن اتصف بھا وھو لیس علی شیء من المعرفۃ باللہ بل قد یکون للمتصف بھا صاحبا منقادا علی المشایخ بنظرہ الی نفسہ حیث انہ یری حقیقۃ الامر عندہ دون غیرہ وکثیر من اھل ھذا الشان ھلکوا فی اودیۃ الحیرۃ لانھم اغراھم الجھل المرکب فلا یدرون ولا یدرون انھم لا یدرون کابن تیمیۃ وابن المقری والسعد التفتازانی وابن حجر العسقلانی وغیرھم فان اعتراضھم علی معاصریھم وعلی من سبق من الموتی دال علی حصرھم طریق الحق عندھم لا غیر وقد زاد ابن تیمیۃ باشیاء ومن جملتھا ما ذکرہ الفقیہ ابن حجر الھیتمی رحمہ اللہ فی فتاواہ الحدیثیۃ عن بعض اخلاء عصرہ انہ سمعہ یقول وھو علی منبر جامع الجبل بالصالحیۃ ان سیدنا عمر رضی اللہ تعالی عنہ لہ غلطات ای غلطات وان سیدنا علی رضی اللہ عنہ اخطا فی اکثر من ثلثمائۃ مکان فیا لیت شعری من این یحصل لک الصواب اذا اخطاء عمر وعلی رضی اللہ عنھما بزعمک اما سمعت قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی حق سیدنا علی انا مدینۃ العلم وعلی بابھا الخ ازین عبارت ظاہرست کہ علامہ اسمعیل کردی در اظہار فساد وبطلان وہن وہوان مزعوم بے عدوان ابن تیمیہ حلیف النصب والشنآن کہ مرتکب جسارت عظیمۃ الخسران وجرأت موصلہ الی النیران گردیدہ بحدیث مدینۃ العلم تمسک میفرمایند وآنرا دلیل قاطع وبرہان ساطع نزہت وبری بودن ساحت علیای جناب امیر المومنین علیہ السلام از خطا وامی تمام

و همین است معنی عصمت پس بحمد الله تعالی حسب افادهٔ این علامهٔ عالی تبار دلالت این حدیث شریف بر عصمت
ابو الائمة الاطهار علیهم الآف السلام من الملک الغفار بنهایت واضح و آشکار گردید و اساس زعم سراسر خطای مخاطب
واسع الخطا که از راه استکبار و ادعا نفی دلالت این حدیث شریف بر مدعا کرده کالعهن المنفوش بباد رسید و
ملا نظام الدین سهالوی انصاری در کتاب صبح صادق گفته افاضة قال الشیخ ابن همام فی فتح القدیر بعد ما
اثبت عتق ام الولد وانعدام جواز بیعها عن عدة من الصحابة رضوان الله تعالی علیهم وبالاحادیث
المرفوعة استنتج ثبوت الاجماع علی بطلان البیع ومما یدل علی ثبوت ذلک الاجماع ما اسنده عبد الرزاق
انبانا معمر عن ایوب عن ابن سیرین عن عبیدة السلمانی قال سمعت علیا یقول اجتمع رأیی ورأی
عمر فی امهات الاولاد ان لا یبعن ثم رایت بعد ان یبعن فقلت له فرایک ورای عمر فی الجماعة
احب الی من رایک وحدک فی الفرقة فضحک علی رضی الله تعالی عنه واعلم ان رجوع علی رضی الله
تعالی عنه یقتضی انه یری اشتراط انقراض العصر فی تقرر الاجماع والمرجح خلافه ولیس یعجبنی
ان لامیر المؤمنین شانا یبعد اتباعه ان یمیلوا الی دلیل مرجوح ورای مغسول ومذهب مرذول
فلو کان عدم الاشتراط اوضح لاکوضوح شمس النهار کیف یمیل هو الیه وقد قال رسول الله
صلی الله علیه وعلی آله وسلم انت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی رواه
الصحیحان وقال رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وسلم انا دار الحکمة وعلی بابها رواه الترمذی
فالانقراض هو الحق لا یقال ان الخلفاء الثلثة ایضا ابواب العلم وقد حکم عمر بامتناع البیع لا غایة ما فی
الباب انهما تعارضا ثم المذهب ان امیر المؤمنین عمر افضل وهو لا یقتضی ان یکون الافضلیة
فی العلم ایضا وقد ثبت انه دار الحکمة فالحکمة حکمه ازین عبارت ظاهرست که شان جناب امیر المؤمنین
علیه السلام ارفع واعلی و برترست ازانکه آنجناب مائل بدلیل مرجوح و رای مغسول و مذهب مرذول گردد و چیزی که خلاف حق باشد آنجناب
میل بآن نفرماید و حدیث منزلت و حدیث انا دار الحکمة دلالت برین معنی دارد و امری که آنجناب آن اختیار کنند همان حق است و حکم آنجناب
عین حکمت و ظاهرست که هرگاه حدیث انا دار الحکمة دلیل عصمت جناب امیر المؤمنین علیه السلام باشد دلالت حدیث انا مدینة العلم بر مطلوب بالاولی متحقق خواهد شد
زیرا که حسب افادهٔ علامه ابن طلحه [illegible] که علم نسبت بحکمت اوسع انواعا و ابسط فنونا و اکثر شعبا و اغزر فائدة و اعم نفعا است و بهمین سبب جناب
رسالتمآب صلی الله علیه وآله علم را باکبر و اخص را باصغر تخصیص نموده و علم را بمدینه و حکمت را بدار تعبیر فرموده سوم
آنکه این حدیث شریف دلالت دارد بر آنکه علوم جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم بامت آنجناب

یقتضی

بذریعه جناب امیر المومنین علیه السلام میرسد وآنجناب واسطه وصول ان علوم بدیگران میباشد چنانچه امتعه
غالیه ونفائس عالیه شهر که بخارج آن بذریعه باب آن شهر میرسد وظاهرست که این مرتبه سامیه مع قطع النظر عن
غیرها مثبت کمال افضلیت آنحضرت بر دیگران ست وبعد ثبوت افضلیت تحقق خلافت بلافصل برای
آنجناب محل ارتیاب نیست علامه نحریر محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر در روضه ندیه بعد اثبات وتصحیح حدیث مدینة العلم گفته
نعم ولعلک تقول کیف حقیقة هذا الترکیب النبوی اعنی قوله انا مدینة العلم وعلی بابها
فاقول الکلام فیه استعارة تخییلیة ومکنیة وترشیح وذلک انه شبه العلم بمحسوس من
الاموال بجامع ویحرز لان بین العلم والمال تقارنا فی الاذهان ولذلک یقرن بینهما کثیرا مثل ما فی
کلام الوصی علیه السلام العلم خیر من المال فی کلامه المشهور الثابت لکمیل بن زیاد وفی الحدیث
النبوی منهومان لا یشبعان طالب علم وطالب دنیا فشبه العلم بالمال بجامع لنفاسة فی کل منهما
والحرص علی طلبهما والفخر بحیازتهما ولذلک قال الشافعی رحمه الله ـ قیمة المرء علمه عند ذوی العلم
وما فی یدیه عند الرعاع ۞ واذا ما جمعت علما ومالا ۞ کنت عین الوجود بالاجماع ۞ ولما شبه العلم
بالمال اثبت له ما هو من لوازم المال وهو ما یجمعه ویحفظ فیه من المکان وجعل المکان المدینة
لانه لم یرد نوعا من العلم مشبها بنوع من المال بل علوما جمة واسعة من فنون مختلفة کالاموال (علوما)
المتعددة الانواع التی لا یحفظها الا مدینة ثم طوی ذکر المشبه به اعنی المال کما هو شان المکنیة
ورمز الیه بلازمه وهو المدینة استعارة تخییلیة ثم اثبت لها الباب ترشیحا مثل قولهم
اظفار المنیة نشبت بفلان ثم حمل ضمیر قوله مدینة العلم علی ضمیر نفسه صلی الله علیه وسلم فاخبر عنه
بها واخبر عن علی علیه السلام بانه بابها فلما کان الباب للمدینة من شانه ان یجلب منه الیها منافعها و
یستخرج منه الی غیرها مصالحها کان فیه ایهام انه صلی الله علیه وسلم یستمد من غیره بواسطة الباب
الذی هو علی علیه السلام دفع صلعم هذا الایهام بقوله فمن اراد العلم فلیات من الباب انحصارا بان
هذا الباب تستخرج منه العلوم وتستمد بواسطته لیس له من شان الباب الا هذا لا کسائر الابواب فی
المدن فانها للجلب الیها وللاخراج عنها فلله قدر شان الکلام النبوی ما ارفع شانه واشرفه واعظم
بنیانه ویحتمل وجوها من التخریج اخر الا ان هذا انفسها واذا عرفت هذا عرفت انه قد خص الله
الوصی علیه السلام بهذه الفضیلة العجیبة ونوه شانه اذ جعله باب اشرف ما فی الکون وهو العلم وان منه

لیستمد ذلک من اراده ثم انه باب لاشرف العلوم وهی العلوم النبویة ثم لاجمع خلق الله علما وهو
سید رسله صلی الله علیه وسلم وان هذا الشرف یتضاءل عنه کل شرف ویطأطئ راسه تعظیما له
کل من سلف وخلف وکما خصه الله بانه باب مدینة العلم فاض عنه منها ما یاتیک من ذلک الامر
چهارم آنکه این حدیث شریف دلالت دارد بر آنکه جناب امیر المومنین علیه آلاف السلام رب العالمین حافظ
علم جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله الاطیاب بانفح المسک والملاب بوده و بر ارباب الباب بلا شبهه و ارتیاب کالشمس
التی لا تسترها حجاب اوضح و لائح است که مجرد این معنی مع قطع النظر عن غیره مثبت افضلیت آنجناب بر سائر اصحاب
است وهو المطلوب و فی هذا الباب علامه کمال الدین ابو سالم محمد بن طلحة القرشی النصیبی در مطالب السؤل فی مناقب
آل الرسول در ذکر شواهد علم و فضل جناب امیر المومنین علیه السلام گفته ومن ذلک ما رواه الامام الترمذی فی صحیحه
بسنده وقد تقدم ذکره فی الاستشهاد فی صفة امیر المومنین بالانزع البطین ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم وعلی بابها ونقل الامام ابو محمد الحسین بن مسعود القاضی
البغوی فی کتابه الموسوم بالمصابیح ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انا دار الحکمة وعلی بابها
لکنه صلی الله علیه وسلم خص العلم بالمدینة والدار بالحکمة لما کان العلم اوسع انواعا وابسط فنونا واکثر شعبا و
اغزر فائدة واعم نفعا من الحکمة خصص الاعم بالاکبر والاخص بالاصغر وفی قول النبی صلی
الله علیه وسلم ذلک اشارة الی کون علی علیه السلام نازلا من العلم والحکمة منزلة الباب من المدینة
والباب من الدار لکون الباب حافظا لما هو داخل المدینة وداخل الدار من تطرق الضیاع واعتداء ید
الذهاب علیه وکان معنی الحدیث ان علیا علیه السلام حافظ العلم والحکمة فلا یتطرق الیهما ضیاع
ولا یخشی علیهما ذهاب فوصف علیا بانه حافظ العلم والحکمة ویکفی علیا علیه السلام علوا فی مقام
العلم والفضیلة ان جعله رسول الله صلی الله علیه وسلم حافظا للعلم والحکمة پنجم آنکه این حدیث شریف دلالت دارد
بر آنکه امت جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم را رجوع بسوی جناب امیر المومنین علیه السلام لازم است زیراکه
اخذ علوم جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم موقوف است بر رجوع بجناب امیر المومنین علیه السلام چنانکه دخول
مدینه موقوف بر اتیان من الباب است و بهمین سبب آنجناب ارشاد فرموده فمن اراد العلم فلیأت الباب و
نیز ارشاد فرموده کذب من زعم انه یصل الی المدینة الا من الباب و این معنی بحمد الله تعالی برای اثبات مطلوب
اظهر من الشمس و ابین من الامس می باشد و بعد تحقق آن ریبی در امامت بلافصل جناب امیر المومنین علیه السلام

باقی ہماند علامہ ابن شہر آشوب علیہ الرحمۃ طاب ثراہ در کتاب مناقب آل ابی طالب بعد نقل این حدیث شریف از طرق
مخالفین میفرماید وهذا يقتضي وجوب الرجوع الى امير المؤمنين عليه السلام لانه كنى عنه بالمدينة
واخبر ان الوصول الى علمه من جهته على خاصة لانه جعله كباب المدينة الذي لا يدخل اليها
الا منه ثم اوجب ذلك الامر به بقوله فليأت الباب وفيه دليل على عصمته لانه من ليس بمعصوم
يصح منه وقوع القبيح فاذا وقع كان الاقتداء به قبيحا فيؤدي الى ان يكون عليه السلام قد امر بالقبيح و
ذلك لا يجوز ويدل ايضا انه اعلم الامة يؤيد ذلك ما قد علمناه من اختلافها ورجوع بعضها الى
بعض وغناءه عليه السلام عنها وابان عليه السلام ولاية علي عليه السلام وامامته وانه لا يصح اخذ
العلم والحكمة في حيوته وبعد وفاته الا من قبله وروايته عنه كما قال الله تعالى واتوا البيوت من ابوابها
وجناب قاضی نور اللہ شوشتری نور اللہ مرقدہ الشریف در احقاق الحق افادہ فرمودہ اقول في الحديث اشارة
الى قوله تعالى واتوا البيوت من ابوابها وفي كثير من روايات ابن المغازلي تصريح بذلك ففي بعضها
مسند الى جابر انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد العلم فليأت الباب وفي بعضها مسند الى علي عليه
السلام يا علي انا مدينة وانت الباب كذب من زعم انه يصل الى المدينة الا من الباب وروي عن ابن عباس
انا مدينة العلم وعلي بابها فمن اراد الجنة فليأتها من بابها وعن ابن عباس (الجنّة)
ايضا بطريق آخر انا دار الحكمة وعلي بابها فمن اراد الحكمة فليأت الباب فهذا يقتضي وجوب
الرجوع الى امير المؤمنين عليه السلام لان النبي صلى الله عليه وآله وسلم كنى عن نفسه الشريفة بمدينة العلم وبدار
الحكمة ثم اخبر ان الوصول الى علمه وحكمته والى جنة الله سبحانه من جهة علي خاصة لانه جعله
كباب مدينة العلم والحكمة والجنة التي لا يدخل اليها الا منه وكذب عليه السلام من زعم انه يصل الى المدينة
لا من الباب وتشير اليه الآية ايضا كما ذكرناه وفيه دليل على عصمته وهو ظاهر لانه عليه السلام امر
بالاقتداء به في العلوم على الاطلاق فيجب ان يكون معصوما عن الخطاء ويدل على انه امام الامة لانه
الباب لتلك العلوم ويؤيد ذلك ما علم من اختلاف الامة ورجوع بعض الى بعض وغناه عليه السلام عنها
يدل الفضل على ولايته وامامته عليه السلام وانه لا يصح اخذ العلم والحكمة ودخول الجنة في حيوته
صلى الله عليه وآله وسلم الا من قبله ورواية العلم والحكمة الا عنه لقوله تعالى واتوا البيوت من
ابوابها حيث كان عليه السلام هو الباب ولله در القائل ع مدينة علم وابن عمك بابها ؛

فمن غیر ذلک الباب لم یوت سورها بنویدل ایضا علی ان من اخذ شیئا من هذه العلوم والحکم
التی احتوی علیها رسول الله صلی الله علیه واله وسلم غیر جهة علی علیه السلام کان عاصیا
کالسارق والمتسور لان السارق والمتسور اذا دخلا من غیر الباب المامور بها ووصلا الی بغیتهما
کانا عاصیین وقوله علیه السلام فمن اراد العلم فلیات الباب لیس المراد به التخییر بل المراد به الایجاب
والتهدید کقوله عز وجل فمن شاء فلیؤمن ومن شاء فلیکفر والدلیل علی ذلک انه لیس هٰهنا نبی
غیر محمد صلی الله علیه وآله وسلم هو مدینة العلم ودار الحکمة فیکون العالم مخیرا بین الاخذ
من احد هما دون الاخر وفقد ذلک دلیل علی ایجابه وانه فرض لازم والحمد لله و نیز علامہ شوشتری
در احقاق الحق فرموده لا یخفی علی اولی الالباب ان المراد بالباب فی هذه الاخبار الکنایة عن الحافظ
للشئ الذی لا یشذ عنه منه شئ ولا یخرج الا منه ولا یدخل الیه الا به واذا ثبت انه علیه السلام الحافظ
لعلوم النبی صلی الله علیه وآله وسلم وحکمته ثبت امر الله تعالی ورسوله بالتوصل به الی العلم و
الحکمة ووجب اتباعه والاخذ عنه وهذا حقیقة معنی الامام کما لا یخفی علی ذوی الافهام ششم
آنکه ابو عبد الله محمد بن یوسف الکنجی الشافعی در کتاب کفایة الطالب در ذکر معنی حدیث انا مدینة العلم گفته قلت والله
اعلم ان وجه هذا عندی ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انا مدینة العلم وعلی بابها اراد صلی الله
علیه وسلم ان الله تعالی علمنی العلم وامرنی بدعاء الخلق الی الاقرار بوحدانیته فی اول النبوة حتی
مضی شطر زمان الرسالة علی ذلک ثم امرنی الله بمحاربة من ابی الاقرار لله عز وجل بالوحدانیة
بعد منعه من ذلک فانا مدینة العلم فی الاوامر والنواهی وفی السلم والحرب حتی جاهدت المشرکین
وعلی بن ابیطالب بابها ای هو اول من یقاتل اهل البغی بعدی من اهل بیتی وسائر امتی ولولا
علی بین للناس قتال اهل البغی وشرع الحکم فی قتلهم واطلاق الاساری منهم وتحریم
سلب اموالهم وسبی ذراریهم لما عرف ذلک فالنبی صلی الله علیه وسلم سن فی قتال المشرکین
ونهب اموالهم وسبی ذراریهم وسن علی فی قتال اهل البغی ان لا یجهز علی جریح ولا یقتل اسیر
ولا تسبی النساء والذریة ولا توخذ اموالهم وهذا وجه حسن صحیح ومع هذا فقد قال العلماء
من الصحابة والتابعین واهل بیته بتفضیل علی وزیادة علمه وغزارته وحدة فهمه و
وفور حکمته وحسن قضایاه وصحة فتواه وقد کان ابو بکر وعمر وعثمان وغیرهم من علماء

الصحابۃ یشاورونہ فی الاحکام ویاخذون بقولہ فی النقض والابرام اعترافاً منہم بعلمہ ووفور فضلہ ورجاحۃ عقلہ وصحۃ حکمہ ولیس ہذا الحدیث فی حقہ بکثیر لان رتبتہ عند اللہ عز وجل وعند رسولہ وعند المومنین من عبادہ اجل واعلی من ذلک اھ ازین عبارت ظاہرست کہ نزد حافظ گنجی جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ازین حدیث ارادہ فرمودہ است کہ جناب امیرالمومنین علیہ السلام اول مقاتل با اہل بغی خواہد بود بعد جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر چند قصر ارادہ آنجناب ازین حدیث برین مطلب درست نیست چنانچہ ہمین سبب حافظ گنجی در آخر کلام خود در صدد اثبات دلالت این حدیث شریف بر اعلمیت مطلقہ جناب امیرالمومنین علیہ السلام برآمدہ لیکن بلاریب آنچہ حافظ گنجی ذکر فرمودہ دلیل واضح امامت وافضلیت جناب امیرالمومنین علیہ السلام می باشد پس استدلال اہل حق کرام باین حدیث وثیق النظام بحمل الزام خصام بابن تقریب نیز تمام است سیوم آنکہ ابوبکر احمد بن ثابت الخطیب البغدادی در تاریخ بغداد علی ما نقل عنہ گفتہ اخبرنا ابوطالب یحیی بن علی الدسکری قال اخبرنا ابوبکر بن المقری قال ثنا ابوالطیب محمد بن عبد الصمد الدقاق قال حدثنا احمد بن عبید اللہ ابوجعفر المکتب قال اخبرنا عبد الرزاق قال ثنا سفیان عن عبد اللہ بن عثمان بن خثیم عن عبد الرحمن بن بہمان قال سمعت جابر بن عبد اللہ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم الحدیبیۃ وھو آخذ بید علی ہذا امیر البررۃ وقاتل الفجرۃ منصور من نصرہ مخذول من خذلہ یمد بہا صوتہ انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیات الباب و ابوالحسن علی بن محمد بن الطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی در کتاب المناقب گفتہ اخبرنا ابوالحسن احمد بن المظفر بن احمد العطار الفقیہ الشافعی رحمہ اللہ تعالی بقراءتی علیہ فاقر بہ سنۃ اربع وثلثین واربعمائۃ قلت لہ اخبرکم ابومحمد عبد اللہ بن محمد بن عثمان المزنی الملقب بابن السقاء الحافظ الواسطی رحمہ اللہ نا عمر بن الحسن الصیرفی رحمہ اللہ نا احمد بن عبد اللہ بن یزید نا عبد الرزاق قال انا سفین الثوری عن عبد اللہ بن عثمان عن عبد الرحمن بن بہمان عن جابر بن عبد اللہ قال اخذ النبی صلی اللہ علیہ وسلم بعضد علی فقال ہذا امیر البررۃ وقاتل الکفرۃ منصور من نصرہ مخذول من خذلہ ثم مد بہا صوتہ فقال انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیات الباب و نیز علامہ ابن المغازلی در کتاب المناقب گفتہ اخبرنا الحسن بن احمد بن موسی انا ابوالحسن احمد بن محمد بن الصلت القرشی نا علی

بہمان

بن محمد بن المقری نا محمد بن عیسی بن شعبة البزاز نا احمد بن عبد الله بن یزید المؤدب نا عبد الرزاق انا معمر عن عبد الله بن عثمان عن عبد الرحمن قال سمعت جابر بن عبد الله الانصاری یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول یوم الحدیبیة وهو اخذ بضبع علی بن ابی طالب هذا امیر البررة وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من خذله ثم مد بها صوته فقال انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب وابو عبد الله محمد بن یوسف الکنجی الشافعی در کفایة الطالب فی مناقب علی بن ابی طالب گفته اخبرنا العلامة قاضی القضاة ابو نصر محمد بن هبة الله بن قاضی القضاة محمد بن هبة الله بن محمد الشیرازی اخبرنا الحافظ ابو القاسم اخبرنا القسم بن السمرقندی اخبرنا ابو القاسم بن مسعدة اخبرنا حمزة بن یوسف اخبرنا ابو احمد بن عدی حدثنا النعمان بن هارون البلدی ومحمد بن احمد بن المؤمل الصیرفی وعبد الملک بن محمد قالوا حدثنا احمد بن عبد الله بن یزید المؤدب حدثنا عبد الرزاق عن سفیان عن عبد الله بن عثمان بن خثیم عن عبد الرحمن بن بهمان قال سمعت جابرا یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول یوم الحدیبیة وهو آخذ بضبع علی بن ابی طالب وهو یقول هذا امیر البررة وقاتل الفجرة منصور من نصره مخذول من خذله ثم مد بها صوته وقال انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد المدینة فلیأت الباب قلت هکذا رواه ابن عساکر فی تاریخه وذکر طرقه عن مشایخه ازین سیاق تام الانتظام حدیث جابر بن عبد الله انصاری که اکابر حفاظ حذاق واعاظم نقاد سباق سنیه مثل عبد الرزاق صنعانی وابن السقاء الواسطی وابو الحسن العطار الشافعی وخطیب بغدادی وابو محمد غندجانی وابن المغازلی وابن عساکر دمشقی ومحمد بن یوسف کنجی بروایت آن تفرد شده اند واضح ولائح میشود که جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم درین واقعه برای ارشاد فرمودن حدیث مدینة العلم وابانت واثبات امامت وافضلیت جناب امیر المومنین علیه السلام اهتمامی چند بذریعه افعال واقوال خود بعمل آورده که دلالت بر کمال اهمیت واعظمیت این حدیث شریف دارد اول آنکه یوم حدیبیه را که از جمله مشاهد معروفه اهل اسلام ومحتفل ومحتشد کبیر خواص وعوام بود برای بیان این حدیث شریف اختیار فرموده دوم آنکه برای تعریف وتوجیه حاضرین واتمام حجت بر شاهدین وغائبین بازوی جناب امیر المومنین علیه السلام بدست مبارک خود گرفته سوم آنکه در حق آنجناب هذا امیر البررة وقاتل الکفرة که نص صریح در امامت وافضلیت آنجناب میباشد ارشاد فرموده چهارم آنکه برای اثبات وجوب اطاعت آنجناب

در کلام ہدایت نظام خود منصور من نصرہ مخذول من خذلہ بیان فرمودہ پنجم آنکہ صوت مبارک خود برای ابلاغ آن باسماع حضار ممدود فرمودہ و بعد این ہمہ اہتمامات بالغہ و احتفالات سابغہ حدیث مدینۃ العلم را ارشاد کردہ پس چگونہ میتوان گفت کہ مقصود آنجناب از حدیث مدینۃ العلم اثبات امامت جناب امیر المومنین علیہ السلام نبود و این حدیث بر مدعای اہل حق دلالت نمیکند ھل ھذا الا کمن یروم ستر الشمس بالراح ؛ ولا یبالی بھتک ستر والافتضاح ؛ ہشتم آنکہ شیخ سلیمان بن ابراہیم البلخی القندوزی در ینابیع المودۃ گفتہ عن الاصبغ بن نباتۃ قال لما جلس علی علیہ السلام فی الخلافۃ خطب خطبۃ ذکرھا ابو سعید البحتری الی اخرھا ثم قال الحسن علیہما السلام یا بنی فاصعد المنبر وتکلم فصعد وبعد الحمد والتصلیۃ قال ایہا الناس سمعت جدی صلی اللہ علیہ والہ یقول انا مدینۃ العلم وعلی بابہا وھل تدخل المدینۃ الا من بابہا فنزل ثم قال للحسین علیہ السلام فاصعد المنبر وتکلم فصعد فقال بعد الحمد والتصلیۃ ایہا الناس سمعت جدی رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم یقول ان علیا مدینۃ ھدی فمن دخلہا نجی ومن تخلف عنہا ھلک فنزل ثم قال علی علیہ السلام ایہا الناس انہما ولدا رسول اللہ وودیعتہ التی استودعہما علی امتہ وسائل عنہما ازین خبر ظاہرست کہ ہرگاہ جناب امیر المومنین علیہ السلام بر وسادۂ خلافت متمکن گردید خطبہ ارشاد فرمود و بعد ازان بجناب امام حسن علیہ السلام حکم فرمود کہ آنجناب ہم خطبہ بخواند پس آنجناب بحکم پدر بزرگوار خود بالای منبر تشریف برد و بعد حمد و صلوۃ ارشاد فرمود کہ ایہا الناس من شنیدہ ام از جد بزرگوار خود صلی اللہ علیہ والہ کہ میفرمود انا مدینۃ العلم وعلی بابہا وھل تدخل المدینۃ الا من بابہا یعنی من شہر علم ہستم وعلی دروازہ آن شہر می باشد وکسی داخل شہر نمیتوان شد الا از دروازۂ آن و بعد بیان این حدیث آنجناب از منبر فرود آمد بعد ازین جناب امیر المومنین علیہ السلام بجناب امام حسین علیہ السلام ارشاد فرمود کہ آنجناب ہم خطبہ بخواند پس آنجناب بالای منبر تشریف برد و بعد حمد و صلوۃ ارشاد فرمود کہ ایہا الناس من شنیدہ ام از جد بزرگوار خود کہ میفرمود ان علیا مدینۃ ھدی فمن دخلہا نجی ومن تخلف عنہا ھلک یعنی علی شہر ہدایت است پس ہر کسیکہ داخل آن شہر شد نجات یافت و ہر کہ ازان تخلف ورزید ہلاک شد و بعد بیان این حدیث آنجناب از منبر فرود آمد بعد ازین جناب امیر المومنین علیہ السلام بمردم خطاب فرمود و ارشاد کرد کہ ایہا الناس بتحقیق کہ

علیہ ط — اصعد ط — اصعد ط — صلی اللہ علیہ والہ وسلم

این هر دو یعنی حسنین علیهما السلام فرزندان رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم می باشند وامامت آنحضرت بسته اند که امت خود سپرده وازیشان است خود را سوال خواهد فرمود انتهی ملخص الخبر وازین واقعه بر ارباب احلام وابصار واضح وآشکار گردید که دلالت حدیث مدینة العلم بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ووجوب طاعت آنجناب بحدے متحقق ومتبین ست واز مراتب عالیه بلاغت بدرجه رسیده که جناب امام حسن علیه السلام در خطبه خود که آنرا در حین حصول خلافت ظاهره بجناب امیر المؤمنین علیه السلام حسب ارشاد آنجناب انشا نموده اقتصار بران فرموده آنرا برائے حث وترغیب مردم بر لزوم اتباع وتمسک بجناب امیر المؤمنین علیه السلام کافی ووافی دانسته وبعد ازین احدے از ارباب ایمان واصحاب عرفان در دلالت واضحه این حدیث شریف بر خلافت وامامت ووجوب طاعت جناب امیر المؤمنین علیه السلام کلام نمیتوان کرد والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم سیزدهم آنکه شهاب الدین احمد بن عبد القادر العجیلی در ذخیرة المآل گفته ؎ ودعوة الحق وباب العلم واعلم الصحب بکل حکم ؎ قالت ام سلمة رضی الله عنها سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول اما ترضین یا فاطمة ان زوجتك اقدم امتی سلما واکثرهم علما واعظمهم حلما وقالت ام سلمة رضی الله عنها سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول علی مع القرآن والقرآن مع علی لن یفترقا حتی یردا علی الحوض فهو الداعی الی الحق وهو دعوة الحق وفی الجامع الکبیر قسمت الحکمة عشرة اجزاء فاعطی علی سبعة اجزاء والناس جزء واحد وعلی اعلم بالواحد منهم واخرج الترمذی انه قال صلی الله علیه وآله وسلم انا مدینة العلم وعلی بابها فمن اراد العلم فلیأت الباب ولهذا کانت الطرق والمسلسلات راجعة الیه ازین عبارت ظاهرست که چون امیر المؤمنین علیه السلام باب مدینة العلم بود بهمین سبب طرق وسلسلات راجع بآنجناب میشود وظاهرست که اینمعنی مثبت افضلیت آنجناب ست وثبوتها کاف فی هذا الباب کما لا یخفی علی اولی الالباب چهاردهم آنکه مولوی حسن الزمان در قول مستحسن گفته تنبیه ومن احسن بینة علی معنی ختم الاولیاء الحدیث المشهور الصحیح الذی صححه جماعات من الائمة منهم اشد الناس مقالا فی الرجال سند المحدثین ابن معین کما اسنده ووافقه الخطیب فی تاریخه وقد کان قال اولا لا اصل له ومنهم الامام الحافظ المتقن المجتهد المستقل المجدد الجامع من العلوم کما ذکره السیوطی وابن حجر والتاج السبکی والذهبی والنووی عن الامام الحافظ الخطیب البغدادی ما لم یشارکه فیه احد من اهل عصره ویؤیده قول امام الائمة ابن خزیمة ما اعلم

السلاسل

علی ادیم الارض اعلم من ابن جریر فی تهذیب الآثار وقد قال الخطیب لم ار مثله فی معناه کما نقل
کلامه السیوطی فی مسند علی من جمع الجوامع ومنهم الحاکم ومن آخرهم الحافظ المجد الشیرازی
شیخ ابن حجر فی نقد الصحیح واطنب فی تحقیقه کما نقله الدهلوی فی لمعات التنقیح واقتصر علی تحسینه
العلائی والزرکشی وابن حجر فی القول المسدد ردا علی ابن الجوزی من قوله صلی الله علیه وآله وسلم انا مدینة
العلم وعلی بابها ولا تؤتی المدینة الا من بابها قال الله تعالی واتوا البیوت من ابوابها وهو اقوی
شاهد لصحة روایة صححها الحاکم فمن اراد العلم فلیات الباب وهذا مقام الحکمة من انه لا ولی بعده
الا وهو راجع الیه اخذ من لدنه والیه الاشارة بما فی الحدیث الصحیح المستفیض المشهور بل
المتواتر من الامر بسد کل باب فی المسجد الا بابه مستندا الی امر الله تعالی بذلک فهو سد کل باب من صاحب الشریعة
الا ما شاء فی الطریقة الی الحقیقة الا بابه فلا جرم قد انحصرت سلاسل الطریقة فی باب المرتضی الا ما ندر
کخرقة الصدیق ابی بکر ویؤیده الاحادیث الصحیحة المذکورة وغیرها المشهورة فههنا کان المرتضی مثل
عیسی علی نبینا وکل الانبیاء الصلوة والسلام فی افراط الناس وتفریطهم فیه کما ورد وقد استشهد
لیلة رفع فیها عیسی کما ورد من طرق عن الامام الحسن بن علی فی الخطبة فانه خاتم الولایة العامة من
آدم الی آخر ولی والمرتضی کرم الله تعالی وجهه خاتم الولایة الخاصة المحمدیة الاکبر فالمهدی الوارد فیه عند
الطبرانی وجماعة المهدی منا اهل البیت یختم الدین به کما فتح بنا فولی آخر من العرب من اکرمها
اصلا ویدا کان الشیخ الاکبر خاتم الولایة المحمدیة الاصغر عاصره ولقیه ونفیه خاتما خاصا
فی العالم غیره قبل تحققه برتبته وان کان بشر به فنسی ثم لما تحقق حقق انتهی ازین عبارت ظاهرست که حدیث
مدینة العلم از احسن ادله است بر معنی خاتم اولیا بودن جناب امیر المومنین علیه السلام و هر ولی راجع بسوی
آنجناب وآخذ از نزد آنجناب میباشد وظاهرست که هرگاه حدیث مدینه دلیل خاتم الاولیا بودن جناب
امیر المومنین علیه السلام بوده باشد دلیل کمال افضلیت آنجناب خواهد بود و بعد ثبوت افضلیت در تحقق امامت
آنجناب محل ارتیاب نیست کما مر غیر مرة **قوله** غایة ما فی الباب آنکه یک شرط از شرائط امامت در وی
بوجه اتم متحقق گشت واز وجدان یک شرط وجود شروط لازم نمی آید **اقول** آنفا بحمد الله المنعام بتفصیل تمام دانستی
که حدیث انا مدینة العلم بوجوه عدیده وعناوین سدیده دلالت بر امامت جناب امیر المومنین علیه السلام دارد پس
تعلل مخاطب قمقام باین کلام مختل النظام اعجوبه ارباب اعلام ست و مع ذلک مطلوب مرام اهل حق کرام

ازین کلام مخاطب فهام نیز ثابت ست زیرا که هرگاه یک شرط از شرائط امامت که علم ست در ذات قدسی صمات
جناب امیر المومنین علیه السلام بوجه اتم متحقق گشت اعلمیت آنحضرت بلا کلام ثابت شد و اعلمیت آنجناب مثبت افضلیت
ست و بعد ثبوت افضلیت در وجدان دیگر شرائط و تحقق امامت آنجناب ارباب افهام را جای کلام نیست و هر چند
در ما سبق بکمال وضوح و ظهور دانستی که اعلمیت مستلزم افضلیت ست و نیز دریافتی که مستحق خلافت و امارت همان
که اعلم بوده باشد لیکن درینمقام نیز بعضی از ادله محکمه و براهین مبرهنه و شواهد واضحه و حجج لائحه این مطلب باید شنید
پس مخفی نماند که از انجمله است قصه طالوت که حق سبحانه تعالے در قرآن مجید ذکر آن فرموده حیث
قال الم تر الی الملاء من بنی اسرائیل من بعد موسی اذ قالوا لنبی لهم ابعث لنا ملکاً نقاتل فی
سبیل الله قال هل عسیتم ان کتب علیکم القتال الا تقاتلوا قالوا و ما لنا الا نقاتل فی سبیل الله
و قد اخرجنا من دیارنا و ابنائنا فلما کتب علیهم القتال تولوا الا قلیلا منهم والله علیم بالظالمین
و قال لهم نبیهم ان الله قد بعث لکم طالوت ملکا قالوا انی یکون له الملک علینا و نحن احق بالملک منه و لم
یوت سعة من المال قال ان الله اصطفیه علیکم و زاده بسطة فی العلم و الجسم والله یؤتی ملکه من یشاء
والله واسع علیم. ثعلبی در تفسیر خود که نسخه عتیقه ان پیش نظر قاصر حاضر است در تفسیر این آیه گفته قال ان الله اصطفیه
اختاره علیکم و زاده بسطة فضیلة و سعة فی العلم و ذلک انه کان اعلم بنی اسرائیل فی وقته
و محیی السنه بغوی در معالم التنزیل در تفسیر این قصه گفته قال ان الله اصطفیه اختاره علیکم و زاده بسطة
فضیلة و سعة فی العلم والجسم و ذلک انه کان اعلم بنی اسرائیل فی وقته و ابو البرکات عبد الله بن احمد
نسفی در تفسیر مدارک التنزیل گفته قال ان الله اصطفاه علیکم الطاء فی اصطفاه بدل من التاء لمکان
الصاد الساکنة ای اختاره علیکم و هو اعلم بالمصالح منکم و لا اعتراض علی حکمه ثم ذکر مصلحتین انفع
مما ذکروا من النسب والمال و هما العلم المبسوط والجسامة فقال و زاده بسطة مفعول ثان فی العلم و
الجسم قالوا کان اعلم بنی اسرائیل بالحرب و الدیانات فی وقته و اطول من کل انسان برأسه و
منکبه والبسطة السعة والامتداد و الملک لابد ان یکون من اهل العلم فان الجاهل ذلیل مزدری
غیر منتفع به و ان یکون جسیما لانه اعظم فی النفوس و اهیب فی القلوب. و خطیب شربینی در
سراج منیر گفته قال ای نبیهم ان الله اصطفیه ای اختاره للملک علیکم والعمدة فی التملک
اصطفاء الله تعالی و قد اختاره علیکم و هو اعلم بالمصالح منکم هذا الامر الاول والثانی و زاده علیکم

السیاسۃ

بسطة اى سعة فى العلم الذى يحصل به نظام المملكة ويتمكن به من معرفة الامور السياسة وفى
الجسم الذى يتمكن من الظفر بمن بارزه من الشجعان وقصده من سائر الاقران ويكون اعظم
خطرا فى القلوب واقوى على مقاومة العدو ومكابدة الحروب لا ما ذكرتم وقد زاده الله فى العلم فكان اعلم بنى اسرائيل يومئذ
والجسم فكان اجملهم واتمهم خلقا كان الرجل القائم يمد يده فينال راس طالوت و الجملہ
ست قصہ استخلاف حضرت داؤد علیہ السلام حضرت سلیمان علیہ السلام را این قصہ را بسیاری از علمای
کبار و نبلاے احبار سنیہ در کتب خود روایت کردہ اند ابو الحسن محمد بن عبد اللہ الکسائی در قصص الانبیا گفتہ
حديث الصحيفة التى فيها اية الخلافة قال وهب فلما اتت على سليمان بضع وعشرون سنة
نزل جبرئيل عليه السلام ومعه صحيفة من ذهب فقال يا داؤد ان الله تعالى يقرئك السلام من دار السلام ويقول لك
اجمع اولادك واقرأ عليهم ما فى هذه الصحيفة من المسائل فمن اجابك عنها فهو الخليفة
من بعدك قال فدعا داؤد عليه السلام باولاده وكان سليمان اصغرهم سنا واغزرهم علما
واخبر داؤد عليه السلام اولاده ان جبرئيل عليه السلام اخبره عن الله تعالى ان من عرف تفسير
هذه المسائل فهو الخليفة من بعدى ثم قرأ عليهم المسائل فلم يكن فيهم من يعرف تفسيرها
فقالوا عن عجزهم عنها ان ابنك سليمان اكثرنا فهما فسله عنها فقال داؤد يا سليمان انى سائلك
عن هذه المسائل فما ترى فقال يا نبى الله سل فانى ارجو من الله تعالى ان يهدينى الى اجوبتها فقال داؤد
يا بنى ما الشئ فقال سليمان هو المؤمن قال صدقت قال فما كل شئ قال الماء لان منه كل شئ
قال صدقت قال فاخبرنى عن اكثر شئ قال هو الشك فى بنى ادم قال فاقل شئ قال اليقين
فى بنى آدم قال فاخبرنى عن احلى شئ قال المال والولد قال صدقت قال فما امر الاشياء
قال الفقر بعد الغنا قال صدقت قال اخبرنى عن اقبح شئ قال
الكفر بعد الايمان قال صدقت قال فاخبرنى عن اكبر شئ قال هو الشكر فى بنى ادم قال
صدقت قال فاخبرنى عن احسن شئ قال الروح فى الجسد قال فاوحش شئ قال الجسد بلا روح
قال فاخبرنى عن اقرب شئ قال الآخرة من الدنيا قال فما ابعد شئ قال الدنيا من الآخرة
قال فاخبرنى عن اشر شئ قال المرأة السيئة قال فاخبرنى عن اخير كل شئ قال المرأة الصالحة قال
وكان فى عقب كل مسئلة يصدقه على ذلك ثم التفت الى بنى اسرائيل وقال ما الذى انكرتم فى قول النبى

فما اقل

سلیمان قال ما اخطاء فی شیء من ذلک فامتعک الله به وبارک لک فیه ولنا معک ومعه
قال داؤد افرضیتم ان یکون خلیفتی علیکم فقالوا والله رضینا ابو اسحق احمد بن محمد بن ابراہیم الثعالبی
در کتاب العرائس گفته باب فی قصة استخلاف داؤد ابنه سلیمان علیهما السلام وذکر نبذ والخاتم قال
ابوہریرة رضی الله عنه انزل الله تعالی کتابا من السماء علی داؤد علیه السلام مختوما بخاتم من ذهب فیه
ثلثة عشر مسئلة فاوحی الله تعالی الیه ان سل عنها ابنک فان هو اخرجهن فهو الخلیفة من بعدک
قال فدعا داؤد علیه السلام سبعین قسا وسبعین حبرا واجلس سلیمان بین ایدیهم وقال یا بنی ان الله
تعالی انزل علی کتابا من السماء فیه مسائل وامرنی ان اسئلک عنها فان اخرجتهن فانت الخلیفة من بعدی فقال
سلیمان لیسال نبی الله عما بدا له وما توفیقی الا بالله قال داؤد یا بنی ما اقرب الاشیاء وما ابعد الاشیاء وما
آنس الاشیاء وما اوحشها وما احسن الاشیاء وما اقبحها وما اقل الاشیاء وما اکثرها وما القائمان وما
الساعیان وما المشترکان وما المتباغضان وما الامر الذی اذا رکبه الرجل حمد آخره وما الامر الذی
اذا رکبه الرجل ذم آخره فقال سلیمان علیه السلام اما اقرب الاشیاء فالآخرة واما ابعد الاشیاء
فما فاتک من الدنیا واما آنس الاشیاء فجسد فیه روح واما اوحش الاشیاء فجسد لا روح فیه واما
احسن الاشیاء فالایمان بعد الکفر واما اقبح الاشیاء فالکفر بعد الایمان واما اقل الاشیاء فالیقین
واما اکثر الاشیاء فالشک واما القائمان فالسماء والارض واما الساعیان فالشمس والقمر واما المشترکان
فاللیل والنهار واما المتباغضان فالموت والحیاة واما الامر الذی اذا رکبه الرجل حمد آخره فالحلم عند
الغضب واما الامر الذی اذا رکبه الرجل ذم آخره فالحدة عند الغضب قال ففکوا الخاتم فاذا جواب
المسائل سواء علی ما انزل من السماء فقال القسیسون لا نرضی حتی نسأله عن مسألة فان اخرجها فهو الخلیفة
من بعدک فقال سلیمان علیه السلام سلونی وما توفیقی الا بالله فقالوا له ما الشیء الذی اذا صلح صلح
کل شیء من الانسان واذا فسد فسد کل شیء من الانسان فقال هو القلب فقام داؤد فصعد
المنبر فحمد الله تعالی واثنی علیه ثم قال ان الله تعالی یامرنی ان استخلف علیکم سلیمان قال
فضجت بنو اسرائیل وقالوا غلام حدث یستخلف علینا وفینا من هو افضل منه واعلم فبلغ
ذلک داؤد علیه السلام فدعا اسباط رؤساء بنی اسرائیل وقال لهم انه قد بلغنی مقالتکم فارونی
عصیکم فای عصاه اثمرت فان صاحبها ولی هذا الامر بعدی قالوا قد رضینا فجاؤا بعصیهم فقال

لهم داؤد ليكتب كل رجل منكم اسمه على عصاه فكتبوا ثم جاء سليمان بعصاه فكتب عليها اسمه
ثم ادخلت بين العصىّ واغلق عليها الباب وحرست رؤس اسباط بنى اسرائيل فلما اصبح صلى بهم
الغداة ثم اقبل ففتح فاخرج عصيهم فاذا هى كما هى وعصا سليمان قد اورقت واثمرت قال فسلموا
ذلك لداؤد عليه السلام فلما راى ذلك داؤد حمد الله وجعل سليمان خليفة ثم سار به فى بنى اسرائيل
فقال ان هذا خليفتى عليكم من بعدى وعبيد الله کاشغری در کتاب نفائس العرائس که نسخه عتیقه آن
پیش نظر فقیر حاضرست گفته قال ابو هريرة رضى الله عنه نزل كتاب من السماء على داؤد عليه السلام مختوم
بخاتم من ذهب فيه ثلاث عشرة مسئلة واوحى الله تعالى اليه ان سل عنها ابنك سليمان فان هو
اخرجهن فهو الخليفة بعدك فدعا داؤد عليه السلام بسبعين قسا وسبعين حبرا واجلس سليمان
بين ايديهم قال له يا بنى نزل كتاب من السماء فيه مسائل وامرت ان اسئلك عنهن فان اخرجتهن فانت
الخليفة من بعدى قال سليمان يسئل نبى الله عما بدا له وما توفيقى الا بالله فقال داؤد عليه السلام
اخبرنى يا بنى ما اقرب الاشياء وما ابعد الاشياء وما آنس الاشياء وما اوحش الاشياء وما احسن
الاشياء وما اقبح الاشياء وما اقل الاشياء وما اكثر الاشياء وما القائمان وما المختلفان وما
المتباغضان وما الامر الذى اذا ركبه الرجل حمد اخره وما الامر الذى اذا ركبه الرجل ذم اخره قال
سليمان اما اقرب الاشياء فالاخرة واما ابعد الاشياء فما فاتك من الدنيا واما آنس الاشياء فجسد
فيه روح ناطق واما اوحش الاشياء فجسد بلا روح فاما احسن الاشياء فالايمان بعد الكفر و
اما اقبح الاشياء فالكفر بعد الايمان واما اقل الاشياء فاليقين واما اكثر الاشياء فالشك
واما القائمان فالسماء والارض واما المختلفان فالليل والنهار واما المتباغضان فالموت و
الحيوة واما الامر الذى اذا ركبه الرجل حمد اخره فالحلم على الغضب واما الامر الذى اذا ركب
الرجل ذم اخره فالحدة على الغضب قال ففكوا الخاتم فاذا هى المسائل سواء على ما نزل من
السماء فقال القسيسون والاحبار لا نرضى حتى نسأله عن مسئلة فان هو اخرجها فهو الخليفة
من بعده قال سلوه فقال سليمان سلونى وما توفيقى الا بالله فقالوا وما الامر الذى اذا صلح
صلح كل شىء من الانسان واذا فسد فسد منه كل شىء فقال هو القلب فقام داؤد عليه السلام
وصعد المنبر فحمد الله تعالى واثنى عليه ثم قال ان الله عز وجل امرنى ان استخلف عليكم سليمان قال فضجت

رؤس بنی اسرائیل من ذلک وقالوا غلام حدث یستخلف علینا وفینا من هو اعلم وافضل منه فبلغ
ذلک داؤد علیه السلام فجمع رؤس بنی اسرائیل فقال انه بلغنی مقالتکم فارونی عصیکم فای عصا اثمرت
فان صاحبها ولی هذا الامر بعدی فقالوا رضینا فجاؤا بعصیهم فقال لهم داؤد لیکتب کل اسمه ثم
ادخلت بیتا واغلق الباب وسد بالاقفال وحرسه رؤس اسباط بنی اسرائیل فلما اصبح صلی بهم الغداة ثم اقبل
ففتح الباب فاخرج عصیهم کما هی وعصی سلیمان علیه السلام قد اورقت واثمرت فسلموا ذلک لداؤد علیه السلام فلما
رای ذلک داؤد جعل سلیمان خلیفته ثم سار به فی بنی اسرائیل فقال ان هذا خلیفتی فیکم من بعدی

عصاه
جعل فیکم

وازجمله ادله صریحه تعیین اعلم برای خلافت وامامت وامارت مذمت حدیثی ست که ملا علی متقی در کنز العمال
آورده والفاظ آن اینست من استعمل عاملا من المسلمین وهو یعلم ان فیهم اولی بذلک منه
واعلم بکتاب الله وسنة نبیه فقد خان الله ورسوله وجمیع المسلمین مر د عن ابن عباس
ونیز ملا علی متقی در منتخب کنز العمال گفته من استعمل عاملا من المسلمین وهو یعلم ان فیهم اولی
بذلک منه واعلم بکتاب الله وسنة نبیه فقد خان الله ورسوله وجمیع المسلمین
(مر د) عن ابن عباس ازین حدیث واضح ولائح ست که جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم ارشاد
فرمود که هر که مقرر کند عاملی را از مسلمین در حالیکه بداند که در مسلمین کسی هست که ازان عامل اولی ست
باین عمل واعلم ست بکتاب خدا وسنت نبی خدا پس بتحقیق که خیانت کرده ست آن شخص خدا ورسول خدا
وجمله مسلمین را وهرگاه بنص ارشاد هدایت بنیاد سرور عباد علیه وآله الامجاد آلاف السلام الی یوم المعاد
در تولیت امارت جزئیه نصب عامل غیر اعلم باوجود عامل اعلم جائز نباشد وموجب خیانت خدا و
رسول وجمله اهل اسلام گردد چگونه تجویز توان کرد که زعامت کبرے وریاست عظمی که خلافت وامامت
عبارت ازانست باوجود اعلم بغیر اعلم خواهد رسید ونصب غیر اعلم برای چنین منصب جلیل خطیر و
مرتبت رفیع اثیر بلا اشکال جائز وسائغ خواهد گردید وازینجا بحمد الله تعالے بکمال اتضاح ساطع و
لامع شد که کسانے که باوجود باب مدینه علم مثل ابوبکر را که جاهل اب وکلاله بل العلم المنصوب
علی الجهالة بود برای نصب بر منصب خلافت تجویز کرده اند راه کمال نصب وانحراف و
مع عناد پیموده وبافحش وجوه ارتکاب خیانت خدا ورسول وجمله اهل اسلام نموده اند ف
سیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون وازجمله دلائل اینمعنی که اعلمیت موجب خلافت

می باشد اشعار بلاغت شعار حضرت عباس عم رسول صلی الله علیه وآله ماهب القبول میباشد که از در وقتیکه اهل سقیفه
بیعت ابوبکر کرده بودند انشا نموده و دران اشعار باعلمیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام باحق بودن انجناب بخلافت استدلال
فرموده چنانچه اخطب خوارزم در کتاب المناقب گفته قال العباس بن عبد المطلب یمدح علیا علیه السلام حین بویع
لابی بکر ؎ ما کنت احسب ان الامر منصرف ٭ عن هاشم ثم منها عن ابی حسن ٭ الیس اول من صلی لقبلتکم
واعلم الناس بالآثار والسنن ٭ واقرب الناس عهدا بالنبی ومن ٭ جبریل عون له فی الغسل والکفن ٭
من فیه ما فی جمیع الناس کلهم ٭ ولیس فی الناس ما فیه من الحسن ٭ ما ذا الذی ردکم عنه فنعرفه ٭ ها ان بیعتکم
من اول الفتن ٭ وبعضی از علما این اشعار را بعتبة بن ابی لهب نسبت داده اند چنانچه ابو الفدا اسمعیل بن علی الایوبی در
کتاب المختصر فی اخبار البشر گفته لما قبض الله نبیه قال عمر بن الخطاب رضی الله عنه من قال ان رسول الله صلی
الله علیه وسلم مات علوت راسه بسیفی هذا وانما ارتفع الی السماء فقرأ ابوبکر وما محمد الا رسول قد خلت
من قبله الرسل افان مات او قتل انقلبتم علی اعقابکم فرجع القوم الی قوله وبادروا سقیفة بنی ساعدة
فبایع عمر ابابکر رضی الله عنهما وانثال الناس علیه یبایعونه فی العشر الاوسط من ربیع الاول سنة احدی
عشرة خلا جماعة من بنی هاشم والزبیر وعتبة بن ابی لهب وخالد بن سعید بن العاص والمقداد بن عمرو
وسلمان الفارسی وابی ذر وعمار بن یاسر والبراء بن عازب وابی بن کعب ومالوا مع علی بن ابیطالب وقال
فی ذلک عتبة بن ابی لهب ؎ ما کنت احسب ان الامر منصرف ٭ عن هاشم ثم منهم عن ابی حسن
عن اول الناس ایمانا وسابقة ٭ واعلم الناس بالقرآن والسنن ٭ واخر الناس عهدا بالنبی ومن ٭
جبریل عون له فی الغسل والکفن ٭ من فیه ما فیهم لا یمترون به ٭ ولیس فی القوم ما فیه من الحسن ٭
و مؤید همین است که زبیر بن بکار در کتاب الموفقیات علی ما نقل عنه گفته روی محمد بن اسحق ان ابابکر لما بویع
افتخرت تیم بن مرة قال وکان عامة المهاجرین وجل الانصار لا یشکون ان علیا هو صاحبها
بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال الفضل بن عباس یا معشر قریش وخصوصا یعنی الخلافة
یا بنی تیم انکم انما اخذتم الخلافة بالنبوة ونحن اهلها دونکم ولو طلبنا هذا الامر الذی نحن اهله لکانت کراهة
الناس لنا اعظم من کراهتهم لغیرنا حسدا منهم لنا وحقدا علینا وانا لنعلم ان عند صاحبنا عهدا هو ینتهی
الیه وقال بعض ولد ابی لهب بن عبد المطلب ؎ ما کنت احسب ان الامر منصرف ٭ عن هاشم
ثم منها عن ابی حسن ٭ الیس اول من صلی لقبلتکم ٭ واعلم الناس بالقران والسنن ٭ واقرب الناس

عهد الی النبی ومن جبرئیل عون له فی الغسل والکفن ؛ من فیه ما فیهم لا یمترون به ؛ ولیس فی القوم ما فیه من الحسن ؛ ماذا الذی ردهم عنه فنعلمه ؛ ها ان ذا غبننا من اعظم الغبن ؛ وبعضی از اعلام مخالفین این اشعار را بخزیمه بن ثابت ذو الشهادتین منسوب کرده اند عبد الرحیم بن حسین العراقی در کتاب التقیید والایضاح لما اطلق واغلق من کتاب ابن الصلاح گفته والصحیح ان علیا اول ذکر اسلم وحکی ابن عبد البر الاتفاق علیه کما سیاتی وقال ابن اسحاق فی السیرة اول من امن من خدیجة علی بن ابی طالب وکان اول ذکر امن برسول الله صلی الله علیه وسلم وهو ابن عشر سنین ثم زید بن حارثة فکان اول ذکر اسلم بعد علی ثم ابوبکر فاظهر اسلامه الی اخر کلامه ؛ ثم ذکر ان الصحیح من ان علیا اول ذکر اسلم هو قول اکثر الصحابة ابی ذر وسلمان الفارسی وخباب بن الارت وخزیمة بن ثابت وزید بن ارقم وابی ایوب الانصاری والمقداد بن الاسود ویعلی بن مرة وجابر بن عبد الله وابی سعید الخدری وانس بن مالک وعفیف الکندی وانشد ابو عبد الله المرزبانی لخزیمة بن ثابت ؛ ما کنت احسب هذا الامر منصرفا ؛ عن هاشم ثم منها عن ابی حسن ؛ الیس اول من صلی لقبلتهم ؛ واعلم الناس بالفرقان والسنن ؛ ونیز عبد الرحیم عراقی در شرح الفیه الحدیث گفته والقول الثانی اولهم اسلاما علی روی ذلک عن زید بن ارقم وابی ذر والمقداد بن الاسود وابی ایوب وانس بن مالک ویعلی بن مرة وعفیف الکندی وخزیمة بن ثابت وسلمان الفارسی وخباب بن الارت وجابر بن عبد الله وابی سعید الخدری وانشد ابو عبد الله المرزبانی لخزیمة بن ثابت فی علی رضی الله عنهما ؛ الیس اول من صلی لقبلتهم ؛ واعلم الناس بالفرقان والسنن ؛ ومحمد بن عبد الرحمن سخاوی در فتح المغیث شرح الفیه الحدیث گفته وقال بل اولهم اسلاما علی بن ابی طالب رضی الله عنه لقوله علی المنبر اللهم لا اعرف عبدک قبلی غیر نبیک ثلث مرات لقد صلیت قبل ان یصلی الناس سبعا وسنی حینئذ لقوله مما انشده القضاعی ؛ سبقتکم الی الاسلام طرا ؛ صغیرا ما بلغت اوان حلمی ؛ ولما روی فی ذلک عن انس وجابر وخباب وخزیمة وزید بن ارقم وسلمان وابن عباس ایضا وعفیف الکندی ومعقل بن یسار والمقداد بن الاسود ویعلی بن مرة وابی ایوب وابی رافع وابی سعید الخدری فی اخرین منهم مسلم الملائی وانشد ابو عبد الله المرزبانی لخزیمة ؛ ما کنت احسب هذا الامر منصرفا ؛ عن هاشم ثم منها عن ابی حسن ؛ الیس اول من صلی لقبلتهم ؛ واعلم الناس بالفرقان والسنن ؛ وجمال الدین محدث شیرازی در روضة الاحباب در بحث سبق اسلام جناب امیر المومنین علیه السلام گفته واز خزیمة بن ثابت رضی الله عنه ابیاتی در مدح علی مرتضی کرم الله وجهه منقولست که شیر ازینمعنی است حیث قال

ان عبدا لک من هذه الامة

؎ ما کنت احسب ہذا الامر منصرفا ؛ عن ہاشم ثم منہا عن ابی حسن ؛ الیس اول من صلی لقبلتہم
واعلم الناس بالقرآن والسنن ؛ و محمد بن عبد الباقی زرقانی در شرح مواہب لدنیہ گفتہ انشد المرزبانی لخزیمۃ
فی علی ؎ الیس اول من صلی لقبلتکم ؛ واعلم الناس بالقرآن والسنن ؛ و بعضی از علمای اہل خلاف
حسان بن ثابت را قائل این اشعار میدانند چنانچہ فخر رازی در مفاتیح الغیب در تفسیر آیہ و اذ قلنا للملائکۃ اسجدوا
لآدم گفتہ اجمع المسلمون علی ان ذلک السجود لیس سجود عبادۃ لان سجود العبادۃ لغیر اللہ کفر والامر لا یرد
بالکفر ثم اختلفوا بعد ذلک علی ثلثۃ اقوال الاول ان ذلک السجود کان للہ تعالی و آدم علیہ السلام کان کالقبلۃ
ومن الناس من طعن فی ہذا القول من وجہین الاول انہ لا یقال صلیت للقبلۃ بل یقال صلیت الی
القبلۃ فلو کان آدم علیہ السلام قبلۃ لذلک السجود لوجب ان یقال اسجدوا الی آدم فلما لم یرد الامر ہکذا
بل قیل اسجدوا لآدم علمنا ان آدم علیہ السلام لم یکن قبلۃ الثانی ان ابلیس قال ارأیتک ہذا الذی کرمت علی ای ان کونہ
مسجودا یدل علی انہ اعظم حالا من الساجد ولو کان قبلۃ لما حصلت ہذہ الدرجۃ بدلیل ان محمدا علیہ الصلوۃ
والسلام کان یصلی الی الکعبۃ ولم یلزم ان تکون الکعبۃ افضل من محمد صلی اللہ علیہ وسلم والجواب عن الاول انہ
کما یجوز ان یقال صلیت الی القبلۃ جاز ان یقال صلیت للقبلۃ والدلیل علیہ القرآن والشعر اما القرآن فقولہ
تعالی اقم الصلوۃ لدلوک الشمس والصلوۃ للہ لا للدلوک فاذا جاز ذلک فلم لا یجوز ان یقال صلیت للقبلۃ مع ان
الصلوۃ تکون للہ تعالی لا للقبلۃ واما الشعر فقول حسان ؎ ما کنت اعرف ان الامر منصرف ؛ عن ہاشم ثم منہا
عن ابی الحسن ؛ الیس اول من صلی لقبلتکم ؛ واعرف الناس بالقرآن والسنن ؛ فقولہ صلی لقبلتکم نص علی المقصود
والجواب عن الثانی ان ابلیس شکی تکریمہ وذلک التکریم لا نسلم انہ حصل بمجرد تلک المسجودیۃ بل لعلہ حصل بذلک
مع امور اخر فہذا ما فی القول الاول و نظام الدین نیشاپوری در غرائب القرآن در تفسیر آیہ مذکورہ گفتہ ثم ان المسلمین اجمعوا علی
ان ذلک السجود لم یکن للعبادۃ لانہ تعالی لا یامر بالکفر والعبادۃ لغیرہ کفر فزعم بعض ان السجود کان للہ تعالی
و آدم کالقبلۃ فقولہ اسجدوا لآدم مثل قولک صل للقبلۃ قال حسان بن ثابت ؎ ما کنت اعرف ان الامر
منصرف ؛ عن ہاشم ثم منہا عن ابی حسن ؛ الیس اول من صلی لقبلتکم ؛ واعرف الناس بالقرآن والسنن ؛ و بیضاوی در تفسیر آیہ مذکورہ
گفتہ امرہم بالسجود تذللا لما فیہ من عظیم قدرتہ و باہر آیاتہ و شکرا لما انعم علیہم بواسطتہ فاللام فیہ کاللام فی قول
حسان ؎ الیس اول من صلی لقبلتکم ؛ واعرف الناس بالقرآن والسنن ؛ و ملا عصام در حاشیہ تفسیر بیضاوی گفتہ قولہ الیس اول من صلی
لقبلتکم ؛ قالہ فی شان امیر المومنین علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ مدعیا ان الخلافۃ حقہ واولہ ؎ ما کنت اعلم ان الامر

منصرف یعنی الخلافۃ عن ہاشم ثم منہا عن ابی حسن یعنی ثم ابعد من ذلک
ان ینصرف من ہذہ القبیلۃ عن ابی الحسن کنیتہ علی رض ما فیہ ما فیہم من کل صالحۃ و
لیس فی کلہم ما فیہ من حسن یعنی ارید بابی الحسن من فیہ ما فی الاصحاب او فی ہاشم من کل
خصلۃ صالحۃ ولیس فی کلہم ما فیہ من خلق حسن الیس اول من صلی لقبلتکم ای اول المسلمین
واعرف الناس بالقرآن والسنن فاللام فی لقبلتکم بمعنی الجانب وبعضی از کبار محققین اشعار را
بابوسفیان بن حرب نسبت میکنند چنانچہ ابوجعفر محمد بن عبداللہ اسکافی در نقض کتاب العثمانیہ جاحظ در بیان
سبق اسلام جناب امیرالمومنین علیہ السلام علی ما نقل عنہ گفتہ واما الاشعار المرویۃ فمعروفۃ کثیرۃ منتشرۃ
فمنہا قول عبداللہ بن ابی سفیان بن الحارث بن عبدالمطلب مجیبا للولید بن عقبۃ بن ابی معیط
؎ وان ولی الامر بعد محمد علی ٭ وفی کل المواطن صاحبہ ٭ وصی رسول اللہ حقا وصنوہ ٭ واول
من صلی ومن لان جانبہ ٭ وقال خزیمۃ بن ثابت ؎ وصی رسول اللہ من دون اہلہ ٭ وفارسہ
مذ کان فی سالف الزمن ٭ واول من صلی من الناس کلہم ٭ سوی خیرۃ النسوان واللہ ذو منن
وقال ابوسفیان بن حرب بن امیۃ بن عبد شمس حین بویع ابوبکر ؎ ما کنت احسب ان الامر منصرف
عن ہاشم ثم منہا عن ابی حسن ٭ الیس اول من صلی لقبلتہم ٭ واعلم الناس بالاحکام والسنن ٭
وقال ابوالاسود الدؤلی یمدح طلحۃ والزبیر ؎ وان علیا لکم مفخر ٭ یشابہہ الاسد الاسود ٭
اما انہ اول العابدین ٭ بمکۃ واللہ لا یعبد ٭ وقال سعید بن قیس الہمدانی یرتجز بصفین ؎ ہذا
علی وابن عم المصطفی ٭ اول من اجابہ فیما روی ٭ ہو الامام لا یبالی من غوی ٭ وقال زفر بن یزید بن
حذیفۃ الاسدی ؎ فحوطوا علیا وانصروہ فانہ ٭ وصی وفی الاسلام اول اول ٭ وان تخذلوہ و
الحوادث جمۃ ٭ فلیس لکم عن ارضکم متحول ٭ والاشعار کالاخبار اذا امتنع فی مجیء القبیلتین
التواطی والاتفاق کان ورودہا حجۃ وازجملہ غرائب بطر یاولی الاحلام وعجائب مغربہ مناسبہ این
مقام خبر تمنای حضرت خلیفہ ثانی ست استخلاف معاذ بن جبل ابزعم این معنی کہ معاذاللہ جناب رسالتمآب
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است کہ معاذ روز قیامت پیش علما خواہد بود بانداز انداختن سنگی وآین خبر
طریف را اکابر محدثین اعلام واماثل حفاظ فخام سنیہ بالفاظ مختلفہ روایت کردہ اند ابوعبداللہ محمد بن سعد
بن منیع الزہری البصری کاتب الواقدی در طبقات گفتہ اخبرنا یزید بن ہارون انا سعید بن ابی عروبۃ

سمعت شہر بن حوشب یقول قال عمر بن الخطاب لو ادرکت معاذ بن جبل فاستخلفته فسالنی
عنه ربی لقلت ربی سمعت نبیک یقول ان العلماء اذا اجتمعوا یوم القیمة کان معاذ بن جبل بین
ایدیهم بقذف حجر و احمد بن حنبل در مسند خود گفته ثنا ابو المغیرة و عصام بن خالد قالا ثنا صفوان عن
شریح بن عبیدة و راشد بن سعد و غیرهما قالوا لما بلغ عمر بن الخطاب رضی الله عنه سرغ حدث ان
بالشام وباء شدیدا قال بلغنی ان شدة الوباء فی الشام فقلت ان ادرکنی اجلی و ابو عبیدة بن
الجراح حی استخلفته فان سالنی الله لم استخلفته علی امة محمد صلی الله علیه وسلم قلت انی سمعت
رسولك صلی الله علیه وسلم یقول ان لکل نبی امینا و امینی ابو عبیدة بن الجراح فانکر القوم ذلك و
قالوا ما بال علیا قریش یعنون بنی فهر ثم قال فان ادرکنی اجلی و قد توفی ابو عبیدة استخلفت معاذ
بن جبل فان سالنی ربی عز وجل لم استخلفته قلت سمعت رسولك صلی الله علیه وسلم یقول انه یحشر
یوم القیمة بین یدی العلماء نبذة و ابو محمد عبد الله بن مسلم بن قتیبة الدینوری در کتاب الامامة و السیاسة گفته ثم
ان المهاجرین دخلوا علی عمر و هو فی الموت من جراحته تلك و قالوا یا امیر المومنین استخلف علینا قال
والله لا احملکم حیا و میتا ثم قال ان استخلف فقد استخلف من هو خیر منی یعنی ابا بکر و ان ادع
فقد ودع من هو خیر منی یعنی النبی علیه السلام فقالوا جزاك الله خیرا یا امیر المومنین فقال ما شاء الله
راغبا راهبا وددت ان انجو منها لا لی و لا علی فلما احس بالموت قال لابنه اذهب الی عائشة و اقرأها
منی السلام و استاذنها ان اقبر فی بیتها مع رسول الله و مع ابی بکر فاتاها عبد الله بن عمر فاعلمها فقالت
نعم و کرامة ثم قالت یا بنی ابلغ عمر سلامی و قل له لا تدع امة محمد بلا راع استخلف علیهم و لا تدعهم
بعدك هملا فانی اخشی علیهم الفتنة فاتاه عبد الله فاعلمه فقال و من تامرنی ان استخلف
لو ادرکت ابا عبیدة بن الجراح حیا باقیا استخلفته و ولیته فاذا قدمت علی ربی فسالنی فقال
لی من ولیت علی امة محمد قلت ای ربی سمعت عبدك و نبیك یقول لکل امة امین و ان امین
هذه الامة ابو عبیدة بن الجراح و لو ادرکت معاذ بن جبل ولیته فاذا قدمت علی ربی فسالنی
من ولیت علی امة محمد قلت ای رب سمعت عبدك و نبیك یقول ان معاذ بن جبل یاتی بین یدی
العلماء یوم القیمة برتوة و ابو نعیم احمد بن عبد الله الاصفهانی در حلیة الاولیا گفته حدثنا ابو حامد بن جبلة
ثنا محمد بن اسحاق ثنا محمود بن خداش ثنا مروان بن معویة ثنا سعید بن ابی عروبة عن شهر بن حوشب قال

قال عمر بن الخطاب لو استخلفت معاذ بن جبل فسألني عنه ربي عز وجل ما حملك على ذلك لقلت سمعت
نبيك صلى الله عليه وسلم يقول ان العلماء اذا حضروا ربهم كان بين ايديهم رتوة بحجر الرتوة
المنزلة وابن حجر عسقلانی در فتح الباری گفته اخرج احمد عن عمر بسند رجاله ثقات انه قال ان ادركني اجلي
وابو عبيدة حي استخلفته فذكر الحديث وفيه قال فان ادركني اجلي وقد مات ابو عبيدة استخلفت
معاذ بن جبل وملا علی متقی در کنز العمال گفته عن شهر بن حوشب قال قال عمر بن الخطاب لو استخلفت سالما
مولى ابی حذيفة فسألني ربي ما حملك على ذلك لقلت يا رب سمعت نبيك صلى الله عليه وسلم يقول
انه يحب الله حقا من قلبه ولو استخلفت معاذ بن جبل فسألني ربي ما حملك على ذلك لقلت سمعت
نبيك صلى الله عليه وسلم يقول ان العلماء اذا حضروا ربهم كان معاذ بن جبل بين ايديهم رتوة بحجر
حل ای رواه ابونعيم فی كتاب حلية الاولياء ازین عبارت ظاهرست که حضرت خلیفهٔ ثانی با آنهمه بالاخوانی ارشاد
میکردند که اگر من دریافت میکردم معاذ بن جبل را استخلاف او میکردم پس سوال میکرد از من پروردگار من که چه چیز
ترا برین امر باعث شد هرآئینه میگفتم که شنیدم نبی ترا که میگفت بدرستیکه علما هرگاه حاضر میشوند پیش پروردگار
خود خواهد بود معاذ پیش ایشان بقدر پرتاب یک سنگ واین افادهٔ حضرت خلافت مآب دلیل واضح وبرهان
لائح برانست که رجحان وتقدم یکی از اهل علم بر دیگران دلیل استحقاق خلافت ست وبجدی کافی ووافی درین
مقصود ست که موجب برات ذمه مستخلف میگردد پس بعد ازین در افضلیت اعلم واحقیت او بخلافت وامامت
ریبی ورزیدن در حقیقت داد تسفیه وتجهیل حضرت خلافت مآب دادن وکمال تحمیق وتضلیل آن والا انتساب
آغاز نهادن ست ومقام کمال عجب ست که حضرت خلافت مآب مجرد تقدم معاذ را بر علما بقدر پرتاب سنگی بحسب
زعم خود دلیل صحت استخلاف او برامت جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله الاطیاب می گردانند وآنرا برای
جواب سوال رب الارباب وفراغ از مواخذهٔ جبار دیگر روز حساب کافی ووافی میدانند واین فضیلت مزعومی
معاذ چنان در کاخ دماغ شان جاگزین گردیده که نگاهی بموانع عدیدهٔ استحقاق خلافت که در معاذ متحقق ست
واز جملهٔ آن غیر قرشی بودن او نیز می باشد نمیکنند وبنای مرصوص خبر الائمة من قريش را که در سقیفه مستمسک و
متوسّل حضرت اوّل بود متعلّل معقول خود میکنند ومخاطب باچنان در گرداب جحود وانکار وورطهٔ الطاط واضمار سر فرو برده
است که حدیث مدینة العلم را نیز دلیل خلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام نمی انگارد وباوصف تنبیهات مکرر وتوجیهات
مهرة الحق در میناب رو بسوی اذعان صدق وصواب نمی آرد وغالب اینست که اگر مخاطب شرف حضوری امجد

خود در وقت تمنای استخلاف معاذ و اظہار این احتجاج ساقط النفاذ دم بالفت لا بد در وادی تعییر و تندید آن فرد وحید بر می شتافت **قولہ** با وصف آنکہ این شرط یا زیادہ ازان شرط در دیگران ہم بروایت اہلسنت ثابت شدہ باشد **اقول** مخاطب کثیر العثار درین گفتار سراسر خسار داد خلاعت و جلاعت دادہ ادعای باطل ثبوت شرط علم در شیوخ فاقدین حلم خود آغاز نہادہ و بمزید تنطع و تشدق و تعنف و تفیہق در پی اثبات زیادت ازان شرط فتادہ ابواب صنوف تندید و تعییر و تعنیف و تشویر بروی خویش کشادہ و کسانیکہ حظی از تتبع آثار و تفحص اخبار بر داشتہ اند و اتباع حق و اقتفای صدق را داب و دین خود انگاشتہ بخوبی میدانند کہ شیوخ محتاج طلب در جہل و نادانی معروف اقاصی و ادانی و در ضلالت و حیرانی ہر واحد از ایشان معدوم النظیر و لا ثانی ست و ہرگز ہرگز در ذوات بدیعۃ السمات شان شرط علم بہیچ وجہ ثابت نشدہ فضلا عن الزیادۃ علیہ و ادعای ثبوت این معنی در ذوات شان خصوصا بمقابلہ ذات قدسی صفات جناب امیر المومنین علیہ السلام چنانست کہ کسی ظلمت را با نور قیاس نماید بلکہ بمفاد شر العمی عمی القلب بادعای مزیت آن بر نور در اظہار سفاہت و بلاہت خود افزاید و بحمد اللہ دلائل ساطعہ باہرہ و براہین قاطعہ قاہرہ این مطلوب و مرام علمای اہل الحق کرام در کتب مبسوطہ مناظرہ و کلام خصوصا والد ماجد علام اعلی اللہ درجتہ فی دار السلام در تشیید المطاعن بشرح و بسط تمام تحریر فرمودہ اند من شاء فلیرجع و چون ثابت بعد حضرات خلفای ثلثہ از ساحت علم و کمال و غایت سقوط شان در وہدہ جہل تا اندا الی الضلال و الاضلال بسبب اقصای بجلاء و منتہا الی افتضاح ظہور قابل ستر و کتمان نبود لہذا اہلسنت در امام علم بجمیع احکام دین بالفعل شرط نمیدانند بلکہ جمہور شان بر اشتراط اجتہاد در امام اکتفا کردہ اند و بعضی از اہلسنت حقیقت حال شیوخ ثلثہ خود را زیادہ تر پیش نظر داشتہ بمزید فہم و فراست اجتہاد را نیز شرط ندانستہ اند و برای امام تجویز کردہ اند کہ مثل عامہ مقلدین در امور دین کاربند استفتا از مجتہدین شدہ باشد چنانچہ تفتازانی در شرح مقاصد در ذکر شروط امام گفتہ و زاد الجمہور اشتراط ان یکون شجاعا لئلا یجبن عن اقامۃ الحدود و مقاومۃ الخصوم مجتہدا فی الاصول و الفروع لیتمکن من القیام بامر الدین ذا رای فی تدبیر الامور لئلا یخبط فی سیاسۃ الجمہور و لم یشترطہا بعضہم لندرۃ اجتماعہا فی الشخص و جواز الاکتفاء فیہا بالاستعانۃ من الغیر بان یفوض امر الحروب و مباشرۃ الخطوب الی الشجعان و یستفتی المجتہدین فی امور الدین و یستشیر اصحاب الآراء الصائبۃ فی امور الملک و فاضل معاصر مولوی صدیق حسن خان در اکلیل الکرامہ فی تبیان الامامہ در ذکر شروط امام گفتہ و منہا کونہ مجتہدا و ہذا من اہم الامور و اقدمہا لان المقصود من نصب الائمۃ ہو تنفیذ احکام اللہ عز و جل و جہاد اعداء

الاسلام وحفظ البیضة الاسلامیة ودفع من ارادها بمکر والاخذ علی ید الظالم وانصاف المظلوم وتامین السبل واخذ الحقوق الواجبة علی ما اقتضاه الشرع ووضعها فی مواضعها الشرعیة فاذا لم یکن له من العلم ما یهتدی به الی الحق خبط خبط عشواء ولا سیما اذا کان یباشر الاحکام الشرعیة بنفسه ویورد ویصدر فمن بایعه المسلمون وقام بهذه الامور فقد تحمل عبء الامامة فان انضم الی هذه الامامة کونه اماماً فی العلم مجتهداً مطلقاً فی مسائله فلا شک ولا ریب انه افضل من الامام الذی لم یبلغ رتبة الاجتهاد لانه یورد الامور ویصدرها عن علم ولکن لا دلیل یدل علی انه لا یولی الامر الا من کان بهذه المنزلة من الکمال وفی هذه الغایة القصوی من محاسن الخصال ولیس النزاع فی الاکمل ولا فی الافضل بل النزاع فیمن یصلح لتولی هذا المنصب والقیام بتلک الامور ونهض بها فهو المراد من الامامة والمراد بالامام نعم علیه ان ینتخب من العلماء المبرزین والمجتهدین المحققین من یشاوره فی الامور ویجریها علی ما ورد به الشرع ویدبر رحی الشریعة المطهرة علیه بعد ان یصح له سعة علمه وقوة عدالته وتصلبه فی امر الدین فیجعل الخصومات الی اهل هذه الطبقة فما حکموا به کان علیه انفاذه وما امروا به فعله واذا لم یعرف ذلک بنفسه فعلیه اخفاء السوال من اهل العلم علی اختلاف انواعهم فلا بد یحصل له من ذلک ما یطمئن الیه کیف ومعرفة اهل هذه الطبقة لا یخفی علی العقلاء الذین لا نصیب لهم من العلم فانه لا بد ان یرفع الله لهم من الصیت والشهرة ما یعرف الناس انهم الطبقة العالیة من جنس اهل العلم ولیس للامام اذا لم یکن مجتهداً ان یستبد بما یتعلق بامور الدین ویدخل نفسه فی فصل الخصومات والحکم بین الناس فیما بینهم لان ذلک لا یکون الا من مجتهد کما فی القضاء والحاصل انه لا دلیل فی المقام یوجب علینا اشتراط اجتهاد الائمة حتی یجب الیه المصیر ولا اجماع حتی یکون التعویل علیه ولیس فی المقام الا مجرد المجادلة بمباحث راجعة الی الرای البحت کما یعرف ذلک من یعرفه وما اهون مثلها علی المحققین من علماء المتقیدین بالدلیل المحکمین الشرع (العلماء)

قوله مثل ما صب الله شیئاً فی صدری الا وصببته فی صدر ابی بکر **اقول** بر ارباب نقد و عبور و خبرت و عثور در کمال وضوح و ظهور و سطوع و سفور است که مخاطب ذی شعور در احتجاج باین کذب و زور مرتکب کمال تجاسر محظور و مرتکب نهایت تجری محذور گردیده بذکر چنین هزل فضول و هذر نامعقول

وقول مرذول وکلام مدخول مخطل معلول ورجم ضلالات مشمول وتقول خرافت مشمول کمال لوم اصحاب علوم وعقول واقصای عذل ناقدین ماثور ومنقول برائے خود خریده بالجمله احتجاج باین افترای مفتعل واستدلال باین بهتان مبتذل باطل ست بوجوه عدیده اول آنکه اختلاق وافتعال وتقضم وانحلال این مقال ضلالت اشتمال ببداهت عقل واضح ولائح ست زیراکه محصول ومفاد آن مساوات ابوبکر ست با جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله الاطیاب در جمیع علوم آنجناب وهذا مما یقطع ببطلانه کل شیخ وشاب من غیر شک ولا ارتیاب پس نباید که هیچ یکی از مقلدین در بطلان آن ریبی داشته باشد وبذکر این چنین کلام خرافت التیام گونه دین وایمان خود خراشد دوم آنکه این تقول فاسد النظام دلالت صریحه دارد بر آنکه ابوبکر حامل جمله علوم جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم بوده واین معنی نزد هیچ عاقلی راست نمی آید زیراکه غوایت وضلالات وخرق وجهالت ابوبکر اظهر من الشمس وابین من الامس ست وشطرے از تفاصیل آن درکتاب مستطاب تشیید المطاعن تصنیف والد ماجد علامه اعلی الله مقامه فی دار الکرامه سمت تبیین یافته وبر ناظر ومتامل آن در کمال وضوح وظهور میباشد که ابوبکر را بسیاری از علوم دین ومعارف یقین وآیات قرآن مبین والفاظ کلام رب العالمین ومسائل شریعت غراء جناب سید المرسلین واحکام ملت بیضاء حضرت خاتم النبیین صلی الله علیه وآله الاکملین معلوم نبود ودر مقامات بسیار ووقائع بے شمار از فرط جهالت خود عاجز آمده از دیگران سوال میکرد وبا این همه تکدی وتکلف نیز بیش از بیش خطا وخطل وعثار وزلل او بر همگنان منجلی گردیده ونهایت عجز ونادانی وتحیر وسرگردانی او در فهم کلام ربانی ودرک احکام یزدانی بحسب اعتراف خودش بسر حد کمال ظهور واتضاح موجب خزی وافتضاح رسیده پس بعد ازین اتباع شاهصاحب نمی توانند که در صدد تصدیق تقول باطل ما صب الله فی صدری شیئا الا وصببته فی صدر ابی بکر برآیند وابوبکر را حامل جمله علوم جناب رسالتماب صلی الله علیه وآله وسلم وانمایند بار الها مگر آنکه از سر کمال عجز دست پاچه شده ادعا فرمانید که جهالت ابوبکر از معارف دینیه ومسائل شرعیه واحکام ربانیه وآیات قرآنیه منافی این کذب وزور نیست چه ما التزام می نمائیم که انچه ابوبکر نمیدانست جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم نیز از آن جاهل بود پس حمل ما صب الله فی صدری شیئا الا وصببته فی صدر ابی بکر بجای خود درست بوده باشد وصدور این کلام جالب ملام که هادم اساس اسلام ست از اولیای شاهصاحب مستبعد نیست زیراکه خود شاهصاحب در جواب طعن قرطاس بسبب حمایت خلیفه ثانی وحی بودن جمیع

اقوال جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را نعوذ باللہ من ذلک باطل دانستہ ودر ابطال آن بزعم خود کمال
درازنفسی را کار فرماشدہ اند سوم آنکہ ابوالفرج ابن الجوزی کمال وہن ووہان وفساد وبطلان این افترای
صریح بکلام وثیق صحیح خود واضح ولائح فرمودہ چنانچہ در کتاب الموضوعات کہ نسخہ عتیقہ آن پیش احقر البریات
حاضر وموجود ست بعد ذکر بعضے از احادیث موضوعہ در شان ابوبکر وقدح وجرح آن مذکور ومسطور
ست قال المصنف وقد ترکت احادیث کثیرة یروونہا فی فضل ابی بکر فیہا صحیح المعنی
لکنہ لا یثبت منقولا ومنہا ما لیس بشیء وما ازال اسمع العوام یقولون عن رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم انہ قال ما صب اللہ فی صدری شیئا الا وصببتہ فی صدر ابی بکر
واذا اشتقت الی الجنة قبلت شیبة ابی بکر وکنت انا وابوبکر کفرسی رہان سبقتہ فاتبعنی ولو سبقنی لاتبعتہ
فی اشیاء ما رأینا لہا اثرا لا فی الصحیح ولا فی الموضوع ولا فائدة فی الاطالة بمثل ہذہ الاشیاء ازین عبارت
سراسر بشارت بر ارباب خبرت وبصارت واضح ولائح ست کہ ابن الجوزی افترای سنی اصل ما صب اللہ را چنان
باطل ومضمحل دانستہ کہ اولا آنرا قابل افراد بالقدح ندیدہ بر سر کمال تہجین وتوہین آن رسیدہ وثانیا آنرا
در زمرۂ تقولات عوام کالانعام ومفتریات زرافہ طغام اغنام کہ اتباع ہر ناعق واشیاع ہر ناہق میباشند
گنجانیدہ وضوح بطلان ووہوان آن باقصی المراتب رسانیدہ وثالثا آنرا داخل اکاذیبی وانمودہ کہ ہیچ اثری از آن
یافتہ نمیشود نہ در صحیح ونہ در موضوع وازینجا بنہایت مہانت وفساد وانخرام وانہداد این زور شنیع وکذب
فظیع باید رسید واقصای انفضاح خواری این بہت صراح باید دید رابعا بافادۂ ایمعنی کہ اطالت کلام بمثل
این اشیا فائدہ ندارد این افترای پر ضلال را عرضۂ نہایت تطمیس واخمال ساختہ باظہار اقصای اختلال واہمال
آن پرداختہ وبعد این افادات متینہ واجابات رزینہ ابن الجوزی اولیای شاہصاحب را چارۂ کار باقی نمیماند جز آنکہ
باعتراف موضوعیت این باطل مہین تن در دہند وبرای انقیاد واذعان ببطلان این تقول مستبین گردن نہند
واعجباہ شاہ صاحب از راہ کمال حروریت وعناد وشحنا ولداد مثل حدیث مدینة العلم را کہ بنای محکم واساس مبرم
آن بحدے متین افتادہ کہ جملہ شیاطین جن وانس ولو کان بعضہم لبعض ظہیرا ثلم بنی توانند کرد
وحصن حصین وسد رصین آنرا یاجوج وماجوج تمامی معاندین این وکل معادین آل حضرت خاتم المرسلین صلی اللہ
علیہ وآلہ اجمعین ہم رخنہ نتوانند زد بزعم باطل خود میخواہند کہ باطل وموضوع ومجعول ومصنوع وانمایند وبرای
اثبات این زعم فاسد ورجم کاسد بذکر نمودن ابن الجوزی آنرا در موضوعات تمسک میفرمایند واصلا اعتنای

تموہین و تہجین کلام او کہ اکابر اعلام سنیہ متکفل آن شدہ اند نمی کنند و بنای انصاف بمعاول اعتساف بیخ و بن ہا
می کنند و باز از راہ کمال غفلت یا تغافل و جہل یا تجاہل بمقابلہ ہمین حدیث مدینۃ العلم فریہ باطلہ ما صب اللہ
مذکور می سازند و در باب این افترای صریح و کذب فضیح بکلمات نصیحہ و اقوال صریحہ ہمین ابن الجوزی نظرے نمی
اندازند و ہذا مما لا یکاد ینقضی منہ العجب الی آخر الابد و کم مثلہا للمخاطب المتعود للاود و اللدد
چہارم آنکہ حسین بن عبد اللہ بن محمد الطیبی در خلاصہ تصریح بوضع این افترای باطل نمودہ بتحقیق رشیق خود لزاہو موہوم
مضمحل فرمودہ چنانچہ ان شاء اللہ تعالی در ما بعد عبارت تذکرۃ الموضوعات محمد طاہر فتنی و فوائد مجموعہ شوکانی
واضح و لائح خواہد شد و علامہ طیبی از اکابر محققین نقاد و افاخم منقدین امجاد نزد سنیہ ست ولی الدین محمد بن عبد اللہ
الخطیب التبریزی در آخر رجال مشکوۃ گفتہ و فرغت من ہذہ تصنیفا یوم الجمعۃ عشر رجب الحرام الفرد سنۃ
اربعین و سبعمائۃ من جمعہ و تہذیبہ و تشذیبہ و انا اضعف العباد الراجی عفو اللہ تعالی
و غفرانہ محمد بن عبد اللہ الخطیب بن محمد بمعاونۃ شیخی و مولائی سلطان المفسرین و امام المحققین
شرف الملۃ و الدین حجۃ اللہ علی المسلمین الحسین بن عبد اللہ بن محمد الطیبی متعہم اللہ بطول
بقائہ ثم عرضتہ علیہ کما عرضت المشکوۃ فاستحسنہ کما استحسنہا و استجادہ کما استجادہا و
الحمد للہ رب العالمین و الصلوۃ و السلام علی محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین و ابن حجر عسقلانی در درر کامنہ
گفتہ الحسین بن محمد بن عبد اللہ الطیبی الامام المشہور صاحب شرح المشکاۃ و غیرہ قرأت بخط بعض
الفضلاء کان ذا ثروۃ من الارث و التجارۃ فلم یزل ینفق ذلک فی وجوہ الخیرات الی ان کان فی آخر
عمرہ فقیرا قال و کان کریما متواضعا حسن المعتقد شدید الرد علی الفلاسفۃ و المبتدعۃ مظہرا
فضائحہم مع استیلائہم فی بلاد المسلمین حینئذ شدید الحب للہ و رسولہ کثیر الحیاء ملازما لاشغال
الطلبۃ فی العلوم الاسلامیۃ بغیر طمع بل یجدیہم و یعینہم و یعیر الکتب النفیسۃ لاہل بلدہ و غیرہم
من اہل البلدان من یعرف و من لا یعرف محبا لمن عرف منہ تعظیم الشریعۃ مقبلا علی نشر العلم
آیۃ فی استخراج الدقائق من القرآن و السنن شرح الکشاف شرحا کبیرا و اجاب عما خالف مذہب السنۃ
احسن جواب یعرف فضلہ من طالعہ و صنف فی المعانی و البیان و التبیان و شرحہ و امر بعض تلامذتہ
باختصار المصابیح علی طریقۃ نہجہا لہ و سماہ المشکاۃ و شرحہا ہو شرحا حافلا ثم شرع فی جمع
کتاب فی التفسیر و عقد مجلسا عظیما لقراءۃ کتاب البخاری فکان یشتغل فی التفسیر من بکرۃ الی الظہر

هكذا

ومن ثم الی العصر لاسماع البخاری الی ان کان یوم مات فرغ من وظیفۃ التفسیر وتوجہ الی مجلس الحدیث فدخل مسجدا عند بیتہ فصلی النافلۃ قاعدا وجلس ینتظر الاقامۃ للفریضۃ فقضی نحبہ متوجہا الی القبلۃ وذلک یوم الثلثا ثالث عشرے شعبان ۷۴۳ھ وجلال الدین سیوطی در بغیۃ الوعاۃ گفتہ الحسن بن محمد بن عبد اللہ الطیبی بکسر الطاء الامام المشہور العلامۃ فی المعقول والعربیۃ والمعانی والبیان قال ابن حجر کان آیۃ فی استخراج الدقائق من القرآن والسنن مقبلا علی نشر العلم متواضعا حسن المعتقد شدید الرد علی الفلاسفۃ والمبتدعۃ مظہرا فضائحہم مع استیلائہم حینئذ شدید الحب للہ ورسولہ کثیر الحیاء ملازما لاشغال الطلبۃ فی العلوم الاسلامیۃ من غیر طمع بل یخدمہم ویعینہم ویعیر الکتب النفیسۃ لاہل بلدہ وغیرہم من یعرف ومن لا یعرف محبا لمن عرف منہ تعظیم الشریعۃ وکان ذا ثروۃ من الارث والتجارۃ فلم یزل ینفقہ فی وجوہ الخیرات حتی صار فی آخر عمرہ فقیرا صنف شرح الکشاف التفسیر التبیان فی المعانی والبیان شرح شرح المشکاۃ وکان یشغل فی التفسیر من بکرۃ الی الظہر ومن ثم الی العصر فی الحدیث الی یوم مات فانہ لما فرغ من وظیفۃ التفسیر توجہ الی مجلس الحدیث فصلی النافلۃ وجلس ینتظر الاقامۃ للفریضۃ فقضی نحبہ متوجہا الی القبلۃ وذلک یوم الثلثاء ثالث عشری شعبان سنۃ ثلاث واربعین وسبعمائۃ قلت ذکر فی شرحہ علی الکشاف انہ اخذ عن ابی حفص السہروردی وانہ قبیل الشروع فی ہذا الشرح رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی النوم وقد ناولہ قدحا من اللبن فشرب منہ **پنجم** آنکہ محمد بن ابی بکر بن ایوب بن سعید بن جریر المعروف بابن قیم الجوزیۃ الحنبلی تصریح صریح بموضوع بودن این نور مفتعل نمودہ باظہار اینمعنی کہ از اجہلہ منتسبین الی السنہ وضع نمودہ اند کمال سقوط آن از درجہ اعتبار بر اہل احلام و ابصار واضح و آشکار فرمودہ کما ستقف علیہ عنقریب ان شاء اللہ تعالی وابن القیم از احبار کبار و اعلام عظیم المقدار نزد سنیہ میباشد جلال الدین سیوطی در بغیۃ الوعاۃ گفتہ محمد بن ابی بکر بن ایوب بن سعید بن جریر الشمس ابن قیم الجوزیۃ الحنبلی العلامۃ ولد فی سابع صفر سنۃ احدی وتسعین وستمائۃ وقرا العربیۃ علی المجد التونسی وابن ابی الفتح البعلی والفقہ والفرائض علی ابن تیمیۃ والاصلین علیہ وعلی الصفی الہندی وسمع الحدیث من التقی سلیمان وابی بکر بن عبد الدائم وابی نصر بن الشیرازی وعیسی المطعم وغیرہم وصنف وناظر واجتہد وصار من الائمۃ الکبار فی التفسیر والحدیث والفروع والاصلین والعربیۃ ولہ من التصانیف زاد المعاد مفتاح دار السعادۃ

مهذب سنن ابی داؤد سفر النجدین بین رفع الیدین فی الصلاۃ معالم الموقعین عن رب العالمین الکافیۃ والشافیۃ نظم الرسالۃ الجلیۃ فی الطریقۃ المحمدیۃ تفسیر الفاتحۃ اسماء القرآن الروح بیان الاستدلال علی بطلان محلل السباق والنضال جلاء الافہام فی حکمۃ الصلوۃ والسلام علی خیر الانام معانی الادوات والحروف بدائع الفوائد مجلدان وهو کثیر الفوائد اکثرہ مسائل نحویۃ مات فی رجب سنۃ احدی وخمسین وسبعمائۃ بست وششم آنکہ مجدالدین محمد بن یعقوب بن محمد بن ابراہیم الشیرازی الفیروزآبادی در کتاب سفر السعادۃ داد اظہار کمال سخافت وہوان این زور واضح وعیان دادہ نہایت سماجت وبطلان ان فراروے ارباب العیان نہادہ چنانچہ در خاتمہ کتاب مذکور گفتہ ودر باب فضائل ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ انچہ مشہور ترست از موضوعات حدیث ان اللہ یتجلی یوم القیامۃ للناس عامۃ ولابی بکر خاصۃ وحدیث ماصب اللہ فی صدری شیئا الا وصببتہ فی صدر ابی بکر وحدیث کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا اشتاق الی الجنۃ قبل شیبۃ ابی بکر وحدیث انا وابوبکر کفرسی رہان وحدیث ان اللہ تعالی لما اختار الارواح اختار روح ابی بکر وامثال این از مفتریاتےست کہ بطلان ان ببداہت عقل معلوم ست انتہی پس بحیرتم کہ جناب شاہصاحب چنین خرافت ظاہرہ وفریہ باہرہ راکہ علما ومحققین شان قطعا وحتما آنرا موضوع گفتہ وبطلان آنرا ببداہت عقل معلوم کردہ اند از احادیث معتمدہ دانستند واز روایات ثابتہ اہلسنت شمردند بحسن فہم وبعد از وہم بمقابلہ اہل حق ذکر کردند واثبات کمال علم براے اسلے بکر بان خواستند ان ہذا العمری من افظع الفظائع واشنع الشنائع وانکر البدائع وافجر الصنائع ہفتم آنکہ محمد طاہر گجراتی نیز مفتعل ومنحول بودن این افترای قبیح بتصریح صریح واضح فرمودہ مصنوعیت وموضوعیت ان از خلاصہ نقل نمودہ چنانچہ در تذکرۃ الموضوعات گفتہ فی الخلاصۃ ماصب اللہ فی صدری شیئا الا وصببتہ فی صدر ابی بکر موضوع ہشتم آنکہ ملا علی قاری نیز این تقول مہین را باطل مستبین ظاہر ساختہ علم کمال تہجین وتوہین ان براے ناظرین متبینین افراختہ چنانچہ در رسالہ موضوعات کبری نقلا عن ابن القیم گفتہ ومما وضعہ جہلۃ المنتسبین الی السنۃ فی فضل الصدیق حدیث ان اللہ یتجلی للناس عامۃ یوم القیمۃ ولابی بکر خاصۃ وحدیث ماصب اللہ فی صدری شیئا الا صببتہ فی صدر ابی بکر وحدیث کان اذا اشتاق الی الجنۃ قبل شیبۃ ابی بکر وحدیث انا وابوبکر کفرسی رہان وحدیث ان اللہ لما اختار الارواح اختار روح ابی بکر

ابوبکر

وحدیث عمر کان رسول الله علیه السلام وابی بکر یتحدثان وکنت کالزنجی بینهما وحدیث لو حدثتکم
بفضائل عمر عمر نوح فی قومه ما فنیت وان عمر حسنة من حسنات ابی بکر وحدیث ما سبقکم ابو بکر
بکثرة صوم ولا صلوة وانما سبقکم بشیء وقر فی صدره وهذا من کلام ابی بکر بن عیاش انتهی عبارت
ظاهرست که حدیث ما صب الله از جمله موضوعاتی ست که جهله منتسبین الی السنه در فضل ابوبکر از او وضع نموده اند
پس محل کمال استعجاب ست که شاه صاحب چگونه با اینهمه تفوق و زعامت و تشدق و شهامت که اتباع شان تعالی له
ادعای آن وارند چنین زور واضح و کذب لائح را در محل مستند للاحتجاج آورده و طریق و منهاج عناد و لجاج بدگرائن
باطل خداع بیباکانه سپرده اند و ندانستند که این افک شنیع و بهت فظیع موضوع و مصنوع بعض جهال و مجهول منحول
زرائقه انذال ست که برای اظهار فضل خلیفه خویش حسبة لله آنرا تراشیده اند و گونه دین و ایمان خود را
بناخن مروق و عدوان خراشیده نهم آنکه شیخ عبدالحق دهلوی حکم فیروزابادی را بموضوعیت این افترای
فظیع و زور شنیع مسلم داشته بتقریر و تایید آن اعلام تقبیح این قول واضح الهوان افراشته چنانچه در شرح
سفر السعادة در شرح عبارت فیروزابادی که سابقا منقول شد گفته مصنف میگوید که امثال این احادیث که از انجا
فضل بر تمامه خلق از انبیا و غیرهم لازم آید یا مساوات در رتبه با سید المرسلین صلی الله علیه وسلم مفهوم گردد یا از
دائره حکم عقل و عادت بیرون بود همه موضوعات اند انتهی ازین عبارت شریفه تایید و تازه تر در تثبیت و تقریر حکم
فیروزابادی بر ناظر بصیر واضح و مستنیر ست و لا ینبئک مثل خبیر دهم آنکه محمد فاخر آله آبادی
اعتراف صحیح و اقرار صریح بموضوعیت این کذب ظاهر و بهت باهر نموده بمبالغه تمام و تصریح ما لا کلام بمقابله الحق
کرام اظهار و منع و افتعال آن فرموده بیانش اینکه نظام الدین نیشابوری در غرائب القرآن در تفسیر آیه غار این خبر
موضوع را بمعرض استدلال ذکر کرده چنانچه گفته استدل اهل السنة بالآیة علی فضلیة ابی بکر و غایة
اتحاده و نهایة صحبته و موافقة باطنه ظاهره والا لم یعتمد الرسول علیه فی مثل تلک الحالة وانه کان
ثانی رسول الله صلی الله علیه وسلم فی الغار و فی العلم لقوله ما صب شیء فی صدری الا
وصببته فی صدر ابی بکر الخ و علامه نور الله شوشتری در رساله کشف العوار فی تفسیر آیة الغار در جواب
کلام نظام نیشابوری فرموده ولما ما ذکره من انضمام کون ثانی اثنین فی العلم فما لا استدلال
علیه بقول ما صب فی صدری الا صببته فی صدر ابی بکر فمن فضول الکلام و لا تعلق له بالاستدلال
من الآیة علی فضلیة ابی بکر علی ان الشیخ الفاضل خاتم محدثی الشافعیة مجد الدین الفیروزابادی

صاحب القاموس فی اللغة قد ذکر فی خاتمة کتابه المشهور الموسوم بسفر السعادة ان هذا
الحدیث وغیره مما روی فی شان ابی بکر من اشهر الموضوعات والمفتریات المعلوم بطلانها ببداهة
العقل الخ ومحمد فاخر الٰه آبادی در درة التحقیق فی نصرة الصدیق بجواب کلام علامه شوشتری گفته واما ثانیا فلان
الحدیث الذی اتی به دلیلا علی الثانویة فی العلم فنحن ایضا بحمد الله تعالی نعرفه من الموضوعات صرح به
غیر واحد من الجهابذة الثقات ووددت ان العلامة (ای النظام النیسابوری) المستدل لم یحتج به واسقط هذه الثانویة من
نضد الکلام لضعف الاحتجاج وایهامه (یعنی النظام النیسابوری ۱۲) سوء الادب هل یکون احد ثانیا لرسول الله صلی الله علیه
وسلم فی العلم نبیا کان او ولیا هذا داب من لا خلاق له من الدین ومن لا یعرف مقام سید المرسلین
صلی الله علیه وسلم کما یذکره الشیعة فی فضائل ائمة اهل البیت سلام الله علیهم عفا الله تعالی عنا و
عن العلامة عن سائر ما اجترء مثل جرئته فالله تعالی ورسوله صلی الله علیه وسلم والصدیق والائمة رضی الله تعالی
عنهم براء عن امثال هذه الاطراءات ولله در الامام الهمام رحمه الله تعالی حیث لم یذکر هذه
الثانویة کما یظهر من عبارة التفسیر الکبیر (یعنی الفخر الرازی ۱۲) وحق سابقا ازین عبارت واضح واشکارست که فاخر الٰه آبادی
بجواب علامه شوشتری طاب ثراه چنان دست وپاچه شده که چاره جز اعتراف بموضوعیت این زور شنیع ندیده
دست از تایید وتشدید آن کشیده بر کمال توهین وتهجین آن رسیده پی سپر وادی ابطال واخمال آن گردیده
چنانچه اولا اعتراف صریح فرموده باینکه ما این حدیث را از موضوعات میدانیم وبرین مطلب شکر الٰهی نیز بجا آورده
وثانیا افاده نموده که غیر واحد از جهابذه ثقات بوضع این حدیث تصریح کرده اند وثالثا از کمال وهن آن ذکر کرده که
کاش نیسابوری باین احتجاج نمیکرد ورابعا افاده کرده که احتجاج نیسابوری باین حدیث در ثانویت ابو بکر
با جناب رسالت مآب صلی الله علیه وآله وسلم در علم ضعیف ست وخامسا افاده نموده که اثبات ثانویت
ابی بکر با جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم باین حدیث موهم سوء ادب ست وادعای آن داب کسی ست
که از دین بهره ندارد ومقام جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم را نمیشناسد وسادسا دعا کرده که
حق تعالی از نیسابوری وسائر کسانیکه مثل او جرات کرده باشند عفو فرماید واز ینجا نیز کمال قبح استناد باین
افترای صریح الانهداد واضح ولائح میشود وسابعا افاده نموده که خدا ورسول وابوبکر از امثال این اطراءات
بری هستند واز ینجا نیز پی بکمال فساد این زور مهجور میتوان برد وثامنا بر عدم ذکر رازی ثانویت مستفاده
از خبر ما صب الله اظهار کمال سرور آغاز نهاده داد نهایت تقبیح وتفضیح آن داده واز این افادات متینه واعترافات

مبینه مفاتیح و فضائح کہ بکمال پر اختلال مخاطب ما کمال بوجه احتجاج و استدلال او باین کذب و افتعال عائد
و متوجه میشود خود بر ناظر بصیر واضح و لائح است حاجت باعاده ندارد اما آنچه فاخر اله آبادی بزعم باطل خود بر اهل حق تشنیع کرده
و اثبات مساوات ائمه طاهرین سلام الله علیهم اجمعین را با جناب ختم المرسلین علیه و آله آلاف الصلوة من الملک
الحق المبین در علم شنیع و فظیع دانسته پس ناشی از عدم عرفان و فقدان ایمان است در باب مراتب اهلبیت علیهم السلام
و موذن است از قلت عثور و اطلاع بر اخبار صحیحه و احادیث صریحه خود جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله وسلم
والا بر خود منار احادیث و اخبار و نقد اقوال و آثار آنجناب اهلبیت از اوضح واضحات و ابین لائحات است و دلائل
موفوره و براهین غیر محصوره آن در کتب اهل حق موجود و مسطور می باشد و سطری از ان در ضمن مویدات
حدیث مدینة العلم دیدی و بسیاری از ان انشاء الله تعالی ما بعد خواهی شنید و از جمله غرائب طرائف اینست که فاخر
اله آبادی بعد این همه نعره و شور در توهین و تهجین اهل کذب و زور ادعای صحت آن بطریق کشف کرده بر فرض
تحقق آن یقینا از قبیل کشف شیطانی خواهد بود و بعض کبرای عارفین خود نسبت نموده و بعض تاویلات بارده
و تسویلات شارده برای دعوای فاسده و دعوای کاسده او تیار کرده و تخیف بحمد الله تعالی تمام کلام فاسد النظام
او را در کتاب العضب البتار که بجواب ردة التحقیق تالیف نموده ام بتفصیل تمام منقوض و مرضوض ساخته ام
نیز در کتاب شوارق النصوص با بطال و توهین [illegible] و تهجین آن پرداخته من اراد الاطلاع فلیراجع و محمد فاخر از محدثین اواخر و مستندین
اکابر و علمای مشاهیر و کملای نحاریر سنیه بوده مولوی صدیق حسن خان معاصر در اتحاف النبلاء گفته شیخ محمد فاخر متخلص بزائر بن شیخ محمد یحیی
المعروف بشاه خوب الله الا بادی العباسی ترجمه ایشان میر آزاد در سرو آزاد باین عبارت نوشته اند صاحب صفات رضیه
و مناقب سنیه اساس محکم مدارج علیا قیاس منتج ولایت کبری میزان عدل نقلیات برهان نقد عقلیات
آن شرع بدرجه کمال داشت و همیشه همت بتعدیل قسطاس شریعت میگماشت لب با کشاده دست و شگفته
پیشانی بود فتوح ذخیره نمیساخت یگانه و بیگانه را با حسان بدریغ می نواخت اکثر اوقات در سفر گذرانید در
جمیع اسفار جمعی کثیر از ابنای سبیل با وی پیوستند شیخ از ماکولات و ملبوسات خبر همه میگرفت و
ما دامیکه عامه رفقا را طعام بهم نمیرسید خود باکل تنهائی نمی پرداخت از عنفوان شعور بخدمت والد ماجد برادران کلان
خود شیخ محمد طاهر تلمذ نمود و کتب تحصیلی مرتب گذرانید و بر صدر استادی نشست و در سفر حجاز میمنت طراز علم حدیث
از مولانا و استاذنا شیخ محمد حیات عالی سند نمود جوهر فهم و ذکاء او لبس عالی افتاده بود در مقدمات غامضه علی التعمق
تمامتر میرسید جد امجدش شیخ محمد افضل او را در صغر سن مرید ساخت و تربیت حواله شیخ محمد یحیی کرد ذکر ظل

پدر بزرگوار تربیتها یافت و مجاز و مرخص گردید و بعد ارتحال والد جانشین شد و در سنه تسع و اربعین بعد مائة و الف
عازم حرمین شریفین شد و در سنه خمسین باین سعادت فائز گشت درهمین سال راقم الحروف لحرام بیت الله بست
و سفر دریا بانجام رسانیده بجده نازل شد انجه باتفاق بمکه رسیدیم و دیده نیاز بر آستان رب العزة مالیدیم مشار الیه
اوائل الحجری و خمسین بر جهازیکه راقم الحروف رفته بود بوطن برگشت و در سنه اربع و خمسین کرت ثانی عزم
حرمین شریفین مصمم ساخت و رخت کوچ از الله آباد بر بست در سنه خمس و خمسین در کشتی نشست ناگاه در آن
بحر پرشور جهازات قوم مرهته دکن که از چندے بندر بمبئی را که از دست فرنگیان انتزاع نموده در دریا قطع طریق شعار
ساخته اند نمودار شد بضرب توپها آتش حرب اشتعال گرفت و جهاز را قابض گردیدند و جهاز را با متاع و مسلمین گرفته
به بندر بمبئی بردند بحال شیخ محمد فاخر اینقدر رحم کردند که سواری از جانب خود داده بسورت رسانیدند و اشیاء و اسباب
ایشان را بجز صندوق کتب همه بتصرف آوردند شیخ بانتظار موسم جهاز در سورت توقف کرد و در ماه صفر سنه ست
و خمسین و مائة و الف بر جهاز عازم گردید قضا را جهاز تباه شد و بکنار بندر مخا رسید شیخ چند ماه در بندر مخا
اقامت کرد و در موسم کشتی متوجه مکه معظمه گردید بست و دوم رمضان سنه ست و خمسین بحرم اقدس واصل شد و هم
درین سال حج روز جمعه که از ادر عرف حج اکبر گویند دریافت و در سنه تسع و خمسین باز بهندستان عطف عنان
نمود و در جمادی الاولی سال مذکور از بندر سورت روانه پیشتر گردید برادر میر محمد یوسف قلمی نمود که شیخ محمد فاخر
در رجب سنه تسع و خمسین بشاهجهان آباد تشریف آوردند میرزا جانجانان مظهر از ملاقات ایشان بسیار محظوظ
شدند و باهم صحبتها گذشت انتهی شیخ یکسال در الله آباد ماند در ماه شوال سنه ستین و مائة و الف از راه بنگاله
عازم دریای محیط شد که از انجا در جهاز نشسته سرے بحرمین کشد در عظیم آباد و پتنه و مرشد آباد و دیگر امصار
سر راه حکام خدمتها بتقدیم رسانیدند از بندر هوگلی بر جهاز نشست قضا را مسافت چند روزه قطع کرده چون از جهاز
شکست سه جهاز در دریا تباه ماند آخر الامر بموضع چاٹ گام که منتهاے دریاے شرقی عمل بادشاه
هندست از جهاز فرود آمد و بعلت موسم برشگال سه چهار ماه در چاٹگام گذرانید از راهی که رفته بود باله آباد برگشت
درین مرتبه هم نیز حکام سر راه نذر فراوان گذرانیدند قریب دو ماه در الله آباد ماند قصد شاهجهان آباد کرد و
بست و پنجم رمضان سنه اثنین و ستین واصل آن شهر شد و چندے باقامت انجا پرداخت و باز نطاق همت
بزیارت حرمین شریفین بربست و محض باراده ملاقات راقم الحروف اول قصد دکن کرد و غره شعبان سنه اربع و ستین
از شاهجهان آباد روانه شد و پنجم ذیحجه سال مذکور به برهانپور رسید فلک ناتوان بین فرصت نداد که بروئیت یکدیگر

کہنہ تمنا بر آید بعد عبور دریای نربدا بیماری سرسام او را عارض شد و پس از وصول برہانپور بیماری قوت گرفت
یازدہم ذیحجہ روز یکشنبہ وقت اشراق سنہ اربع وستین ومائۃ والف جان عزیز را در راہ بیت اللہ فدا ساخت
تاریخ ولادت او کہ در سنہ عشرین ومائۃ والف واقع شد خورشید ست وتاریخ انتقال زوال خورشید عمرش
چہل وچہار سال در حالت مرض وصیت کرد کہ از مشایخ برہانپور شیخ عبد اللطیف قدس سرہ در کمال تشرع
بودند وبر مرقد مبارک ایشان بدعتہای اہل زمان بعمل نمی آید مرا در جوار ایشان دفن سازند موافق وصیت بعمل
آوردند وحسرتا کہ این چنین صاحب کمال در ایام شباب ازین عالم رحلت کرد وداغ مفارقت بر دل یاران
گذاشت سپہر دوار اگر عمرہا چرخ زند مشکل کہ چنین ذات قدسی صفات بہم رساند قول مرزا جانجانان ست کہ بسیاری
از اکابر دین را مشاہدہ نمودم لیکن در یازدہ صد سال یک شخص کہ عبارت از شیخ محمد فاخر باشد موافق کتاب وسنت یافتم
ونیز قول میرزاست کہ بسیار ارباب کمال را برخوردم انقدر کہ نزد شیخ محمد فاخر از ان شدم ہیچ جا اتفاق نیفتاد یعنی میرزا
خلاف وضع خود بملاقات شیخ محمد فاخر اکثر میرسید شیخ محمد فاخر صاحب دیوان ست این چند بیت از انجا گرفتہ شد
؎ بباغ عاشقی از میوہ وگل نیست سامانے ؛ بکنج بادام ونرگس افتادہ چشم گریانے ؛ ولہ ؎ آئینہ با صفائی
رخت رو گرفتہ ست ؛ گل پیش آن دہن دہن بو گرفتہ ست ؛ ولہ ؎ دارم دلی کہ بر دم تیغ ست راہ او ؛
مژگان چشم یار بود سیرگاہ او ؛ ولہ ؎ بر میان بر زدہ دامان زکجا می آئی ؛ مرحبا گر بشکار دل ما می آئی ؛
ولہ ؎ حب دنیا میفزاید خاطر افسردہ را ؛ گوشمالی میدہد روباہ شیر مردہ را ؛ ولہ ؎ مرا از آمد ورفت نفس
روشن شد این معنی ؛ کہ اقبال جہان دم زدن ادبار میگردد ؛ ولہ ؎ کنند گور پرستان زیارت زاہد ؛
کہ زیر گنبد دستار زندہ در گورست ؛ ولہ ؎ تا پیر وچاریار اختیار نشد ؛ از جملہ اصول دین خبردار نشد ؛ در طبع تو این
چہار عنصر باہم ؛ تا بعت باعتدال بیمار نشد ؛ انتہی کلام آزاد قدس سرہ فی سرو آزاد محرر سطور گوید شیخ محمد فاخر اگرچہ
در جمیع فنون وتمام علوم ید بیضا داشت وعلم سبقت بر سابقین می افراشت لیکن علم حدیث بروے بحدی غالب
آمد کہ گویا غیر آنرا آشنا نبود وہمت غالب تصانیف او در انتصار سنت وتحاریر اہل حدیث ورد بدعت واہل
اوست منہا قرۃ العین فی اثبات رفع الیدین ومنہا نظم عبادات سفر السعادۃ ومنہا رسالہ نجاتیہ
در عقائد حدیثیہ ومنہا مثنوی در تعریف علم حدیث ودیوان شعر او ہم مملو بمضامین تقدیم حدیث بر رای وعلی
تفضیل سنت بر بدعت ومنہی از علم کلام ومعقولات وجز آنست ومع ذلک قانون شاعری را از دست نداده
در ہمین مطالب انجمان بلند پروازی میکند وصید معانی بیگانہ میفرماید کہ عقل حیرانست وقیاس پریشان بیتی چند

از دیانتش چه دیده دریجا نوشته می آید ــ بقول مصطفی تا ز زرا سعی دیگران ماندم ❊ مشهور باغ گردانند
اغیار عاشق را ❊ وله ــ سرور خاطر احباب تا ز زلب ــ ❊ من و تفرج باغ محدثان تنها ❊ وله ــ
زائر زراسی قوم مرا نیست بهره ❊ علم حدیث کرد ز خود چه خبر مرا ❊ وله ــ زائر از کشکول اهل لسی نتوان لقمه
خورد ❊ بر سر خوان رسول الله مهمانیم ما ❊ وله ــ جز شرعه سنت نرود جانب جنت ❊ زائر کجا راهی برد اهل
جهان را ❊ وله ــ اناحادیث رسول آورده ام اسرار دین ❊ نیست غیر از گوهر شهوار در دکان ما ❊ وله ــ روی زائر
بحدیث ورخ یاران سوی ای ❊ قسمت هر که بود از قلم تقدیرست ❊ وله ــ جز سنتش نمانده نه ورسم قال قیل ❊
زائر تمام دفتر بدعت دریده ست ❊ وله ــ وه که سنت شد و بدعت بجهان زائر ماند ❊ دانه رفت و حس و خاشاک
بجز مو باقیست ❊ وله ــ زائر که مایلش همه از سنت نبی ست ❊ محتاج اعتقاد و علم کلام نیست ❊ وله ــ زائر از ان نگوش کشکا جیت دین ❊
ای سید رسل گهر کان لعل تست ❊ وله ــ خط وافر مگر از سنت سرور دارے ❊ زائر این قوت ایمان نبی تو چیزی نیست ❊ وله ــ زحسن محبت حدیث
زائر بود بعلم حدیث ❊ گرم ز خون شهادت بود دگر بیان مسیح ❊ وله ــ زائر چه غم از کشمکش ثمره تقلید ❊ سلطان رسل
گر سر ما داشته باشد ❊ وله ــ زائر چه اهل رای نه بید ســـ از حدیث ❊ کار این دیوانها فرزانه نتوانست کرد ❊
وله ــ نمی دهند اطباء دوا ے درد گناه ❊ بخاک سنت اگر میروی شفا باشد ❊ وله ــ زائر همه علم و عمل او ز حدیث
ست ❊ بیچاره جز این خانه دگر هیچ ندارد ❊ وله ــ همین بود بدل زائر از حدیث امید ❊ که دستگیر مرا وقت ما انتقال شود ❊
وله ــ زائر بهار باغ جمال پری رخان باشاهد حدیث برابر نمیکند ❊ وله ــ بقول و فعل کسان کے نظر کند زائر ❊
کسیکه دفتر سنت تواند املا کرد ❊ وله ــ زخط لاله رخان شد فراغتم زائر ❊ ولم بخط حدیث اقتدار پیدا کرد ❊
وله ــ ذکر سنت لبی کنم زائر ❊ تا لب این نام القتی دارد ❊ وله ــ خدا گواه که زائر حسد براے نکرد ❊ ولیک تارک
مسنون نمیتواند شد ❊ وله ــ بروز حشر نه پرسند زائر از ما ❊ این حدیث در انجا ز ابکار لیس ❊ وله ــ عقائد را ز قرآن
وحدیث ورده ام زائر ❊ مراد خاطرم از رائی یاران نمی آید ❊ وله ــ زائر ز بحر سنت سرور گرفته آب ❊ این گوهر نجات بهر جا
نمیشود ❊ وله ــ کی شود سنت پذیرا اهل رائی ❊ زائر از خیر البشر ممنون بود ❊ وله ــ اهل بدعت رای بالشت ونبای هیچ
دیده اند ❊ زائر از سنت نمایند حاصل ابحاثی گزاف ❊ وله ــ حدیث ست جنس گران مایه زائر ❊ توان شد خریدار بالنقد
جانش ❊ وله ــ زرای قوم نشه نو ظلمت زائر ❊ بیا بیا که بعلم حدیث چاره کنیم ❊ وله ــ زائر از رائے شدم ناکاره
از احادیث بکار ے برسم ❊ وله ــ زائر نجات خواهی ای عشق سر کن ❊ از دیگران بریدن و از مصطفی شنیدن ❊
وله ــ غم مجوری سنت کشم تا چند ای زائر ❊ ز آهم آتشے در دفتر اغیار بایستی ❊ وله ــ زائر بحدیث بگذر از رائے

باآب سر سراب تا کی و این قسم اشعار ابدار بلکه جواهر شاهوار در سے رحم بسیار ست در کتاب جنه در خاتمه اش
قدرے معتد به ازان نوشته ایم من شاء فلیرجع الیه فقیر حضرت شان را یکبار در خواب دید که در مکانے نصفا
و در لباسی بیا بکمال رعنائی و لطافت بخواب شیرین بیخبر ازان و این خفته اند چنانکه عروسی خواب میکند از انجا که الفقیر ا
خلص با ایشان حاصل ست دیدن این خواب موجب مسرت بسیار شد از حقتعالی امید وارم که چنانکه در خواب یکجا
کرده در بیداری هم بعالم آخرت در جنة الفردوس اجتماع بما یکی بخشد انه علی ذلک قدیر و بالاجابة جدیر ز آثر را
دو فرزند گرامی بود یکی شاه قطب الدین که در مکه معظمه سنه سبع و ثمان و ثمانین و مأته و الف برحمت حق پیوست
دیگر شاه محمد اجمل که و ساده آرای بلده اله آباد بود دائره ایشان مشهور ست توفی سنة ست و ثلثین و
مأتین و الف انتهی کلام الفاضل المعاصر فی الاتحاف و عظمت مرتبت و جلالت منزلت محمد فاخر نزد سنیه تحدیکه مولوی
حیدر علی در منتهی الکلام او را بتعظیم تمام یاد کرده و بروایت مذکوره در رساله لو احتجاج نموده چنانچه در مسلک اول
منتهی الکلام گفته القصه مفاد مروا من یصلی بالناس بروایت صاحب استیعاب و تصریح بنام صدیق که در
روایت ابو داود از عبد الله بن زمعه در قرة العینین بتفضیل الشیخین و رساله النفرة الصدیق لمولانا محمد فاخر قدس سره
و مانند آن مرویست و قبل ازین درین اوراق وارد کرده ام امر واضح ست انتهی یازدهم آنکه قاضی القضاة محمد
بن علی الشوکانی که از اعاظم منتقدین کبار و افاخم محققین اخبار نزد سنیه ست این زور مخذول و کذب مجعول را از موضوعات
شمرده و از صاحب خلاصه حکم بوضع آن صراحة نقل کرده چنانچه در فوائد مجموعه فی الاحادیث الموضوعه گفته حدیث
ماصبّ الله فی صدری شیئاً الا و صببته فی صدر ابی بکر ذکره صاحب الخلاصة و قال موضوع
دوازدهم آنکه حسب افاده خود مخاطب والا شان کمال وهن و هوان این افترا و بهتان بر اصحاب ابصار و اعیان
واضح و عیان ست بیانش آنکه شاه صاحب در باب المطاعن همین کتاب تحفه افاده فرموده اند که حدیث بی سند
نزد اهل سنت شتر بے مهار ست که اصلا گوش بآن نمیکنند انتهی و این افترائے صریح بجدی مهمل ست که هیچ سندے
برای آن ولو کان موضوعا پیدا نمی شود چنانچه این معنی بر ناظر عبارت سابقه ابن الجوزی و متامل دیگر عبارات واضح و
لائح ست و بحمد الله تعالی عدم وجدان سندے برای این زور مختلق امریست که دران حاجت استناد بکلام
احدے نیست هر کسی که دعوی آن داشته باشد بسم الله سندے برای این از کتب اسلاف خود برآرد و هرگاه هیچ
سند که سندے برای این حدیث ولو موضوع هم باشد پیدا نیست ظاهر گردید که حسب افاده مخاطب این خبر باطل نزد سنیه شتر بے مهار ست که اصلا
بآن گوش نمیکنند بس محل کمال عجب ست که چگونه خود مخاطب این شتر بے مهار را بر ای رکوب خود اختیار ساخته و باستظهار غارب آن

تقلید الراکبة الجمل الادبب واقتفاء الاثر من نبحتها کلاب الحوأب خویشتن را در بوادی زلل وعثار ومهالک وبوار ره تباب
وتبار انداختند وبجای آنکه اصلا بان گوش تنگ نسند آنرا السمع دل شنیدند بلکه بمزید جرأت وجسارت تنگ بزاقابل احتجاج
واستدلال بمقابله اهل حق اقبال دیدند ع ماهکذا تورد یا سعد الابل بالجمله ازین بیان مناعت آخران
کمال وهن وبطلان این افترائے عظیم العدوان واضح وظاهر گردید علاوه بران بر عاقل بصیر ومتامل خبیر
بالخصوص فوائد عدیده بجد تبیین وظهور رسید اول آنکه واضح گردید که اهل سنت اصلا دلیلی متین از احادیث
خیر المرسلین صلی الله علیه وآله الطاهرین بر اتصاف خالفه اول بعلم ندارند واز احادیث موضوعه خویش هم اثبات
آن نمیتوانند نمود والا بذکر این خرافات عوام وهفوات جهال لئام که در احادیث موضوعه هم یافته نمیشود نوبت
نمیرسید ومصداق الغریق یتشبث بکل حشیش ظاهر نمیگردید وجناب شاهصاحب باوصف کمال اطلاع و
طول باع وجامعیت منقول ومعقول وامامت ومحدثیت قروم فحول که حسب ادعای معتقدین شان حاصل است
از احتجاج بان بازنمی ایستادند وبذکر این خرافت سراسر سخافت داد فضیحت خودمی دادند آخر کدام مقام بهتر از
مقابله خصام است که برای آن این احادیث را ذخیره داشته اند وبرای کدام روز سیاه از احیا گذاشته اند نذکر آن تنفیرها
وبالوث این هفوات دست می آلایند فانه لاعطر بعد عروس ولا مخبأ بعد بوس دوم آنکه از کلام ابن الجوزی
واضحست که او این خبر باطل ونقول عاطل را از اخس موضوعات وارذل مفتریات وانموده واعتنا واحتفال بجواب این
وابطال واطالت مقال بذکر اشباه وامثال آن نپسند فرموده واین افاده ابن الجوزی بالتحقیق هیچ یکی از
متقدمین ومعاصرین ومتاخرین از ابن الجوزی مخالفت ندارد بلکه بسیاری از نقاد احادیث وآثار وجهابذ
روایات واخبار در توهین وتهجین این افترای اشکار مساعدت وموافقت ومساعدت ومطابقت
ومعاضدت او اختیار نموده اند وتعقب واعتراض هیچ کسی ولو بمراتب وطبقات کثیره از ابن الجوزی فروتر
بوده باشد برین کلام او منقول نشده وشاهصاحب باوصف اینمعنی نظر بکلامش نه انداختند ودفریه منحوته
ما صب الله را محتج به ساختند وجرأت وجسارت ابن الجوزی در باب حدیث مدینة العلم باوصفیکه مخالف
بسیاری از اکابر متقدمین واسلاف واساطین مبرزین باانصاف سنیه که ابن الجوزی بخاکپای شان
هم نمیرسد می باشد وافادات جماعات متعدده وزرافات متبدده کملای عالی مقدار ونبلای کبار سنیه که بعد
از ابن الجوزی گذشته اند نیز قطعا موهن آنست وغیر واحد از نقاد عظام وحفاظ فخام شان بصراحت در پی تعقب
ونقض وتهجین ورد کلام سست نظام او افتاده داد تحقیق وتدقیق داده اند لیکن مخاطب عظیم الفخر دنبال فریفته

و دلدادہ آن شدند کہ در قدح و جرح این چنین خبر شنیدہ و حدیث موضوع دست بافِ اندا ختہ خود را عرضۂ تعییر و تجبیہ و تثریب و تانیب ساختہ اند پس متبین گردید کہ حضرت شان در مناظرۂ اہل حق کرام ہرگز رو بسوئے تحقیق و انصاف نمی آرند و ہمت والانہمت خود را مدام برمراء و اعتساف بری گمارند و باکی از تہافت و تنافر و تناقض و تناکر ہم ندارند و جملۂ این امور را در اخمال حق نصیح و نصرت باطل فضیح سہل و آسان می شمارند **سوم** آنکہ از عبارت علامہ فیروز آبادی بکمال وضوح ظاہر شدہ کہ این حدیث ببداہت عقل موضوع ست پس معلوم گردید کہ شاہ صاحب کہ بتصدیق ان سِفر ملبند و بوسیلۂ آن اثبات افضلیت امام خود میخواہند قطع نظر از صفات عالیہ اخرے بفضل الٰہی بمزید عقل و فراست ہم متصف میباشند و از راہ نہایت کیاست خاک ذلت و صغار بر سر سوفسطائیان کبار میباشند **چہارم** آنکہ از افادۂ علامہ ابن القیم واضح شدہ کہ این بہتان شنیع موضوع جہال متبین الی السُنۃ می باشد پس ثابت شد کہ شاہ صاحب در احتجاج و استدلال باین افترائے بین الاضمحلال اقتفاء جہال اندال و اتباع اغمار ضلال پیش گرفتہ اند و لعدّ این تعدید شان در زمرۂ علماء محققین و نظم شان در سلک محدثین منتقدین کما ہو داب اکثر المتسنین عین جور صریح و ظلم قبیح ست **پنجم** آنکہ از نص ابن الجوزی واضح شد کہ این حدیث از آن قبیل ست کہ عوام آنرا بر زبان دارند و اثری از آن در صحیح و موضوع مشاہدہ و مرئی نمیشود پس ثابت شد کہ گو معتقدین شاہ صاحب حضرت شان را بعرش برین رسانند و مستحق انواع تجلیل و تعظیم گردانند لیکن ہنوز ذات بابرکات شان بوجہ صدور اینگونہ اباطیل و خزعبلات و تفوہ بامثال این اضالیل و ترہات در زمرۂ عوام کالانعام داخل و این زرافت سراسر خرافت را بوجود نامسعود شان زیب و زینت تمام حاصل ست

قولہ و مثل لو کان بعدی نبی لکان عمر **اقول** نزد ارباب صحت نظر و اصحاب سلامت بصر نقاد حدیث و اثر و جہابذہ روایت و خبر این کذب سراسر غدر و این زور سراپا غرر محض افتعال ابی تمر و بجبت افترائے بی اثر بر جناب سید البشر صلی اللہ علیہ و آلہ ما طلع القمر میباشد و بوجوہ عدیدہ و براہین سدیدہ ضیر و ضرر و فساد و عوار احتجاج و استدلال باین سم قائد الی سقر متبین و مختبر میشود **اول** آنکہ مجمع علیہ اہل اسلام و ایمان ست کہ حضرت عمر تا زمان دراز علی الاعلان در عبادت اوثان و شرک بخدای رحمان و کفر بایزد سبحان و جحود خالق منان ممتطی مراکب زیغ و عدوان و راکب غوارب بغی و شنان ماندہ و این امر از غایت شہرت و تواتر حاجت باستناد و استشہاد ندارد و حضرات اہلسنت دلو بالغ اقصای مراتب عناد و لداد باشند انکار اینمطلب نمیتوانند کرد و ہرگاہ کفر حضرت شان و لوغ شطر الزمان و بر ہمین الاوان باتفاق فریقین ثابت شد مستحیل

گرویدکہ جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنین کلام درحق او ارشاد فرمودہ تجویز نبوت برای او فرمودہ باشند چہ اجماعی اہل اسلام ست کہ کفر مانع قابلیت نبوت ست و مسبوق بالکفر نبی نمیتواند شد و دلالت این خبر مفتعل بر تجویز نبوت برای حضرت عمر ہرچند بنہایت ظاہر و واضح ست لیکن بخیال اینکہ مبادا بعض حضرات علو تجوہ و انکار ان پیش گیرند عرض حیند متعلق اینمطلب مرقوم مینمایم پس باید دانست کہ **اولاً** حضرات اہل سنت اینحدیث موضوع را در فضائل خلیفہ ثانی نقل کردہ اند و اینمعنی دلیل واضحست برآنکہ از ینحدیث مصنوع فضل تجویز نبوت برائے شان فہمیدہ اند و بہمین سبب بر سر تعدید آن از فضائل و مناقب حضرت شان رسیدہ **وثانیاً** طیبی یکسر از خوف خداوند قہار عاری گردیدہ مصرح شدہ باینکہ عمر در الہام بدرجہ انبیا رسیدہ بود و گویا جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم العیاذ باللہ در نبوت عمر تردد داشتند و خبر مفتعل لوکان بعدی نبی لکان عمر بن الخطاب را مؤید اینمعنی وا نمودہ چنانچہ ملا علی قاری در مرقاۃ شرح مشکوۃ در شرح حدیث ابوہریرہ لقد کان فیما قبلکم من الامم محدثون فان یک من امتی احد فانہ عمر گفتہ قال الطیبی ہذا الشرط من باب قول الاجیر ان کنت عملت لک فوفنی حقی وہو عالم بذلک ولکنہ یخیل فی کلامہ ان تفریطک فی الخروج عن الحق فعل من لہ شک فی الاستحقاق مع وضوحہ والمراد بالمحدث الملہم المبالغ فیہ الذی انتہی الی درجۃ الانبیاء فی الالہام فالمعنی لقد کان فیما قبلکم من الامم انبیاء یلہمون من قبل الملاء الاعلی فان یک فی امتی احد ہذا شانہ فہو عمر جعلہ لانقطاع قرینہ وتفوقہ علی اقرانہ فی ہذا کانہ تردد فی انہ ہل ہو نبی ام لا فاستعمل ان ویؤیدہ ما ورد فی الفصل الثانی لوکان بعدی نبی لکان عمر بن الخطاب فلو فی ہذا الحدیث بمنزلۃ ان علی سبیل الفرض والتقدیر کما فی قول عمر رضی اللہ عنہ نعم العبد صہیب لو لم یخف اللہ لم یعصہ **وثالثاً** شیخ احمد سرہندی کہ معروف بہ مجدد الف ثانی ست در مکاتیب خود نقاب حیا از رخ برافگندہ تفوہ نمودہ باینکہ شیخین از بزرگی و کلانی معاذ اللہ در انبیا معدود اند و بفضائل انبیا محفوف و بہمین خبر باطل لوکان بعدی نبی لکان عمر احتجاج کردہ چنانچہ در مکتوب دویست و پنجاہ و یکم کہ بنام محمد اشرف نوشتہ می گوید در نظر این حقیر حضرات شیخین را در میان جمیع صحابہ شان علحدہ ہست و درجہ منفردہ گوئیا ہیچ احدی مشارکت ندارند حضرت صدیق با حضرت پیغمبر علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات گوئیا ہم خانہ ہست اگر تفاوت ہست بعلو و سفل ست و حضرت فاروق بطفیل حضرت صدیق نیز باین دولت مشرف شدہ و سائر صحابہ کرام با نسرور علیہ و علیہم

الصلوات والتسلیمات نسبت ہم سرائے دارند یا ہم شہری با ولیائے امت خود چہ رسد ع ای بس کہ رسد زدور
بانگ جرسم ٭ پس اینہا از کمالات شیخین چہ در یابند این ہر دو بزرگوار از بزرگی و کلانی در انبیا معدود دانند و تفضیل کل
انبیا محض ہوس قال النبی صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم لو کان بعدی نبی لکان عمر و رابعاً
عبد الحق دہلوی توجیہ این خبر مزعوم نمودہ باینکہ عمر ملہم و محدث بود و ملک در دل او حق را القا میکرد و برای او مناسبت
بود بعالم وحی و نبوت چنانچہ در لمعات شرح مشکوۃ گفتہ قولہ لکان عمر بن الخطاب لعلہ صلی اللہ علیہ وسلم
قال ذلک لاجل کون عمر ملہماً محدثاً یلقی الملک فی روعہ الحق ولہ مناسبۃ بعالم الوحی والنبوۃ
واللہ اعلم و خامساً شاہ ولی اللہ از این خبر مفتعل تجویز پیغمبری عمر مستفاد دانستہ چنانچہ در قرۃ العینین گفتہ
نوع سی و نہم اگر بعد آنحضرت پیغمبری ممکن بودے فاروق پیغامبر میشد از حدیث عقبۃ بن عامر قال قال رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لو کان بعدی نبی لکان عمر بن الخطاب اخرجہ الترمذی بالجملہ
ازین عبارات بنہایت وضوح و ظہور ثابت گردید کہ این خبر موضوع دلالت بر امکان نبوت برای عمر دارد و
اولیاء و معتقدین او در اثبات و تقریر این مطلب بکلمات جسارت سمات متفوہ شدہ اند لیکن محل کمال حیرت و استعجاب
ست کہ چگونہ بمقتضی شطط وافر حضرت عمر در کفر و ضلال کہ سراسر مکذب و مبطل این کذب محال ست التفاتے
نمودہ بی محابا راہ استدلال و احتجاج و تصدیق و تایید این زور شدید پیمودہ اند بلے احب الشیٔ یعمی
ویصم و یلقی فیما یفضح ویلم دوم آنکہ متفق علیہ قاطبہ اہل اسلام و ایمان ست کہ عمر معصوم نبودہ و اعترافات
صریحہ موفورہ اہلسنت درین باب معتمد و موجود و شواہد صحیحہ غیر محصورہ این مقصود در کتب قوم مسرود و منضود ست
و این حدیث چنانچہ دانستی دلالت واضحہ بر تجویز نبوت برای او نماید حالانکہ تجویز نبوت برای غیر معصوم نہایت
قبیح و مذموم و شناعت آن نزد اہل عقول و حلوم بانواع ذم و ملام مدحور و ملوم ست پس بحمد اللہ تعالی واضح و لائح
شد کہ این خبر موضوع و حدیث مصنوع ساختہ و پرداختہ بعضی از ان مفضلین اغمار و ذاہلین نا ہنجار ست کہ در نشہ حب
شیوخ کبار چنان مدہوش و سرشار شدہ اند کہ از عقائد قطعیہ و معتقدات یقینیہ اہل اسلام نیز خبرے ندارند و ہمہ
تن از غی و ضلالت و خرق جہالت غرق دریای ناپیدا کنار اند سوم آنکہ این خبر موضوع مستلزم افضلیت عمر
بر ابو بکر ست زیرا کہ بر ہر متامل از ان واضح ست کہ اگر بعد جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نبی میبود معاذ اللہ
عمر میشد نہ ابو بکر بلکہ ابو بکر درین صورت مثل دیگران از رعایای عمر میشد و افضلیت عمر بر ابو بکر بخالف اجماع
قاطبہ اہلسنت ست پس بحمد اللہ تعالی محقق شد کہ این کذب فظیع و زور شنیع بالکلیہ حظی از صحت و واقعیت ندارد

مخالف مسلمات اجماعیه و مصدقات قطعیه اهلسنت نیز میباشد و لهذا این مقام برای اهل احلام مایه حیرت و استعجاب
بیش از بیش بدست میآید و تامل در آن نهایت غفلت و غرارت و فقدان امعان و بصارت واضع این عبارت سراسر خسارت
ثابت و محقق مینماید و لنعم ما افاد العلامة العظیم المکان سبحان علیخان افاض الله علیه سجال الرحمة
والرضوان فی بعض رسائله المصنفة فی هذا الشان و همچنین است حدیث لوکان بعدی نبی لکان عمر که بعبارات
مختلفه مرویست چه بنظر انصاف باید کرد که جناب مخبر صادق بحق شخصی که عمر با بت پرستی کرده باشد چگونه ارشاد
میفرمودند که اگر بعد از من نبی میبود عمر میبود و با وجود سخافت و رکاکت مضمون اینجا که حدیثش نتوان گفت مبطل مذهب
مقرر این طائفه و مثبت فضل ثانی بر اول است چه بعد استحقاق عمر نبوت را افضلیت ابوبکر بر عمر از مستحیلات
میشود مگر اینکه در شان ابوبکر روایت سازند که لوکان فیهما آلهة الا الله لکان فلان و اینجا نقلی بس لطیف
بیاد آمد که لطف سخن از رویه محصلین دور افگنده بر ذکرش آورد شیخ محمد علی المتخلص بحزین از زبان خود بجد داعی
میفرمودند که در موسم بهار که بولایت ایران اکثر جهت توران دم عارضه جنون مردم را عارض میشود به بیمارستانی
رفتم حرفهای کج مج سودازدگان خالی از لطف نمیباشد پیش مجنونی نشستم او من تبلیغ رسالت خود شما
دانسته بتحذیر و تخویف قوم و نزول عذاب در صورت عدم اتباعش کرد از اینجا برخاسته بدر حجره مجنونی دگر رفتم
او سکوت بحت داشته انگشت بر لبش زدم که همسایه شما دعوی نبوت دارد این مجنون تاملی کرده سر جنبانیده
گفت منش نفرستاده ام انتهی لیکن غلط گفتم اینجا بجای سلب ایجاب صادق می افتاد انتهی کلامه رفع الله مقامه
و از جمله طرائف اینست که با وصف وضوح دلالت این حدیث بر افضلیت عمر بر ابوبکر بعضی از علمای
اهلسنت این حدیث را در ادله بودن افضلیت بترتیب خلافت ذکر نموده کمال حسن فهم خود ظاهر فرموده اند چنانچه
تفتازانی در تهذیب الکلام گفته و الافضلیة بترتیب الخلافة اما اجمالا فلان اتفاق اکثر العلماء علی ذلک
یشعر بوجود دلیل لهم علیه و اما تفصیلا فلقوله تعالی و سیجنبها الاتقی الذی یؤتی ماله یتزکی و
هو ابوبکر و لقوله علیه السلام و الله ما طلعت الشمس و لا غربت بعد النبیین و المرسلین علی
احد افضل من ابی بکر و قوله خیر امتی ابوبکر ثم عمر و قال لوکان بعدی نبی لکان عمر و قال عثمان اخی
و رفیقی فی الجنة لیکن ملا یعقوب لاهوری با این نقص و خلل و غبار و زلل پی برده قدم در وادی تبیین و تصریح این
خطای فضیح فشرده چنانچه در شرح تهذیب الکلام گفته و لقوله صلی الله علیه و سلم خیر امتی ابوبکر ثم عمر و قال علیه السلام لوکان
بعدی نبی لکان عمر لاشک ان هذا و ما بعده یدل علی فضل من ورد فی فضله و اما علی الوجه الذی یدعیه اهل الحق

ففی اثباتہ له نوع تردد ولو قررنا هذا الدلیل بانه لو کان بعده علیه السلام نبی لکان هو خیرا من غیره وان عمر وحده صالح للنبی المتبوع علی تقدیر عدم ختمها لیلزم ان یکون عمر افضل من ابی بکر و التخصیص یخل بالتنصیص **چهارم** آنکه سابقا دانستی که علامۂ فیروزآبادی حدیث ان الله یتجلی یوم القیمة للناس عامة ولابی بکر خاصة وحدیث ما صب الله فی صدری شیئا الا وصببته فی صدر ابی بکر وحدیث کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اشتاق الی الجنة قبل شیبة ابی بکر وحدیث انا وابو بکر کفرسی رهان و حدیث ان الله لما اختار الارواح اختار روح ابی بکر وامثال آنرا از مفتریات وانموده که بطلان آن ببداهت عقل معلوم ست ونزد ارباب بصیرت وخبرت در نهایت ظهور میباشد که خبر مفتعل لو کان بعدی نبی لکان عمر اعظم واطم ست ازین اخبار مجعوله که فیروزآبادی بتوهین وتهجین آن پرداخته وهرگاه حال برچنین منوال باشد بطلان این خبر شنیع بالاولی ببداهت عقل ثابت خواهد بود وبهر وجهی که اولیای فیروزآبادی برای تنویر دعوی آن تحریر در باب بداهت بطلان این اکاذیب پر تزویر بیان خواهند کرد بهتر از آن وکم از کم مثل آن در تقریر بطلان این زور مستهجن حقیر نیز جاری خواهد شد **پنجم** آنکه این خبر مصنوع حدیث موضوع بحیثیت سند نیز مجروح ومقدوح ومردود ومطروح ست وهرچند این مطلب بر ماهرین علم احادیث واخبار وناقدین فن روایات وآثار در حجاب خفا واستتار نیست لیکن اتماما للحجة بتبیین وتصریح آن می پردازم وپرده از روی کار حسب افادات اساطین اجله بر می اندازم پس باید دانست که این حدیث مفتعل را اهلسنت بیشتر بروایت عقبة بن عامر می آرند حالانکه مدار آن بر مشرح بن هاعان ست چنانچه ترمذی در جامع خود گفته حدثنا سلمة بن شبیب نا المقری عن حیوة بن شریح عن بکر بن عمرو عن مشرح بن هاعان عن عقبة بن عامر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لو کان نبی بعدی لکان عمر بن الخطاب هذا حدیث غریب لا نعرفه الا من حدیث مشرح بن هاعان ازین عبارت ظاهرست که مدار این روایت سراپا بهتان بر مشرح بن هاعان ست وترمذی اعتراف صریح بغرابت آن نموده وعدم عرفان خود آنرا الا از حدیث مشرح مصرح فرموده ومشرح بن هاعان مطعون ومغموز اکابر ناقدین اعیان ست ابن الجوزی در کتاب الضعفاء والمتروکین علی ما نقل عنه گفته مشرح بن هاعان المعافری المصری لا یحتج به ونیز ابن الجوزی در کتاب الموضوعات در بیان قدح حدیث ثانی از فضائل عمر گفته قال ابن حبان انقلبت علی مشرح صحائفه فبطل الاحتجاج به وذهبی در میزان الاعتدال گفته مشرح بن هاعان المصری عن عقبة بن عامر صدوق لینه ابن حبان وقال عثمان بن سعید عن ابن معین ثقة وقال ابن حبان یکنی ابا مصعب یروی عن عقبة مناکیر لا یتابع علیها

له ظ المصری

روی عنه اللیث وابن لهیعة فالصواب ترکه ما انفرد به وذکره العقیلی فما زاد فی ترجمته من ان قیل له بجامع الحجاج الی مکة ونصب المنجنیق علی الکعبة وسیوطی در حسن المحاضرة در ترجمهٔ شرح گفته قال ابن حبان یروی عن عقبة مناکیر لا یتابع علیها ازین عبارات بر ناظر متامل این کمال قدح وجرح مشرح واضح ولائح گردید چه اولاً ثابت شد که ابن الجوزی که از مشاهیر منقدین اهلسنت ست وشاهصاحب بهوس باطل ابطال فضیلت باهره جناب امیر المؤمنین علیه السلام بصنیع شنیع او احتجاج کرده اند مشرح را در کتاب الضعفاء والمتروکین ذکر کرده و این معنی بحمد الله در الزام خصام کافی ووافی ست وثانیاً واضح شد که ابن الجوزی در کتاب مذکور بترجمهٔ مشرح بقدح صریح افاده فرموده که باو احتجاج کرده نمیشود وازین مقام بحمد الله المنعام سقوط حدیث مروی او از درجهٔ استدلال واحتجاج کالصبح عند الاسفار واضح وآشکار ست وثالثاً متحقق شد که ابن الجوزی در کتاب الموضوعات در ابطال حدیثی که از مشرح در فضل عمر مرویست بقدح وجرح مشرح احتجاج نموده پس بحمد الله تعالی مطعونیت مشرح وصحت استدلال بضعف در ابطال این خبر موضوع بقدح وجرح مشرح بکمال وضوح ظاهر گردید ورابعاً مستبین شد که ابن حبان که از اکابر ناقدین سنیه ست در باب مشرح افاده فرموده که صحائف مشرح بر او منقلب شد پس احتجاج باو باطل گردید وازینجا بحمد الله ثابت شد که احتجاج اهلسنت بحدیث او باطل ست وخامساً ظاهر شد که ابن حبان در حق مشرح گفته که او از عقبه مناکیر روایت میکند که بران متابعت کرده نمیشود واین حدیث مشرح نیز بحسب افادهٔ ترمذی حدیثی ست که روایت آن از عقبه کسی دیگر غیر مشرح ننموده پس بحمد الله متضح گردید که این حدیث نیز از جملهٔ مناکیر مشرح ست که هیچ کسی بران متابعت او نکرده وسادساً مستبین شد که ابن حبان ترک حدیثی را که مشرح بآن منفرد باشد صواب دانسته واین حدیث کما علمت من افادة الترمذی بنفسه از متفردات مشرح ست پس ترک آن عین حق وصواب واحتجاج بآن محض خطاء موجب تباب خواهد بود وسابعاً ساطع گردید که عقیلی که از اعاظم نقاد اهل سنت ست مشرح را در کتاب الضعفاء ذکر نموده وازینجا نیز مقدوحیت ومجروحیت مشرح بر ارباب نظر واضح وعیانست وثامناً مستبین شد که عقیلی در ترجمهٔ مشرح نقل نموده که او با حجاج در مکه آمد ومنجنیق بالای کعبه نصب کرد واین فعل شنیع دلالت واضحه بر مروق وخروج او از دائرهٔ ایمان واسلام ودخول او در زمرهٔ مفسدین وملحدین لئام دارد سبحان الله حضرات اهلسنت در محبت خلیفهٔ ثانی چنان مدهوش واز خود فراموش شده اند که حدیث مثل این کافر عنید وملحد مرید که همراه حجاج بیدین ومبید در مکهٔ معظمه که ام القری والبلاد ومصداق سواء العاکف فیه والباد ست الحاد وفساد در انداخته احتجاج مینمایند

وبخبر چنین فاسق زندیق که بنصب منجنیق بر بیت العتیق پرداخته تمسک میفرمایند وهرگز از خدا ورسول شرمی و
از اہل علوم وعقول آزرمی ندارند وسراسر همت قاصره خود در ابراز اشیاء باطل لجلج واختیار زلف اسیج بری گسارند
وچون اینهمه قدح وجرح مشرح حسب افادات اکابر منقدین دانستی بر تو واضح گردید که آنچه ذهبی از عثمان بن
سعید نقل کرده که ابن معین توثیق مشرح نموده قابل التفات واصغا نیست زیرا که اولاً ثبوت آن از ابن معین بعد
ثبوت قدح مشرح از عقیلی وابن حبان وابن الجوزی نرسیده ثانیاً از ابن معین که یک نفر است توثیق مشرح
ثابت هم شود موازنه آن بقدح او که از این حضرات ثلثه محقق شده نمی توان کرد ثالثاً قدح مشرح که از افادات عقیلی و
ابن حبان وابن الجوزی دریافتی جرح مفسر السبب است وجرح مفسر السبب بر تعدیل حسب افادات اکابر سنیه مقدمست پس باین لحاظ
نیز تعدیل ابن معین چیزے نیست وانا اینجا که بعضی از اسباب جرح مشرح چنانست که ارتکاب آن کار احدے
از اہل اسلام وایمان نیست پس رجحان چنین جرح متین بر تعدیل مبهم ابن معین بالبداهت تمام واضح ومستبین است
وهرگاه حال بر چنین منوال باشد پس محل کمال تعجب است که چگونه ذهبی با آنهمه تعمق وتشدق این قوادح
واضحه وفضائح لائحه مشرح تعامی صریح ورزیده باطلاق وصف صدوق در حق آن معدن فسوق ومروق
متفوه گردید کاش اگر جمله فضائح او را یکسو گذاشته کان لم یکن انگاشته بود نظری بالحاد وزندقه او در بلد الحرام
می انداخت وخویشتن را بصدوق گفتن اینچنین معاند مارق رسوا نمی ساخت وچون این داهیه دهیاء وطامه
عظما که از مشرح افیمن در بلد امین ظاهر شده برائے اظهار کمال مطعونیت ومجروحیت او کافی ووافی بود
لهذا عقیلی در کتاب الضعفاء در ترجمه مشرح بر ذکر همین واقعه اکتفا نموده وکل الصید فی جوف الفرا از اعظم وطم
از جمله معائب ومثالب او دانسته اثبات آنرا مغنی از ذکر دیگر شنائع ومطاعن او دیده ولنعم ما افاد بعض
ناظری المیزان للذهبی حیث کتب علی هامش الکتاب حذاء قول الذهبی ذکره العقیلی فما زاد فی
ترجمته من ان قیل انه جاء مع الحجاج الی مکة ونصب المنجنیق علی الکعبة انتهی ما صورته [illegible]
العقیلی رحمه الله وکان المصنف استصغر هذه الطامة والله المستعان وباید دانست که
بکر بن عمرو المعافری که از مشرح روایت این خبر موضوع نموده ودر سند ترمذی واقع شده امر او نیز محل نظر
وارتیاب است دارقطنی در حق او کلمه بلیغه ینظر فی امره استعمال نموده چنانچه ابن حجر عسقلانی در تهذیب التهذیب
بترجمه او گفته قال الحاکم سالت الدارقطنی عنه فقال ینظر فی امره وحاکم نیز در حق او همچنین افاده فرموده
چنانچه ذهبی در میزان الاعتدال بترجمه او گفته قال ابو عبد الله الحاکم ینظر فی امره وابن القطان بجراحت گفته

که ما عدالت او را نمی دانیم چنانچه ابن حجر در تهذیب بترجمه او گفته قال ابن القطان لا نعلم عدالته واز همین جاست
که ابن حجر عسقلانی او را در زمره رجال بخاری که مطعون شده اند ذکر نموده و اثبات توثیق او و تعدیل او و استشهاد احدی از ائمه
این فن نتوانسته ناچار عذر آورده که در صحیح بخاری ازو صرف یک حدیث مرویست و آنهم متابعة واقع شده چنانچه در
مقدمه فتح الباری گفته الفصل التاسع فی سیاق اسماء من طعن فیه من رجال هذا الکتاب مرتبا
لهم علی حروف المعجم والجواب عن الاعتراضات موضعا موضعا وتمییز من له حدیث فی الاصول
او فی المتابعات والاستشهادات مفصلا لذلک جمیعه الی ان قال بعد کلام واذا تقرر ذلک
فنعوج الی سرد اسماء من طعن فیه من رجال البخاری مع حکایة ذلک الطعن والتنقیب عن سببه والقیام
بجوابه والتنبیه علی وجهه علی النمط الذی اسلفناه فی الاحادیث المعلقة بعون الله وتوفیقه وبعد
ازین در همین فصل در حرف الباء گفته بکر بن عمرو المعافری المصری قال ابو حاتم شیخ وقال الدارقطنی
یعتبر به قلت له فی البخاری حدیث واحد فی التفسیر وهو حدیثه عن بکیر بن الاشج عن نافع
عن ابن عمر فی ذکر علیؓ وعثمان وهو متابعة قد اخرجه البخاری من طریق اخری وروی له
الباقون سوی ابن ماجة ومخفی نماند که طبرانی در معجم کبیر این خبر موضوع را بروایت عصمة بن مالک
روایت نموده لیکن سند آن نیز بحسب افادات اکابر اعلام سنیه مقدوح و مجروحست علامه عبد الرؤف مناوی در
تیسیر شرح جامع صغیر گفته لو کان بعدی نبی لکان عمر بن الخطاب اخبر عما لم یکن لو کان کیف یکون وفیه
ابانة عن فضل ما جعله الله لعمر من اوصاف الانبیاء وخلال المرسلین حم ت ک عن عقبة بن عامر
الجهنی طب عن عصمة بن مالک واسناده ضعیف ونیز علامه مناوی در فیض القدیر شرح جامع صغیر
بعد قول سیوطی طب عن عصمة بن مالک گفته قال البیهقی وفیه الفضل بن مختار وهو ضعیف وتصریح
بیهقی درباب فضل بن مختار که راوی این کذب واضح است اشارتست محض بر قول خود وهو ضعیف اکتفا
کرده لیکن دیگر ائمه فن رجال زیاده ازین کشف حال او نموده اند ابن الجوزی در کتاب الضعفاء والمتروکین
علی ما نقل عنه گفته الفضل بن المختار ابو سهل البصری منکر الحدیث وقال ابو حاتم الرازی یحدث
بالاباطیل سمع محمد بن مسلم الطائفی وابان بن ابی عیاش روی عنه ابراهیم بن مخلد وسعید بن
عفیر وذهبی در میزان الاعتدال گفته الفضل بن المختار ابو سهل البصری عن ابن ابی ذئب وغیره
قال ابو حاتم احادیثه منکرة یحدث بالاباطیل وقال الازدی منکر الحدیث جدا وقال ابن عدی

احادیثہ منکرۃ عامتہا لا یتابع علیہا خالد بن عبد السلام ثنا الفضل بن المختار عن عبید اللہ بن موہب عن عصمۃ بن مالک قال جاء مملوک الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا رسول اللہ ان مولای زوجنی وھو یرید ان یفرق بینی وبین امرأتی فصعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی المنبر فقال ایہا الناس انما الطلاق بید من اخذ بالساق محمد بن عبید الغزی ثنا الفضل بن المختار اللیثی عن عبید اللہ بن موہب عن عصمۃ بن مالک الخطمی فرض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زکوۃ الفطر مدین من قمح او صاعاً من شعیر او صاعاً من زبیب او من تمر او صاعاً من اقط فان لم یکن عندہ اقط فصاعین من لبن ابراھیم بن مخلد ثنا الفضل بن مختار عن محمد بن مسلم الطائفی عن ابراھیم بن ابی نجیح عن مجاھد عن جابر قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم یا معاذ انی مرسلک الی قوم ھم اھل کتاب فاذا سئلوک عن المجرۃ فقل ہی لعاب حیۃ تحت العرش فضل بن المختار عن ابان عن انس مرفوعاً قال لابی بکر ما اطیب مالک منہ بلال موذنی وناقتی کانی انظر الیک علی باب الجنۃ تشفع لامتی فھذہ اباطیل وعجائب وقال الدارقطنی ثنا محمد بن مخلد بن حفص ثنا اسحق بن داؤد بن عیسی المروزی ثنا خالد بن عبد السلام الصدفی ثنا الفضل بن المختار عن عبید اللہ بن موہب عن عصمۃ بن مالک قال سرق مملوک فی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرفع الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فعفی عنہ ثم رفع الیہ ثانیۃ وقد سرق فعفی عنہ ثم رفع الیہ الثالثۃ فعفی عنہ ثم رفع الیہ الرابعۃ فعفی عنہ ثم رفع الیہ الخامسۃ وقد سرق فقطع یدہ ثم رفع الیہ السادسۃ فقطع رجلہ ثم رفع الیہ السابعۃ فقطع یدہ ثم رفع الیہ الثامنۃ فقطع رجلہ وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اربع باربع وھذا یشبہ ان یکون موضوعاً ونیز ذہبی در مغنی گفتہ الفضل بن المختار ابو سہل عن ابن ابی ذئب مجہول قال ابو حاتم یحدث باباطیل وابن حجر عسقلانی در لسان المیزان بعد نقل عبارت میزان گفتہ وقال العقیلی یحدث عن محمد بن مسلم الطائفی وھو منکر الحدیث ثم ساق لحدیث المجرۃ فقال ثنا روح بن الفرج ثنا ابراھیم بن مخلد بہ وعلامہ سیوطی در ذیل اللآلی گفتہ ابن عدی حدثنا الحسین بن عبد الغفار الازدی حدثنا سعید بن کثیر بن عفیر حدثنا الفضل بن المختار عن ابان عن انس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لابی بکر یا ابا بکر ما اطیب مالک منہ بلال موذنی وناقتی التی ھاجرت علیہا وزوجتنی ابنتک وواسیتنی بنفسک ومالک کانی انظر الیک علی باب الجنۃ تشفع لامتی اورد ہ ابن الجوزی فی الواھیات وقال ابان متروک والفضل بن المختار قال ابو حاتم

الرازی یحدث بالاباطیل واورده صاحب المیزان فی ترجمة الفضل وقال هذا باطل ورحمة الله بن عبد الله
السندی در مختصر تنزیه الشریعه گفته فصل فی سرد اسماء الوضاعین والکذابین ومن کان یسرق الاحادیث
ویقلبها ومن اتهم بالکذب او الوضع من رواة الاخبار ملخصا من الاصل مرتبا علی حروف المعجم وبعد آن
درین فصل در حرف الفاء گفته الفضل بن المختار ابو سهل یحدث بالاباطیل و بعضی از وضاعین صناعین
وکذابین خداعین این کذب شنیع وزور فظیع را از زبان جناب رسالت مآب صلی الله علیه وآله الاطیاب بخطاب
خود عمر بن الخطاب نقل نموده مهلکه موبقه افترا وافتعال را باقدام غی وضلال پیموده اند لیکن خطیب لبیب که نزد
سنیه از اکابر ناقدین اکاذیب ست بصراحت تمام آنرا منکر فرموده این اکذوبه فاحشه را بانامل تحریر مقید
فرموده چنانچه ملا علی متقی در کنز العمال گفته عن ابن عمر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لعمر بن الخطاب
لو کان بعدی نبی لکنته خط وقال منکر کر وعلامه ابن عساکر که از منقدین اکابر ست نیز این فریه مجعوله وعضیه
مخوله را منکر گفته چنانچه ملا علی متقی در کنز العمال گفته لو کان بعدی نبی لکنته قاله لعمر الخطیب فی رواة
ای رواه الخطیب ۱۲ ای رواه ابن عساکر
مالک وابن عساکر عن ابن عمر وقال منکر ومرزا محمد بدخشی در تحفة المحبین گفته لو کان بعدی نبی لکنته قاله
لعمر خط فی رواة مالک عس وقال منکر کلاهما عن ابن عمر واورده ابن الجوزی فی الموضوعات و
ای رواه الخطیب ۱۲ ای رواه ابن عساکر ۱۲
ازین عبارت علاوه بر منکر گفتن ابن عساکر انهم بصراحت ظاهر شد که ابن الجوزی این خبر مفتعل را در موضوعات وارد
نموده ولله الحمد علی ذلک حمدا جزیلا وهیچ میدانی که سبب وضع وافتعال وتخرص وانتحال این زور ومحال
بین الاضمحلال چیست همانا چون بعضی از زرافه مدغلین شاحنین که با جناب امیر المومنین علیه آلاف السلام من
رب العالمین عداوت متوارثه عن الاسلاف دارند دیدند که در حق آنجناب جناب رسالت مآب صلی الله علیه وآله
الاطیاب حدیث متواتر انت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی ارشاد فرموده ست ودر حدیث
شریف ایماء لطیف وارد باینکه اگر بعد جناب رسالتمآب صلی الله علیه وآله وسلم نبی میبود آن نبی جناب امیر المومنین
علیه السلام می شد چنانچه بحمد الله خود اهل سنت باینمعنی اعتراف دارند کما لا یخفی علی من لاحظ المرقاة
لعلی القاری ودر بعض طرق این حدیث شریف صراحة نیز باینمعنی وارد شده چنانچه علامه ابن شهر آشوب طاب ثراه
در کتاب مناقب آل ابی طالب در ذکر حدیث منزلت فرموده وفی روایة کثیرة الا انه لا نبی بعدی ولو کان
لکنته رواه الخطیب فی التاریخ وعبد الملک العکبری فی الفضائل وابوبکر بن مالک وابن الثلاج فی علی
بن الجعد فی احادیثهم وابن فیاض فی شرح الاخبار عن عمار بن مالک عن سعید بن خالد عن ابیه

وجلال الدین سیوطی در بغیۃ الوعاۃ در باب ے کہ آنرا باین عنوان معنون نمودہ باب فی احادیث منتقاۃ من الطبقات الکبری عن لنا ان نختم بہا ھذا المختصر لیکون المسک ختامہ والکلم الطیب تمامہ بعد روایت احادیث عدیدہ از خطیب بغدادی گفتہ و بہ الیہ انبانا ابو القسم الازھری حدثنا المعافی بن زکریا حدثنا ابو بابی الازھر حدثنا ابو کریب محمد بن العلا حدثنا محمد بن اسمعیل بن صبیح حدثنا ابو اویس حدثنا محمد بن المنکدر حدثنا جابر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لعلی اما ترضی ان تکون منی بمنزلۃ ھارون من موسی الا انہ لا نبی بعدی ولو کان لکنتہ وعلاوہ بر حدیث منزلت دیگر احادیث نیز دلالت صریحہ برین مقصود وارد چنانچہ سید علی ہمدانی در کتاب المودۃ فی القربی گفتہ عن انس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ اصطفانی علی الانبیاء واختار لی وصیا واخترت ابن عمی وصیی وشد بہ عضدی کما شد عضد موسی باخیہ ھارون وھو خلیفتی ووزیری ولو کان بعدی النبوۃ لکان نبیا ودیگر اخبار نیز مؤید وشید آنست چنانچہ محمد بن علی بن ابراہیم النطنزی در کتاب الخصائص علی ما نقل عنہ گفتہ اخبرنی ابو علی الحداد قال حدثنی ابو نعیم الاصفہانی باسنادہ عن الاشجع قال سمعت علی بن ابی طالب یقول سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول یا علی ان اسمک فی دیوان الانبیاء الذین لم یوح الیہم ہذا ارباب عصبیت عناد وحرورت ولد او شان بجوش زدہ خواستند کہ مشائخ ثلثہ خود را کہ بنابر زعم فاسد وخیال کاسد شان العیاذ باللہ از جناب امیر المومنین علیہ السلام افضل میباشند یکسر ازین فضیلت رتبت جلیلہ محروم بدارند پس حسبۃ للہ این افترائے سراسر ہذر در حق عمر بر جناب رسالتماب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر بستند و روح در وان انصاف باین اعتداو اعتساف علی اقبح الوجوہ خستند و مختجب نماند کہ بعضی از اصحاب جسارت واجترا ارباب تہجم وافترا فریہ شنیعہ لو کان بعدی نبی لکان عمر را در قالب دیگر انداختہ بجملہ قطعیہ لو لم ابعث فیکم لبعث عمر مبدل ساختہ اند واین تقلب وتقلیب کہ جالب نہایت تحیر وتعجب ست قدم در وادی اقصای خلاعت وجلاعت نہادہ داد کمال سفاہت ورقاعت دادہ اند ذہبی در میزان الاعتدال گفتہ رشدین بن سعد المہری المصری عن زہرۃ بن معبد ویونس بن یزید وعنہ قتیبۃ وابو کریب وعیسی بن مثرود وخلق قال احمد لا یبالی عمن روی ولیس بہ باس فی الرقاق وقال ارجو انہ صالح الحدیث وقال ابن معین لیس بشیء وقال ابو زرعۃ ضعیف وقال الجوزجانی عندہ مناکیر کثیرۃ قلت کان صالحا عابدا سیئ الحفظ غیر معتمد مات سنۃ ثمان وثمانین ومائتہ وقال ابو یوسف الرقی اذا سمعت بقیۃ یقول ثنا ابو الحجاج المہری فاعلم انہ رشدین

رشدین

ابن سعد وعن قتیبة قال ما وضع فی ید رشدین شیء الا وقرأه وقال من متروك وعمرو الناقد ثنا عبد الله بن سلیمان الرقی ثنا رشدین عن عقیل عن الزهری عن ابی سلمة عن ابی هریرة [یعنی النسائی ۱۲] مرفوعا لکل شیء قمامة وقمامة المسجد لا والله بلی والله رشدین عن زبان بن فائد عن سهل بن معاذ عن ابیه مرفوعا الذی یتخطی رقاب الناس یوم الجمعة یتخذ جسرا الی جهنم لاحمد بن الحجاج القهستانی ثنا ابن المبارك ثنا رشدین بن سعد عن عمرو بن الحرث عن ابی السمح عن ابی الهیثم عن ابی سعید لعن رسول الله صلی الله علیه وسلم الفاعل والمفعول به وقال انا منهم بری ابن السرح العسقلانی ثنا رشدین ثنا ابن لهیعة عن مشرح بن هاعان عن عقبة بن عامر مرفوعا لو لم ابعث فیکم لبعث عمر قال ابن عدی قلب رشدین متنه انما متنه لو کان بعدی نبی لکان عمر وہر چند برای اثبات وہن وسقوط این افترا رکیک وسخیف والفضاح وہی وہبوط این کذب سراسر تحریف وتلفیف ہمین عبارت میزان کافی ووافی ست لیکن بحمد الله تعالی نہایت فساد وبطلان این باطل مہین مہان بکمال ظہور واضح ولائح می نمایم وباثبات موضوع ومصنوع بودن آن حسب تصریح ابن الجوزی انیق سرور وحبور ارباب تحقیق فراہم می آرم پس باید دانست کہ ابن الجوزی در کتاب الموضوعات در باب احادیث موضوعہ در فضل عمر گفتہ الحدیث الثانی انبانا اسمعیل بن احمد قال انبا ابن مسعدة قال انبا حمزة قال انبا ابن عدی قال ثنا علی بن الحسن بن قدید قال ثنا زکریا بن یحیی الوقار قال ثنا بشر بن بکر عن ابی بکر بن عبد الله بن ابی مریم عن حمزة بن حبیب عن غضیف بن الحارث عن بلال بن رباح قال قال رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وسلم لو لم ابعث فیکم لبعث عمر قال ابن عدی وثنا عمر بن الحسن بن نصر الحلبی قال ثنا مصعب بن سعد ابو خیثمة قال ثنا عبد الله بن واقد قال حدثنا حیوة بن شریح عن بکر بن عمرو عن مشرح بن هاعان عن عقبة بن عامر قال قال رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وسلم لو لم ابعث فیکم لبعث عمر قال المصنف هذان حدیثان لا یصحان عن رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وسلم اما الاول فان زکریا بن یحیی کان من الکذابین الکبار قال ابن عدی کان یضع الحدیث واما الثانی فقال احمد ویحیی عبد الله بن واقد لیس بشیء وقال النسائی متروك الحدیث وقال ابن حبان انقلبت علی مشرح صحائفه فبطل الاحتجاج به واز جملہ بدائع مستشنعہ وصنائع مستفظعہ آنست کہ سیوطی با وصف وضوح بطلان این کذب مہجور وزور مثبور در صدد تایید ش بمقابلہ این تحقیق انیق ابن الجوزی را بشبہات فاسدہ وکلمات باردہ تعقب نمودہ چنانچہ در لآلی مصنوعہ گفتہ ابن عدی ثنا علی بن الحسن بن قدید ثنا زکریا بن یحیی الوقار ثنا بشر بن بکر عن ابی بکر بن عبد الله بن ابی مریم الغسانی

عن ضمرة عن غضيف بن الحارث عن بلال بن رباح مرفوعا لو لم ابعث فيكم لبعث عمر وقال ثنا عمر بن
الحسن بن نصر الحلبي ثنا مصعب بن سعد ابو خيثمة ثنا عبد الله بن واقد ثنا حيوة بن شريح عن بكر
بن عمرو عن مشرح بن هاعان عن عقبة بن عامر مرفوعا لو لم ابعث فيكم لبعث فيكم عمر لا يصح زكريا كذاب يضع
وابن واقد متروك ومشرح لا يحتج به قلت زكريا ذكره ابن حبان في الثقات وابن واقد هو ابو قتادة الحراني
وثقه ابن معين واحمد وغيرهما ومشرح ثقة صدوق روى له ابو داؤد والترمذي وابن ماجة وقال ابو العباس
الزوزني في كتاب شجرة العقل ثنا علي بن الحسين بالرقة ثنا ابو عبد الله محمد بن عقبة المعروف بالرملي ثنا
الحسين بن الفضل الواسطي ثنا عبد الله بن واقد عن صفوان بن عمرو عن راشد بن سعد عن عبيد الله
بن جبير الحضرمي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعمر لو لم ابعث لبعثت وقد ورد من حديث
ابي بكر وابي هريرة قال الديلمي انا ابي انا عبد الملك بن عبد الغفار انا عبد الله بن عيسى بن هرون ثنا الحسين
بن عبد الرحمن بن حمران ثنا اسحق بن نجيح عن عطاء بن ميسرة الخراساني عن ابي هريرة رفعه لو لم ابعث فيكم
لبعث عمر ايد الله عمر بملكين يوفقانه ويسددانه فاذا اخطأ صرفاه حتى يكون صوابا قال الديلمي تابعه راشد
بن سعد عن المقدام بن معديكرب عن ابي بكر الصديق والله اعلم وصدور اين كلام حالب اسلام از مثل سيوطي
والا مقام كه حضرات سنيه قلاده كمال عقيدتش در گردن انداخته ما فوق الوصف در مدح وثنا وتبجيل واطراء او پرداخته
اند كمال مستبعد ومستغرب ست زيراكه اولا سيوطي در نقل كلام ابن الجوزي متعلق بقدح اين خبر مفتعل مرتكب تحريف
وحذف واسقاط بيجا گرديده چه آنفا از عبارت كتاب الموضوعات ابن الجوزي دانستي كه او در حق زكريا ابن يحيى كان من
الكذابين الكبار گفته وسيوطي درين عبارت اين قول ابن الجوزي را بعينه نقل نكرده بلكه بجاى ان حرف كذاب آورده و
نيز دانستي كه ابن الجوزي در حق عبد الله بن واقد از احمد ويحيى نقل كرده كه ليس بشئ وسيوطي اصلا اين كلام احمد و
يحيى را نقل ننموده واين تحريف عظيم ست ومنشاء آن اينست كه سيوطي آينده در كلام خود توثيق ابن واقد باحمد ويحيى
منسوب نموده پس اگر درين مقام تضعيف ابن واقد از احمد ويحيى وآنهم بعبارت ليس بشئ نقل ميكرد آنچه در ما بعد از
ايشان نقل كرده در اول نظر سقوط وبطلانش واضح ميشد ونيز در يافتي كه ابن الجوزي در حق مشرح از ابن حبان نقل كرده
است كه انقلبت على مشرح صحائفه فبطل الاحتجاج به واين جرح مفسر خيلي مستحكم ومتين ست وسيوطي
بلحاظ تخفيف وتقليل امر آن بجاى ان مشرح لا يحتج به آورده الى غير ذلك من الالفاظ التي لا تخفى على اهل
النظر وثانيا آنچه در مقام تعقب قدح ابن الجوزي در حق زكريا ابن يحيى الوقار ادعا كرده كه ابن حبان او را در ثقات

ذکر نموده پس اگر تسلیم هم کرده شود قابل اعتنا و التفات نیست زیرا که بمقابله او جارحین و قادحین زکریا متعدد
می باشند و بعبارات بسیار ردی در او طاعن شده اند صالح جزره او را از کذابین شمرده و ابن عدی گفته که او وضع حدیث
میکرد و ابن یونس و غیر او نیز تضعیفش کرده اند و ذهبی نیز او را متهم بالکذب نموده چنانچه ذهبی در میزان الاعتدال گفته
زکریا بن یحیی المصری ابو یحیی الوقار عن ابن وهب فمن بعده قال ابن عدی یضع الحدیث کذبه صالح
جزرة قال صالح ثنا زکریا الوقار و کان من الکذابین الکبار و قال ابن یونس کان فقیها صاحب حلقة عاش
ثمانین سنة و قیل کان من الصلحاء العباد الفقهاء نزح عن مصر ایام محنة القرآن الی طرابلس المغرب ضعفه
ابن یونس و غیره و نیز ذهبی در مغنی گفته زکریا بن یحیی الوقار عن ابن وهب و کان احد الفقهاء اتهم بالکذب
و از جمله عجائب آنست که سیوطی درین مقام بهوس تایید و اثبات فضیلت عمر قدح و جرح را از زکریا دور می نماید و در اظهار
وثوق او اهتمام میفرماید لیکن من بعد سیوطی در ذیل اللآلی زکریا را مقدوح و مجروح وانموده و قدح او از اکابر اعیان خود
نقل فرموده چنانچه در کتاب الانبیاء و القدماء از کتاب مذکور بعد نقل حدیثی از ابن عساکر گفته قلت زکریا الوقار
قال ابن عدی یضع الحدیث و قال صالح جزرة کان من الکذابین الکبار و قال ابن حبان لخطأ فهذا
الحدیث و قال العقیلی حدث عن ابن وهب حدیثا باطلاً پس بحمد الله بطلان زعم سیوطی در باب زکریا بحسب
افاده سراسر اجاده خود باطل و مضمحل بر آمد والله یحق الحق بکلماته و ثانیاً آنچه سیوطی در توثیق ابن واقد گفته مردود است
باینکه ابن الجوزی در عبارت خود قدح ابن واقد از احمد و یحیی و آنهم بصیغه لیس بشیء نقل کرده و از نسائی متروک الحدیث
بودن او ذکر نموده و سیوطی از راه تحریف در نقل کلام ابن الجوزی ذکر قدح احمد و یحیی را یکسر ساقط کرده قدح نسائی را نیز باو
منسوب ننموده بلکه محض در حق ابن واقد متروک بودن او بلا نسبت باحدی منقول ساخته و این صنیع شنیع را جز تعزیر و
تحذیر چه توان گفت اگر سیوطی حظی از انصاف و تحقیق میداشت لازمش بود که قدح احمد و یحیی در ابن واقد که ابن الجوزی
نقل کرده بود ساقط میکرد و در جواب آن یا ثبوت آنرا از احمد و یحیی ببرهان باطل میکرد و آنچه خود از احمد و یحیی ثابت دانسته
در توثیق ابن واقد نقل کرده بدلیل ثابت میکرد یا هر دو را ثابت دانسته رجحان توثیق بر قدح بدرجه تحقیق میرسانید
ولی چون این مطلب برای او میسر نبود راه تحریف پیش گرفت و خود را عرضه تانیب و تعییر ناقدین نحاریر نمود بالجمله توثیق
ابن واقد از احمد و یحیی بن معین اگر ثابت هم شود بسبب تعارض آن با جرح خودشان ساقط از اعتبار خواهد بود و جرحیکه
نسائی در حق ابن واقد نموده بحال خود سالم عن المعارض خواهد بود فکیف که علاوه بر نسائی دیگر اعلام کبار سنیه مثل
یعقوب بن اسمعیل بن صبیح و ابو زرعه و ابو حاتم و بخاری و جوزجانی و ابن سعد و بزار و ابن حبان و صالح جزره و حربی

والوعروبۃ وابن عدی وابو داؤد وابو احمد حاکم وابو نعیم اصفہانی ودار قطنی نیز ابن واقد را زیر مشق قدح وجرح کرده
اند و ظاهر ست که بمقابله این همه جارحین اگر توثیق محض ابن واقد از احمد و یحیی هم ثابت شود نیز هرگز هرگز قابل اعتنا
و احتفال نیست ذهبی در میزان الاعتدال گفته عبد الله بن واقد ابو قتادة الحرانی مات سنة عشر ومائتین قال
البخاری سکتوا عنه وقال ایضا ترکوه وقال ابو زرعة والدارقطنی ضعیف وقال ابو حاتم ذهب حدیثه
وروی عبد الله بن احمد عن ابن معین لیس بشیء وروی الدولابی عن عباس
عن یحیی لیس بشیء وقال ایضا لیس به باس کثیر الغلط ابن عدی ثنا ابن حوصا ثنا عباس بن محمد عن
ابن معین ابو قتادة الحرانی ثقة وقال عبد الله بن احمد قلت لابی ان یعقوب بن اسمعیل بن صبیح
ذکر ان ابا قتادة الحرانی کان یکذب فعظم ذلک عنده جدا وقال هؤلاء اهل حران یحملون علیه کان
ابو قتادة یتحری الصدق وطعن رأیته یشبه اصحاب الحدیث وقال احمد فی موضع اخر ما به باس رجل
صالح یشبه اهل النسک وربما اخطأ وقال الجوزجانی متروک وقال یحیی بن بکیر قدم ابو قتادة علی
اللیث وعلیه جبة صوف وهو یکتب فی کتف قد وضع صوفة فی قشر جوزة فکتب منها فلما ذهب الی
منزل بعث الیه سبعین دینارا فرحها وقال ابن حبان کان ابو قتادة من عباد الجزیرة فغفل عن
الاتقان فوقعت المناکیر فی اخباره فلا یجوز ان یحتج بخبره وابن حجر عسقلانی در تهذیب التهذیب ترجمه ابن
واقد گفته قال المیمونی عن احمد ثقة الا انه کان ربما اخطأ وکان من اهل الخیر یشبه النساک وکان له
ذکاء وقال عبد الله عن ابیه نحو ذلک وزاد فقیل له ان قوما یتکلمون فیه قال لم یکن به
باس فقلت انهم یقولون لم یکن یفصل بین سفیان ویحیی بن ابی انیسة قال لعله اختلط اما هو فکان
زکیا فقلت ان یعقوب بن اسمعیل بن صبیح ذکر انه کان یکذب فعظم ذلک عنده جدا وقال کان
ابو قتادة یتحری الصدق واثنی علیه قال قد رایته یشبه اصحاب الحدیث واظنه کان یدلس
ولعله کبر فاختلط قال عبد الله بن احمد وقال یحیی بن معین لیس بشیء وقال الدوری عن یحیی
ثقة وقال ابن ابی حاتم سألت ابا زرعة عنه فقلت ضعیف الحدیث قال نعم لا
یحدث عنه قال وسألت ابی عنه فقال تکلموا فیه منکر الحدیث وذهب حدیثه
وقال البخاری ترکوه منکر الحدیث وقال فی موضع اخر سکتوا عنه وقال النسائی لیس
بثقة وقال الجوزجانی متروک الحدیث قال البخاری مات سنة ۲۱۰ سبع ومائتین وقال ابو عروبة الحرانی

ذکر اصحابنا انہ ما سنتغتر ثم تغیرت قلت وقال ابن سعد کان لابی قتادة فضل وعبادة ولم یکن فی الحدیث بذاک وقال البزار لم یکن بالحافظ وکان عفیفا متفقہا بقول ابی حنیفة وکان یغلط ولا یرجع الی الصواب وقال ابن حبان کان من عباد الجزیرة فغفل عن الاتقان وحدث علی التوہم فوقع المناکیر فی حدیثہ فلا یجوز الاحتجاج بخبرہ وقال صالح جزرة ضعیف مہین وقال الحربی غیرہ اوثق منہ

عن

هذه العبارة یقولها الحربی فی الذی یکون شدید الضعف وقال ابو عروبة کان یتکل علی حفظہ فیغلط وقال ابن عدی لیس هو عندی ممن یتعمد الکذب انما یخطی وقال ابو داؤد اهل حران یضعفونہ ولحمد ثنا عنہ وقال انما کان یوتی من لسانہ وقال الحاکم ابو احمد حدیثہ لیس بالقائم وقال ابو نعیم الاصبہانی روی عن ہشام وابن جریج منکرات اما ادعای سیوطی کہ علاوہ بر احمد ویحیی دیگران نیز توثیق ابن واقد کردہ اند پس مجرد دعوے بلا دلیل ست واثری ازان در کتب حاضرۂ رجال یافتہ نمیشود اگر اولیای سیوطی دلیلی داشتہ باشند اظہار نمایند بلی قدح ابن واقد علاوہ بر احمد ویحیی از دیگر اساطین احبار سنیہ ثابت ومحقق ست چنانچہ از عبارت میزان وتہذیب دانستی واز دیگر عبارات نیز قدح ابن واقد واضح ولائح میشود ابن الجوزی در کتاب الضعفاء والمتروکین علی ما نقل عنہ گفتہ عبد اللہ بن واقد ابو قتادة الحرانی کان یغلط فلا یرجع وذہبی در کتاب المغنی فی الضعفاء گفتہ عبد اللہ بن واقد ابو قتادة الحرانی مشہور بالحدیث والزہد قال ابو حاتم ذہب حدیثہ وقال الدارقطنی وغیرہ ضعیف واما احمد فقال ما بہ باس وربما اخطأ وقال البخاری ترکوہ وابن حجر عسقلانی در تقریب گفتہ عبد اللہ بن واقد الحرانی ابو قتادة اصلہ من خراسان متروک وکان احمد یثنی علیہ وقال لعلہ کبر واختلط وکان یدلس من التاسعۃ مات سنۃ عشر ومائتین ورحمۃ اللہ بن عبد اللہ سندی در مختصر تنزیہ الشریعۃ گفتہ عبد اللہ بن واقد ابو قتادة الحرانی روی خبرا موضوعا متنوعا قال الذہبی ہو آفتہ وقال ابن الجوزی دلس فی حدیثہ وکان مغفلا وانہ جملہ غرائب مسطرفہ آنست کہ سیوطی درینمقام در صدد توثیق عبد اللہ بن واقد بر آمدہ مرتکب کمال تخدیع وتلمیع گردیدہ مگر در ذیل اللآلی خود بر سر قدح وجرح او در سلیہ حدیثی کہ ابن واقد در سند آن واقع شدہ موضوع انگاشتہ بتصریح متروک بودن او اعلام تقبیح وتفضیح او افراشتہ چنانچہ در کتاب الجہاد از کتاب مذکور گفتہ الدیلمی انبانا ابی انبانا علی بن محمد انبانا احمد بن محمد بن عمران انبانا الحسن بن احمد بن سعید الرہاوی حدثنی سعید عن عثمان بن مطر عن قیس بن الربیع عن ابی اسحاق عن عبد اللہ بن واقد عن ابی سعید رفعہ من رابط یوما فی

سبیل اللہ کان لہ کعناقۃ الف رجل کل رجل عبد اللہ الف عالم عثمان بن مطر منہ و کذا

عبد اللہ بن واقد بالجملہ چون مقدوحیت ابن واقد نزد محققین سنیہ ثابت و متحقق ست و وقوع او در سند خبر

مفتعل لولم ابعث فیکم لبعث عمر موجب نہایت مطعونیت و موہونیت آن شدہ بہمین سبب ابن جوزیا

ذہبی نیز در ترجمہ ابن واقد در ضمن احادیثے کہ بوجہ ابن واقد مطعون شدہ ذکر نمودہ چنانچہ در میزان در ذیل ترجمہ

ابن واقد گفتہ ابو خیثمۃ مصعب بن سعید ثنا عبد اللہ بن واقد ثنا حیوۃ بن شریح عن بکر بن

عمرو عن مشرح عن عقبۃ بن عامر قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لو لم ابعث فیکم لبعث فیکم

عمر و ایضا آنچہ سیوطی در توثیق مشرح سرائیدہ باطل و مضمحل ست زیرا کہ سابقا قدح و جرح مشرح حسب افادات

اکابر اعلام و منقدین عظام سنیہ مثل عقیلی و ابن حبان و ابن الجوزی بتفصیل و تکمیل دانستی و لعدان کار احدی از اہل

ایقان نیست کہ در خروج و مروق او از اصل اسلام شک و ریبے آرد فضلا از ینکہ او را عادل و ثقہ انگارد

و خامسا آنچہ سیوطی در معرض تایید این کذب مہار کہ مصداق مثل کلمۃ خبیثۃ کشجرۃ خبیثۃ اجتثت

من فوق الارض مالہا من قرار ست برآمدہ از کتاب شجرۃ العقل ابو العباس زوزنی این افترای شنیع را از

جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ و آلہ الاطیاب بصیغہ خطاب با عمر بن الخطاب نقل کردہ پس فی الحقیقۃ شجرہ عقل خود را

بہ تیشہ ضلالت بریدہ ارتکاب مصادمت عقل را با مخالفت نقل برگزیدہ چہ در سند این تخرص باطل نیز ابن واقد

واقع شدہ و عنقریب بحمد اللہ تعالی نہایت قدح و جرح او حسب تصریحات و افادات اعاظم نقاد و افاخم جہابذہ

متن و اسناد دانستی فلا یحتج بحدیثہ فی محل لتایید الا من ہو عن الامعان بعید و علاوہ بر آن

درین سند زوزنی راشد بن سعد حمصی واقع شدہ و او را دارقطنی و ابن حزم کہ ہر دو از اجلہ علمای ماہرین

سنیہ می باشند تضعیف نمودہ اند چنانچہ ابن حجر عسقلانی در تہذیب التہذیب بترجمہ راشد گفتہ و ذکر الحاکم

ان الدارقطنی ضعفہ و کذا ضعفہ ابن حزم و قد ذکر البخاری انہ شہد صفین مع معویۃ

و ازین عبارت گل دیگر شگفت و ظاہر شد کہ راشد غیر راشد در حرب صفین با معویہ طاغیہ در زمرہ فئہ

باغیہ کہ داعیہ الی النار و بسبب نصب جنگ و پیکار با نفس رسول مختار علیہ الاف السلام من العزیز الغفار جامع

بین العار و النار بود انسلاک داشت و این دلیل واضح و برہان لائح بر ضلال و ہلاک او ست و بر متتبع کتب

و اسفار واضح و آشکار ست کہ اہل حمص در قدیم الایام بشدت عداوت جناب امیر المومنین علیہ السلام معروف

بنہایت حماقت و رقاعت موصوف بودند ابو عبد اللہ یاقوت بن عبد اللہ الحموی الرومی البغدادی در کتاب

معجم البلدان گفتہ ومن عجیب ما تاملتہ من امر حمص فساد ہوائہا وتربتہا اللذان یفسدان العقل
حتی یضرب بحماقتہم المثل ان اشد الناس علی علی رضہ بصفین مع معویۃ کان اہل حمص و
اکثرہم تحریضا علیہ وجدا فی حربہ فلما انقضت تلک الحروب ومضی ذلک الزمان صاروا من غلاۃ
الشیعۃ حتی ان فی اہلہا کثیرا من رای مذہب النصیریۃ واصلہم الامامیۃ الذین یسبون السلف
فقد التزموا الضلال اولا واخیرا فلیس لہم زمان کانوا فیہ علی الصواب وابو الفتح ناصر بن عبد السید
المطرزی در شرح مقامات حریری گفتہ حمص احد اجناد الشام واہلہا موصوفون بالرقاعۃ باتفاق
الجماعۃ حتی ان البغدادیین اذا ارادوا ان یعبروا عن الاحمق قالوا حمصی ونوادرہم کثیرۃ منہا ما اوردہ
ابو العباس السجزی المعروف بحجاب الدولۃ فی کتابہ قال قال واحد من اہل حمص لآخر علیک بالسنۃ
حتی تدخل الجنۃ فقال وما السنۃ قال حب ابی بکر بن عفان وعمر بن الصدیق وعثمان بن الفاروق وعلی بن
ابی سفیان ومعویۃ بن ابیطالب قال حسنا ومن معویۃ بن ابیطالب قال کان صلی اللہ علیہ رجلا عابدا من حملۃ العرش وکان امیر المومنین
خال الوحی وختن النبی علی ابنتہ عائشۃ جدۃ فاطمۃ وقریب من ہذا ما مر بی فی ہذا الکتاب انہ
جاء بعضہم الی بعض القضاۃ آخذا بتلبیب رجل فقال اعز اللہ القاضی ان ہذا رافضی ناصبی
مجبری مشبہی جہمی مبتدعی حروری یشتم علی بن ابیطالب ویحب عمر بن ابی قحافۃ وابا بکر بن
عفان فقال القاضی ما ادری ای شیء احمد معرفتک بالمذاہب ام علمک بانساب العرب ومنہا
انہ مات لقاضیہم ابن وکان القاضی یتفلسف فلما ارادوا دفنہ فی التابوت قال للحفار اضجعہ علی شقہ الایسر
فانہ اہضم للطعام ومنہا انہ نظر رجل منہم الی منارۃ المسجد فقال لرجل کان معہ من اہل حمص ما کان
اطول اولئک الذین بنوا ہذہ المنارۃ فقال الآخر اسکت ما اجہلک تری یکون فی الارض احد علی
طول ہذہ المنارۃ انما بنوہا علی الارض ثم سووہا وجاء حمصی الی الطبیب فقال ان امراتی تشتکی جوفہا او وسط
بطنہا او فوق بطنہا فقال الطبیب احمل ماءہا الی لانظر فیہ فقال العلک تعنی بولہا فقال نعم فذہب وجاء
بالماء فی الطست فقال الطبیب الا جئت بہ فی قارورۃ فقال جعلت فداک احلیلہا اوسع من ذلک وہی
اکثر من ان تعد واشہر من ان ترد وابو العباس احمد بن عبد المومن الشریشی در شرح مقامات حریری گفتہ وقال
الفنجدیہی باہل حمص یضرب المثل فی الحماقۃ وتنسب الیہم حکایات مضحکۃ حکی عن بعضہم انہ قال
دخلتہا وفی فمی درہم لاشتری بہ بعض ما اشتہیہ فاذا رجل بباب الجامع جالس علی کرسی و

احمد

ولکثرۃ الوقاعۃ صح

علی راسه عمامة هو متحنک بها علی قلنسوة وقد لبس فروة مقلوبة بلا سراویل وقد تقلد بسیف
وفی حجره مصحف یقرأ فیه وعنده کلب رابض یمسکه بمقوده فسلمت علیه وقلت له ازی
القوم صلوا فقال لی اوانت اعمی ما ترانی قاعدا قلت ومن انت قال انا امام الجامع ابو خالد قلت ما هذه
الحلبة قال دخل رجل زندیق یقرأ السبع الطوال ویشتم ابابکر الصدیق وعمر الفواریق وعثمان
بن ابی سفیان ومعویة بن ابی غسان الذی هو من حملة العرش وزوج النبی ابنته عائشة فی زمن الحجاج
بن یوسف فاستولدها الحسن والحسین فقلت ما اعرفک بالمقالة والانساب فقال وما یخفی علیک اکثر
قلت اتحفظ القرآن قال نعم قلت فاقرأ شیئا منه فقال بسم الله الرحمن الرحیم واذ قال لقمان لابنه
وهو یعظه یا بنی لا تقصص رؤیاک علی اخوتک فیکیدوا لک کیدا واکید کیدا فمهل الکافرین
امهلهم رویدا فرفعت یدی وصفعته بها صفعة وقعت عمامته وبقی التحنک فی عنقه فصاح
بالناس فکبسونی وقالوا احملوه الی المحتسب فاوصلونی الی رجل جالس حاف قد لبس دراعة بلا سراویل
فقال ما فعل هذا قالوا صفع امام الجامع قال یا مسکین اهلکت نفسک قلت هذا احکم الله فضیرا
علیه قال ایما احب الیک سمل عینیک او قطع یدیک او تدفع نصف درهم فرفعت یدی و
صفعت المحتسب صفعة ثم اخرجت الدرهم من فمی فقلت یا سیدی خذ نصف درهم لک ونصف
درهم لا املک وقال فیهم بعض الشعراء ~ لانهم اهل حمص لا عقول لهم ÷ بهائم غیر معدودین
فی الناس ÷ نزلها فی القدیم اهل الیمن ولم یکن فیها من مضر الا ثلاثة ابیات وکان فیهم امام من مضر فغضبوا
وعزلوه فقال فیهم دیک الجن یهجوهم ~ سمعوا الصلوة علی النبی تلاوة ÷ فتفرقوا شیعا وقالوا لا لا
ثم استمر علی الصلوة امامهم ÷ فخر بنا اودی الرجال رجالا ÷ یا اهل حمص توقعوا من عارها ÷ خزیا
یحل بکلکم ووبالا ÷ شاهت وجوهکم وجوها طالما ÷ رغمت معاطسها وساءت حالا ÷ وراشد بن
سعد نیز حمصی ست کما لا یخفی علی من لاحظ ترجمته فی تهذیب الکمال للمزی وتهذیب التهذیب
لابن حجر العسقلانی والتقریب له وغیر ذلک من کتب الرجال پس روایت کردن او این نو فضیح وکذب صریح
را بصیغه خطاب با ابن الخطاب نظر بناصبیت ورقاعت او مستبعد نیست لیکن آنچه مستبعد است آنست که اخبار موضوعه واسمار
مصنوعه چنین نواصب انذال ومغفلین پر اختلال در کتاب شجرة العقل وارد کرده اید ومثل سیوطی از ذکر مثل
آن باید تا تشیید ذکر نماید هل هذا الا الانهماک فی الصفاقة والرقاعة والالتباک فی الحماقة والخلاعة

الجُلبة ن: ود
بالمقالات نسخه
سقطت ن
صَنَع ن

وسادساً آنچه سیوطی در تایید این خبر مفتعل گفته که این خبر از حدیث ابی بکر و ابی هریره وارد شده و از دیلمی آن نقل کرده
پس نزد محققین سراسر منقوض و مرضوض است زیرا که سند اول دیلمی که با بوهریره منتهی میشود بنهایت مطعون و
موهون میباشد چه در آن اسحق بن نجیح واقعشده و او باقصی الغایة مجروح و منقدح است و اعاظم مهره اعلام و اجله
نقده عظام اهلسنت بعبارات ردیه و کلمات سنکیه تقبیح و تفضیح او نموده اند ابن الجوزی در کتاب الضعفاء و المتروکین
علی ما نقل عنه گفته اسحق بن نجیح ابو صالح الملطی اکذب الناس و ذهبی در میزان گفته اسحق بن نجیح الملطی
عن عطاء الخراسانی و ابن جریج و غیرهما کنیته ابو صالح و قیل ابو یزید روی عنه علی بن حجر و
سوید بن سعید و احمد بن بشار الصیرفی و محمد بن منصور الطوسی و الحسین بن ابی یزید الدباغ و ابراهیم
بن راشد الادمی قال احمد هو من اکذب الناس و قال یحیی معروف بالکذب و وضع الحدیث و
قال یعقوب الفسوی لا یکتب حدیثه و قال س و الدارقطنی متروك و قال الفلاس کان یضع الحدیث

متروك الحدیث

صراحاً و قال العقیلی و من حدیثه ما حدثناه احمد بن محمد بن عاصم ثنا نضر بن عاصم ثنا عثمن بن (ای النسائی ۱۲)
عبد الرحمن ثنا اسحق بن نجیح عن عطاء عن عائشة مرفوعاً ردوا مذمة السائل ولو بمثل رأس الذباب
قلت ما هذا بالملطی ذا الخرافة من عثمان الوقاصی و قال یزید بن مروان الخلال ثنا اسحق بن نجیح
عن عطاء عن ابی هریرة مرفوعاً ان لکل نبی خلیلاً من امته و ان خلیلی عثمن و هذا باطل و یدل علی
ذلك قوله علیه السلام لو کنت متخذاً من هذه الامة خلیلاً لاتخذت ابا بکر خلیلاً و قال احمد بن حنبل فیما
رواه عنه ابنه عبد الله اسحق بن نجیح من اکذب الناس یحدث عن البتی و عن ابن سیرین
برای ابی حنیفة و قال احمد بن محمد القسم بن المحرز سمعت یحیی بن معین یقول اسحق بن نجیح الملطی
کذاب عدو الله رجل سوء خبیث و قال عبد الله بن علی المدینی سألت ابی عن اسحق الملطی فقال یروی
هکذا ای لیس بشیء و من اباطیل الملطی عن ابن جریج عن عطاء عن ابن عباس مرفوعاً ما زنی عبد فاجر الا ابتلی فی

اباطیله

اهله و به مرفوعاً نهی عن اللعب کله حتی لعب الصبیان بالکعاب و به لا یحل لامرأة تؤمن بالله و الیوم الآخر ان تفرج
علی السرج و من منع الماعون لزمه طرف من البخل و من حفظ علی امتی اربعین حدیثاً عفواً تعف
نساؤکم و من بلایاه عن هشام بن حسان عن الحسن عن عمران بن حصین مرفوعاً لا یزال العبد یمشی مطلقاً
ما لم یخصن بطنه و عن هشام عن الحسن عن ابن عمر رفعه لو یعلم الناس ما فی الصف الاول و الاذان و خدمة

حصن

القوم فی السفر لاقترعوا و له عن عباد بن راشد عن الحسن عن عمران رفعه لعن الناظر و المنظور

لاستهموا

عباد عن الحسن عن ابی هریرة مرفوعًا لا تقولوا مسیجد ولا مصیحف ونهی عن تصغیر الاسماء وان یسمّٰی
حمدون او علوان او نعموش وله عن الاوزاعی عن عطاء عن ابن عمر یرفعه من قال فی دیننا برأیه
فاقتلوه قال ابن حبان هذه کلّها هو وضعها وروی عن ابن جریج عن عطاء عن ابی سعید وصیة اوصی بها
النبی صلی اللّٰه علیه وسلم لعلی کلها فی الجماع فانظروا الی هذا الدجال بما اجتراه ونیز ذہبی در مغنی گفته اسحٰق
بن نجیح الملطی عن عطاء الخراسانی وابن جریج معروف بالوضع وابن حجر عسقلانی در تہذیب التہذیب گفته
اسحٰق بن نجیح الملطی الازدی ابو صالح ویقال ابو یزید سکن بغداد روی عن ابان بن ابی عیاش وعطاء
الخراسانی والاوزاعی وابن جریج وغیرهم وعنه علی بن حجر وسوید بن سعید ومحمد بن منصور الطوسی وجماعة
قال احمد اسحٰق من اکذب الناس یحدث عن البتی یعنی عثمان عن ابن سیرین برأی ابی حنیفة وقال ابن محرز
سمعت ابن معین یقول کذاب عدو اللّٰه رجل سوء خبیث وقال ابن ابی شیبة عنه کان ببغداد
قوم یضعون الحدیث منهم اسحٰق بن نجیح الملطی وقال ابن ابی مریم عنه من المعروفین بالکذب ووضع
الحدیث وقال عبد اللّٰه بن علی بن المدینی سألت ابی عنه فقال بیده هکذا ای لیس بشیء وضعفه و
قال فی موضع اخر روی عجائب وقال عمرو بن علی کذاب کان یضع الحدیث وقال الجوزجانی غیر ثقة
ولا من اوعیة الامانة وقال علی بن نصر الجهضمی والبخاری منکر الحدیث وقال النسائی متروک الحدیث
وقال یعقوب الفسوی لا یکتب حدیثه وقال صالح بن محمد ترک حدیثه وقال ابو احمد بن عدی احادیث
موضوعات وضعها هو وعامة ما اتی عن ابن جریج بکل منکر وضعه علیه وهو بیّن الامر فی الضعفاء
وهو ممن یضع الحدیث قلت وقال النسائی فی التمییز کذاب وقال ابو احمد الحاکم منکر الحدیث وقال
ابن حبان دجال من الدجاجلة یضع الحدیث صراحًا وقال البرقی نسب الی الکذب وقال الجوزقانی کذاب
وضاع لا یجوز قبول خبره ولا الاحتجاج بحدیثه ویجب بیان امره وقال ابو سعید النقاش مشهور بوضع
الحدیث وقال ابن طاهر دجال کذاب وقال ابن الجوزی اجمعوا علی انه کان یضع الحدیث وذکره الدولابی
والساجی والعقیلی وغیرهم فی الضعفاء ونیز ابن حجر در تقریب گفته اسحٰق بن نجیح الملطی ابو صالح او ابو یزید
نزیل بغداد کذبوه من التاسعة ورحمة اللّٰه بن عبد اللّٰه سندی در مختصر تنزیه الشریعة گفته اسحٰق بن
نجیح الملطی ابو صالح او ابو یزید کذاب یضع الحدیث ومحمد طاهر فتنی در قانون الموضوعات گفته ابو صالح
اسحٰق بن نجیح الملطی شیخ الجویباری اکذب الناس قال احمد وکان یضع صراحًا وهو الذی وضع الوصیة

لعلی سنے فی الجامع کیف یجامع فانظر الی هذا الدجال ما اجراه و خود سیوطی نیز اسحاق بن نجیح را مقدوح
و مجروح می داند و احادیثی کہ در سند ان اسحق واقع شده موضوع و واهی نماید چنانچہ در ذیل اللآلی در کتاب
المناقب گفته الخطیب انبانا عثمن بن محمد بن یوسف العلاف انبانا محمد بن عبد الله الشافعی حدثنا
عبد الله بن الحسن بن احمد حدثنا یزید بن مروان حدثنا اسحق بن نجیح عن عطاء عن ابی هریرة قال
قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان لکل نبی خلیلا من امته وان خلیلی عثمان بن عفان اورده
ابن الجوزی فی الواهیات و قال اسحق بن نجیح معروف بالکذب و وضع الحدیث و قال ابن حبان
کان یضع الحدیث علی رسول الله صلعم و یزید بن مروان قال یحیی کذاب و قال ابن حبان یروی
الموضوعات عن الاثبات لا یجوز الاحتجاج به و قال فی المیزان هذا من اباطیل اسحق و نیز در ذیل اللآلی
در کتاب الاطعمه گفته ابن عساکر انبانا ابو محمد عبد الصمد بن محمد بن عبد الله البغوی الواعظ اخبرنی
ابی حدثنا القاضی الامام ابو علی الحسین بن محمد الفقیه حدثنا ابو القاسم ابراهیم بن محمد بن
علی بن البشاه حدثنا محمد بن ابراهیم ابو جعفر المروزی حدثنا الحسن بن سهل الواسطی حدثنا
محمد بن ابراهیم بن المسیب الدمشقی حدثنا اسحق بن نجیح عن عطاء بن میسرة عن مکحول عن
ابی هریرة مرفوعا من اکل ما یسقط من المائدة عاش فی سعة و عوفی من الحمق فی ولده و ولد ولده
و فی جاره و جار جاره و دویرات جاره اسحق بن نجیح کذاب یضع الحدیث پس محل کمال عجب است
که چگونه درینمقام سیوطی بروایتے که چنین کذاب دجال دران واقع شده تایید و تشیید خبر موضوع لو لم
ابعث فیکم لبعث عمر خواسته و بارتکاب چنین مناقضه صریحه شان خویش را که نزد معتقدینش بس رفیع است
یکاسته و درین سند دیلمی عطاء خراسانی نیز واقع شده و او را بخاری در کتاب الضعفا ذکر نموده و کذب او بر سعید
بن المسیب حسب تصریح خود سعید بن المسیب نقل کرده و عقیلی نیز او را بهمین سبب در ضعفا ذکر نموده و ابن حبان
افاده کرده که او ردی الحفظ است و خطا میکند و نمیداند پس احتجاج باو باطل شد چنانچه ذهبی در میزان الاعتدال
گفته و ذکره العقیلی فی الضعفاء متشبثا بهذه الحکایة التی رواها
حماد بن زید عن ایوب حدثنی القسم بن عاصم قلت لسعید بن المسیب
ان عطاء الخراسانی حدثنی عنك ان النبی صلی الله علیه وسلم امر الذی واقع اهله
فی رمضان بکفارة الظهار فقال کذب ما حدثته

انما بلغنی ان النبی صلی الله علیه وسلم قال له تصدق تصدق وقد ذکر البخاری عطاء الخراسانی
فی الضعفاء فردی له هذا عن سلیمان بن حرب عن حماد وابن حجر عسقلانی در تهذیب التهذیب بترجمه عطا
خراسانی در ذکر نفی روایت کردن بخاری از عطا خراسانی بعد کلامی گفته ولا سیما ان البخاری قد ذکر عطاء
الخراسانی فی الضعفاء وذکر حدیثه عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم
امر الذی واقع فی شهر رمضان بکفارة الظهار وقال لا یتابع علیه ثم ساق باسناد له عن سعید بن
المسیب انه قال کذب علی عطاء ما حدثته هکذا ومما یؤید ان البخاری لم یخرج له شیئا ان الدارقطنی و
الحبال والحاکم واللالکائی والکلاباذی وغیرهم لم یذکروه فی رجاله وقال ابن حبان کان ردی الحفظ
یخطی و لا یعلم فبطل الاحتجاج به و علاوه برین این سند دیلمی مشتمل ست بر روایت عطاء خراسانی از ابو هریره
و روایت عطاء خراسانی از ابو هریره مرسل ست پس تا وقتیکه واسطه که عطا ازو شنیده ظاهر نشود روایت او قابل
اعتبار نخواهد شد ابن حجر عسقلانی در تهذیب بترجمه عطاء خراسانی گفته روی عن الصحابة مرسلا کابن عباس
وعدی بن عدی الکندی والمغیرة بن شعبة وابی هریرة وابی الدرداء وانس وکعب بن عجرة ومعاذ
بن جبل وغیرهم ونیز ابن حجر در تهذیب بترجمه عطا گفته وقال الطبرانی لم یسمع من احد من الصحابة
الا من انس بالجمله این سند دیلمی بچندین وجه مطعون و موهون میباشد و ازینجاست که علامه مناوی صراحةً حکم بمنکر
بودن این خبر دیلمی نموده چنانچه در فیض القدیر شرح جامع صغیر در ذیل حدیث موضوع لو کان بعدی نبی لکان عمر
بن الخطاب گفته واما خبر الدیلمی عن ابی هریرة لو لم ابعث لبعث عمر فمنکر اما سند دیگر دیلمی که با بو بکر
منتهی میشود پس مدار آن بر راشد بن سعد ست و قدح و جرح او عنقریب بعون الله المنعام بتفصیل تمام دانستی پس بحمد الله تعالی
واضح و لائح شد که هر دو طریق دیلمی در روایت این خبر موضوع مقدوح و مجروح ست و قابل اعتبار و اعتماد و احتجاج
و استناد نیست و بهمین سبب مرزا محمد بدخشی در تحفة المحبین این خبر را از فردوس دیلمی بروایت ابو بکر و ابو هریره
هر دو در فصل ثالث باب فضائل عمر که مختص برای ذکر احادیث اضعاف ست نقل کرده کما لا یخفی علی
من راجع الکتاب المذکور و بعد این بیان مناعت اقتران بر ارباب نقد و اتقان واضح و عیان گردید که هر چند
خراصین انکاس و وضاعین ارجاس این زور منقلع الاساس و این کذب بادی الانتکاس را بانحاء مختلفه و اضراب
متفاوته بر بافته و در صدد ترویج این بهتان بهرج کاسد و تنفیق این باطل لجلج فاسد در بوادی تلمیع و تسویل و
فیافی تخدیع و تضلیل بقرع ظنابیب شتافته اند لیکن بحمد الله المتعال سعی شان همه تن در ضلال و اقدام شان

بر تحرز من افتعال و تلبیس و ادغال و ایثار زور و محال بلاریب راجع بانخرام انخلال و آئل بانفصام و انحلال و مورث نہایت حذر و وبال و موجب نہایت عقوبت و نکال و باعث خسران مآب و مآل ست و اللّٰہ شدید المحال۔

قولہ اگر روایات اہلسنت را اعتبارے ہست در ہر جا اعتبار باید کرد و الا قصد الزام شان نباید نمود کہ بیک روایت الزام میخورند **اقول** این کلام مخاطب مقام کہ خاتمہ افادات و آخر اجادات ست از جملہ طرائف عجیبہ و بدائع غریبہ است و بالاتر از تمامی کلمات متینہ و جملات رزینہ مخاطب کامن الضغینہ در جواب حدیث مدینہ میباشد کمال وہن و سخافت و وہی و رکاکت ان ظاہر و باہر ست بوجوہ عدیدہ **اول** آنکہ ہمین تقریر مخاطب بحریر بعینہ شیعہ ہم بجواب استدلالات مخاطب بروایات شان می توانند کرد و میتوانند گفت کہ اگر روایات شیعہ را اعتبارے ہست در ہر جا اعتبار باید کرد و الا قصد الزام شان نباید نمود کہ بیک روایت الزام نمیخورند پس چرا مخاطب این تقریر را خود در مقام الزام شیعہ فراموش میفرماید و انچہ آنرا بکمال خوشوقتی ادا میماید مگر نمیداند کہ این تقریر پر تزویر او اکثر مساعی نامشکورہ او را کہ درین کتاب تحفہ بعمل آوردہ ست یکسر برباد فنامی دہد و نہایت مہانت و ہجنت کلام او را افزاروی ارباب احلام و اصحاب افہام می شد **دوم** آنکہ اگر این افادہ مخاطب درست باشد استدلال اہل اسلام از کتب مخالفین خود مثل یہود و نصاری و غیرہم و الزام دادن شان بان نیز باطل خواہد شد زیراکہ ایشان میتوانند کہ بجواب دلائل نبوت جناب رسالتمآب صلی اللّٰہ علیہ و آلہ وسلم مطالب مخالفہ از کتب خود نقل نمایند و بگویند کہ اگر مضامین کتب ما را اعتباری است در ہر جا اعتبار باید کرد و الا قصد الزام نباید نمود کہ بیک مضمون الزام نمیخوریم پس گویا مخاطب درین مقام در پردہ نصرت شیوخ عالیمقام خود ہدم استدلالات اہل اسلام و نقض الزامات خصام کہ از ایشان علی مر الدہور و کر العصور بظہور رسیدہ پیش نظر دارد و تخم تشکیک رکیک خود را برای بار آوردن کفر و نفاق در مزارع قلوب مریضہ اتباع و اشیاع خویش میکارد **سوم** آنکہ اگر کلام مخاطب معمول بہ متکلمین گردد اعظم ابواب کلام کہ باب الزام بمنقولات مسلمہ متخاصمین ست مسدود و منطبق خواہد شد زیراکہ ہر فریق را از فریقین میرسد کہ بجواب فریق دیگر بگوید کہ اگر روایات ما را اعتباری ہست در ہر جا اعتبار باید کرد و الا قصد الزام نباید نمود کہ بیک روایت الزام نمیخوریم **چہارم** آنکہ استدلال اہل حق بحدیث مدینۃ العلم و ذکر ان از کتب اہل سنت نہ ازین روست کہ ایشان روایات اہل سنت را معتمد و معتبر میدانند بلکہ مقصود از ذکر این حدیث شریف از کتب سنیہ آنست کہ تا ایشان از مجال عدول از تسلیم آن و عمل بمقتضای ان باقی نماند و حجت حق بر ایشان تمام شود پس فرمایش شاہصاحب کہ اگر روایات اہلسنت را اعتبارے ہست در ہر جا

اعتبار باید کرد فرمایشی ست بے محل و هرگز قابلیت قبول ندارد **پنجم** آنکه چون قضیهٔ اقرار العقلاء علی انفسهم مقبول و علی غیرهم مردود مسلمهٔ ارباب احلام ست لهذا حدیث مدینة العلم که اکابر اساطین اهلسنت روایت و اثبات آن کرده اند و دلالت آن بر خلافت بلافصل جناب امیرالمومنین علیه السلام واضح و لائح میباشد لابد نزد منصفین اهل علوم و عقول رغبت متلقی بالقبول ست و استدلال اهل حق بآن در نهایت متانت ست و احادیثی که شاهصاحب در باب شیوخ خود ذکر نموده اند و از متفردات بعض اهل نحله شان ست بر وجوه ذاکرین و ناقلین آن مری و مردود و ذکر آن بمقابلهٔ اهل حق باطل مدفوع و مطرود میباشد پس بحمد الله تعالی ظاهر و باهر شد که ارشاد شاهصاحب که قصد الزام اهلسنت نباید کرد که بیک روایت الزام نمیخورند در نهایت انجذام و انخرام میباشد **ششم** آنکه اهلسنت در روایت و اثبات حدیث مدینة العلم و دیگر ادلهٔ امامت و افضلیت جناب امیرالمومنین علیه السلام بمنزلهٔ خصم مقر میباشند و در روایت و اثبات فضائل شیوخ خود مثل خصم مدعی و ظاهرست که اقرار خصم در هر حال مقبول ست و ادعای او بمفاد سه باطل ست آنچه مدعی گوید عرضهٔ فساد و بطلان میباشد الا ان یثبته بالدلیل والبرهان پس ظاهر شد که استدلال اهل حق بحدیث مدینة العلم که افاخم محققین و اعاظم منقدین بروایت و اثبات آن اقرار مینمایند بحمد الله المنعام باقصی الغایة کامل و تام ست و احتجاج شاهصاحب بحدیث ما صب الله الخ و حدیث لوکان بعدی نبی الخ بسبب آنکه محض ادعاست و هرگز مؤید بدلیلی نیست که قابل ادنی التفات اهل حق شود باطل محض و ناتمام ست اگر شاهصاحب مرد میدان هستند اندک زحمتے بردارند و این احادیث را بدلیل و برهان بر اهل حق والقان ثابت نمایند والا از تفوه بآن دم درکشند و هرچند آنچه تخیف در صدر این وجه وجیه ذکر کرده ام محتاج بشاهد و دلیل نیست و از مزید تحقق و وضوح بتنظیر و تمثیل هم نمی خواهد مگر برای تنبیه قاصرین و تفریح ناظرین تایید این وجه مرصوص مرصون از کلام مامون که جلالت شان او نزد اهل سنت بحیثیت خلافت و دیگر وجوه عظمت بحمد الله تعالی در مجلد حدیث غدیر بکمال التفصیل و اشباع ست تحریر و تسطیر یافته ثابت مینمایم و حظ وافی از تخجیل مخاطب نبیل می ربایم پس باید دانست که علامه جلال الدین سیوطی در تاریخ الخلفا گفته و اخرج عن ابراهیم بن الحسن قال قال المدائنی[له] للمامون ان معویة قال بنوهاشم اشوک و نحن اکثر سیدا فقال المامون انه قد اقر و ادعی فهو فی ادعائه خصم و فی اقراره مخصوم ازین عبارت ظاهرست که مدائنی برای مامون نقل کرد کلام معویه را که او گفت بنی هاشم زیاده تر صاحب شوکت هستند از روی شخص واحد یعنی اگر شخص واحد را از بنی هاشم با شخص واحد از بنی امیه که مقابل کنند هاشمی از اموی

[له] یعنی الصولی فی کتاب الاوراق ۱۲

زیادہ تر صاحب سعد خواہد بود و ما یعنی بنی امیہ اکثر ہستیم از روے سید یعنی در قبیلہ ما افراد سادات نسبت بقبیلہ بنی ہاشم عدداً زیادہ تر ہستند پس ہرگاہ مامون این کلام را شنید گفت کہ معویہ اقرارے کرد و ادعاے نمود پس او در ادعای خود خصم ست و در اقرار خود مخصوم ست یعنی چون معاویہ در اول کلام خود اقرار و اعتراف نمودہ ست بمزیت بنی ہاشم بر بنی امیہ در سیادت و لو بحیثیت مقابلہ شخص واحد از بنی ہاشم با شخص واحد از بنی امیہ پس مزیت بنی ہاشم بر بنی امیہ بحسب اقرار او ثابت ست و معویہ بسبب این اقرار خود مخصوم یعنی مغلوب ست فی الخصام و آنچہ معویہ در آخر کلام خود گفتہ کہ ما یعنی بنی امیہ اکثر ہستیم از روے سید یعنی افراد سادات در میان قبیلہ ما اکثر ہستند از بنی ہاشم و باین کلام اظہار مزیت بنی امیہ بر بنی ہاشم خواستہ پس این کلام او ادعاست و او در ادعای خود خصم ست و ادعاے خصم بدون بینہ و دلیل مقبول نیست بلکہ باطل ست پس فضل بنی ہاشم بر بنی امیہ بحسب اقرار معویہ ثابت خواہد بود و فضل بنی امیہ بر بنی ہاشم بمحض ادعای او ثابت نخواہد شد پس بحمد اللہ تعالی واضح گردید کہ ہمین نہج اہلسنت در اقرار خود بثبوت حدیث مدینۃ العلم و دیگر ادلہ امامت و افضلیت جناب امیر المومنین علیہ السلام مخصوم و مغلوب ہستند و در ادعای ثبوت فضائل برائے شیوخ خود مخذول و منکوب میباشند و آنچہ شاہ صاحب درین مقام خواستہ اند کہ شیعہ اگر بحدیث مدینۃ العلم احتجاج مینمایند حدیث ما صب اللہ ودیگر خرافات را نیز قبول کنند والا قصد الزام اہلسنت نمایند از قبیل خیالات خام و ہواجس اوہام ست کہ ہرگز قابل ادنی التفات و احتفال در باب کلام و کمال نیست مغتنم آنکہ فاضل رشید تلمیذ مخاطب وحید در شوکت عمریہ گفتہ اگرچہ ائمہ اطہار علیہم السلام بجملہ احادیثے کہ صاحب رسالہ ذکر کردہ و دیگر احادیث شائعہ مستفیضہ مستند امت اند و اخبار آن اخیار مفاتیح مغلقات و مصابیح ظلمات و مصادر حکمت و مظاہر شریعت ست لیکن کلام در طریق وصول این اخبار ست و لبسا اوقات روات یکفرقہ نزد اہل آن مامون و نزد غیر آن مطعون میباشند لہذا ہر فرقہ روایات مرویہ را در طریق خود مسلم میدارد و اخبار مرویہ را در فرقہ مخالف خود مقدوح می انگارد انتہی ازین عبارت فاضل رشید بنہایت صراحت واضح و لائح ست کہ ہر فرقہ اخبار مرویہ را در فرقہ مخالف خود مقدوح می انگارد پس محل کمال تعجب ست کہ چگونہ شاہصاحب ازین امر واضح کہ تلمیذ وحید شان نیز از ان واقفیت دارد تعامی صریح نمودہ بکمال خوشوقتی از اہل حق خواستگار میشوند کہ ایشان احادیث اہلسنت را در ہر جا اعتبار کنند و حدیث صب و امثالہ من الخرافات را در حق شیوخ سنیہ قبول نمایند و نمیدانند کہ مقدوح انگاشتن ہر فرقہ اخبار مرویہ را در طریق مخالف خود بحدے ظاہر و باہر ست کہ متعلمین و مستفیدین خود شان نیز آنرا دستاویز خود ساختہ اند پس این ارزو ہی محال از کجا بر می آید کہ شاہ مقصود باین تقریر نے سود چہرہ زیر دہ خفا و احتجاب مینماید

ہشتم آنکہ خود مخاطب در صدر ہمین کتاب تحفہ گفتہ درین رسالہ التزام کردہ شد کہ در نقل مذہب شیعہ و بیان
اصول ایشان والزامات کہ عائد بایشان میشود غیر از کتب معتبرہ ایشان منقول عنہ نباشد والزامی کہ عائد
بالمسنت میشود میباید کہ موافق روایات اہل سنت باشد والا ہر یک را از طرفین نسبت تعصب و عناد لاحق است
و بایکدیگر اعتماد و وثوق غیر واقع انتہی ازین عبارت بصراحت واضح ست کہ روایات اہلسنت بر شیعہ و روایات
شیعہ بر اہلسنت حجت نمی تواند شد زیرا کہ ہر یک از طرفین دیگرے را بتعصب و عناد متہم می نمایند و بر یکدیگر اعتماد
و وثوق ندارند پس مقام تحیر تمام ست کہ چرا شاہصاحب این افادہ خود را فراموش فرمودہ اند و بلا خوف و خطر
از مناقضہ اہل حق خواستگار ہستند کہ ایشان حدیث ماصب اللہ فی صدری شیئا الا و صببتہ فی صدر
ابی بکر و خبر لو کان بعدی نبی لکان عمر را مثل حدیث مدینۃ العلم معتبر و معتمد دانند و ہرگز اہلسنت
را در ین باب متہم بتعصب و عناد نمایند و اعجب از ان اینست کہ احتجاج بحدیث مدینۃ العلم را کہ حسب اقتراح خود صاحب
الزام اہلسنت موافق روایت شانست مقبول نمی نمایند و از راہ کمال شرم و حیا افادہ میفرمایند کہ قصد الزام اہلسنت
نباید کرد کہ ایشان بیک روایت الزام نمیخورند ھل ھذا الا تھافت غریب و تناقض عجیب یتحیر فی مثلہ
اللبیب و یورث لصاحبہ عند النظر القلق والوجیب نہم آنکہ والد ماجد شاہصاحب در آخر
قرۃ العینین گفتہ اینست تقریر آنچہ درین رسالہ از دلیل نقلی و عقلی بر تفضیل شیخین اقامت نمودہ ایم بقیۃ
الکلام در دفع شبہات مخالفین ست و ما را درین رسالہ با جوبہ امامیہ و زیدیہ کار نیست مناظرہ ایشان بطور دیگر باید
نہ با حادیث صحیحین و مانند آن و بعد از قطع نظر از امامیہ و زیدیہ باستقراء معلوم شد کہ مخالفان و متوقفان درین
مسئلہ سہ گروہ اند انتہی بقدر الحاجۃ ازین عبارت ظاہر ست کہ مناظرہ با امامیہ لائق نیست کہ دران احادیث
صحیحین ہم فضلا عن غیرہا بکار نمیخورد بلکہ مناظرہ با زیدیہ نیز چنین ست و احادیث این دو کتاب فضلا عن
غیرہا برائے آن ہم کافی نیست پس ہرگاہ حال برین منوال باشد بمقابلہ اہل حق بحدیث صب امثال آن دست
انداختن و آنرا برائے قواضب ادلہ قاطعہ و براہین ساطعہ اہل حق سپر ساختن کار عاقلی نیست بلکہ اگر
نیک بنگری از اعاجیب طرفات زمانہ ست و ازین جا بر متامل خبیر و ناظر بصیر بنہایت ظہور واضح
و مستنیر گردید کہ شاہصاحب درین کلام جالب ملام علاوہ بر مخالفت قواعد مسلمہ و قوانین مبرمہ
ارتکاب عقوق والد ماجد خود نیز نمودہ در استحقاق تانیب و تعییر و تثریب و تشویر نظار نحاریر و نقاد با خشین
عن الفتیل والنقیر باقصی الغایۃ افزودہ اند دہم آنکہ سابقا بحمد اللہ المنعام بتفصیل تمام و تنقیح مالا کلام دانستی کہ حدیث

مدینة العلم حسب افادات اجله ارکان واماثل اعیان اهل سنت باعلای مدارج ثبوت وتحقیق رسیده است وحدیث موضوع صب از جمله افترات عوام کالانعام وحدیث لوکان بعدی نبی نیز لوجه قدح ومجروح بودن آن سنداً ومتناً مثل اضغاث احلام است پس هرگاه حال این دو خبر مصنوع واین دو حدیث موضوع حسب افادات اهل سنت باینجا رسیده باشد وسقوط آن از درجه اعتماد واعتبار بر طبق تصریحات خودشان اینگونه متضح ومستبین گردد باز اعتبار واعتماد بران از اهل حق خواستن ودر هوس تخلیص ورهائی خود از الزام اهل حق کرام بحدیث شریف مدینة العلم متاع تزویق وتلمیع آراستن فی الحقیقت کار مخاطب است وبس این کار از تو آید ومردان چنین کنند بالجمله ازین بیان باهر البرهان بکمال اتضاح وظهور واضح ولائح گردید که استدلال اهل حق اقبال بحدیث مدینة العلم بر اثبات امامت جناب امیر المومنین علیه السلام هم از راه تحقیق مقصود ومرام وهم از راه تبکیت والزام خصام درنهایت استقامت وسداد است وعدول وانحراف ونکول وانصراف مخاطب حلیف الاعتساف از قبول حدیث مدینة العلم وتمسک وتشبث بحدیث موضوع ما صب الله شیئاً فی صدری الا وصببته فی صدر ابی بکر وخبر باطل لوکان بعدی نبی لکان عمر بهر نهج که باشد درکمال بطلان وفساد است واحتجاج حذاج مخاطب بین الاعوجاج بامثال این اکاذیب بادیة العوار واضحة الشنار تا بر تمثیل خود مخاطب نبیل بدان می ماند که شخصی نوکر خود را از نوکری برطرف کرده وتقصیرات او را دیده وخیانت وبی ایمانی ودروغ او را معلوم نموده از خانه خود برآورده منادی در شهر گرداند که فلان نوکر را با من سروکاری نیست من ذمه دار او نیستم وعهده معاملات او ندارم واو خیلی خائن وبی ایمان ودروغ گوی باشد از حالتش خبردار باید ماند وشخصی ساده لوح از اعقاب همین شخص این همه مراتب را دانسته آن نوکر خائن بنکوام دروغگو را معتمد علیه خود سازد وموافق گفته این مکار بعض مطالبات اصل بسوی شخص غیر که اصلا این کاذب آثم غادر خائن سروکاری ندارد عائد نماید ودر معامله فی الحقیقت از آن شخص غیر درخواستن آغاز نهد این ساده لوح نزد عقلا درکمال مرتبه سفاهت خواهد بود وتمثیل حقیقی وتشبیه تحقیقی احتجاج اهل حق بحدیث مدینة العلم وانکار وجحود واعراض وصدود مخاطب عنود ولدود از قبول این حدیث شریف وتمسک وتشبث بخرافت بارده ما صب الله الخ وسخافت بشعه لوکان بعدی نبی الخ اینست که شخصی در امری نزاع داشته باشد وبرای اثبات دعوی خویش فرمان واجب الاذعان سلطانی

را اگر بسیار شنیع و مستفیض بلکه متواتر و قطعی الصدور باشد سند گیرد و بهر اسکات و افحام و قطع لسان خصم خود
نقول عدیده آن فرمان بخط خود از خصم گرفته پیش کند و بشهادات حقه متکاثره ثابت نماید که خصم خود معترف
و مذعن بصحت صدور و نفاذ این فرمان عالیشان می باشد و آن شخص دیگر بجواب دعوی شخص سابق
از راه حیای اولا انکار آن فرمان پیش گیرد و هرگاه بیند که این امر پیش رفتنی نیست در دلالت آن بر مدعا
خصم خود کلام کند و هرگاه درین باب نیز بخیبت و خسار همکنار گردد ناچار یکدو سندهای جعلی بخط خود برآورد
که عبارات رکیکه و مضامین مهمله آن خود شاهد عادل بر افتعال و تزویر آن بوده باشد و علاوه بر آن
شهود عدول که مسلم و معمول خودش باشند شهادت کذب و زور بودنش هم بدهند و با اینهمه این شخص
دیگر از شخص اول بخواهد که این اسنادهای جعلی ویرا قبول کند و درین باب بسر آید که اگر خط من معتبرست در هر حال
اعتبار باید کرد والا مقصد تحجیج من باید شود که به یک سند نوشته دست خود محجوج نمیشوم حقا که اینچنین
شخص نزد جمله عقلا و قاطبه علما در کمال مرتبه سفاهت و بلاهت و حماقت و صفاقت و رقاعت و
خلاعت خواهد بود و در هیچ وقت هیچ حصر مطلوب مقلوب و مقصود منکوس او که درنهایت سخافت و
رکاکت و سماجت و بشاعت و شناعت و فظاعت رسیده است روی ظهور نخواهد نمود و علیک
بالتامل فی هذا البیان الشافی لو کان یسیرا فقد وضح صدق قوله
تعالی ولا یأتونک بمثل الا جئناک بالحق و احسن تفسیرا

قد تم الجزء الاول من مجلد حدیث مدینة العلم من مجلدات کتاب
عبقات الانوار فی امامة الائمة الاطهار و بتمام هذا الجزء تم الکلام علی
ما تفوه به صاحب التحفة فی الجواب عن هذا الحدیث فی باب
الامامة و سیاتی فی الجزء الاخر من هذا المجلد ان شاء الله
تعالی الکلام علی ما اتی به غیر صاحب التحفة من
علماء اهل السنة فی هذا الباب و آخر دعوانا
ان الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی سیدنا
محمد و آله الاکرمین

قد تم هذا الکتاب المستطاب بید العاصی کلب حسین حشره الله مع محمد و آله
المصطفین فی مطبع مطلع الانوار باعتناء السید الاجل والسند الاکمل
مولانا السید مظفر حسین حرسه الله رب المشرقین عن طوارق الملوین

« فهرست کتاب »

« فهرست مضامین وفوائد کتاب مستطاب عبقات الانوار مجلد حدیث مدینة العلم جزء أول »

« ٢٣٥ وجه دراثبات حديث مدينة العلم بروايت أئمه طاهرين ار أميرالمؤمنين تا حضرت رضا عليهم السلام و دفع طعن ار آن »

[پايان فهرست مطالب حديث مدينة العلم « بخش سند »]

۴

« فهرست مصادر عبقات الانوار
مجلد ۳، ٤، ٥، ۷، ۸، ۱۲»

« أ »

١ ـ « الابانة » عبيدالله بن محمد بن حمدان عكبري .

٢ ـ « أبجد العلوم » مولوي صديق حسن خان قنوجي .

٣ ـ « ابطال الباطل » فضل الله بن روزبهان خنجي شيرازي .

٤ ـ « ابطال رأي وقياس واستحسان وتعليل وتقليد » ابن حزم أندلسي ظاهري .

٥ ـ « أبكار الافكار » أبوالحسن علي بن أبي علي آمدي .

٦ ـ ابهاج ـ شرح منهاج » تقي الدين سبكي .

٧ ـ « اتباع تابعين » ابن حبان .

٨ ـ « الاتحافات السنية بالأحاديث القدسية » محمد عبدالرؤف مناوي .

٩ ـ « اتحاف الأكابر باسناد الدفاتر » محمد علي شوكاني .

١٠ ـ « الاتحاف بحب الأشراف » شيخ الاسلام عبدالله بن محمد بن عامرشبراوي.

١١ ـ « اتحاف النبلاء » مولوى صديق حسن خان قنوجي .

١٢ ـ « اتحاف الورى باخبار ام القرى » نجم الدين عمر بن فهد مكي .

١٣ ـ « اتقان » جلال الدين سيوطي .

١٤ ـ « اتمام الدراية لقرائة النقاية » جلال الدين عبدالرحمن سيوطي .

١٥ ـ «اثبات نجات والدين جناب رسالتمآب» جلال الدين سيوطي .

١٦ ـ « أثمار جنيّة في أسماء الحنفية » سبط ابن الجوزي .

١٧ ـ « الاحداث » أبوالحسن علي بن محمد مدائني .

١٨ ـ أحسن الاخيار « ترجمة صواعق المحرقة » ملا مبارك .

١٩ ـ « احقاق الحق » قاضي نور الله شوشتري .

٢٠ ـ « الاحكام في اصول الاحكام » ابن حزم أندلسي .

٢١ ـ «أحكام الدلالة » زين الدين زكريا أنصاري .

٢٢ ـ « أحكام القرآن » أبوبكر أحمد بن محمد جصاص رازي حنفي .

٢٣ ـ « احياء العلوم » أبوحامد غزالي .

٢٤ ـ « احياء الميت بفضائل أهل البيت » جلال الدين سيوطي .

٢٥ ـ « أخبار الاخيار » شيخ عبدالحق دهلوي .

٢٦ ـ « أخبار النساء » ابن القيّم حنبلي .

٢٧ ـ « أخبار وفضائل » ابن أبي شيبة .

٢٨ ـ « أخلاق أحمد » أبوبكر الخلال .

٢٩ ـ « أربعين » سعد بن ابراهيم بن الحسن بن علي اربلي .

٣٠ ـ « أربعين » فخررازي .

٣١ ـ « أربعين رتنيّة » خواجه پارسا .

٣٢ ـ « الاربعين الطوال » ابن عساكر .

٣٣ ـ « الاربعين في فضائل أمير المؤمنين عليه السلام » جمال الدين عطاء الله شيرازي .

٣٤ ـ « الاربعين في فضائل أمير المؤمنين عليه السلام » موفق مكي .

٣٥ ـ «الاربعين في مناقب أمير المؤمنين» أبوعبدالله محمدبن مسلم بن أبي الفوارس رازي

٣٦ ـ « ارشاد الى مهمات الاسناد » شاه ولي الله دهلوي پدرشاه صاحب .

٣٧ ـ « ارشاد » علامه يافعي .

٣٨ ـ « ارشاد الساري » قسطلاني .

٣٩ـ «ارشاد الفحول الى تحقيق الحق من علم الاصول» قاضي محمد بن علي شوكاني

٤٠ـ «ارشاد النقّاد الى تيسير الاجتهاد» محمد بن اسمعيل بن صلاح أمير صنعاني .

٤١ ـ «ازالة الخفاء عن خلافة الخلفاء» شاه ولي الله دهلوي .

٤٢ ـ «ازالة الغين» حيدر علي فيض آبادي .

٤٣ ـ «الازدهار فيما عقده الشعراء من ...» جلال الدين سيوطي .

٤٤ ـ «أساس في مناقب بني العباس» جلال الدين سيوطي .

٤٥ ـ «أساس الاقتباس» اختيار الدين بن غياث الدين هروي .

٤٦ ـ «أساس البلاغة» زمخشري .

٤٧ـ «استجلاب ارتقاء الغرف بحب أقرباء الرسول ذوي الشرف» شمس الدين سخاوي

٤٨ ـ «استيعاب» ابن عبدالبر قرطبي .

٤٩ ـ «اسد الغابة» ابن الاثير جزري .

٥٠ ـ «أسرار نامه» شيخ فريد الدين محمد العطار النيسابوري .

٥١ ـ «اسعاف الراغبين في سيرة المصطفى وفضائل أهل بيته الطاهرين» محمد صبّان

٥٢ ـ «أسماء الحنفية» .

٥٣ ـ «أسماء رجال الصحيحين» محمد بن طاهر مقدسي .

٥٤ ـ «أسماء رجال مشكوة» شيخ عبدالحق دهلوي .

٥٥ ـ «أسماء النبي وخلفائه الاربعة» امام الدين محمد هجروي اژهبي .

٥٦ ـ «الاسمار» محمد بن يوسف الحسيني الدهلوي المعروف بگيسودراز.

٥٧ ـ «أسنى المطالب في فضائل علي بن أبي طالب» ابراهيم بن عبدالله الوصابي .

٥٨ ـ «أسنى المطالب في مناقب علي بن أبي طالب» شمس الدين محمد الجزري .

٥٩ ـ «الاشارات في علم العبادات» خليل بن شاهين ظاهري .

٦٠ ـ «الاشاعة في اشراط الساعة» محمد بن عبدالرسول برزنجي كردي .

٦١ ـ «اشباع الكلام» مولوي سلامة الله .

٦٢ ـ « أشباه ونظائر » جلال الدين سيوطي .

٦٣ ـ «أشعة اللمعات ترجمة (شرح) مشكوة» شيخ عبدالحق دهلوي .

٦٤ ـ « اصابه » ابن حجر عسقلاني .

٦٥ ـ « الصلة » عبدالله بن محمد الفرغاني .

٦٦ ـ « الاصول (كتاب ـ) » فخرالاسلام علي بن محمد بزدوي .

٦٧ ـ « اصول الايمان » محمد سالم بن سلام الله دهلوي بخاري .

٦٨ ـ « اصول حديث » شاه صاحب .

٦٩ ـ « اظهار الحق » ملا عبدالله مشهدي .

٧٠ ـ « الاعلام » جمال الدين زرندي .

٧١ ـ « أعلام الاخيار » محمود بن سليمان الكفوي .

٧٢ ـ « اعلام الاريب بحدوث بدعة المحاريب » جلال الدين سيوطي .

٧٣ ـ « الاعلام باعلام بلد الله الحرام » شيخ قطب الدين محمد بن أحمد مكي .

٧٤ ـ « الاعلام لسيرة النبي ﷺ » أبوعبدالله محمد بن يوسف زرندي .

٧٥ ـ « اعلام الموقّعين » ابن القيّم .

٧٦ ـ « أعمال الفكر والروايات » ابراهيم بن حسن كردي كوراني .

٧٧ ـ « الاغاني » أبوالفرج الأصفهاني .

٧٨ ـ « الاغتباط بمن رمى بالاختلاط » سبط بن عجمي حلبي .

٧٩ ـ « أغصان أربعة » مولوي ولي الله لكهنوي .

٨٠ ـ « الاكتفاء في فضل الاربعة الخلفاء » ابراهيم بن عبدالله وصابي يمني .

٨١ ـ « الاكليل » أبومحمد حسن بن أحمد بن يعقوب همداني يمني .

٨٢ ـ « اكليل الكرامة في تبيان مقاصد الامامة » محمد صديق حسن خان .

٨٣ ـ « اكمال » أبونصر علي بن هبة الله ماكولا .

٨٤ ـ « اكمال اكمال المعلم » أبوعبدالله محمد بن خلفة وشتاني أبي مالكي .

٨٥ ـ « ألف باء » يوسف بن محمد بلوي اندلسي .
٨٦ ـ « امالي » أبوالحسن بن شاذان سكري حربي .
٨٧ ـ « أمالي » أبوعبدالله حسين بن اسمعيل بن محمد ضبّي محاملي .
٨٨ ـ « الامامة والسياسة » عبدالله بن مسلم بن قتيبة دينوري .
٨٩ ـ « الامتاع في أحكام السماع » عبدالله محمد انصاري .
٩٠ ـ « الامتاع باحكام السماع » جعفر بن تغلب الادفوي .
٩١ ـ « الامثال (كتاب ـ) » ميداني .
٩٢ ـ « امداد بمعرفة علو الاسناد » سالم بن عبدالله بن سالم بصري .
٩٣ ـ « امعان النظر في توضيح نخبة الفكر » محمد بن أكرم بن عبدالرحمن .
٩٤ ـ « الامم لايقاظ الهمم » ابراهيم بن حسن كردي كوراني .
٩٥ ـ « انافة في رتبة الخلافة » جلال الدين سيوطي .
٩٦ ـ « الانباه على قبائل الرواة » ابن عبدالبر قرطبي .
٩٧ ـ « انتباه في سلاسل أولياء الله » شاه ولي الله دهلوي .
٩٨ ـ « الانتصار لامام أئمة الامصار » يوسف بن عبدالله سبط ابن الجوزي .
٩٩ ـ « الانساب » عبدالكريم بن محمد سمعاني .
١٠٠ ـ « أنساب الاشراف » أحمد بن يحيى بن جابر بلاذري .
١٠١ ـ « انسان العيون في سيرة الامين والمأمون » نورالدين علي بن ابراهيم حلبي .
١٠٢ ـ « أنس جليل » قاضي مجيرالدين حنبلي .
١٠٣ ـ « انصاف في بيان سبب الاختلاف » شاه ولي الله دهلوي .
١٠٤ ـ « أنوار بدرية » حسن بن محمد بن علي السهمي الحلي .
١٠٥ ـ « أنوار التنزيل (تفسير ـ) » قاضي بيضاوي .
١٠٦ ـ « أنوار العرفان » المعين القزويني (الاثنى عشري) .
١٠٧ ـ « الانواع » ابن حبّان .

١٠٨ ـ « الأوائل(كتاب ـ) » أبوهلال حسن بن عبدالله عسكري .
١٠٩ ـ « الاوراق » أبوبكر صولي .
١١٠ ـ « ايثار الانصاف » يوسف بن قزعلي بن عبدالله البغدادي .
١١١ ـ « ايضاح لطافة المقال » رشيد الدين خان دهلوي « فاضل رشيد » .

« ب »

١١٢ ـ « الباطل (كتاب ـ) » ابن روزبهان .
١١٣ ـ « الباهر في حكم النبي في الباطن والظاهر » جلال الدين سيوطي .
١١٤ ـ « بحار الانوار » علامه مجلسي .
١١٥ ـ « بحر رائق ـ شرح كنزالدقائق » زين الدين ابن نجيم مصري .
١١٦ ـ « بحرمحيط (تفسيرـ) أبوحيان محمد بن يوسف أندلسي غرناطي .
١١٧ ـ « بحر المناقب » علي بن ابراهيم .
١١٨ ـ « بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع » ملك العلماء علاء الدين كاشاني .
١١٩ ـ « البداية والنهاية » ابن كثير شامي .
١٢٠ ـ « البدرالطالع بمحاسن من بعد القرن التاسع » قاضي محمد بن علي شوكاني
١٢١ ـ « البدور السافرة عن امور الآخرة » جلال الدين سيوطي .
١٢٢ ـ « براهين ساباطية » شيخ جواد ساباط بن ابراهيم حنفي .
١٢٣ ـ « براهين قاطعة ـ ترجمة صواعق محرقة » كمال الدين جهرمي .
١٢٤ ـ « بستان المحدثين » شاه صاحب .
١٢٥ ـ « بغية المرتاح الى طلب الادباح » محمد يوسف الزرندي.
١٢٦ ـ « بغية الوعاة في طبقات اللغويين والنحاة » جلال الدين عبدالرحمن سيوطي .
١٢٧ ـ « البلغة في تراجم أئمة النحو واللغة » شيخ مجدالدين الفيروزآبادي .
١٢٨ ـ « بلغة المسير الى توحيد العلي الكبير » الشيخ ابراهيم بن حسن كردي كوراني.
١٢٩ ـ « بهجة المجالس » أبوعمر يوسف بن عبدالبر قرطبي .
١٣٠ ـ « البيان في اخبار صاحب الزمان » محمد بن يوسف كنجي شافعي .

« ت »

١٣١ ـ «تاج الدرة ـ شرح قصيدة برده» بدرالدين محمود بن أحمد رومي
١٣٢ ـ « تاج العروس من جواهرالقاموس » سيد محمد مرتضى زبيدي واسطي
١٣٣ ـ « تاج مكلل » مولوي صديق حسن خان قنوجي
١٣٤ ـ « تأخير الظلامة الى يوم القيمة » جلال الدين سيوطي
١٣٥ ـ « تاريخ » ابن عساكرأبوالقاسم علي بن حسن بن هبةالله دمشقي
١٣٦ ـ « تاريخ » ابن كثير
١٣٧ ـ « تاريخ » اسماعيل بن علي
١٣٨ ـ « تاريخ » قطب الدين موسى بن الفقيه الشيخ محمد اليونيني
١٣٩ ـ « تاريخ الاسلام » شمس الدين ذهبي
١٤٠ ـ « تاريخ أصبهان » حافظ أبونعيم أحمد بن عبدالله أصفهاني
١٤١ ـ « تاريخ بغداد » أبوبكرأحمد بن علي خطيب بغدادي
١٤٢ ـ «تاريخ بغداد» محمد بن محمود معروف بابن النجار
١٤٣ ـ « تاريخ الخلفاء » جلال الدين سيوطي
١٤٤ ـ « تاريخ الخميس » حسين بن محمد دياربكري
١٤٥ ـ « تاريخ الصحابة » اسماعيل مدني انماطي
١٤٦ ـ « تاريخ صغير » بخاري صاحب صحيح
١٤٧ ـ « تاريخ طبري » أبوجعفر محمد بن جريرطبري
١٤٨ ـ «تاريخ مظفري» ابن أبي الدم ابراهيم بن عبدالمنعم همداني
١٤٩ـ «تاريخ يعقوبي» أحمد بن أبي يعقوب جعفربن وهب بن واضح كاتب عباسي
١٥٠ ـ «تاريخ يميني» أبونصرمحمد بن عبدالجبار عتبي
١٥١ ـ « تأسيس النظر» أبوزيد عبيدالله بن عمربن عيسى دبوسي
١٥٢ ـ « تأويل مختلف الحديث » عبدالله بن مسلم بن قتيبة دينوري

١٥٣ - « تبرالمذاب في بيان ترتيب الاصحاب » أحمد بن محمد الحافي الشافعي

١٥٤ - « تبييض الصحيفة » علامه سيوطي

١٥٥ - « تبيين الحقائق - شرح كنزالدقائق » فخرالدين عثمان بن علي زيلعي

١٥٦ - « التبيين في أسماء المدلسين » سبط العجمي الحلبي

١٥٧ - « تتمة المختصرفي أخبار البشر » ابن الوردي

١٥٨ - « تتمة صواعق محرقة » ابن حجر مكي

١٥٩ - « تتمة معرفة الصحابة » محمد بن عمربن أحمد بن عمر أصفهاني

١٦٠ - «تجريد» محقق طوسي

١٦١ - « تجريد الصحابة » شمس الدين ذهبي

١٦٢ - « التحرير » كمال‌الدين محمد بن عبدالواحد سيواسي ، ابن الهمام .

١٦٣ - « تحفه اثنا عشريه » شاه صاحب دهلوي « كتاب موضوع رد » .

١٦٤ - « تحفة الأحباء من مناقب آل العبا » جمال الدين محدث شيرازي .

١٦٥- «تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف» حافظ مزي

١٦٦ - « تحفة المحبين » ملا نظام الدين

١٦٧- «تحفة بهية في‌طبقات الشافعية» عبدالله بن ابراهيم ، حجازي، شرقاوي

١٦٨-تحفة العراقين - فارسي‌منظوم - أفضل‌الدين ابراهيم بن علي الخاقاني

١٦٩ - «تحفة المحبين» ميرزا محمد بدخشاني

١٧٠ - « تحفة المحبين لال طه ويس » محمود شيخاني قادري

١٧١ - « التحقيق » عبدالعزيز بن أحمد البخاري

١٧٢ - « تحقيق الاشارة الى تعميم البشارة » شيخ عبدالحق دهلوي

١٧٣ - « تخريج أحاديث احياء العلوم » زين الدين عبدالرحيم بن حسين عراقي

١٧٤ - « تخريج احاديث كشاف » ابن حجرعسقلاني « الكاف الشاف »

١٧٥- «تخريج احاديث مختصرابن‌الحاجب» أبو الفدا اسمعيل‌بن‌عمرقرشي‌ابن كثير

١٧٦ ـ « تخريج احاديث منهاج بيضاوي » حافظ زين الدين عراقي

١٧٧ ـ « تدريب الراوي ـ شرح تقريب النواوي » جلال الدين سيوطي

١٧٨ ـ « التدقيقات الراسخات في شرح التحقيقات الشامخات الملقب بسبيل النجاح الى تحصيل الفلاح » مولوي تراب علي

١٧٩ ـ « التدوين » عبد الكريم بن محمد رافعي

١٨٠ ـ « تذكرة الابرار » سيد محمد بخاري

١٨١ ـ « تذكرة الحفّاظ » شمس الدين محمد بن أحمد ذهبي

١٨٢ ـ « تذكرة خواص الامّة » شمس الدين سبط ابن الجوزي

١٨٣ ـ « تذكرة الشعراء » دولت شاه سمرقندي

١٨٤ ـ « تذكرة الموضوعات » عبدالحق بن فضل الله المحمدي الهندي

١٨٥ ـ « تذكرة الموضوعات » محمد بن طاهر بن أحمد مقدسي

١٨٦ ـ « تذكرة الموضوعات » محمد طاهر فتني

١٨٧ ـ « تذكرة الموضوعات » محمد طاهر گجراتي

١٨٨ ـ « تذهيب التهذيب » شمس الدين ذهبي

١٨٩ ـ « تراجم الحفّاظ » ميرزا محمد بدخشاني

١٩٠ ـ « ترجمة منتقي » محمد بن أحمد بن محمد سمرقندي

١٩١ ـ « تسديد القوس في مختصر مسند الفردوس » ابن حجر عسقلاني

١٩٢ ـ « تسلية الفؤاد » مولوي غلامعلي آزاد بلگرامي

١٩٣ ـ « تشييد المطاعن » علامه سيد محمد قلي موسوي نيشابوري ، والد مؤلف

١٩٤ ـ « تطهير الجنان » ابن حجر مكي

١٩٥ ـ « تضريح الاحباب في مناقب الال والأصحاب » حسنعلي محدث

١٩٦ ـ « تعطير الانام في تعبير المنام » عبدالغني بن اسماعيل معروف بابن نابلسي

١٩٧ ـ « تعليق تخريج أحاديث منهاج بيضاوي » حافظ زين الدين عراقي

١٩٨- « تفريح الاحباء في مناقب الآل والاصحاب » ميرزا حسن علي لكهنوي

١٩٩- «تفسير آيات أحكام ، معروف بتفسير أحمدي» ملاجيون، شيخ أحمد صالحي

٢٠٠ - « تفسير ابن كثير » اسمعيل بن عمر بن كثير قرشي دمشقي

٢٠١ - « تفسير أبو حيان » محمد بن يوسف بن حيان أندلسي غرناطي

٢٠٢ - « تفسير أنوري » عبدالوهاب بن محمد بن رفيع الدين بخاري

٢٠٣- « تفسير بحر مواج » شهاب الدين دولتآبادي

٢٠٤- « تفسير البغوي »

٢٠٥ - « تفسير جلالين » حافظ جلال الدين سيوطي

٢٠٦ - « تفسير حسيني » ملا حسين واعظ كاشفي « مواهب عليّه »

٢٠٧ - « تفسير روح المعاني شهاب الدين محمود بغدادي آلوسي زاده

٢٠٨ - « تفسير زاهدي » أبو نصر أحمد بن حسن بن أحمد درواجكي زاده

٢٠٩ - « تفسير شاهي » محمد محبوب عالم

٢١٠ - « تفسير طبري » أبو جعفر محمد بن جرير طبري

٢١١ - «تفسير فتح العزيز» شاه صاحب مؤلف تحفه

٢١٢ - « تفسير كبير » امام فخرالدين محمد بن عمر رازي « مفاتيح الغيب »

٢١٣ - « تفسير محيي الدين » ابن عربي أندلسي

٢١٤ - « تفسير مختصر» جلال الدين محمد بن أحمد محلي

٢١٥- « تفسير واحدي » أبو الحسن علي بن أحمد واحدي

٢١٦ - « التفضيل (كتاب -) » أبو جعفر محمد بن عبدالله اسكافي

٢١٧- « تفهيمات الهيّة » شاه ولي الله دهلوي

٢١٨- « تقريب التهذيب » ابن حجر أحمد بن علي عسقلاني

٢١٩ - « التقرير والتحبير في شرح التحرير» ابن أمير الحاج محمد بن محمد حلبي

٢٢٠ - « التقييد والايضاح لما أطلق وأغلق من كتاب ابن الصلاح » حافظ زين الدين

٢٢١ ـ « تكملة تفسير مفاتيح الغيب » أبو العباس أحمد بن محمد قمولي
٢٢٢ ـ « تكملة مجمع البحار » محمد طاهر فتني كجراتي
٢٢٣ ـ « تكميل الايمان وتقوية الايقان » شيخ عبد الحق دهلوي
٢٢٤ ـ « تلخيص الخبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير » ابن حجر عسقلاني
٢٢٥ ـ « تلخيص سيرت ابن اسحق » ابن هشام أبو محمد عبدالملك
٢٢٦ ـ « تلخيص المستدرك » شمس الدين ذهبي .
٢٢٧ ـ « تلويح شرح توضيح» تفتازاني سعد الدين محمود بن عمر
٢٢٨ ـ «تلويح شرح صحيح بخاري» علاء الدين مغلطاني تركي مصري حنفي
٢٢٩ ـ « تمام الدراية » سيوطي
٢٣٠ ـ « تمويه السفيه » سيف الله بن أسد الله الملتاني
٢٣١ ـ « تمهيد في بيان التوحيد » أبوشكور محمد بن عبدالسعيد بن شعيب
٢٣٢ ـ « تمييز الطيّب من الخبيث » عبدالرحمن بن علي شيباني
٢٣٣ ـ « التنبئة بمن يبعثه الله على رأس كل مأة » سيوطي
٢٣٤ ـ « تنبيه » سيف الله بن أسدالله ملتاني
٢٣٥ ـ « تنزيه الشريعة عن الاخبار الشنيعة الموضوعة » علي بن عراق كناني
٢٣٦ ـ « تنضيد العقود السنيّة بتمهيد الدولة الحسنية » رضي الدين بن محمد الحسيني
٢٣٧ ـ « تنوير الحوالك ـ شرح موطأ مالك » جلال الدين سيوطي
٢٣٨ ـ « تنوير الصحيفة » علامه يوسف بن عبدالهادي الحنبلي
٢٣٩ ـ « توضيح أنور » نجم الدين خضر بن محمد بن علي الرازي
٢٤٠ ـ « توضيح الدلائل على ترجيح الفضائل » شهاب أحمد ايجي
٢٤١ ـ « تهذيب الاثار » محمد بن جرير طبري .
٢٤٢ ـ « تهذيب الاسماء واللغات » أبو زكريا يحيى بن شرف نووي
٢٤٣ ـ « تهذيب التهذيب » ابن حجر عسقلاني

٢٤٤ ـ « تهذيب الكلام » تفتازاني سعد الدين مسعود بن عمر
٢٤٥ ـ « تهذيب الكمال » جمال الدين يوسف بن عبدالرحمن مزي
٢٤٦ ـ « تهذيب اللغه » أبومنصور محمد بن أحمد بن طلحه أزهري
٢٤٧ ـ « تيسير ـ شرح جامع صغير» عبدالرؤوف بن تاج العارفين مناوي
٢٤٨ ـ «تيسيرالقاري بشرح الصحيح البخاري» نور الحق بن الشيخ عبدالحق
٢٤٩ ـ « تيسيرالمطالب السنية» علي بن علي شبر املسي
٢٥٠ ـ « تيسيرالوصول الى جامع الاصول » عبدالرحمن بن علي شيباني
٢٥١ـ «ثبت الكزبري» عبدالرحمن بن محمد بن عبدالرحمن
٢٥٢ ـ « الثغور الباسمة في مناقب السيدة فاطمة» سيوطي
٢٥٣ ـ « الثقات (كتاب) » أبو حاتم محمد بن حبان تميمي بستي
٢٥٤ ـ « ثمارالقلوب في المضاف والمنسوب » أبو منصور عبد الملك بن محمد

« ج »

٢٥٥ ـ « جاسوس على القاموس » أحمد فارس افندي
٢٥٦ ـ « جامع الاصول » مجدالدين ابن الاثير جزري
٢٥٧ـ «جامع الاصول» شيخ أحمد كمشخانوي الخالدي
٢٥٨ ـ « جامع الاصول » معمر كثير
٢٥٩ ـ « جامع بيان العلم » أبوعمر يوسف بن عبدالله ابن عبدالبر نمري قرطبي
٢٦٠ ـ « جامع السلاسل» مجدالدين بدخشاني
٢٦١ـ « الجامع الصحيح » محمد بن عيسى ترمذي
٢٦٢ ـ « جامع صغير » جلال الدين سيوطي
٢٦٣ـ « جامع مسانيد أبوحنيفة » أبوالمؤيد محمد بن محمود خوارزمي
٢٦٤ ـ « جذاب القلوب الى ديار المحبوب » الشيخ عبدالحق دهلوي
٢٦٥ ـ «الجرح والتعديل» ابن أبي حاتم

٢٦٦ - « جزء في علل الحديث » أبوحفص عمر بن أحمد معروف بابن شاهين

٢٦٧ - «جعفريات» أبوالحسن روياني شافعي

٢٦٨ - « جلاء النظر في دفع شبهات ابن‌حجر» اسماعيل بن سليمان كردي بصري

٢٦٩ - « الجمع بين‌الصحاح الستة » أبوالحسين رزين بن معاويه عبدري

٢٧٠ - « الجمع بين الصحيحين» أبوعبدالله محمد بن فتوح بن عبدالله أزدي

٢٧١ - « جمع الجوامع » حافظ جلال الدين سيوطي .

٢٧٢ - « جمع الفوائد » محمد بن محمد بن سليمان فاسي روداني مغربي

٢٧٣ - « جنة ، في الأسوة الحسنة بالسنة » محمد صديق حسن خان قنوجي

٢٧٤ - « جواهر العقدين في فضل الشرفين : شرف العلم الجلي والنسب العلي »
نور الدين علي بن عبدالله سمهودي

٢٧٥ - « جواهر مضية في طبقات الحنفية » عبدالقادر بن محمد قرشي

٢٧٦ - « جواهرالنفائس » أحمد بن ابراهيم

٢٧٧ - «الجوهر النقي في‌الرد على البيهقي» ابن التركماني علاء الدين علي‌بن‌عثمان

« ح »

٢٧٨ - « حاشية أنساب سمعاني » ميرزا محمد بدخشي

٢٧٩ - « حاشية تفسيربيضاوي» ملاعصام

٢٨٠ - « حاشية جامع صغير سيوطي » شيخ محمد بن سالم بن أحمد مصري

٢٨١ - «حاشية روض‌الأخيار» محمد بن قاسم بن يعقوب اماسي

٢٨٢ - « حاشية شرح بردة » ابراهيم ماجوري

٢٨٣ - « حاشية شرح تجريد قوشجي » صدرالدين شيرازي

٢٨٤ - « حاشية شرح عقائد عضدي » حسين خلخالي

٢٨٥ - «حاشية مشكوة» ميرسيد شريف جرجاني

٢٨٦ - « حبيب السير في أخبار أفراد البشر » غياث الدين خواند أمير

٢٨٧ ـ « حجة الله البالغة » شاه ولي الله دهلوي

٢٨٨ ـ « حديث الطير » محمد بن جرير الطبري

٢٨٩ ـ «حديقة الحديقة وشريعة الطريقة» ابو المجد حكيم سنائي شاعر معروف

٢٩٠ ـ « حرز ثمين شرح حصن حصين » ملا علي قاري

٢٩١ ـ « حرز وصين » فخر الدين

٢٩٢ ـ « حسن المحاضره في أخبار مصر والقاهرة » جلال الدين سيوطي

٢٩٣ ـ «حسن المقصد في عمل المولد» سيوطي

٢٩٤ ـ « حصر الشارد » محمد عابد بن أحمد علي سندي

٢٩٥ ـ « حصول المأمول من علم الاصول » مولوي صديق حسن خان

٢٩٦ ـ « حطة في ذكر الصحاح الستة » محمد صديق حسن خان قنوجي

٢٩٧ ـ « الحظ الاوفر في الحج الاكبر » ملا علي قاري

٢٩٨ ـ « الحق المبين في فضائل أهلبيت سيد المرسلين » محمد رشيد الدين خان

٢٩٩ ـ « حلية الأولياء » حافظ أبو نعيم أصفهاني

٣٠٠ ـ « حياة الحيوان » كمال الدين محمد بن عيسى ، أدميري

٣٠١ ـ « حياة الذاكرين » سيد محمود شيخاني قادري

« خ »

٣٠٢ ـ « الخراج (كتاب ـ) » قاضي أبو يوسف يعقوب بن ابراهيم

٣٠٣ ـ « الخرائج والجرائح » قطب الدين سعيد بن هبة الله الراوندي

٣٠٤ ـ « خريدة القصر وجريدة أهل العصر » عماد الدين كاتب

٣٠٥ ـ « خزانة الأدب » تقي الدين علي بن حجت حموي

٣٠٦ ـ « خزانة الأدب » شيخ عبد القادر بن عمر بغدادي

٣٠٧ ـ « خصائص » أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب نسائي

٣٠٨ ـ « خصائص أمير المؤمنين عليه السلام » عيسى بن محمد الثعالبي

٣٠٩ ـ « الخصائص العلوية على سائر البرية » أبو الفتح محمد بن علي نطنزي

٣١٠ ـ « الخصائص الكبرى » حافظ جلال الدين سيوطي

٣١١ ـ « خصال » أبوجعفر محمد بن على بن الحسين بن موسى بن بابويه القمي

٣١٢ ـ « خطبة سيره نبويه » أحمد بن زيني بن أحمد الشافعي المشهور بدحلان

٣١٣ ـ « خلاصة الأثر في أعيان القرن الحادي عشر » محمد بن فضل الله محبي

٣١٤ ـ « خلاصة التذهيب » صفي الدين خزرجي .

٣١٥ ـ « خلاصة في أصول الحديث » حسين بن عبدالله طليبي

٣١٦ ـ « خلاصة المناقب » نورالدين جعفر بن سالار المعروف بأمير ملا خليفة

٣١٧ ـ « خلاصة الوفاء » نورالدين سمهودي

« خميس » ـ «تاريخ الخميس»

٣١٨ ـ « خيرات الحسان » علامة ابن حجر

« د »

٣١٩ ـ « دراسات اللبيب في الأسوة الحسنة بالحبيب » محمد معين بن محمد سندي

٣٢٠ ـ « دراية حديث الولاية » أبوسعيد مسعود بن ناصر السجستاني

٣٢١ ـ « الدر العوال ، لحل ألفاظ بدء الامال » محمد بن محمد مصري

٣٢٢ ـ « الدر اللقيط من البحر المحيط » تاج الدين أحمد بن عبدالقادر قيسي

٣٢٣ ـ « درمختار » محمد بن علي الحصكفي

٣٢٤ ـ « درمنثور(تفسير) » حافظ سيوطي

٣٢٥ ـ « در نثير ـ مختصر نهاية ابن أثير » جلال الدين سيوطي

٣٢٦ ـ « الدر النضيد » شيخ الاسلام أحمد بن يحيى بن محمد حفيد هروي

٣٢٧ ـ « الدرالمنظم في السر الاعظم » كمال الدين شافعي

٣٢٨ ـ « در اليتيم » نور الدين بن اسماعيل سليماني نزيل رامپور

٣٢٩ ـ « درة التحقيق في نصرة الصديق » محمد فاخر اله آبادي

٣٣٠ ـ « درر السمطين في فضائل المصطفى والمرتضى والبتول والسبطين » جمال الدين محمد بن يوسف الزرندي

٣٣١ ـ « دررسنية فيما علا من الاسانيد الشنوائية » محمد بن شيخ علي شنوائي

٣٣٢ ـ « الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة » ابن حجر عسقلاني

٣٣٣ ـ « درر منتثره » جلال الدين سيوطي

٣٣٤ ـ « دستور الحقائق » فخر الدين هانسوي

٣٣٥ ـ « دلائل النبوة » أبو نعيم أصفهاني

٣٣٦ ـ «دول الاسلام» شمس الدين ذهبي

٣٣٧ ـ « ديوان » سعدي شيرازي

« ذ »

٣٣٨ ـ « ذخائر العقبى في مناقب ذوي القربى » محب الدين أحمد طبري مكي

٣٣٩ ـ « ذخيرة العقبى في ذكر فضائل أئمة الهدى » عاشق عليخان دهلوي

٣٤٠ ـ « ذخيرة المآل في شرح عقد جواهر اللال » أحمد بن عبدالقادر عجيلي

٣٤١ ـ « الذرية الطاهرة » أبو بشر محمد بن أحمد أنصاري دولابي

٣٤٢ ـ «ذيل كتاب تاريخ بغداد» محب الدين محمد بن محمود بغدادي ، ابن النجار

٣٤٣ ـ « ذيل ضوء لامع » جارالله بن فهد مكي[ج٢ص٦٠٩]

٣٤٤ ـ « ذيل طبقات حنبليه » زين الدين عبدالرحمن ، ابن رجب دمشقي

٣٤٥ ـ « ذيل اللئالي المصنوعة » جلال الدين سيوطي

٣٤٦ ـ «ذيل المذيّل» أبو جعفر محمد بن جرير طبري

« ر »

٣٤٧ ـ « ربيع الأبرار» جار الله زمخشري

٣٤٨ ـ « رجال صحيحين » أسماء رجال الصحيحين

٣٤٩ ـ « رجال مسند أبي حنيفة » محمد بن محمود الخوارزمي

٣٥٠ ـ « رجال مشكوة » ـ «أسماء رجال مشكوة »

٣٥١ ـ « رجال مشكوة » ولي الدين خطيب

٣٥٢ ـ « رسالهٔ أسانيد » شيخ أحمد نخلي

٣٥٣ ـ « رسالهٔ أسانيد » محمد أميرأزهري

٣٥٤ ـ « رسالة الهام الحجر فيمن زكى ساب أبي بكر» سيوطي

٣٥٥ ـ « رسالهٔ درائبات فضيلت قرون ثلاثه » جلال الدين سيوطي

٣٥٦ ـ « رسالهٔ درعقيده شاه ولي الله دهلوي » عبدالعزيز شاه صاحب

٣٥٧ ـ «رسالهٔ در فضائل وأحوال أئمه أطهار» شيخ عبد الحق دهلوي

٣٥٨ ـ «رسالة الدنية» أبوحامد محمد بن محمد غزالي

٣٥٩ ـ « رسالة رد البدعة درفضائل أميرالمؤمنين عليه السلام » ميرزا محمد بدخشي

٣٦٠ ـ «رسالة زادالسير في الفهرست الصغير» سيوطي

٣٦١ ـ «رسالهٔ عقائد» ملا يعقوب بنباني لاهوري

٣٦٢ ـ «رسالة علية في الأحاديث النبوية» ملاحسين بن علي واعظ كاشفي

٣٦٣ ـ «رسالهٔ فصول أربعة» محمد معصوم بابا سمرقندي

٣٦٤ ـ «رسالة قواميّه» أبوالمظفرمنصوربن محمد سمعاني«فضائل الصحابة»

٣٦٥ ـ « رساله كلاميه » شيخ أحمد بن عبدالاحد عمري ، مجدد سهرندي

٣٦٦ ـ « رسالة مدح أهل البيت » عمرو بن بحربصري ، جاحظ

٣٦٧ ـ « رسالة مدح خلفاء » شيخ الاسلام عزالدين عبدالعزيز سلمي دمشقي

٣٦٨ ـ « رسالهٔ مناقب شافعي » فخر رازي

٣٦٩ ـ « رسالهٔ منتهى العقول » سيوطي

٣٧٠ ـ « رساله منصب رياست » محمد اسماعيل دهلوي برادر ثقه عبدالعزيز

٣٧١ ـ « رسالهٔ موضات » ملا علي قاري

٣٧٢ ـ « رشحات » ملا حسين بن علي واعظي كاشفي

٣٧٣ - « رمز الحقائق - شرح كنز الدقائق » بدر الدين محمود بن أحمد عيني

٣٧٤ - « روض الاخيار المنتخب من ربيع الابرار » محي الدين محمد ابن الخطيب

٣٧٥ - « الروض الانف » عبدالرحمن بن عبدالله سهيلي

٣٨٦ - « روض باسم » محمد بن ابراهيم معروف بابن الوزير

٣٧٧ - « روض المناظرفي علم الاوائل والاواخر» أبوالوليد محمد بن الشحنه حلبي

٣٧٨ - « روضة » حسين بن حمدان

٣٧٩ - « روضة الاحباب في سير النبي والال والاصحاب » جمال الدين شيرازي .

٣٨٠ - « روضة الشهداء » حسين بن علي كاشفي بيهقي

٣٨١ - «روضة الصفا » بريده

٣٨٢ - « روضة الصفا » محمد بن خاوند شاه بن محمود هروي

٣٨٣ - « روضة العلماء » علي بن يحيى الزندوبستي

٣٨٤ - « روضة الفردوس ـ مختصرفردوس الأخبار » سيد علي همداني

٣٨٥- « روضه نديّه ـ شرح تحفه علويه » محمد بن اسمعيل أميريماني صنعاني

٣٨٦ - « رياض الزاهرة » عبدالله بن محمد مطيري

٣٨٧ - « رياض الفضائل » شيخ محمد الواعظ الهروي

٣٨٨ - « رياض مستطابه » عماد الدين يحيى بن أبي بكر عامري

٣٨٩ - « رياض نضره » محب الدين أحمد بن عبدالله طبري

٣٩٠ - « ريحانة الالبّاء » شهاب الدين أحمد خفاجي

« ز »

٣٩١ - « زاد المسير » ابن الجوزي

٣٩٢ - « زاد المسير» جلال‌الدين سيوطي

٣٩٣ - « زاد المعاد في هدى خيرالعباد » ابن قيم الجوزيه

٣٩٤ - « زبدة المقاصد في تجريد الزوائد » عبدالحق محمدي هندي

٣٩٥ - « زهرالاداب وثمرالالباب » ابراهيم بن علي حصري قيرواني
٣٩٦- « زوائد المناقب أحمد حنبل » عبدالله بن أحمد حنبل
٣٩٧ - « زين الفتى فى تفسير سورة هل أتى » أحمد بن محمد بن علي عاصمي
« س »
٣٩٨ - « سبحة المرجان » مولوي غلام علي آزادي بلگرامي
٣٩٩- « السبعين في فضائل أميرالمؤمنين » سيد علي همداني
٤٠٠ - « سبل الهدى والرشاد في سيرة خيرالعباد » شمس الدين دمشقي صالحي
٤٠١ - « سراج منير (تفسير ـ) » محمد بن أحمد شربيني خطيب
٤٠٢-«سراج منير- شرح جامع صغير» علي بن أحمد عزيزي بولاقي
٤٠٣- « سراج وهّاج ـ من كشف مطالب صحيح مسلم بن الحجاج» مولوي قنوجي
٤٠٤ -« سرالشهادتين » شاه صاحب دهلوي
٤٠٥ - « سعادة الكونين في بيان فضائل الحسنين » محمد اكرام الدين دهلوي
٤٠٦-« سلك الدرر في أعيان القرن الثاني عشر» محمد خليل بن علي المرادي
٤٠٧ - « سمط المجيد في تلقين الذكر لاهل التوحيد » شيخ أحمد القشاشي
٤٠٨ - « السنة (كتاب ـ) » أبوأحمد بن عمرونبيل ، ابن أبي عاصم شيباني
٤٠٩- « سنن ابن ماجه » محمد بن يزيد قزويني
٤١٠ - «سنن أبوداود » سليمان بن أشعث سجستاني
٤١١ - « سنن (صحيح) » ترمذي
٤١٢ - « سنن نسائي » أحمد بن شعيب
٤١٣- « السنن الكبرى » أحمد بن الحسين بيهقي
٤١٤ - « سهام ثاقبة » اسحاق هروي
٤١٥ - « سيرالاقطاب » الله ديا بن عبدالرحيم چشتي عثماني
٤١٦ - « سير الاقطاب » مولوى حسن زمان

٤١٧- «سيرالاولياء» سيد محمد بن محمود كرماني

٤١٨ - « سيرالنبلاء » شمس الدين ذهبي

٤١٩ - « سيره » ابن هشام

٤٢٠ - « سيره نبوي » أحمد بن زيني رحلان شافعي

٤٢١- « السيرة النبوية » محمد بن مبارك بن محمد الكرماني

٤٢٢- « سيف صارم ، في قطع عضد الظالم» فاضل ابراهيم بن جاربردی

٤٢٣ - « سيف مسلول » قاضي سناء الله پاني پتي

«ش»

٤٢٤ - « شبح الحق » علامه حلي

٤٢٥ - « شبح الوصول الى اصطلاح أحاديث الرسول » محمد صديق حسن خان

٤٢٦ - « شجرة طيبة » غلام علي آزاد بلگرامي

٤٢٧ - « شرح أحكام » ولي الدين أبو زرعه أحمد بن عبدالرحيم العراقي

٤٢٨ - « شرح احياء العلوم » محمد مرتضى واسطي زبيدي

٤٢٩ - « شرح أسماء النبي ﷺ » علامه ذوالنسبين

٤٣٠ - « شرح ألفية الحديث » زين الدين عراقي

٤٣١- « شرح تجريد » علي قوشچي

٤٣٢ - « شرح تهذيب الكلام » ملا يعقوب لاهوري

٤٣٣ - « شرح جمع الجوامع سيوطي » جلال الدين مجلسي

٤٣٤ - « شرح ديوان أبو العلاء » أبومحمد قاسم بن الحسين بن محمد الخوارزمي

٤٣٥ - « شرح ديوان منسوب بجناب أميرالمؤمنين عليه السلام » كمال الدين حسين ميبدي

٤٣٦ - « شرح رساله اعتقاديه » فضل بن روزبهان خنجي شيرازي

٤٣٧ - « شرح رسالة زوراء » جلال‌الدين دواني

٤٣٨ - « شرح سفر السعادة » شيخ عبد الحق دهلوي

٤٣٩ - «شرح السنّه» محيي السنّه حسين بن مسعود فراء بغوي

٤٤٠ - « شرح شفاء قاضی عیاض » أبوذر أحمد بن ابراهيم حلبي

٤٤١ - « شرح شفاء قاضي عياض » ملا علي قاری ، علي بن سلطان محمد هروي

٤٤٢ - « شرح الشمائل ترمذی » ابن روزبهان خنجي شيرازي

٤٤٣ - « شرح شمائل ترمذي » حاج محمد بلخي

٤٤٤ - « شرح الصدور بشرح حال الموتى والقبور » جلال الدين سيوطي

٤٤٥ - «شرح صحيح مسلم» محمد بن خلفه وشتاني أبي

٤٤٦ - « شرح صحيح مسلم » محمد بن محمد بن يوسف سنوسي

٤٤٧ - « شرح عقائد عضدي » ملا جلال دواني

٤٤٨ - « شرح فصوص الحكم » شيخ مؤيد الدين جندي

٤٤٩ - « شرح قصيدة برده » زين الدين خالد بن عبدالله أزهري

٤٥٠ - « شرح قصيدة برده » ملا عصام

٤٥١ - « شرح قصيده تائيه فارضيه » سعيد الدين محمد بن أحمد فرغاني

٤٥٢ - « شرع فارسي مشكوة » شيخ عبدالحق دهلوي

٤٥٣ - « شرح فقه أكبر » ملا علي قاري

٤٥٤ - « شرح كنزالدقائق » عثمان بن علي زيلعي

٤٥٥ - « شرح كنز الدقائق » محمود بن محمد عيني

٤٥٦ - « شرح گلشن راز » شمس الدين محمد بن يحيى بن علي الجيلاني

٤٥٧ - « شرح مثنوي ملای رومی » مولای عبد العلي معروف به بحر العلوم

٤٥٨ - «شرح مختصرالاصول» عضدالدين ايجى

٤٥٩ - « شرح مختصرالاصول ابن حاجب » قاضي عضد الدين رژه‌یی

٤٦٠ - « شرح مختصرتلخيص المفتاح » تفتازانی

٤٦١ - « شرح مسلّم الثبوت » ولی‌الله بن حبيب‌الله لكهنوى

٤٦٢ - « شرح مصابيح (الميسر) » فضل الله بن حسين توربشتي حنفى

٤٦٣ - « شرح مطول تلخيص المفتاح » تفتازاني

٤٦٤ - « شرح مفتاح غيب الجمع والوجود » علامه شمس‌الدين فنازي

٤٦٥ - « شرح مقاصد » سعد الدين مسعود بن عمر تفتازاني

٤٦٦ - « شرح مقامات حريرى » ناصر الدين عبد السيد مطرزى

٤٦٧ - « شرح منهاج بيضاوى » برهان الدين عبيدالله بن محمد عبرى فرغاني

٤٦٨ - «شرح منهاج بيضاوى» محمد بن محمد بن عبدالرحمن قاهرى

٤٦٩ - « شرح منهاج الوصول الى علم الاصول » بيضاوى عبيدالله بن محمد

٤٧٠- « شرح مواقف » ميرسيد شريف جرجاني

٤٧١ - « شرح مواهب لدنيّه » محمد بن عبدالباقي زرقاني

٤٧٢ - «شرح موطأ» محمد بن عبدالباقي زرقاني

٤٧٣ - « شرح نهج البلاغه » عبدالحميد بن هبةالله ابن أبي الحديد مدائني

٤٧٤ - « شرح هدايه» بدرالدين محمود بن أحمد عيني

٤٧٥ - « شرف النبوه ، شرف المصطفى » أبوسعد عبدالملك بن محمد نيشابورى

٤٧٦ - « الشريعه (كتاب -) » أبوبكر محمد بن الحسين آجرى

٤٧٧ - « الشفاء » ابن سبع أندلسي

٤٧٨- «الشفاء ، بتعريف حقوق المصطفى ﷺ » قاضى عياض يحصبي

٤٧٩ - « شفاء الأسقام في زيارة خير الانام » تقي الدين علي سبكي

٤٨٠- « شقائق نعمانيه » أحمد بن مصطفى طاشكبرى زاده

٤٨١ - « شوارق النصوص » محمد فاخر اله آبادى

٤٨٢ - « شواهد النبوه » عبدالرحمن بن أحمد جامعي

٤٨٣ - « شوكه عمريه » فاضل رشيد

« ص »

٤٨٤ - « صبح الاعشى » قلقشندى

۴۸۵ - « صبح صادق ـ شرح منار » ملا نظام الدين سهالوى

۴۸۶ - « صحاح اللغه » أبو نصر اسمعيل بن حماد جوهرى

۴۸۷ - « صحيح » أبو حاتم محمد بن حبان البستى

۴۸۸ - « صحيح (جامع) » محمد بن اسمعيل بخارى

۴۸۹ - « صحيح (جامع) » ترمذى أبو عيسى محمد بن عيسى بن سوره

۴۹۰ - « صحيح » مسلم بن حجاج قشيرى

۴۹۱ - «صحيفة الرضا» امام علي بن موسى الرضا عليه السلام

۴۹۲ - « صراط سوي في مناقب آل النبى » محمود بن محمد بن علي شيخانى

۴۹۳ - « صواعق محرقه » شهاب الدين أحمد بن محمد بن علي ابن حجرهيثمى

۴۹۴ - « صواقع » نصر الله كابلى

«ض»

۴۹۵ - « الضعفاء والمتروكين (كتاب -) » بخارى

۴۹۶ - « الضعفاء والمتروكين (كتاب -) » نسائى

۴۹۷ - « ضميمة أغصان أربعه » مولوى محمد انعام الله بن ولى الله

۴۹۸ - « ضوء لامع لاهل القرن التاسع » شمس الدين سخاوى

۴۹۹ - « ضوء المعالى ـ شرح قصيده بدء الامالى » ملا علي قارى

« ط »

۵۰۰ - « الطالبيين (كتاب -) » أبوبكر محمد بن عمر تميمي ، ابن الجعابى

۵۰۱ - « طبقات » ابن سعد محمد بصرى كاتب واقدى

۵۰۲ - « طبقات الحفاظ » جلال الدين عبدالرحمن سيوطى

۵۰۳ - « طبقات الحنابله » عبد الرحمن بن أحمد معروف بابن رجب

۵۰۴ - « طبقات حنفيه موسوم به (كتائب اعلام الاخيار) » محمود بن سليمان كفوى

۵۰۵ - « طبقات شافعية » ابن قاضى شهبه

٥٠٦- «طبقات الشافعيه» تقي‌الدين أبوبكر أسدى
٥٠٧ - « طبقات الشافعيه » عبدالرحيم أسنوى
٥٠٨ - « طبقات الشافعيه » عبد الوهاب سبكي
٥٠٩ - « طبقات القراء » شمس الدين محمد بن محمد الجزرى
٥١٠ - « طبقات المفسرين » شمس الدين محمد بن علي بن أحمد داودى مالكي
٥١١ - « الطرائف في معرفة مذاهب الطوائف » رضي الدين علي بن موسى
٥١٢ - « طرق حديث اني تارك فيكم الثقلين (كتاب ـ) » محمد بن طاهر شيباني
٥١٣ - « طرق حديث الطير » محمد بن جرير الطبرى
٥١٤ - « طرق حديث الطير » أبو بكر أحمد بن موسى بن مردويه
٥١٥ - « طرق حديث الطير » أبوطاهر محمد بن أحمد معروف بابن حمدان
٥١٦ - « طرق حديث الطير » أبو عبدالله حاكم نيسابورى
٥١٧ - « طرق حديث الطير » شمس الدين ذهبي
٥١٨ - « طرق حديث الطير (كتاب الطير) » ابن عقده أحمد بن محمد كوفي
٥١٩ - « طرق حديث الطير(كتاب الطير) » حافظ أبونعيم أحمد بن‌عبدالله اصفهاني
٥٢٠ - « طريقه مثلى » مولوى صديق حسن خان قنوجي
٥٢١ - « طوالع الانوار » ناصر الدين بيضاوى

« ع »

٥٢٢ - «العبر في خبر من غبر» شمس الدين ذهبي
٥٢٣ - «عثمانيه» جاحظ
٥٢٤ - « عجالة الراكب وبلغة الطالب » عبدالغفار بن ابراهيم علوى عكى عدنانى
٥٢٥ - « العرائس (تفسير ـ) » أبواسحق أحمد بن محمد بن ابراهيم ثعلبى
٥٢٦ - « عصمة الانبياء » عبدالله بن حسن الدين أنصارى معروف بمخدوم الملك
٥٢٧ - «عقد ثمين في تاريخ البلد الامين » تقي الدين محمد بن أحمد فاسي

٥٢٨ ـ «العقد الفريد» أحمد بن عبد ربه قرطبي

٥٢٩ ـ « العقد النبوى والسر المصطفوى » شيخ بن عبدالله ، ابن عيدروس يمني

٥٣٠ ـ « عقود الجمان في مناقب النعمان » محمد بن علي بن يوسف الدمشقي

٥٣١ ـ « عقيدة الشهدة فى شرح قصيدة البردة » عمر بن أحمد خربوني حنفي

٥٣٢ ـ « العلل » أبوالحسن على بن عمر دار قطني

٥٣٣ ـ « العلل» عبدالرحمن بن أبي‌حاتم رازي

٥٣٤ ـ «العلل المتناهية في الاحاديث الواهية» ابن الجوزى

٥٣٥ ـ «علم شامخ في ايثار الحق على الأدباء والمشايخ» صالح بن مهدى المقبلي

٥٣٦ ـ «علوم الحديث» ابن الصلاح تقي الدين أبو عمرو عثمان بن عبدالرحمن

٥٣٧ ـ «عمدة» يحيى بن حسن أسدى حلبي معرف بابن بطريق

٥٣٨ ـ «عمدة الأحكام» عبدالغني بن عبدالواحد جماعيلى مقدسي

٥٣٩ ـ «عمدة القارى ـ شرح صحيح بخارى» بدرالدين محمود بن أحمد عيني

٥٤٠ ـ «عنايه» أكمل الدين محمد بن‌محمود بابرتي

٥٤١ ـ «عوارف المعارف» شهاب الدين أبوحفص عمر بن محمد السهروردى

٥٤٢ ـ «العواصم والقواصم» قاضى أبوبكر ابن عربي مالكي

٥٤٣ ـ «عين الاصابه» جلال الدين سيوطي

٥٤٤ ـ «عيون الاخبار» ابن قتيبه دينورى

« غ »

٥٤٥ ـ «غاية المرام بأخبارسلطنة البلد الحرام» عبدالعزيز بن عمربن فهد مكي

٥٤٦ ـ «غرائب القرآن» (تفسير ـ) نظام‌الدين حسن بن‌محمد نيشابورى أعرج

٥٤٧ ـ «غرائب مالك» أبوالحسن على بن محمد دارقطني

٥٤٨ ـ «غرة الراشدين» رشيدالدين خان دهلوى

٥٤٩ ـ «غرة الراشدين» فاضل رشيد ملك خان دولت آبادى

۵۵۰ ـ «غنية الطالبين» غوث حضرات سنيه [مقصود کتابی است در آداب تصوف ازشيخ عبدالقادر گيلانی که بنام «الغنية لطالبي طريق الحق عزوجل» مکرربطبع رسيده است . م] .

۵۵۱ـ «الغيبة ، لسادة المشايخ الطريقة العلوية الحسينية» شيخ بن علي الجفری

« ف »

۵۵۲ ـ «فائق» جارالله زمخشری

۵۵۳ ـ «فتاوی الحديثه» أحمد بن حجر مکي هيثمي

۵۵٤ ـ «فتح الباری» ابن حجر عسقلاني

۵۵۵ ـ «فتح البيان (تفسيرـ) » مولوی صديق حسن خان

۵۵٦ ـ «فتح العزيز (تفسير ـ) » شاه صاحب (مؤلف تحفه)

۵۵۷ ـ «فتح الغدير» کمال‌الدين محمد بن عبد الواحد سيواسي ، ابن همام

۵۵۸ ـ « فتح القريب في شرح شواهد مغني اللبيب » جلال الدين سيوطي

۵۵۹ ـ « الفتح المبين » أحمد بن زينی دحلان

۵٦۰ ـ « فتح المتعال في مدح النعال » شيخ أحمد بن محمد مقری

۵٦۱ ـ «فتح المغيث ، شرح الفية الحديث عراقي » شمس الدين سلخاوی

۵٦۲ ـ « فتح الموالي النظير بشرح جامع الصغير » محمد بن حجازی شعرانی

۵٦۳ ـ « فتوحات أحمديه » شيخ سليمان جمل

۵٦٤ ـ «فتوحات مکيه» ابن عربي

۵٦۵ ـ « فتوح البلدان » أحمد بن يحيی بلاذری

۵٦٦ ـ « فتوح شام » أبواسماعيل محمد بن عبدالله ازدی

۵٦۷ ـ «فتوح‌الشام» واقدی

۵٦۸ ـ «فرائد السمطين في فضائل المرتضی والبتول والسبطين» صدرالدين حموئي

٥٦٩ ـ « فردوس الاخبار » ديلمي

٥٧٠ ـ «فصل الخطاب » محمد بن محمد بخاری نقشبندی ، خواجه پارسا

٥٧١ ـ « فصوص الحکم » محيي الدين بن العربي

٥٧٢ ـ «فصول مهمه في معرفة الائمه» نورالدين علي بن‌محمد مکی ابن‌الصباغ

٥٧٣ ـ «الفصول والمجالس» سيد مرتضی علم الهدی

٥٧٤ ـ «فضائل» أحمد بن محمد بن حنبل

٥٧٥ ـ «فضائل‌جناب أميرالمؤمنين عليه السلام» محمد بن يوسف بن محمدالکنجي‌الشافعي

٥٧٦ ـ «فضائل الخلفاء» أبوالفتوح أسعد بن محمود عجلي اصفهاني

٥٧٧ ـ «فضائل شافعي» امام فخر رازی

٥٧٨ ـ «فضائل‌الصحابه» : «رساله قواميه»

٥٧٩ ـ «فضائل الصحابه» خيثمة بن سليمان

٥٨٠ ـ «فضائل القرآن» أبوبکر عبدالله بن محمد أموی بغدادی، ابن أبي‌الرضا

٥٨١ ـ «فلك مشحون» جلال‌الدين سيوطي

٥٨٢ ـ «فوائد سميه ـ شرح فرائد سنيه» محمد بن‌حسن بن أحمدکواکبي‌مفتي حلب

٥٨٣ ـ « فوائد مجموعه في‌الأحاديث الموضوعه » علامه شوکاني

٥٨٤ ـ «فوات الوفيات» محمد بن شاکر بن أحمد کتبي

٥٨٥ ـ «فواتح» حسين بن معين الدين يزدی ميبدی

٥٨٦ ـ «فواتح الرحموت ، شرح مسلّم الثبوت» مولوی عبدالعلی سهالوی

٥٨٧ ـ «فوزکبير» شاه ولي الله دهلوی

٥٨٨ ـ «فيض القدير ـ شرح جامع‌صغير» عبدالرؤوف بن تاج العارفين مناوي

« ق »

٥٨٩ ـ « قاموس محيط » مجدالدين محمد بن يعقوب فيروزآبادی

٥٩٠ ـ «قانون الموضوعات» محمد بن طاهر فتني گجراتي

٥٩١- « قرة الاعيان ومسرة الاذهان » سليم فارس أفندى

٥٩٢- «قرة العينين» شاه ولى الله دهلوي

٥٩٣- «قصص الانبياء» محمد بن عبد الله الكسائي

٥٩٤- «قمر الاقمار، حاشيه نور الانوار(شرح المنار) » محمد بن عبدالحليم لكهنوى

٥٩٥ - «قوت المغتذى على جامع الترمذى» جلال الدين سيوطي

٥٩٦ - «القول الجلي في فضائل علي» جلال الدين سيوطي

٥٩٧- «قول مبنى» شمس الدين محمد سنحاوى

٥٩٨- « قول مستحسن في فخر الحسن » مولوى حسن زمان

٥٩٩ - « القول المسدد في الذب عن مسند أحمد » ابن حجر عسقلاني

٦٠٠- «القول المفيد في أدلة الاجتهاد والتقليد» علامه شوكاني

٦٠١- «قيافه نامه» سيد محمد طالقاني

« ك »

٦٠٢- « كاشف-شرح مشكوة» حسن بن محمد طيبي

٦٠٣- «الكاشف في أسماء الرجال» شمس الدين ذهبي

٦٠٤- « الكاشف في معرفة من له رواية من كتب السنة » شمس الدين ذهبى

٦٠٥- « الكاف الشاف في تخريج أحاديث الكشاف» : «تخريج أحاديث كشاف»

٦٠٦- «كافي » أبو جعفر محمد بن يعقوب الكليني

٦٠٧- «كامل(تاريخ-) » ابن الاثير جزري ، عز الدين على بن محمد شيبانى

٦٠٨- «كتائب أعلام الاخيار» محمود بن سليمان كفوى

٦٠٩- «كتاب التحقيق » عبدالعزيز بن أحمد نجاري

٦١٠- «كتاب التعبير» أبوسعيد عبدالملك بن محمد خر گوشي

٦١١- «كتاب المحصول» امام فخررازى

٦١٢- «كشاف (تفسير-) » جارالله زمخشرى

٦١٣ـ « كشف الأحوال في نقد الرجال » عبدالوهاب مدراسی

٦١٤ ـ « كشف الاسرار ـ شرح اصول بزودی » عبدالعزيز بن أحمد بخاری

٦١٥ ـ « كشف الاسرار ـ شرح المنار » عبدالله بن أحمد ، حافظ الدين نسفی

٦١٦ ـ « كشف الحثيث عمن رمی بوضع الحديث » ابراهيم سبط ابن العجمی

٦١٧ ـ « كشف الظنون » مصطفی بن عبدالله قسطنطينی (حاجی خليفه)

٦١٨ ـ « كشف الغمه » علی بن عيسی اربلی

٦١٩ ـ « كشف المحجوب لارباب القلوب » علی بن عثمان غزنوی

٦٢٠ ـ « الكشف والبيان عن تفسيرالقرآن » أبواسحق أحمد بن محمد ثعلبی

٦٢١ـ « كشف اليقين » جمال‌الدين حسن بن يوسف بن‌علی بن مطهرالحلی

٦٢٢ ـ « كشكول فيما جری علی آل الرسول »

٦٢٣ ـ « كفاية الطالب » محمد بن يوسف گنجی حافظ

٦٢٤ ـ « كفايه » جلال الدين خوارزمی كرمانی

٦٢٥ـ « كفاية المتطلع » شيخ تاج الدين دهان مكی

٦٢٦ ـ « الكمال » حافظ عبدالغني مقدسي

٦٢٧ ـ « الكمال » محمد بن اسماعيل فزاری

٦٢٨ ـ « كمال الدين وتمام النعمة » ابن بابويه

٦٢٩ ـ « كنز البراهين الكسبية والاسرار الوهبية الغيبيه » شيخ بن علي العلوي

٦٣٠ ـ « كنز العمال » ملا علي متقي

٦٣١ ـ « كنوز الحقائق » عبدالرؤوف مناوي

٦٣٢ ـ « كواكب دراري ـ شرح صحيح بخاري » كرماني

٦٣٣ « كوكب منير ، شرح جامع صغير » شمس الدين محمد علقمي

٦٣٤ ـ « گنج سعادت » خواجه خواند محمود خوارزمي نقشبندي

« ل »

٦٣٥ ـ « لالى مصنوعه » جلال الدين سيوطي

٦٣٦ ـ « لالى منصوره » بدرالدين محمد بن بهادر زركشي

٦٣٧ ـ « لباب التأويل فى معاني التنزيل (تفسير) » علاء الدين علي بن محمد خازن

٦٣٨ ـ « لسان العرب » ابن منظور

٦٣٩ ـ « لسان الميزان » ابن حجر عسقلاني

٦٤٠ ـ « لطائف المنن » أحمد بن عطاء الله اسكندري

٦٤١ ـ « لمعات ـ شرح مشكوة » شيخ عبدالحق دهلوي

٦٤٢ ـ « لواقح الانوار » عبدالوهاب شعراني

٦٤٣ ـ «لوامع في أحاديث المختصر وجامع» يوسف بن قزعلي البغدادي

« م »

٦٤٤ ـ «ماثبت بالسنة في أيام السنة» شيخ عبدالحق دهلوى

٦٤٥ ـ «مانزل من القرآن في أهل البيت» أبوعبدالله محمد بن العباس بن ماهيار

٦٤٦ ـ «مانزل من القرآن في علي عليه السلام» حافظ أبونعيم اصفهانى

٦٤٧ ـ «المبسوط» شمس الائمة أبوبكر محمد بن أحمد بن أبي سهل سرخسى

٦٤٨ ـ «مثالب النواصب» ابن شهراشوب

٦٤٩ ـ «مثنوى مولوى (شرح المثنوي المنسوب) » جلال الدين رومي

٦٥٠ ـ «مجاز الفرسان الى مجاز القرآن» حافظ جلال الدين سيوطي

٦٥١ ـ «المجالس» أبوالليث سمرقندى

٦٥٢ ـ «المجتنى» حافظ أبو الحسن على بن عمر دار قطنى

٦٥٣ ـ « مجمع البحار » محمد طاهرفتني

٦٥٤ ـ «مجمع بحار الانوار» محمد طاهر گجراتى

٦٥٥ ـ « مجمع الزوائد ومنبع الفوائد » نورالدين على بن أبي بكر هيثمى

٦٥٦ - «مجمع الوسائل في شرح الشمائل» ملا علي قاري
٦٥٧- « مجموع المحيط بالتكليف » قاضي عبدالجبار ، وجمع أبومحمد متويه
٦٥٨ - « مجموع الفتاوى » شاه عبدالعزيز دهلوى مؤلف تحفه
٦٥٩ - «محاسن الازهار في تفصيل مناقب العترةالاخيارالاطهار» حسام الدين حميد
٦٦٠ - «المحاضرات» أبو القاسم حسين بن محمد ، راغب اصفهانى
٦٦١ - «المحصل» امام فخر رازى
٦٦٢ - «المحصول» امام فخر رازى
٦٦٣ - « المحلى » ابن حزم ظاهرى
٦٦٤ - «مختار مختصرتاريخ بغداد» أبو على يحيى بن جزله بغدادى
٦٦٥ - «المختاره» ضياء الدين محمد بن عبدالواحد مقدسى
٦٦٦- « مختصرتذهيب تهذيب الكمال» صفى الدين أحمد بن عبدالله خزرجي
٦٦٧ - «مختصر تهذيب الكمال» ذهبي
٦٦٨ - « مختصرتنزيه الشريعه » شيخ رحمت الله سندى
٦٦٩ - « مختصرطبقات الحنفيه » مجد الدين أبوطاهر محمد بن يعقوب
٦٧٠ - « المختصرفي أخبار البشر» أبوالفدا اسمعيل بن علي أيوبي
٦٧١ - « المخصص » أبوالحسن علي بن اسماعيل لغوي ، ابن سيده
٦٧٢ - « مدارج النبوه » شيخ عبد الحق دهلوي
٦٧٣ - « مدارك التنزيل وحقائق التأويل » للامام حافظ الدين النسفى
٦٧٤ - « المدونة الكبرى » عبد الرحمن بن قاسم مالكي
٦٧٥- « مدينة العلوم » أزنيقي
٦٧٦ - « مرآة الاسرار » عبد الرحمن بن عبدالرسول چشتي
٦٧٧ - « مرآة الجنان » يافعي
٦٧٨ - « مرآة الزمان في تاريخ الاعيان » سبط ابن الجوزي

۶۷۹ ـ « مرآة المؤمنين في مناقب آل سيد المرسلين ﷺ » ولي الله لكهنوي

۶۸۰ ـ « مرافض » حسام الدين سهارنپوري

۶۸۱ ـ « مرج البحرين » أبوالفرج اصفهاني

۶۸۲ ـ « مرقاة ـ شرح مشكوة » ملا علي قاري

۶۸۳ ـ « مروج الذهب » أبو الحسن علي بن الحسين مسعودى

۶۸۴ ـ « المستدرك على الصحيحين (صحيح)» أبوعبدالله محمدبن عبدالله نيشابورى

۶۸۵ ـ « مستصفى » امام أبو حامد غزالي

۶۸۶ ـ « المسلك الواسط الداني الى الدر الملتقط » ابراهيم كردي كوراني

۶۸۷ « مسلّم الثبوت » قاضي محب الله بن عبد الشكور بهاري

۶۸۸ ـ « مسند » ابن راهويه

۶۸۹ ـ « مسند » أبو يعلى أحمد بن علي موصلي

۶۹۰ ـ « مسند » أحمد بن محمد بن حنبل شيباني

۶۹۱ ـ « مسند » أبوداود سليمان بن داود طيالسي

۶۹۲ ـ « مسند » شافعي

۶۹۳ ـ « مسند » أبو محمد عبد بن حميد كشي

۶۹۴ ـ « مسند » أبو محمد عبدالله بن عبد الرحمن دارمي سمرقندي

۶۹۵ ـ « مسند » يعقوب بن شيبه سدوسي بصري

۶۹۶ ـ « المسند الصحيح » أبو عوانه يعقوب بن اسحق نيشابوري اسفرايني

۶۹۷ ـ « مسند الفردوس » أبو منصور شهرداربن شيرويه ديلمي « مسند كبير »

۶۹۸ ـ « المسوى من أحاديث الموطا » شاه ولي الله دهلوي

۶۹۹ ـ « مشارب الأذواق » سيد علي همداني

۷۰۰ ـ « مشارق الانوار» قاضي عياض يحصبي

۷۰۱ ـ «مشارق الانوار في فوز أهل الاعتبار » شيخ حسن عدوي حمزاوي

۷۰۲ ـ « مشارق الانوارالنبوية من صحاح الأخبارالمصطفيه» رضي‌الدين صنعاني
۷۰۳ ـ « المشرب الوردي في مذهب المهدي » ملا علي قاري
۷۰٤ ـ « مشرع روي » محمد بن أبي بكر شلي حضرمي
۷۰٥ ـ « مشكل الاثار» أبوجعفر أحمد بن محمد بن سلامه طحاوي
۷۰٦ ـ « مشكوة المصابيح » ولي‌الدين خطيب تبريزي
۷۰۷ ـ « مصابيح » محيي السنه أبومحمد حسين بن مسعود فراء بغوي
۷۰۸ ـ « المصاحف (كتاب ـ) » أبوبكر محمد بن القاسم بن محمد الانباري
۷۰۹ ـ « مصباح الانوار» شيخ أبو جعفر طوسي
۷۱۰ ـ « مصنف » عبد الرزاق بن همام صنعاني
۷۱۱ ـ « مصنف (كتاب ـ) » أبوبكر عبدالله بن أبى شيبه عبسى
۷۱۲ ـ «مطالب السئول في مناقب آل‌الرسول ﷺ » أبوسالم محمد بن طلحه قرشي
۷۱۳ ـ « مطالع الانظار » شمس الدين محمود بن عبد الرحمن اصفهاني
۷۱٤ ـ « مظهرالعجائب (ديوان شعر) » شيخ فريد الدين عطارهمداني
۷۱٥ ـ « معارج العلى فى مناقب المرتضى عليه السلام» محمد صدرالعالم
۷۱٦ ـ « معارج النبوة » ملا معين
۷۱۷ ـ «معارج الوصول الى معرفة فضل آل الرسول» محمد بن يوسف انصارى
۷۱۸ ـ « المعارف » أبو محمد عبدالله بن مسلم ابن قتيبه دينوري
۷۱۹ ـ « معارف ـ شرح صحائف» فاضل سمرقندى
۷۲۰ ـ « معالم التنزيل » أبو محمد حسين بن مسعود فراء بغوى
۷۲۱ـ « معالم العترة النبوية » أبومحمد عبدالعزيز بن مسعود ، ابن الأخضر
۷۲۲ ـ « معانى الاثار» طحاوى . [ظاهراً همان « مشكل الاثار » مذكورست م]
۷۲۳ ـ « المعتصر من المختصر» قاضى أبو المحاسن يوسف بن موسى حنفى
۷۲٤ ـ « المعتمد فى المعتقد » فضل الله توربشتى ، شارح « مصابيح »

٧٢٥ ـ « المعجب في تلخيص أخبار المغرب » معلى محيي الدين أبومحمد
٧٢٦ ـ « معجم » أبو القاسم عبدالله محمد بغوى
٧٢٧ ـ « معجم الادباء » ياقوت حموى
٧٢٨ ـ « معجم أوسط » أبو القاسم سليمان بن أحمد طبراني
٧٢٩ ـ « معجم البلدان » ياقوت حموى
٧٣٠ ـ « معجم صغير » طبراني
٧٣١ ـ « معجم كبير » طبراني
٧٣٢ ـ « معجم مختص » شمس الدين ذهبي
٧٣٣ ـ « معرفة علم الحديث » أبو عبدالله محمد بن عبدالله الحاكم
٧٣٤ ـ « المعرفة في مناقب أميرالمؤمنين » عباد بن يعقوب رواجني
٧٣٥ ـ « معركة الاراء » شاه سلامة الله
٧٣٦ ـ « المغنى عن حمل الاسفار في الأسفار » حافظ زين الدين عراقي
٧٣٧ ـ « المغنى فى أبواب التوحيد والعدل » قاضي عبدالجبار بن أحمد استرآبادى
٧٣٨ ـ « المغنى ، فى الضعفاء » شمس الدين ذهبى
٧٣٩ ـ « مغنى اللبيب عن كتب الاعاريب » جمال الدين المعروف بابن هشام
٧٤٠ ـ « مفاتيح الاعجاز » شمس الدين محمد بن يحيى بن علي الجيلاني
٧٤١ ـ « مفاتيح ـ شرح مصابيح » محمد بن مظفر خلخالي
« مفاتيح الغيب » « تفسير كبير » رازي
٧٤٢ ـ « مفاتيح الجنة في الاحتجاج بالسنة » جلال الدين سيوطي
٧٤٣ ـ « مفتاح الفتوح » أحمد بن منصور كازروني
٧٤٤ ـ « مفتاح النجا في مناقب آل العبا » ميرزا محمد بدخشي
٧٤٥ ـ « مفردات » راغب اصفهانى
٧٤٦ ـ « مفهم ـ شرح صحيح مسلم » امام عبدالغافر بن اسماعيل فارسي

٧٤٧- « مقاصد » علامه تفتازاني

٧٤٨ - « مقاصد حسنه » شمس الدين محمد سخاوي

٧٤٩ - « مقاليد الاسانيد » أبو مهدي عيسى بن محمد ثعالبي

٧٥٠ - « مقامات » سيوطي

٧٥١ - « مقدمه تاريخ » ابن خلدون مغربى

٧٥٢- « مقدمه سنيه (رساله -) » ولي‌الله عمري دهلوي پدرشاه صاحب

٧٥٣ - « مقفى (تاريخ) » تقي الدين أحمد بن علي بن عبدالقادر مقريزي

٧٥٤ - « مكاتيب » شيخ أحمد برهندي

٧٥٥ - « مكاتيب » أبي بكر خوارزمي

٧٥٦- « مكمّل اكمال الاكمال » أبوعبدالله محمد بن محمد بن يوسف سنوسي

٧٥٧ - « ملحقات أبحاث مسدده » صالح بن مهدي بن علي مقبلي صنعاني

٧٥٨ - « ملل ونحل » ابن حزم أندلسي ظاهري

٧٥٩ - « ملل ونحل» محمد بن عبدالكريم شهرستاني

٧٦٠ - « مناظر الانشاء » محمود بن أحمد گيلاني

٧٦١ - « المناقب » أبو ليلى بن عبدالله أنصارى المدني

٧٦٢- « مناقب أحمد بن‌حنبل (رساله -) » عمربن محمد عارف نهروالي مدني

٧٦٣ - « مناقب أمير المؤمنين عليه السلام » أبوالمؤيد موفق بن أحمد مكي خوارزمي

٧٦٤ - « مناقب أهل البيت » حافظ شمس الدين سخاوي

٧٦٥- « مناقب أهل بيت عليهم السلام (رساله -) » عبدالحق دهلوى

٧٦٦ - « مناقب أهل البيت عليهم السلام » محمد بن سليمان بن داود بغدادي

٧٦٧ - « مناقب السادات » ملك العلماء شهاب الدين زاولي دولت آبادى

٧٦٨- « مناقب شافعى » فخر رازى

٧٦٩- « مناقب علي بن أبي طالب عليه السلام » علي بن‌محمد ، ابن المغازلي

٧٧٠ ـ « مناقب مرتضوي » محمد صالح حسيني ترمذى

٧٧١ ـ « مناقب مكتوبي » أخطب خوارزم

٧٧٢ ـ « منتخب كنز العمال » ملا علي متقي

٧٧٣ ـ « منتقى » أبو شجاع شيرويه ديلمي

٧٧٤ ـ « المنتقى في سيرة المصطفى ﷺ » سعيد الدين محمد بن مسعود كازروني

٧٧٥ ـ « منتهى الارب » عبدالرحيم بن عبدالكريم صفي پورى

٧٧٦ ـ « منتهى السؤل في سيرة الرسول » يوسف بن قزعلي بن عبدالله البغدادي

٧٧٧ ـ « منتهى العقول » جلال الدين سيوطي

٧٧٨ ـ « منتهى الكلام » مولوى حيدر علي

٧٧٩ ـ « منتهى المدارك ـ شرح عربي تائية بن فارض » سعيد الدين فرغاني

٧٨٠ ـ « منتهى المقال » مفتي صدر الدين خان

٧٨١ ـ «منتهى المقال في شرح حديث لاتشد الرحال » (عبقات حديث طيرص ٤٢٠)

٧٨٢ ـ « منح مكيه ـ شرح قصيدة همزيه » ابن حجرمكي

٧٨٣ ـ «منخول» علامه غزالي

٧٨٤ ـ « منصب الامامه » محمد بن اسماعيل عمرى برادر زن مؤلف تحفه

٧٨٥ ـ «منقبة المطهرين» حافظ أبونعيم أصفهاني

٧٨٦ ـ « المنمّق» أبوجعفرمحمد بن حبيب هاشمي بغدادى

٧٨٧ ـ « منهاج ـ شرح صحيح مسلم » محيي الدين نووى

٧٨٨ ـ « منهاج السنه » أحمد بن عبدالحليم حنبلي ، ابن تيميه حراني

٧٨٩ ـ « المنهل الروى في علوم الحديث النبوى » بدر الدين محمد بن ابراهيم

٧٩٠ ـ « موافقات » علي بن الحسين بن هبة الله المعروف بابن عساكر

٧٩١ ـ « الموافقات في اصول الاحكام » أبواسحاق ابراهيم بن موسى لخمي

٧٩٢ ـ « الموالاة (كتاب ـ) » أحمد بن محمد بن سعيد كوفي ، ابن عقده «الولايه»

٧٩٣ - « مواهب عليّه » تفسير حسيني

٧٩٤- « مواهب لدنيّه » شهاب الدين أحمد بن محمد قسطلاني

٧٩٥ - « المودة في القربى » سيد علي بن شهاب الدين همداني

٧٩٦ - « الموضوعات (كتاب -) » ابن الجوزي

٧٩٧ - « موضوعات صغرى (رساله -) » ملا علي قاري

« موضوعات كبرى » : « رساله موضوعات »

٧٩٨ - « الموطأ » مالك

٧٩٩- « ميزان » عبد الوهاب شعراني

٨٠٠ - « ميزان الاعتدال » شمس الدين ذهبي

« ن »

٨٠١ - « ناظر الميزان » ذهبي

٨٠٢ - « نبراس لكشف الالتباس الواقع في الاساس » ابراهيم كردي

٨٠٣ - « نثر الدرر » منصور بن حسين آبي وزير

٨٩٤ - « نجاة المؤمنين » ملامحسن كشميري

٨٠٥ - « نجوم زاهره في تاريخ مصر والقاهره » جمال الدين يوسف بن تغري

٨٠٦ - « نزل الابرار بماصح من مناقب أهل البيت الاطهار » ميرزا محمد بدخشي

٨٠٧ - « نزل السائرين في احاديث سيد المرسلين » شرف الدين محمود القرشي

٨٠٨ - « نزول القرآن فی شأن امير المؤمنين » شيرازي

٨٠٩ - « نزهة الارواح (في سلسلة المشايخ) » حسين بن عالم محمد

٨١٠ - « نزهة المجالس » صفوري

٨١١ - « نزهة النظر شرح نخبة الفكر » ابن حجر عسقلاني

٨١٢ - « نسيم الرياض - شرح شفاء قاضي عياض » شهاب الدين خفاجي

٨١٣ - « نصاب الاحتساب » ضياء الدين سامي

٨١٤ - « نصاب الاخبار » سراج الدين علي بن عثمان أوشي فرغاني

٨١٥- « نصاب النقاب » سعدالدين محمد بن مسعود الكازروني

٨١٦- « النصوص على الائمه اثنى عشر» ابن بابويه

٧١٧ - « نظم درر السمطين في فضائل المصطفى و المرتضى و البتول و السبطين »
جمال الدين محمد بن يوسف زرندي مدني أنصاري .

٨١٨- « نفائس العرائس » عبيدالله كاشغري

٨١٩ - « نفحات الانس » عبدالرحمن جامي

٧٢٠ - « نفح الطيب » أحمد بن محمد منقري مغربي

٨٢١ - « نفع قوت المغتذي » علي بن سليمان دمنتي بجمعوي مغربي شاذلي

٨٢٢ - « نقد الصحيح » مجد الدين محمد بن يعقوب فيروزآبادي

٨٢٣- « نكت البديعات على الموضوعات » جلال‌الدين السيوطي

٨٢٤- « النكت على علوم ابن‌الصلاح » ابن حجرعسقلاني

٨٢٥ - «نهاية الافضال في تشريف الال» جلال الدين سيوطي

٨٢٦ - «نهاية العقول» فخر رازي

٨٢٧ - «نهاية اللغة» محمد ابن الاثير جزري

٨٢٨ - « نهج البلاغه » سيد رضى ، طاب ثراه

٨٢٩ - « نهج الحق و كشف الصدق » علامه حلى

٨٣٠- « نوادرالاصول » حكيم ترمذي

٨٣١- « نوادرالمعانى » عبدالله بن على بن أسعد اليماني اليافعي

٨٣٢- «نوادرمن حديث سيد الاوائل والاواخر» شاه ولى‌الله

٨٣٣ - « نوقض للروافض » سيد محمد بن عبدالرسول برزنجى

٨٣٤ - « نواقض » ميرزا مخدوم شريفي

٨٣٥ - « نور الابصار » سيد مؤمن بن حسن مؤمن شبلنجي

٨٣٦ - « نور الانوار - شرح منار » ملا أحمد بن أبي سعيد بن عبيدالله حنفي

٨٣٧ - « نور سافر في أخبار القرن العاشر » عبدالقادر بن شيخ العيدروس
٨٣٨ - « نور الكريمتين » قمر الدين
٨٣٩ - « النهر الماد من البحر » أبوحيان غرناطي
٨٤٠ - « نيل الابتهاج بتطريز الديباج » أبو العباس أحمد تنبكتي
٨٤١ - «نيل الأوطار- شرح منتقى الاخبار » قاضي القضاة محمد بن على شوكانى

«و»

٨٤٢ - « وافي بالوفيات » صلاح الدين خليل بن أيبك صفدي
٨٤٣ - « الوسائل الى معرفة الاوائل » جلال الدين السيوطي
٨٤٤ - « الوسيلة الاحمدية والذريعة السرمديه » شيخ رجب بن احمد التيرى
٨٤٥ - « وسيلة المآل في عد مناقب الال » أحمد بن الفضل بن محمد باكثير مكى
٨٤٦ - «وسيلة المتعبدين » عمر ملا « سيره ملا »
٧٤٧ - «وسيلة النجاة» مولوى محمد مبين لكهنوى
٨٤٨ - « وفاء الوفاء بأخبار دار المصطفى » نور الدين علي بن عبد الله سمهودى
٨٤٩ - « وفيات الاعيان » أحمد بن محمد برمكي اربلي ، ابن خلكان
«الولاية (كتاب -) » : « الموالاة »

«هـ»

٨٥٠ - « هدايه » برهان الدين علي بن عبد الجليل مرغيناني
٨٥١ - « هداية السعداء » ملك العلماء دولت آبادی

« ى »

٨٥٢ - « يتيمة الدهر» أبومنصور عبدالملك بن محمد نيشابوري ثعالبي
٨٥٣ - « ينابيع الموده » شيخ سليمان بلخي قندوزي
٨٥٤- « يواقيت » شعراني
٨٥٥ - « اليواقيت » محمد بن عبد الواحد بن أبي هاشم ، أبو عمرزاهد مطرز

« پایان فهرست مآخذ »